Απρόσιτο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ
31376
GR/ER-00651

ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΕΙΟΝ
ΣΠ. ΑΜΠΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ
ΟΔΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ 7
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗι ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑι ΤΩΝ Κ.Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ***, ***Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ*** (καθ. ἐν τῇ Πανεπ.), ***Π. ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῇ Πανεπ.), ***Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ*** (καθ. τῆς φιλ.), ***ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Μ. ΛΑΠΠΑ*** (δ. φ.), ***Θ. ΛΙΒΑΔΑ*** (δ. φ.), ***Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῇ Πανεπ.), ***Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ*** (καθ. γυμν.), ***Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ*** (καθ. ἐν τῇ Πανεπ.), ***Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΙΟΥ*** (δ. φ.), ***Ε. ΡΟΙΔΟΥ*** (δ. ν.), ***Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Ι. ΣΒΟΡΩΝΟΥ*** (διευθ. νομισμ. μουσ.), ***Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ*** (γυμνασιάρχ.), ***ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑ*** (ἐφ. τ. ἀρχ.), ***Δ. ΦΙΛΙΟΥ*** (ἐφ. τ. ἀρχ.), ***Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ*** (καθ. ἐν τῇ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑι ΔΕ

ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΚΡΟΥΜΒΑΧΕΡ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΗΝΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ
1900

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΚΡΟΥΜΒΑΧΕΡ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1900

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΟΛΙΤ. & ΕΠΙΣΤ.
ΚΕΝΤΡ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

Δ Ω Ρ Ε Α
ΝΙΚ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ
1977

090/67.

Αριθμ. εισαγ. 31376
Έτος 1977

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3. Γεωγραφία.

170. Εἰσαγωγή. Ἐνῷ οἱ Βυζαντηνοὶ καρποφόρον δραστηριότητα ἐπέδειξαν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἱστορικῶν σπουδῶν καὶ εἰς τὴν ἱστοριογραφικὴν τέχνην καθ' ἑαυτήν, παραδόξως ἠμέλησαν ἐντελῶς τὴν γεωγραφίαν. Φρίκην ἐμποιεῖ ἡ ἀμάθεια αὐτῶν περὶ τὴν γεωγραφίαν καὶ ἐθνογραφίαν ἤδη εἰς τὰ ἱστορικὰ καὶ φιλολογικά των ἔργα, ἀλλὰ παντελῶς ὅμως ἐνδεεῖς ἀποδεικνύονται περὶ πᾶσαν αὐθυπόστατον καὶ θεωρητικὴν ἐργασίαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ. Κατὰ τοῦτο οἱ Βυζαντηνοὶ ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἀρχῇ προηγηθέντας αὐτῶν Ῥωμαίους, οἵτινες, ἀντιθέτως ὅλως πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὁμοίως τῆς γεωγραφίας ὠλιγώρησαν, περιορίσαντες πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων πᾶσαν τὴν περὶ αὐτὴν μελέτην εἰς ὁδοιπορικὰ πονήματα καὶ τοιαῦτα ἄλλα πρακτικὴν σημασίαν ἔχοντα ἔργα. Ἡ αἰτία τούτου κεῖται ἐν μέρει ἐν τῇ γενικῇ παρακμῇ τῶν πρωτοτύπων ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν, ἀλλ' ἐν μέρει βεβαίως καὶ ἐν τῇ ἐλλείψει ἀσφαλείας κατὰ τὰς πλείστας ἐποχὰς τῆς μακρᾶς ταύτης περιόδου πρὸς περιηγήσεις καὶ γεωγραφικὰς ἐρεύνας, τέλος δὲ ἐν τῇ παρακμῇ τῆς ναυτιλίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἤδη κατὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν Βενετοὶ καὶ Γενουᾶται ἀνεδείχθησαν τῶν Βυζαντηνῶν ὑπέρτεροι.

Πρὸς συνοπτικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ ἀτάκτου πλήθους τῶν ἀνωνύμων ἢ ἐν ἀποσπάσμασι μόνον παραδοθέντων γεωγραφικῶν ἔργων ποιοῦμεν διάκρισιν μεταξὺ δύο κυρίων συστάδων, αἵτινες

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅμως ἐνίοτε καὶ στενώτατα πρὸς ἀλλήλας συνάπτονται. Καὶ ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὰ προϊόντα τῆς ἐπιστημονικῆς ἤτοι θεωρητικῆς γεωγραφίας, ἡ δὲ δευτέρα τὰ εἰς τοὺς πρακτικοὺς σκοποὺς τῆς ἐκκλησίας, τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἐμπορίου χρησιμεύοντα. Ἐν τῇ πρώτῃ εὑρίσκομεν ἀποκλειστικῶς σχεδὸν μόνον ὑπομνήματα εἰς ἀρχαιότερα συγγράμματα καὶ διασκευὰς ἢ ἐπιτομὰς αὐτῶν. Ὅπως δὲ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀνάγκη πρῶτον νὰ ἀποχωρίσωμεν ἐκ τοῦ ὅλου τὰ παλαιὰ λείψανα, ἵνα κατόπιν κρίνωμεν περὶ τῶν τυχὸν προσθηκῶν καὶ τροποποιήσεων, ἃς οἱ Βυζαντηνοὶ εἰς αὐτὰ ἐπέφερον. Ἥκιστα ψυχαγωγικὴ εἶνε ἡ πολεμιότης αὐτῶν πρὸς τὰ ἀρχαῖα γεωγραφικὰ συστήματα, διότι ὅπως ἐν τῇ χρονολογίᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ φυσικῇ τοὐλάχιστον γεωγραφίᾳ παρατηροῦμεν πόσον παντὶ σθένει προσπαθοῦσι νὰ συμβιβάσωσι τὰ ἀρχαῖα συστήματα πρὸς τὴν ἁγίαν Γραφήν, αἴροντες τὰς πραγματικὰς ἢ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀντιφάσεις. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ μὴ αὐθυποστάτῳ καὶ ἐπιτομευτικῇ ἁπλῶς ἐργασίᾳ, σαφὴς γίνεται ἡ πρὸς τὴν ἱστοριογραφίαν ἀντίθεσις. Ἐνῷ δηλονότι οἱ δοκιμώτατοι τῶν ἀρχαίων ἱστοριογράφων, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Διόδωρος, ὁ Δίων Κάσσιος καὶ ἄλλοι ἀνεγινώσκοντο πολὺ ἔτι κατὰ τὸν βυζαντηνὸν αἰῶνα καὶ μιμητὰς εὕρισκον, οἱ μεγάλοι γεωγράφοι τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Ἐρατοσθένης καὶ ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Στράβων ἐλησμονήθησαν σχεδόν. Μόνον ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος φαίνεται ὅτι ἐνήσκησε πάντοτε ἐπιρροήν τινα ἐπὶ τῶν Βυζαντηνῶν. Τὰ ἴχνη αὐτοῦ εὑρίσκομεν παρὰ τῷ Κωνσταντίνῳ Πορφυρογεννήτῳ ἐν τῷ περὶ τῶν θεμάτων συγγράμματι, παρὰ τῷ Γενεσίῳ, τοῖς μετὰ τὸν Θεοφάνην, ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ κτλ. Κατά τι μᾶλλον αὐθυπόστατος εἶνε ἡ παραγωγὴ ἐν ἔργοις τῆς δευτέρας συστάδος, ἅπερ ἐχρησίμευον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν διοίκησιν ἢ ἦσαν ἐγχειρίδια στατιστικῆς τοῦ κράτους, ὁδοιπορικὰ περιηγητῶν, θαλασσοπόρων καὶ προσκυνητῶν κτλ. Ἴδιον γένος ἀποτε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λοῦσι τὰ ἐπαλμένως εἰς τὸν Κωδινὸν ἀποδιδόμενα ἀρχαιολογικὰ ἐρανίσματα.

1. Γενικαὶ ἐκδόσεις: Τὴν πρώτην συναγωγὴν τῶν μικρῶν γεωγράφων, ἐν οἷς εὑρίσκονται καὶ ἔργα τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος, ἀνέλαβεν ὁ Ἄγγλος Hudson, Geographi graeci minores, ἐν τόμοις τέσσαρσι, ἐν Ὀξφόρδῃ 1697 ἕως 1712. Ἡ σπανιωτάτη καταστᾶσα αὕτη ἔκδοσις εἶνε χρήσιμος, διότι συμπεριέλαβε καὶ Ἄραβας γεωγράφους, τὰ ἑλληνικὰ ὅμως κείμενα δὲν βασίζονται ἐπὶ ἀποχρώσης κριτικῆς. — Τινὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Hudson ἐκδοθέντων γεωγραφικῶν ἀνετυπώθησαν λίαν ἡμαρτημένως ἐν τῇ ὑπό τινος Ἕλληνος γενομένῃ καὶ πρὸς φιλολογικοὺς σκοποὺς ὀλίγον χρησίμῳ Συλλογῇ τῶν ἐν ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι γεωγραφηθέντων, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1807 – 1808· ὁ τρίτος τόμος περιέχει Ἄραβας γεωγράφους ἐν νεοελληνικῇ μεταφράσει. — Δευτέραν, ὁμοίως ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ἔργου τοῦ Hudson ἔκαμεν ὁ J. F. Gail, Geographi graeci minores, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Παρισίοις 1826—31 (ἄνευ αὐθυποστάτου ἐργασίας, ἀξίας μνείας). Καὶ ἄλλαι ἐπιχειρήσεις δὲν ἤχθησαν εἰς τέλος. — Τέλος νέαν καὶ κριτικὴν ἔκδοσιν, ἀλλ' οὐχὶ ἐντελῶς εἰς πέρας ἀχθεῖσαν ἐπραγματοποίησεν ὁ C. Müller, Geographi graeci minores, ἐν τόμοις δυσί, μετ' ἄτλαντος ἐκ τριάκοντα πινάκων, ἐν Παρισίοις, παρὰ Διδότῳ 1855—61. — Πρὸς συμπλήρωσιν χρησιμεύει τοῦ L. Fr. Tafel, Const. Porpyr. de provinciis regni Byzantini liber secundus, ἐν Τυβίγγῃ 1847, καὶ ἡ ὑπὸ Parthey ἔκδοσις τοῦ Ἱεροκλέους, εἰς ἣν συμπεριελήφθησαν γεωγραφικά τινα λείποντα ἐκ τῆς τοῦ Müller ἐκδόσεως.

2. Γενικὰ βοηθήματα: Πρὸς διαφώτισιν συντελεῖ τὸ πρὸς καθολικωτέραν χρῆσιν ἔργον τοῦ M. Vivien de Saint-Martin, Histoire de la géographie et des découvertes géographiques, ἐν Παρισίοις 1873· σ. 232—236 περὶ τῶν Βυζαντηνῶν καὶ σ. 237—263 περὶ τῶν Ἀράβων γεωγράφων. — L. Fr. Tafel, Symbolarum criticarum geographiam byzantinam spectant. partes duae, Abhandlg. bayer. Akad. 3. Cl, 5. Band, 2. κ. 3. Abtheil. (ἐμπορικὴ συνθήκη τοῦ 1199 καὶ συνθήκη περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ κρά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τους τὸ 1204 μεθ' ἑρμηνείας τῶν ἐν αὐτῇ ἀπαντώντων ὀνομάτων). — Ἡ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ τοὺς νέους χρόνους γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος (μέχρις ἱδρύσεως τοῦ βασιλείου) ἐκτίθεται ὑπὸ J. H. Krause ἐν Ersch und Gruber's Enzyclopädie I. Section, 83. Band (1866) 259—444. — Τὸ κύριον ἔργον διὰ τὰς ἐν Ἀσίᾳ ἐπαρχίας τοῦ βυζαντηνοῦ κράτους: W. M. Ramsay, The historical Geography of Asia Minor, ἐν Λονδίνῳ 1890. — Ἐξαίρετος μονογραφία περὶ μιᾶς ἀσιατικῆς ἐπαρχίας: W. M. Ramsay, The cities and bishopries of Phrygia, μέχρι τοῦδε τόμ. I, ἐν Ὀξφόρδῃ 1895. — Διαφωτίζουσι σπουδαίως τὴν καθόλου βυζαντηνὴν γεωγραφίαν, ἰδίως δὲ τὴν ἐμπορικὴν γεωγραφίαν, τὰ συγγράμματα τοῦ Wilh. Heyd, κατὰ πρῶτον δέκα πραγματεῖαι ἐν τῇ Tübinger Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft, τόμ. 14 ἕως 20 (1858—1864), ἔπειτα τὸ ἰταλιστὶ γεγραμμένον βιβλίον, ὅπερ εἶνε ἐπηυξημένον διὰ προσθηκῶν καὶ διὰ μιᾶς πραγματείας περὶ Κύπρου: Le colonie commerciali degli Italiani in Oriente nel medio aevo, dissertazioni del prof. Gugl. Heyd etc. ora rifatte dall'autore e recate in Italiano dal prof. Gius. Müller, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Βενετίᾳ 1866—1868. Τέλος ἐξέδωκεν ὁ W. Heyd ὡς τελικὸν ἐξαγόμενον τῶν εἰκοσαετῶν σπουδῶν του τὴν ἐμβριθῶς ἐπεξειργασμένην καὶ περιληπτικὴν ἱστορίαν τοῦ ἐν Ἀνατολῇ ἐμπορίου κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα: Geschichte des Levanthandels im Mittelalter, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Στουτγάρτῃ 1879. Ἐν αὐτῇ εὑρίσκει τις καὶ τὴν πολὺ διεσπαρμένην εἰδικὴν βιβλιολογίαν. Τὸ αὐτὸ σύγγραμμα μετὰ προσθηκῶν καὶ διορθώσεων ἐν γαλλικῇ μεταφράσει ὑπὸ Raynaud, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Λειψίᾳ 1885—86. Πρβ. A. Gotlob, ἐν Histor. Jahrbuch der Görresgesellschaft 9 (1888) 678 ἕως 714. Τὸ τοῦ Heyd σύγγραμμα εἶνε κατὰ πολὺ ὑπέρτερον τοῦ ὑπὸ Hüllmann, Geschichte des byzantinichen Handels, ἐν Φραγκφούρτῃ 1808. — Ἐθνογραφικὰ ζητήματα καὶ περὶ τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν κατὰ τὸν ιβ' αἰῶνα πραγματεύεται τὸ πλούσιον εἰς ἐξαγόμενα σπουδαῖον σύγγραμμα τοῦ W. Tomaschek, Zur Kunde der Hämushalbinsel, ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Wiener Akad. 99 (1881) 437—507 καὶ 113 (1886) 285 ἕως 373. — W. Tomaschek, Zur histor. Topographie von Klein-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

asien, ἐν τοῖς Sitzungsber. Wien. Acad. 124 (1891).—G. Marinelli, Die Erdkunde bei den Kirchenvätern. Γερμανιστὶ ὑπὸ L. Naumann, ἐν Λειψίᾳ 1884.—Ἐκτενέστερον πραγματεύεται τὸ αὐτὸ θέμα ὁ Konr. Kretschmer, Die physische Erdkunde im christl. Mittelalter, ἐν Βιέννῃ 1889 (=Geogr. Abh. herausgegeben von A. Penck IV 1).—Σπουδαίως διευκρινήθη ἡ γεωγραφικὴ ὀνοματοθεσία διὰ τῶν πολυαρίθμων εἰς ἡμᾶς διασωθέντων μολυβδοβούλλων, ἅπερ ἐδημοσίευσεν ὁ G. Schlumberger ἐν τῇ Sigillographie de l'empire Byzantin, ἐν Παρισίοις 1884.—Τέλος πρέπει νὰ συμβουλευθῇ τις καὶ τὰ νεώτερα ὁδοιπορικὰ καὶ τὰς γεωγραφικὰς μονογραφίας, ἃς εὑρίσκει τις ἀναγεγραμμένας ἐν τῇ ὑπὸ Lolling, Geographie Griechenlands (Handbuch der klass Altertumswiss τόμῳ III) καὶ ἐν τοῖς διαφόροις ἄρθροις.

3. Ἄτλαντες: Πλὴν τῶν γνωστῶν ἱστορικῶν ἀτλάντων: H. Kiepert, Πίναξ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα 1883 ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.—Ἰδιαιτέρως διατρίβει περὶ τὴν βυζαντηνὴν γεωγραφίαν ὁ ἱστορικὸς ἄτλας (Historischer Handatlas) τοῦ Spruner-Sieglin, ἐν Gotha, Justus Perthes, 1893 ἑ.

4. Περὶ τῆς χρησιμοποιήσεως Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Βυζαντηνῶν (ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ, παρὰ Κωνστ. Πορφυρ., Εὐσταθίῳ κτλ.) πρβ. τὰς δύο εἰς σπουδαῖα ἐξαγόμενα καταληγούσας πραγματείας τοῦ J. Geffken, De Stephano Byzantino capita duo, Dissertat., ἐν Γοττίγγῃ 1886 σ. 1-35 καί: De Stephano Byzantino commentatio, Festschrift zu A. Sauppe's 80. Geburtstage, ἐν Γοττίγγῃ 1889.

5. Ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως εἰδήσεων παρ' αὐτῶν τῶν Βυζαντηνῶν περὶ τῆς συγχρόνου αὐτῶν γεωγραφίας πᾶσα ἐκ ξένων πηγῶν πληροφορία εἶνε δι' ἡμᾶς σπουδαία. Μεταξὺ τῶν μὴ Ἑλλήνων γεωγράφων, οἵτινες παρέχουσιν εἰδήσεις περὶ τοῦ βασιλείου τῆς «Ῥωμανίας», πρωτεύει ὁ Ἀραψ σερίφης Idrisi, παρὰ τοῦ ὁποίου ἔχομεν σύγγραμμα τελειωθὲν τὸ 1153, ἀφιερωμένον ἰδίως εἰς τὴν ἐμπορικὴν γεωγραφίαν. Ἐπειδὴ διέτριψεν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Ρογήρου Β', εἶχε παντοίας ἀφορμὰς νὰ συλλέξῃ πληροφορίας παρ' ἐμπόρων Ἀρά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βων, Ἰουδαίων, Φράγκων καὶ πρὸ πάντων Ἑλλήνων περὶ τῶν ἐμπορικῶν κέντρων καὶ τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν.—Γαλλιστὶ μετεφράσθη ὁ Idrisi ὑπὸ P. Amédée Jaubert, ἐν Παρισίοις 1840.—Τὸ κύριον σύγγραμμα W. Tomaschek, Die Handelswege im 12. Jahrhundert nach den Erkundigungen des Arabers Idrisi, ἐν τοῖς Sitzungsber. Wien. Akad. 113 (1886) 285-373. Πρβ. V. Jagitsch ἐν Archiv für slav. Philol. 10 (1887) 377 ἑ.

6. Καὶ ἡ εἰς τὸν Μωϋσέα τὸν ἐκ Χωρηνῆς ἀποδιδομένη γεωγραφικὴ πραγματεία εἶνε ἀξία προσοχῆς. Ἀρμενιστὶ μετὰ λατινικῆς μεταφρ. ἐξεδόθη (σὺν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Μωϋσέως) ὑπὸ Will. καὶ George Whiston, ἐν Λονδίνῳ 1736· ἐν πρωτοτύπῳ καὶ ἐν Μασσαλίᾳ 1683· τὸ 1698 ἐν Etschmiadzin· τέλος κατὰ τὸ νέον χειρόγραφον ἐξεδόθη ὑπὸ Sukri, ἐν ταῖς Συζητήσεσι τοῦ γεωγραφικοῦ συνεδρίου τῆς Βενετίας 1881. Πρβ. Sainte-Croix ἐν Journal des savants 1789 σ. 217-251.—Κ. Πατκάνωφ, Ἐκ τοῦ νέου ἀντιγράφου τῆς εἰς Μωϋσέα τὸν ἐκ Χωρηνῆς ἀποδιδομένης γεωγραφίας, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1883 τόμ. 226, τεύχει Μαρτίου σ. 21-32.

7. Σπουδαῖα διὰ τὴν γεωγραφίαν τοῦ βυζαντηνοῦ κράτους εἶνε καί τινα παλαιότερα ὁδοιπορικὰ δυτικῶν περιηγητῶν: Christoph. Bondelmontii Florentini Librum insularum archipelagi e codd. Paris. etc. edidit Gabr. Rud. Lud. de Sinner, ἐν Λειψίᾳ καὶ Βερολίνῳ 1824. Ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ Liber insularum, ἀναγομένη εἰς καλλίτερον καὶ πληρέστερον λατινικὸν χειρόγραφον τοῦ ὑπὸ τοῦ Sinner χρησιμοποιηθέντος, εὑρίσκεται ἐν χειρογράφῳ τοῦ ἐν Κ]πόλει σουλτανικοῦ σεραΐου· κατ᾽ ἀντίγραφον αὐτοῦ γενόμενον ὑπὸ E. Miller ἐξέδωκεν ὁ S. Reinach τὸ πρῶτον τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῆς περιγραφῆς τῆς Δήλου ἐν τῇ Revue Archéol. 1883 I σ. 75-88· ἔπειτα τὰ περὶ Κ[πόλεως Ἴμβρου καὶ Σαμοθράκης, ἐν τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ ἐν Κ[πόλει ἑλλην. φιλολογ. συλλόγου (παραρτήματι τοῦ ιη΄ τόμου, 1886) σ. 181-187. Ὁ Bondelmonte μετέβη τὸ 1414 ἐκ Φλωρεντίας εἰς Ῥόδον καὶ ἔμεινεν ἐν Κρήτῃ τὸ 1415 ἕως 1416.—Petri Gyllii, De Bosporo Thracio libri tres, ἐν Λουγδούνῳ 1561, καί: De topographia Constantinopoleos et de illius

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

antiquitatibus libri quattuor, ἐν Λουγδούνῳ 1561-1562. Ὁ Pierre Gilles (Gyllius) Γάλλος φυσιοδίφης γεννηθεὶς τὸ 1490 ἐν Albi ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· δι' ἔλλειψιν πόρων κατετάχθη εἰς τὸν στρατὸν Σολεϊμὰν τοῦ Β΄, ἀπώλεσεν ἐν τῷ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμῳ τὰς πολυτίμους συλλογάς του, ἐπέστρεψε τὸ 1550 εἰς Κ[πολιν καὶ ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ τὸ 1555.

8. Μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν γεωγραφικὴν ὀνοματοθεσίαν τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος ἔχουσι δύο ἔρευναι περὶ τοῦ ὀνόματος Μεσαριὰ (Μεσσαριά), ὅπερ ἐν ἀρχῇ μὲν ἦτο προσηγορικὸν ὄνομα, κατόπιν δὲ ἐν τοῖς πλείστοις τόποις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν προσέλαβε κυρίου ὀνόματος σημασίαν ὡς δηλωτικὸν χωρίων, πεδιάδων, ὑποστατικῶν κτλ. Ἀντων. Μηλιαράκης, Μεσσαριά, ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἱστ. καὶ ἐθν. ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος 4 (1893) 423-474 (ἀναφέρεται καὶ εἰς ἄλλα προσηγορικά, ἅπερ κατήντησαν κύρια ὀνόματα, οἷον Μάνδρα, Κάστρον, Μετόχι, Μητᾶτο).—Γεώργ. Ν. Χατζιδάκις, Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως Μεσαρεᾶς, ἐν Ἀθηνᾷ 4 (1894) 1-64· 473. Ἡ ἑρμηνεία τοῦ Χατζιδάκι ὅτι ἡ λέξις προέρχεται ἐκ τοῦ Μεσαμεριὰ εἶνε φαίνεται ὀρθοτέρα τῆς ὑπὸ Μηλιαράκη δοθείσης (ἐκ τοῦ ῥωμανικοῦ Masseria, Messaria). Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 3, 218· 4, 186.

Ἀναφέρω ἐνταῦθα καί τινας νεωτέρας ἑρμηνείας σπουδαίων ὀνομάτων ἐκ τῆς βυζαντηνῆς γεωγραφίας: Μορέας (=Πελοπόννησος). Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὀνόματος τούτου ἐπὶ μακρὸν μάτην ἠσχολήθησαν οἱ κριτικοί. Ἐσφαλμέναι ἑρμηνεῖαι π. χ. παρὰ Κ. Ν. Σάθα, Documents inédits I série, τόμ. 1 (1880) Introduction σ. 31 ἐ· Κ. Παπαρρηγοπούλῳ ἐν Bulletin de corresp. hell. 5 (1881) 145 ἐ· Α. Πετρίδῃ, Ἀνακάλυψις τῆς ἀρχαίας πόλεως Μοραίας ἢ Μοριᾶς κατὰ τὴν δημώδη ἔκφρασιν, ἐν Ἀθήναις 1889. Τὴν ἀναμφισβητήτως ὀρθὴν ἐξήγησιν ἔδωκεν ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκις, Ὁ Μορέας (καὶ ἡ Μορέα), σχηματισθὲν ἐκ τῆς λέξεως ἡ μορέα (τὸ δένδρον) σημαίνει ἄθροισμα μορεῶν καὶ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ μορεών (κατὰ τὸ ἐλαιών κτλ). Τὸ ἐν Ἤλιδι λοιπὸν τὸ πρῶτον ἐν χρήσει ὄνομα, ὅπερ ἔπειτα ἐπεξετάθη εἰς πᾶσαν τὴν χερσόνησον, συνδέεται πρὸς τὴν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν Πελοποννήσῳ ἀναπτυχθεῖσαν σηροτροφίαν. Λεπτομερέστερον περὶ τούτου διαλαμβάνει ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκις, Zur Wortbildungslehre des

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Mittel- und Neugriechischen ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 283 ἑ., ἐν πολλοῖς ἄρθροις ἐν Ἀθηνᾷ 5 (1893) 231-239· 491-508· 549, τέλος Ὁ Μορέας oder τὸ Μόρεον? ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896).—Σταμπούλ (Ἰσταμπόλ): Τὸ παρὰ τοῖς Τούρκοις τοῦτο ὄνομα τῆς Κ[πόλεως, ὅπερ ἄλλοτε κακῶς ἢ οὐχὶ ἀποχρώντως ἐξηγεῖτο (ἐκ τοῦ τουρκικοῦ Islambol κτλ.), ἡρμηνεύθη νῦν ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ στὴν πόλι, μεταβληθέντος τοῦ στὴ εἰς στα κατὰ τὴν τουρκικὴν φθογγολογίαν. Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τῆς ὀρθῆς ἑρμηνείας του διέλαβεν ὁ D. Hesseling, Istambol, ἐν Revue des études gr. 3 (1890) 189-196. Πρβ. Gust. Meyer, Türkische Studien I, ἐν τοῖς Sitzungsberichte Wiener Akad., τόμ. 128, ἐν Βιέννῃ 1893 σ. 14 καὶ K. Krumbacher ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 305 Περὶ τοῦ μνημονευθέντος φθογγολογικοῦ νόμου τῆς τουρκικῆς γλώσσης διέλαβε τὸ πρῶτον ὁ Korsch ἐν Archiv für slav. Philol. 8 (1885) 649.—Τὸ βουλγαρικὸν Plovdiv (Plovdin)=Φιλιππούπολις προέρχεται ἐκ τοῦ ὑπὸ Ἰορδάνου ἤδη μαρτυρουμένου ἐπιχωρίου ὀνόματος τῆς Φιλιππουπόλεως Pulpudeva: Kaluzniacki, Zur Geschichte der bulgarischen Benennung der Stadt Philippopel, ἐν Archiv für slav. Phil. 16 (1894) 594-596. Const. Jirecek, Zum Namen Plovdin oder Plovdiv. Αὐτόθι σ. 596-600.—Παροικιά, ἡ πόλις τῆς νήσου Πάρου: Π. Γ. Ζερλέντης, Περὶ τοῦ γεωγραφικοῦ ὀνόματος Παρκιά, Παροικία, ἐν τῷ Δελτίῳ 4 (1892-1894) 513-518.

Α. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ.

171. Κοσμᾶς ὁ Ἰνδικοπλεύστης ἐξ Ἀλεξανδρείας, σύγχρονος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, ἑπομένως καὶ τοῦ γεωγράφου Ἱεροκλέους, ἐπεχείρησεν ὡς ἔμπορος μακρὰς ἀποδημίας εἰς Ἀραβίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν Ἀφρικήν· τὴν ἐπωνυμίαν ὅμως τοῦ «Ἰνδικοπλεύστου» ἀδίκως προσέλαβε, διότι μέχρι τῶν Ἰνδιῶν οὐκ ἔφθασε, τὰς δὲ περὶ αὐτῶν εἰδήσεις ὀφείλει εἰς προφορικὰς ἀνακοινώσεις ἄλλων ταξειδιωτῶν. Βραδύτερον ἀντήλλαξε τὸ ἐπάγ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γελμά του πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον καὶ συνέγραψεν ἔν τινι μονῇ τοῦ Σινᾶ (Κοσμᾶς εἶνε ἴσως τὸ μοναχικόν του ὄνομα) περὶ τὸ 547-549 μέγα γεωγραφικὸν πόνημα, ἐπιγραφόμενον Χριστιανικὴ τοπογραφία. Κύριον σκοπὸν διὰ τοῦ βιβλίου τούτου προέθηκεν ὁ Κοσμᾶς τὴν θεμελίωσιν νέου συστήματος φυσικῆς γεωγραφίας ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν διὰ τῆς φυσικῆς καὶ ἀστρονομικῆς διερμηνεύσεως τῆς ἁγίας Γραφῆς, διὸ καὶ ὁ Φώτιος τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ χαρακτηρίζει αὐτὸ τοῦτο ὡς ἑρμηνείαν εἰς τὴν ὀκτάτευχον. Ἕνεκα τούτου ἀγωνίζεται ὁ εὐσεβὴς ἀλλ' ἀπαίδευτος συγγραφεὺς μὲ τὸν ζῆλον τοῦ νεοφύτου κατὰ τοῦ συστήματος τοῦ Πτολεμαίου, ἐν τῷ ὁποίῳ διαβλέπει ἀσυμβιβάστους πρὸς τὰ χριστιανικὰ δόγματα ἀντιφάσεις. Ποῦ τείνει πᾶσα αὐτοῦ ἡ συγγραφὴ ἐλέγχει ἤδη τοῦ πρώτου κεφαλαίου ἡ ἐπιγραφή: Πρὸς τοὺς χριστιανίζειν μὲν ἐθέλοντας, κατὰ τοὺς ἔξωθεν δὲ σφαιροειδῆ τὸν οὐρανὸν νομίζοντας καὶ δοξάζοντας. Τὴν ἀρχαίαν δοξασίαν περὶ τοῦ σφαιροειδοῦς σχήματος τῆς γῆς ἀπορρίπτει, ζητεῖ δὲ ν' ἀποδείξῃ ὅτι αὕτη ἔχει τὸ σχῆμα τετραγωνικοῦ ἐπιμήκους δίσκου, ἐφ' οὗ κατὰ τὴν γνώμην του τοιχοειδῶς κατ' εὐθεῖαν ἐκ τῶν ἄκρων τοῦ τετραγώνου αἰρόμενον καὶ ἄνω κυρτούμενον ἵσταται τὸ κρυστάλλινον στερέωμα κατὰ τὴν ὑποτύπωσιν τῆς κιβωτοῦ τοῦ Νῶε. Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον διὰ τὸν συγγραφέα βεβαίως ἦτο τὸ οὐσιωδέστατον, εἰς ἡμᾶς σήμερον ἥκιστα δύναται νὰ εἶνε τερπνόν· ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ ὅμως θὰ φανῶμεν εὐμενέστεροι κριταί, ὅταν ἀναμνησθῶμεν ὅτι παρόμοιαι τάσεις πρὸς ἄρσιν τῶν ὄῆθεν ἀντιφάσεων τῆς ἀστρονομίας πρὸς τὴν Γραφὴν ἴσχυσαν μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων, ἀφορμὴν δοῦσαι εἰς πολλὰ μωρολογήματα. Ἄλλως αἱ κοσμολογικαὶ τοῦ Κοσμᾶ ἰδέαι ἔχουσι συριακὴν καταγωγήν. Ὅτι δὲ οὐδὲ ἐν τῷ Βυζαντίῳ εὕρισκον πολλοὺς ἐπαινέτας, μαρτυρεῖ τοῦ Φωτίου ἡ αὐστηρὰ κατάκρισις (ἴδε κατωτέρω).

Ἡ κυρία τοῦ συγγράμματος ἀξία ἔγκειται δι' ἡμᾶς οὐχὶ εἰς τὰς φανταστικὰς ὑποθέσεις τοῦ μοναχοῦ Κοσμᾶ, ἀλλ' εἰς τὰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰδήσεις, ἃς παραδίδει ὡς ἔμπορος καὶ περιηγητής, εἰς τὰ ἐπουσιωδέστερα ἑπομένως κατ' αὐτὸν μέρη καὶ οὐχὶ εἰς τὰ οὐσιωδέστερα. Μετ' ἀξιεπαίνου δὲ φιλαληθείας ἀφηγεῖται ὅ,τι κατὰ τὰς ἀποδημίας του εἶδε ἢ παρ' ἄλλων ἤκουσε. Ἐνταῦθα εὑρίσκομεν ἀξιολόγους πληροφορίας ἢ καὶ μείζονας συμβολὰς πρὸς γνῶσιν τῶν μετὰ τῆς Αἰγύπτου, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας ἀρχαίων σχέσεων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ ἀξιολογωτάτη τῶν παρεκβολῶν τούτων εἶνε ἡ ἀκριβὴς περιγραφὴ μαρμαρίνου θρόνου δύο ἐπιγραφὰς φέροντος, ὃν εὗρεν ἐν τῇ πόλει τῆς Αἰθιοπίας Ἀδούλιδι [1]). Ἡ ἑτέρα τῶν ἐπιγραφῶν διαλαμβάνει περὶ πολεμικῶν κατορθωμάτων τοῦ Πτολεμαίου Εὐεργέτου· ἐν δὲ τῇ ἄλλῃ, ἥτις ἀνήκει εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους, ἀφηγεῖται βασιλεύς τις τῶν Ἀξουμιτῶν ἐν βαρβάρῳ ἑλληνικῷ ἰδιώματι τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ πράξεις, εἶνε ἑπομένως ἀντίστοιχόν τι πρὸς τὴν περίφημον ἐπιγραφὴν τοῦ βασιλέως τῆς Νουβίας Σίλκωνος [2]) καὶ πρὸς ἄλλην τινὰ ὁμοίως βάρβαρον ἐν Ἀξούμ τῆς Ἀβυσσινίας εὑρεθεῖσαν (ἴδε κατωτέρω τὴν βιβλιολογίαν). Μετ' εὐσυνειδησίας καὶ ἀκριβείας περιγράφει ὡσαύτως ζῶα τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν Ἰνδιῶν. Περὶ τοῦ ῥινόκερω π. χ. λέγει ὅτι αὐτὸ μὲν τὸ ζῶον δὲν εἶδεν, μόνον δὲ τέσσαρας χαλκᾶς αὐτοῦ εἰκόνας ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῶν τεσσάρων πύργων, ἀνήκοντι εἰς τὸν μέγαν Νεγοὺς τῆς Αἰγύπτου· κατὰ ταύτας δὲ καὶ τὴν μορφὴν αὐτοῦ ἐσχεδίασε.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κοσμᾶ διακρίνεται διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ εὔροιαν, δι' ἀρετὰς ὁηλονότι, ἃς μάτην ζητοῦμεν παρὰ τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ ἱστορικοῖς. Πρὸς τοὺς κανόνας τῆς λογίας γλώσσης ἀληθῶς δὲν εὑρίσκεται εἰς ἀγαθὰς σχέσεις· διὸ καὶ ὁ Φώτιος (ἐν τίτλῳ 36), ὅστις ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως ἀνέγνωσε τὸ βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον: Χριστιανοῦ βίβλος ἑρμηνεία εἰς τὴν ὀκτά-

[1]) Σήμερον Ζουλᾶ μεσημβρινῶς τῆς Μασσαύας.

[2]) Πρβλ. τὴν ἐξαίρετον αὐτῆς ἔκδοσιν καὶ ἑρμηνείαν ὑπὸ Lepsius ἐν Hermes 10 (1875) 129-144.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τευχον [1]), ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ περιφρονητικώτατα καὶ πικρότατα αὐτὸν κατακρίνει. Περὶ τοῦ λεκτικοῦ δὲ λέγει: ἔστι δὲ ταπεινὸς τὴν φράσιν καὶ συντάξεως οὐδὲ τῆς κοινῆς μετέχων. Εἰς ταῦτα ἐπάγει βραχεῖαν ἀνάλυσιν τῶν ἀστρονομικῶν καὶ δογματικῶν ἰδεῶν τοῦ συγγραφέως καὶ τελευτᾷ διὰ τῶν λέξεων: λέγει δὲ καὶ ἄλλα τινὰ ἀλλόκοτα. Ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ Κοσμᾶ περὶ τοῦ σχήματος τῆς γῆς, περὶ τῶν ἀγγέλων ὡς παρεχόντων τὴν κίνησιν εἰς τοὺς ἀστέρας, τῆς διατριβῆς αὐτῶν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος κτλ. δὲν συνεφώνουν πρὸς τὴν βυζαντηνὴν δογματικήν. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἡ «Χριστιανικὴ τοπογραφία» εὑρῆκεν εὐνοϊκῶς διατεθειμένους ἀναγνώστας, διεδόθη δὲ κατόπιν καὶ παρὰ τοῖς Σλαύοις.

Τὰ λοιπὰ τοῦ Κοσμᾶ συγγράμματα, ἅτινα ἦσαν ἐκτενὴς περιγραφὴ τῆς γῆς, προσφωνουμένη πρός τινα Κωνσταντῖνον, καὶ ἀστρονομική τις πραγματεία, προσφωνουμένη πρὸς τὸν διάκονον Ὁμόλογον, ὡς φαίνεται ἀπωλέσθησαν. Μετὰ τὸν Κοσμᾶν ἐπέρχεται ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ γεωγραφίᾳ ὁμοία ἐρήμωσις, ὁποία εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστοριογραφίαν μετὰ τὸν Εὐάγριον. Τὰ μόνα λόγου ἄξια ἔργα, ἅπερ μόλις πληροῦσι τὸ χάσμα τοῦτο, εἶνε τὰ ὑπομνήματα τοῦ Εὐσταθίου εἰς Διονύσιον τὸν περιηγητὴν καὶ τὰ δύο γεωγραφικὰ πονημάτια τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδου (ἴδε § 186).

1. Ἐκδόσεις: Κατὰ τὰς παλαιοτέρας (ὑπὸ Montfaucon, Collectio nova Patrum 1707 ἐν τόμοις δυσὶ) νῦν παρὰ Migne, Patr. gr. 88, 10-476· παρ' αὐτῷ κεῖται καὶ ἡ περὶ τοῦ Κοσμᾶ βιβλιογραφικὴ σημείωσις εἰλημμένη ἐκ τοῦ Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 4, 251-262 ὡς καὶ ἡ ἄλλη βιβλιολογία· ἐν σελ. 463 αἱ ἐκ τῶν χειρο-

[1]) Ὁ Φώτιος λέγει ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἤκμασεν ἐπὶ Ἰουστίνου· ἐπειδὴ δὲ δὲν ὁρίζει τίνος Ἰουστίνου, ὀρθότερον ἴσως εἶνε νὰ γράψωμεν Ἰουστινιανοῦ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν πρέπει νὰ δυσπιστήσωμεν ἕνεκα τοῦ Φωτίου εἰς τὴν καλῶς μαρτυρουμένην χρονολογίαν περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ συγγραφέως. Δυνατὸν δὲ εἶνε καὶ νὰ ἐγεννήθη μὲν ἐπὶ Ἰουστίνου Α', νὰ ἀπέθανε δὲ ἐπὶ Ἰουστίνου Β'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γράφων εἰλημμέναι σχεδιογραφίαι τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, τῶν ζώων τῆς Ἀνατολῆς κτλ. — Νέα ἔκδοσις προσδοκᾶται παρὰ G. Siefert, παρὰ Teubner ἐν Λειψίᾳ.

2. Βοηθήματα: Ph. Buttmann, Ueber die Echtheit des Adulitanischen Monuments, ἐν τῷ Museum der Altertumswissenschaft, herausgegeben von Fr. A. Wolf und Ph. Buttmann 2 (1808-1810) 105-166 καὶ αὐτόθι 573 ἕως 612. Ph. Buttmann und G. Niebuhr, Die axumitische Inschrift nebst Bemerkungen über diese und die adulitanische. Τοῦ Niebuhr ἡ διατριβὴ ἀνετυπώθη ἐν ταῖς Kleine histor. und philol. Schriften αὐτοῦ 1 (ἐν Βόννῃ 1828) 401-412. — Dielmann ἐν Abhandl. der Berliner Akad. 1878 σελ. 195-205. — Περὶ τῶν μικρογραφιῶν τῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ Κοσμᾶ ἴδε N. Kondakov, Ἱστορία τῆς βυζαντηνῆς τέχνης (ῥωσσιστὶ) ἐν Ὀδησσῷ 1876 σελ. 86 ἑ. = Histoire de l' art byzantin 1 (ἐν Παρισίοις 1886) 137 ἑ. Περὶ ἄλλης βιβλιολογίας ἴδε Steph. Beissel, Vaticanische Miniaturen, ἐν Freiburg im Breisgau 1893 σ. 16 σημ. 1. — Ῥωσσικὴν μετάφρασιν τοῦ Κοσμᾶ ἀναγομένην εἰς τὸν ις΄ αἰῶνα καὶ πολυχρώμως εἰκονογραφημένην ἐξέδωκεν ἡ ῥωσσικὴ ἑταιρεία τῶν βιβλιοφίλων ἀρ. 86 ἐν Πετρουπόλει 1886. Πρβ. Archiv für slav. Phil. 11 (1888) 155. — Πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ Κοσμᾶ: Ferd. v. Richthofen, China 1 (1877) 524 ἑ, 550, 625 ἑ. Πρὸς ἐξήγησιν τῶν εἰδήσεων τοῦ Κοσμᾶ περὶ τῶν ἐν Ἰνδίαις χριστιανικῶν κοινοτήτων πρβ. R. A. Lipsius, Die apokryphen Apostelgeschichten und Apostellegenden I (1883) 283 ἑ, II 2 (1884) 156 καὶ ἀλλαχοῦ (ἴδε τὸν εὑρετήριον πίνακα ἐν λέξει). — Περὶ τῆς κοσμολογίας του: G. Marinelli, Die Erdkunde bei den Kirchenvätern, ἐν Λειψίᾳ 1884 σ. 8 ἑ. καὶ ἐκτενέστερον: Konr. Kretschmer, Die physische Erdkunde im christlichen Mittelalter, ἐν Βιέννῃ 1889 σ. 41 ἑ. — Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου καὶ τῆς χρονολογίας ἑνὸς ἑκάστου βιβλίου πρβ. A. V. Gutschmid, Kleine Schriften 5 (1894) 612 σημ. 2 (πρβ. αὐτόθι σ. 606 ἑ) καί: Jakob Krall, Studien zur Geschichte des alten Aegypten, ἐν τοῖς Sitzungeberichte der Wiener Akad. 121 (1890) XI. Abhandl. σ. 72. — Κύριον σύγγραμμα:

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

H. Gelzer, Kosmas der Indienfahrer, ἐν τοῖς Jahrbücher für protest. Theologie 9 (1883) 105-141.

3. Τὴν κατωτάτην βαθμῖδα τῶν γεωγραφικῶν σπουδῶν τῶν Βυζαντηνῶν ἐκπροσωποῦσιν αἱ βραχεῖαι περιγραφαὶ ὀνομαστῶν ποταμῶν, θαλασσῶν καὶ βουνῶν, τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ κόσμου, τοῦ σχηματισμοῦ τῶν νεφῶν κτλ., αἵτινες ἄνευ ὀνόματος συγγραφέως κεῖνται ἐν πολυαρίθμοις χειρογράφοις, οἷον ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολογ. ἑλλ. 200 (Nessel) φύλλῳ 203ᵛ—207ν. Πρβ. C. Landi, Opuscula de fontibus mirabilibus, de Nilo etc. ex cod. Laurent. 56, 1 descripta, ἐν Studi ital. di filol. classica 3 (1895) 531-548 καὶ τὴν αὐτόθι παρατιθεμένην ἀρχαιοτέραν βιβλιολογίαν.

172. Ῥητορικαὶ περιγραφαί. Ὡς παραφυάδα τῆς θεωρητικῆς γεωγραφίας δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰς ῥητορικὰς τόπων καὶ χωρῶν περιγραφάς, τὰς λεγομένας ἐκφράσεις, καθόσον αὗται, καίπερ βεβαρυμέναι ὑπὸ ῥητορικοῦ ὄγκου, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κέκτηνται βάσιν τινὰ γεωγραφικὴν ἢ τοπογραφικήν. Δυστυχῶς σπανίως μόνον εὐρύνουσι τὰς γεωγραφικὰς ἡμῶν γνώσεις, διότι τὸ γεωγραφικὸν θέμα ἀφορμὴν μόνον εἰς αὐτὰς δίδει πρὸς ῥητορικὴν ἄσκησιν, ὅπως ἐν γένει καὶ αἱ ἀγαλμάτων, εἰκόνων κτλ. περιγραφαὶ ἀποτελοῦσι τὰ προσφιλῆ ὑποκείμενα τῆς ἀρχαίας ῥητορικῆς. Αἱ ἐκφράσεις αὗται δὲν εἶνε τῶν Βυζαντηνῶν ἐπινόησις, διότι ἤδη ἐν ταῖς ἀρχαίαις ῥητορικαῖς σχολαῖς γνωστὰ ἦσαν τοιούτου εἴδους γυμνάσματα καὶ ἐξ αὐτῶν προῆλθον αἱ περιγραφαὶ ἐκεῖναι τῶν τοπίων, αἵτινες ἀποτελοῦσι λίαν προσφιλὲς κόσμημα τῶν ἑλληνικῶν μυθιστοριῶν. Εἰς τὴν σειρὰν δὲ ταύτην ἀνήκει ἡ ἔκφρασις τοῦ κοσμικοῦ πίνακος, δι' ἧς Ἰωάννης ὁ Γαζαῖος περὶ τὸ 530 περιέγραψε κατὰ τὸ ὕφος τῆς ποιήσεως τοῦ Νόννου γεωγραφικὸν τῆς γῆς πίνακα. Πρβλ. W. Christ, Geschichte der griech. Litteratur, σελ. 796 γ' ἐκδόσεως. Γνησία ῥητορικὴ ἔκφρασις εἶνε ἡ περιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης, ἣν ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης προέταξε τῆς μικρᾶς ἱστορικῆς του μονογραφίας (ἴδε § 116). Τέλος εἰς τοῦτο τὸ γένος ἀνήκουσιν αἱ περὶ Τρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πεζοῦντος, Ἴμβρου, Κορίνθου κτλ. ἐκφράσεις τοῦ ῥήτορος Ἰωάννου Εὐγενικοῦ.

Β. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΟΝΗΜΑΤΑ

173. Ἐκκλησιαστικὴ γεωγραφία. Τοὺς σκοποὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ἐπλήρουν ἀναγραφαὶ τῶν πατριαρχικῶν θρόνων καὶ τῶν σπουδαιοτέρων ἐκκλησιῶν καὶ ἐπισκοπικῶν ἑδρῶν, αἵτινες ὑπέκειντο εἰς ἐκείνους κατὰ τάξιν ἀκριβῶς διαγεγραμμένην. Ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς ταύταις ἐν γένει διετηρήθη ἡ ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ καὶ Ἡρακλείου ὁρισθεῖσα ἐκκλησιαστικὴ τάξις. Σπουδαῖαι μετατροπαὶ εἰς ταύτην ἐπῆλθον ἐν τέλει τοῦ Θ' αἰῶνος ἐπὶ αὐτοκράτορος Λέοντος Ϛ' τοῦ σοφοῦ. Εἰς τοὺς χρόνους τούτους ἀνάγονται τὰ ὑπὸ Ἐρρίκου Γκέλτσερ ὡς παράρτημα εἰς Γεώργιον τὸν Κύπριον (ἴδε § 175) ἐκδοθέντα Νέα τακτικά, ἅτινα συνεγράφησαν μὲν ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, κατ' οὐσίαν ὅμως ἐπανέλαβον τὴν ὑπὸ Λέοντος τοῦ σοφοῦ διαγραφεῖσαν τάξιν. Τοὐναντίον δὲ ἡ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ Λέοντος συγγραφεῖσα τάξις, ἤτοι Ἡ γεγονυῖα διατύπωσις παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ὅπως ἔχουσι τάξεως οἱ θρόνοι τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὑποκειμένων τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως, πραγματικῶς ἀνάγεται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος τῶν Κομνηνῶν. Μεταγενεστέρα εἶνε ἡ τάξις προκαθεδρίας τῶν ὑπὸ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως τελούντων μητροπολιτῶν καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἐπισκόπων. Ταύτην ἀκολουθεῖ ἀναγραφὴ τῶν τίτλων τῶν μητροπολιτῶν, οἵτινες ἐν τῇ κοιτίδι καὶ πατρίδι πάσης ἐθιμοτυπίας, ἐν Βυζαντίῳ, ὡς εἰκὸς ἀκριβέστατα ἦσαν διατετυπωμένοι: Περὶ τῆς τάξεως τῶν θρόνων τῶν μητροπολιτῶν· τίνες αὐτῶν λέγονται ἔξαρχοι καὶ ὑπέρτιμοι, τίνες ὑπέρτιμοι μόνον. Ἐκ τῶν πρὸ τοῦ σχίσματος χρόνων προέρχεται ἡ Ἀνακεφαλαίωσις τῶν ἁγιωτά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

των πατριαρχῶν, τῶν ὀροθεσιῶν καὶ συναρίθμησις τῶν ἀποστολικῶν θρόνων. Σπουδαία εἶνε ἡ εἰς τὸ Περὶ τῆς βασιλείου τάξεως ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (σελ. 791 ἐ ἐκδόσεως Βόννης) προσηρτημένη Ἔκθεσις πρωτοκλησιῶν, πατριαρχῶν τε καὶ μητροπολιτῶν ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἀκμάσαντος ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Ἐπιφανίου. Διεξοδικὴν στατιστικὴν καὶ ἱστορίαν τῶν πατριαρχικῶν, ἐπισκοπικῶν καὶ μητροπολιτικῶν θρόνων ἔγραψε κελεύσει τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Ῥογήρου Β' (1101 — 1154) ἐν ἔτει 1143 ὁ ἀρχιμανδρίτης Νεῖλος Δοξοπατρῆς (ἢ Δοξαπατρῆς; Πρβλ. § 195 σημ. 3): Νείλου Δοξαπατρίου (γραπτ. Δοξαπατρῆ) τάξις τῶν πατριαρχικῶν θρόνων. Ὁ συγγραφεύς, ὅστις καὶ ὡς ὑμνογράφος γνωρίζεται, ἔζησεν ἐπί τινα χρόνον ἐν Παλέρμῳ, κατόπιν δὲ ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ γραμματέως τῶν πατριαρχείων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὸ τοῦ νομοφύλακος τοῦ κράτους. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τάξις καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν προϊόντος τοῦ χρόνου πολλαχῶς μετεβλήθη, προέκυψαν νέαι διασκευαὶ τοῦ ἔργου. Πλὴν ἄλλων ἔχομεν νῦν δύο ἀνατεθεωρημένας ἀναγραφὰς ἐκ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου (1283-1328), μίαν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: Ἔκθεσις βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ γέροντος, ὅπως νῦν ἔχουσι τάξεως αἱ ὑποκείμεναι μητροπόλεις τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλην ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: Ἔκθεσις νέα Ἀνδρονίκου βασιλέως, ὅστις τὰς τῆς Κ[πόλεως μητροπόλεις ἄλλας μὲν μικρὸν ἀνεβίβασεν, ἄλλας δὲ πάλιν εἰς μικροτέρας τῶν θρόνων καταβίβασεν, ὡς ἐνταῦθα αὐτὰς σημειώσομεν.

Ὁ χρονολογικὸς καθορισμὸς πασῶν τούτων τῶν ἀναγραφῶν δυσχεραίνεται πολὺ ἕνεκα τῶν πολυαρίθμων μεταγενεστέρων προσθηκῶν· δὲν ἀρκεῖ δὲ πρὸς τοῦτο οὐδὲ τὸ μέχρι τοῦδε δημοσιευθὲν ὑλικόν, διότι ἀνέκδοτοι ἔτι μένουσιν ἱκαναὶ σπουδαῖαι παραλλαγαί. Πρὸς τὴν ἔρευναν ταύτην ἀπαραίτητα εἶνε τὰ πρακτικὰ τῶν συνόδων, ἐξ ὧν πολλὰ μανθάνομεν περὶ τῶν κατὰ μικρὸν εἰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὴν ἱεραρχίαν ἐπελθουσῶν μεταβολῶν. Ὅσον δὲ ξηραὶ καὶ ἂν εἶνε αἱ ἀναγραφαί, παρέχουσι πάντοτε ἐνδιαφέρον ὡς μαρτυροῦσαι τὴν αὐστηρὰν ὀργάνωσιν τῆς βυζαντηνῆς ἐκκλησίας καὶ κατ' αὐτοὺς ἔτι τοὺς χρόνους τῆς ἐσχάτης πολιτικῆς παρακμῆς καὶ ὡς περιέχουσαι συμβολὰς εἰς τὴν γεωγραφικὴν τοῦ μέσου αἰῶνος ὀνοματοθεσίαν. Περίεργος εἶνε ἡ σταθερὰ ἐν αὐταῖς διατήρησις τῶν ἀρχαίων ὀνομάτων, βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι πολλὰ τῶν οὕτω μνημονευομένων ἢ εἶχον ἐξαφανισθῇ ἐκ τῆς κοινῆς χρήσεως ἢ ὑπ' ἄλλων εἶχον ἀντικατασταθῇ. Ἡ γλῶσσα τῆς διοικήσεως διετήρει τὰ ὀνόματα καὶ ἐκλιπόντων ἔλως διόλου θρόνων, ὡς συμβαίνει τοῦτο καὶ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ ὡς πρὸς τοὺς ἐπισκοπικοὺς θρόνους τοὺς ἐν ταῖς μὴ καθολικαῖς χώραις τῆς Ἀνατολῆς (in partibus infidelium). Διδακτικὴ κατὰ τοῦτο εἶνε ἡ ἐν τέλει σημείωσις τῆς Νέας ἐκθέσεως τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου: Αὗταί εἰσιν αἱ τοῦ θρόνου τοῦ Κ/πόλεως πᾶσαι μητροπόλεις· ὁηλονότι αἱ προγεγραμμέναι ἐννέα πρὸς ταῖς ἑκατόν· σώζονται δὲ σήμερον μερικαί· ὁμοίως ἡ προσθήκη εἰς τὸν τίτλον ἄλλης ἀναγραφῆς (σελ. 243 edid. Parthey): Κατάλογος ἐπισκοπῶν αἵ τιναι (!) ἕκαστος τῶν μητροπόλεων ὑποκέκλινται ὅσαι σώζονται νῦν ἐκ μέρους· ἐκ τούτων αἱ πλεῖσται ἠφανίστησαν. Ἵνα καρπωθῶμέν τι ἐκ τούτων τῶν πλουσίων καταλόγων ὑπὲρ τῆς ἱστορίας καὶ γεωγραφίας, χρείαν ἔχομεν ἐξακριβώσεως τῆς χρονολογίας καὶ τῆς γενεαλογικῆς αὐτῶν σχέσεως, ὡς καὶ ὑπομνημάτων εἰς αὐτούς, ὅπερ καὶ κατὰ μέγα μέρος ἐσχάτως ἐγένετο.

Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: Κατὰ τὰς ἀρχαίας λίαν διεσπαρμένας καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον λίαν δυσπροσίτους ἐκδόσεις ἐξεδόθησαν αἱ ἀναγραφαὶ αὗται (ἐν συνόλῳ δεκατέσσαρες τὸν ἀριθμόν), χρησιμοποιηθέντων καὶ τῶν χειρογράφων, ἂν καὶ ἐν μέρει μόνον παραρτιματικῶς, ἐν: Hieroclis Synecdemus ex rec. Gust. Parthey, ἐν Βερολίνῳ 1866 σ. 55 ἑ. (μετὰ πίνακος εὑρετηρίου)· αὐτόθι καὶ πᾶσα ἡ ἀρχαιοτέρα βιβλιολογία περὶ μιᾶς ἑκάστης τῶν ἀναγραφῶν. — Ἀναγρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φήν τινα Ἀλεξανδρείας ἣν ὁ Parthey παρέλειψεν, ἐξέδωκεν ὁ R. Pococke, A description of the east and some other countries 1 (ἐν Λονδίνῳ 1743) 279 ἑ. (= σ. 423 ἑ. τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως τοῦ 1754).—Ἀναγραφὴ τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας κεῖται ἐν τῇ ἐξακολουθήσει τῆς ἁρμενιακῆς ἱστορίας τοῦ Sparapet Smbat ὑπὸ Dulaurier ἐν Recueil des historiens des croisades, Documents arméniens I 673 ἑ.—Περὶ τῶν βουλγαρικῶν ἀναγραφῶν ἴδε E. Golubinsky, Ἱστορία τῆς βουλγαρικῆς σερβικῆς καὶ ῥωμουνικῆς ἐκκλησίας (ῥωσσιστί), ἐν Μόσχᾳ 1871, ἰδίως σελ. 46 ἑ, 259 ἑ.—Δήμιτσα, Τὰ περὶ τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρίδος καὶ Βουλγαρίας, ἐν Ἀθήναις 1859.—K. E. Zachariae von Lingenthal, Zur Kenntniss der Notitiae episcopatuum Graecorum, ἐν τοῖς Monatsberichte der Berliner Akad. 1878 σ. 276-288, ἔνθα ἐφ' ἑνὸς παραδείγματος ἐκ τοῦ ιη΄ αἰῶνος καταδεικνύεται, πῶς δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσιν αἱ ἀναγραφαὶ αὗται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γεωγραφίαν.—Δύο ἀναγραφὰς ἐξέδ. ὁ Α. Παπαδόπουλος—Κεραμεύς, Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη, ἐν Κ[πόλει 1884 ἐν παραρτήματι σ. 64-70.—W. M. Ramsay, The histor. Geography of Asia Minor, ἐν Λονδίνῳ 1890.—Τοῦ αὐτοῦ The cities and bishoprics of Phrygia, ἐν Journal of Hell. Studies 4 (1883) 370-436· 8 (1887) 461-519.—Τοῦ αὐτοῦ The cities and bishoprics of Phrygia, τόμῳ 1, ἐν Ὀξφόρδῃ 1895.—C. de Boor, Nachträge zu den Notitiae Episcopatuum, ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte 12 (1890) 303-326· 519-534 καὶ 14 (1893) 573-599. Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 4, 168 ἑ.—H. Gelzer, Zur Zeitbestimmung der griechischen Notitiae episcopatuum, ἐν Jahrbücher für protest. Theologie 12 (1886) 337-372· 528-575.—H. Gelzer, Analecta Byzantina. Index lectionum διὰ τὸ χειμερινὸν ἐξάμηνον 1891-92, ἐν Jena 1891 (περιλαμβάνει τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαὰκ Ἀγγέλου πιθανῶς ἐν ἔτει 1189 διατυπωθεῖσαν τάξιν τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπικῶν ἑδρῶν, κατάλογον τῶν ἐπισκόπων Ναυπλίας καὶ Ἄργους κ. ἄ.).—H. Gelzer, Die kirchliche Geographie Griechenlands vor dem Slaveneinbruche, ἐν Zeitschrift für wissensch. Theologie 35 (1892) 419-436. Διαλαμβάνει περὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς ὑπὸ C. de Boor, ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte 12, 519 ἑ. ἐκδοθείσης ἀναγραφῆς καὶ καταντᾷ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς συνετάχθη ἐπὶ Λέοντος Γ' (717-741).—H. Gelzer, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche, ἐν Βυζαντ. Δελτίῳ 1 (1892) 245-282· 2 (1893) 22-72. (Νέον καὶ πλούσιον ὑλικὸν ἐκ χειρογράφων καὶ ἀχρησιμοποιήτων ἐκδόσεων, ἔτι δὲ ῥηξικέλευθοι ἔρευναι περὶ τῆς χρονολογίας καὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν ἀναγραφῶν τῶν πατριαρχείων Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Βουλγαρίας).—Περὶ εἰδικοῦ θέματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς γεωγραφίας πραγματεύεται ὁ L. Duchesne, L' Illyricum ecclésiastique, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 531-550.—F. C. Conybeare, On some Armenian Notitiae ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896) 118-136.

174. Ἱεροκλῆς. Πρῶτος τῶν ὑπὲρ πολιτειακοῦ σκοποῦ ἐργασθέντων γεωγράφων εἶνε ὁ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀκμάσας γραμματικὸς Ἱεροκλῆς. Τὸ πρὸ τοῦ 535 δημοσιευθὲν σύγγραμμα αὐτοῦ Συνέκδημος εἶνε στατιστικὸν ἐγχειρίδιον τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐν ᾧ ἀπαριθμοῦνται ἑξήκοντα τέσσαρες ἐπαρχίαι καὶ ἐνεακόσιαι δώδεκα πόλεις (ἀντὶ τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ φερομένων ἐνεακοσίων τριάκοντα πέντε) Τὸ ἔργον τοῦτο δεικνύει συγγένειάν τινα πρὸς τὰ ἐγχειρίδια τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, δὲν καταλέγεται ὅμως εἰς αὐτά, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς παρὰ Βυζαντηνοῖς πολιτικῆς γεωγραφίας. Τὴν πρόθεσίν του ὁ συγγραφεὺς ἵνα παράσχῃ πολιτικὴν (οὐχὶ ἐκκλησιαστικὴν) στατιστικὴν δηλοῖ διὰ τῶν λέξεων τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ: Εἰσὶν αἱ πᾶσαι ἐπαρχίαι καὶ πόλεις αἱ ὑπὸ τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων τὸν ἐν Κ(πόλει ἐπαρχίαι ξδ', πόλεις ϡλέ, ὡς ὑποτέτακται. Δὲν γνωρίζομεν ἂν τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐξεπόνησε κατ' ἀνωτέραν διαταγήν. Ὁ Ἱεροκλῆς μετὰ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου ὑπῆρξεν ἡ κυρία πηγὴ τοῦ Περὶ τῶν θεμάτων συγγράμματος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (ἴδε § 108 ἐν Α' τόμ.).

1. Ἐκδόσεις: Ἐν τῇ συναγωγῇ τῆς Βόννης ὁμοῦ μὲ τὸν Κων-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σταντῖνον Πορφυρογέννητον, ἐν τόμῳ 3 (1840) 379-552.—Κατὰ ταύτην παρὰ Migne, Patr. gr. 113, 141-156.—Ex recogn. Gust. Parthey, ἐν Βερολίνῳ 1866· ἐν τῷ προλόγῳ ἀναθεώρησις τῶν προτέρων ἐργασιῶν καὶ περὶ τῶν χειρογράφων.—Ἡ πρώτη ἐπὶ εὐρείας χρησιμοποιήσεως τῶν χειρογράφων στηριζομένη κριτικὴ ἔκδοσις μετὰ τῶν παρὰ Κωνσταντίνῳ Πορφυρογεννήτῳ ἐν τῷ Περὶ τῶν θεμάτων διασωθέντων τεμαχίων ὑπὸ Aug. Burckhardt, ἐν Λειψίᾳ, Biblioth. Teubner. 1893. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ H. Gelzer ἐν Berliner philol. Wochenschrift 1894 σ. 168 ἑ. καὶ G. Gundermann ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 605-607.

2. Βοηθήματα: Καλαὶ ἑρμηνεῖαι σκοτεινῶν τοπικῶν ὀνομάτων παρὰ Ἱεροκλεῖ ὑπὸ W. Tomaschek ἐν Zeitschrift für die österr. Gymnasien 18 (1867) 715-720.—O. Günther, Zu den Gesta de nomine Acacii, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 146 ἑ. (περὶ τοῦ παρὰ Ἱεροκλεῖ ἁπαντῶντος Ἄδηλος=Δῆλος).—Ὡς βοήθημα μνημονευτέος καὶ ὁ ἐν τῇ ὀγδόῃ νεαρᾷ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πίναξ τῶν ἀποτινομένων δικαιωμάτων, ὃν ὁ Parthey δὲν ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν ἔκδοσίν του· ἡ διαίρεσις τοῦ κράτους φαίνεται ἐξ αὐτοῦ, διότι ἀναγράφονται οἱ ὑπάλληλοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰ καταβαλλόμενα δικαιώματα. Κεῖται ἐν τῷ Corpus juris civilis, ὑπὸ Th. Mommsen, P. Krueger, R. Schoell, fasciculus X (ἐν Βερολίνῳ 1888) 80 ἑ. Πρὸς τούτοις πρβ. ἐν L. Fr. Tafel, Const. Porphyr. De provinciis regni Byzantini liber secundus, ἐν Τυβίγγῃ 1847 τὰ προσηρτημένα τεμάχια.

3. Προσοχῆς ἄξιοι εἶνε τρεῖς μικροὶ κατάλογοι χωρῶν καὶ πόλεων: Ὅσαι τῶν πόλεων μετωνομάσθησαν εἰς ὕστερον κτλ. Καὶ οἱ τρεῖς φαίνεται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, ἥτις δύναται ἴσως νὰ ὁρισθῇ ἀκριβέστερον παραβαλλομένων τῶν νέων ἐν ἱστορικοῖς καὶ ἄλλοις συγγράμμασιν ὀνομάτων· ἐξεδόθησαν παρὰ Parthey, Hierokles σ. 311-318. Πρβ. Νικηφόρον Βρυέννιον IV 5 (ἐκδόσ. Βόννης σ. 134, 22) Παρὰ ποταμὸν οὐκ οἶδ' ὅπως ἀρχῆθεν καλούμενον διὰ τὸ ἀμειφθῆναι τῶν ὀνομάτων τὰ πλεῖστα κτἑ.

Μικρὸν καὶ ὡς φαίνεται ἐντελῶς ἀνάξιον λόγου κατάλογον ἐπαρχιῶν ἐξέδωκεν ὁ Montfaucon, Bibl. Coisliniana, ἐν Παρισίοις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1715 σ. 581-584. — Αὖθις ἐξέδωκεν αὐτὸν ὁ Ἰ. Σακκελίων, Πατμιακὴ βιβλιοθήκη, ἐν Ἀθήναις 1890 σ. 72 ἑ.

175. Γεώργιος ὁ Κύπριος, ἄγνωστος ἄλλως ἀνήρ, συνέγραψε περὶ τὰς ἀρχὰς βεβαίως τῆς βασιλείας τοῦ Φωκᾶ (602 ἕως 610) πολιτικὴν περιγραφὴν τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὁποία εἶνε καὶ τοῦ Ἱεροκλέους ὁ συνέκδημος. Ἄλλος δέ τις ἐκδότης συνήνωσεν αὐτὴν βραδύτερον πρός τινα ἐκκλησιαστικὴν ἀναγραφήν, περιλαμβάνουσαν ἰδίως τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ συνταχθεῖσαν κατὰ τὸ πρῶτον τρίτον τοῦ 9' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀρμενίου Βασιλείου. Δυστυχῶς ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου ἐπέφερε μεγάλην σύγχυσιν εἰς τὸ διπλοῦν τοῦτο ἐκκλησιαστικὸν ἅμα καὶ πολιτικὸν πόνημα. Ἰδίως ἔπαθε πολὺ τὸ πολιτικὸν μέρος διὰ συγχύσεως τῶν στηλῶν καὶ διὰ παραλείψεως καὶ παραμορφώσεως τῶν ὀνομάτων. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχων ὁ κατάλογος οὗτος κέκτηται ἰδίαν ἀξίαν, διότι εἶνε ἡ μόνη περιγραφὴ τῶν ἐπαρχιῶν Ἰταλίας καὶ Ἀφρικῆς ἐπὶ τῆς Λομβαρδοκρατίας καὶ περί τινων πόλεων ἐξ αὐτοῦ μόνον ἔχομεν μεμαρτυρημένην τὴν βυζαντηνὴν κυριαρχίαν.

1. Ἐκδόσεις: Κατὰ δύο ἀνεπαρκεστάτας ἀρχαιοτέρας ἐκδόσεις (πρβ. τὴν ὑπὸ Gelzer ἔκδοσιν σ. LXIII ἑ) ἀνετυπώθη ὑπὸ G. Parthey ὁμοῦ μὲ τὸν Ἱεροκλέα, ἐν Βερολίνῳ 1866. — Πρώτη κριτικὴ ἔκδοσις: Georgii Cyprii descriptio orbis Romani ed. H. Gelzer, ἐν Λειψίᾳ, Bibl. Teubner. 1890 μετὰ τεσσάρων γεωγραφικῶν πινάκων καὶ ὑπομνημάτων πολυτιμοτάτων διὰ τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν καὶ ἱστορίαν, ἰδίως δὲ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑβδομηκονταετοῦς ἀρχῆς τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἱσπανίᾳ· ἐν παραρτήματι σ. 57-83 ἀνέκδοτος ἀναγραφὴ ἐκκλησιαστικὴ ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου συνταχθεῖσα.

2. Βοηθήματα: Σπουδαίας διαφόρους γραφὰς ἐκ τοῦ εἰς τὴν ἔκδοσιν μὴ χρησιμοποιηθέντος κώδικος παρισιανοῦ 1310 ἐδημοσίευσε κατόπιν ὁ Gelzer ἐν τοῖς ἀνωτέρω μνημονευθεῖσι Analecta Byzantina σ. 15-18. — Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ G. Gundermann ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1, 601-604 καὶ Γ. Λεστούνη ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδείας 1891 τόμῳ 276 σ. 204-213.— H. Gelzer, Zu der Beschreibung Palästina's des Georgios Kyprios. Zeitschrift des deutschen Palästinavereins 17 (1894) 36-41.— J. B. Bury, The Roman empire in 600 A. D., ἐν The Engl. Histor. Review 9 (1894) 315-320 ἀναπτύσσει τὰ ἱστορικὰ ἐξαγόμενα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Gelzer καὶ ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι ὡς βέβαια πρωϊμώτατα καὶ ἔσχατα ὅρια τῆς συγγραφῆς τοῦ πονήματος τοῦ Γεωργίου Κυπρίου δύνανται νὰ τεθῶσι μόνον τὰ ἔτη 591 καὶ 606 (ἴσως 604).

176. Ὁδοιπορικά, περίπλοι καὶ χάρται. Ὅπως κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους ὑπῆρχον πρὸς χρῆσιν πρακτικὴν ὁδοιπορικὰ σημειοῦντα τὰς ἀποστάσεις πόλεων, λιμένων καὶ νήσων, τοιουτοτρόπως καὶ ἐν τῷ βυζαντηνῷ κράτει, μάλιστα δὲ παρὰ τοῖς ναυτικοῖς ὑπῆρχον ὅμοια ἐγχειρίδια, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τοὺς σημερινοὺς χάρτας τοῦ ἐπιτελείου, τὰς χωρογραφικὰς καταμετρήσεις, τὰ ἐγχειρίδια τῶν πλοηγῶν καὶ τοὺς ναυτικοὺς χάρτας. Τὸ ἄριστον καὶ περιεκτικώτατον τῶν τοιούτου εἴδους βιβλίων εἶνε ὁ Σταδιασμὸς ἤτοι περίπλους τῆς μεγάλης θαλάσσης. Ὁ ἀνώνυμος βυζαντηνὸς συγγραφεύς, ὅστις ἐκ πηγῶν ἐξαιρέτων ἀρχαίων ἤντλησε, περιγράφει ἐν αὐτῇ τὸν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας πρὸς τὰς στήλας τοῦ Ἡρακλέους παράπλουν τῆς ἀφρικανικῆς ἀκτῆς, ἔπειτα τὸν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας παρὰ τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν μέχρι Διοσκουριάδος καὶ τὸν ἀπὸ Βυζαντίου εἰς τὰς στήλας τοῦ Ἡρακλέους παρὰ τὴν εὐρωπαϊκήν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ παρεμβάλλονται ἄλλοι περίπλοι δευτερεύοντες καὶ περίπλοι νήσων. Αἱ ἀκριβεῖς πληροφορίαι τοῦ ναυτικοῦ τούτου βιβλίου περὶ ἀποστάσεων, λιμένων, σκοπέλων, ὑφάλων, τόπων ποσίμου ὕδατος κτλ. δίδουσιν εἰς ἡμᾶς ἰδέαν περὶ τῆς τεχνικῆς προόδου τῶν Βυζαντηνῶν ἐν τῇ ναυτιλίᾳ. Δυστυχῶς τοῦ ἔργου τούτου ἀπωλέσθη τὸ μέγιστον μέρος. Ἄνευ ἀξίας εἶνε ἡ ἐκ τοῦ Περίπλου Πόντου Εὐξείνου τοῦ Ψευδοαρριανοῦ ἀντληθεῖσα ἀνώνυμος Ἀναμέτρησις τῆς οἰκουμένης πάσης κατὰ σύνοψιν. Μικρόν τι πόνημα, Σταδιοδρο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μικὸν λεγόμενον ἤτοι ἀναμέτρησις ἀποστάσεων ἀπὸ Βυζαντίου εἰς Κρήτην, περιεχόμενον ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου Περὶ τῆς βασιλείου τάξεως, κινεῖ τὴν προσοχὴν διὰ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς σπουδαῖα ἱστορικὰ συμβάντα, ἐπειδὴ συνετάχθη ἐν ἔτει 949 κατὰ τὰς ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου παρασκευὰς πρὸς τὴν κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ Σαρακηνῶν ἐκστρατείαν.

Γνήσιοι βυζαντηνοὶ γεωγραφικοὶ πίνακες ἑλληνιστὶ γεγραμμένοι δὲν διεσώθησαν, ὡς φαίνεται, ναυτικοὺς δὲ χάρτας δὲν εἶχον ποτέ. Ἐπ' ἐλάχιστον τὴν ἀπώλειαν ταύτην ἀντικαθιστῶσιν οἱ ἀπὸ τοῦ ις' αἰῶνος διατηρηθέντες ἰταλικῆς προελεύσεως χάρται. Τὰ ἀπιστεύτως παραμεμορφωμένα καὶ δυσεξήγητα τοπικὰ ὀνόματα ἀποδίδονται ἐν αὐτοῖς ἐν τῇ μιξοβαρβάρῳ ναυτικῇ γλώσσῃ τῆς Μεσογείου διὰ λατινικῶν στοιχείων. Αἱ πλεῖσται τῶν ὀνομασιῶν εἶνε ἰταλικαί, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλα τῶν λατινικῶν ἐθνῶν ἰδιώματα καὶ ὡς εἶνε ἐπόμενον καὶ ἑλληνικαί, αὗται ὅμως ὑπὸ τὸν οἰκεῖον εἰς τοὺς Ἰταλοὺς τύπον.

1. Ἐκδόσεις: Σταδιασμὸς etc. edid. C. Müller, Geographi graeci minores I 427-514· πρβ. Praefatio σ. 123 ἑ. Ἡ Ἀναμέτρησις αὐτόθι σ. 424-426.—Σταδιοδρομικὸν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἐν τῷ Περὶ τῆς βασιλείου τάξεως II 45 (=I 664 ἑ. ἐκδόσ. Βόννης) καὶ παρὰ Tafel, Const. Porphyr. De provinciis regni byzantini liber secundus, ἐν Τυβίγγῃ 1847 σ. 17 ἑ. ὅπου προσήρτηνται καὶ παραλλαγαὶ περίπλου τινὸς τῆς Μαύρης θαλάσσης κ. ἄ.—Πρβ. Jo. Iriarte, Regiae bibliothecae Matritensis codd. Graeci, ἐν Μαδρίτῃ 1769 σ. 480-499, ἔνθα περιγράφεται καὶ ἀπανθίζεται ὁ κῶδιξ Matrit. 121, ὅστις περιέχει τὸν Σταδιασμὸν τῆς μεγάλης θαλάσσης καὶ ἄλλα γεωγραφικὰ ἅμα καὶ ἱστορικὰ ἔργα.—Πρβ. Lolling, Handbuch des klass. Altertumswiss. III 108.

2. Γεωγραφικοὶ πίνακες: Διαφόρους ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μονάχου εὑρισκομένους χάρτας περιέγραψεν ὁ Schmeller ἐν Abhandl. der bayer Akad. τόμ. 4 (1844-47) Abtheil. 1 σ. 243-273.—M.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Thomas, Der Periplus des Pontus Euxeinus. Ὁμοίως ὁ Παράπλους τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ ὁ Παράπλους τῆς Ἀρμενίας, Abhandl. bayer. Akad. 10 (1864-1866) 221-290· αὐτόθι σ. 226 καὶ 231 ἑ ἡ ἄλλη βιβλιολογία.—Βενετικὸς χάρτης τοῦ Μορέως ἐκ τοῦ ις΄ αἰῶνος ἐξεδόθη ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα, Documents inédits rélatifs à l' histoire de la Grèce, I. série, τόμ. 1, ἐν Παρισίοις 1880· χάρτης τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρχιπελάγους ἐκ τοῦ ἔτους 1421 καὶ χάρτης τῆς Κρήτης ἐκ τοῦ ἔτους 1563 αὐτόθι τόμ. 2ῳ ἐν Παρισίοις 1881. Χάρτης τῆς Κύπρου ἐν Λεοντίου Μαχαιρᾶ χρονικῷ Κύπρου ὑπὸ E. Miller καὶ Σάθα, ἐν Παρισίοις 1881 (text grec).—Ἀνασκόπησις περὶ ἰταλικῶν, ἱσπανικῶν καὶ ἀραβικῶν χαρτῶν τοῦ ιγ΄-ις΄ αἰῶνος ὑπὸ Heinr. Wuttke, Zur Geschichte der Erdkunde im letzten Drittel des Mittelalters. Die Karten der seefahrenden Völker Südeuropas, ἐν Δρέσδῃ 1871 (μεθ' ἑνὸς ἄτλαντος).—Ἀκριβέστεραι πληροφορίαι παρὰ Theod. Fischer, Sammlung mittelalterlicher Welt- und Seekarten italienischen Ursprungs und aus italienischen Bibliotheken und Archiven herausgegeben und erläutert, ἐν Βενετίᾳ, Ongania 1886. Ἐνταῦθα ἐν σελ. 64-67 περὶ τῆς πιθανῆς ἐπιδράσεως τῶν ἑλληνικῶν καὶ βυζαντηνῶν σταδιασμῶν ἐπὶ τῶν ἰταλικῶν ναυτικῶν χαρτῶν.

3. Περίπλοι: Ὅπως οἱ ναυτικοὶ ἑλληνικοὶ χάρται, οὕτω καὶ οἱ ἑλληνιστὶ γεγραμμένοι περίπλοι ἀνάγονται εἰς ἰταλικὴν ἀρχήν. Περίπλους νεοελληνικὸς ἐτυπώθη ἐν Βενετίᾳ τὸ 1573, πιθανῶς τὸ πρῶτον. Πρβ. E. Legrand, Biblioth. hellén. 2 (1885) 16 ἑ.—Ἄλλος περίπλους σωζόμενος ἐν κώδικι βιενναίῳ ἱστορ. ἑλλ. 82 ἀποδεικνύεται ἤδη ἐκ τοῦ προσηρτημένου καταλόγου τῶν δογῶν ὅτι προέλευσιν ἔχει βενετοελληνικήν. Πρβ. Ad. Fr. Kollar, Ad Petri Lambecii Commentar. etc. Supplem; ἐν Βιέννῃ 1790 c. 606 ἑ.—Βενετικῆς καταγωγῆς εἶνε ὁμοίως ὁ περίπλους ἐν τῷ κώδικι οὐατικ. ὀττοβ. 339 τοῦ ις΄-ιζ΄ αἰῶνος φύλλῳ 1.-82$_{v}$: Ἀρχὴ τοῦ πορτολάνου, ὁ ὁποῖος ἑρμηνεύει ὅλα τὰ πόρτα ἀπὸ τὸν λευάντης ἕως εἰς τὸν μπουνέντης ἕως εἰς τὸ στρέτο τῆς ἐγλητέρας· καὶ ὁρμηνεύει τοὺς κάβους ὅλους ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν Βενετίαν.—Ἀρχαιότερόν τι ἀντίγραφον διασώζει ὁ διὰ τὴν γνῶσιν τῶν δημωδῶν ἑλληνικῶν ἔργων πολύτιμος κῶδιξ βιενναῖος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θεολογ. ἑλλ. 244 (Nessel) φύλλῳ 176-204ν. — Πρβ. Cristoforo Negri, Portolani esistenti nelle principali biblioteche di Venezia, ἐνΒενετίᾳ 1866.

4. Σπουδαῖα βοηθήματα πρὸς γνῶσιν τῆς βυζαντηνῆς γεωγραφίας εἶνε αἱ εἰς ἡμᾶς διασωθεῖσαι βυζαντηνοϊταλικαὶ ἐμπορικαὶ συνθῆκαι, τὰ χρυσόβουλλα, τὰ ἔγγραφα περὶ δωρεῶν καὶ πωλήσεων κτλ. Αἱ ἐκδόσεις καὶ τὰ βοηθήματα εἶνε ἀναγεγραμμένα ἀνωτ. ἐν Α΄ τόμ. σ. 448-9 ἑ. Ἐν τῷ ἐκεῖ παρατεθέντι βιβλίῳ τοῦ G. L. Fr. Tafel καὶ G. M. Thomas, Urkunden zur älteren Handels — und Staatsgeschichte der Republik Venedig, εὑρίσκεται I 375-381 βενετικὸν ναυτικὸν βιβλίον περὶ τῆς ἀρμενιακῆς παραλίας εἰλημμένον ἐκ τοῦ Marino Sanuto καὶ II 399-416 ὅμοιον ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἰλημμένον περὶ τῆς συριακῆς παραλίας. — Περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Βυζαντηνῶν πρβ. Λ. Fr. Gfrörer, Byzantinische Geschichten 2 (ἐν Graz 1873) 401-436.

177. Ὁδοιπορικὰ προσκυνητῶν. Διὰ θρησκευτικοὺς λόγους ὑπῆρχον πρὸς χρῆσιν ἰδιωτῶν, οἵτινες καὶ πρὸ τῶν σταυροφοριῶν ὡς γνωστὸν συχνάκις μετέβαινον νὰ προσκυνήσωσιν εἰς Ἱεροσόλυμα, περιηγητικὰ βιβλία, περιγράφοντα τὴν Παλαιστίνην καὶ τοὺς ἁγίους Τόπους, ἤτοι βυζαντηνὰ ὁδοιπορικὰ τῆς ἁγίας Γῆς:

1. Τὸ ἀρχαιότατον τούτων τῶν διὰ τὴν μεσαιωνικὴν τοπογραφίαν καὶ ἱστορίαν τῆς Παλαιστίνης σπουδαίων βιβλιαρίων συνέγραψεν ἐν ἀρχῇ τοῦ θ΄ αἰῶνος (πρὸ τοῦ 820) μοναχός τις Ἐπιφάνιος, διάφορος τοῦ μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου Ἐπιφανίου, συγγραφέως τῶν βίων τῆς ὁσίας Μαρίας καὶ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου: Ἐπιφανίου τοῦ μοναχοῦ τοῦ Ἁγιοπολίτου καὶ πνευματικοῦ ἡμῶν πατρὸς διήγησις εἰς τύπον περιηγητοῦ περὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς ἁγίας πόλεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἁγίων τόπων.

1. Ἐκδόσεις: Ἔκδοσις ἀρχικὴ μετὰ λατιν. μεταφρ. (ὁμοῦ μὲ τὰ κατωτέρω ὑπ' ἀρ. 2-3 σημειούμενα ἔργα) ὑπὸ F. Morellus, ἐν Παρισίοις 1620 (περιέχει λάθη). — Ἔκδοσις ὁμοῦ μὲ τὰ κατωτέρω ὑπ' ἀρ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2-4 σημειούμενα ἔργα) ὑπὸ Λέοντος Ἀλλατίου, Σύμμικτα, ἐν Κολωνίᾳ 1653 1 σ. 1-102.— Ἐκ τούτου (μετὰ τῶν ὑπ' ἀρ. 2-4) ἐν τῇ βενετικῇ συναγωγῇ τῶν Βυζαντηνῶν ἱστορικῶν ὁμοῦ μὲ τὸν Γενέσιον, ἐν Βενετίᾳ 1733 καὶ παρὰ Migne, Patr. gr. 120, 259-272 καὶ 133, 924-1004.—Ἔκδ. ὑπὸ Albert Dressel, Epiphanii monachi et presbyteri edita et inedita, ἐν Παρισίοις καὶ Λειψίᾳ 1843 σ. 1-12.—Κατόπιν ἐξέδωκε δύο ἑλληνικὰ κείμενα καὶ μίαν σλαυικὴν παραλλαγὴν μετὰ ρωσσικῆς μεταφρ. καὶ πολυτίμων ὑπομνημάτων ὁ B. Βασιλιέφσκη ἐν Pravosl. Pal. sbornik, τεύχει 11ῳ, ἐν Πετρουπόλει 1886.

2. Βοηθήματα: Περὶ τοῦ συναξαριστοῦ Ἐπιφανίου πρβ. R. A. Lipsius, Die apokryphen Apostelgeschichten und Apostellegenden 1 (1883) 183 ἑ.—Περὶ τοῦ ἀναγκαίου χωρισμοῦ τοῦ περιηγητοῦ Ἐπιφανίου ἀπὸ τοῦ συναξαριστοῦ ἴδε J. Dräseke, Der Mönch und Presbyter Epiphanios, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 346-362.—Περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Βασιλιέφσκη διέλαβεν ὁ P. Bezobrazov ἐν Revue archéologique III série 7 (1886) 308 ἕως 316 καὶ Γ. Δεστούνης ἐν τῇ (ρωσσ.) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. τόμῳ 247, τεύχει Σεπτ. σ. 125-143.

2. Ὁ Ἰωάννης Φωκᾶς συνέγραψεν: Ἔκφρασιν ἐν συνόψει τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας μέχρις Ἱεροσολύμων κάστρων καὶ χωρῶν Συρίας, Φοινίκης καὶ τῶν κατὰ Παλαιστίνην ἁγίων τόπων. Ὁ ἐκ Κρήτης καταγόμενος συγγραφεὺς ὑπηρέτησεν, ὡς ὁ ἴδιος διηγεῖται, εἰς τὸν στρατὸν ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, κατόπιν δὲ ἀπεσύρθη ὡς μοναχὸς εἰς τὴν ἐν Πάτμῳ μονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Ἡ εἰς Παλαιστίνην περιήγησις αὐτοῦ πίπτει εἰς τὸ ἔτος 1177.

Ἐκδόσεις: Ὑπὸ Morellus καὶ Allatius ἔνθ' ἀνωτέρω.—Ἔπειτα ἐν τῇ συναγωγῇ τῆς Βενετίας καὶ παρὰ Migne, Patr. gr. 133, 927-962.—Μετὰ ταῦτα κατὰ νέαν ἀντιβολὴν τοῦ μόνου γνωστοῦ χειρογράφου καὶ μετὰ διορθώσεων ὑπὸ E. Miller, Recueil des historiens des croisades, Historiens grecs 1 (1875) 2, 527-558· πρβ. τὸν πρόλογον σ. 8 ἑ.—Ἔκδοσις ὑπὸ Joh. Troickij, Pravosl. Pal. sbornik, τεύχει 23, ἐν Πετρουπόλει 1889.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3. Ὁ πρωτονοτάριος Περδίκκας ὁ Ἐφέσιος ἐπραγματεύθη κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα ἐν εὐτελεστάτῳ ποιήματι ἐκ διακοσίων ἑξήκοντα πολιτικῶν στίχων τὸ θέμα: Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις κυριακῶν θεμάτων.

Ἐκδόσεις: Ὑπὸ Morellus μετὰ τῶν ὑπ' ἀρ. 1-2· ὑπὸ Allatius μετὰ τῶν ὑπ' ἀρ. 1-2 καὶ 4. Κατὰ ταύτας ἐν τῇ βενετικῇ συναγωγῇ, παρὰ Migne, Patr. gr. 133, 963-972 καὶ παρὰ Βενιαμὴν Ἰωαννίδῃ, Προσκυνητάριον 1 σ. 10 ἑ.—Ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, μετὰ ῥωσσικῆς μεταφρ. ὑπὸ Γ. Δεστούνη, ἐν Pravosl. Pal. sbornik, τεύχει 29, ἐν Πετρουπόλει 1890 (ἐν τῷ προλόγῳ λεπτομερὴς ἔρευνα περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Περδίκκα καὶ περὶ ἄλλων ὁμωνύμων Βυζαντηνῶν).

4. Κατὰ τὸ λεκτικὸν ἄτεχνος, ἀλλὰ πλουσία κατὰ τὸ περιεχόμενον εἶνε ἡ ἀνώνυμος καὶ πιθανώτατα οὐχὶ πρὸ τοῦ ιε' αἰῶνος γραφεῖσα Ἀπόδειξις περὶ τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἐκδόσεις: Ὁμοῦ μὲ τὰ ὑπ' ἀρ. 1-3 ὑπὸ Leo Allatius ἔνθ' ἀνωτ. Κατὰ ταύτην ἐν τῇ συναγωγῇ τῆς Βενετίας καὶ παρὰ Migne, Patr. gr. 133, 973-990.

5. Ὁ μητροπολίτης Σμύρνης (κατόπιν Ἐφέσου) Δανιὴλ περιέγραψε περὶ τὰ τέλη τοῦ ιε' αἰῶνος τὴν ἐν ἔτει 1481 περιοδείαν του εἰς τοὺς ἁγίους Τόπους: Διήγησις Δανιὴλ μητροπολίτου Ἐφέσου καὶ περίοδος τῶν ἁγίων τόπων.

1. Ἐκδόσεις: Ὑπὸ Mingarelli, Graeci codices mss apud Nanios patricios Venetos asservati, ἐν Βολωνίᾳ 1784 σ. 282 ἑ.—Ὑπὸ Ἀνδρ. Μουστοξύδου ἐν τῷ Ἑλληνομνήμονι 1843 σ. 181-193 (οὐχὶ πλήρης).—Ὑπὸ Ἰ. Βελούδου, ἐν Βενετίᾳ 1875.—Ὑπὸ Γ. Δεστούνη ἐν Pravosl. Pal. sbornik, τεύχει 8ῳ καὶ 9ῳ, ἐν Πετρουπόλει 1884.

2. Βοηθήματα: Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου Κ/πόλεως 1886, παραρτήματι σ. 54 ἑ.—Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Κατὰ ποῖον ἔτος ἐπεσκέφθη τοὺς ἁγίους

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τόπους ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Δανιήλ; ἐν Ἀνακοινώσεσι τῆς παλαιστιναίας ἑταιρείας, Ὀκτωβρ. 1893 (ῥωσσιστί). Ἐν τέλει παρατηρήσεις περί τινων ἄλλων πραγματειῶν τοῦ Δανιὴλ τούτου.—Εἰς τὴν περιοδείαν τοῦ Δανιὴλ καὶ εἰς ῥωσσικόν τι ὁδοιπορικὸν εἰς τοὺς ἁγίους Τόπους ἀναφέρεται ὁ Β. Βεσελόφσκη, Περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ σχηματισμοῦ τῶν τοπικῶν ἐν Παλαιστίνῃ θρύλων, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1885 τόμῳ 239 σ. 166-183.

3. Ἀνώνυμον περιγραφὴν τῆς ἁγίας Γῆς ἐκ τοῦ τέλους τοῦ ιδ΄ αἰῶνος ἐξέδ. ἀρχικῶς ὁ Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, μετὰ ῥωσσικῆς ὑπὸ Δεστούνη μεταφράσεως, ἐν Pravosl. Pal. sbornik τεύχει 40ῷ, ἐν Πετρουπόλει 1895.

4. Πάνυ ἐνδιαφέρον ἐν τῇ δημώδει γλώσσῃ συντεταγμένον ὁδοιπορικὸν προσκυνητοῦ κεῖται ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολ. ἑλλ. 244 (Nessel) φύλλῳ 22-25, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: Διήγησις πάνυ ὠφέλιμος καὶ ὡραία περὶ τοῦ ἁγίου τάφου εἰς τὸν τόπον τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ ὅλα τὰ περίγυρα τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας. Ἀρχίζει δὲ ὡς ἑξῆς: Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀγαθήν σου προαίρεσιν καὶ ζήτησιν. Ἡ γλῶσσα δὲ αὐτοῦ εἶνε δημωδεστέρα ἢ ὡς θὰ προσεδόκα τις ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῶν εἰσαγωγικῶν λέξεων.—Ἀνέκδοτος πρέπει νὰ εἶνε ἀκόμη καὶ ἡ ἐν κώδικι ἀθωνιτικῷ 3835 τοῦ ις΄ αἰῶνος κειμένη Διήγησις περὶ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ.—Νεοελληνικὴ περιγραφὴ τῆς Ἱερουσαλὴμ μετ' εἰκονογραφιῶν κεῖται ἐν κώδικι βοδληιανῷ κανονικῷ 127 τοῦ ἔτους 1670.

5. Πρὸς διαφώτισιν καὶ συμπλήρωσιν χρησιμεύουσιν ἰδίως τὰ δυτικὰ καὶ ῥωσσικὰ ὁδοιπορικὰ τῶν ἁγίων Τόπων. Ἔξοχος συναγωγὴ αὐτῶν ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Série géographique τῶν Publications de la société de l' Orient latin. Οἱ τόμοι 1-2, ἐν Γενεύῃ 1879, περιλαμβάνουσι λατινικὰ ὁδοιπορικά, ἐκδεδομένα ὑπὸ Titus Tobler καὶ A. Molinier· ὁ 3ος τόμος, ἐν Γενεύῃ 1883, γαλλικὰ ὁδοιπορικὰ τοῦ ια΄-ιγ΄ αἰ. ὑπὸ A. Michelant καὶ Gaston Raynaud· ὁ 4ος τόμος, ἐν Γενεύῃ 1885, λατινικὰ ὁδοιπορικὰ ὑπὸ A. Molinier καὶ C. Kohler· ὁ 5ος τόμος, ἐν Γενεύῃ 1889, ῥωσσικὰ ὁδοιπορικὰ ἐν γαλλικῇ μεταφράσει ὑπὸ Mme de Khitrovo. Ὡς συνέχεια τῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κόμητος Riant διακοπεισῶν Pu-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

blications κτλ. ἐκδίδεται ἡ Revue de l' Orient latin, μέχρι τοῦδε δύο τόμοι, ἐν Παρισίοις 1893-1895, ἔνθα εὑρίσκονται ἱκαναὶ εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀναφερόμεναι ἐργασίαι. —Πλῆθος δημοσιευμάτων σπουδαίων περὶ τοῦ θέματος τούτου, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται ν' ἀπαριθμηθῶσιν ἐνταῦθα, περιέχει ἡ ἀνωτέρω πολλάκις παρατεθεῖσα Pravosl. Pol. sbornik. —Λατινικά, ἑλληνικά, ἀραβικὰ καὶ ἄλλα κείμενα ἐν ἀγγλικῇ μεταφράσει (μετὰ σχολίων, σχεδίων καὶ χαρτῶν) δημοσιεύει ἡ Palestine Pilgrims Text Society ἐν Λονδίνῳ 1886 ἑ.— Προσέτι δὲ ἴδε: Theodosios, De situ terrae sanctae, ὑπὸ J. Gildemeister, ἐν Βόννῃ 1882. Τοῦ Gildemeister τὸ κείμενον ἀνετυπώθη μετὰ ῥωσσικῆς μεταφρ. καὶ καλῶν σχολίων ὑπὸ J. Pomjalovskij, ἐν Pravosl. Pal. sbornik, τεύχει 28, ἐν Πετρουπόλει 1891. —A. Leskien, Die Pilgerfahrt des russischen Abtes Daniel ins hl. Land 1113 ἕως 1115, ἐν Zeitschrift des deutschen Palästinavereins 7 (1884) 17-64 (γερμανιστὶ μετάφρασις τῆς πραγματείας τοῦ Δανιήλ). —Διαφωτιστικὴ περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ προσκυνήματος εἰς τοὺς ἁγίους Τόπους πραγματεία εἶνε τοῦ R. Röhricht, Die Pilgerfahrten nach dem heiligen Lande vor den Kreuzzügen ἐν Raumers Histor. Taschenbuch 1875 σ. 321-396.

Πλουσίαν συναγωγὴν τετυπωμένων καὶ ἀτυπώτων περιγραφῶν τῶν εἰς Παλαιστίνην περιοδειῶν παρὰ T. Tobler, Bibliographia geographica Palaestinae, ἐν Λειψίᾳ 1867. Τοῦ αὐτοῦ: Descriptiones terrae sanctae ex saeculo VIII, IX, XIII et XV, ἐν Λειψίᾳ 1874. —Τὸ σπουδαιότατον βιβλιογραφικὸν πόνημα ὑπὲρ συμπάσης τῆς πρὸς τὴν Παλαιστίνην σχετιζομένης βιβλιολογίας εἶνε τὸ τοῦ R. Röhricht, Bibliotheca geographica Palaestinae χρονολογικὴ ἀναγραφὴ τῆς πρὸς τὴν γεωγραφίαν τῆς ἁγίας Γῆς σχετιζομένης βιβλιολογίας ἀπὸ τοῦ 333-1878 καὶ δοκίμιον χαρτογραφίας. Ἐν Βερολίνῳ 1890. Προσθῆκαι εἰς τοῦτο τὸ σύγγραμμα ἐν τοῖς ὑπὸ Neumann καὶ Mühlau διαληφθεῖσιν ἐν Zeitschrift des deutschen Palästinavereins 14 (1891) 113 ἑ., 16 (1893) 208-234 καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ R. Röhricht, Zur Bibiotheca geographica Palaestinae, ἐν Zeitsch. d. deut. Palästinav. 16 (1893) 269-295.

6. Εἰς τὸ γένος τῶν τοιούτων πονημάτων ἀνήκει καὶ τοῦ: Παϊ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σίου Ἁγιαποστολίτου, μητροπολίτου Ῥόδου, Ἱστορία τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ τῶν περιχώρων, ποίημα συνταχθὲν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1577 καὶ 1592, ἐκδοθὲν δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως μετὰ ῥωσσικῆς ὑπὸ Γ. Δεστούνη μεταφράσεως ἐν Pravosl. Pal. sbornik, τεύχει 35, ἐν Πετρουπόλει 1891.

178. Ἀνδρέας ὁ Λιβαδηνός, πρωτοταβουλάριος καὶ χαρτοφύλαξ τῆς μητροπόλεως Τραπεζοῦντος, ἤκμασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ ιδ' αἰῶνος ὑπὸ τοὺς Κομνηνοὺς Βασίλειον Α' καὶ Ἀλέξιον Γ'. Τὸ κύριον αὐτοῦ σύγγραμμα εἶνε ἡ Περιηγητικὴ ἱστορία, ἐν ᾗ περιγράφει τὴν ἀπὸ Κ(πόλεως εἰς Αἴγυπτον καὶ Παλαιστίνην καὶ αὖθις εἰς Κ(πολιν καὶ Τραπεζοῦντα περιοδείαν του. Ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῇ διεξοδικαὶ σημειώσεις περὶ τῆς τότε ἱστορίας τῆς Τραπεζοῦντος, ἰδίως δὲ περὶ τῶν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἐρίδων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Α' (1340). Εἰς ταύτας τὰς ἱστορικὰς εἰδήσεις ἔγκειται κυρίως ἡ σημασία τῆς ὑπὸ Φαλλμεράυερ μὴ χρησιμοποιηθείσης πραγματείας, συμπληρούσης τὴν τοῦ Παναρέτου τραπεζουντίαν χρονογραφίαν (ἴδε § 163)· ἀλλὰ καὶ αἱ πολυάριθμοι περιγραφαὶ τῶν τόπων οὓς ἐπεσκέφθη εἶνε οὐχὶ ἄχρηστοι διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν γεωγραφικῶν ἐκφράσεων. Πλὴν τῆς περιηγήσεως ταύτης περιέχει ὁ κῶδιξ τοῦ Μονάχου 525 τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως Ὁμολογίαν πίστεως, εὐχάς, ἐγκώμιον τοῦ θαυματουργοῦ Φωκᾶ, ἐπιστολὰς πρὸς Γεράσιμον ἐπίσκοπον Κερασοῦντος καὶ ἱκανὰς ποιήσεις ἐκκλησιαστικάς.

Ἀνάλυσιν τοῦ κυρίου συγγράμματος μετὰ βιογραφικῶν καὶ ἱστορικῶν σημειώσεων παρέχει ὁ Μ. Παρανίκας, Beiträge zur byzantinischen Litteratur, Dissert., ἐν Μονάχῳ 1870 σ. 23 ἑ. — Πλήρης ἔκδοσις ὑπὸ Μ. Παρανίκα, Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ περιήγησις, ἐν Κ πόλει 1874. — Ἔκδοσιν τῶν ἁπάντων τοῦ Λιβαδηνοῦ ἑτοιμάζει ὁ Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς.

179. Παρά τινος ἀγνώστου ἄλλως Κανανοῦ Λασκάρεως ἔχομεν βραχείας καὶ ἀτέχνους σημειώσεις περὶ περιοδείας εἰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γερμανίαν, Σουηδίαν, Νορβηγίαν καὶ Ἰσλανδίαν, ἣν ἀνέλαβεν, ὡς ἐκ λόγων ἐσωτερικῶν μετὰ πιθανότητος ἐξάγεται, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1397 καὶ 1448. Ὁ Λάμπρος εἰκάζει ὅτι ὁ Κανανὸς οὗτος δὲν εἶνε ἄλλος ἢ ὁ συγγράψας περὶ τῆς ἐν ἔτει 1422 πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἴδε § 130 ἐν Α΄ τόμῳ), ὅπερ οὔτε ἀποδεικνύεται οὔτε ἀναιρεῖται.

Ἐξεδόθη ὑπὸ Σπυρ. Λάμπρου, Κανανὸς Λάσκαρις καὶ Βασίλειος Βατάτζης, χωριστὴ ἔκδοσις ἐκ τοῦ 5 τόμου τοῦ Παρνασσοῦ, ἐν Ἀθήναις 1881. Ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενος Βατάτζης περιώδευσεν ἐν ἔτει 1727 τὴν Ῥωσσίαν καὶ Ἀσίαν, ἀφιέρωσε δὲ εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν κατὰ τὴν περιοδείαν ταύτην μέγα ποίημα ἐν πολιτικοῖς δεκαπεντασυλλάβοις, ὧν παρέχει δείγματα ὁ Λάμπρος. Ὁλόκληρον τοῦ Βατάτζη τὸ ποίημα ἐξέδωκεν ὁ E. Legrand, Voyage de Basile Vatace en Europe et en Asie, Mélanges orientaux publiés par l' école des langues orientales de Paris à l' occasion du Congrès des Orientalistes tenu à Leyden, ἐν Παρισίοις 1886 (μετὰ διαφωτιστικῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἀνατυπώσεως τοῦ ἐν ἔτει 1732 ἐν Λονδίνῳ κατ' ἐντολὴν τοῦ Βατάτζη σχεδιασθέντος χάρτου).

180. Γεώργιος ὁ Κωδινὸς ἀγνώστου ὅλως διόλου προσωπικότητος ἀνήρ, πάντως ὅμως ἀκμάσας κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους τοῦ βυζαντηνοῦ κράτους, ἔκ τινων συμπτώσεων ἔλαβε τὴν τιμήν, ἧς διόλου δὲν ἦτο ἄξιος, νὰ θεωρῆται συγγραφεὺς δύο σπουδαίων διὰ τὴν τοπογραφίαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου πονημάτων, ὧν τὸ μὲν ὑπό τινων μόνον χειρογράφων εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται, τὸ δὲ ἐντελῶς ἀνωνύμως παρεδόθη. Ἀνώνυμον εἶνε καὶ τρίτον τι ὅλως ἀσήμαντον πονημάτιον, ὅπερ ὁμοίως ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κωδινοῦ φέρεται. Χάριν σαφηνείας ὅμως καὶ εὐκολίας καλὸν εἶνε τὰ ἔργα ταῦτα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ γνωρίζωνται διὰ τοῦ εἰθισμένου ὀνόματος, ἀφοῦ ἀπειράκις ὑπὸ τοῦτο ἐμνημονεύθησαν καὶ ὑπὸ τοῦτο ἐν τῇ βιβλιολογίᾳ εἶνε γνωστά. Τὸ πολὺ δύνανται τὰ δύο ἀνώνυμα ἔργα νὰ χαρακτηρίζωνται ὡς τοῦ Ψευδοκωδινοῦ, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ πονήματος, διὰ τὸ ὁποῖον ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μέρει τοὐλάχιστον μαρτυρεῖται τοῦ Κωδινοῦ τὸ ὄνομα ὡς συγγραφέως.

1. Τὰ Πάτρια, ἐν δὲ τοῖς χειρογράφοις Τὰ πάτρια Κωνσταντινουπόλεως, μετὰ ἢ ἄνευ προσθηκῶν τινων. Ἔν τινι τάξει χειρογράφων τοῦ ιε΄ καὶ ις΄ αἰῶνος συγγραφεὺς αὐτῶν ὀνομάζεται ὁ Κωδινός, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς παρεδόθησαν ἀνωνύμως. Τὸ περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοπογραφίας, ἔτι δὲ περὶ τῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως πραγματευόμενον τοῦτο βιβλίον δὲν εἶνε ἐνιαῖον, ἀλλὰ σύγκειται ἐκ πραγματειῶν ἰδιαιτέρων, αἵτινες ὅσον καὶ ἂν στεροῦνται λογοτεχνικῆς μορφῆς εἶνε ὅμως σπουδαιόταται, τὸ μὲν διὰ τὰς καλλίστας αὐτῶν ἐν μέρει πηγάς, τὸ δὲ διὰ τὴν ἔλλειψιν τοιούτων προϊόντων ἐν τῇ βυζαντηνῇ λογοτεχνίᾳ. Α. Αἱ παρεκβολαὶ ἐκ τῆς βίβλου τοῦ χρονικοῦ περὶ τῶν πατρίων τῆς Κ(πόλεως πραγματεύονται περὶ τῆς κτίσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς ἀρχῆς συνοικιῶν τινων τῆς πόλεως κατ' ἀρχαιοτέρας πηγάς. Β. Περὶ τῆς σχηματογραφίας τῆς Κ(πόλεως, ἤτοι περὶ τοῦ σχεδίου ἢ, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Κ(πόλεως, εἶνε βραχεῖα ἐπιτομὴ ἄγνωστον τίνος συγγράμματος. Γ. Περὶ ἀγαλμάτων, στηλῶν καὶ θεαμάτων τῆς Κ(πόλεως, πλουσιωτάτου περιεχομένου πραγματεία περὶ τῆς ἀφορμῆς καὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἐν Κ(πόλει εὑρισκομένων ποτὲ ἀγαλμάτων καὶ ἄλλων τῆς τέχνης μνημείων. Δ. Περὶ κτισμάτων τῆς Κ(πόλεως, συνεράνισμα περὶ τῆς κτίσεως τῶν πτωχοκομείων, νοσοκομείων, παλατίων, τῶν σπουδαίων ἰδιωτικῶν οἴκων καὶ ἰδίως τῶν ἀπειραρίθμων μοναστηρίων, ἐκκλησιῶν καὶ παρεκκλησίων τῆς Κ(πόλεως. Ε. Περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας. Ἡ πραγματεία αὕτη περὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς κτίσματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ ναοῦ, «οἷος οὐκ ἐγένετο ἀπὸ Ἀδὰμ οὔτε γενήσεται», καθὼς ὁ συγγραφεὺς μετὰ δικαίας ὑπερηφανείας λέγει, φέρει δυστυχῶς τὸν χαρακτῆρα θρύλου, ἀνάγεται δὲ προφανῶς εἰς δημώδη ἀπαιδεύτου τινὸς συγγραφέως πηγήν. Αἱ ὀλίγαι χρήσιμοι ἀνακοινώσεις, ὅπως π. χ. αἱ εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν τῇ οἰκοδομῇ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χρησιμοποιηθέντων τεχνικῶν μέσων, ἐξαφανίζονται ἐν τῷ πλήθει τῶν μυθωδῶν ἱστορημάτων περὶ τῶν θαυμάτων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν κτίσιν ἐτελέσθησαν.

Τὸ ἔσχατον ἐν τοῖς Πατρίοις χρονολογικῶς καθοριζόμενον γεγονὸς εἶνε ἡ πτῶσις τῆς ἐκ πορφυρίτου λίθου στήλης ἐν ἔτει 1106 (σ. 15, 16). Ἀλλ' ἡ σημείωσις αὕτη ὑπάρχει μόνον ἐν τῇ νεωτέρᾳ τῶν χειρογράφων τάξει, ἐν οἷς ὁ Κωδινὸς ἀναφέρεται ὡς συγγραφεύς, ἐνῷ ἐν τοῖς λοιποῖς χειρογράφοις αἱ χρονολογίαι κατέρχονται μόνον μέχρι Βασιλείου Β'. Πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ἡ σημείωσις (ἐν σελ. 114, 13), ὅτι ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς ἁγίας Σοφίας (ἐν ἔτει 537) παρῆλθον ἔτη τετρακόσια πεντήκοντα ὀκτώ· διότι ἡ χρονολογία αὕτη φέρει ἡμᾶς μέχρι τοῦ ἔτους 995. Συνεγράφησαν λοιπὸν τὰ Πάτρια τότε, ἤτοι ἐπὶ Βασιλείου Β'. Ἐπὶ δὲ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ διετάχθησαν κατὰ τοπογραφικὴν τάξιν τὰ διάφορα τμήματα. Ταύτης δὲ τῆς μετερρυθμισμένης ἐκδόσεως προτάσσεται μικρὸν ἀφιερωτικὸν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπίγραμμα:

οἴκους, ναοὺς στήλας τε καὶ τειχῶν θέσεις,
εἰς ἓν συνάψας ἀκριβῶς Βυζαντίου,
Ἀλεξίῳ μέδοντι Κομνηνῷ φέρω.

Τῆς αὐτῆς ἐκδόσεως ἔχομεν δύο παραλλαγὰς α) τὸν λεγόμενον Ἀνώνυμον τοῦ Βανδούρι, β) τὴν ἐν τῷ περιφήμῳ παρισιανῷ κώδικι (suppl. gr. 690) παραλλαγήν.

Αἱ πηγαὶ τῶν Πατρίων εἶνε εὐδιάγνωστοι σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ βιβλίου (μέχρι σελ. 16, 2 ἐκδόσ. Βόννης) ἠντλήθη ἀμέσως ἐκ τῶν Πατρίων Ἡσυχίου τοῦ Μιλησίου (ἴδε Α' τόμ. σ. 654). Μέγα μέρος τῶν κατόπιν ἀκολουθούντων (σ. 27 - 73) προέρχεται τοῦτο μὲν ἐκ τῆς πραγματείας Παραστάσεις σύντομοι χρονικαί, ἣν ἀνώνυμός τις συγγραφεὺς περὶ τὸ 750 μετὰ Χρ. ἐξ ἐπιτομῆς τοῦ Θεοδώρου Ἀναγνώστου καὶ Ἰωάννου Δακρινομένου συναπήρτισε, τοῦτο δὲ ἐξ ἐκλογῶν, ὧν ἄφθονα λείψανα εὑρίσκονται ἐν τῷ ἀξιολόγῳ ὑπὸ Μ. Τρεῦ ἐκδο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρισιανῷ κώδικι (suppl. gr. 607 A) τοῦ ι΄ αἰῶνος, οὐχὶ δὲ τόσον ἄφθονα παρὰ Σουΐδα καὶ ἐν τῷ ἐν Λειψίᾳ κώδικι Τίσσενδορφ (XII a-e) τοῦ ι΄ αἰῶνος. Αἱ ἐκλογαὶ αὗται ἀνάγονται ἐν μέρει μὲν εἰς τὸν Ἰωάννην Λυδόν, ἐν μέρει δὲ εἰς τὰς Συντόμους χρονικὰς παραστάσεις. Πολλὰ ἴχνη τέλος ὑπάρχουσι χρονογραφίας τινός, ἐν ᾗ ὡς παρὰ τῷ Θεοφάνει ἡ ὕλη εἶνε διατεταγμένη κατὰ τὰς βασιλείας, ἰδιαιτέρως δὲ μνημονεύονται τὰ κτίσματα τῆς Κ(πόλεως. Ἰδιαίτερον τμῆμα ὅλως διόλου εἶνε τὸ περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας, ὅπερ προέρχεται ἐξ εἰδικῆς περὶ τοῦ ναοῦ τούτου πραγματείας, ἐπιγραφομένης Διήγησις περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας, ἥτις διεσώθη π. χ. ἐν τῷ παρισιανῷ κώδικι 1712 τοῦ ιγ΄ αἰῶνος (ἴδε σελ. 359), ἐν τῷ κοϊσλινιανῷ 296 τοῦ ιϐ΄ αἰῶνος καὶ ἐν τῷ οὐατικανῷ 697 τοῦ ιϐ΄ αἰῶνος, ἐκ δὲ τοῦ μνημονευθέντος παρισιανοῦ κώδικος ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Κομπεφὶς ἐν Παρισίοις τὸ 1664 ἐν τῷ Manipulus rerum Constantinopolitarum.

Πρὸς ἐπανόρθωσιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν ἐρανισμάτων τούτων χρησιμεύει πρὸ πάντων τὸ ἐκ τῶν Πατρίων τῆς Κ(πόλεως τοῦ Ἡσυχίου Μιλησίου ἀπόσπασμα, ἡ τοῦ Προκοπίου Περὶ κτισμάτων πραγματεία, τὸ τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου ποίημα περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας, ἡ τοῦ πατριάρχου Φωτίου πραγματεία περὶ τῆς ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος κτισθείσης ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου, ἡ τοῦ Νικήτα Ἀκομινάτου περὶ τῶν ὑπὸ τῶν Λατίνων καταστραφέντων ἀγαλμάτων, ἡ τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη ἔκφρασις τοῦ Αὐγουστεῶνος καὶ τὸ ἀνώνυμον ποιημάτιον Περὶ τῶν τάφων τῶν βασιλέων τῶν ὄντων ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Προσθετέον εἰς ταῦτα τὸ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις συγγραφὲν πόνημα τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ Π. Γυλλίου, Τέσσαρα βιβλία περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Κ(πόλεως, ἐν Λυὼν 1561 ἕως 62. Πρϐ. ἀνωτ. σελ. 6 σημ. 7.

2. Τὸ συνήθως λατινιστὶ ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν ἐπιγραφόμενον σύγγραμμα de officiis: Περὶ τῶν ὀφφικίων τοῦ παλατίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ὀφφικίων τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. Ἐν τοῖς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πλείστοις χειρογράφοις παρεδόθη ἀνωνύμως· μόνον δὲ ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ διαβοήτου Ἀνδρέου Δαρμαρίου γραφεῖσιν εὑρίσκεται ἡ περὶ τοῦ συγγραφέως σημείωσις: Τοῦ σοφωτάτου κουροπαλάτου ἤ: Τοῦ Κουροπαλάτου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὡς γνωστὸν ὁ Δαρμάριος ἐζήτει διὰ παντὸς τρόπου νὰ δίδῃ ὄνομα εἰς τὰ ἀνώνυμα ἔργα, πρέπει καὶ ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἰδίαν αὐτοῦ ἐπινόησιν. Τοῦ Κωδινοῦ τὸ ὄνομα προσέλαβεν ἡ περὶ τῶν ὀρφικίων πραγματεία κατὰ πρῶτον ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τοῦ Φρειδ. Ἰουνίου ἕνεκα χονδροειδοῦς ἀβλεψίας, ἤτοι ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως συγχύσεως τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Πατρίων πρὸς τὴν τῆς πραγματείας περὶ τῶν ὀρφικίων. Ἑπομένως ὁ ἀληθὴς συγγραφεὺς μένει ἄγνωστος. Δυστυχῶς δὲ καὶ ὁ χρονολογικὸς καθορισμὸς τῆς συντάξεως τοῦ βιβλίου κατὰ προσέγγισιν μόνον εἶνε δυνατός. Ἐπειδὴ δηλονότι μνημονεύονται αὐτοκράτορες καὶ ἄλλοι τοῦ κράτους λειτουργοὶ (ὡς ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης) ἐκ τοῦ ιγ' καὶ ιδ' αἰῶνος μέχρις Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, συμπεραίνομεν ἐκ τούτου ὅτι τὸ ἔργον δὲν δύναται νὰ συνετάχθη πρὸ τοῦ ιδ' αἰῶνος, ἡ δὲ ἰδιαιτέρα τοῦ τελευταίου τούτου αὐτοκράτορος μνεία ἐν τῷ βιβλίῳ καθιστᾷ πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἢ ἐπ' αὐτοῦ συνέγραψεν (1341 — 1355) ἢ μικρὸν μετ' αὐτόν. Ἀλλ' ἡ ἀξία τοῦ περιεχομένου τῆς πραγματείας εἶνε ἀναμφισβήτητος. Διὰ τῆς λεπτομεροῦς ἀναγραφῆς τῶν πολυαρίθμων ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱεραρχίᾳ βαθμίδων καὶ τῶν λειτουργῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς καὶ τῆς πολιτείας διαφωτίζει κατὰ περίεργον τρόπον τὴν ἱστορίαν τοῦ βυζαντηνοῦ πολιτισμοῦ καὶ διὰ τῶν ἀναδρομικῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς παρελθούσης καταστάσεως ἢ περὶ τῶν νεωτερισμῶν, οὓς ἐπέφερεν ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς καὶ ἄλλοι, ἀποκτᾷ ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον. Λαμβάνομεν δι' αὐτῆς ἀκριβεστάτας πληροφορίας περὶ τῆς οἰκείας εἰς ἕκαστον λειτουργὸν στολῆς, περὶ τοῦ σχήματος τοῦ τῆς κεφαλῆς καλύμματος, τοῦ τῆς ἐνδυμασίας, τοῦ χρώματος τῶν ὑποδημάτων (ὅπερ εἶνε ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων!), περὶ τῆς ὑπὸ τῆς ὑπηρεσίας ὑπαγορευομένης τάξεως,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περὶ τῶν λεπτομερεστάτων διατάξεων τῆς αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας ἐν ἐκκλησιαστικαῖς ἑορταῖς, περὶ τῶν ἐθίμων τῶν κατὰ τὴν στέψιν τῶν αὐτοκρατόρων, τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Δεσπότου, τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ σεβαστοκράτορος, καίσαρος καὶ πατριάρχου ἢ κατὰ τὴν ἄφιξιν αὐτοκρατορικῆς νύμφης, κατὰ τὸν χρόνον τοῦ πένθους καὶ οὕτω καθεξῆς. Οὕτως ἡ πραγματεία ἀποβαίνει συμπλήρωμα τοῦ ὑπὸ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου συνταχθέντος συγγράμματος Περὶ τῆς βασιλείου τάξεως. Ὡς εἰρωνεία τῆς τύχης φαίνεται εἰς ἡμᾶς, ὅτι ὁλόκληρον τὸ χρυσολαμπὲς τοῦτο πολιτικὸν οἰκοδόμημα καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα διατηρηθέντων μεγάλων καὶ μικροσκοπικῶν ἀξιωμάτων, τίτλων, διατάξεων καὶ ἐθίμων, τὰ ὁποῖα μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον διὰ παντὸς νὰ ἐκλείψωσιν ἀπὸ τῆς σκηνῆς τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, μικρόν τι μόνον πρὶν ἡ ἐσχάτη ὥρα τῆς βυζαντηνῆς ἱστορίας σημάνῃ ἐκρίθη ἄξιον ἰδιαιτέρας πραγματείας. Καὶ οὐχὶ ἄνευ λόγου ἐρωτῶμεν καὶ ἡμεῖς, τίνα σκοπὸν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πᾶσα ἡ ἐπίπονος αὕτη μελέτη καθ' ὃν χρόνον τὸ σαθρὸν καταστὰν καὶ εἰς ἐλάχιστα σημεῖα περιορισθὲν κράτος ὀφθαλμοφανῶς πλέον ἔκλινεν εἰς τὴν δύσιν του καὶ παντὸς ἄλλου μᾶλλον νῦν χρεία ἦτο ἡ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν περὶ τοῦ σχήματος καὶ τοῦ χρώματος τῆς στολῆς τῶν λειτουργῶν διατάξεων. Τὴν ἀπάντησιν ὅμως δίδει ἴσως ἡ μεσαιωνικὴ ἑλληνικὴ παροιμία : Ὁ κόσμος ἐποντίζετο καὶ ἡ ἐμὴ γυνὴ ἐστολίζετο !

3. Ὅλως διόλου κατωτέραν θέσιν καταλαμβάνει ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κωδινοῦ ἐκδεδομένη χρονογραφία : Περὶ τῶν ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἐτῶν μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ περὶ τῶν βασιλευσάντων ἐν αὐτῇ τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς παρὰ τῶν Ἀγαρηνῶν ταύτης ἁλώσεως. Ἐν τοῖς χειρογράφοις πᾶσι κεῖται ἀνωνύμως, ἀπεδόθη δὲ εἰς τὸν Κωδινὸν μόνον διότι συχνάκις εὑρίσκεται ἐν αὐτοῖς ὁμοῦ μετὰ τῶν Πατρίων καὶ τῆς περὶ τῶν ὀφφικίων πραγματείας. Ἡ χρονογραφία αὕτη τοῦ Ψευδοκωδινοῦ εἶνε λόγου ἀνάξιον σχεδίασμα, ἐν τῷ ὁποίῳ τὰ γεγονότα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας μέχρις ἁλώσεως τῆς Κων-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σταντινουπόλεως (1453) εἰς ὀλίγας σελίδας περιλαμβάνονται. Ὅτι ὡς πηγὴ ἐχρησίμευσεν ἀναγραφὴ συνταχθεῖσα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ, ἐξάγεται ἐκ τῆς σημειώσεως: Ὁ κύριος (;) Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ὁ πάππος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως ἤτοι τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (σ. 158, 20 ἐκδόσ. Βόννης).

1. Τὰ Πάτρια: Α. Ἐκδόσεις: Κατὰ παλαιοτέρας μερικὰς ἐξεδόθησαν ὑπὸ P. Lambecius, ἐν Παρισίοις 1655. Προσηρτήθησαν εἰς ταύτην τὴν ἔκδοσιν καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Μιχαὴλ Χρυσολωρᾶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Παλαιολόγον περὶ συγκρίσεως τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ρώμης καὶ δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην καὶ Δημήτριον. — Ἀνετυπώθη ἐν Βενετίᾳ 1729. — Ἐν τῇ συναγωγῇ τῆς Βόννης ex recogn. I. Bekkeri, ἐν Βόννῃ 1843. Ἐνταῦθα καὶ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς πραγματείας: Παραστάσεις σύντομοι χρονικαὶ (ἐκ τοῦ Imperium Orientale, τόμ. 1. τοῦ Banduri), τοῦ πατριάρχου Φωτίου Ἔκφρασις τῆς ἐν τοῖς βασιλείοις νέας ἐκκλησίας τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος οἰκοδομηθείσης καὶ ἡ ἀνώνυμος πραγματεία περὶ τῶν τάφων τῶν αὐτοκρατόρων τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων ἀποστόλων (ὁμοίως ἐκ τοῦ Banduri, Imper. Or. τόμ. 1), ὡς καὶ τὰ σχόλια τοῦ Meursius καὶ Lambecius καὶ γραμματικὸς εὑρετήριος πίναξ (δυστυχῶς οὐχὶ καὶ τῶν πραγμάτων!). — Τεμάχιά τινα τῶν Πατρίων παρελείφθησαν ὑπὸ τοῦ Bekker διὰ μηδαμινοὺς λόγους. — Τοῦ Βεκκέρου ἡ ἔκδοσις ἀνετυπώθη συμπεριληφθέντων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ παραλειφθέντων παρὰ Migne, Patr. gr. 157, 429—634. — Τὰ ἀνώνυμα Πάτρια τῆς πόλεως ἐξέδ. ὁ Ans. Banduri, Imperium Orientale, ἐν Παρισίοις 1711, τόμ. 1 pars III 1—80. Ὁ Bekker ἀντὶ νὰ παραθέσῃ πλήρη τὴν πηγὴν ταύτην, ἐσημείωσε μόνον ἐν τῇ ἐκδόσει του (ἴδε σ. XIV) τὰ διαφέροντα χωρία ἀνεπαρκῶς ἐν ταῖς κριτικαῖς σημειώσεσι, ἐξ οὗ παντελῶς κατέστη ἀδύνατον νὰ λάβῃ τις γνῶσιν ἀρκοῦσαν τῶν διατάξεων τῆς ὕλης τῶν Πατρίων καὶ νὰ διευκρινήσῃ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸν Κωδινόν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο καλλίτερον νὰ μετεσκευάζετο ἐντελῶς τὸ ὅλον, τοῦ μὲν κειμένου τῶν Πατρίων προτασσομένου εἰς τὸ κείμενον, τοῦ δὲ «Κωδινοῦ» μετατοπιζομένου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τὰς κριτικὰς σημειώσεις. — Ἐπειδὴ ὁ Λαμπέκιος δὲν ἔλαβε διόλου ὑπ' ὄψιν τὰ καλλίτερα χειρόγραφα, ὁ δὲ Βέκκερος οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἐφρόντισε περὶ τοῦ τρόπου τῆς παραδόσεως, ἐπειδὴ δὲ καὶ σπουδαῖά τινα χειρόγραφα ἐσχάτως μόλις ἐγνώσθησαν, ἀπόλυτος ἀνάγκη παρίσταται νέας ἐκδόσεως, ἐν ᾗ προσηκόντως θὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν αἱ καλαὶ παλαιαὶ πηγαί· ἴσως δὲ τὴν ἀνάγκην ταύτην ταχέως πληρώσῃ ὁ ἄριστος γνώστης συμπάσης ταύτης τῆς ὕλης Th Preger (ἴδε κατωτέρω).

Β. Βοηθήματα: Anecdota sacra et profana edidit Const. Tischendorf, ἐν Λειψίᾳ 1855 σ. 58 — 64, ἔνθα ἐκλογή τις ἐκ τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ παραβάλλεται πρὸς τὸν Σουΐδαν καὶ Κωδινόν. Πρβ. L. Traube, Varia libamenta critica, Dissert. ἐν Μονάχῳ 1883 σ. 28. — Περὶ τῶν Παρεκβολῶν ἐκ τῆς βίβλου τοῦ χρ. ἴδε C. Müller, FHG IV σ. 4 καὶ 146 ἑ. — Τὰ διὰ τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν σπουδαῖα ἀνώνυμα ἀπανθίσματα τοῦ κώδικος παρισ. συμπλ. ἑλλ. 607 Α. ἐξέδ. ὁ M. Treu, Gymnasialprogram, ἐν Ohlau 1880. — Ἡ ἱστορία τῆς παραδόσεως καὶ αἱ πηγαὶ τῶν Πατρίων διευκρινήθησαν διὰ τῆς διηκριβωμένης καὶ ἐπὶ εὐρείας μελέτης στηριζομένης πραγματείας τοῦ Th. Preger, Beiträge zur Textgeschichte der Πάτρια Κωνσταντινοπόλεως, Gymnasialprogramm, ἐν Μονάχῳ 1895. — Περὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν πραγμάτων πρβ. τὴν ἐν τῷ βιβλιολογικῷ παραρτήματι βιβλιολογίαν (ὑπὸ τοὺς τίτλους «Ἱστορία τῆς τέχνης» καὶ «Γεωγραφία καὶ τοπογραφία»).

2. Περὶ τῶν ὀφφικίων (De officiis). Α. Ἐκδόσεις: Sapientissimi curopalatae de officialibus palatii Cpolitani ex bibliotheca Julii Pacii edid. Gr. et Lat. Franc. Junius (ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Nadabi Agmonii), ἐν Λουγδούνῳ 1588. Ἀνετυπώθη ὑπὸ νέαν ἐπιγραφὴν ἐν Χαϊδελβέργῃ 1596. — Georgius Codinus curopalata De officiis etc. studio J. Gretseri, ἐν Παρισίοις 1625 (μετὰ λατιν. μεταφρ. καὶ σχολίων). — Ἀκολούθως ἐν τῇ παρισιανῇ συναγωγῇ τῶν Βυζαντηνῶν ὑπὸ J. Goar, ἐν Παρισίοις 1648. — Ἀνετυπώθη ἐν Βενετίᾳ 1729. — Ἐν τῇ συναγωγῇ τῆς Βόννης ex recogn. I. Bekkeri, ἐν Βόννῃ 1839, μετὰ τῶν σχολίων καὶ πινάκων τοῦ Gretser καὶ Goar ἄνευ ἴχνους ἰδίας ἐργασίας. — Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patr. gr. 157, 17 – 428.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Β. Βοηθήματα: Πλὴν τῶν σχολίων τοῦ Gretser καὶ Goar συμβουλευτέον πρὸ πάντων τοῦ Κωνστ. Πορφυρογεννήτου τὸ περὶ τῆς βασιλείου τάξεως καὶ τὴν εἰς αὐτὸ ἀναφερομένην βιβλιολογίαν (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 518 σημ. 4).

3. Ἡ χρονογραφία ἐξεδόθη ὑπὸ Lambecius, ὑπὸ Bekker δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ τῆς Βόννης καὶ παρὰ Migne, Patr. gr. μετὰ τὰ Πάτρια. — Περὶ δημώδους τινὸς χρονογραφίας ἐκ παρεννοήσεως ἀποδοθείσης εἰς τὸν Γεώργιον Κωδινὸν (ἐν τῷ κώδικι Harl 5631) καὶ στενῶς συγγενευούσης πρὸς τὴν παράφρασιν τοῦ Μανασσῆ (ἴδε Α΄ τόμ. σ. 770), περὶ ἧς ὁ Prächter διέλαβε, πραγματεύεται ὁ Th. Preger «Chronicon Georgii Codini» ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 515 - 518

4. Ἔκδοσις τῶν ἁπάντων: Migne, Patr. gr. 157 Τὰ ἅπαντα τοῦ «Κωδινοῦ», ἔτι δὲ αἱ Παραστάσεις σύντομοι χρονικαί, ἡ πραγματεία περὶ τῶν τάφων τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἡ ἐκ τοῦ Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 7,795 — 804 περὶ τοῦ Κωδινοῦ σημείωσις. Ἡ μνημονευθεῖσα πραγματεία τοῦ πατριάρχου Φωτίου κεῖται παρὰ Migne, Patr. gr. 102, 563 — 574.

5. Μεγίστην διάδοσιν εἶχεν ἡ διήγησις περὶ τῆς κτίσεως τῆς ἁγίας Σοφίας· ἐν ἀπειραρίθμοις χειρογράφοις κεῖνται πραγματεῖαι τοῦτο τὸ θέμα ἔχουσαι, ὅπερ ἄφθονον τροφὴν παρεῖχεν εἰς τὸ ἐθνικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν αἴσθημα τοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰς περὶ θαυμάτων διηγήσεις. Ὡς ὁ Th. Preger ἐκθέτει, αἱ κεχωρισμένως παραδοθεῖσαι αὗται διηγήσεις ὑπάγονται εἰς δύο κατηγορίας: αἱ μὲν εἶνε ἀντίγραφα τοῦ τελευταίου τμήματος τῶν Πατρίων, εἴτε τῶν ἀρχικῶν (τοῦ λεγομένου Κωδινοῦ), εἴτε τῶν τοπογραφικῶν, αἱ δὲ ἀνάγονται ἀμέσως εἰς τὴν ὑπὸ Combefis (ἴδε ἀνωτέρω) ἐκδοθεῖσαν Διήγησιν περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας, κατὰ τὴν μορφὴν μόνον ποικιλώτεραι ἢ προσθήκας ἔχουσαι καὶ παραλείψεις ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ πρωτότυπον. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουσι π. χ. οἱ κώδικες βιενναῖος ἱστ. ἑλλ. 94 (= Kollar suppl. 128) καὶ συμπλ. ἑλλ. 77 (= Kollar suppl. 132). Ἐν τῷ πρώτῳ κώδικι ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς: συμεὼν μαγίστρου καὶ λογοθέτου, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ: συμεὼν μαΐστρου. Ἀλλ' ἡ ἀπονομὴ αὕτη δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἀξίαν, ἐπειδὴ ἡ Διήγησις ἀνωνύμως παραδίδεται εἰς τὰ τρία παλαιὰ χει-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρόγραφα· ἴσως, ὡς ὁ Preger παρατηρεῖ, ἀνάγεται εἰς χειρόγραφον, ἐν τῷ ὁποίῳ, ὡς ἐν τῷ παρισιανῷ κώδικι 1712, τῆς Διηγήσεως προετάσσετο ἡ χρονογραφία τοῦ Συμεὼν μαγίστρου ἢ μέρος αὐτῆς (ἴδε Α΄τ. σ. 731) — Καὶ εἰς τὴν σλαυικὴν λογοτεχνίαν μετωχετεύθη ἡ περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας διήγησις. — Ἀρχαῖον σλαυικὸν κείμενον ἐξέδ. ὁ Ρῶσσος ἀρχιμανδρίτης Λεωνίδας ὡς ἀρ. 78 τῶν Μνημείων ἀρχαίων συγγραφέων — Εἰδικῆς πραγματείας ἔτυχον αἱ δαπάναι τῆς κτίσεως, εἰς ἃς, προκειμένου περὶ μεγάλων κτισμάτων καὶ καλλιτεχνικῶν μνημείων, πανταχοῦ ὁ ἁπλοϊκὸς λαὸς στρέφει ζωηρότατον τὸ ἐνδιαφέρον. Μία σημείωσις μυθοπλαστικὴ ὅλως διόλου περὶ τῶν δαπανῶν τῆς κτίσεως τῆς ἁγίας Σοφίας κεῖται ἐν κώδικι βιενν. νομικῷ ἑλλ. 6 (Nessel) φύλλῳ 207 — 207 ν. Ὁ συγγραφεὺς ἀφιερώνει τὸν καταλογον τῶν ἀπαριθμουμένων δαπανῶν εἰς ἄγνωστόν τινα μαρκήσιον (ὑψηλὲ μαρκήσιε, πορφύρας κλάδε). Ἄλλο κείμενον περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος κεῖται ἐν κώδικι οὐατ. οὐρβ. 151 φύλλῳ 380, νεοελληνικὴ δὲ τις διασκευὴ ἐν κώδικι μαρκ VII 43 περὶ τὸ τέλος: Διήγησις κατὰ πολλὰ ὡραία περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας ποῖος τὴν ἔκτισε, πόσαις κολώναις ἔχει καὶ πόσος ἔξοδος ἔγινε.

Καὶ τὰ εἰς τὴν κτίσιν τῆς ἁγίας Σοφίας ἀναφερόμενα τεμάχια τοῦ Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων (Ι 1) καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Εὐαγρίου (IV 31 = Migne, Patr. gr. 86, 2, 2757 ἑ) παρεδόθησαν κεχωρισμένως π. χ. ἐν κώδ. λαυρεντ. 70,5 φύλλῳ 192 — 195. Πρβ. A. M. Bandini, Catalogus codicum graecorum bibl. Laurentianae 2 (1768) 662 ἑ.

6. Ἐπὶ τοῦ Περὶ ὀφφικίων τοῦ Ψευδοκωδινοῦ ἢ ἐπὶ τῶν πηγῶν αὐτοῦ στηρίζονται αἱ συχνάκις ἀπαντῶσαι ξηραὶ ἀναγραφαὶ τῶν βυζαντηνῶν αὐλικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων: Τὰ ὀφφίκια τοῦ παλατίου τῆς βασιλείας κτλ. Τινὲς τῶν ἀναγραφῶν τούτων ἐδημοσιεύθησαν μετὰ τοῦ περὶ ὀφφικίων τοῦ Κωδινοῦ ἐκδόσ. Βόννης 114 — 117, 172, 211 ἑ. Περὶ τῆς παραδόσεως πρβ πρὸς τούτοις τοὺς κώδικας βιενν. νομ. ἑλλ. 6 (Nessel) φύλλῳ 196 r, βιενν. ἱστορ. ἑλλ. 70 (Nessel) φύλλῳ 21 — 21 ν, μαρκ. ἑλλ. 608 φύλλῳ 312 ν. (Ἡ τάξις τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἀρχόντων), παρισ. ἑλλ 1355 φύλλῳ 306 ν, 308 ν, 341, παρισ ἑλλ 1360 φύλλῳ 299, παρισ. ἑλλ 1361 φύλλῳ 163

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

παρισ ἑλλ. 1362 φύλλῳ 240, παρισ. ἑλλ 1363 φύλλῳ 447, παρισ. ἑλλ. 1363 Α φύλλῳ 233ᵛ, παρισ. ἑλλ. 1386 φύλλῳ 305ᵛ, παρισ. ἑλλ. 1388 φύλλῳ 256ᵛ κτλ.

7. Εἰς τὰς ἀναγραφὰς ταύτας προσθετέα καὶ τὰ μνημονικὰ ποιήματα περὶ τῶν ἀξιωμάτων τῆς αὐλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας Ὁ μοναχὸς Ματθαῖος Ἰατρὸς συνέταξε δύο ποιήματα περὶ αὐτῶν ἐν στίχοις πολιτικοῖς, ἅτινα ἐτυπώθησαν μετὰ τὸν Κωδινόν, Περὶ ὀφφικίων ἐκδόσ. Βόννης 116, 213—215. Αὐτόθι σ. 215—219 κεῖται ἀνώνυμον ποίημα εἰς ἰαμβικὸν τρίμετρον περὶ τῶν ἀξιωμάτων τῆς αὐλῆς ὅπερ ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ μνημονεύονται ὁ Νικηφόρος Χοῦμνος, Θεόδωρος Μετοχίτης καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Β΄, ἀνάγκη νὰ συνεγράφη περὶ τὸ 1328. Τὸ αὐτὸ ποίημα κεῖται καὶ ἐν κώδικι ἀθωνιτικῷ 3701 τοῦ ιε΄ αἰῶνος (ἀρ. 49) ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ παρακοιμωμένου κῦρ Ἰωάννου τοῦ Φακρασῆ. Τέλος συντομωτέρα πως παραλλαγὴ τοῦ ποιήματος ὑπεισήχθη εἰς τὴν χρονογραφίαν τοῦ Μαλαξοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου ἐν τῷ κώδικι παρισ. ἑλλ. 1790 φύλλῳ 295—297. —Ἄλλο βεβαίως ἀνέκδοτον ἔτι ποίημα ἐν στίχοις πολιτικοῖς περὶ τῶν αὐλικῶν ἀξιωμάτων κεῖται ἐν κώδικι μαρκ. ἑλλ. 608 φύλλῳ 334. Ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ἡ ἀρχὴ ἔχει ὡς ἑξῆς: Πάλιν τὰ αὐτὰ ὀφφίκια διὰ στίχων πολιτικῶν: Πρώτιστος ὁ πανευτυχὴς παρίσταται δεσπότης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Φιλοσοφία.

181. Γενικὸς χαρακτηρισμός. Διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικῆς σχολῆς ἐν ἔτει 529 ἐκρίθη τελειωτικῶς ἡ τύχη τῆς τελευταίας παραφυάδος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἤτοι τοῦ νεοπλατωνισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τοῦ προστάγματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ μακρὸς ζωῆς χρόνος δὲν ἐπεφυλάσσετο πλέον εἰς τὸ νεφελῶδες τοῦτο σύστημα, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἀναμίξεως πυθαγορείων καὶ χαλδαϊκῶν τύπων, μαντειῶν καὶ φανταστικῶν ὕμνων, δι' ὧν πάντων ἐζήτει νὰ ἐμφανισθῇ ὡς παλαιά τις σοφία, εἶχε παραμορφωθῇ ἐν τέλει εἰς φαντασιοπληκτικὸν φιλοσοφίας κρᾶμα. Οὔτε εἰς τὸ Βυζάντιον πλέον ὅπως οὐδὲ εἰς τὴν Δύσιν ἠδύνατο ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις νὰ ἀναβλαστήσῃ πρωτότυπός τις καὶ ὡς ἀληθῶς γόνιμος φιλοσοφικὴ δρᾶσις. Διότι καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα ἔλειπον πρὸς τοῦτο πᾶσαι αἱ γενικαὶ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας προδιαθέσεις. Διὸ καὶ τῶν Βυζαντηνῶν ἡ φιλοσοφικὴ πραγματεία καθόλου φέρει τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα ὃν καὶ ἡ τῶν ἐν τῇ Δύσει συγχρόνων αὐτῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐφαρμόζονται τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας οἱ τύποι εἰς τὴν δογματικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, κατόπιν δὲ ἐπικρατεῖ ἡ διαπεπλατυσμένη ἑρμηνεία καὶ ἀναμάσσησις τῆς παραδεδομένης διδασκαλίας. Ὁπωσδήποτε ὅμως τὸ Βυζάντιον ἀναμφισβητήτως εἶνε πτωχότερον τῆς Δύσεως ἐν τῇ φιλοσοφικῇ παραγωγῇ. Σχολαστικούς, ὁποῖοι εἶνε ὁ Θωμᾶς ὁ ἐξ Ἀκουίνου καὶ ὁ Δοὺνς Σκότος, δὲν ἔχει ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία.

Ἀλλ' ἀντὶ τούτου ἡ Ἀνατολὴ ἔχει τὴν δόξαν ὅτι ἐγέννησε τὸν πατέρα καὶ θεμελιωτὴν τῆς μεσαιωνικῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλοσο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φίας Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Καὶ ἐν τούτῳ δηλονότι ὡς καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἔδωκε τὴν πρώτην ὥθησιν, ἥτις κατόπιν ἐν τῇ Δύσει προεκάλεσε νέαν ἐπεξεργασίαν. Ἀλλ' ἐν τῇ ὑπεροχῇ ταύτῃ πάλιν κεῖται ἡ αἰτία τῆς κατόπιν στειρώσεως. Ἐπειδὴ ὁ Ἰωάννης ἐθεωρήθη ὡς γνώμων ἐκκλησιαστικός, διεκωλύθη ἡ αὐθυπόστατος καλλιέργεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλοσοφίας. Συνέβη δηλονότι καὶ ἐνταῦθα ὅμοιόν τι ὅπως καὶ εἰς ἄλλους κλάδους τῆς πνευματικῆς ἐργασίας ἐν Βυζαντίῳ. Ἡ ἀπεριόριστος αὐθεντία καὶ ἡ ἐπιβλητικότης τῶν προγόνων κατεπτόησε τοὺς μεταγενεστέρους ὥστε νὰ μὴ ἔχωσιν οὗτοι πλέον θάρρος πρὸς δημιουργικότητα καὶ πρωτοτυπίαν. Μόλις δὲ κατὰ τὸν ια' καὶ ιβ' αἰῶνα διὰ τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκαδημίας καὶ τοῦ πρώτου ἐν αὐτῇ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας Μιχαὴλ Ψ ε λ λ ο ῦ ἔλαβε νέαν ὥθησιν ἡ φιλοσοφικὴ ἐργασία, ἥτις ἐν τάχει ἰσχυρῶς ἐφάνη ἐπιδρῶσα ἐπὶ τῆς θεολογίας. (Λεπτομερέστερον περὶ τούτου ἐν Α΄ τόμ. σ. 73 ἑ 151 ἑ). Ἄνευ ἀμέσου πρὸς τὴν θεολογίαν σχέσεως ἐκαλλιεργήθησαν οἱ προπαιδευτικοὶ τῆς φιλοσοφίας κλάδοι. Ἀλλ' ἐνῷ ἐν τῇ Δύσει ὁ Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ η ς μόνος σχεδὸν ἐδέσποζε, ὥστε καὶ οἱ πλατωνίζοντες σχολαστικοὶ τοῦ ιβ' αἰῶνος τὸν Π λ ά τ ω ν α ἐγνώριζον μόνον ἐκ δευτερευούσης πηγῆς, ἐνῷ καὶ αὐτὸς ὁ Πετράρκας δειλῶς μόνον ἐτόλμα νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ὑπὲρ τοῦ πλατωνισμοῦ προτίμησίν του, ἐν Βυζαντίῳ ἤρχισαν ἤδη κατὰ τὸν ια' αἰῶνα πλὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐμβριθῶς νὰ μελετῶσι καὶ τὸν Πλάτωνα. Ὁ Ψ ε λ λ ὸ ς καθὼς καὶ ὁ διάδοχός του Ἰ ω ά ν ν η ς Ἰ τ α λ ὸ ς ἐθαύμαζον μὲν τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλ' ἐγνώριζον ἀκριβῶς καὶ τὸν Πλάτωνα, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης καὶ ἄλλοι. Ὁ μετὰ ταῦτα τόσον σημαντικὸς καταστὰς ἀγὼν μεταξὺ τῶν ἀριστοτελικῶν καὶ τῶν πλατωνικῶν παρεσκευάσθη ἐπὶ αἰῶνας ἐν Βυζαντίῳ.

Ἀξιολογώτεραι τῶν ἀπειραρίθμων ἀλλ' ὀλίγον μόνον καρποφόρων κατὰ τὸν ια' αἰῶνα ἐργασιῶν πρὸς ἐξήγησιν καὶ παράφρασιν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων εἶνε αἱ ἀστρονομικαὶ καὶ μ α θ η μ α τ ι κ α ὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σπουδαί, αἵτινες ἤκμασαν ἐπὶ Παλαιολόγων. Ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης, Γεώργιος Παχυμέρης, Θεόδωρος Μετοχίτης καὶ πρὸ παντὸς ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς δὲν ἔπραξαν ἴσως ὀλιγώτερα ἐν τῷ περιωρισμένῳ τοῦ Βυζαντίου κύκλῳ ὑπὲρ τῶν ἐμπειρικῶν καὶ φυσικῶν ἐρευνῶν, ἢ ὁ Ρογῆρος Βάκων ἐν τῇ Δύσει. Συγχρόνως δὲ ἐγείρεται, ἐκ τοῦ περὶ τῆς ἑνώσεως ζητήματος καὶ τῆς τῶν ἡσυχαστῶν ἔριδος προκληθεῖσα, ζωηρὰ πολεμικὴ μεταξὺ τῶν θεολόγων, καὶ ὅπως οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας ἀγωνιζόμενοι τὰ ἄριστα ὅπλα ἔλαβον ἐκ τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων, οὕτω καὶ νῦν ἡ ἀρχαία φιλοσοφία καὶ ῥητορικὴ παρέχει αὖθις τὰ τεχνικὰ μέσα καὶ τοὺς τύπους εἰς τοὺς μετ' ἀγχινοίας καὶ φανατισμοῦ διεξαχθέντας δογματικοὺς ἀγῶνας. Κατὰ τὸ τέλος δὲ τῆς περιόδου καρποφόρως ἐπιδρᾷ τῶν Βυζαντηνῶν ἡ φιλοσοφία ὡς καὶ ἡ φιλολογία αὐτῶν ἐπὶ τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ὡς καὶ τὰ ἔργα τοῦ Γενναδίου, τοῦ Πλήθωνος κ. ἄ. κεῖνται ἔξω τῶν ἐν τῷ σχεδιάσματι τούτῳ τεθέντων ὁρίων.

1. Γενικὰ βοηθήματα: Fr. Ueberweg, Geschichte der Philosophie II 6ης ἐκδόσ. (1881) 176 ἑ.—Ἐκτενέστερον: C. Prantl, Geschichte der Logik im Abendlande 1 (1855) 643 ἑ, 2 (1861) 261 ἑ. — Γενικὴ ἐπισκόπησις παρὰ L. Stein, Die Kontinuität der griechischen Philosophie in der Gedankenwelt der Byzantiner, ἐν Archiv für Geschichte der Philosophie 9 (1896) 225 – 246. — W. Gass, Gennadios und Pletho, Aristotelismus und Platonismus in der griechischen Kirche, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1844, καλὸν βιβλίον, ἄξιον συστάσεως εἰς ἐκείνους μάλιστα, οἵτινες δὲν ἀπηλλάγησαν τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς κρατούσης ἰδέας περὶ τῆς ἐντελοῦς πνευματικῆς νάρκης τῆς βυζαντηνῆς ἐκκλησίας — Πρβ. καὶ W. Gass, Die Mystik des Nicolaus Cabasilas, ἐν Greifswald 1849, ὅπου μετ' ὀξυδερκείας καὶ βαθείας γνώσεως ἀποκαλύπτονται πράγματα ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τοῦ Βυζαντίου, ἅπερ τέως ἦσαν ἄγνωστα. Fritz Schultze, Geschichte der Philosophie der Renaissance, 1.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Band, Georgios Gemistos Plethon und seine reformatorischen Bestrebungen, ἐν Jena 1874. — Ueberweg, Geschichte der Philosophie III 5ης ἐκδοσ. (1880) 5 ἑ (περὶ Βησαρίωνος, Γενναδίου, Πλήθωνος κ. ἄ.). — H. L. Tozer, A Byzantine reformer, ἐν The journal of Hellenic studies 7 (1886) 353—380· πραγματευεται περὶ τῶν δύο πρὸς Μανουὴλ Β΄ Παλαιολόγον καὶ τὸν υἱόν του, τὸν δεσπότην Θεόδωρον προσφωνουμένων πραγματειῶν περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων. — J. L. Heiberg, En Samfunds reformator. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning udgivne af det philologisk-historiske Samfud Nr 22, ἐν Κοπεγχάγῃ 1895. — L. Stein, Der Humanist Theodor Gaza als Philosoph, ἐν Archiv für Geschichte der Philosophie 2 (1889) 426 – 458 (διεξοδικὴ βιογραφία τοῦ Θεοδώρου, ὃν θεωρεῖ ἀντιπρόσωπον γνησίου καὶ θεολογικῶν παραπληρωμάτων ἀπηλλαγμένου ἀριστοτελισμοῦ). — Ἔκδοσις τῶν ἁπάντων τοῦ Πλήθωνος παρὰ Migne, Patr. gr. 160.

2. Μεγίστης σπουδαιότητος εἶνε ἡ μελέτη περὶ τῆς διατηρήσεως ἀρχαίων φιλοσοφικῶν ἰδεῶν παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, ἰδίως δὲ παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσι. Ἐκ τῆς ἱκανῶς πλουσίας, ἀλλὰ πολὺ διεσκορπισμένης βιβλιολογίας περὶ τοῦ θέματος τούτου ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιον εἶνε τὸ σύγγραμμα τοῦ Edwin Hatch, Griechenthum uud Christenthum. Zwölf Hibbertvorlesungen über den Einfluss griechischer Ideen und Gebräuche auf die christliche Kirche. Γερμανιστὶ ὑπὸ Erwin Preuschen. Μετὰ παραρτημάτων ὑπὸ Ad. Harnack καὶ τοῦ μεταφραστοῦ. Ἐν Freiburg i B. 1892. — Περί τινων πραγματεύεται ὁ Eduard Norden, Beiträge zur Geschichte der griechischen Philosophie, ἐν Jahns Jahrbücher, συμπλρ. τόμῳ 19 (1893) 365 — 462. — Ἄλλη βιβλιολογία εὑρίσκεται ἐν P. Wendlands Jahresberichte über die Kirchenväter und ihr Verhältuiss zur Philosophie im «Archiv für Geschichte der Philosophie». — Πρβ. τὸ ἀνωτέρω τμῆμα τοῦ παρόντος βιβλίου «Δογματικὴ καὶ ἀντιρρητικὴ» (Α΄ τ. σ. 84—241).

182. Ἐπίδρασις τοῦ Ἀριστοτέλους. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος δὲν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐξηκριβωμένη μελέτη, πρὶν ἐκδοθῶσι πάντα τὰ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ὑπομνήματα ἐν τῇ βερολινίῳ συναγωγῇ, διαφωτισθῇ δὲ δι' ἀκριβοῦς ἐρεύνης ἡ ἀμοιβαία σχέσις καὶ ἡ ἀξία τῶν διαφόρων ἑρμηνευτῶν. Ἐν τῷ παρόντι θὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς βραχεῖαν διάληψιν περὶ τῶν σπουδαιοτάτων ἀντικειμένων τῆς πραγματείας ταύτης. Οἱ σπουδαιότατοι ἑρμηνευταὶ οἱ κατὰ τὸν Ϛ' αἰῶνα ἀκμάσαντες, Σιμπλίκιος, Ὀλυμπιόδωρος, Ἰωάννης Φιλόπονος καὶ ἄλλοι τοῦ Ἀμμωνίου μαθηταὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ μὴ συμπεριλαμβανομένην ἐποχήν· πρβ. W. Christ, Geschichte der griechischen Litteratur γ' ἐκδόσεως σ. 487 ἑ καὶ 823 ἑ, περὶ δὲ τοῦ Ἀμμωνίου τὸ ἄρθρον τοῦ Freudenthal ἐν Pauly's Realencyclopädie, τῆς νέας ὑπὸ Wissowa ἐκδόσεως 1 (1894) 1864. Αἱ ἐργασίαι πάντων τούτων τῶν ὑπομνηματιστῶν ἔσχον μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν κατόπιν χρόνων. Ἐν μὲν τῷ ζ' αἰῶνι ἔγραψε Στέφανος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὑπομνήματα εἰς τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ περὶ ἑρμηνείας, εἰς τὰς Κατηγορίας, εἰς τὸ Περὶ οὐρανοῦ, Περὶ ψυχῆς, εἰς τὰ Ἀναλυτικὰ καὶ εἰς τοὺς Σοφιστικοὺς ἐλέγχους. Ἐν δὲ τῷ η' αἰῶνι ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς πρῶτος ἐφήρμοσε συστηματικῶς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν θεολογίαν· λεπτομερέστερον ἴδε § 16, 5. Μετὰ μακρὰν δὲ διακοπὴν νέαν ζωὴν ἔλαβον πάλιν αἱ ἀριστοτελικαὶ σπουδαὶ κατὰ τὸν ια' αἰῶνα διὰ τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ· ἴδε §§ 184 καὶ 185. Εἰς τὸν Ψελλὸν καὶ Ἰταλὸν ἕπεται σειρὰ ὁλόκληρος ἄλλων ἐργατῶν ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ τῆς ἑρμηνείας τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ μὲν Μιχαὴλ Ἐφέσιος, μαθητὴς τοῦ Ψελλοῦ, ὑπεμνημάτισε μέρη τινὰ τοῦ Ὀργάνου, ἐρανισθεὶς ἐκ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιέως. Ὁ δὲ Εὐστράτιος, μητροπολίτης Νικαίας (περὶ τὸ 1050—1120 περίπου), ἔγραψε πλὴν δύο λόγων κατὰ τῆς ἀρμενιακῆς αἱρέσεως καὶ ἄλλων θεολογικῶν ἔργων (πρβ. § 21, 5) ὑπομνήματα εἰς τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια καὶ εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν Ἀναλυτικῶν. Εἰς τοὺς χρόνους πρὸς τούτοις τούτους ἀνήκει ὁ «ὕπατος τῶν φιλοσόφων» Θε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁδωρος ὁ Σμυρναῖος, ὅστις συνέγραψεν ἀνέκδοτόν τινα ἔτι ἐν τῷ βιενναίῳ θεολογικῷ κώδικι 134 (Nessel) φύλλῳ 238—262ν κειμένην πραγματείαν, ἐπιγραφομένην: Ἐπιτομὴ τῶν ὅσα περὶ φύσεως καὶ τῶν φυσικῶν ἀρχῶν τοῖς παλαιοῖς διείληπται. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιγ' ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ ιδ' αἰῶνος ἔγραψεν ὁ Γεώργιος Παχυμέρης ἐγχειρίδιον συμπάσης τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας (ἴδε Λ' τόμ. σ. 583). Ὁ μοναχὸς Σοφονίας, πιθανῶς ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη (II 202 ἐκδόσ. Βόννης) μνημονευόμενος, ἄρα ἀκμάσας ἐν τέλει τοῦ ιγ' καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ιδ' αἰῶνος, συνέγραψε παραφράσεις εἰς τὰς Κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὰ πρῶτα ἀναλυτικά, εἰς τοὺς σοφιστικοὺς ἐλέγχους, καὶ εἰς τὰ Περὶ ψυχῆς, Περὶ μνήμης καὶ Περὶ ὕπνου. Τὰ ὑπομνήματα ταῦτα, ἅπερ ἀπαρτίζονται ἐκ τεμαχίων ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἐκ τεμαχίων τῶν σπουδαίων αὐτοῦ ἑρμηνευτῶν, χαρακτηρίζονται ἐνίοτε ἐν τοῖς χειρογράφοις ὡς ἔργα τοῦ ἀρχαίου παραφραστοῦ Θεμιστίου· τινὰ δὲ τμήματα εὑρίσκονται ἔν τινι οὐατικανῷ χειρογράφῳ ψευδεπιγράφως ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Σωφρονίου (τοῦ ζ' αἰῶνος). Ἄλλος ἑρμηνευτὴς τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκ τοῦ ιδ' αἰῶνος εἶνε ὁ Λέων Μαγεντῖνος, μητροπολίτης Μυτιλήνης, γράψας σχόλια εἰς ὅλον τὸ Ὄργανον. Τὸ ὄνομα ὅμως τοῦ Ἡλιοδώρου Προύσης, ὅπερ προτάσσεται παραφράσεώς τινος τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων, ἀπεδείχθη ὡς νοθεία τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιοκάππα.

1. Γενικὰ βοηθήματα: Val. Rose, Aristoteles pseudepigraphus, ἐν Λειψίᾳ 1863. — Val. Rose, Ueber die griechischen Kommentare zur Ethic des Aristoteles, ἐν Hermes 5 (1871) 61 ἕως 113. — J. Bywater, Ueber den ungedruckten Kommentar zu Aristoteles Ethik V, ἐν Hermes 5 (1871) 354 — 359 (μετ' ἐπιλόγου ὑπὸ V. Rose). — Fr. Ueberweg, Geschichte der Philosophie II 6ης ἐκδοσ. (1881) 176 ἑ.

2. Στέφανος Ἀλεξανδρεύς. Τὸ ὑπόμνημα εἰς τὰς Κατηγορίας ἐξέδ. ὁ M. Hayduck ἐν τόμῳ 18ῳ μέρει 3ῳ τῶν ὑπὸ τῆς βε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρολινίου 'Ακαδημίας ἐκδιδομένων Commentaria in Aristotelem graeca, ἐν Βερολίνῳ 1885. — Περὶ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἔργων ὡς ἀστρολόγου ἰδίως πρβ. H. Usener, De Stephano Alexandrino commentatio, ἐν Βόννῃ 1880.

3. Μιχαὴλ 'Εφέσιος: Τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸ 9ον καὶ 10ον βιβλίον τῶν Νικομαχείων ἠθικῶν ἐξέδ. ὁ G. Heylbut ἐν τοῖς βερολινίοις τοῦ 'Αριστοτέλους ὑπομνήμασι τόμῳ 20ῳ σ. 461 — 620· αὐτόθι σελ. XI — XIII τινὰ ἐκ τοῦ ὑπομνήματός του εἰς τὸ 5ον βιβλίον τῶν Νικομαχείων 'Ηθικῶν. — Πρβ. Ch. Thurot, ἐν Notices et extraits 25 (1875) 2, 382. — Διάφορα εἰς τὸν Μιχαὴλ 'Εφέσιον ἀνήκοντα δῆθεν ὑπομνήματα εἰς τὰ περὶ φυσικῆς βιβλία τοῦ 'Αριστοτέλους κεῖνται ἐν τῷ μαρκ. κώδικι 237. Πρβ. Zanetti, Graeca D. Marci Bibliotheca, ἐν Βενετίᾳ 1740 σ. 120.

4. Εὐστράτιος: Εὐστρατίου καὶ ἄλλων τινῶν ἐπισήμων ὑπομνήματα εἰς τὰ δέκα τῶν τοῦ 'Αριστοτέλους ἠθικῶν Νικομαχείων βιβλία, ἐν Βενετίᾳ 1536. — Τὰ ὑπομνήματα εἰς τὰ δεύτερα 'Αναλυτικὰ ἐδημοσιεύθησαν ἐν Βενετίᾳ 1534. — Τὰ ὑπομνήματα εἰς τὰ 'Ηθικὰ ἀνεδημοσίευσεν ἐκ τοῦ κώδικος κοϊσλ. 161 ὁ G. Heylbut ἐν τοῖς βερολινίοις τοῦ 'Αριστοτέλους ὑπομνήμασι τόμῳ 20ῳ σ. 1 — 406. — Συμβολὰς περὶ τοῦ βίου τοῦ Εὐστρατίου παρέσχεν ὁ Ι. Σακκελίων ἐν 'Αθηναίῳ 4 (1875) 221 — 233. — Πρβ. J. Bernays, Gesammelte Abhandlungen 1 (1885) 158 ἑ. — Περὶ τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ Εὐστρατίου ἴδε § 21, 5 καὶ Joh. Dräseke, Zu Eustratios von Nikaea, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896).

5. Σοφονίας: Τὴν παράφρασιν τοῦ Περὶ ψυχῆς ἐξέδ. ὁ Mich. Hayduck ἐν τοῖς βερολινίοις τοῦ 'Αριστοτέλους ὑπομνήμασι τόμῳ 23ῳ, 1 ἐν Βερολίνῳ 1883. Εἰς τὸν Σοφονίαν πιθανῶς ἀνήκουσι καὶ αἱ αὐτόθι ἐν τόμῳ 23ῳ, 2 καὶ 4 ὑπὸ M. Hayduck δημοσιευθεῖσαι ἀνώνυμοι παραφράσεις εἰς τὰς Κατηγορίας καὶ τοὺς σοφιστικοὺς ἐλέγχους τοῦ 'Αριστοτέλους. — Τὴν δῆθεν τοῦ Θεμιστίου παράφρασιν εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν πρώτων 'Αναλυτικῶν ἐξέδ. ὁ Max Wallies ἐν τοῖς βερολ. τοῦ 'Αριστ. ὑπομν. τόμῳ 23, 3, ἐν Βερολίνῳ 1884. — Πρβ. Val. Rose, Ueber eine angebliche Paraphase des Themistios, ἐν Hermes 2 (1867) 191 — 213.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

6. Λέων Μαγεντῖνος: Σχόλια εἰς τὸ περὶ ἑρμηνείας ἐδημοσιεύθησαν ἑλληνιστὶ ἐν Βενετίᾳ 1503 (ὁμοῦ μὲ τὸν Ἀμμώνιον). — Ταῦτα καὶ τὰ σχόλια εἰς τὰ πρῶτα Ἀναλυτικὰ ἐδημοσιεύθησαν λατινιστὶ ἐν Λυὼν 1547. — Πρβ. M. A. Bandini, Catalogus codicum graec. bibl. Laurentianae 3 (1770) 534. — Πρβ. M. Wallies, Die griechischen Ausleger der Aristotelischen Topik, Programm des Sophiengymnasiums, ἐν Βερολίνῳ 1891 σ. 27.

7. Ἡλιόδωρος Προύσης: Τὴν δῆθεν παράφρασιν αὐτοῦ εἰς τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια ἐξέδ. ὁ G. Heylbut ἐν τοῖς βερολ. τοῦ Ἀριστοτ. ὑπομ. τόμῳ 19ῳ, 2 ἐν Βερολίνῳ 1889. — Περὶ τῆς νοθεύσεως τοῦ ὀνόματος πρβ. L. Cohn ἐν Berliner phil. Wochenschr. 1889 στήλῃ 1419.

8. Ἡ δῆθεν Ἑρεννίου φιλοσόφου ἐξήγησις εἰς τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ εἶνε ἐπιπόλαιον, πιθανῶς τοῦ ις΄ αἰῶνος ἐράνισμα ἐκ τοῦ Φίλωνος, περὶ μέθης, τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως, Ζητημάτων φυσικῶν, τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Πρόκλου εἰς τὸν Παρμενίδην τοῦ Πλάτωνος, τοῦ περὶ ἀρχῶν τοῦ Δαμασκίου καὶ τέλος ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη περὶ πάσης τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ ἔκτινος ἄλλης μὴ ἐξακριβωθείσης ἔτι ἀλλὰ πάντως οὐχὶ ἀρχαίας πηγῆς. Τὸν κατασκευαστὴν τοῦ ἀσημάντου ἔργου, τοῦ ὁποίου δὲν εὑρίσκεται χειρόγραφον ἀνερχόμενον πέραν τοῦ ις΄ αἰῶνος, πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν ἴσως ἐν τῷ διαβοήτῳ Ἠπειρώτῃ Ἀνδρέᾳ Δαρμαρίῳ, ὅστις πιθανῶς εὐθύνεται καὶ διὰ τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δαμασκίου ἐκ τοῦ Γαληνοῦ ἀπαρτισθέντα ὑπομνήματα εἰς τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ Ἱπποκράτους. Ἡ πρώτη οὐδέποτε δημοσιευθεῖσα ἔκδοσις τοῦ κιβδήλου τούτου ἔργου μετὰ λατιν. μεταφρ. ὑπὸ Σίμωνος Σιμωνίδου, ἐν Samosc τῆς Πολωνίας περὶ τὸ 1604 μαρτυρεῖται ὑπὸ ἑνὸς ἀντιτύπου ἐσχάτως ἀνευρεθέντος ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Κρακοβίας. — Χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὴν ἔκδοσιν ταύτην ἐξέδωκεν αὐτὸ ὁ A Mai, Class. auct. 9,513 — 593. — Τὰ κύρια συγγράμματα: Jac. Bernays, Herennius' Metaphysik und Longinos, ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Berl. Akad. 1876 σ. 55 — 63· ἀνετυπώθη ἐν: Gesammelte Abhandlungen von Jacob Bernays 1 (1885) 347 — 356. — E. Heitz, Die angebli-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

che Metaphysik des Herennios, ἐν Sitzungsb. Berl. Akad 1889 σ. 1167 — 1190.

9 Αἱ περὶ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους, ἰδίως δὲ τὸν Ἀριστοτέλη μελέται ἐθεραπεύοντο καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν ἔν τισιν ἑλληνικαῖς σχολαῖς, ἐν δὲ ταῖς συλλογαῖς χειρογράφων, ἰδίως ταῖς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀνατολῇ, εὑρίσκονται ἀρκεταὶ ἑρμηνευτικαὶ πραγματεῖαι γραφεῖσαι ἐπὶ τουρκοκρατίας. Μεγάλης ὑπολήψεως ἐτύγχανεν ὡς ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ Θεόφιλος Κορυδαλλεὺς ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιζ΄ αἰῶνος. Σημειώσεις περὶ τῶν χειρογράφων καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ ὑπὸ Ch. Em Ruelle, ἐν Annuaire de l'assoc. 15 (1881) 192 ἑ.

183. Ἐπίδρασις τοῦ νεοπλατωνισμοῦ. Περὶ τῶν νεοπλατωνικῶν πρβ. W. Christ, Geschichte der griechischen Littetatur γ΄ ἐκδόσεως σ. 825 ἑ. Σπουδαῖον κέντρον πλατωνικῶν καὶ νεοπλατωνικῶν σπουδῶν κατὰ τὸν ε΄ καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ϛ΄ αἰῶνος ἦτο ἡ Γάζα, ὅπου ὁ Αἰνείας, ὁ Προκόπιος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ζαχαρίας ὁ σχολαστικός, ὁ μετὰ ταῦτα Μυτιλήνης γενόμενος ἐπίσκοπος, ἐν διαλόγοις καὶ ἄλλοις συγγράμμασιν ὑπερηπολογήθησαν τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων. Πλὴν τούτων πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν καί τινας ὑπομνηματιστάς. Μεγίστης προσοχῆς ἠξιώθη καὶ παρὰ τῶν Βυζαντηνῶν ὡς παρὰ τῶν Δυτικῶν τοῦ Πορφυρίου ἡ Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Ὄργανον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἓν τῶν «πλεῖστον ἀναγνωσθέντων καὶ διαδοθέντων βιβλίων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ»[1]), τοῦ ὁποίου μάλιστα ἡ γνῶσις ἐν συλλογισμῷ τινι τοῦ ὑπομνηματιστοῦ Δαυὶδ ἀπεδεικνύετο ἀπαραίτητος ὅρος τῆς αἰωνίου μακαριότητος[2]). Τὸ πρῶτον σωζόμενον ἔτι ὑπόμνημα εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν συνέγραψεν ὁ Ἀμμώνιος, υἱὸς τοῦ Ἑρμείου, ἀκμάσας κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ε΄ καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ϛ΄ αἰῶνος. Ἂν ὁ γόνιμος Ἰωάννης Φιλόπονος ὑπεμνημάτισε καὶ τὴν Εἰσαγωγήν, δὲν εἶνε ἔτι εὔκολον νὰ ἐξακριβωθῇ. Ὁ Ὀλυμπιόδωρος πρέπει

[1]) K. Prantl, Geschichte der Logik 1 (1855) 626.

[2]) K. Prantl, αὐτόθι σ. 646 σημ. 125.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰ θεωρηθῇ ὡς συγγραφεὺς τοῦ ἀπολεσθέντος ὑπομνήματος, ἐξ οὗ ἀπέρρευσαν τὰ σωζόμενα δύο συγγράμματα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Ἠλία καὶ Δαυίδ. Ἡ ἀκμὴ τοῦ Ἠλία, ὅστις ὅτε συνέτασσε τὸ βιβλίον του δὲν ἀνῆκεν ἔτι εἰς τὸν χριστιανισμόν, πίπτει εἰς τὰ μέσα τοῦ Ϛ΄ αἰῶνος. Πολὺ διάφορον τῆς πηγῆς αὐτοῦ εἶνε τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δαυὶδ ἢ Νικήτα Δαυὶδ σωζόμενον σύγγραμμα. Πιθανῶς δὲ τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο ἔργον εἶνε διαπλάτυνσις τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀρμενίου φιλοσόφου Δαυὶδ συγγραφέντος ὑπομνήματος καὶ ἴσως προέκυψεν ἐκ τῶν καθηγητικῶν αὐτοῦ παραδόσεων. Ἂν ἡ γνώμη αὕτη εἶνε ὀρθή, τότε ὁ Ἕλλην συγγραφεὺς δὲν δύναται νὰ ταυτίζεται πρὸς τὸν γνωστὸν Νικήταν Δαυὶδ Παφλαγόνα (ἴδε § 136 καὶ τὸν εὑρετήριον πίνακα ἐν λέξει). Ἔτι κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα εὑρῆκεν ἡ Εἰσαγωγὴ νέον ἑρμηνευτὴν ἐν τῷ Λέοντι Μαγεντίνῳ.

1. Ἐκδόσεις: Τοῦ Αἰνείου Γαζαίου ὁ διάλογος Θεόφραστος ἐξεδόθη παρὰ Migne, Patr. gr. 85, 871—1004.—Διάφορα συγγράμματα τοῦ Ζαχαρίου σχολαστικοῦ παρὰ Migne, Patr. gr. 85, 1011 ἕως 1178.—Τὰ (θεολογικὰ τὸ πλεῖστον) συγγράμματα τοῦ Προκοπίου Γαζαίου παρὰ Migne, Patr. gr. 87 partes 1—3. Πρβ. ἀνωτ. Α΄ τόμ. σ. 246 ἑ.

2. Βοηθήματα: Δημ. Ρούσσου, Τρεῖς Γαζαῖοι, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας τῶν Γαζαίων, Dissert. τῆς Λειψίας, ἐν Κ πόλει 1893. Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 4, 164.—Joh. Dräseke, Nikolaos von Methone als Bestreiter des Proklos, ἐν Theologische Studien und Kritiken 68 (1895) 589—616.—Joh. Dräseke, Prokopios' von Gaza « Widerleguug des Proklos », ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896).—Adolph Busse, Πρόλογος τῆς ἐκδόσεως ἐν τοῖς ὑπὸ τῆς βερολινίου Ἀκαδημίας ἐκδιδομένοις Commentaria in Aristotelem graeca, τόμῳ 4ῳ μέρει 1ῳ, ἐν Βερολίνῳ 1887 σ. XXXIV—L.—Adolf Busse, Die neuplatonischen Ausleger der Isagoge des Porphyrius. Programm des Friedrichsgymn., ἐν Βερολίνῳ 1892.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3. Φιλοσοφικὸν χαρακτῆρα ἔχουσι καί τινες κατα τῶν Μανιχαίων πραγματεῖαι οἵαι εἶνε αἱ «διαλέξεις τοῦ Μανιχαίου Φωτεινοῦ καὶ τοῦ χριστιανοῦ Παύλου», αἵτινες ἔγιναν «κελεύσματι τοῦ Φλαβίου Ἰουστίνου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ». Ἐξεδόθησαν (κατὰ τὸν A. Mai, Bibl. nova Patrum 4, 2, 79 ἑ) παρὰ Migne, Patr. gr. 88, 529—578.

184. Μιχαὴλ ὁ Ψελλός. Παλαιότερός τις Μιχαὴλ Ψελλὸς ἤκμασεν ἐν ἀρχῇ τοῦ θ΄ αἰῶνος ὡς διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' οὐδὲν περὶ αὐτοῦ εἶνε γνωστόν, ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του οὐδὲν ὡς φαίνεται ἐσώθη. Ἐὰν λοιπὸν ἐν τῇ βιβλιολογίᾳ λόγος γίνεται περὶ δύο Ψελλῶν, ἡ πρακτικὴ ἐκ τούτου ὠφέλεια εἶνε ὀλιγωτέρα ἢ ἐκ τοῦ διχασμοῦ τοῦ ὀνόματος Τζέτζη. Ὥστε περιττὸν εἶνε νὰ ὀνομάζωμεν τὸν ἡμέτερον Ψελλὸν νεώτερον καὶ ἐν τῷ παρόντι τοὐλάχιστον δυνάμεθα ἁπλῶς περὶ Μιχαὴλ Ψελλοῦ νὰ λαλῶμεν. Ὁ Κωνσταντῖνος Ψελλός, συνήθως ὑπὸ τὸ μοναχικὸν αὐτοῦ ὄνομα Μιχαὴλ μνημονευόμενος, ἐγεννήθη τὸ 1018 ἐκ γονέων χρηστῶν. Ὡς τόπος τῆς γεννήσεώς του ἐκλαμβάνεται συνήθως ὑπὸ τῶν νεωτέρων βιογράφων (Σάθα καὶ ἄ.) ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου ἡ Κωνσταντινούπολις· ἀναιρεῖ ὅμως τοῦτο ἐπιστολή τις τοῦ Ψελλοῦ (παρὰ Σάθα ἀρ. 135) καὶ ἡ ῥητὴ μαρτυρία τοῦ ἀξιοπίστου Ἀτταλειάτου, ὅστις ὀνομάζει αὐτὸν Νικομηδέα — διότι οὗτος βεβαίως ὁ ἡμέτερος εἶνε ὁ ὑπ' αὐτοῦ (σελ. 296 20 ἐκδόσ. Βόννης) ὀνομαζόμενος «Μιχαὴλ μοναχὸς ὁ ὑπέρτιμος, ὁ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων προστάς, τὸ γένος ἕλκων ἐκ Νικομηδείας»· πρβ. κατωτέρω σελ. 57 καὶ Βυζαντ. Δελτ. 2, 150. Εἰς τὸν ἀκαταπόνητον ζῆλον τῆς μητρός του, εἰς ἣν ἔστησε καὶ μνημεῖον λογοτεχνικόν, ὤφειλεν ὁ Ψελλὸς τὴν πρώτην του παιδείαν καὶ ἐπομένως τὰς βάσεις τοῦ λαμπροῦ κατόπιν σταδίου του. Παλαίων πρὸς ποικίλας στερήσεις διήνυσε τὰς συνήθεις ῥητορικὰς καὶ φιλοσοφικὰς σπουδάς. Παρὰ τῷ ἐκ Τραπεζοῦντος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐλθόντι Ἰωάννῃ Ξιφιλίνῳ, τῷ μετὰ ταῦτα πατριάρχῃ, ἐπαιδεύθη τὰ νομικά, αὐτὸς δὲ ἐκεῖνον ἐδίδαξε τὴν φιλοσοφίαν. Οὕτως ἤρχισεν ὁ Ψελλὸς νὰ πορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὡς δικηγόρος. Ἐπὶ Μιχαὴλ Παφλαγόνος (1034—1041) διωρίσθη δικαστὴς ἐν Φιλαδελφείᾳ, ἐπὶ δὲ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μιχαὴλ Καλαφάτη αὐτοκρατορικὸς γραμματεύς. Ἐντεῦθεν προήχθη πλέον ἀπὸ ἀξιώματος εἰς ἀξίωμα, ἤδη ἐπὶ Κωνσταντίνου μονομάχου (1042—1055) καταστα θεὶς εἷς τῶν μεγίστην ἐπιρροὴν ἐχόντων ἀνδρῶν τοῦ κράτους. Ὁ αὐτοκράτωρ ὠνόμασεν αὐτὸν ἐν τῇ νεωστὶ ἱδρυθείσῃ ἀκαδημίᾳ καθηγητὴν τῆς φιλοσοφίας, ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ἕδρᾳ εἰργάσθη ὁ Ψελλὸς μετὰ ζήλου καὶ ἀποτελεσματικῶς. Ἐτόλμησε μάλιστα νὰ ἀνεγείρῃ ἐκ τοῦ πολυχρονίου ὕπνου της τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, ἀνυψώσας τὸν Πλάτωνα ὑπὲρ τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν φιλόσοφον τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἀντίπαλοί του ἐπωφελήθησαν τὰς εὐπαρρησιάστους ταύτας δηλώσεις του, ἵνα διαβάλωσιν αὐτὸν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὡς ἄπιστον, ἀλλ' οὗτος ἠρκέσθη νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ μόνον ὁμολογίαν τῆς ὀρθοδοξίας του. Ἐξάπαντος ὁ Ψελλὸς πολλὰ ἔπραξεν ὡς καθηγητὴς ὑπὲρ τῆς ἀναζωπυρώσεως τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἰδίως τῶν πλατωνικῶν σπουδῶν· καὶ Ἄραβες ἀκόμη καὶ δυτικοὶ ὑπῆρξαν ἀκροαταί του. Ἀλλ' ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ὡς διδασκάλου διεκόπη ταχέως, διότι ἀνεκλήθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοκράτορος, γενόμενος γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας (πρωτοασηκρῆτις) καὶ βεστάρχης καὶ τιμηθεὶς διὰ τῶν τίτλων τοῦ «ὑπερτίμου καὶ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων.» Ἔκτοτε παρέμεινε σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος, συντάσσων αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα, ἔτι δὲ νεαρὰς καὶ δικαστικὰς ἀποφάσεις. Ὅτε κατὰ τὸ 1054 ὁ φίλος τῆς νεανικῆς του ἡλικίας Ξιφιλῖνος ἀπεσύρθη εἰς τὸ ὀνομαστὸν ἐν τῷ Ὀλύμπῳ τῆς Βιθυνίας παρὰ τὴν Προῦσαν μοναστήριον, ἔλαβε καὶ ὁ Ψελλὸς τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ ὠνομάσθη ἔκτοτε Μιχαήλ· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος ὁ Ψελλός, ὅστις κατ' ἀρχὰς εἶχε παραμείνῃ ἐν Κπόλει, ἐξέλεξεν ὡς κατοικίαν του τὸ μοναστήριον τοῦ φίλου του. Ἀλλ' ὅμως ἡ διαμονὴ αὕτη μεταξὺ τῶν εὐσεβῶν μοναστῶν δὲν ἤρεσκεν εἰς αὐτὸν καὶ μετ' ὀλίγον ἀπεμακρύνθη ἥκιστα εὐπροσηγόρως ἐντεῦθεν. Πρβ. κατ. σ. 67. Μετὰ τὴν εἰς τὸν δημόσιον βίον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπιστροφὴν ἀναλαμβάνει πάλιν τὰς σπουδαιοτάτας ἐν τῇ αὐλῇ θέσεις. Ὅτε ὁ ἀπαιτητὴς τοῦ θρόνου Ἰσαὰκ Κομνηνὸς ἐνίκησε παρὰ τὴν Νίκαιαν τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατόν, ἐπέμφθη ὁ Ψελλὸς μετὰ τοῦ Θεοδώρου Ἀλόπου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Λειχούδη ἵνα διαπραγματευθῇ πρὸς τὸν ἀποστάτην. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μιχαὴλ εἰσῆλθεν ὁ Ψελλὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ νέου αὐτοκράτορος Ἰσαὰκ Κομνηνοῦ, ἐν δὲ τῇ δίκῃ, εἰς ἣν οὗτος εἰσήγαγε τὸν ἀσυμβίβαστον καὶ φίλαρχον πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον, συνέταξε τὸ κατηγορητήριον. Ἔτι δὲ μεγαλειτέρα ἡ ἐπιρροὴ αὐτοῦ κατέστη ἐπὶ Κωνσταντίνου Δούκα (1059—1067). Ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς ἦτο ἡ ὀλίγον πρὸς αὐτὸν συμπαθοῦσα Εὐδοκία καὶ κατὰ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν τοῦ νέου αὐτῆς συζύγου Ῥωμανοῦ Διογένους, εὗρε τὰ μέσα ὁ πολύτροπος ἀνὴρ νὰ μείνῃ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, ὅτε δὲ τὸν θρόνον ἀνέβη ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἀνατραφεὶς ἀνίκανος Μιχαὴλ Παραπινάκης (1071—1078), ἔγινε πρῶτος αὐτοῦ ὑπουργὸς (ἢ ὡς τότε ἔλεγον: παραδυναστεύων τῷ βασιλεῖ) καὶ ἀπέκτησε μεγαλειτέραν ἢ ποτε ἰσχύν. Ἐν ἔτει 1075 ἐξεφώνησε τὸν ἐπιτάφιον τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Ξιφιλίνου. Τὰ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν τοῦ βίου καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἶνε ὀλίγον σκοτεινά. Ἐὰν πραγματικῶς πρέπει νὰ ταὐτισθῇ πρὸς τὸν ὑπὸ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου ἀναφερόμενον Μιχαὴλ Νικομηδέα (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 55), ὅπως καὶ πᾶς λόγος ὑπάρχει νὰ πιστεύσωμεν, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἔμεινεν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ χρόνον τινὰ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ τροφίμου του (1078) ἐπὶ Νικηφόρου Βοτανειάτου, ὅτι ἐπομένως ἀπέθανε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1078. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐγείρεται ἀμφιβολία τις: Τῆς Διόπτρας τοῦ Φιλίππου Μονοτρόπου, ἥτις διεπεράνθη μετὰ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1096 καὶ πρὸ τοῦ Πάσχα τοῦ 1097, προτάσσεται ἐν τοῖς πλείστοις χειρογράφοις προοίμιόν τι πρὸς σύστασιν τοῦ βιβλίου ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ. Ἔζη λοιπὸν οὗτος ἀκόμη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1096. Ἀλλὰ τὸ αἴνιγμα λύεται ἴσως, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Φίλιππος τὸ μὲν σχέδιον τοῦ πονήματός του ἐξειργάσθη πολὺ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρότερον, ὅτε καὶ παρὰ τοῦ Ψελλοῦ, τοῦ προθύμου πάντοτε, ὡς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του γνωρίζομεν, εἰς παντοειδεῖς τοιαύτας ὑπηρεσίας, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν εἰσαγωγικὴν ἐπιστολήν, αὐτὸ δὲ τὸ σύγγραμμα διὰ λόγους ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς βραδύτερον συνετέλεσε καὶ ἐξέδωκε. Τοιαῦται ἀναβολαὶ συμβαίνουσι καὶ σήμερον ἔτι ἐν τοῖς χρόνοις τόσης ταχύτητος καὶ σπουδῆς. Ἡ ταὐτότης τοῦ Ψελλοῦ πρὸς τὸν ἀναφερθέντα ἐκ Νικομηδείας Μιχαὴλ εἶνε τόσον προφανής, ὥστε ἢ εἰς ταύτην ἢ εἰς ὁμοίαν τινὰ ἐξήγησιν πρέπει νὰ καταφύγωμεν ἢ τὴν πατρότητα τοῦ Ψελλοῦ προκειμένου περὶ τοῦ προλόγου τῆς Διόπτρας νὰ ἀρνηθῶμεν.

Τοῦ Ψελλοῦ ἡ ἀκμὴ συμπίπτει πρὸς τὴν θλιβερωτάτην τῆς βυζαντηνῆς ἱστορίας περίοδον (1025—1081), εἰς τοὺς χρόνους τῆς οἰκτρᾶς ἐπικρατήσεως γυναικῶν καὶ σκαιῶν εὐνοουμένων, τῶν ζοφερῶν μηχανορραφιῶν, τῶν αἱματηρῶν δυναστικῶν στάσεων καὶ ἐρίδων, αἵτινες τὸ κράτος κατέφθειραν ἀπὸ τοῦ θανάτου Βασιλείου τοῦ βουλγαροκτόνου μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ διπλωματικοῦ καὶ περίνου αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Τοῦτο πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ἂν θέλωμεν δικαίως νὰ κρίνωμεν τὴν προσωπικότητα τοῦ Ψελλοῦ. Οὐδεμία ἄλλη περίοδος τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος ἦτο κινδυνωδεστέρα εἰς τὸν χαρακτῆρα πολιτικοῦ παρὰ τούτους τοὺς χρόνους τῆς ἀκαταπαύστου μεταβολῆς κυβερνητῶν ἀσθενῶν καὶ εἰς πᾶσαν ἐπιρροὴν ὑποκειμένων. Ἀλλ' εἰς τὰς ἀπαιτήσεις αἵτινες ἐπιβάλλονται εἰς τὴν ἠθικὴν δύναμιν τοῦ ἐν τοιαύτῃ ἀτμοσφαίρᾳ ζῶντος πολιτικοῦ ἀνδρός, ὁ Ψελλὸς δὲν ἀνταπεκρίθη· ἡ ἀνδρικωτάτη ἀρετή, ἡ εἰλικρίνεια καὶ τιμιότης, ἔλειπεν ἀπ' αὐτοῦ. Ἀναμφισβήτητον δὲ εἶνε ὅτι εὐτελὴς δουλοφροσύνη καὶ ἀδιαφορία περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων, ἀκόρεστος φιλαρχία καὶ ἄμετρος ματαιοδοξία ἀποτελοῦσι τὰ κύρια τοῦ χαρακτῆρός του γνωρίσματα. Αἱ χονδροειδεῖς κολακεῖαι, ἐξ ὧν π. χ. ἐξεχείλιζεν ἐνώπιον Κωνσταντίνου τοῦ μονομάχου, ἦσαν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Βυζαντηνοὺς ὑπερβολικαί, μετὰ λεπτότητος δὲ χλευάζονται ἐν τῇ σατύρᾳ ὁ «Τιμαρίων». Τὴν ἐναντίαν ὄψιν τῶν δουλοπρεπειῶν τού-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

των ἀποτελοῦσι τὰ πικρόχολα φυλλάδια, τὰ ὁποῖα ὁ Ψελλὸς κατὰ τῶν ἀντιπάλων του ἐξεσφενδόνιζε.

Ἀλλ' ἐὰν εὐπαρρησιάστως ὁμολογοῦμεν τὴν σκοτεινὴν ὄψιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ψελλοῦ, ἀποδίδομεν καὶ πλήρη δικαιοσύνην εἰς τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ὡς συγγραφέως. Κατὰ τὴν εὐρυμάθειαν, τὴν ὀξεῖαν παρατηρητηκότητα καὶ πρὸ πάντων κατὰ τὴν εὐστροφίαν τοῦ ὕφους ὁ Ψελλὸς πρωτεύει πάντων τῶν συγχρόνων του. Κατὰ τὴν συγγραφικὴν παραγωγικότητα δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τοὺς τῆς δύσεως ἄνδρας Ἀλβέρτον τὸν μέγαν καὶ Ῥογῆρον Βάκωνα. Ἀνταγωνιζόμενος πρὸς τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἠνώρθωσεν αὖθις τὸ ἑλληνικὸν ἰδεῶδες καὶ παρεσκεύασεν οὕτως τὴν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν λογοτεχνικὴν ἀναγέννησιν. Καὶ τὸ οὐσιωδέστατον μὲν αὐτοῦ προσὸν εἶνε ἡ μορφή· τοῦτο συνεῖδον καὶ οἱ σύγχρονοί του, χαρακτηρίσαντες προσηκόντως αὐτὸν ὡς «τὸν πολὺν τὴν γλῶτταν.» Τὸ κυριώτατον αὐτοῦ ἐν τῷ λεκτικῷ πρότυπον εἶνε ὁ Πλάτων, αἱ ἐπιστολαὶ ὅμως αὐτοῦ, ἐν αἷς συσσωρεύονται βραχέα ῥυθμικὰ μέλη, ἀντιθέσεις καὶ ἐπίθετα, ἐνθυμίζουσι ζωηρῶς τὴν χριστιανικὴν ὑμνογραφίαν· ἂς παραβάλῃ τις π. χ. τὴν πανηγυρικὴν πρὸς τὸν Διογένην Ῥωμανὸν ἐπιστολήν[1]) πρὸς ἕνα τινὰ οἱονδήποτε ὕμνον τοῦ Ῥωμανοῦ. Λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν τε προσόντων καὶ τῶν μειονεκτημάτων τοῦ ἀνδρός, ὁ Ψελλὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προσδίδων εἰς τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα ἴδιον χαρακτῆρα, καθ' ὃν τρόπον ὁ Φώτιος εἰς τὸν ἔνατον καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος εἰς τὸν δέκατον. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ περιλαμβάνουσι τὴν θεολογίαν, φιλοσοφίαν, τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, καὶ δὴ τὴν ἰατρικήν, φυσικήν, μαθηματικήν, ἀστρονομίαν, ὁμοίως δὲ τὴν νομικήν, ἀρχαιολογίαν, γραμματικὴν καὶ ἱστορίαν, εἰς ἃ προστίθενται καὶ λόγοι, ἐπιστολαί, ῥητορικὰ γυμνάσματα, ποικίλαι διατριβαὶ καὶ ποιητικὰ δοκίμια. Ἱκανὰ ἔτι εἶνε ἀνέκδοτα, ἄλλα δὲ πάλιν ὀλίγον μόνον γνωστά, ὥστε ἡ πλήρης περιγραφὴ τῶν ὑπ' αὐτοῦ καταλειφθέντων λογο-

[1]) Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. 5, 222.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τεχνικῶν ἔργων ἀπαιτεῖ πολλὰς ἔτι μερικὰς ἐρεύνας. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἁπλῆ ἀπαρίθμησις τῶν γνωστῶν τίτλων καὶ ἐκδόσεων μετὰ τῶν ἀναγκαίων ἐξηγήσεων καὶ ἀποδείξεων ἤθελεν ὑπερβῇ τὰ ἐνταῦθα τεταγμένα ὅρια, περιοριζόμεθα εἰς ἀναγραφὴν τῶν σπουδαιοτάτων ἔργων.

1. Φιλοσοφία, φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν πραγματειῶν μνημονευτέα εἶνε τὰ ὑπομνήματα εἰς τοῦ Ἀριστοτέλους Περὶ ἑρμηνείας, παράφρασις εἰς τὰς Κατηγορίας, ἐπιτομὴ τῆς πραγματείας τοῦ Πορφυρίου Περὶ πέντε φωνῶν, ἡ ψυχολογικὴ διατριβὴ Δόξαι περὶ ψυχῆς, πραγματεία εἰς τὴν ψυχογονίαν τοῦ Πλάτωνος, Ἐξήγησις εἰς τὰ Χαλδαϊκὰ λόγια, Ἔκθεσις κεφαλαιώδης καὶ σύντομος τῶν παρὰ Χαλδαίοις δογμάτων. Πραγματεία τις προσφωνουμένη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Δούκαν ἐξετάζει τὸ ζήτημα: Εἰ ἔστι τι ἐκτὸς τοῦ οὐρανοῦ (π. χ. ἐν τῷ βιενναίῳ φιλολογικῷ ἑλληνικῷ κώδικι 149 (Nessel) φύλλῳ 192—147ᵛ). Ἄλλη πραγματεία ἐξετάζει Τίνα περὶ δαιμόνων δοξάζουσιν Ἕλληνες. Ἀκολούθως ἔρχονται αἱ περὶ φυσικῆς πραγματεῖαι π. χ. ἡ περὶ ἀνατομικῆς, ἥτις εἶνε περίεργος διὰ τὴν μετάφρασιν τῶν ἀρχαίων ἐπιστημονικῶν ὅρων εἰς τὴν δημώδη ἑλληνικήν, κατάλογος τῶν ὀνομάτων τῶν νόσων: Περὶ καινῶν ὀνομάτων τῶν ἐν νοσήμασιν, ἰατρικὸν ποίημα ἐν τριμέτροις 1373, διατριβαὶ περὶ θαυμαστῆς τινος ἐν Νικομηδείᾳ ἠχοῦς, περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς γεωμετρίας, περὶ τῆς δυνάμεως τῶν λίθων, περὶ βροχῆς, ἀστραπῆς καὶ βροντῆς κτλ. Τὸ κύριον περὶ τῶν θεμάτων τούτων ἔργων ἐπιγράφεται Διδασκαλία παντοδαπή, ἤτοι συλλογὴ ποικίλων διατριβῶν (ἐν συνόλῳ τίτλοι 193), ἐν αἷς τίθενται ζητήματα θεολογικά, φιλοσοφικά, ἀστρονομικά, φυσιολογικὰ καὶ τὰ ἐν τῷ μεσαιῶνι λίαν εὐπρόσδεκτα περὶ κράσεων, κινήσεως, περὶ τῆς κατὰ βούλησιν γεννήσεως ἀρρένων ἢ θηλέων, περὶ τοῦ Διατί γυνὴ πολλάκις συνουσιάζουσα οὐ συλλαμβάνει, περὶ τοῦ προβλήματος ἂν ἡ ψυχὴ χωρίζεται τοῦ σώματος κατὰ τὸν θάνατον ἢ τὸ σῶμα ἀπὸ τῆς ψυχῆς κτλ. μετὰ μαρτυριῶν ἐξ ἀρχαίων συγγρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φέων, τοῦ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Πλωτίνου, Ἰαμβλίχου. Ἡ περὶ αὐτῶν πραγματεία ἀλλαχοῦ εἶνε σύντομος, ἀλλαχοῦ διεξοδική, ἀλλ' ἄνευ ἀναλογίας. Εἰς τὰ ἀνωτέρω προστίθενται αἱ Ἐπιλύσεις σύντομοι φυσικῶν ζητημάτων. Καὶ διδακτικόν τι ποίημα περὶ γεωμετρίας ἀποδίδεται εἰς τὸν Ψελλὸν (π. χ. ἐν τῷ βοδληιανῷ βαροκκιανῷ κώδικι 76 φύλλῳ 412 — 420), ἀρχόμενον οὕτω : Μαθεῖν, εἰ βούλει, ἄριστα μέτρον τῶν χωραφίων.

Ὄχι δὲ μόνον ἐν τούτοις τοῖς εἰδικοῖς συγγράμμασιν, ἐν οἷς πάντως κυριαρχεῖ τὸ πνεῦμα τῆς εἰς τὸ μυστηριῶδες ἀναγωγῆς καὶ τὸ ἀστρολογικὸν καὶ παραδοξογραφικόν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πᾶσι δεικνύει ὁ Ψελλὸς τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ τάσεις καὶ τὴν περὶ τὴν φιλοσοφίαν τριβήν. Πανταχοῦ δὲ ἐμφανίζεται ὡς γνήσιος πλατωνικός, παραγκωνίζων μάλιστα τὸν Ἀριστοτέλη, ὃν θεωρεῖ συγκεχυμένον. Ἐπειδὴ ζητεῖ πάσῃ δυνάμει νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς συγχρόνους του τὸν Πλάτωνα, προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ τὴν συμφωνίαν τοῦ φιλοσόφου τούτου πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ὅπως εὑρίσκει τρόπον καὶ αὐτὸν τὸν Ὅμηρον δι' ἀλληγορικῆς ἑρμηνείας νὰ μεταβάλῃ εἰς προφήτην τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν. Ἕνεκα τῆς ἐκπεφρασμένης ταύτης προτιμήσεως τοῦ Πλάτωνος, περίεργον ἤθελε φανῇ πῶς ὁ Ψελλὸς καὶ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη διαφερόντως ἠσχολήθη. Πράγματι δὲ ἀβέβαιον εἶναι, ἐὰν τὸ ἐγχειρίδιον τῆς λογικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι μετεφράσθη τοῦ Πέτρου Ἱσπανοῦ ἡ πραγματεία Summulae logicales, προέρχεται ἐκ τοῦ Ψελλοῦ, μολονότι ἀναμφισβήτητον δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι τὸ λατινικὸν τοῦ Πέτρου κείμενον ἀπέρρευσεν ἐξ ἑλληνικῆς πηγῆς, οὐχὶ δὲ τοὐναντίον. Ἔτι ὀλιγώτερον εἶνε βέβαιον, ἂν ὁ Ψελλὸς εἶνε συγγραφεὺς τοῦ Συνοπτικοῦ συντάγματος εἰς τὰς τέσσαρας μαθηματικὰς ἐπιστήμας, οὗ συγγραφεὺς βεβαίως εἶνε ὁ Γρηγόριος μοναχός, ὁ ἐπονομαζόμενος « ἐν μονοτρόποις » (Gregorius Solitarius), ὁ γράψας περὶ τὸ 1008. Κατὰ πόσον δὲ βέβαιον εἶνε τὸ βραχὺ εἰς τὴν φυσικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπόμνημα, ὅπερ π. χ. ἐν κώδικι βερολινίῳ φιλιππείῳ 1514 ἀποδίδεται

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τὸν Ψελλόν, πρέπει ὁμοίως νὰ ἐρευνηθῇ. — Περὶ τοῦ Ψελλοῦ ὡς θεολόγου ἴδε τόμ. Α' σ. 151 ἑ.

2. Φιλολογία. Ἐνταῦθα ἀνήκει μικρὰ πραγματεία περὶ τῆς τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀλληγορίαι εἰς τὸν Ὅμηρον, πεζὴ μετάφρασις τῆς Ἰλιάδος, ἀλληγορία Περὶ τοῦ Ταντάλου (π. χ. ἐν τῷ κώδικι βιενναίῳ φιλολογικῷ ἑλληνικῷ 25 Nessel φύλλῳ 110—114). Ὁ Ψελλὸς συνέγραψε δῆθεν καὶ ὑπομνήματα εἰς 24 τοῦ Μενάνδρου κωμῳδίας, ἅπερ ὅμως δὲν ἀνευρέθησαν, ἂν ὅλως ὑπῆρξάν ποτε. Ῥητορικοῦ περιεχομένου εἶνε τὸ ποίημα Περὶ ῥητορικῆς ἐν στίχοις πολιτικοῖς καὶ αἱ ἐπιστολιμαῖαι πραγματεῖαι Περὶ συνθήκης τῶν τοῦ λόγου μερῶν καὶ Σύνοψις τῶν ῥητορικῶν ἰδεῶν. Ποίημα προσφωνούμενον πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον μονομάχον ἐν στίχοις πολιτικοῖς 483 πραγματεύεται συντόμως καὶ ἐπιπολαίως περὶ τῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων, περὶ φθόγγων, τύπων καὶ σπανίων λέξεων. Ἔτι δὲ πραγματεία περὶ ψιλῶν, μέσων καὶ δασέων, τέλος ἰαμβικοὶ στίχοι περὶ μέτρου.

3. Ἱστορία. Ὁ Ψελλὸς συνέγραψε χρονογραφίαν τῶν χρόνων 976—1077. Ὁ νῦν συνήθης αὐτῆς τίτλος: Βυζαντηνῆς ἱστορίας ἑκατονταετηρὶς ἐδόθη ὑπὸ τοῦ ἐκδώσαντος αὐτὴν Σάθα. Ὁ Ψελλὸς ἀρχίζει τὴν διήγησίν του ἀπὸ τοῦ γεγονότος, εἰς ὃ τελευτᾷ ὁ Λέων διάκονος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου Τσιμιτσκῆ (976), ἀφηγεῖται τροχάδην τὰ μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Καλαφάτη, ἐκτενῶς δὲ τὰ τῆς συγχρόνου ἑαυτοῦ ἐποχῆς. Κατά τε τὸ λεκτικὸν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς διηγήσεως διακρίνονται ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ δύο λίαν ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντα μέρη. Τὸ μὲν πρῶτον, ὅπερ συνετάχθη βεβαίως μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1059 καὶ 1063, διῆκον μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαὰκ Κομνηνοῦ, εἶνε ἐξειργασμένον κατὰ τὰς παραδεδομένας τῆς ἱστοριογραφίας ἀρχὰς καὶ φέρει ὁπωσδήποτε ἀντικειμενικὸν χαρακτῆρα· τοὐναντίον ὅμως τὸ δεύτερον, ὅπερ κατ' εἰδικὴν ἀπαίτησιν τοῦ Μιχαὴλ Παραπινάκη συνεγράφη καὶ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον αὐτοῦ, καθίσταται διὰ τὰς περιποιήσεις πρὸς τοῦτον τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πατέρα αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Δούκαν ἀναξιόπιστον καὶ μεροληπτικόν. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς ἐλλείψεις ταύτας τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Ψελλοῦ δὲν εἶνε ἄμοιρον σημασίας, διότι πληροῖ λίαν αἰσθητὸν ἄλλοτε ὑπάρξαν χάσμα ἐν τῇ σχεδὸν ἀδιακόπῳ σειρᾷ τῶν Βυζαντηνῶν ἱστοριογράφων. Οἱ μετὰ ταῦτα ἤντλησαν ἐξ αὐτοῦ ἀφθόνως· ὁ μὲν Νικηφόρος Βρυέννιος παρέλαβεν ἐξ αὐτοῦ σχεδὸν κατὰ λέξιν πολλὰ κεφάλαια, ὁμοίως Ἄννα ἡ Κομνηνή, ὁ Σκυλίτσης, ὅστις ἐν τῷ προοιμίῳ του μὲ πολὺ δίκαιον ἥκιστα εὐμενῶς περὶ τοῦ Ψελλοῦ λαλεῖ, καὶ πλεῖστα ὅσα ὁ Ζωναρᾶς. Εἰς τὴν ἱστορίαν ἀνήκει καὶ τὸ ἐν ἀπειραρίθμοις χειρογράφοις παραδοθὲν ἰαμβικὸν ποίημα περὶ τῶν ἑπτὰ συνόδων (Γίνωσκε καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἱερῶν συνόδων κτλ.).

4. Νομικά. Κύριον σύγγραμμα εἶνε νομικὸν ἐγχειρίδιον ἔμμετρον: Σύνοψις τῶν νόμων διὰ στίχων ἰάμβων καὶ πολιτικῶν πρὸς τὸν βασιλέα Μιχαὴλ τὸν Δούκαν. Ἔτι δὲ πραγματεία Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν δικῶν (ἤτοι περὶ τῶν ἀρχαίων νομικῶν ὅρων), ἄλλη τις ἐξηγοῦσα τοὺς λατινικοὺς ὅρους τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, εἶτα δικαστικαὶ ἀποφάσεις καὶ χρυσόβουλλον αὐτοκρατορικόν.

5. Λόγοι καὶ ἐπιστολαί: Μεταξὺ τῶν πολυαρίθμων ῥητορικῶν ἔργων τοῦ Ψελλοῦ ὑπερέχουσι διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν ὡς συμβολαὶ εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν, ἔτι δὲ διὰ τὴν ἔντεχνον μορφὴν οἱ τρεῖς μακροὶ ἐπιτάφιοι εἰς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον, Κωνσταντῖνον Λειχούδην καὶ Ἰωάννην Ξιφιλῖνον. Διὰ τὴν θέρμην τοῦ αἰσθήματος ὡραῖος εἶνε ὁ εἰς τὴν μητέρα του ἐπιτάφιος· ἔτι δὲ νεκρολογίαι εἰς τὸν μητροπολίτην Ἐφέσου Νικηφόρον, εἰς τὸν γραμματικὸν καὶ διευθυντὴν τῆς σχολῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου Νικήταν κτλ. Πρὸς σπουδὴν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ βίου τοῦ Ψελλοῦ ἀξίαν ἔχουσιν αἱ ἀπολογίαι του, π. χ. τὸ φυλλάδιον κατὰ τῶν μὴ ἀναγνωριζόντων αὐτὸν ἄξιον τοῦ τίτλου τοῦ ὑπερτίμου, δικαιολογία διὰ τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τῆς γραμματείας τοῦ κράτους, ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ νομοφύλακος κατὰ τοῦ Ὀφρυδᾶ. Πομπώδη καὶ κενὰ εἶνε τὰ εἰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν Κωνσταντῖνον μονομάχον καὶ τὸν μητροπολίτην Ἰωάννην ἐγκώμια. Σπουδαίως συμπληροῖ τὰς περὶ Ψελλοῦ εἰδήσεις ἡ μεγάλη του ἀλληλογραφία· πεντακοσίας ἐπιστολὰς αὐτοῦ ἔχομεν, ὧν μέρος μόνον εἶνε ἐκδεδομένον. Δὲν εἶνε δὲ αὗται ῥητορικὰ γυμνάσματα περὶ πλαστῶν θεμάτων, ἢ θεολογικαὶ πραγματεῖαι ὁποῖαι εἶνε πολλαὶ τῶν τοῦ Φωτίου ἐπιστολῶν, ἀλλ' αἱ πλεῖσται ἔχουσι πρακτικὴν καὶ ὡρισμένην ἀφορμήν. Ἐξ αὐτῶν πολλὰ μανθάνομεν περὶ πολλῶν ἀντικειμένων πολιτιστικοῦ διαφέροντος, περὶ διοικήσεως καὶ ἱστορίας, ὡς καὶ πλείστας βιογραφικὰς λεπτομερείας. Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ψελλοῦ ἐκτείνεται εἰς πάντα τὰ μέρη τοῦ κράτους· πανταχοῦ ἔχει ὁ πανίσχυρος ἀνὴρ τοὺς πελάτας του, τοὺς φίλους καὶ τοὺς θαυμαστάς του. Ἄλλοτε μὲν δίδει ὡς ὑπουργὸς χρησίμους νύξεις εἰς στρατηγούς, διοικητὰς καὶ δικαστάς, ἄλλοτε δὲ παρεμβαίνει ὑπὲρ ἐνδεῶν κληρικῶν καὶ τὴν ἰσχυράν του ἐπιρροὴν χρησιμοποιεῖ ὑπὲρ πασχουσῶν ἐκ τῆς διοικήσεως ἐπαρχιῶν. Οὐδένα ἀποκρούει, ὑπὲρ παντὸς διαθέτει τοὐλάχιστον ὡραίους λόγους. Ἐνδιαφέρον ἔχει διὰ τὰς πολλὰς περὶ τοῦ ὕφους ἀρχαίων συγγραφέων κρίσεις ἡ πρὸς τὸν βεστάρχην Πόθον ἐπιστολὴ περὶ τοῦ χαρακτῆρος Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Ἐν δευτέρᾳ βραχυτέρᾳ ἐπιστολῇ συγκρίνει τὸ ὕφος Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ Γρηγορίου Νύσσης. Ὁ κόκκος τῆς ἀττικῆς χάριτος, ὅστις ἰδιάζει εἰς τὸν Ψελλόν, διαφαίνεται πρὸ πάντων εἰς τὰ μικρά του ἔργα· ἐν αὐτοῖς διαμφισβητεῖ πρὸς τὸν Φώτιον τὴν δάφνην, ὑστερεῖ ὅμως τοῦ προτύπου αὐτοῦ Συνεσίου. Τὰ ὀνόματα ἐκείνων, πρὸς οὓς αἱ ἐπιστολαὶ ἀπευθύνονται, ὀφείλονται, καθὼς ἤδη παρετηρήσαμεν, ἁπλῶς εἰς τὴν αὐθαίρετον πολλάκις εἰκασίαν τοῦ ἐκδώσαντος αὐτὰς Κ. Ν. Σάθα. Ἡ δὲ ἔλλειψις αὐτῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἀσχέτως πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ἀφορμήν, ἥτις ὑπηγόρευσε τὰς ἐπιστολάς, αὗται παρεδόθησαν ὡς λογοτεχνικὰ μνημεῖα καὶ πρότυπα ἐκλεκτοῦ ὕφους.

6. Γυμνάσματα καὶ ποικίλαι διατριβαί. Σοφιστικὰ με-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γαλοκοπήματα κατὰ τὴν παλαιὰν παράδοσιν τῶν ῥητορικῶν σχολῶν οἷον ἐγκώμια ψύλλης, φθειρός, κόριος, πραγματεία περὶ τακτικῆς, μονῳδία εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ θόλου τῆς ἁγίας Σοφίας, τέσσαρες ἐπιτιμητικαὶ ὁμιλίαι πρὸς τοὺς μαθητάς του, οἵτινές ποτε ἕνεκα ῥαγδαίας βροχῆς δὲν προσῆλθον εἰς τὸ μάθημα τοῦ καθηγητοῦ των ἢ βραδύτερον τοῦ δέοντος προσῆλθον ἢ διὰ ῥᾳθυμίαν κατέστησαν ἐπιτιμήσεως ἄξιοι. Καὶ αὐτὸ τὸ ἀπομεμακρυσμένον τῆς δημώδους μυθολογίας πεδίον ἐκαλλιεργήθη ὡς φαίνεται ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ· τοὐλάχιστον φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομά του Ἑρμηνεῖαι εἰς δημώδεις δεισιδαιμονίας, ἐν αἷς μνημονεύονται π. χ. ὁ Βαβουτζικάριος καὶ ἡ Γιλλώ. Ὅμοιον χαρακτῆρα ἔχουσι καὶ αἱ Ἑρμηνεῖαι εἰς κοινολεξίας.

7. Ποιήσεις. Ὅπως αἱ πεζαὶ τοῦ Ψελλοῦ πραγματεῖαι, οὕτω καὶ αἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ παραδοθεῖσαι ποιήσεις χρήζουσι κριτικῆς διακριβώσεως. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων διδακτικῶν ποιημάτων ἀπονέμονται εἰς αὐτὸν ποιήματα ἐκ ποικίλων ἀφορμῶν ὑπαγορευθέντα, σατυρικὰ καὶ ἐπιγράμματα. Ὑπὸ παλαιᾶς καλῆς παραδόσεως μαρτυρεῖται ἀσφαλῶς ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα εἰς τὴν Σκλήραιναν, τὴν παλλακὴν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου μονομάχου, τὸν βίον τῆς ὁποίας ὁ Ψελλὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ του (σελ. 126 ἑ.) διὰ μακρῶν ἀφηγεῖται. Εἰς τοῦτο προσθετέα καὶ τὰ ἐπιγράμματα εἰς τὸ φλάμουλον τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος καὶ εἴς τινα πρωτοσύγκελλον ἐν κώδικι οὐατικανῷ παλατίνῳ 356 τοῦ ιδ' αἰῶνος (νῦν αὖθις ἐν Χαϊδελβέργῃ) φύλλῳ 51ν· αὐτόθι καὶ ἴαμβοι Περὶ σεληνιασμοῦ. Σατυρικόν τι ποίημα ὑπὸ τὸν τύπον ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος, ὅπερ ὁ Ψελλὸς προσφωνεῖ εἰς τὸν ἐν τῇ μονῇ συνάδελφόν του Ἰάκωβον, θὰ μνημονευθῇ κατωτέρω ἐν τῷ περὶ ῥυθμικῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως τμήματι. Ὅμοιον ἀνέκδοτον ἔτι σατυρικὸν ποίημα πρὸς μοναχὸν Σαββαΐτην, ὅπερ σύγκειται ἐκ 297 ὅλων τριμέτρων (ἀρχίζει: Πρὸς τὸν σατάν σε, τὴν ἔχιδναν τοῦ βίου), κεῖται ἐν κώδικι οὐατικανῷ παλατίνῳ 386 τοῦ ις' αἰῶνος φύλλῳ 119ν ἕως

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

122, ὄχι δὲ τόσον πλῆρες καὶ ἐν κώδικι οὐατικανῷ οὐρβαν. 141 φύλλῳ 176ε. Τούτοις συναπτέον καὶ τὸ σκωπτικὸν ποίημα πρὸς τὴν ψώραν, ἐξ ἧς ἔπαθέ ποτε ὁ ποιητής. Τοῦτο τὸ διὰ τὸ θέμα ὅπερ πραγματεύεται μοναδικὸν βεβαίως ἐν τῇ παγκοσμίῳ λογοτεχνίᾳ ποίημα κεῖται ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ 32, 52 ὑπὸ τὸν τίτλον: Τοῦ αὐτοῦ ψώραν ἔχοντός ποτε. Ἡ ἀρχή: Στίχους Μιχαὴλ τῇ καλῇ ψώρᾳ πλέκω. Ἀμέσως αὐτοῦ προηγεῖται ἄλλο ποίημα: Τοῦ αὐτοῦ πρὸς Ἰσαάκιον αὐτοκράτορα τὸν Κομνηνόν. Τούτου δὲ πάλιν προτάσσονται ποιήσεις τοῦ Κωνσταντίνου Σικελιώτου καὶ τούτων αὖθις πεζὸν σύγγραμμα τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαὰκ Κομνηνὸν ποίημα διὰ χρονολογικοὺς λόγους δὲν δύναται νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν Σικελιώτην Κωνσταντῖνον καὶ ἐν τῷ πρὸς τὴν ψώραν ποιήματι ἀμέσως ὡς συγγραφέα ἑαυτὸν ἐπιδεικνύει Μιχαήλ τις, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ κακὸν δαιμόνιον «τοῦ αὐτοῦ» ἐπέφερε καὶ ἐνταῦθα ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ πλειστάκις σύγχυσιν, ὅτι ἑπομένως ἀμφότερα τὰ ποιήματα ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ψελλόν, μολονότι οὐδὲν αὐτοῦ σύγγραμμα προηγεῖται ἀμέσως. Πρβ. M. A Bandini, Catal. codd. graec. bibl. Laurent. 2 (1768) 211 ε καὶ P. Matranga, Anecd gr. I 28 ε. Ἄλλα δύο κατά τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν χαρακτῆρα συγγενῆ ποιήματα κεῖνται ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολογικῷ ἑλληνικῷ 242 (Nessel) τοῦ ιε' αἰῶνος. Τὸ μὲν πρῶτον (ἐν φύλλῳ 42—55$_v$) μαστιγώνει ἐν στίχοις πολιτικοῖς 465 τὴν δοκησισοφίαν μοναχοῦ, ὅστις ἀπετόλμησε νὰ γράψῃ πρὸς τὸν Ψελλὸν κομπορρήμονα καὶ δηκτικὴν ἐπιστολήν. Ὁ Ψελλὸς παραινεῖ πρῶτον τὸν πολέμιόν του νὰ εἶνε μετριόφρων, ταπεινόφρων, εἰρηνοποιός, καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ νὰ ἀγαπᾷ, λαλεῖ δὲ μὲ τὸν τόνον ἀγερώχου εἰρωνείας, ἀλλ' ἀμέσως κατόπιν ἀποβάλλει πᾶσαν λεπτότητα περιπίπτων εἰς ἄμετρον πλατυσμὸν καὶ καθιστάμενος δυσκίνητος εἰς τὸν λόγον. Ὡσεὶ συναισθανόμενος δὲ πάλιν τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς εἰρωνικῆς του φράσεως καταφεύγει ἐξαίφνης εἰς σκαιὰς ἐπιθέσεις. Τὴν Ἀσίαν δὲν ἐπόρθησαν μάτην βάρβαροι Πάρθοι, Οὖνοι, Ἀγαρηνοί, Κουμᾶνοι καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

'Αρμένιοι· οἱ ἄγριοι δὲ οὗτοι προφανῶς, λέγει, μετεχειρίσθησαν τοῦ μοναχοῦ τὴν μητέρα, ὅπως συνειθίζουσι νὰ μεταχειρίζωνται αἰχμαλώτους· ἡ μήτηρ του ἐνόθευσεν οὕτως τὸ γένος καὶ ἐγέννησε νόθον, ὅστις ἄξιος εἶνε νὰ καλῆται μὲ τὸ ὄνομα θηρίου τῆς Λιβύης. Μετὰ τὴν χονδροπρεπῆ ταύτην καὶ ἀηδῆ προσβολήν, ἐπιρρίπτει ἄλλας μομφὰς κατὰ τοῦ παρελθόντος τοῦ μοναχοῦ, ὡς πλινθοποιοῦ ποτε γενομένου καὶ πηλοφόρου καὶ κηπουροῦ καὶ κεραμέως κτλ. Νουθετεῖ αὐτὸν πάλιν νὰ ἀποβάλῃ τὴν ὑπεροψίαν ἐπὶ τῇ βακτηρίᾳ καὶ τῷ μακρῷ πώγωνι, καὶ θεωρῶν αὐτὸν πλέον συντετριμμένον διὰ τῶν προηγηθεισῶν ὕβρεων διδάσκει διὰ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας τὴν χριστιανικὴν ἀρετήν, δίδων τοιουτοτρόπως οἰκοδομητικὸν τέλος εἰς τὸ ποίημα ὅμοιον πρὸς τὴν ἀρχήν. Ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνεπιτυχοῦς ταύτης ἀπαντήσεως ἔχουσιν ὡς ἑξῆς ἐν τῷ βιενναίῳ χειρογράφῳ : Στίχοι τοῦ ὑπερτίμου Ψελλοῦ πρὸς μοναχόν τινα γράψαντα πρὸς αὐτὸν μεθ' ὑπερηφανείας καὶ δοκοῦντος (οὕτως) εἶναί τινα τῶν σοφῶν. Ἔδει μὲν ἡμᾶς, ἀδελφέ, τὰ ψυχικὰ φροντίζειν. Ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ (φύλλῳ 55_{v}—59) ἀκολουθεῖ ἄλλο σκωπτικὸν ποίημα ὑπὸ τὴν ἀλλόκοτον καὶ βεβαίως διεφθαρμένην ἐπιγραφήν : Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν πολιπιτηκὶ καὶ κονδικοί. Ἀρχή : Χρόνος πολὺς παρέδραμεν, ἀφ' οὗπέρ σου τὸ γράμμα. Τὸ ποίημα περιέχει, ὡς ἤδη ἡ ἐπιγραφὴ δηλοῖ, συνέχειαν τῆς φιλολογικῆς πάλης πρὸς τὸν μοναχόν, περὶ ὃν ἀσχολεῖται τὸ πρῶτον ποίημα. Ἐνταῦθα δὲ μαρτυρεῖ ἑαυτὸν ὁ συγγραφεὺς ῥητῶς ὡς μοναχόν, λέγων ὅτι τὴν γραφὴν τοῦ ἀντιπάλου του ἔρριψεν εἰς γωνίαν τοῦ κελλίου του. Τοῦτο βεβαίως θὰ ἥρμοζεν ἐντελῶς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Ψελλοῦ, ὅστις χρόνον τινὰ πραγματικῶς διῆλθεν ἐν μοναστηρίῳ τοῦ Ὀλύμπου, ὅπου καὶ δὲν εὑρέθη εἰς καλὰς πρὸς τοὺς μοναχοὺς σχέσεις· ἀλλ' ὅτι τὸ εὐτελὲς τοῦτο ποίημα παρὰ τὴν ῥητὴν εἰς τὸν Ψελλὸν ἀπονομήν, ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ ἀνήκῃ, ἀποδεικνύεται ἀναντιρρήτως ἔκ τινος χωρίου του. Ὁ συγγραφεὺς δηλονότι γαυριᾷ καὶ ἐν τούτῳ ὅπως ἐν τῷ πρώτῳ ποιήματι ἐπὶ τῇ σοφίᾳ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

του, γελᾷ ἐπὶ τῇ ἀμαθείᾳ τοῦ ἀντιπάλου του, ὅστις δὲν ἔχει ἰδέαν περὶ τόνου, ὀρθογραφίας καὶ μετρικῆς, καὶ ζητεῖ τέλος νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ὑπεροχήν του, παρατάττων τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Τέλος ἀποτείνεται πρὸς τὸν μοναχὸν καὶ εἰρωνεύεται αὐτὸν ὅτι τοὺς λαμπρούς του στίχους δὲν δύνανται δυστυχῶς πλέον νὰ θαυμάσωσιν οἱ ἐκ τοῦ βίου τούτου μεταστάντες μεγάλοι ἀριστοτέχναι, ὡς ὁ Ψελλός, ὁ Πισίδης, Χριστοφόρος ὁ Μυτιλήνης, Λέων (ὁ φιλόσοφος βεβαίως), ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας:

Σὺ δ' αὖ ὑπέρτιμε Ψελλέ, Πισίδη, Χριστοφόρε
Λέων καὶ Θεοφύλακτε, πρόεδρε Βουλγαρίας.
δεινὴν καὶ πάνυ χαλεπὴν ὑπέστητε ζημίαν
προμεταστάντες ὑπὸ γῆς καὶ μὴ μεμαθηκότες
τοὺς στίχους, οὕς μοι πέπομφεν μόνος ὁ στιχοπλόκος.

Ἐν τέλει παραινεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸν μοναχὸν νὰ σπουδάσῃ γενναίως πλέον τὴν ἑλληνικὴν γραμματικήν, ἀφοῦ μέχρι τοῦδε εἰς τίποτε δὲν εἰργάσθη. Ἐὰν λοιπόν, ὡς ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου ἐξάγεται, τὸ ποίημα τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐγράφῃ ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ, ὅστις ἐν αὐτῷ ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν τεθνεώτων, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν νόθον καὶ τὸ πρῶτον, ὅπερ στενῶς πρὸς τὸ δεύτερον συνδέεται, νὰ ἀπαλλάξωμεν δὲ τὸν καὶ ἄλλως πολλὰ τὰ ἐπίψογα ἐπὶ τῆς ῥάχεώς του φέροντα ἄνδρα ταύτης τοὐλάχιστον τῆς εὐθύνης, ὅτι συνέγραψε τὰ δύο ταῦτα ἥκιστα τὸν συγγραφέα των τιμῶντα ποιήματα. Τὰ περὶ τούτων δὲ ἐπίτηδες ἐπραγματεύθην ἐκτενέστερόν πως, διότι ἐνταῦθα βλέπομεν σαφῶς πόσον ἑλκυστικὸν ἦτο τοῦ Ψελλοῦ τὸ ὄνομα διὰ τὰ παντὸς εἴδους ἀδέσποτα προϊόντα. Ἡ δυσπιστία ἡμῶν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐγερθῇ τώρα καὶ κατ' ἄλλων εἰς τὸν Ψελλὸν ἀποδιδομένων ὑπὸ τοῦ βιενναίου χειρογράφου τίτλων. Ἐν αὐτῷ εἰς τὰ ἀνωτέρω ἕπεται ἐν φύλλῳ 59 v — 60 καὶ ἄλλο εἰς τὸν Ψελλὸν ἀποδιδόμενον ὁμοιότροπον πρὸς τὰ τοῦ Χριστοφόρου καὶ Ἰωάννου Μαυρόποδος ποίημα εὐχαριστήριον πρὸς φίλον, ὅστις εἰς τὸν συγγραφέα ἔπεμψε σταφυλὰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος (16 τρίμετροι. Ἀρχή: Σὺ μέν με καρποῖς δεξιοῖς τῆς (τοῖς τὸ χειρόγρ.) ἀμπέλου καὶ κατανυκτικὸν ποίημα περὶ προσευχῆς (22 τρίμετροι, πάντες ἀπὸ τῆς λέξεως Εὐχὴ ἀρχόμενοι· ἀρχή: Εὐχὴ διιστᾷ τοὺς βροτοὺς τῶν ἐν βίῳ). Πότε καὶ ὑπὸ τίνος συνετάχθησαν τὰ δύο ταῦτα ποιήματα, ὧν τὰ μὲν δύο πρῶτα βεβαίως, τὰ δὲ δύο τελευταῖα πιθανῶς εἶνε παρέμβλητα καὶ δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ψελλόν, δὲν δύναται προχείρως νὰ ὁρισθῇ. Ἡ μνεία τοῦ Ψελλοῦ καὶ τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας ὡς τεθνεώτων θέτει ὡς πρωϊμώτατον χρονικὸν ὅριον τὴν ἀρχὴν τοῦ ιϐ΄ αἰῶνος, ἴσως δὲ πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὸν συγγραφέα κατὰ τοῦτον τὸν αἰῶνα μεταξὺ τῶν ὁμοίων τοῦ Ἰωάννου Τζέτζη καὶ Θεοδώρου Προδρόμου. Μολονότι αἱ δύο σκωπτικαὶ ἐπιστολαὶ δὲν ἔχουσι λογοτεχνικὴν ἀξίαν, θὰ ἐδικαιολόγει ὅμως τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν ἡ ἀπαρίθμησις τῶν τότε ἀναγινωσκομένων κλασικῶν, ἡ μνεία τῶν ἐπικινδύνων εἰς τοὺς Βυζαντηνοὺς βαρβαρικῶν ἐθνῶν καὶ αἱ παρατηρήσεις περὶ τῶν ἐπαγγελματικῶν ἀσχολιῶν· τὰ δύο ποιήματα θὰ ἠδύναντο νὰ συμπεριληφθῶσι πολὺ ἁρμοδίως εἰς τὰ συμπληροῦντα τὴν εἰκόνα τῶν βυζαντηνῶν ποικίλων καὶ κατανυκτικῶν ποιημάτων.

Τέλος ἀποδίδονται εἰς τὸν Ψελλὸν ἐν τοῖς κώδιξι παρισιανῷ ἑλληνικῷ 3058 τοῦ ιε΄ αἰῶνος φύλλῳ 36—37^{v} καὶ ἀθηναϊκῷ 1183 καὶ ἐν ἄλλοις δὲ βεβαίως τριάκοντα ἰαμβικὰ δίστιχα εἰς ἀρετὰς καὶ κακίας, τέχνας καὶ ἐπιστήμας, ἅπερ καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομά του εἶνε ἐκδεδομένα. Ἀλλ' οἱ αὐτοὶ στίχοι κεῖνται ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ (Conv. soppr. 48) τοῦ ιδ΄ αἰῶνος φύλλῳ 292 ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου, καὶ ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ (S. Marco) 318 τοῦ ιδ΄ αἰῶνος φύλλῳ 1 ὑπὸ τὸ ὄνομά τινος Πανιώτου. Ἀκριϐῶς δὲ ἡ σπανιότης τοῦ ὀνόματος τούτου εἶνε ἀπόδειξις τῆς ὀρθότητος τῆς πατρότητος αὐτοῦ, ὥστε καὶ ταῦτα τὰ δίστιχα πρέπει νὰ ἀφαιρέσωμεν ἐκ τῶν τοῦ Ψελλοῦ ἔργων.

Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: 1. Παραλείπομεν τὰς πολυαρίθμους ἀρχαιοτέρας, κατὰ τὸ πλεῖστον λίαν δυσπροσίτους ἐκδόσεις. Αἱ κύριαι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συναγωγαὶ συγγραμμάτων τοῦ Ψελλοῦ εἶνε τώρα ἡ τοῦ Fr. Boissonade, De operatione daemonum, ἐν Νυρεμβέργῃ 1838, μετὰ 26 ἄλλων κειμένων διαφόρου περιεχομένου. — Ἡ τοῦ Migne, Patr. gr. 122, 477—1186, συνιαγωγὴ θεολογικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ νομικῶν ἔργων. — Ἡ τοῦ Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη ἐν τόμῳ τετάρτῳ (1874) καὶ πέμπτῳ (1875), περιλαμβάνουσα τὴν χρονογραφίαν, λόγους, ἐγκώμια, ἀπολογίας, δικαστικὰς κρίσεις, ἐπιστολὰς κ. ἄ. — Εἰς δὲ τὰ διάφορα γένη κατανέμεται ἡ σπουδαιοτέρα βιβλιολογία ὡς ἀκολούθως:

2. Φιλοσοφία καὶ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι: Τὰ πλεῖστα παρὰ Boissonade καὶ Migne ἔνθ' ἀνωτέρω. — Τὰ ὑπομνήματα εἰς τὴν φυσικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους λατινιστὶ ἐξέδ. ὁ Comotius ἐν Βενετίᾳ 1554. — Ὑπομνήματα Εἰς τὴν τοῦ Πλάτωνος ψυχογονίαν (εἰς Τίμαιον τοῦ Πλάτωνος) ὑπὸ Vincent ἐν Notices et extraits 16 (1847) 2, 316—337. — G. Linder, In Platonis de animae procreatione praecepta commentarius, ἐν Οὐψάλᾳ 1854. — Ἀνώνυμον, εἰς τὸν Ψελλὸν δῆθεν ἀνήκουσαν πραγματείαν Περὶ τῶν ἰδεῶν ἃς ὁ Πλάτων λέγει ἐξέδ. ὁ G. Linder ἐν Philologus 16 (1860) 523—526. — Πραγματείαν Πρὸς τοὺς ἐρωτήσαντας, πόσα γένη τῶν φιλοσοφουμένων λόγων, σπουδαίαν διὰ τὴν διάσωσιν ἀποσπασμάτων ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν τοῦ Χαιρέμωνος (τοῦ α' μετὰ Χρ. αἰῶνος), ἐξέδ. ὁ Κ. Ν. Σάθας ἐν Bulletin de corresp. hellén. 1 (1877) 121 ἑ. 194 ἑ. 309 ἑ. — Δύο πραγματεῖαι περὶ τῶν χαλδαϊκῶν χρησμῶν παρὰ Migne, Patr. gr. 122, 1123 ἑ, τρίτη παρὰ Guil Kroll, De oraculis chaldaicis ἐν Breslau 1894 (=Breslauer philol. Abhandl. VII 1) σελ. 73 ἑ. — Τεμάχια ἐκ τῆς Παντοδαποῦς διδασκαλίας ἐξέδ. ὁ J. A. Cramer, Anecd. Paris. 1 (1839) 335 ἑ (τὰ λοιπὰ παρὰ Migne ἔνθ. ἀνωτ.). Ἄλλας συμπληρώσεις ὁ Ch. Em. Ruelle, XLII chapitres inédits et complémentaires du recueil de Michel Psellus intitulé Διδασκαλία παντοδαπή, ἐν Annuaire de l' associat. 13 (1879) 230—278. — Τεμάχιον ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ψελλοῦ ἐπανορθοῦν τὸ 125ον κεφ. τῆς Διδ. παντοδ. ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδ. Escur. Y—III—12 ὁ Paul Tannery, Psellus sur la grande année, ἐν Revue des ét. gr. 5 (1892) 206—211. — Ἐκ τοῦ αὐτοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χειρογράφου ἐξέδ. ὁ Paul Tannery, Psellus sur les nombres, ἐν Revue des ét. gr. 5 (1892) 343—347. Ὁ T. ἀνάγει τὸ ἔργον τοῦτο Περὶ ἀριθμῶν εἰς τὸν νεοπλατωνικὸν Ἰάμβλιχον. Πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ περιεχομένην μυστικὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀριθμῶν περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐμβρύου παραβλητέα εἶνε πραγματεία τοῦ Ἰωάννου Πεδιασίμου (ἴδε περὶ τούτου). — Ψελλοῦ, Περὶ παραδόξων ἀναγνωσμάτων ὑπὸ Westermam Παραδοξογράφοι ἐν Braunschweig 1839, 143 ἕως 148· πρβ. σελ. XLIII ἑ. — Τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ῥυθμικὴν ἐξέδ. ὁ J. Caesar ἐν Rhein. Mus. 1 (1842) 620—633. — Μετεωρολογικὴν πραγματείαν ἐξέδ. ὁ Ludwig Jan, ἐν Jahns Jabrbücher συμπληρ. τόμῳ 7 (1841) 538—550. — Περὶ τοῦ τῆς ἀστραπῆς πυρὸς καὶ βροντῆς καὶ κεραυνῶν ἐκ τοῦ κώδ. Μονάχ. ἑλλ. 287 ἐξέδ. ὁ N. Πολίτης, Δημώδεις μετεωρολογικοὶ μῦθοι, ἐν Ἀθήναις 1880 σελ. 6 ἑ. — Τὸ ἰατρικὸν ποίημα ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 1 (1829) 175—232. αὐτόθ. σελ. 233—241 ὁ κατάλογος τῶν ὀνομάτων τῶν νόσων καὶ σελ. 242—247 ἡ πραγματεία περὶ γεωργίας. Καὶ παρά L. Ideler, Physici et medici graeci minores, τόμ. 1 (1841) 203 ἑ. — Περὶ τῶν φυσικῶν προβλημάτων: Th. Döhner, Zu Michael Psellus und Plutarch, ἐν Philologus 14 (1859) 407—410. — Περὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ ἐγχειριδίου τῆς λογικῆς ἴδε C. Prantl, Geschichte der Logik II 264 ἑ καὶ III 18 ὡς καὶ τὴν πραγματείαν του: Michael Psellos und Petrus Hispanus, eine Rechtfertigung, ἐν Λειψίᾳ 1867. Κατ' αὐτῆς Th. Thurot ἐν Revue archéol. nouvelle série 10 (1864). Ἰουλίου—Δεκεμβρ. καὶ Revue critique 1867, Nr 13 καὶ 17. Val. Rose ἐν Hermes 2 (1867) 146 ἑ. αὐτόθι 465 ἑ. περὶ Γρηγορίου Σολιταρίου. Πρβ. καὶ Ueberweg—Heinze, Grundriss der Geschichte der Philosophie II 6ης ἐκδόσ. 186. ἑ καὶ W. Christ, Gedächtnissrede auf K. Prantl ἐν Abhandl. bayer. Akad. 1889 σ. 49. — Περὶ τῶν Εὐκλειδείων χωρίων ἐν τῷ Συντάγματι πρβ. J. L. Heiberg, Litterargeschichtliche Studien über Euklid, ἐν Λειψίᾳ παρὰ Teubner 1882 σ. 213 ἑ. — Μαθηματικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ψελλοῦ ἐξέδ. ὁ Paul Tannery, Diophanti Alexandrini opera omnia, τόμ. 2 (ἐν Λειψίᾳ 1895) 37—42. — Περὶ τῆς πραγματείας περὶ τῶν τεσσάρων τῆς μαθηματι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κῆς κλάδων πρβ. M. Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik I 2ας ἐκδόσ. (1894) 472 ἑ.—Περὶ ἐπιστολῆς τοῦ Ψελλοῦ Περὶ χρυσοποιίας διαλαμβάνει ὁ Ch. Em. Ruelle, La Chrysopée de Psellus, ἐν Revue des ét. gr. 2 (1889) 260—267.—Ἐκλογαὶ ἐκ φιλοσοφικῶν διατριβῶν παρὰ Θεοδ. Οὐσπένσκη, Τὸ συνοδικὸν τῆς ἑορτῆς τῆς ὀρθοδοξίας, ἐν Ὀδησσῷ 1893 σ. 49—56· — Εἰς τὰ φυσικὰ καὶ ἱστορικὰ αὐτοῦ συγγράμματα ὡς καὶ εἰς τὸ περίφημόν του ὄνομα ὀφείλεται τὸ ὅτι βραδύτερον καὶ ἰατροσόφια ἀπεδίδοντο εἰς αὐτόν· οὕτω π. χ. ἐν κώδ. τοῦ πανεπ. Βολων. 3633. Πρβ. A. Olivieri, Indice de' Codici greci Bolognesi, ἐν Studi Ital. di filol. class. 3 (1895) 456. Εἰς ταύτην τὴν τάξιν ἀνήκει πάντως καὶ ἡ πραγματεία Περὶ ὠμοπλατοσκοπίας καὶ οἰωνοσκοπίας, ἣν ἐξέδωκεν ὁ R. Hercher ἐν Philologus 8 (1853) 165—168 καὶ ὁ Ν. Πολίτης ἐν Παρθενῶνι 1872 σ. 1095—1097.

3. Φιλολογία: Ποίημα περὶ γραμματικῆς, ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 3 (1831) 200—228· αὐτόθι 429—436 τὰ αἰνίγματα τοῦ Ψελλοῦ καὶ 437 ἕως 452 τὰ τοῦ Μεγαλομύτη καὶ Αὐλικαλάμου. — Περὶ τοῦ γραμματικοῦ ποιήματος πρβλ. τὴν ἔκδοσιν τοῦ Διονυσίου Θρᾳκὸς ὑπὸ Uhlig, Prolegom. σ. 40 καὶ τὸ ἀνώνυμον ἐν πολιτικοῖς στίχοις ποίημα παρὰ Boissonade, Anecd gr. 2 (1830) 340—393, καὶ τὸ ἀνώνυμον ἐν πολιτικοῖς στίχοις ὁμοίως λεξικὸν ἐκδοθὲν ὑπὸ E. Miller ἐξ ἀθωνιτικοῦ χειρογράφου ἐν Annuaire de l' assoc. 8 (1874) 253—284.— Ποίημα Περὶ τοῦ ἰαμβικοῦ μέτρου ἐξέδωκεν ὁ A. Nauck, Mélanges Gréco-Rom. II 492 ἑ. καὶ W. Studemund, Anecd. varia I 198 ἑ. — Ὁμηρικὰς ἀλληγορίας ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade μετὰ τῶν ἀλληγοριῶν τοῦ Τζέτζη, ἐν Παρισίοις 1851. — Δείγματα ἐξ ὑπομνημάτων ὁμηρικῶν ἐξέδ ὁ Κ. Ν. Σάθας μετὰ τῆς πραγματείας: Sur les commentaires byzantins relatifs aux comédies de Ménandre, aux poëmes d' Homère etc., ἐν Ann. de l'assoc. 9 (1875) 187—222.—Τὴν παράφρασιν τῆς Ἰλιάδως ἐξέδ. ἄνευ ὀνόματος συγγραφέως ὁ I. Bekker, Scholia in Homeri Iliadem, ἐν Βερολίνῳ 1825—1827 σ. 651 ἕως 811. Κεῖται καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐν τοῖς κώδιξι Bodl. Barocc. 47, Paris. 1045, Laur. 32,42, Laur. Conv. Soppr. 68, Venet. Marc. IX 33, Vatic. Pa-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

lat. 64 (ἐν τοῖς δυσὶ τελευταίοις ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως). Πρβ. Bandini, Catalogus codd. mss. bibliotthecae Medico—Laur. II 202. Κύρια συγγράμματα: Ed. Schmidt, De Iliadis paraphrasi Bekkeriana et metaphrasi Viloisoniana, Dissert. ἐν Königsberg 1875 καὶ: Arthur Ludwich, Aristarchs homerische Textkritik 2 (1885) 483—552.—Ποίημα καὶ ἐπιστολὰς περὶ ῥητορικῆς ἐξέδ. ὁ Chr. Walz, Rhetores graeci, ἐν τόμῳ 3ῳ (1834) 687—703 καὶ τόμ. 5ῳ (1833) 598—605.

4. Χρονογραφία: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθήκη τόμ. 4ῳ (1874). Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ E. Miller ἐν Journal des Savants 1875 σελ. 13—29.—Βοηθήματα: N. Skabalanovitsch, Βυζαντινὴ πολιτεία καὶ ἐκκλησία κατὰ τὸν ια′ αἰῶνα, ἐν Πετρουπόλει 1884 (περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς κτλ.) ῥωσσ.—S. Röckl ἐν Blätter für das bayer. Gymnasialwesen 21 (1885) 4—19 (περὶ τῶν πηγῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀντιγραψάντων).—W. Fischer, Beiträge zur historischen Kritik des Leon Diakonos und Michael Psellos, ἐν Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung 7 (1886) 353 ἕως 377.—Joh. Seger, Nikephoros Bryennios, ἐν Μονάχῳ 1888 σελ. 36 ἑ.—J. B. Bury, Roman emperors from Basil II to Isaak Komnenos, ἐν The english histor. review 4 (1889) 41—64, 251—285.—Διορθώσεις ὑπὸ I. Πανταζίδου, ἐν Ἀθηναίῳ 3 (1874) 668—686, 7 (1878) 322—346· 8 (1879) 44—67, 247—257. Καὶ χωριστὰ ἐκδεδομέναι: Διορθώσεις εἰς Μιχαὴλ Ψελλοῦ χρονογραφίαν, μέρος α′ ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἑρμοῦ 1879· μέρος β′ (ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον) ὡς συγχαρητήριος ἐπιστολὴ πρὸς H. Sauppe, ἐν Ἀθήναις, τυπογρ. Βλαστοῦ 1883.—Κ. Σ. Κόντος, ἐν Ἀθηνᾷ 1 (1889) 357 ἑ (διορθώσεις).—Ποίημα περὶ τῶν συνόδων: ἐκδ. ἀρχικὴ πάντως ἐν τῷ τομιδίῳ: Cyri Theodori Prodromi epigrammata etc. ἐν Βασιλείᾳ 1536.—Ὑπὸ Κ. Σιμωνίδου, Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων θεολογικαὶ γραφαὶ τέσσαρες, ἐν Λονδίνῳ 1865 σελ. 219—221.

5. Νομικαὶ πραγματεῖαι, ἐπιστολαί, γυμνάσματα κτλ. Αἱ νομικαὶ πραγματεῖαι παρὰ Migne ἔνθ' ἀνωτ.—Ἐπιστολάς τινας ἐκ κώδ. παλατ. 356 ἐξέδ. ὁ Fr. Creuzer ἐν Miscellanea maximam

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

partem critica curaverunt Fr. Traug. Friedemann et J. D. Godofredus Seebode, 2 (ἐν Βιττεμβέργῃ 1823) 601—623. — Ἐπιστολάς τινας ἐξέδ. ὁ L. Fr. Tafel κατὰ λᾶθος ὡς ἀνηκούσας εἰς τὸν Εὐστάθιον Θεσσαλονίκης (ἴδε τοῦτον). — Λόγους καὶ 208 ἐπιστολὰς μετὰ γαλλικῆς μεταφρ. εἶχε προεκδώσει ὁ Σάθας ἐν Annuaire de l' assoc. 8 (1874) 193—221. Περὶ τοῦ κειμένου αὐτῶν πρβ. A. Eberhard ἐν Bursians Jahresbericht τόμῳ 3 (1877) 550 ἑ. — Μονῳδίαν εἰς τὸν μαθητὴν Ἰωάννην Πατρίκιον ἐξέδ. ὁ Alb. Jahn, ἐν Jahns Jahrbücher, συμπλήρ. τόμῳ (= Jahns Archiv) 11 (1845) 347—381. — Τὴν πρὸς τὸν βεστάρχην Πόθον ἐπιστολὴν περὶ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ ἐξέδ. πρῶτος ὁ H. O. Coxe, Catalogi codd. mss bibliothecae Bodl. pars 1 (1853) 743—751 (ἐκ κώδ. βοδλ. μικτοῦ 189 φύλλῳ 195—198). Κεῖται καὶ ἐν κώδικι οὐατικ. παλατ. 402 τοῦ ια΄ αἰῶνος φύλλῳ 380—387. Λείπει παρὰ Migne. — Τὴν συγγενῆ πρὸς ταύτην ἐπιστολὴν περὶ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Βασιλείου, Χρυσοστόμου καὶ Γρηγορίου Νύσσης ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Ψελλὸς σ. 124—131. Ἀνατύπωσις παρὰ Migne, Patr. gr. 122, 901—907. — Β. Βασιλιέφσκη, Δύο ἐπιστολαὶ τοῦ βυζαντηνοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Ζ΄ Δούκα πρὸς Βσεβόλωδ Γιαροσλάβιτς ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδείας 1875 τόμῳ 182 τεύχει Δεκεμβ. σελ. 270—315. Ὁ Β. καθιστᾷ πιθανώτατον, ὅτι αἱ δύο αὗται ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ διαταγῇ τοῦ αὐτοκρ. συνταχθεῖσαι ἐπιστολαὶ πρὸς μνήστευσιν Κωνσταντίνου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκρ. (Μεσαιων. βιβλιοθ. 5 ἀρ. 143 καὶ 144), ἃς ὁ Σάθας καὶ ἄ. θεωροῦσιν ἀποτεινομένας πρὸς Ροβέρτον Γυσκάρδον, μᾶλλον ἀποτείνονται πρὸς τὸν ἡγεμόνα Κιέβου Βσεβόλωδ, υἱὸν τοῦ Γιαροσλάβ. Τὸ περιεχόμενον ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστολῶν εἶνε τὸ αὐτό· εἶνε σχέδια πρὸς ἐκλογὴν τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν δύο, ἓν ἑπομένως ἐπέμφθη πραγματικῶς. — Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ E. Kurtz ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3, 630—633. — Περὶ τοῦ κειμένου ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστολῶν W. Wagner ἐν Literar. Centralblatt 1875 ἀρ. 25 στήλῃ 810 καὶ E. Kurtz ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3, 632 σημ. — Λόγους τινὰς καὶ ἐπιστολὰς ἐξέδ. μετὰ σχολίων ὁ B. Hase ἐν Recueil des historiens grecs des croisades 1 (ἐν Παρισίοις) 1875 1—90. — Ὁ P. Bezobrazov ἀνακοινώνει τινὰ περὶ τοῦ Λόγου ἐπὶ τῷ ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βλαχέρναις γεγονότι θαύματι ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερίδι τοῦ ὑπουργ. τ. παιδ. 1889 τόμῳ 262 σ 72—91, τοῦ περὶ γάμου συμβολαίου μεταξὺ Μιχαὴλ Ζ΄ Δούκα καὶ Ροβέρτου Γυσκάρδου ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφ. τ ὑπ· τ. παιδ. 1889 τόμῳ 265 σ. 23—31, τοῦ κατηγορητηρίου κατὰ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου, ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημ. τοῦ ὑπ τ. παιδ. 1889 τόμῳ 265 σ. 32 — 84. Πρβ. E. Kurtz ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2, 167· 3, 633—635.— Παντὸς εἴδους προϊόντα τῆς σχολειακῆς ῥητορικῆς τοῦ Ψελλοῦ διασώζει π. χ. ὁ κῶδιξ βαρβερ. ἑλλ. II 61. Τὸ μάλιστα ἐνδιαφέρον ἐξ αὐτῶν εἶνε: Τοῦ Ψελλοῦ ἠθοποιία θεολογική: Τίνας ἂν εἴποι λόγους Ἅιδης τετραημέρου τοῦ Λαζάρου ἀνεγερθέντος;

Πρὸς τὴν πραγματείαν τοῦ Ψελλοῦ Εἰς τὴν τῆς ἁγίας Σοφίας σύμπτωσιν, ἥτις εἶνε δημοσιευμένη παρὰ Migne, Patr. gr. 122, 911 ἑ. παραβλητέα τοῦ Προκοπίου Γάζης ἡ Μονῳδία εἰς τὴν ἁγίαν Σοσίαν πεσοῦσαν ἀπὸ σεισμοῦ, παρὰ Migne, Patr. gr. 87, 3, 2837ἑ.

6. Ποιήσεις: Τὸ ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα εἰς τὴν Σκλήραιναν ἐξέδ. ὁ L. Sternbach, Rozprawy i Spravozdania z Posiedzen wydzialu filol. akad. um. 15 (ἐν Κρακοβίᾳ 1891) 375—392 ἐκ τοῦ κώδ. Paris. suppl. gr. 690. Δὲν ἐχρησιμοποιήθη ἀκόμη ὁ κῶδιξ Laur. Conv. soppr. 627 τοῦ ιγ΄ αἰῶνος φύλλῳ 19). — Τὸ διδακτικὸν ποίημα περὶ τῶν ψαλμῶν προσφωνούμενον πρὸς τὸν αὐτοκρ. Μιχαὴλ Δούκαν κεῖται π. χ. ἐν τοῖς κώδιξι Laur. Conv. soppr. 627 φύλλῳ 93ν—95, Marc. 498, Bodl. Barocc. 25 τοῦ ιδ΄ αἰῶνος φ. 213—219 κ. ἐν ἄ. — Ἀνώνιμον ποίημα περὶ τοῦ ψαλτηρίου ἐν κώδ. ἀθωνιτικῷ 922 τοῦ ιγ΄ αἰ.— Τὴν συλλογὴν τῶν αἰνιγμάτων ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 3 (1831) 429—452· αὐτόθι 453—455 ἡ μικρὰ συλλογὴ τοῦ «Αὐλικαλάμου» καὶ ἀδέσποτον αἴνιγμα. Ἀκριβέστερον περὶ τούτων καὶ περὶ ἀρχαιοτέρων αἰνιγμάτων ὡς καὶ πλούσιαι βιβλιολογικαὶ καὶ περὶ χειρογρ. σημειώσεις παρὰ C. Dilthey, Symbolae criticae ad anthologiam graecam ex libris manu scriptis petitae, Index lectionum διὰ τὸ θερινὸν ἐξάμηνον 1891, ἐν Γοττίγγῃ 1891 σελ. 6—18. Τὰ εἰς τὸν αὐτοκρ. Μιχαὴλ Δούκαν ἀφιερωμένα αἰνίγματα κεῖνται καὶ ἐν κώδικι Barber. I 41 φ. 104.— Τὰ 30 Ἐπιγράμματα εἰς ἀρετάς, κακίας κτλ. ἐν παραρτήματι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ Heraclidis Pontici qui Aristotelis aetate vixit Allegoriae in Homeri fabulas de diis, ὑπὸ Conr. Gesner, ἐν Βασιλείᾳ 1544 (μετὰ τὰ ἐπιγράμματα καὶ τὰ τρία πεζὰ συγγράμμ. τοῦ Ψελλοῦ: Ἀναγωγὴ εἰς τὸν Τάνταλον, Ἀλληγορία περὶ τῆς Σφιγγός, Ἀναγωγὴ εἰς τὴν Κίρκην βουλομένην τὸν Ὀδυσσέα μεταμορφοῦν). — Ἐπίγραμμα (14 τρίμετροι) τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ (τοῦ «πρεσβυτέρου»;) εἰς τοὺς 12 ἀποστόλους ἐξέδ. ὁ J. B. Pitra, Spicilegium Solesmense 4 (1858) 496.

7. Ἡ Παράδοσις τοῦ κειμένου: Πρωΐμως κατηρτίσθη συλλογὴ τῶν συγγραμμ. τοῦ Ψελλοῦ. Ἀντίτυπον δὲ αὐτῆς ἐκ τοῦ ιγ΄ αἰῶνος εἶνε ὁ ἀνεκτίμητος κῶδιξ παρισ. 1182. Ἄλλαι συναγωγαὶ συγγραμμ. τοῦ Ψελλοῦ εἶνε ἡ ἐν κώδικι Μαδρίτης 51 τοῦ ιδ΄ αἰ. (ἀκριβεστέρα περιγραφὴ παρὰ Jo. Iriarte, Regiae bibliothecae Matrit. codices graeci σ. 169—176), Τουρ. 331 c. II 34 (νῦν C. V. 6) τοῦ ις΄ αἰ., βοδλ. βαροκ. 131 τοῦ ιδ΄ αἰ., οὐατ. παλατ. 281 ἐν ἔτει 1040 (;) γραφέντι (νῦν αὖθις ἐν Heidelberg), οὐατ. παλατ. 383 τοῦ ιγ΄ αἰ., οὐατ. οὐρβ. 134 τοῦ ιε΄ αἰ., λαυρ. 57, 40 τοῦ ιε΄ αἰ. (ἀκριβὴς περιγραφὴ παρὰ A. M. Bandini, Catal. codicum gr. bibl. 2, 398—418). Περὶ χειρογράφων ὁμιλεῖ ὁ Ch. Ém. Ruelle, Archives des missions scientifiques, 3 série, τόμῳ 2 (1875) 497 ἕως 627 (ἴδε τὸν εὑρετήριον πίνακα ἐν λέξει).

8. Βίος καὶ συγγράμματα: Τὴν βάσιν μέχρις ἐσχάτων ἀπετέλει τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου ἡ πραγματεία: De Psellis et eorum scriptis, ἐν Ρώμῃ 1634· ἀνετυπώθη μετὰ διορθώσεων παρὰ Fabricius, Bibliotheca gr. ed. Harl. 10, 41—97 καὶ παρὰ Migne, Patr. gr. 122, 477—538. — Περὶ τῆς βιβλιολογίας πρβ. F. Henrichsen, Ueber die sogenannten politischen Verse, ἐν Λειψίᾳ 1839 σ. 98—102. — Πολλὰς ἐπανορθώσεις καὶ προσθήκας εἰς τὴν βιογραφίαν παρέσχεν ὁ Κ. Ν. Σάθας ἐν τοῖς προλεγομένοις εἰς τὸν 4ον καὶ 5ον τόμον τῆς Μεσαιων. βιβλιοθ. Ἐκ τοῦ Σάθα εἶνε ἐξηγμένη ἡ ὡραία ἐπιτομὴ τοῦ E. Egger ἐν Dictionaire des sciences philosophiques sous la direction de Ad. Franck, ἐν Παρισίοις 1875 σ. 1418 ἑ καὶ ἡ ἐκτενεστέρα ἔκθεσις ὑπὸ A. Rambaud ἐν Revue historique 3 (1877) 241—282. — Συμβολαὶ εἰς τὴν βιογραφίαν καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ψελλοῦ ὑπὸ Joh. Dräseke, Zu Michael Psellos, ἐν Zeitschrift für wissensch. Theologie 32 (1889) 303 ἕως 330.—P. Bezobrazov, Ὁ βυζαντηνὸς συγγραφεὺς καὶ πολιτικὸς Μιχαὴλ Ψελλός. I. Βιογραφία τοῦ Ψελλοῦ, ἐν Μόσχᾳ 1890 (ῥωσστὶ). πρβ. τὰ διαληφθέντα ἐν Χρονικοῖς τοῦ Πανεπιστ. τῆς Ὀδησσοῦ II (1892) 1 σ. 84—96 περὶ νέων ἑλλην. χειρογράφων, ἅπερ ἐχρησιμοποίησεν ὁ Bezobrazov).—Bruno Rhodius, Beiträge zu der Lebensgeschichte und zu den Briefen des Psellos. Programm, ἐν Plauen 1892. Ἐπανορθώνει τινὰ τῆς πραγματείας ταύτης ὁ J. Seger ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2, 148 ἑ.—A. Sonny, Das Todesjahr des Psellos und die Abfassungszeit der Dioptra, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 602 ἑ.—Will. Fischer, Studien zur byzantinischen Geschichte des 11. Jahrh., Programm, ἐν Plauen 1883 πραγματεύεται περὶ τῆς πρὸς τὴν βιογραφίαν τοῦ Ψελλοῦ στενῶς συνδεομένης βιογρ. τοῦ πατρ. Ἰωάννου Ξιφιλίνου καὶ περὶ τῆς νομικῆς συνόψεως τοῦ Ψελλοῦ.—Περὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου, πρὸς ὃν στενὰς σχέσεις εἶχεν ὁ Ψελλός, ἴδε τὴν οὐχὶ ὅλως ἀντικειμενικὴν πραγματείαν τοῦ Fr. Gfrörer, Byzantinische Geschichten 3 (ἐν Graz 1877) 266 ἑ, 314 ἑ.—Ἀρχὴ βιογραφίας τοῦ Ψελλοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κώδ. παρισ. ἑλλ. 1182 παρὰ Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. 5 σελ. ξ΄—πδ΄.—Τινὰ παρὰ W. Engelmann, Bibliotheca scriptorum classicorum 1 (1880) 656 ἑ.—Ἄλλαι βιβλιολογικαὶ ἀνακοινώσεις μετὰ τριῶν μικρῶν ἀνεκδότων ὑπὸ Ch. Em. Ruelle ἐν Εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ ἐν Κ]πόλλει ἑλλ. φιλ. συλλ., παραρτήματι τοῦ ιή τόμου, 1886 σ. 591—614.—Πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ Ψελλοῦ: Ferd. Gregorovius, Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter I 176 ἑ. καὶ ἰδίως τὰς ἀγχίνους παρατηρήσεις τοῦ K. Neumann, Die Weltstellung des byzantinischen Reiches vor den Kreuzzügen, ἐν Λειψίᾳ 1894 σελ. 81—93.

185. Ἰωάννης ὁ Ἰταλός, ἐν ἀξιώμασιν ὢν ἐν τῇ βυζαντηνῇ αὐλῇ καὶ πρεσβεύσας πολλάκις, διεδέχθη τὸν Ψελλὸν ὡς «ὕπατος τῶν φιλοσόφων» καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας του ἔδρασεν ἔτι ζωηρότερον τοῦ προκατόχου του. Ἰσχυρὸς καὶ ὁριμὺς δια-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λεκτικός, ἀφιερώθη κυρίως εἰς τὴν ἑρμηνείαν ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, ἀλλὰ δὲν ἠμέλησε καὶ τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς νεοπλατωνικούς. Ἀξιοπερίεργον περιγραφὴν τοῦ θορυβοποιοῦ χαρακτῆρός του καὶ τῆς σαφηνείας τῆς διδασκαλίας του ἔχομεν ἐν τῇ Ἀλεξιάδι τῆς Ἄννης Κομνηνῆς (V 8· X 1). Πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους τοῦ Βυζαντίου εἶχε καὶ αὐτὸς ὡς ὁ Εὐστράτιος ὁ Νικαίας καὶ ὁ Λέων ὁ Χαλκηδόνος νὰ ὑποστῇ πεισματώδεις ἀγῶνας. Περὶ τούτων τῶν εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ πιπτουσῶν ἐρίδων διηγεῖται ἐκτενῶς ὁ Νικήτας Ἀκομινάτος ἐν τῇ Συνόψει τῶν δογμάτων τῶν κινηθέντων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ νεαροῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἐκ τῶν ἀνεκδότων κατὰ τὸ πλεῖστον συγγραμμάτων του μνημονευτέα: 1. Συλλογὴ 93 ἀποκρίσεων καὶ ἐρωτήσεων ὑψηλῶν προσώπων ὡς τοῦ Μιχαὴλ Παραπινάκη καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Δούκα. Αὗται αἱ ὁμοιάζουσαι πρὸς τοῦ Ψελλοῦ τὴν Διδασκαλίαν παντοδαπαὶ πραγματεῖαι ἀποβλέπουσι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς μεταφυσικοὺς ὁρισμοὺς τοῦ Ἀριστοτέλους. 2. Ὑπομνήματα εἰς τὸ ϛ' καὶ γ' βιβλίον τῶν Τοπικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους. 3. Ὑπομνήματα εἰς τοῦ Ἀριστοτέλους Περὶ ἑρμηνείας. 4. Ἐπιτομὴ τῆς διαλεκτικῆς. 5. Μέθοδος τῆς ῥητορικῆς κατὰ σύνοψιν. 6. Περὶ Λογικῆς. Πρϐ. A. Busse τῶν βερολινίων ὑπομνημάτων εἰς Ἀριστοτέλη τόμ. 4 μέρ. 1. σελ. L.

1. Πρβ. B. Hase ἐν Notices et extraits 9 (1813) 2, 148 ἑ καὶ C. Prantl, Geschichte der Logik II 293—295. — Περὶ τῆς μνημονευθείσης ἀνωτέρω ἀφηγήσεως τοῦ Νικήτα Ἀκομινάτου πρβ. L. Fr. Tafel, Supplementa historiae ecclesiasticae Graecorum saec. XI. XII. Programm ἐν Τυβίγγῃ 1832. — Περὶ τῶν ὑπομνημάτων εἰς τὸ 2—4 βιβλ. τῶν Τοπικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους πρβ. Wallies. Die griechischen Ausleger der aristotelischen Topik, Programm des Sophiengymnasiums ἐν Βερολίνῳ 1891 σ. 24—27, καὶ Wallies, Praefatio zu Alexander von Aphrodisias in Aristotelis Topica, Βερολίνια ὑπομνήμ. εἰς Ἀριστοτ. τόμ. 2ῳ μέρος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2ῳ σελ. XLVII—L. Ἐν τῇ χρησιμοποιήσει τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξ Ἀφροδισιάδος διὰ τὰ εἰς τὰ Τοπικὰ ὑπομνήματα ἐλέγχεται ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων ὡς δουλικὸς ἀντιγραφεὺς αὐτοῦ. — Τὸ κύριον σύγγραμμα περὶ τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ, Λέοντος Χαλκηδόνος, Εὐστρατίου Νικαίας, τοῦ μοναχοῦ Νείλου καὶ τῶν ἐρίδων τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν: Θεοδ. Οὐσπένσκη, Ἡ θεολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ κίνησις ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὸν ια΄ καὶ ιβ΄ αἰῶνα, ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημερ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1891 τόμῳ 277, τεύχει Σεπτεμ. σ. 102—159, τεύχει Ὀκτωβρ. σ. 283—324. Ἀνετυπώθη ἐν τῷ βιβλίῳ: Σχεδιάσματα περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντηνοῦ πολιτισμοῦ, ἐν Πετρουπόλει 1892 σ. 146—245. — Ἐκλογαὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ παρὰ Θεοδ. Οὐσπένσκη, Τὸ συνοδικὸν τῆς ἑορτῆς τῆς ὀρθοδοξίας, ἐν Ὀδησσῷ 1893 σ. 57—67.

2. Παράδοσις τοῦ κειμένου: Ὁ κῶδιξ μαρκ. ἑλλ. 519 τοῦ ιε΄ αἰ. ἐν φύλλῳ 56—85 περιέχει ἐπιτομὴν τῆς διαλεκτικῆς, ὁ τοῦ Ἐσκουριὰλ Χ. Ι. 11. τοῦ ις΄ αἰ. διάφορα συγγράμματα, ὁ τοῦ Ἐσκουριὰλ Ω. IV. 14 τοῦ ιε΄ αἰ. τὴν σύνοψιν τοῦ ὀργάνου.

186. Νικηφόρος ὁ Βλεμμύδης (δὲν μαρτυρεῖται τόσον πιστῶς ἡ διὰ τοῦ ι γραφὴ Βλεμμίδης). Ἀνήκει εἰς τὰ γνωστότατα πρόσωπα τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας, συνάμα δὲ εἰς ἐκεῖνα, ἅτινα ἐκφραστικώτατα ἀποτυποῦσι τὸν βυζαντηνὸν χαρακτῆρα ὑπὸ τὴν φωτεινὴν καὶ τὴν σκοτεινὴν αὐτοῦ ὄψιν. Ἐν ἔτει 1197 ἢ 1198 γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ πατρὸς ἰατροῦ, ἐγκατέλειψε μετὰ τὴν λατινικὴν κατάκτησιν τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐξεπαιδεύθη πολλαχοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς διαφόρους ἐπιστήμας. Ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν στάδιον καὶ κατετάχθη εἰς τὸν κλῆρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις τότε ἐν Νικαίᾳ μετὰ τοῦ κλήρου τῆς πόλεως ταύτης διηύθυνε τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Ὁ Βλεμμύδης ἐσχετίσθη μετ' οὐ πολὺ στενῶς πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν, γενόμενος διδάσκαλος τοῦ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορος Θεοδώρου Β΄ Λασκάρεως, ὅστις καὶ κατόπιν πιστῶς εἰς αὐτὸν παρέμεινεν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀφωσιωμένος. Τὴν στενὴν ταύτην σχέσιν τοῦ βασιλέως μαθητοῦ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ διδάσκαλον μαρτυροῦσι πολλαὶ ἐπιστολαί, σωζόμεναι ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ 9, 35. Μετὰ πολλὰς δυσαρεσκείας, δι' ἃς ὄχι μικρὰν εὐθύνην ἔφερεν ὁ ἀγέρωχος καὶ προσβλητικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ, ἔλαβεν ὁ Βλεμμύδης τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ ἵδρυσε παρὰ τὴν Ἔφεσον μοναστήριον, οὗ τὴν διοίκησιν ἀνέλαβε. Ἐν ἔτει 1255 προσηνέχθη εἰς αὐτὸν διὰ τὴν παιδείαν του ὁ πατριαρχικὸς θρόνος, ἀλλὰ τὴν προσφορὰν ἠρνήθη καὶ ἠρκέσθη ἐν τῷ σχήματι τοῦ μοναχοῦ νὰ προστατεύῃ τὰ συμφέροντα τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν παιδείαν νὰ προάγῃ διὰ τῶν πολλῶν συγγραφῶν του. Τῶν περὶ ἑνώσεως διαπραγματεύσεων μετέσχε μετὰ πολλοῦ τοῦ ζήλου· ἀλλ' ἡ θέσις αὐτοῦ μεταξὺ τῶν φατριῶν χρήζει ἔτι διερευνήσεως, ὡς φαίνεται ὅμως διεφύλαξε μεταξὺ τῶν φίλων τῆς ἑνώσεως καὶ τῶν ἄκρων ὀπαδῶν τῆς ὀρθοδοξίας μεσάζουσαν θέσιν. Ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τοῦ μονήρους βίου ἀπέθανε περὶ τὰ 1272. Τὴν μεγάλην ὑπόληψιν, ἣν ἀπελάμβανεν ὁ Βλεμμύδης κατόπιν, μαρτυρεῖ π. χ. ὁ ἱστορικὸς Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ὅστις ἐπανειλημμένως μετ' ἐπαίνων αὐτὸν ἀναφέρει: Ἀνὴρ δὲ οὗτος πολλαῖς περιηνθισμένος ταῖς ἀρεταῖς καὶ πολλῇ τῇ σοφίᾳ ἐξησκημένος, ὁπόσην τε Ἑλλήνων ὑμνοῦσι παῖδες καὶ ὁπόσην οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας προστάται καὶ ῥήτορες εἰς ἡμετέραν ὠφέλειαν προὔθηκαν. Ἐκδόσ. Βόννης I 46, 11 ἑ. πρβ. αὐτόθι I 55. 11 ἑ. 129, 14 ἑ.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Βλεμμύδου εἶνε φιλοσοφικά, θεολογικά, γεωγραφικά, ῥητορικά, ποιητικά. 1. Εἰσαγωγικῆς ἐπιτομῆς βιβλίον α΄: ἐπιτομὴ λογικῆς, βιβλίον β΄: περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῶσιν αἱ πηγαί, ἐτιμᾶτο πολύ, ὡς ἀπεδεικνύουσι τὰ πολλὰ αὐτοῦ χειρόγραφα, ἀνῆκον εἰς τὰ μάλιστα διαδεδομένα φιλοσοφικὰ ἐγχειρίδια τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος. Ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας εἶνε ἐπιτομή τις ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Πορφυρίου.

2. Τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ Βλεμμύδου μνεία

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔγινεν ἤδη ἐν τῷ περὶ θεολογίας τμήματι I τομ. σελ. 180 ἑ. 268. Εἰς ἐκεῖνα προσθετέον ἐγκώμιον εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην καὶ ἄλλο τι ἐσχάτως γνωστὸν γενόμενον βιβλίον, τυπικὸν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθέντος μοναστηρίου, ἐξ οὗ δυστυχῶς μόνον τρία κεφάλαια ὡς φαίνεται σώζονται. Αἱ διατάξεις αὐτοῦ εἶνε ἀλλόκοτον κρᾶμα βαρβάρου σκληρότητος καὶ ἐλευθεριότητος φιλανθρώπου. Τὸ κάθησθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπαγορεύει ὁ Βλεμμύδης καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ γέροντας, τὰ δὲ λεγόμενα καθίσματα οἱ μοναχοὶ τοῦ μοναστηρίου του ὤφειλον ὁμοίως ὀρθοὶ νὰ ψάλλωσι. Τροφὴν ὅμως ἄφθονον καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ οἴνου ἐπιτρέπει: τοῦτο γὰρ καὶ τῦφον ἀπελαύνει καὶ πρὸς τὰς πνευματικὰς ἐργασίας ἰσχὺν εἰσοικίζει τῷ σώματι.

3. Συναφὴς πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς καὶ φυσικὰς αὐτοῦ μελέτας εἶνε ἡ περὶ τὴν γεωγραφίαν ἐνασχόλησις, περὶ τὴν ὁποίαν οἱ Βυζαντηνοὶ ἄλλως πολὺ ὀλίγον εἰργάσθησαν. Ὁ Βλεμμύδης συνέγραψε δύο γεωγραφικὰ βιβλιάρια προωρισμένα εἰς τὴν ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίαν: Α. Γεωγραφίαν συνοπτικήν, ἥτις βασίζεται κατὰ τὰ σπουδαιότερα ἐπὶ παραφράσεως Διονυσίου τοῦ περιηγητοῦ. Β. Ἑτέραν ἱστορίαν περὶ τῆς γῆς ἐν συνόψει πρός τινα βασιλέα ὀρθόδοξον, ἥτις πραγματεύεται περὶ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς στρογγυλότητος τῆς γῆς.

4. Ἐκ τῶν ῥητορικῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐλκύουσιν ἡμᾶς πρὸ παντὸς αἱ δύο ἐν ἔτει 1264 καὶ 1265 συνταχθεῖσαι αὐτοβιογραφίαι. Ὁ Βλεμμύδης δὲν μᾶς διηγεῖται ὅλον τὸν βίον του, ἀλλὰ μόνον τὰ σπουδαιότατα συμβάντα, ἰδίως δὲ τὰ εὐνοϊκὰ εἰς αὐτόν. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν γράφῃ τὸν αὐτοπανηγυρικόν του καὶ ἐπιμελῶς προσπαθῇ πᾶσαν κηλῖδα νὰ ἐξαλείψῃ ἢ νὰ ἐξωραΐσῃ, ζωγραφίζει ἀκουσίως ὅλην τοῦ χαρακτῆρός του τὴν γνησίαν βυζαντηνὴν εἰκόνα. Τὰ ἀναμφισβήτητα λογοτεχνικὰ καὶ διαλεκτικὰ αὐτοῦ προσόντα, ἡ ὑπερβάλλουσα τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ τὸ μέτρον πολυμάθεια, ἡ δραστηρία φύσις του καὶ τὸ ἀνεξάρτητον τῶν πεποιθήσεών του ἐκδηλοῦνται τόσον σαφῶς, ὅσον καὶ ἡ πρὸς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πάντα συμβιβασμὸν ἀπρόσιτος ἰσχυρογνωμοσύνη, ἡ μικρολόγος πολλάκις σχολαστικότης του, ἡ ματαιοδοξία καὶ σοφιστεία του, ἥτις τὸν προδίδει ἰδίως ἐν τῇ φιλαρέσκῳ διηγήσει περὶ τῆς διεξαχθείσης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων Δημητρίου Καρύκη συζητήσεως, καὶ πρὸ παντὸς τέλος ἡ πάντα ἠθικὸν φραγμὸν ὑπερπηδῶσα ὑπεροψία ἐπὶ τῇ πολυμαθείᾳ, ἀγχινοίᾳ, χρηστότητι, εὐσεβείᾳ καὶ ὑπεροχῇ του ὡς σκεύους τῆς ἐκλογῆς τοῦ Θεοῦ. Ὡς πρὸς τοῦτο μάλιστα ὁ Βλεμμύδης ἀξιοῖ παρὰ τοῦ ἀναγνώστου του πίστιν εἰς τοὺς λόγους του καὶ ἐν τοῖς ὅλως ἀπιστεύτοις. Νυκτός ποτε προσεβλήθη ἐν τῷ μονήρει κελλίῳ του ὑπὸ ληστοῦ ὅστις καταφέρει κατ' αὐτοῦ διὰ μακρᾶς μαχαίρας ἀδιακόπως τραύματα ἐπὶ τραυμάτων· μάτην ὅμως προσπαθεῖ νὰ φονεύσῃ τὸν εὐσεβῆ ἐρημίτην καὶ κατὰ τὴν αὐγὴν φεύγει ἀπ' αὐτοῦ ἄπρακτος. Ἐὰν ἡ κατάπληξις καὶ τὸ σέβας πιστῶν μαθητῶν ἢ ὁ εὐσεβὴς ἐνθουσιασμὸς μεταγενεστέρων γενεῶν περιβάλλει μὲ τοὺς πυκνοὺς κλάδους τῶν ἐπινοήσεων τῆς φαντασίας τὸν ἅγιον βίον τοῦ διδασκάλου, τὸ πρᾶγμα εἶνε εὐνόητον καὶ συγγνωστόν· ἀλλ' ὁ Βλεμμύδης ἐθεώρησεν ἀσφαλέστερον νὰ μὴ ἀναθέσῃ εἰς τοὺς μαθητάς του τὴν περιγραφὴν καὶ τὸν καλλωπισμὸν τῶν ἑαυτοῦ πράξεων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ πράξῃ τοῦτο. Πρὸς ἀνάδειξιν δὲ λαμπροτέραν τῆς ἑαυτοῦ προσωπικότητος διαγράφει τόσῳ μᾶλλον σκοτεινὴν τὴν εἰκόνα τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ προσωπικῶν του ἐχθρῶν. Λίαν χαρακτηριστικὴ εἶνε ἡ ὀλίγη αὐτοῦ προσοχὴ εἰς τοὺς περιβάλλοντας τὸ κράτος πολιτικοὺς κινδύνους· μόλις αἰσθάνεταί τις ὅτι τὸ κέντρον τοῦ κράτους μετεβιβάσθη ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Νίκαιαν. Ἂν θέλῃ τις νὰ λάβῃ πλήρη ἰδέαν τῆς ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν καὶ ποιητικῶν τρόπων ἐκφράσεως στηριζομένης ἐπιτετηδευμένης τοῦ Βλεμμύδου ῥητορικῆς καὶ τῆς ἀμέτρου αὐτοῦ οἰήσεως ἐν τῇ ἀπεικονίσει τοῦ ἰδίου βίου, ἂς παραβάλλῃ τὴν εἰκόνα ταύτην πρὸς τὴν αὐτοβιογραφίαν τοῦ συγχρόνου του Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε κατὰ τὴν ὕλην εἶνε αἱ αὐτοβιογραφίαι αὗται μεγίστης σπουδαιό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τητος ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν εἰδήσεων περὶ τῶν συγχρόνων ἐκκλησιαστικῶν, πολιτικῶν καὶ τῶν ἐν τῇ αὐλῇ πραγμάτων.

Πρὸς τὸν μαθητήν του Θεόδωρον Λάσκαριν ἀπέτεινεν ὁ Βλεμμύδης πραγματείαν περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἄρχοντος: Λόγος, ὃς ἐπεστάλη τῷ βασιλεῖ βασιλικὸς κληθεὶς ἀνδριάς. Ἀναφέρει αὐτὸν καὶ ὁ ἴδιος ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ (σελ. 88, 1 ἐκδόσ. Heisenberg). Τὸ σχεδίασμα τοῦτο, ὅπερ εἶνε συντεταγμένον ἐν γλώσσῃ ἐξεζητημένῃ, σφόδρα διηνθισμένῃ καὶ πολλάκις ἀσαφεῖ καὶ οὗ τινος πρέπει νὰ ἐξετασθῶσι τὰ ἀρχαῖα ὑποδείγματα, παρεφράσθη κατόπιν ἐπὶ τὸ σαφέστερον ὑπὸ τοῦ διακόνου Γεωργίου Γαλησιώτου καὶ Γεωργίου Οἰναιώτου: Τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου λόγος περὶ βασιλείας μεταφρασθεὶς πρὸς τὸ σαφέστερον παρὰ τοῦ σακελλίου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας κυροῦ Γεωργίου τοῦ Γαλησιώτου καὶ τοῦ Οἰναιώτου κυροῦ Γεωργίου, τῶν λογιωτάτων ἀνδρῶν καὶ ῥητόρων. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ καταλεχθῶσι καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Βλεμμύδου πρὸς τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν.

5. Μεταξὺ τῶν ποιητικῶν τοῦ Βλεμμύδου δοκιμίων πρωτεύει τὸ ἐκ 272 πολιτικῶν στίχων ποίημα, προσφωνούμενον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Δούκαν Βατάτζην, πρὸς ὃν διεβλήθη χαμερπῶς ὁ Βλεμμύδης ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ του Ρωμανοῦ. Ὅτι πᾶς Βυζαντηνὸς προσερχόμενος εἰς τὸν αὐτοκράτορά του χάνει σχεδὸν τὸν νοῦν του, εἶνε ἀπαίτησις τῆς παραδόσεως καὶ τῆς αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας, καὶ ὁ Βλεμμύδης δὲ δὲν παραβαίνει τὸν νόμον τοῦτον· ἀλλ' ἡ νευρικὴ ταπεινοφροσύνη προξενεῖ περισσοτέραν ἐντύπωσιν ἐνταῦθα παρὰ ἐν ὁμοίαις ἄλλαις βυζαντηναῖς ποιήσεσι, διότι ὁ Βλεμμύδης συνδυάζει πρὸς αὐτὴν καὶ τὸν ὅλως ἀντίθετον τρόπον τῆς σκαιότητος καὶ ἀγροικίας κατὰ τοῦ συκοφάντου πρὸς κατασύντριψιν τοῦ ὁποίου καταναλίσκει πάντα τὰ ἐφόδια τοῦ ἀρχαίου ὑβρεολογίου μετὰ τολμηρῶν τινων νεοτεύκτων φράσεων. Σὺν ταύτῃ τῇ πολεμικὸν μένος ἀποπνεούσῃ ἀπολογητικῇ ἐπιστολῇ καταλεκτέον καὶ ἓν ἐπίγραμμα ἐξ 25 πολιτικῶν στίχων,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Ἰωάννου υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως. Ἐνῷ δὲ εἰς τὰς πρὸς τὴν αὐλὴν σχέσεις του ἠναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῇ τὸν ἀπολύτως ἐπικρατήσαντα πολιτικὸν στίχον, εἰς ἄλλας περιστάσεις, ὁπότε δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὡρισμένον ἀναγνώστην, κατέφυγεν ἐν τῇ κλασικῇ του παιδείᾳ εἰς τὸν ἑξάμετρον, ὅστις εἰς τοὺς προηγουμένους χρόνους εἶχε καταστῇ σπανιώτατος, μόλις δὲ κατὰ τὸν ιδ' καὶ ιε' αἰῶνα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐν Βυζαντίῳ ἀναγεννήσεως συχνότερον εἰς χρῆσιν ἐτέθη. Ἐν ἐπικῷ μέτρῳ καὶ ἐπικῇ διαλέκτῳ συνέγραψε ποίημα εἰς τὴν μονὴν τῶν Σωσάνδρων. Εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἀφιέρωσε καὶ ἰαμβικὸν ποίημα. Ἐν ἰαμβικῷ μέτρῳ ὕμνησε καὶ τὸν ἅγιον Δημήτριον. Τέλος συνέταξεν ὁ Βλεμμύδης καὶ Ἀκολουθίαν εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον ἐκ ρυθμικῶν καὶ ἰαμβικῶν μελῶν.

1. Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: Α. Ἐγχειρίδιον τῆς λογικῆς καὶ φυσικῆς: κατ' ἀρχαιοτέρας ἐκδόσεις παρὰ Migne, Patr. gr. 142, 527—1634.—Πρβ. C. Prantl, Geschichte der Logik im Abendlande 1 (1855) 658 καὶ 2 (1861) 295. — Κεφάλαιά τινα τῆς λογικῆς παρεδόθησαν καὶ κεχωρισμένως. Πρβ. περὶ τούτων Val. Rose, Anecd. gr. et graecolatina 1 (1864) 26.

Β. Θεολογία: Τὸ τυπικὸν ἐξέδ. ὁ A. Heisenberg (ἴδε κατωτέρω). Πρβ. § 137, ὅπου πρέπει νὰ προστεθῇ τὸ τυπικὸν τοῦτο. — Περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἄλλων θεολογικῶν πραγματειῶν, ἴδε τόμ. Α΄ σ. 181 σημ. 2.

Γ. Τὰς δύο γεωγραφικὰς πραγματείας ἐξέδ. ὁ G. Spohn, Nicephori Blemmidae duo opuscula geographica, ἐν Λειψίᾳ 1818 (μετὰ πολλῶν σχολίων καὶ χαρτογραφικοῦ πίνακος) Ἔπειτα ἐν: Δικαιάρχου τοῦ Μεσσηνίου ἀναγραφὴ καὶ βίος Ἑλλάδος studio Guil. Manzi, ἐν Ρώμῃ 1819 σελ. 62—102. — Nicephori Blemmidae geographicae conspectus e codice bibliothecae acad. Ups. editus et latine versus, ἐν Οὐψάλᾳ 1818, (μνημονευόμενον ἐν Ch. Graux, Archives des missions scientifiques III série, τόμ. 15 (1889) 348). — Ἡ συνοπτικὴ γεωγραφία καὶ ἐν τῇ ἐκ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δόσει Διονυσίου τοῦ περιηγητοῦ ὑπὸ G. Bernhardy, ἐν Λειψίᾳ 1828 σ. 404 — 426. — Ἀμφότερα παρὰ C. Müller, Geographi graeci minores 2, 458—470. — A. Aen. Fr. Haase, Miscellaneorum phil. liber II, Universitätsschrift, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1858 σ. 10 ἑ (ἀσήμαντα γεωγραφικὰ ἀπανθίσματα ἐκ τοῦ Βλεμμύδου).

Ἀνώνυμον πόνημα Περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἡλίου, σελήνης, χρόνου καὶ ἡμερῶν, συγγενὲς πρὸς τὴν Ἑτέραν ἱστορίαν, ἀνέκδοτον κεῖται ἐν κώδ. παρισ. ἑλλ. 854. Πρβ. Bredow, Epistolae Parisienses, ἐν Λειψίᾳ 1812 σ. 60.

Δ. Ρητορική: Βασιλικὸς ἀνδριὰς μετὰ τῆς ἀναφερθείσης παραφράσεως καὶ λατινικῆς μεταφρ. ὑπὸ A. Mai, Scriptorum veterum nova collectio 2 (ἐν Ρώμῃ 1827) 609—670. — Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patr. gr. 142, 611—674. — Γεώργιος Γαλησιώτης, ὁ παραφραστὴς τοῦ ἀνδριάντος, εἶνε βεβαίως οὐδεὶς ἄλλος ἢ ὁ Γεώργιος Γαλησιώτης, τοῦ ὁποίου ὁ κῶδιξ οὐατ. ἑλλ. 112 φ. 63 καὶ 82 παραδίδει δύο πραγματείας: Παραμυθητικὴν πρὸς τὸν Κύπριον καὶ Μονῳδίαν ἐπὶ Θεοδώρῳ τῷ Ξανθοπούλῳ.

Μέρος αὐτοβιογραφίας τινὸς ἐξέδ. ὁ Α Κ. Δημητρακόπουλος, Ἐκκλησιαστικὴ βιβλιοθήκη 1 (1866) 380 – 395. Πρβ. Haneberg ἐν Theolog. Literaturblatt 1 (1866) 773 — 775. ὅστις μεταξὺ ἄλλων παραπέμπει καὶ εἰς τὸν κώδ. Μονάχου ἑλλ. 225. — Τὰς δύο αὐτοβιογραφίας, τὸ τυπικὸν καὶ τὰ ποιήματα ἐξέδ. ὁ Aug. Heisenberg, ἐν Λειψίᾳ, Biblioth. Teubneriana 1896. Τὰ προλεγόμενα περιέχουσιν ἐκτενῆ πραγματείαν περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βλεμμύδου. — Τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Βλεμμύδου μετὰ τοῦ Θεοδώρου Β΄ Λασκάρεως μέλλει νὰ ἐκδώσῃ ὅσον οὔπω ὁ Niccola Festa. — Ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ τοῦ Βλεμμύδου, ἐν ᾧ οὗτος ὁμιλῇ περὶ τῆς ἀποπομπῆς Μαρκεσίνης τῆς ἑταίρας τοῦ αὐτοκρ. Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς του, ἐξεδόθη ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εἰς τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην ἐκδόσ. Βόννης σ. 260—262. Καὶ παρὰ Migne, Patr. gr. 142, 605—610. Πρβ. Νικηφόρον Γρηγορᾶν ἐκδόσ. Βόννης I 46, 3 ἑ. — Ἐπιστολὴ Σάββα τινὸς πρὸς τὸν Βλεμμύδην κεῖται ἐν κώδικι λαυρ. 87, 16 φ. 64_{ν}. Πρβ. A. M.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Bandini, Catalogus codicum graec. bibl. Laurentianae 3 (1770) 398.

Ε. Ποιήματα: Ἐξέδ. ὁ A. Heisenberg (ἴδε ἀνωτ.).—Στίχους 162 τοῦ Βλεμμύδου διασώζει ὁ κῶδιξ βοδλ. βαροκ. 131 φ. 171 (ἀρχή: Κάτω καπνός, ἄνω τὸ πῦρ καὶ τὸν καπνὸν λαμπρύνει).

2. Βίος καὶ συγγράμματα: Fabricius, Bibli. gr. ed. Harl. 11, 394 ἑ — Α. Κ. Δημητρακόπουλος, Ἐκκλησιαστικὴ βιβλιοθήκη 1 (1866) κε'—λβ'.—Κύριον σύγγραμμα: A. Heisenberg ἔνθ' ἀνωτ.

3. Ἐν κώδικι βιενναίῳ ἰατρ. ἑλλ. 45 (Nessel) ἀποδίδονται ἄνευ ἀποχρώσης μαρτυρίας εἰς τὸν Βλεμμύδην διάφοροι ἰατρικαὶ διατριβαὶ καὶ ἰατροσόφιον. Καὶ ἰατρικαὶ διατριβαὶ ὑπὸ τὸν τύπον ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων φέρονται ἔν τισι χειρογράφοις ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Βλεμμύδου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

5. Ρητορική, σοφιστική καὶ ἐπιστολογραφία.

187. Σχολειακὴ ῥητορική. Ὅπως πᾶσαι αἱ σχολειακαὶ μαθήσεις, οὕτω καὶ ἡ ῥητορικὴ μετὰ ζήλου ἐθεραπεύθη κατὰ τὸν βυζαντηνὸν αἰῶνα· νέας ὅμως καὶ πρωτοτύπους μεθόδους πολὺ ὀλιγώτερον ἐν αὐτῇ ἐπενόησαν ἢ ἐν τοῖς λοιποῖς κλάδοις. Ἤδη κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους τὸ περίτεχνον τῆς ἀρχαίας ῥητορικῆς σύστημα εἶχεν ἐκπέσῃ διὰ τοῦ Ἑρμογένους καὶ Ἀφθονίου εἰς ἐξωτερικὸν μηχανισμόν. Οἱ κανόνες δὲ οὓς οἱ δύο οὗτοι ἀσήμαντοι ἄνθρωποι εἶχον θέσῃ, ἔλαβον αὐθεντικὸν κῦρος ἐν ταῖς σχολαῖς καὶ διὰ παντὸς τοῦ μέσου αἰῶνος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν μεταβιβαζόμενοι δι' ἀτελευτήτου σειρᾶς πραγματειῶν καὶ ἐγχειριδίων, συνωψίζοντο ἢ ἡρμηνεύοντο καὶ διὰ γυμνασμάτων ὑποδειγματικῶν ἐπηυξάνοντο· μάτην ὅμως ἐν πάσῃ ταύτῃ τῇ ἐργασίᾳ ζητοῦμεν νέαν τινὰ θεμελιώδη ἰδέαν. Ὁ ἄτακτος σωρὸς τῶν βυζαντηνῶν διδακτικῶν ἐγχειριδίων καὶ μαθητικῶν τετραδίων βαρύνει τὰς βιβλιοθήκας καὶ τὴν βιβλιολογίαν· ἐξεταζόμενα ὅμως ταῦτα ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἀποδεικνύονται πάντα ἀναγόμενα εἰς ὀλίγας τινὰς ἀρχικὰς πηγάς. Λεπτομερὴς δὲ ἐπιθεώρησις καὶ γενεαλογικὴ ἐξακρίβωσις τῶν ῥερυπωμένων τούτων ἐκμαγείων προτύπων γνωστῶν εἰς ἡμᾶς οὔτε εἰς τὴν φιλολογίαν σημαντικόν τι δύναται νὰ φέρῃ ὄφελος οὔτε εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ πολύ, ἀναθεωροῦντες τὰς ἀβελτιώτους ταύτας νέας ἐκδόσεις καὶ διασκευὰς λαμβάνομεν ἔν τισι σαφεστέραν ἰδέαν περὶ τῆς σχολειακῆς ἐργασίας τῶν Βυζαντηνῶν· ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο ἀρκεῖ ἡ γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς ἀδιακόπου διαδοχικῆς σειρᾶς τούτων τῶν βιβλίων,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἵνα βεβαιωθῶμεν ὅτι ἡ παράδοσις τῶν ῥητορικῶν σχολῶν ἔμεινεν ἡ αὐτὴ ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων μέχρι τῶν τελευταίων βυζαντηνῶν αἰώνων κατά τε τοὺς τύπους καὶ τὴν ὕλην, πλὴν ταύτης μόνον τῆς ἐξαιρέσεως ὅτι εἰς τὰ παραδοθέντα θέματα ἐκ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας καὶ ἱστορίας προστίθενται νῦν τὰ χριστιανικὰ καὶ μεσαιωνικά, παραλλήλως πρὸς ἐκεῖνα βαίνοντα καὶ ἄνευ διαταράξεως τῆς κοινῆς εἰρήνης. Ἀλλ' ἡ γραμματικὴ καὶ ῥητορικὴ σπουδὴ ἀπέβαινε τόσον ἀναγκαιοτέρα ὅσον ἡ γλῶσσα τῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν ἀπέβαλλεν ὁλονὲν τὴν πρὸς τὴν ζῶσαν γλῶσσαν συνάφειαν καὶ ὅσον δυσκολώτερον ἐπομένως εἰς τὸν συγγραφέα καθίστατο νὰ διαμορφώσῃ ἴδιόν τι καὶ ἀτομικὸν ὕφος. Τελεία γνῶσις τῶν παραδεδομένων τύπων κατήντησεν ἐν βραχεῖ ἀναπόφευκτος προαπαίτησις πρὸς πᾶσαν λογοτεχνικὴν ἐργασίαν. Τοιουτοτρόπως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐδέσποσε τῆς λογοτεχνίας ἡ νεκρὰ τυπικότης, ἐπιβάλλουσα τὸν στερεότυπον ἐκεῖνον εἰς αὐτὴν χαρακτῆρα, ὅστις παραδοξότερος φαίνεται ὅταν φυλλομετρῶμεν ἐκτεταμένα βυζαντηνὰ συγγράμματα βραχείας τινὸς χρονικῆς περιόδου. Ἀλλ' ὑπῆρξαν εὐτυχῶς πάντοτε καὶ ἄνδρες τοιοῦτοι, οἵτινες ἀποβαλόντες τὴν διδασκαλικὴν σχολαστικότητα κατώρθωσαν νὰ ἐπεξεργασθῶσι μετὰ πρωτοτυπίας τὸ ὑπὸ τῆς παραδόσεως παραβεβαρυμένον καὶ τραχὺ τῆς γραφομένης γλώσσης ὑλικόν. Διότι οὐδέποτε τοσοῦτον παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς ἐπεκράτησεν ὁ ξηρὸς τῆς παραδόσεως τύπος, ὅσον παρὰ τοῖς Λατίνοις κατὰ τοὺς αἰῶνας τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀμαθείας [1]). Σπουδαιοτάτης σημασίας ἦσαν παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς πρὸς ἀπόκτησιν ὕφους ἐν τῇ πεζῇ γλώσσῃ τὰ ἀρχαῖα προγυμνάσματα, ἤτοι ἡ μεθοδικὴ διαβάθμισις τῶν

[1]) «Εἰς τοὺς σκοτεινοὺς τούτους χρόνους τῆς λογοτεχνίας τόσον σπάνιον ἦτο τὸ ὕφος, ὥστε ἡ γλῶσσα κατήντησεν ἄθροισμά τι τυπικῶν ἐκφράσεων. Οἱ βιογράφοι τῶν παπῶν διαθέτουσι τοιαύτας τυπικὰς ἐκφράσεις πρὸς διαγραφὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν εἰκόνος καὶ τοῦ ἀτομικοῦ ἀκόμη χαρακτῆρός των, πρὸς ἀφήγησιν τῶν πλημμυρῶν τοῦ Τιβέρεως καὶ αὐτῆς τῆς κτίσεως ἐκκλησιῶν. L. Duchesne, Le Liber Diurnus, Bibliothèque de l'école des chartes 52 (1891) 29.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀσκήσεων ἀπὸ τῶν μύθων, εἰς τὰ διηγήματα, εἰς τὰς χρείας, εἰς τὰς ἀνασκευάς, εἰς τὰς κατασκευάς, εἰς τὰς γνώμας καὶ τέλος εἰς τὰς ἠθοποιίας.

Μέγα πλῆθος ὑποδειγμάτων τῶν ἀνουσίων τούτων προϊόντων τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος κατὰ τὸν βυζαντηνὸν αἰῶνα ἐδημοσίευσεν ὁ Χριστιανὸς Βάλτς ἐν τοῖς ἐνέα τόμοις τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων αὐτοῦ· περὶ τὴν χρονολογίαν καὶ γενεαλογίαν τῶν ἔργων τούτων δὲν ἠσχολήθη πολύ, περισσότερον δὲ κατὰ τοῦτο δὲν ἔπραξαν οὐδὲ ὁ Κράμερος καὶ Βοασσονάδ, εἰς οὗ τὰ ἀνέκδοτα περιεπλανήθησαν ἄλλα τινὰ τοιαῦτα πονήματα. Παρὰ τῷ Βάλτς εὑρίσκομεν πλὴν πολλῶν ἀνωνύμων ἔργων τὰς ῥητορικὰς πραγματείας τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, τοῦ Νικηφόρου Βασιλάκη (περὶ τὰ μέσα τοῦ ιϐ΄ αἰῶνος), τοῦ Ἰωάννου Τζέτζη, τοῦ Γρηγορίου Κορίνθου, τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη (ἴδε § 126), τοῦ Μαξίμου Πλανούδη, τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος (Συντομὴ περί τινων μερῶν τῆς ῥητορικῆς), τέλος τὴν ῥητορικὴν σύνοψιν τοῦ Ματθαίου Καμαριώτου, ὅστις ἐδίδαξεν ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ μέσα τοῦ ιε΄ αἰῶνος φιλοσοφίαν, ῥητορικὴν καὶ γραμματικήν, τὴν Σύνοψιν ῥητορικῆς τινος Ἰωσὴφ Πιναροῦ ῥακενδύτου, πραγματείαν Περὶ τρόπων ἀγνώστου τινὸς Κοκονδρίου κ. ἄ. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι τῶν συγγραφέων τὰ ἐν χειρογράφοις ὀνόματα ἐν τούτοις τοῖς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεᾶς παραδιδομένοις διδακτικοῖς ἐγχειριδίοις δὲν δύνανται νὰ εἶνε ἀπολύτως πιστευτά.

1. Κύριον σύγγραμμα: Chr. Walz, Rhetores graeci, ἐν τόμοις 9, ἐν Στουτγάρτῃ 1832—36. — Κριτικῶς ἐκαθαρίσθη σημαντικῶς ἡ ὕλη αὕτη ἐν Rhetores graeci ex recognit. L. Spengel ἐν τόμοις τρισί, ἐν Λειψίᾳ, Biblioth. Teubner. 1853—56. — Ἄλλη αὐτῶν ἐπεξεργασία ὑπὸ A. Römer καὶ C. Hammer, μέχρι τοῦδε τόμ. I, 1—2. ἐν Λειψίᾳ Biblioth. Teubneriana, 1885—1894. — Περὶ τῶν πρὸ τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος τὸν Ἑρμογένη καὶ Ἀφθόνιον συνεχισάντων ἴδε W. Christ, Griechische Litteraturgeschichte, 2ας ἐκδ. § 495 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Αἱ ἐκ τοῦ Ἑρμογένους ἐκλογαὶ Περὶ ἰδεῶν καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Σουίδα μαρτυρουμένης πραγματείας τοῦ Λαχάρους Περὶ κώλου καὶ κόμματος καὶ περιόδου, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν ὁ Walz, Retores gr. III 712—723 ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κάστορος, πραγματικῶς προέρχονται ἔκ τινος Ἀνωνύμου, ὅστις πιθανῶς ἔζησεν ἐν ἀρχῇ τοῦ ι΄ αἰῶνος· ὁ τίτλος Κάστορος Ροδίου ῥήτορος τοῦ καὶ φιλορωμαίου εἶνε νοθεία τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιοκάππα. Ἡ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει πρὸ πάντων πολύτιμος αὕτη πραγματεία ἠρευνήθη ἐσχάτως κριτικῶς καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ W. Studemund: Pseudo-Castoris excerpta rhetorica, ἐν Breslau 1880 (Gratulationsschrift zum Jubiläum der Universität Bologna).

3. Ἐν κώδικι παρισ. ἑλλ. 2830 φύλ. 201—216ν κεῖται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ματθαίου Βλαστάριος ῥητορικὴ σύνοψις ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῶν διαιρέσεων τῶν σχημάτων τῆς ῥητορικῆς τέχνης. Δὲν δύναμαι νὰ εἴπω ἂν αὕτη ταὐτίζεται πρός τι τῶν ὑπὸ Walz δημοσιευθέντων ἐγχειριδίων, π. χ. τοῦ Ματθαίου Καμαριώτου (Walz 6, 599—644).

4. Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ματθαίου Καμαριώτου πρβ. Κ. Ν. Σάθα, Νεοελλ. φιλολ. σ. 60 ἑ, περὶ δὲ τῆς ἀρχικῆς ἐκδόσεως τῆς ῥητορικῆς του (ἐν Αὐγούστῃ 1595) ἴδε E. Legrand, Bibliographie hellén. 2 (1885) 108 ἑ. — Περὶ Κοκονδρίου πρβ. Ch. E. Finckh, Zu Kocondrius Περὶ τρόπων, ἐν Philologus 26 (1867) 713—715· 28 (1869) 221—229.

5. Ἰγνάτιος Χορτασμένος, οὗ ἡ προσωπικότης καὶ ἡ ἀκμὴ εἶνε ἄγνωστα, ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς τὰ προγυμνάσματα τοῦ Ἀφθονίου. Κεῖται π.χ. ἐν κώδ. φλωρεντ. Riccard. 58 φύλ. 1 ἑ. Πρβ. τὰ σημειωθέντα ὑπὸ G. Vitelli, ἐν Studi ital. di fil. class. 2 (1894) 508 καὶ 570.

6. Χαρακτηριστικὸν πάσης τῆς ἐν Βυζαντίῳ ἀνθούσης παιδείας διὰ τὴν καθαρῶς ἀνθρωπιστικὴν καὶ φιλολογικὴν αὐτῆς μορφὴν εἶνε, ὅτι ἐθεωρήθη περιττὴ ἰδιαιτέρα τις θεωρία περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ῥητορικῆς. Πρβ. τόμ. Α΄ σελ. 322. Ὅλως διόλου μεμονωμένη εἶνε ἡ προφανῶς μεταγενεστέρα Σκιαγραφία, ἤτοι ὁδηγίαι πρὸς σύνταξιν ἐκκλησιαστικῶν, ἠθικῶν καὶ πανηγυρικῶν λόγων. Ἐν κώδικι ἀθηναϊκῷ 1196 τοῦ ιζ΄ αἰῶνος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

188. Ἐπιστολάρια. Εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ῥητορικῆς ἀνήκει ἡ τῆς ἐπιστολογραφίας. Ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι δὲν ἐδόθη πολλὴ προσοχὴ εἰς τὴν εἰδικὴν ἐκγύμνασιν ἐν τῷ γένει τούτῳ τῆς κομψογραφίας, ἥτις στενώτατα συνεδέετο πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον. Ὁ ἀρχαιότατος ὁδηγὸς ἐπιστολογραφίας εἶνε χωρίον τι ἐν τῇ ἐσφαλμένως ὑπὸ τὸ ὄνομα Δημητρίου τοῦ Φαληρέως παραδοθείσῃ πραγματείᾳ Περὶ ἑρμηνείας, ὅπερ καὶ κεχωρισμένως παρεδόθη καὶ ἐδημοσιεύθη. Περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος πραγματεύεται καὶ διατριβή τις τοῦ ἀρχαιοτέρου Φιλοστράτου, ἥτις εἶνε ἴσως ἀπόσπασμα σωθὲν ἐκ τῶν Διαλέξεών του. Προσθετέον εἰς ταῦτα ἀνώνυμόν τι πονημάτιον Τύποι ἐπιστολικοί, ἀποδιδόμενον ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ 60, 16 εἰς Δημήτριον τὸν Φαληρέα ἐν ᾧ ἀπαριθμοῦνται εἴκοσι καὶ ἓν εἴδη ἐπιστολῶν. Ὅμοιον εἶνε καὶ τὸ ἐν πολλοῖς χειρογράφοις παραδοθὲν βιβλιάριον Ἐπιστολιμαῖοι χαρακτῆρες, ὅπερ ἄλλοτε μὲν ἀποδίδεται εἰς τὸν Λιβάνιον, ἄλλοτε δὲ (ἐν ἄλλῃ ἐκδόσει) εἰς τὸν νεοπλατωνικὸν Πρόκλον, ἀλλ' εἰς οὐδέτερον αὐτῶν δύναται νὰ ἀνήκῃ· ἐνταῦθα ἀναβιβάζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν παντοίων εἰδῶν τῶν ἐπιστολῶν εἰς τεσσαράκοντα καὶ ἓν· πᾶν εἶδος λαμβάνει τὸν ὁρισμόν του καὶ διασαφεῖται διὰ μικροῦ ὑποδείγματος. Τέλος ὁδηγίας περὶ ἐπιστολικοῦ ὕφους παρέχουσι ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Νικόβουλον καὶ ὁ Φώτιος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Ἀμφιλόχιον. Ἀλλὰ καθόσον ἐν Βυζαντίῳ ἡ γραφομένη γλῶσσα ἀπέβαλλε τὴν πρὸς τὴν ζῶσαν καὶ καθημερινὴν συνάφειαν, καθίστατο καὶ ἡ ἀνάγκη αἰσθητοτέρα νὰ δοθῶσιν εἰς τὸ φιλολογικῶς ἀνεπιστῆμον δημόσιον πρακτικοὶ κανόνες καὶ ὑποδείγματα πρὸς σύνταξιν σπουδαίων ἐπιστολῶν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ μᾶς ἐκπλήττῃ τοῦτο, διότι καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ὑπερεκχειλίζοντι ἐκ τῆς παιδείας αἰῶνι τὰ ἐγχειρίδια ἐπιστολικῶν τύπων δὲν εἶνε ὀλίγον διαδεδομένα, ἐν αὐτοῖς δὲ περὶ σχέσεων καὶ προσώπων γίνεται λόγος, περὶ ὧν οὐδέποτε θὰ ὑπέθετέ τις ὅτι δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀνάγκην τοιαύτης νηπιακῆς ὁδηγίας. Πραγματικῶς ὑπάρχουσι πολυάριθμα βυζαν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τηνὰ χειρόγραφα, περιέχοντα τύπους ἐπιστολικοὺς καὶ ἀνάλογα ἐγχειρίδια, χρήζοντα ἔτι κατατάξεως καὶ κριτικῆς ἐξακριβώσεως. Ἡ ἔννοια τοῦ ἐπιστολαρίου εἶνε πολὺ εὐρεῖα· ἐν αὐτοῖς κανόνες δίδονται ὄχι μόνον πρὸς κοινὰς ἐπιστολάς, ἀλλὰ καὶ πρὸς μαρτυρικά, διορισμοὺς κτλ. Καὶ συμβολαιογραφικὰ ὑποδείγματα συνάπτονται πρὸς αὐτά· τὴν ἀνωτάτην δὲ βαθμῖδα ἀποτελοῦσιν οἱ τύποι προοιμίων χρυσοβούλλων αὐτοκρατορικῶν καὶ πατριαρχικῶν, οἷα συνέταξε π. χ. ὁ Δημήτριος Κυδώνης (ἴδε § 207). Ἰδίως δὲ ἀναφορὰ γίνεται ἐν τοῖς βυζαντηνοῖς ἐπιστολαρίοις εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ δείγματα ἐπιστολῶν πρὸς ἀποδέκτας κατὰ βούλησιν. Εἰς τὰ ἐπιστολάρια δὲ ὑπὸ τὴν στενὴν σημασίαν τῆς λέξεως προστίθενται τὰ ἐν τῇ κλασικῇ χώρᾳ τῆς ἐθιμοτυπίας λίαν σπουδαῖα ἐγχειρίδια περὶ προσφωνήσεων καὶ τίτλων. Ἐπειδὴ οἱ διαγεγραμμένοι τύποι τῶν προσφωνήσεων μετεβάλλοντο κατά τε τὸν ἀποδέκτην καὶ τὸν ἐπιστέλλοντα, ἦσαν ἀπαραίτητοι λίαν ἀκριβεῖς ὁδηγίαι. Τέλος παρέχονται ἐν τοῖς βιβλίοις τούτοις καὶ αἱ ὁδηγίαι αἱ ἀπαιτούμεναι πρὸς γνῶσιν τῆς χρήσεως τῶν ἐπὶ χρυσοῦ, ἀργύρου, μολύβδου καὶ κηροῦ τιθεμένων σφραγίδων. Τὰ ἐπίσημα περὶ προσφωνήσεων καὶ τίτλων ἐγχειρίδια εἶνε ἀξιοσημείωτα ὡς πηγαὶ πρὸς γνῶσιν τῶν διαβαθμίσεων τῶν ἀξιωμάτων καὶ τῆς τάξεως τῶν ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν. Ἡ δὲ ἀξία των ἔγκειται ἰδίως ἐν τούτῳ ὅτι ἐν αὐτοῖς περισσότερον ἢ ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῆς τάξεως τῶν ἐπισκόπων (ἴδε ἀνωτέρω § 173) λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ πραγματικὴ διοικητικὴ κατάστασις.

Τὴν μεγίστην διάδοσιν ἔλαβον ὡς φαίνεται τὰ ἐπιστολάρια κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ κράτους καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ ιε'—ιθ' αἰῶνος, ἅτινα πολυάριθμα εἶνε ἰδίως εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Ἄθω, ἐμφανίζονται τὰ ἐπιστολάρια συχνότερα ἢ ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις κώδιξι. Ἐν αὐτοῖς εὑρίσκονται καὶ ἐν δημώδει γλώσσῃ ἐπιστολάρια εἰς χρῆσιν οἱου-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δήποτε (Ἐπιστολάρια κοινὰ εἰς κάθε ἄνθρωπον ὀνομάζονται), ὁμοίως ἐπιστολαὶ ὑπὸ τὸν ἥκιστα κλασικὸν τύπον τῶν «τζερμονιόζων». Ἐκ τῶν αὐτῶν λίαν ὑστέρων χρόνων προέρχονται καὶ αἱ Γνῶμαι καὶ ἐκφράσεις πρὸς χρῆσιν ἐν ἐπιστολαῖς. Τὸ μάλιστα διαδεδομένον ἐπιστολάριον τῶν νεωτέρων χρόνων εἶνε τὸ πολλάκις τυπωθὲν ἔργον τοῦ γνωστοῦ φιλοσόφου Θεοφίλου Κορυδαλλέως Περὶ ἐπιστολικῶν τύπων. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα νεοελληνικὰ ἐπιστολάρια ἐδημοσιεύθησαν διὰ τοῦ τύπου.

1. Ἐκδόσεις. Τὰ ἓξ ἐν ἀρχῇ τῆς παριγράφου μνημονευθέντα βιβλία περιελήφθησαν κατ' ἀρχαιοτέρας ἐκδόσεις ὑπὸ R. Hercher, Epistolographi graeci, ἐν Παρισίοις, Didot, 1873 σελ. 1—16. — Τὴν πραγματείαν τοῦ Ψευδοπρόκλου ἢ Ψευδολιβανίου ἐξέδ. ὁ Ant. Westermann, Proclus Diadochus, De conscribendis epistolis libellus, ἐν Λειψίᾳ 1856, ἔπειτα δὲ ἀγνοῶν τὴν ἔκδοσιν ταύτην ὁ H Hinck, Die ἐπιστολιμαῖοι χαρακτῆρες des Pseudo-Libanius, ἐν Jahns Jahrbücher 99 (1869) 537—562 (καλῶς πραγματευθεὶς καὶ περὶ πάσης τῆς παραδόσεως), — Βιβλίον προσφωνήσεων ἐκ τοῦ ιε΄ αἰῶνος: Ἔκθεσις νέα, ὅπως νῦν γράφει ὁ Κπόλεως πατριάρχης τῷ πάπᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς πατριάρχαις κτλ. παρὰ Migne, Patr. gr. 107, 404—418. — Τύποι συμβολαίων καὶ ὅμοια παρὰ K. N. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. 6 (1877) 607—653. Πρβ. K. E. Zachariae von Lingenthal, Beiträge zur Geschischte des byzantinischen Urkundenwesens, ἐν Βυζαντ. Δελ. 2 (1893) 177—186. — Τὸ ἐπιστολάριον τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλλέως ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Λονδίνῳ 1625 ὑπὸ Νικοδήμου Μεταξᾶ: Τοῦ σοφωτάτου κυρίου Θεοφίλου τοῦ Κορυδαλλέως περὶ ἐπιστολικῶν τύπων, ἐν Λονδίνῳ, Ex officina G. S. Typographi 1625. Κατόπιν ἀνετυπώθη πολλάκις π. χ. ἐν Βενετίᾳ 1786. — Νέον ἐπιστολάριον ἐν Λειψίᾳ 1778, ἀνετυπώθη ἐν Βενετίᾳ 1785 (σημειοῦται παρὰ Boissonade, Anecdota nova σελ. 74). — Τέλος ἐξέδωκεν ἰατρός τις Βασίλειος Ἐπιστολάριον ἐκ διαφόρων ἐρανισθέν, ἐν Κπόλει 1804, ἀρκετὰ ἐκτενὲς βιβλίον, ἐν τῷ ὁποίῳ καθορίζονται καὶ ἐξηγοῦνται τεσσαράκοντα ἐπιστολῶν γένη, μετὰ πολλῶν ὑποδειγμάτων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Βοηθήματα: Ἐπισκόπησις τῆς ἐπιστολογραφικῆς βιβλιολογίας καὶ τῆς θεωρίας αὐτῆς παρὰ Fabricius, Bibl. gr ed. Harl. I 602—703 καὶ A. Westermann, De epistolarum scriptoribus graecis, 8 Universitätsprogramme, ἐν Λειψίᾳ 1851 – 1855. — Πρὸς δὲ τούτοις παρὰ Hinck καὶ Hercher ἔνθ' ἀνωτέρω.

3. Παράδοσις τῶν κειμένων: Βυζαντηνὰ ἐπιστολάρια καὶ ἐγχειρίδια προσφωνήσεων διεσώθησαν ἐν πολυαρίθμοις χειρογράφοις, ἀλλ' ὀλίγιστα αὐτῶν εἶνε ἀρχαιότερα τοῦ ιε΄ αἰῶνος. Ἐπειδὴ αἱ σημειώσεις, ἃς ἔλαβον ἐκ χειρογράφων καὶ καταλόγων δὲν ἐξαρκοῦσι πρὸς διάταξιν τῶν κειμένων εἰς κατηγορίας, περιορίζομαι εἰς ἀλφαβητικὴν ἀπαρίθμησιν τῶν κατὰ σύμπτωσιν σημειωθέντων κωδίκων:

Ἀθων. 1118 τοῦ ιη΄ αἰῶνος (τὸ ἐκτυπωθὲν βιβλίον τοῦ Κορυδαλλέως).
» 1149 » » » (τὸ αὐτό).
» 1172 » ιζ΄ » (ἐπιστολικοὶ τύποι ἐν γλώσσῃ κοινῇ).
» 1264 » » » (ἐπιστολικοί τινες τύποι, πῶς δεῖ γράφειν πρὸς διάφορα πρόσωπα).
Ἀθωνιτ. 636 » » » (ἀρ. 11—20).
» 662 » ιη΄ » (ἐπιστολαὶ τζερμονιόζαι κ. ἄ.).
» 663 » » » (ἰταλικαὶ ἐπιστολαὶ καὶ μία λατινική).
» 1227 » ιθ΄ » (δημῶδες ἐπιστολάριον).
» 2087 » ιη΄ » (γνῶμαι καὶ ἐκφράσεις πρὸς χρῆσιν ἐν ἐπιστολαῖς).
» 2144 » ις΄ » (τύποι ἐπιστολῶν).
» 2259 » ιθ΄ » (τύποι ἐπιστολῶν).
» 2917 » ιζ΄ » (τύποι ἐπιστολῶν).
» 3892 » ιη΄ » (τύποι ἐπιστολῶν).

Berol. Phillip. 1611 τοῦ ιε΄ αἰ. φύλ. 10ν —11 (τύποι περὶ ἀγάπης, εἰς ὅντινα βούλεται γράφειν).

Bodl. Barocc. 131 τοῦ ιδ΄ αἰ. φύλ. 485ν — 486 (τύποι ἐπιστολῶν)

Bodl. Barocc. 205 τοῦ ιδ΄ αἰ. φύλ. 516—520 (τύποι ἐπιστολῶν αὐτοκρατορικῶν ἢ συστατικῶν κτλ.)

Bodl. Barocc. 216 φύλ. 272—278 («τύποι ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικῶν βαρβαρογραικικαὶ») καὶ φύλ. 331—336 (τύποι συγχαρητηρίων ἐπιστολῶν).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Bold. Cromwell 10 τοῦ ις΄ αἰ. φύλ. 88 (πιστοποιητικὰ ἱερέων).
Harlejanus 5545 (ἐγχειρίδιον ἐκκλησιαστικῶν τίτλων).
Harlejanus 6302 (τύποι ἐπιστολῶν).
Neapol. III B. 27 τοῦ ις΄ αἰ. φύλ. 181—184ν (ἐκκλησιαστικοὶ τίτλοι).
Panorm. I. F. 15 τοῦ ιζ΄ αἰ. φύλ. 180ν (ἐκκλησιαστικοὶ τίτλοι).
Paris. 400 τοῦ ιδ΄ αἰ. φύλ. 135 ἑ, 149 ἑ, 162 ἑ.
Paris. 1362 τοῦ ιε΄ αἰ. φύλ. 260ν —266 (τίτλοι καὶ ἐγχειρίδιον προσφωνήσεων. Παρὰ Migne, Patr. gr. 107, 404—418).
Paris 1388 τοῦ ιε΄ αἰ. φύλ. 5ν —13ν (τὸ αὐτὸ ὡς καὶ ἐν κώδικι 1362).
Paris. 2671 τοῦ ιε΄ αἰ. φύλ. 347—398ν (συλλογὴ ἐπιστολαρίων καὶ τίτλων).
Vatic. Palat. 367 τοῦ ιγ΄ φύλ. 99ν —121ν, 158—162, 163, 174 (ἐκκλησ. καὶ κοινῶν ἐπιστολῶν δείγματα, συμβόλαια).
Vatic. 573 φύλ. 61.
Vatic. 1175 φύλ. 116.

189. Ἐφηρμοσμένη ῥητορική. Πολυτιμότερα καθ' ἑαυτὰ καὶ σπουδαιότερα πρὸς ἐκτίμησιν τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγικότητος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα εἶνε τὰ πολυάριθμα συγγράμματα, ἐν οἷς εὑρίσκει ἐφαρμογὴν πρακτικὴν ἡ ἀρχαία ῥητορικὴ τέχνη. Τὴν πρώτην δὲ ἀρχὴν ἐν τούτῳ λαμβάνει ἡ ἱστορικὴ ἐπισκόπησις ἀπὸ τῆς ἐν τῷ ε΄ καὶ ς΄ αἰῶνι ἀκμασάσης ῥητορικῆς σχολῆς τῆς Γάζης. Τὸ ἀσιατικὸν χρῶμα φέρον, πομπώδες καὶ βαρὺ ὕφος τῆς σχολῆς ταύτης, ὅπερ καὶ αὐτὸν τὸν παλαιὸν Ἀσιανισμὸν ἐζήτει νὰ ὑπερβάλῃ, παρέμεινεν ὑποδειγματικὸν καὶ διὰ τὸ λεκτικὸν τῶν Βυζαντηνῶν, ἂν καὶ διεκρίνοντο ἐνταῦθα οἱ διάφοροι τοῦ ὕφους τρόποι καὶ δὲν ἀνεγνωρίζετο πάντοτε ὁ αὐτὸς ὡς μόνος κῦρος ἔχων. Εἷς τῶν ἐξοχωτάτων ἀντιπροσώπων τοῦ ἀνατολικοῦ τρόπου εἶνε καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς του καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν του ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης. Τὴν ὑψίστην δὲ βαθμῖδα ἐν τῇ διαμορφώσει τοῦ εὐγενεστέρου ῥητορικοῦ λεκτικοῦ κατέχει ὁ Φώτιος. Ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων, ἀντιθέτως πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους κατάστασιν, ἀπέκτησε τὸ γένος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦτο τοῦ λόγου δύναμιν καὶ πολλοὶ αὐτὸ ἐθεράπευσαν. Οἱ γονιμώτατοι ἀντιπρόσωποι τῆς ῥητορικῆς ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ ἤκμασαν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου, οἷον ὁ Γρηγόριος ὁ Κύπριος, ὁ Νικηφόρος Χοῦμνος, ὁ Θεόδωρος Ἡρτακηνός, ὁ Δημήτριος Κυδώνης. Ὅπως δὲ ὁ Μοσχόπουλος, ὁ Πλανούδης καὶ οἱ λοιποὶ γραμματικοὶ τοῦ αἰῶνος τῶν Παλαιολόγων, οὕτω καὶ οἱ ῥήτορες τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶνε σημαντικοὶ πρόδρομοι τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἰταλικοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ὁ βυζαντηνὸς χαρακτὴρ ἐμφανίζεται παρ' αὐτοῖς οὐχὶ σπανίως φέρων ἀπόχρωσίν τινα ἐντελῶς νεωτεριστικὴν καὶ ἐμπράγματον.

Ἡ σταθερότης καὶ ἐπιμονή, μεθ' ἧς ἐκαλλιεργήθησαν πάντοτε τὸ ἐκλεκτὸν ὕφος τοῦ λόγου καὶ ἡ ἔντεχνος σύνθεσις, παρήγαγε παρά τισι τῶν εὐφυεστέρων συγγραφέων πάνυ λαμπροὺς καρποὺς καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Δυνάμεθα μάλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο γένος τοῦ λόγου τὸ Βυζάντιον ἐπλησίασε τοσοῦτον τὴν ἀρχαιότητα ὅσον ἐν τούτῳ, ἀναμφιβόλως δὲ πολλάκις ἀνῆλθεν εἰς τὴν βαθμῖδα τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Λιβανίου, τοῦ Θεμιστίου καὶ ἄλλων συγγενῶν συγγραφέων, ἰδίως διὰ τοῦ Φωτίου, ὅστις ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του ἐπιδεικνύει ἑαυτὸν ἀντάξιον τῶν ἀρχαίων διδασκάλων μαθητήν, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων πολλῶν, οἷον τοῦ Εὐσταθίου, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, Γρηγορίου Κυπρίου καὶ τελευταῖον διά τινων τῶν Ἑλλήνων ἀνθρωπιστῶν. Οὐδεμία τῶν ἰδιοτήτων τῆς ἀρχαίας φυλῆς ἐκληροδοτήθη ἀγνοτέρα εἰς τοὺς Ἕλληνας μέχρι τῶν βυζαντηνῶν καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων ἢ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ καλλιεπὲς καὶ παθητικὸν ὕφος, ἂν καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀδιαχώριστα ἔμειναν καὶ ὁ κενὸς κόμπος τῶν λέξεων καὶ ὁ ὄγκος τοῦ λόγου. Πολλάκις θὰ παρητούμεθα εὐχαρίστως ὅλης τῆς λαμπρότητος τῆς μορφῆς, ἐὰν ἀντὶ τούτου εἴχομεν τὴν ἀνεπιτήδευτον ἔκφρασιν πρωτοτύπων ἰδεῶν καὶ ἀληθινῶν αἰσθημάτων. Πάντα τὰ εἴδη τῆς πρακτικῆς τῶν ἀρχαίων ῥητορικῆς ἐπανευρίσκομεν ἐν Βυζαντίῳ. Ἐν ταῖς Διαλέξεσι, Μελέταις, Ἠθοποιίαις κτ. εὑρίσκομεν πολλάκις καὶ τὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκ τῶν ἀρχαίων ἤδη γνωστὰ θέματα· συχνάκις ὅμως βλέπομεν καὶ τροποποιήσεις τινὰς νεωτεριστικάς· τοιουτοτρόπως φαίνεται ἡ ἐν σελ. 568 τόμ. Α΄ μνημονευθεῖσα ἠθοποιία τοῦ Κιννάμου ὡς τροποποιία τῆς τοῦ Λιβανίου: Τίνας ἂν εἴποι λόγους ζωγράφος γράφων τὸν Ἀπόλλωνα εἰς δάφνην ξυλίνην καὶ τοῦ ξύλου μὴ δεχομένου τὰ χρώματα (ἐκδόσ. Reiske 4, 1019—1022). Πλὴν τῶν προγυμνασμάτων ἐπικρατοῦσιν οἱ πανηγυρικοὶ λόγοι εἰς αὐτοκράτορας, πρίγκιπας καὶ πάτρωνας, οἱ ἐπικήδειοι καὶ οἱ ἐπιδεικτικοί· οἱ τελευταῖοι οὗτοι, αἱ λεγόμεναι δηλονότι Ἐκφράσεις, ἤτοι περιγραφαὶ καλλιτεχνικῶν ἔργων, τοπίων, ὡρῶν τοῦ ἔτους κ. ἄ., ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὴν λογίαν ποίησιν τῶν χρόνων τῶν διαδόχων καὶ εἰς τὰ μυθιστορήματα μέχρι τῶν ἐσχάτων βυζαντηνῶν χρόνων, ὡς τοιοῦτοι δὲ ἀπέκτησαν σπουδαίαν σημασίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς λογοτεχνίας [1]). Καρποφορωτάτη διὰ τὴν ἀνωτέραν ῥητορικὴν ἀπεδείχθη ἡ συνήθεια τῆς ἐκφωνήσεως λόγων ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ πατριάρχου. Ἐν ταῖς περιστάσεσι ταύταις ἀνεπτύσσετο ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς τῶν καλλίστων ἀτομικῶν δυνάμεων. Τοιαύτην λίαν ἐνδιαφέρουσαν συλλογὴν ὑποδειγματικῶν λόγων, ὧν τὰ θέματα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶνε ἐκκλησιαστικά, διέσωσεν ὁ περίφημος κῶδιξ Ἐσκουρ. Υ. Π. 10. Πλουσία εἰς εἰδήσεις περὶ τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Βυζαντίου εἶνε καὶ ἡ λογοτεχνικῶς ὡραιοτέραν θέσιν καταλαμβάνουσα ἐπιστολογραφία, περὶ τὴν ὁποίαν σχεδὸν πάντες οἱ σημαίνοντες Βυζαντηνοὶ ἠσχολήθησαν.

Πρὸς λεπτομερεστέραν ἐξιστόρησιν τῆς ἐν τῇ ῥητορικῇ καὶ ἐπιστολογραφίᾳ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα παραγωγικότητος τῶν Ἑλλήνων λείπει ἀκόμη πᾶσα προκαταρκτικὴ ἐργασία. Πιθανῶς ὅμως, μετ' ἐμβριθῆ ἐξερεύνησιν τῆς πολλαπλῆς τῶν ἔργων σωρείας, τὸ τελευταῖον συμπέρασμα θὰ δείξῃ, ὅτι πραγματικὴ καὶ γνησία ἀνάπτυξις ἐνταῦθα ἐν ὀλίγῳ μόνον μέτρῳ δύναται νὰ παρατηρηθῇ. Καὶ ἐν Βυζαντίῳ οὐχὶ σπανίως ἀκούομεν ὅτι ὁ δεῖνα ῥή-

[1]) Πρβ. E. Rohde, Der griechische Roman σ. 335, 508 ἑ, 512 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

των τὴν ἐκπαίδευσίν του ἔλαβε παρὰ τῷ δεῖνα συγχρόνῳ διδασκάλῳ. Οὕτως ὁ Θεοφύλακτος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας ἔρχεται μετὰ τὸν Ψελλόν, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις εἶνε μαθητὴς τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδου, ὁ Γρηγόριος ὁ Κύπριος τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου, ὁ Νικηφόρος Χοῦμνος τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἀκριβεστέρα δὲ ἔρευνα θ' ἀνακαλύψῃ πιθανῶς καὶ τὰ ἴχνη ταύτης τῆς ἀμέσου τῶν διδασκάλων ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἐπιρροῆς· ἀλλ' οἱ καθαυτὸ διδάσκαλοι πάντων ὁμοίως τῶν Βυζαντηνῶν ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι. Διὰ τοῦτο καὶ πολλάκις εἶνε τόσον ὁμοιόμορφοι· διὰ τοῦτο ἡ ἀνάπτυξις, ἣν εἰς ὡρισμένην τινὰ περίστασιν προσδοκῶμεν, διακόπτεται τόσον ἀπροσδοκήτως· διὰ τοῦτο ἦτο δυνατὸν π. χ. νὰ γεννηθῇ εἷς Φώτιος, τῆς τελειότητος τοῦ ὁποίου περὶ τὸ ὕφος, ἂν οἱ ἀρχαῖοι ὅροι ἴσχυον, ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ προηγηθῇ μακρὰ παρασκευαστικὴ ἐποχή. Ἀλλ' ἐν Βυζαντίῳ τὸ πᾶν ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς μεγαλειτέρας ἢ μικροτέρας ἱκανότητος ἑνὸς ἑκάστου περὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἀρχαίων προτύπων πρὸς τοὺς μεταβεβλημένους σκοποὺς καὶ πρὸς τὴν νέαν ὕλην. Ἐκθέσαντες ἀνωτέρω διὰ βραχέων τὴν καθόλου δρᾶσιν τῶν Βυζαντηνῶν ἐν τῇ σχολειακῇ ῥητορικῇ, ἐν τοῖς ἑπομένοις ἀναγράφομεν τὰ ὀνόματα ἐκείνων μόνον τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐφηρμοσμένης ῥητορικῆς καὶ τῆς ἐπιστολογραφίας περὶ τῶν ὁποίων δὲν γίνεται λόγος ἐν ἄλλοις κεφαλαίοις, ὡς ἔγινε π. χ. περὶ τοῦ Φωτίου, Ψελλοῦ καὶ ἄλλων.

1. Ἡ ῥητορικὴ σχολὴ τῆς Γάζης B. Stark, Gaza und die philistäische Küste, ἐν Jena 1852. — A. Ludwich, Johannes von Gaza, ἐν Rhein. Museum 44 (1889) 194—206 (ἡ ἔκφρασις τοῦ Ἰωάννου περὶ τῆς παριστώσης τὸν κόσμον εἰκόνος). — Joh. Dräseke, Gesammelte patristische Untersuchungen, ἐν Ἄλτονᾳ καὶ Λειψίᾳ 1889 σ. 208-247 (ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπὸ M. Haupt τὸ 1874 καὶ ἐσχάτως πάλιν ὑπὸ μελῶν τοῦ ἐν Βόννῃ φιλολ. φροντιστηρίου ἐν τῇ Biblioth. Teubneriana 1895 δημοσιευθέντος ἑλλην. κειμένου τοῦ βίου τοῦ Πορφυρίου ὑπὸ Μάρκου διακόνου περιγράφει τὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τελευταῖον πεισματώδη ἐν Γάζῃ ἀγῶνα τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν ἑλληνισμόν). — V. Schultze, Geschichte des Untergangs des griechisch-römischen Heidentums, ἐν Jena, Costenoble 2 (1892) 246 ἑ. — Κύριον σύγγραμμα: Kilian Seitz, Die Schule von Gaza, Dissert. ἐν Heidelderg, K. Winter 1892. — Φῶς νέον ἐπιχέουσιν οἱ ὑπὸ R. Förster κατὰ πρώτην φορὰν δημοσιευθέντες λόγοι τοῦ Χορικίου· πρβ. K. Prächter ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1,609 ἑ. Ἔτι δὲ Rhein. Museum 49 (1894) 481-525. Philologus 54 (1895) 93-123. Πρβ. C. Kirsten, Quaestiones Choricianae, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1894 (= Breslauer philol. Abt. VII 2).

2. Περὶ τῆς ἐπιβλαβοῦς ἀπομιμήσεως τῆς ἀρχαίας ῥητορικῆς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ῥητόρων πρβ. Johannes Bauer, Die Trostreden des Gregorius von Nyssa in ihrem Verhältniss zur antiken Rhetorik, Dissert., ἐν Marburg 1892.

3. Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς βυζαντηνῆς ἐπιστολογραφίας πρβ. M. Treu ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 4 ἑ.

190. Ἀγαπητός, διάκονος ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἐν Κωνσταντινουπόλει, προσεφώνησεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανόν, τοῦ ὁποίου διδάσκαλος ὑπῆρξε κατά τινα μὴ βεβαιωμένην παράδοσιν, κατὰ τὴν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἀνάρρησιν παραινετικὸν λόγον, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ ἐν τοῖς χειρογράφοις ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἔκθεσις κεφαλαίων παραινετικῶν σχεδιασθεῖσα παρὰ Ἀγαπητοῦ διακόνου τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας πρὸς βασιλέα Ἰουστινιανόν. Τὸ πονημάτιον σύγκειται ἐξ 72 κεφαλαίων συνδεομένων διὰ τῆς ἀκολούθου ἀκροστιχίδος: Τῷ θειοτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ ἡμῶν Ἰουστινιανῷ Ἀγαπητὸς ὁ ἐλάχιστος διάκονος. Τὰ δὲ κεφάλαια, ἅπερ περιλαμβάνουσι μίαν μέχρι δέκα σειρῶν, ἀποτελοῦνται ἐκ γενικῶν παραινέσεων περὶ τῶν ἠθικῶν, θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν καθηκόντων τοῦ ἡγεμόνος. Ἕκαστον κεφάλαιον ἀποτελεῖ ὅλον τι καθ' ἑαυτό· ἡ διατύπωσις τῶν κανόνων, ῥητορικῶς διηνθισμένη, φέρει τὸν χαρακτῆρα γνώμης· ἄπειρον εἶνε τὸ πλῆθος τῶν ἀντιθέσεων, τῶν ἰσοκώλων, τῶν παρηχή-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σεων· πολλὴν δ' ἐπιμέλειαν καταβάλλει ὁ συγγραφεὺς περὶ τὴν ὁμοιόμορφον κατασκευὴν τῶν ἀντιστοίχων μελῶν τῆς περιόδου. Ἐν πολλοῖς ὁμοιάζει ἐντελῶς ὁ Ἀγαπητὸς πρὸς τοὺς δύο παραινετικούς, οἵτινες εἶνε παρεμβεβλημένοι εἰς τὸ μυθιστόρημα Βαρλαὰμ καὶ Ἰωσαφὰτ (σελ. 308 ἑ καὶ 331 ἑ ἐκδόσ. Boissonade). Ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς συμφωνίας αὐτῶν διδάσκει, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ Βαρλαὰμ ἀδύνατον νὰ ἤντλησεν ἐκ τοῦ Ἀγαπητοῦ, πρέπει δὲ νὰ παραδεχθῶμεν κοινήν τινα ἀμφοτέρων πηγήν. Αὕτη δὲ πάλιν ἀπέρρευσεν ἐκ τοῦ Ἰσοκράτους καὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων Βασιλείου καὶ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ. Ὁ παραινετικὸς τοῦ Ἀγαπητοῦ διὰ τὴν νομιμοφροσύνην καὶ εὐσέβειαν, ἣν ἀποπνέει τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσης καὶ τὸν πλοῦτον ῥητορικῶν μέσων ἦτο καταλληλότατος ὡς διδακτικὸν δοκίμιον ἐν τοῖς σχολείοις, ἐκ δὲ τῆς ἐν αὐτοῖς χρησιμοποιήσεως ἐξηγεῖται καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν χειρογράφων, δι' ὧν παρεδόθη εἰς ἡμᾶς. Καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν ἀνθρωπιστῶν παρέμεινε τὸ βιβλιάριον ἐν τιμῇ· κατὰ τὸν ις' αἰῶνα ἐξεδόθη εἰκοσάκις περίπου.

1. Ἐκδόσεις: Κατ' ἀπειραρίθμους ἀρχαιοτέρας ἐκδόσεις τελευταῖον προχειρότερον παρὰ Migne, Patr. gr. 86, 1, 1153—1186.

2. Βοηθήματα: Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 8, 36—42. Παρ' αὐτῷ καὶ ἀναγραφὴ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐκδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ τῶν λατινικῶν, γαλλικῶν καὶ γερμανικῶν μεταφράσεων. Αἱ σημειώσεις αὗται τοῦ Fabricius ἀνετυπώθησαν καὶ παρὰ Migne, ἔνθ' ἀνωτέρω. —B. Keil, Epikritische Isokratesstudien, ἐν Hermes 23 (1888) 357—369.—Kil. Seitz, Die Schule von Gaza, ἐν Heidelberg 1892 σ. 14.—Κύριον σύγγραμμα: K. Prächter, Der Roman Barlaam und Joasaph in seinem Verhältniss zu Agapets Königsspiegel, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 444—460.

3. Ἡ συνταύτισις, ἧς πολλάκις ἀπόπειρα ἔγινε, τοῦ Ἀγαπητοῦ πρὸς τὸν Ἀγαπητὸν ἐκεῖνον, πρὸς ὃν Προκόπιος ὁ Γαζαῖος ἀπέτεινε τὴν 112ην ἐπιστολήν του, εἶνε ἐντελῶς ἄνευ στηρίγματος καὶ μάλιστα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀπίθανος, διότι ὁ μὲν συγγραφεὺς τοῦ παραινετικοῦ ἔζη βεβαίως ἐν Κπόλει, ὁ δὲ πρὸς ὃν ὁ Προκόπιος γράφει ἔζη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Πρβ. B. Keil ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 367 ἑ. καὶ K. Prächter ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 444 σημ. 5.

191. Βασίλειος Α' αὐτοκράτωρ 867-886, ὁ ῥέκτης ἡγεμὼν καὶ θεμελιωτὴς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἦτο μὲν οὐχὶ ὑψηλῆς παιδείας ἀνήρ, ἀλλ' ὡς ὁ Κάρολος ὁ μέγας, προσεπάθησε νὰ προαγάγῃ τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ λογοτεχνικὰς ἐργασίας, παρέχων τὴν προστασίαν του εἰς σπουδαίους ἄνδρας. Διέταξε τὴν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐπεξεργασίαν καὶ ἐπέκτασιν τῶν νομικῶν βιβλίων, ἣν ἐξηκολούθησεν ὁ πεπαιδευμένος υἱός του Λέων ὁ Ϛ' καὶ κατὰ τὰ οὐσιώδη εἰς πέρας ἤγαγε. Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ τοῦ Βασιλείου φέρονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς λογοτεχνίας καὶ δύο παραινετικαὶ πραγματεῖαι πρὸς τὸν υἱόν του Λέοντα ἀποτεινόμεναι, ὧν ἡ μὲν πολὺ ἐκτενεστέρα καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: Βασιλείου τοῦ Ρωμαίων βασιλέως κεφάλαια παραινετικὰ ξϚ' πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν Λέοντα, διαιρεῖται καθ' ὕλην εἰς 66 παραγράφους, συνδεομένας ὡς αἱ στροφαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων δι' ἀκροστιχίδος· ταύτης αἱ λέξεις εἶνε: Βασίλειος ἐν Χριστῷ βασιλεὺς Ρωμαίων Λέοντι τῷ πεποθημένῳ υἱῷ καὶ συμβασιλεῖ. Τὸ ὅλον εἶναι ἠθικὸς συνέκδημος, παρέχων συμβουλὰς περὶ τῶν ποικιλοτάτων θεμάτων τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας, οἷον περὶ ἐλεημοσύνης, ἐπιθυμιῶν, παιδείας, τόλμης καὶ συνέσεως, ταπεινοφροσύνης, ἁγνείας κτπ. διὰ συντόμων φράσεων ἐν εἴδει γνωμῶν καὶ κατὰ τρόπον κοινὸν καὶ τετριμμένον. Γνησίως βυζαντηνὴ εἶνε ἡ ἔλλειψις ἀμέσου ἀναφορᾶς πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ τὰς ὑπ' ὄψιν περιστάσεις, ἀντὶ δὲ εἰδικῶν παραγγελμάτων περὶ διοικήσεως καὶ περὶ τῶν πρὸς τὴν πρόοδον τοῦ κράτους ἀναγκαίων μέσων ἀναγινώσκομεν γενικὰς ἠθικολογίας, αἱ ὁποῖαι ἐπίσης θὰ ἤρμοζον καὶ πρὸς πᾶσαν ἄλλην σχεδὸν ἐποχὴν καὶ ὅλως διαφόρους περιστάσεις. Ὡς πρότυπον ἐχρησίμευσαν οἱ παραινετικοὶ λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Ψευδοϊσοκράτους ἡ Πρὸς Δημόνικον παραίνε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σις, ἰδίως δὲ ἡ τοῦ Ἀγαπητοῦ πρὸς τὸν Ἰουστινιανόν. Ἡ δὲ δευτέρα: Βασιλείου βασιλέως ἑτέρα παραίνεσις εἰς τὸν αὐτοῦ υἱὸν Λέοντα βασιλέα περιέχει βραχεῖαν παραίνεσιν πρὸς εὐσεβῆ καὶ κατὰ Θεὸν βίον. Ἀλλὰ δὲν πιστεύομεν ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ Βασιλείου θὰ ὀργισθῇ καθ' ἡμῶν, ἂν ἀθετήσωμεν τὰς εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένας δύο ταύτας παραινέσεις, αἵτινες ἐλέγχουσι κάλαμον ἐξησκημένον καὶ παιδείαν ῥητορικήν· ὁ ἀληθὴς συγγραφεὺς αὐτῶν πρέπει νὰ ζητηθῇ μεταξὺ τῶν περιστοιχιζόντων τὸν αὐτοκράτορα λογίων καὶ ἴσως ἐν αὐτῷ τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ.

Ἐκδόσεις: Τὰ Κεφάλαια ἐξεδόθησαν πολλάκις παρ' ἄλλοις καὶ παρὰ Banduri, Imperium Orientale I 171 ἑ· ἡ δευτέρα συγγραφὴ τὸ πρῶτον ὑπὸ A. Mai, Scriptorum Veterum nova collectio 2 (1827) 679-681.— Ἀμφότερα νῦν ὁμοῦ παρὰ Migne, Patr. gr. 107, XXI ἑ. καὶ LVII ἑ.— Νεοελληνικὴ μετάφρασις ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Χρυσάνθου Νοταρᾶ, ἐν Βουκουρεστίῳ 1691. Πρβ. E Legrand, Bibliogr. hell. du XVII siècle 3 (1895) 5 ἑ.

2. Βοηθήματα: Leo Sternbach, Analecta Photiana, Dissertatio classis philol. acad. litt. Cracoviensis τόμ. 20ῳ (1893) 96 ἑ. χρησιμοποιεῖ τὰ κεφάλαια, ἅπερ ἀνεπιφυλάκτως ἀποδίδει εἰς τὸν Φώτιον, εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῶν δύο λόγων τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Ψευδοϊσοκράτους: Πρὸς Νικοκλέα καὶ πρὸς Δημόνικον.

3. Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου τῶν Κεφαλαίων χρήζει ἐρεύνης, διότι ἱκανὰ χειρόγραφα, οἷον ὁ κῶδιξ βοδλ. βαροκ. 10 φύλ. 137—148, παρέχουσι κείμενον διαφέρον σημαντικῶς τοῦ ἐκτυπωθέντος. Ἄλλοι κώδικες: βοδλ. βαροκ. 98 φύλ. 85—106, Ἀθην. 535. Μόσχας συνοδ. 347 φύλ. 230—241 καὶ 423 φύλ. 276—298 (Vladimir), βιενν. θεολ. ἑλλ. 238 (Nessel) κτλ. Ἡ Παραίνεσις π. χ. ἐν κώδ. Λεσβιακῷ 102.

4. Περὶ τῶν εἰδικῶς εἰς τὸν ἡγεμόνα ἀναφερομένων μερῶν τούτων τῶν παραινετικῶν λόγων πρβ. πλὴν τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Ἀγαπητοῦ καὶ τὸν ὑπὸ A. Mai, Script. vet. nova coll. II ἐκδοθέντα Ἀνώνυμον «De politica sapientia», τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδου τὸν «Βασιλικὸν ἀνδριάντα» (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 447) καὶ τὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνώνυμον ἐπιστολὴν Περὶ βασιλείας, ἣν ἐξέδ. ὁ G. Vitelli ἐν Studi italiani di filologia classica 1 (1893) 380—383 καὶ τοῦ κώδ. Laur. Conv. Soppr. 84.—Τὰς γνώμας τῶν ἀρχαίων περὶ τοῦ ἰδεώδους ἡγεμόνος διερευνᾷ ὁ Gottlob Barner, Comparantur inter se graeci de regentium hominum virtutibus auctores, Dissert. ἐν Marburg 1889.

192. Νικόλαος (852—925), συγγενὴς τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ἀνετράφη μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ σοφοῦ, κατόπιν περιεβλήθη ὑπ' αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τοῦ μυστικοῦ καὶ ἐπατριάρχευσε τὸ 901—907, αὖθις δὲ τὸ δεύτερον 912—925. Ὁ εὐφυὴς οὗτος, ἀλλ' ἐμπαθὴς καὶ φίλαρχος ἱεράρχης, πρέπει νὰ μνημονευθῇ ἐνταῦθα διὰ τὴν πλουσίαν ἀλληλογραφίαν του. Ἓν οὐατικανὸν χειρόγραφον περιέχει 163 ἐπιστολὰς αὐτοῦ, περιεχούσας σπουδαίας εἰδήσεις περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν χρόνων του. Μεταξὺ τῶν ἀποδεκτῶν αὐτῶν εἶνε ὁ Ἐμίρης τῆς Κρήτης, ὃν παραινεῖ ὁ πατριάρχης νὰ φανῇ πρᾶος πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους του, ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας Συμεών, ὁ πάπας τῆς Ρώμης, ὁ αὐτοκράτωρ Ρωμανὸς Α' Λακαπηνός, Ἀρμένιός τις ἡγεμὼν καὶ διάφοροι ἐπίσκοποι, λειτουργοὶ τῆς πολιτείας, μοναχοὶ καὶ ἰδιῶται. Ἔτι δὲ ὁμιλία, ἣν ὁ Νικόλαος ἀπέτεινε πρὸς τὸν λαὸν τοῦ Βυζαντίου μετὰ τὴν διὰ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Ἰωάννου Καμενιάτου (ἴδε τόμ. Α' § 116) γνωστὴν γενομένην καταστροφὴν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Λέοντος τοῦ Τριπολίτου ἐν ἔτει 904.

1. Ἐκδόσεις: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ A. Mai, Spicilegium Romanum τόμ. X 2 (1844) 161—440.—Ἀνατύπωσις παρὰ Migne, Patr gr. 111, 1—406.—Ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἐμίρην τῆς Κρήτης ἐξέδ. ὁ Ι. Σακκελίων ἐν Δελτ. τῆς ἱστορ. κτλ. ἑταιρ. 3 (1890—92) 108—116.—Τὸ πρωτότυπον κείμενον τοῦ ἐγγράφου τῆς παραιτήσεώς του (ἐκ τοῦ ἔτους 907) ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδ. Μονάχου ἑλλ. 277 ὁ Σπυρ. Π. Λάμπρος ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 551—554.

2. Βοηθήματα: Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Νικο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λάου δίδει νέας πληροφορίας ὁ Βίος τοῦ ἁγ. Εὐθυμίου ὑπὸ C. de Boor, ἐν Βερολίνῳ 1888· πρβ. τὴν ἐπὶ τοῦ κειμένου τούτου στηριζομένην ἔκθεσιν ὑπὸ C. de Boor σ. 98 ἑ. 160 ἑ. 176 ἑ. — V. N. Zlatarski, Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ πατριάρχου Κπόλεως Νικολάου μυστικοῦ πρὸς τὸν Βούλγαρον Τσάρον Συμεὼν ἐν Sbornik blgarsk. 10, ἐν Σοφίᾳ 1894, 372 – 428. 11 (1894) 3 – 54 (ἔπεται συνέχεια) (βουλγαριστί).

3. Ἐκ τινος συγχρόνου τοῦ Νικολάου μυστικοῦ προέρχεται λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἄνευ ὀνόματος συγγραφέως παραδιδόμενος ἐν κώδικι οὐατ. ἑλλ. 483 καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐν ἔτει 927 πρὸς Πέτρον τὸν υἱὸν Συμεὼν τοῦ βασιλέως τῆς Βουλγαρίας συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην. Δυστυχῶς ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὴν κακὴν συνήθειαν τῆς βυζαντ. ῥητορικῆς ἀποφεύγει τὸν ἀκριβῆ ὁρισμὸν πραγμάτων καὶ ὀνομάτων, ὥστε ἕνεκα τῶν σκοτεινῶν ὑπαινιγμῶν καὶ ἀλληγορικῶν παραβολῶν δὲν διαγινώσκεται ἀρκετὰ σαφῶς τί ὡς ἱστορικὴ πραγματικότης ὑπόκειται. Μετὰ σχολίων καὶ ῥωσσικῆς μεταφράσεως ἐξεδόθη ὑπὸ Θεοδ. Οὐσπένσκη, Ἀνέκδοτος ἐκκλησιαστικὸς λόγος περὶ τῶν σχέσεων Βουλγάρων καὶ Βυζαντηνῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ἐν τοῖς Χρονικοῖς Ὀδησσοῦ 4 (1894) Βυζαντ. τμήματι 2 σελ. 48 — 123 (ῥωσσιστί). — Κριτικαὶ συμβολαὶ ὑπὸ Ed. Kurtz ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 615 ἑ.

4. Εἰς τούτους ἴσως τοὺς χρόνους ἀνήκει καὶ ἡ ἐν κώδ. βοδλ. κανον. 41 τοῦ ιε΄ αἰ. φύλ. 138 – 142 παραίνεσις: Τοῦ πρωτοασηκρίτου κυροῦ Χριστοφόρου τοῦ Ζῶτος (;) εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ἀρχή: Οὐκ αὐτὸ καθ' αὑτὸ τὸ ἀναγινώσκειν μετέρχεταί τις, τέκνον μοι φίλτατον. Διότι μετ' αὐτὴν ἔπονται ἐν τῷ χειρογράφῳ φύλ. 142 δύο ἐπιστολαί: Τοῦ αὐτοῦ τῷ Μυστικῷ. Ἀλλὰ βέβαιον ὅμως δὲν εἶνε ἂν οὗτος ὁ μυστικὸς πρέπει νὰ ταὐτισθῇ πρὸς τὸν ἡμέτερον Νικόλαον μυστικόν.

193. Θεόδωρος Δαφνοπάτης, πατρίκιος τὸ ἀξίωμα, εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησιν τοῦ Ρωμανοῦ Β΄ ἔπαρχος γενόμενος Κωνσταντινουπόλεως, συνέταξε κατ' ἐντολὴν καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ Α΄ Λακαπηνοῦ (921 — 944)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπιστολὰς πρὸς τὸν πάπαν, πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἡρακλείας Ἀναστάσιον, πρὸς τὸν Ἐμίρην τῆς Αἰγύπτου καὶ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας Συμεών, καὶ λόγον πρὸς τοὺς μητροπολίτας. Ἀπολεσθεῖσαν τοῦ Δαφνοπάτη ἱστορίαν μνημονεύει ὁ Σκυλίτσης ἐν τῷ προοιμίῳ· ἴσως δι' αὐτοῦ ἐννοεῖ τὸ τελευταῖον μέρος τῆς συνεχείας τοῦ Θεοφάνους, ἤτοι τὴν ἱστορίαν τοῦ Κωνσταντίνου Ζ', Ρωμανοῦ Α' καὶ Ρωμανοῦ Β' (ἴδε τόμ. Α' σελ. 707).

1. Τὰς ἐπιστολὰς καὶ τὸν λόγον ἐξέδωκε μετὰ σχολίων σπουδαίων εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ὁ Ἰ. Σακκελίων, ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορικῆς κτλ. ἑταιρ. 1 (1883—84) 657 — 666 καὶ 2 (1885 — 89) 38, ἕως 48· 385 — 409· σ. 389 σημ. περὶ Δαφνοπάτου ὡς ἐξακολουθήσαντος τὸν Θεοφάνην. Περὶ τούτου διέλαβεν ἤδη ὁ A. Rambaud, L'empire grec au dixième siècle σ. 65, 116. — Ἐκκλησιαστικὴ ὁμιλία τοῦ Δαφνοπάτου μόνον λατινιστὶ παρὰ Migne, Patr. gr. 111, 611 ἑ. — Περὶ ἀνεκδότων αὐτοῦ συγγραμμάτων ἴδε Fabricius, Bibl gr. ed. Harl. 10, 385 ἑ., καὶ Migne ἔνθ' ἀνωτ. 607 ἑ.

2. Ἀναφέρομεν ἔτι τὴν μονῳδίαν, ἥτις συγγραφεῖσα ὑπὸ ἀγνώστου κατ' ἀνωτέραν ἐντολήν, προσεφωνήθη ὑπὸ τοῦ παιδὸς ἔτι τότε τὴν ἡλικίαν Ρωμανοῦ Β' εἰς τὴν μνηστήν του Βέρθαν ἀποθανοῦσαν τὸ 949 πρὸ τοῦ γάμου. Ἐξεδόθη ἐκ βιενναίου χειρογράφου ὑπὸ Σπυρ. Λάμπρου ἐν Bulletin de corresp hellén 2 (1878) 266—273.

194. Φιλόπατρις ἐπιγράφεται περίεργός τις τοῦ Λουκιανοῦ ἀπομίμησις, ἥτις ἐπὶ μακρὸν παρέμεινεν ἐν τῶν σκοτεινοτάτων αἰνιγμάτων τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας. Εἶνε διάλογος οὗ τὰ πρόσωπα ὀνομάζονται Τριεφῶν, Κριτίας, Κλεόλαος. Ὁ διαλογικὸς χαρακτὴρ σαφῶς φαίνεται μόνον ἐν τῷ πρώτῳ μέρει, ὅπερ εἶνε μακρὰ συζήτησις περὶ ἐθνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ· τὸ δεύτερον ὅμως κατὰ τὸ πλεῖστον περιέχει συνεχῆ ὁμιλίαν τοῦ Κριτίου. Τὸ πρῶτον μέρος, ὅπερ ἐσωτερικῶς συνδέεται χαλαρῶς πρὸς τὸ δεύτερον, προξενεῖ τὴν ἐντύπωσιν ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ κατηχήσεως εἰδωλολάτρου εἰς τὸν χριστιανισμόν·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡ σκηνὴ τίθεται εἰς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς χρόνους: ὁ Τριεφῶν ὅστις πρὸ μικροῦ ἔτι ἦτο εἰδωλολάτρης, διηγεῖται ὅτι συνήντησε Γαλιλαῖόν τινα, τὸν ὁποῖον μετὰ τελείας σαφηνείας χαρακτηρίζει ὡς τὸν ἀπόστολον Παῦλον. Ἀλλ' ἡ κατηχητικὴ αὕτη διάλεξις εἶνε ἁπλῆ σκιαμαχία λογοτεχνική. Οὔτε ὁ χριστιανὸς οὔτε ὁ εἰδωλολάτρης ὁμιλοῦσι μετὰ σπουδαιότητος περὶ τῆς πίστεώς των, οὔτε ἡ νίκη ἐπομένως οὔτε ἡ ἧττα φαίνονται σοβαραί. Ἐπειδὴ δὲ πρόκειται ἁπλῶς περὶ σοφιστικοῦ γυμνάσματος, οὐδὲν θαῦμα ὅτι ὁ ἀρχαϊκὸς χρωματισμὸς δὲν φυλάττεται ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους· ὁ συγγραφεὺς εἰσάγει ἄνευ δισταγμοῦ γνωρίσματα τῆς συγχρόνου του ἐποχῆς εἰς τὴν πλαστὴν σκηνὴν καὶ ἐν τέλει μεταπηδᾷ ὅλος εἰς τὸ παρόν. Καὶ βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐνώπιόν του τὴν εἰκόνα τοῦ ὑποκώφου ἀναβρασμοῦ τῆς πρωτευούσης, τῆς δυσανασχετήσεως ἕνεκα τῆς κυβερνητικῆς αὐστηρότητος, τῆς ἐλπίδος εἰς τὴν ἐπικειμένην πτῶσιν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ τῆς προσδοκίας περὶ ἐξακολουθήσεως καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Περσῶν, τῆς προσδοκωμένης ὡσαύτως «κατακτήσεως» τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς ἀποκρούσεως τοῦ ἀπὸ τῶν Σκυθῶν κινδύνου. Εἰς τούτους δὲ τοὺς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σαφεῖς ὑπαινιγμοὺς περὶ ὡρισμένης ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καταστάσεως προστίθεται ἡ ἐν ἐνάτῳ κεφαλαίῳ χαιρέκακος ὑποδήλωσις φοβερῶν ἐν Κρήτῃ γενομένων σφαγῶν, καθ' ἃς ἀπειράριθμοι παρθένοι ἐσφαγιάσθησαν. Ἀλλὰ τοῦτο βεβαίως ἀναφέρεται εἰς τὴν πρὸς φοβερὰς αἱματοχυσίας συνδεομένην ἐπανάκτησιν τῆς Κρήτης διὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἐκφραζομένη ἐλπὶς περὶ ἐπικειμένης «κατακτήσεως» τῆς Αἰγύπτου καταβιβάζει τὸν διάλογον ἐν γένει εἰς ὑστέρους βυζαντηνοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Αἴγυπτος πρὸ πολλοῦ ἤδη ἦτο κεχωρισμένη ἀπὸ τοῦ κράτους καὶ ὑπὸ ξένου λαοῦ κατείχετο, ὁ ὑπαινιγμὸς περὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης κατάγει ἡμᾶς ὡρισμένως εἰς τὸ ἔτος 961. Συνδυάζοντες δὲ πρὸς ταύτας τὰς δηλώσεις τὴν γενικὴν τοῦ κράτους κατάστασιν, ἥτις κατοπτρίζεται ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῷ διαλόγῳ, καταντῶμεν μετὰ μεγίστης πιθανότητος εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, περίπου εἰς τὸ θ έ ρ ο ς τοῦ ἔτους 969, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ μὲν λαμπρὰ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἐστέφθη διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Ἀντιοχείας, ἐσωτερικῶς ὅμως ἡ δυσαρέσκεια εἰς τοιοῦτο σημεῖον εἶχε προβῇ, ὥστε κατὰ Δεκέμβριον ἠδύνατο νὰ συντελεσθῇ ἡ δυναστικὴ ἀνατροπὴ ἄνευ οὐδὲ τῆς ἐλαχίστης ἀντιστάσεως. Κατὰ τὰς ὑποκειμενικὰς ἐντυπώσεις ἕκαστος δύναται μικρόν τι ἀνωτέρω ἢ κατωτέρω τοῦ ὁρίου τούτου νὰ θέσῃ τὴν χρονολογίαν τοῦ διαλόγου, ἀλλὰ βεβαιότατον εἶνε ὅτι δὲν συνετάχθη οὔτος πρὸ τοῦ 961 καὶ οὐχὶ πολὺ μετὰ τοῦτο τὸ ἔτος, πάντως δὲ οὐχὶ μετὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰωάννου Τσιμιτσκῆ. Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ διαλόγου. Ὁ συγγραφεὺς ὡς φιλόπατρις ἀνὴρ (ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ διαλόγου) καταφέρεται κατὰ τῆς στενοκεφάλου κληρικῆς φατρίας, ἥτις ἐπὶ μεγίστῳ κινδύνῳ τοῦ κράτους πεισματωδῶς ἀντετάσσετο κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τῆς κυβερνήσεως καὶ ἰδίως τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἅτινα ὅσον ἀπαραίτητα ἦσαν, τόσον καὶ ἀσύμφορα καθίσταντο εἰς τὴν περιουσίαν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων.

Αἱ παλαιότεραι ἀπόπειραι πρὸς καθορισμὸν τῆς ἡλικίας τοῦ Φιλοπάτριδος ἔμειναν πλέον ἄνευ σημασίας. Κατ' ἀρχὰς κατελογίζετο τὸ ἔργον μετὰ τῶν τοῦ Λουκιανοῦ· ἀφοῦ δὲ ἀνεγνωρίσθη ὡς νόθον, ἐτέθη εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουλιανοῦ (361 — 363)· ὁ Ἀλφρέδος φὸν Γκούτσμιδ κατεβίβασεν αὐτὸ εἰς τοὺς τοῦ Ἡρακλείου, σχετίσας τὸν περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ σφαγῶν ὑπαινιγμὸν πρὸς βεβαιωμένην τινὰ εἰσβολὴν τῶν Σλαύων εἰς Κρήτην ἐν ἔτει 623. Ὁ Κράμπε ὑπεστήριξεν ἐσχάτως πάλιν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀλλὰ χωρὶς νὰ πείσῃ τινά. Ἤδη ὁ Β. Χάζε καὶ ὁ Β. Γ. Νεῖϐουρ ἀσφαλῶς διέγνωσαν ὅτι ὁ διάλογος πρέπει νὰ τεθῇ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ ὁ Α. Φρ. Γφραῖρερ, Κ. Ι. Ἄνιγκερ, Κ. Νέϋμανν καὶ ἄλλοι ἀπεδέχθησαν μετά τινων τροποποιήσεων τὴν γνώμην ταύτην. Τέλος ὁ Ε. Ρῶδε ἀπέκρουσε δι' ἰσχυρῶν λόγων τὴν ἀνεπιτυχῆ τοῦ Ρ. Κράμπε ἀπόπειραν, θέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σαντος τὸν Φιλόπατριν εἰς τὸ ἔτος 622—623 καὶ χαρακτηρίσαντος αὐτὸν ὡς τὸν τελευταῖον κρίκον ἐν τῇ μακρᾷ σειρᾷ τῶν χριστιανικῶν ἀντιρρητικῶν κατὰ τῆς ἑλληνικῆς εἰδωλολατρείας συγγραμμάτων. Τοιουτοτρόπως ἀποβάλλει ὁ διάλογος καὶ τὸ θεολογικὸν ἐνδιαφέρον, οὗ ἕνεκα ἄλλοτε καὶ ἀνεγινώσκετο πολὺ καὶ ἐσχολιάζετο, καθόσον παύει πλέον ἀπὸ τοῦ νὰ ἀνήκῃ εἰς τὰς ἀντιρρητικὰς κατὰ τοῦ ἐθνισμοῦ ἢ κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ πραγματείας — διότι ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ἐξηγήσεις ἔλαβε. Αἱ κατὰ τοῦ μοναχισμοῦ εἰρωνεῖαι τόσον ὀλίγον δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς προσβολαὶ κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας, ὅσον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναίρεσις τῆς εἰδωλολατρείας ἡ ἐν τῷ πρώτῳ μέρει λογομαχία. Βεβαίως ἀντιθρησκευτικήν τινα χροιὰν φέρει ὁ διάλογος· ἀλλὰ τοιοῦτος παιγνιώδης τρόπος συζητήσεως περὶ θρησκευτικῶν πραγμάτων δὲν εἶναι διόλου σπάνιος ἐν Βυζαντίῳ· παρὰ τὴν αὐστηρὰν καὶ τὰ πάντα διανυχίζουσαν ὀρθοδοξίαν ἀπαντῶμεν ἐν αὐτῷ καὶ βεβήλους τινὰς συνηθείας, τῶν ὁποίων ἐμφαντικὸν παράδειγμα ἀποτελοῦσιν αἱ διὰ τὸ ἡμέτερον αἴσθημα ἀνυπόφοροι παρῳδίαι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Ἀλλὰ ἐνδόμυχόν τινα συμπάθειαν πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν βεβαίως δὲν ὑποδηλοῦσιν αἱ λογοτεχνικαὶ αὗται παιδιαί.

1. Ἐκδόσεις: Ἐξεδόθη ὑπὸ B. Hase ἐν τῇ συναγωγῇ τῆς Βόννης ὁμοῦ μὲ τὸν Λέοντα διάκονον, ἐν Βόννῃ 1828 σελ. 324—342. — Ἔτι δὲ εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐκδόσεων τοῦ Λουκιανοῦ, τελευταῖον ἐν Luciani opera ex recognit. C. Jacobitz, ἐν Λειψίᾳ, Biblioth. Tenbneriana 3 (1876) 411—425. — Γερμανικὴν μετάφρασιν ἐξεπόνησεν ὁ ποιητὴς Wieland (ἐν 6ῳ τόμῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ μεταφράσεως τοῦ Λουκιανοῦ).

2. Βοηθήματα: Ὅτι ὁ Φιλόπατρις δὲν δύναται νὰ εἶνε ἔργον τοῦ Λουκιανοῦ, ἀπέδειξε κάλλιστα τὸ πρῶτον ὁ F. M. Gesner ἐν ταῖς σημειώσεσι καὶ ἐν πραγματείᾳ ἐκτυπωθείσῃ ἐν τῇ ὑπὸ Fr. Reitz 3 (1743) 584—618 καὶ 708—733 ἐκδόσει τοῦ Λουκιανοῦ. Ἔθεσε δὲ τὸν διάλογον εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουλιανοῦ. — M. Ehemann

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Bemerkungen κτλ. ἐν Studien der evangelischen Geistlichkeit Württembergs 11 (1839) 47—101 (ἐκ μηδαμινῶν ὅλως λόγων θέτει τὸν διάλογον εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Οὐάλεντος). — Τὸ σπουδαιότατον βῆμα πρὸς διευκρίνησιν τῆς χρονολογίας τοῦ Φιλοπάτριδος ἔκαμεν ὁ B. G. Niebuhr, Ueber das Alter des Dialogs Philopatris, ἐν Kleine historische und philologische Schriften, 2. Sammlung, ἐν Βόννῃ 1843. — Ἐντελῶς ἄχρηστος εἶνε: H. Kellner, Der Dialog Philopatris ἐν Tübinger theologische Quartalschrift 46 (1864) 48—78· ἀνετυπώθη ἐκ τοῦ αὐτοῦ Hellenismus und Christentum, ἐν Κολωνίᾳ 1866 σ. 323—347. — H. Wessig, De aetate et auctore Philopatridis dialogi, Dissert., ἐν Κοβλεντίᾳ 1866. — A. v. Gutschmid ἐν Litterar. Centralblatt 1868 σ. 641 ἑ. = Kleine Schiften 5 (1894) 434. — C. W. King, Antique gems und rings 1 (ἐν Λονδίνῳ 1872) 262, ὅστις ἔθεσε τὸν διάλογον εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἕνεκα ἀναλογιῶν τινων πρὸς δύο ἐπιγράμματα εἰς Ἰουστινιανόν. Ἀλλ' αἱ ἀναλογίαι αὗται, καὶ ἂν ἀκόμη ἦσαν ἔτι μᾶλλον κατὰ λέξιν ἢ ὅσον εἶνε, τὸ πολὺ θὰ ἐχρησίμευον πρὸς θέσιν τοῦ πρωϊμωτάτου χρονολογικοῦ ὁρίου. — A. Fr. Gfrörer, Byzantiniche Geschichten 3 (1877) 64—82· ἀναλύει καλῶς τὸν διάλογον. — C. J. Aninger, Abfassungszeit und Zweck des Pseudolucianischen Dialogs Philopatris, ἐν Histor. Handbuch der Görresgesellschaft 12 (1891) 463—491· 703—720 (ζητεῖ νὰ θέσῃ αὐτὸν εἰς τὸ ἔτος 974). — Ἐκ τίνος περιέχοντος ἐξῆλθεν ὁ διάλογος περιγράφει ὁ C. Neumann, Die Weltstellung des byzantinischen Reiches vor den Kreuzzügen, ἐν Λειψίᾳ 1894 σ. 32 ἑ. — Robert Crampe, Philopatris. Ein heidnisches Konventikel des siebenten Jahrhunderts in K pel, ἐν Χάλλῃ 1894. Κατὰ τοῦ Crampe πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ C. E. Gleye ἐν Berliner philol. Wochenschrift 1895 Nr 41 σ. 1285 ἑ. καὶ C. Neumann ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896) 165—168. — E. Rohde, Φιλόπατρις, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896) 1—15 (ἀντικρούων τὴν χρονολογίαν τοῦ v. Gutschmid καὶ Crampe θέτει τὸν διάλογον εἰς τὸ ἔτος 969).

3. Παράδοσις τοῦ κειμένου: Τὸ μόνον χειρόγραφον, ὁ κῶ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διξ οὐατ 38, παραδίδει τὸν Φιλόπατριν μετὰ συγγραμμάτων τοῦ Λουκιανοῦ.

4. Λέων, ὁ πρεσβευτὴς τοῦ Βασιλείου βουλγαροκτόνου εἶνε πιθανῶς ὁ συγγραφεὺς ἑνέα ἐπιστολῶν, ἐπισταλεισῶν κατὰ τὸν ι' αἰῶνα ἐκ Βυζαντίου εἰς τὴν Δύσιν. Πραγματεύονται ἰδίως περὶ τῶν τυχῶν τοῦ ἁθλίου Φιλαγάθου, ὅστις ἐπὶ Ὄθωνος Γ' ἐνεθρονίσθη ὡς ἀντίπαπας (Ἰωάννης ις'). Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Α. Ι. Σακκελίωνος, Ἐπιστολαὶ Βυζαντιναί, ἐν τῷ περιοδικῷ: Σωτὴρ 15 (1892) 217—222· ἴδε Βυζαντ. Δελτ. 3, 194 ἑ.

195. Ἰωάννης ὁ Δοξοπατρῆς, ὁ ἐπονομαζόμενος Σικελιώτης (ἢ Σικελὸς), κατέχει ἀξιοσημείωτον θέσιν μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς βυζαντηνῆς σχολειακῆς ῥητορικῆς. Ὁ ἴδιος ὑποδεικνύει ὅτι ἦτο σφόδρα ἐνδεὴς μοναχός, ἡ ἔνδεια δὲ αὕτη καὶ ἡ ἀδιαφορία τῶν βασιλέων καὶ τοῦ κοινοῦ ἐμπόδισαν αὐτόν, ὡς λέγει, νὰ καταγίνῃ πλειότερον λογοτεχνικῶς. Ὡς καὶ τὸ ἐπώνυμον δεικνύει, κατήγετο ἐκ Σικελίας, ἀλλ' ὡς φαίνεται εἰργάσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἤκμασε δὲ πιθανῶς κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ια' αἰῶνος.

Παρὰ τοῦ Ἰωάννου Δοξοπατρῆ ἔχομεν ἓν προοίμιον καὶ ῥητορικὰς ὁμιλίας εἰς τὰ προγυμνάσματα τοῦ Ἀφθονίου· ἔτι δὲ προλεγόμενα εἰς τὴν ῥητορικήν, ἐν οἷς κατὰ τὰ εἰθισμένα ἐρευνᾶται πῶς ἐγεννήθη ἡ ῥητορική, ἐὰν καὶ οἱ ἥρωες ἐγνώριζον αὐτήν, πόθεν ἔλαβον αὐτὴν οἱ ἄνθρωποι κτλ., τέλος μεγάλα ὑπομνήματα εἰς τὰ τοῦ Ἑρμογένους Περὶ στάσεων, Περὶ εὑρέσεως καὶ Περὶ ἰδεῶν. Αἱ πραγματεῖαι αὗται ἔχουσι σημασίαν τινά, διότι ὁ Ἰωάννης ἀποδίδει τὸν πλοῦτον τῶν ἀρχαίων ὑπομνηματιστῶν εἰ καὶ μετὰ πολυλογίας, ἐνίοτε μάλιστα εὐσυνειδήτως ἀναφέρει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν προηγητῶν του. Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιον εἶνε, ὅτι ἐν ταῖς εἰς τὸν Ἀφθόνιον ὁμιλίαις ὡς καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εἰς τὸ περὶ στάσεων ἁπαντῶσιν ἀποσπάσματα ἐκ τῆς Τέχνης τοῦ Ἀλεξάνδρου Νουμενίου, ἅτινα εἶνε χρήσιμα πρὸς διόρθωσιν τῆς σωθείσης ἐπιτομῆς τοῦ ἔργου τούτου. Βραδύτερον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὠφελήθησαν πολλοὶ καὶ ἀντέγραψαν ἐκ τοῦ Ἰωάννου, οὕτω π. χ. ὁ εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν ἀνήκων ῥήτωρ Τροφώνιος.

Σχολειακαί τινες ῥητορικαὶ ὁμιλίαι, τῶν ὁποίων συγγραφέα ὀνομάζει ἑαυτὸν ὁ Ἰωάννης ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εἰς τὸ Περὶ ἰδεῶν τοῦ Ἑρμογένους, δὲν διεσώθησαν ὡς φαίνεται· οἱ τίτλοι αὐτῶν εἶνε Ὁ τοῦ ἵππου λόγος, Ἀνασκευὴ τοῦ Προμηθέως μύθου, Βασίλειος δεύτερος, Πολιτικὸς λόγος, Ὁ κατὰ Σαρακηνῶν λόγος· ἄρα αἱ τέσσαρες πρῶται ἐπραγματεύοντο κοινὰ σχολειακὰ θέματα, ἀλλὰ τῆς πέμπτης ἡ ἀπώλεια εἶνε ἀξιολύπητος.

1. Ἐκδόσεις: Ἀποσπάσματά τινα ὑπὸ I. Bekker, Anecd. gr. 3 (1821) 1454 — 1457. — Rhetores graeci ὑπὸ Chr. Walz 2 (1835) 69 — 564· 6 (1834) 1 — 32, 56 — 504. — Ἐκλογαὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων Περὶ εὑρέσεως παρὰ J. A. Gramer, Anec. Oxon. 4 (1837) 155 — 169.

2. Βοηθήματα: Rhetores graeci ὑπὸ Chr. Walz 2 σ. IV ἑ. 6 σελ. V ἑ. — Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Δοξοπατρῆ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Νουμενίου πρβ. E. Finckh, de incerti auctoris artis rhetoricae etc. a L. Spengelio editae. loc. al. em., ἐν Heilbronn 1854 καὶ τὴν περὶ ταύτης τῆς πραγματείας κρίσιν ὑπὸ Kayser ἐν Münchener Gelehrte Anzeigen 41 (1855) 1—13.— C. Bursian, Der Rhetor Menander und seine Schriften, ἐν Abhandl. bayer. Akad. I Cl. 16ῳ τόμῳ, 3. Abth. (1882) σελ. 13 σημ. 1. Κατά τινα συνδυασμόν, ἔχοντα πειστικότητα, θέτει τὸν Δοξαπατρῆν εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ια΄ αἰῶνος. — Jo. Graeve'n, Cornuti artis rhetoricae epitome, ἐν Βερολίνῳ 1891 Prolegomena σ. 7. ἑ, 11, 15, 20, 24 ἑ, 66 ἑ. — Karl Fuhr, Zwei Hermogeneskommentatoren, ἐν Rhein. Museum 51 (1896) 45 — 51, 164. — Πρβ. καὶ τὴν βιβλιολογίαν εἰς Ἀλέξανδρον Νουμενίου, Ἑρμογένην καὶ ἄ. παρὰ W. Christ, Geschichte der griechischen Litteratur γ΄ ἐκδόσεως σελ. 749 ἑ.

3. Ὄνομα: Ἡ σύμφωνος μαρτυρία τῶν χειρογράφων, οἷον τοῦ κωδ. Barocc. 175, Vatic. 106, Medic. 57, 5, Taur. 119, Vindob. phil. gr. 16, 73, 130, 145 (Nessel) Vindob. histor. gr. 64 (Nessel)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

παρέχει τὸν κατὰ γενικὴν τύπον: τοῦ Δόξα πατρί, Δοξαπατρῆ, πλὴν τῶν Δοξαπατρὶ καὶ Δοξαπατρῆ, ἐξ οὗ προῆλθε τὸ γνησίως βυζαντηνὸν ὄνομα Δοξαπατρῆς ἢ Δοξοπατρῆς, ὅστις ἐπίσης ῥητῶς μαρτυρεῖται (Δοξαπατρῆς π. χ. παρὰ Τζέτζῃ, Cramer, Aned. Oxon. 4, 1225 καὶ ἔν τινι ἐπιστολῇ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου ἐκδοθείσῃ ὑπὸ Σπ. Λάμπρου 2,232, 16· Δοξοπατρῆς παρά τινι ὑπὸ Ἀλλατίου χρησιμοποιηθέντι Ἀνωνύμῳ, Walz, Rhet. gr. 6 σ. VI). Ἑπομένως ἀμφίβολον εἶνε μόνον ἂν ὁ ἀληθὴς τύπος εἶνε Δοξοπατρῆς ἢ Δοξαπατρῆς, διότι μόνον κατὰ τοῦτο δὲν συμφωνοῦσι τὰ χειρόγραφα. Κατὰ τοὺς νόμους τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν ὀνομάτων, προτιμητέος μᾶλλον ὁ τύπος Δοξοπατρῆς. Ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται διόλου ὅτι ἡ οἰκογένεια ὠνομάζετο Δοξαπατρῆς. Ἀπορριπτέος εἶνε ὁ ὑπὸ Walz αὐθαιρέτως σχηματισθεὶς τύπος Δοξοπάτρου (Rhet. gr. 2, 70 ἑ, 6, 4 ἑ), ὅστις προϋποθέτει ὀνομαστικὴν Δοξόπατρος· ὁ ἐσφαλμένος οὗτος τύπος — ὅστις ἐγκαθιδρύθη ἐν τοῖς φιλολογικοῖς συγγράμμασι (τὸ τελευταῖον ἀκόμη παρὰ H. Graeven ἐν Hermes 30 (1895) 471 — πρέπει τέλος νὰ ἐκλείψῃ. Ἔτι δὲ ὀλιγώτερον δικαιολογεῖται ἡ ὀνομαστικὴ Δοξαπατρί, ἣν πανταχοῦ μεταχειρίζεται ὁ K. E. Zachariae von Lingenthal ἐν τῇ γ' ἐκδόσει τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ δικαίου (σελ. 34 ἑ. καὶ πολλάκις). Καὶ λατινιστὶ ὁ ῥήτωρ δὲν εἶνε Doxopater ἀλλὰ Doxopatres. Ἑπομένως καὶ ἐν τῷ μολυβδοβούλλῳ τοῦ σπαθαρίου καὶ δισυπάτου Θεοφάνους Δοξαπατρῆ, ὅπερ ἐξέδ. ὁ G. Schlumberger, Sigillographie de l'empire byz. σελ. 592 (πρβ. αὐτόθι σελ. 652), δὲν πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ Δοξαπάτρῳ, ἀλλὰ Δοξαπατρῆ.

4. Ἄλλοι λόγιοι τῆς οἰκογενείας ταύτης εἶνε ὁ Γρηγόριος Δοξοπατρῆς, ὅστις ἀναφέρεται ὡς συγγραφεὺς σχολίων εἰς τὰ Βασιλικά, ὁ ἀρχιμανδρίτης Νεῖλος Δοξοπατρῆς, ὅστις κατ' ἐντολὴν Ρογήρου Β' τῆς Σικελίας (1101—1154) ἐν ἔτει 1143 ἔγραψεν ἔκθεσιν Περὶ τῶν πέντε πατριαρχικῶν θρόνων (ἴδε ἀνωτ. σ. 19) καὶ ὁ Νικόλαος Δοξοπατρῆς, εἰς ὃν ἀπεδόθη νόθος τις σύνοψις περὶ κανονικοῦ δικαίου. Πρβ. K. E. Zachariae von Lingenthal ἐν Monatsberichte der Berl. Akad. 1887 σελ. 1159 ἑ.

5. Μία τῶν πηγῶν τοῦ Ἰωάννου Δοξοπατρῆ εἶνε ὁ Φοιβάμων, ῥήτωρ ἄγνωστος καὶ κατὰ τὴν προσωπικότητα καὶ κατὰ τὴν ἀκ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μήν, ἀναφερόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Τζέτζη καὶ τοῦ Χριστοφόρου Πρβ. Karl Fuhr, Zwei Hermogeneskommentatoren, ἐν Rhein. Museum 51 (1896) 50 ἑ.

6. Βεβαίως ἀμέσως μετὰ τὸν Δοξοπατρῆν ἔγραψε Χριστοφόρος τις, ἀγνώστου προσωπικότητος ἀνήρ, ὑπομνήματα εἰς τοῦ Ἑρμογένους Περὶ στάσεων, ἐρανισθεὶς ἐκ τῶν εἰς τὸ αὐτὸ σύγγραμμα ὑπομνημάτων Εὐσταθίου τινός. Hugo Rabe, De Christophori commentario in Hermogenis librum περὶ στάσεων, ἐν Rhein. Museum 50 (1895) 241—249. — Πρβ. Karl Fuhr ἔνθ' ἀνωτέρω.

196. Θεοφύλακτος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, εἷς τῶν σημαντικωτάτων θεολόγων τοῦ ια' αἰῶνος. Ἦτο κάτοχος τῆς ἐν τῇ ἐποχῇ του ἀκμαζούσης παιδείας, μολονότι κατὰ τὸ πλῆθος τῶν γνώσεων καὶ τὴν συγγραφικὴν τέχνην δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν διδάσκαλόν του Ψελλόν, ὃν μετὰ ζήλου προσπαθεῖ νὰ μιμηθῇ. Περὶ τῆς πρὸς τοῦτον σχέσεώς του ὁμιλεῖ ὁ ἴδιος ἔν τινι πρὸς τὸν Καματηρὸν ἐπιστολῇ παρὰ Migne, Patr. gr. 126, 384 : Ἀμέλει καὶ τῷ τρισμακαριωτάτῳ ὑπερτίμῳ τῷ Ψελλῷ καὶ ἀπαραμίλλῳ τὴν γλῶτταν ὀφείλω μὲν, ὡς εἰκός, οὐκ εὐαποδότους χάριτας. Πολλὰ γὰρ οἶδα τῆς μούσης τοῦ ἀνδρὸς ἀπονάμενος κτλ. Τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων του εἶνε θεολογικά· πρβ. Α' τόμ. σ. 262 ἑ. Σπουδαῖαι εἶνε αἱ πολυάριθμοι αὐτοῦ ἐπιστολαί· ἀποτεινόμεναι πρὸς ἀνωτέρους λειτουργοὺς καὶ πρὸς ἰδιώτας, ἰδίως δὲ πρὸς κληρικοὺς συναδέλφους του ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ἄλλαις τοῦ κράτους πόλεσι, εἶνε καὶ αὗται, ὡς αἱ τοῦ Φωτίου, Ψελλοῦ, Γρηγορίου Κυπρίου, Πλανούδη καὶ ἄλλων Βυζαντηνῶν, βοήθημα ἀξιόλογον, καὶ περ ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε χρησιμοποιηθὲν πρὸς ἀκριβεστέραν διερεύνησιν τῆς πολιτικῆς, ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτιστικῆς καταστάσεως τῆς ἐποχῆς. Μεταξὺ τῶν πρὸς οὓς αἱ ἐπιστολαὶ ἀποτείνονται εὑρίσκομεν ἄνδρας, οἷοι ὁ Καῖσαρ Νικηφόρος Βρυέννιος, ὁ μέγας δρουγγάριος Γρηγόριος Πακουριανὸς, ὁ ἐπίσκοπος Νικήτας Σερρῶν, ὁ ἰατρὸς καὶ ποιητὴς Νικόλαος Καλλικλῆς, ὁ μητροπολίτης Νι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κόλαος Κερκύρας, γνωστὸς ὡς συμμετασχὼν τῆς ὑπὸ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τὸ 1117 συγκροτηθείσης συνόδου κ. ἄ. Ἔτι δὲ ἔχομεν παρὰ τοῦ Θεοφυλάκτου δύο ῥητορικὰ συγγράμματα. Τὸ ἕτερον τούτων ἐπιγράφεται Παιδεία βασιλικὴ πρὸς τὸν πορφυρογέννητον Κωνσταντῖνον. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ὑπομιμνήσκει ὁ Θεοφύλακτος τὸν βασιλόπαιδα μαθητήν του τὰς ἀρετὰς τῶν γονέων του, ἰδίως δὲ τὸ λαμπρὸν παράδειγμα τῆς μητρός του Μαρίας, ἐν τῷ δευτέρῳ διδάσκει αὐτὸν περὶ θρησκείας, ἠθικῆς, διοικήσεως καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης ἔτι στρατιωτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Τῶν συγγενῶν παραινετικῶν συγγραμμάτων τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου διακρίνεται τὸ τοῦ Θεοφυλάκτου διὰ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τὰς ὑπ' ὄψιν περιστάσεις καὶ διὰ μείζονος πρωτοτυπίας· ἐνῷ ὁ Βασίλειος ἠκολούθησε τὸν παραινετικὸν τοῦ Ἀγαπητοῦ, ὁ ἀρχιεπίσκοπος μετήγγισεν εἰς νέον τύπον καὶ ἐλευθέρως καταλλήλους ἰδέας, ἃς εὗρε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, κατατάξας αὐτὰς ὑπὸ νέους τίτλους. Πηγαὶ αὐτοῦ φαίνονται ὅτι εἶνε ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλάτων, ὁ Πολύβιος, ὁ Λαέρτιος Διογένης, ὁ Συνέσιος, πρὸ παντὸς δὲ ὁ Δίων Χρυσόστομος καὶ ὁ Θεμίστιος· καὶ αὐτὸν τὸν Παραβάτην Ἰουλιανὸν φαίνεται ὅτι ἄνευ προλήψεων ἐχρησιμοποίησεν, ὅπερ εἶνε εὐχάριστον σημεῖον τῆς ἀφυπνίσεως ἀντικειμενικῆς ἐξετάσεως τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ δὲ ἄλλο ἐκ τῶν δύο ῥητορικῶν συγγραμμάτων εἶνε λόγος πανηγυρικὸς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Κομνηνόν, συνταχθεὶς περὶ τὰ 1092. Πρβ. H. Seger, Nikephoros Bryennios σελ. 105. Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν τοιούτων βυζαντηνῶν λόγων ὑμνοῦνται ἡ πραότης, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀνδρεία καὶ ἄλλαι ἀρεταὶ τοῦ ἡγεμόνος· ἐν τέλει εὐῤῥόσυνον ἐντύπωσιν προξενεῖ τοὐλάχιστον ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀποτεινομένη θερμὴ παράκλησις νὰ ὑποστηρίζῃ τὴν ἐπιστήμην, « κινδυνεύει γὰρ οὐκ ἐπὶ γόνυ, ἀλλ' ἐπὶ στόμα πεσεῖν ». Ἄνευ σημασίας εἶνε δύο ἰαμβικὰ τοῦ Θεοφυλάκτου ποιήματα: Εἰς συμῤῥορὰν (;) ἐμπεσόντα τινὰ καὶ Πρὸς πονηρὸν ἀπογνόντα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Ἔκδοσις τῶν ἁπάντων: Migne, Patr. gr. 123 – 126· ἡ Παιδεία βασιλικὴ 126, 250 ἑ· ὁ πρὸς τὸν Ἀλέξιον πανηγυρικὸς 126, 287 ἑ. αἱ ἐπιστολαὶ 126, 307 ἑ. — Τὰ ποιήματα ἐξέδωκεν ἐκ κώδικος τοῦ Μονάχου 201 ὁ Β. Γεωργιάδης ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ 4 (1883) 141—143. — Περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Θεοφυλάκτου πραγματεύεται ὁ Β. Βασιλιέφσκη ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ διαληφθεῖσι περὶ τῆς πραγματείας τοῦ Θεοδ. Οὐσπένσκη, Περὶ τῆς ἱδρύσεως τοῦ δευτέρου βουλγαρικοῦ βασιλείου (ἐν Ὀδησσῷ 1879) ἐν τῇ (ρωσσικῇ) ἐφημερίδι τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1879 τόμῳ 204 Ἰουλίου 144—217 καὶ Αὐγούστου 318—348. – Ἐξαιρέτως ἠρεύνησε περὶ τῶν πηγῶν τῆς Παιδείας ὁ Karl Prächter, Antike Quellen des Theophylaktos von Bulgarien, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 399—414.

2. Τοῦ Μανουὴλ Στραβορωμανοῦ σώζει ὁ κῶδιξ κοϊσλ. ἑλλ. 136 φύλ. 243—249ᵛ λόγους τινὰς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον (βεβαίως τὸν Α΄) Κομνηνὸν μετ' ἀπαντήσεως (ἀντιγράμματος) τοῦ αὐτοκράτορος. Ἄλλη ἀπόδειξις τῆς λογοτεχνικῆς δράσεως τούτου τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοκρ. Ἀλέξιον σχέσεώς του ἐπίγραμμα ποιηθὲν ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος εἰς χρυσῆν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Δημητρίου: Τοῦ κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Στραβορωμανοῦ ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ πρὸς τὸν ἅγιον Δημήτριον εἰκονισμένον ἐκ χρυσοῦ ἐν ἱματίῳ, ὃ φορεῖται ἄνω τῶν ὅπλων, καλεῖται δὲ ἐπανω⟨κλίβανον;⟩. Κεῖται π. χ. ἐν κώδικι λαυρεντ. 32, 52 φύλ. 125. Αὐτόθι καὶ ἐπίγραμμα ἐπιτύμβιον τοῦ Νικηφόρου Στραβορωμανοῦ εἰς τὸν πατέρα του: Τοῦ κυροῦ Νικηφόρου Στραβορωμανοῦ ἐπιτάφιοι εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ἐκ προσώπου τοῦ κειμένου. Ἐκ τῆς στενῆς συνδέσεως τῶν δύο τούτων ὀνομάτων δυνάμεθα ἴσως νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἦσαν ἐξ αἵματος συγγενεῖς (ἀδελφοί;). Ἴσως ὁ ἕτερος αὐτῶν ταὐτίζεται πρὸς τὸν ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς II 5 (I 101, 9· 102, 16) δυστυχῶς ἄνευ βαπτιστικοῦ ὀνόματος ἀναφερόμενον Στραβορωμανόν. Θὰ ἦτο καλὸν νὰ ἐρευνηθῶσι τὰ κατὰ τοὺς δύο τούτους ἐντελῶς παραμεληθέντας συγχρόνους τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ λογοτέχνας καὶ νὰ δημοσιευθῶσι τὰ ὀλίγα ὅσα κατέλιπον.

3. Μοναχός τις Ἀντώνιος, ταὐτιζόμενος ὡς ὑποτίθεται πρὸς τὸν συγγραφέα τῆς Μελίσσης (ἴδε τὸ κεφάλαιον «Συλλογαὶ γνωμικῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ παροιμιῶν) καὶ ἀκμάσας ἐπὶ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, συνέγραψε Χρηστοήθειαν. Τὸ βιβλίον ἐν κεφαλαίοις ἐνέα δίδει ἠθικοὺς καὶ κοινοὺς πρακτικοὺς κανόνας περὶ συμπεριφορᾶς τῶν νέων. Πρώτη ἔκδοσις ὑπὸ Δαμασκηνοῦ Παπαπαναγιωτοπούλου ἐν Βενετίᾳ 1815.—Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς ἐξεδόθη μετὰ νεοελληνικῆς μεταφράσεως χάριν τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς νεότητος ὑπὸ Ν. Καλογερᾶ, Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου συγγραφέως τῆς ια' ἑκατονταετηρίδος χρηστοήθεια ἤτοι τρόποι τοῦ ἑλληνοπρεπῶς φέρεσθαι ἐκδιδόμενοι χάριν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας μετὰ καὶ τῆς εἰς τὴν καθωμιλημένην παραφράσεως ὑπὸ Ν. Κ., ἐν Ἀθήναις 1881. Πρβ. τὰ περὶ αὐτῆς διαληφθέντα ὑπὸ A. Eberhard ἐν Deutsche Litteraturzeitung 1883 σελ. 301 ἑ. Αὐτόθι μνημονεύεται καὶ ἄλλη τις ὁμοία πραγματεία τοῦ Ἀντωνίου: Παραινέσεις περὶ ἤθους ἀνθρώπων καὶ χρηστῆς πολιτείας, ἁπαντῶσα ὡς λέγεται ἐν πολλοῖς χειρογράφοις. Ἀλλ' ἐγὼ οὐδαμοῦ αὐτὴν εἶδον

197. Μιχαὴλ ὁ Ἰταλικὸς ἦτο ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας καὶ ῥητορικῆς· κατόπιν (ἐξάπαντος μετὰ τὸ 1142) ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Φιλιππουπόλεως, ἐν ᾧ ἀξιώματι ὢν κατώρθωσε διὰ τῆς εὐφραδείας του νὰ ἑλκύσῃ τὴν ἀγάπην τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος Κορράδου καὶ νὰ προφυλάξῃ οὕτω τὴν ἐπαρχίαν του ἀπὸ τῶν διαρπαγῶν τῶν σταυροφόρων. Ἄγνωστον εἶνε πότε ἀπέθανε, γνωρίζομεν ὅμως ὅτι ἐν ἔτει 1166 δὲν ἦτο πλέον Φιλιππουπόλεως ἐπίσκοπος. Ὁ Ἰταλικὸς κατέλιπέ τινας ἐπιστολὰς καὶ σχεδιάσματα, τὰ ὁποῖα κατὰ πολλὰς ἐπόψεις αἴρονται ὑπὲρ τὸ σύνηθες μέτρον τῆς ἀξίας βυζαντηνῶν ῥητορευμάτων. Τὸ ὑποκείμενον αὐτῶν εἶνε ζητήματα λογοτεχνικά, θέματα σοφιστικά, πανηγυρισμοὶ κτλ. Ὁ συγγραφεὺς δεικνύει ἀσυνήθη εὐρυμάθειαν οὐ μόνον περὶ τὴν φιλοσοφίαν, ῥητορικὴν καὶ γραμματικήν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἱστορίαν, θεολογίαν, ἰατρικὴν καὶ ἀστρονομίαν. Περὶ τοῦ ἰδιοφυοῦς τρόπου τῆς διδακτικῆς του δράσεως εὑρίσκομεν εἰς τὰς ἐπιστολάς του παντοίας ὑποδηλώσεις. Ἐκπλήττει ἡμᾶς ἡ φιλοπαίγμων αὐστηρότης τῆς κρίσεως, μεθ' ἧς μαστιγώνει ἐν εἰδικῇ τινι περιπτώσει τὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κυριώτατον κακὸν τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας, τὴν μίμησιν. Ὁ χαρτοφύλαξ δηλονότι ἐδάνεισεν εἰς αὐτὸν πρὸς ἀντιγραφὴν τὸ σύγγραμμα πατριάρχου τινός, οὗ περ τὸ ὄνομα δυστυχῶς δὲν μανθάνομεν· τὸ ἐπέστρεψε δὲ χωρὶς νὰ τὸ ἀντιγράψῃ, ἐπειπὼν ἐν τῇ εὐχαριστηρίῳ του ἐπιστολῇ ὅτι τόσον προσεκτικῶς τὸ ἀνέγνωσεν, ὥστε ὄχι μόνον τὸ περιεχόμενον ἐξέμαθεν, ἀλλὰ καὶ τὰς πηγάς του διέγνωσε. Μόνον τὰ προοίμια, λέγει, ἀνήκουσιν ἐν μέρει εἰς τὸν πατριάρχην, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος εἶνε καὶ αὐτὰ συμπιλήματα ἐξ ξένης ὕλης· ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς ἄλλοτε μέν τις τὸν χρυσόστομον Ἰωάννην ἀκούει λαλοῦντα, ἄλλοτε δὲ τὸν μέγαν Βασίλειον, ἄλλοτε δὲ τὸν Γρηγόριον Νύσσης καὶ ἄλλοτε ἄλλους· τὸ σύγγραμμα ἐπομένως, λέγει, ὁμοιάζει πρὸς δεκάχορδον καὶ πολύχορδον λύραν, ἣν εἷς μὲν τεχνίτης συναπήρτισεν ἐκ τεμαχίων πανταχόθεν εἰλημμένων, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ οὗτος νὰ κανονίσῃ αὐτὴν τοὐλάχιστον ἁρμονικῶς. Τὴν προσήκουσαν ἀναγνώρισιν εὗρε διὰ τοῦτο καὶ ἡ σπανία μάθησις καὶ ἡ μεγάλη φραστικὴ δύναμις τοῦ Ἰταλικοῦ· μεταξὺ τῶν προσώπων, πρὸς οὓς ἠδύνατο νὰ ἀποτείνηται δι' ἐπιστολῶν καὶ πραγματειῶν, ἦσαν μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, οἷον ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Κομνηνός, ὁ Καῖσαρ Νικηφόρος Βρυέννιος καὶ ὁ υἱός του Ἀλέξιος Κομνηνός, ἡ χήρα αὐτοκράτειρα Εἰρήνη (ἡ σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α΄), ἀνώτεροι λειτουργοὶ οἷοι ὁ μέγας δομέστικος Ἰωάννης Ἀξούχ, πρὸς ὃν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Μεθώνης Νικόλαος καὶ ὁ ῥήτωρ Νικηφόρος Βασιλάκης συγγράμματα προσεφώνησαν, χαρτοφύλαξ τις, ἐπίσκοπός τις Βουλγαρίας κ.ἄ. Ἱκανοὶ τῶν πρὸς οὓς αἱ ἐπιστολαὶ ἀποτείνονται εἶνε ἀποδέκται καὶ τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου, οἷον ὁ ῥήτωρ Λίζιξ, ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου Στέφανος Μέλης καὶ τις Θεοφάνης Ἔφορος. Ἔν τινι ἠθοποιίᾳ πραγματεύεται ὁ Ἰταλικὸς τὸ ζήτημα, τί θὰ ἔλεγεν ὁ πρωτομάρτυς Στέφανος, ἐὰν ἡ εἰκών του ἐπωλεῖτο ὑπὸ τοῦ νεωκόρου εἰς τοὺς Βενετούς. Γνήσιον σοφιστικὸν γύμνασμα εἶνε ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον, ἐν ᾗ ὁ Ἰταλικὸς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χαριεντιζόμενος πρὸς τὸν φίλον του ἀποδεικνύει ὅτι ὁ φιλόσοφος πρέπει τοῦ τυροῦ νὰ προτιμᾷ τὸ λῖπος, εἰς ὃ πάλιν ὁ Πρόδρομος ἁπαντᾷ ὑπερασπίζων τὸν τυρόν. Ὁ αὐτὸς Πρόδρομος ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Ἰταλικὸν δι' ἐκφράσεων πλήρων σεβασμοῦ καὶ θαυμασμοῦ τὸ βιβλίον του: Περὶ τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ, ἀπέδωκε δὲ εἰς αὐτὸν κατόπιν ἐπίσκοπον γενόμενον ἔν τινι ποιήματί του [1]) τὸν τιμητικὸν τίτλον τοῦ «μιμητοῦ τοῦ Πλάτωνος καὶ μετ' ἐκεῖνον Πλάτωνος».

Πλὴν τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῶν σχεδιασμάτων ἔγραψε καί τινα ἄλλα, σωζόμενα ἐν τῷ κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βονωνίας 2412: Ἤτοι λόγον τινά, ὅτε ἦτο διδάσκαλος τουτέστι ἐξηγητὴς τῶν εὐαγγελίων, συγχαρητήριον λόγον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Κομνηνὸν διὰ τὰ ἐν Συρίᾳ πολεμικά του ἀνδραγαθήματα καὶ πανηγυρικὸν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνόν.

1. Ἔκδοσις καὶ χειρόγραφα: Τὰς ἐπιστολὰς καὶ τὰς διατριβὰς (29 ἐν ὅλῳ) ἐξέδωκεν ὡς ὑποτιθέμενα ἔργα γραμματικοῦ τινος ἐκ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτ. Ἀλεξίου Α' (ἐκ τοῦ κώδ. βοδλ. βαροκ. 131) ὁ J. A. Cramer, Anecd. Oxon 3. (1836) 158—203. — Ἡ ἠθοποιία περὶ τοῦ ἁγίου Στεφάνου κεῖται ἔτι ἀνέκδοτος ἐν τῷ διὰ τὴν βυζαντ. λογοτεχν. πάνυ σπουδαίῳ κώδ. τοῦ Ἐσκουριὰλ ἑλλ. Υ ΙΙ 10 φύλ. 342. Εἰς τὸν Ἰταλικὸν ἴσως ἀνήκει καὶ ἡ ἀμέσως κατόπιν ἑπομένη μονῳδία ἐπὶ τῷ πέρδικι αὐτοῦ τεθνηκότι, ἥτις πρέπει νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν μονῳδίαν τοῦ Μανασσῆ ἐπὶ τῷ ἀστρογλήνῳ. Πρβ. E. Miller, Catalogue des mss grecs de la bibl. de l' Escurial σ. 212. Ἡ μονῳδία ἐπὶ τῷ πέρδικι κεῖται καὶ ἐν κώδ. βοδλ. βαροκ. 131 φύλ. 230ν ἑ. Ἂν ἀνήκῃ ἀληθῶς εἰς τὸν Ἰταλικόν, τότε εἰς αὐτὸν ἀποδοτέα καὶ ἄλλα τινὰ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ βαροκ. φέροντα τὴν ὑπογραφὴν τοῦ αὐτοῦ καὶ προτασσόμενα τῆς μονῳδίας ἤτοι ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Θεόδ. Πρόδρομον καὶ τὴν αὐτοκράτ. Εἰρήνην, ἡ ἐν § 200 μνημονευ-

[1]) Ἀποσπάσματα ἐξέδωκεν ὁ E. Miller, Recueil des historiens des croisades II 770.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θεῖσα ἐπιστολὴ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου Ἁγιοθεοδωρίτου καὶ μονῳδία εἰς τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκρ. Ἀνδρονίκου. — Ἡ ἐπιστολὴ περὶ τοῦ λίπους μετὰ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Προδρόμου κεῖται ὁμοίως ἔτι ἀνέκδοτος ἐν κώδικι παρισ. ἑλλ. 2872 φύλ. 120—122 (Ἐπιστολὴ τοῦ Ἰταλικοῦ πρὸς τὸν φιλόσοφον Πρόδρομον. — Τοῦ Προδρόμου ἀντίγραμμα πρὸς τὸν Ἰταλικόν). — Ἄλλαι πληροφορίαι εἶνε προσδόκιμοι ἔκ τινος παραμεληθείσης μέχρι τοῦδε Ἐπιστολῆς τοῦ Ἰταλικοῦ πρὸς τὸν Πρόδρομον καὶ Ἐπιστολῆς τοῦ Προδρόμου πρὸς τὸν Ἰταλικόν, αἵτινες κεῖνται ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι βοδλ. βαροκ. 131 φύλ. 175ν—176ν, ἐξ οὗ παρέλαβεν ὁ Cramer τὰς ἐπιστολὰς τοῦ ὑποτιθεμένου ἀνωνύμου του. — Περὶ τοῦ ἄνω μνημονευθέντος κώδικος τῆς Βονωνίας πληροφορεῖ προχείρως ὁ G. Mercati, Gli aneddoti d' un codice Bolognese, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896). Αὐτόθι διαλαμβάνει ὁ Mercati καὶ περί τινων ἐνδιαφερόντων λόγων ἀνωνύμου τινὸς τοῦ ιβ' αἰῶνος ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι κειμένων, οὓς καὶ ἐξέδωκεν αὐτόθι ὁμοίως.

2. Βοηθήματα: H. Usener, Vergessenes, ἐν Rhein. Museum 28 (1873) 414 (περὶ τῆς 21ης ἐπιστολῆς, τῆς ὁποίας πηγὴ εἶνε ὁ πίναξ τῶν περιεχομένων τῆς χρηστομαθείας τοῦ Πρόκλου). — Ὁ P. Tannery ἐν Annuaire de l' assoc. 21 (1887) 106 ἑ. ταυτίζει τὸν Ἰταλικόν, εἰς ὃν ὁ Πρόδρομος προσεφώνησε τὴν πραγματείαν του Περὶ τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Φιλιππουπόλεως. — Περὶ τῆς ιζ' ἐπιστολῆς, ἥτις διαλαμβάνει ὡς ἡ τοῦ Ψελλοῦ ὁμοία περὶ τῆς χαλδαϊκῆς σοφίας, ἴδε Guil. Kroll, De oraculis Chaldaicis ἐν Βρεσλαυίᾳ 1894 (= Breslauer philol. Abth. VII 1) σελ. 5 ἑ. — Κύριον σύγγραμμα: M. Treu, Michael Italikos, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 1—22 (ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Ἰταλικὸς εἶνε ὁ συγγραφεὺς τῶν ὑπὸ Cramer ἐκδοθέντων κειμένων, χαρακτηρίζει τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ καὶ τὰ συγγράμματα, ἐπιφέρων διορθώσεις).

3. Βασίλειος Ἀχρίδος ἐπίσκοπος, ὅστις περὶ τὰ 1145 ἕως 1169 ἦτο ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, συνέγραψε πλὴν θεολογικῶν συγγραμμάτων (ἴδε Α' τόμ. σελ. 169) ἐπιτάφιον εἰς τὴν Εἰρήνην, πρώτην σύζυγον τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ (τὸ γένος κά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μησαν Σούλτσβαχ, ἀδελφὴν τῆς συζύγου τοῦ βασιλέως Κορράδου Β΄). Τὸν ἐπιτάφιον ἐξέδ. ὁ Β. Βασιλιέφσκη ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 1 (1894) 55—132. — Κριτικὰς συμβολὰς παρέσχεν ὁ Ε Kurtz ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 173 ἑ.

4. Συλλογὴν σχεδιασμάτων, ἐπιστολῶν καὶ ἰαμβικῶν ἐπιγραμμάτων, ἅτινα κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς τὸ πλεῖστον ἀνήκουσιν εἰς τινα Περιβλεπτηνὸν καὶ Βασίλειον ἐπίσκοπον Κερκύρας, περιέχει ὁ κῶδιξ μαρκ. XI φύλ. 275—300, ὅστις εἶνε ποικίλων ἔργων περιεκτικὸν χειρόγραφον, λίαν περίεργον, δυστυχῶς ὅμως φρικτὰ ἀνωρθογραφημένον, γραφεὶς μεταξὺ τοῦ 1282 καὶ 1328, καὶ ὅστις ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ ποτε ἀκριβῶς. Ἐπειδὴ καὶ τοῦ Μανασσῆ ἔργα ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ (ἴδε Α΄ τόμ. § 155 σημ. 7) καὶ ἐπειδὴ ὄχι μόνον ὁ κατάλογος τῶν πατριαρχῶν φύλ. 201 ἑ. ἀλλὰ καὶ ἡ διεξοδικωτέρα πατριαρχικὴ ἱστορία φύλ. 273 ἑ. τελειώνει μετὰ τοῦ Λουκᾶ Χρυσοβέργη (1156—1169), ἀνάγκη καὶ ὁ Περιβλεπτηνὸς καὶ ὁ Βασίλειος νὰ ἀνήκωσιν εἰς εἰς τὸν ιβ΄ αἰῶνα. Ὁ Βασίλειος βεβαίως δὲν εἶνε ἄλλος ἢ ὁ Βασίλειος Πεδιαδίτης, ὅστις κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ιβ΄ αἰῶνος ἦτο μητροπολίτης Κερκύρας. Ἐπιστολὴ τούτου τοῦ Βασιλείου Πεδιαδίτου πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Στιλβῆν, ἐν ᾗ καθ' ὅμοιον τρόπον ὡς ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας (ἴδε Α΄ τόμ. σ. 262) καὶ ὁ Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινάτος (ἴδε κατωτ. σ. 124) παραπονεῖται διὰ τὴν ἀμάθειαν καὶ ἀμβλύνοιαν τοῦ ποιμνίου του, ἐξέδ. ὁ Σπυρ. Λάμπρος, Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα, ἐν Ἀθήναις 1882 σελ. 42—49. Δύο λόγους τοῦ Πεδιαδίτου πρὸς τὸν πατριάρχην περιέχει ὁ κῶδιξ Escur. Y. II 10· πρβ. E. Miller, Catalogue des mss grecs de la bibl. de l'Escurial σ. 210, 213. Σκοτεινὸν φαίνεται τὸ κατ' ἀρχὰς ὅτι εἶνε τὸ πρόσωπον τοῦ Περιβλεπτηνοῦ. Γνωρίζομεν μέν τινα Ἰωάννην Περιβλεπτηνόν, πρὸς ὃν ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας ἔγραψε δύο ἐπιστολὰς (παρὰ Migne, Patr. gr. 126, 452 καὶ 464)· ἀλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος ὅστις ἤκμασεν ἐν τέλει τοῦ ια΄ ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ ιβ΄ αἰῶνος, δὲν δύναται ἀσφαλῶς νὰ ταὐτισθῇ πρὸς τὸν ἡμέτερον συγγραφέα. Ἴσως καὶ ὁ Παραβλεπτηνός, τοῦ ὁποίου δύο ἐπιστολὰς πρός τινα Νικόλαον διασώζει ὁ κῶδιξ Laur. Conv. Soppr. (πρβ. N. Festa ἐν Studi italiani di filol. class. 1, 132, καλεῖται πραγματικῶς Περιβλεπτηνὸς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ εἶνε οὐδεὶς ἄλλος ἢ ὁ ἡμέτερος (ἢ ὁ ἕτερος τῶν δύο ἡμετέρων) Περιβλεπτηνός.

5. Ἀξία σημειώσεως διὰ τὴν ἐν τῇ βυζαντηνῇ λογοτεχνίᾳ σπάνιν τοιαύτης ὕλης εἶνε ἡ ἔκφρασις τῶν ξυλοκονταριῶν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντος καὶ βασιλέως. Τὸ ξενότροπον τοῦτο ἔργον, ὅπερ κεῖται ἐν κώδικι οὐατικ. 1409, pars II, φύλ. 277—277ν, ἀξίζει νὰ δημοσιευθῇ.

198. Τιμαρίων ἢ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν παθημάτων, μία τῶν πολυαρίθμων βυζαντηνῶν ἀπομιμήσεων τοῦ Λουκιανοῦ, παρεδόθη ἀνωνύμως. Ὁ χρόνος τῆς συντάξεως αὐτοῦ ὡς εἰκάζεται ἐκ διαφόρων ὑπαινιγμῶν, πρέπει νὰ τεθῇ εἰς τὰ μέσα τοῦ ιδ' αἰῶνος. Θέμα ἔχει ὡς καὶ ὁ Μάζαρις τὴν παμπαλαίαν, ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου ἤδη καὶ Πλάτωνος καὶ Πλουτάρχου γνωστήν, ὑπὸ δὲ τοῦ Δάντη ἀπαθανατισθεῖσαν ἰδέαν τῆς εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Ἅιδου ἀποδημίας· ἄμεσον πρότυπον αὐτοῦ εἶνε τοῦ Λουκιανοῦ ἡ νεκυομαντεία. Ἡ διαλογικὴ μορφὴ ἐνδεικνύεται ἐξωτερικῶς μόνον διὰ τῆς συνδιαλέξεως τοῦ Κυδίωνος καὶ Τιμαρίωνος, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ λεγομένου διαλόγου ἀποτελεῖται ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Τιμαρίωνος περὶ τῶν συμβάντων αὐτῷ. Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μεταβαίνει εἰς Θεσσαλονίκην καὶ γίνεται θεατὴς ἐνταῦθα μεγάλης πανηγύρεως κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ μυροβλύτου· ἐπιστρέφων ὅμως ἐκ τῆς ἀποδημίας ταύτης περιπίπτει εἰς νόσον τοῦ ἥπατος καὶ ἀποθνήσκει. Οὕτω περιγράφονται ἐπὶ τὸ ἀστειότερον αἱ παρατηρήσεις αὐτοῦ κατὰ τὴν εἰς Ἅιδου πορείαν, τὰ ποικίλα τοῦ Ἅιδου ἐνδιαιτήματα καὶ αἱ συνδιαλέξεις του πρὸς τοὺς ἐνταῦθα οἰκοῦντας. Μεταξὺ ἄλλων ἐπισημοτήτων ἐντυγχάνει αὐτόθι καὶ τῷ αὐτοκράτορι Ρωμανῷ Διογένει καὶ τῷ ἑαυτοῦ ποτε διδασκάλῳ Θεοδώρῳ Σμυρναίῳ (πρβ. ἀνωτ. § 182). Τούτου τὴν βοήθειαν ζητεῖ ὁ Τιμαρίων ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὸν κόσμον. Ἡ ὑπόθεσις καταντᾷ εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ Ἅιδου, ἐν τῷ ὁποίῳ παρακάθηται καὶ χριστιανὸς ἀντιπρόσωπος ὁ εἰκονοκλάστης αὐτοκράτωρ Θεόφιλος. Ὁ Τιμαρίων καὶ ὁ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Θεόδωρος καταγγέλλουσι τοὺς νεκροπομποὺς ὡς ὑπερβάντας τὴν δικαιοδοσίαν των. Ἀφοῦ δὲ ὁ Ἀσκληπιὸς καὶ ὁ Ἱπποκράτης ὡς πραγματογνώμονες ἐξεφράσθησαν, ὅτι ὁ Τιμαρίων ἐναντίον τῶν παθολογικῶν νόμων ἀνεκλήθη ἐκ τῆς ζωῆς, καταδικάζονται οἱ νεκροπομποὶ καὶ καθαιροῦνται. Ὁ Τιμαρίων συναντᾷ καὶ τὸν Διογέννην τὸν Σινωπέα, τὸν Ἰωάννην Ἰταλόν, Μιχαὴλ Ψελλὸν καί τινα μὴ ὀνομαζόμενον ἰαμβογράφον, καὶ κατόπιν ἐπιστρέφει εἰς τὸν ἄνω κόσμον, ὁπόθεν πρὸς ἀπόδοσιν εὐγνωμοσύνης ἀποστέλλει πρὸς τὸν συνήγορόν του Θεόδωρον ἄφθονα τρόφιμα. Ἡ ἀπομίμησις τοῦ Λουκιανοῦ δὲν εἶνε κακή. Ἐν Βυζαντίῳ δὲ εἶνε τόσον σπάνιον τὸ κωμικὸν καὶ φιλοπαίγμον πνεῦμα, ὥστε χαίρει τις καὶ ἐπὶ τῇ σμικροτάτῃ προσφορᾷ. Ἡ φράσις εἶνε σαφής, ζωηρὰ καὶ ἐναργής. Μέρη τινά, οἷον ἡ ἀκριβὴς περιγραφὴ τῆς μεγάλης πανηγύρεως τῆς Θεσσαλονίκης, εἶνε καὶ πολιτιστικῶς σπουδαῖα. Ἡ ἐκ μιᾶς μεγάλης ἀγυιᾶς καὶ πολλῶν δευτερευουσῶν ὁδῶν ἀποτελουμένη ἀγορὰ τῆς πόλεως φαίνεται εἰς τὸν Τιμαρίωνα: «ἰούλῳ τὸ πρᾶγμα εἰκάζειν ἐπῄει, ὃς ἐν ὁλκῷ περιμήκει σμικροτάτους ὑπὸ γαστέρα καὶ πυκνοὺς ὑποφαίνεται τοὺς πόδας», ὅπερ ἐνθυμίζει τὰς ἀγροίκους τοῦ Πτωχοπροδρόμου εἰκόνας. Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ Ἅιδου, τῶν πρὸς τοὺς νεκροὺς διαλέξεων καὶ τῆς δίκης δεικνύει ὁ συγγραφεὺς φυσικὸν κωμικὸν πνεῦμα, ὅπερ ὅμως ἐνίοτε προσπελάζει καὶ εἰς τὸ χονδροπρεπές. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ Δάντη δεσπόζει ἐν τῷ Τιμαρίωνι ὁ ἀστειότερος χαρακτήρ· αἱ ἁμαρτίαι παρ' αὐτῷ δὲν τιμωροῦνται τόσον μὲ ποινὰς βαρείας ὅσον μὲ τὴν μάστιγα τῆς χλεύης. Κοινὸν πρὸς τὸν Φιλόπατριν ἔχει ὁ Τιμαρίων τὸ φιλελεύθερον φρόνημα ἀπέναντι τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅπερ τὸ πολλάκις ἤδη ῥηθὲν ἀποδεικνύει, ὅτι πρὸ τῶν Παλαιολόγων τοὐλάχιστον ὑφίστατο ἐν Βυζαντίῳ παρὰ τὴν αὐστηρῶς ὀρθόδοξον τάξιν τῶν εὐσεβῶν καὶ φιλελευθέρα τις μερίς, ἧς ἡγέτης πολλάκις ἦτο αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ. Δικαιολογῶν π. χ. ὁ Θεόδωρος καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ τὴν ἐν τῷ Ἅιδῃ ἀντιπροσώπευσιν δι' ἑνὸς δικαστοῦ, ἐπι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λέγει. «Ἀλλὰ μηδὲ τοὺς ἑλληνοθρήσκους δικαστὰς δέδιθι . . . τό γε μὴν ἐξηλλαγμένον τῆς θεολογίας τῶν ἐπιδίκων, οὐδὲν πρὸς αὐτούς· ἀνεῖται γὰρ τῷ βουλομένῳ τῆς οἰκείας, ὡς βουλητόν, αἱρέσεως ἔχεσθαι. Ἀλλ' ὅμως τῆς τῶν Γαλιλαίων δόξης ἐπὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαδραμούσης καὶ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην κατασχούσης, τὰ πολλὰ δὲ καὶ τῆς Ἀσίας, ἔδοξε τῇ προνοίᾳ καὶ τοιοῦτόν τινα καθίσαι τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι τούτοις δικασταῖς σύνεδρον. Καὶ νῦν Θεόφιλος, ὅ ποτε βασιλεύσας ἐν Βυζαντίῳ, συνθεμιστεύει τούτοις καὶ οὐδέν τι ψήφισμα βεβαιοῦται, μὴ κἀκείνου συγκατανεύσαντος. Οἶσθα δὲ ἀκηκοὼς ἐκ τῶν ἱστορουμένων περὶ ἐκείνου, ὡς λίαν δικαιότατος ἦν· ὥστ' εἰκότως οὐδὲν δέος παροφθῆναι ἡμᾶς ἢ μὴν τοῦ δικαίου στερήσεσθαι».

Ἀλλαχοῦ συγκρίνεται ὁ φύλαξ Ἄγγελος τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὸ ἐξωτερικόν του πρὸς εὐνοῦχον. Ἐπειδὴ ὁ Ἰωάννης Ἰταλὸς σπεύδει νὰ λάβῃ θέσιν πλησίον τοῦ Πυθαγόρου, λέγει ὁ συγγραφεύς: «Ἑώρων καὶ τὸν ἐξ Ἰταλίας Ἰωάννην ἐκεῖ που παρὰ τὸν Πυθαγόραν ἐθέλοντα παρεδράζεσθαι· καὶ ὃς αὐστηρῶς αὐτὸν ἀπεπέμπετο, ἔνδυμα τὸ τῶν Γαλιλαίων φάσκων ἐνδεδυμένος, ὦ μιαρώτατε, ὅπερ αὐτοί φασι θεῖον καὶ οὐράνιον ἄμφιον, τὸ βάπτισμα δηλαδή, εἶτα ἐθέλεις τάττεσθαι μεθ' ἡμῶν, τῶν ἐν ἐπιστήμῃ ζησάντων καὶ σοφίᾳ συλλογιστικῇ; ἢ γοῦν τὸ καινὸν τοῦτο ἔκδυθι περιβόλαιον ἢ τῆς ἡμῶν φατρίας ἀπότρεχε.»

Ἐνδιαφέρον παρέχει σύγχρονός τις περὶ τοῦ Τιμαρίωνος κρίσις, ἀνήκουσα εἰς τὸν ὡς συναξαριστὴν γνωστὸν συγγραφέα, τὸν μέγαν λογοθέτην Κωνσταντῖνον Ἀκροπολίτην, υἱὸν τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου. Ἀνὴρ εὐσεβὴς ὡς αὐτὸς καὶ προδήλως χρηστότατος τὸν βίον, ὡς εἶνε ἀκριβολόγος εἰς τὸ λεκτικόν του, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ οὔτε τὸ θρασὺ σκῶμμα οὔτε τὸ δημῶδες φραστικὸν τοῦ ἔργου τούτου. Τὴν καταδικαστικήν του λοιπὸν κρίσιν ἐξέφερεν ἐν ἐπιστολῇ πρός τινα φίλον του, ὅστις ἐχάρισεν αὐτῷ τὸν Τιμαρίωνα. Θὰ ἐπεθύμει, λέγει, κυρίως νὰ ῥίψῃ τὸ βιβλίον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τὸ πῦρ, ἀλλὰ μόνη ἡ σκέψις ὅτι ἄλλος ἐδάνεισε τοῦτο εἰς αὐτόν, τὸν ἀποτρέπει ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀποφάσεως.

Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ B. Hase ἐν Notices et extraits 9 (1813) 2, 163—246 μετὰ λαμπρῶν σχολίων. —Κατὰ ταύτην μετὰ γερμανικῆς μεταφράσεως ὑπὸ Ad. Ellissen, Analekten der mittel—und neugriechischen Litteratur, 4er Theil, ἐν Λειψίᾳ 1860. —Ἀνάλυσις καὶ ἐκτίμησις τοῦ ἔργου ὑπὸ H. F. Tozer ἐν The journal of Hellenic studies 2 (1881) 241 ἑ. —Ἡ κρίσις τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου παρὰ M. Treu, Ein Kritiker des Timarion, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 391—365.

199. Ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα Ἀκομινάτου, ἐγεννήθη περὶ τὸ 1140 ἐν Χώναις τῆς Φρυγίας· ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ ἔπεμψεν αὐτὸν ὁ πατὴρ πρὸς ἐκπαίδευσιν ἐπιστημονικὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου προστάτην καὶ διδάσκαλον ἔσχε τὸν σοφὸν Εὐστάθιον, τὸν μετὰ ταῦτα Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπον. Καὶ ὁ Μιχαὴλ ὡς ὁ διδάσκαλός του ἔλαβε τὸ ἱερατικὸν σχῆμα. Τὸ 1175 ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὅπου ἐπὶ τριάκοντα καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἐποίμανε τὸ ποίμνιόν του, ἐργασθεὶς δραστηρίως πρακτικῶς τε καὶ λογοτεχνικῶς. Ἡ ἀρχιερατεία δὲ αὕτη τοῦ Ἀκομινάτου ἀνήκει εἰς τὰ ὀλίγα φωτεινὰ σημεῖα τῆς σκοτεινῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἡ λαμπρὰ τῶν Μουσῶν πόλις εὑρίσκετο τότε ἐν θλιβερωτάτῃ καταστάσει. Ἀραιὸς πληθυσμός, ἐνδεὴς ὅλως διόλου καταστὰς ἕνεκα τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας, τῶν λεηλασιῶν τῶν πειρατῶν καὶ τῆς ἐλλείψεως φυσικῶν πηγῶν πλούτου κατῴκει ἠρειπιωμένας τῆς πόλεως συνοικίας καὶ τὴν ἠρημωμένην ἔξω χώραν. Καὶ πνευματικῶς οἱ Ἀθηναῖοι οὗτοι τοῦ Ἀκομινάτου εἶνε τόσον ἐκπεπτωκότες, ὥστε ὁ Μιχαὴλ φοβεῖται μήπως καὶ αὐτὸς καταστῇ μεταξὺ ἀγροίκων ἀγροῖκος, ἐπαναλαμβάνων ἐν ἐπιστολῇ τινι τὸ ὑπὸ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως λεχθέν ποτε: Βεβαρβάρωμαι χρόνιος ὢν ἐν Ἀθήναις (Η 44 ἐκδόσ. Λάμπρου). Ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔτει 1203 ὑπερήσπισε τὴν πόλιν ὁ ἀρχιεπίσκοπος προσβληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λέοντος Σγουροῦ, τοῦ ἐν Ναυπλίῳ καὶ Ἀργολίδι ἀνεξάρτητον ἡγεμονίαν ἱδρύσαντος Ἕλληνος ἄρχοντος. Ὅτε μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1204 καὶ αἱ Ἀθῆναι περιῆλθον εἰς τὴν φραγκικὴν ἐξουσίαν, κατέλιπεν ὁ Μιχαὴλ βεβαρυμένος ὑπὸ τῆς θλίψεως τὴν πόλιν, ἐν ᾗ νῦν ἱδρύθη λατινικὴ ἐπισκοπή, καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν νῆσον Κέων, ὅπου ἤρεμον καὶ μονήρη βίον διάγων ἀπέθανε τὸ 1220.

Ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος κατέλιπε κατηχητικὰς ὁμιλίας, πανηγυρικούς, θρηνητικοὺς καὶ ὁμοίους ἄλλους λόγους, ἐκ περιστάσεων ὡρισμένων ὑπαγορευθέντας, ἐπιστολὰς καὶ ποιήματα. Οἱ λόγοι διαφωτίζουσι πολλαχοῦ τὴν λογοτεχνικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν τῶν χρόνων, ἰδίως δὲ τὴν οἰκτρὰν τῆς Ἀττικῆς κατάστασιν· μεταξὺ αὐτῶν εὑρίσκομεν ἕνα πανηγυρικὸν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαὰκ Ἄγγελον, ἓν κατηγορητήριον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Γ' Ἄγγελον κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν ὑπαλλήλων, θρηνῳδίας ἐπὶ τῷ θανάτῳ Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης (1194/95) καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Νικήτα κ. ἄ. Ἡ συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μιχαὴλ ἀνέρχεται νῦν εἰς 180, ὧν ἐπιφανέστεραι εἶνε αἱ πρὸς τὸν Εὐστάθιον καὶ τὸν ἀδελφόν του Νικήταν ἀποτεινόμεναι. Μεταξὺ τῶν ποιητικῶν ἔργων πρωτεύει ἡ ἰαμβικὴ ἐλεγεία τῶν Ἀθηνῶν, «ἡ πρώτη καὶ μόνη ἀκουσθεῖσα θρηνώδης φωνὴ ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τῆς ἀρχαίας ἡλιοφεγγοῦς πόλεως, ἡ μόνη τοὐλάχιστον ἥτις εἰς ἡμᾶς διεσώθη». Ἀκολουθοῦσιν αὐτὴν ἓν ἐπικὸν ποίημα Θεανὼ ἐν ἑξαμέτροις 457 καὶ μικραὶ ποιήσεις ἐκκλησιαστικαί.

Ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος ἐξεπαιδεύθη ὡς καὶ ὁ ἀδελφός του ἐν τῇ κλασικῇ παιδείᾳ· γνωρίζει τὸν Ὅμηρον, Πίνδαρον, Δημοσθένην, Θουκυδίδην καὶ ἄλλους τῶν ἔξω συγγραφέων· ἀλλὰ τὸ λεκτικόν του βασίζεται κυρίως ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ διδασκάλου του Εὐσταθίου κατέστη μᾶλλον ἢ ὁ ἀδελφός του εἷς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς θεολογικῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τάσεως ἐν τῇ γλωσσικῇ μεταρρυθμιστικῇ κινήσει τοῦ αἰῶνος τῶν Κομνηνῶν. Ὁ χαρακτήρ του εἶνε δραστήριος, εὐγενής, πρᾶος, προκειμένου περὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ κοινότητι καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἀλλ' ὅταν λαλῇ περὶ τοῦ ἄρχοντος τῆς πολιτείας, δὲν δύναται ἐννοεῖται ν' ἀπαρνηθῇ τὴν βυζαντηνὴν ἀτμοσφαῖραν. Ἐνῷ π. χ. ζῶντα ἔτι τὸν σκληρὸν Ἀνδρόνικον πομπωδῶς ὑμνεῖ ὡς ἄλλον Σολομῶντα, μετὰ τὴν φρικτὴν καταστροφήν του δὲν εὑρίσκει λόγους ἱκανοὺς ἵνα στιγματίσῃ αὐτὸν ὡς βδέλυγμα.

1. Ἐκδόσεις: Τὸν ὕμνον τῶν Ἀθηνῶν ἐξέδ. τὸ πρῶτον ὁ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 5 (ἐν Παρισίοις 1833) 373 ἑ., ἔπειτα ὁ Ellissen καὶ ὁ Λάμπρος. — L. Fr. Tafel, De Thessalonica ejusque agro ἐν Βερολίνῳ 1839 περιέχει καὶ ἐπιστολὰς καὶ τὴν εἰς Εὐστάθιον μονῳδίαν. — L. Fr. Tafel, Michaelis Acominati Ath. metr. panegyricus Isaacio Angelo dictus, Universitätsprogramm, ἐν Τυβίγγῃ 1846. — Διάφορα συγγράμματα μετὰ γερμανικῆς μεταφρ. ὑπὸ Ad. Ellissen, Michael Akominatos, ἐν Γοττίγγῃ 1846. — Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patr. gr. 140, 298—384 καὶ 1247—1258. — Ἔκδοσις τῶν ἁπάντων, ἥτις κατὰ μέγα μέρος εἶνε ἀρχικὴ ἔκδοσις, ὑπὸ Σπ. Λάμπρου, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Ἀθήναις 1879—80. — Προσθῆκαι εἰς ταῦτα ἐκ χειρογράφων καὶ διορθώσεις ὑπὸ Π. Ν. Παπαγεωργίου, Ἐπίκρισις τῆς Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου ἐκδόσεως τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, ἐν Ἀθήναις 1883. — Διὰ μακρῶν διέλαβον περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Λάμπρου καὶ ὁ E. Miller ἐν Journal des savants 1880 σ. 755—770 καὶ ὁ Θεόδ. Οὐσπένσκη, Τὰ ἔργα τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, ἐν Ὀδησσῷ 1881 (ῥωσσιστί). — Ὁμιλίαν λείπουσαν ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Λάμπρου ἐξέδ. ὁ Β. Γεωργιάδης, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου καὶ Γεωργίου Βούρτζου μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν λόγοι κτλ., ἐν Ἀθήναις 1882. — Περὶ τοῦ λόγου τοῦ Βούρτζου πρβ. Π. Ν. Παπαγεωργίου ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 589 ἑ.

2. Βοηθήματα: Τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν βιβλίον τοῦ Ellissen. — Σπ. Λάμπρος, Περὶ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου, ἐν Ἀθηναίῳ 6 (1877) 354—367 καὶ: Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ἐν Ἀθήναις 1878.— Θεόδ. Οὐσπένσκη, Ἀνέκδοτοι λόγοι καὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1879 τόμῳ 201 τεύχει Ἰανουαρ.-Φεβρ. σελ. 112—130· 367—396.— Πρὸς ἐξήγησιν χρησιμεύει ἡ πραγματεία τοῦ Θεοδ. Οὐσπένσκη, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀγροτικῆς κτήσεως ἐν Βυζαντίῳ ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1883 τόμ. 225 Ἰαν.-Φεβρ. σελ. 30—87· 301—360.— Διορθώσεις τινὲς ὑπὸ Κ. Σ. Κόντου ἐν Ἀθηνᾷ 1 (1889) 327· 619· 625—629.— Ἐξαίρετος χαρακτηρισμὸς ὑπὸ F. Gregorovius, Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter, ἐν Στουτγάρτῃ 1889, I, 204—349.

200. Νικηφόρος ὁ Χρυσοβέργης, μέχρις ἐσχάτων ἔτι ἄγνωστος παραμείνας συγγραφεύς, ὅστις ἔζησεν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ιδ' μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ιγ' αἰῶνος καὶ πάντως πέραν ἔτι τοῦ 1203, συνέγραψε πανηγυρικοὺς λόγους πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Γ' καὶ Δ', πρὸς τοὺς πατριάρχας Νικήταν Μουντάνην καὶ Ἰωάννην Καματηρὸν καὶ πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου Κωνσταντῖνον Μεσοποταμίτην, ἔτι δὲ μίαν ἐπιστολὴν καὶ ῥητορικὰ προγυμνάσματα. Μεταξὺ αὐτῶν εὑρίσκομεν μύθους, διηγήματα καὶ μυθοποιίας π. χ. περὶ τοῦ σοφιστικοῦ θέματος: Τίνας ἂν εἴποι λόγους χριστιανὸς φιλόλογος Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου κωλύοντος τὰς ἑλληνικὰς βίβλους ἀναγινώσκειν;

1. Ἔκδοσις: Nicephori Chrysobergae ad Angelos orationes tres ed Max Treu. Programm des k. Friedrichsgymnas. ἐν Βρεσλαυίᾳ 1892 (ἐκ τοῦ κώδ. βιενναίου φιλολ. ἑλλ. 321 μετὰ σχολίων καὶ πίνακος τῶν λέξεων). Παρὰ τοῦ Treu προσδοκῶμεν τὴν ἔκδοσιν καὶ τῶν λοιπῶν ἔργων τοῦ Χρυσοβέργη, ἅπερ παραδίδει ὁ κῶδιξ τοῦ Ἐσκουριὰλ Υ. ΙΙ. 10.

2. Στίχοι Νικηφόρου Χρυσοβέργη μητροπολίτου Σάρδεων κεῖνται ἐν κώδικι οὐατικ. ὀττοβ. 167 τοῦ ιε' αἰ. πρὸ τοῦ φύλλου 161. Ἄγνωστον ἂν δύναται νὰ ταὐτισθῇ πρὸς τὸν ἡμέτερον ῥήτορα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3. Ἀγνώστου τινὸς ἐκ τοῦ ιβ' αἰ. (ἴσως τοῦ Μιχαὴλ Ἰταλικοῦ, ἴδε ἀνωτέρω σελ. 116) ἐπιστολή: Πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἐπὶ Κωνσταντίνῳ τῷ Ἁγιοθεοδωρήτῳ (ἀνάγνωθι Ἁγιοθεοδωρίτῃ) ἀποθανόντι κεῖται ἐν κώδ. βαροκ. ἑλλ. 131 φύλ. 229ν. Βεβαίως πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου Ἁγιοθεοδωρίτου, εἰς ὃν καὶ ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος ἀφιέρωσε μονῳδίαν· πρβ. Migne, Patr. gr. 133, 1007 ἑ., 1017 ἑ., 1059 ἑ. Ἡ ἐπιστολὴ εἶνε μὲ λάθη ἐκτετυπωμένη παρὰ Fabricius, Bibl. gr. 12, 483 ἑ., ἐν Ἁμβούργῳ 1724· ἓν τεμάχιον ἐξέδ. ὁ M. Treu ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 102.

201. Ἡ ῥητορικὴ συλλογὴ τοῦ Ἐσκουριάλ. Ὁ κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα γραφεὶς κῶδιξ τοῦ Ἐσκουριὰλ Υ. Ι. 10 (νῦν περιλαμβάνει 536 φύλλα εἰς τέταρτον), ταμεῖον πολυτιμότατον τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας, περιλαμβάνει πλουσίαν συλλογὴν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἄλλων λόγων, σχεδιασμάτων καὶ ἐπιστολῶν, ἥτις ἀπαιτεῖ χωριστὴν ἐξέτασιν. Πλὴν τῶν τριῶν σκωπτικῶν πονημάτων τοῦ Ψελλοῦ (τῶν ἐγκωμίων κόριος, φθειρὸς καὶ ψύλλης) καί τινος κατωτέρω μνημονευθησομένου λόγου προέρχονται πάντα τὰ χρονολογήσιμα ἔργα ἐκ τῶν αὐτῶν χρόνων καὶ δὴ ἐκ τῶν τελευταίων ἑξ δεκαετηρίδων τοῦ ιδ' αἰῶνος. Μετὰ βεβαιότητος λοιπὸν ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι καὶ τὰ ὀλίγα ἔργα, ὧν ἡ χρονολογία δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ, εἰς ταύτην τὴν ἐποχὴν ἀνήκουσιν. Ἐντελῶς ἔξω τῆς σειρᾶς ταύτης κεῖται λόγος ἀγνώστου τινὸς «ῥήτορος τῶν ῥητόρων» πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον (ἐν φύλλῳ 471), ὅστις βεβαίως δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄλλος ἢ ὁ Ἀνδρόνικος Β' (1282—1328)· διότι ἡ ἡλικία τοῦ κώδικος δὲν ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οὗτος εἶνε ὁ Ἀνδρόνικος Γ' (1328—1341). Ἐπειδὴ ἡ συλλογὴ εἶνε πλουσία ἀκριβῶς εἰς λόγους ἐκ τῶν δύο τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ ιδ' αἰῶνος, ἠδυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι πρέπει ἴσως νὰ γραφῇ Κομνηνὸν ἀντὶ Παλαιολόγον, ὥστε θὰ ἀνεφέρετο ἡ προσφώνησις πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν (1183—1185), τοῦ ὁποίου ὅμως αἱ πράξεις βεβαίως ὀλίγας ἀφορμὰς παρεῖχον εἰς πανηγυρισμούς, ἂν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ πραγματικῶς ἐξυμνήθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 126). Πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ κειμένου ἡ ἀσφαλὴς κρίσις εἶνε ἀδύνατος. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε ὀρθή, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ βιβλιογράφος ἔγραψε μὲν τὸν κώδικα ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β', προσέθηκε δὲ εἰς τὴν συλλογὴν περιφήμων ἔργων παρελθόντων χρόνων καὶ ἐν σύγχρονον, ἴσως φίλου τού τινος ἢ πάτρωνος. Κατὰ τὰ οὐσιώδη ὅμως ἡ συλλογὴ κατηρτίσθη βεβαίως ἐν τέλει τοῦ ιϐ' ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ ιγ' αἰῶνος καὶ πιθανῶς πρὸ τῆς ἁλώσεως (1204)· διότι ἡ ἑπομένη ἡμίσεια ἑκατονταετηρὶς δὲν ἦτο κατάλληλος πρὸς καταρτισμὸν τοιαύτης συναγωγῆς ἔργων, ἐν ᾗ κατοπτρίζεται ὅλη ἡ λάμψις τῆς βυζαντηνῆς αὐλῆς καὶ ἡ ἀπρόσβλητος ἰσχὺς τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ συναγωγὴ αὕτη δὲν περιορίζεται μόνον ἐντὸς ὡρισμένων χρονικῶν ὁρίων, ἀλλὰ καὶ περιστρέφεται περὶ θέματα ἐπίσημον ὅλως διόλου χαρακτῆρα φέροντα. Οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν λόγοι εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπίσημοι προσφωνήσεις, αἵτινες ἀπηγγέλλοντο ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἢ ἐν τοῖς πατριαρχείοις εἴτε τακτικῶς καθ' ὡρισμένας ἑορτὰς εἴτε ἐφάπαξ κατά τινας περιστάσεις. Ἡ συναγωγὴ ἄρα παρέχει αὐθεντικὴν εἰκόνα τῆς ῥητορικῆς, ἥτις ἐθεραπεύετο καὶ εὐχαρίστως ἠκούετο ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐκ τούτου δὲ μετὰ βεβαιότητος πλέον δυνάμεθα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς συλλογῆς νὰ διαγνώσωμεν. Δὲν ἦτο προωρισμένη διὰ τὸ σχολεῖον, τὸ ὁποῖον ἠρκεῖτο εἰς τὰ κοινὰ μελετήματα, τὰς ἠθοποιίας καὶ τὰς ὁμοίας ἀσκήσεις· ἀλλὰ προετίθετο νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ὑπερπηδήσαντας τὸ ὅριον τῶν τετριμμένων γυμνασμάτων καλὰ δείγματα πρακτικῆς ῥητορικῆς, ὁποία ἀπητεῖτο εἰς τὰς ἀνωτέρας σφαίρας τῆς αὐλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ νοήμων συλλογεὺς ἔλαβεν ὅμως ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ καθαρῶς λογοτεχνικὸν ἐνδιαφέρον τῶν ἀναγνωστῶν, περιλαβὼν εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ ἓν ποίημα καὶ τινας πεζὰς πραγματείας οὐχὶ πρὸς ἀπαγγελίαν προωρισμένας. Ἡ εὐγενὴς δὲ αὐτοῦ πρόθεσις νὰ σώσῃ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς συλλογήν τινα τῶν ἀρίστων ῥητορικῶν προϊόντων τοῦ ιϐ' αἰῶνος,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπέτυχε μόνον ἐκ συμπτώσεως. Ἕνεκα τῆς μακρᾶς διακοπῆς τοῦ αὐλικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ, ἐπομένως καὶ τοῦ λογοτεχνικοῦ βίου ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὸ ἔτος 1204 ἡ συναγωγὴ αὕτη δὲν διεδόθη ὡς φαίνεται πολύ· ὁ κῶδιξ τοῦ Ἐσκουριὰλ εἶνε τὸ μόνον εἰς ἡμᾶς περιελθὸν ἀντίτυπον αὐτῆς, πολλὰ δὲ τῶν αὐτόθι περιλαμβανομένων δὲν διεσώθησαν δι' ἄλλου χειρογράφου. Ἐπὶ ἀρχῆς τινος ὡσαύτως δὲν φαίνεται ὅτι στηρίζεται ἡ συγκρότησις αὐτῆς· τὰ συγγράμματα τῶν ἀντιπροσωπευομένων συγγραφέων εἶνε διεσκορπισμένα εἰς διαφόρους θέσεις καὶ νομίζει τις ὅτι ὁ συλλογεὺς προσήρτησεν αὐτὰ εἰς τὴν συναγωγὴν καθ' ἣν σειρὰν τυχαίως εὑρέθησαν ταῦτα ὑπὸ τὰς ὄψεις του.

Διὰ τὴν λογοτεχνικήν, ἐκκλησιαστικήν, πολιτικὴν καὶ αὐλικὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου ἡ συναγωγὴ τοῦ κώδικος τοῦ Ἐσκουριὰλ εἶνε ἀνεκτίμητος πηγή. Τινῶν ἐκ τῶν ἀρίστων συγγραφέων τοῦ ιδ' αἰῶνος πάμπολλα συγγράμματα κεῖνται ἐν αὐτῇ· τὰ πλεῖστα τούτων ἀνήκουσιν εἰς τοὺς αὐλικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς ῥήτορας, οἵτινες ἢ διόλου ἢ ὀλίγον μόνον εἶνε γνωστοὶ ὡς λογοτέχναι. Περὶ τῶν ἐν τῇ συναγωγῇ περιλαμβανομένων συγγραμμάτων τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, Ἰωάννου Κιννάμου, Κωνσταντίνου Μανασσῆ, Νικηφόρου Χρυσοβέργη, Βασιλείου Πεδιαδίτου, Κωνσταντίνου Στιλβῆ, Νικήτα Εὐγενιανοῦ, Μιχαὴλ Ἰταλικοῦ καὶ Βασιλείου Ἀχρίδος ἐλέχθησαν τὰ δέοντα ἐν ταῖς οἰκείαις παραγράφοις ἢ σημειώσεσι. Ἐν τοῖς ἑπομένοις θὰ διαλάβωμεν περὶ τῶν συγγραφέων τῆς συναγωγῆς, οἵτινες δὲν εὑρίσκουσιν ἀλλαχοῦ θέσιν.

Πρῶτον πόνημα πάσης τῆς συλλογῆς εἶνε ἐπιτάφιος λόγος, οὗ ἀπωλέσθη ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ἡ ἀρχή· τοῦ αὐτοῦ ἀνωνύμου ἔπονται καὶ ἄλλα πονήματα οἷον ἐπιτάφιος εἰς τὸν πατέρα του, λόγος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ, ὅτε προσεκύνησεν αὐτὸν ἐν Λοπαδίῳ καὶ ἐπιτάφιος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ. Τοῦ μεγάλου δρουγγαρίου Γρηγορίου Ἀντιόχου διέσωσεν ἡ συναγωγὴ ἐπι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στολὴν πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς ἐν τῇ νήσῳ Ἀντιγόνῃ μονῆς, παραμυθητικὸν πρὸς τὸν λογοθέτην Ἁγιοθεοδωρίτην ἐξ ἀφορμῆς τοῦ θανάτου τῆς ἀδελφῆς του, μονῳδίαν εἰς τὸν ἕνεκα πτώσεως ἐκ τοῦ ἵππου ἀποθανόντα υἱὸν πρωτοσεβαστοῦ τινος, οὗ τὸ πρόσωπον μένει ἄγνωστον, λόγον πρὸς τὸν πατριάρχην Βασίλειον Καματηρὸν (1183—1187), ἐπιτάφιον εἰς τὸν Νικόλαον τὸν κατὰ Φλῶρον, παραμυθητικὸν πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν γραμματέα Κωνσταντῖνον Ἀπιμπιθιοῦν (ἂν εἶνε ὀρθὴ τοῦ Μίλλερ ἡ ἀνάγνωσις) ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ πατρός του, παραμυθητικὸν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαὰκ Ἄγγελον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς μητρός του Εὐφροσύνης, εὐχαριστήριον καὶ αἰτητικὸν συγγνώμης πρὸς τὸν σεβαστοκράτορα Κωνσταντῖνον, ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαὰκ Ἀγγέλου, ὁμιλίαν περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, λόγον πρὸς τὸν πατριάρχην Λουκᾶν (Χρυσοβέργην 1156—1169), ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Εὐστάθιον Θεσσαλονίκης, τὸν μητροπολίτην Νέων Πατρῶν Εὐθύμιον Μαλάκην, τὸν ἐπίσκοπον Καστορίας, πρὸς τὸν Δημήτριον Τορνίκην, πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν (Μιχαὴλ Ἀκομινάτον) καὶ πρός τινα χαρτοφύλακα.

Τοῦ μαΐστορος τῶν ῥητόρων Γεωργίου Τορνίκη εὑρίσκομεν ὁμιλίαν, ἥτις συνήθως ἀνεγινώσκετο κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ δικαίου Λαζάρου ἐν τοῖς πατριαρχείοις, λόγον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαὰκ Ἄγγελον, ὅστις ἀνεγινώσκετο πρὸ τῶν Θεοφανείων, καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ συνήθως ἐξεστράτευε, τέλος λόγον πρὸς τὸν πατριάρχην Γεώργιον (1192—1199).

Δεύτερος μαΐστωρ τῶν ῥητόρων εἶνε Μιχαὴλ ὁ Θεσσαλονίκης. Ἦτο καθηγητὴς τῆς ἑρμηνευτικῆς τῶν Εὐαγγελίων ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἔπειτα πρωτέκδικος, ἀλλ' ἐν ἔτει 1156 καθηρέθη ὡς ὀπαδὸς τῆς αἱρέσεως τοῦ Σωτηρίχου Παντευγένου. Εἰς αὐτὸν ἀνήκουσιν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῦ Ἐσκουριὰλ τέσσαρες λόγοι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ, ἐξ ὧν οἱ τρεῖς δημοσιευθέντες ἐξεφωνήθησαν κατὰ τὰ ἔτη 1150, 1153 καὶ 1155.

Πρὸς τὸν Μιχαὴλ συνάπτεται Νικηφόρος ὁ Βασιλάκης,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅστις ὡσαύτως ἦτο καθηγητὴς τῆς ἑρμηνευτικῆς τῶν εὐαγγελίων ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Καὶ ὁ Νικηφόρος περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὴν ὑπὲρ τὸ δέον ὑποκειμενικὴν ἐξήγησιν τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ καθηρέθη ὡς ὁ Μιχαὴλ ὁ Θεσσαλονικεὺς ἐν ἔτει 1156· διὰ τοῦτον δὲ φαίνεται τὸν λόγον δὲν περιελήφθησαν ἐξηγητικαὶ ὁμιλίαι τῶν ἀνδρῶν τούτων εἰς τὴν συναγωγήν, ἥτις ἱκανὰς ἄλλας Διδασκαλίας περιέχει. Ὁ Βασιλάκης ἦτο εἷς τῶν γονιμωτάτων καὶ εὐφραδεστάτων ῥητόρων τοῦ ιϐ΄ αἰῶνος. Ἐν ταῖς χρείαις καὶ ἠθοποιίαις του ἐναλλὰξ ἀπαντῶμεν εἰδωλολατρικὰ καὶ χριστιανικὰ θέματα· πραγματεύεται μετ' ἴσης ἐπιτηδειότητος τὸ θέμα τί εἶπεν ἡ Δανάη ὅτε προσῆλθεν εἰς αὐτὴν ὁ Ζεὺς ἐν μορφῇ χρυσῆς βροχῆς, ὡς καὶ τὸ ἄλλο τί εἶπεν ὁ Ἅιδης, ὅτε ὁ Λάζαρος τετραήμερος ἐκ τῶν νεκρῶν ἠγέρθη, ἢ τὸ εἰς σύγχρονον περιστατικὸν βεβαίως ἀναφερόμενον τί ἆρά γε εἶπεν ἡ ὑπὸ Γότθου τινὸς ἐν Ἐδέσσῃ ἁπατηθεῖσα κόρη. Ὅτι ὁ Βασιλάκης δὲν ἐκαλλιέργησε μόνον τὴν σχολειακὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν ἑρμηνευτικὴν τῶν εὐαγγελίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πρὸ ὀφθαλμῶν περιστατικῶν ἔλαϐε θέματα καὶ ἐπραγματεύθη αὐτά, μαρτυροῦσι πονήματά τινα τῆς συναγωγῆς, οἷον μονῳδία εἰς τὸν ἐν τῷ σικελικῷ πολέμῳ (πιθανῶς ἐν ἔτει 1115) πεσόντα ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον Βασιλάκην, διάφοροι ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν του, τοὺς φίλους του καὶ τοὺς μαθητάς, πρόλογος τῶν ἁπάντων ἑαυτοῦ, ὅστις εἶνε εἶδος αὐτοϐιογραφίας περὶ τῆς συγγραφικῆς του δράσεως, λόγος πρὸς τὸν πανσέϐαστον, σεϐαστὸν καὶ μέγαν δομέστικον ὅλης τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως Ἰωάννην, τέλος λόγος πρὸς τὸν πρωτέκδικον, νομοφύλακα καὶ ὀρφανοτρόφον Ἀλέξιον Ἀριστηνόν. Ἴσως ἀνήκουσιν εἰς τὸν Βασιλάκην καὶ τὰ ἐν τῷ χειρογράφῳ ἀμέσως εἰς ταῦτα ἀκολουθοῦντα, ἤτοι λόγος πρὸς τὸν σεϐαστὸν Ἀδριανόν, τὸν υἱὸν τοῦ σεϐαστοκράτορος Ἰσαὰκ Κομνηνοῦ, πρεσϐυτέρου ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α΄ [1]) καὶ λόγος πρὸς τὸν μακαρίτην αὐτοκράτορα Ἰωάννην Κομνηνόν. Ἐκ τοῦ μνημονευθέντος προλόγου τῶν

[1]) Πρϐ. Du Cange, Familiae Byzantinae σελ. 146.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἁπάντων αὐτοῦ, ὅνπερ ἐξέδωκεν ὁ E. Miller, καταφαίνεται ὅτι ἱκανὰ τοῦ Βασιλάκη συγγράμματα ἀπωλέσθησαν ἢ ἄφαντα ἔγιναν. Πραγματικῶς ὅμως λυπηρὰ εἶνε ἡ ἀπώλεια τῶν τεσσάρων σκωπτικῶν πονημάτιων Ὀνοθριάμβου, Στύπακος ἢ Παραδεισοπλαστίας, Στεφανιτῶν καὶ Ταλαντούχου Ἑρμοῦ, ἅπερ ἀναφέρει διὰ τῶν ἑπομένων λόγων: Τέτταρες οὖν μοι πραγματεῖαι εἰς γέλωτα ἐξεχύθησαν· Ὀνοθρίαμβος καὶ προσέτι Στύπαξ ἢ Παραδεισοπλαστία, ἐπὶ τούτοις οἱ Στεφανῖται καὶ ὁ Ταλαντοῦχος Ἑρμῆς. Ἦσαν δὲ ταῦτα — ἂν καὶ ἀκολουθεῖ κατόπιν: Στιχηρὰ δὲ ἄλλα καὶ οὐ συστηματικά, πολλὰ καὶ ἀνώνυμα ὡς τῶν ἀστέρων οἱ σποράδες — πιθανῶς οὐχὶ ἔμμετρα ἢ κωμῳδίαι[1]), ἀλλὰ πεζὰ σατυρικὰ κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Λουκιανοῦ, ὁποῖα κατὰ τὸν ιϛ' αἰῶνα συνεγράφησαν καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου.

Ἄλλας συμβολὰς εἰς τὴν συναγωγὴν παρέσχον λογοτέχναι ὀλιγώτερον σημαντικοί, ἐν μέρει μάλιστα ἐντελῶς ἄγνωστοι: Ὁ οἰκουμενικὸς καθηγητὴς Λέων ὁ Βαλιανίτης ἐναρκτήριον μάθημα, ἐγκώμιον εἰς τὸν πατριάρχην Βασίλειον καὶ ἱκανὰ τῶν καθηγητικῶν του μαθημάτων· Κωνσταντῖνος ὁ Παντεχνῆς, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως, περιγραφὴν κυνηγίου περδίκων καὶ λαγωῶν· ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ ὁ τοῦ Ἀγχιάλου (1169—1177) τὸν εἰσιτήριον λόγον του, ὅτε ἐτιμήθη διὰ τοῦ τίτλου τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων· Ἰωάννης ὁ Καματηρὸς λόγον εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνεια· ὁ αὐτοκρατορικὸς γραμματεὺς Ἰωάννης ὁ Φραγγόπουλος λόγον ἀπαγγελθέντα ἐν τοῖς πατριαρχείοις μετὰ τὸν λόγον τοῦ ῥήτορος καὶ μαΐστορος· ὁ καθηγητὴς Κωνσταντῖνος ὁ Ψαλτόπουλος λόγον πρὸς τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Μιχαὴλ Ἁγιοθεοδωρίτην καὶ ἓν καθηγητικὸν μάθημα· ὁ μητροπολίτης Χαλκηδόνος Ἰωάννης ὁ Κασταμονίτης διάφορα καθηγητικὰ μαθήματα περὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἕν, ὅπερ ἐδιδάχθη κατὰ τὴν ἐπάνοδον (; κατῆλθε) τοῦ πατριάρχου Βασιλείου Καματηροῦ (1183—1187), οὗ γραμματεὺς ἦτο· ὁ ἐπίσκοπος

[1]) Ὡς νομίζει ὁ E. Miller, Annuaire de l'association 7 (1873) 140.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀμασείας Ἀστέριος ἔκφρασιν τῆς ἁγίας μάρτυρος Εὐφημίας· ὁ γραμματεὺς Μιχαὴλ ὁ Σαραντηνὸς λόγον ἀναγνωσθέντα ἐν τοῖς πατριαρχείοις κατὰ τὴν κυριακὴν τοῦ δικαίου Λαζάρου· ὁ αὐτοκρατορικὸς πρωτονοτάριος καὶ γραμματεὺς Σέργιος ὁ Κολυβᾶς δύο προσφωνήσεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαὰκ Ἄγγελον· ὁ ῥήτωρ Μουζάλων λόγον πρὸς τὸν πατριάρχην Νικόλαον (1147—1151)· Ἰωάννης τις Διογένης λόγον ἀναγνωσθέντα κατὰ τὰ Θεοφάνεια ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ· φιλόσοφός τις Κωνσταντῖνος Νικαεὺς ὁμιλίαν περὶ γενναιοδωρίας καὶ λόγον πρὸς τὸν μέγαν ἑταιριάρχην Ἰωάννην Δούκαν[1])· Νικόλαός τις ὁ κατὰ Φλῶρον λόγον, οὗ τὸ θέμα δὲν ὁρίζεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ· ὁ πρωτοσεκρετάριος Χριστοφόρος ὁ Ζωναρᾶς, ἴσως συγγενὴς τοῦ χρονογράφου Ἰωάννου Ζωναρᾶ, συνεκδήμον τοῦ υἱοῦ του Δημητρίου «καταλείψαντα τὸ σχέδος» (τὸ στοιχειῶδες σχολεῖον)· ὁ αὐτοκρατορικὸς γραμματεὺς καὶ αὐλικὸς ῥήτωρ Ἰωάννης ὁ Συρόπουλος λόγον ἀγνώστου περιεχομένου· ὁ οἰκουμενικὸς καθηγητὴς Σχιζηνὸς λόγον εἰς τὴν προσκύνησιν τοῦ σταυροῦ κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἀλεξίου, υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ (ἐν ἔτει 1167)· ὁ ἄλλοτε χαρτοφύλαξ τῆς ἁγίας Σοφίας Σαμουὴλ ὁ Μαυρόπουλος λόγον κατηχητικόν· ἀνώνυμός τις λόγον πρὸς τὸν πατριάρχην Νικόλαον Μουζάλωνα (1147—1157)· ἀνώνυμός τις ῥήτωρ στίχους προβλεπτηρίους πρὸς τὸν αὐτοκράτορα (ἀρχή: Εἰ δεῖ μεσίτην πρὸς θεόν τινα φέρειν).

1. Τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Γρηγορίου Ἀντιόχου ἐξέδ. ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τοῦ Ἀκομινάτου 2, 400—409.—Τοῦ αὐτοῦ Ἀντιόχου ἐν κώδικι μαρκ. XI 22 τοῦ ιγ΄—ιδ΄ αἰ. φύλ. 163 ἑ. ἐπιστολαί τινες ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: Τοῦ αὐτοῦ ἀξιολογωτάτου ῥήτορος Γρηγορίου τοῦ Ἀντιόχου ἐπιστολαὶ διάφοροι. Ἡ πρώτη ἐπι-

[1]) Περὶ τοῦ βίου τούτου τοῦ Ἰωάννου Δούκα πρβ. W. Regel, Fontes rerum byz. I 1 (1892) VIII-X καὶ K. Krumbacher, Michael Glykas, Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1894 σ. 424 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Δημήτριον Τορνίκην, ὃν ἐπανευρίσκομεν καὶ μεταξὺ τῶν πρὸς οὓς ἐπιστέλλει ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος. Τὸ τοῦ αὐτοῦ δεικνύει ὅτι καὶ τὰ προτασσόμενα τῶν ἐπιστολῶν πονήματα ἀνήκουσιν εἰς τὸν Γρηγόριον· ἀλλ' ἀκριβέστερα περὶ τούτων δὲν ἐσημείωσα.

2. Τρεῖς λόγους τοῦ Μιχαὴλ Θεσσαλονικέως ἐξέδ. ἀρχικῶς ἐκ τοῦ κώδ. Escur. ὁ W. Regel, Fontes rerum byz. I 1 (1892) 131—132. Πρβ. τὴν Praefatio σελ. XVII – XX καὶ ἀνωτέρω Α' τόμ. σελ. 179 σημ. 5.

3. Τὰ προγυμνάσματα τοῦ Νικηφόρου Βασιλάκη ἐξέδ. ἀρχικῶς ὁ Leo Allatius, Excerpta varia gr. sophist. ἐν Ρώμῃ 1641 σ. 125—220. — Ἀνετυπώθησαν παρὰ Chr. Walz, Rhetores gr. I 421—525. — Ἡ μονῳδία εἰς τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον ἐξεδόθη ἐκ τοῦ κώδ. οὐατ. 1898, ὅπου κεῖται ἄνευ ὀνόματος συγγραφέως, ἐσφαλμένως ὡς ἔργον τοῦ Χορικίου Γαζαίου ὑπὸ A. Mai, Spicileg. Romanum 5 (1841) 449—461· ἔπειτα ἀνετυπώθη ὑπὸ Fr. Boissonade ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τοῦ Χορικίου, ἐν Παρισίοις 1846 σ. 179—195· πρβ. R. Hercher, ἐν Hermes 5 (1871) 291. Ὅτι ὅμως ἡ μονῳδία ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλάκην γίνεται βέβαιον διὰ τοῦ κώδ. παλατ. ἑλλ. 18 (νῦν πάλιν ἐν Heidelberg) καὶ τοῦ ἡμετέρου Escur. Y. II. 10, ὡς καὶ διά τινος ὑπαινιγμοῦ ἐν τοῖς προλεγομένοις τῶν ἁπάντων τοῦ Βασιλάκη (σελ. 156 ἐκδόσ. E. Miller). Τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου ἐξέδ. ἐκ τοῦ μνημονευθέντος κώδ. παλατ. ὁ L. Bachmann, Theodori Ducae Lascaris imperatoris in laudem Nicaeae urbis oratio, ἐν Rostock 1847 σελ. VII—X. Πρβ. R. Förster, Anecdota Choriciana nova, ἐν Philologus 54 (1895) 93 ἑ. — Τὸν πρόλογον εἰς τὰ ἅπαντα τοῦ Βασιλάκη ἐξέδ. μετ' ἐκτενοῦς ἀναλύσεως ὁ E. Miller, Préface d' un auteur byzantin, Annuaire de l'assoc. 7 (1873) 135—157. Πρβ. τὴν μετάφρασιν τοῦ προλόγου καὶ τὰ διαληφθέντα περὶ αὐτοῦ ὑπὸ E. Miller ἐν Correspondant 69 (1866) 395—405. — Εἰς τὸν Βασιλάκην ὁμοίως ἀνήκει τὸ ἐγκώμιον κυνός, ὅπερ ἐξέδ. ὁ E. Miller, Mélanges orientaux. Textes et traductious publiés par les professeurs de l'école spéciale des langues orientales vi-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

vantes à l'occasion du sixième congrès international des Orientalistes réunis à Leyde, ἐν Παρισίοις 1883 σ. 255—267. Ὁ Miller παρέχει τὸν τίτλον: Τοῦ βασιλέως κυροῦ Νικηφόρου ἐγκώμιον κυνὸς καὶ πραγματεύεται λεπτομερῶς περὶ τοῦ ζητήματος εἰς ποῖον αὐτοκράτορα Νικηφόρον ἀνήκει τὸ ἔργον καὶ τελευταῖον ἐκφράζει γνώμην ὑπὲρ τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου. Ὁ G. Schlumberger τοὐναντίον, Nicéphore Phokas σελ. 169 σημ. 3, προτιμᾷ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον ἀλλὰ τοῦτο εἶνε λᾶθος, διότι ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος δὲν ἦτο βασιλεύς. Ἀλλ' ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει ὅτι τὸ βασιλέως εἶνε ἀντὶ Βασιλάκη (κακῶς γραφὲν ἢ κακῶς ἀναγνωσθὲν ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου)· διότι ἐν τῷ χειρογράφῳ μετὰ τὸ ἐγκώμιον ἀμέσως ἕπεται ὁ πρόλογος, ὃν αὐτὸς ὁ Miller ἐξέδ. ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Βασιλάκη, καὶ λόγος πρός τινα μέγαν δομέστικον, ἀμφότερα μὲ τὴν σημείωσιν τοῦ αὐτοῦ. Παραβλητέον τὸ ἐγκώμιον κυνὸς τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ, ὅπερ ἐξέδ. ὁ D. Augentius, ἐν Παρισίοις 1590, ἔπειτα ὁ A. Mai, Bibl. nova Patrum VI 2, 202—212, τέλος ὁ Migne, Patr. gr. 161, 986—998 (ἀρχή: Ἐγὼ μέν, ὦ ἄνερ λαμπρότατε, ξύνοιδα ἐμαυτῷ). — Τὸν βίον καὶ τὸν λογοτεχνικὸν χαρακτῆρα τοῦ Βασιλάκη διαγράφει ὁ C. Neumann, Griechische Geschichtschreiber und Geschichtsquellen im 12. Jahrh., ἐν Λειψίᾳ 1888 σ. 72—77· — Πρβ. καὶ Κ. Ν. Σάθα, Δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντηνῶν, ἐν Βενετίᾳ 1878 σελ. τπθ'.

4. Τοῦ Κωνσταντίνου Παντεχνῆ περιγραφὴ τῆς θήρας περδίκων καὶ λαγωῶν ἐξεδόθη ἀρχικῶς ὑπὸ E. Miller ἐν Annuaire de l'assoc. 6 (1872) 28—52. Αὐτόθι 7 (1873) 133 ἑ. διορθώσεις ὑπὸ Windham.

5. Ὁ λογοθέτης Ἁγιοθεοδωρίτης, πρὸς ὃν ὁ Γρηγόριος Ἀντίοχος ἔπεμψε παραμυθητικὸν (ἴδε ἀνωτέρω) εἶνε βεβαίως οὐδεὶς ἄλλος ἢ ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου Μιχαὴλ Ἁγιοθεοδωρίτης, πρὸς ὃν ἀπευθύνεται λόγος τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης (cod. Escur. φύλλῳ 357) καὶ λόγος τοῦ Ψαλτοπούλου (αὐτόθι φύλ. 128). Ἦτο βεβαίως συγγενὴς τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος § 200 σημ. 3 Κωνσταντίνου Ἁγιοθεοδωρίτου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

6. Ἡ ἐν τῇ συναγωγῇ τοῦ Ἐσκουριὰλ συχνάκις ἀπαντῶσα φράσις ὁ κατὰ Φλῶρον, ὁ τοῦ κατὰ Φλῶρον (ἴδ. ἀνωτ.) σημαίνει βεβαίως τὸν ἀνήκοντα εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Φλώρου. Πρβ. L. Fr. Tafel, De Thessalonica ejusque agro dissertatio geographica, ἐν Βερολίνῳ 1839 σ. 351 σημ. **.

7. Ἐκτενὴς ἀναγραφὴ τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικος Ἐσκουριὰλ Υ. Ι. 10 ὑπὸ E. Miller, Catalogue des mss. grecs de la bibl. de l'Escurial, ἐν Παρισίοις 1848 σελ. 200—218. — Ἀκριβεστέρα περιγραφὴ παρὰ W. Regel, Fontes rerum byz. I 1 (1892) III-V. Ὁ Miller θέτει τὸν κώδικα εἰς τὸν ιγ΄ αἰῶνα, ὁ Regel εἰς τὸν ιδ΄.

8. Ὁμοίαν πολυπληθῆ συναγωγὴν ῥητορικῶν καὶ ποιητικῶν ἔργων τοῦ ια΄ καὶ ιβ΄ αἰῶνος περιέχει καὶ ὁ κῶδιξ βαροκκιανὸς 131 τοῦ ιδ΄ αἰῶνος. Ἀλλ᾽ ὁ χαρακτήρ του δὲν εἶνε τόσον ἐνιαῖος καὶ δὲν περιέχει τόσον σπάνια ἔργα οἷα εἶνε τὰ τοῦ ἐσκουριαλίου κώδικος. Πρβ. τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ ὑπὸ H. O. Coxe, Catalogi codicum mss bibl. Bodl. p. 1 (ἐν Ὀξφόρδῃ 1853) 211—230 καὶ τὸ πανομοιότυπον φύλλου 158ᵛ, ὅπερ ὁ Σπυρ. Π. Λάμπρος προσήρτησεν εἰς τὸν 2ον τόμον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου (ὡς πίνακα Β΄). Μεταξὺ πολυαρίθμων συγγραμμάτων τοῦ Ψελλοῦ, Τζέτζη, Κωνσταντίνου Μανασσῆ, Νικήτα καὶ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, Νικηφόρου Βλεμμύδου εὑρίσκομεν ἐνταῦθα ἐπιστολήν, ἄλλοθεν ἄγνωστον εἰς ἐμέ, ἑνὸς πρωτοθρόνου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον, ὅτε διὰ προβεβηκυῖαν ἡλικίαν ἤθελε νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου (φύλ. 176ᵛ), ἀνωνύμους ἐπιστολὰς πρὸς Ζαχαρίαν καὶ Φίλιππον, Ἐπιφάνιον, Δωρόθεον, Ἠλίαν, πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην, πρὸς τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον καὶ ἄ (φύλλῳ 177, 196—205, 229ᵛ—230ᵛ)· ἐπιστολὴν τοῦ Συμεὼν μεταφραστοῦ καὶ λογοθέτου (φύλ. 178)· ἰαμβικοὺς στίχους εἰς τὴν μητέρα τῶν αὐτοκρατόρων Ἰσαὰκ καὶ Ἀλεξίου (φύλ. 178ᵥ) λόγον τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Ἀγχιάλου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Κομνηνὸν (φύλ. 186ν—190)· μονῳδίαν ἐπὶ πέρδικι τεθνηκότι (φύλ. 230ν)· μονῳδίαν ἐπὶ τῷ ἀκτουαρίῳ τῷ Παντεχνῇ (φύλλ. 231ν)· μονῳδίαν ἐπὶ τῷ σεβαστοκράτορι Ἀνδρονίκῳ, υἱῷ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ (φύλ. 233ν)· συναγωγὴν ἐπιστολῶν μητροπολίτου τινὸς (Ἰωάν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νου;) Ναυπάκτου (φύλ. 319ν—326)· ἐπιστολὴν τοῦ μητροπολίτου Κερκύρας Γεωργίου Βαρδιάνη πρὸς τὸν πατριάρχην Γερμανὸν (φύλ. 328—331ν)· ἐγκώμιον τοῦ οἴνου (φύλ. 349ν) ὑπὸ Μαχέτη προσφωνούμενον πρὸς Παῦλον Κατωτικὸν καὶ ἄλλα.

202. Γεώργιος, ὡς πατριάρχης δὲ Γρηγόριος, εἷς τῶν σημαντικωτάτων λογοτεχνῶν τοῦ ιγ' αἰῶνος. Ἐκ τῆς αὐτοβιογραφίας καὶ ἀλληλογραφίας του καὶ ἐκ τῶν εἰδήσεων τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη καὶ Νικηφόρου Γρηγορᾶ γνωρίζομεν τὰ κατ' αὐτὸν ἀκριβῶς. Ἐγεννήθη τὸ 1241 ἐν Κύπρῳ, ὅπου μετὰ τὴν στοιχειώδη σπουδὴν ἐφοίτησεν εἰς φραγκικὴν σχολήν[1]), ἐν ᾗ ὅμως ἕνεκα τῆς ἀτελοῦς γνώσεως τῆς ξένης γλώσσης μικρὰς προόδους ἔκαμε. Παρὰ τὴν ἀντίπραξιν τῶν γονέων του ἐπεχείρησε τὴν εἰς Νίκαιαν ἀποδημίαν, ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ σπουδάς. Ἐν Ἐφέσῳ ἀπεπειράθη νὰ γνωρισθῇ πρὸς τὸν ἐκεῖ ζῶντα λόγιον Νικηφόρον Βλεμμύδην, ἀλλ' ὁ δύστροπος ἀνήρ, ὅστις ἔζη παντελῶς μακρὰν τῆς κοινωνίας, δὲν ἐδέχθη αὐτόν. Καὶ ἐν Νικαίᾳ ὑπέστη ἀπροσδοκήτως ἀπογοήτευσίν τινα· διδασκάλους τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν δὲν εὑρῆκεν, ὡς ἤλπιζεν, ἀλλὰ μόνον τῶν γραμματικῶν καὶ ῥητορικῶν στοιχειωδῶν μαθημάτων. Τὸν σκοπόν του ἐπέτυχε μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἥτις εἶχεν ἀνακτηθῇ τότε αὖθις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (1261), γενόμενος αὐτόθι μαθητὴς ἀφωσιωμένος τοῦ λίαν πεπαιδευμένου πολιτικοῦ καὶ ἱστορικοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου, ὅστις εἰσήγαγεν αὐτὸν ἰδίως εἰς τὴν μελέτην τοῦ Εὐκλείδου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Γεώργιος μετέσχε μετὰ ζωηρότητος τῶν διενέξεων, αἵτινες προεκλήθησαν διὰ τῆς ἀποπείρας συμφιλιώσεως μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Πρβ. Α' τόμ. σελ. 190 ἑ. Ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' ἀνεβιβάσθη τὸ 1283 εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἐφ' οὗ παρέμεινε μέχρι τοῦ 1289. Παραιτηθεὶς οὐχὶ ὅλως ἑκουσίως ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ὡς φαίνεται

[1]) Τοὺς διδασκάλους του καλεῖ Ῥωμαίους, δι' οὗ πιθανῶς ἐννοεῖ τοὺς Λατίνους· τοὺς δὲ συμπολίτας του καλεῖ Ἕλληνας, ὅπερ ἤδη προαγγέλλει τὸν ἀρχόμενον ἀνθρωπισμόν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀπέθανεν. Εἷς τῶν ἐνθουσιωδεστάτων μαθητῶν καὶ ὀπαδῶν του ἦτο ὁ Νικηφόρος Χοῦμνος, ὅστις ἔν τινι λόγῳ γράφει: Καθηγεμὼν ἐμοὶ καὶ παιδευτὴς καὶ μυσταγωγὸς ὑπῆρξε καὶ διδάσκαλος μέχρι παντὸς τοῦ κατ' αὐτὸν βίου... ὁ πολὺς ἐκεῖνος τὴν σοφίαν, πολὺς καὶ τοὺς λόγους, τὸ μέγα θαῦμα τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου, ὁ πάνυ Γρηγόριος, ὃν πατρὶς μὲν ἤνεγκε Κύπρος, εἶτ' ἦν τῆς οἰκουμένης ἁπάσης χειροτονηθεὶς ἀρχιερεὺς καὶ διδάσκαλος (Boissonade, Anecd. gr. I 313).

Μεταξὺ τῶν θύραθεν ἔργων τοῦ Γρηγορίου τὴν πρώτην ἀναμφισβητήτως θέσιν κατέχει ἡ αὐτοβιογραφία του: Διηγήσεως μερικῆς λόγος τὰ καθ' ἑαυτὸν περιέχων. Εἶνε ἀξιέραστος συγγραφὴ αὕτη, ἐξέχουσα διὰ τὴν σαφήνειαν, ἁπλότητα καὶ ἀφέλειαν, ἥτις δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ὡραίαν αὐτοβιογραφίαν τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Ὅμοια προσόντα πρέπει νὰ προσδοκῶμεν καὶ παρὰ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου, αἵτινες ὡς τὰ ὀλίγα αὐτῶν δείγματα μαρτυροῦσι ἑλκύουσι καὶ τὸ ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον. Ἡ ἐν πολλοῖς χειρογράφοις διασωθεῖσα συναγωγὴ αὐτῶν ἀνέρχεται εἰς διακοσίας· πολυαριθμότατα εἶνε αἱ πρὸς τὸν ποτε μαθητήν του, μέγαν λογοθέτην Θεόδωρον Μουζάλωνα· ἄλλοι ἀποδέκται εἶνε ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, Ἰωάννης Πεδιάσιμος, χαρτοφύλαξ ἐν Ἀχρίδι, ἰατρός τις Θεόγνωστος, Σαπωνόπουλός τις, πλὴν δὲ τούτων ὡς εἰκὸς οἱ αὐτοκράτορες καὶ ἄλλοι ἀνώτεροι λειτουργοί. Τοὐναντίον τὰ δύο ἐγκώμια εἰς τοὺς αὐτοκράτορας Μιχαὴλ καὶ Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον ἀνήκουσιν εἰς τὰ ἀηδέστατα δοκίμια τοῦ γένους τούτου. Ἐν αὐτοῖς ὁ Γεώργιος εἶνε τόσον μετεωρολέσχης, ἀναλήθης καὶ δυσκίνητος, ὥστε δὲν τὸν ἀναγνωρίζομεν πλέον· δὲν ἰσχύουσι δὲ νὰ παρηγορήσωσιν ἡμᾶς διὰ τὴν μετὰ κενότητος συνδεομένην ὑψηγορίαν τῶν δουλοπρεπῶν τούτων προϊόντων οὐδὲ αἱ σημειώσεις περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συμμίξεως τῶν ἐθνῶν καὶ αἱ τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμέναι πληροφορίαι περὶ πολιτικῶν συμβάντων. Ἡ σχολειακὴ ῥητορικὴ ἐκπροσωπεῖται διὰ πολλῶν προσφωνήσεων, μιᾶς χρείας καὶ ἑνὸς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐγκωμίου εἰς τὴν θάλασσαν, ἤγουν εἰς τὴν τοῦ καθόλου ὕδατος φύσιν. Ἄλλην ἀπόδειξιν τοῦ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ Γρηγορίου εἰς προαγωγὴν τῆς παιδείας τῶν νέων παρέχει τὸ ἀνέκδοτον σχολικὸν βιβλίον, ὅπερ κεῖται π. χ. ἐν κώδικι βιενναίῳ φιλολογικῷ ἑλληνικῷ 195 φύλλῳ 85—93, τουριναίῳ 356. b. I 27 (νῦν B. VI. 48) φύλλῳ 144—152ᵛ καὶ ἁρλειανῷ 5735, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν κώδικι ἑλληνικῷ τοῦ Μονάχου 201 τοῦ ιγ΄ αἰῶνος φύλλῳ 61—67. Ἀποτελεῖται ἐκ πεζῆς μεταφράσεως αἰσωπείων μύθων καί τινων μυθολογικῶν πραγμάτων, ἐν οἷς λόγος γίνεται περὶ Ἰφιγενείας, περὶ Αἰνείου, Πανδάρου καὶ Διομήδους, τοῦ Κανδαύλου καὶ Γύγη κ. ἄ. Νέα δὲν ἦτο ἡ ἰδέα τῆς πραγματείας μύθων κατὰ ρητορικὸν τρόπον χάριν τοῦ σχολείου· ἐν τῷ βυζαντηνῷ αἰῶνι ἐφηρμόσθη τοῦτο ἰδίως ὑπὸ Νικηφόρου Βασιλάκη καὶ Κωνσταντίνου Ἀκροπολίτου· πρβ. Chr. Walz, Rhetores graeci 1, 423—442 καὶ Α. Παπαδόπουλον—Κεραμέα ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορικῆς κτλ. ἑταιρείας 3 (1890 ἕως 1892) 445—451. Εἰς τὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια τοῦ Γρηγορίου ἀνήκει καὶ ἡ συλλογὴ παροιμιῶν αὐτοῦ· ἴδε τὸ κεφάλαιον «συλλογαὶ γνωμῶν καὶ παροιμιῶν».

1. Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: Τὴν αὐτοβιογραφίαν ἐξέδωκεν ὁ M. De Rubeis, ἐν Βενετίᾳ 1753· ἀνετυπώθη ὑπὸ Jos. Bergauer, ἐν Βιέννῃ 1773· ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ ὑπὸ F. C. Mathiae, ἐν Φραγκφούρτῃ 1897. — Τὰ δύο ἐγκώμια τοῦ Μιχαὴλ καὶ Ἀνδρονίκου ἐξέδ. ἀρχικῶς ὁ Fr. Boissonade, Anec. gr. 1 (1829) 313—393. — Μίαν χρείαν ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 2 (1830) 269—273. — Σχολειακὰ ρητορικὰ γυμνάσματα καὶ ἀκτὼ ἐπιστολὰς ἐξέδ. ἔκ τινος κώδικος Leidensis ὁ Moritz Schmidt ἐν δύο Indices lectionum τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰέννης 1875—1877. Περὶ τοῦ κειμένου πρβ. A. Eberhard, ἐν Bursians Jahresberichte über die Fortchritte der class. Alterthumswiss. τόμ. 3 (1877) 522—525. — Ἓν ἄλλο ρητορικὸν γύμνασμα ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδ. Leid. ὁ Otto Miller, Programm, ἐν Oels 1890. — Ἔκδοσιν τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπιστολῶν παρασκευάζει ὁ Max Treu. — Ἔκδοσις ὅλων δμοῦ τῶν προεκδοθέντων παρὰ Migne, Patr. gr. 142, 1—470. — Πρβ. Aug. Nauck, Lexicon Vindobonense σελ. XI ἑ.

2. Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις, αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας 1254—1258, ὡς πολιτικός, ὡς συγγραφεὺς καὶ ὡς ἄνθρωπος μία τῶν μάλιστα ἐνδιαφερουσῶν προσωπικοτήτων τοῦ Βυζαντίου, τὸ ἀνατολικὸν ἀντίστοιχον τρόπον τινὰ τοῦ μεγάλου συγχρόνου του Φρειδερίκου Β΄, ἀλλ' ἀναμφισβητήτως καὶ ἔκφυλος τύπος, εὐφυέστατος τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἀσθενὴς τὸ σῶμα, ἄνευ θελήσεως, παρ' ᾧ ὀλεθρίως ἐπικρατεῖ ὁ νευροπαθὴς χαρακτήρ. Περὶ αὐτοῦ ὡς θεολόγου καὶ φιλοσόφου ἔγινε βραχὺς λόγος ἐν Α΄ τόμ. σελ. 183ἑ. Ἐκ τῶν ῥητορικῶν του συγγραμμάτων τὸ ἀξιολογώτατον εἶνε ἡ Νεκρολογία τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Β΄. Ἔτι δὲ ἐγκώμια τοῦ πατρός του Ἰωάννου Δούκα, τοῦ ἱστορικοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου, τοῦ ἔαρος καὶ τῆς Νικαίας, ἀπολογητικὸς πρὸς τοὺς προτρέποντας αὐτὸν νὰ νυμφευθῇ, «κωμῳδία εἰς τὸν βαγιοῦλον αὐτοῦ κάκιστον καὶ χείριστον ὄντα» καὶ σχεδίασμα πρός τινα κρυψίνουν εἰρωνευόμενον πρὸς αὐτόν». Τὰ περὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ διευκρινεῖ ἡ ἀλληλογραφία του. Ἀποδέκται εἶνε ὁ πρωτοσεβαστός, πρωτοβεστιάριος καὶ μέγας στρατοπεδάρχης Γεώργιος Μουζάλων, πρὸς ὃν ἑξήκοντα ἔγραψεν ἐπιστολάς, οἱ καθηγηταὶ τῆς ῥητορικῆς Μιχαὴλ Σεναχειρὶμ καὶ Ἀνδρόνικος Φραγγόπουλος, ὁ φιλόσοφος Νικηφόρος Βλεμμύδης κτλ. Ὁ ἱστορικὸς Γεώργιος Ἀκροπολίτης κατήρτισε συναγωγὴν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 580). Τὰ ῥητορικὰ αὐτοῦ ἔργα κεῖνται ἰδίως ἐν κώδιξι Paris. 3048 τοῦ ἔτους 1486, Paris. suppl. gr. 37 τοῦ ις΄ αἰ. καὶ 472 τοῦ ιγ΄, Escurial. Y. I. 4. Τὰς δ' ἐπιστολὰς περιέχουσι κυρίως οἱ κώδ. Laur. 59, 35, Laur. Conv. Soppr. 627. — Τὸ ἐγκώμιον τῆς Νικαίας ἐξέδ. ὁ L. Bachmann, Theodori Ducae Lascaris imperat. in laudem Nicaeae urbis oratio, ἐν Rostock 1847. — Δείγματα ἐκ τοῦ εἰς τὸν πατέρα του ἐγκωμίου ἐξέδ. ὁ Θεόδ. Οὐσπένσκη, Περὶ τῶν χειρογράφων τῆς ἱστορίας τοῦ Νικήτα Ἀκομινάτου ἐν τῇ ἐθνικῇ βιβλ. τῶν Παρισίων, ἐν τῇ (ρωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1877 τόμ. 194 Νοεμ.-Δεκ. — Ἔκδοσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως καὶ τῶν φί-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λων του Νικηφόρου Βλεμμύδου, Γεωργίου Μουζάλωνος, Γεωργίου Ἀκροπολίτου κτλ. παρασκευάζει ὁ Niccola Festa (ἐν Φλωρεντίᾳ). — Ἂν δημοσιευθῶσιν αἱ ἐπιστολαὶ καὶ τὰ ῥητορικὰ ἔργα, θὰ εἶνε λίαν ἐλκυστικὴ ἐργασία νὰ διαγραφῇ ἐπιμελῶς ἡ λογοτεχνικὴ καὶ ψυχολογικὴ τοῦ περιέργου ἀνδρὸς εἰκών.

3. Τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστολογραφίας τοῦ ιγ' αἰῶνος μετέχει κατ' ὄνομα τοὐλάχιστον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Φρειδερῖκος Β'. Τέσσαρες ἐν τῇ καγκελλαρίᾳ αὐτοῦ συνταχθεῖσαι ἐπιστολαί, σπουδαῖαι διά τινας ἀλλαχοῦ μὴ διασωθείσας εἰδήσεις, κεῖνται ἐν κώδικι Laur. Conv. Soppr. 152. Κατ' ἀρχὰς πολὺ κακῶς ἐξεδόθησαν ὑπὸ Gust. Wolf, Vier griechische Briefe Kaiser Friedrichs des Zweiten, ἐν Βερολίνῳ 1855. — Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἐπανελήφθη πολλάκις π.χ. ἐν τοῖς Acta et diplomata ὑπὸ Fr. Miklosich καὶ I Müller 3 (1865) 68 — 76. — Τώρα χρήσιμος εἶνε μόνη ἡ ἔκδοσις τοῦ Niccola Festa, Le lettere greche di Federigo II, ἐν Archivio storiko italiano, serie V, τόμ. 13 (1894) 1—34, ἥτις βασίζεται εἰς ἐπιμελεστάτην ἀντιβολὴν τῶν χειρογράφων καὶ εἰς ἐμβριθεῖς ἱστορικὰς μελέτας. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἀναπτύσσει ὁ Festa τὰ ἱστορικὰ ἐξαγόμενα τῶν ἐπιστολῶν καὶ ἰδίως τὰς μεταβολάς, αἵτινες προέκυψαν ἐκ τῆς διορθώσεως τοῦ κειμένου. Προσηρτημένη εἶνε καὶ ἡ λατινικὴ μετάφρασις ὑπὸ Huillard — Bréholes ἐν γνησίῳ λεκτικῷ τῆς καγκελλαρίας τοῦ Φρειδερίκου Β'. Ἐπανόρθωσίς τις ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 176.

4. Ἐπιστολαὶ τοῦ ἀστρονόμου Γρηγορίου τοῦ Χιονιάδου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον (τῆς Τραπεζοῦντος), πρὸς τὸν ἐν Τραπεζοῦντι πρωτονοτάριον καὶ πρωτοβεστιάριον Κωνσταντῖνον Λυκίτην κ. ἄ. κεῖνται ἀνέκδοτοι ἐν κώδικι βιενν. θεολογ. ἑλλ. 203 (Nessel) φύλ. 23—34.

203. Νικηφόρος ὁ Χοῦμνος, ὁ ἀφωσιωμένος μαθητὴς καὶ ὀπαδὸς τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου, φίλος τοῦ μεγάλου λογοθέτου Θεοδώρου Μετοχίτου[1]), τοῦ ἱστορικοῦ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου[2]), Μαξίμου Πλανούδη καὶ ἄλλων ἐξε-

[1]) Ἴδε Boissonade, Anecd. nova σ. 126.

[2]) Boissonade, σ. 171 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χόντων Βυζαντηνῶν, ἀνῆκεν ἐπὶ Μιχαὴλ Η′ (1261—1283) καὶ Ἀνδρονίκου Β′ (1283—1328) εἰς τοὺς ἐν τῇ αὐλῇ πλεῖστον ἰσχύοντας καὶ περιεβλήθη κατ' ἀρχὰς τὸ ἀξίωμα «ἐπὶ τοῦ κανικλείου»[1]). Διὰ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Εἰρήνης μετὰ τοῦ δεσπότου Ἰωάννου Παλαιολόγου, υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου Β′, συνεδέθη διὰ στενωτάτης συγγενείας πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν οἰκογένειαν. Τὸ 1320 ἀποφεύγων τὸν ὄχλον τοῦ δημοσίου βίου ἀπεσύρθη κατὰ τὴν ἀρχαίαν βυζαντηνὴν συνήθειαν εἰς μοναστήριον, ὅπου ὡς μοναχὸς ὠνομάζετο Ναθαναήλ. Μονῳδίαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ του ἔγραψεν ὁ φίλος του Θεόδωρος Ὑρτακηνός[2]). Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ δύνανται νὰ διανεμηθῶσιν εἰς τρεῖς ὁμάδας.

1. Φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικά. Μεταξὺ τῶν φιλοσοφικῶν πραγματειῶν, ὧν αἱ πλεῖσται πολεμοῦσι τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς νεοπλατωνικούς, εὑρίσκεται μία περὶ ὕλης, ἄλλη περὶ ψυχῆς καὶ τρίτη εἶνε ἀντιρρητικὸς πρὸς Πλωτῖνον. Δὲν εἶνε ὅμως καὶ τυφλὸς τοῦ Ἀριστοτέλους θιασώτης ὁ Χοῦμνος· ὡς ἀντισήκωμα τῶν ἀντιπλατωνικῶν πραγματειῶν εἶνε ἡ Πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας ἐπὶ τοῖς ἐλέγχοις τῶν ἀσαφῶς καὶ κακοτέχνως ῥητορευόντων καὶ τἀναντία Πλάτωνι καὶ τοῖς αὐτῷ δοκοῦσιν ἀστρονομοῦντας, πλήρης πικρᾶς εἰρωνείας, εἰ καὶ ὀλίγον μακρά. Μετὰ μεγίστου σεβασμοῦ μνημονεύει ἐν αὐτῇ τοῦ διδασκάλου του Γρηγορίου Κυπρίου καὶ ὁριμύτατα, ἂν καὶ πιθανῶς οὐχὶ ἐντελῶς ἀντικειμενικῶς, μαστιγώνει τοὺς ἀμαθεῖς περιφρονητὰς ἢ ἀνικάνους μιμητὰς αὐτοῦ[3]). Αὐτόθι παραπέμπει καὶ εἰς ἄλλα φιλοσοφικά του συγγράμματα Περὶ κόσμου φύσεως, Περὶ τῶν πρώτων καὶ ἁπλῶν σωμάτων κτλ.[4]) Ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται πά-

[1]) Ἤτοι τοῦ διευθυντοῦ τοῦ κανικλείου, τῆς καγκελλαρίας, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ πως πρὸς τὸν σήμερον λεγόμενον καγκελλάριον ἢ γραμματέα τῆς ἐπικρατείας.

[2]) Ἐξεδ. ὑπὸ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 1 (1829) 282—292. Ὁ πλήρης τῶν συνήθων ῥητορικῶν ἀντιθέσεων καὶ κοινοτοπιῶν λόγος οὐδὲν νεώτερον διδάσκει ἡμᾶς περὶ τοῦ βίου τοῦ Χούμνου.

[3]) Fr. Boissonade Anecd. gr. 3 (1831) 367 ἑ.

[4]) Αὐτόθι σελ. 377.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λιν, ὅτι αἱ μεταξὺ πλατωνικῶν καὶ ἀριστοτελικῶν διενέξεις, αἵτινες βραδύτερον τόσην σημασίαν ἔλαβον, ἀνέρχονται μέχρι τῶν βυζαντηνῶν χρόνων, ὅπερ συνήθως παροράται [1]). Περὶ τῶν φυσικῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἴσχυον κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, διδάσκει τινὰ ἡμᾶς ἡ διατριβὴ τοῦ Χούμνου Περὶ ἀέρος, ἐν ᾗ ἐξετάζεται διὰ τί ὁ κινούμενος ἀὴρ ψυχραίνεται, πῶς γεννᾶται ἡ χάλαζα καὶ τί εἶνε οἱ ἄνεμοι· τὸ αὐτὸ θέμα πραγματεύεται καὶ ὁ Ἀντιθετικὸς πρὸς τοὺς πάλαι σοφούς. Καὶ δογματικὰ ζητήματα ἐξετάζει ὁ Χοῦμνος πανταχοῦ τῶν ῥητορικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστολῶν· περὶ τῶν θεολογικῶν του συγγραμμάτων πρβ. Α΄ τόμου σελ. 215, 410.

2. Ῥητορικά. Οἱονεὶ ὡς θεωρητικὴ εἰσαγωγὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ βραχὺ καὶ σχετικῶς ἔλλογον σχεδίασμα Περὶ λόγων κρίσεως καὶ ἐργασίας. Ὁ Χοῦμνος ἀπαιτεῖ μὲν λίαν ἐπιτακτικῶς βραχὺ καὶ ἐκφραστικὸν τῶν νοημάτων λεκτικόν· ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῷ ὅμως τὸ οὐσιῶδες εἶνε ἡ προσήκουσα χρησιμοποίησις τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ ἡ ἐπιμελὴς ἀπομίμησις τῶν παλαιῶν ἀνεφίκτων προτύπων τοῦ ἀττικισμοῦ, ἤτοι ἡ ὀλεθρία ἐκείνη, κενὴ ἀρχή, ἥτις ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐκώλυσε τὴν ἀνάπτυξιν πρωτοτύπου λογοτεχνίας ἐν Βυζαντίῳ. Ἐπὶ μιμήσεως ὑπὸ τὴν φρικτοτάτην τῆς λέξεως σημασίαν στηρίζονται καὶ τὰ ἴδια τοῦ Χούμνου ῥητορικὰ γυμνάσματα. Πρότυπον ἔχει πλὴν τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Ἀριστείδου ἰδίως τὸν Γρηγόριον Κύπριον, παρὰ τοῦ ὁποίου δανείζεται ὄχι μόνον τὴν σχολειακὴν διάταξιν, τὰς εἰκόνας καὶ τὰς φράσεις, ἀλλὰ καὶ ὅλην τὴν κλίμακα τῶν ἀηδῶν κολακευτικῶν τόνων. Σαφεστάτη εἶνε ἡ ἐξάρτησις αὐτοῦ ἐκ ξένων ἰδεῶν καὶ λέξεων ἐν τῷ σχοινοτενεῖ ἐγκωμίῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β΄. Αἱ ἀναφοραὶ εἰς τὰ σύγχρονα πράγματα ἐν τῷ πανηγυρικῷ τούτῳ εἶνε παρὰ πολὺ ἀμυδραί, ἢ ὥστε νὰ διδάξωσιν ἡμᾶς τι, ὅπερ δὲν γνωρίζομεν ἐξ ἄλλων πηγῶν. Ἡ ἀνδρεία τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις πάντας τοὺς «βαρβάρους» ἐνίκησεν, ἡ σύνεσις, ἡ

[1]) Ἐν τῇ τοῦ Ueberweg ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας ὁ Χοῦμνος ἀποσιωπᾶται ἐντελῶς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σοφία, ἡ δικαιοσύνη καὶ πραότης του ἐξυμνοῦνται κατὰ τὸ σύνηθες σχέδιον, πλὴν μόνον ὅτι αἱ κολακεῖαι αὗται πολὺ ἀηδέστεραι νῦν φαίνονται ἢ κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, ὁπότε τὰ πράγματα δὲν ἀντέκειντο τοσοῦτον εἰς αὐτάς. Οὐχὶ πολὺ καλλίτερα εἶνε τὰ λοιπὰ ρητορικὰ δοκίμια τοῦ Χούμνου, οἱ παραμυθητικοὶ πρὸς τὴν θυγατέρα του Εἰρήνην καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπὶ τῷ πρωΐμῳ θανάτῳ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου (1304), παραμυθητικὸς πρός τινα φίλον εἰς βαρεῖαν συμφορὰν περιπεσόντα, καὶ ἐπιτάφιος ἐπὶ τῷ Θεολήπτῳ μητροπολίτῃ Φιλαδελφείας· ὁ τελευταῖος οὗτος καταντᾷ νὰ φαίνεται ὡς τελεία δογματικὴ πραγματεία ἕνεκα τῶν μακρῶν παρεκβολῶν περὶ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ ὑπὲρ πᾶν ὅριον πλέον φανατικῶς συζητουμένου ζητήματος περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Δυνάμεθα πρὸς τοῦτον τὸν λόγον νὰ παραβάλωμεν τὴν ἐξ ἀφορμῆς τοῦ θανάτου τοῦ Θεολήπτου γραφεῖσαν, ἀνέκδοτον ἔτι πραγματείαν τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ (ἴδε Α΄ τόμ. σελ. 597). Πρὸς τὰς παραινετικὰς πραγματείας τοῦ Βασιλείου (§ 191) καὶ Θεοφυλάκτου (§ 196) παραβλητέον τὴν διαθήκην τοῦ Χούμνου, ἥτις περιέχει πρακτικὰς καὶ ἠθικὰς παραινέσεις πρὸς τὰ τέκνα του. Διδακτικὸν παράδειγμα βυζαντηνῶν δικηγορικῶν τεχνασμάτων παρέχει τὸ ἐν ἔτει 1315 εἰς τὴν ἱερὰν σύνοδον καὶ τὸν αὐτοκράτορα ὑποβληθὲν κατηγορητήριον κατὰ τοῦ πατριάρχου Νίφωνος, μεθ' οὗ προηγουμένως ὁ Χοῦμνος διετήρει φιλικὴν ἀλληλογραφίαν: Ἔλεγχος κατὰ τοῦ κακῶς τὰ πάντα πατριαρχεύσαντος Νίφωνος. Ὀλιγώτερον ἀπαρέσκει ὁ Θεσσαλονικεῦσι συμβουλευτικὸς περὶ δικαιοσύνης. Ἄγνωστος εἶνε ἡ ἀφορμὴ τούτου τοῦ προφανῶς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἐμπνευσθέντος λόγου, οὐδὲ ἐπιτρέπει εἰκασίαν τινὰ ἡ γενικότης τῶν παραινέσεων. Ἴσως ἡ κοινότης τῶν Θεσσαλονικέων εὑρίσκετο τότε εἰς ἐσωτερικὰς διενέξεις[1]). Τοῦ παραινετικοῦ λόγου,

[1]) Τοῦτο ὑποδηλοῖ καὶ ἡ ὁμοίου περιεχομένου ἐπιστολὴ τοῦ συγχρόνου Θωμᾶ Μαγίστρου, Τοῖς Θεσσαλονικεῦσι περὶ ὁμονοίας. Περὶ τῶν διενέξεων, αἵτινες διετάραττον τὴν πόλιν ταύτην ἐν ἔτει 1346 ἴδε κατωτέρω σελ. 159.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅστις ὁμοιάζει πρὸς ποιμαντορικὴν ἐπιστολήν, προτάσσεται, ὡς καὶ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Καμενιάτου περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης (904), πανηγυρικὴ τῆς πόλεως περιγραφή. Εἰς τὰ ῥητορικὰ συγγράμματα ἀνήκουσι τέλος πολλὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ὁ Χοῦμνος συνέταξεν ὡς λειτουργὸς τοῦ κράτους ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος, οἷον χρυσόβουλλον πρὸς τὸν κράλην τῆς Σερβίας, τὸν γαμβρὸν τοῦ αὐτοκράτορος, παρακαλοῦντος αὐτὸν εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν Τούρκων, διάταγμα πρὸς μεσολάβησιν ἐν διενέξει τινὶ μοναχῶν, διάταξιν περὶ ἑνώσεως δύο μονῶν, αὐτοκρατορικὸν θέσπισμα ἐκ τοῦ ἔτους 1296 πρὸς μεταρρύθμισιν τοῦ δικαστικοῦ κλάδου. Χαρακτηριστικὸν τῶν θεολογικῶν ροπῶν τῆς τῶν Παλαιολόγων δυναστείας εἶνε τὸ διὰ μακρῶν ἐκτιθέμενον θέσπισμα πρὸς ἑορτασμὸν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καθ' ὅλον τὸν μῆνα Αὔγουστον καὶ οὐχὶ ἐν μιᾷ μόνῃ αὐτοῦ ἡμέρᾳ.

3. Συλλογὴ 172 ἐπιστολῶν. Ἄλλαι μὲν αὐτῶν εἶνε ῥητορικῶς ἐκτιθέμενα φιλοσοφικὰ γυμνάσματα, ἄλλα δὲ ἰδιωτικαὶ ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, πρὸς ἀνωτέρους λειτουργούς, συγγενεῖς καὶ φίλους. Μεταξὺ τῶν ἀποδεκτῶν εὑρίσκονται οἱ πατριάρχαι Νίφων καὶ Ἰωάννης Γλυκύς· οἱ ἐπίσκοποι Θεσσαλονίκης, Λαρίσης, Φιλιππουπόλεως καὶ Φιλαδελφείας· ὁ (ἐν ἔτει 1341 αὐτοκράτωρ γενόμενος) μέγας δομέστικος Ἰωάννης Καντακουζηνός· ὁ πρωτοβεστιάριος Θεόδωρος Μουζάλων· ὁ πρωτοσεκρετάριος Λέων Βαρδάλης· ὁ κουβικουλάριος Ἀλέξιος Ἀπόδαυκος· ὁ μέγας λογοθέτης Κωνσταντῖνος Ἀκροπολίτης· ὁ ἱστορικὸς Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος Ξανθόπουλος· εἷς ὕπατος τῶν φιλοσόφων Κυπριανὸς καὶ ὁ «φιλόσοφος» Ἰωσήφ· Φακράσης ὁ λογοθέτης τῶν ἀγελῶν· Μιχαὴλ Γαβρᾶς· ὁ καλλιγράφος Δημήτριος Καβάσιλας· τοῦ Χούμνου ὁ υἱὸς Ἰωάννης· ἡ θυγάτηρ του Εἰρήνη κ. ἄ. Ἱκαναὶ ἐπιστολαὶ συνοδεύουσι μόνον καὶ ὑπομνηματίζουσι φιλοσοφικὰς διατριβάς, ἄλλαι ἀναπτύσσουσιν ἐπιστημονικὰ θέματα· πολυάριθμοι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περιέχουσι δικαιολογήσεις τοῦ συγγραφέως· ὑπάρχουσι καὶ ῥαδιουργά

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πως κατηγορητήρια κατ' ἐχθρῶν καὶ συκοφαντῶν, ἔτι δὲ ποικίλα ἰδιωτικὰ θέματα, οἷον ἔκθεσις περὶ θεραπείας οἰδήματός τινος, παράπονα δι' ἔλλειψιν βιβλίων, διὰ τὴν δυσκολίαν εὑρέσεως στερεοῦ χάρτου, τέλος πολυάριθμα γυμνάσματα, διαλέξεις πρὸς ἑαυτὸν ἐν εἴδει καθημερινοῦ ἡμερολογίου καὶ ἀναπτύξεις κοινῶν τόπων· δὲν λείπουσι δὲ οὐδὲ αἱ ἐπιστολαί, ἃς ὁ Χοῦμνος πρὸς χρῆσιν ὀλιγώτερον ἠσκημένων φίλων ἔγραψε. Ἀλλ' ἡ κρίσις περὶ τῆς λογοτεχνικῆς ἀξίας ταύτης τῆς συλλογῆς δὲν δύναται νὰ εἶνε εὐμενής. Ἐπέτυχε μὲν καὶ αὐτὸς ὡς καὶ ἄλλοι ὄχι ὀλίγοι Βυζαντηνοὶ ἄριστα ἐν τῇ ἐπιστολογραφίᾳ, ἐνιαχοῦ μάλιστα τὸ λακωνικὸν γνησίως ἐπιστολικὸν ὕφος εἶνε ἀντάξιον τῶν ἀρίστων τῆς λογοτεχνίας χρόνων. Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς ἔμεινεν ὑπὲρ τὸ δέον περιωρισμένος ἐντὸς τῶν στενοχώρων κανόνων τῆς σχολειακῆς ῥητορικῆς· ἐν Βυζαντίῳ δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐπιστολῶν συλλογή, ἐν τῇ ὁποίᾳ τόσον ἐντελῶς παρηγκώνισε πᾶσαν ἐλευθέραν τῆς στιγμῆς ἔμπνευσιν καὶ ἀτομικὴν πρωτοτυπίαν ἡ ἁπλῆ τυπικότης. Ὅτι αὐτὸς ὁ Χοῦμνος τὰς ἐπιστολάς του κυρίως ἐθεώρει ὡς συλλογὴν ῥητορικῶν ὑποδειγμάτων, μαρτυρεῖ ὄχι μόνον ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας γενομένη ἔκδοσις, ἐν ᾗ αἱ ἐπιστολαὶ πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων εἶνε χρονολογικῶς κατατεταγμέναι, ἀλλὰ καὶ παρατήρησίς τις ἔν τινι πρὸς τὸν υἱόν του γράμματι, δι' ἧς τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ διακρίνει εἰς ἀττικὰς καὶ λακωνικάς: Καὶ ἔχεις τὰς μὲν λακωνιζούσας, τὰς δὲ ἀττικιζούσας, μὴ μέντοι μαχομένας πρὸς ἀλλήλας. Fr. Boissonade, Anecd. nova σελ. 5.

Λαμβανομένων λοιπὸν πάντων ὑπ' ὄψιν ὁ Χοῦμνος ἀποδεικνύεται ἥκιστα ἀγαστὴ προσωπικότης· εἶνε ἐξ ὑπολογισμοῦ μηχανορράφος κατὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ ἰδιοτελής, κατὰ δὲ τὰς γνώσεις καὶ τὴν διάνοιαν εἶνε κατώτερος ἀνδρῶν, οἵτινες εἶνε ὁ Ψελλός, καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου. Τὸ δὲ ὕφος του δεικνύει εἰς πολὺ μέγαν βαθμὸν τὸ μειονέκτημα τοῦ τεχνητοῦ καὶ διὰ παιδείας μόνον ἀποκτωμένου λεκτικοῦ, τουτέστι τὴν ἔν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δειαν τοῦ θησαυροῦ τῶν λέξεων καὶ φράσεων καὶ τὴν ἐκ ταύτης προερχομένην στερεότυπον ἐπανάληψιν ὁμοίων ἐκφράσεων καὶ συντάξεων· πρβ. π. χ. τὴν πάντοτε ἐπαναλαμβανομένην σύνδεσιν διὰ τοῦ οὐ μὴν ἀλλά, ἀλλὰ μήν, καὶ γάρ, ἥτις μεταφέρει ἡμᾶς εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν γυμνασιακῶν θεματογραφημάτων. Ὁπωσδήποτε ὅμως πρέπει νὰ ἔχωμεν αὐτὸν ὑπ' ὄψιν ὡς ἕνα τῶν προδρόμων τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

1. Ἐκδόσεις: Ὅ,τι τοῦ Χούμνου μέχρι τοῦδε εἶνε ἐκδεδομένον χρεωστοῦμεν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν Fr. Boissonade, ὅστις ὅμως δυστυχῶς διεσκόρπισε τὰ δημοσιεύματα ταῦτα ἄνευ προφανοῦς λόγου εἰς διαφόρους τόμους: Anecd. graeca ed. Fr. Boissonade 1 (1829) 293—312· 2 (1830) 137—187· 3 (1831) 356—408· 5 (1833) 183—350. — Τὰς ἐπιστολὰς καὶ τὴν πραγματείαν περὶ ὕλης ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Anecdota nova, ἐν Παρισίοις (1844) σ. 1—201. — Τὰ εἰς τὴν θεολογίαν ἀναφερόμενα (καὶ ἡ διαθήκη πλὴν ἄλλων) ἀνετυπώθησαν παρὰ Migne, Patr. gr. 140, 1397—1526. — Τὸ κατὰ Πλωτίνου καὶ ὁ περὶ ψυχῆς διάλογος ἐν: Plotini opera ed. Fr. Creuzer, τόμ. 2 (ἐν Ὀξωνίᾳ 1835) 1413—1447.

2. Βοηθήματα: Ἐκτενὴς περιγραφὴ τοῦ σπουδαίου κώδικος τῆς Πάτμου 127 τοῦ ιδ΄ αἰῶνος καὶ ἀνακοινώσεις τινῶν διαφορῶν πρὸς τὰ ἐκτυπωθέντα παρὰ Ι. Σακκελίωνι, Πατμιακὴ βιβλιοθήκη, ἐν Ἀθήναις 1890 σελ. 73—76.

3. Ἰωάννης Χοῦμνος, υἱὸς τοῦ Νικηφόρου, τὸ ἀξίωμα ἔχων τοῦ παρακοιμωμένου τῆς μεγάλης σφενδόνης κατέλιπεν ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Φιλιππουπόλεως καὶ Ἐφέσου, πρός τινα Ματαράγκον, πρὸς τὸν μέγαν διοικητὴν Καβάσιλαν καὶ πρὸς τὸν «φιλόσοφον» Ἰωσήφ, ἔτι διατριβὴν διαιτητικὴν περὶ προφυλακτικῶν κατὰ τῆς ποδάγρας (Δίαιτα προφυλακτικὴ εἰς ποδάγραν). Πάντα ἐξεδ. ὑπὸ Fr. Boissonade, Anecd. nova, σελ. 203—222. — Μονῳδίαν εἰς Ἰωάννην Χοῦμνον συνέγραψεν ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς· πρβ. Α΄ τόμου σελ. 597. — Περὶ τοῦ πολὺ μεταγενεστέρου καὶ ἴσως οὐχὶ συγγενοῦς πρὸς τὸν ἡμέτερον Γεωργίου Χούμνου ἴδε τὰ ἐν τῷ 1ῳ κεφαλαίῳ τοῦ τμήματος «περὶ δημώδους ἑλληνικῆς λογοτεχνίας».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Ἴσως ἦτο πρόγονος τοῦ Νικηφόρου Χούμνου ὁ νομοφύλαξ Μιχαὴλ Χοῦμνος, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ιβ' αἰῶνος. Παρ' αὐτοῦ ἔχομεν πραγματείαν περὶ τῶν βαθμῶν τῆς ἐξ αἵματος συγγενείας. Ἐξεδόθη ὑπὸ Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων 5 (1855) 397 ἑ. Καὶ παρὰ Migne, Patr. gr. 119, 1297 — 1300. Ἐπειδὴ παρ' αὐτοῖς ἐν σελ. 397 σημ. ὁ Μιχαὴλ Χοῦμνος τίθεται εἰς τὸ τέλος τοῦ ιβ΄ αἰῶνος, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐν κώδικι Berolin. Philippin. 1477 φύλ. 299ν—301ν πραγματεία τις περὶ νηστείας τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Μιχαὴλ Χούμνου, ὅστις βεβαίως εἶνε ὁ αὐτὸς οὗτος ὁ ἡμέτερος, φέρει χρονολογίαν τὸ ἔτος 1122.

5. Παρὰ Μιχαὴλ τοῦ Γαβρᾶ, ἑνὸς τῶν ἀλληλογραφούντων μετὰ τοῦ Νικηφόρου Χούμνου, ἔχομεν ἐν κώδικι μαρκιανῷ 446, ὅστις εἶνε ὀγκώδης εἰς τέταρτον τόμος ἐκ 304 φύλλων, 451 ἐπιστολάς. Ὁ κατάλογος τῶν πρὸς οὓς αὗται ἀποτείνονται, ὅστις ὑπάρχει παρὰ Zanetti ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς μαρκιανῆς βιβλιοθήκης, ἐν Βενετίᾳ 1740 σ. 232 ἕως 242, κινεῖ πολὺ ζωηρὰν τὴν περιέργειαν· διότι ἐν αὐτῇ ἀπαντῶμεν πολλοὺς γνωστοὺς ἄνδρας ἐκ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ιδ' αἰῶνος ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν ἀνωτέρων λειτουργῶν τοῦ κράτους καὶ συγγραφέων, οἷοι ὁ Νικηφόρος Χοῦμνος καὶ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, μέχρι τοῦ ἐπαίτου ποιητοῦ Μανουὴλ Φιλῆ καὶ τοῦ φιλοπόνου συγγραφέως σχολειακῶν γυμνασμάτων Γεωργίου Λακαπηνοῦ· θὰ ἤλπιζέ τις διὰ τοῦτο νὰ εὕρῃ σπουδαίας πληροφορίας ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς περὶ τῆς λογοτεχνικῆς, ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἱστορίας τοῦ αἰῶνος τῶν Παλαιολόγων. Ἀλλ' ἡ ἐλπίς μου αὕτη σκληρῶς διεψεύσθη, ὅτε εἶδον τὸν κώδικα. Ἔργα τοιαύτης ἐκτάσεως τόσον κενὰ περιεχομένου εἶνε σπάνια καὶ ἐν τῇ βυζαντηνῇ λογοτεχνίᾳ. Μία μετὰ τὴν ἄλλην αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἶνε κενὴ φρασεολογία· καὶ κατὰ τὴν ἔποψιν τοῦ λεκτικοῦ των ἀκόμη καταπονοῦσι τὰ μετεωρολεσχήματα ταῦτα τὸν ἀναγνώστην διὰ τῆς στερεοτύπου ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν λέξεων, φράσεων καὶ ὑποθέσεων. Ἀλλὰ πόσον μεγάλην ἰδέαν εἶχεν ὁ Γαβρᾶς περὶ τῆς τέχνης του δεικνύει ἡ φροντίς, ἣν κατέβαλε πρὸς διάσωσιν τῶν ἐπιστολῶν του. Ἡ ἐν τῷ βενετικῷ κώδικι συναγωγὴ εἶνε προφανῶς συναπηρτισμένη καὶ ἐκδεδομένη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως. Καὶ ὡς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐὰν μὴ ἤρκει ὁ κενὸς τῶν φράσεών του ἦχος, τρομάζει ἡμᾶς ἐν τέλει τῆς συλλογῆς ἡ ἀπειλητικὴ σημείωσις, ὅτι ἐνταῦθα τελευτᾷ ὁ πρῶτος τόμος, οὗ συνέχεια θὰ εἶνε δεύτερος, ἴσως δὲ καὶ τρίτος, διότι ὁ Γαβρᾶς συνέταξε περὶ τὰς 1400 ἐπιστολάς. Καὶ ὁ M. Treu ἐγνώρισε τὰ ἄχρηστα ταῦτα πράγματα καὶ ὀρθῶς παρατηρεῖ (ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 4 ἑ.), ὅτι τὸ μόνον ἄξιον λόγου ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις εἶνε τὰ ὀνόματα τῶν ἀποδεκτῶν.

6. Τοῦ Ἰωάννου Γαβρᾶ, πιθανῶς ἀδελφοῦ τοῦ προειρημένου, ἔχομεν λόγον Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τὴν εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων. Ὑπὸ Boissonade, Anecd. gr. 3 (1831) 71—111. Πρβ. M. Treu, Maximi monachi Planudis epistolae σ. 187, 203.

7. Πρωτασηκρήτου τινὸς Λέοντος (βεβαίως Λέοντος Βαρδάλη) λόγος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον τὸν νεώτερον κεῖται ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολ. ἑλλ. 174 (Nessel) φύλ. 298—300.

204. Θεόδωρος ὁ Ὑρτακηνός, νεώτερος σύγχρονος τοῦ Χούμνου, ἔζησεν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου (1283—1328), ἴσως δὲ καὶ ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου (1328—1341) ὡς διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς καὶ ῥητορικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του ἐσώθησαν: 1. Ἑπτὰ προσφωνήσεις· ἤτοι συγχαρητήριος λόγος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον ἐπανελθόντα εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἐπικήδειοι εἰς αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Θ΄ (ἀποθ. τὸ 1320), εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην, σύζυγον τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄, καὶ εἰς Νικηφόρον Χοῦμνον· ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον· πανηγυρικὸς εἰς τὸν ἅγιον καὶ θαυματουργὸν Ἀνιναν· τέλος περιγραφὴ τοῦ κήπου τῆς ἁγίας Ἄννης κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἐν τοῖς μυθιστορήμασι συνειθιζομένων τοπογραφικῶν ἐκφράσεων. 2. Συλλογὴ 93 ἐπιστολῶν. Μεταξὺ τῶν ἀποδεκτῶν εἶνε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος, τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἐξάδελφος Παλαιολόγος, ὁ μέγας δομέστικος Καντακουζηνός, ὁ κουβικουλάριος Ἀποκαυκος, ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Γλυκὺς (1315—1320), ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου Νικηφόρος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Χοῦμνος, ὁ μέγας λογοθέτης Θεόδωρος Μετοχίτης καὶ ὁ υἱός του Νικηφόρος, εἷς Ἀκροπολίτης, εἷς Πεπαγωμένος καὶ ἄλλος.

Ὡς λογοτέχνης ὁ Θεόδωρος εἶνε πολὺ κατώτερος τῶν ἄλλων ῥητόρων τοῦ Βυζαντίου, οἷον τοῦ Γρηγορίου Κύπρου, Νικηφόρου Χούμνου, Μανουὴλ Παλαιολόγου· ἀκαλαισθησία, ἰδεῶν πτωχεία καὶ χαρακτῆρος ἀδυναμία εἶνε αἱ ἐξέχουσαι ἰδιότητες αὐτοῦ. Οἱ λόγοι του, ἐν οἷς ὁ κλαυθμηρὸς τοῦ ἱεροκήρυκος τόνος συνοδεύει τὸν βόμβον τῶν λέξεων, σύγκεινται ἐκ δυσαρμόστων περιόδων καὶ εἶνε μεμεστωμένοι χωρίων ἐκ τοῦ Ὁμήρου, Πινδάρου, Νόννου (τῶν Διονυσιακῶν αὐτοῦ) καὶ τῶν ἁγίων Γραφῶν. Ὅλος ὁ μυθολογικὸς κόσμος, Χάριτες, Σειρῆνες, Μοῖραι, Νιόβη, Ἥλιος, Σελήνη, Γαῖα ἀπολύονται ἀσπλάγχνως κατὰ τοῦ ἀναγνώστου. Τοιουτοτρόπως οἱ λόγοι οὗτοι ἐλέγχονται ὡς ἀληθεῖς κέντρωνες ἐξ Ἑλλήνων καὶ ἱερῶν συγγραφέων, ἐξ ἀρχαιολογικῶν καὶ ἱστορικῶν σημειώσεων, πληκτικὰ συνερανίσματα πάσης τετριμμένης γνώσεως τοῦ βυζαντηνοῦ σχολείου. Τῶν παροιμιῶν δὲ χρῆσιν κάμνει ὁ Θεόδωρος πολὺ χειροτέραν ἢ ὁ Σάγχων Πάντσα, χωρὶς ὅμως νὰ δεικνύῃ ἴχνος τῆς δημώδους ἑτοιμολογίας τοῦ Ἰσπανοῦ· διότι αἱ γνῶμαι τοῦ ἡμετέρου ῥήτορος, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ γνώσεις αὐτοῦ, εἶνε συνηγμέναι ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ δυσκόλως δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν παρ' αὐτῷ μίαν καὶ μόνην παροιμίαν, ἥτις νὰ μὴ εἶνε εἰς ἡμᾶς γνωστὴ ἐκ τῶν διασωθεισῶν συλλογῶν[1]). Εἰς ταύτας δὲ τὰς κακίας προστίθεται καὶ καταπληκτικὴ ὅλως διόλου ἰδεῶν πτωχεία. Ἂν ἀναγνώσῃ τις ἕνα τῶν ἐπικηδείων του, γνωρίζει πλέον τί περιέχει καὶ ὁ ἄλλος. Ὁ Θεόδωρος δὲν ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ ἐξετάσῃ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἐκ νέας ἀπόψεως· οἰκονομία, ἰδέαι, εἰκόνες[2]) ἐπαναλαμβάνονται

[1]) Στίχους καὶ γνώμας, ὅταν δὲν ἁρμόζωσιν εἰς ὅ,τι θέλει, διορθώνει, στερεοτύπως πάντοτε παρατηρῶν: Ὁ μὲν ποιητὴς λέγει ταῦτα, κἀγὼ δὲ μικρὸν ὑπαλλάξας φαίην ἄν.

[2]) Καὶ αὐταὶ αἱ ἀνοητότατα· τρὶς ἐπαναλαμβάνει πρὸς ἐκδήλωσιν τοῦ πένθους του τὴν αὐτὴν ἀηδῆ φράσιν: Πῶς λέγω, καὶ μὴ διαρρήγνυταί μοι ἡ καρδία μηδ' ἐξεμεῖται τῶν ἐντός ἡ διάπλασις! Fr. Boissonade, Anecd. gr. 1, 260·279· 286.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀμετάβλητοι. Ὁ δυστυχὴς ἐγνώριζε μὲν ἀναμφιβόλως πολλὰ ὁπωσδήποτε ἑλληνικά, ἂν καὶ περιπίπτει εἰς σολοικισμούς, μεταχειριζόμενος ἀτέρου ἀντὶ θατέρου, μὴ ἀντὶ οὐ κτλ. Ἀλλ' ὅλη αὐτοῦ ἡ μελέτη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ φιλολογίᾳ δὲν τὸν ἀπήλλαξε τῆς ἀνατολικῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς βαρβάρου ἀκαλαισθησίας [1]). Οἱ ῥητορικοὶ αὐτοῦ λόγοι ἀπονευρώνουσι πνεῦμα καὶ καρδίαν, ὅπως τὰ ἔμμετρα μυθιστορήματα τοῦ Πτωχοπροδρόμου καὶ Νικήτα, ὅπως ἡ Ἰλιὰς τοῦ Ἑρμονιακοῦ.

Κατὰ τὰ ἐξωτερικὰ τοῦ βίου του περιστατικὰ καὶ τὸν χαρακτῆρα ὁ Θεόδωρος εἶνε τὸ ἀπεικόνισμα τοῦ ὁμωνύμου του Θεοδώρου Πτωχοπροδρόμου καὶ τοῦ συγχρόνου του Μανουὴλ Φιλῆ· ὅ,τι αὐτοὶ εἶνε ἐν τῇ ποιήσει, ὁ Θεόδωρος Ὑρτακηνὸς εἶνε ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ἤτοι πεζολόγος ἐπαίτης, ὅμοιον τοῦ ὁποίου τὸ Βυζάντιον ἄλλον δὲν γνωρίζει. Ἐκ ταύτης τῆς ὄψεως δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς τὸν ῥήτορα τοῦτον αἱ ἐπιστολαί του· σχεδὸν πᾶσαι αἱ 93 περιέχουσι θρήνους περὶ τῶν δεινοπαθημάτων του, παρακλήσεις πρὸς ὑποστήριξιν, εὐχαριστήρια δι' εὐεργεσίας. Ἂν ὁ Πρόδρομος καὶ ὁ Φιλῆς μὲ ὅλην των τὴν δουλοπρέπειαν δὲν καθίστανται ἀηδεῖς, ἐπειδὴ ἐγνώριζον νὰ προβάλλωσι τὰς πολλὰς αὐτῶν ἀπαιτήσεις μετά τινος κλαυσιγέλωτος ὑπὸ τύπον ποιητικὸν καὶ εὔχαριν, ὁ Ὑρτακηνὸς θέτει ἐνώπιον ἡμῶν ὁλόκληρον ἐπιστολάριον λογίων ἐπαιτῶν λίαν ἐνοχλητικῶν. Ὅπως ποτὲ ὁ Πρόδρομος κατηράσθη τὰ γράμματά του, τὰ ὁποῖα πεῖναν μόνον καὶ πενίαν τῷ ἔφερον, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ ἀρχίζει τὴν πρώτην πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπιστολὴν διὰ τοῦ παραπόνου, ὅτι μάτην ἤλπισε νὰ κερδίσῃ διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ ὅτι παρὰ πᾶσαν τὴν σοφίαν του πάσχει ἐξ ἐσχάτης ἐνδείας. Ὅπως ποτὲ ὁ Πρόδρομος, τοιουτοτρόπως καὶ αὐτὸς ἤθελε νὰ φύγῃ τὴν ἀχάριστον πρωτεύουσαν καὶ νὰ ζητήσῃ καταφύγιον εἰς τὰς μονὰς τοῦ

[1]) Ἐν τῷ πανηγυρικῷ τοῦ Ἀνδρονίκου λέγει ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἀπερρόφησε τὸν χαρακτῆρα Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ὡς σπόγγος, γενόμενος οὕτως δεύτερος Κωνσταντῖνος. Fr. Boissonade, Anecd. gr. 1, 252.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἁγίου Ὄρους· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τόσον ὀλίγον ἐσκέπτετο νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον τοῦτο, ὅσον ὁ Πρόδρομος ἤθελε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀπειλήν του ὅτι θὰ μετέβαινεν εἰς Τραπεζοῦντα. Συχνάκις ὁ Θεόδωρος παρακαλεῖ τοὺς ἀγνώμονας καὶ ἀγερώχους γονεῖς τῶν μαθητῶν του, ὅπως καὶ τοὺς πρώην μαθητάς του, νὰ τῷ δώσωσι τροφὴν καὶ ἐνδύματα. Ὅλη ἡ δυστυχία τοῦ ἰδιωτικοῦ διδασκάλου, ἥτις καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἄλλοτε ἐπεκράτησε παντοχοῦ, ἐκτυλίσσεται ἐνώπιόν μας διὰ τούτων τῶν θρηνωδῶν ἐπιστολῶν. Ὅπως ὁ Φιλῆς, ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Θεόδωρος τὴν ἀρχὴν ὅτι ἄνευ τῆς μετριοφροσύνης καὶ συστολῆς περισσότερα κατορθώνει τις· ζωηρῶς π. χ. νουθετεῖ τὸν ἐξάδελφον τοῦ αὐτοκράτορος, νὰ τῷ πέμψῃ τέλος τὸν ἵππον, ὃν πρὸ πολλοῦ ὑπεσχέθη. Διὰ τοῦτο καὶ πολλάκις πρέπει ὅλην τὴν καταφρόνησιν νὰ ὑποστῇ διὰ τὴν ἀσύστολόν του ἀπαιτητικότητα. Ὅπως ὁ Πρόδρομος παραπονεῖται διὰ τὴν ἐθιμοτυπίαν τῶν ἀνακτόρων, ὅπου μένει ἐκτεθειμένος εἰς τὰ λακτίσματα τῶν αὐλικῶν, τοιουτοτρόπως παραπονεῖται ἐπανειλημμένως καὶ ὁ Θεόδωρος παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ Γλυκεῖ, διότι οἱ θυρωροὶ βαναύσως τῷ ἀπηγόρευσαν τὴν εἰς τὰ πατριαρχεῖα εἴσοδον. Περὶ τοῦ λεκτικοῦ τῶν ἐπιστολῶν ἰσχύουσι τὰ αὐτὰ ἅπερ εἴπομεν περὶ τοῦ τῶν λόγων· καὶ ἐνταῦθα ἀντιγράφει ὁ Θεόδωρος ἀδιακόπως ἑαυτόν, καὶ ἐνταῦθα εἶνε κατάμεστος μυθολογικῶν, ἀρχαιολογικῶν καὶ ἱστορικῶν ὑπαινιγμῶν. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς εἶνε, ὅπως ὅλοι οἱ Βυζαντηνοί, εὐτυχέστερος ἢ ἐν ἄλλοις ἔργοις, τινὲς μάλιστα αὐτῶν εἶνε καὶ πολὺ ἐπιτυχημέναι, ὅπως π. χ. ἡ πρὸς τὸν Θεόδωρον Μετοχίτην, ἐν ᾗ εὐγενῶς παραπονεῖται κατὰ τῆς ἀδιορθώτου ὀκνηρίας καὶ τῆς κακῆς διαγωγῆς τοῦ εἰς αὐτὸν ἐμπεπιστευμένου νέου Μετοχίτου καὶ τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον ἀκόμη πᾶς διδάσκαλος θὰ ἠδύνατο μετ' ὠφελείας νὰ ἀναγνώσῃ.

1. Ἐκδόσεις: Τοὺς ῥητορικοὺς λόγους ἐξέδωκεν (ὅπως συνήθως ἄνευ σχεδίου εἰς διαφόρους τόμους) ὁ Fr. Boissonade, Anecdota graeca 1 (1829) 248—292· 2 (1830) 409—453· 3 (1831)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1—70.—Τὰς ἐπιστολὰς πολὺ ἀμελῶς καὶ ἡμαρτημένως ἐξέδ. ὁ La Porte du Theil ἐν Notices et extraits 5 (1798) 709—744· 6 (1800) 1—48.—Ἀμφότεροι οἱ ἐκδόται ἐχρησιμοποίησαν τὸν κώδικα παρισιανὸν ἑλλ. 1209, τὸ μόνον δηλονότι χειρόγραφον, ὅπερ διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ὡς φαίνεται τὸν δυστυχῆ Βυζαντηνόν.

2. Τὸ ὄνομα Ὑρτακηνὸς ἔχει σχέσιν πιθανῶς πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν Ὕρτακος (Ὑρτακίνα) ἐν Κρήτῃ, ἐξ οὗ ἐννοεῖται δὲν ἐξάγεται μετὰ βεβαιότητος ὅτι ὁ Θεόδωρος κατήγετο ὄντως ἐκ Κρήτης.

3. Ἡ φλωρεντιανὴ συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν. Ἐκ τοῦ πρώτου ἡμίσεος ἢ ἐκ τοῦ δευτέρου τρίτου τοῦ ιδ΄ αἰῶνος κατάγεται ἀνώνυμός τις ἐπιστολῶν συλλογή, ἥτις περιέχεται ἐν τῷ κώδικι Laur. S. Marco 356, ἀγορασθέντι τὸ 1416 ἐν Κρήτῃ ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Buondelmonte. Προφανῶς ἁπλῆ ἀντιγραφὴ τοῦ φλωρεντιανοῦ κώδικος εἶνε ὁ κῶδ. τοῦ Μονάχου ἑλλ. 198 τοῦ ις΄ αἰῶνος φύλ. 339—410. Ἡ συλλογὴ ἀποτελεῖται ἐξ 177 ἐπιστολῶν. Ἐκ τῶν ἀποδεκτῶν δύο δύνανται μετὰ πλήρους σχεδὸν ἀσφαλείας νὰ ἐξακριβωθῶσι καὶ χρονολογικῶς νὰ καθορισθῶσιν: ὁ Ἀνδρέας Λοπαδιώτης, ὅστις βεβαίως εἶνε ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν συγγραφέα τοῦ βιενναίου λεξικοῦ (lexicon Vindobonense· ἴδε περὶ τούτου) καὶ ὁ Ἰωάννης Γαβρᾶς, βεβαίως ὁ ἐν σελ. 150 μνημονευθεὶς ἀδελφὸς ἢ συγγενὴς τοῦ Μιχαὴλ Γαβρᾶ. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀποδεκτῶν εἶνε ἐν τῷ παρόντι ἢ ὀλίγον ἢ οὐδόλως γνωστοί οἷον ὁ Κωνσταντῖνος Χρυσολωρᾶς (ἴσως ἀρχαιότερος συγγενὴς τοῦ Μιχαὴλ Χρυσολωρᾶ), ὁ Μανουὴλ Μελιτηνιώτης, ὁ Γαλλησιώτης (Γαλησιώτης; πρβ. ἀνωτ. σ. 83, ὁ Λέων Κύπριος, Σαγουδηνός, Καβαλαρόπουλος, Ἰωάννης Παχυμέρης, Ραδηνός Γεώργιος Εἰρηνικός, Σγουρόπουλος, Συρόπουλος, Ὀψικιανός, Τζικανδύλης κτλ. Τινὲς ἐπιγραφαὶ πληροφοροῦσι περὶ τῶν συγγενῶν τοῦ συγγραφέως· οὕτως εὑρίσκομεν μεταξὺ τῶν ἀποδεκτῶν ἕνα «ἀδελφὸν» Μελιτηνιώτην, ἀλλὰ καὶ ἕνα «ἀδελφὸν» Συρόπουλον, ἕνα «συγγενῆ» Μελιτηνιώτην, ἕνα «θεῖον» Ἰωάννην Παχυμέρην, ἕνα «ἐκ μητρὸς θεῖον» Μανουὴλ Φραγκόπουλον κ. ἄ. Ἱκαναὶ ἐπιστολαὶ εἶνε γεγραμμέναι ἐκ τοῦ ἐν τῷ ὄρει Γάνῳ μοναστηρίου, μία δὲ ἐπιστολὴ ἀποτείνεται «τῷ προκαθημένῳ Γάνους τῷ Κεκοχλημένῳ», εἶνε λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶχε στε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰς σχέσεις πρὸς τὸ μοναστήριον τοῦτο, ἴσως δὲ ἦτο καὶ μοναχὸς ἐν αὐτῷ. Ἀπαιτεῖται ἀκριβεστέρα ἔρευνα περὶ τοῦ συγγραφέως, τῶν ἀποδεκτῶν καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς συλλογῆς· δι' αὐτῆς θὰ ἐμανθάνομεν καὶ ἂν εἶνε ἀξία τοῦ κόπου δημοσίευσις τῶν ἐπιστολῶν καθ' ὁλοκληρίαν ἢ κατ' ἐπιτομήν. Ἀκριβὴς κατάλογος τῶν ἀποδεκτῶν παρὰ Ign. Hardt, Catalogus codicum mss biblioth. regiae Bavaricae 2 (1806) 287-309. Τὸν φλωρεντιανὸν κώδικα περιγράφει συντόμως ὁ Rostagno ἐν Studi italiani di filol class. 1 (1893) 186.

205. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς. Εἰς τὴν ἀρχαίαν ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν πολλὰ ὀφείλουσιν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ δογματικοῦ ἀγῶνος, ὅστις ἀπὸ τοῦ ιγ΄ αἰῶνος μετὰ πολλῆς ἐμπαθείας ἐπολεμήθη. Ὁ διαπρεπέστατος τῶν ῥητορικῶς καὶ φιλοσοφικῶς παιδευθέντων τούτων θεολόγων ἦτο ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ὅστις ἤκμασε κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ιδ΄ αἰῶνος. Εἰς τὸ ῥητορικὸν γένος ἀνήκει ἡ προσωποποιία τῆς ψυχῆς, ἥτις καταγγέλλει τὸ σῶμα, καὶ τοῦ σώματος, ὅπερ ἀπολογεῖται. Εἶνε κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης γεγραμμένη, ῥέουσα καὶ οὐχὶ ἄνευ πνεύματος μεγάλη μελέτη· σύγκειται ἐκ πλατωνίζοντος προοιμίου περὶ τῶν μερῶν καὶ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς, ἐκ τοῦ κατηγορητηρίου αὐτῆς, τῆς ἀπολογίας τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐν δικαστηρίῳ κρίσεως. Κατὰ τὸν ἀρχαῖον σοφιστικὸν συλλογισμὸν ὅτι οὐχὶ ὁ κακὸς παῖς, ἀλλ' ὁ διδάσκαλος, ὅστις κακῶς αὐτὸν ἀνέθρεψεν, εἶνε ἄξιος τιμωρίας, οἱ δικασταὶ ἀπονέμουσι τὸ δίκαιον εἰς τὸ σῶμα καὶ ἀδοκήτως κἄπως τὸν λόγον καταστρέφουσι διὰ τῆς ῥήσεως τοῦ Ἡσαΐου: Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. Περὶ τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ Παλαμᾶ ἴδε Α΄ τόμ. σ. 200 ἑ.

1. Ἐκδόσεις: Ἔκδοσις τῶν ἁπάντων τοῦ Παλαμᾶ (μετὰ συγγραμμάτων τοῦ Καβάσιλα, Βαρλαὰμ κ.ἄ.) παρὰ Migne, Patr. gr. 150 καὶ 151. — Τὴν προσωποποιίαν ἐξέδ. κατ' ἀρχὰς ὁ G. Morelius, ἐν Παρισίοις 1553 (ex officina Turnebi). — Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, 150, 959 ἑ. 1347 ἑ. — Μετ' εἰσαγωγῆς καὶ σχολίων ἀλλ'

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἄνευ διπλωματικῆς προαγωγῆς τοῦ κειμένου ὑπὸ Alb. Jahn, ἐν Χάλλῃ 1884.

2. Βοηθήματα: Ὑποβολιμαίαν θεωρεῖ τὴν προσωποποιίαν, ἀλλ' ἄνευ ἀποδείξεων, ὁ A. Sonny ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 602 σημ. 2. — Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου: κῶδιξ βιενναῖος ἱστορ. ἑλλ. 26 (Nessel) φύλ. 35ᵛ-57ᵛ.

3. Λόγον τοῦ Νικολάου Καβάσιλα περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις βωμοῦ τοῦ Ἐλέου ἐξέδ. ἐκ κώδ. παρισ. 1213 ὁ Fr. Boissonade, Choricii Gazaei orationes etc., ἐν Παρισίοις 1846 σ. 350-352. — Περὶ τῶν θεολογικῶν συγγραμμ. τοῦ Νικολάου Καβάσιλα ἴδε Α΄ τόμ. σελ. 314 ἑ.

206. Θεόδωρος ὁ Πεδιάσιμος, λογοτέχνης, ὃν οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἐμνημόνευσε, ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ ιδ΄ αἰῶνος, ἴσως συγγενὴς τοῦ Ἰωάννου Πεδιασίμου. Κατέλιπε ῥητορικοὺς λόγους ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἄλλου περιεχομένου. Δύο ἐξ αὐτῶν, ἀναφερόμενοι εἰς τὰς ἐν Θεσσαλίᾳ [1]) Σέρρας, ἐπιτρέπουσι τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ Πεδιάσιμος ἢ ἐν αὐταῖς ἐγεννήθη ἢ ἐπὶ μακρὸν αὐτόθι διέτριψε: Ἔκφρασις περὶ τοῦ ἱεροῦ τῶν Φερῶν (ἐν τῷ περιθωρίῳ: γρ. τῶν σερῶν), καὶ Ἔκθεσίς τινων θαυμάτων τῶν ἁγίων μεγάλων μαρτύρων καὶ θαυματουργῶν Θεοδώρων. Ἴσως ὁ Πεδιάσιμος ἔγραψε περὶ τῶν ἁγίων Θεοδώρων, διότι αὐτὸς ὠνομάζετο Θεόδωρος· ἐπειδὴ ὅμως ἔγραψε συνάμα περὶ τῆς ἐν Σέρραις ἐκκλησίας, πρέπει νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο ἔργον του, ὅπερ ἐν τῷ χειρογράφῳ ἀκολουθεῖ τὸ προειρημένον, διὰ τῆς πρὸς τὴν πόλιν μᾶλλον ἀναφορᾶς. Ὅτι δὲ οἱ ἅγιοι Θεόδωροι ἐτιμῶντο ἰδίως ἐν Σέρραις, μαρτυρεῖ ἀκολουθία αὐτῶν κειμένη ἐν τῷ μητροπολιτικῷ κώδικι τῶν Σερρῶν (ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ν. Παπαγεωργίου ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3,277) καὶ ἧς τὸ κοντάκιον ἄρχεται ὡς ἑξῆς:

Σερρῶν προμάχοις προσαυδῶ τὰ χαριστήρια
τοῖς Θεοδώροις τοῖς κοινοῖς καὶ τῷ ὀνόματι
σὺν τῷ αἵματι, τῷ Τήρωνι, Στρατηλάτῃ.

[1]) Ἂν πρόκειται περὶ τῶν Σερρῶν, γραπτέον ἐν Μακεδονίᾳ. — Σ. Μ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Εἰς ταῦτα τὰ ὑπὸ τοπικῆς φιλοπατρίας ὑπαγορευθέντα ἔργα ἀκολουθοῦσι πανηγυρικὸς βίος τοῦ ὑμνογράφου Ἰωσήφ, ἐγκώμιον τοῦ ἡλίου, ἐγκώμιον τοῦ θέρους καὶ ἐπιστολαί τινες πρὸς τὸν Νικόλαον Καβάσιλαν, πρὸς τὸν «υἱὸν τοῦ (Δημητρίου;) Κυδώνη», πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Ζαρίδαν καὶ πρός τινα Σοφιανόν. Τελευταῖον ἔρχονται ποιητικὰ δοκίμια: Στίχοι ἡρωϊκοὶ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν καὶ εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον.

1. Τὰ εἰρημένα συγγράμματα, ὧν οὐδὲν εἶνε ἐκδεδομένον, κεῖνται ἐν κώδικι βιενναίῳ φιλολ. ἑλλ. 219 (Nessel) φύλ. 107^{v}—137_{v}, ὁ δὲ βίος τοῦ ὑμνογράφου Ἰωσὴφ καὶ ἐν κώδικι Λουγδούνου 13 τοῦ ιδ΄ αἰ. (ἴδε τὸν κατάλογον ὑπὸ Jacob Geel, ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν (Leiden) 1852). — Ἔκδοσις αὐτῶν καὶ ἔρευνα περὶ τοῦ συγγραφέως θὰ ἦτο εὐπρόσδεκτος. Ἡ ἔκφρασις περὶ τοῦ ἱεροῦ τῶν Σερρῶν θὰ εἶχεν ἴσως σημασίαν καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης. Πρὸς διαφώτισιν δὲ ὁ μέλλων ν' ἀναλάβῃ τὴν ἔκδοσιν αὐτῆς ἂς συμβουλευθῇ καὶ τὴν πολλὰς πληροφορίας περὶ Σερρῶν περιέχουσαν μονογραφίαν τοῦ Π. Ν. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι κτλ. ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 225-329.

2. Ὁ αὐτὸς βιενναῖος κῶδιξ 219 περιέχει ἐν φύλλῳ 138 ἕως 138^{v} ἐπιστολὰς ἑνὸς Ἰωάννου Ζαχαρίου πρὸς Θεόδωρον Μοδηνόν, ἐπιστολὰς τοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου Μοδηνοῦ (ἄνευ ὀνόματος τοῦ πρὸς ὃν διευθύνονται) καὶ ἰαμβικοὺς στίχους τοῦ Ἰωάννου Ζαχαρίου πρὸς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον κτλ.

207. Δημήτριος ὁ Κυδώνης ἦτο εἷς τῶν γονιμωτάτων καὶ εὐφυεστάτων συγγραφέων τοῦ αἰῶνος τῶν Παλαιολόγων. Ἡ πατρίς του εἶνε ἄγνωστος, διέτριβε δὲ ὡς φαίνεται ἄλλοτε ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἄλλοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἔζησεν ἀπὸ τῆς δευτέρας ἢ τρίτης δεκαετηρίδος τοῦ ιδ΄ αἰῶνος μέχρι τέλους αὐτοῦ. Ἦδη νέος ὢν ἐνησχολήθη ὡς φαίνεται πολὺ περὶ ζητήματα θεολογικά, τὰ ὁποῖα σφοδρῶς ἐτάρασσον τότε τὰ πνεύματα τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εἶχε προσωπικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σημαντικωτάτους ἄνδρας, οἵτινες ἀνεμίχθησαν εἰς τὰς διενέξεις τὰς προκληθείσας ἐκ τῆς περὶ ἑνώσεως ἀποπείρας, ὁποῖοι ἦσαν ὁ Βαρλαάμ, ὁ Παλαμᾶς, ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς καὶ ἄλλοι. Τὸν αὐτοκράτορα θεολόγον Ἰωάννην Ϛ' Καντακουζηνὸν ὑπηρέτησεν ὡς πιστὸς φίλος καὶ ὑπουργός[1]· ὅτε δὲ οὗτος παρητήθη τῆς βασιλείας καὶ ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον (τὸ 1335), συνώδευσεν αὐτὸν ὁ Δημήτριος εἰς αὐτό, χωρὶς ὅμως νὰ γίνῃ μοναχός[2]. Ἐπὶ χρόνον τινὰ μετέβη καὶ εἰς Μιλάνον, ὅπου ἐσπούδασε τὴν λατινικὴν γλῶσσαν· μετὰ ταῦτα διέτριψε τὸ πλεῖστον ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅθεν δὲ καὶ ἐν Κρήτῃ. Τὸ ὑστερώτατον τοῦ βίου του γνωστὸν περιστατικὸν εἶνε ἡ ἀλληλογραφία του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Β' Παλαιολόγον, ἥτις διήκει μέχρι τοῦ 1391 τοὐλάχιστον, ἴσως δὲ καὶ μέχρι τοῦ 1396 ἢ 1397[3]. Ἂν ἐκεῖνος ὁ Δημήτριος Κυδώνης, ὅστις κατά τι διασωθὲν ἔγγραφον ἐκληροδότησεν εἰς τὸν ἀνεψιόν του ἐν ἔτει 1400 πεντήκοντα ὑπέρπυρα, εἶνε ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἡμέτερον Κυδώνην, τότε ὁ θάνατός του πίπτει εἰς τὸ ἔτος 1400. Ἴδε Max Treu ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 60.

Ὁ Δημήτριος Κυδώνης κατέλιπε μέγα πλῆθος ῥητορικῶν καὶ θεολογικῶν συγγραμμάτων, ἐν οἷς ὑπόδειγμα πρὸς μίμησιν ὄχι ἀνεπιτυχῶς ἔλαβε τὸν προσφιλῆ τῶν Βυζαντηνῶν συγγραφέα κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους, τὸν Πλάτωνα.

1) Καντακουζηνὸς Β. IV, 39 (ἐκδόσ. Βόννης III 285): παρόντος δὲ καὶ Κυδώνη, ὃς ἔνδον βασιλείων διέτριβεν ἀεί, οὐ μόνον διὰ τὴν εὐμένειαν, ἣν πολλὴν παρὰ βασιλέως ἐκαρποῦτο, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς πράγμασι μεσάζων ἀνάγκην εἶχεν ἀεὶ συνεῖναι βασιλεῖ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν.

2) Καντακουζηνοῦ Β. IV 16 (ἐκδόσ. Βόννης III 107): συνείποντο δὲ αὐτῷ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ βίου ἀναχώρησιν καὶ Καβάσιλας Νικόλαος καὶ Δημήτριος ὁ Κυδώνης, σοφίας μὲν εἰς ἄκρον τῆς ἔξωθεν ἐπειλημμένοι, οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἔργοις φιλοσοφοῦντες καὶ τὸν σώφρονα βίον καὶ τῶν ἐκ τοῦ γάμου κακῶν ἀπηλλαγμένον ἠρημένοι. Ἀλλ' οἱ λόγοι οὗτοι δύνανται νὰ σημαίνωσι μόνον ὅτι ὁ Δημήτριος συνώδευσε μὲν τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ μοναστήριον, δὲν ἔμεινεν ὅμως ἐκεῖ, διότι κατόπιν ἔτι βλέπομεν αὐτὸν τὰ δημόσια πράττοντα.

3) Ἴδε Berger de Xivrey, Mémoires de l'académie des inscriptions τόμ. 19 (1853) 190 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Εἰς τὰ πρωϊμώτατα αὐτοῦ ἔργα ἀνήκει ἡ μονῳδία ἐπὶ τοῖς ἐν Θεσσαλονίκῃ πεσοῦσιν. Ἡ ἐξωτερικὴ ἀφορμὴ τούτου τοῦ δι' ὅλων τῶν ῥητορικῶν μέσων τῆς ῥητορικῆς κεκοσμημένου λόγου, ἐν τῷ ὁποίῳ πρὸς τὰ θρηνώδη παράπονα συνδέεται ἡ σοβαρὰ παραίνεσις, ἦτο ἡ αἱματηρὰ τῶν πολιτῶν ἔρις, ἥτις ἐν ἔτει 1346 ἐξερράγη ἐν Θεσσαλονίκῃ[1]). Τὸν πόνον, ὃν ὁ Κυδώνης ᾐσθάνετο διὰ τὴν φρικτὴν κατάστασιν τοῦ ὑπὸ μεγίστων κινδύνων ἀπειλουμένου ἔθνους του, μαρτυροῦσι πλὴν τῆς μονῳδίας ταύτης καὶ διάφορα πολιτικὰ φυλλάδιά του. Ἐν τινι Συμβουλευτικῷ ἐπιγραφομένῳ λόγῳ, γραφέντι κατὰ τὴν διπλωματικὴν ἀποδημίαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου εἰς Ἰταλίαν (1369), παραινεῖ ὁ Δημήτριος τοὺς Ἕλληνας, νὰ ὁμονοήσωσι πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς Λατίνους, ἐξ ὧν καὶ μόνων ἠδύναντο νὰ προσδοκῶσι σοβαρὰν βοήθειαν πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων. Ἐν τινι δευτέρῳ συμβουλευτικῷ ἀναπτύσσει τοὺς λόγους, δι' οὓς δὲν ἔπρεπε νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ σουλτάνου Μουρὰτ περὶ παραχωρήσεως τῆς Καλλιπόλεως εἰς τοὺς Τούρκους. Εἰς τούτους καταλεκτέοι καὶ οἱ λόγοι πρὸς Ἰωάννην Καντακουζηνὸν καὶ Ἰωάννην Παλαιολόγον, τέλος τρία προοίμια εἰς χρυσόβουλλα, τὰ ὁποῖα ὁ Κυδώνης συνέταξε κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος (τὰ δύο πρῶτα μετὰ τὸ 1355, τὸ τρίτον μετὰ τὸ 1370).

2. Πολλὰ ἀξιοσημείωτα περιέχει ἡ δυστυχῶς οὐχὶ ἐντελῶς ἔτι γνωστὴ συναγωγὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυδώνη. Ἀπευθύνονται πρὸς πολλοὺς τῶν σημαντικωτάτων συγχρόνων ἀνδρῶν, πρὸς τὸν ἱστορικὸν Νικηφόρον Γρηγοραν, πρὸς τὸν μοναχὸν Βαρλαάμ, πρὸς τὸν πατριάρχην Φιλόθεον (πρβ. Α' τόμου σελ 210), πρὸς τὸν Νικόλαον Καβάσιλαν, πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλο-

[1]) Τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς ῥήξεως ταύτης, ἥτις ἀποτελεῖ ἓν τῶν οἰκτροτάτων ἐπεισοδίων τοῦ δυναστικοῦ πολέμου μεταξὺ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καὶ τῆς φατρίας τῶν Παλαιολόγων, περιγράφει ὁ Καντακουζηνὸς Β. ΙΙΙ 93 ἑ. (ἐκδόσ. Βόννης ΙΙ 568 ἑ.) καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς Β. XIV 10 (ἐκδόσ. Βόννης ΙΙ 740 ἑ).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νίκης Ἰσίδωρον Γλαβᾶν, πρὸς τὸν Ἀλέξιον Κασανδρηνόν, πρός τινα ἄγνωστον ἄλλοθεν «φιλόσοφον» Γεώργιον, πρὸς τὸν πριμικήριον Φακράσην, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Β' Παλαιολόγον (πρβ. § 210) καὶ ἄλλους. Πρὸς τὸν Κυδώνην ἔγραψαν ἄλλοι τε καὶ ὁ μοναχὸς Ἰωσὴφ Βρυέννιος (ἴδε Α' τόμου σελ. 221 έ). Περὶ τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ Κυδώνη ἴδε Α' τόμ. σελ. 199 έ.

1. Ἐκδόσεις: Ἡ μονῳδία ἐπὶ τοῖς ἐν Θεσσαλονίκῃ πεσοῦσι ἐξεδόθη ὑπὸ Combefis ὁμοῦ μὲ τοὺς μετὰ Θεοφάνην (scriptores post Theophanem) ἐν Παρισίοις 1685. — Οἱ δύο συμβουλευτικοὶ ὑπὸ Combefis, Patrum bibliothecae novum auctarium 2 (ἐν Παρισίοις 1648) 1221-1320. — Δύο προοίμια εἰς χρυσόβουλλα ἐξέδωκεν ὁ K. E. Zachariae von Lingenthal ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Berl. Akad. 1888 σ. 1409-1422. Ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ βασίζεται ἐπὶ ἀποσπάσματος χειρογράφου τοῦ ἐν Ἀθήναις καθηγητοῦ Ράλλη, ὑφ' οὗ λέγεται μόνον ὅτι ἀπεσπάσθη ἐκ χειρογράφου τοῦ Δημητρίου Κυδώνη, ὅπερ εἰς ἀμφιβολίαν θέτει τὴν πατρότητα τούτου. Τρίτον Προοίμιον εἰς χρυσόβουλλον τοῦ Δημητρίου Κυδώνη ἐξέδ. ὁ Σπυρ. Π. Λάμπρος ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896). Περὶ ὁμοίου προοιμίου ἐν κώδικι οὐατ. οὐρβ. 80 φύλ. 166ν ὁμιλεῖ ὁ C. Stornajolo, Codices Urbinates graeci, ἐν Ῥώμῃ 1895 σελ. 117. Πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν χρυσοβούλλων παρατηρητέον ὅτι ἐν Βυζαντίῳ ἐδίδετο πάντοτε πολλὴ προσοχὴ εἰς τὸ κομψὸν καὶ ἀξιοπρεπὲς ὕφος τῶν αὐτοκρατορικῶν θεσπισμάτων. Ἡ δὲ σύνταξις τῶν προοιμίων αὐτῶν ἀπετέλει σπουδαῖον κλάδον τῆς ῥητορικῆς παιδείας. Τοιαῦτα προοίμια διεδίδοντο διὰ χειρογράφων ὡς δείγματα προτύπου ὕφους. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν πατριαρχικῶν ἐπιστολῶν καὶ ἐγγράφων. Ἐκ τούτου δὲ ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὁμοιόμορφον τούτων τῶν ἐγγράφων. — Τὰς θεολογικὰς καὶ ῥητορικὰς πραγματείας εὑρίσκει τις νῦν κατ' ἀρχαίας ἐκδόσεις ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνηνωμένας παρὰ Migne, Patr. gr. 154, 825-1216· αὐτόθι 109, 637-652 τὴν μονῳδίαν ἐπὶ τοῖς ἐν Θεσσαλ. πεσοῦσι καὶ 151, 1283-1301 τὴν πρὸς Βαρλαὰμ ἐπιστολὴν (μόνον λατινιστί).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐπιστολαί: ὀκτὼ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ ἐξέδ. ὁ F. C. Matthaei, Isocratis, Demetrii Cyd. etc. epistolae, ἐν Μόσχᾳ 1776 σελ. 33-46· ἄλλας ἐν Προγράμματι, ἐν Δρέσδῃ 1789, καὶ ἐν τοῖς Ποικίλοις ἑλληνικοῖς, ἐν Μόσχᾳ 1811 σελ. 250-258. — Πολυπληθεστέρα ἐκλογὴ ὑπὸ Fr. Boissonade, Anecd. nova ἐν Παρισίοις 1844 σελ. 251-327. — Πλήρη κριτικὴν ἔκδοσιν παρασκευάζει ὁ G. Jorio ἐν συνεργασίᾳ πρὸς τὸν M. Treu. Καὶ ὁ Σπυρ. Π. Λάμπρος ἀντέγραψε τὰς ἐπιστολὰς (ἐκ τοῦ λονδινείου κώδικος Burn. 75· ἴδε Βυζαντ. Δελ. 1, 189.

2. Βίος καὶ συγγράμματα: Fabricius, Biblioth. gr. ed. Harl. 11, 398-405.—K. N. Σάθας, Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge 4 (1883) Préface σελ. 32-34. — Εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Κυδώνη ὑπεισῆλθε λαθός τι χονδροειδές, ὅπερ ὑπ' οὐδενὸς διωρθώθη. Ὁ B. C Hase ἐδημοσίευσεν ἐν Notices et extraits 8 (1810) 2, 314 ἑ. ἐπιστολὴν τοῦ Κυδώνη πρὸς τὸν πριμικήριον Φακράσην, ἐν ᾗ λόγος γίνεται περὶ προηγουμένων ῥήξεων ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ περὶ πολιορκίας αὐτῆς ἐπικειμένης. Ὁ Hase συνέδεσε τοῦτο πρὸς τὴν ὑπὸ Μουρὰτ Β' πολιορκίαν καὶ ἅλωσιν τῆς πόλεως, διὸ καὶ ἔθεσε τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸ ἔτος 1430· ὁ Boissonade ἐξέδωκε τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν ἐν Anecd. nova σ. 208 ἑ., χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὸν χρονολογικὸν ὁρισμὸν τοῦ Hase· ἀλλὰ τὸ λάθος μετεβιβάσθη εἰς τοῦ Migne τὴν πατρολογίαν τόμ. 154, 1213 μετὰ τῆς ἐπιστολῆς. Ἡ γνώμη, ὅτι ὁ ἀνὴρ ὅστις περὶ τὰ 1340 συνέγραφε περὶ δογματικῶν ζητημάτων, ἠδύνατο ἔτι κατὰ τὸ 1430 νὰ γράφῃ ἐπιστολάς, εἶνε ἀπιθανωτάτη, ὅσον μακροβιώτατος καὶ ἂν ἤθελεν ὑποτεθῇ ὁ Ἕλλην συγγραφεύς· πρὸς τούτοις δὲ σημειωτέον ὅτι μετὰ τὸ 1396 ἢ 1397 χάνομεν πλέον πᾶν ἴχνος περὶ τοῦ βίου τοῦ Κυδώνη. Πραγματικῶς δὲ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Hase στηρίζεται ἐπὶ ἐπιπολαίας ἐξετάσεως τῆς πραγματείας. Τὴν ἐμφυλίαν ῥῆξιν τοῦ ἔτους 1346 σαφῶς ὑπαινίσσεται ἡ ἐπιστολὴ ὡς πρόσφατον γεγονός· τοῦτο δὲ ἦτο ἀδύνατον πλέον ἐν ἔτει 1430, ὁ ἐξωτερικὸς λοιπὸν ἐχθρός, περὶ οὗ λέγει ἡ ἐπιστολή, δὲν δύναται νὰ εἶνε ὁ Μουρὰτ Β'. Ποῖος ὅμως ἦτο αὐτός, δὲν δύναται ἀσφαλῶς νὰ ὁρισθῇ· ἴσως ἦτο ὁ ἰσχυρὸς Σέρβος αὐτοκράτωρ Στέφανος Duschan, ὅστις ἐν ἔτει 1349 ἠπείλησε σο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βαρῶς τὴν Θεσσαλονίκην. — Τὸ ὄνομα Κυδώνης ἐνθυμίζει τὴν ἐν Κρήτῃ Κυδωνίαν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε ἀπόδειξις περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνδρός, ὅπως οὔτε τὸ ἐπίθετον Ὑρτακηνὸς περὶ τῆς τοῦ Ὑρτακηνοῦ (ἴδε § 204 σημ. 2). Ἐν διαφόροις χειρογράφοις ὁ Δημήτριος ὀνομάζεται ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης, καὶ ὁ B. Hase δικαίως εἴκασεν ἐκ τῆς πρὸς Φακράσην ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ ὁ Κυδώνης τὴν Θεσσαλονίκην καλεῖ γενέτειραν, ὅτι ἦτο Θεσσαλονικεύς. Notices et extraits, 8, 2, 314.

208. Ματθαῖος ὁ Καντακουζηνός, υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ (1341-1355), ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατρός του αὐτοκράτωρ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἀλλὰ μετὰ τὴν πτῶσιν ἐκείνου, ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ μοναστήριον, ὅπου ἐπεδόθη εἰς ἐπιστημονικὰς σπουδάς. Ἔχομεν δύο σχεδιάσματα αὐτοῦ πρὸς τὴν θυγατέρα του προσφωνούμενα: Περὶ φιλομαθίας, Περὶ τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων. Περὶ τῶν θεολογικῶν του πραγματειῶν ἴδε Α΄ τόμ. σελ. 269.

Τὰ δύο σχεδιάσματα ἐξέδ. ἐκ τοῦ χάσματα ἔχοντος κώδικος ἀθηναϊκοῦ 1391 ὁ Ι. Σακκελίων ἐν Δελτίῳ 2 (1885-1889) 425-439· ἔπειτα ἐκ πληρεστέρου κώδικος τοῦ Βερολίνου ἀνακοινωθέντος αὐτῷ ὑπὸ C. de Boor ἐν τῷ Παρνασσῷ 11 (1888) 264-284. — Διορθώσεις ἐκ τρίτου κώδικος, τοῦ συνοδικοῦ ἑλλ. Μόσχας 509, ὁ Β. Ἀντωνιάδης. Διορθώσεις τινὲς εἰς δύο Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ λόγους κτλ., ἐν Δελτίῳ 4 (1892-1894) 518-532. — Πρβ. Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 7,793.

209. Θεόδωρος ὁ Ποτάμιος, (ἐν δυσὶ χειρογράφοις ἐσφαλμένως ὁ Ποτάκιος), ἄγνωστος παντελῶς Ἕλλην ἐκ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ιδ΄ αἰῶνος, κατέλιπε πληκτικὴν μονῳδίαν ἐπὶ τῷ αὐτοκράτορι Ἰωάννῃ Ε΄ Παλαιολόγῳ θανόντι (τὸ 1391) καί τινας ἐπιστολὰς πρὸς τὸν θεῖον τοῦ αὐτοκράτορος Καντακουζηνόν, πρὸς Κυδώνην (βεβαίως τὸν Δημήτριον Κυδώνην) καὶ ἄλλους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Τὴν μονῳδίαν ἐξέδωκε πρῶτον ἐξ ἠκρωτηριασμένου βιενναίου κώδικος ὁ Κ. Ν. Σάθας, Μεσαιων. βιβλ. 1 (1872) 196-200· ἔπειτα πλήρη ἐκ χειρογρ. τῆς Ὀξφόρδης ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν Δελτίῳ 2 (1885-89) 48-62. Ὁ Λάμπρος περιγράφει καὶ τὸν κώδικα 184 τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς τῶν Ἰβήρων, ὅστις περιέχει ἐπιστολάς τινας τοῦ Ποταμίου. Πληρέστερον εἶδε τὸν κώδικα τοῦτον ἐν ἀρχῇ ἔτι τοῦ ιη΄ αἰῶνος ὁ Χρύσανθος Νοταρᾶς, ὅστις ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων ὀνομάζει ἓν χειρόγραφον μετ' ἐπιστολῶν εἴκοσι τοῦ Θεοδώρου Ποταμίου. Ὁ Κ Ν. Σάθας, Μεσαιων. βιβλ. 1, 282.

2. Ὁ ἡμέτερος Θεόδωρος Ποτάμιος ταὐτίζεται βεβαίως πρὸς τὸν ἄνδρα, ὅστις ἐν τῷ Μαζάρει (σελ. 218 ἐκδόσ. Ellissen· ἴδε κατωτέρω § 211) μνημονεύεται διὰ τῶν λέξεων: Ὁ ἐκ ποταμίων ῥευμάτων Ἰαπετὸς ἐκεῖνος Ποτάμιος ὁ πρὸς ὕβρεις ῥήτωρ δεινός, καὶ πρὸς τὸν Ποτάμιον ὁμοίως μεθ' οὗ εὑρίσκετο εἰς ἀλληλογραφίαν περὶ τὸ 1404 ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Β΄ (Berger de Xivrey ἐν τῇ ἐν σελ. 168 μνημονευθησομένῃ πραγματείᾳ. Ἴδε Max Treu ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 92.

210. Ὁ Μανουὴλ Β' Παλαιολόγος (1350-1425· αὐτοκράτωρ 1391-1425), ὡς ἡγεμὼν ἅμα καὶ ὡς συγγραφεὺς ἀνήκει εἰς τοὺς ἀξιαγάστους ἄνδρας τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ Βυζαντίου. Ἐκ τῶν συγχρόνων πηγῶν μετὰ θετικότητος ἐξάγεται, ὅτι ὁ Μανουὴλ ἦτο οὐχὶ μόνον συμπαθητικώτατος ἄνθρωπος, ἀλλ' εἶχε καὶ ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ προσόντα, δι' ὧν ἀναμφιβόλως πολλὰ θὰ κατώρθωνεν, ἐὰν ἔζη ἐν ἐποχῇ ὀλιγώτερον ἀτυχεῖ. Ἄριστα ἠσκημένος εἰς πάσας τὰς ἱπποτικὰς καὶ στρατιωτικὰς τέχνας, ἐκέκτητο συνάμα καὶ πᾶσαν τὴν παιδείαν τῶν χρόνων του. Ὁ λόγιος Βησαρίων μαρτυρεῖ περὶ τοῦ πλούτου τῶν γνώσεων ἃς μετὰ θέρμης καὶ εὐστροφίας ἐπεδείκνυεν ἐν τοῖς λόγοις του, ὡς καὶ περὶ τῆς ἀκαταπονήτου δραστηριότητός του. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἐλέγχεται καλῶς ἐπιστάμενος τὴν ἀττικὴν γλῶσσαν, θεολόγος ἀγαθός, διαλεκτικὸς ἄριστος καὶ πρὸ πάντων κατὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ λόγου τοιοῦτος, ὥστε καὶ εἰς καλλιτέρους τῆς λογοτεχνίας χρόνους τιμὴν θὰ προσέδιδε τὸ ὄνομά του. Ὅτι αὐ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοκράτωρ ὢν ἐνησχολεῖτο σοβαρῶς περὶ θεολογικὰ ζητήματα, οὐδεὶς γινώσκων τὴν ἱστορίαν τοῦ αἰῶνος τῶν Παλαιολόγων θὰ ὑπεδείκνυεν αὐτῷ. Αἱ πρὸς τὸ ζήτημα τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἑνώσεως συνδεόμεναι δογματικαὶ διενέξεις ἐκυριάρχουν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου εἰς τοιοῦτον βαθμόν, καὶ τόσον σπουδαῖαι συνάμα ἦσαν διὰ τὰς πολιτικὰς ἀποφάσεις, ὥστε ἡγεμὼν εὐσυνείδητος τόσον ὀλίγον ἠδύνατο νὰ φανῇ πρὸς αὐτὰς ξένος, ὅσον σήμερον ἡγεμὼν ἀγαθὸς θὰ ἠδύνατο νὰ περιφρονήσῃ τὰ κοινωνιστικὰ ζητήματα. Ὁ Μανουὴλ δὲ τὰ ἡγεμονικά του καθήκοντα ἀντελήφθη μετὰ πάσης σοβαρότητος. Ἡ ἱστορία τῆς μακρᾶς του βασιλείας παρέχει βέβαια δείγματα τῆς πολιτικῆς του συνέσεως, τῆς ἀποφασιστικότητος καὶ τῆς χρηστῆς του θελήσεως. Ἂν τὸ μικροσκοπικὸν πλέον σύντριμμα καταντῆσαν κράτος του δὲν ἠδύνατο νὰ σώσῃ, δὲν ἔπταιεν αὐτός. Ἡ καταστροφὴ τῆς γηραιᾶς πολιτείας εἶχε συντελεσθῇ κατὰ τοὺς ἀδυσωπήτους νόμους τῆς φυσικῆς τῶν πραγμάτων ἐξελίξεως, καὶ αἱ ἰσχυρόταται δὲ ἀτομικαὶ προσπάθειαι δὲν ἠδύναντο πλέον ν' ἀποτρέψωσι τὸ μοιραῖον τέλος. Διατρίβων ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βαγιαζὴτ ἐγνώρισε τὰ κολοσσιαῖα μέσα καὶ τοὺς τελικοὺς τοῦ ἐχθροῦ σκοποὺς καὶ πᾶν μέσον διὰ τοῦτο κατόπιν αὐτοκράτωρ γενόμενος μετῆλθεν, σύνεσιν καὶ δραστηριότητα ἐξίσου ἐπιδεικνύων, ἵνα τὸν ἐπαπειλοῦντα κίνδυνον ἀποφύγῃ. Ἂν καὶ ἀκατανίκητος ἦτο ἡ μεταξὺ Ῥώμης καὶ Βυζαντίου θρησκευτικὴ ἀντίθεσις, ὡς καὶ ἡ ἀντίστασις τῆς πολιτικῶς μὲν ἀμβλυωπούσης, ἀλλ' ἰσχυούσης μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, ἐπεχείρησεν ὁ Μανουὴλ ὡς ἱκέτης τὸ εἰς Ἰταλίαν, Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν ταξείδιον (1399 - 1402), ἵνα ἐκλιπαρήσῃ τὴν κατὰ τῶν Τούρκων βοήθειαν τῶν χριστιανῶν. Ὅτε δὲ τέλος ἐπείσθη ὅτι οὐδεμία ἐλπὶς ὑπῆρχε περὶ σοβαρᾶς καὶ ἀρκούσης ὑποστηρίξεως, κατώρθωσε διὰ τῆς ἐν Βυζαντίῳ παλαιόθεν γνωστῆς διπλωματικῆς τέχνης νὰ ἐπιτύχῃ τοὐλάχιστον πρόσκαιρον συμβιβασμὸν πρὸς τὸν Σουλεϊμὰν καὶ κατόπιν πρὸς τὸν Μωάμεθ τὸν Α΄. Αὕτη ἦτο ἡ τελευταία ἐποχὴ σχετικῆς ἡσυχίας διὰ τὸ βυζαντη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὸν κράτος. Ἔφθασε δὲ τὸ τέλος της ἅμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσει Μουράτ τοῦ Β', ὅστις ἐπεχείρησε τὴν φοβερὰν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσβολήν τὸ 1422. Βραχὺ πρὸ τοῦ θανάτου ἠναγκάσθη ὁ Μανουὴλ νὰ ὑπογράψῃ καὶ ἄλλην ἀτιμωτικὴν συνθήκην, δι' ἧς καθίστατο φόρου ὑποτελὴς εἰς τὸν σουλτάνον. Βιώσας δὲ βίον πλήρη ἐργασίας καὶ φροντίδων, ἅμα δὲ ἀποτυχιῶν καὶ ἀπογοητεύσεων, ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1425. Τὴν ἐπίμονον τῶν Βυζαντηνῶν κλίσιν πρὸς τὴν συγγραφικὴν ἐνασχόλησιν καταδεικνύει τὸ παράδειγμα τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ὅστις καὶ ἐν μέσῳ τῶν οἰκτροτάτων πολιτικῶν περιστάσεων ἠδύνατο νὰ εὕρῃ καιρὸν καὶ ὄρεξιν πρὸς συγγραφικὰς ἐργασίας. Ὁ κύριος χαρακτὴρ τῶν πολυαρίθμων τοῦ Μανουὴλ συγγραμμάτων εἶνε διαλεκτικὸς καὶ ῥητορικός. Ἔχομεν πραγματείας αὐτοῦ φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικάς, λόγους, ῥητορικὰ δοκίμια, μικρὰς ποιήσεις καὶ τέλος συλλογὴν ἐπιστολῶν.

1. Εἶδος διαθήκης πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς, ὁποία εἶνε ἡ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεοφυλάκτου καὶ ἄλλων, εἶνε αἱ ὑποθῆκαι βασιλικῆς ἀγωγῆς, ἃς κατέλειπεν εἰς τὸν υἱόν του ὁ Μανουήλ. Ἡ πρὸ τοῦ 1417 συνταχθεῖσα αὕτη πραγματεία σύγκειται ἐξ ἑκατὸν κεφαλαίων, συνδεομένων πρὸς ἄλληλα δι' ἀκροστιχίδος. Ἐνιαχοῦ ἀκολουθεῖ ὁ Μανουήλ, ὡς καὶ πάντες οἱ Βυζαντηνοὶ συγγραφεῖς παραινετικῶν λόγων, τὸν Ἰσοκράτη. Ἄλλα δείγματα τῆς συγγραφικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος εἶνε ὁ λόγος περὶ τῆς ὑγείας τοῦ αὐτοκράτορος, ὃν ὁ Μανουὴλ συνέγραψε κατὰ τὴν ἀνάρρωσιν τοῦ πατρός του ἔκ τινος νόσου· ὁ ἐπικήδειος εἰς τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, δεσπότην Πελοποννήσου (ἀποθαν. τὸ 1407), ὅστις κατατάσσεται εἰς τὰ τελειότατα προϊόντα τοῦ ἐν Βυζαντίῳ ἐπιμελῶς πάντοτε καλλιεργηθέντος λογοτεχνικοῦ γένους τῶν ἐπιταφίων· γράμμα πρὸς τὸν Ἀνδρέαν Ἀσάνην περὶ ὀνείρων· διάλογος μετὰ τῆς μητρός του περὶ γάμου, ἐν ᾧ ἀναπτύσσει τοὺς λόγους, οἵτινες κατὰ τὴν πρὸ ὀφθαλμῶν κατάστασιν τοῦ κράτους

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἠδύνατο νὰ λεχθῶσιν ὑπὲρ ἢ κατ' αὐτοῦ. Ὅμοιον θέμα εἶχε πραγματευθῇ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος Λάσκαρις (ἴδε σελ. 141)· ἐκ τῶν ὁμοίων ἔργων ἀρχαίων συγγραφέων παραβλητέα τοῦ Λιβανίου ἡ Θέσις εἰ γαμητέον (ἐκδόσ. Reiske 4, 1058—1064). Ἔτι δὲ σχεδιάσματα πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀποτεινόμενα περὶ τῆς σημασίας τῆς ῥητορικῆς, περὶ τοῦ ἀγαθοῦ, περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως, περὶ τῆς ἁμαρτίας, περὶ τῆς ταπεινοφροσύνης. Τέλος πραγματεῖαί τινες ὁμοιάζουσαι πρὸς τὰ σχολειακὰ ῥητορικὰ γυμνάσματα, οἷα π. χ. ἡ θέσις καὶ ἡ ἀντίθεσις περὶ ἡδονῆς καὶ ἡ διατριβή: Ὡς ἐξ εὐμενοῦς ἄρχοντος πρὸς εὔνους ὑηκόους. Δὲν εἶνε διόλου ἀνεπιτυχὴς ἡ σπουδαία μελέτη Πρὸς μέθυσον, ἤτοι ἀπολογητικὸς μεθύσου, ὅστις ἀπεκήρυξε τὸν ἀποφεύγοντα τὸν οἶνον υἱόν του ὡς μὴ γνήσιον τέκνον του καὶ τὴν σύζυγόν του ὁμοίως ὡς ἀθετοῦσαν τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν. Τὸ παιγνιῶδες γένος τῆς Ἐκφράσεως ἀντιπροσωπεύεται ὁμοίως: Ἔαρος εἰκὼν ἐν ὑφαντῷ παραπετάσματι ῥηγικῷ. Καὶ τούτου δὲ ἀντίστοιχον ἔχομεν τοῦ Λιβανίου τὴν Ἔκφρασιν ἔαρος συγγραφικῷ χαρακτῆρι (ἐκδόσ. Reiske 4, 1051—1053). Πολὺ ἀξιοσημείωτος εἶνε ἕνεκα τοῦ θέματος ἡ ἠθοποιία: Τί ἆρά γε εἶπεν ὁ Τιμοὺρ Λέγκ πρὸς τὸν νικηθέντα Βαγιαζήτ. Περὶ τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ Μανουὴλ ἴδε Α' τόμου σελ 217 ἑ.

2. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Μανουὴλ ἀπευθύνονται πρὸς τὸν ἀδελφόν του, τὸν δεσπότην Θεόδωρον, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραπεζοῦντος, πρὸς τὸν Δημήτριον Κυδώνην, Νικόλαον Καβάσιλαν, πρωτέκδικον Βαλσαμῶνα, Ἀνδρέαν καὶ Κωνσταντῖνον Ἀσάνην, Φραγκόπουλον, Θεόδωρον Καυκαδηνόν, Μανουὴλ Ραούλ, Μανουὴλ Πόθον, Ἴβαγκον, Ποτάμην, τὸν πατριάρχην Εὐθύμιον, τὸν ἡγεμόνα τῆς Θάσου Γεώργιον Κατελοῦζον (Gattilusio), Δημήτριον καὶ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶν, τὸν Ἰταλὸν Γουαρίνην (Guarini), ὃν παρακαλεῖ νὰ μεταφράσῃ τὸν εἰς τὸν δεσπότην Θεόδωρον ἐπιτάφιον εἰς τὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λατινικὴν γλῶσσαν, τέλος πρὸς πολλοὺς ἐπισκόπους καὶ μητροπολίτας. Συχνάκις παρακαπονεῖται ὁ αὐτοκράτωρ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς περὶ τοῦ καταθλίβοντος αὐτὸν βάρους τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ περὶ τῆς ἐλλείψεως χρόνου πρὸς ἐνασχόλησιν περὶ λογοτεχνικὰ ἔργα. Περισσότερον δὲ ἐνταῦθα ἢ ἐν ταῖς πραγματείαις αὐτοῦ δεικνύει τὴν ἀνεπτυγμένην περὶ τὸ λεκτικὸν καλλαισθησίαν του καὶ αὐτὴν μάλιστα τὴν ἐν Βυζαντίῳ σπανίαν διάθεσιν πρὸς τὸ παιγνιῶδες καὶ γελαστικόν. Πρὸς τὸν Δημήτριον Κυδώνην, πέμψαντα πρὸς αὐτὸν ἀντίτυπον τοῦ Σουΐδα, γράφει: Φθάσας δ' ὡς ἡμᾶς ὁ Σουΐδας καὶ εὑρὼν ἐν ἀπορίᾳ χρημάτων, ῥημάτων ἀντὶ χρημάτων πλουσίους ἀπέφηνεν !

1. Ἐκδόσεις: Manuelis Palaeologi Aug. praecepta educationis regiae etc. edidit J. Leunclavius, ἐν Βασιλείᾳ 1578 (περιέχει πλὴν τῶν ὑποθηκῶν τὰ πλεῖστα ῥητορικὰ ἔργα).—Τὸν ἐπιτάφιον εἰς τὸν Θεόδωρον ἐξέδ. ὁ Fr. Combefis, Patrum bibliothecae novum auctarium 2 (ἐν Παρισίοις 1648) 1045-1220. —Ὑπὸ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 2 (1830) 274-309 ὁ λόγος πρὸς μέθυσον καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ λόγου τοῦ Ἀντήνορος πρὸς τὸν Ὀδυσσέα· Anecdota nova, ἐν Παρισίοις 1844 σελ. 223-250, ὁ λόγος περὶ τῆς ὑγείας τοῦ αὐτοκράτορος καί τινες ἐπιστολαί. — Σκωπτικὸν ποίημα πρὸς ἀνυπόφορόν τινα ἀδολέσχην ἐξέδ. ὁ Matranga, Anecdota Graeca 2 (1850) 682.—Ἐπιστολαί: Ἐξεδόθησαν ὑπὸ E. Legrand, Lettres de l'empereur Manuel Paléologue publiés d'après trois manuscrits, Premier fasc., ἐν Παρισίοις 1893 (περιέχει πλὴν τῶν ἐπιστολῶν τὸν παρακλητικὸν κανόνα, τὴν ἠθοποιίαν περὶ Βαγιαζὴτ καὶ τὴν πραγματείαν Περὶ κεραυνοῦ τοῦ Ἀγαρηνοῦ· ἐν τῷ δευτέρῳ τεύχει θὰ εἶνε τὰ σχόλια). —Περὶ τῶν ἐκδόσεων τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων ἴδ. Α΄ τόμ. σελ. 219.—Γενικὴ ἔκδοσις τῶν πλείστων ἔργων (πλὴν τῶν ἐπιστολῶν) κατὰ τὸν Leunclavius, Combefis καὶ Hase παρὰ Migne, Patr. gr. 156, 82-582.

2. Βοηθήματα: Πρβ. Hase, Notices et extraits 9 (1813) 2, 137 περὶ τοῦ κώδικος παρισ. ἑλλ. 3041, ὅστις περιέχει 66 ἐπιστολὰς τοῦ Μανουήλ. —Περὶ τῆς βιογραφίας τοῦ Μανουὴλ πρβ. Delaville

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

le Roulx, La France en Orient au XIVe siècle 1 (ἐν Παρισίοις 1886 = Bibl. des écoles franç. d'Athènes et de Rome fasc. 44) 376-383. — Περὶ τῶν ὑποθηκῶν τοῦ Μανουὴλ πρὸς τὸν υἱόν του πρβ. Br. Keil, Epikritische Isocratesstudien, ἐν Hermes 23 (1888) 370-372. — Ἐπιγράμματα ἐν πολλοῖς χειρογράφοις π. χ. ἐν κώδ. οὐατ. 632 φύλ. 354^{v}. Αὐτόθι καὶ ἐπιγράμματά τινος «Δημητρίου magister» (μήπως τοῦ Δημητρίου Κυδώνη;) καί τινος Ματθαίου Χρυσοκεφάλου. — Κύριον σύγγραμμα: Berger de Xivrey, Mémoire sur la vie el les ouvrages de l'empereur Manuel Paléologue, ἐν τοῖς Mémoires de l'institut de France, Académie des inscriptions et belles-lettres τόμ. 19 (1853) 1-201, μία τῶν ἀρίστων μονογραφιῶν περὶ τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας· ἐν τέλει παρέχει ὁ συγγρ. χρονολογικὸν πίνακα τῶν σπουδαιοτάτων ἀντικειμένων τῶν περιεχομένων ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Μανουὴλ καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ μετὰ πληροφοριῶν περὶ τῶν χειρογράφων καὶ ἐκδόσεων.

3 Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Μανουὴλ θέτει ὁ Berger de X. σελ. 16 κατὰ τὰς ὡρισμένας πληροφορίας τοῦ Φραντζῆ εἰς τὸ ἔτος 1348· τοὐναντίον παρατηρεῖ ὁ K. E. Zachariae von Lingenthal ἐν Sitzungsberichte Berl. Akad. 1888 σελ. 1413, ὅτι ὁ Μανουὴλ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐγεννήθη πρὸ τοῦ 1350, ἐπειδὴ ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἐνυμφεύθη τὸ 1347, πρὸ τοῦ Μανουὴλ δὲ ἀπέκτησεν ἕνα υἱὸν Ἀνδρόνικον καὶ μίαν θυγατέρα Εἰρήνην.

4. Ἄλλας εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραφικῶν ἐργασιῶν τοῦ Μανουὴλ δυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν ἀπευθυνομένων ἑκατὸν ἐπιστολῶν τοῦ Δημητρίου Χρυσολωρᾶ, αἵτινες κεῖνται ἐν χειρογράφοις τῆς Ὀξφόρδης καὶ τῶν Παρισίων. Πρβ. Σπυρ. Π. Λάμπρον, Die Werke des Demetrios Chrysoloras ἐν Βυζαντ. Δελ. 3 (1894) 599.

5. Ὁ Ἰβάγκος, ὅστις εἶνε εἷς τῶν πρὸς τὸν Μανουὴλ ἀλληλογραφούντων, συνέγραψε μονῳδίαν εἰς τὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης Ἰσίδωρον Γλαβᾶν, ἄμοιρον πάσης θετικῆς εἰδήσεως, καὶ ἐπιστολὴν πρὸς Σίμωνα τὸν πρῶτον τοῦ ἁγίου Ὄρους, ἐν ᾗ δηκτικῶς κατὰ Λουκιάνειον τρόπον ὀνειδίζει αὐτῷ παντοειδεῖς σολοικισμοὺς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ βαρβαρισμούς, εἰς οὓς ἔν τινι ἐπιστολῇ του περιέπεσε. Ἀμφότερα τὰ εἰρημένα ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδ. Laur. 13, 74 ὁ E. Legrand, Lettres de l'empereur Manuel Paléologue, Premier. fasc σελ 105-112.

211. Ἐπιδημία Μάζαρι ἐν Ἅιδου εἶνε ὡς ὁ Τιμαρίων ἀπομίμησις τῆς νεκυομαντείας τοῦ Λουκιανοῦ. Ἐν ἐπιδημίᾳ, ἥτις ἔφθειρε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀποθνήσκει ὁ Μάζαρις καὶ καταβαίνει εἰς τὸν Ἅιδην. Ἐνταῦθα τὸν δεξιοῦται ἀμέσως ὁ Μανουὴλ Ὁλόβουλος, τοῦ αὐτοκράτορος ὁ πρῶτος γραμματεύς, ὅστις συνώδευσεν αὐτὸν εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, συνέταξε δὲ καὶ πολυάριθμα χρυσόβουλλα, ῥήτωρ ὁμοῦ καὶ ἰατρός. Οὗτος ἐρωτᾷ αὐτὸν περὶ τῶν ἐν τῇ βυζαντηνῇ αὐλῇ καὶ ὁ Μάζαρις περιγράφει τὸν ἀσύστολον, ἐγωϊστικὸν καὶ μικροπρεπῆ τρόπον τῶν αὐλικῶν, ταῦτα δὲ πάντα ὑπὸ τύπον ὁμιλίας πρὸς ἀκροατάς, εἰς οὓς ἀφηγεῖται τὴν εἰς Ἅιδου ἀποδημίαν του. Ὁ Ὁλόβολος συμβουλεύει τὸν Μάζαριν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἄνω κόσμον, ἰδίως δὲ συνιστᾷ εἰς αὐτὸν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ διατριβήν, ὅπου εἶνε δυνατὸν νὰ πλουτήσῃ τις ἀκόπως. Ἐνταῦθα τελευτᾷ ὁ κυρίως νεκρικὸς διάλογος, ἀκολουθεῖ δὲ νέον κεφάλαιον ἐπιγραφόμενον Ὄνειρος μετὰ τὴν ἀναβίωσιν. Ὁ Μάζαρις, ὅστις ἤκουσε τὴν συμβουλήν, εὑρίσκεται πλέον ἐν Πελοποννήσῳ. Ἀλλ' ἐδῶ εὑρίσκει τὰ πράγματα ἐν πολὺ κακῇ καταστάσει. Εἰς τὸν Ὁλόβολον, ἐπιφανέντα εἰς αὐτὸν ἐν ὀνείρῳ, παραπονεῖται διὰ τὴν εὐτέλειαν τῶν Πελοποννησίων καὶ κατ' ἀπαίτησίν του κάμνει μάλιστα εἰς αὐτὸν καὶ ἐπιστολιμαίας ἀνακοινώσεις. Οὕτω λοιπὸν ἀκολουθοῦσιν ὡς τρίτον μέρος δύο ἐπιστολαί, ἡ μὲν παρὰ τοῦ Ὁλοβόλου πρὸς τὸν ἰατρὸν Μαλάκην, ἡ δὲ παρὰ τοῦ Μαλάκη πρὸς τὸν Ὁλόβουλον. Καὶ ὁ Μαλάκης εὑρίσκεται πολὺ στενοχωρημένος ἐν Πελοποννήσῳ, μάτην δὲ παρηγορεῖ αὐτὸν ὁ Ὁλόβολος συμβουλεύων νὰ πίῃ ἐκ τῆς Λήθης ὕδωρ. Τὸ βερολίνιον χειρόγραφον περιέχει ἐν τέλει καὶ ἐπιστολήν, δι' ἧς ὁ συγγραφεὺς παρακαλεῖ τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Β', νὰ ἀναγνώσῃ τὸ ἔργον, ὅπερ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡ ἐπιστολὴ συνοδεύει, μετὰ τὴν ἐκ Πελοποννήσου ἀναχώρησιν κατὰ τὸν πλοῦν παρὰ τὴν Εὔβοιαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, εἰς δὲ τοὺς Πελοποννησίους νὰ μὴ φανερώσῃ τίποτε. Ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶνε ἄκακον σχολειακὸν γύμνασμα, ὅμοιον πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ Πτωχοπροδρόμου ἀπομιμήσεις τοῦ Λουκιανοῦ, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς πραγματικὴ σάτυρα συγχρόνων πραγμάτων, ἀποδεικνύουσιν ὄχι μόνον αἱ ἀκριβεῖς χρονολογίαι καὶ οἱ σαφεῖς ὑπαινιγμοὶ εἰς σύγχρονα γεγονότα καὶ τὴν σύγχρονον κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι τὰ εἰσαγόμενα πρόσωπα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶνε ἱστορικά. Προκειμένου περὶ τῆς χρονολογίας, τὸ πρῶτον μέρος χωρίζεται ἀπὸ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου διὰ μακροῦ χρονικοῦ διαστήματος· ἡ ἀποδημία εἰς τὸν Ἅιδην πίπτει εἰς τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1414 καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἔτος πρέπει νὰ τεθῇ βεβαίως ἡ ἀφήγησις περὶ τῶν ἐν Ἅιδου· τὸ δεύτερον καὶ τρίτον πίπτουσιν εἰς τὸν Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ 1415. Ἐκ τούτου λοιπὸν δύναται νὰ ἐξαχθῇ καὶ ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς. Ἐπειδὴ ἡ ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐπιστολῇ παράκλησις νόημα ἔχει μόνον διὰ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον μέρος, ἐν οἷς πικρῶς οἱ Πελοποννήσιοι ὀνειδίζονται, ὀρθῶς ὁ Treu εἶκασεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς προσέφερεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὁμοῦ μὲ τὴν συστατικὴν ἐπιστολὴν μόνον τὴν ἐκ τοῦ ὀνείρου καὶ τῶν ἐπιστολῶν ἀποτελουμένην σάτυραν κατὰ τῶν Πελοποννησίων, καὶ δὴ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦτο συνέβη μεταξὺ τῆς 21 Ὀκτωβρίου 1415 καὶ τῆς πρὸ τοῦ Μαρτίου 1414 ἀναχωρήσεως τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τῆς Πελοποννήσου, τὸ πρῶτον δὲ μέρος συνεγράφη ὡς φαίνεται ἔτι πρότερον, ἤτοι ἐν τέλει τοῦ 1414 καὶ ἐκυκλοφόρησε μεταξὺ τῶν αὐλικῶν. Ἐκ τῶν εἰσαγομένων προσώπων ὁ Μανουὴλ Ὀλόβολος βεβαίως δὲν εἶνε ἄλλος ἢ ὁ ἰατρός, ῥήτωρ καὶ φιλόσοφος Ὀλόβολος, πρὸς ὃν ὁ μοναχὸς Ἰωσὴφ Βρυέννιος ἔγραψεν ἐπιστολήν, σωζομένην.

Ἡ ἐν Ἅιδου ἐπιδημία τοῦ Μάζαρι εἶνε ἡ χειρίστη τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν γενομένων ἀπομιμήσεων τοῦ Λουκιανοῦ. Ὅλη ἡ σάτυρα συνίσταται ἐκ μακρᾶς σειρᾶς ἀγροίκων ὕβρεων, ἐκ φρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κτοῦ ὁμίλου δωροδοκούντων δικαστῶν, ὑποκριτικῶν μοναχῶν, ἀγυρτῶν ἰατρῶν, εὐήθων φιλογυνῶν, μοιχῶν, ἀρνησιθρήσκων καὶ ἄλλων οὐτιδανῶν· τὸ μόνον εὐχάριστον πρόσωπον τῆς διεφθαρμένης ταύτης κοινωνίας εἶνε ἡ εὐγενὴς μορφὴ τοῦ συνετοῦ, ἀλλ' ἀδυνάτου αὐτοκράτορος. Πλὴν τούτου ὁ συγγραφεὺς δὲν σατυρίζει τάξεις ὁλοκλήρους τῆς κοινωνίας, ὡς ποιεῖ ὁ γνήσιος σατυρικός, ἢ γενικῶς διαδεδομένας κακίας τῆς κοινωνίας καὶ πολιτείας, ἀλλὰ μόνον ἰδιώτας, οἵτινες εἶνε ἄγνωστοι εἰς τὸν ἀναγνώστην καὶ διὰ τοῦτο ἀδιάφοροι. Πρὸ ἑαυτοῦ ἔχει τις κακεντρεχεῖς προσωπικὰς προσβολάς, οὐχὶ δὲ ἐκρήξεις ἱερᾶς ἀγανακτήσεως διὰ τὸ κακὸν αὐτὸ καθ' ἑαυτό. Ἡ τραχύτης καὶ τὸ ἄχαρι τῶν ἀστεϊσμῶν, οὓς ἔχει τὸ θάρρος ὁ συγγραφεὺς νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν ἡγεμόνα του, δὲν παρουσιάζει ὑπὸ εὐχάριστον ὄψιν τοὺς τότε ἐπιτρεπομένους ἐν τῇ βυζαντηνῇ αὐλῇ τρόπους· μόνον πρέπει νὰ μὴ λησμονῇ τις ὅτι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἐν πολλαῖς δυτικαῖς εὐρωπαϊκαῖς αὐλαῖς ὄχι μόνον ἐν λόγοις ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις ἐπεκράτει ἀγροικία ὄχι μικροτέρα ταύτης. Ὁμοίαν δὲ ἀτμοσφαῖραν εὑρίσκομεν ὄχι πολὺ μετὰ ταῦτα ἐν ἄλλοις βυζαντηνοῖς ἔργοις, π. χ. ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Σαχλίκη. Περισσότερον μᾶς ἐκπλήττει, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἠδύνατο ν' ἀποτολμήσῃ σκαιότατα νὰ προσβάλῃ πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος τὸ ἠθικὸν καὶ τὴν τιμὴν γνωστῶν προσώπων. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο θὰ κατανοήσωμεν καλλίτερον, ὅταν ὑπ' ὄψιν λάβωμεν ἕως ποῦ καταντᾷ σήμερον ἡ δημοσιογραφία μεσημβρινῶν τινων καὶ μεσημβρινοανατολικῶν χωρῶν, ὅταν χυδαιότατα ἐπιτίθεται κατ' ἀνδρῶν ἀνωτέρας περιωπῆς καὶ ἀξίας· καὶ ἐν αὐταῖς μάλιστα πρόκειται περὶ ἀπεριορίστου δημοσιότητος τῶν γραφομένων, ἐνῷ αἱ βυζαντηναὶ ἐκεῖναι σάτυραι ἦσαν προωρισμέναι μόνον δι' ἕνα κακόγλωσσον ἐμπίστων ἀνθρώπων κύκλον. Παρὰ πᾶσαν τὴν ἀηδίαν ἣν ἐμπνέει καὶ τὴν σκαιότητα αὐτῆς, ἡ ἐν Ἅιδου ἐπιδημία εἶνε ὄχι μόνον σπουδαῖον μνημεῖον πρὸς γνῶσιν τῆς παρὰ Βυζαντηνοῖς ἀπομιμήσεως τοῦ Λουκιανοῦ, ἀλλὰ περιέχει καὶ ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας περὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντίου, οἷον τὴν ἀφήγησιν περὶ τῆς κατὰ τῆς Θάσου ἐπιχειρήσεως Μανουὴλ Β' ἐν ἔτει 1413 (ἴδε 241 ἑ. ἐκδόσ. Ellissen) Ὁ δὲ περὶ τὴν νεοελληνικὴν σπουδάζων θὰ λάβῃ ὑπὸ σημείωσιν τὴν παρατήρησιν τοῦ Μάζαρι, ὅτι φοβεῖται μήπως ἐπὶ μακρὸν ἐν Πελοποννήσῳ διατρίβων διαφθείρῃ τὴν γλῶσσάν του διὰ τῆς βαρβάρου τῶν Τσακώνων διαλέκτου, ὅπως καὶ τὴν περίεργον ἐθνογραφικὴν κατανομὴν τῆς Πελοποννήσου (σελ. 230 καὶ 239 ἐκδόσ. Ellisen).

Ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου πρέπει νὰ ζητηθῇ μεταξὺ τῶν περιστοιχιζόντων τὸν αὐτοκράτορα, εἶνε βεβαιότατον. Ὠνομάζετο προδήλως οὕτως, Μάζαρις, καὶ ἦτο εἷς τῶν συνοδευσάντων τὸν αὐτοκράτορα ἐν τῇ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἀποδημίᾳ (πρβ. σελ. 163 ἐκδόσ. Boissonade). Μανθάνομεν ὁμοίως ὅτι ἦτο ἔγγαμος καὶ εἶχε τέκνα, ἅπερ ἔχασε (πρβ. σελ. 147 ἐκδόσ. Boissonade). Ταῦτα δὲ καὶ ἄλλα ὅμοια μαρτύρια εἶνε σφόδρα ἐναντία τῆς ὑποθέσεως τοῦ Λάμπρου, ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ μοναχὸς Μάξιμος Μάζαρις, οὗ διεσώθησαν ἐν διαφόροις χειρογράφοις ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι καὶ γραμματικοὶ κανόνες ὑπὸ τὸν τύπον ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, ἴσως δὲ καὶ ὁ Μανουὴλ Μάζαρις, ὅστις ἐν κώδικι οὐατικανῷ 1190 ἀναφέρεται ὡς συγγραφεὺς συναξαρίου τῆς ἁγίας Εἰρήνης.

1. Ἐκδόσεις: Κατ' ἀρχὰς τὴν προσοχὴν εἰς τὸ ἔργον ἐπέστησεν ὁ B. Hase ἐν Notices et extraits 9 (1813) 2, 131 ἑ. — Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Fr. Boissonade, Anecdota graeca 3 (1831) 112-186. — Μετὰ γερμανικῆς μεταφρ. καὶ σχολίων ὑπὸ Ad. Ellissen, Analekten der mittel—und neugriechischen Litteratur, 4. Theil, ἐν Λειψίᾳ 1860.

2. Βοηθήματα: Πρβ. Berger de Xivrey, Mémoires del' institut de France, Academie des inscriptions 19 (1853) 159 — 162. — Ἀνάλυσις καὶ χαρακτηρισμὸς ὑπὸ H. F. Tozer ἐν Journal of Hellenic Studies 2 (1881) 233-270. Πρβ. καὶ τὴν ἐν σελ. 48 παρατιθεμένην πραγματείαν περὶ Πλήθωνος. — Κύριον σύγγραμμα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περὶ τῆς οἰκονομίας, τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς καὶ τῶν προσώπων τοῦ ἔργου: M. Treu, Mazaris und Holobolos ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 86-97. — Ἐσφαλμένη ὑπόθεσις περὶ τοῦ συγγραφέως ὑπὸ Σ. Π. Λάμπρου, Mazaris und seine Werke ἐν Βυζαντ Δελτ. 5 (1896) 63-73.

3. Παράδοσις τοῦ κειμένου: Τὸ κείμενον τοῦ Boissonade (καὶ Ellissen) βασίζεται ἐπὶ τοῦ κώδ. παρισ ἑλλ. 2991· ὁ δὲ Treu ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν πραγματείαν τὸν κώδικα Berolin. Philipp. gr. 1577· ἀχρησιμοποίητος εἶνε ὁ κῶδιξ οὐατικ. οὐρβ. 134 φύλ. 223-248.

4. Ἐν μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ πληροφορεῖ ὁ B. Hase περὶ ἄλλης τινὸς ἀνεκδότου μιμήσεως τῆς νεκυομαντείας ἐν κώδικι παρισιανῷ 1631 κειμένης. Κατὰ τὰς ἀνακοινώσεις του εἶνε ἀλλόκοτον κρᾶμα ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τῆς ἀποκαλύψεως, ὅπερ ὑπὸ τύπον δράματος περιγράφει τὰς ποινὰς τοῦ Ἅιδου. Ὁ ἀφηγητὴς διαπορεύεται τὰς χώρας τοῦ Ἅιδου, ὁδηγούμενος ὑπὸ Ἀγγέλου, ὅστις ἐξηγεῖ εἰς αὐτὸν τὰ φρικτὰ βασανιστήρια. Μεταξὺ τῶν παραξένων συναντήσεων εἶνε ἡ Μεγάλη πέμπτη, ἡ Μεγάλη παρασκευὴ καὶ ἡ Νηστεία, αἵτινες ὑπὸ μορφὴν γυναικῶν ἐμφανίζονται πρὸ τοῦ Κυρίου, ἵνα καταγγείλωσι τοὺς παραβάτας τῶν νηστειῶν. Ἐπίορκοι, ψευδομάρτυρες, δόλιοι πωληταί, ἁμαρτωλοὶ παντὸς εἴδους καταπίνονται ὑπὸ ποταμῶν πυρός· αὐστηρότατος εἶνε ὁ συγγραφεὺς κατὰ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Πέτρου τοῦ ἐν Κορίνθῳ, ὃν θέτει ἐν ζεούσῃ ἀσφάλτῳ. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν προσώπων μνημονεύονται ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης Τσιμιτσκῆς, ὅπερ ὅμως διὰ τὸν χρονολογικὸν καθορισμὸν δὲν παρέχει ἀποχρώντως ἀσφαλῆ βάσιν· κατὰ τὸ λεκτικὸν ὁ Hase πιστεύει ὅτι πρέπει νὰ τεθῇ τὸ ἔργον εἰς τὸν ιδ΄ ἢ ιε΄ αἰῶνα. Μέγας ἀριθμὸς βυζαντηνῶν ἀπομιμήσεων τοῦ Λουκιανοῦ κεῖται ἀκόμη ἀνέκδοτος ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων (Hase ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 129) καὶ πιθανῶς καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ ῥοπὴ πρὸς δριμεῖαν καὶ πνευματώδη κριτικήν, ἥτις ἐξεδηλοῦτο πρὸ πάντων εἰς τὸν πληθυσμὸν τῆς πρωτευούσης τόσον συχνὰ διὰ τῶν σκωπτικῶν στίχων καὶ τῶν «φαμουσῶν», εὑρῆκε προφανῶς ἐν τῇ κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Λουκιανοῦ σατύρᾳ ἓν ἀρεστὸν μέσον ἐκφράσεως. Πλήρης δημοσίευσις καὶ ἱστορικὴ ἔρευνα τῶν σατυρικῶν τούτων ἔργων θὰ συνε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τέλει πολὺ εἰς ἐπανόρθωσιν τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐπικρατούσης ἰδέας περὶ τῆς ἀκαδημαϊκῆς ὁμοιομορφίας καὶ τῆς ἀγόνου ξηρασίας, ἥτις ἐπικρατεῖ καθ' ὅλον τὸν πνευματικὸν τοῦ Βυζαντίου βίον. —Περὶ τῶν ἰχνῶν τοῦ Λουκιανοῦ ἐν τῇ βυζαντινῇ λογοτεχνίᾳ πρβ. καὶ J. G. Brambs, Ueber Zitate und Reminiszenzen aus Dichtern bei Lucian und einigen späteren Schriftstellern, Programm ἐν Eichstätt 1888.

212. Ἰωάννης ὁ Εὐγενικός, Τραπεζούντιος, τὸ ἀξίωμα νομοφύλαξ, ἔζη κατὰ τὸν πρῶτον ἥμισυ τοῦ ιε' αἰῶνος. Συνεχίζει τὴν ἀδιάκοπον παράδοσιν τῆς ῥητορικῆς παιδείας διὰ τῶν Ἐκφράσεων, ἐν αἷς ἀπεμιμήθη τὰς Εἰκόνας ἢ Ἐκφράσεις τοῦ Φιλοστράτου μετὰ περισσῆς ἐπιμελείας καὶ ὄχι ἄνευ τέχνης τινός. Ἐν τῇ Ἐκφράσει Τραπεζοῦντος περιγράφει ὁ Εὐγενικὸς τὴν θέσιν καὶ τὰ περίχωρα τῆς πόλεως, ἥτις ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐν αὐτῇ αὐτοκρατορίας εἶχε προαχθῇ πνευματικῶς καὶ ὑλικῶς, δὲν ἀνατρέχει ὅμως διόλου εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος αὐτῆς. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἐν τῇ Ἐκφράσει ταύτῃ, ἥτις φέρει σχολειακὸν χαρακτῆρα καὶ μᾶλλον ἀκολουθεῖ περίφημα πρότυπα ἢ τὰς ἐκ τῆς φύσεως ἐντυπώσεις, πρωτότυπον καὶ ἐναργῆ περιγραφὴν τῆς τραπεζουντίας χώρας, ἧς ἡ μεγαλοπρεπὴς καλλονὴ ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Φαλλμεράυερ τὴν θαυμασίαν αὐτῆς ἐν τῷ συγγράμματί του εἰκόνα. Ἐκ τῆς ἀπομιμήσεως κοινῶν προτύπων ἐξηγεῖται καὶ ἡ συγγένεια τῆς Ἐκφράσεως πρὸς τὴν περιγραφὴν ἐκείνην τῆς Θεσσαλονίκης, ἣν ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης προέταξε τῆς ἀφηγήσεως περὶ τῆς ἐν ἔτει 904 καταστροφῆς τῆς πόλεως. Ἄλλη ἔκφρασις, κατὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν γλῶσσαν παραδόξως συμφωνοῦσα πρὸς ταύτην, εἶνε ἡ περὶ τῆς νήσου Ἴμβρου, τρίτη ἡ περὶ τῆς Κορίνθου, τετάρτη ἡ περὶ τοῦ παρὰ τὴν Σπάρτην χωρίου Πετρίνης. Πλὴν τούτων τῶν τοπογραφικῶν εἰκόνων κατέλιπεν ὁ Εὐγενικὸς καὶ ἐκφράσεις ὑπὸ τὴν στενὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ἤτοι περιγραφὰς εἰκόνων. Τοιουτοτρόπως περιγράφει φανταστικὸν τοπίον μὲ πτηνὰ καὶ θη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρευτικοὺς κύνας καὶ τοιαῦτα ἄλλα, οὗ τὸ μέσον κατέχει πλάτανος, εἰκὼν τῆς Θεοτόκου καὶ ζωγραφία παριστῶσα νεαρὸν βασιλέων ζεῦγος ἔν τινι κήπῳ. Πρέπει ἴσως νὰ ἐρευνηθῇ, μήπως ὁ Εὐγενικὸς εἶχεν ἐνώπιόν του εἰκόνας τῆς πρωϊμωτέρας ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως· ἐν Βυζαντίῳ δυσκόλως δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι εὑρῆκε τὰ πρότυπα αὐτοῦ, πλὴν βεβαίως τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου. Τέλος ἔγραψεν ὁ Εὐγενικὸς προεισαγωγήν, Προθεωρίαν εἰς τὰ αἰθιοπικὰ τοῦ Ἡλιοδώρου, ἰαμβικὰ ποιήματα εἰς Εἰκόνα τοῦ μεγάλου Χρυσοστόμου καὶ εἰς παναγιάριον, Ἐπιτάφιον τῷ αὐθεντοπούλῳ ἐν 96 τριμέτροις, ἐγκώμιον καὶ εὐχαριστήριον ἔμμετρον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Π΄ Παλαιολόγον ἐν 58 τριμέτροις (π. χ. ἐν κώδιξι οὐατικ. 134 φύλ. 124, οὐατικανῷ τοῦ Πίου Β΄ φύλ. 1) καὶ ἄλλα. Περὶ θεολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἰωάννου ἴδε Α΄ τόμου σελ. 228.

Καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἡμετέρου ῥήτορος Μάρκος Εὐγενικός, ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου, ὅστις εἶνε γνωστὸς διὰ τῆς ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας ἐν ἔτει 1439 συμμετοχῆς του καὶ διὰ τῶν πολυαρίθμων κατὰ τῆς ἑνώσεως συγγραφῶν του, ἀναφέρεται ὡς συγγραφεὺς Ἐκφράσεων. Περιγράφουσιν αὗται τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, τὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Εὐφραιμίου, ἀποθνήσκοντά τινα κτλ. Ἀλλ' εἶνε συζητήσιμον εἰς τίνα ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν ἀνήκουσιν αὗται, μόνον δὲ ἀκριβεῖς γλωσσικαὶ καὶ περὶ τῶν χειρογράφων ἔρευναι δύνανται νὰ λύσωσι τὴν διαφοράν. Ὁ Κάϋζερ ἤθελε μάλιστα καὶ τὴν Ἔκφρασιν τῆς Κορίνθου ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν Μάρκον, μολονότι καὶ ἐν τῷ ἑαυτοῦ χειρογράφῳ συγγραφεύς της ὀνομάζεται ὁ νομοφύλαξ Εὐγενικός. Ἴσως ὅμως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πάντα ταῦτα τὰ ἔργα ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ἰωάννην, εἰς δὲ τὴν εἰς τὸν Μάρκον ἀπονομὴν αὐτῶν ἀφορμὴν ἔδωκε μόνον τὸ μείζονος φήμης ἀπολαῦον ὄνομα τοῦ γονίμου θεολόγου. Ἄλλα ἔργα τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ εἶνε κανὼν πρὸς τιμὴν τοῦ πατριάρχου Εὐθυμίου Β΄ (ἀποθαν. τὸ 1416), ἐπιστολαὶ καὶ ἐπιγράμματα. Περὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν πολυπληθῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων του ἴδε Α΄ τόμ. σελ. 224 ἑ.

Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: 1. Ἰωάννης Εὐγενικός: Ἔκφρασις Τραπεζοῦντος ἐν Eustathii opera, edidit L. Fr. Tafel 1832 σ. 370-373. — Ἔκφρασις Ἴμβρου, Πλάτανος, εἰκὼν τῆς Θεοτόκου edidit Fr Boissonade, Anecdota nova, ἐν Παρισίοις 1844 σ. 329-346. — Βραδύτερον ἐξέδ. τὴν Ἔκφρασιν Ἴμβρου, ἀγνοῶν τὴν ὑπὸ Boissonade ἔκφρασιν καὶ ἔν τισι χειροτερεύσας αὐτήν, ὁ W. Fröhner ἐν Philologus 20 (1863) 509 ἑ· ἴδε τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτόθι σελ. 767. — Τὴν Ἔκφρασιν Πετρίνης ἐξέδ. ὁ Κ. Νεστορίδης, ἐν Δελτίῳ 4 (1892-1895) 627-634. — Τὸν πρόλογον εἰς τὰ αἰθιοπικὰ καὶ ἰαμβικὰ ποιήματα ἐξέδ. ὁ M. A. Bandini, Catalogus codicum graec. bibl. Laurentianae 3 (1770) 322 ἑ. αὐτόθι 2 (1768) 522 σημείωσις περὶ τῶν ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ 59, 13 σωζομένων εὐχῶν τοῦ Ἰωάννου εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα. — Τὸν ἐπιτάφιον ὁ E. Legrand, Δελτίον 1 (1883-84) 455· σελ 459 ἑ. βιβλιογραφικὰ ὑπὸ Ν. Πολίτου. — Ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰωάννου ὑπὸ E. Legrand, Cent dix lettres de François Filelfe, ἐν Παρισίοις 1892 σ. 291-310. — Ταμεῖον συγγραμμάτων τοῦ Ἰωάννου Εὐγενικοῦ εἶνε ὁ κῶδιξ Paris. suppl. gr. 2075, γραφεὶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Εὐγενικοῦ ἐν ἔτει 1439. — Ἐν κώδ. Paris suppl. gr. 678 φύλ 115-119 ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰωάννην μονῳδία εἰς τὴν ἅλωσιν Κωνσταντινουπόλεως· ἴσως ταὐτίζεται πρὸς τὸ ἐν § 213 σημ. 2 μνημονευθὲν κείμενον.

2. Ἐκφράσεις καὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Μάρκου(;) Εὐγενικοῦ ἐξεδόθησαν ὑπὸ L Kayser μετὰ τά: Philostrati libri de gymnastica, ἐν Heidelberg 1840. — Τοῦ Μάρκου ἡ πραγματεία Περὶ ὅρων ζωῆς ἐξεδόθη ὑπὸ Fr Boissonade, Anecdota nova σελ 349-352. — Ἐπιστολήν, συναξάριον καὶ ἐπιγράμματα ἐξέδωκεν ὁ Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη, Ἀνέκδοτα ἑλληνικά, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1844 σελ. 98-105. Διορθώσεις ἐν Δελτίῳ 2 (1885-1889 679-681 ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ. — Τὸν κανόνα τοῦ Εὐθυμίου Β΄ ἐξέδ. ὁ E Legrand ἐν Revue des études gr 5 (1892) 420-426 (δυστυχῶς εἰς πεζὸν χωρὶς νὰ ὑποδεικνύῃ τὸν μετρικὸν αὐτοῦ χα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρακτῆρα). Προσθῆκαι ὑπὸ Edm. Bouvy ἐν Revue des ét. gr. 6 (1893) 271 ἑ. — Πρβ. Fabricius, Bibl. gr. ed Harl. 11, 653 καὶ 670-677, ὡς καὶ τὴν Praefatio ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Kayser σελ. 13 ἑ. — Περὶ περιεκτικωτάτου τινὸς αὐτογράφου κώδικος τοῦ Μάρκου ἴδε Α. Παπαδόπουλον-Κεραμέα, ἐν περιοδικῷ τοῦ ἑλλ. φιλολ. συλλ. Κωνσταντινουπόλεως, παράρτημα τοῦ 17ου τόμου (1886) σελ. 47 ἑ. καὶ Μαυρογορδατείου βιβλιοθ. Ἀνάλ. ἑλλην. σελ. 95-98.

213. Ἰωάννης Δοκειανός, ῥήτωρ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ μνημονευόμενος, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ ιε΄ αἰῶνος, εἶνε γνωστὸς ἐκ διαφόρων λόγων, οἵτινες ἐν ἀποσπάσμασι μόνον ἐσώθησαν καὶ διαφωτίζουσί πως τὰ ἔσχατα τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος. Πλῆρες εἶνε τὸ ἐν ἔτει 1450 συγγραφὲν ἐγκώμιον τοῦ τελευταίου βυζαντηνοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Θ΄. Συχνὴν παράθεσιν χωρίων ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων, τοῦ Ὁμήρου, Πινδάρου, Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους, παροιμιῶν, ἀρχαιολογικῶν καὶ μυθικῶν ὑπαινιγμῶν ἔχει καὶ ὁ Δοκειανὸς κοινὴν πρὸς τοὺς λοιποὺς τοῦ γένους τούτου ἀντιπροσώπους· ἀλλ' ὀλίγοι ἄλλοι πλὴν τοῦ Θεοδώρου Ὑρτακηνοῦ ἠκολούθησαν τόσον ὅσον αὐτὸς τὴν κακὴν ταύτην ῥητορικὴν συνήθειαν. Ἐκ τῶν λοιπῶν λόγων ἐκλογαὶ μόνον διεσώθησαν. Ἔν τινι προσφωνηματίῳ συγχαίρει ὁ Δοκειανὸς τὸν αὐτοκράτορα διά τινας πολιτικὰς ἐπιτυχίας του, περὶ ὧν ὅμως ἡ ἱστορία δὲν γνωρίζει τίποτε. Ἔπειτα ἔρχονται λόγος πανηγυρικὸς πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον, παραμυθητικὸς πρός τινα Δημήτριον Ἀσάνην, τρεῖς υἱοὺς ἀπολέσαντα, ἐπιστολὴ πρός τινα Μόσχον, ἐν ᾗ ὁ συγγραφεὺς παρίσταται ὡς ἄσπονδος τῶν Λατίνων ἐχθρός, συγχαρητήριοί τινες ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας ὁ ῥήτωρ συνέγραψεν ὑπέρ τινος αὐτοκρατορικῆς ἡγεμονίδος, τέλος ἐπιστολὴ πρὸς τὴν Ἑλένην, θυγατέρα τοῦ Δημητρίου Παλαιολόγου, δεσπότου Μωρέως (1449-1460), ἥτις κατόπιν ἔγινε σύζυγος τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ Β΄. Ἐν τέλει πραγματείας τινὸς τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου κατὰ Λατίνων κεῖται ἐν κώδικι παρισιανῷ 1290 φύλ. 310 ἐπί-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γραμμα τοῦ Ἰωάννου Δοκειανοῦ εἰς τὸν Σχολάριον, ὅστις ἂν καὶ παρὰ τοῖς Ἀγγέλοις καὶ Ἁγίοις νῦν διατρίβει, ὅμως ζῇ πάντοτε, λέγει, μετὰ τῆς ἐκκλησίας ἵνα συντρίβῃ τὴν ὑπεροψίαν τῶν Λατίνων. Ἐπειδὴ ὁ Σχολάριος ἔζη ἀκόμη ἐν ἔτει 1464, συνεγράφη τὸ ἐπίγραμμα μετὰ ταῦτα, ἐξ οὗ νέον ἐξαγόμενον προκύπτει περὶ τοῦ χρονολογικοῦ καθορισμοῦ τοῦ Δοκειανοῦ.

1. Ἔκδοσις κατ' αὐτόγραφον τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου ὑπὸ L. Fr. Tafel ἐν τῷ δυσευρέτῳ προγράμματι τῆς Τυβίγγης 1827. — Καλλίτερον ὑπὸ Ch. Hopf, Chroniques Gréco-Romanes, ἐν Βερολίνῳ 1873 σελ. 246-258. — Δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰωάννου Δοκειανοῦ ἐν κώδικι Escurial. Y. II 4 φύλ. 259-268. — Ἰωάννης τις Δοκειανὸς ὁ αὐτὸς ἴσως πρὸς τὸν ἡμέτερον ἀναφέρει ἑαυτὸν ὡς κάτοχον χειρογράφου τῶν ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος ἴδε Gius. Jorio, Codici ignorati nelle biblioteche di Napoli Fasc 1. ἐν Λειψίᾳ, O. Harrasowitz 1892 σελ. 7 ἑ.

2 Συλλογὴν ἐπιστολῶν ἐκ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ κράτους μετά τινων δειγμάτων τῆς ἀρχαίας ἐπιστολογραφίας καὶ ῥητορικῆς περιέχει ὁ κῶδιξ βοδλ. μικτὸς 242 τοῦ ις' αἰῶνος. Ἐν αὐτῷ εὑρίσκονται ἐπιστολαὶ τοῦ ἐπισκόπου Ματθαίου Ἰωνίας πρὸς Γαβρᾶν, πρὸς τὸν φιλόσοφον Ἰωσὴφ καὶ ἄ., τοῦ Νικήτα μαγίστρου πρὸς τὸν πατρίκιον Ἰωάννην, πρὸς τοὺς μητροπολίτας Κυζίκου καὶ Νικαίας, πρός τινα ἀσηκρῆτιν Κόμπον, τοῦ Βενεδίκτου Σιμιτεκόλου πρὸς τὸν Ἰωσὴφ τὸν δελαμπέλαν (De la Bella), τοῦ Ἰωάννου Σιμετοκόλου (ὁμοίου βεβαίως ὀνόματος πρὸς τὸ ἀνωτέρω) πρὸς τὸν ἰατρὸν Ἐμμανουὴλ Σιμετόκολον, τοῦ Πέτρου Λομβάρδου πρὸς τὸν μοναχὸν Ἄνθιμον καὶ πρὸς Ἰωάννην Σιμώνακα, τοῦ Μιχαὴλ Λυγγέως πρὸς τὸν ἱερέα Λέοντα Ἀργυρόν, τοῦ Ἰωάννου Τζέτζη πρός τινα Ἀλέξιον, τοῦ καρδηναλίου Βησαρίωνος πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ Γεμιστοῦ καὶ πρὸς τὸν Μιχαὴλ Ἀποστόλην, ὡς καί τινας ἐπιστολὰς τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως, τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη κτλ. Πρβ. τὸν πίνακα τοῦ περιεχομένου παρὰ H. O. Coxe, Catalogi codicum mss bibl. Bodl. p. 1 (1853) 793-797.

3. Μοναχός τις ἄγνωστος ἄλλοθεν, Μακάριος Ἀσπροφρύδης,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συνέγραψε τὴν περιγραφὴν εἰκόνος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζομένης Νέα Περίβλεπτος ἐν τῇ μονῇ τοῦ Χαρσιανίτου: Τοῦ μακαρίου ἱερομονάχου τοῦ ἀσπρόφρυδος ἔκφρασις εἰκόνος τῆς ἱσταμένης ἔμπροσθεν ἐν τῷ ναῷ τῆς ὑπερευλογημένης Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζομένης νέα περίβλεπτος, κοινῶς δὲ μονὴ τοῦ Χαρσιανίτου. Κῶδιξ βιενναῖος φιλ. ἑλλ. 166 (Nessel) φύλ. 1-3. Τὸ ἀληθὲς τοῦ ἀνδρὸς οἰκογενειακὸν ὄνομα εἶνε βεβαίως παρὰ τὴν σύμφωνον πρὸς τὸν κανόνα γενικὴν ἀσπρόφρυδος Ἀσπροφρύδης.

4. Ὅπως εἰς ἄλλα τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας εἴδη, οὕτω καὶ εἰς τὴν ῥητορικὴν εὑρίσκονται συγγράμματα ἀγνώστων συγγραφέων καὶ χρόνων ἢ καὶ ἀγνώστου περιεχομένου, τὰ ὁποῖα ἕνεκα τούτου δὲν εἶνε ἐκ πρώτης ὄψεως χρησιμοποιήσιμα ὡς λογοτεχνικὰ ἔργα. Τοιαῦτα εἶνε π. χ. ἡ μονῳδία εἰς ἕνα Παλαιολόγον αὐτοκράτορα ὑπό τινος Σταφιδάκη ἐν κώδικι οὐατ. 1374 φύλ. 166, μονῳδία εἰς τὴν πτῶσιν τῆς ἁγίας Σοφίας (περὶ τοῦ θέματος τούτου ἴδε ἀνωτέρω σελ. 75) ἐν κώδικι οὐατικ. 112, ὅστις καὶ ἄλλα ῥητορικὰ συγγράμματα διασώζει· ἐπιστολὴ τοῦ μοναχοῦ Ἰωάννου Φουρνῆ, χρηματίσαντος πρώτου τοῦ ὄρους Γάνους πρὸς τὸν μοναχὸν Γρηγόριον Ἀντιγονίτην (τοῦ μακαριωτάτου μοναχοῦ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Φουρνῆ τοῦ γεγονότος πρώτου τοῦ ὄρους τοῦ Γάνους ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἁγιώτατον μοναχὸν κυρὸν Γρηγόριον τὸν Ἀντιγονίτην) καὶ ἐπιστολαὶ τῷ Καίσαρι τοῦ Γρηγορίου, μοναχοῦ καὶ καθηγουμένου τῆς ἐν τῇ Ὀξείᾳ νήσῳ σεβασμίας μονῆς [του] τοῦ Βουλγάρου (;) ἐν κώδικι οὐατ. 573 φύλ. 31 ἑ.—Ἕνεκα τῆς ὕλης ἀξιοσημείωτοι εἶνε δύο μονῳδίαι εἰς τὴν ἅλωσιν Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 1453. Ἡ μέν, συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ ῥήτορος Ματθαίου Καμαριώτου, ἐδημοσιεύθη παρὰ Migne, Patr. gr. 160, 1060-1070 (ἀρχή: Οὐ θρηνήσω μου τὸν πατέρα), ἡ δὲ μὴ δημοσιευθεῖσα ἔτι καθόσον γνωρίζω κεῖται ἐν κώδικι παρισ. ἑλλ. 2077 φύλ. 257-259ν. Ἐπιγραφὴ καὶ ἀρχή: Μονῳδία ἐπὶ τῇ δυστυχεστάτῃ Κωνσταντινουπόλει. Οἴμοι τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς. Παραβλητέοι οἱ ἐπὶ τῷ θλιβερωτάτῳ γεγονότι θρῆνον πρβ. τὸ τμῆμα περὶ τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως, κεφ. 2. Ἀπόσπασμα πεζοῦ θρήνου εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κεῖται ἐν κώδικι Paris. suppl. gr. 681 τοῦ ις΄ αἰῶνος φύλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

74-80. Πρβ. § 212 σημ. 1. — Δεκατρία ἀνώνυμα ἐπιστόλια, τοῦ πρώτου τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ εἶνε: Πάγχρυσέ μου τῇ γνώμῃ, γλυκύτατέ μοι τὸ ἦθος, κεῖνται ἐν κώδικι βοδλ. βαροκκ. 23 τοῦ ιδ΄ αἰῶνος φύλ. 6-8.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

6. Φιλολογία.

214. Γενικὸς χαρακτηρισμός. Χαρακτηριστικὸν τῆς πνευματικῆς τῶν Βυζαντηνῶν ἐργασίας εἶνε τὸ ὅτι ἐκ συμπάσης τῆς μέχρις ἡμῶν διασωθείσης συγγραφικῆς αὐτῶν παραγωγῆς, τῆς θεολογίας ἐξαιρουμένης, τὸ ἥμισυ ἴσως ἀνάγεται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς καθόλου φιλολογίας. Εἰς ταῦτα δὲ τὰ εἰς τὴν φιλολογίαν ἀναγόμενα συγγράμματα καθίσταται καὶ ψηλαφητὴ ἡ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἄμεσος αὐτῶν συνάφεια, χάριν τῆς ὁποίας καὶ αὐτοὶ οἱ ἀποκλειστικώτατοι τῶν ὀπαδῶν τῆς κλασικῆς παντοδυναμίας ἐθεώρησαν δυνατὴν καὶ εὐκταίαν τὴν σύνδεσιν τῶν περὶ τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος σπουδῶν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς κλασικῆς φιλολογίας. Ἀκριβῶς δὲ πάλιν ἕνεκα τούτου μόνα τὰ φιλολογικὰ τῶν Βυζαντηνῶν ἔργα ἔγιναν ἱκανῶς εὐρέως γνωστὰ εἰς τοὺς νεωτέρους φιλολόγους καὶ κατὰ ταῦτα κυρίως ἐκρίθη ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰδιορρυθμία τοῦ βυζαντηνοῦ πνεύματος. Καὶ ἀληθὲς μὲν εἶνε ὅτι ἡ περὶ τὴν ἀρχαιότητα ἐνασχόλησις ἀπετέλεσε σπουδαῖον στοιχεῖον τοῦ ἐν Βυζαντίῳ πνευματικοῦ βίου, ἐπὶ ταύτης δὲ στηρίζεται τῶν Βυζαντηνῶν ἡ παιδεία καὶ μόρφωσις, τὴν ὁποίαν οὐδὲν ἄλλο ἔθνος κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ηὐτύχησε νὰ ἔχῃ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι τὰ συγγράμματα, δι' ὧν οἱ Βυζαντηνοὶ στενώτερον πρὸς τοὺς προγόνους των συνδέονται ὀλιγωτέραν σημασίαν ἔχουσι διὰ τὴν γενικὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς λογοτεχνίας κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἢ τὰ προϊόντα τῆς ἱστοριογραφίας, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας καὶ τῆς δη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μώδους ποιήσεως. Μόλις ὅτε πλέον ὁ μέσος αἰὼν ἐξέπνεε καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐξέλειπον, ἀπέβη ἡ φιλολογικὴ αὐτῶν ἐργασία διὰ τὴν καθόλου τῆς ἀνθρωπότητος παιδείαν ὑπὲρ πᾶσαν ἰδέαν γόνιμος.

Περὶ τῶν φιλολογικῶν ἐν Βυζαντίῳ σπουδῶν ἰσχύει ἐν γένει ὅ,τι καὶ περὶ τῆς γραμματικῆς κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Καὶ τοὺς Βυζαντηνοὺς χαρακτηρίζει ἔλλειψις αὐθυποστάτου μελέτης καὶ συστηματικῆς κριτικῆς, ἀπεραντολογία καὶ τυφλὴ πίστις εἰς τὰ παραδεδομένα. Σπανίως ἀνακαλύπτομεν πρόοδόν τινα γενομένην εἰς φιλολογικὰ ζητήματα, ἢ καὶ ἁπλῆν τινα ὀρθὴν καὶ ἄνευ προλήψεων κρίσιν. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ἀδικῶμεν τοὺς Βυζαντηνοὺς φιλολόγους. Ἵνα ἐκφέρωμεν κρίσιν ἱστορικῶς ὀρθήν, δὲν πρέπει νὰ συγκρίνωμεν αὐτοὺς πρὸς τοὺς σοφοὺς τῆς ἀρχαιότητος, πρὸς τοὺς Ζηνοδότους καὶ Ἀριστοφάνεις καὶ Ἀριστάρχας. Ἀπὸ τούτων χωρίζει αὐτοὺς χιλιετηρὶς ὁλόκληρος, κατὰ τὴν ὁποίαν πάντες οἱ ὅροι τοῦ φιλολογικοῦ βίου σπουδαίως ἐχειροτέρευσαν. Ὁποία ἀδικία πραγματικῶς νὰ παρέρχηταί τις περιφρονητικῶς πρὸ τοῦ Πλανούδη καὶ Τρικλινίου, μόνον διότι τὸ μέτρον ἀλεξανδρηνῆς κριτικῆς εἶνε ἀνεφάρμοστον εἰς αὐτούς! Πρὸς τὸν Ἀρίσταρχον ὅμως δὲν ἔχει μεγαλειτέραν σχέσιν ὁ Μοσχόπουλος ἢ ὁ Μελάγχθων· καὶ πόσον μικρὸς θὰ ἐφαίνετο ὁ χρηστὸς «τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους διδάσκαλος», συγκρινόμενος πρὸς τὸν ἀγχινούστατον Ἀλεξανδρηνόν! Ὁμοίως δὲ ὡς οἰκοθεν νοούμενον πρέπει νὰ θεωρῆται, ὅτι εἰς τοὺς λογίους Ἕλληνας τοῦ μέσου αἰῶνος δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν τὴν τελειότητα τῶν ἐρευνητῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, οἵτινες καὶ παντοίων μέσων εὐμοιροῦσι καὶ ἄκρως περὶ τὸ ἔργον των εἶνε ἠσκημένοι διὰ μεθοδικῆς παιδεύσεως καὶ διὰ τῆς ἀμειλίκτου κριτικῆς τῶν ἐναντίων. Καὶ ὅμως οὐχὶ σπανίως καὶ ταύτην τὴν ἄτοπον ἀξίωσιν ἤγειραν ἐκεῖνοι, οἵτινες περιφρονοῦσι καὶ μυκτηρίζουσι πᾶν ὅ,τι εἶνε βυζαντηνόν!

Ἀλλ' εἶνε καιρὸς πλέον ἵνα καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἐν πάσῃ ἱστορικῇ ἐξετάσει τοῦτο συμβαίνει, ληφθῶσιν ὀλίγον ὑπ' ὄψιν αἱ γε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νικαὶ περιστάσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοῦ ἔθνους καὶ τῆς κοινωνίας, διότι μόνον οὕτως εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξενεχθῇ ἀσφαλὴς καὶ δικαία κρίσις. Ὅτι πρὸ πολλοῦ ἤδη δὲν ἀνεγνωρίσθη τὸ δίκαιον τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης, τοῦτο ἐξηγεῖται μόνον ἐκ τῆς κακῆς συνηθείας τοῦ νὰ θεωρῶνται οἱ βυζαντηνοὶ χρόνοι ἁπλῶς ὡς ὀχληρὸν παράρτημα τοῦ μεγάλου κλασικοῦ αἰῶνος. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται προλήψεις πρέπει πλέον νὰ ἐκλείψωσιν. Τοὺς Βυζαντηνοὺς λογίους εἶνε δίκαιον νὰ μελετῶμεν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἴδιον αὐτῶν αἰῶνα, τὰ δὲ ἔργα των νὰ συγκρίνωμεν πρὸς τὰ τῶν συγχρόνων Δυτικῶν, πρὸς τὸν Φώτιον παραθέτοντες τὸν Ἀλκουΐνον ἢ τὸν Ἰωάννην Σκότον, πρὸς τὸν Ψελλὸν τὸν Ἀνσέλμον Καντα βριγίας καὶ οὕτως ἐν τοῖς ἄλλοις. Οἱ δὲ πολυΐστορες φιλόλογοι τῶν τελευταίων αἰώνων, ὁ Πλανούδης, ὁ Μοσχόπουλος, ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης καὶ οἱ λοιποί, δὲν κρίνονται ἱστορικῶς, ὅταν ἐκλαμβάνωνται ὡς ἔκφυλοι τοῦ Ἀριστάρχου μαθηταί· ἀνάγκη εἶνε νὰ ἀντιλαμβανώμεθα αὐτοὺς ὡς τοιούτους ὁποῖοι καὶ πράγματι εἶνε, τουτέστι ὡς τοὺς πρώτους καὶ τέως ἐντελῶς παρεγνωρισμένους προδρόμους τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων δὲν εἰργάσθησαν μόνον οἱ πρόσφυγες ἐκεῖνοι, οἵτινες κατὰ τὸν ιε΄ αἰῶνα ὑπὸ τῆς πολιτικῆς καταιγίδος ἐρρίφθησαν εἰς τὴν φιλόξενον τῆς Ἰταλίας ἀκτήν· τὸ ἀνθρωπιστικὸν πνεῦμα ἐπεκράτει ἐν Βυζαντίῳ ἤδη πολὺ πρὸ τούτου. Λάμπει κατὰ τὸν θ΄ αἰῶνα ἐν τῇ φωτεινῇ μορφῇ τοῦ Φωτίου, ὅστις ὡς ὁ μεσημβρινὸς ἥλιος ἀπροσδοκήτως ὅλως ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ καὶ σχεδὸν εἰς τὴν βαρβαρότητα βυθισμένου αἰῶνος ἐξανέτειλε, φῶς ἄπλετον διασπείρων. Κατὰ τὸν ἀκόλουθον αἰῶνα φαίνεται ὡς νὰ καταπίπτῃ ἡ ἀντίληψις τῆς ἀρχαιότητος καὶ νὰ μαραίνηται ἡ ἐλπὶς τῆς διασώσεως αὐτῆς· δεσποτικὴ θέλησις ἀπειλεῖ νὰ ἐκτοπίσῃ τὴν κλασικὴν φιλολογίαν διὰ τῆς μηχανικῆς συγκροτήσεως μεγάλων συνερανισμάτων· ἀλλὰ συγχρόνως εἰς κίνησιν εὑρίσκονται καὶ νουνεχεῖς φύλακες, νοήμονες ἐξηγηταὶ τῶν παλαιῶν θησαυρῶν, οἷος εἶνε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁ ἀξιοπερίεργος Ἀρέθας, ἡ ἐπιμελεῖς διασκευασταὶ φιλολογικῶν βοηθημάτων, ὁποῖος εἶνε ὁ Σουΐδας. Κατὰ τὸν ια΄ αἰῶνα προσέρχεται ἤδη ὁ πολυΐστωρ Ψελλὸς ἐγγύτερον εἰς τὴν εἰδωλολατρικὴν ἀρχαιότητα ἄνευ προλήψεων πλέον, ὅπως καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἀνθρωπισταί. Σαφέσταται ὅμως καθίστανται αἱ ἀνθρωπιστικαὶ προσπάθειαι κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων. Ὁ μέλλων συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπισμοῦ θ' ἀνατρέξῃ κατ' ἀνάγκην εἰς τὸν Μοσχόπουλον καὶ Πλανούδην, θ' ἀνέλθῃ μάλιστα μέχρι τοῦ Εὐσταθίου, Ψελλοῦ, Ἀρέθα καὶ Φωτίου. Ὅτι δὲ ἱστορικῶς οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, διδάσκει ἡ ἁπλῆ παρατήρησις, ὅτι ἀκριβῶς τὰ ἔργα ἐκεῖνα, δι' ὧν ὁ Θεόδωρος Γαζῆς, Κωνσταντῖνος Λάσκαρις, Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς προήγαγον τὰς περὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν σπουδάς, ἀπέρρευσαν ἐξ ἀρχαιοτέρων πηγῶν, ἐκ τῶν ἔργων δηλονότι τοῦ Θεοδοσίου, τοῦ Μοσχοπούλου καὶ ἄλλων.

Ὁμολογούμενον εἶνε ὅτι γενικωτέραν σημασίαν ἀπέκτησεν ἡ βυζαντηνὴ φιλολογία κυρίως διὰ τῆς διασώσεως τῶν σοφῶν διδαγμάτων παλαιοτέρων χρόνων καὶ τῆς καρποφόρου μεταδόσεως αὐτῶν εἰς τὴν Δύσιν. Ἀλλὰ ἐν Βυζαντίῳ δὲν ἔλειψαν καὶ ἀνεξάρτητα πνεύματα, τὰ ὁποῖα προήγαγον ὅση δύναμις ἦν αὐτοῖς τὴν γνῶσιν καὶ ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων, ἐτόλμησαν μάλιστα νὰ προβάλωσι καὶ περὶ μετρικῶν συστημάτων θεωρίας ἰδίας. Βέβαιον πρέπει καὶ τοῦτο νὰ θεωρηθῇ ὅτι καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν διόρθωσιν τῶν κειμένων ἀποτελεσματικῶς Βυζαντηνοί τινες εἰργάσθησαν, ὅπερ κατὰ τὴν χρησιμοποίησιν μεσαιωνικῶν χειρογράφων δὲν πρέπει νὰ παραβλέπεται τόσον, ὅσον συνήθως τοῦτο συμβαίνει. Ἐξ ἑτέρου ὅμως οὐδεὶς θὰ ἀρνηθῇ, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀπειραρίθμων σχολίων, τὰ ὁποῖα συνεσώρευσαν οἱ σχολιόφιλοι Ἕλληνες τοῦ μέσου αἰῶνος, ὑπομνηματίζοντες ποιητὰς καὶ πεζοὺς ἀρχαίους, πατέρας τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑμνογράφους, ἐνίοτε μάλιστα καὶ αὐτὰ τὰ ἴδιά των εὐτελῆ συγγράμματα, πολλάκις μάτην θὰ ζητήσῃ ὁ ὑπομονητικὸς καὶ φιλόπονος ἐρευνητὴς ἐλάχιστά

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τινα ἀγαθὰ ψιχία· ὅστις εἶνε ἠναγκασμένος νὰ ἐργασθῇ ἐν τῇ ἰλύι ταύτῃ, θὰ λυπηθῇ βεβαίως καθ' ἑαυτόν, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἐξέτεινεν ἐπὶ πάσης συγγραφῆς τὴν ἀπαγόρευσιν αὐτοῦ περὶ μὴ συντάξεως ὑπομνημάτων εἰς τὸ κωδικοποιηθὲν ῥωμαϊκὸν δίκαιον [1]). Ἀσθενέστατοι ὑπῆρξαν οἱ Βυζαντηνοὶ εἰς τὴν κυρίως γραμματικήν. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψις αὐτῆς ἐθυσιάσθη ὅλως διόλου εἰς τὰς προχείρους ἀνάγκας τοῦ σχολείου. Αἱ ἀπειράριθμοι πραγματεῖαι περὶ τοῦ τυπικοῦ τῆς γραμματικῆς, περὶ συντάξεως, προσῳδίας καὶ μετρικῆς, ἐξ ὧν κατάμεστοι εἶνε αἱ πλεῖσται βιβλιοθῆκαι, δὲν ἔχουσι διόλου τὴν σημασίαν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν, ἀλλ' εἶνε κοινότατα διδακτικὰ ἐγχειρίδια καὶ διδακτικὰ γυμνάσματα πρὸς χρῆσιν τῶν βυζαντηνῶν σχολείων. Διὰ τοῦτο καὶ σπανίως συμφωνεῖ ἐντελῶς ἓν ἀντίτυπον πρὸς τὸ ἄλλο. Πᾶς διδάσκαλος καὶ ἀντιγραφεὺς συνεχώνευεν, ἐπέτεμνεν ἢ ἐπεξέτεινεν αὖθις καὶ αὖθις κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν τὴν πηγήν του. Ἐν αὐτοῖς λοιπὸν τὸ πρῶτον τῆς κριτικῆς ἔργον εἶνε ἡ γενεαλογικὴ κατάταξις τῶν πολυπληθῶν ἔργων καὶ ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν ἀγαθῶν σπόρων ἀρχαίας σοφίας ἐκ τοῦ συγκεχυμένου χάους, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀδύνατον εἶνε ἡ συγγενικὴ σχέσις ἑκάστου νὰ διακριθῇ· ἡ ἐργασία δὲ αὕτη δὲν εἶνε τὸ μικρότατον κατόρθωμα τῶν ἀναλαβόντων τὴν ἐν τῇ τεῦβνεριανῇ βιβλιοθήκῃ ἔκδοσιν τῆς Συναγωγῆς τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν. Ἔτι δυσκολώτερα ἴσως εἶνε τὰ πράγματα ἐν τῇ βυζαντηνῇ λεξικογραφίᾳ. Δυσθεώρητα καὶ ἀνεξερεύνητα ἔτι ἐν πολλοῖς κεῖνται ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τὰ πλήθη τῶν παντοειδῶν λεξικῶν, εἴτε ἑρμηνευτικῶν τῶν πραγμάτων ὡς τὰ ἡμέτερα πραγματικὰ ἢ ἐγκυκλοπαιδικὰ (τοιοῦτος εἶνε ὁ Σουΐδας), εἴτε ἁπλῶν λεξικῶν σημασιολογικῶν, εἴτε λεξιλογίων ἐτυμολογικῶν καὶ τῶν συνωνύμων, ὀρθογραφικῶν, συντακτικῶν, τῶν τοῦ καθαροῦ ἀττικισμοῦ, καὶ τῶν εἰδικῶν γλωσσαρίων, οἷα εἶνε τὰ θεολογικά, νομικά, βοτανικά, ἀλχημιστικά, καὶ τὰ εἰδικὰ συγγραμμάτων τινῶν καὶ λογοτε-

[1]) Corpus Juris, Constitutio «Dedit nobis Deus» § 21.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χνικῶν εἰδῶν, π. χ. τὰ ῥητορικά, τὰ τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης, τῶν πατέρων καὶ ὑμνογράφων, τέλος τὰ δίγλωσσα πρὸς πρακτικὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς ἢ λατινικῆς. Πάντα τὰ βιβλία ταῦτα συνδέονται ὡς κρίκοι ἁλύσεως πρὸς ἄλληλα καὶ δυσκόλως δύνανται κεχωρισμένως ἕκαστα νὰ ἐξετασθῶσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα εἶνε ἀναγκαία ἡ αὐτὴ ἀχάριστος καὶ ἐπίμοχθος ἐργασία τῆς κατατάξεως, διακρίσεως καὶ ἀναφορᾶς εἰς τὰς πηγάς, ἥτις ἀπαιτεῖται καὶ διὰ τὰ γραμματικά, μετρικὰ καὶ ἄλλα διδακτικὰ βιβλία. Σπουδαίας προκαταρκτικὰς ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ ἐργασίας παρέσχον ὁ Γ. Βερνχάρδυς, ὁ M. Σμίττ, Κ. Βόϋσεν, Λ. Κών, Ρ. Ραϊτσενστάϊν, Γ. Βέντζελ καὶ ἄλλοι, δι' ὧν μορφὴν ψηλαφητὴν τέλος ἔλαβε καὶ τὸ σχέδιον τῆς Συναγωγῆς τῶν Ἑλλήνων λεξικογράφων[1]). Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι παρῆλθε πλέον ὁ καιρός, καθ' ὃν ἀσκέπτως εἰς τὸ φῶς ἔφερον πρὸς κατάπληξιν τῶν ὁμοτέχνων πᾶν οἱονδήποτε κατὰ τύχην παρουσιαζόμενον ἔργον.

1. Γενικαὶ ἐκδόσεις: Ὡς συναγωγαὶ περιέχουσαι τὰ φιλολογικὰ συγγράμματα τῶν ὑστέρων ἑλληνικῶν καὶ τῶν βυζαντηνῶν χρόνων πρέπει νὰ μνημονευθῶσιν ἐνταῦθα κατὰ χρονολογικὴν τάξιν αἱ ἑξῆς κυρίως: Casp. d'Ansse de Villoison, Anecdota graeca, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Βενετίᾳ 1781. — Imm. Bekker, Anecdota graeca, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Βερολίνῳ 1814-21. — Ἀνδρέου Μουστοξύδου (καὶ Δ. Σχινᾶ), Συλλογὴ ἑλληνικῶν ἀνεκδότων, ἐν τεύχεσιν ἕξ, ἐν Βενετίᾳ 1816 (περιέχει σχεδὸν μόνον ἀσήμαντα ἔργα)· — Ludw. Bachmann, Anecdota graeca, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Λειψίᾳ 1828-29 (συμπληροῖ ἄριστα τὰ τοῦ Bekker ἀνέκδοτα). — J. Fr. Boissonade, Anecdota graeca, ἐν τόμοις πέντε, ἐν Παρισίοις 1829-33. — J. A. Cramer, Anecdota graeca e codd. mss bibl. Oxon. (συνήθως παραπέμπουσιν εἰς αὐτὰ ὑπὸ τὸν τίτλον Anecdota Oxoniensia), ἐν τόμοις τέσσαρσι, ἐν Ὀξφόρδῃ 1835-37. — J. A. Cramer, Anecdota graeca e codd. mss bibl. Paris. (συνήθως Anecdota

[1]) Πρβ. τὰς προσωρινὰς ἀνακοινώσεις τοῦ G. Wentzel, Beiträge zur Geschichte der griechischen Lexicographie, ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Berliner Akad. 26 (1895) 487.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Parisina) ἐν τόμοις τρισὶ καὶ μέρεσι τέσσαρσι, ἐν Ὀξφόρδῃ 1839-41. — P. Matranga, Anecdota graeca, ἐν μέρεσι δυσί, ἐν Ρώμῃ 1850 (πολὺ ἀνακριβὴς καὶ ἀμέθοδος ἔκδοσις). — Val. Rose, Anecdota Graeca et Graecolatina, ἐν μέρεσι δυσί, ἐν Βερολίνῳ 1864-70. — E. Miller, Mélanges de litterature grecque, ἐν Παρισίοις 1868. — G. Studemund, Anecdota varia graeca musica, metrica, grammatica, ἐν Βερολίνῳ 1886. — Προσθήκας τινὰς εἰς τοῦ Cramer τὰ ἀνέκδοτα προσέφερεν ὁ R. Schneider, Bodleiana, ἐν Λειψίᾳ 1887. — Διορθώσεις εἰς τὰ ἐν ταῖς εἰρημέναις συναγωγαῖς περιεχόμενα κείμενα παρὰ Leo Sternbach, Meletemata graeca, P. I. Vindobonae 1886. — Ἱκανὰς διορθώσεις παρέχει καὶ διευκρινεῖ τὰ τῶν πηγῶν γραμματικῶν καὶ λεξικολογικῶν ἔργων ὁ A. Nauck, Joannis Damasceni canones iambici cum commentario et indice verborum. Mélanges Grèco-Romaines tirés du Bulletin de l'académie imperiale des sciences de St Pétersburg 6 (1894) 199-224. — Διεσπαρμένας κριτικὰς παρατηρήσεις εἰς τὸν Φώτιον, Σουΐδαν, Εὐστάθιον κτλ. προσφέρει ὁ Κ. Σ. Κόντος ἐν διαφόροις πραγματείαις, τελευταῖον δὲ ἐν τῇ Ἀθηνᾷ 7 (1895) 3-64, 289-384.

2. Ἕλληνες ἀνθρωπισταί:

Α. Γενικώτερον πραγματευόμενα συγγράμματα: Πεπαλαιωμένον εἶνε πλέον τὸ βιβλιάριον τοῦ Humphredus Hodius, De Graecis illustribus, ἐν Λονδίνῳ 1742. — Χαρακτηρισμὸς τινων ἀνδρῶν παρὰ G. Voigt, Die Wiederbelebung des classischen Altertums, ἔκδοσ. 3η ὑπὸ M. Lehnerdt, ἐν Βερολίνῳ 1893, ἰδίως 1 (1893) 222 ἑ, 2 (1893) 101 ἑ. — Ἐμβριθῆ ἐπισκόπησιν, ἀφορμὰς εἰς περαιτέρω μελέτας παρέχουσαν, προσφέρει ὁ Δ. Θερειανός, Ἀδαμάντιος Κοραῆς 1 (ἐν Τεργέστῃ 1889) 1-30. — M. Kutorga, Ἡ ἐγκαθίδρυσις τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐν τῇ Δύσει ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) Ἐφημερ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1891 τόμ. 275 τεύχει Μαΐου σελ. 78-120 καὶ τεύχει Ἰουνίου σελ. 216-251. — Michael Korelin, Ὁ ἀρχαιότερος ἰταλικὸς ἀνθρωπισμός, ἐν Μόσχᾳ 1892 (ῥωσσιστί). — Τινὰ καὶ παρὰ E. Egger, L'Hellénisme en France, Leçons sur l' influence des études grecques dans le développement de la langue et de la litterature françaises, ἐν τόμοις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δυσί, ἐν Παρισίοις 1869. — Τὰς ἀρίστας βιογραφίας τῶν Ἑλλήνων λογίων τοῦ ιε΄ καὶ ις΄ αἰῶνος αἵτινες βασίζονται ἐπὶ μελέτης πολλῆς ὅλων τῶν προσιτῶν μαρτυριῶν, παρέσχεν ὁ E. Legrand, Bibliographie hellénique, τόμ. 1 ἐν Παρισίοις 1885· ἐκτενῶς πραγματεύεται περὶ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ, Θεοδώρου Γαζῆ, Ἀνδρονίκου Καλλίστου, Μιχαὴλ Ἀποστολίου, Κωνσταντίνου Λασκάρεως, Δημητρίου Μόσχου, Δημητρίου Χαλκονδύλη, Ἰουστίνου Δεκαδύου, Μάρκου Μουσούρου, Ζαχαρίου Καλλιέργη, Νικολάου Βλαστοῦ, Ἄννης Νοταρᾶ, Ἰωάννου Λασκάρεως, Δημητρίου Καστρηνοῦ, Ἀριστοβούλου (Ἀρσενίου) Ἀποστολίου, Ἀγγέλου καὶ Νικολάου Βεργικίου (Βεργετίου), Νικολάου Σοφιανοῦ, Ματθαίου Δεβάρη, Λεονάρδου Φορτίου, Ἀντωνίου Ἐπάρχου.

Β. Μονογραφίαι: Henri Vast, Le cardinal Bessarion (1403-1472), ἐν Παρισίοις 1878· ἐμβριθὲς βιβλίον, ὅπερ πολὺ φῶς ῥίπτει ἐπὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ ιε΄ αἰῶνος. — A. Sadov, Βησαρίων ὁ Νικαίας. Ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας, τὰ θεολογικὰ συγγράμματα καὶ ἡ σημασία του ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἐν Πετρουπόλει 1883 (ῥωσσιστί). — Πολυαρίθμους ἐπιστολὰς ἑλληνικὰς καὶ λατινικὰς Ἑλλήνων λογίων τοῦ ιε΄ αἰῶνος, οἷον τοῦ Βησαρίωνος, Ἰωάννου Εὐγενικοῦ, Ματθαίου Καμαριώτου, Γεωργίου Σχολαρίου, Γεωργίου Τραπεζοῦντος, Θεοδώρου Γαζῆ, Ἰωάννου Ἀργυροπούλου, Δημητρίου Χαλκονδύλη κ. ἄ. ἐξέδωκεν ἐν παραρτήματι ὁ E. Legrand, Cent-dix lettres grecques de François Filelfe, ἐν Παρισίοις, E. Leroux 1892 (=Publications de l'école des langues orientales vivantes III, série, τόμ. XII) σ. 223-366. — Τὰς πλείστας τῶν ἑλληνικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰταλοῦ ἀνθρωπιστοῦ Φιλέλφου ἐξέδ. ἤδη πρὸ τοῦ E. Legrand ὁ Th. Klette, ἐν τοῖς αὐτοῦ Beiträge zur Geschichte und Litteratur der italienischen Gelehrtenrenaissance, τεύχει τρίτῳ, ἐν Greifswald 1890. Ἡ εἰσαγωγὴ πραγματεύεται περὶ τοῦ Φιλέλφου καὶ ἄλλων συγχρόνων αὐτοῦ Ἑλληνιστῶν· πρβ. τὰ περὶ τῆς πραγματείας ταύτης διαληφθέντα ὑπὸ K. Hartfelder ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2, 156 ἑ. Δὲν ἐχρησιμοποιήθη ἔτι ὡς φαίνεται ὁ κῶδιξ βαρβερῖνος I 178, ὅστις περιέχει ἐπιστολάς, ποιήματα καὶ ἄλλα τοῦ Φιλέλφου. — E. Legrand, Notice biographique sur Jean et The-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

odose Zygomalas, ἐν Παρισίοις 1889. Πρβ. τὰ λεπτομερῶς περὶ τοῦ βιβλίου διαληφθέντα ὑπὸ Γ. Δεστούνη ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1891 τόμ. 273 τεύχει Ἰανουαρίου σελ. 166-187.— Περὶ τῆς δράσεως τοῦ ἐκ Καλαβρίας Βαρλαὰμ (ἴδε Α' τόμ. σελ. 194) πρὸς διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πρβ. Θεοδ. Οὐσπένσκη, Ἡ φιλοσοφικὴ καὶ θεολογικὴ κίνησις κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα, ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημερ τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1892 τόμ. 279 τεύχει Φεβρουαρ. σελ. 348 ἕως 427· ἀνετυπώθη καὶ ἐν τοῖς Σχεδιάσμασι περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντηνοῦ πολιτισμοῦ, ἐν Πετρουπόλει 1892 σελ 283-364 — P. de Nolhac, Pétrarque et Barlaam, ἐν Revue des études gr. 5 (1892) 94-99.--P. de Nolhac, Les correspondants d' Alde Manuce, Materiaux nouveaux d'histoire littéraire (1483-1514), ἐν Ρώμῃ 1888 (χωριστὸν τεῦχος ἐκ τῶν Studi e documenti di storia e diritto τοῦ 1887-1888).—P. de Nolhac, Le grec à Paris sous Louis XII, récit d' un témoin, ἐν Revue des études gr. 1 (1888) 61-67 (πραγματεύεται περὶ τοῦ πρώτου ἐν Παρισίοις τὴν ἑλληνικὴν διδάξαντος Girolamo Alexandro, ὅστις τὸ 1508 μετέβη εἰς Παρισίους).—Σπυρ. Π. Λάμπρος, Die Werke des Dem. Chrysoloras, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 599-601.—A. Badini-Confalonieri e F. Gabotto, Notizie biografiche di Demetrio Calcondila, ἐν Giornale Ligustico 1892 Ἰουλίου-Ὀκτωβρίου. Ἐπίτομος ἑλληνικὴ μετάφρ. τοῦ ἄρθρου τούτου ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Νέᾳ Ἡμέρᾳ 1894 ἀρ. 1005-1007.—E. Motta, Demetrio Chalcondila editore. Con altri documenti riguardanti Demetrio Castreno, Constantino Laskaris ed Andronico Callisto, ἐν Archivio storico Lombardo, Serie seconda, τόμ. X ἔτους 20 (1893) 143—166.—Léon Dorez, Antoine Eparque, Mélanges d' archéologie et d' histoire 13 (1893) 281-364 (περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐμπόρου χειρογράφων Ἀντωνίου Ἐπάρχου (ἀποθ. 1571). — Léon Dorez, Un document sur la bibliothèque de Théodore Gaza, ἐν Revue des bibliothèques 3 (1893) 385-390. — K. K. Müller, Neue Mitteilungen über Janos Laskaris und die Mediceische Bibliothek, ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen 1

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

(1884) 333-412. — Ch. Graux, Sur le ms N—72 de la biblioteca Nacional de Madrid et sur C. Laskaris, ἐν Annuaire de l'association 17 (1877) 147-150=Oeuvres de Ch. Graux 2 (1886) 531-533. — R. Sabbadini, L' ultimo ventennio della vita die Manuele Crisolora, ἐν Giornale Ligustico 17 (1890) 91-116.— Περὶ τῶν δύο νέων ὀλίγων γνωστῶν Ἑλλήνων ἀνθρωπιστῶν Κωνσταντίνου Πατρικίου καὶ Θεοδώρου Ῥεντίου ἀνακοινώνει ὁ G. Muccio, Studi per un' edizione critica di Sallustio filosofo ἐν Studi Italiani di filologia classica 3 (1894) 11 ἑ. — H. Omont, Le dernier des copistes grecs en Italie, Jean de Saint-Maure (1572-1612), ἐν Revue des ét. gr. 1 (1888) 177-191.

3. Δὲν ἐμελετήθη τόσον, ὅσον ἡ δρᾶσις τῶν Ἑλλήνων προσφύγων πρὸς διάδοσιν τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ λογοτεχνίας, ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν ἐπὶ τῆς λατινοϊταλικῆς συγγραφικῆς τῶν τότε χρόνων διὰ τῆς μεταδόσεως τῶν βυζαντηνῶν συγγραμμάτων καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς των ἐπιβολῆς. Ὑποδεικνύει σχέσεις τῆς βυζαντηνῆς καὶ ἰταλικῆς ῥητορικῆς ἐπιστολογραφίας καὶ ἐπιγραμματοποιίας ὁ K. Wotke, Ueber den Einfluss der byzantinischen Litteratur auf die ältesten Humanisten Italiens, Verhandlungen der 42. deutschen Philologenversamml. in Wien 1893, ἐν Λειψίᾳ 1894 σελ. 290-293.

Α. ΦΙΛΟΛΟΓΟΙ ΠΟΛΥΪΣΤΟΡΕΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΤΑΙ.

215. Ὁ κύκλος τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν τῶν Βυζαντηνῶν. Ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς φιλολογικῆς ἐν Βυζαντίῳ δράσεως τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπισπᾷ πρὸ πάντων τὸ ζήτημα περὶ τοῦ τίνα ἐκ τῶν κλασικῶν ἔργων οἱ Βυζαντηνοὶ ἐκέκτηντο καὶ τίνες ἐκ τῶν συγγραφέων ἦσαν τὸ προσφιλὲς αὐτῶν ἀνάγνωσμα. Ἀκριβέστερα ὅμως ἐξεταζόμενον πρέπει νὰ τεθῇ τὸ ζήτημα χρονολογικῶς, τουτέστι νὰ ἐρευνηθῇ ἰδιαιτέρως κατὰ μίαν ἑκάστην ἑκατονταετηρίδα. Ἀλλὰ πρὸς τόσην πάλιν ἀκρίβειαν καὶ λεπτομερῆ διερεύνησιν δὲν εἶνε ἀκόμη καιρός, διότι καὶ πρὸς γενικωτάτην τοῦ ζητήματος ἐπισκόπησιν λείπουσιν ἔτι αἱ προσήκου-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σαι προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι καὶ τὸ ἀποχρῶν ὑλικόν. Διὸ παρέχομεν βραχεῖαν μόνον ἐπισκόπησιν ἐνταῦθα, ἀποβλέποντες εἰς περιληπτικὴν ἐξέτασιν τῶν μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν χρόνων. Ἐφόσον δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος δυνάμεθα νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων τούτων, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι διὰ τῆς ἀκριβοῦς ἐξετάσεως καταπίπτουσιν αἱ φαντασιώδεις ἐκεῖναι ἰδέαι, αἵτινες ἄλλοτε ἐπεκράτουν περὶ τῶν εἰς τοὺς Βυζαντηνοὺς παραδοθέντων ἀρχαίων συγγραφέων καὶ αἵτινες παραβόλους ἐλπίδας ἤγειρον περὶ τῶν ἐν βιβλιοθήκαις τῆς Ἀνατολῆς κρυπτομένων ὅθεν θησαυρῶν. Ἐκ συμπάσης τῆς κλασικῆς λογοτεχνίας, ἐκ τοῦ ἐπικοῦ κύκλου, τοῦ Πινδάρου καὶ τῶν ἄλλων λυρικῶν, ἐκ τῶν ἀττικῶν τραγικῶν καὶ τῶν κωμικῶν, ἐκ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, ἐκ τῶν ἱστορικῶν καὶ ῥητόρων τῆς προαλεξανδρηνῆς ἐποχῆς ἐγνώριζον οἱ Βυζαντηνοὶ ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ὀλίγα τινὰ πλειότερον ἡμῶν. Τοὐναντίον εἰς καλλιτέραν ἡμῶν θέσιν εὑρίσκοντο αὐτοὶ προκειμένου περὶ τῶν ὑστέρων ἱστορικῶν συγγραφέων καὶ τῶν κατόπιν ὁμοίως φιλολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων. Οἱ ἐκλογεῖς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν ἱκανοὺς ἱστοριογράφους, οἵτινες εἰς ἡμᾶς ἐν ἀποσπάσμασι μόνον διεσώθησαν, οἷοι εἶνε ὁ Δέξιππος, ὁ Εὐνάπιος, ὁ Πρίσκος, ὁ Μάλχος, ὁ Πέτρος πατρίκιος, ὁ προτήκτωρ Μένανδρος, ὁ Ἀντιοχεὺς Ἰωάννης κ. ἄ. Χαρακτηριστικὸν εἶνε ὅμως ὅτι τὸν Δίωνα Κάσσιον ἐκέκτηντο ἔτι μόνον ἐν ἐλλιπεῖ χειρογράφῳ. Περὶ τῶν μεγάλων παρὰ Πολυβίῳ χασμάτων βεβαιοῦσιν ἡμᾶς αὐτοὶ οἱ βιβλιογράφοι[1]). Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Ζωναρᾶς καὶ ὁ Ξιφιλῖνος κατώρθωσαν νὰ εὕρωσιν ἕνα πλήρη Δίωνα. Ἀξιοσημείωτοι εἶνε καὶ τοῦ Ψελλοῦ τινες πληροφορίαι. Ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τῷ εἰς τὴν μητέρα του διηγεῖται, ὅτι πρός τινας τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ ὁμιλεῖ περὶ Ὁμήρου καὶ Μενάνδρου, Ἀρχιλόχου, Ὀρφέως καὶ Μουσαίου, περὶ Σιβυλλῶν καὶ Σαπφοῦς, περὶ

[1]) Πρβ. L. Dindorf ἐν Jahns Jahrbücher 99 (1869) 114.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Θεανοῦς καὶ τῆς Αἰγυπτίας σοφῆς (τῆς Ὑπατίας;)[1]). Ἀλλὰ θὰ ἦτο λίαν τολμηρὸν ἐὰν ἤθελέ τις νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τοιούτων γενικῶν ἐκφράσεων τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ψελλὸς ὄντως πρὸ ἑαυτοῦ εἶχε τοὺς συγγραφεῖς τούτους. Καὶ οἱ Βυζαντηνοὶ ὡς οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι ἐγνώριζον νὰ λαλῶσι περὶ πραγμάτων, τὴν περὶ ὧν γνῶσιν ἠρύοντο ἐκ δευτερευουσῶν πηγῶν. Περὶ δὲ τοῦ Μενάνδρου ἠδύνατο ὁ Ψελλὸς νὰ ὁμιλῇ ὁρμώμενος ἐκ τῶν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι λίαν διαδεδομένων γνωμικῶν τοῦ κωμικοῦ τούτου. Τοῦτο μάλιστα καὶ πιθανὸν καθίσταται ἐξ ἄλλου χωρίου, ἔνθα μετὰ τὸν Αἰσχύλον, Σοφοκλῆ, Εὐριπίδην κ. ἄ. μνείαν ποιεῖται οὐχὶ τοῦ Μενάνδρου, ἀλλὰ τῶν Μενανδρείων[2]). Ὡσαύτως ἀμφίβολον εἶνε ἂν καὶ ὁ Εὐστάθιος, συγγράφων τὰ εἰς τὸν Πίνδαρον ὑπομνήματα, εἶχεν ὡς ὑπετέθη πρὸ ὀφθαλμῶν περισσότερα ἐκ τῶν ἐπινικίων αὐτοῦ ἢ ἡμεῖς.

Ἡ ἐν τοῖς σχολείοις καὶ ἡ καθόλου τῶν λογίων περὶ τοὺς κλασικοὺς ἐνασχόλησις περιελάμβανε τὸν Ὅμηρον, ὅστις οὐδέποτε ἔπαυσεν ὢν τὸ σχολειακὸν ἀνάγνωσμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὸν Ἡσίοδον, Πίνδαρον, τοὺς τραγικοὺς κατ' ἐκλογήν, ἤτοι ἐκ μὲν τοῦ Αἰσχύλου τὸν Προμηθέα, τοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, τοὺς Πέρσας, ἐκ δὲ τοῦ Σοφοκλέους τὸν Αἴαντα, τὴν Ἠλέκτραν, τὸν Οἰδίπουν τύραννον, ἐκ δὲ τοῦ Εὐριπίδου ἢ τὰς ἑνέα ἐν τῷ μαρκιανῷ κώδικι Α περιεχομένας τραγῳδίας, ἢ τρεῖς μόνον ἤτοι τὴν

[1]) Κ. Ν. Σάθα. Μεσαιων. βιβλιοθ. 5, 59 ἐ: καὶ γὰρ καὶ περὶ ποιημάτων πρός ἐνίους τῶν ὁμιλητῶν φθέγγομαι, καὶ περὶ Ὁμήρου καὶ Μενάνδρου καὶ Ἀρχιλόχου, Ὀρφέως τε καὶ Μουσαίου καὶ ὁπόσα καὶ τὰ θῆλυ ἦσαν Σιβύλλαι τε καὶ Σαπφὼ ἡ μουσοποιός, Θεανώ τε καὶ ἡ Αἰγυπτία σοφή .... τίς ὁ Ἀλέξιος καὶ ὁ Μένανδρος καὶ ὁ αὐτόσιτος Κρόβαλος καὶ ὁ Κλήσαφος, καὶ εἴ τις ἕτερος ποιήσει λεγόμενος χρήσασθαι. Ἀντὶ Κρόβαλος καὶ Κλήσαφος ὁ Σάθας εἰκάζει ἐν Annuaire de l'assoc. 9 (1875) 195 ἐ ὀρθῶς βεβαίως Κρώβυλος καὶ Κλείσοφος.

[2]) Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. 5, 538: Αὐτίκα Αἰσχύλος μὲν τραχύνει τὴν ἀκοὴν οὐκ εὐήχοις ὀνόμασιν, ἀλλὰ τραχέσι καὶ δυσφώνοις, εἰς ὄγκον ἐξαίρων τὴν ποίησιν· μικρόν τι τούτου ἀποδεῖ Σοφοκλῆς, λειότερον δὲ τὸν λόγον μεταχειρίζεται· ὁ Φλιάσιος Εὐριπίδης. Τῶν δὲ κωμικῶν Ἀριστοφάνης μὲν βάναυσός ἐστι τὰ πολλὰ καὶ θηλυμανής, .. τὰ δέ γε Μενάνδρεια τούτων μὲν καταπεφρόνηκε κτλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἑκάβην, τὸν Ὀρέστην, τὰς Φοινίσσας, ὧν τὰ χειρόγραφα ἐκπροσωποῦσι τὴν μικροτέραν τοῦ Εὐριπίδου βυζαντηνὴν ἔκδοσιν· ἔτι δὲ τὸν Ἀριστοφάνη, τὸν Θεόκριτον καὶ παραδόξως τὸν Λυκόφρονα· μεγάλην διάδοσιν εἶχε καὶ τὸ γεωγραφικὸν ἔπος Διονυσίου τοῦ περιηγητοῦ. Μεταξὺ τῶν πεζῶν τὰ πρωτεῖα εἶχεν ὁ Θουκυδίδης, τινὲς τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν δημηγοριῶν τοῦ Δημοσθένους, ὁ Ἀριστοτέλης, βίοι τοῦ Πλουτάρχου, ὁ Θεμίστιος, ὁ Λιβάνιος καὶ πρὸ πάντων ὁ Λουκιανός· πόσον ἐξετιμᾶτο οὗτος μαρτυροῦσιν αἱ πολυάριθμοι ἀπομιμήσεις, ὧν τινες δὲν εἶνε διόλου ἀτυχεῖς. Καὶ μυθιστοριογράφοι ὡς ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ ὁ Ἡλιόδωρος δὲν κατεφρονοῦντο. Ἀλλ' ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς ἀνεγινώσκοντο καὶ ἀντεγράφοντο ὡς εἶνε ἐπόμενον αἱ ἱεραὶ Γραφαὶ καί τινες τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, οἷος ὁ Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Ἰωάννης ὁ τῆς κλίμακος, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, προσέτι δὲ μαρτυρολόγια καὶ βίοι ἁγίων. Ἐάν τις θέλῃ νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς ὑπερόχου θέσεως, ἣν τὰ συγγράμματα ταῦτα κατεῖχον ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἔξω συγγραφεῖς, ἂς ἀναδιφήσῃ τοὺς καταλόγους τῶν μεγάλων συλλογῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, εἰς τοὺς ὁποίους μεταξὺ τῶν ἀτελευτήτων σειρῶν βιβλίων ἐκκλησιαστικῶν σπανίως ἀπαντῶμεν καὶ καλόν τι ἀντίτυπον Ἕλληνος συγγραφέως, ἐξαιρουμένων τῶν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ γραφέντων. Οἱ πλειότεροι τῶν συγγραφέων ἦσαν βεβαίως προωρισμένοι εἰς τὴν κατ' ἰδίαν μελέτην, ἕνεκα δὲ τούτου διεσώθησαν καὶ σπάνιά τινα συγγράμματα δι' ὀλίγων ἀντιγράφων.

Ὅταν θέτωμεν τὸ ζήτημα περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀπωλείας τόσων συγγραμμάτων, πρέπει ἐξάπαντος ν' ἀποκλείωμεν τὴν θρησκομανίαν· οὐδαμοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι κατεστράφησαν συγγράμματα μόνον διότι ἔφερον εἰδωλολατρικὸν χαρακτῆρα. Συνήθως ἐπικαλοῦνται ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πέτρου Ἀλκυονίου, ὅστις ἐν τῷ διαλόγῳ Medices legatus sive de exilio ποιεῖ τὸν Ἰωάννην Μέδικον, τὸν μετὰ ταῦτα πά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

παν Λέοντα Ι' λέγοντα ὅτι «παῖς ἔτι ὢν ἤκουσε παρὰ τοῦ εἰδημονεστάτου τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων Δημητρίου Χαλκονδύλη ὅτι ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος τοσοῦτον ἴσχυσεν ἐν τῇ βυζαντηνῇ αὐλῇ, ὥστε διὰ τῶν εἰσηγήσεων αὐτοῦ κατεστράφησαν πλεῖστα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ποιημάτων καὶ μάλιστα ἐκεῖνα ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς περιείχοντο ἔρωτες αἰσχροί, διὸ καὶ ἀπωλέσθησαν αἱ κωμῳδίαι τοῦ Μενάνδρου, Διφίλου, Ἀπολλοδώρου, Φιλήμονος, Ἀλέξιδος καὶ αἱ ποιήσεις τῆς Σαπφοῦς, τῆς Ἠριννης, τοῦ Ἀνακρέοντος, τοῦ Μιμνέρμου, Βίωνος, Ἀλκμᾶνος, Ἀλκαίου, ἀντικατασταθεῖσαι διὰ τῶν ποιημάτων τοῦ ἡμετέρου Ναζιανζηνοῦ, τὰ ὁποῖα ἐξάπτουσι μὲν τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων, ἀλλὰ δὲν εἶνε ὑπόδειγμα καθαρότητος ἀττικῆς καὶ χάριτος ἑλληνικῆς». Ἀλλ' ἡ ἀφήγησις αὕτη στηρίζεται βεβαίως εἰς εἰκασίαν τοῦ Χαλκονδύλη, διὰ τοῦτο δὲ καὶ δικαίως ἀπερρίφθη ὑπὸ τοῦ Γ. Βερνχάρδυ[1]) καὶ ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα[2]). Ἀληθῶς ὅμως ὀλεθρία ὑπῆρξεν ἡ μακροχρόνιος στασιμότης ἐν τῇ μελέτῃ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῇ λογοτεχνικῇ παραγωγῇ, ἥτις διήκει ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ζ' μέχρι τῶν μέσων τοῦ θ' αἰῶνος[3]). Κατὰ

[1]) G. Bernhardy, Grundriss der griech. Litteratur, I 5ης ἐκδόσ. 1892, 731.

[2]) Annuaire de l'association 9 (1875) 187. — Πρβ. Jacob Bernays, Die Heraklitischen Briefe, ἐν Βερολίνῳ, 1869 σ. 117.

[3]) Ἂν ἐγνωρίζομεν κατὰ προσέγγισιν τοὐλάχιστον τί παρεδόθη εἰς τοὺς Βυζαντηνοὺς μέχρι τοῦ 600 περίπου μετὰ Χριστόν, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν κάπου τὰς εἰκασίας ἡμῶν περὶ τῆς ἀπωλείας τοσούτου πλήθους ἀρχαίων συγγραμμάτων. Θρησκομανία καὶ σκαιότης βαρβαρικὴ οὐδαμοῦ βεβαίως ἀποδεικνύεται προκαλέσασα ἔστω καὶ ἐλαχίστην φθορὰν τοῦ θησαυροῦ τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλ' ἐὰν οὐσιωδῶς διὰ τῆς ἐν τοῖς σχολείοις ἀναγνώσεως τῶν συγγραφέων ἐσώθη ἐξ αὐτῶν ὅσον μέρος ἐσώθη, τότε ἐννοοῦμεν καλλίτερον διατί καὶ τούτων ἐκλεκτὰ μόναν τεμάχια παρεδόθησαν καὶ οἱ λοιποὶ καθ'ὁλοκληρίαν ἀπωλέσθησαν. Οἱ Βυζαντηνοὶ δὲν φαίνεται ὅτι ἠσθάνοντο φιλολογικὰς ἀνάγκας ὡς ἐννοοῦμεν αὐτὰς ἡμεῖς σήμερον· καὶ εἰς αὐτὰς τὰς θεολογικὰς των μελέτας κατήντησαν πολὺ ἐνωρὶς εἰς τὰς «σειράς»· τοὺς συγγραφεῖς, οἵτινες ἐφαίνοντο εἰς αὐτοὺς πολὺ ὀγκώδεις, ἐπέτεμνον καὶ κατὰ τὰ ἄλλα περιωρίσθησαν εἰς ἐκλεκτὰ τεμάχια. Ἡ φιλολογικὴ αὐτῶν ἐνασχόλησις εἶχε προφανῶς ἐκπαιδευτικὸν καὶ γλωσσικὸν σκοπόν, ὅστις ἀπέκλειε τὸ πλῆθος τῶν πρὸς ἀνάγνωσιν συγγραφέων. Ὁ διπλοῦς δὲ οὗτος σκοπὸς ἀπέκλειε καὶ τὴν ἐνασχόλησιν περὶ ποιητάς, οἵτινες ὀλίγον ἢ οὐδὲν πρὸς τοῦτο δὲν ἦσαν κατάλληλοι. Πόσον δὲ ὀλέθριοι ὑπῆρξαν διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν καὶ αἱ πολυάριθμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως πυρκαϊαί,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν ι' αἰῶνα ἐπέσπευσαν ἴσως τὴν καταστροφὴν πολλῶν συγγραμμάτων αἱ κωνσταντίνιαι ἐγκυκλοπαιδεῖαι, αἵτινες προετίθεντο χάριν τοὐλάχιστον τῶν πρακτικῶν σκοπῶν τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας ν' ἀντικαταστήσωσι τὰ πρωτότυπα δι' ἀπανθισμάτων εὐχρηστοτέρων, προκαλέσασαι ὡς ἐκ τούτου ἐλάττωσιν τῆς δραστηριότητος πρὸς ἀντιγραφὴν τῶν πλήρων κειμένων. Μεγάλα τραύματα κατήνεγκε τέλος ἡ βαρβαρικὴ λεηλασία καὶ πυρπόλησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφόρων (τὸ 1204), οἵτινες πλὴν τῶν ἀπειραρίθμων μνημείων κατέστρεψαν ὡσαύτως βιβλία καὶ ἀρχεῖα. Μικρότεραι εἶνε αἱ ἀπώλειαι, ἃς ἐπέφερεν ἡ τουρκικὴ κατάκτησις εἰς τὰ λείψανα παλαιῶν βιβλιοθηκῶν. Διότι εἶχον ἤδη πλέον πρὸ πολλοῦ ἀρχίσῃ νὰ ἐκτιμῶσι τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα ὡς πολύτιμον εἶδος ἐμπορίου. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ μ' ὅλα ταῦτα ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς πρώτης μανίας τῶν πορθητῶν, ἂν καὶ ἐξ ἑτέρου εἶνε ὁμοίως μεμαρτυρημένον, ὅτι οἱ Τοῦρκοι πωλοῦντες τὰ χειρόγραφα ἐχρηματίζοντο, διασπείροντες οὕτως ἁμαξοπληθεῖς ποσότητας βιβλίων πανταχοῦ τῆς Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς[1]). Ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχιακαῖς πόλεσιν ὑπῆρχον πλούσιαι χειρογράφων συλλογαί, μαρτυρεῖται πολλαχῶς. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐπικινδύνου θέσεως τῶν διακεκριμένων

δὲν εἶνε δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν· αἱ πυρκαϊαὶ αἵτινες ἀπὸ τοῦ ε' ἤδη αἰῶνος πλειστάκις ἐπέφεραν ἀνυπολογίστους καταστροφάς, ὅσας οὐδ' οἱ σταυροφόροι πλέον ἠδύναντο κατὰ τὸ 1204 νὰ ἐπιφέρωσι· διότι τὰ πλείστα εἶχον ἤδη ἐκλείψῃ πολλοὺς πρὸ αὐτῶν αἰῶνας. Σ.Μ.

[1]) Ἀκριβεστάτας καὶ ἀξιοπιστοτάτας πληροφορίας παρέχει περὶ τῆς τύχης τῶν ἑλληνικῶν βιβλιοθηκῶν κατὰ τὴν ἅλωσιν ὁ σύγχρονος Δούκας ἐν κεφ. 42 (σελ. 312 ἐκδόσ. Βόννης): «τὰς δὲ βίβλους ἁπάσας, ὑπὲρ ἀριθμὸν ὑπερβαινούσας, ταῖς ἁμάξαις φορτηγώσαντες ἀπανταχοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ δύσει διέσπειραν· δι' ἑνὸς νομίσματος δέκα βίβλοι ἐπιπράσκοντο, Ἀριστοτελικοί, Πλατωνικοί, θεολογικοὶ καὶ ἄλλο πᾶν εἶδος βίβλου· εὐαγγέλια μετὰ κύσμου παντοίου ὑπὲρ μέτρον, ἀναπεπῶντες τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρον, ἀλλ' ἐπώλουν, ἀλλ' ἔρριπτον». Οὐδὲν νέον προσθέτει ἡ ἐκ τοῦ Δούκα βεβαίως ἀντληθεῖσα εἴδησις παρὰ Κριτοβούλῳ (Müller, FHG V σελ. 96). Ἡ πληροφορία τοῦ Laurus Quirinus, ἥτις περιέχεται ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον Ε' τῆς 15 Ἰουλίου 1453 περὶ καταστροφῆς 120 χιλιάδων κωδίκων, ἀφορμὴν ἔχει προφανῶς ὑπερβολικὰς φήμας. Hodius, De Graecis illustribus, ἐν Λονδίνῳ 1742 σελ. 192.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οἰκογενειῶν καὶ τῆς συχνῆς δημεύσεως τῶν μεγάλων ἰδιωτικῶν περιουσιῶν δὲν ἠδύναντο νὰ μείνωσιν αἱ βιβλιοθῆκαι εἰς τὴν κατοχὴν ἑνός. Ἡ πολύτιμος π. χ. συλλογὴ τοῦ Μιχαὴλ Καντακουζηνοῦ ἐξετέθη τὸ 1378 εἰς δημοπρασίαν, ἀφοῦ ὁ κύριος αὐτῆς ὑπέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Σουλτάνου καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον· καὶ πολλὰ μὲν τῶν βιβλίων τούτων ἠγοράσθησαν ὑπὸ μοναχῶν, τινὰ δὲ μετερέρθησαν εἰς Γερμανίαν ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Γκέρλαχ. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν εἶνε ἀποδεδειγμένον ὅτι ἀπεσπάσθησαν πολύτιμα βιβλία καὶ μετηνέχθησαν εἰς τὴν Δύσιν. Μικρὰν συλλογὴν χειρογράφων ἐχάρισεν ὁ σουλτάνος Σουλεϊμὰν Β' εἰς τὸν Ἱσπανὸν πρεσβευτὴν Διέγον δὲ-Μενδόζα[1]). Κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα περιῆλθεν ὁ σπουδαῖος κῶδιξ τῶν κωνσταντινίων ἐκλογῶν περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας ἐκ Κύπρου εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Πεϊρεσκίου καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν ἔξοδον τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἰδιωτική τις βιβλιοθήκη παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν παρέσχε τὸν μόνον κώδικα τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ. Τὴν πλείστην ἀσφάλειαν κατὰ βιαίων ἁρπαγῶν ἀπελάμβανον αἱ βιβλιοθῆκαι τῶν μονῶν. Ἀλλ' αὗται ἐξ ἀρχῆς ἦσαν συνεκροτοῦντο ὡς εἶνε ἐπόμενον ἰδίως ἐκ θεολογικῶν συγγραμμάτων, τὰ δὲ ὀλίγα μὴ τοιαῦτα ἦσαν μὲν ἐνταῦθα ἀσφαλῆ ἀπὸ τῶν ὀνύχων τῶν Τούρκων δεσποτῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀπὸ τῶν Εὐρωπαίων περιηγητῶν, οἵτινες κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας διὰ νομίμων ἢ ἐκθέσμων μέσων εὗρον τρόπον νὰ ἀπαγάγωσι πάντα τὰ σπουδαῖα κειμήλια εἰς τὴν Δύσιν. Τοιουτοτρόπως κατήντησεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν[2]) ἐκ Πάτμου διὰ τοῦ Κλὰρκ ὁ περίφημος κῶδιξ τοῦ Πλάτωνος, πολύτιμα δὲ χειρόγραφα τῶν ἱερῶν Γραφῶν

[1]) Ἴδε E. Miller, Catalogue des mss grecs de la bibliothèque de l'Escurial, ἐν Παρισίοις 1848 σελ. III ἑ. Ἀκριβέστερον παρὰ Ch. Graux, Essai sur les origines du fonds grec de l'Escurial, ἐν Παρισίοις 1880 (=Bibl. de l'École des Hautes Études 46 fasc.) σελ. 178-182.

[2]) Τὰς λεπτομερείας τῆς «ἀπαγωγῆς» ταύτης διηγεῖται κατὰ τὰς πληροφορίας αὐτοπτῶν μαρτύρων ὁ Ἰ. Σακελλίων ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολογ. ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος 2 (1885-1889) 427.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μετεφέρθησαν διὰ τοῦ Τίσενδορφ ἐκ τοῦ Σινᾶ εἰς Λειψίαν καὶ Πετρούπολιν, ἄλλα δὲ πάλιν διὰ τοῦ Μινωΐδου Μηνᾶ ἐκ τοῦ ἁγίου Ὄρους εἰς Παρισίους καὶ διὰ Ρώσσων περιηγητῶν, π. χ. τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη, εἰς Μόσχαν καὶ Πετρούπολιν. Διὰ τοῦτο δὲν εἶνε διόλου θαυμαστὸν ὅτι αἱ ἐλπίδες, ἃς ἀνήρτων ἐκ τῶν ἐν Ἀνατολῇ βιβλιοθηκῶν, περιωρίσθησαν εἰς ἐλάχιστον πραγματικὸν μέτρον διὰ τῶν ἐσχάτως γνωστῶν γενομένων ἀπογραφῶν αὐτῶν. Τὰ δύο πολυτιμότατα ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις εἰς φῶς ἐξελθόντα χειρόγραφα, ὁ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου εὑρεθεὶς ἀθωνιτικὸς κῶδιξ τοῦ Ἑρμᾶ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Βρυεννίου ἐκδοθεῖσα Διδαχή, εἶνε χριστιανικαὶ συγγραφαί. Ὅ,τι δὲ εἰσέτι διασώζεται ἐκ τῶν κλασικῶν κειμένων εἶνε ἄνευ ἀξίας κατὰ τὸ πλεῖστον, προερχόμενον ἐνίοτε ἐξ ἁπλῆς ἀντιγραφῆς ἐντύπων βιβλίων μετὰ τῆς λεγομένης ψυχαγωγίας, ἥτις εἶνε νεοελληνικὴ παράφρασις προστεθειμένη εἰς τὰ κείμενα τῶν σχολειακῶν τούτων τετραδίων τῶν τελευταίων αἰώνων. Μόνη ἡ παλαιὰ τῆς Πάτμου μοναστηριακὴ βιβλιοθήκη κέκτηται ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων τὸν Διόδωρον ἐν χειρογράφῳ τοῦ ια΄ αἰῶνος, ὅπερ ὅμως δὲν εἶνε καὶ τόσον σημαντικόν. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἄθω, τοῦ Σινᾶ, τοῦ παλαιοῦ σεραίου καὶ περὶ τῶν μικροτέρων συλλογῶν τῆς Σμύρνης, Λέσβου κτλ. Τὸ κυριώτερον αὐτῶν μέρος ἀποτελεῖται πανταχοῦ ἐκ δογματικῶν, λειτουργικῶν καὶ ἀσκητικῶν βιβλίων, ἔτι δὲ ἐκ τῶν σχολειακῶν, οἰκοδομητικῶν καὶ βοηθητικῶν βιβλίων τῶν τελευταίων γενεῶν. Πλουσιωτέρα εἶνε ἡ συγκομιδὴ μόνον διὰ τὰς βυζαντηνὰς μελέτας· ἐν τῷ μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντι τμήματι τοῦ καταλόγου τῶν ἐν Ἄθῳ μονῶν εὑρίσκονται π. χ. πολυάριθμα συγγράμματα τοῦ Φωτίου, τοῦ Ψελλοῦ, τοῦ Πτωχοπροδρόμου, τοῦ Φιλῆ, τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, μεταφράσεις τοῦ Πλανούδη, αἰνίγματα καὶ χρησμοὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ἐπιστολαὶ τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ, συγγράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐπὶ Βαρλαὰμ διένεξιν, ἀντιρρητικαὶ πραγματεῖαι κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας· ἔτι δὲ δημώδη ἑλληνικὰ κείμενα οἷον ὁ Στερανίτης καὶ ὁ Ἰχνηλάτης, μία παραλλαγὴ τοῦ Σπανέα, ὁ ἑλληνικὸς θρῦλος Μανεκίν, ὁ ὑπὸ Βάγνερ[1]) ἐκδοθεὶς Ἀλφάβητος κατανυκτικὸς καὶ ἄλλο τι ὅμοιον ὡς φαίνεται ποίημα, τέλος δημῶδες ἑλληνικὸν λεξικόν. Παραδόξως πενιχραὶ εἶνε αἱ βιβλιοθῆκαι ὡς πρὸς τοὺς βυζαντηνοὺς ἱστορικοὺς καὶ χρονογράφους, ἐξ ὧν ὑπάρχουσι μόνον ὁ Μανασσῆς καὶ ὁ Γλυκᾶς.

Εἰς ταύτην τὴν ἐξ ἐπιπολῆς ἐπισκόπησιν πρέπει νῦν ν' ἀρκεσθῶμεν. Ἐπειδή, ὡς παρετηρήσαμεν, λείπουσι περιεκτικαὶ καὶ ἀξιόπιστοι προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι περὶ τοῦ θέματος τίνες συγγραφεῖς ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν Βυζαντηνῶν, δὲν εἶνε περιττὸν πάντως νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τέλει καὶ τὰ σπουδαιότατα βοηθήματα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὸν ἐρευνητήν. Τὴν πρώτην βάσιν ἀποτελεῖ ἡ μυριόβιβλος τοῦ Φωτίου· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐν αὐτῇ περιγραφομένων βιβλίων εἶνε τυχαία καὶ αὐθαίρετος, συμπεράσματα ἐπιτρέπεται νὰ ἐξαγάγωμεν μόνον ἐκ τῶν θετικῶν αὐτῆς μαρτυριῶν, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν ἀποσιωπωμένων. Δυσκολωτέρα καθίσταται ἡ ζήτησις παρὰ τῷ Σουΐδα, Εὐσταθίῳ καὶ Τζέτζῃ. Ἡ κακὴ τῶν Βυζαντηνῶν συνήθεια νὰ παραθέτωσι συγγραφεῖς οὐχὶ ἐξ ἀμέσου ὄψεως, ἀλλ' ἐκ δευτέρας καὶ τρίτης πηγῆς, στήνει εἰς τὸν ἐρευνητὴν παγίδας ἀνὰ πᾶν βῆμα. Πόσας πλάνας αἱ ἀπατηλαὶ αὗται παραπομπαὶ ἐγέννησαν ἄλλοτε, καθιστᾷ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον σαφὲς τὸ ἓν καὶ μόνον μέγα παράδειγμα τῆς περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Σουΐδα ἐρεύνης. Πλὴν δὲ τούτων τῶν συγγραφέων μάρτυρες προσέρχονται αὐτὰ τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων κειμένων, ἔτι δὲ τὸ πλῆθος βυζαντηνῶν σχολίων, ῥητορικὰ γυμνάσματα, ἐπιστολαὶ καὶ ἱστορικὰ δὲ πρὸς τούτοις καὶ χρονογραφικὰ συγγράμματα. Ἐκ τούτων τῶν μεμακρυσμένων πηγῶν ἀνάγκη εἶνε κατ' ἀρχὰς νὰ περισυναχθῇ κατὰ μέγα μέρος τὸ ὑλικόν. Ἐκ τούτου δὲ γίνεται φανερὸν πόση φιλολογικὴ

[1]) Carmina graeca medii aevi σελ. 242-247· ἐν τῷ ἀθωνιτικῷ τίτλον ἔχει: Ἀλφάβητος κατανυκτική.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πολυμάθεια ἀπαιτεῖται πρὸς ἀποτελεσματικὴν διερεύνησιν τοῦ ζητήματος.

Προχειροτέρας πληροφορίας παρέχουσι κατάλογοί τινες βυζαντηνῶν ἢ ἐκ βυζαντηνῶν χρόνων ἔτι σωζομένων βιβλιοθηκῶν. Δυστυχῶς ὅμως ὀλίγαι μόνον τῶν ἀπογραφῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων εἶνε γνωσταὶ καὶ αὗται δὲ δὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσι κατὰ τὸν πλοῦτον τοῦ περιεχομένου πρὸς τοὺς νεωστὶ εἰς φῶς ἐξαχθέντας καταλόγους δυτικῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ μέσου αἰῶνος[1]). Εἰς τὰς ἀπογραφὰς ταύτας κατατάσσεται ἡ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ὑπὸ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου τὸ 1077 ἱδρυθέντος μοναστηρίου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐννοεῖται περιέχονται μόνον τὰ ἀναγκαιότατα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, καὶ ὁ ἐν ἀρχῇ τοῦ ιε' αἰῶνος ὑπὸ Χρυσάνθου Νοταρᾶ συνταχθεὶς περιληπτικὸς κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἄθω χειρογράφων. Πρὸς κανανόησιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς μειώσεως τοῦ ποσοῦ τῶν βιβλίων βυζαντηνῶν μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν ἐξαίρετον ὕλην παρέχουσι πολλοὶ τῶν ἀρχαίων καταλόγων τῆς ἐν Πάτμῳ γεραρᾶς βιβλιοθήκης, οἵτινες παραβαλλόμενοι πρὸς τὰς νεωτάτας καταγραφὰς καὶ πρὸς τὰ νῦν σωζόμενα βιβλία ἀναπαριστῶσιν ἀκριβέστατα τὴν ἱστορίαν αὐτῆς. Ὁ ἀρχαιότατος τῶν καταλόγων τούτων ἐγράφη ἐν ἔτει 1201, εἶνε ἄρα ἕνα μόνον περίπου αἰῶνα νεώτερος τῆς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Χριστοδούλου ἱδρύσεως τῆς μονῆς (1088)· ὁ δεύτερος ἐγράφη ἐν ἔτει 1355, ὁ τρίτος καὶ ἀνέκδοτος ἀκόμη ἐν ἔτει 1382. Πολὺ ἀξιοπερίεργοι εἶνε οἱ μεταξὺ τοῦ 1565 καὶ 1575 ἐν σφόδρᾳ ἀπεριποιήτῳ νεοελληνικῇ γλώσσῃ γεγραμμένοι κατάλογοι ἰδιωτικῶν τινων βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ῥεδαιστοῦ. Πλὴν ἄλλων πολυτίμων συγγραμμάτων καταγεγραμμένοι εἶνε ἐν αὐτοῖς ὁ Ἔφορος, ὁ Θεόπομπος, ὁ

[1]) Μικρὰν συναγωγὴν λατινικῶν καταλόγων βιβλιοθηκῶν ἐδημοσίευσεν ὁ Gust. Becker, Catalogi bibliothecarum antiqui, ἐν Βόννῃ 1885. Σπουδαίως συνεπλήρωσε καὶ ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Th. Gottlieb, Ueber mittelalterliche Bibliotheken, ἐν Λειψίᾳ 1890.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Φιλόχορος καὶ ὁ Εὐνάπιος, τέλος κδ΄ τοῦ Μενάδρου κωμῳδίαι σχολιασμέναι ὑπὸ τοῦ Ἑλλοῦ καὶ αἱ κωμῳδίαι τοῦ Φιλήμονος, ἐκεῖναι μάλιστα εἰς δύο ἀντίτυπα. Δυστυχῶς ὅμως διὰ πολλοὺς καὶ σοβαροὺς λόγους σφόδρα ἀμφίβολος εἶνε ἡ ἀξιοπιστία τῆς ἀγαθῆς ταύτης ἀγγελίας. Μολονότι δὲ δὲν δύναμαι νὰ ἐκταθῶ ἐνταῦθα ἐπὶ τούτου, παρατηρῶ ὅμως πρὸς διασάφησιν τῆς γνώμης μου, ὅτι τὰς πληροφορίας τῶν καταλόγων τὰς περὶ τῶν εἰρημένων ἱστορικῶν καὶ κωμικῶν θεωρῶ σκόπιμον νοθείαν[1]). Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ ἐκείνους, καθ' οὓς ἤκμαζεν ἡ ἐμπορία τῶν ψευδεπιγράφων συγγραμμάτων, δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀναζητῶμεν ἐπὶ πολὺ τοὺς λόγους τοιαύτης χονδροειδοῦς κιβδηλίας. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε θὰ ἦτο καλὸν νὰ ἐξετασθῶσι λεπτομερέστερον καὶ διεκρινηθῶσιν οἱ κατάλογοι οὗτοι. Σήμερον ἓν καὶ μόνον ἑλληνικὸν χειρόγραφον ἔτι ὑπάρχει ἐν Ραιδεστῷ (γεωγραφικοῦ καὶ ἱστορικοῦ περιεχομένου). Τέλος ὑπ' ὄψιν πρέπει νὰ ληφθῶσι καὶ αἱ σωζόμεναι ἔτι βιβλιοθῆκαι ἐν χώραις τοῦ ποτε βυζαντηνοῦ κράτους. Τὴν πρώτην μεταξὺ αὐτῶν θέσιν κατέχουσιν αἱ τῶν ἐν Ἄθῳ μονῶν· κατόπιν ἔρχονται αἱ ἐν Πάτμῳ, Σινᾷ, τοῖς πατριαρχείοις Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας, ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ, ἐν τῷ παλαιῷ σεραίῳ, ἐν τῇ εὐαγγελικῇ σχολῇ τῆς Σμύρνης ἐν τῇ μονῇ τοῦ Λειμῶνος ἐν Λέσβῳ κτλ. Τὰ χειρόγραφα τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος περισυνελέχθησαν ἐν τῇ ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ.

1. Παλαιοὶ κατάλογοι χειρογράφων: Τὴν καταγραφὴν τῶν βιβλίων τῆς ὑπὸ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου ἱδρυθείσης μονῆς ἐξέδ. ὁ Κ. Σάθας, Μεσαιων. βιβλιοθ. 1 (1872) 49 ἑ. Πρβ. Α΄ τόμ. σελ. 317. — Τὸν κατάλογον τῆς Πάτμου ἐκ τοῦ ἔτους 1201 ἐξέδ. μετὰ σχολίων καὶ πληροφοριῶν περὶ τῶν κατόπιν καταλόγων κτλ. ὁ Ch. Diehl, Le trésor et la bibliothèque de Patmos au commencement du

[1]) Ἂν καὶ ἐρευνητὴς οἷος ὁ Fr. Büchеler, Philologische Kritik, ἐν Βόννῃ 1878 σελ. 11, θεωρεῖ αὐτοὺς ἀξιοπίστους. Καὶ ὁ K. Sittl στηρίζεται ἐπ' αὐτῶν πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ μύθου περὶ τῆς πυρπολήσεως ποιητῶν ἀρχαίων ὑπὸ βυζαντηνῶν θεολόγων (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 505 ἑ). Berliner philol. Wochenschrift 1890 σελ. 472.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

13e siècle, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 488-525. — Τὸν πατμιακὸν κατάλογον τοῦ 1355 ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδικος οὐατικανοῦ 1205 ὁ A. Mai, Nova patrum bibliotheca, τόμ. 6ῳ (ἐν Ρώμῃ 1853) pars 2 σελ. 537-539· ἀνετυπώθη ὑπὸ Migne, Patr. gr. 149, 1049-1052· τέλος χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὰ δημοσιεύματα ταῦτα ἐξέδωκεν αὐτὸν ὁ W. Studemund ἐν Philologus 26 (1867) 167-173. — Μικρὸν κατάλογον τῶν δανειζομένων βιβλίων τοῦ ἐν Casole μοναστηρίου παρὰ τὸ Otranto ἐξέδ. ὁ H. Omont ἐν Revue des études gr. 3 (1890) 389 ἑ. Πρβ. Α΄ τόμ σελ 642. —Τέσσαρας παλαιούς, λατινιστὶ γεγραμμένους καταλόγους ἑλληνικῶν βασιλειανῶν μοναστηρίων ἐξέδ. ὁ P. Batiffol, Vier Bibliotheken von alten basilianischen Klöstern in Unteritalien, ἐν Röm. Quartalschrift 3 (1889) 31-41. —Πρβ. P. Batiffol, L'abbaye de Rossano, ἐν Παρισίοις 1891.—Κατάλογος τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ παρὰ Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. 1 (1872) 271-284. — Καταλόγους τινὰς τοῦ ις΄ αἰῶνος (τῶν πατριαρχείων, τοῦ Ἀντωνίου Καντακουζηνοῦ κτλ. ἐξέδ. ὁ A. Possevin, Apparatus sacer ad script. vet. et novi Testamenti, ἐν Κολωνίᾳ 1608 τόμ. II, appendix σελ. 44 ἑ. —Τοὺς καταλόγους τῶν ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν Κ]πόλεως καὶ Ραιδεστοῦ (περὶ τὰ 1570) ἐξέδ. ὁ R. Foerster, De antiquitatibus et libris mss Cpolitanis, ἐν Ῥόστοκ 1877. Πρβ. ἔτι Κ. Ν. Σάθαν, Sur les commentaires byzantins relatifs aux comédies de Ménandre etc. ἐν Annuaire de l'assoc. 9 (1875) 187-222, καὶ Bratke, Das Schicksal der Hss in Rodosto bei Kpel, ἐν Theolog. Literaturblatt 15 (1894) 66 ἑ. —Ἀρχαιοτέρους καταλόγους λατινικῶν καὶ ἑλληνικῶν χειρογράφων ἀναγράφει ὁ Leopold Delisle, Le cabinet des mss de la bibliothèque nationale, ἐν τόμοις τέσσαρσι, ἐν Παρισίοις 1868-1881 (ἴδε τὸν εὑρετήριον πίνακα τοῦ γ΄ τόμου). —K. Boysen, Ein Katalog der griech. Mss der Bibliothek von Fontainebleau ἐν Philologus 41 (1882) 753-755. — Τὴν καταγραφὴν τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τοῦ Ἰωάννου Λασκάρεως μετά τινων ἐπιστολῶν αὐτοῦ ἀνακοινώνει ὁ Pierre de Nolhak, Mélanges d'archéologie et d'histoire de l'École franç. de Rome 6 (1886) 251-274. — Δύο καταλόγους ἐκ τῶν ἐτῶν 1572 καὶ 1578 ἐξέδ. ὁ E Legrand, No-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

tice biographique sur Jean et Théodose Zygomalas, ἐν Παρισίοις 1889 σελ. 137-155. — Κατάλογον τῆς οὐατικανῆς ἐκ τοῦ ἔτους 1295 ἔξέδ. ὁ P. Ehrle, ἐν Archiv für Litteratur und Kirchengeschichte des Mittelalters 1 (1885) 21 ἑ. — Κατάλογον τῆς οὐατικανῆς ἐκ τοῦ ἔτους 1311 ἐξέδ καὶ περὶ αὐτοῦ διέλαβεν ὁ J. L. Heiberg, Les premiers mss grecs de la bibliothèque papale, ἐν Bulletin de l'académie royale Danoise des sciences et des lettres, séance du 4 déc. 1891. — P. Batiffol, Les mss grecs de Lollino, évêque de Bellune, Recherches pour servir à l'histoire de la Vaticane, Mélanges d'archéologie et d'histoire de l'école franç. de Rome 9 (1889) 28-48. — Κατάλογον τοῦ ιε΄ αἰῶνος ἐξέδ. ἐκ κώδ. Barroc. 230 ὁ W. Allen, An ancient Greek monastery catalogue, ἐν The journal of philology 19 (1890) 65-68. — H. Omont, Inventaire des mss grecs et latins donnés à Saint Marc de Venise par le cardinal Bessarion (1468), ἐν Revue des bibliothèques 4 (1894) 129-187. H. Omont, Le premier catalogue des mss grecs du cardinal Ridolfi, ἐν Bibl. de l'École des chartres 49 (1888) 309-324. — H. Omont, Catalogue des mss grecs d'Antoine Éparque (1538), ἐν Bibliothèque de l'École des chartes 53 (1892) 95-110 (ἐν τέλει κατάλογος τῶν χειρογρ. τῆς ἐν Παρισίοις ἐθνικῆς βιβλιοθήκης, ἅτινα ἀποδεδειγμένως προέρχονται ἐκ τοῦ Ἀντωνίου Ἐπάρχου). — H Omont, Catalogue des mss grecs de Fontainebleau sous François I et Henri II, ἐν Παρισίοις 1889. — Μικρὸν κατάλογον βιβλίων, ἀγορασθέντων ἐν τέλει τοῦ ιγ΄ αἰῶνος ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὲρ ἑνὸς μοναστηρίου, ἐξέδ. ὁ H. Usener ἐν Jahns Jahrb. 107 (1873) 147. — Léon Dorez, Un document sur la bibliothèque de Théodor Gaza, ἐν Revue des bibliothèques 3 (1893) 385-390 (συμβολαιογραφικὴ πρᾶξις τοῦ ἔτους 1477). — Μικρὸν κατάλογον βιβλίων περιέχει ἡ διαθήκη τοῦ Κρητὸς βιβλιογράφου Νείλου Δαμιλᾶ ἐκ τοῦ ἔτους 1417. Τὸ πρῶτον ἐξεδόθη ὑπὸ E. Legrand, Testament de Nil Damilas, ἐν Revue des études gr. 4 (1891) 178-181· ἔπειτα ὀρθότερον ὑπὸ Σπυρ. Π. Λάμπρου, Das Testament des Neilos Damilas, ἐν Βυζαν. Δελτ. 4 (1895) 585 587. — Περί-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λῆψις τοῦ καταλόγου τῶν ἑλλην. καὶ λατιν. χειρογρ. τοῦ καρδιναλίου Sirlet παρὰ E. Miller, Catalogue des mss grecs de la Bibl. de l'Escurial, ἐν Παρισίοις 1848 σ. 306-332. — H. Laemmer, De Leonis Allatii codicibus qui Romae in bibliotheca Vallicelliana asservantur, ἐν Freiburg 1864. — Κύριον ἔργον πρὸς γνῶσιν τῶν ἀρχαίων καταλόγων ἑλληνικῶν χειρογράφων ἐν βιβλιοθήκαις τῆς Ἱσπανίας εἶνε: Ch. Graux, Essai sur les origines du fonds grec de l'Escurial, ἐν Παρισίοις 1880 (=Bibl. de l'École des Hautes études 46. fasc) Ἐν αὐτῇ σελ. 413 417 καὶ κατάλογος χειρογράφων τοῦ Ἀντωνίου Ἐπάρχου (πρβ. τὴν ἀνωτέρω πραγματείαν τοῦ Omont). — Ὑλικὸν σχετικὸν περιέχει καὶ τὸ ἐξαίρετον ἔργον τοῦ P. Ehrle, Historia Bibliothecae Romanorum pontificum, Tomus I, ἐν Ρώμῃ 1890. — Διάφοροι παλαιοὶ κατάλογοι χειρογράφων ἐν τοῖς κώδιξι Barber. II 23, II 71, II 89· Vallicell. C. 28 κ. ἐν ἄ.

2. Τὰ νῦν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ἀνατολῆς ὑπάρχοντα χειρόγραφα:

1. Τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν ἐν Ἄθῳ μονῶν, ἀφοῦ ἄλλοτε εἰδήσεις περὶ αὐτῶν μεμονωμέναι ἀνεκοινώθησαν ὑπὸ τῶν ἐπισκεφθέντων αὐτὰς Villoison, Fallmerayer, Μηνωΐδου Μηνᾶ, E. Miller κ. ἄ., καταγραφὴν ἀκριβῆ ἔκαμεν ὁ Σπυρ. Π. Λάμπρος κατ' ἐντολὴν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἡ περιληπτικὴ αὐτοῦ περὶ τούτου ἔκθεσις (Ἔκθεσις πρὸς τὴν βουλὴν) μετεφράσθη συγχρόνως δὶς εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ August Boltz, Die Bibliotheken der Klöster des Athos, ἐν Βόννῃ 1881 καὶ ὑπὸ Heinrich von Rickenbach, Ein Besuch auf dem Berge Athos, ἐν Würzburg 1881. Τοῦ δὲ διεξοδικοῦ καταλόγου μέρος μὲν ἐτυπώθη ἐν Ἑλλάδι: Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, ὑπὸ Σπυρ. Π. Λάμπρου, Τόμος α΄, μέρος α΄, ἐν Ἀθήναις 1888. Νῦν δημοσιεύεται ὁλόκληρος ὁ κατάλογος πολὺ καλλίτερον συγκεκροτημένος ἐν Ἀγγλίᾳ. Μέχρι τοῦδε ἐξεδόθη: Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, Τόμος πρῶτος (καὶ μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ συνάμα τίτλου: Catalogue of the greek manuscripts of Mount Athos vol. I), ἐν Cambridge, University

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Press 1895. Πρβ. τὰ περὶ αὐτοῦ διαληφθέντα ὑπὸ Κ. Κ. ἐν Βυζαντ. Λελτ. 5 (1896) 214 ἑ. — Ἔτι δὲ Περὶ τῶν παλιμψήστων κωδίκων τῶν Ἁγιορειτικῶν βιβλιοθηκῶν ὑπὸ Σπυρ. Π. Λάμπρου, ἐν Ἀθήναις 1888. — Πρβ. τοῦ αὐτοῦ Ἑλληνικὰ χειρόγραφα, ἐν Ἑστίᾳ τῆς 8 Αὐγ. 24 Ὀκτ., 21 Νοεμ. 1893 (ἀρ. 32, 43, 47) (περιγραφὴ καὶ ὁμοιότυπά τινων ἁγιορειτ. κωδίκων).

2. Κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης, τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου: Ἰωάννου Σακκελίωνος, Πατμιακὴ βιβλιοθήκη, ἐν Ἀθήναις 1890. Πρβ. τὰ περὶ τοῦ βιβλίου τούτου διαληφθέντα ὑπὸ Γ. Λεστούνη ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημερ. τοῦ ὑπ. 2. παιδ. 1891 τόμ. 274 τεύχει Ἀπριλίου σελ. 426-437 καὶ ὑπὸ Α. Α. Δμητριγέφσκη, Βιβλιογραφικαὶ σημειώσεις 1 (ἐν Μόσχᾳ 1892) 253-259 (ῥωσσιστί). Νέα προσέθηκεν, ἰδίως δὲ περὶ τῶν εἰκοσιοκτὼ χειρογράφων, τὰ ὁποῖα δὲν περιεγράφησαν ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος, ὁ Α Α. Δμητριγέφσκη, Πατμιακὰ σχεδιάσματα, ἐν Κιέβῳ 1894 (κατὰ πρῶτον ἐν Trudy Kievskoj duch. ak. 1892-1894). Πρβ. τὰ περὶ τοῦ βιβλίου διαληφθέντα ὑπὸ Ν. Κρασνοζέλτσεφ ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 1 (1894) 723-732.

3. Μονὴ τοῦ Σινᾶ: V. Gardthausen, Catalogus codicum Graecorum Sinaiticorum, ἐν Ὀξφόρδῃ 1886.

4. Ἱεροσολύμων: Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἐκ τῶν τεσσάρων τόμων, ἐξ ὧν ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἐξεδόθησαν μέχρι τοῦδε ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος ἐν Πετρουπόλει 1891. 1894. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ D. Beljaev ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημ. τοῦ ὑπ. τ παιδ. 1892 τόμῳ 281 τεύχει Μαΐου σ. 184-207· ὑπὸ Κ. Κ. ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1, 622 ἑ. 3,638 ἑ. ὑπὸ Ε. Kurtz ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 1 (1894) 683-690. Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ καταλόγου χρησιμεύουσι τὰ «Ἀνάλεκτα», ἐν οἷς θέλουσιν ἐκδίδεσθαι ἐκλεκτὰ κείμενα ἀνέκδοτα ἢ σπάνια ἐκ τῶν χειρογράφων τῶν εἰς τὸ πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων ἀνηκουσῶν βιβλιοθηκῶν: Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, μέχρι τοῦδε ἐξεδόθη ὁ πρῶτος καὶ δεύτερος τόμος, ἐν Πετρουπόλει 1891. 1894. Περὶ τοῦ περιεχομένου ἴδε Βυζαντ. Δελτ. 1, 623· 4,180. — Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἐν Παλαιστίνῃ βιβλιοθηκῶν: Alb. Ehrhard, Die griechi-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

sche Patriarchalbibliothek von Jerusalem. 1. Die früheren Bibliotheken in Palästina. 2. Die Bibliothek des hl. Grabes, ἐν Römische Quartalschrift 5 (1891) 217—265· 329—331· 383—384 καὶ 6 (1892) 339-365.—Alb. Ehrhard, Das Kloster zum heil. Kreuz bei Jerusalem und seine Bibliothek, ἐν Historisches Jahrbuch der Görresges. 13 (1892) 158-172.—Alb. Ehrhard, Der alte Bestand der griech. Patriarchalbibl. von Jerusalem, ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen 9 (1892) 441-459.—Alb. Ehrhard, Das griechische Kloster Mar-Saba in Palästina, ἐν Römische Quartalschrift 7 (1893) 32-79.

5. Σμύρνης: Τὰ χειρόγραφα τῆς ἐν Σμύρνῃ εὐαγγελικῆς σχολῆς περιέγραψεν ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Σμύρνῃ βιβλιοθήκης τῆς εὐαγγελικῆς σχολῆς, ἐν Σμύρνῃ 1877.

6. Λέσβου κτλ. Ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐπεχείρησε κατ' ἐντολὴν τοῦ πρίγκιπος Θεοδ. Α. Μαυροκορδάτου διαφόρους περιηγήσεις ἐν Τουρκίᾳ (Λέσβῳ, Θρᾴκῃ, Μακεδονίᾳ κτλ.) πρὸς ἐξερεύνησιν τῶν διεσπαρμένων μικροτέρων βιβλιοθηκῶν· καρπὸς τῆς ἐρεύνης ταύτης εἶνε ἡ Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη ἤτοι γενικὸς περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνὰ τὴν ἀνατολὴν βιβλιοθήκαις εὑρισκομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884-1886, ὡς παράρτημα τοῦ 15ου, 16ου καὶ 17ου τόμου τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου.

7. Κωνσταντινουπόλεως: Βιβλιοθήκη τοῦ Συλλόγου: Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Κατάλογος τῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων. Μέρος πρῶτον, Σύλλογος, Ἀρχαιολογ ἐπιτροπή, Παράρτημα τοῦ κ'-κβ' τόμου (1892) σ. 76-126. —Τὸν κατάλογον τοῦ Μετοχίου τοῦ ἁγίου Τάφου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐξέδ ὁ Κ. Ν. Σάθας, Μεσαιων. βιβλιοθ. 1 (1872) 287-312.—Τολμηρόταται ἐλπίδες ἀνηρτῶντο ἐκ τῆς μέχρι πρὸ μικροῦ ἐν μυστηριώδει σκότει κεκαλυμμένῃ βιβλιοθήκῃ τοῦ παλαιοῦ σεραΐου, ἐν ᾗ ὑπετίθετο ὅτι ἐκρύπτοντο λείψανα τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παλαιολόγων. Ἂν εἰς τοὺς περιηγητὰς ἐδείχθησαν πάντα, περὶ οὗ δύναταί τις καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰ ἀμφιβάλλῃ, ἐλαττοῦται τὸ προσδοκώμενον μέγα πλῆθος εἰς δεκάδας τινὰς χειρογράφων γνωστῶν κειμένων (τοῦ Πολυβίου, τῆς Ἀριστοτέλους ζωολογίας, συγγραμμάτων περὶ τακτικῆς κτλ.). Τὰς ἀρίστας πληροφορίας περὶ τῶν χειρογράφων τοῦ σεραΐου παρέσχεν ὁ Fr. Blass ἐν Hermes 23 (1888) 219-233· 622-625. — F. Codera, Catalogues de bibliothèques de Constantinople, ἐν Bulletin de la Real Academia de la Historia 18 (1891) τεύχει 4-6.

8. Βιβλιοθήκη τῆς παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν μονῆς τῆς Θεοτόκου Πετρίτζου: Πληροφορεῖ ὁ Π. Ν. Παπαγεώργιος ἐν Ἡμερολογίῳ τῆς Ἀνατολῆς 1887 σ. 115 ἑ. καὶ Berl. philol. Wochenschr. 1887 σ. 821 ἑ.

9. Βιβλιοθήκη τῆς παρὰ τὰς Σέρρας μονῆς τοῦ Προδρόμου: Πληροφορεῖ περὶ ταύτης τῆς ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου μνημονευομένης βιβλιοθήκης, ἥτις κέκτηται ἐνενήκοντα ἓξ χειρόγραφα ἐπὶ περγαμηνῆς, ὁ Π. Ν. Παπαγεώργιος ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 319-325. Ὁ πλήρης αὐτῆς κατάλογος ὑπὸ Χριστοφόρου Λημητριάδου δὲν ἐξεδόθη ἔτι. Περὶ ἄλλων ἐν Σέρραις χειρογράφων ἴδε Παπαγεώργιον ἔνθ' ἀνωτ. 286-288.

10. Μονῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλίᾳ: Mezières, Mémoire sur le Pelion et l'Ossa, ἐν Archives des missions scientifiques, τόμῳ 3ῳ (1854) 248-250.

11. Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἄνδρῳ μονῆς: Κατάλογος ὑπὸ Κωνστ. Πληξιώτου παρὰ Ἀντωνίῳ Μηλιαράκῃ, Ὑπομνήματα περιγραφικὰ τῶν Κυκλάδων νήσων· Ἄνδρος, Κέως, ἐν Ἀθήναις 1880 σ. 161-181. — Ι. Α. Τζέτζη, Τὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς ἐν Ἄνδρῳ μονῆς ζωοδόχου πηγῆς, ἐν Παρνασσῷ 12 (1888) 134-149.

12. Βιβλιοθήκη τῆς νήσου Λέρου: Κατάλογος παρὰ Οἰκονομοπούλῳ, Λεριακὰ ἤτοι χωρογραφία τῆς νήσου Λέρου, ἐν Ἀθήναις 1888.

13. Βιβλιοθήκη τῆς παρὰ τὴν Ἄρταν μονῆς Βυλίζης: Ἡ μονὴ Βυλίζης καὶ τὰ ἐν αὐτῇ χειρόγραφα, ὑπὸ Σπυρ. Π. Λάμπρου ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολογ. ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος 4 (1892-1894) 353-356.

14. Σινώπης: Περιγραφὴ χειρογράφων βιβλίων τῆς ἐν Σινώπῃ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑλληνικῆς σχολῆς, ὑπὸ Ἀνθίμου Ἀλεξούδη, ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ 15 (1895) 23 ἑ. 39 ἑ

15. Βερατίου (Ἠπείρου): P. Batiffol, Les manuscrits grecs de Berat d'Albanie et le codex purpureus Φ, ἐν Archives des missions scientifiques IIIe série, τόμ. 13 (1887) 437-556.

16. Ἀθηνῶν: Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς καὶ τῆς τοῦ πανεπιστημίου βιβλιοθήκης, ὑπὸ Γ. Π. Κρέμου, ἐν Ἀθήναις 1876 (οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη). — Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ Ἰω. Σακκελίωνος καὶ Ἀλκ. Σακκελίωνος, ἐν Ἀθήναις 1892 (περιλαμβάνει 1856 χειρόγραφα, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν νεωτέρων χρόνων). — W. Reich, Ueber die Palimpseste der Universitäts — und Nationalbibliothek in Athen, Festgruss an H. Heerwagen, ἐν Ἐρλάγγῃ 1882 σ. 21-101 (ὁμιλεῖ περὶ ὀκτὼ ἀσημάντων παλιμψήστων).

17 Καΐρου: Κατάλογος τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν πατριαρχείων ἑλληνικῶν χειρογράφων παρά: O. Schneider, Beiträge zur Kenntniss der griechischen - orthodoxen Kirche Aegyptens, ἐν Δρέσδῃ 1874 σ. 41-47.

18. Ρωμουνίας: Βραχὺς κατάλογος ὑπὸ Κ. Ἐρβιτσιάνου ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, Εἰκοσιπενταετηρίδι, παραρτήματι τοῦ ιη΄ τόμου (1886) σ. 97-102, ὅπου παραπομπὴ γίνεται εἰς διεξοδικώτερον κατάλογον ἐν τόμῳ 3ῳ τῆς ῥωμουνικῆς Revista Theologica. Τὰ πλεῖστα τῶν χειρογράφων τούτων, ἅπερ προέρχονται ἐκ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τῆς Μολδοβλαχίας, ἀνήκουσιν εἰς τὸν ιζ΄-ιη΄ αἰῶνα καὶ περιλαμβάνουσι διδακτικὰ βιβλία, μεταφράσεις κτλ. ἐκ τῶν αὐτῶν χρόνων. Ἐκ βυζαντηνῶν συγγραμμάτων ὑπάρχουσι μόνον γνωστά, οἷα τοῦ Προδρόμου τετράστιχα, ἐγκώμιον τοῦ Ἰωάννου Εὐχαΐτου, μεταφράσεις τοῦ Πλανούδη κτλ.

3. Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Δύσει καὶ ἐν Ρωσσίᾳ συλλογῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων εὑρίσκεται παρὰ V. Gardthausen, Griechische Paläographie, ἐν Λειψίᾳ 1879 σ. 430-440. Κατωτέρω δὲ ἀναφέρω, χωρὶς νὰ ἐπιδιώκω ἀρτιότητα ἐν τοῖς σημειώμασί μου, τινὰς τῶν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου τοῦ Gardthausen δημοσιευθέντων καταλόγων:

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Γερμανία: G. Studemund et L. Cohn, Codices ex bibliotheca Meermanniana Philippici graeci nunc Berolinenses, ἐν Βερολίνῳ 1890. — Catalogus codicum graecorum qui in bibliotheca urbica Vratislaviensi adservantur, ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1889. — H. Omont, Catalogue des mss grecs des bibliothèques des villes Hanséatiques Hambourg, Brême et Lübeck, ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen 7 (1890) 351-377. — Μόνον ὀλίγα καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον νεώτατα χειρόγραφα ἑλληνικὰ ἀναγράφονται εἰς τοὺς μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντας, ὑπὸ W. Meyer ἐπεξειργασμένους τόμους τοῦ συγγράμματος: Verzeichniss der Hss im preuss. Staate, τόμῳ 1 μέρει 1-3, ἐν Βερολίνῳ 1893-1894

2. Γαλλία: Τὴν πλείστην ἐργασίαν ἐξετέλεσεν ἐνταῦθα ὁ H. Omont. Διὰ τοῦ ἐπιτόμου καταλόγου τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῶν ἐν τῇ ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς τῆς Γαλλίας βιβλιοθήκαις, διὰ δημοσιεύσεως πανομοιοτύπων ἐκδόσεων, ἀρχαιοτέρων καταλόγων χειρογράφων, μονογραφιῶν περὶ Ἑλλήνων βιβλιογράφων καὶ βιβλιεμπόρων κτλ. διεφώτισε σπουδαίως τὰ περὶ τῆς προελεύσεως καὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων. H. Omont, Inventaire sommaire des mss grecs de la bibliothèque nationale, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Παρισίοις 1886-1888 (ἐν τετάρτῳ τόμῳ θὰ περιέχεται ἡ εἰσαγωγὴ καὶ τὸ κείμενον). — H Omont, Facsimilés des mss grecs datés de la bibliothèque nationale du IXe au XIVe siècle, ἐν Παρισίοις 1891. — H. Omont, Les mss datés des XVe et XVIe siècles, de la bibliothèque nationale et des autres bibliethèques de France, ἐν Revue des bibliothèques 2 (1892) Janvier-Juin. — H. Omont, Facsimilés des mss grecs des XVe et XVIe siècles, ἐν Παρισίοις 1887.

3. Ἰταλία: Βολωνίας: A. Olivieri, Indice de'codici greci Bolognesi, ἐν Studi italiani di filol. classica 3 (1895) 385-496. — V. Puntoni, Indices codicum graecorum Bononiensium ab Al. Oliviero compositi supplementum, ἐν Studi ital. di fil. classica 4 (1896) 365-378. — Φλωρεντίας: E. Rostagno e N. Festa, Indice dei codici greci Laurenziani non compresi nel catalogo del Bandini, ἐν Studi ital. di fil. clas-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

sica 1 (1893) 129-232.—G. Vitelli, Indice de' codici greci Riccardiani, Magliabechiani e Marucelliani, ἐν Studi ital. di fil. classica 2 (1894) 471-570.—Γενούης: Alb. Ehrhard, Die griechischen Hss. von Genua, ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen 10 (1893) 189-218.—Κρυπτοφερράτης: Ant Rocchi, Codices Cryptenses seu Abbatiae Cryptae Ferratae in Tusculano digesti et illustrati, Tusculani 1883.—Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς μονῆς καὶ τῆς βιβλιοθήκης: Ant. Rocchi, De coenobio Cryptoferratensi ejusque bibliotheca et codicibus praesertim graecis commentarii, ἐν Τουσκούλῳ 1893.—Νεαπόλεως: Gius. Jorio, Codici ignorati nelle biblioteche di Napoli. Fasc. 1. ἐν Λειψίᾳ, O. Harrasowitz 1892. Τὸ σύγγραμμα προεσχεδιάσθη διὰ δέκα τεύχη, ὧν τὸ ἕβδομον μέλλει νὰ ἀφιερωθῇ εἴς τινας Βυζαντηνοὺς οἷον τὸν Ζωναρᾶν, Ψελλόν, Φραντζῆν, Πλήθωνα κτλ.—Περουγίας: Th. Allen, The greek mss of Perugia, ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen 10 (1893) 470-476.—W. Weinberger, Zu den griechischen Hss von Perugia, ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen 11 (1894) 405 ἑ.—Ρώμης: Henr. Stevenson Senior, Codices mss Palatini graeci bibliothecae Vaticanae, ἐν Ρώμῃ 1885.—Henr. Stevenson Senior, Codices mss graeci reginae Suecorum et Pii PP. II bibliothecae Vaticanae, ἐν Ρώμῃ 1888.—E. Farron et F. Battaglini, Codices mss graeci Ottoboniani bibliothecae Vaticanae, ἐν Ρώμῃ 1893.—Cas. Stornajolo, Codices Urbinates graeci bibliothecae Vaticanae, ἐν Ρώμῃ 1895.—Fr. Bancalari, Index codicum graecorum bibliothecae Casanatensis, ἐν Studi italiani di filol. classica, 2 (1894) 163-207.—Σικελίας: Fr. Rühl, Bemerkungen über Bibliotheken in Sizilien, ἐν Philologus 47 (1889) 577-588.—Ch. Diehl, Notices sur deux mss à miniature de la bibliothèque de l'université de Messina, Mélanges d'archéologie et d'histoire 8 (1888) 309-322.—Τουρίνου: Κατάλογος τῶν παρὰ Pasini ἐλλειπόντων χειρογράφων παρασκευάζεται ὑπὸ O. Zuretti.—Βενετίας: C. Castellani, Catalogus codicum graecorum qui in bibliothecam D. Marci Venetiarum inde ab anno MDCCXL ad haec

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

usque tempora inlati sunt, ἐν Βενετίᾳ 1895 (τὸ μέχρι τοῦδε δημοσιευθὲν μέρος περιέχει μόνον τὴν πρώτην κλάσιν τῆς ἀρχαίας τῶν χειρογράφων καταγραφῆς). — Βερώνης: H. Omont, Les mss grecs de la bibliothèque capitulaire et de la bibliothèque communale de Verone, ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen 8 (1891) 489-497. — Συντόμους καὶ ἐν μέρει ἀναξιοπίστους πληροφορίας περὶ ἑλληνικῶν χειρογράφων ἐν Μοδένῃ, Βολωνίᾳ, Γενούῃ, Ρώμῃ (Biblioteca Angelica, Casanatense, Corsini, Borghese, Vittorio Emmanuele, Vallicelliana, Archivio di San Pietro), Πιστόγιας, Λούκκας καὶ Σιένης παρέσχεν ὁ Th. W. Allen, Notes on greek mss in Italian libraries, ἐν Λονδίνῳ 1890. Ἐν τῷ προοιμίῳ σ. V-XII εἰδήσεις τινὲς βιβλιολογικαὶ ἃς δὲν ἐπαναλαμβάνω ἐνταῦθα, περὶ περιγραφῶν χειρογράφων ἑλληνικῶν τῆς Ἰταλίας. — Περιληπτικὸν κατάλογον τῶν ἐν Ἰταλίᾳ μικρῶν συλλογῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων ἐπεξειργάσθη ὁ E. Martini. Ἐκ τοῦ οὐχὶ πολὺ πρακτικῶς συντεταγμένου βιβλίου ἐδημοσιεύθη μέχρι τοῦδε: E. Martini, Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane, τόμ. 1, μέρος 1-2, ἐν Μιλάνῳ 1893-1896. Τὸ πρῶτον μέρος περιέχει: Μιλάνου, (Biblioteca nazionale di Brera καὶ Archivio del capitolo metropolitano), Παλέρμου (Biblioteca nazionale καὶ Museo nazionale), Πάρμας (Biblioteca Palatina), Παυίας (Biblioteca Universitaria). Τὸ δεύτερον μέρος περιέχει: Βρεσκίας (Biblioteca Queriniana), Κόμου (Bibl. Comunale), Κρεμώνης (Bibl. Governativa), Φερράρας (Bibl. Comunale), Γενούης (Bibl. Universitaria), Μαντούης (Biblioteca ed Archivio Gonzaga), Μιλάνου (Bibl. Trivulziana), Νεαπόλεως (Bibl. dei Gerolamini) καὶ ἓν παράρτημα (Mss varii).

4. Ἱσπανίας: Περὶ τῶν παλαιῶν καταλόγων ἴδε V. Gardthausen, Griechische Paläographie σελ. 431. — Ch. Graux, Rapport sur une mission en Espagne, Archives des missions scientifiques III. série, τόμ. 5ῳ (1879) 111-136. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν ταύτην ὑπάρχουσιν ἐν Ἱσπανίᾳ 443 ἑλληνικοὶ κώδικες ἐν 15 βιβλιοθήκαις καὶ 8 πόλεσι. — Ch. Graux et A. Martin, Facsimilés des mss grecs d'Espagne, ἐν Παρισίοις 1891. — Notices som-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

maires des mss grecs d'Espagne et de Portugal par Ch. Graux, mises en ordre et complétées par Alb. Martin, ἐν Παρισίοις 1892 (καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῶν Nouvelles archives des missions scientifiques). — Ἔτι δὲ Ch. Graux, Essai sur les origines du fonds grec de l'Escurial, ἐν Παρισίοις 1880 (ἴδε ἀνωτέρω). — Τὰ ὑπὸ Iriarte μὴ καταχωρισθέντα εἰς τοὺς καταλόγους ἑλληνικὰ χειρόγραφα τῆς Μαδρίτης κατέγραψεν ὁ E. Miller, Catalogue des mss grecs de la bibliothèque royale de Madrid (supplément au catalogue d'Iriarte), ἐν Notices et extraits 31, 2 (1886) 1-116.

5. Ἑλβετίας: H. Omont, Catalogue des mss grecs des bibliothèques de Suisse. Bâle, Berne, Einsiedeln, Genève, St Gall, Schaffhouse et Zurich, ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen 3 (1886) 385-452. — H Omont, Supplément au catalogue des mss grecs des bibliothèques de Suisse, ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen 8 (1891) 22-26.

6. Βελγικῆς: H. Omont, Catalogue des mss grecs de la bibliothèque royale de Bruxelles et des autres bibliothèques publiques de Belgique, ἐν Revue de l'instruction publique en Belgique τόμ. 37ῳ καὶ 38ῳ (1884-1885).

7. Ὁλλανδίας: H. Omont, Catalogue des mss grecs des bibliothèques publiques des Pays-Bas (Leyde excepté), ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen 4 (1887) 185-214.

8. Ἀγγλίας: H. Omont, Notes sur les mss grecs du British Museum, ἐν Bibliothèque de l'école des chartes 45 (1884) 314-350.

9. Δανιμαρκίας καὶ Σουηδίας: Ch. Graux, Rapport sur les mss grecs de Copenhague, ἐν Archives des missions scientifiques, IIIe série, Τόμ. 6ῳ (1880) 133-242 (μετὰ πέντε πινάκων πανομοιοτύπων). — Ch. Graux, Notices sommaires des mss grecs de Suède, mises en ordre et complétées par Alb. Martin, ἐν Archives des missions scientifiques, IIIe série, τόμ. 15ῳ (1889) 293-370.

10. Ρωσσίας: Παλαιότεροι κατάλογοι παρὰ V. Gardthau-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

sen, Griechische Paläographie σ. 438.—Ἔτι δέ: Ἀρχιμανδρίτου Σάββα, Κατάλογος περιληπτικὸς τῆς ἐν Μόσχᾳ πατριαρχικῆς (νῦν δὲ συνοδικῆς) βιβλιοθήκης, ἐν Μόσχᾳ 1858 (περιέχει κατάλογον ἀλφαβητικὸν κατὰ συγγραφεῖς καὶ καθ' ὕλην τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἱερᾶς συνόδου τῆς Ρωσσίας· ρωσσιστί).—Τὸ βιβλίον τοῦτο ὡς καὶ ὁ παλαιὸς κατάλογος τοῦ Mathaei ἔγιναν νῦν περιττὰ διὰ τοῦ νέου καταλόγου τοῦ ἀρχιμανδρίτου Βλαδιμήρου: Συστηματικὴ περιγραφὴ τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Μόσχᾳ βιβλιοθήκης τῆς ἱερᾶς συνόδου. Πρῶτον μέρος: τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα. Ἐν Μόσχᾳ 1894 (ρωσσιστί).

4. Τοῦ Ἄθω: Περὶ τῶν ἐν Ἄθῳ μονῶν, τῆς ἱστορίας τῶν κανονισμῶν αὐτῶν, τῶν μνημείων τῆς τέχνης κτλ. συνέγραψαν πλεῖστοι. Πρῶτος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐπισκεπτῶν καὶ ἐρευνητῶν εἶναι ἐν ἀρχῇ τοῦ ιη΄ αἰῶνος ὁ Ἕλλην ἰατρὸς Ἰωάννης Κομνηνὸς (1657-1719). Τὸ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφὲν Προσκυνητάριον τοῦ ἁγίου ὄρους τοῦ Ἄθωνος ἐτυπώθη ἐν Βενετίᾳ τὸ 1701 (καὶ πολλάκις αὖθις). Μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως καὶ παρὰ Montfaucon, Palaeographia graeca, ἐν Παρισίοις 1708 σ. 441-499. Περὶ ἄλλων συγγραμμάτων τούτου τοῦ Κομνηνοῦ ἴδε Κ. Ν. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία σ. 397 καὶ ἀνωτ. Α΄ τόμ. σ. 606 σημ. 4.—Κατόπιν ἔρχεται ἡ Περίοδος τοῦ ἀγιωνύμου ὄρους τοῦ Ἄθωνος συντεθεῖσα διὰ στίχων πολιτικῶν, ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Νικαίας Πορφυρίου. Ἐξεδόθη ὑπὸ Montfaucon ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 501-509.—Κατὰ τὸν ἐκπνέοντα αἰῶνα ἠρεύνησαν τὸν Ἄθω ἰδίως ὁ Curzon, ὁ K. E Zachariae von Lingenthal, ὁ Grisebach, ὁ Didron, ὁ ἐπίσκοπος Πορφύριος Οὐσπένσκη, ὁ Σεβαστιάνωφ, ὁ Ph. Fallmerayer, ὁ V. Langlois, ὁ E. Miller, ὁ Neyrat, ὁ Riley, ὁ E. I. Γεδεών, ὁ J. Strzygowski, ὁ H. Brockhaus κ. ἄ. Ἐν τοῖς ἑπομένοις ἀναγράφομεν τὰ σπουδαιότατα περὶ τοῦ Ἄθω συγγράμματα:

1. Γενικὰ συγγράμματα: Τὸ λογοτεχνικῶς ἔτι καὶ νῦν σημαντικώτατον ἔργον εἶνε: Ph. Fallmerayer, Fragmente aus dem Orient, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Στουττγάρτῃ 1845. Δευτέρα ἔκδοσις ἐπηυξημένη διὰ παραρτήματος καὶ μετ' εἰσαγωγῆς ὑπὸ G. M. Thomas, ἐν Στουττγάρτῃ 1877.—A. Grisebach, Reise durch Ru-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

melien und nach Brussa im Jahre 1839, ἐν Γοτίγγῃ 1841. — Victor Langlois, Le mont Athos, ἐν Παρισίοις 1867. Ὡς εἰσαγωγὴ τοῦ βιβλίου: Géographie de Ptolémée, reprod. photolithograph. etc. sous la direction de M. Pierre de Sévastianoff. — Ἐμβριθὲς βιβλίον περὶ Ἄθω συνέγραψεν ὁ Πορφ. Οὐσπένσκη. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἐδημοσιεύθη ὑπὸ μορφὴν τοιαύτην, ὥστε ἀπέβη ἥκιστα πρακτικόν, βιβλιογραφικῶς δὲ δυσπερίληπτον. Τὸ ὅλον σύγκειται ἐξ ἑνέα μερῶν, ὧν τὰ ὀκτὼ πρῶτα φέρουσιν ἐπὶ μόνου τοῦ ἐξωφύλλου τὸν διπλοῦν γενικὸν τίτλον: Χριστιανικὴ ἀνατολή. Ἄθως, τὸ δὲ ἔνατον ἐπιγράφεται: Πρώτη περιοδεία εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς σκήτας τοῦ Ἄθω. Μέρος Β΄ παράρτημα τοῦ δευτέρου τμήματος τοῦ μέρους τούτου (τουτέστι τοῦ 7ου μέρους τοῦ ὅλου συγγράμματος). Τὰ ὀκτὼ πρῶτα μέρη ἔχουσι πλὴν τοῦ τίτλου τοῦ ἐξωφύλλου διαφόρους μερικωτέρους τίτλους οἷον Ἱστορία τοῦ Ἄθω (1-3), Πρώτη περιοδεία εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς σκήτας τοῦ Ἄθω (4-7), Δευτέρα περιοδεία κτλ. (8), παράρτημα τοῦ 7ου μέρους (9). Τὰ μέρη 1ον—6ον ἐδημοσιεύθησαν ἐν Κιέβῳ 1877, τὰ δὲ 7ον-9ον ἐν Μόσχᾳ 1880—81. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἓν ἄλλο ἔργον ἐκ τῶν ὑπὸ Οὐσπένσκη καταλειφθέντων ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς αὐτοκρ. ῥωσσ. ἀκαδημ. ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: Χριστιανικὴ ἀνατολή. Ἱστορία τοῦ Ἄθω, μέρος τρίτον, ἐν Πετρουπόλει 1892, ὅπερ ὡς φαίνεται ἀποτελεῖ ἐξακολούθησιν τῶν πρώτων μερῶν τοῦ ῥηθέντος συγγράμματος. Πρβ. τὰ διαληφθέντα περὶ αὐτοῦ ὑπὸ Δ. Δμητριγιέφσκη ἐν Βυζαντ. Χρον. 1 (1894) 413-429. — Περὶ τῶν μετὰ θάνατον ὑπὸ Οὐσπένσκη καταλειφθέντων πρβ. Β. Βασιλιέφσκη, Περιγραφὴ τῆς συναγωγῆς βυζαντηνῶν ἐγγράφων τοῦ Πορφυρίου (Οὐσπένσκη), ἐν τῇ Ἐτησίᾳ ἐκθέσει τῆς αὐτοκρ. δημοσ. βιβλιοθήκης ἔτους 1883, ἐν Πετρουπόλει 1885 (ῥωσσιστί). V. Jernstedt, Κατάλογος τῶν χρονολογημένων ἑλληνικῶν χειρογράφων ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ ἐπισκόπου Οὐσπένσκη, ἐν τῇ Ἐτησίᾳ ἐκθέσει τῆς αὐτοκρ. δημοσ. βιβλιοθήκης τοῦ ἔτους 1887, ἐν Πετρουπόλει (ῥωσσιστί). P. Syrku, Περιγραφὴ τῶν ἐγγράφων τοῦ ἐπισκόπου Πορφυρίου Οὐσπένσκη, ἐν Πετρουπόλει 1891 (=Ζαπίσκη, τῆς αὐτοκρ. ῥωσσικῆς ἀκαδημίας τόμῳ 64ῳ παραρτ. 9ῳ) ῥωσσιστί. — A. St. Neyrat, L'Athos. Notes d'une excursion à la

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

presqu'île et à la montagne des moins, ἐν Παρισίοις 1880. — M. I. Γεδεών, Ὁ Ἄθως, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1885. Λεπτομερῶς διέλαβε περὶ τοῦ βιβλίου ὁ Γ. Δεστούνης ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1886 τόμ. 245 Ἰουνίου σ. 349-375. — Ath. Riley, Athos or the mountain of the monks, ἐν Λονδίνῳ 1887. — Emm. Miller, Le mont Athos. Vatopédi et l'île de Thasos. Avec une notice sur la vie et les travaux de M. Emm. Miller par Mis de Queux de Saint-Hillaire. Ἐν Παρισίοις 1889 (κατὰ μέγα μέρος τοῦ ῥητορικοῦ εἴδους πραγματεία). — Μέγα καὶ πολυτελὲς σύγγραμμα περὶ τοῦ Ἄθω, κοσμούμενον ὑπὸ φωτοτυπιῶν, ξυλογραφιῶν καὶ χρωμολιθογραφικοῦ πίνακος παρασκευάζεται ὑπὸ τοῦ ἱεροδιακόνου Κοσμᾶ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Παύλου. — Τὸ κύριον σύγγραμμα περὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης: H. Brockhaus, Die Kunst in den Athosklöstern, ἐν Λειψίᾳ 1891. Πρβ. τὰ λεπτομερῶς περὶ τοῦ συγγράμματος τούτου διαληφθέντα ὑπὸ J. Strzygovski, ἐν Βυζαντηνῷ Δελτ. 1 (1892) 347-351.

2. Εἰδικὰ συγγράμματα: Duchesne et Bayet, Mission au mont Athos, Archives des missions scientifiques Troisième série, τόμ. 3ῳ (1876) 201-528 (ἀνακοινώσεις περὶ ἐπιγραφῶν, ἐπισήμων ἐγγράφων, χειρογράφων, ἔργων τῆς τέχνης). — Ph. Meyer, Beiträge zur Kenntniss der neueren Geschichte und des gegenwärtigen Zustandes der Athosklöster, ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte 11 (1890) 395 435. — Ἀλ. Λαυριώτου, Λόγιοι Ἁγιορεῖται, ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ 13 (1893) 229 (περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων Ἀθανασίου τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἁγ. Λαύρας τῆς ἐν Ἄθῳ). — Ἀλ. Λαυριώτου, Ἱστορικά. Περὶ τοῦ Ἄθω. Ἐν Νεολόγου ἑβδομαδιαίᾳ ἐπιθεωρήσει τῆς 5ης, 12ης, 19ης Σεπτεμ. 1893 (συναγωγὴ χωρίων συγγραφέων ἀρχαίων καὶ βυζαντηνῶν περὶ τοῦ Ἄθω). — Joh. Dräseke, Vom Dionysioskloster auf dem Athos, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 79-95. Ἔτι δὲ ἴδε τὴν ἐπανόρθωσιν ὑπὸ Jos. Müller ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 440 καὶ Σπυρ. Π. Λάμπρος, Noch einmal das Dionysioskloster auf dem Athos, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 609-616 (μετὰ δύο πανομοιοτύπων τοῦ κώδικος τοῦ Ἑρμᾶ). — Α. Μωραϊτίδης, Τὸ ἱερὸν κοινόβιον τοῦ Διονυσίου, ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Παρνασσῷ 17 (1894) 17-33. — Ἀπεικονίσεις τῶν μονῶν τοῦ Ἄθω κατὰ τὰς προμελέτας τοῦ ζωγράφου Wuttke μετὰ κειμένου ὑπὸ G. Ebbers ἐν τῷ περιοδικῷ «Vom Fels zu Meer» 1892 σ. 9-20. — Πρβ. καὶ Α. Δμητριγέφσκη, Ἡ μονὴ τοῦ Ἰωάννου θεολόγου ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἰδιόρρυθμα μοναστήρια τοῦ ἁγίου Ὄρους, ἐν Trudy Kievskoj duch. akad. 1892 Νοεμβρίου σ. 326-492. — Ἱκανὸν ὑλικὸν μὴ χρησιμοποιηθὲν ἔτι εὑρίσκεται ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν μονῶν τοῦ Ἄθω. Π.χ. ὁ ἀθωνιτικὸς κῶδιξ 498 τοῦ ιθ΄ αἰ. περιέχει πολιτικοὺς στίχους περὶ τοῦ Ἄθω καὶ Πάτρια τοῦ ἁγίου Ὄρους. Ταῦτα καὶ ἐν κώδιξιν ἀθωνιτικοῖς 1579 τοῦ ιε΄ αἰ., 3666 τοῦ ιζ΄ αἰ. καὶ 3821 τοῦ ιη΄ αἰ., ἀθηναϊκῷ 701 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: «Ἀνάμνησις μερικὴ περὶ τοῦ Ἄθω ὅρους τὰ λεγόμενα Πάτρια».

3. Ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ Ἄθω: Πορφυρίου Οὐσπένσκη, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἄθω σωζομένων ἐπισήμων ἐγγράφων, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1847 τόμῳ 55ῳ σ. 36-74· 169-200. — Σερβιστὶ δὲ ὑπὸ Δημ. Ἀβραάμοβιτς (σερβικὰ καὶ ἄλλα ἔγγραφα περὶ τοῦ Ἄθω), Τὸ ἅγιον Ὄρος ἐν Βελιγραδίῳ 1847. — Ἀμφότερα τὰ δημοσιεύματα τοῦ Οὐσπένσκη καὶ Ἀβραάμοβιτς ἐξέδωκεν ἐν γερμανικῇ μεταφράσει (σὺν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ τινῶν ἐγγράφων) ὁ Jos. Müller, Historische Denkmäler in den Klöstern des Athos, δημοσιευθέντα παρὰ Fr. Miklosich, Slavische Bibliothek 1 (1851) 123-207. — Ἐκ τούτου ἀνετύπωσε τὰ 214 ἔγγραφα, ἅπερ ἀναφέρονται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ βυζαντηνοῦ κράτους, ὁ K. E. Zachariae von Lingenthal, Jus Graeco-Romanum 3 (1857) XV-XXVII. Τὸ μόνον ἐπίσημον ἔγγραφον, ὅπερ ὁ Müller καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Zachariae von Lingenthal (σελ. XXVII-XXXIII) διεξοδικῶς ἀνεκοίνωσαν, τουτέστι χρυσόβουλλον τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ διὰ τὴν μονὴν Ξηροποτάμου ἐκ τοῦ ἔτους 924, ἀπεδείχθη κατόπιν νόθον, καθὰ καὶ ὁ Zachariae, Geschichte des griechisch-römischen Rechts, γ΄ ἐκδόσεως (1892) 24 ἑ., ἀνεγνώρισεν. — Περίληψιν τῶν προτέρων πραγματειῶν περὶ τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τοῦ Ἄθω μετά τινων ἀνεκδότων ἑλληνικῶν καὶ σλαυικῶν τοιούτων παρέσχεν ὁ Τ. Φλωρίνσκη, Περγαμηναὶ τοῦ Ἄθω καὶ φωτογραφικαὶ αὐτῶν ἀπεικονίσεις ἐν ταῖς συλλογαῖς Π. Ι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σεβαστιάνωφ, ἐν Πετρουπόλει 1880. — Ph. Meyer, Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster, ἐν Λειψίᾳ 1894. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ περίληψις τῆς ἱστορίας τῶν κανονισμῶν τῶν μονῶν τοῦ Ἄθω. Πρβ. τὴν βιβλιογραφίαν ὑπὸ C. Neumann, ἐν Berl. phil. Wochenschrift 1894 στ. 1332-1336 καὶ τὰ λεπτομερῶς διαληφθέντα ὑπὸ Ι. Σόκολωφ ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερίδι τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1896 τόμ. 303 Φεβρ. σ. 467-479. — Δύο κτητορικὰ τῆς μονῆς Λαύρας ἐξέδ. ὁ Ἀλ. Λαυριώτης, Περὶ τοῦ ἐτυμολογικοῦ τῆς λέξεως λαύρας, ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ 12 (1892) 39 ἑ., 46 ἑ. — Ἄλλο εἰς τὴν Λαύραν ἀπονεμηθὲν μολυβδόβουλλον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικολάου Χρυσοβέργη χρονολογίας Ἀπριλίου τοῦ 989 ἐξέδ. ὁ Ἀλ Λαυριώτης ἐν Ἐκκλησ Ἀληθείᾳ 12 (1892) 386 ἑ. — Ἀλ. Λαυριώτου, Χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἐν Νεολόγου ἑβδομαδιαίᾳ ἐπιθεωρήσει τῆς 3 Ἰανουαρ. 1893 (δωρητήριον τοῦ αὐτοκράτ. Ἰωάννου Ε΄ ἐκ τοῦ ἔτους 1342). — Ἀλ. Λαυριώτου, Ἀνέκδοτον χρυσόβουλλον Ἰωάννου τοῦ β΄ τῶν Παλαιολόγων, αὐτόθι 21 Φεβρ. 1893. — A. Mordtmann, Ἱστορικὰ ἔγγραφα περὶ τοῦ Ἄθω, Ἑλλην. φιλολ. σύλλογος, Ἀρχαιολογ. ἐπιτροπή Παράρτ. τοῦ κ΄-κβ΄ τόμου (1892) 61-72 (ἐξεδόθη ἡ Διήγησις μερικὴ τῶν ἐπιστολῶν Ἀλεξίου βασιλέως καὶ Νικολάου πατριάρχου γενομένη κατὰ διαφόρους καιρούς). — Τὰ ἔγγραφα τῆς ἐν Ἄθῳ ῥωσσικῆς μονῆς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος ἐν ἓξ τεύχεσιν, ἐν Κιέβῳ 1873 (ἐν τῷ α΄ καὶ β΄ τεύχει ἑλληνικαὶ περγαμηναὶ μετὰ ῥωσσικῆς μεταφράσεως). — Ἐπίσημά τινα ἔγγραφα καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1 μνημονευθεῖσι βιβλίοις τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη καὶ M. I. Γεδεών. Εἶνε ἀπαραίτητος γενικὴ κριτικὴ ἔκθεσις τῶν ἀθωνιτικῶν περγαμηνῶν.

5. Περιληπτικῶς περὶ τῶν βυζαντηνῶν σπουδῶν διέλαβεν ὁ G. Bernhardy, Grundriss der griech. Litteratur I ε΄ ἐκδόσ. (1892) 716 ἑ. Πρβ. καὶ τὰ προλεγόμενα τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσ τοῦ Σουΐδα, διὰ δὲ τὴν ἱστορίαν τῶν κειμένων τῶν τραγικῶν ἰδίως U. von Wilamowitz v. Moellendorff, Euripides, Herakles, τόμ. 1 (ἐν Βερολίνῳ 1889) 120-219.

216. Φώτιος. Μετὰ τὴν ἀπελπιστικὴν ἐρημίαν, ἥτις ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τῶν Βυζαντηνῶν ἐξαπλοῦται ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑβδόμου αἰῶνος μέχρι τῆς καταπαύσεως τῆς περὶ τῶν εἰκόνων ἔριδος, ἀνεγείρεται αἴφνης ὡς ὑψηλὴ βουνοῦ κορυφὴ ἀπὸ χώρας ὁμαλῆς μία τῶν γιγαντωδῶν μορφῶν τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὁ πατριάρχης Φώτιος (περὶ τὰ 820 μέχρι τοῦ 891 περίπου). Ἐν ἄλλῃ ἐποχῇ, κεκορεσμένῃ γραμμάτων, οἵα ἦτον ἡ ἀλεξανδρηνή, ἢ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, δὲν θὰ ἐξέπληττε τόσον ἡ τοιαύτη δραστηριότης ἀνδρὸς καταπληκτικῶς πολλὰ μελετήσαντος καὶ καταπληκτικῶς πολλὰ παραγαγόντος· ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, τῶν οἵων καὶ ἐν τῇ Δύσει καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ προηγήθησαν αἱ δύο σκοτεινόταται τοῦ μέσου αἰῶνος ἑκατονταετηρίδες, ὁ Φώτιος προβάλλει ὡς θαυμαστὴ ἐν τῷ μεγαλείῳ αὐτῆς προσωπικότης, ἧς ἡ γένεσις δὲν ἐξηγεῖται εὐκόλως. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς συγγραφικῆς τοῦ ἀνδρὸς δραστηριότητος σημαντικωτέρα ἴσως εἶνε ἡ ἀκαταπόνητος καὶ μεγάλων ἀποτελεσμάτων αἰτία γενομένη πρακτικὴ αὐτοῦ ἐργασία, καθίσταται δύσκολον νὰ μελετηθῇ ὁ βίος τοῦ Φωτίου μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριβείας κατὰ πάσας τὰς ἐκφάνσεις αὐτοῦ καὶ ἔτι δυσκολώτερον νὰ κριθῇ ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς μετὰ πλήρους ἀντικειμενικότητος.

Ὁ Φώτιος ἐγεννήθη ἐκ γονέων ἐπιφανῶν, οἵτινες διὰ τὴν ὀρθοδοξίαν των πολλὰ ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων, ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὸ 820 (πάντως οὐχὶ μετὰ τὸ 827). Ἐκ πατρὸς ἐσυγγένευε πρὸς τὸν πατριάρχην Ταράσιον (ἀποθαν. τὸ 806). Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἀπέβαλεν ἐν τῷ εἰκονομαχικῷ ἀγῶνι περιουσίαν καὶ ἀξιώματα, ἀλλ' ἡ καταδίωξις αὕτη προδήλως δὲν ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ παρακωλύσῃ ἐντελῶς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ νεαροῦ Φωτίου. Περὶ τῶν διδασκάλων του οὐδὲν γνωρίζομεν, πολλὰ ὅμως πληροφορούμεθα περὶ τῶν πολυαρίθμων μαθητῶν του. Μόλις μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του ὁ Φώτιος ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἑλκύσῃ ἄλλους εἰς ἑαυτόν, ἵνα καταστήσῃ κοινωνοὺς τῆς κολοσσιαίας του μαθήσεως. Ὁ γνήσιος δὲ βυζαντηνὸς χαρακτὴρ τῆς φιλολογικῆς διδασκαλικότητος, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀχώρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στος ἐνίοτε καταντᾷ κἄποια σχολαστικότης, παρέμεινε καὶ παρὰ τῷ Φωτίῳ καὶ μέχρι μάλιστα τοῦ τέλους τοῦ βίου του ὡς διακριτικὴ ἰδιότης. Πανταχοῦ τὴν προσοχὴν ἑλκύει εἰς τὴν γραμματικὴν ἀκριβολογίαν καὶ διορθώνει τὰς γλωσσικὰς ἀβλεψίας τῶν φίλων του καὶ πατριάρχης ὢν ἀκόμη καὶ ἐκ τῆς ὑπεροχίας του. Ὡς διδάσκαλος, τοῦ ὁποίου ὁ οἶκος ἔγινεν ἐντευκτήριον φιλομαθῶν νέων, ἡρμήνευε τὰς κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰς ἀπορίας περὶ γενῶν καὶ εἰδῶν, περὶ σωμάτων καὶ ἰδεῶν. Πρὸς χρῆσιν δὲ ἐν τοῖς σχολείοις συνέγραψε διαλεκτικὰ ἐγχειρίδια, ἰδίως περὶ τῶν τοπικῶν, καὶ ἐπραγματεύθη μετὰ τῶν μαθητῶν του θεολογικὰ καὶ φιλολογικὰ θέματα. Τοῦ διδασκαλικοῦ του ἔργου δὲν παρητήθη καὶ ἔτε ἐκλήθη εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα. Ὁ οἶκος αὐτοῦ παρέμεινεν ἐντευκτήριον ἀνδρῶν φιλοπόνων καὶ φιλομαθῶν, κέντρον ὑψηλῆς παιδείας. Ὁ ἀκαταπόνητος κύριος τῆς οἰκίας ἔδιδεν εἰς ἀνάγνωσιν βιβλία, τὰ ὁποῖα ἔκρινεν ἔπειτα αὐτὸς κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν· ἐδίδασκεν, ἐνεθάρρυνε καὶ ἔψεγε τοῦτον ἢ ἐκεῖνον μεθ' ὑπομονῆς καὶ συνέσεως. Παρὰ τῶν ὁμιλητῶν αὐτοῦ ἀπήτει — καὶ ἐν τούτῳ τύπος σχολάρχου θερμουργοῦ — ἀπεριόριστον ὑποταγὴν καὶ ἔγγραφον ἀκόμη ὑπόσχεσιν ὑπακοῆς ἐν τῷ μέλλοντι. Τὸ πολυμερὲς τῆς ἐπιστημοσύνης τοῦ Φωτίου, τὴν ἀκαταπόνητον ἐργατικότητα καὶ τὴν πνευματικήν του εὐστροφίαν ἀνεγνώρισαν ἀπερι φράστως πάντες, καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἀντίπαλοί του. Νύκτας ὁλοκλήρους ἐμελέτα καὶ συνῆγε πανταχόθεν βιβλία ἀποκτήσας θησαυρὸν γνώσεων τοιοῦτον, δι' οὗ ὄχι μόνον τοὺς συγχρόνους ὑπερέβαλεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς παλαιοὺς ἠδύνατο ν' ἀνταγωνισθῇ. Εἰς τὰς φιλοσοφικάς του μελέτας τὴν προτίμησιν ἔδιδεν εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, ἐνῷ τὸν Πλάτωνα ὡς ἀνὴρ πραγμάτων ἐραστὴς δὲν δεικνύει ὅτι κατανοεῖ ὁμοίως, εὑρίσκει μάλιστα παρ' αὐτῷ ἵνα ψέξῃ ἀντιφάσεις, ἀσαφείας καὶ φαντασιώδεις ἰδέας[1]). Εἰς τὰς διαλεκτικὰς πραγματείας ἠκολούθησεν ὁ Φώτιος πρὸ παντὸς τὸν Πορφύριον, Ἀμμώνιον καὶ Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Καθ'

[1]) Ἴδε Μυριοβίβλου τίτλους 37 καὶ 242.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἕν τι μόνον δύναταί τις νὰ μεμφθῇ τὸν Φώτιον ἐπὶ μονομερεῖ γνώσει· πλὴν τῆς ἑλληνικῆς οὐδεμίαν ἄλλην γλῶσσαν κατεῖχεν, οὐδὲ τὴν λατινικὴν καὶ ἑβραϊκήν. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται κάλλιστα ἐκ τῆς δεσποζούσης θέσεως, ἣν τότε κατεῖχεν ἐν τῇ οἰκουμένῃ τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος. Γνῶσις ξένων γλωσσῶν ἦτο ἐν Βυζαντίῳ κάτι τι ἀσύνηθες καὶ οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες κατὰ τοῦτο εἶνε γνήσια τέκνα τῶν προγόνων αὐτῶν, οἵτινες οὐδέποτε ἀπέβαλον τὴν ἀγέρωχον αὐτάρκειαν ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν μαθήσει καὶ τῷ πολιτισμῷ.

Ἐνῷ διὰ τὴν ἐπιστημοσύνην καὶ τὰς πρακτικὰς γνώσεις ἤδη ὑπέρεχον θέσιν ὁ Φώτιος κατεῖχεν, ὡς συγγενεύων καὶ πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον ἔτι μεγαλειτέρας ἐλπίδας ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸς τὰ ὕψιστα τοῦ κράτους ἀξιώματα· ἡ νεωτάτη ἀδελφὴ τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας, ἡ βασιλόπαις Εἰρήνη, ἦτο σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Φωτίου, τοῦ πατρικίου Σεργίου. Καθαιρεθέντος τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, ἐξελέχθη διάδοχος ὁ Φώτιος, ἂν καὶ ἦτο λαϊκός. Ἐντὸς ἓξ ἡμερῶν διῆλθεν ὅλας τὰς βαθμῖδας τῆς ἱεραρχίας μέχρι τῆς τοῦ ἐπισκόπου, μεθ' ὃ ἀνῆλθε τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὴν 25 Δεκεμβρίου τοῦ 858. Ἡ πολυάριθμος ἔτι φατρία τοῦ Ἰγνατίου κατεδιώχθη ἀπηνῶς ὑπὸ τῆς τοῦ Φωτίου. Μετὰ μακρὰς δὲ διαπραγματεύσεις καὶ ἀποπείρας δικαιολογίας ὁ Φώτιος ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ πάπα, ὡς διαιτητοῦ τῆς ἔριδος, καὶ τέλος ἅμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσει Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (867) καθηρέθη. Οὕτως ἀνέβη νῦν τὸ δεύτερον τὸν θρόνον ὁ Ἰγνάτιος. Ἀλλὰ μετὰ χρόνον ἀνέκτησε τὴν εὔνοιαν τοῦ αὐτοκράτορος ὁ Φώτιος, ἂν καὶ εἶχεν ἀναθεματισθῇ ὑπὸ συνόδου τινὸς ἐν Ῥώμῃ (τὸ 869). Ὁ Βασίλειος μάλιστα ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ του Λέοντος καὶ ἀποθανόντος τοῦ Ἰγνατίου ἀνεβίβασε τὸ δεύτερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον (τὸ 877). Ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν θέσιν του, τύχῃ δὲ καὶ γενικῆς ἀναγνωρίσεως, συνεκρότησε τὸ 879-880 μετὰ πάσης λαμπρότητος σύνοδον, ἀλλὰ καὶ οὕτω δὲν κατώρθωσε νὰ λάβῃ τὴν συγκατάθεσιν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς Ρώμης, ἀναθεματισθεὶς τὸ δεύτερον ἐν ἔτει 881 ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου Η΄. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐκλόνησε πάλιν τὴν θέσιν τοῦ πατριάρχου καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἅμα δὲ τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσει Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου, ὁ Φώτιος καθηρέθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς μοναστήριον (τὸ 886). Περὶ τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ πολὺ ἐξυμνηθέντος καὶ πολὺ καταδιωχθέντος ἀνδρὸς οὐδὲν ἀσφαλὲς γνωρίζομεν· κατ' ἀρχαίας, ἀλλ' οὐχὶ ἐντελῶς ἀξιοπίστους εἰδήσεις ἀπέθανεν ἐν τῇ ἐξορίᾳ τὸ 891. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ οὐδὲν μεταφέρει ἡμᾶς ὡρισμένως εἰς τοὺς μετὰ τὴν δευτέραν καθαίρεσιν χρόνους. Μόλις βραδύτερον κατέταξεν αὐτὸν ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία εἰς τοὺς ἁγίους[1]· εἰς τὰ ἀρχαιότερα μηναῖα λείπει τὸ ὄνομά του, ὅπερ νῦν ἑορτάζεται τὴν ἕκτην Φεβρουαρίου. Ἡ σπουδαιότης τοῦ Φωτίου ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ἔγκειται εἰς τὴν δρᾶσίν του ὡς πατριάρχου. Περὶ ταύτης δὲ ὡς καὶ τῶν θεολογικῶν τοῦ ἀνδρὸς συγγραμμάτων ἐπραγματεύθη ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ σελ. 139 ἑ ὁ Ἔρχαρτ. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ Φωτίου ὡς συγγραφέως ἐπὶ τοῦ ἐκτὸς τῆς θεολογίας πεδίου.

1. Τὸ σύγγραμμα, ὅπερ πρὸ παντὸς κατέστησε γνωστὸν τοῦ Φωτίου τὸ ὄνομα, εἶνε ἡ κοινῶς λεγομένη βιβλιοθήκη ἢ ἡ Μυριόβιβλος αὐτοῦ. Ἡ ἐν τοῖς χειρογράφοις ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου, ἧς ὅμως ἡ γνησιότης διὰ λόγους ἀποχρῶντας ἀμφισβητεῖται[2],

[1] Τοὐναντίον ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 8 (1899) σ. 647 ἑ. Τὸν θάνατον τοῦ Φωτίου θέτει ὁ συγγρ. εἰς τὸ ἔτος 897, συμβάντα ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξορίας αὐτοῦ, ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἀρμενιανῶν ἢ Ἀρμονιανῶν, ἐπονομαζομένῃ συγχρόνως τοῦ Βόρδονος ἢ Γόρδονος (πρβ. ἐπιστολὴν Ἰλίου Ταναλίδου πρὸς Π. Χάνον ἐν τῷ φυλλαδίῳ: «Φώτιος ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης». Ἐν Κ/πόλει 1864 σελ. 57). Ὁ Φώτιος ἦτο τότε κατὰ τὸν συγγρ. ἑκατονεξήκοντα σχεδὸν (πρβ. τῆς πραγματείας αὐτοῦ σελ. 658 σημ. 1), διότι εἶχε γεννηθῇ πρὸ τοῦ 815. Τὴν μαρτυρίαν περὶ τῆς εἰς τοὺς ἁγίους καταταξέως τοῦ Φωτίου εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εὑρίσκει ὁ συγγρ. ἐν σωζομένῳ Συναξαρίῳ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅπερ εἶχεν ἀναθεωρηθῇ καὶ συμπληρωθῇ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 950—956 ἐντολῇ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου Ζ΄ τοῦ Πορφυρογεννήτου (ἴδε σελ. 662 τῆς πραγματείας αὐτοῦ), ἀλλὰ καὶ ἄλλας πολλὰς ἀποδείξεις ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης φέρει (αὐτόθι σελ. 662 ἑ.). Σ. Μ.

[2] Ἴδε L. Dindorf ἐν Jahns Jahrbücher 103 (1871) 362.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἀπογραφὴ καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ἡμῖν βιβλίων, ὧν εἰς κεφαλαιώδη διάγνωσιν ὁ ἠγαπημένος ἡμῶν ἀδελφὸς Ταράσιος ἐξητήσατο· ἔστι δὲ ταῦτα εἴκοσι δεόντων ἐφ' ἑνὶ τριακόσια. Περὶ τῆς ἀφορμῆς ταύτης τῆς κολοσσιαίας βιβλιογραφίας ὁμιλεῖ ὁ Φώτιος ἐν τῇ ἀφιερωτικῇ αὐτοῦ ἐπιστολῇ: Ἐπειδὴ τῷ τε κοινῷ τῆς πρεσβείας καὶ τῇ βασιλείῳ ψήφῳ πρεσβεύειν ἡμᾶς ἐπ' Ἀσσυρίας αἱρεθέντας ᾔτησας τὰς ὑποθέσεις ἐκείνων τῶν βιβλίων, οἷς μὴ παρέτυχες ἀναγινωσκομένοις, γραφῆναί σοι, ἀδελφῶν φίλτατέ μοι Ταράσιε, ἵν' ἔχοις ἅμα μὲν τῆς διαζεύξεως ἧν βαρέως φέρεις παραμύθιον, ἅμα δὲ καὶ ὧν οὔπω εἰς ἀκοὰς ἡμῶν ἀνέγνως εἰ καὶ διατυπωτικήν τινα καὶ κοινοτέραν τὴν ἐπίγνωσιν (ταῦτα δέ ἐστι πεντεκαιδεκάτῳ μέρει τῶν τριακοσίων ἐφ' ἑνὶ καὶ οὐ πλέον ἀπολείποντα· τοσαῦτα γάρ, οἶμαι, τῆς σῆς οὐ τυχόντα παρουσίας ἀναγνωσθῆναι συνέπεσεν), ὀψὲ μὲν ἴσως τοῦ σοῦ διαπύρου πόθου καὶ τῆς θερμῆς αἰτήσεως, θᾶττον δὲ ἢ ὅσα ἄν τις ἄλλος ἐλπίσειε, τυχόντες ὑπογραφέως, ὅσας αὐτῶν ἡ μνήμη διέσωζε, τὸν σὸν ὥσπερ ἀφοσιούμενοι πόθον καὶ τὴν ἀξίωσιν, ἐκδεδώκαμεν, οὕτω δὲ τάξεως αἱ ὑποθέσεις ἐπιλήψονται, ὡς ἂν ἑκάστην αὐτῶν ἡ μνήμη προβάλοι» κτέ. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα λοιπὸν λεγομένων ἐξάγεται, ὅτι ὁ Φώτιος τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ συνέγραψεν ἤδη ὡς λαϊκὸς καὶ πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀποδημίας του, ἄρα ἀσφαλῶς π ρ ὸ τ ο ῦ ἔ τ ο υ ς 858. Οὐδαμοῦ παρατηροῦμεν ὅτι ἐζήτησε νὰ κατατάξῃ τὰ ἀναγνωσθέντα βιβλία καθ' ὡρισμένα γένη τῆς λογοτεχνίας. Ὁ Φώτιος ἔγραφε τὰς κρίσεις του προφανῶς καθ' ἣν σειρὰν τυχαίως αὐτὰ ἀνεγίνωσκεν ἢ καθ' ἣν σειρὰν κατόπιν ἐμνημόνευε τῶν ἀνεγνωσμένων, οὕτω δὲ παρεδόθη εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ βιβλίον του. Τὴν συνέχειαν, ἣν ὑπεσχέθη εἰς τὸν ἀδελφόν του Ταράσιον, δὲν ἠδυνήθη πάντως νὰ συντάξῃ ἕνεκα τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἀσχολιῶν καὶ ἰδίως ἕνεκα τῆς πατριαρχείας του. Ἡ Μυριόβιβλος διαιρεῖται κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἀναγνωσθέντων βιβλίων εἰς διακόσια ὀγδοήκοντα κεφάλαια ἢ τίτλους (codices). Περὶ δὲ τῶν συγγραμμά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

των ἀλλαχοῦ μὲν ὁ Φώτιος τροχάδην μόνον παρατηρεῖ τινα, ἀλλαχοῦ δὲ παρέχει περιλήψεις βραχυτέρας ἢ μακροτέρας, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐκτενέστερα ἐξ αὐτῶν ἀπανθίσματα, κρίνων αὐτὰ κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὸ περιεχόμενον. Τῶν λογοτεχνικῶν τούτων πληροφοριῶν προτάσσονται συχνάκις βιογραφικαὶ σημειώσεις περὶ τοῦ συγγραφέως, ἃς ἀντλεῖ ὁ Φώτιος ἐκ τῆς μικρὸν πρὸ αὐτοῦ συνταχθείσης ἐπιτομῆς τοῦ ὀνοματολόγου Ἡσυχίου τοῦ Μιλησίου (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 655). Ἐνῷ δὲ ἔκπληξιν ἐγείρει ἡ πληθὺς καὶ ἡ ποικιλία τῶν συγγραφέων, οἵτινες ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῆς ὁμάδος τῶν περὶ τὸν Φώτιον λογίων, ἔτι μᾶλλον θαυμάζομεν τὴν ἀπροσδόκητον ὀξύτητα καὶ τὸ αὐθυπόστατον τῶν κρίσεων τοῦ ἀνδρός. Ὁ Φώτιος εἶνε ὁ μόνος μεταξὺ τῶν Βυζαντηνῶν, ὅστις κατὰ τοῦτο ἀναντιρρήτως δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη. Ἐν τῷ περιεχομένῳ τῶν ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ καταλαβόντων θέσιν βιβλίων ἐκδηλοῦται ὁ πρακτικὸς χαρακτὴρ τοῦ Φωτίου ὄχι ὀλιγώτερον ἢ ἐν τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ συγγράμμασι καὶ ἐν πάσῃ τῇ δράσει του. Χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνδρὸς ἀκριβῶς εἶνε, ὅτι ἐκ πάντων τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου ἐκεῖνο μόνον ἐκ τῆς μελέτης του ἀπέκλεισεν, οὗ τὴν στέρησιν ἡμεῖς πρὸ πάντων θρηνοῦμεν, τουτέστι τὴν ποίησιν· μόνον ἔμμετροι παραφράσεις βιβλίων τῆς ἁγίας Γραφῆς μνημονεύονται παρ' αὐτῷ. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἀναγινώσκομεν ἐν ποικίλῃ ἀλληλουχίᾳ εἰδήσεις περὶ γραμματικῶν, ῥητόρων, ἱστορικῶν, φυσιοδιφῶν καὶ ἰατρῶν, περὶ μυθιστοριῶν ἔτι, περὶ συνόδων, μαρτυρολογίων, βίων ἁγίων καὶ οὕτω καθεξῆς· ἐκ λατινικῶν συγγραμμάτων μνημονεύονται μόνον τὰ ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει γνωστά, οἷον Γρηγόριος ὁ μέγας (μεταφρασθεὶς ὑπὸ Ζαχαρίου, ἐν τίτλῳ 252). Μεγίστης σπουδαιότητος εἶνε τὰ ἀπανθίσματα καὶ αἱ εἰδήσεις, ἃς ὁ Φώτιος παρέχει περὶ τῶν ἱστορικῶν συγγραφέων. Ἐξ ὅσων εἰς ἡμᾶς μεταδίδει, δυνάμεθα νὰ ἀναμετρήσωμεν τὰς μεγάλας ἀπωλείας, ἃς ὑπέστη ἡ φιλολογία κατὰ τοῦτο καὶ μετὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα. Ὁ Φώτιος εἶχεν ἀκόμη πρὸ ὀφθαλμῶν πλῆθος ἱστορικῶν συγγραμμάτων, τὰ ὁποῖα σήμερον ἢ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐντελῶς ἢ τοὐλάχιστον κατὰ μέγα μέρος δὲν ὑπάρχουσι πλέον. Τὸν Κτησίαν π. χ. ἀνέγνωσεν ὁλόκληρον ἢ σχεδὸν ὁλόκληρον (τὰς περσικὰς δηλονότι καὶ ἰνδικὰς αὐτοῦ ἱστορίας), τὸν Θεόπομπον τὸν Χῖον ὡσαύτως, τὴν σπουδαίαν ἱστορίαν τῶν διαδόχων ὑπὸ τοῦ Ἀγαθαρχίδου, τὸν Διόδωρον, τὸν Διονύσιον Ἁλικαρνασσέα, τὴν ἑβραϊκὴν ἱστορίαν Ἰούστου τοῦ ἐκ Τιβεριάδος, τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπὸ Ἀμυντιανοῦ, τὸν Ἀππιανόν, Ἀρριανόν, Δίωνα Κάσσιον, Δέξιππον καὶ Εὐνάπιον, τὴν γενικὴν ἱστορίαν Ἡσυχίου τοῦ Μιλησίου, τὸ ἀξιοπερίεργον βιβλίον τοῦ Νοννόσου (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 485) καὶ ἄλλα. Πλούσιαι εἶνε αἱ εἰδήσεις αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων, ἰδίως περὶ τῶν δέκα ἀττικῶν ῥητόρων, καὶ περὶ συγγραμμάτων φιλοσοφικῶν, ἰατρικῶν καὶ φυσικῶν· ἐξόχου σπουδαιότητος εἶνε τέλος αἱ ἐκτενεῖς αὐτοῦ εἰδήσεις περὶ χριστιανῶν συγγραφέων ἤτοι περὶ ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν, δογματικῶν, ἑρμηνευτικῶν καὶ ἀσκητικῶν. Ἐξ ἐναντίας λείπουσι πλὴν τῶν ποιητῶν καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, οἷον ὁ Πλάτων, Ξενοφῶν, Ἀριστοτέλης, οἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ Θουκυδίδης, Πολύβιος, Πλούταρχος καὶ συγγραφεῖς οἷοι ὁ Παυσανίας καὶ Ἱπποκράτης, ἔτι δὲ πολλοὶ σπουδαῖοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Διότι ὁ Φώτιος δὲν συνέγραφεν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ παρεῖχε σειρὰν σχεδιασμάτων, οὗ ἕνεκα ἀκριβῶς ἠδύνατο νὰ παρίδῃ τοὺς γνωστοτάτους τῶν συγγραφέων. Περὶ τούτων, οὓς πᾶς λόγιος ἤδη ἐγίνωσκεν, δὲν ἐφαίνοντο εἰς αὐτὸν ἀναγκαῖαι τοιαῦται πληροφορίαι· δὲν πρέπει δὲ καὶ τοῦτο νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ὁ Φώτιος ὑπείκων εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ ἀδελφοῦ του περὶ τοιούτων μόνον βιβλίων ἤθελε νὰ πραγματευθῇ, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἀνεγνώσθησαν ἢ συζήτησις περὶ αὐτῶν ἔγινε. Καὶ αὕτη ὅμως τοῦ Φωτίου ἡ διαβεβαίωσις δὲν δύναται νὰ ληφθῇ κατὰ λέξιν· πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ περιλαμβανομένων διακοσίων ὀγδοήκοντα βιβλίων καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν θὰ ἀπητοῦντο πολλὰ ἔτη. Περὶ πολλῶν ἔργων ὁ Φώτιος ἀνεκοίνωσε πιθανῶς εἰς τοὺς ἀκροατάς του μόνον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸ ἐξαγόμενον τῆς κατ' ἰδίαν μελέτης του, ἐὰν μὴ πᾶσα ἡ ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ εἶνε πλάσμα ἐπίτηδες.

2. Τὸ δεύτερον τοῦ Φωτίου σύγγραμμα, ὅπερ ὁμοίως ἀνάγεται εἰς τὴν φιλολογίαν, εἶνε τὸ Λεξικόν του. Ἡ ἀρχικὴ ἐπιγραφὴ ἐν τῇ πρὸς Θωμᾶν ἀφιερώσει ἦτο ὡς φαίνεται: Λέξεων συναγωγή. Ἡ εἰς ἡμᾶς παραδοθεῖσα ἐκτενὴς ἐπιγραφή: «Φωτίου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως λέξεων συναγωγή, αἳ μᾶλλον τῶν ἄλλων ῥήτορσι καὶ λογογράφοις ἀνήκουσιν εἰς χρείαν. Προσπεφώνηται δὲ Θωμᾷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἄρχοντι τοῦ Λυκοστομίου, οἰκείῳ μαθητῇ», καθὼς καὶ τὰ ἑπόμενα δύο προοίμια, ἐν οἷς ἐν μέρει ἡ αὐτὴ ἐπιγραφὴ ἐπαναλαμβάνεται, συνεγράφησαν προφανῶς ὑπὸ μεταγενεστέρου τινὸς ἐκδότου. Τοῦ λεξικοῦ τούτου τὴν εὐθύνην ἐν μικρῷ μόνον μέτρῳ ὑπέχει ὁ Φώτιος· ἀνὴρ τοσοῦτον ἐνησχολημένος ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐν ταῖς πρακτικαῖς χρείαις, δὲν εἶχε βεβαίως καιρὸν καὶ προθυμίαν νὰ συρράψῃ ἐξ ἀρχαιοτέρων λεξικῶν ἓν νέον, ἐπιχειρῶν ἔργον, περὶ τὸ ὁποῖον ἡ καθαρῶς μηχανικὴ ἐνασχόλησις ἀπήτει χρόνον μηνῶν τινων. Πρὸς τοιαῦτα ἔργα εἶχεν ὁ Φώτιος ἀντιγραφεῖς ἢ μαθητὰς τυφλῶς εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένους, ὧν ἡ ὑποταγὴ ἐξετείνετο βεβαίως καὶ εἰς τοιαύτας πρακτικὰς ὑπηρεσίας. Ὁ Φώτιος ἔδωκεν ὡς φαίνεται εἰς τὸν γραφέα του τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας καὶ ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του τὰ ἀναγκαῖα βιβλία. Ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ τίθεται συνήθως εἰς τὰ νεανικὰ ἔτη τοῦ Φωτίου, διότι εἰς τὰ Ἀμφιλόχια αὐτοῦ [1]) μετά τινα παρέκβασιν γραμματικὴν καὶ σημασιολογικὴν σημειώνει: οἷα δὴ καὶ ἡμῖν ἐπράχθη τὴν τῶν μειρακίων ἡλικίαν. Ἀλλ' οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε πολὺ ἀόριστοι καὶ δὲν δύνανται μετὰ βεβαιότητος ν' ἀναφερθῶσιν εἰς τὸ ἡμέτερον λεξικόν. Ὁ Φώτιος λέγει πρὸς τὸν εἰς ὃν προσφωνεῖ τὸ βιβλίον ἁπλῶς ὅτι κατὰ τὴν νεότητα ἐνησχολήθη περὶ τοιαῦτα ζητήματα γραμματικὰ καὶ λεξιλογικά, περὶ ὧν πραγματεύεται καὶ ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν κεφαλαίῳ τῶν Ἀμφιλοχίων. Ἐὰν

[1]) Ἀμφιλόχια 21, κεφ. 1 = Migne, Patrol. gr. 101, 153.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπενόει ὡρισμένον τι βιβλίον, τότε θὰ ἐξεφράζετο καὶ ἀκριβέστερον. Ἀλλ' ὅτι ὁ Φώτιος συνέταξεν ἢ μᾶλλον εἰς ἄλλον ἀνέθηκε νὰ συντάξῃ τὸ λεξικὸν τοῦτο ἐν ὑστερωτέρῳ χρόνῳ, καὶ δὴ τοὐλάχιστον κατόπιν τῆς Μυριοβίβλου, ἔχομεν θετικὴν μαρτυρίαν ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς Μυριοβίβλου. Ἐν αὐτῇ ἀναφέρει τὸ τοῦ Παυσανίου λεξικὸν μεταξὺ τῶν ἀνεγνωσμένων βιβλίων, προσθέτων τὰ ἑξῆς: Εἰ δέ τις ἐκείναις ταῖς δυσὶν ἐκδόσεσιν καὶ τὴν Παυσανίου ἐγκατατάξας ἓν ἀπεργάσαιτο σύνταγμα (ῥᾷστον δὲ τῷ βουλομένῳ), οὗτος ἂν εἴη τὸ κάλλιστον καὶ χρησιμώτατον τοῖς ἀναγινώσκουσι τὰς ἀττικὰς βίβλους σπούδασμα εἰσενηνεγμένος [1]). Ταῦτα δὲν θὰ ἔγραφεν ὁ Φώτιος, ἂν ὑπῆρχεν ἤδη τὸ λεξικόν του· διότι τοῦτο πραγματικῶς συνεκροτήθη κατὰ τὸν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ χωρίῳ τῆς Μυριοβίβλου προτεινόμενον τρόπον ἐκ τῶν μνημονευομένων ἀρχαιοτέρων συγγραμμάτων. Τὸ σχέδιον, ὅπερ συνέλαβεν ὁ Φώτιος μελετῶν ταῦτα τὰ λεξικά, καὶ τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ἐν τῷ ἀνωτέρῳ χωρίῳ τῆς Μυριοβίβλου, ἐπραγματοποίησεν ὡς φαίνεται εὐθὺς μετὰ ταῦτα, πολλὰ προσθέσας εἰς τὸ νέον πόνημα, ὁ ἴδιος ἢ διά τινος τῶν μαθητῶν του. Ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ λεξικοῦ δὲν εἶνε διόλου ἐπιστημονικός, ἀλλ' ἐντελῶς πρακτικός, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀρχαιοτέρων, ἰδίως τῶν κλασικῶν συγγραφέων καὶ τῶν ἱερῶν γραφῶν, διὸ καὶ ἑρμηνεύονται πρὸ πάντων αἱ ἀττικαὶ λέξεις καὶ φράσεις, αἵτινες δὲν κατενοοῦντο πλέον τότε. Μάλιστα κατὰ τὸ προοίμιον οὐδὲ πρόκειται κἂν περὶ ἑρμηνείας πασῶν τῶν λέξεων, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν σπουδαιοτέρων καὶ συχνότερον ἀπαντωσῶν. Ἀφ' ἑαυτοῦ νοεῖται ὅτι ἡ κυρία σημασία καὶ τοῦ ἔργου τούτου, ὅπως πάντων τῶν γραμματικῶν συγγραμμάτων τῶν Βυζαντηνῶν, ἔγκειται μόνον ἐν ταῖς πηγαῖς, ἐξ ὧν ἀπέρρευσεν. Ἀλλ' ὁ ἀκριβὴς αὐτῶν καθορισμὸς προσκρούει εἰς μεγάλας δυσκολίας, διότι αἱ πηγαὶ αὗται ἐν μέρει μόνον σώζονται. Βάσιν τινὰ εἰς τὴν ἔρευναν παρέχουσιν αἱ εἰδήσεις αὐτοῦ τοῦ Φωτίου περὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ «ἀναγνωσθέν-

[1]) Ἐν τίτλῳ 153. Ὅμοιαι παρατηρήσεις καὶ ἐν τίτλοις 152. 155.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

των» λεξικῶν (ἐν Μυριοβίβλου τίτλοις 151-158 καὶ ἀλλαχοῦ). Τὸ ἐξαγόμενον τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεύνης εἶνε περίπου τὸ ἑξῆς: Αἱ σπουδαιότεραι πηγαί, ἐξ ὧν κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Φωτίου συναπηρτίσθη τὸ λεξικόν, εἶνε τὸ λεξικὸν τοῦ Ἁρποκρατίωνος, ὅπερ ἐπιτόμως παρελήφθη, καὶ τὸ λεξικὸν τοῦ Διογενιανοῦ ἢ ἐπιτομὴ αὐτοῦ. Ἔτι δὲ δύο παραλλαγαὶ τοῦ μὴ σωζομένου πλέον σπουδαιοτάτου ἔργου τοῦ Αἰλίου Διονυσίου (ἀκμάσαντος ἐπὶ Ἀδριανοῦ): Ἀττικῶν ὀνομάτων λόγοι πέντε καὶ τὸ τοῦ Παυσανίου Λεξικὸν κατὰ στοιχεῖον· ὡσαύτως τὰ πλατωνικὰ λεξικὰ τοῦ Τιμαίου καὶ τοῦ Βοήθου. Διὰ τὰς ὁμηρικὰς γλώσσας ἐχρησιμοποιήθη τὸ λεξικὸν τοῦ Ἀπίωνος, ἂν καὶ οὐχὶ τοῦ ἀρχαίου, γνησίου Ἀπίωνος, ὅστις ἐφημίζετο ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Τιβερίου ὡς ἑρμηνευτὴς τοῦ Ὁμήρου, ἀλλ' ἀσήμαντόν τι ἔργον βραδύτερον κοσμηθὲν διὰ τοῦ ὀνόματος ἐκείνου, καὶ τέλος τὰ ὁμηρικὰ λεξικὰ τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ τοῦ Ἀπολλωνίου, ἓν ἄλλο συγγενὲς πρὸς τὸ βαχμανιανὸν λεξικόν, μὴ σωζόμενον πλέον, καὶ τὸ τρίτον καὶ τέταρτον λεξικὸν τοῦ Βεκκέρου. Μικρᾶς σπουδαιότητος εἶνε τὸ ζήτημα περὶ τῆς πηγῆς τῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ξηρῶν γλωσσῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Τὸ λεξικὸν τοῦ Φωτίου κεῖται ἐν ἑνὶ καὶ μόνῳ κώδικι, καὶ τούτῳ μετὰ χασμάτων, ὅστις ἐκ τοῦ ἄλλοτε κατόχου Θωμᾶ Γάλε ὀνομάζεται κῶδιξ γαλεανός, γραφεὶς περὶ τὸ 1200 (νῦν ἐν Κανταβριγίᾳ). Πρὸς πλήρωσιν τῶν χασμάτων χρησιμεύει ἐν μέρει ἡ ὑπὸ Βεκκέρου καὶ Βάχμανν ἐκδοθεῖσα Συναγωγὴ λέξεων χρησίμων ἐκ τοῦ κοϊσλινιανοῦ κώδικος 345, ἥτις ἀνάγεται εἰς λεξικόν τι ἀρχαιότερον, χρησιμοποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Φωτίου καὶ πολὺ ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ κοϊσλινιανοῦ 347. Καὶ τὰ Ἀμφιλόχια δύνανται ἴσως νὰ παράσχωσι συμπληρωτικὴν ὕλην. Βραδύτερον ἐχρησιμοποίησε τοῦ Φωτίου τὸ λεξικὸν ὁ συγγραφεὺς τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ. Καὶ ὁ Σουΐδας, ὅστις ἔγραψε περίπου καθ' οὓς χρόνους καὶ ὁ συγγραφεὺς οὗτος, ἐγνώρισεν ἐξάπαντος τὸ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μεγάλου πατριάρχου συνιστώμενον λεξικόν· φαίνεται ὅμως ὅτι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲν εἶχε πρὸς αὐτὸ πολλὴν ἐμπιστοσύνην, διότι μόνον σποράδην τὸ μετεχειρίσθη, καὶ τοῦτο δὲ ἀκόμη μένει ἀμφίβολον. Εἰς τὰ οὐσιωδέστερα δὲν ἤντλησεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Φωτίου, ἀλλ' ἢ ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν, οἷον ἐκ τοῦ Ἁρποκρατίωνος, ἢ ἐκ συγγενῶν. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη μεταξὺ Φωτίου καὶ Σουΐδα συμφωνία. Ἐκ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Φωτίου τὰ δύο τρίτα μόνον εὑρίσκονται καὶ παρὰ Σουΐδα· ὅτι ἐπομένως μόνον τὸ ἑλλεῖπον τρίτον μέρος ἀνάγεται εἰς ὡρισμένην πηγήν, ἤτοι εἰς τὸ πέμπτον κοϊσλινιανὸν λεξικὸν (345), ἀδύνατον νὰ εἶνε ἁπλῆ σύμπτωσις· τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται μόνον, ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὁ Σουΐδας δὲν ἤντλησεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Φωτίου, τοὐλάχιστον οὐχὶ ἐκ τῆς σωζομένης τοῦ Φωτίου ἐκδόσεως. Φιλολογικῶς τὰ σημαντικώτατα τοῦ Φωτίου ἔργα ἀναμφιβόλως εἶνε ἡ Μυριόβιβλος καὶ τὸ Λεξικόν· ἀλλ' ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν συγγραμμάτων του ταῦτα ἀποτελοῦσι μικρὸν μόνον μέρος ἐκείνων.

3. Ἡ ἐν ἔτει 883 συντελεσθεῖσα διασκευὴ τοῦ Νομοκάνονος, εἰς τὸν Φώτιον συνήθως ἀποδιδομένη, σήμερον ἀθετεῖται. Βεβαίως ὅμως μεγάλην ἐπιρροὴν ἐνήσκησεν ὁ Φώτιος ἐπὶ τοῦ ἐν Ἀνατολῇ κανονικοῦ δικαίου διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεισῶν συνοδικῶν ἀποφάσεων καὶ τῶν κανονικῶν ἐπιστολῶν. Αἱ ὑπ' αὐτοῦ τὸ 861 καὶ τὸ 879-880 συγκροτηθεῖσαι σύνοδοι, τὰς ὁποίας προσήρτησεν ὡσαύτως εἰς τὰς συλλογὰς τῶν κανόνων, ἀπέκτησαν κατὰ μικρὸν οἰκουμενικὴν σημασίαν. Ὁ Φώτιος δὲν ἤθελε νὰ εἶνε ἁπλοῦς συλλογεὺς νόμων, ἀλλὰ καὶ νομοθέτης. Πρβ. τὸ περὶ τῶν κατὰ μέρος ἐπιστημῶν κεφάλαιον (κατωτέρω § 258 ε').

4. Ἐπιστολαὶ τοῦ Φωτίου μέχρι τοῦδε εἶνε γνωσταὶ διακόσιαι ἑξήκοντα τρεῖς. Εἶνε φιλοφρονητικαί, συστατικαὶ καὶ παραμυθητικαί· τινὲς εἶνε καὶ συμβουλευτικαὶ ἢ ἐπιτιμητικαί, ἄλλαι δὲ πραγματεύονται περὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων· ἐκ τούτων τῶν τελευταίων ἑβδομήκοντα καὶ μία συμπεριελήφθησαν εἰς τὰ Ἀμφιλόχια (ἴδε Α' τόμου σελ. 141). Ἐν τῇ κρίσει τῶν ἐπιστολῶν δὲν πρέπει νὰ παρίδωμεν, ὅτι εἶνε κατά τε τὴν μορφὴν καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸ περιεχόμενον διαφορότροποι, συμφώνως πρὸς τὴν διάθεσιν τοῦ συγγραφέως καὶ πρὸς τὸ πρόσωπον, πρὸς ὃ ἔγραφε, καὶ πρὸς τὸν σκοπόν, ὃν ἐπεδίωκεν. Ὅτι ὁ Φώτιος καὶ ἐνταῦθα δὲν ἀπαρνεῖται τὸ πάθος καὶ τὸν ὄγκον τῶν Βυζαντηνῶν, δὲν πρέπει νὰ φανῇ παράδοξον· διότι τοῦτο εἶνε ἐθνικὴ ἰδιότης τοῦ Ἕλληνος κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ἐξ ἧς δὲν δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ. Βεβαίως ὅμως ἐμφανίζεται ὁ Φώτιος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ὡς συγγραφεὺς λόγιος, ἔμπειρος τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, πολυμερὴς τὰς γνώσεις, εὔστροφος, πνευματώδης καὶ πάντοτε ὑπέροχος ἀνήρ. Περισσότερον τῶν θεολογικῶν ἐπιστολῶν, αἵτινες παρουσιάζουσι ζωηρὰν εἰκόνα τῶν ἐκκλησιαστικῶν διενέξεων, εὐαρεστοῦσι τὰ μικρὰ ἐκ ποικίλων ἀφορμῶν ὑπαγορευθέντα ἐπιστόλια, πνευματώδη, σύντομα καὶ ἀκριβολόγα, ὁποῖον εἶνε π. χ. τὸ εὐφυὲς ἐπιστόλιον πρὸς τὸν κακὸν μοναστηριακὸν μάγειρον [1]).

5. Ὅτι πρὸς τὴν ποίησιν δὲν ἠσθάνετο οὐδεμίαν κλίσιν ὁ ἐντελῶς πραγματολόγος πατριάρχης ἐμνημονεύσαμεν ἤδη, λαλοῦντες περὶ τῆς Μυριοβίβλου. Διὸ οὐδὲν θαυμαστόν, ὅτι τὰ ὀλίγα στιχουργήματα, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸ ὄνομά του φέρονται, εἶνε ἀσήμαντα δοκίμια. Τρεῖς ᾠδαὶ τοῦ Φωτίου περιέχουσιν ὑποκλίσεις καὶ κολακείας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειον. Καὶ ἓν Στιχηρὸν εἰς τὸν πατριάρχην Μεθόδιον ἀποδίδεται εἰς αὐτόν. Πολὺ ἀμφίβολα εἶνε τὰ ἐπιγράμματα καὶ τινα ἄλλα· ἴδε Fabricius, Bibliotheca graeca ed. Harl. 11, 32.

6. Τέλος ἠσχολήθη ὁ Φώτιος καὶ εἰς τὴν γνωμολογίαν. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ εὑρίσκονται διεσπαρμέναι γνῶμαι, ἰδίως δὲ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς· πλὴν τούτων ἔχομεν καὶ ἰδίαν αὐτοῦ

[1]) Ἐκδόσ. Βαλέττα σ. 432· ἐκδόσ. Migne σ. 872· «Μελάνθιόν φασι, τὸν τραγῳδίας ὑποκριτήν, οὕτω τῆς ὀψοφαγίας ἥττω γενέσθαι, ὥστε καὶ ἀθυμεῖν, ἐπεὶ μὴ κύκνου τὸν τράχηλον εἶχεν, ἵνα ὡς πλεῖστον χρόνον τῶν διὰ τοῦ λαιμοῦ ῥεόντων καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἡδονῆς ἀπολαύῃ. Εἰ δὲ σοῦ τῶν δείπνων ἐγεγόνει κοινωνός, οἶμαι ἂν αὐτὸν καὶ τῆς ἀθυμίας μέγα φάρμακον ἐξευρεῖν καὶ ἀπεύχεσθαι μηδὲ εἰς τὸ ἀρχαῖον μῆκος τὸν αὐχένα διαμένειν, ἵνα μὴ συχνὸν ἀναλίσκοι χρόνον, τῆς σῆς τραπέζης καὶ τῶν σῶν ἐδεσμάτων ἀνεχόμενος ».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συλλογὴν γνωμῶν: Παραίνεσιν διὰ γνωμολογίας, περιλαμβάνουσαν διακοσία δεκατέσσαρα βραχέα καὶ μακρὰ ἀποφθέγματα.

7. Ἀβέβαια καὶ ἀπολεσθέντα. Διὰ τῶν ἐνταῦθα καὶ ἐν Α΄ τόμου σελ. 39 ἑ. ἀπαριθμηθέντων δὲν ἐξαντλοῦνται πάντα τὰ συγγράμματα τοῦ Φωτίου, ἀλλὰ δὲν παρελείφθη καὶ οὐδὲν σπουδαῖον. Εἴς τινα πολλαχοῦ διεσκορπισμένα, ἰδίως θεολογικὰ συγγράμματα, προετάχθη, ὡς φαίνεται, βραδύτερον πρὸς μεγαλείτερον στολισμὸν τοῦ Φωτίου τὸ ὄνομα. Πρβ. τὰ συγκαταλεχθέντα ὑπὸ Hergenröther III 242-258. Τινὰ τῶν ἀσφαλῶς μεμαρτυρημένων ἔργων τοῦ Φωτίου ἀπωλέσθησαν ἢ τοὐλάχιστον δὲν ἐξῆλθον ἔτι εἰς φῶς· τὴν τύχην δὲ ταύτην εἶχον πολλοὶ τῶν λόγων καὶ τινα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ. Ὁμοίως στερούμεθα τὰ ἀκριβῆ πρακτικὰ τῆς πρώτης αὐτοῦ συνόδου καὶ ἱκανὰ ἔγγραφα ἐκ τῆς δευτέρας του πατριαρχείας. Τέλος ἀπωλέσθησαν ἐντελῶς ἢ κατὰ μέγα μέρος πραγματεία κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, ἣν αὐτὸς ὁ Φώτιος μνημονεύει, ἄλλη κατὰ Λεοντίου Ἀντιοχείας, ἣν ἀναφέρει ὁ Σουΐδας, διάφοροι διαλεκτικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ πραγματεῖαι περὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, τὰς ὁποίας πρὸ τῆς πατριαρχείας του συνέγραψε χάριν τῶν μαθητῶν του[1]· πιθανῶς καὶ πόνημά τι περὶ ἀντιφάσεων ἐν τοῖς νομικοῖς συγγράμμασι τῶν Ρωμαίων.

Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: Τὰ ἅπαντα τοῦ Φωτίου ἐξέδωκε τῇ συνεργασίᾳ τοῦ λογίου ἐπισκόπου τῆς πόλεως Brügge J. B. Malou καὶ τοῦ καρδιναλίου J. Hergenröther ὁ Migne, Patrologia graeca 101-104, ἐν Παρισίοις 1860. Ἐνταῦθα εὑρίσκει τις τὰ συγγράμματα τοῦ Φωτίου ἐξαιρέσει τοῦ λεξικοῦ σχεδὸν πλήρη καὶ εὐανάγνωστα (κακῶς καὶ μετὰ παροραμάτων ἐκτετυπωμένος εἶνε μόνον ὁ Νομοκάνων)· προσέτι δὲ καὶ εἰδήσεις περὶ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διεσκορπισμένων ἀρχαιοτέρων μερικῶν ἐκδόσεων τῶν διαφόρων συγγραμμάτων. Διὸ ἐν τοῖς ἑπομένοις ἀναφέρομεν μόνον τὴν σπουδαιοτέραν νεωτέραν βιβλιολογίαν.—Πρὸς συμπλήρωσιν συντελοῦσι τὰ

[1] Εἰς αὐτὰς ἴσως ἀνήκουσι διάφορα ἀποσπάσματα ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μονάχου 222.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Monumenta graeca ad Photium ejusque historiam pertinentia ed. J. Hergenröther, ἐν Ρατισβόνῃ 1869. Περιέχουσι διαλεκτικὰς πραγματείας Περὶ γένους, Περὶ εἴδους, Περὶ διαφορᾶς, Περὶ ἰδίου κτλ., τεμάχιον ὁμιλίας, τὴν Παραίνεσιν διὰ γνωμολογίας καί τινας εἰς τὴν εἰκονομαχίαν καὶ τὸ σχίσμα ἀναφερομένας πραγματείας τοῦ τε Φωτίου καὶ ἄλλων Βυζαντηνῶν. Κριτικαὶ συμβολαὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Hergenröther ὑπὸ Ginzel ἐν Theologisches Litteraturblatt 5 (1870) 763 ἑ. — Ἴδε τὴν βιβλιολογίαν καὶ ἐν σελ. 145 ἑ. τοῦ Α΄ τόμου.

2. Μυριόβιβλος: Κατ' ἀρχαιοτέρας ἐκδόσεις ὑπὸ Imm. Bekker, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Βερολίνῳ 1824· βελτιωμένον κείμενον μετὰ εὑρετηρίου. — Παρὰ Migne πλὴν τοῦ κειμένου τοῦ Βεκκέρου καὶ ἡ παλαιὰ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ Schottus ἄνευ διορθώσεως τῶν λαθῶν αὐτῆς. — Ἀνέκδοτος ἔτι λατινικὴ μετάφρασις μετὰ σημειώσεων, συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος Αντωνίου Κατηφόρου, κεῖται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ (Catal. opp. class. II opp Photii τόμ. VII). — Ὁ Βέκκερος ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τέσσαρα χειρόγραφα τῆς Μυριοβίβλου· ἄλλα ἀπαριθμοῦσιν ὁ Hergenröther, Photius III 13 καὶ ὁ Fabricius, Biblioth. gr. ed. Harl. 10, 682· πρβ. αὐτόθι 10, 678—776 καὶ 11, 1-10. — Jo. Ehrenfried Geissler, De Photii P. C. scientia medica Dissert., ἐν Λειψίᾳ 1746 (ἐντελῶς ἄνευ ἀξίας σημειώσεις περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ μνημονευομένων ἰατρῶν). — Jo. Heinrich Leich, Diatribe in Photii bibliothecam, ἐν Λειψίᾳ 1748. — Rud. Ballheimer, De Photii vitis decem oratorum, Dissert., ἐν Βόννῃ 1877. Ant. Elter, De Joannis Stobaei codice Photiano, Dissert ἐν Βόννῃ 1880. Περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων τόμος, τεῦχος, βιβλίον ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ τοῦ Φωτίου ἴδε Th. Birt, Das antike Buchwesen, ἐν Βερολίνῳ 1882 σελ. 26 ἑ. — Ulrich Hoefer, Konon, ἐν Greifswald 1890 (πραγματεύεται περὶ τοῦ ἐν περιλήψει μόνον τοῦ Φωτίου διασωθέντος μυθογραφικοῦ ποιήματος τοῦ Κόνωνος καὶ περιέχει τὸ κείμενον μετὰ τῶν κριτικῶν σημειώσεων). — Leop. Schoenle, Diodorstudien, ἐν Βερολίνῳ 1891 σελ. 10 ἑ. (σύγκρισις τῆς παρὰ Φωτίῳ ἐν τίτλῳ 250 σωζομένης περιλήψεως ἐκ τοῦ Ἀγαθαρχίδου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς τὸν Διόδωρον III 12-48). — Διόρθωσις ὑπὸ S.Z. εἰς Φώτιον ἐν τῇ (ρωσσ.) ἐφημ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1891 τόμ. 278 τεύχει Δεκεμβρ. σ. 111. Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 1, 178. — C. Wachsmuth, Einleitung in das Studium der alten Geschichte, ἐν Λειψίᾳ 1895 σ. 68 ἑ. — J. Dräseke, Zu Photios Bibliothek (τίτλ. 1 ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896).

Ἰδιαιτέρως παρεδόθη ἡ περίληψις τοῦ Φωτίου ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Φιλοστοργίου. Συμπληροῖ αὐτὴν ὁ βίος Ἀρτεμίου, εἰς τὴν ὁποίαν παρενέβαλε σημαντικὰ τεμάχια ἐκ τοῦ Φιλοστοργίου συναξαριστής τις, ἄγνωστος ἄλλοθεν, Ἰωάννης ὁ Ῥόδου κατὰ τὸν θ΄ αἰῶνα. Περὶ τούτου πραγματεύονται: ὁ P. Batiffol, Fragmente der Kirchengeschichte des Philostorgius, ἐν Römische Quartalschrift 3 (1889) 252-289. — P. Batiffol, Die Textüberlieferung der Kirchengeschichte des Philostorgius, ἐν Römische Quartalschrift 4 (1890) 134-143. — J. R. Asmus, Ein Beitrag zur Rekonstruktion der Kirchengeschichte des Philostorgius, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 30-44

3. Λεξικόν: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ G. Hermann ὁμοῦ μὲ τὸ Λεξικὸν τοῦ Ζωναρᾶ, τόμος 3ος, ἐν Λειψίᾳ 1880 (κατὰ δύο ἀντίγραφα τοῦ κώδικος Galeanus). — Τὴν πρώτην ἔκδοσιν κατ' αὐτὸν τὸν ἴδιον κώδικα Galeanus ἔκαμεν ὁ R. Dobree χρησιμοποιήσας τὴν προκαταρκτικὴν ἐργασίαν τοῦ Porson: Photii Lexicon e codice Galeano descr. R. Porsonus, ἐν Λονδίνῳ 1822. Ταύτης τῆς ἐκδόσεως ἐδημοσιεύθη καὶ εὐθηνοτέρα ἀνατύπωσις ἐν Λειψίᾳ 1823. Διέλαβε περὶ τῆς ἐκδόσεως ὁ G. Bernhardy, ἐν Halle' sche Literaturzeitung 1825 N. 77, 78. — Νῦν ἐν χρήσει εἶνε ἡ μεθ' ὁλλανδικῆς ἐμβριθείας γενομένη ἔκδοσις ὑπὸ S. A. Naber ἐν τόμοις δυσὶ ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν (Leidae) 1864-65 μετ' ἐκτενοῦς εἰσαγωγῆς περὶ τῶν πηγῶν, κριτικῶν σχολίων καὶ πολυτίμων εὑρετηρίων πινάκων). — Joh. Fr. Schleusner, Curae novissimae sive appendix notarum et emendationum in Photii Lexicon, ἐν Λειψίᾳ 1812. — Διορθώσεις ὑπὸ G. Cobet ἐν Mnemosyne 7 (1858) 475 ἑ., 8 (1859) 18 ἑ., 9 (1860) 399 ἑ., 10 (1861) 50 ἑ., ὡς καὶ ἐν ταῖς αὐτοῦ Variae lectiones β΄ ἐκδόσ. (1873) σποράδην. — L. Dindorf, Ueber Pho-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

tius' Lexicon und Bibliothek, ἐν Jahns Jahrbücher 103 (1871) 361—369 — H. Haupt, Opuscula 2 (1876) 421 ἑ. — Περὶ τῆς σχέσεως πρὸς τὰ σχόλια εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ πρὸς τὸ πέμπτον τοῦ Βεκκέρου καὶ πρὸς τὸ τοῦ Βάχμανν λεξικὸν ἴδε L. Cohn, ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτικῷ τόμῳ 13 (1882-84) 794 ἑ. — Περὶ τοῦ ζητήματος ἐὰν ὁ Σουΐδας πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχε τοῦ Φωτίου τὸ λεξικὸν ἢ τὰς πηγὰς αὐτοῦ, πραγματεύεται ἰδίως ὁ P. Roellig, Quae ratio inter Photii et Suidae lexica intercedat, ἐν Χάλλῃ 1887 = Dissertationes philol. Hallenses τόμ. 8ῳ, 1-67· ἐνταῦθα ἀναγράφεται καὶ ἄλλη εἰς τὸ ζήτημα ἀναφερομένη βιβλιολογία. — Ὅτι τὸ λεξικὸν ἐν τῷ κώδικι Galeanus ὄχι μόνον δι' ἀπώλειαν φύλλων ἔχει χάσματα, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄλλως παρεδόθη ἀτελὲς καὶ ὅτι τὰ χάσματα ἐν μέρει δύνανται νὰ συμπληρωθῶσιν ἐκ τῶν Ἀμφιλοχίων, ἰσχυρίζεται ὁ H. Diels, De Dionysii et Photii lexicis, ἐν Hermes 26 (1891) 243-261. Τἀναντία δοξάζει ὁ R. Reitzenstein ἐν Berliner philol. Wochenschrift 1893 σελ. 137 ἑ. — Μία διόρθωσις ὑπὸ Γ. Α. Παπαβασιλείου ἐν Ἀθηνᾷ 6 (1894) 472. — Κριτικαὶ παρατηρήσεις περὶ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Φωτίου, τοῦ Σουΐδα, Χοιροβοσκοῦ καὶ ἄλλων Βυζαντινῶν ὑπὸ Κ. Σ. Κόντου ἐν Ἀθηναίῳ 7 (1878) 238-240· καὶ ἐν Ἀθηνᾷ 7 (1895) 3-64, 289-384. — G. Wentzel, Zu den atticistischen Glossen in dem Lexicon des Photios, ἐν Hermes 30 (1895) 367-384. — Πρβ. καὶ ἐν §§ 233 καὶ 236.

4. Ἐπιστολαί: Κατὰ παλαιοτέρας ἐκδόσεις σχεδὸν πᾶσαι παρὰ Migne, Patr. gr. 102, 585-900. — Συμπληροῖ αὐτὴν ἡ ἔκδοσις τοῦ Ι. Ν. Βαλέττα, ἐν Λονδίνῳ 1864 Δὲν περιέχει πολλὴν νέαν ὕλην, ἀλλ' ἑρμηνείας πραγμάτων καὶ πολλὰς διορθώσεις τοῦ κειμένου. — Τρεῖς νέας ἐπιστολὰς ἐξέδωκεν ὁ Δωρ. Εὐελπίδης, Σπαρτίον ἔντριτον, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1874 σ. 215-219. — Τινὰς παρὰ Βαλέττᾳ ἐλλειπούσας ἐπιστολὰς περιέχει ὁ ἀθωνιτικὸς κῶδιξ 3697 τοῦ ιζ΄ αἰ. Πρβ. Σπ. Π. Λάμπρου, Catalogue of the greek mss on Mount Athos 1 (1895) 351. — Περί τινος χωρίου ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Φωτίου πραγματεύεται ὁ H. Usener, ἐν Rhein. Mus. 28 (1873) 409-412. — Διαφόρους γραφὰς εἰς ἐπιστολὰς τοῦ Φωτίου μετὰ ἓξ ἐπιστολῶν γνωστικοῦ τινος πρὸς τὸν μάγιστρον Ἀντιοχείας Νικηφόρον Οὐρανὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔκ τινος ἐπιστολογραφικοῦ κώδικος τῆς Πάτμου, ὅστις καὶ ἄλλως ὡς φαίνεται δὲν εἶνε ἀσήμαντος, ὁ Ι. Σακκελίων ἐν Ἀθηναίῳ 9 (1880) 285-300. — Περὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ πρὸς Νικοκλέα λόγου τοῦ Ἰσοκράτους ἔν τινι ἐπιστολῇ τοῦ Φωτίου πρὸς τὸν μαθητήν του, τὸν νεόφυτον ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας Μιχαὴλ πρβ. Br. Keil, Epikritische Isokratesstudien, ἐν Hermes 23 (1888) 369 ἑ.

5. Γνῶμαι: Ed. Hergenröther ἐν τοῖς Monumenta· ἴδε ἀνωτέρω. — Πρβ. τὰς ἀκολούθους πραγματείας τοῦ Leo Sternbach, Curae Menandreae, Dissert. classis philol. acad. litt. Cracoviensis τόμ. 17ῳ (1892) 229-245· Photii patriarchae opusculum paraeneticum, αὐτόθι τόμ. 20ῷ (1893) 1-28· Analecta Photiana, Αὐτόθι τόμῳ 20ῷ (1893) 83-124.

6. Ὕμνον τοῦ Φωτίου εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Παρθένον ἐξ ἑνέα ᾠδῶν, ὧν ἑκάστη ἐκ πέντε τριμέτρων, ἐξέδωκεν ἐκ κώδικος τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς τῆς Λαύρας ὁ Ἀλέξ. Λαυριώτης ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ 1895 Nr 28 σελ. 220.

7. Τὰ γενικὰ βοηθήματα, ἅπερ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν πορείαν καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ Φωτίου, ἐμνημονεύθησαν διὰ τοῦτο ἤδη ἐν Α΄ σ. 145 ἑ. Πρβ. πρὸς τούτοις Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 10, 670-776 καὶ 11, 1-37. — Τὰς σχέσεις τοῦ Φωτίου πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον Α΄ ἐξερεύνᾳ ὁ A. Gasquet, L'empire Byzantin et la monarchie Franque, ἐν Παρισίοις 1888 σ. 348-372. — Τὰ σπερμολογήματα τῶν ἀντιφωτιανῶν περὶ τοῦ βίου τοῦ Φωτίου ἐξετάζει ὁ Β. Γεωργιάδης ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Ἀνατολῆς, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1887 σελ. 104-115. — Περὶ τῆς βιβλιολογίας πρβ. W. Engelmann, Bibliotheca scriptorum classicorum 1 (1880) 555 ἑ.

217. Ἀρέθας, περὶ τὸ 860 γεννηθεὶς ἐν Πάτραις, ἦτο μαθητὴς καὶ αὐτὸς τοῦ Φωτίου, ὡς πάντες οἱ διαπρέποντες ἄνδρες τῶν χρόνων τούτων. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου αἰῶνος (βεβαίως ἀπὸ τοῦ 907) ἦτο ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας. Ἐν τῷ ἀνωνύμῳ βίῳ τοῦ πατριάρχου Εὐθυμίου (πρβ. Α΄ τόμου σελ. 633), ὅστις εἶνε ἡ κυρία πηγὴ τῆς βιογραφίας τοῦ Ἀρέθα, ἐμφανίζεται

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ζωηρῶς μετέχων τῶν ἐκκλησιαστικῶν διενέξεων τῆς ἐποχῆς. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ὀπαδὸς τοῦ πατριάρχου Νικολάου, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ συνδιηλλάχθη πρὸς τὸν Εὐθύμιον. Κατὰ τὴν αὐτὴν πηγὴν ὁ Ἀρέθας ἦτο διδάσκαλος τοῦ διαπρέποντος «φιλοσόφου» Νικήτα τοῦ Παφλαγόνος. Ἡ τελευταία τοῦ βίου του γνωστὴ χρονολογία εἶνε τὸ ἔτος 932, εἰς ὃ ἀνάγεται εἷς τῶν κατ' ἐντολήν του γραφέντων κωδίκων. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς βυζαντηνῆς παιδείας κατέχει ὁ Ἀρέθας πολὺ ἀξιόλογον θέσιν. Ἐν χρόνοις σκοτεινοῖς καὶ ἐν τόπῳ ἀπομεμακρυσμένῳ ἀπὸ τῶν ὀλίγων ἔτι ὑπολειφθέντων πνευματικῶν κέντρων ἀφιερώθη μετὰ ζήλου ἀξιοθαυμάστου εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ ἑρμηνείαν ἐκκλησιαστικῶν καὶ θύραθεν συγγραφέων. Τὸ ἀρχαιότατον, τοὐλάχιστον μόνον ἑλληνικὸν ὑπόμνημα εἰς τὴν ἀποκάλυψιν διεσώθη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τὴν μορφήν, ἣν ἔδωκεν εἰς αὐτὸ ὁ Ἀρέθας. Πρὸς τούτοις ἔχομεν παρατηρήσεις αὐτοῦ εἰς τὸν Πλάτωνα, Λουκιανὸν καὶ Εὐσέβιον. Τὸ φιλολογικὸν αὐτοῦ ἐνδιαφέρον μαρτυροῦσι διάφορα σωζόμενα χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα κατ' ἐντολὴν καὶ ἀναλώμασιν αὐτοῦ ἀντεγράφησαν· τοιοῦτος εἶνε π. χ. ὁ σπουδαῖος κῶδιξ τῶν ἀπολογητῶν (παρισιανὸς ἑλληνικὸς 451), ἄλλος κῶδιξ δογματικοῦ περιεχομένου, χειρόγραφα τοῦ Εὐκλείδου, τοῦ ῥήτορος Ἀριστείδου, ἴσως καὶ τοῦ Δίωνος Χρυσοστόμου, τέλος ὁ περίφημος ὑπὸ Κλὰρκ εἰς Ἀγγλίαν ἐκ Πάτμου ἀπαχθεὶς κῶδιξ τοῦ Πλάτωνος. Κῶδίξ τις τῆς Μόσχας περιέχει ἀνέκδοτα ἔτι ποικίλα συγγράμματα καὶ ἐπιστολὰς τοῦ Ἀρέθα, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν ἔτι ἀκριβεστέρας πληροφορίας περὶ τοῦ βίου του. Ἂν καὶ ἡ κυρία σημασία τοῦ ἀνδρὸς ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι εἰς αὐτὸν χρεωστοῦμεν ἀξιόλογον μέρος τῶν ἀπολογητικῶν καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλολογία χρεωστεῖ εἰς αὐτὸν χάριν διὰ τὴν ἀκαταπόνητον ἐπιμέλειαν πρὸς περισυλλογὴν τῶν κειμένων. Περὶ τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρέθα ἴδε Α' τόμου σελ. 254 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

J. C. T. Otto, Des Patriarchen Gennadios von Kpel Confession. Μετὰ παρεκβολῆς περὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ 'Αρέθα, ἐν Βιέννῃ 1864. — M. Schanz, Arethas Verfasser von Scholien zu Plato, ἐν Philologus 34 (1874) 374 ἑ. — Πρὸς ἀκριβεστέραν γνῶσιν καὶ καλλιτέραν ἐκτίμησιν τοῦ 'Αρέθα τὰ γενικώτερα ἐξέθηκεν ὁ Ad. Harnack, Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Litteratur, herausgegeben von O. von Gebhardt und Ad. Harnack I 1-2 (ἐν Λειψίᾳ 1882) 36-46. — Περὶ τοῦ κώδικος Paris. gr. 451 διαλαμβάνει ὁ O von Gebhardt, Texte und Untersuchungen I 3 (1883) 154-196. — Τὰ σχόλια τοῦ 'Αρέθα εἰς Τατιανὸν ἐξέδ. ὁ Ed. Schwartz, Tatiani oratio ad Graecos, ἐν Λειψίᾳ 1888 (=Texte und Untersuchungen IV 1) σελ. 44-47. — Πρβ. Athenagorae libellus pro christianis, oratio de resurrectione cadaverum rec. Ed. Schwartz, ἐν Λειψίᾳ 1891 Proleg. (=Texte und Untersuchungen IV 2). — Περὶ τῆς φιλολογικῆς σημασίας τοῦ 'Αρέθα πραγματεύεται μετὰ θαυμασμοῦ ὑπερβάλλοντος τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρὸς ὁ E. Maas, Observationes palaeographicae ἐν τοῖς Mélanges Graux, ἐν Παρισίοις 1884 σ. 749-766. — Βιογραφικαὶ σημειώσεις καὶ πληροφορίαι περὶ τῶν ἐν Μόσχᾳ χειρογράφων τοῦ 'Αρέθα ὑπὸ Ad. Jülicher ἐν Göttinge Gel. Anzeigen 1889 σ 383-387. — Τοῦ 'Αρέθα τὰς παρατηρήσεις περὶ Δίωνος Χρυσοστόμου ἐξέδωκε (κατὰ τὸν Kayser) ὁ L. Dindorf ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἐκδόσει τοῦ Δίωνος Χρυσοστόμου 2 (1857) 361-366. Πρβ. Cobet ἐν τῇ ὑπὸ Emperius ἐκδόσει τοῦ Δίωνος, 1 (ἐν Braunschweig 1844) σ. XII § 19 καὶ 2 (1844) 792 καὶ von Arnim, Dion Chrysostomos 1 (1893) Prolegomena σ VIII. — A. Sonny, Dictys bei Arethas ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 590. — Περὶ τῆς ἀξιοσημειώτου ἐν τῷ περιθωρίῳ παρατηρήσεως τοῦ 'Αρέθα ἐν κώδικι Vatic. 1298 τοῦ 'Αριστείδου πρβ. W. Gurlitt, Die grosse eherne Athena des Pheidias, Analecta Graeciensia, ἐν Graz 1893 σ. 101 ἑ. — Ὅτι ὁ 'Αρέθας εἶχε καὶ ἀντίτυπον τῶν εἰς ἑαυτὸν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἀπέδειξεν ὁ A. Sonny, Zur Ueberlieferungsgeschichte von M. Aurelius Εἰς ἑαυτόν, ἐν Philologus 54 (1895) 181 ἑ. — Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ 'Αρέθα πρὸς τὸ 'Ονομαστικὸν τοῦ 'Ιουλίου Πο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λυδεύκους πρβ. E. Bethe, Die Ueberlieferung des Onomastikon des Julius Pollux, ἐν Nachrichten der K. Gesellschaft der Wissensch. zu Göttingen, Phil.-hist. klasse 1895 σ. 336 ἑ. — Κατάλογος χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἀρέθα παρὰ W. Wattenbach, Anleitung zur griechischen Paläographie γ' ἐκδόσ. 1895 σ. 61 ἑ. — Τὴν βιβλιολογίαν περὶ τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρέθα ἴδε ἐν Λ' τόμου σελ. 257.

218. Ἰσαάκιος ὁ Πορφυρογέννητος, πιθανῶς ἐκεῖνος ὁ Κομνηνὸς Ἰσαάκ, ὅστις ἐβασίλευσεν ἐν Βυζαντίῳ τὸ 1057-1059 καὶ κατόπιν ἐθελουσίως ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, συνέγραψε δύο μικρὰς περὶ Ὁμήρου πραγματείας. Ἡ πρώτη ἐπιγράφεται: Περὶ τῶν καταλειφθέντων ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, τουτέστι περὶ τῶν παραλειφθέντων ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου. Ὁ συγγραφεὺς προτάσσει ἔπαινον τοῦ Ὁμήρου ἱκανῶς ἀφελῆ καὶ ὑπόθεσιν τῆς Ἰλιάδος, ἔπειτα δὲ λέγει ὅτι ὁ Ὅμηρος παρέλιπε πολλὰ τῶν πρὸς τὴν ἄλωσιν τῆς Τρῳάδος σχετιζομένων συμβάντων, οἷον τὸν θάνατον τοῦ Πριάμου, τὴν τύχην τῆς Ἑκάβης κτλ. Ἕνεκα τούτου συνήγαγεν αὐτὸς ἐξ ἀρχαίων βιβλίων τὰς διηγήσεις ἐκείνας, ἵνα συμπληρώσῃ τὸν Ὅμηρον καὶ τὴν ἀφήγησίν του ἀποστρογγυλώσῃ· ἀλλ' ἐπειδὴ στερεῖται τοῦ ποιητικοῦ νεύρου καὶ τῆς γλωσσικῆς εὐεπείας, ἀνταλλάσσει τὸ ἡρωϊκὸν μέτρον πρὸς τὸν πεζὸν λόγον. Ἐκθέτει λοιπὸν εἰς ὕφος ἄχαρι καὶ ὅμως ἐπιτηδευτὸν τὰ πρὸς τὸν Ὅμηρον σχετιζόμενα συμβάντα ἰδίως κατὰ τὰ ἐν Φιλοκτήτῃ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τῇ Ἑκάβῃ τοῦ Εὐριπίδου λεγόμενα. Ἂν ὅμως ἐκ τῶν τραγῳδιῶν τούτων ἀπ' εὐθείας ἤντλησε καὶ ποίας ἄλλας ἔτι πηγὰς πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχε, δὲν ἠρευνήθη ἀκόμη. Ἡ δευτέρα δὲ πραγματεία διαλαμβάνει: Περὶ ἰδιότητος καὶ χαρακτήρων τῶν ἐν Τροίᾳ Ἑλλήνων τε καὶ Τρώων, ὅπως συνειθίζετο τοῦτο ἰδίως εἰς μυθιστορήματα κατὰ τὰς τότε αἰσθητικὰς ἰδέας τῶν ἀνθρώπων, εἰς ἀποκρύφους πράξεις τῶν ἀποστόλων καὶ εἰς δημώδεις χρονογραφίας (πρβ. π.χ. τὰς τοιαύτας περιγραφὰς τῶν προσώπων μυθικῶν τε καὶ ἱστορικῶν παρὰ Μαλάλᾳ). Ἆρα ἡ πραγματεία εἶνε συγγε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὴς πρὸς τὸν Δάρητα Φρύγα καὶ Δίκτυν Κρῆτα, τοῦτον μάλιστα ἀναφέρει ἐν τέλει ὁ συγγραφεὺς (σελ. 88) ὡς πηγήν του· πραγματικῶς ὅμως ἤντλησεν οὐχὶ ἐκ τοῦ Δίκτυος ἀμέσως, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀντιγράψαντος ἐξ αὐτοῦ Μαλάλα. Ἡ ἐν πολλοῖς συμφωνία τοῦ ἔργου τούτου πρὸς τὰ Μεθ' Ὅμηρον τοῦ Τζέτζη πρέπει βεβαίως νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς ὑπ' ἀμφοτέρων χρησιμοποιήσεως κοινῶν πηγῶν. Μολονότι δὲ ἀμφότερα ταῦτα εἶνε ἄνευ ἀξίας λογοτεχνικῆς ἢ φιλολογικῆς, εἶνε ὅμως χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν μυθιστοριογραφικὴν ἀντίληψιν τῆς τρωϊκῆς ἱστορίας, ἣν μανθάνομεν ἐκ τοῦ Δίκτυος, Δάρητος, Μαλάλα καὶ ἄλλων ὡς συμπλήρωμα τοῦ Ὁμήρου κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος γεννηθὲν καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἔπειτα ἐπεκταθὲν εἰς τὰ φανταστικὰ περὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου μυθιστορήματα. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν σειρὰν ἀνήκουσι καὶ τὰ δύο δοκίμια τοῦ πρώην αὐτοκράτορος καὶ οὕτω πρέπει νὰ κριθῶσι.

1. Ἐκδόσεις: Τὸ περὶ ἰδιοτήτων τῶν ὁμηρικῶν ἀνδρῶν ἐξέδ. τὸ πρῶτον ὁ J. Rutgersius, Variarum lectionum libri sex, ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν 1618 σ. 509-516. — Κατόπιν ἀμφότερα ἐξέδ. ὁ Λέων Ἀλλάτιος, Excerpta varia, ἐν Ρώμῃ 1641 σελ. 259-320 (μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως). — Ἀνετυπώθησαν ἐπὶ τῇ βάσει νέας ὕλης ἐκ χειρογράφων ἐν: Polemonis declamationes rec. Hugo Hinck, ἐν Λειψίᾳ, Bibl. Teubneriana 1873 σελ. 57-88 (ἄνευ τῆς λατιν. μεταφρ.).

2. Βοηθήματα: Περὶ τῶν πηγῶν τῶν παρὰ Ἰσαὰκ Τρωϊκῶν πρβ. τὴν βιβλιολογίαν ἐν Α΄ τόμου σελ. 673 ἑ.

3. Ἐν κώδικι Ambros. H. 22 sup. fol. 157 ἑ. κεῖται ὑπόθεσις τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, περὶ τοῦ προοιμίου τῶν ὁποίων σημειοῦται: «ὅθεν τοῦτο ἐκ παλαιῶν ἀνδρῶν ὁ Πορφυρογέννητος συναθροίσας ἐκδέδωκεν». Τὸ προοίμιον ἄρχεται ὡς ἑξῆς: Τοῦ πολυθρυλήτου Ὁμήρου τοῦτο (ὁ κῶδιξ τούτου) μέγα ποιήσαντος καὶ ἀξιόλογον καὶ πολυθρύλητον σπούδασμα καὶ ἀγώνισμα». Κατόπιν ἀκολουθεῖ τὸ περιεχόμενον ἀπὸ κεφαλ. 2-47 τοῦ ψευδοπλουταρχείου Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ Ὁμήρου. Εἰς τοῦτο ἀκολουθεῖ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Α τῆς Ἰλιάδος, ἔπειτα αὐτὸ τοῦτο μετὰ σχολίων, τέλος ἐν κεφ. 48-51 ἡ πραγματεία τοῦ ψευδοπλουτάρχου. Ὑπὸ τὸ ὄνομα Πορφυρογέννητος πρέπει νὰ ἐννοῶμεν πάντοτε τὸν Ἰσαὰκ Πορφυρογέννητον. Πρβ. C. Wachsmuth ἐν Rhein. Museum 18 (1863) 136-138· 326.

219. Ἰωάννης ὁ Τζέτζης ἐκ πατρὸς λογίου ἐγεννήθη περὶ τὸ 1110 ἐν Κωνσταντινουπόλει καί, ὡς ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ, ἔτυχεν ἐπιμελοῦς ἀγωγῆς. Ἐκ νεότητος ἀφιερωθεὶς εἰς φιλολογικὰς σπουδὰς ἐπί τινα μὲν χρόνον διετέλεσεν ὢν γραμματεὺς καὶ διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς, εἶτα δὲ ἐπεδόθη εἰς συγγραφὴν φιλολογικῶν ἔργων, ἐξ ὧν καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐκέρδαινε. Τὰ τοῦ βίου του γνωρίζομεν ἀρκετὰ ἀκριβῶς, διότι πάσης εὐκαιρίας δράττεται ἵνα ἀφηγηθῇ τὰ καθ' ἑαυτόν. Ἀλλὰ πανταχοῦ ἐν ταῖς πληροφορίαις ταύταις ἀντηχεῖ ἡ αὐτὴ κραυγὴ περὶ τῆς ἐνδείας καὶ τῶν ἀτυχημάτων του καὶ περὶ τῆς παραγνωρίσεως τῆς μεγάλης του ἀξίας. Κατὰ τοῦτο ὁ Τζέτζης, ὡς καὶ κατὰ ἄλλα πολλά, ὁμοιάζει πολὺ τὸν ἰσάξιον σύγχρονόν του Πτωχοπρόδρομον. Εἶνε ὁ καθαρώτατος τύπος ὁλοκλήρου τῆς τάξεως τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν, οἵτινες πάντοτε διὰ τὴν ἀθλιότητα καὶ πτωχείαν των παραπονοῦνται. Συνέβη ποτὲ νὰ περιέλθῃ ὁ Τζέτζης εἰς τοιαύτην ἀνέχειαν, ὥστε ἐκ πάντων τῶν βιβλίων του ἓν μόνον τοῦ ἔμεινεν, ὁ Πλούταρχος. Πάντοτε παρουσιάζεται ἐξαρτώμενος ἐκ τῆς χάριτος τῶν ἀνωτέρων ὑποστηρικτῶν του, εἰς οὓς ἀφιερώνει τὰ συγγράμματά του. Πρὸ πάντων ἀποτείνεται πρὸς μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, τὸν Ἰσαὰκ Κομνηνόν, τὸν ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννην Κομνηνόν, τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνὸν καὶ τὴν ἐκ Γερμανῶν καταγομένην σύζυγόν του Εἰρήνην· καὶ ἡ συγγενὴς τῶν Κομνηνῶν ἰσχυρὰ οἰκογένεια τῶν Καματηρῶν καὶ ἄλλοι λειτουργοὶ τοῦ κράτους ἐχάρισαν εἰς αὐτὸν πλούσια δῶρα, καθὼς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ἐξάγεται. Ὁ κύριος ὑποστηρικτὴς αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ἦτο κάποιος Κωνσταντῖνος Κοτερτζῆς, ὅστις ἔγινεν αἴτιος νὰ συνεχίσῃ ὁ Τζέτζης τὰς εἰς τὸν Ὅμηρον ἀλληγορίας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

του καὶ νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸ δεύτερον τὰς χιλιάδας του. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του δὲν εἶνε ἀσφαλῶς γνωστόν. Ἐὰν πράγματι εἶνε ἰδικοί του οἱ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενοι ἴαμβοι εἰς τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἀνάγκη νὰ ἔζησε καὶ μετὰ τὸ ἔτος 1180. Ἀκριβέστερος καθορισμὸς δύναται ἴσως νὰ ἐξαχθῇ ἔκ τινος μονῳδίας «περὶ τοῦ φονευθέντος αὐτοκράτορος», ἀναγομένης ὡς ὑποτίθεται εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν (ἀποθαν. τὸ 1185), ἥτις περιέχεται ἐν τῷ παρισιανῷ κώδικι 2644 καὶ θεωρεῖται ἀνήκουσα εἰς τὸν Τζέτζην. Ἀλλὰ πρὶν δημοσιευθῇ τὸ ποίημα παραμένει ἡ πατρότης τοῦ Τζέτζη τόσον ἀμφίβολος ὅσον καὶ ἡ εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐκεῖνον ἀναγωγή.

Ἡ γενικὴ κρίσις περὶ τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας τοῦ Τζέτζη δὲν δύναται νὰ εἶνε εὐνοϊκή· ἡ ὑπεροψία του, πρὸς ἣν συνδέεται ἡ σκαιοτάτη πολεμικὴ πρὸς ἄλλους γραμματικούς, εἶνε τόσον μεγάλη ὅσον καὶ ἡ ἐπιπολαιότης του, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερβαίνει καὶ αὐτοὺς τοὺς συγχρόνους ὁμοτέχνους του. Νομίζει τις ὅτι ἀναγινώσκει τὴν χρονογραφίαν τοῦ Μαλάλα, ὅταν ἀκούῃ παρὰ τοῦ Τζέτζη ὅτι ὁ ἐξ Ἀμοργοῦ ποιητὴς Σιμωνίδης ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀμοργοῦ, ὅτι ἡ Νάξος εἶνε πόλις τῆς Εὐβοίας, ὅτι ὁ Σέρβιος Τούλιος ἦτο ὕπατος καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, ὅτι ὁ Εὐφράτης ῥέει διὰ τῆς Αἰγύπτου κτλ. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀβλεψιῶν καὶ παρεννοήσεών του ἐξηγοῦνται ἐκ τοῦ ὅτι στερούμενος βιβλίων ἐπανεπαύετο ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὸ μνημονικόν του· καυχᾶται ὁ ἴδιος ἐν ταῖς ἀλληγορίαις τῆς Ἰλιάδος 15, 87:

Ἐμοὶ βιβλιοθήκη γὰρ ἡ κεφαλὴ τυγχάνει·
Βίβλοι δ' ἡμῖν οὐ πάρεισι δεινῶς ἀχρηματοῦσιν.

Ὁμοίως ἐκφράζεται περὶ τοῦ μνημονικοῦ του ἐν Χιλιάσιν I 267:

Οὐδὲ γὰρ μνημονέστερον τοῦ Τζέτζου θεὸς ἄλλον
Ἄνδρα τῶν πρίν τε καὶ τῶν νῦν ἐξέφηνεν ἐν βίῳ.

Διὸ πρέπει ῥητῶς νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ ἄλλοθεν μὴ μαρτυρούμενα ὀνόματα καὶ τὰς πληροφορίας, περὶ ὧν μόνον ὁ Τζέτζης ὁμι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λεῖ, ἀνάγκη νὰ δεχώμεθα μετὰ τῆς μεγίστης ἐπιφυλακτικότητος· οὐκ ὀλίγοι θησαυροὶ παρ' αὐτῷ νομιζόμενοι ἀποδεικνύονται, ἐγγύτερον θεωρούμενοι, ἄνθρακες.

Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ πολυαναγνωσία τοῦ Τζέτζη ὑπερβαίνει τὸ κοινὸν μέτρον βυζαντηνῆς πολυμαθείας· ὁ Τζέτζης ἀνέγνωσεν, ὡς ἐκ τῶν Χιλιάδων ἰδίως ἐξάγεται, τὸν Ὅμηρον, Ἡσίοδον, Πίνδαρον, τοὺς τραγικούς, τὸν Ἀριστοφάνη, Θεόκριτον, Ἀπολλώνιον Ῥόδιον, Λυκόφρονα, Νίκανδρον, Διονύσιον περιηγητήν, Ὀππιανόν, τὰ Ὀρφικά, τὸν Κόϊντον Σμυρναῖον, μίαν ἀνθολογίαν· ἐκ δὲ τῶν ἱστορικῶν τὸν Ἡρόδοτον, Διόδωρον, Ἰώσηπον, Σουετώνιον ἢ τινα ἐξ αὐτοῦ ἀπορρεύσασαν πηγήν, τὸν Πλούταρχον, Ἀρριανόν, Δίωνα Κάσσιον, Προκόπιον Καισαρείας, Ψευδοκαλλισθένην, Μαλάλαν, Ἡσύχιον Μιλήσιον, Θεοφύλακτον καὶ ἄλλους· ἐκ τῶν ῥητόρων τὸν Λυσίαν, Δημοσθένη, Αἰσχίνην καὶ ἀπολεσθέντα δὲ ἔτι ἔργα οἷον τὸν Ἀριστογείτονα κατὰ Ὑπερίδου καὶ ἄλλα· ἐκ δὲ τῶν φιλοσόφων τὸν Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη, Ψελλὸν κ. ἄ.· ἐκ τῶν γεωγράφων τὸν Στράβωνα καὶ Στέφανον Βυζάντιον· ἐκ τῆς ἐλαφρᾶς λογοτεχνίας πρὸ παντὸς τὸν Λουκιανόν. Πολλὰ βεβαίως μένουσι καὶ ἐν τούτῳ λίαν ἀβέβαια· διότι ἡ περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Τζέτζη ἔρευνα ἐκτὸς τῆς ἀνακριβείας τῶν ἀπὸ μνήμης παραπομπῶν καὶ τῆς ἐπιπολαιότητος τῆς μελέτης του προσκόπτει ἰδίως εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὴν κακὴν ἐν Βυζαντίῳ κοινὴν συνήθειαν τῆς ἐκ δευτέρων πηγῶν παραθέσεως τῶν μαρτυριῶν πολλάκις παραπέμπει εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε, συγχέων συγγραφεῖς καὶ συγγράμματα. Καὶ ὅμως μεθ' ὅλας ταύτας τὰς ἐλλείψεις τὰ συγγράμματα τοῦ Τζέτζη εἶνε ἄξια ἀκριβοῦς μελέτης, ἰδίως πρὸς ἀποχωρισμὸν τοῦ σίτου ἀπὸ τῶν σκυβάλων καὶ πρὸς διασάφησιν τοῦ ἀδιακρίτου ἔτι πλήθους τῶν εἰδήσεων. Ὁ Τζέτζης ἔχει τὴν ἀξίαν του ὄχι μόνον ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ἀλλ' ἀναντιρρήτως πολλὴν ἔχει σπουδαιότητα καὶ πρὸς ἐκτίμησιν τῆς λογοτεχνικῆς καὶ πολιτιστικῆς καταστάσεως τῶν χρόνων του, κατέχων ἐν τῇ γενικῇ εἰκόνι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἰδίαν θέσιν πλησίον τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἀντιπροσώπων, τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, τοῦ Πτωχοπροδρόμου, τοῦ Εὐσταθίου κτλ. Τὰ συγγράμματά του κατανέμονται εἰς τρεῖς ὁμάδας, εἰς ποικίλα ἀρχαιολογικὰ καὶ ἱστορικὰ (ἐπιστολὰς καὶ χιλιάδας), εἰς συμπληρώσεις, ἀλληγορίας καὶ σχόλια εἰς τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς καὶ τέλος εἰς γενικὰς διατριβὰς περὶ ποιήσεως, μετρικῆς καὶ γραμματικῆς, εἰς ἃς προστίθενται καί τινες ἄλλαι πραγματεῖαι ποικίλου περιεχομένου. Περιοριζόμεθα εἰς σύντομον ἀπαρίθμησιν τῶν ἁπάντων αὐτοῦ.

1. Συναγωγὴ ἐπιστολῶν ἑκατὸν ἑπτά, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Τζέτζη διαταχθεῖσα καὶ εἰς δύο τόμους διαιρεθεῖσα. Ἡ διάταξις ἔγινε κατὰ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῆς συντάξεως. Αἱ πρωϊμώταται ἄρχονται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1138· αἱ τελευταῖαι δὲν θὰ ἐγράφησαν πρὸ τοῦ 1165, ἡ δὲ ὡς εἰσαγωγὴ προταχθεῖσα ἐπιστολὴ πρὸς τὸν διάκονον Ἐπιφάνιον δυσκόλως δύναται νὰ ἐγράφη πρὸ τοῦ 1170. Εὐάριθμοί τινες ἐπιστολαὶ ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν σοφιστῶν εἰθισμένον γένος τῶν πλαστῶν ἐπιστολῶν, αἵτινες ἄλλως καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δηλοῦνται ὡς ῥητορικὰ γυμνάσματα, οἷον «ὡς ἀπό τινος διακόνου πρὸς ἐπίσκοπον». Αἱ πλεῖσται ὅμως ἀποτείνονται πρὸς ἀληθινὰ πρόσωπα, πρὸς ἄνδρας καὶ γυναῖκας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, πρὸς κληρικοὺς καὶ κοσμικοὺς λειτουργούς, πρὸς φίλους καὶ μαθητάς. Ἐξ αὐτῶν μανθάνομεν ἱκανὰς λεπτομερείας περὶ τοῦ βίου τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν πρὸς οὓς αἱ ἐπιστολαί· ἀλλ' αἱ τοιαῦται εἰδήσεις ἐξαφανίζονται ἐν τῷ πλήθει τῆς μυθολογικῆς, φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς σοφίας, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κύριον περιεχόμενον τῆς ἄγαν λογίας ταύτης ἀλληλογραφίας. Ἐνῷ ὁ Φώτιος γνωρίζει πῶς νὰ πραγματεύεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του μετὰ χάριτος καὶ εὐκολίας θέματα ἐπιστημονικά, παρὰ τῷ Τζέτζῃ εὑρίσκομεν μόνον σωροὺς σημειώσεων καὶ μεταξὺ αὐτῶν, διὰ νὰ μὴ λησμονήσωμεν ποῖος εἶνε ὁ συγγραφεύς, κατεσπαρμένας τὰς ἐκρήξεις τῆς κατηφείας, ἰδιοτροπίας καὶ ὑπεροψίας του.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πρώτη ἔκδοσις τῶν ἁπάντων ὑπὸ Theod. Pressel, ἐν Τυβίγγῃ 1851 (μετὰ πίνακος γλωσσικοῦ καὶ κριτικῶν σχολίων εἰς τὰς Χιλιάδας).

2. Αἱ Χιλιάδες. Τὸ ἐκτενέστερον τοῦ Τζέτζη σύγγραμμα, συνταχθὲν πιθανῶς μεταξὺ 1144 καὶ 1170, εἶνε τὸ φιλολογικὸν ἄμα καὶ ἱστορικὸν διδακτικὸν ποίημα, ὅπερ συγκείμενον ἐκ στίχων πολιτικῶν δωδεκακισχιλίων καὶ ἑξακοσίων ἑβδομήκοντα τεσσάρων ἐπιγράφεται: Βίβλος ἱστορική· οὕτως ἐπέγραψεν αὐτὸ ὁ Τζέτζης, ἐνῷ ἡ νῦν ὀνομασία Χιλιάδες ἐδόθη ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐκδότου Γκέρμπελ τὸ 1546, ὅστις πρὸς διευκόλυνσιν τῶν εἰς αὐτὸ παραπομπῶν διῄρεσε τὸ σύγγραμμα εἰς δεκατρεῖς χιλιάδας. Κατὰ τὴν ἀρχικὴν διάταξιν διαιρεῖται τοῦτο εἰς ἑξακόσια κεφάλαια ἤτοι ἱστορίας. Τὸ περιεχόμενον τούτων ἀποτελοῦσι ποικίλα μυθολογικά, γραμματολογικὰ καὶ ἱστορικὰ θέματα, διὰ μακρῶν ἐξηγοῦντα τὰς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς παρεκβολάς. Ἄρα ἡ ἱστορικὴ αὕτη βίβλος εἶνε κολοσσιαῖον ἔμμετρον ὑπόμνημα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Τζέτζη, αἵτινες μία μετὰ τὴν ἄλλην ἑρμηνεύονται ἐν μιᾷ ἢ ἐν πολλαῖς τῶν ἱστοριῶν. Τόσον στενὴ μάλιστα εἶνε ἡ μεταξὺ ἀλλήλων σχέσις, ὥστε αἱ ἐπιστολαὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς λεπτομερὴς πίναξ τῶν Χιλιάδων. Ἐκεῖναι μὲν ἀποτελοῦσι τὸν σκελετόν, αὗται δὲ τὸ ἐξωγκωμένον αὐτῶν περίβλημα. Ἀλλ' ἡ μανία τοῦ ὑπομνηματισμοῦ δὲν κατηυνάζετο διὰ τὸν Τζέτζην. Καὶ τὰς χιλιάδας αὐτὰς ἐπλούτισε διὰ μακρῶν πεζῶν καὶ ἐμμέτρων, ἐν πολιτικοῖς στίχοις ἢ ἐν ἰάμβοις σχολίων, δι' ὧν ἢ ἱστορικὰς πλάνας ἐπανορθώνει ἢ πηγὰς ἀναφέρει ἢ δικαιολογεῖ τὴν διήγησιν, τὴν ὀρθογραφίαν, τῶν λέξεων τὸν σχηματισμόν, τὴν προσῳδίαν καὶ προσθέτει πάλιν τινά. Κακολογεῖ δὲ συνάμα σκληρῶς τὸν ἀπρόσεκτον ἀντιγραφέα, ὃν θεωρεῖ ἄξιον τοῦ ὀνόματος τοῦ κοπρογράφου καὶ οὐχὶ τοῦ καλλιγράφου[1]). Καὶ ὅμως ὁ κοπρογράφος

[1]) Χιλιάδ. V 201:

Τοῦ χοιριῶντος τοῦδε καὶ κοπρογράφου
(Οὕτω χρεὼν καλεῖν γὰρ ἢ καλλιγράφον).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οὗτος ἐν ἀληθείᾳ δὲν εἶνε ἢ ὁ ἀποδιοπομπαῖος τράγος, ὅπως τὰ σημερινὰ «τυπογραφικὰ παροράματα», διὰ τὰ λάθη, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος Τζέτζης ἢ ἄλλοι κατόπιν ἀνεκάλυπτον. Τὴν διωρθωμένην ταύτην ἔκδοσιν ἀφιέρωσεν ἔπειτα ὁ Τζέτζης εἰς τὸν προστάτην του Κοτερτζῆν, πρὸς ὃν ἀπευθύνονται καὶ δύο ἐπιστολαί. Ἀκριβέστερον δὲ ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος, πρέπει νὰ διακριθῶσι τρεῖς τῶν Χιλιάδων ἐκδόσεις. Ὡς παράρτημα τῶν Χιλιάδων εὑρίσκονται ἐν δυσὶ χειρογράφοις τρία μικρότερα ποιήματα, ὧν τὸ περιεχόμενον εἶνε πικρὰ ἐπίθεσις κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Τζέτζη, ἰδίως κατὰ τοῦ ἐπάρχου Καματηροῦ.

1. Ἐκδόσεις: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Nic. Gerbelius, ἐν Βασιλείᾳ 1546. Ἀνατύπωσις ὑπὸ Jac. Lectius ἐν τῷ Corpus poetarum graecorum, ἐν Κολωνίᾳ τῶν Ἀλλοβρόγων 1614 τόμ. II 274 ἑ. — Ὑπὸ Theoph. Kiessling, ἐν Λειψίᾳ 1826 (Ioannis Tzetzae historiarum variarum chiliades)· ἐντελῶς ἄκριτον καὶ ἀμελὲς ἔργον. Πρβ. τὰ ἐμβριθῶς διαληφθέντα ὑπὸ Struve, ἐν Neue kritische Bibliothek, herausgegeben von G. Seebode 1827 σελ. 241-306 καὶ 370-436 (καὶ χωριστὰ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: Ueber den politischen Vers der Mittelgriechen, ἐν Hildesheim 1828) καὶ ὑπὸ Hamaker, Bibliotheca nova critica 4 (ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν 1828) 372-403, τέλος τὴν πολὺ ἀνακριβῆ ἀντιβολὴν παρισιανῶν χειρογράφων ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Τζέτζη ὑπὸ Pressel. — Scholia ad Tzetzae Chiliades ὑπὸ J. A. Cramer, Anecdota Oxoniensia 3 (1836) 350-375. — Δὲν ἔχομεν ἀκόμη εὔχρηστον ἔκδοσιν τῶν Χιλιάδων μετὰ διασαφήσεως τῆς σχέσεως τῶν κωδίκων καὶ παραλλαγῶν καὶ μετὰ κειμένου ἀξιοπίστου. Ἐκ τῶν χειρογράφων μέχρι τοῦδε εἶνε γνωστὰ δύο τοῦ Μονάχου καὶ δύο τῶν Παρισίων.

2. Βοηθήματα: Fr. Dübner, Ueber eine wichtige Hs der Historien des Tzetzes nebst den Randbemerkungen, die derselbe bei einer späteren Lektüre seinem Buche zugefügt, ἐν Rhein. Museum 4 (1836) 1-26. — Fr. Haase, Miscellaneorum philologicorum liber II, Programm, ἐν Breslau 1858 (παρατηρήσεις περὶ Χιλ. Β. 8). — Felix Liebrecht, Zu Tzetzes Chi-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

liaden, ἐν Philologus 28 (1869) 355-357· 541-543. — Ἀποσπάσματα τοῦ Δίωνος Κασσίου ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς Χιλιάσι (καὶ ἐν ἄλλοις συνερανίσμασι τοῦ Τζέτζη) ὑπὸ H. Haupt, Neue Beiträge zu den Fragmenten des Dio Cassius, ἐν Hermes 14 (1879) 430-446. — Περὶ τῶν πηγῶν τῶν μυθολογικῶν, ἱστορικῶν, γεωγραφικῶν καὶ γραμματολογικῶν εἰδήσεων τῶν Χιλιάδων πραγματεύεται ἡ ἐμβριθὴς ἐργασία τοῦ Christian Harder, De Ioannis Tzetzae historiarum fontibus quaestiones selectae, Dissert., ἐν Kiel 1886. — Εἰς Χιλιάδ. 8,334 πρβ. W. Gurlitt, Die grosse eherne Athena des Pheidias, Analecta graeciensia, ἐν Graz 1893 σ. 105 ἑ.

3. Ἀλληγορίαι εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν, δύο διδακτικὰ ποιήματα ἐν στίχοις πολιτικοῖς, ἐν οἷς «Ὁ Ὅμηρος ὁ πάνσοφος, ἡ θάλασσα τῶν λόγων» (V 51) διὰ μακρῶν ἑρμηνεύεται καὶ ἰδίως τὸ ὁμηρικὸν πάνθειον ἀλληγορικῶς ἀναπαρίσταται. Τὸ διπλοῦν τοῦτο σύγγραμμα ἐπιγράφεται: Ὑπόθεσις τοῦ Ὁμήρου ἀλληγορηθεῖσα παρὰ Ἰωάννου γραμματικοῦ τοῦ Τζέτζου τῇ κραταιοτάτῃ βασιλίσσῃ καὶ ὁμηρικωτάτῃ κυρᾷ Εἰρήνῃ τῇ ἐξ Ἀλλαμανῶν. Ὥστε τὸ ἔργον προσφωνεῖται εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην, ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἀνήκουσι μόνον τὰ δεκαπέντε πρῶτα βιβλία τῶν ἀλληγοριῶν εἰς τὴν Ἰλιάδα. Ἐπειδὴ δηλονότι ὁ αὐτοκρατορικὸς θησαυροφύλαξ ταῦτα μόνον πλουσιοπαρόχως ἀντήμειψε, κατόπιν δὲ ἤρχισε νὰ βαυκαλίζῃ τὸν ἀκούραστον ποιητὴν διὰ κενῶν λέξεων, ἐκδικούμενος οὗτος ἀφιέρωσε τὸ τελευταῖον μέρος εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Κοτερτζῆν. Ἡ ἀρχὴ συνεγράφη περὶ τὰ 1145, τὸ δὲ τέλος περὶ τὰ 1158, βραδύτερον δὲ αἱ εἰς τὴν Ὀδύσσειαν ἀλληγορίαι, ἐπειδὴ ἐν τῷ προοιμίῳ μνημονεύεται ὁ θάνατος τῆς Εἰρήνης (τὸ 1158 ἐπισυμβάς). Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων μέχρι τοῦδε ἀνευρέθησαν μόνον τὸ προοίμιον καὶ αἱ ἀλληγορίαι εἰς τὰς πρώτας δεκατρεῖς ῥαψῳδίας. Ἀμφότερα τὰ ποιήματα περιλαμβάνουσι νῦν περὶ τοὺς δεκακισχιλίους στίχους.

1. Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: Τὰς ἀλληγορίας εἰς τὴν Ἰλιάδα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τὴν Ὀδύσσειαν ἐξέδ. ὁ P. Matranga, Anecdota graeca 1 (1850) 1-295. — Μόνον τὰς εἰς τὴν Ἰλιάδα ἀλληγορίας ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, ἐν Λυτίχῃ 1851 (μετὰ τῶν ἀλληγοριῶν τοῦ Ψελλοῦ). — Σχόλια εἰς τὰς ἀλληγορίας τῆς Ἰλιάδος ἐξέδ. ὁ J. A. Cramer, Anecd. Oxon. 3 (1836) 376-384. — Fr. Boll, Studien über Claudius Ptolemaeus, ἐν Jahns Jahrbücher συμπλήρ. τόμῳ 21 (1894) 155, ἔνθα ἐξηγεῖ χωρίον τι τῶν εἰς τὴν Ἰλιάδα ἀλληγοριῶν (Matranga, Anecd. gr. I 87).

2. Ἐξ ἀρχαιοτέρων βυζαντηνῶν ἀλληγοριῶν ἀξιοσημείωτοι εἶνε αἱ φυσικοφιλοσοφικαὶ θεωρίαι περὶ Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας, ὧν συγγραφεὺς μαρτυρεῖται ὅτι εἶνε Δημώ τις. Ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς σχολίοις, ἰδίως δὲ παρ' Εὐσταθίῳ, ἔχομεν ῥητῶς διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς χαρακτηριζόμενα ἀποσπάσματα· πλὴν δὲ ἄλλων ἀνωνύμων σχολίων, τὰ ὁποῖα ἐκ λόγων ἐσωτερικῶν πρέπει ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν Δημώ, εἶνε καὶ ἓν ἐκτενέστερον ἀνώνυμον, ἤτοι τὸ ἐν κώδικι βιενναίῳ φιλολ. ἑλλ. 49 (Nessel) τοῦ ιγ΄ αἰῶνος κείμενον, ἀποτελούμενον ἐκ σειρᾶς φυσικοφιλοσοφικῶν ἑρμηνειῶν εἰς Ἰλιάδος Α 1-560, ἐν τῷ ὁποίῳ ὅπως καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Δημοῦς παραδοθεῖσιν ὑποβάλλονται ἀνοήτως εἰς τὸν Ὅμηρον κοσμολογικαὶ ἰδέαι. Ἡ ἀκμὴ τῆς ἐκκεντρικῆς ταύτης ἑρμηνευτρίας τοῦ Ὁμήρου δὲν εἶνε γνωστή· ἀλλ' ἐὰν αἱ τοῦ βιενναίου κώδικος ἀλληγορίαι πραγματικῶς εἰς αὐτὴν ἀνήκουσιν, ἐπειδὴ ἐν αὐταῖς ἐχρησιμοποιήθη ἡ πραγματεία τοῦ Θεοδωρήτου Κύρρου (ἀποθαν. περὶ τὸ 458 μετὰ Χριστόν): Ἑλληνικῶν παθημάτων θεραπευτική, πρωϊμώτατον χρονικὸν ὅριον πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ μέσον τοῦ πέμπτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος· τὸ ὑστερώτατον χρονικὸν ὅριον παρέχει ἡ ὕπαρξις σχολίων τῆς Δημοῦς ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς σχολίοις τοῦ κώδικος βενετ. Α τοῦ ι΄-ια΄ αἰῶνος· ἴχνη δὲ νεοπλατωνικῶν ἐπιρροῶν, μεθ' ὧν συνάπτονται καὶ σαφῆ γνωρίσματα χριστιανικῶν κοσμολογικῶν θεωριῶν, ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ θέσωμεν τὴν ἀκμὴν τῆς Δημοῦς ἐγγύτερον πρὸς τὸ πρωϊμώτατον ὅριον, ἤτοι εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ε΄ αἰῶνος. Ὁ Ἰωάννης Τζέτζης ἐπιτίθεται ἥκιστα ἱπποτικῶς κατὰ τῆς γυναικὸς ἀντιπάλου του ἐν ταῖς ἑαυτοῦ ἀλληγορίαις εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν (ἐκδόσ. Matranga I σ. 166 καὶ 225), κατακρίνων τὴν «μαθηματικὴν» μέθοδον τῆς ἀλληγορίας, ἣν ἐφαρμόζει τυ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φλῶς ἡ Δημώ, ἂν καὶ οὐχὶ αὕτη πρώτη. Ὁ κριτικός της καυχᾶται (σ. 225) ὅτι:

οὐχὶ καθάπερ ἡ Δημώ, μιμῶ δὲ τοῖς φρονοῦσι,
γύναιον κομπολάκυθον, ψευδυρηγορογράφον,
μηδὲν δὲ πρὸς τὸν Ὅμηρον τῶν συντελούντων λέγον.

Περὶ τῆς Δημοῦς λεπτομερέστερον κατὰ πρῶτον ἐπραγματεύθη ὁ H. Usener, Vergessenes, ἐν Rhein. Museum 28 (1873) 414-417, ὅστις ὅμως ἠρνήθη τὴν ὕπαρξίν της καὶ τὸ ὄνομα ἐθεώρησε πλάσμα ἀγνώστου τινός. — Κύριον σύγγραμμα: A. Ludwich, Die Homerdeuterin Demo, Festschrift zum 50jährigen Doktorjubiläum L. Friedländers, ἐν Λειψίᾳ 1895 σ. 296-321. — Ὁ A. Ludwich ἐξέδωκε καὶ τὰς ἀλληγορίας τὰς ἐν τῷ βιενναίῳ κώδικι: Allegoriae Homericae ex codice Vindobonensi primum editae, Königsberger Index lectionum für das Sommersemester 1895. — Γενικὸς χαρακτηρισμὸς τῆς Δημοῦς ὑπὸ F. Sander, Beilage zur Münchener Allgem. Zeitung 1896 Nr 17.

4. Ἡ ἐξήγησις τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὁμήρου εἶνε προϊὸν τῆς διδασκαλικῆς δράσεως τοῦ Τζέτζη, πλήρης φαρμακερῶν κρίσεων κατὰ πάντων τῶν προηγητῶν του, κατὰ τὸν τρόπον σημερινῶν ἐναισίμων διδακτορικῶν διατριβῶν. Ἐδημοσιεύθη περὶ τὰ 1143 καὶ κατόπιν ἐπλουτίσθη μὲ τὰ ἀναπόφευκτα σχόλια.

1. Ἐξεδόθη ὑπὸ G. Hermann μετὰ τοῦ Δράκοντος Στρατονικέως, ἐν Λειψίᾳ 1812. — Ὑπὸ L. Bachmann, Scholia in Homeri Iliadem, ἐν Λειψίᾳ 1835-38 σελ. 746-845. — Πρβ. Κ. Ν. Σάθαν ἐν Bulletin de corresp. hellénique 1 (1877) 121 ἑ.

2. Ἀνώνυμον ἀπάνθισμα ἐκ τῆς Ἰλιάδος ἐν στίχοις πολιτικοῖς κεῖται (μετὰ τὰς ἀλληγορίας τοῦ Τζέτζη) ἐν κώδικι Bodl. Barroc. 24 fol. 38ᵛ-198. Ἐπιγραφὴ καὶ ἀρχή: Ὑπόμνημα τῆς α' Ὁμήρου ῥαψῳδίας.

Τῆς ἄλφα ἡ ὑπόθεσις Ὁμήρου ῥαψῳδίας.
Ἵνα πρὸς σὴν ὠφέλειαν πάλιν ἐπαναλάβω.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

5. Εἰς τὸν Ὅμηρον ἀναφέρεται καὶ ἄλλο ποίημα τοῦ Τζέτζη ἐν ἑξαμέτροις Τὰ πρὸ Ὁμήρου, τὰ Ὁμήρου, τὰ μεθ' Ὅμηρον, γνωστὸν ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν ὑπὸ τὸν λατινικὸν τίτλον Antehomerica, Homerica. Posthomerica ἢ καὶ ἁπλῶς Carmina Iliaca. Ὑπόθεσιν ἔχουσι τὰ Ὁμήρου τὴν αὐτὴν ἣν καὶ ἡ Ἰλιάς. Τὰ δὲ πρὸ Ὁμήρου τρωϊκὰς ἱστορίας προηγουμένας τῶν ὁμηρικῶν, οἷον τὴν ἁρπαγὴν τῆς Ἑλένης, τὰς παρασκευὰς τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν πόλεμον κτλ· τὰ μεθ' Ὅμηρον τέλος τὰ μετὰ τὰς ἰλιακὰς πράξεις συμβάντα, οἷον τὴν κατασκευὴν τοῦ δουρείου ἵππου, τὴν ἅλωσιν καὶ καταστροφὴν τῆς Τρῳάδος κτλ. Ἡ Ἰλίου πέρσις προέρχεται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ Τρυφιοδώρου, τὰ δὲ προηγούμενα τῶν μεθ' Ὅμηρον σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν περιλαμβάνονται ἐν τῷ Κοΐντῳ Σμυρναίῳ, προστιθεμένου εἰς αὐτὸν καὶ τοῦ Μαλάλα. Τὸ ὅλον εἶνε ποιητικὸν συμπλήρωμα εἰς τὸν Ὅμηρον. Καὶ εἰς τοῦτο δέ, ὅπερ συνεγράφη πρὸ τῆς ἐξηγήσεως, προσέθηκεν ὁ Τζέτζης ἀργότερα ἑρμηνευτικὰ σχόλια.

1. Ἐκδόσεις: Tzetzae carmina Iliaca ed. Schirach, ἐν Χάλλῃ 1763 (ἀτελῶς καὶ κακῶς ἐκ τοῦ κώδικος August. 456, ἀλλ' εἶνε σπουδαία ἡ ἔκδοσις ἕνεκα τῆς προσθήκης τῶν σχολίων, ἐξ ὧν ὁ μὲν Jacobs παρέλαβε μόνον ἀπανθίσματα, ὁ δὲ Bekker οὐδέν). — Ὑπὸ Fr. Jacobs, ἐν Λειψίᾳ 1793. — Ἔπειτα μεθ' ἱκανῶν βελτιώσεων ὑπὸ I. Bekker, ἐν Βερολίνῳ 1816. — Ἡ ἔκδοσις τοῦ Jacobs ἐπανελήφθη ἐν τῇ Bibliotheca Tauchnitiana ὁμοῦ μὲ τὸν Κόϊντον Σμυρναῖον κ.ἄ., ἐν Λειψίᾳ 1829, τὸ δὲ κείμενον τοῦ Bekker ὑπὸ τοῦ Lehrs καὶ Dübner ὁμοῦ μὲ τὸν Ἡσίοδον, Ἀπολλώνιον Ρόδιον κ.ἄ., ἐν Παρισίοις 1868.

2. Βοηθήματα: Τὰς πηγὰς τῶν μεθ' Ὅμηρον ἠρεύνησεν ὁ Ferd. Noack, Die Quellen des Tryphiodoros, ἐν Hermes 27 (1892) 452-463. — Παρατηρήσεις περὶ τῆς μυθοποιίας τοῦ Τζέτζη περιλαμβάνουσι καὶ τὰ ὑπὸ Noack διὰ μακρῶν διαληφθέντα περὶ τῆς πραγματείας τοῦ F. Kehmptzow, De Quinti Smyrnaei fontibus ac mythopoeia, ἐν Kiel 1891, ἐν Göttinger Gelehrte Anzeigen

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1892 σ. 769-812. — Περὶ τῶν πηγῶν τῶν τρωϊκῶν πρβ. τὴν βιβλιολογίαν σελ. 332.

6. Εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ Ἡσίοδον ἀναφέρεται ἡ Θεογονία: Ἰωάννου γραμματικοῦ τοῦ Τζέτζου ποίημα αὐθωρὸν πάντῃ καὶ ἀμελέτητον διὰ στίχων πολιτικῶν περιέχον πᾶσαν θεογονίαν ἐν βραχεῖ μετὰ προσθήκης καὶ καταλόγου τῶν ἐπὶ τὴν Ἴλιον ἀρίστων Ἑλλήνων τε καὶ Τρώων. Τὸ ποίημα τοῦτο φαίνεται ὅτι συνεγράφη συγχρόνως πρὸς τὴν ἐξήγησιν τῆς Ἰλιάδος.

Ἐξεδόθη ὑπὸ I. Bekker ἐν Abhandlungen der Berliner Akad. 1840 σ. 147-169. — Ὑπὸ Matranga, Anecd. gr. 2 (1850) 577-598. Ἕνεκα τῆς μεγάλης διαφορᾶς τῶν χρησιμοποιηθέντων χειρογράφων, ἅτινα ἀμοιβαίως συμπληροῦνται, εἶνε ἀναγκαῖαι ἀμφότεραι αἱ ἐκδόσεις. — Ἔτι δὲ τὸ πεζὸν Περὶ τῆς γεννήσεως τῶν θεῶν ὑπὸ J. A. Cramer ἐκδοθὲν ἐν Anecd. Paris 3 (1841) 101-112, καὶ ἐν ἄλλῃ παραλλαγῇ ὑπὸ Matranga, Anecd. gr. 2 (1850) 364-371

7. Σχόλια εἰς Ἔργα καὶ Ἡμέρας τοῦ Ἡσιόδου καὶ εἰς τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλέους, συνταχθέντα πρὸ τοῦ 1138. Ἐν τῷ προοιμίῳ ἐπιτιθέμενος σφοδρῶς κατὰ τοῦ Πρόκλου, ἀναπτύσσει τὰς ἀρχάς, καθ' ἃς πρέπει νὰ συντάσσωνται τὰ ὑπομνήματα. «Πρῶτα μὲν γὰρ ἐχρῆν διαίρεσιν φάναι τῶν ποιητῶν καὶ τίνα τούτων χαρακτηρίσματα καὶ τίνες τούτων οἱ περιβόητοι. Ἔπειτα τὸ γένος εἰπεῖν τοῦ προκειμένου πρὸς τὴν ἐξήγησιν καὶ τίνι συνήκμασε καὶ πόσας βίβλους ἐξεποιήσατο, ποῦ τε καὶ ποίῳ τρόπῳ τὸν βίον κατέλυσεν· εἶτα τὴν βίβλον τούτου προχειρισάμενον, πρῶτον μὲν ἀκριβῶς τὸν αὐτοῦ φάναι σκοπόν· μετέπειτα δὲ καὶ τὰς μυθικὰς ἱστορίας εἰς πλάτος, εἶτα καὶ ταύτας ἀλληγορῆσαι καὶ μέτρα καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀναγκαιοτέρων σαφεστέρῳ καὶ διδασκαλικῷ τρόπῳ ἐπεξηγήσασθαι· ἀλλὰ μὴ λαβυρινθώδει καὶ ἀσαφεῖ καὶ χρήζοντι μᾶλλον αὐτῷ πλέον ἐπεξηγήσεως, ἤπερ τὰ προκείμενα πρὸς ἐξήγησιν».

Πλὴν τῶν ἀλληγοριῶν, αἵτινες ὑπὸ τοῦ Τζέτζη καὶ τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁμοίων του θεωροῦνται ἅπαξ ἀπαραίτητον στοιχεῖον ἑνὸς καλοῦ ὑπομνήματος, αἱ ἀρχαὶ αὗται δὲν εὑρίσκουσιν οὐδεμίαν ἀντίρρησιν, ἤρκει μόνον αὐτὸς ὁ Τζέτζης νὰ ἠκολούθει αὐτὰς πιστότερον. Ἀλλ' ὅπως ἔχουσι νῦν τὰ κατ' αὐτόν, αἱ σφοδραί του μομφαὶ κατὰ τῆς λαβυρινθώδους συγχύσεως, ἥτις ὡς λέγει χρήζει δευτέρου ὑπομνήματος, φαίνονται ὡς χλευασμὸς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συνηθείας νὰ ἐγκεντρίζῃ σχόλια ἐπὶ σχολίων. Ἄλλως ὅμως τὰ σχόλια ταῦτα, ὅπως καὶ τὰ ἐν ἀποσπάσμασι σωθέντα τοῦ Πρόκλου εἶνε πολλῆς προσοχῆς ἄξια, διότι περιέχουσι σπουδαῖα λείψανα τοῦ εἰς τὰ Ἔργα καὶ τὰς Ἡμέρας τοῦ Ἡσιόδου ὑπομνήματος τοῦ Πλουτάρχου.

1. Ἔκδοσις: Gaisford, Poetae graeci minores, τόμ. III (γερμανικῆς ἐκδόσεως τόμ. II).

2. Βοηθήματα: Περὶ τῶν πηγῶν τῶν σχολίων τούτων ἴδε E. Scheer, De Plutarchi in Hesiodi Opera et Dies commentatio, ἐν Rendsburg 1870. — Πρβ. L. Cohn, Philol. Abhandlungen Martin Hertz zum 70. Geburtstage dargebracht 1888 σ. 130 ἑ. — Eugen Abel, Zum Γένος Ἡσιόδου des Johannes Tzetzes, ἐν Wiener Studien 11 (1889) 88-93. — Hesiod ed. K. Sittl σ. 4 ἑ., 383, 393 ἑ. — Eduard Norden, Beiträge zur Geschichte der griechischen Philosophie, ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτ. τόμῳ 19 (1893) 411 ἑ. — Περὶ τοῦ εἰς τὴν Γεωργίαν τοῦ Ὀρφέως ἀναφερομένου χωρίου τοῦ εἰς Ἔργα καὶ Ἡμέρας τοῦ Ἡσιόδου ὑπομνήματος (σ. 18 ed. Gaisford) παρέχει ἐκτενῆ ἑρμηνείαν ὁ Anton Baumstark, Beiträge zur griechischen Litteraturgeschichte, ἐν Philologus 53 (1894) 688-691.

3. Ἀπανθίσματα ἐκ τῶν Ἡσιοδείων σχολίων τοῦ Τζέτζη κεῖνται ἢ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πρόκλου ἢ ὑπὸ τὸ τοῦ Ἰσαὰκ Τζέτζη ἐν κώδικι Μονάχου 287. Πρβ. C. Hart ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτ. τόμῳ 12 (1880-1881) 29-31.

8. Σχόλια εἰς τὸν Ἀριστοφάνη. Ὁ ἀμβροσιανὸς κῶδιξ C 222 inf. καὶ ἄλλα χειρόγραφα περιέχουσι σχόλια τοῦ Τζέτζη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τὸν Πλοῦτον τοῦ Ἀριστοφάνους, τὰς Νεφέλας καὶ τοὺς Βατράχους, ἔτι δὲ ὑπόθεσιν εἰς τοὺς Ἱππεῖς καὶ τοὺς Ὄρνιθας, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι καὶ ταῦτα ὑπεμνημάτισε. Ἡ αὐθυπόστατος τοῦ Τζέτζη ἐργασία ἐν τῇ συντάξει τῶν σχολίων τούτων εἶνε ὡς φαίνεται ἐλαχίστη, διότι σχεδὸν κατὰ λέξιν συμφωνοῦσι πρὸς ἄλλα Ἀριστοφάνεια σχόλια ἐκδοθέντα ὑπὸ Κοῦστερ.

Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: Τὸ πρῶτον ἡ προσοχὴ τῶν φιλολόγων ἐτράπη πρὸς τὰ σχόλια ταῦτα δι' ἀποσπάσματος, ὅπερ ὁ Fr. Ritschl εὗρε λατινιστὶ μεταφρασμένον ἐν χειρογράφῳ τοῦ Πλούτου καὶ ἐχρησιμοποίησεν ἐν τῇ πραγματείᾳ του: Die alexandrinischen Bibliotheken, ἐν Breslau 1838. — Συγγενὲς κείμενον περὶ κωμῳδίας ἐξέδωκεν ὁ J. A. Cramer, Anecd Paris. 1 (1839) 3-10. — Τὰ προλεγόμενα τῶν μνημονευθέντων σχολίων ἐξέδωκεν ὁ H. Keil ἐν Rhein. Museum Neue Folge 6 (1848) 108 ἑ., 243 ἑ. — Ἡ πραγματεία τοῦ Ritschl καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ Keil ἀνετυπώθη μετὰ προσθηκῶν ἐν Fr. Ritschl's Opuscula philologica 1 (1866) 1-172· 197-237. — Περὶ τῆς πραγματείας τοῦ Ritschl πρβ. ἔτι J. Bernhardy ἐν Berliner Jahrbücher für wissensch. Kritik 1838 II 821-840. — Τὰ προλεγόμενα καὶ παρὰ A. Nauck, Lexicon Vindobonense, ἐν Πετρουπόλει 1867 σ. 233—252. Ἔτι πρβ. E. Miller ἐν Journal des savants 1870 σ. 169-173. — Ἀκριβεστέραν ἀντιβολὴν μετὰ βιβλιολογικῶν καὶ γραμματολογικῶν σημειώσεων παρέσχεν ὁ W. Studemund, Anecdota varia graeca 1 (1886) 250-255. — Ἄλλας συμβολὰς εἰς ταῦτα τὰ σχόλια παρέσχεν ὁ Fr. Dübner καὶ M. Schmidt ἐν Philologus 25 (1867) 687-691· Ad. von Velsen ἐν Philologus 35 (1876) 696-703· Max Consbruch ἐν ταῖς Commentationes in honor. G. Studemund, ἐν Στρασβούργῳ 1889 σ. 211-236. — Μέγα τεμάχιον τῶν σχολίων ἐξέδωκεν ἐκ τῶν κωδίκων Ambros C 222 inf. καὶ Urbin. 141 τὸ πρῶτον ὁ K. Zacher, Die Handschriften und Klassen der Aristophanesscholien, ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτ. τόμῳ 16 (1883) 585-601, ὅπου χαρακτηρίζεται καὶ ἡ σχέσις τοῦ Τζέτζη πρὸς τὰ παλαιὰ σχόλια. — Karl Dziatzko, Johannes Tzetzes und das Plautus-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

scholion über die alexandrinischen Bibliotheken, ἐν Rhein. Museum 46 (1891) 349-370.

9. Σχόλια εἰς τὴν Λυκόφρονος Ἀλεξάνδραν. Ἄλλοτε ἀπεδίδοντο εἰς τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Ἰσαὰκ Τζέτζην ἢ τοὐλάχιστον ἐθεωροῦντο ὡς κοινὴ ἐργασία ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν· ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ἰωάννην, ὅστις τὴν νεανικήν του ταύτην ἐργασίαν παρεχώρησεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰσαάκ, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὴν ὠκειοποιήθη πάλιν ὡς εἰς ἑαυτὸν ἀνήκουσαν.

1. Ἐκδόσεις: Ὑπὸ Leop. Sebastiani, ἐν Ῥώμῃ 1803. — Ὑπὸ Gottfr. Müller, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Λειψίᾳ 1811. Ἀμφότεραι αἱ ἐκδόσεις εἶνε δύσχρηστοι καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν Ὁλλανδῶν φιλολόγων εἶνε κατάφορτοι ὑπὸ διαφόρων γραφῶν καὶ ἄλλων προσθηκῶν.

2. Βοηθήματα: Πρβ. E. Scheer, Die Ueberlieferung der Alexandra des Lycophron, ἐν Rhein. Museum 34 (1879) 272, 442 ἑ. — Νύξεις περὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν σχολίων τούτων παρὰ U. v. Wilamowitz v. Möllendorff, De tragicorum graecorum fragmentis, Index lectionum, ἐν Γοτίγγῃ 1893 σ. 26 ἑ. — Πρὸς ἐξήγησιν τῶν πραγμάτων πρβ. τὸ ὡραῖον ὑπόμνημα ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἀλεξάνδρας ὑπὸ C. v. Holzinger, ἐν Λειψίᾳ 1895. — Καλλίτερα τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Τζέτζη εἶνε τὰ σχόλια ἐν κώδικι παρισ 345, ἐκδοθέντα ὑπὸ L. Bachmann, Anecdota graeca 2 (1828) 199-386, καὶ ἐν Lycophronis Alexandra rec. Ed. Scheer, ἐν Βερολίνῳ 1881· πρβ. τὰ προλεγόμενα αὐτοῦ σ 10 ἑ. περὶ χειρογράφων τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Τζέτζη. — Περὶ τῶν πηγῶν τούτων τῶν σχολίων πρβ. G. Wentzel, Ἐπικλήσεις θεῶν sive de deorum cognominibus etc, Dissert., ἐν Γοττίγγῃ 1889 κεφ. V.

3. Εἰς τὰς κυρίας πηγὰς τοῦ ὑπομνήματος εἰς Λυκόφρονα ἀνήκει ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀπολλοδώρου. Ἐκ τοῦ Τζέτζη ἴσως προέρχεται καί τις ἐπιτομὴ τοῦ Ἀπολλοδώρου κειμένη ἐν κώδικι οὐατ. ἑλλ. 950, ἥτις συμφωνεῖ πολὺ μὲ τὰ ἐκ τοῦ Ἀπολλοδώρου ἀπορρεύσαντα ἐν τῷ εἰς Λυκόφρονα ὑπομνήματι. Ταύτην ἐξέδωκεν ὁ Rich. Wagner, ἐν Mythographi graeci 1 (ἐν Λειψίᾳ 1894) 173-237,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αὐτόθι σ. 174 καὶ ἀναγραφὴ τῶν βοηθημάτων καὶ ἐν σελ. XXV ἑ. περιγραφὴ τῶν χειρογράφ. καὶ ἔρευνα περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ συγγραφέως.

10. Ἐκ τοῦ Τζέτζη προέρχονται καὶ σχόλια εἰς τὰ ἁλιευτικὰ τοῦ Ὀππιανοῦ, κείμενα ἐν διαφόροις χειρογράφοις, πιθανῶς καὶ σχόλια εἰς τὰ Θηριακὰ καὶ Ἀλεξιφάρμακα τοῦ Νικάνδρου, εἰς ἃ παραπομπαὶ ὑπάρχουσιν ἐν ἄλλοις σχολίοις. — Εἰς τὴν σειρὰν τῶν σχολίων ἀνήκει καὶ ἡ ἐν πολιτικοῖς στίχοις ἐπιτομὴ τῆς ῥητορικῆς τοῦ Ἑρμογένους, ἐν ᾗ ὁ Τζέτζης συντόμως ἀποδίδει τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου, ἐπιτιθέμενος συγχρόνως ὡς συνειθίζει κατὰ τοῦ συγγραφέως καὶ κατὰ προηγηθέντων ἑρμηνευτῶν αὐτοῦ, ὡς καὶ κατὰ τοῦ Γεωργίου καὶ Ἰωάννου Δοξοπατρῆ.

1. Ἐκδόσεις: Σχόλια εἰς τὸν Ὀππιανόν: ὑπὸ U. Cats Bussemaker, Scholia et paraphrases in Nicandrum et Oppianum, ἐν Παρισίοις, Didot 1849. Τοὐλάχιστον περιέχει ὁ κῶδιξ Μονάχου ἑλλ. 134 (Σχόλια Τζέτζου καὶ ἑτέρων) σχεδὸν τὰ αὐτὰ ἅπερ καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην περιέχονται. — Περὶ βυζαντηνῶν παραφράσεων τῶν κυνηγετικῶν τοῦ Ὀππιανοῦ πρβ. A. Ludwich, Aristarchs Homerische Textkritik 1 (1885) 597-605. — Epitome des Hermogenes ed. Walz, Rhet. Graec. 3 (1834) 670—686 καὶ πληρέστερον ὁ J. A. Cramer, Anecd. Oxon. 4 (1837) 1-148.

2. Βοηθήματα: Περὶ τῆς ἐπιτομῆς τοῦ Ἑρμογένους πρβ. Th. Gerber, Quae in commentariis a Gregorio Corinthio in Hermogenem scriptis vetustiorum commentariorum vestigia debrehendi possint, Dissert., ἐν Kiel 1891 σ. 29 ἑ. — Ἀνέκδοτον ἔτι εἶνε ὡς φαίνεται τὸ ἐν κώδικι μαρκ. ἑλλ. XI 10 fol. 38-41 κείμενον ἔμμετρον ὑπόμνημα τοῦ Τζέτζου εἰς τὸ κεφάλαιον Περὶ στάσεων. Ἀρχή: Τεττάρων γὰρ ὡς εἴπομεν ὄντων τῶν ζητημάτων. Τέλος: Ἑνὸς γὰρ ὄντος πράγματος εἷς συμπεσεῖται ὅρος. — Ἐν κώδικι Vatic. Pal. 356 τοῦ ιδ΄αἰ. (νῦν ἐν Heidelberg) fol. 137ᵛ-139 κεῖται διδακτικὸν ποίημα τοῦ Τζέτζου ἀποτεινόμενον πρὸς τὸν γραμματικὸν Ἰωάννην Λαχανᾶν. Ἀρχή: Ζαβαρειῶτα Λαχανᾶ· τούτοις γὰρ ⟨σὺ⟩ ἁβρύ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νει. Ἄγνωστον εἶνε ποίαν σχέσιν ἔχει τοῦτο πρὸς τὴν ἐπιτομὴν τοῦ Ἑρμογένους.

11. Ὑπόμνημα εἰς τὴν Πορφυρίου Εἰσαγωγὴν εἰς τὰς Ἀριστοτέλους κατηγορίας ἢ Περὶ πέντε φωνῶν. Τὸ πόνημα τοῦτο, ὅπερ ὁ Τζέτζης συνέγραψε κατὰ παράκλησιν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀνδρονίκου, ἐν γένει δὲν εἶνε ἄλλο τι ἢ ἐκτενεστέρα παράφρασις τῶν λόγων τοῦ Πορφυρίου, μεμιγμένον μετὰ ποικίλου λιβανωτοῦ καιομένου πρὸς τιμὴν τοῦ Πορφυρίου καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Τζέτζου. Τὸ ὑπόμνημα σύγκειται ἐκ 1700 περίπου βυζαντηνῶν τριμέτρων, ὧν προηγοῦνται πεζά τινα ἄσχετα πρὸς τὰ πράγματα, ἴσως ἀποκρίσεις εἰς ἐρωτήσεις τοῦ ἀδελφοῦ του. Τὰ πεζὰ ταῦτα πραγματεύονται περὶ ἀντικειμένων, περὶ ὧν λόγος ἔγινεν ἐν ταῖς Χιλιάσι, ἀλλὰ διὰ μακροτέρων, ἐξ οὗ ἴσως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ ταῦτα ὡς τὰ μετ' αὐτῶν συνδεόμενα σχόλια εἰς τὸν Πορφύριον ἐγράφησαν μετὰ τὰς Χιλιάδας. Πάντως ὁ Τζέτζης ἦτο ἐν πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ ὅτε συνέγραφε τὰ σχόλια, διότι ἐν τῷ προοιμίῳ ψέγει τοὺς «νεωτέρους», οὓς ὑπονοεῖ, ὅπως πολλάκις οἱ «γεραροὶ» τοὺς «νέους ἄνδρας», ὡς ἀμαθεῖς καὶ ὑπερόπτας. Τὸ αὐτὸ λοιπὸν ἥκιστα μαλακὸν πνεῦμα τῆς πολεμικῆς διαπνέει καὶ ταῦτα, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ συγγράμματα τοῦ Τζέτζη, ὥστε ἐκ τούτου καὶ μόνον θὰ συνεπεραίνομεν τὸν συγγραφέα, καὶ ἂν δὲν ἐμαρτύρει αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἐν τῇ ἐκ τριμέτρων ἐξαποτελουμένῃ ἐπιγραφῇ·

Ἐᾶτε γρύζειν ὡς Ἐφεσίους χοίρους·
χοίροις γὰρ αὐτὸ οὐ γράφω κοπροτρόφοις.

Δείγματά τινα ἐκ τοῦ κώδικος βιενναίου φιλ. 300 (Nessel) fol. 63-81 μετ' ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου ἔδωκεν ὁ Chr. Harder, Johannes Tzetzes' Kommentar zu Porphyrius Περὶ πέντε φωνῶν, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 314-318. — Περὶ ἄλλων σχολίων εἰς τὸν Πορφύριον ἴδε ἀνωτέρω σελ. 53.

12. Εἰς τὰ ποικίλα τοῦ Τζέτζη ἀνήκουσιν αἱ Ἀλληγορίαι ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου ἀλληγορίαι ἐκ τῆς χρονικῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μετρικῆς βίβλου, ποίημα περὶ τῆς μεθόδου τοῦ ἀλληγορεῖν μετὰ παραδειγμάτων. Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀποτελεῖ τὸ ποίημα τμῆμα μεγαλειτέρας, μὴ διασωθείσης Χρονικῆς βίβλου, εἰς ἣν ἀναφέρεται ὁ Τζέτζης καὶ ἐν ἄλλοις ἑαυτοῦ συγγράμμασι.

Johannis Tzetzae allegoriae mythologicae, physicae, morales ed. F. Morellus, ἐν Λυτίχῃ 1616. — Προσθήκη παρὰ Guil. Studemund, Anecdota varia graeca musica metrica grammatica, ἐν Βερολίνῳ 1886 σελ. 238.

13. Δραματικὸν ποίημα ἐκ πεντήκοντα ἑπτὰ ἰάμβων, ἐν ᾧ διαλέγονται Ἀγροῖκος, Σοφός, χορὸς καὶ Μοῦσαι. Ὁ ἀγροῖκος, ὁ χορὸς καὶ αἱ μοῦσαι ἐξυμνοῦσι τὸν βίον τοῦ σοφοῦ· ὁ δὲ σοφός, ἐκ στόματος τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ προφανῶς ὁ Τζέτζης, φρονεῖ τἀναντία καὶ θρηνολογεῖ τὴν θλιβερὰν τοῦ σοφοῦ κατάστασιν, ὃν δὲν εὐνοεῖ ἡ τύχη, ἐνῷ τοὺς ἀμαθεῖς καθιστᾷ εὐδαίμονας. Τὸ ποίημα εἶνε πολὺ συγγενὲς πρὸς τὸ δραμάτιον τοῦ Ἁπλόχειρος.

Ed. Matranga, Anecd. gr. 2, 622-624.

14. Περὶ τῶν ἐν τοῖς στίχοις μέτρων ἁπάντων, διδακτικὸν ποίημα ἐν πολιτικοῖς στίχοις. Ἐν τῷ προλόγῳ ἐν ἑξαμέτροις ἀφιερώνει ὁ Ἰωάννης τὸ ποιημάτιον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαάκ, ὥστε συνέγραψεν αὐτὸ μετὰ τὸ 1138.

Ed. J. A. Cramer, Anecd. Oxon. 3, 1836, 302-333. — Πρβ. Max Consbruch, De veterum περὶ ποιήματος doctrina, Breslauer philol. Abhandlungen V 3, ἐν Βρεσλαυΐᾳ, W. Köbner 1890 σελ. 27 ἑ.

15. Στίχοι περὶ διαφορᾶς ποιητῶν, Ἴαμβοι τεχνικοὶ περὶ κωμῳδίας, Περὶ τραγικῆς ποιήσεως. Εἰς τὸ τριμερὲς τοῦτο διδακτικὸν ποίημα παραπέμπει ὁ Τζέτζης ἤδη ἐν τοῖς εἰς Ἡσίοδον σχολίοις.

Ed. Dübner ἐν Rhein. Museum 4 (1836) 393-409. — Πληρέστερον ἐξέδωκεν αὐτὸ ὁ J. A. Cramer, Anecd. Oxon. 3 (1836)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

334-349.—Τὸ πρῶτον μέρος ἐξέδ. καὶ ὁ L. Bachmann ἐν Rostock 1851.—Πρβ. K. O. Müller ἐν Rhein. Museum 5 (1837) 333-380 =K. O. Müller's Kleine deutsche Schriften 1 (ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1847) 488-524. ὅπου ὁ συγγραφεὺς ὁρμώμενος ἐκ τοῦ ποιήματος τοῦ Τζέτζη πραγματεύεται περὶ τῶν διαφόρων γενῶν τῆς ποιήσεως καὶ περὶ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου.

16. Στίχοι ἰαμβοι κλιμακωτοὶ πρὸς τὸν βασιλέα κυρὸν Μανουὴλ ἐπιτάφιοι. Εἶνε ἐνενήκοντα καὶ εἷς στίχοι εἰς τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ (1180). Κλιμακωτὸς δὲ λέγεται ὁ στίχος, ἐν τῷ ὁποίῳ πᾶσα ἀκόλουθος λέξις εἶνε κατὰ μίαν συλλαβὴν μακροτέρα τῆς προηγουμένης, οἷον Ὦ μάκαρ Ἀτρείδη μοιρηγενές, ὀλβιόδαιμον· τοὐναντίον τῶν στίχων τοῦ Τζέτζη τὸ ἰδιόρρυθμον συνίσταται ἐν τούτῳ ὅτι ἡ τελευταία παντὸς στίχου λέξις ἐπαναλαμβάνεται ἐν ἀρχῇ τοῦ ἑπομένου, ἀποτελοῦσα οἱονεὶ τὴν βαθμῖδα τῆς ἐξ ἐκείνου εἰς τοῦτον ἀναβάσεως. Ἀρχαῖον ὑπόδειγμα τοιούτων στίχων εἶνε ἡ ποιητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Πολυβίου πρὸς τὸν Σύρον Δημήτριον. Πρβ. C. Wunderer ἐν Philologus 54 (1895) 430-437. Τὸ δὲ κλιμακωτὸν τοῦ Τζέτζη ποίημα ἄρχεται οὕτως: Ἄναξ βασιλεῦ, σοῦ πεσόντος οὐ φέρω, Καὶ μὴ φέρων τὸ πάθος αὐτὸς δακρύω, Καὶ δακρύων τὸ φίλτρον εἰς σὲ δεικνύω κτλ. Τὸ ἀλλόκοτον τοῦτο σχῆμα σκοπὸν ἔχει προδήλως νὰ ἐνισχύσῃ τὸ τραγικὸν πάθος, εἰς ὕψος ἐνενήκοντα βαθμίδων ἀναβιβάζων αὐτό. Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐνόησεν ὡς φαίνεται τὸ κωμικὸν ἀποτέλεσμα τῆς προσπαθείας του ταύτης. Νεωστὶ ἐθεωρήθη καὶ τοῦτο τὸ ποίημα ὡς νόθον· ἀλλ' οἱ μετρικοὶ λόγοι τῆς ἀθετήσεως ταύτης δὲν εἶνε πειστικοί.

Ἔκδοσις ὑπὸ Matranga, Anecdota graeca 2, 619-622.

1. Γενικὰ βοηθήματα: Fabricius, Bibl. gr. ed Harl. 11, 228-260.—F. Henrichsen, Ueber die sogenannten politischen Verse bei den Griechen. Uebersetzt von P. Friedrichsen, ἐν Λειψίᾳ 1839 σ. 110-114.—G. Seelmann, De propagatione scholiorum Aeschyleorum, Dissert., ἐν Halle 1875 σ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

33-37 (Quo ordine Tzetzarum libri editi sint.). — R. Förster, Die kunstgeschichtlichen Angaben des Johannes Tzetzes und Suidas, ἐν Rhein. Museum 38 (1883) 421-441. — Περὶ τῆς στιχουργίας τοῦ Τζέτζη: Herm. Schrader, Ueber die daktylischen Verse des Theodoros Prodromos und des Johannes Tzetzes, ἐν Jahns Jahrbücher 137 (1888) 601-609 καὶ Fr. Kuhn, Symbolae ad doctrinae περὶ διχρόνων historiam pertinentes, Breslauer philol. Abhandlungen VI 3, ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1892 σ 82 ἑ. — Κύρια συγγράμματα: G. Hart, De Tzetzarum nomine vitis scriptis, ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτ. τόμῳ 12 (1880-1881) 1-75. — Henr. Giske, De Johannis Tzetzae scriptis ac vita, Dissert., ἐν Rostock 1881.

2. Ἀνέκδοτα, ἀπολεσθέντα ἢ ἐξαφανισθέντα: Εἰς τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα πρέπει νὰ προστεθῶσιν ἀνέκδοτά τινα, περὶ ὧν ὅμως οὐδὲν θετικὸν συμπέρασμα δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τῶν πενιχρῶν πληροφοριῶν τῶν καταλόγων καὶ τῆς λοιπῆς βιβλιολογίας· ἴσως δὲ νέα τινὰ κατὰ τὸ φαινόμενον πονήματα ἐγγύτερον ἐξεταζόμενα δύνανται ν' ἀποδειχθῶσιν ὡς μέρη ἐκδεδομένου ἤδη συγγράμματος. Δείγματα διδακτικοῦ τινος ποιήματος Περὶ ῥημάτων αὐθυποτάκτων παρέσχεν ὁ I. Bekker, Anecdota graeca 3, 1088-1090 (Φέρε μικρόν τι παίξωμεν πολιτικοῖς ἐν στίχοις κτέ.). Ἄλλα ἀνέκδοτα εἶνε ἓν λεξικὸν καὶ σχόλια εἰς τοῦ Ἀριστοτέλους Περὶ ζώων μορίων. — Ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ Conv. soppr. 627 fol. 20ᵛ εἶδον ἰαμβικὴν ἐπιστολήν: Στίχοι τοῦ Τζέτζου πρός τινα κόψαντα μέρος τοῦ τόμου τῶν στίχων αὐτοῦ. — Σχόλια τοῦ Τζέτζη εἰς τὴν ἀστρονομίαν τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου κεῖνται ἐν κώδικι παρισ. ἑλλ. 2162 fol. 211-232ᵛ. — Θρῆνος εἰς τὸν θάνατον αὐτοκράτορός τινος καὶ ποίημα συγχαρητήριον κεῖται ἐν κώδικι παρισ. ἑλλ. 2644 τοῦ ιδ΄ αἰ. fol. 250. — Μέρη μεγαλειτέρου συγγράμματος εἶνε πάντως οἱ ἐν κώδικι παρισ. ἑλλ. 3058 fol. 37ᵛ σωζόμενοι δέκα ἰαμβικοὶ στίχοι Πρὸς τὸν Ψελλὸν εἰς τὸ Περὶ ἑρμηνείας. Ἀρχή: Καὶ τοῦτο δεῖγμα, Ψελλέ, σῆς εὐφυΐας. — Παιγνιώδεις ἁπλῶς εἶνε οἱ: «Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου στίχοι ἡρωϊκοί, ἔχοντες εἷς ἕκαστος τὰ κδ΄ στοιχεῖα» Ἀρχή: Ἁβροχίτων δ' ὁ φύλαξ θηρόζυγε καμψιμέτωπον. Π. χ. ἐν κώδικι παρισ. ἑλλ. 3058 fol. 37ᵛ.—

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δὲν ἁρμόζει πολὺ εἰς τὴν σφαῖραν τῶν σπουδῶν τοῦ Τζέτζη σύντομός τις βίος τῆς ἁγίας Λουκίας, ὅστις ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν ἐν κώδικι λαυρεντ. 5,10 τοῦ ιδ΄ αἰ. fol. 6-20. Ἡ ἀρχὴ ἐδημοσιεύθη παρὰ Bandini, Catalogus codicum mss bibl. Mediceae Laur. 1 (1764) 23. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Bandini καὶ τοὺς ἀκολουθοῦντας ἡρωϊκοὺς στίχους (fol. 20) πρός τινα βασιλέα τῆς Σικελίας καὶ Ἰταλίας καὶ τὸ Μαρτύριον τῆς ἁγίας Λουκίας (fol. 20v-25) ἀποδίδῃ εἰς τὸν Τζέτζην, πρέπει συνάμα νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ χειρόγραφον δὲν παρέχει οὐδὲν διδόμενον πρὸς τοῦτο καὶ ὅτι τὸ παρὰ Bandini τετυπωμένον: Τοῦ αὐτοῦ (πρὸ τοῦ Μαρτυρίου) λείπει ἐν τῷ χειρογράφῳ. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μαρτύριον ἡ πατρότης τοῦ Τζέτζη δὲν εἶνε πιστευτή· διότι πῶς ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἰδέαν νὰ συγγράψῃ τὸν βίον ἁγίας ἐπιτοπίου ἐν Σικελίᾳ; Ἐπειδὴ τὸ χειρόγραφον περιέχει συγγράμματα Σικελιωτῶν καὶ Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων, πρέπει νὰ συνεγράφη καὶ τὸ μαρτύριον τῆς ἐκ Παλέρμου ἁγίας ὑπό τινος Σικελιώτου, ἴσως ἐκ Παλέρμου ὁρμωμένου Ἕλληνος. Ἢ μήπως ἔφθασε τοῦ Τζέτζη ἡ δόξα μέχρι Σικελίας καὶ ἐντεῦθεν ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ ἐντολὴ πρὸς συγγραφὴν τοῦ μαρτυρίου;

Ἱκανὰ συγγράμματα, ἅτινα ὑπὸ τοῦ Τζέτζη ἀναφέρονται ἐν ταῖς Χιλιάσι καὶ ἀλλαχοῦ, εἰ καὶ ἀσαφῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ὡς φαίνεται ἀπωλέσθησαν. Κατάλογος αὐτῶν παρὰ Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 11, 236 ἑ., Hart ἔνθ' ἀνωτ. σ. 63 ἑ., Giske ἔνθ' ἀνωτ. σ. 73 ἑ.

3. Ὄνομα: Τὸ ἐν λίαν μεταγενεστέροις χειρογράφοις παρουσιαζόμενον ὄνομα Κέκος προῆλθεν ἐκ τῆς κατὰ τὸν ιε΄-ις΄ αἰῶνος λατινιστὶ μεταγραφῆς τοῦ Τζέτζης: Ceces, Cetces Cecus καὶ εἶνε παντελῶς ἀπορριπτέον.

220. Ἰσαάκιος ὁ Τζέτζης, ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου Τζέτζη, γεννηθεὶς οὐχὶ πολὺ μετὰ τὸ 1110, ἠσχολήθη ὡς καὶ ὁ Ἰωάννης περὶ τὰ φιλολογικά, ἰδίως περὶ τὴν μετρικήν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὑπῆρξε σύμβουλος καὶ βοηθὸς τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ του, ὅστις μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ ὁμιλεῖ πάντοτε περὶ αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀδελφικὴ σχέσις διεταράχθη ἐνωρίς· ὁ Ἰσαὰκ ἀπέθανεν ἐν Ῥόδῳ ἐν ἔτει 1138, ἐπιστρέφων ἐκ τῆς κατὰ τοῦ Χαλε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πίου ἐκστρατείας τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, τῆς ὁποίας δὲν ἠξεύρομεν πῶς μετέσχεν. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσαὰκ Τζέτζη φέρονται τρία συγγράμματα, τὰ σχόλια εἰς τὴν Ἀλεξάνδραν τοῦ Λυκόφρονος, ἀστρονομικὸν διδακτικὸν ποίημα ἐν κώδικι τοῦ Μονάχου 287 (Ἰσαακίου στίχοι περὶ ἀνατολῆς καὶ δύσεως τῶν ἄστρων ἰαμβικοί), καὶ ἔμμετρος πραγματεία περὶ τῶν μέτρων τοῦ Πινδάρου. Τὰ εἰς τὸν Λυκόφρονα σχόλια ἀνήκουσιν ἀναμφιβόλως εἰς τὸν Ἰωάννην (ἴδε ἀνωτέρω)· ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀστρονομικὸν ποίημα ἡ πατρότης τοῦ Ἰσαακίου εἶνε ἀμφίβολος· διότι οἱ αὐτοὶ στίχοι εὑρίσκονται καὶ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἰωάννου εἰς τὰ Ἔργα καὶ τὰς Ἡμέρας τοῦ Ἡσιόδου καὶ τόσον συγγενεῖς εἶνε κατὰ τὸ μέτρον καὶ τὸ ὕφος πρὸς τὰ λοιπὰ τούτου συγγράμματα, ὥστε τὴν εἰς τὸν Ἰσαὰκ ἀπονομὴν ἄνευ δισταγμοῦ πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ ἀντιγραφέως, ὅστις τὸν Ἰσαὰκ ἐγνώριζε π. χ. ἐκ τῶν χειρογράφων τῶν εἰς Λυκόφρονα σχολίων. Ὡς βεβαία λοιπὸν τοῦ Ἰσαὰκ ἰδιοκτησία μένει μόνον ἡ πραγματεία περὶ τῶν Πινδαρικῶν μέτρων, ἥτις εἶνε μακρὸν διδακτικὸν ποίημα ἐν πολιτικοῖς στίχοις μετὰ προτασσομένου ἰαμβικοῦ προοιμίου. Ὅτι ὁ Ἰσαὰκ μετ' ἀγάπης καὶ ὀρθῆς κρίσεως ἠσχολήθη εἰς μετρικὰς σπουδάς, ἐπανειλημμένως μαρτυρεῖ ὁ ἀδελφός του καὶ εἶνε βέβαιον. Ὥστε ὁ πρεσβύτερος Τζέτζης κατέχει μικρότατον μόνον χῶρον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλολογίας καὶ ἂν ἐν τῇ βιβλιολογίᾳ γίνεται λόγος περὶ δύο ἀδελφῶν Τζέτζη, τὸ λάθος εἶνε προφανές. Προτιμότερον δὲ εἶνε πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων ν' ἀναφέρηται μόνον ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, πλὴν μόνον ὅταν πρόκειται περὶ τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἐκείνης περὶ τῶν πινδαρικῶν μέτρων πραγματείας.

Τὴν πραγματείαν περὶ τῶν πινδαρικῶν μέτρων ἐξέδωκεν ὁ J. A. Cramer, Anecd. Paris. 1 (1839) 59-162. — Κατὰ τἆλλα ἴδε τὴν περὶ Ἰωάννου Τζέτζη βιβλιολογίαν, ἰδίως Hart σ. 24-32.

221. Ὁ Εὐστάθιος ἐγεννήθη πιθανῶς ἐν Κωνσταντινουπό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λει, τοὐλάχιστον αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθη ἐν τῇ νεότητί του. Κατ' ἀρχὰς ὑπῆρξε διάκονος τῆς ἁγίας Σοφίας, ἦτο δὲ συνάμα δημόσιος διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς. Τὸ 1174 προεχειρίσθη ἀρχιεπίσκοπος Μύρων τῆς Λυκίας, ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἔλαβε τὴν συγχρόνως χηρεύσασαν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἔκτοτε ἄρχεται, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1175, καθ' ὃ ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, νέα περίοδος τοῦ σπουδαίου βίου του, οὕτως εἰπεῖν τὸ πρακτικὸν αὐτοῦ μέρος, ὅπερ φαίνεται καὶ ἐκ τῆς χρονολογικῆς τῶν συγγραμμάτων του σειρᾶς. Τὰς ἐπιστημονικάς του ἐργασίας, ἤτοι τὰ σχόλια, ἔγραψεν, ὅτε ἐδίδασκεν ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὰς δὲ εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν ἀναφερομένας, εἰς τὰς ὁποίας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀφορμὴν ἔδωκαν σύγχρονα γεγονότα, συνέγραψεν ὡς ἀρχιεπίσκοπος. Ὡς πνευματικὸς ποιμὴν τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς δευτέρας ταύτης πόλεως τοῦ κράτους κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, εἰργάσθη μετ' αὐταπαρνησίας, πιστὸς εἰς τὸ πλήρωμα αὐτοῦ μείνας καὶ κατὰ τὰς συμφορὰς τοῦ νορμανδικοῦ πολέμου ἐν ἔτει 1185. Πρὸ παντὸς δραστηρίας προσπαθείας κατέβαλε πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνύψωσιν τοῦ κλήρου, ἕνεκα τούτου ὅμως ἐξήγειρε πολλοὺς ἐχθροὺς ἐναντίον του μεταξὺ τῶν μοναχῶν καὶ σφοδρὰς ἐπιθέσεις διὰ διατριβῶν καθ' ἑαυτοῦ προεκάλεσε. Πολιτιστικῶς εἶνε ἄξιαι προσοχῆς αἱ ἐπίμονοι αὐτοῦ πρὸς τοὺς μοναχοὺς νουθεσίαι ἵνα μὴ κατασπαταλῶσι τοὺς θησαυροὺς τῶν βιβλιοθηκῶν. Ὁ βίος τοῦ Εὐσταθίου ὑπῆρξε παραγωγικώτατος εἰς συγγραφικὰς ἐργασίας καὶ εἰς πρακτικὰ ἔργα. Ἀπέθανε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1192 καὶ 1194. Ὁ φίλος αὐτοῦ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτος ἐτίμησε τὸν ἄνδρα δι' ἐνθουσιώδους νεκρολογίας, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ φίλος του Εὐθύμιος μητροπολίτης Νέων Πατρῶν (Ὑπάτης).

Ὁ Εὐστάθιος εἶνε εἷς τῶν ὀλίγων Βυζαντηνῶν, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου χάρις εἰς τὰ εἰς Ὅμηρον αὐτοῦ σχόλια θερμότερον ὡμίλησαν οἱ κλασικοὶ φιλόλογοι. Ἀλλ' εἶνε πολὺ σπουδαιότερος ἁπλοῦ σχολιαστοῦ ὁ ἀνὴρ καὶ πολὺ ἀνώτερος ἁπλοῦ λογίου τοῦ σπουδαστηρίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὅσοι καθ' ἑαυτὸν μελετῶσι τὸν βυζαντηνὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ βυζαντηνὰ γράμματα, θ' ἀναγνωρίσωσιν ὅτι ὁ Εὐστάθιος ὑπῆρξεν ἀνὴρ σπουδαῖος, σημαντικὴν καταλαβὼν θέσιν καὶ ἐν τῷ αἰῶνι αὐτοῦ καθόλου διὰ τῆς προσωπικότητός του. Οὕτως ἐξεταζόμενος ἀποδεικνύεται ὀξυδερκὴς πολιτικὸς ἀνήρ, διαφωτίζων ἡμᾶς διὰ τῶν περὶ συγχρόνου ἱστορίας συγγραμμάτων του περὶ σπουδαίας ἐποχῆς τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος· θεολόγος ὁμοίως εὐπαρρησίαστος, τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν κινῶν διὰ τὸ θάρρος, μεθ' οὗ καταπολεμεῖ τὴν διαφθορὰν τοῦ μοναστηριακοῦ βίου, καὶ διὰ τὴν ζωηρότητα, μεθ' ἧς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν φέρει τὴν ἠθικὴν τῆς ἐποχῆς του εἰκόνα· τέλος λόγιος ἀνήρ, ὅστις καίπερ ἐνεργητικώτατα κοινωνήσας τοῦ πολιτικοῦ, ἐκκλησιαστικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῆς ἐποχῆς του, ὑπερέβη διὰ τῶν γνώσεών του πάντας τοὺς συγχρόνους καὶ κατέλαβεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας θέσιν λίαν ἀξιοσημείωτον. Ἐὰν οὕτω κριθῇ ὁ Εὐστάθιος, τότε ἐξέρχεται πλέον ἐκ τῆς ὁμιχλώδους ἀτμοσφαίρας, ἐν ᾗ ἔζησαν τόσοι ἄλλοι ἀκάρπως τὴν σοφίαν γεωργήσαντες σχολιασταί, καὶ παρίσταται ἐνώπιον ἡμῶν ὄχι τόσον ἐν τῷ στενῷ φιλολογικῷ κλάδῳ ὅσον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν γραμμάτων τῆς ἐποχῆς του πλεῖστον σημαίνων ἀνήρ, συμπαθὴς καὶ εἰς τὸ νεώτερον ἡμῶν αἴσθημα ἀκόμη. Τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου καταλειφθέντα συγγράμματα διαιροῦνται εἰς δύο διαφόρους κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς καὶ τὸ περιεχόμενον ὁμάδας, ἤτοι 1ον εἰς τὰ σχόλια εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, τὰ ὁποῖα συνεγράφησαν, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔτι αὐτοῦ ὄντος. 2ον εἰς τὰ συγχρόνου ὑποθέσεως, οἷον πραγματείας, λόγους, ἐπιστολάς, τὰ ὁποῖα συγγραφέντα τὸ πλεῖστον κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχιερατείας, ἀναφέρονται εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν ἢ εἰς ἐκκλησιαστικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ εἰς θρησκευτικὴν διδασκαλίαν.

1. Τῶν τῆς πρώτης ὁμάδος συγγραμμάτων πρωτεύουσι κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν σημασίαν τὰ εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν σχόλια: Εὐσταθίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης παρεκ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βολαὶ εἰς τὴν Ὁμήρου Ὀδύσσειαν καὶ Ἰλιάδα. Τὰ εἰς τὴν Ἰλιάδα εἶνε διπλάσια κατὰ τὸ μέγεθος τῶν τῆς Ὀδυσσείας, ὅπερ λόγον ἔχει καὶ τὴν προτεραιότητα τῆς συγγραφῆς καὶ τὸν μεγαλείτερον πλοῦτον τῶν ἀρχαίων πηγῶν διὰ τὴν Ἰλιάδα. Ἀμφοτέρων τῶν σχολίων προτάσσονται προοίμια, ἐν οἷς ὁ Εὐστάθιος πραγματεύεται περὶ ποιητικῶν διαφορῶν μεταξὺ Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας, περὶ τῶν τυχῶν τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, περὶ τῆς σημασίας τοῦ Ὁμήρου ἐν πάσῃ τῇ μετὰ ταῦτα ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος κτλ. «Πάντες παρ' αὐτῷ κατέλυσαν, οἱ μὲν ὡς καὶ διάγειν παρ' αὐτῷ μέχρι τέλους καὶ τῶν αὐτοῦ συσσιτίων ἀποτρέφεσθαι, οἱ δὲ ὥστε χρείαν ἀποπλῆσαί τινα καὶ συνεισενεγκεῖν ἐξ αὐτοῦ τῷ λόγῳ τι χρήσιμον κτλ.». Ἡ κυρία ἀξία τῶν σχολίων δὲν ἔγκειται ἐν τῇ αὐθυποστάτῳ ἀντιλήψει καὶ ἑρμηνείᾳ τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ συναγωγῇ ἀρχαίας σοφίας. Αἱ σπουδαιότεραι πηγαὶ εἶνε: Σχόλια εἰς τὸν Ὅμηρον, Ἀθήναιος, Στράβων καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος· ἔτι δὲ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, Ἡρακλείδης ὁ Μιλήσιος καὶ δύο ἑλληνικαὶ πραγματεῖαι τοῦ Σουετωνίου· τέλος λεξικογράφοι ὁποῖοι οἱ ἀττικισταὶ Αἴλιος Διονύσιος καὶ Παυσανίας, ἴσως καὶ ῥητορικὰ λεξικά, ἂν ταῦτα δὲν ταυτίζονται πρὸς τοὺς ῥηθέντας ἀττικιστάς. Καὶ εἰς τὸν Σουΐδαν, τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν καί τι «ἀνώνυμον ῥητορικὸν λεξικὸν» παραπέμπει ὁ Εὐστάθιος. Δὲν εἶνε ἔτι γνωστόν, ἂν ἐχρησιμοποίησεν ἀπ' εὐθείας καὶ τὸ λεξικὸν τοῦ Εὐδήμου.

Συγχρόνως συνέγραψεν ὁ Εὐστάθιος καὶ παράφρασιν μετὰ σχολίων εἰς τὸ γεωγραφικὸν ἔπος τοῦ Διονυσίου περιηγητοῦ, δημοσιευθεῖσαν πρὸ τῶν ὁμηρικῶν σχολίων (μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1170 καὶ 1175). Τὰ ὑπομνήματα ταῦτα, ὧν προτάσσεται πολύλογος ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ περὶ τοῦ Διονυσίου, εἶνε ἐλευθέρα πεζὴ παράφρασις μεθ' ἑρμηνευτικῶν παρατηρήσεων, αἵτινες ὅμως συγχωνεύονται εἰς ἓν ὅλον μετ' ἐκείνης. Καὶ τούτου τοῦ ἔργου ἡ ἀξία ἔγκειται ἐν τῇ χρησιμοποιήσει καλῶν, ἐν μέρει ἀπολεσθεισῶν πηγῶν, οἷον τῶν ἀρχαίων σχολίων Διονυσίου τοῦ περιηγητοῦ, τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πλήρους Στεφάνου Βυζαντίου καὶ συγγραμμάτων ἀπολεσθέντων τοῦ Ἀρριανοῦ.

Πρὸ τῶν εἰς Ὅμηρον παρεκβολῶν καὶ τῶν εἰς Διονύσιον σχολίων, ὡς φαίνεται, ἐγράφησαν τὰ εἰς Πίνδαρον σχόλια, ἐξ ὧν μέχρι τοῦδε ἐγνώσθη μόνον τὸ ἐξαίρετον προοίμιον: Εὐσταθίου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης ἔτι ἐν διακόνοις ὄντος πρόλογος τῶν Πινδαρικῶν παρεκβολῶν. Πραγματεύεται κατ' ἀρχὰς περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς λυρικῆς καὶ ἰδίως τῆς πινδαρικῆς ποιήσεως, ἔπειτα περὶ τοῦ βίου τοῦ Πινδάρου, τέλος περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, τοῦ πεντάθλου κτλ. Διὰ τὸ πλῆθος τῶν καλῶν, ἄλλοθεν μὴ γνωστῶν εἰδήσεων καὶ παρατηρήσεων τὸ ὅλον σύγγραμμα κατατάσσεται εἰς τὰ πολυτιμότατα δείγματα βυζαντηνῆς πολυμαθείας. Ἐκ τῶν τεσσάρων βίων Πινδάρου ὁ τοῦ Εὐσταθίου ὑπερέχει κατὰ πολύ. Ἴσως κατορθωθῇ νὰ γνωσθῶσιν ἀκριβέστερον τὰ κατὰ τὰ σχόλια ταῦτα τοῦ Πινδάρου ἐκ τῶν λοιπῶν ὑπομνημάτων τοῦ Εὐσταθίου.

Σχόλια τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὰ ἐπιγράμματα περιεῖχεν ὡς λέγεται ὁ καεὶς κῶδιξ τοῦ Ἐσκουριάλ[1]). Ἀρχιερατεύων ἐν Θεσσαλονίκῃ ἔγραψε καὶ σχόλια εἰς τὸν ὑπὸ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ ὕμνον τῆς πεντηκοστῆς, ἅπερ ἐδημοσίευσε μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Νορμάννων ἅλωσιν τῆς πόλεως τὸ 1185.

2. Εἰς τὴν δευτέραν ὁμάδα ἀνήκουσι: Α. Ἱστορία τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμάννων καὶ τῶν γεγονότων τῶν προηγηθέντων τῆς καταστροφῆς ταύτης. Β. Λόγοι ἐγκωμιαστικοὶ καὶ συγχαρητήριοι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ, νεκρολογία ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, προσφωνήσεις πρὸς τὸν μέγαν ἑταιρειάρχην Ἰωάννην Δούκαν καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαὰκ Ἄγγελον, λόγος περὶ τῆς ἀνάγκης τελειοτέρας ὑδρεύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως κτλ. Γ. Συλλογὴ ἐπιστολῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, πρὸς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ πολιτι-

[1]) Ἴδε E. Miller Catalogue des mss grecs de la Bibliothèque de l'Escurial, ἐν Παρισίοις 1848 σ. VI.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κοὺς λειτουργοὺς καὶ ἰδιώτας. Ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Εὐστάθιον ἔχομεν παρὰ τοῦ φίλου του μητροπολίτου Μιχαὴλ Ἀκομινάτου. Δ. Πραγματεῖαι προκληθεῖσαι ἐκ τῶν μεταρρυθμιστικῶν του ἐνεργειῶν καὶ τῶν ἀγώνων πρὸς τοὺς δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντας ἡγουμένους, οἷα ἡ περίφημος: Ἐπίσκεψις βίου μοναχικοῦ ἐπὶ διορθώσει τῶν περὶ αὐτόν, ἥτις εἶνε σφοδρὸν κατηγορητήριον, διδάσκον ἡμᾶς πόσον μεγάλη ἦτο ἡ ἀντίπραξις τῶν μοναχῶν κατὰ τοῦ εὐσυνειδήτου ἐλέγχου τοῦ ποιμενάρχου αὐτῶν ἀρχιεπισκόπου. Ὁ Εὐστάθιος ὑπέκυψεν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ πιθανῶς ἀμέσως κατόπιν, μετὰ τὸ 1185, ἐγκατέλειψε τὴν Θεσσαλονίκην· κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον τῆς προσκαίρου ἐξορίας ἔγραψεν ὡς φαίνεται τὴν μνημονευθεῖσαν πραγματείαν καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Εἰς τὰ πολεμικὰ συγγράμματα ἀνήκει καὶ ἡ μεγάλη ῥητορικὴν χροιὰν φέρουσα πραγματεία: Πρὸς τοὺς ἐπεγκαλοῦντας αὐτῷ μνησικακίαν, εἴ ποτε ἀναμνησθείη κακώσεως λεγομένης ποθὲν αὐτῷ. Ταύτην φαίνεται ὅτι συνέγραψε μετὰ τὴν εἰς Θεσσαλονίκην ἀποκατάστασιν, ὅτε ἡ ὑποκύψασα ἀντίπαλος μερὶς ἐζήτησε νὰ ἐκδικηθῇ προσάπτουσα εἰς αὐτὸν τὴν κατηγορίαν τοῦ μνησικακοῦντος. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁμοίως ἔγραψε τὴν πραγματείαν Περὶ ὑποκρίσεως, ἐν ᾗ γνωστὴ προϋποτίθεται ἡ κατὰ τῶν μοναχῶν· ἡ Περὶ ὑποκρίσεως εἶνε μία τῶν ἀρίστων βυζαντηνῶν συγγραφῶν. Ὁ Εὐστάθιος κατακρίνει τὴν ὑποκριτικὴν εὐσέβειαν μετὰ ζωηρότητος καὶ σφοδρότητος, ἐξ ἧς λαμβάνομεν τὴν ἀρίστην ἐντύπωσιν περὶ τῆς διαυγείας τῆς κρίσεώς του καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ χαρακτῆρός του. Λίαν ἀξιοσημείωτον εἶνε τὸ ἐν κεφ. 27ῳ χωρίον περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν ὑποκριτικῶν μοναχῶν (ἴδε Migne, Patrol. gr. 139 σ. 369 ἑ.): «Καὶ ἴδοις ἂν αὐτοὺς οὐκ ἄν μὴ οἵους τε ὄντας ἀπατῆσαι πάντα ἄνθρωπον, πεπλασμένους ὅλους ἐκ ποδῶν ἕως κεφαλῆς. Οὐ μόνον γὰρ ἐπίτηδες νήλιποι καὶ ἀνιπτόποδες περιέρχονται καὶ ῥύπου γέμοντες ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτωθεν ἀλλὰ καὶ λοιπὴν κάκωσιν τεχνῶνται περὶ τοὺς πόδας, ὁποίαν εἰκὸς περινοεῖσθαι αὐτούς, κυρώσαντας καθάπαξ παραλ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λαγὴν τοῦ θείου πλάσματος. Βάδισμα δὲ περιποιοῦνται μορφαστικῶς, ὁποῖον μυρμηκίζων τροχαλὸς πάσχοι ἂν γέρων, ἔμφασιν οὕτω πέμποντες, παραλελύσθαι τῆς κατὰ φύσιν τονώσεως τῇ ἐγκρατείᾳ καὶ παρασχεδὸν ἥκειν τοῦ νενεκρῶσθαι. Καὶ μὴν αἱ χεῖρες ἐνταῦθά γε ἄλλα μαρτυροῦσι. Πεφυσημέναι γὰρ ταῖς εἰς κόρον τροφαῖς, ἀντιφωνοῦσι τὸ οὕτως ἀρετῶντι. Τὰ μέν τοι περὶ τὸ πρόσωπον, ἀλλ' αὐτὰ ἑτεροίᾳ τύρβῃ ψεύδους ἐμφαίνεται. Ὁ μὲν γὰρ πώγων ἢ ἀμελούμενος δυσπρόσοπτός ἐστι διὰ τὴν ἐγκρατευτικὴν ῥύπωσιν καὶ τὴν ἐκεῖθεν εἰδεχθῆ πίλησιν, ἢ κτενιζόμενος εἰς εὐπρέπειαν, ἐκεῖθεν ἐκκρεμάμενον φέρει τὸ πᾶν τῆς ἀρετῆς, στεγάζοντος αὐτὴν σεμνῶς τοῦ κατὰ τὸν μύστακα πάππου, οἷα καὶ ὀρόφου λαχνήεντος. Τὰ δὲ ὕπερθεν εἴ που καὶ αὐτὰ κατά τὰς χεῖρας τέτροφεν εἰς ὡραϊσμόν, ἀλλ' ἔχει καὶ κατὰ τούτων ὁ ἀσκητὴς τεχνητὸν ὦχρον, δι' οὗ πολυειδῶς ἑαυτὸν ἀφανίζων βέβαπται. Οἱ δὲ ὀφθαλμοί, τὸ καλὸν τῆς ψυχῆς ἔνοπτρον, ὁ λύχνος τοῦ σώματος . . . ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀχρειοῦνται τῷ ὑποκριτῇ, κνυζόμενοι ἀκαίρῳ σκυθρωπότητι, συστέλλοντες τὸ ἱλαρὸν καὶ οὕτω νεφούμενοι, οὐ σκεδανύντες τὰς ὀπτικὰς ἀκτῖνας, ὡς πανταχοῦ θέειν καὶ ἀκαρεῖ χρόνῳ τῶν ἄνω καὶ κάτω καὶ πέριξ δράττεσθαι θειότερον, καὶ οὕτω τὴν θέαν μὴ ψεύδεσθαι· ἀλλὰ κατὰ γῆς μόνης αὐτὰς βάλλοντες εἰς ἔνδειξιν ἀκουσίαν τοῦ μόνην γῆν εἶναι τὸ οὕτω κάτω βλέπον κτέ». Ε. Καὶ μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων του ὑπάρχουσί τινα προσοχῆς ἄξια. Ὡραῖος εἶνε π.χ. ὁ διάλογος περὶ τῶν κληρικῶν τίτλων θεοφίλτατος καὶ ἱερώτατος (διαλεγόμενα πρόσωπα εἶνε ὁ Ἱεροκλῆς καὶ ὁ Θεόφιλος)· πολὺ ἀξιοσημείωτος ἡ πραγματεία Πρὸς τὸν βαρέως ἀκούοντα, εἴπερ ἱερωμένος ὢν καλεῖται παπᾶς, ἐν ᾗ πολλὰ ἀρχαιολογῶν καὶ ἐτυμολογῶν καταδεικνύει, ὅτι ἄδικον ἔχουσιν οἱ ἱερεῖς αἰσχυνόμενοι τὴν δημοτικὴν αὐτῶν ἐπωνυμίαν, ἔκτοτε ἤδη ἐν χρήσει, παπᾶς, διότι καὶ ἐν ταύτῃ οὐδὲν τὸ κοινὸν καὶ χυδαῖον ὑπάρχει, ὅπως οὐδὲ ἐν ταῖς πάππος ἢ πόπος (ἐξ οὗ τὸ ρωσσικὸν πὸπ) ἢ πάπας. Περὶ τῶν ἀσκητικῶν πραγματειῶν καὶ τῶν ὁμιλιῶν ἴδε Α΄ τόμου σελ. 310 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ζ. Καὶ ἐκκλησιαστικὰ ποιήματα ἔχομεν τοῦ Εὐσταθίου, δύο κανόνας ἐν Eustathii Metropolitae Thessolonicensis opuscula ὑπὸ Tafel σ. 36 ἑ. 166 ἑ., ἔνθα ἐκ παρεννοήσεως τοῦ ἐκδότου ἐδημοσιεύθησαν ὡς πεζά.

Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: 1. Συγγράμματα τῆς πρώτης ὁμάδος: Σχόλια εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ἐν Ρώμῃ 1542-1550, ἐν τόμοις τρισὶ (τόμ. α΄ εἰς τὴν Ἰλιάδα, τόμ. β΄ εἰς τὴν Ὀδύσσειαν, τόμ. γ΄ πίναξ). — Ἀνατύπωσις ἐν Βασιλείᾳ 1559-1560. — Ἀσυμπλήρωτος ἔμεινεν ἡ ἔκδοσις ἡ μετὰ σημειώσεων καὶ μεταφράσεως, ἐν Φλωρεντίᾳ 1730-1735. — Τέλος ἡ ἀρχικὴ ἔκδοσις ἀνετυπώθη (ἄνευ χρησιμοποιήσεως τῶν χειρογράφων) ὑπὸ Stallbaum, ἐν ἑπτὰ τόμοις, ἐν Λειψίᾳ 1825-1830. — Ἀπανθίσματα εὑρίσκονται ἐν διαφόροις ἐκδόσεσι τοῦ Ὁμήρου. — Περὶ τῶν πηγῶν τῶν εἰς τὸν Ὅμηρον παρεκβολῶν: Photii Lexicon ed. Naber 1 (1864) 48 ἑ. — K. Lehrs, De Aristarchi studiis Homericis, ἐν Λειψίᾳ 1865 σ. 33 ἑ, 370-375. — Aug. Lentz, Herodiani technici reliquiae τόμ. 1ῳ, Praef. σ. 215. — La Roche, Die homerische Textkritik (1866) σ. 151-174. — H. Schrader, Ueber die Porphyrianischen Iliasscholien, ἐν Ἀμβούργῳ 1872 σ. 23 ἑ. — Κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς πηγὰς τοῦ Εὐσταθίου ἀναφέρεται: Aug. Fresenius, De ΛΕΞΕΩΝ Aristophanearum et Suetoniarum excerptis Byzantinis, ἐν Aquis Mattiacis 1875. — Περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ὁμιλεῖ: L. Cohn, De Heraclide Milesio grammatico, ἐν Berliner Studien 1 (1884) 603-718. — Aug. Hotop, De Eustathii proverbiis, ἐν Jahns Jahrbücher, συμπλήρ. τόμῳ 16 (1886) 249-314, ὅστις ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν ταῖς παρεκβολαῖς παροιμιῶν, ὧν ὅμως ἡ συλλογὴ δὲν εἶνε πλήρης, ζητεῖ νὰ προσδιορίσῃ τίνα θέσιν ὁ Εὐστάθιος κατέχει δι' αὐτῶν μεταξὺ τῶν παροιμιογράφων. — Πλήρης εἶνε ἡ συλλογὴ τῶν παροιμιῶν ἐν ταῖς παρεκβολαῖς, ἐν τοῖς σχολίοις εἰς Διονύσιον τὸν περιηγητὴν καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς πραγματείαις ἡ ὑπὸ Ed. Kurtz, Die Sprichwörter des Eustathios, ἐν Philologus 50 (1891) 307-321. — Aelii Dionysii et Pausaniae Atticistarum fragmenta coll. Ern. Schwabe, ἐν Λειψίᾳ 1890· ἐν τοῖς προλεγομένοις ἔρευνα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περὶ τῶν λεξικογραφικῶν πηγῶν τοῦ Εὐσταθίου. — Ἐν τῷ ζητήματι περὶ τῶν πηγῶν πρβ. καὶ: Porphyrii quaestionum Homericarum ad Iliadem pertinentium reliquias coll. dispos. ed. Hermann Schrader, ἐν Λειψίᾳ παρὰ Teubner 1880-92. — Max Neumann, Eustathios als kritische Quelle für den Iliastext, ἐν Jahns Jahrbücher συμπλήρ. τόμῳ 20 (1893) 145-340.

Προοίμιον εἰς τὰ εἰς Πίνδαρον σχόλια: Ἔκδοσις ἀρχική: L. Fr. Tafel ἐν Eustathii Thessal. opuscula, ἐν Φραγκφούρτῃ 1832 σελ. 53-61. — Κατόπιν ἐπεξειργασθὲν μετὰ σημειώσεων ὑπὸ F. G. Schneidewin: Eustathii prooemium commentariorum Pindaricorum, ἐν Γοτίγγῃ 1837. — Πρβ. Pindari carmina ed Dissen-Schneidewin, ἐν Γόθῃ 1843 σελ. C.

Σχόλια εἰς Διονύσιον περιηγητήν: Ἐξεδόθησαν μετ' ἄλλης ἀνωνύμου παραφράσεως πεζῆς: Dionysios Periegetes ed. G. Bernhardy, ἐν Λειψίᾳ 1828 σ. 67 ἑ., ἔξοχος νεανικὴ ἐργασία τοῦ μεγάλου σοφοῦ, ἀνωτέρα κατὰ πολὺ τῶν προηγηθεισῶν περὶ τοῦ θέματος πραγματειῶν καὶ σχεδὸν αὐτὸ ἐξαντλοῦσα. — Ἐπ' αὐτῆς στηρίζεται κατ' οὐσίαν ἡ ἔκδοσις τοῦ C. Müller, Geographici gr. minores II 201 ἑ· πρβ. τὸ προοίμιον αὐτοῦ σ. 31 ἑ., 39 περὶ τῶν προτέρων ἐκδόσεων. — Νέας εἰδήσεις ἔδωκεν ἐκ χειρογράφων τῆς παραφράσεως καὶ ἐκ τῶν μετ' αὐτῆς συνηνωμένων σχολίων ὁ Ἀρθοῦρος Ludwig, Aristarchs Homerische Textkritik 1 (1885) 553-587.

Σχόλια εἰς τὸν Ἰω. Δαμασκηνὸν ed. A. Mai, Spicilegium Romanum 5 (1841) 2, 161 ἑ.

Ἴσως εἰς τὸν Εὐστάθιον ἀνήκει καὶ μέρος τι τῶν εἰς Ἀριστοφάνους Νεφέλας σχολίων· πρβ. K. Zacher, Die Hss und Klassen der Aristophanesscholien, ἐν Jahns Jahrbücher συμπλήρ. τόμῳ 16 (1888) 568 ἑ.

Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως τῶν σχολίων: Fr. Kuhn, Commentationes in honorem Guil. Studemund, ἐν Στρασβούργῳ 1889 σ. 249-257. — Περὶ τῆς μετρικῆς τοῦ Εὐσταθίου: Heinrich Grossmann, De doctrinae metricae reliquiis ab Eustathio servatis, Dissert., ἐν Στρασβούργῳ 1887. — Fr. Kuhn, Symbolae ad doctrinae περὶ διχρόνων historiam pertinentes, Breslauer

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

philol. Abhandlungen VI 3, ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1872 σ. 82 ἑ. — Πρβ. P. Egenolff, ἐν Bursian-Müllers Jahresber. 48 (1890) 284 ἑ. Κριτικαὶ πραγματεῖαι διάφοροι παρὰ W. Engelmann, Bibliotheca scriptorum classicorum 1 (1880) 341 ἑ.

2. Τὰ συγγράμματα τῆς δευτέρας ὁμάδος ἐν: Eustathii Thessalonicensis opuscula. E. codic. mss Basileensi, Parisinis, Veneto nunc primum ed. L. Fr. Tafel, ἐν Φραγκφούρτῃ 1832. Λεπτομερῶς περὶ τοῦ βιβλίου διέλαβεν ὁ Möhler, Theolog. Quartalschrift 15 (1833) 147-168. — Τὸ ἱστορικὸν σύγγραμμα Περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ λατιν. μεταφρ. ἀνετυπώθη ὑπὸ I. Bekker ἐν τῇ τῆς Βόννης συναγωγῇ τῶν Βυζαντηνῶν ὁμοῦ μὲ τὸν Λέοντα γραμματικόν, ἐν Βόννῃ 1842 σ. 365-512. — Περὶ τοῦ κειμένου τῆς ἱστορίας ταύτης: Κ. Σ. Κόντου, Φιλολογικὰ σύμμικτα, ἐν Ἀθηνᾷ 5 (1893) 172-175 (γράφει καθωμιλημένον ἀντὶ καθομιλούμενον τῆς ἐκδόσ. Tafel σ. 294, 58). — Λόγους τοῦ Εὐσταθίου μετά τινων ἄλλων κειμένων ἀναφερομένων εἰς τὸν Εὐστάθιον ἐξέδωκεν ὁ Tafel, De Thessalonica ejusque agro dissertatio geographica, ἐν Βερολίνῳ 1839 σ. 350-439 (ἐξ ἐπιστολὰς τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου πρὸς τὸν Εὐστάθιον· δύο λόγους τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου καὶ Εὐθυμίου ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Εὐσταθίου· λόγον τοῦ Εὐσταθίου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ, ὅτε προεχειρίσθη ἀρχιεπίσκοπος Μύρων· λόγον πρὸς Μανουὴλ ἐκ μέρους τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν καιρῷ μεγάλου αὐχμοῦ). — Περὶ τῶν ἐπιστολῶν πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ Tafel ἐν ταῖς μνημονευθείσαις ἐκδόσεσι ἀποδίδει εἰς τὸν Εὐστάθιον τινάς, αἵτινες ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν πρὸς οὓς ἀπευθύνονται αὗται, ἀνήκουσιν εἰς τὸν Μιχαὴλ Ψελλόν. Ἐκ δὲ τοῦ Tafel ἡ σύγχυσις μετεβιβάσθη καὶ εἰς τοῦ Migne τὴν Patrologia graeca. Ἀκριβέστερον περὶ τούτων διέλαβεν ὁ Κ. Ν. Σάθας, Μεσαιων. βιβλιοθ. 4 Πρόλογος σ. 30, 67· 5, Πρόλογος σ. 75 (οε΄). — Γενικὴ ἔκδοσις τῶν πλείστων συγγραφῶν τῆς δευτέρας ὁμάδος κατὰ τὰς ἐκδόσεις τοῦ Tafel, τοῦ A. Mai κτλ. παρὰ Migne, Patr. gr. 135 καὶ 136, τὸ πλεῖστον μετὰ λατιν. μεταφρ. — Πέντε νέοι λόγοι μετὰ δύο ἄλλων ὑπὸ Tafel ἐκδοθέντων ἐξεδόθησαν (ἐκ τοῦ κώδ. Escur. II Y 10) παρὰ W. Regel, Fon-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

tes rerum Byzantinarum, τόμ. 1ος fasciculus I ἐν Πετρουπόλει 1892.

3. Τινὰ κείμενα ἐξέδ. ὁ L. Fr Tafel ἐν γερμανικῇ μεταφράσει, ἤτοι τὴν Ἐπίσκεψιν βίου μοναχικοῦ (Betrachtungen über den Mönchstand Aus dem griechischen des Eustathios von Thessalonich von L. Fr. Tafel, ἐν Βερολίνῳ 1847). — Τὸν δὲ ἐπιτάφιον εἰς τὸν Μανουὴλ Κομνηνόν, τὴν ἱστορίαν (1180-1185) καὶ τὸν πρὸς Μανουὴλ λόγον ὅτε ὁ Εὐστ. προεχειρίσθη ἀρχιεπίσκοπος Μύρων, ἐν τῷ συγγράμματι: Komnenen und Normannen, von L. F. Tafel, ἐν Ulm (β΄ ἀμετάβλητος ἔκδοσις τὸ 1870). — Ἄλλαι μεταφράσεις καὶ κείμενα τοῦ Εὐσταθίου εὑρίσκονται ἐν τοῖς ἀδημοσιεύτοις συγγράμμασι τοῦ Tafel). Πρβ. Neander, Charakteristik des Eustathios von Thessalonike in seiner reformatorischen Richtung, ἐν Abhandlungen der Berl. Akad. 1841 σ. 67-79.— Ἰταλικὴ μετάφρασις τοῦ ἱστορικοῦ συγγράμματος ὑπὸ Gius. Spata, I Siciliani in Salonicco, ἐν Παλέρμῳ 1892. — Ἐπιστολὰς τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου πρὸς τὸν Εὐστάθιον καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Εὐσταθίου ἐξέδ. ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ ὁ Ad. Elissen, Michael Akominatos von Chonae, ἐν Γοτίγγῃ 1846 — Πρβ. τὴν βιβλιολογίαν εἰς § 199.

4. Πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Tafel χρησιμοποιηθέντων χειρογράφων τῆς Βασιλείας, τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βενετίας τὸ κυρίως τὰς ῥητορικὰς τοῦ Εὐσταθίου πραγματείας περιέχον χειρόγραφον εἶνε ὁ κῶδιξ τοῦ Escurial. Y. II. 10 τοῦ ιγ΄ αἰῶνος, ἐξ οὗ ὁ Regel ἐδημοσίευσε κείμενά τινά. Τὰς ἐπιγραφὰς πάντων τῶν ἐν τῷ κώδικι τούτῳ ὑπαρχόντων λόγων καὶ ἐπιστολῶν τοῦ Εὐσταθίου σημειώνει ὁ E. Miller, Catalogue des mss grecs de la biblioth. de l'Escurial σ. 200-216. Πρβ. § 201. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἄξιον νὰ καταρτισθῇ κριτικὴ γενικὴ ἔκδοσις τῶν μὴ φιλολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ Εὐσταθίου μετὰ σχολίων καὶ εὑρετηρίων πινάκων τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἀνεκτιμήτου τούτου κώδικος καὶ τῶν μνημονευθεισῶν προκαταρκτικῶν ἐργασιῶν.

5. Μιχαὴλ ὁ Σεναχηρεὶμ ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ ιγ΄ αἰῶνος ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς καὶ ποιήσεως ἐν Νικαίᾳ. Ἐπιστολὴ ἀπευθυνθεῖσα πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Δούκα Λασκά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρεως κεῖται ἐν κώδικι Laur. Conv. soppr. 627 fol. 10_{v}-11v: Τοῦ αὐτοῦ ἦγουν τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Θεοδώρου Δούκα τοῦ Λάσκαρι ἑτέρα ἐπιστολὴ γραφεῖσα πρὸς τοὺς κατὰ Νίκαιαν ἐλλογίμους διδασκάλους τῆς ῥητορικῆς τε παρὰ μέρος καὶ τῆς ποιητικῆς τὸν Σεναχηρεὶμ κῦριν Μιχαὴλ καὶ τὸν κῦριν Ἀνδρόνικον τὸν Φραγγόπουλον, ὅτε ἐξ αὐτῶν πρὸς αὐτὸν ἀνῆλθον οἱ παῖδες. Ἐξ αὐτοῦ προέρχονται ἀνέκδοτα σχόλια εἰς τὸν Ὅμηρον, κείμενα ἐν διαφόροις χειρογράφοις. Παρατηρήσεις περὶ χειρογράφων μετὰ βιβλιολογικῶν σημειώσεων ὑπὸ Amadeus Peyron, Notitia librorum manu typisve descriptorum, qui donante Al. Thoma Valperga-Calusio v. cl. illati sunt in reg. Taurinensis Athenaei bibliothecam, ἐν Λειψίᾳ 1820 σ 23. — Πρβ. Z. Senacherim, ἐν Rhein. Museum 18 (1863) 447.

222. Οἱ φιλόλογοι τοῦ αἰῶνος τῶν Παλαιολόγων εἶνε κατὰ τὸν χαρακτῆρα, τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καὶ τὰς ἰδέας οἱ προάγγελοι νέων χρόνων. Ἡ φιλολογικὴ αὐτῶν ἐνασχόλησις καὶ τῶν σπουδῶν ὁ σκοπὸς εἶνε τοιοῦτος, ὥστε φαίνονται ὀλιγώτερον συγγενεύοντες πρὸς τὸν Φώτιον καὶ Ἀρέθαν καὶ Εὐστάθιον παρὰ πρὸς τοὺς ὁδοποιοὺς τῆς ἐν τῇ Δύσει ἀναγεννήσεως τῶν κλασικῶν γραμμάτων. Ὁ Πλανούδης, ὁ Μοσχόπουλος, ὁ Θωμᾶς Μάγιστρος, ὁ Τρικλίνιος εἶνε ἀληθῶς ἀντιπρόσωποι τῶν περιωρισμένων ἐκείνων σχολειακῶν ἐνασχολήσεων περὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν, αἵτινες εἰς τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς ζωῆς τοῦ κράτους καὶ ὑπὸ τὴν σκληροτάτην πίεσιν τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων διήρκουν ἀκόμη ὅσον ἦτο δυνατόν· ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ἐκτιμηθῶσιν αἱ προσπάθειαι καὶ οἱ καρποὶ τῆς ἐργασίας αὐτῶν ἐξ ἀπόψεως τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐκλήθησαν νὰ δράσωσιν. Τοιοῦτον λαμβάνοντες τῆς κρίσεως ἡμῶν γνώμονα, θὰ εὕρωμεν ὅτι οὐκ ὀλίγοι τῶν πρωΐμων τούτων ἀνθρωπιστῶν εἶνε ἄξιοι ὑψίστης τιμῆς. Πολλὰ τῶν φιλολογικῶν χειρογράφων τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶνε βεβαίως τετράδια διδασκάλων καὶ μαθητῶν ἄνευ τινὸς ἀξίας, ἀνώνυμα πολλάκις ἢ ὑπὸ διάφορα ὀνόματα φερόμενα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἦσαν ταῦτα εὔωνον κοινὸν κτῆμα διδασκόντων καὶ μαθητευομένων, ἀποτελεσθέντα ἐξ ἀρχικῶν πηγῶν κατὰ τὴν ἑκάστοτε ἀνάγκην ἢ δι' ἐπιτομεύσεως ἢ δι' ἐπεκτάσεως ἢ δι' ἐπεξεργασίας. Ἀλλὰ τοιαύτη αὐθαιρεσία περὶ τὴν σύνταξιν καὶ διάδοσιν ῥητορικῶν, γραμματικῶν, λεξικογραφικῶν καὶ μετρικῶν ἐγχειριδίων σχολειακῆς χρήσεως ἐπεκράτει καὶ ἐν προτέροις χρόνοις, πλὴν ὅτι ἐκ τούτων δὲν ἔχομεν εἰμὴ ὀλίγα δείγματα. Ἐν τούτῳ ἄρα οἱ ἐπὶ Παλαιολόγων διδάσκαλοι δὲν διαφέρουσι διόλου τῶν προηγητῶν αὐτῶν. Σαφῶς ὅμως διακρίνονται, ἅτε ἀλλοίας ἀρχὰς ἀκολουθοῦντες, οἱ λόγιοι τῶν τελευταίων αἰώνων ἀπὸ τῶν ἑρμηνευτῶν καὶ ἀντιγραφέων τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων καὶ τῆς τῶν Κομνηνῶν κατὰ τὴν μεταχείρισιν τῶν κλασικῶν κειμένων. Ἐνῷ τὰ πλεῖστα χειρόγραφα τοῦ 9' μέχρι τοῦ ιβ' αἰῶνος ἐν γένει ἀκολουθοῦσι τὴν παράδοσιν τῶν ἀλεξανδρηνῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων, οἱ ἐπὶ Παλαιολόγων Βυζαντηνοὶ ἤρχισαν μὲ τόσον θάρρος νὰ μεταβάλλωσι τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἰδέας καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἐφευρεθέντας μετρικοὺς τύπους, ὅπως ἔπραττον τοῦτο οἱ τῆς μὴ ἐκλειψάσης ἐντελῶς νεωτέρας σχολῆς φιλόλογοι, οἵτινες πάντα τὰ κείμενα ἐκήρυττον νοσοῦντα καὶ κατόπιν ἐπίστευον ὅτι θεραπεύουσιν αὐτὰ διὰ τῆς ἀδιακόπου χρήσεως τοῦ φαρμάκου τῶν εἰκασιῶν. Τόσον κακῶς ὅμως, ὅπως οἱ νεώτεροι οὗτοι ἰατροί, δὲν προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς των οἱ Βυζαντηνοὶ διορθωταί. Ἄλλως δὲν θὰ ἐχρειαζόμεθα τόσον πολὺν χρόνον ἡμεῖς οἱ σήμερον ἀγχίνοι καὶ σοφοί, ἵνα ἀνακαλύψωμεν τὰ τεχνάσματα αὐτῶν καὶ ἀφαιρέσωμεν τοὺς ψευδεῖς χρωματισμούς των. «Ὄχι ὀλίγους στίχους ἐθεράπευσαν διὰ παντὸς καὶ πολὺ συχνότερα ἀφῄρεσαν ἐπὶ αἰῶνας τὸ φῶς ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν» (Βιλαμόβιτς ἐν τῇ κατωτέρω παρατιθεμένῃ πραγματείᾳ). Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη, ἀναγνωρίσασα ἅπαξ τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἔχει πλέον τὸ καθῆκον ν' ἀναζητήσῃ ἐν πάσῃ τῇ περιοχῇ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐφ' ὅσον δύναται πῶς εἶχον τὰ πράγματα πρὸ τῆς ἐπὶ Παλαιολόγων λογιότητος. Αὐθαιρετότε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ροι καὶ τῶν ἐπὶ Παλαιολόγων τούτων φιλολόγων ὑπῆρξαν κατὰ τὴν μεταχείρισιν τῶν κειμένων πολλοὶ Ἕλληνες τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος, οἷον ὁ ἐκ Σπάρτης Γεώργιος Ἑρμώνυμος, ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιοκάππας, ὁ Ἰάκωβος Διασωρηνός, ὁ Ἀνδρέας Δαρμάριος καὶ ἄλλοι, οἵτινες ὄχι μόνον τολμηρότατα μετέβαλλον τὰ κείμενα, καὶ ἐνόθευον αὐτὰ ἢ ἐκ παλαιοτέρων ἔργων ἐκ νέου συνέρραπτον, ἀλλὰ καὶ ἐπιγραφὰς κιβδήλους ἐφεύρισκον, προσθέσαντες οὕτως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς κλασικῆς λογοτεχνίας ψευδοσυγγραφεῖς μόλις ἐσχάτως ὡς τοιούτους ἀναγνωρισθέντας.

Ἐπιτυχὴς εἶνε ἡ κρίσις περὶ τῶν ἐπὶ Παλαιολόγων Βυζαντηνῶν φιλολόγων ἐν σχέσει καὶ πρὸς τοὺς παλαιοτέρους καὶ μεταγενεστέρους αὐτῶν ὑπὸ Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, Euripides Herakles, τόμ. 1ῳ (ἐν Βερολίνῳ 1889) 193 ἑ. — Σπουδαίας συμβολὰς εἰς τὰς βιογραφίας τῶν ἐπὶ Παλαιολόγων φιλολόγων παρέχει ὁ Max Treu ἐν τοῖς σχολίοις τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσεως τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πλανούδη, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1890. — Περὶ τοῦ Ἑρμωνύμου ἴδε H. Omont, Georges Hermonyme de Sparte, ἐν Mémoires de la société de l'histoire de Paris et de l'île de France 12 (1885) 65-98. — Περὶ Κωνσταντίνου Παλαιοκάππα καὶ Διασωρηνοῦ ἴδε H. Homont, Catalogue des manuscrits grecs copiés à Paris au XVIe siècle par C. Palaeocappa, ἐν Annuaire de l'associat. 20 (1886) 241-279 καὶ L. Cohn ἐν Philologische Abhandlnngen Martin Hertz zum 70. Geburtstage von ehemaligen Schülern dargebracht, ἐν Βερολίνῳ 1888 σ. 123-143. — A. Ludwich, Ein neuer Beitrag zur Charakteristik des Jacob Diassorinos, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 293-302 (περὶ νοθειῶν καὶ εἰκασιῶν αὐτοῦ ἐν χειρογράφοις τῆς τοῦ Ἀπολλιναρίου μεταφράσεως τοῦ ψαλτηρίου). Πρβ. καὶ Π. Ν. Παπαγεώργιον ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 320 ἑ. — Περὶ τοῦ Ἀνδρέου Δαρμαρίου ἴδε Ch. Graux, Essai sur les origines du fond grec de l'Escurial, ἐν Παρισίοις 1880 σ. 287-397 καὶ K. Krumbacher, Mittelgriechische Sprichwörter, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1893 τόμ. 2 σ. 44.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

223. Μάξιμος ὁ Πλανούδης πρὶν ἀναλάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα ὀνομαζόμενος Μανουήλ, ἐγεννήθη περὶ τὸ 1260 ἐν Νικομηδείᾳ καὶ ἔζησεν ὡς μοναχὸς ἀφιερωμένος εἰς ἐπιστημονικὰς σπουδὰς καὶ δρῶν ὡς διδάσκαλος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων Μιχαὴλ Η΄ καὶ Ἀνδρονίκου Β΄. Ὑπὸ τούτου ἀπεστάλη τὸ 1296 μετὰ τοῦ Λέοντος Βαρδάλη διευθυντοῦ τοῦ ὀρφανοτροφείου πρεσβευτὴς εἰς Βενετίαν. Ἀπέθανε κατὰ τὸ πεντηκοστὸν τῆς ἡλικίας του ἐν ἔτει 1310. Ὁ μαθητής του Γρηγόριος ἔγραψεν ἐπιτάφιον ἐπ' αὐτῷ καὶ τετράστιχον ἐπίγραμμα[1]). Κλίσεις πνευματικαὶ καὶ σχέσεις προσωπικαὶ χαρακτηρίζουσι τὸν Πλανούδην ὡς ἕνα τῶν προδρόμων τοῦ ἐν τῇ Δύσει ἀνθρωπισμοῦ. Στενώτερον ὅμως ἢ τὸν Μοσχόπουλον, Τρικλίνιον καὶ ἄλλους τὸν συνδέει πρὸς τοῦτον ἡ γνῶσις τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ λογοτεχνίας. Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη οἱ Βυζαντηνοὶ εἶχον ἀποβάλῃ πᾶσαν τοιαύτην γνῶσιν, προλήψεις δὲ καὶ μῖσος ἀπέκλειον πᾶσαν πρὸς τὴν Ρώμην ἐπαφήν. Ἀλλ' ὁ Πλανούδης μεταφράσας εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἱκανὰ λατινικὰ συγγράμματα, ἔζευξε τὴν γέφυραν, διὰ τῆς ὁποίας κατόπιν Βυζαντηνοὶ πρόσφυγες ὡς ἀπόστολοι τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς Ἰταλίαν μετέβησαν, ἵνα ἑρμηνεύσωσι προφορικῶς καὶ γραπτῶς τῶν μεγάλων των προγόνων τὰ ἔργα καὶ ἀποκαταστήσωσιν οὕτω τὴν ἐπὶ αἰῶνας διακοπεῖσαν ἐπικοινωνίαν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἀφορμὴν πρὸς τὰς λατινικὰς σπουδὰς ἔδωκαν εἰς τὸν Πλανούδην ἴσως αἱ δογματικαὶ μεταξὺ Ρώμης καὶ Βυζαντίου διενέξεις. Εἰς τὴν γνῶσιν δὲ τῆς λατινικῆς ἐχρεώστει βεβαίως καὶ τὴν ἐκλογήν του ὡς πρεσβευτοῦ εἰς Βενετίαν. Ὡς συγγραφεὺς ὁ Πλανούδης ἀπέβλεψεν ἰδίως εἰς πλήρωσιν σχολειακῶν ἀναγκῶν, ἀλλ' εἰς τὸν κύκλον τοῦτον περιέλαβε πολλὰς ἐργασίας. Ἀναγράφομεν πρῶτον τὰ αὐθυπόστατα αὐτοῦ συγγράμματα, κατόπιν τὰ συνερανίσματα καὶ τελευταῖον τὰς μεταφράσεις.

1. Ὑπὲρ τῶν σχολείων ὁ Πλανούδης εἰργάσθη πρῶτον δι' ἐκ-

[1]) Ἀμφότερα ἐξέδωκεν ὁ Max Treu, Maximi monachi Planudis epistulae σ. 190 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δόσεως γραμματικῆς ὑπὸ τύπον διαλόγου μεταξὺ Παλαιτίμου καὶ Νεόφρονος, ἄρα δι' ὁμοίου πρὸς τὰ Ἐρωτήματα τοῦ Μοσχοπούλου ἔργου· ἐν τέλει εὑρίσκεται ἀξιοπαρατήρητος σημείωσις περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολιτικοῦ στίχου. Τὴν Περὶ γραμματικῆς ταύτην πραγματείαν ἀκολουθεῖ ἡ Περὶ συντάξεως. Ὡς θέμα ῥητορικὸν ἐξέλεξεν ὑπόθεσιν, ἣν καὶ ἄλλοι ἐπραγματεύθησαν, τὴν Σύγκρισιν χειμῶνος καὶ ἔαρος. Τὴν ἐπιτηδειότητα περὶ τὸ γράφειν ἐχρησιμοποίησεν ἐν τῇ πολυπληθεῖ ἀλληλογραφίᾳ του, διότι κατέλιπε συλλογὴν ἑκατὸν εἴκοσι καὶ μιᾶς ἐπιστολῶν (τῶν πλείστων μεταξὺ 1292 καὶ 1300 συνταχθεισῶν) πρὸς Ἀνδρόνικον Β', τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον, τὸν Νικηφόρον Χοῦμνον, Ἰωάννην Φακράσην[1]), Λέοντα Βαρδάλην τὸν ἐν Φλωρεντίᾳ συμπρεσβευτὴν αὐτοῦ καὶ πρὸς ἄλλους ἐκκλησιαστικοὺς καὶ πολιτικοὺς λειτουργούς. Ἐν αὐταῖς ἐμφανίζεται ὁ Πλανούδης ὡς συγγραφεὺς καὶ ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν ἀρίστην του ὄψιν. Ἱκαναὶ ἐπιστολαὶ περιέχουσιν ἐνδιαφερούσας εἰδήσεις καὶ περὶ τοῦ βίου του, τοῦ ἐπιστημονικοῦ του ζήλου καὶ τῶν σπουδῶν του. Ἔγραψε καὶ σχόλια εἰς τὸν Θεόκριτον καὶ Ἑρμογένη, βίον Αἰσώπου ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαιοτέρων πηγῶν καὶ εἰς τὸ πεζὸν ἐπεξεργασίαν τῶν αἰσωπείων μύθων, ἔμμετρον ἐγκώμιον εἰς τὸν Κλ. Πτολεμαῖον καὶ ἄλλα ποιήματα εἰς διάφορα μέτρα. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει εἷς κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, διάφορα στιχηρὰ καί, ὑπὸ τὴν αὐτὴν πατρικὴν στέγην, κανὼν περὶ διαγνώσεως τῶν οὔρων. Ἀξιοσημείωτον εἶνε διὰ τὴν σπάνιν τοῦ εἴδους τούτου καὶ τοῦ μέτρου ἐν τῇ βυζαντηνῇ λογοτεχνίᾳ εἰδύλλιον ἐκ διακοσίων ἑβδομήκοντα ἑξαμέτρων· ἐν αὐτῷ διαλέγονται δύο χωρικοὶ Κλεόδημος καὶ Θαμύρας, ὧν ὁ πρῶτος διηγεῖται εἰς τὸν φίλον του τὴν δυσάρεστον εἰς ποντικὸν μεταμόρφωσιν βοὸς ἀγορασθέντος παρά τινος γόητος Αἰγυπτίου. Ὁ Πλανούδης συνήνωνε — σπάνιον τοῦτο παράδειγμα — πρὸς τὰς

[1]) Περὶ τῆς οἰκογενείας Φακράση ἴδε τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πλανούδη ὑπὸ M. Treu σ. 197 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φιλολογικὰς καὶ γραμματικὰς γνώσεις του καὶ μαθηματικάς. Ἔχομεν αὐτοῦ τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς μαθηματικῆς οὐχὶ ἀσήμαντον βιβλίον: Ψηφορορία κατ' Ἰνδοὺς ἡ λεγομένη μεγάλη. Τοῦ Πλανούδη εἶνε καὶ τὰ σχόλια εἰς τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῆς ἀριθμητικῆς τοῦ Διοφάντου. Καὶ ἄλλα τινὰ μικρότερα πονημάτια, οἷον τὰ ἐν διαφόροις χειρογράφοις τὰ κενὰ πληροῦντα ἀντίστοιχα καὶ ἄλλα. Περὶ τῶν θεολογικῶν συγγραμ. ἰδε Α' τόμ. σ. 192 ἑ.

2. Προτάσσεται τῶν συνερανιστικῶν ἔργων τοῦ Πλανούδη ἡ ἱστορικὴ καὶ γεωγραφικὴ Συναγωγὴ ἐκλεγεῖσα ἀπὸ διαφόρων βιβλίων, ἥτις ὡς παρεδόθη εἰς ἡμᾶς δὲν δεικνύει σχέδιον καὶ τάξιν. Ἴσως ὅμως προετίθετο ὁ Πλανούδης ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐνταῦθα συλλεγέντος ὑλικοῦ νὰ ἐπεξεργασθῇ ὅμοιον ἔργον ἐκ περιεχομένου παντοίου, οἷον εἶνε οἱ Ὑπομνηματισμοὶ τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτου. Αἱ διὰ τὴν κριτικὴν τῶν κειμένων λίαν ἀξιόλογοι αὗται ἐκλογαὶ εἶνε ἐκ τοῦ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Στράβωνος, Παυσανίου, Δίωνος Κασσίου (ἢ μεταγενεστέρων ἀντιγραψάντων ἐξ αὐτοῦ), Συνεσίου, Δίωνος Χρυσοστόμου, Ἰωάννου Λυδοῦ, τοῦ χρονογράφου Μανασσῆ. Ἄλλη συναγωγὴ εἶνε ἡ Ἀνθολογία διαφόρων ἐπιγραμμάτων. Καὶ τρίτη αἱ Παροιμίαι δημώδεις συλλεγεῖσαι παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Μαξίμου Πλανούδη. Πρβ. κατωτέρω τὴν παράγραφον παροιμίαι ἐν τῷ περὶ δημώδους ποιήσεως κεφαλαίῳ. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ἀναγραφὴ ἢ μᾶλλον ἔκδοσις τῶν ἁπάντων τοῦ Πλουτάρχου.

3. Αἱ μεταφράσεις τοῦ Πλανούδη δὲν εἶνε πρότυπα ἀκριβείας μεταφραστικῆς καὶ καλλιεπείας· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν γένει δὲν ἦσαν γνωσταὶ μεταφράσεις πισταὶ κατὰ τὴν φράσιν καὶ ἀποδίδουσαι τὸ ὕφος τοῦ προτύπου. Λάθη δέ τινα δικαιολογοῦνται καὶ ἐκ τούτου ὅτι ὁ Πλανούδης εὑρὼν παρημελημένας τὰς λατινικὰς σπουδὰς ἐν Βυζαντίῳ εἰργάσθη ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ ὡς αὐτοδίδακτος. Τὰ μεταφρασθέντα ὑπ' αὐτοῦ συγγράμματα ἦσαν ἐκ τῶν πάνυ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀναγινωσκομένων, διὸ καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ μετεφράσθησαν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἐχρησίμευσαν τοῦ Πλανούδη αἱ μεταφράσεις πολλάκις ὡς διδακτικὰ βιβλία καὶ γυμνάσματα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης· οὕτως ἐξηγεῖται τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν χειρογράφων αὐτῶν. Αἱ σπουδαιότεραι αὐτῶν εἶνε: Τὰ ἀποφθέγματα τοῦ πρεσβυτέρου Κάτωνος, τοῦ Ὀβιδίου αἱ μεταμορφώσεις καὶ αἱ ἡρωΐδες (ἐν πεζῷ λόγῳ), τοῦ Κικέρωνος τὸ ἐνύπνιον τοῦ Σκιπίωνος μετὰ τῶν σχολίων τοῦ Μακροβίου, τοῦ Καίσαρος οἱ γαλατικοὶ πόλεμοι, τοῦ Βοηθίου Ἡ παραμυθία τῆς φιλοσοφίας, ἧς τὰ ἔμμετρα χωρία μετεφράσθησαν κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον, ἡ μικρὰ γραμματικὴ (ars minor) τοῦ Δονάτου, τοῦ Αὐγουστίνου Περὶ τριάδος. Περί τινων κειμένων ἡ πατρότης τοῦ Πλανούδη εἶνε ἀμφίβολος, οἷον περὶ τμήματος τῆς ῥητορικῆς πρὸς Ἑρέννιον, ἧς καὶ ὁ Θεόδωρος Γαζῆς θεωρεῖται μεταφραστής.

1. Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα:

1. Περὶ γραμματικῆς καὶ συντάξεως ὑπὸ L. Bachmann, Anecdota graeca 2 (1828) 1-166. — Μικρόν τι κείμενον περὶ γραμματικῆς ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Anecd gr. 1 (1829) 408 ἑ. — Πρβ. Fr. Ritschl, Opuscula, τόμ. 1 (1866) 291-299.

2. Σύγκρισις χειμῶνος καὶ ἔαρος: Ὑπὸ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 2 (1830) 310-339. — Χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὴν ἔκδοσιν ταύτην ἐξέδ. καὶ ὁ Max Treu, Gymnasialprogramm, ἐν Ohlau 1878.

3. Ἐπιστολαί: Τινὲς ὑπὸ E. Piccolomini, Estratti inediti dai codici greci, ἐν Pisa 1879 σ. 49-89· πρβ. τὸ προοίμιον σ. 43 ἑ. — Ἐξ ἐπιστολῶν ἐξέδ. ὁ M. I. Γεδεὼν ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ 4 (1883) 184-187. — Ἐκ τοῦ περιέχοντος πᾶσαν τὴν συλλογὴν ἀθωνιτικοῦ κώδικος μέρος ἐξέδ. ὁ Σπυρ. Π. Λάμπρος ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. 2 (1885-89) 62-64. — Πάσας ἐξέδ. ὁ M Treu, ἐν πέντε προγράμμασι τοῦ βασ. γυμνασίου Φρειδερίκου, ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1886-1890 (καὶ ὡς χωριστὸν βιβλίον, ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1890) μετὰ σχολίων ἐξαιρέτων, θεμελιώδους ἀξίας πρὸς γνῶσιν τοῦ Πλανούδη καὶ τῶν προσωπικῶν του σχέσεων.

4. Σχόλια εἰς Ἑρμογένην ἐξέδ. ὁ Chr. Walz, Rhetores

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

graeci 5 (1833) 212-576. — Πρβ. Th. Gerber, Quae in commentariis a Gregorio Corinthio in Hermogenem scriptis vetustiorum commentariorum vestigia deprehendi possint, Dissert. ἐν Kiel 1891 σ. 2 ἑ. καὶ Cornuti artis rhetoricae epitome ed. Jo. Graeven, ἐν Βερολίνῳ 1891 σ. XI σημ. 2. — Περὶ τοῦ βίου Αἰσώπου καὶ τῶν αἰσωπείων μύθων ἴδε τὴν § Βίος Αἰσώπου ἐν κεφαλαίῳ Δημώδης ἑλλην. λογοτεχνία.

5. Κανὼν περὶ διαγνώσεως τῶν οὔρων ὑπὸ J. L. Ideler, Phisici et medici graeci minores 2 (1842) 318-322. Ἔτι δὲ ἀντιβολὴ τοῦ κώδ. Paris. gr. supplem. gr. 636 ὑπὸ Robert Fuchs, ἐν Rhein. Museum 49 (1894) 535-538 — Ποιήματά τινα τοῦ Πλανούδη παρὰ Jo. Iriarte, Regiae biblioth. Matrit. codices gr. mss, ἐν Μαδρίτῃ 1769 σελ. 263 (ἐγκώμιον Πτολεμαίου) Boissonade, Anecdota graeca 3 (1831) 461-464· Max Treu ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 204, 220 ἑ., 267 ἑ. ποιήματα περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ὑπὸ Du Cange μετὰ τὸν Ζωναρᾶν ἐκδόσ. παρισιανῆς II 35 ἑ. = Zonaras ἐκδόσ. Dindorf τόμ. 6ῳ 41 ἑ. Διορθώσεις ὑπὸ Boivin ἐν τοῖς εἰς Νικηφόρον Γρηγορᾶν σχολίοις σελ. 1184 ἐκδόσεως Βόννης. — Τὸ Εἰδύλλιον: Κατ' ἀρχὰς μέρος αὐτοῦ ἐξέδ. ὁ S. Cyrillo. Codices graeci mss R. bibl. Borbonicae II 148-155. — Τὸ ὅλον ποίημα ἐξέδ. ἀρχικῶς ὁ C. R. v. Holzinger, Ein Idyll des Maximus Planudes ἐν Zeitschrift für die österr. Gymnasien 44 (1893) 385-419. — Συμβολὰς ἐξηγητικὰς καὶ κριτικὰς τοῦ κειμένου παρέσχον ὁ Ed. Kurtz ἐν Neue phil. Rundschau 1893 σ. 338-340 καὶ ὁ Max Schneider ἐν Berliner philol. Wochenschrlft 14 (1894) 615-621.

6. Ἀριθμητική: Ἐξέδ ὁ C. J. Gerhardt, ἐν Halle 1865. Das Rechenbuch des M. Pl deutsch übersetzt von H. Wäschke, ἐν Halle 1879. Πρβ. C. J. Gerhardt, Ueber das Rechenbuch des Maximus Planudes, ἐν Monatsberichte der Berliner Akad. 1867 σ. 38-40. — Moritz Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik I β' ἐκδόσ. (1894) 475 ἑ. — Paul Tannery, Les chiffres arabes dans les mss grecs, ἐν Revue archéol. III. série 7 (1886) 355-360. — Σχόλια εἰς Διόφαντον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν: Diophanti Alexandrini rerum arithmeticarum libri sex, quorum primi duo adjecta habent scholia Maximi Planudis, ed. G. Xylander, ἐν Βασιλείᾳ 1575 (μόνον ἐν λατινικῇ μεταφράσει). — Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῶν σχολίων τούτων ἐξέδ. ὁ Paul Tannery, Diophanti Alexandrini opera omnia 2 (ἐν Λειψίᾳ 1895) 125-255. Πρβ. τὰ προλεγόμενα αὐτοῦ σ. XIV ἑ. καὶ M. Treu, Maximi Planudis epistulae σ. 227.

7. Ἀντίστοιχα τοῦ Πλανούδη πολλάκις ἐκδοθέντα, ἐξέδ. τέλος διωρθωμένα ὁ M. Treu, Antistoichien ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896) 337 ἑ.

8. Τὰ ἅπαντα θεολογικὰ μετὰ τῆς συγκρίσεως τοῦ χειμῶνος καὶ ἔαρος, ποιημάτων τινῶν καὶ ἐπιστολῶν παρὰ Migne, Patrol. gr. 147, 967-1178.

9. Περὶ τῶν ἱστορικῶν ἐκλογῶν: E. Piccolomini ἐν Rivista di filologia 2 (1873) 101-117, 149-163. H Haupt, ἐν Hermes 14 (1879) 36 ἑ., 291 ἑ., 431 ἑ. J. Melber, Zu den angeblich aus Dio Cassius stammenden planudeischen Excerpten, ἐν Blätter für das bayer. Gymnasialschulwesen 23 (1887) 99-102. Ἔτι δὲ καὶ βιβλιολογίαν εἰς τοὺς διαφόρους συγγραφεῖς τῆς συναγωγῆς ταύτης, ἰδίως εἰς τὸν Στράβωνα, Δίωνα Κάσσιον καὶ Ἰωάννην Ἀντιοχέα. Μίαν πηγὴν καταδεικνύει ὁ O. Crusius, De Constantino Manasse Planudae auctore, ἐν Philologus 46 (1888) 631.

10. Περὶ τῆς ἀνθολογίας πρβ. τὴν § Ἀνθολογία ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῆς θύραθεν ποιήσεως.

11. Παροιμίαι: ἴδε τὴν βιβλιολογίαν ἐν τῇ § Παροιμίαι ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου περὶ τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως.

12. Μεταφράσεις: Ἀποφθέγματα τοῦ Κάτωνος, ἐν Βασιλείᾳ 1553· ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν 1598 (μετὰ τοῦ λατιν. κειμένου)· ἐν Cygnea 1672 (λατιν. κείμενον, τέσσαρες ἑλληνικαὶ καὶ μία γερμανικὴ μετάφρασις) καὶ ἀλλαχοῦ. — Ὀβίδιος: P. Ovidii Nasonis metamorphos. libri XV graece versi a M. Plan. ed. Fr. Boissonade, ἐν Παρισίοις 1822. Ἡρωΐδες: Μόνον ἡ XX καὶ ἡ XXI 1-12 ἐπιστολὴ ὑπὸ C. Dilthey, De Callimachi Cydippa, ἐν Λειψίᾳ 1863 σ. 157-162. Πρβ. W. Studemund, Zu Maximos Pla-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

nudes und Ovidius, ἐν Philologus 34 (1874) 370 ἑ. Alfr. Gudeman, De Heroidum Ovidii codice Planudeo, Dissert., ἐν Βερολίνῳ 1888 (=Berliner Studien VIII 2).—Cicero-Macrobius ἐν τοῖς Varia graeca ὑπὸ Chr. Fr Matthaei, ἐν Μόσχᾳ 1811 σ. 91-221 (μετὰ τεμαχίου τῆς μεταφρ. τοῦ συγγραφέως πρὸς Ἐρέννιον). Κατόπιν ἐξέδ. ὁ Ph. C. Hess, M. T. Ciceronis Cato major etc. ex graecis interpretationibus, ἐν Χάλλῃ 1833 σ. 71-98. Ὑπὸ F. Brüggemann, ἐν Conitz 1840. Πρβ. Teuffel, Geschichte der römischen Litteratur I ε΄ ἐκδόσεως (1890) σ. 341. — Καῖσαρ: Ὑπὸ Anton. Baumstark, ἐν Freiburg 1854 (ἐν τῷ προοιμίῳ ἀναγραφὴ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐκδόσεων). — Βοήθιος: Κατ' ἀρχὰς μόνον τὰ ἔμμετρα μέρη ὑπὸ Fr. Weber, ἐν Darmstadt 1833. Τὸ ὅλον ἔργον Παραμυθία τῆς φιλοσοφίας ἐξέδ. ὁ A. Bétant, ἐν Γενεύῃ 1871 (ἄνευ ἀποχρώσης διπλωματικῆς βάσεως). — Πλουσίαν ἀναγραφὴν τῶν χειρογράφων καὶ παλαιοτέρων ἐκδόσεων τῶν μεταφράσεων τούτων παρέχει ὁ Fr. Weber ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ἐκδόσεώς του. — Τοὐναντίον ἡ λατινικὴ μετάφρασις τῆς διαλεκτικῆς (De differentiis topicis) τοῦ Βοηθίου, ἥτις ὑπὸ νεωτέρων ἀπεδόθη εἰς τὸν Πλανούδην, ἐν τοῖς πλείστοις χειρογράφοις φέρεται ἀνωνύμως, ἐν δὲ κώδικι οὐατ. 207 τοῦ ιδ΄ αἰ. ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μαξίμου Ὁλοβόλου. Ὥστε ἀκριβέστερον πρέπει νὰ ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα περὶ τοῦ συγγραφέως. Πρβ. M. Treu, Maximi monachi Planudis epistulae σ. 202.

2. Βίος καὶ χαρακτηρισμός: Fabricius, Biblioth. gr. ed. Harl. 11, 682-693. - E. Piccolomini ἐν τοῖς Estratti inediti, Prefat. σ. 43 ἑ. — Περὶ τῆς μετρικῆς τοῦ Πλανούδη καὶ τῆς στιχουργίας του ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ ποιήμασι: Fr. Kuhn, Symbolae ad doctrinae περὶ διχρόνων historiam pertinentes, Breslauer philol. Abhandlungen VI 3 ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1892 σ. 93 ἑ. — Joh. Dräseke, Boethiana, ἐν Zeitschrift für wissensch. Theologie 31 (1888) 101 — 104 καὶ Zu M. Planudes, αὐτόθι 33 (1890) 480-490 (περὶ τῶν ἐπιστολῶν, τῶν μεταφράστων κτλ.). — Κύρια συγγράμματα: Max Treu, Zur Geschichte der Ueberlieferung von Plutarchs moralia, Programm, ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Waldenburg 1877 σ. 14-17, ὅπου κατὰ πρῶτον ὀρθῶς ὁρίζεται ἡ χρονολογία τοῦ Πλανούδη, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἡ μνημονευθεῖσα ἔκδοσις τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πλανούδη.

3. Παράδοσις τῶν κειμένων: Ἀπαρίθμησις τῶν χειρογράφων παρὰ Fabricius, Biblioth gr. ed. Harl. 11, 682-693.— Περὶ τῶν χειρογράφων τῶν ἐπιστολῶν ἴδε τὴν ἔκδοσιν τοῦ M. Treu σελ. III - VI, 184-186. — Ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα ἔχει ὁ κῶδιξ οὐατ. παλατ. 141 τοῦ ιδ'-ιε' αἰ., ὅστις δὲν ἐχρησιμοποιήθη ἀκόμη καθ' ὅλα, περιέχων πλὴν τῶν ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους, ἐπιγράμματα καὶ τὰς ἱστορικὰς ἐκλογάς. Πρβ. H. Stevenson, Codices mss Palatini graeci bibl. Vat., ἐν Ρώμῃ 1885 σ. 71 ἑ καὶ M. Treu ἔνθ' ἀνωτ. σ. 186, 219-223, 267-269. — Τὰ χειρόγραφα τῶν σχολειακῶν ἐγχειριδίων, ἰδίως τῶν μεταφράσεων (καὶ ἐκ τούτων πάλιν ἰδίως ἡ τοῦ Κάτωνος) εἶνε ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης.

224. Μανουὴλ ὁ Μοσχόπουλος ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ μητροπολίτου Κρήτης Νικηφόρου Μοσχοπούλου γνωστοῦ ἐκ τῆς δεκάτης ὀγδόης ἐπιστολῆς τοῦ Πλανούδη, ἐκ ποιήματος τοῦ Μιχαὴλ Φιλῆ καὶ ἀλλαχόθεν ἔτι. Ὡς μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Μαξίμου Πλανούδη ἤκμασεν ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου (1282-1328). Ὁ χρόνος καθ' ὃν ἔζησε, καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι τοῦ βίου του ὁρίζονται ἀκριβέστερον ἐξ ἄλλων καὶ ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας του· κατὰ τὸ 1295-1316 εὑρίσκετο ἐν ἀλληλογραφίᾳ πρὸς τὸν λογοθέτην Κωνσταντῖνον Ἀκροπολίτην, τὸν υἱὸν τοῦ ἱστορικοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου, πρὸς τὸν λογοθέτην Θεόδωρον Μετοχίτην, πρὸς τὸν θεῖόν του Νικηφόρον Μοσχόπουλον καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον Β' Παλαιολόγον. Τὰ συγγράμματα τοῦ Μανουὴλ Μοσχοπούλου εἶνε σπουδαιότατα, ὅπως καὶ τοῦ διδασκάλου του Μαξίμου Πλανούδη, ἵνα γνωρίσωμεν τὸ εἶδος τῶν βυζαντηνῶν φιλολογικῶν σπουδῶν κατὰ τὸ τέλος τοῦ ιγ' καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ιδ' αἰῶνος. Τὸ γνωστότατον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μοσχοπούλου παραδεδομένον σύγγραμμα εἶνε τὸ ἐπιγραφόμενον Ἐρωτήματα γραμματικά. Ἀπέρρευσαν ἔκ τινος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνωνύμου, ἐκ δύο βιβλίων συγκειμένου ἔργου, ἐπιγραφομένου Ἐπιτομὴ νέα γραμματικῆς, ἣν ὁ Μοσχόπουλος διεσκεύασε κατὰ τρόπον κατάλληλον εἰς σχολειακὸν ἐγχειρίδιον κατ' ἐρωταπόκρισιν. Κεφάλαιά τινα αὐτοῦ, οἷον τὸ Περὶ τρόπων παρεδόθησαν ἐν τοῖς χειρογράφοις χωριστά, χωριστὰ δὲ ἐν μέρει καὶ ἐδημοσιεύθησαν· παράρτημα τῶν Ἐρωτημάτων εἶνε τὸ βιβλίον Περὶ σχεδῶν, ὅπερ ὡσαύτως ἐδημοσιεύθη καὶ χωριστά. Τὰ Ἐρωτήματα ἔχαιρον πολλὴν ὑπόληψιν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἐπὶ μακρὸν συνετέλεσαν εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν κλασικῶν σπουδῶν. Μετὰ τὴν γραμματικὴν ταύτην ἔρχεται, διδακτικὸν ὁμοίως σκοπὸν ἐπιδιῶκον, τὸ λεξικόν, ἐπιγραφόμενον: Συλλογὴ ὀνομάτων ἀττικῶν. Ἀλλὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Τίτσε εἰς τὸν Μοσχόπουλον ἀποδοθὲν ἐγχειρίδιον περὶ μετρικῆς εἶνε νόθον. Καὶ ἑρμηνευτικὰ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἔγραψεν ὁ Μοσχόπουλος, ἤτοι σχόλια εἰς τὰς δύο πρώτας ῥαψῳδίας τῆς Ἰλιάδος ἢ μᾶλλον κατὰ λέξιν παράφρασιν τοῦ κειμένου καὶ γλωσσικὴν ἀνάλυσιν, ἐπομένως εἶδος μαθητικοῦ συνεκδήμου ἢ ὅπως νῦν ἔτι ἐν Ἑλλάδι λέγεται τεχνολογίαν. Ὅμοια δὲ ἄλλα εἰς τὸν Ἡσίοδον, εἰς τὸν Πίνδαρον, Εὐριπίδην, Θεόκριτον, εἰς τὸν ἡρωϊκὸν καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ Φιλοστράτου, ἴσως καὶ εἰς τὸν Ἀριστοφάνη, τέλος εἰς τοὺς Βυζαντηνοὺς Παῦλον Σιλεντιάριον καὶ Νικήταν Δαυὶδ Παφλαγόνα. Ἐν τοῖς σχολίοις τούτοις ὁ Μοσχόπουλος εἶνε σύντομος καὶ πραγματολόγος. Ἔτι δὲ διατριβὴν περὶ τῶν μαγικῶν τετραγώνων, ἐπιστολὰς ἐν τοῖς κώδιξι κοϊσλινιανῷ 341, μαρκιανῷ XI 15 καὶ ἄλλοις, αἰνίγματα (ἐν ἀπειραρίθμοις χειρογράφοις) καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα μέχρι τοῦδε ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν χειρογράφων πολλάκις τόσον ἀσαφῶς σημειώνονται, ὥστε ἄνευ αὐτοψίας δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὁρισθῶσιν ἀκριβέστερον ἢ ἐπιβεβαιωθῶσιν.

1. Ἐρωτήματα: Ἔκδοσις ἀρχική: Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Μοσχοπούλου διορθωθέντων ἐρωτημάτων. Περὶ προσῳδιῶν, ἄνευ τόπου καὶ ἔτους ἐκδόσεως ἀλλὰ πιθανῶς ἐν Μι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λάνῳ 1493 μετὰ τῶν ἐρωτημάτων τοῦ Δημητρίου Χαλκονδύλη. Κατόπιν ἀνετυπώθησαν συχνάκις, π. χ. Grammaticae artis graecae methodus Manuele Moschopoulo authore, ἐν Βασιλείᾳ 1540. Ex officina Joann. Vualder. — Περὶ σχεδῶν: ἐν Λυτίχῃ 1545. Ex officina R. Stephani. — Manuelis Moschopouli Cret. Opuscula grammatica ed. Fr. Nic Titze, ἐν Λειψίᾳ 1822 περιέχει τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐπιτομῆς τῆς γραμματικῆς καὶ μικρότερά τινα ἄλλα κείμενα. Μέρος τῆς Ἐπιτομῆς ταύτης ἐξέδωκεν ὁ G. H. Schaefer ὁμοῦ μὲ τὸν Γρηγόριον Κορίνθιον, ἐν Λειψίᾳ 1811 σ. 675-700. — Πλήρης ἐξεδόθη: Anonymi grammaticae epitoma, L. I. ed. P. Egenolff, ἐν Βερολίνῳ 1877· L. II pr. ed. P. Egenolff ἐν ταῖς Comment. in hon. G. Studemundi, ἐν Στρασβούργῳ 1889 σ. 291-331. Πρβ. S. N. J. Bloch, Ueber eine Stelle des Moschopulus die Aussprache der griechischen Diphtonge betreffend, ἐν Jahns Jahrbücher 2 (1829) 101-107. — Ἔτι δὲ τοῦ G. Uhlig τὴν ἔκδοσιν τοῦ Διονυσίου Θρακός, Προλεγόμ. σ. 41 καὶ P. Egenolff, Die orthoepischen Stücke der byzantin. Litteratur σ. 23 ἑ. — L. Voltz, Zur Ueberlieferung der griechischen Grammatik in byzantinischer Zeit, ἐν Jahns Jahrbücher 139 (1889) 579-599. — L. Bachmann, Anecd. gr. 2, 351-382 ἐξέδ. ἐκλογὰς ἐκ τοῦ Μοσχοπούλου, Θωμᾶ Μαγίστρου καὶ ἄλλων ὁ Boissonade, Anecd. gr. 1 (1829) 404 ἑ. δῆθεν τοῦ Μοσχοπούλου πραγματείαν Περὶ ἐπιρρημάτων.

Καὶ μικρὰ διατριβὴ περὶ τῶν τεσσάρων διαλέκτων ἀποδίδεται εἰς τὸν Μοσχόπουλον, π. χ. ἐν κώδικι Bonon. Univ. 2638 fol. 27-34. Τίτλος καὶ ἀρχή: Τοῦ κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Μοσχοπούλου περὶ τῆς Ἰάδος διαλέκτου, ᾗ χρῆται καὶ ὁ Ὅμηρος. Ἰὰς διάλεκτος λέγεται ἡ τῶν Ἰώνων κτλ. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐν κώδικι Vindob. phil. 127 (Nessel).

2. Συλλογὴ ὀνομάτων Ἀττικῶν ὑπὸ Franc. Asulanus, ἐν Βενετίᾳ παρὰ Ἄλδῳ 1524· ἀνετυπώθη ἐν Παρισίοις 1532 (μετὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Θωμᾶ Μαγίστρου κ.ἄ.). Τοὺς ἀκριβεῖς τίτλους τῶν δύο τούτων παλαιῶν τύπων σημειώνει ὁ L. Voltz ἐν Βυζαντηνῷ Δελτίῳ 2 (1893) 232.

3. Σχόλια εἰς τὸν Ὅμηρον: Homeri Iliadis liber I. II·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

cum scholiis M. Moschop. ed. Jo. Scherpezeel, ἐν Ἀμστελοδάμῳ 1702· ἀνετυπώθη ἐν Trajecti 1719. — Καλλίτερον ἐν τοῖς Scholia in Homeri Iliadem ed. Lud. Bachmann, ἐν Λειψίᾳ 1835-1838 σ. 689-745 (τεχνολογία κανονισμάτων συλλεγέντων ἐκ τῆς παραφράσεως κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Μοσχοπούλου τῶν δύο ῥαψῳδιῶν τοῦ Ὁμήρου). Πρβ K. Sittl, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1889 σ. 371. — Ἰδιόρρυθμός τις διασκευὴ καὶ ἐξακολούθησις τῆς παραφράσεως τοῦ Μοσχοπούλου κεῖται ἐν τῷ ὑπὸ Θεοδώρου Γαζῆ γραφέντι κώδικι Laur. 32, 1· ὁ Γαζῆς δὲ ἴσως εἶνε καὶ ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς. Ἡ παράφρασις αὕτη ἐξεδόθη ἐν τῷ βιβλίῳ: Ὁμήρου Ἰλιὰς μετὰ παλαιᾶς παραφράσεως ἐξ ἰδιοχείρου τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ νῦν πρῶτον τύποις ἐκδθεισης (οὕτως) ᾗ προστίθεται καὶ Βατραχομυομαχία σὺν τῇ ἰδίᾳ παραφράσει ἐκδιδομένη τὸ δεύτερον παρὰ Νικολάου Θησέως τοῦ ἐκ τῆς Κύπρου. Ἐν Φλωρεντίᾳ, ἐκ τῆς τυπογραφίας Νικολάου Κάρλη, ᾳωια'. Λεπτομέρειαι περὶ ταύτης τε καὶ ἄλλων τοῦ Ὁμήρου παραφράσεων καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν τοῦ Ψελλοῦ (ἴδε σ. 443) παρὰ Arthur Ludwich, Aristarchs homerische Texkritik 2 (1885) 483-552.

Moschopuli in Batrachomyomachiam commentarii pars I. II. Ed. A. Ludwich, Index lectionum διὰ τὸ θερινὸν ἐξάμηνον τοῦ 1890 καὶ τὸ χειμερινὸν 1891-92, ἐν Königsberg 1890-1891 (ἡ ἔκδοσις βασίζεται εἴς τινα κώδικα Vatic. Ottobonianus καὶ κώδικα Ambrosianus).

Σχόλια εἰς τὸν Ἡσίοδον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Gaisford· εἰς τὸν Πίνδαρον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ A. Boeckh, παραβλητέον K. Lehrs, Die Pindarscholien, ἐν Λειψίᾳ 1873 σ. 73-78.

Σχόλια εἰς τὸν Θεόκριτον: Ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τοῦ Gaisford καὶ Duebner· πρβ. Bucolic. graec. reliquiae ed. L. Ahrens 2 (1859) Proleg. σ. 49 ἑ. — Περὶ τῶν εἰς Ἀριστοφάνην ὑποτιθεμένων σχολίων τοῦ Μοσχοπούλου πρβ. K. Zacher, Die Hss und Classen der Aristophanesscholien ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτ. τόμ. 16 (1888) 568 ἑ. — Περὶ τῶν εἰς Φιλόστρατον σχολίων πρβ. Philostratus ed. L. Kayser, editio major 4ο, 1844) Prooemium ad imagines pag. VI ann. 11. — Σχόλια (τεχνολο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γία) εἰς τὸν Παῦλον Σιλεντιάριον καὶ εἰς ποιήματα τοῦ Νικήτα Δαυὶδ π. χ. ἐν κώδικι Vindob. theol. 203 (Nessel) fol. 79ᵛ-105ᵛ, 153ᵛ-156· πρβ. τὸν Κατάλογον τοῦ Lambecius Liber V σ. 520 ἑ.

4. Διατριβὴ περὶ τῶν μαγικῶν τετραγώνων: Ed. S. Günther, Vermischte Untersuchungen zur Geschichte der mathematischen Wissenschaften, ἐν Λειψίᾳ 1876 σελ. 195-203· Διορθώσεις ὑπὸ A. Eberhard ἐν Hermes 11 (1876) 434-442. — Διωρθωμένον κείμενον μετὰ γαλλικῆς μεταφρ. ὑπὸ P. Tannery ἐν Annuaire de l'association 20 (1886) 88-118, ὅπου ὅμως δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν αἱ συμβολαὶ τοῦ Eberhard. — Πρβ. Paul Tannery, Manuel Moschopoulos et Nicolas Rhabdas, ἐν Bulletin des sciences mathématiques τόμ. 8ῳ 1 (ἐν Παρισίοις 1884) 263-277 καὶ τοῦ αὐτοῦ Notices sur les deux lettres arithmétiques de Nicolas Rhabdas, ἐν Notices et extraits τόμ. 32, 1 (1886) 130 ἑ· καὶ M. Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik I β' ἐκδόσ. (1894) 480 ἑ. καὶ S. Günther, Handbuch der klass. Altertumswiss. V 1, β' ἐκδόσ. σ. 262.

5. Μικρὸν ἰαμβικὸν ποίημα τοῦ Μοσχοπούλου ἐξέδ. ὁ E. Miller, ἐν Annuaire de l'assoc. 8 (1874) 251 ἑ. — Περὶ τῶν αἰνιγμάτων ἴδε C. Dilthey, Symbolae criticae ad anthologiam graecam ex libris manu scriptis petitae. Index lectionum διὰ τὸ χειμερινὸν ἐξάμηνον 1891, ἐν Γοτίγγῃ 1891 σ. 16 ἑ.

6. Ἐν τέλει τοῦ κώδικος Bodl. Barocc. 120 τοῦ ιε' αἰ. καὶ ἐν κώδικι Bodl. Miscell. 99 τοῦ ιδ' αἰ. φύλ. 96ᵛ-98 κεῖται ἐπιστολὴ τοῦ Μανουὴλ Μοσχοπούλου, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἧς ἐπιγραφὴ καὶ ἀρχὴ εἶνε: Τοῦ δούλου τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας βασιλείας σου Μανουὴλ τοῦ Μοσχοπούλου, τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ χρηματίσαντος Κρήτης. Ἐγώ, σοφώτατε βασιλέων καὶ συμπαθέστατε καὶ καρτερικώτατε, λέγω δὲ ταῦτα πράγματα ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἐπὶ σοὶ λάμποντα. Καλὸν εἶνε νὰ δημοσιευθῇ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, περὶ ἧς ἄλλως δὲν εἶνέ τι γνωστόν, ἢ τοὐλάχιστον ν' ἀνακοινωθῇ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς καὶ νὰ ἐξετασθῇ ἡ γνησιότης της. Περὶ ἄλλων χειρογράφων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μοσχοπούλου ἴδε ἀνωτέρω σελ. 280.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

7. Βοηθήματα: Ὀλίγον χρήσιμα εἶνε νῦν τὰ προλεγόμενα ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Μοσχοπούλου ὑπὸ Titze καὶ ἐν τῇ τοῦ Fr. Ritschl διασκευῇ τοῦ Θωμᾶ Μαγίστρου σ. LII ἑ.— Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Μοσχοπούλου ἐπὶ τῶν ἀνθρωπιστῶν ἴδε Karl Hartfelder, Philipp Melanchton, ἐν Βερολίνῳ 1889 σ. 255 καὶ L. Voltz, ἐν Jahns Jahrbücher 139 (1889) 579-599 (περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Μοσχοπούλου πρὸς τὰ ἐρωτήματα τοῦ Χρυσολωρᾶ, Χαλκονδύλη κτλ.). — Περὶ χειρογράφου ἀνήκοντός ποτε εἰς τὸν Μοσχόπουλον καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέροντος ἴδε J. Nicole, Les scolies genevoises de l'Iliade, ἐν Παρισίοις 1891 σ. XIX ἑ. — Τὰ τοῦ βίου τοῦ Μοσχοπούλου, περὶ οὗ πρότερον πλήρης σύγχυσις ἐπεκράτει, διεσάφησεν ἐντελῶς κατὰ τὰ οὐσιώδη ὁ Max Treu, Maximi monachi Planudis epistulae σ. 208-212.

225. Θωμᾶς ὁ μάγιστρος, ἐν χειρογράφοις καὶ ἐκδόσεσι γνωστὸς πολλάκις καὶ ὑπὸ τὸ μοναχικὸν ὄνομα Θεόδουλος μοναχός, ἤκμασεν ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β΄ (1282-1328) ὡς συγγραφεὺς καὶ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀνήκει εἰς τοὺς περὶ Μοσχόπουλον, Θεόδωρον Μετοχίτην καὶ Νικηφόρον Γρηγορᾶν λογίους· τούτου δὲ σώζεται καὶ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Θωμᾶν. Κατά τι ἀνέκδοτον σύγγραμμα φαίνεται ὅτι διέτριψεν ἐπὶ πολὺ ἐν Θεσσαλονίκῃ (καθὼς γράφει ὁ Μ. Τρέϋ). Τὰ σπουδαιότατα αὐτοῦ συγγράμματα εἶνε σχολειακά, ἤτοι λεξικά, σχόλια καὶ ρητορικὰ γυμνάσματα.

1. Τὸ κύριον ἔργον, δι' οὗ πρὸ πάντων γνωρίζεται ὁ Θωμᾶς, ἐπιγράφεται: Ἐκλογὴ (ἢ ἐκλογαὶ) ὀνομάτων καὶ ῥημάτων Ἀττικῶν. Εἶνε συναγωγὴ λέξεων καὶ φράσεων, μόνον ἐν τοῖς πρώτοις στοιχείοις ἀλφαβητικῶς διατεταγμένη, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ γράφειν ἑλληνιστί. Ἕνεκα τοῦ πλούτου τῶν παρατιθεμένων μαρτυριῶν ἡ συναγωγὴ αὕτη δὲν εἶνε ἄνευ ἀξίας. Πηγὰς εἶχεν ὁ Θωμᾶς ὡς φαίνεται τὸν Φρύνιχον, Ἀμμώνιον, Ἡρωδιανόν, Μοῖριν καὶ τὴν ὑπὸ Βάχμανν ἐκδοθεῖσαν Συναγωγὴν λέξεων χρησίμων, κατὰ δὲ τὸν Ρίτσλ καὶ τοῦ Μο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σχοπούλου τὴν Συλλογὴν καὶ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ Περὶ σχεδῶν. Εἰς τὰς ἐκλογὰς δὲ ταύτας ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων λεξικῶν προσέθηκεν ὁ Θωμᾶς ἀφθόνους σημειώσεις ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀναγνώσεως ἐκ τοῦ Ἡροδότου, Θουκυδίδου, Ἀριστείδου καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Συνεσίου· ὀλιγώτερον ἐμβριθῶς ὠφελήθη πρὸς τὸν σκοπόν του τὸν Φιλόστρατον καὶ τὸν Ὅμηρον· τινὰ παρέλαβε καὶ ἐκ τοῦ Πλάτωνος, Δημοσθένους, Λουκιανοῦ καὶ Λιβανίου. Εἰς τοὺς πλείστους ὅμως συγγραφεῖς παραπέμπει καὶ αὐτὸς δι' ἐμμέσων πηγῶν.

2. Σχόλια εἰς τὸν Αἰσχύλον, Σοφοκλῆ, Εὐριπίδην, εἰς τρεῖς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ εἰς ἐπιστολὰς τοῦ Συνεσίου. Ἀλλὰ τὰ ἐν δυσὶ χειρογράφοις τὸ ὄνομα τοῦ Θωμᾶ φέροντα σχόλια εἰς Πίνδαρον ἀπεδόθησαν βεβαίως ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Lehrs εἰς τὸν Τρικλίνιον.

3. Λόγοι καὶ ἐπιστολαὶ τοῦτο μὲν ἁπλᾶ γυμνάσματα περὶ πλαστῶν θεμάτων, τοῦτο δὲ ὑπόθεσιν ἔχοντα σύγχρονα γεγονότα. Θέμα ἀπὸ τοῦ Πολέμωνος ἤδη κοινὸν πραγματεύονται αἱ δύο μελέται: Ὁ τοῦ Κυναιγείρου πατὴρ Εὐφορίων καὶ Ὁ τοῦ Καλλιμάχου πατὴρ Πολέμαρχος. «Ἐν τῷ κατὰ τὸν Μαραθῶνα περσικῷ πολέμῳ ἄνδρες ἀγαθοὶ γεγόνασι Καλλίμαχος καὶ Κυναίγειρος. Νόμου δὲ ὄντος Ἀθήνησι τοὺς τῶν τετελευτηκότων ἀριστέων πατέρας ἐπιταφίους ἐπ' αὐτοῖς λέγειν, ἀμφισβητοῦσιν ἀλλήλοις ὅ τε τοῦ Κυναιγείρου πατὴρ Εὐφορίων καὶ ὁ τοῦ Καλλιμάχου Πολέμαρχος, περὶ τοῦ πότερος αὐτῶν πρότερος ἀξιώτερός ἐστι λέγειν». Ὡς βλέπει τις ἡ ὑπόθεσις εἶνε λίαν χαρακτηριστικὴ τῆς κενῆς ἐκείνης σχολειακῆς ῥητορικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀσαλεύτως ἐπέμειναν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν σοφιστῶν μέχρι τῶν ὑστέρων χρόνων τοῦ μέσου αἰῶνος. Πλειοτέραν ἐλευθερίαν δεικνύει ἡ ἐκλογὴ τοῦ θέματος ἐν τῷ Λόγῳ περὶ βασιλείας καὶ ἐν τῷ Περὶ πολιτείας, ἤτοι περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ βασιλέως καὶ τῶν καθηκόντων τῶν ὑπηκόων, ὧν ὁ χαρακτὴρ εἶνε ἰσοκράτειος. Ὁ Πρεσβευτικὸς πρὸς τὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βασιλέα Ἀνδρόνικον τὸν Παλαιολόγον εἶνε ἀπολογητικὸς τοῦ Βυζαντηνοῦ στρατηγοῦ Χανδρηνοῦ. Τὰς ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Μακεδονίᾳ βιαιοπραγίας τῶν εἰσβαλόντων Καταλάνων καὶ Τούρκων, ὧν γίνεται μνεία καὶ ἐν τῷ μνησθέντι λόγῳ, περιγράφει ἐπιστολὴ πρὸς τὸν φιλόσοφον Ἰωσήφ: Τῷ ἰσαγγέλῳ πατρί μου καὶ φιλοσόφῳ Ἰωσὴφ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰταλῶν καὶ Περσῶν ἐφόδῳ γεγενημένων. Πρὸς τὸν Ἰωσὴφ τοῦτον ἀποτείνονται καὶ πολλαὶ τοῦ Νικηφόρου Χούμνου ἐπιστολαί. Καὶ συγχαρητηρίους ἐπιστολὰς ἔγραψε πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἄγγελον καὶ τὸν μέγαν λογοθέτην Θεόδωρον Μετοχίτην, λόγον πρὸς τὸν πατριάρχην Νίφωνα καὶ πανηγυρικὸν πρὸς τὸν βασιλέα Κύπρου. Ἀνέκδοτα εἶνε Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν ἐγκώμιον, Ὑπὲρ Ὀλυνθίων, Ἀνάπλους, ἐπιστολὴ Θεσσαλονικεῦσι περὶ ὁμονοίας, Προσφώνημα τῷ μεγάλῳ δομεστίκῳ καὶ ἄλλα.

1. Ἐκλογή: Ἔκδοσις ἀρχική: Zach Kalliergi, ἐν Ρώμῃ 1517. — Ἔκδοσις ἐν Παρισίοις 1532 παρὰ Michael Vascosanus. — Ἐκδ. N. Blancard, ἐν Franeker (τῶν Κάτω Χωρῶν) 1690. Ἀνατύπωσις μετὰ σημειώσεων ὑπὸ L. Bos, αὐτόθι 1698. — Ex dispositione Nic. Blancardi etc collegit partim digessitque Johannes Stephanus Bernard, ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν 1757. Ed. J. G. S. Schwabe, ἐν Altenburg 1773. — Thomae Magistri sive Theoduli monachi ecloga vocum Atticarum ex rec. Frid. Ritschelii, Halis 1832· σημαντικωτάτη νεανικὴ ἐργασία τοῦ Ritschl· ἐκτεταμένα προλεγόμενα καὶ πίνακες σ. XIV ἐ. κριτικὴ ἐπιθεώρησις τῶν παλαιοτέρων ἐκδόσεων καὶ βοηθημάτων. — Ὑπὸ C. Jacobitz, ἐν Λειψίᾳ 1833 (μετὰ τῶν σημειώσεων τῶν προτέρων ἐκδοτῶν) — Ἄλλαι γραμματικαὶ ἐκλογαὶ παρὰ L. Bachmann, Anecd. gr. 2, 351-382· πρβ. τοῦ Ritschl τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἐκλογῆς σ. CXXXIX ἐ. — Περὶ τῶν πηγῶν τῆς Ἐκλογῆς πρβ. Arthur Kopp, De Ammonii, Eranii, aliorum distinctionibus synonymicis earumque communi fonte, Dissert., ἐν Königsberg 1883 σ. 105-108.

2. Περὶ τῶν σχολίων: O. Schneider, De veterum in Ari-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

stophanem scholiorum fontibus, ἐν Sund 1838 σ. 122 ἑ. — K. Lehrs, Die Pindarscholien, ἐν Λειψίᾳ 1873 σ. 97-99. — W. Dindorf ἐν Philologus 20 (1863) 5 ἑ. — M. Schmidt ἐν Sitzungsberichte der Wiener Akad. 21 (1856) 278-286 (ἀσήμαντοι ἀνακοινώσεις ἐκ χειρογράφων βιενναίων). — Μέγα μέρος τῶν τοῦ Θωμᾶ Τρικλινίου σχολίων εἰς Ἀριστοφάνη ἐξεδόθη τὸ πρῶτον, ἀποχωρισθὲν τῶν ἀρχαίων σχολίων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρίστων χειρογράφων ὑπὸ K. Zacher, Die Handschriften und Classen der Aristophanesscholien ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτ. τόμ. 16 (1888) 603-644. Ὁ Zacher πειρᾶται ν' ἀποχωρίσῃ τὰ εἰς τὸν Θωμᾶν ἀνήκοντα ἀπὸ τῶν τοῦ Τρικλινίου, καταλήγων εἰς ἄλλοῖα τῶν τοῦ Lehrs ἐν τῇ μνησθείσῃ τούτου πραγματείᾳ ἐξαγόμενα. Καὶ τὰ σχόλια εἰς Πίνδαρον καὶ τοὺς τραγικοὺς λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τοῦ Zacher. — Τὰ καθαρὰ τοῦ Θωμᾶ, ὑπὸ τοῦ Τρικλινίου μὴ διασκευασθέντα σχόλια εἰς τὸν Πλοῦτον καὶ τοὺς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνους, ἐξέδωκεν ἔκ τινων ἰταλικῶν κωδίκων, ἀφορμὴν ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Zacher λαβών, ὁ C. O. Zuretti, Scolii al Pluto ed al Rane d'Aristofane, ἐν Τουρίνῳ 1890. — Πρβ. τέλος τὰς κριτικὰς ἐκδόσεις τῶν ἐν λόγῳ κλασικῶν.

3. Λόγοι καὶ ἐπιστολαί: ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ὑπὸ L. Norrmann, ἐν Οὐψάλᾳ 1693, ἤτοι λόγος πρὸς Γρηγόριον Ναζιανζηνόν, λόγος πρὸς τὸν μέγαν στρατοπεδάρχην Ἄγγελον, λόγος πρὸς τὸν μέγαν λογοθέτην Μετοχίτην, λόγος πρὸς τὸν πατριάρχην Νίφωνα, λόγος πρὸς τὸν βασιλέα Κύπρου, ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν μέγαν λογοθέτην, πρὸς τὸν τοῦ σακελλίου Τρικανᾶν, πρὸς τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν καὶ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτόν. — Οἱ δύο λόγοι περὶ βασιλείας καὶ πολιτείας παρὰ A. Mai, Scriptorum veterum nova collectio τόμ. III (ἐν Ρώμῃ 1828) μέρει III 145-201. — Σύγκρισις τῶν δύο τούτων λόγων πρὸς τὰ ἰσοκράτεια ὑποδείγματα ὑπὸ Γ. Κυριακίδου, Θωμᾶς ὁ Μάγιστρος καὶ Ἰσοκράτης, Dissert., ἐν Ἑρλάγγῃ 1893 (ἀμέθοδος ἐργασία· πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 5, 212). — Τὰ λοιπὰ κείμενα παρὰ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 2 (1830) 188-268. — Γαλλικὴ μετάφρασις τοῦ ῥητορικοῦ γυμνάσματος Καλλίμαχος καὶ Κυναίγειρος ὑπὸ E. Groussard, Annuaire de l'assoc. 18 (1884) 142-160. — Γενικὴ ἔκδο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σις τῶν λόγων καὶ ἐπιστολῶν παρὰ Migne, Patr. gr. 145, 213-548 (κατὰ τὰ κείμενα τῶν Norrmann, Mai καὶ Boissonade).

4. Περὶ τῆς βιογραφίας: Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 6, 181-190 καὶ τὰ προλεγόμενα τοῦ Ritschl.

5. Παράδοσις τῶν κειμένων: Ὁ Boissonade μετεχειρίσθη τοὺς κώδικας Paris. gr. 2629 καὶ 831. Διὰ τὰ ῥητορικὰ γυμνάσματα εἶνε πρὸς τούτοις σπουδαῖος ὁ μικτὸς κῶδιξ Vatic. Palat 374 τοῦ ιδ΄ αἰ. φύλ. 87-206.

226. Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης, εἷς τῶν σημαντικωτάτων πολυϊστόρων τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ Βυζαντίου, υἱὸς τοῦ Γεωργίου Μετοχίτου, ὅστις εἶνε γνωστὸς ὡς συμμετασχὼν δραστηρίως τῶν περὶ ἑνώσεως διενέξεων (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 98), ἤκμασεν ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328), τὸν ὁποῖον πιστῶς ὑπηρέτησεν ἀπὸ τοῦ 1290 μέχρι τοῦ θανάτου του. Μετὰ μακρὸν καὶ δραστήριον πολιτικὸν βίον, ἀφοῦ καθαιρεθέντος τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ τὸ 1328 ἀπέβαλε τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου λογοθέτου, ἀπεσύρθη εἰς τὴν περίφημον μονὴν τῆς Χώρας τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀπέθανε τὸ 1332, ἕνα μῆνα μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ αὐτοκράτορος δεσπότου αὐτοῦ. Τὸν ἔκτακτον ἄνδρα ἐξύμνησεν ὁ διὰ μεγάλων πνευματικῶν προσόντων πεπροικισμένος μαθητὴς αὐτοῦ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ἐν λόγῳ διασωθέντι ἐν τῇ ἱστορίᾳ του[1]). Καὶ ἄλλως δὲ ἀναφέρει ὁ Γρηγορᾶς τὸν Θεόδωρον, ἀποθαυμάζων αὐτόν: Βιβλιοθήκη γὰρ ἦν ἔμψυχος οὗτος καὶ τῶν ζητουμένων πρόχειρος εὐπορία· οὕτω πάντας μακρῷ τῷ μέτρῳ παρέδραμεν, ὅσοι ποτὲ λόγων ἥψαντο[2]). Ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ διὰ μακρῶν χαρακτηρίζει ὁ Γρηγορᾶς καὶ τὸ λεκτικὸν τοῦ σφόδρα τιμωμένου αὐτοῦ διδασκάλου: «Ἕν τι μόνον ἴσως αὐτοῦ καταμέμψαιτό τις, ὅτι πρὸς οὐδένα τῶν πάλαι ῥητόρων ἀναφέρειν βεβούληται τοῦ τῆς αὐτοῦ γραφῆς χαρακτῆρος τὴν μίμησιν, οὐδ' ἱλαρᾷ τινι καὶ μειδιώσῃ γλώσσῃ τὸ τῆς διανοίας παραμυθεῖσθαι

[1]) X 2=I σελ. 474 ἐ. ἐκδόσ. Βόννης.
[2]) VII 11=I σ. 272, 3 ἐ. ἐκδόσ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐμβριθές, οὐδὲ τὸ τῆς φύσεως πάνυ τοι γόνιμον χαλινῷ τινι κατέχειν προτεθύμηται· ἀλλ' ἰδιοτροπίᾳ τινὶ καὶ αὐτονομίᾳ φύσεως κατακολουθήσας χειμῶνά τινα καὶ θάλατταν γλώσσης προΐσχεται· κἀντεῦθεν ἀμύσσει καὶ κνύζει τῶν ἐπιόντων τὴν ἀκοήν, καθάπερ τὴν τῶν τρυγώντων παλάμην ἡ περὶ τὸ ῥόδον ἄκανθα». Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐγκωμιάζουσιν αὐτὸν καὶ ἄλλοι Βυζαντηνοί, οἷον ὁ Θωμᾶς Μάγιστρος, ὡς φῶς τῶν ἐπιστημῶν. Πράγματι δὲ ἡ λογιότης τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτου ὑπερβαίνει τὸ σύνηθες μέτρον τῆς ἐποχῆς του, ἂν καὶ ὑστερεῖ τῶν μεγάλων πολυϊστόρων Φωτίου καὶ Ψελλοῦ. Ἀλλ' ἡ εὐρύτης τῶν γνώσεών του εἶνε τόσῳ μᾶλλον θαυμασμοῦ ἀξία, καθόσον, ὡς ὁ Γρηγορᾶς ἀφηγεῖται, καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἦτο ἐνησχολημένος ἐν τῇ αὐλῇ καὶ μόνον τὴν νύκτα ἠδύνατο ν' ἀφιερωθῇ εἰς τὰς μελέτας του. Ἐκ τῶν πολυπληθῶν συγγραφῶν τοῦ Θεοδώρου, ἃς ὁ Γρηγορᾶς ἀναφέρει (ἴδε ἀνωτέρω), γνωρίζομεν ὀλίγα μόνον δείγματα μέχρι τοῦδε· πολλὰ ἴσως ἐχάθησαν ἢ κεῖνται ἔτι ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις.

1. Κύριον σύγγραμμα τοῦ Θεοδώρου εἶνε ἐξ ὅσων νῦν γνωρίζομεν ἔργων αὐτοῦ ἡ μεγάλη μικτὴ συναγωγή, γνωστὴ ὑπὸ τὸν οὐχὶ ἀποχρώντως βεβαιωμένον τίτλον (ἴσως ἔκ τινος ἀντιγραφέως προερχόμενον): Ὑπομνηματισμοὶ καὶ σημειώσεις γνωμικαὶ (λατινιστὶ συνήθως παραπέμπουσιν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τὸν τίτλον Miscellanea philosophica et historica). Τρόπον τινὰ πεζὸν ἐξάρτημα τῶν Χιλιάδων τοῦ Τζέτζη, περιλαμβάνει τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἑκατὸν εἴκοσι μεγάλα καὶ μικρὰ σχεδιάσματα περὶ τῶν διαφόρων θεμάτων τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας. Τινὰ δείγματα ἐπιγραφῶν δύνανται νὰ παραστήσωσι τὸν χαρακτῆρα τούτων τῶν συμμίκτων πραγμάτων: π. χ. κεφ. η': ὅτι πᾶσι σύνηθες τοῖς σοφοῖς εἰρωνεία καὶ τὸ χαριεντίζεσθαι καὶ Πλάτωνι μάλιστα καὶ Σωκράτει. Κεφ. ι': ὅτι ἀνευλαβῶς ἅπαντες οἱ σοφοὶ πρὸς τοὺς πρὸ αὐτῶν ἐχρήσαντο, ἐν ᾧ καὶ περὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. Κεφ. κη': περὶ τοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος Οὐκ ἔστιν εὑρεῖν βίον ἄλυπον ἐν οὐδενὶ καὶ περὶ τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ βίον μεταβολῶν καὶ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν τὸν συγγράφοντα. Κεφ. κθ': περὶ τοῦ εὐμεταβλήτου πάντων τῶν κατ' ἀνθρώπους. Κεφ. μα': ὅτι ἥδιστον τοῖς ἀνθρώποις τὰ παρελθόντα τοῦ βίου ποθεῖν. Κεφ. νε': ὅτι οὐκ ἔστι παρ' ἀνθρώποις ἀπλανὴς σχεδὸν κρίσις οὐδ' ἀπαθής. Κεφ. νη': πότερον ἄμεινον ἀνθρώπῳ τὸ γενέσθαι ἢ τὸ μὴ γενέσθαι καὶ ὅτι ἄμεινον τὸ γενέσθαι. Κεφ. οε': θεωρία εἰς τὸ ἔπος Λάθε βιώσας. Κεφ. ο': ὅτι χρήσιμα τὰ ἐκ τοῦ μαθηματικοῦ καὶ γεωμετρικοῦ τῆς φιλοσοφίας εἴδους διὰ τά τε ἄλλα πλεῖστα τῷ βίῳ καὶ διὰ τὰ τῶν μηχανικῶν ἔργα. κ.τ.τ. Καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν ἀναφέρονται ἄλλα κεφάλαια· ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται π. χ. τὸ θέμα ἂν ὁ κοσμικὸς βίος εἶνε προτιμότερος ἢ ὁ μοναχικός· ἂν ὁ γάμος εἶνε ὠφέλιμος εἰς τὸν ἐνάρετον βίον. Ὑπάρχουσι καὶ φιλοσοφικαὶ σκέψεις περὶ πολιτικῶν ζητημάτων, οἷον περὶ δημοκρατίας, ἀριστοκρατίας καὶ μοναρχίας, περὶ τῆς ἀνάγκης ἀγαθῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως. Ἔτι δὲ καὶ αἰσθητικὰ θέματα, οἷον σκέψεις περὶ τῆς ὡραιότητος τῆς θαλάσσης. Εἰς τὴν ἱστορίαν ἀνάγονται αἱ περὶ πολιτείας Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων πραγματεῖαι· ἡ περὶ Ἐπαμεινώνδου καὶ Πελοπίδου· ἡ περὶ Κυρήνης καὶ Καρχηδόνος· ἡ περὶ τῆς βαθμιαίας αὐξήσεως τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Ὡς δὲ ἐν ἄλλοις συγγράμμασι τῶν χρόνων τούτων, καὶ ἐν τούτῳ ἀκούομεν θρήνους περὶ τῆς ἀκατασχέτου καταπτώσεως τοῦ βυζαντηνοῦ κράτους[1]). Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας ἀναφέρονται τὰ κατὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἄρθρα, τὰ περὶ Πλάτωνος, Ξενοφῶντος, Ἰωσήπου, Φίλωνος, Δίωνος Χρυσοστόμου, Πλουτάρχου, καὶ γενικώτεραι δὲ ἔρευναι οἷον περὶ τῆς ἀδιαφορίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων πρὸς τὴν πολιτικήν. Αἱ πηγαὶ τοῦ Μετοχίτου εἶνε, ὡς ἀφ' ἑαυτοῦ ἐννοεῖται περὶ Βυζαντηνῶν τῶν χρόνων τούτων, μόνον Ἕλληνες συγγραφεῖς. Παραπέμπει εἰς ὑπὲρ ἑβδομήκοντα συγγραφεῖς καὶ δὴ συχνάκις οὐχὶ κατὰ τὰς παραδεδομένας γρα-

[1]) Κεφ. λζ': Θρῆνοι ἐπὶ τῇ τῶν Ρωμαϊκῶν πραγμάτων ἐλαττώσει καὶ μεταβολῇ τῆς μεγάλης ἐκείνης εὐδαιμονίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φάς· ἀλλὰ πρὸς τὴν κριτικὴν τῶν κειμένων μετὰ μεγίστης μόνον προσοχῆς δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν αὐτόν, ἐπειδὴ πολλάκις σκοπίμως τὰς πηγάς του μεταβάλλει. Ὁ κύριος ὁδηγὸς αὐτοῦ εἶνε ὁ Συνέσιος.

2. Ἐκ τῶν δεκαοκτὼ ἐκτεταμένων ῥητορικῶν γυμνασμάτων ἐδημοσιεύθησαν δυστυχῶς μόνον ὁ Νικαεὺς καὶ ὁ Πρεσβευτικὸς μετὰ τοῦ προοιμίου ἑνὸς χρυσοβούλλου. Ἔτι δὲ ἐπιτάφιοι καὶ ἐκκλησιαστικοὶ καὶ ἠθικοὶ λόγοι. Ἐκ τῶν ἀρίστων τοῦ Μετοχίτου ἐργασιῶν εἶνε ἡ νεκρολογία εἰς τὸν φιλόσοφον Ἰωσήφ, ἣν μέλλει νὰ δημοσιεύσῃ ὁ M. Τρεῦ.

3. Αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ ἀστρονομικαὶ πραγματεῖαι δὲν εἶνε ἀκόμη ἀρκούντως γνωσταί. Τὸ κύριον σύγγραμμα εἶνε βεβαίως ἡ συναγωγὴ παραφράσεων καὶ σχολίων εἰς τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως, Περὶ Ψυχῆς, Περὶ οὐρανοῦ, Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς, Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως, Περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως, Περὶ ἐνυπνίων, Περὶ τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς, Περὶ ζώων κινήσεως, Περὶ βραχυβιότητος καὶ μακροβιότητος, Περὶ νεότητος καὶ γήρως, Περὶ ζωῆς καὶ θανάτου κτλ. Ἡ συναγωγὴ αὕτη φιλοσοφικῶν ἐγχειριδίων, ἥτις προφανῶς ἐτύγχανε μεγάλης ὑπολήψεως, διεσώθη εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ λαυρεντιανοῦ κώδικος 85, 4, ὅστις ἐγράφη κατὰ τὸν ιε΄ αἰῶνα χάριν τινὸς ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Μεδίκων καὶ διὰ τὰ ἐξαίσια αὐτοῦ κοσμήματα εἶνε ἀξιοσημείωτος καὶ ὡς καλλιτεχνικὸν ἔργον· ἄλλοι κώδικες εἶνε ὁ μαρκιανὸς ἑλληνικὸς 239 καὶ ὁ οὐατικανὸς (Regin. Suec.) 118. Καθ' ὅμοιον τρόπον εἰργάσθη ὁ Μετοχίτης καὶ πρὸς διάδοσιν ἀστρονομικῶν γνώσεων· εἰς ταύτας ἀνήκει ἡ Στοιχείωσις ἐπὶ τῇ ἀστρονομικῇ ἐπιστήμῃ, ἥτις εἶνε εἰσαγωγὴ καὶ σχόλια εἰς τὸν Πτολεμαῖον.

4. Ὡραῖον ὑπόδειγμα τῆς ὑπερόχου παιδείας τοῦ Μετοχίτου εἶνε τὰ εἴκοσι ποιήματα ἐν ἑξαμέτροις, ὧν τὸ σύνολον (στίχοι 9188) ἰσοδυναμεῖ πρὸς εὐμέγεθες ἔπος. Ἀναφέρονται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς πρόσωπα καὶ πράγματα σύγχρονα. Εἰς τὰ δύο πρῶτα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ποιήματα τῆς συλλογῆς συνδέει ὁ συγγραφεὺς ὕμνους πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Θεοτόκον μετ' εἰδήσεων περὶ τῆς μονῆς τῆς Χώρας. Τὸ πρὸς τὸν μαθητήν του Νικηφόρον Γρηγορᾶν ἀποτεινόμενον ποίημα κινεῖ τὸ ζωηρὸν ἡμῶν ἐνδιαφέρον διὰ τῶν περὶ τοῦ βίου τοῦ συγγραφέως ἀνακοινώσεων. Εἰς τὰ καθ' ἑαυτὸν ὡσαύτως ἀναφέρονται ποιήματά τινα, ἐν οἷς παραπονεῖται διὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ τύχην καὶ διὰ τὴν ἀστάθειαν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἄλλα ἐξ αὐτῶν εἶνε ἐπιτάφιοι λόγοι ἐπὶ τῇ συζύγῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου Εἰρήνῃ, ἐπὶ τῷ υἱῷ τούτου Μιχαὴλ καὶ τῷ καίσαρι Ἰωάννῃ Παλαιολόγῳ, ποιήματα πρὸς Νικηφόρον Ξανθόπουλον, Θεόδωρον Ξανθόπουλον, πρὸς τὸν ἀνεψιόν του πρωτασεκρῆτις καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπόν ποτε Βουλγαρίας Γρηγόριον, τὸν αὐτὸν ἐξ οὗ ὁ κῶδιξ παρισιανὸς κοϊσλιανὸς 192 φύλλῳ 2ῳ περιέχει στίχους ἐπὶ τοῦ τάφου Καππαδόκου τινὸς Ἀλεξίου. Ἐν δυσὶ ποιήμασιν ἐξυμνεῖ ὁ Θεόδωρος πατέρας τῆς ἐκκλησίας, τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον καὶ τοὺς τρεῖς ἱεράρχας Βασίλειον τὸν μέγαν, Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Χωριστὸν θέμα ἀποτελεῖ τὸ ποίημα Περὶ τοῦ μαθηματικοῦ εἴδους τῆς φιλοσοφίας καὶ μάλιστα περὶ τοῦ ἁρμονικοῦ. Ἡ ἀποκλειστικὴ χρῆσις τοῦ ἑξαμέτρου ἀντὶ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ ἀπολύτως ἰσχύοντος πολιτικοῦ στίχου χαρακτηρίζει καὶ τὴν καλαισθησίαν τοῦ Μετοχίτου, ἥτις ἀπέκρουε πᾶν τὸ τετριμμένον, καὶ τὸν τεχνικὸν ἅμα κλασικισμὸν τοῦ αἰῶνος τῶν Παλαιολόγων.

5. Καὶ ἐπιστολὰς κατέλιπεν ὁ Θεόδωρος. Ἐπιστολὰς πρὸς αὐτὸν ἀπευθυνομένας ἔχομεν παρὰ τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ, Θωμᾶ Μαγίστρου, Νικηφόρου Χούμνου, Θεοδώρου Ὑρτακηνοῦ καὶ Λέοντος Βαρδαλῆ. Δὲν εἶνε ἀρκούντως μεμαρτυρημένα ἐκκλησιαστική τις δῆθεν ἱστορία τοῦ Μετοχίτου ἐν δυσὶ βιβλίοις καὶ σύγγραμμά τι Βυζαντίς. Ἡ ὑπὸ Μεϋρσίου εἰς τὸν Μετοχίτην ἀποδοθεῖσα χρονογραφία ἀνήκει εἰς τὸν Μιχαὴλ Γλυκᾶν· ἴδε Α' τόμου σελ. 779 σημ. 1.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Ἐκδόσεις: Ὑπομνηματισμοὶ καὶ σημειώσεις γνωμικαί· ἐν ἀρχῇ μόνον τεμάχιά τινα: Specimina operum Theodori Metochitae quae inscribuntur Ὑπομνηματισμοὶ καὶ σημειώσεις γνωμικαί, ed. Janus Bloch, Hauniae 1790. — Τὰ περὶ Κυρήνης καὶ Καρχηδόνος κεφάλαια ἀνετυπώθησαν ἐν: Supplementum editionis Lipsiensis Nicolai Damasceni ed. C. Orelli, ἐν Λειψίᾳ 1811 σ. 91-96. — Τέσσαρα κεφάλαια ἐξέδ. ὁ Chr. G. Müller, Acta seminarii regii et societatis philologicae Lipsiensis, τόμῳ 2ῳ, particula 2 (1813) 255-276. — Τὸ περὶ Καρχηδόνος κεφάλαιον μετὰ σχολίων ἐν: Aristotelis de politica Carthaginiensium etc. ed. Fr. G Kluge, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1824 σελ. 195-216.—Τὸ δὲ περὶ Δίωνος Χρυσοστόμου καὶ παρὰ Δίωνι Χρυσοστόμῳ, ἐκδόσεως L. Dindorf 2 (1857) 367-372. — Ἡ μόνη πλήρης ἔκδοσις: Theodori Metochitae miscellanea ediderunt Chr. G. Müller-Th. Kiessling, ἐν Λειψίᾳ 1821. — Περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μετοχίτου καὶ τὸ σύγγραμμα: Ὅτι πάντες ὅσοι ἐν Αἰγύπτῳ ἐπαιδεύθησαν τραχύτερον τῷ λέγειν χρῶνται καὶ παρὰ Migne, Patr. gr. 144, 929-954.

Νικαεύς, Πρεσβευτικὸς καὶ χρυσόβουλλον ἔκδοσις ἀρχικὴ (δυστυχῶς ἥκιστα ἐπιμεμελημένη) ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. 1 (1872) 139-195. — Περὶ τοῦ χρυσοβούλλου ἴδε Κ. Ε. Zachariae von Lingenthal ἐν Sitzungsberichte der Berl Akad. 1888 σ. 1410. Πρβ. ἀνωτέρω σ. 159.

Φιλοσοφικὰ καὶ ἀστρονομικὰ συγγράμματα: Ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους παράφρασις μόνον ἐν λατιν. μεταφρ. ἐν Βασιλείᾳ 1559· ἀνετυπώθη τὸ 1562· καὶ ἐν Ραβέννῃ 1614 (κατὰ τὸν Bandini, Catalogus codicum graec. bibl. Laur. 3, 250).—Τὰ ἀστρονομικὰ εἶνε ἀνέκδοτα ἔτι. Δείγματα τῶν πρωτοτύπων κειμένων παρὰ Σάθᾳ ἔνθ' ἀνωτ. Πρόλογος σ. οθ΄.

Λατινικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτου πρὸς Κάρολον τὸν Ὡραῖον μετὰ δύο λατιν. ἐπιστολῶν τοῦ αὐτοκράτ. Ἀνδρονίκου Β΄ πρὸς τὸν ὑπὸ Καρόλου τοῦ Ὡραίου πεμφθέντα δομινικανὸν Benoît de Côme πρὸς διαπραγματεύσεις περὶ τῆς ἑνώσεως ἐξέδ. ὁ H. Omont, Projet de réunion des églises grecque et latine sous Charles le Bel en 1327, Bibliothèque dec écoles des Chartes 1892 σελ. 254-257.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ποιήματα: Τῶν δύο πρώτων ἔκδοσις ἀρχικὴ (ἐκ τοῦ κώδικος Paris. 1776) M. Treu, Dichtungen des Grosslogotheten Theodoros Metochites, Gymnasialprogramm, ἐν Potsdam 1895. — Τὴν ἀρχὴν τοῦ πρὸς Νικηφόρον Γρηγορᾶν ἀποτεινομένου ποιήματος ἐξέδ. ὁ Boivin ἐν τοῖς σχολίοις πρὸς Νικηφόρον Γρηγορᾶν ἐκδόσεως Βόννης II 1226. — Τὰ λοιπὰ ποιήματα θὰ δημοσιεύσῃ ὁ M. Treu, ὅστις ὑπεσχέθη νὰ παράσχῃ καὶ ἔρευναν περὶ τῆς παραδόσεως τῶν κειμένων αὐτῶν, τῶν μέτρων, τῆς γλώσσης καὶ τοῦ περιεχομένου των.

2. Βοηθήματα: Fabricius, Biblioth. gr. ed. Harl. 10, 412-426. — Κύριον σύγγραμμα: Κ. Ν. Σάθας ἔνθ' ἀνωτ. Πρόλογος σ. 19-135. — Τῶν χειρογράφων πρωτεύει ὁ κῶδιξ βιενναῖος φιλ. ἑλλ. 95 (Nessel), ὡραιοτάτη περγαμηνή, περιέχουσα τὰ δεκαοκτὼ ῥητορικὰ γυμνάσματα.

3 Τοῦ Λέοντος Βαρδαλῆ, ἀνεψιοῦ τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτου, ἴσως αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ὅστις καὶ ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Μαξίμου Πλανούδη ἀναφέρεται, ἔχομεν βραχεῖαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Θεόδωρον, ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Boissonade, Anecd. gr 1 (1829) 402· αὐτόθι σελ. 399 ἓ. τοῦ αὐτοῦ Βαρδαλῆ ἰαμβικοὶ τρίμετροι περὶ εἰκόνος τῆς δευτέρας παρουσίας, περὶ ἀργυροῦ κυπέλλου κ. ἄ. Ταὐτίζεται πρὸς τὸν Λέοντα Βαρδαλῆν κατὰ τὴν πιθανὴν εἰκασίαν τοῦ Boissonade, Anecd. gr. 1, 161 ὁ «σοφώτατος πρωτασεκρῆτις» τοῦ ὁποίου ὁ Boissonade αὐτόθι ἐδημοσίευσε γνωμικὰ· πρβ. αὐτόθι σελ. 399. Ἀνέκδοτος εἶνε βεβαίως λόγος τοῦ αὐτοῦ πρωτασεκρῆτις Λέοντος (Βαρδαλῆ) πρὸς τὸν αὐτοκράτ. Ἀνδρόνικον τὸν νεώτερον, σωζόμενος ἐν κώδικι βιεννα ίῳ θεολ. ἑλλ. 174 (Nessel) φύλ. 298v-300. Περὶ διαφόρων προσώπων ἄτινα φέρουσι τὸ ἐπώνυμον Βαρδαλῆς (Λέοντος, Ἰωάννου, Μανουὴλ) πρβ. Max Treu, Maximi mon. Planudis epistulae σ. 200.

227. Δημήτριος ὁ Τρικλίνιος, ἄγνωστος τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν θέσιν, ἀκμάσας ἐν ἀρχῇ τοῦ ιδ΄ αἰῶνος, ἐν Κωνσταντινουπόλει πιθανῶς, εἶνε ὁ σημαντικώτατος τῶν ἐπὶ Παλαιολόγων φιλολογησάντων. Ὡς κριτικὸς ὑπερβαίνει τοὺς ἐν πνεύματι συγγενεῖς του Μανουὴλ Μοσχόπουλον καὶ Θωμᾶν Μάγιστρον παρασάγγας ὅλους, δυνάμενος νὰ παραβληθῇ πρὸς οὐκ ὀλίγους τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νεωτέρων ἐκδοτῶν. Ἐν ἄλλοις χρόνοις καὶ ὑπὸ εὐνοϊκωτέρας περιστάσεις ἤθελε παραγάγῃ ἔξοχα καὶ μόνιμα ἔργα ἀνὴρ τοιαύτης γλωσσομαθείας, ἐπινοητικότητος καὶ ἀνεξαρτήτου κρίσεως. Τὸν Τρικλίνιον καταπιέζει μόνον ἡ πνιγηρὰ ἐπιστημονικὴ ἀτμοσφαῖρα, ἐν ᾗ εἰργάζετο. Διὰ τοῦτο μεγάλην ἀδικίαν διαπράττουσι, ὅσοι καὶ τοῦτον κρίνουσι κατὰ τὰ εἰθισμένα ἔξω τοῦ περιβάλλοντος καὶ κατὰ τὸν αὐστηρότατον γνώμονα σχολῆς πολὺ καλλίτερον παρεσκευασμένης καὶ ὅλως διόλου ἄλλα μέσα διαθετούσης. Πρῶτον ὁ εὐρὺς κύκλος τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τοῦ Τρικλινίου ἐγείρει τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν. Ἡρμήνευσε καὶ διώρθωσε τὸν Πίνδαρον, τὸν Αἰσχύλον, τὸν Σοφοκλέα, τὸν Εὐριπίδην, τὸν Ἀριστοφάνη, τὸν Ἡσίοδον, τὸν Θεόκριτον, χωρὶς μάλιστα ὡς πρὸς τοὺς τραγικοὺς νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα συνειθισμένα δράματα, ἀλλὰ τοῦ μὲν Αἰσχύλου καὶ Σοφοκλέους ἐκ πάντων τῶν ἐφικτῶν εἰς αὐτόν, τοῦ δὲ Εὐριπίδου ἐκ τῶν τριῶν πρώτων τραγῳδιῶν κατήρτισεν ἐκδόσεις, αἵτινες τὴν σημασίαν αὐτῶν διετήρησαν μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων.

Ἐν τῇ μετρικῇ κατεῖχε γνώσεις ὄχι ἀσημάντους, ἃς ἀπέκτησεν ἐξ ἰδίας παρατηρήσεως. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη χριστιανικῶν αἰώνων φθογγολογικῶν μεταβολῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ὁ κλάδος οὗτος κατήντησεν ἱκανῶς ξένος εἰς τοὺς Βυζαντηνούς. Διὸ οὐδὲν θαυμαστόν, ὅτι ὁ Τρικλίνιος ὑπέστη βαρείας ἥττας, ὅτε ἐτόλμησε ν' ἀναλύσῃ τὰ ἀρχαῖα ἔργα κατὰ τὸ μέτρον καὶ νὰ ἐξηγήσῃ τοὺς μετρικοὺς νόμους τοῦ διαλόγου καὶ τῶν στροφῶν. Ἕνεκα τῶν παρεννοήσεων τούτων ἐν τῇ μετρικῇ εἰσήγαγε καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα κείμενα πλῆθος χονδροειδῶν σφαλμάτων, εἰ καὶ οὐχὶ χονδροειδεστέρων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα καὶ ἐν τῷ σημερινῷ αἰῶνι τῶν φώτων παρατίθενται πολλάκις μετὰ τόσης οἰήσεως ἐν διατριβαῖς ἐναισίμοις, προγράμμασι καὶ ἐκδόσεσιν. Ἀλλ' οὐχὶ σπανίως ἔτυχε καὶ τοῦ ὀρθοῦ. Τὰ σπουδαιότατα ἔργα τοῦ Τρικλινίου εἶνε: 1ον. Σχόλια εἰς τὸν Πίνδαρον μετὰ δύο πραγματειῶν περὶ μετρικῆς. Εἰς τὸν Τρικλίνιον ἀνήκουσι κατὰ τὸν Λὲρς καὶ τὰ ὑπὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σνέϊδερ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Θωμᾶ Μαγίστρου καὶ Δημητρίου Τρικλινίου δημοσιευθέντα σχόλια εἰς τοὺς πρώτους Πυθιονίκαις. Τοῦ Τρικλινίου εἶνε καὶ ἡ ἑτέρα τῶν δύο εἰς ἡμᾶς σωθεισῶν παραφράσεων τοῦ Πινδάρου, ὅπως ἀπέδειξεν ὁ Λὲρς διὰ λόγους ἀποχρῶντας[1]). 2ον. Ἔκδοσις τοῦ Σοφοκλέους μετὰ σχολίων, ἰδίως τῶν τεσσάρων πρώτων δραμάτων. Ἡ ἐν παρισιανῷ κώδικι παραδοθεῖσα ἔκδοσις αὕτη τοῦ Σοφοκλέους ἐνήσκησε βλαβερὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ πολὺν χρόνον, μέχρις οὗ κατωρθώθη νὰ κατανοηθῶσιν αἱ ἀρχαί, καθ' ἃς ὁ Τρικλίνιος προέβη εἰς παρατόλμους διορθώσεις τοῦ κειμένου. 3ον. Σχόλια εἰς πέντε δράματα τοῦ Αἰσχύλου (πλὴν τῶν Χοηφόρων καὶ τῶν Ἱκετίδων). Τὰ σχόλια ταῦτα, πρὸς ἃ συνηνώθησαν καὶ ἐξηγήσεις τοῦ Θωμᾶ Μαγίστρου, εἶνε παραφράσεις καὶ μετρικαὶ ἑρμηνεῖαι κατὰ μέτρα ἀνήκουστα, ἐφευρεθέντα ὑπὸ τοῦ Τρικλινίου. Τὰ εἰς Αἰσχύλον σχόλια ἔχομεν ἐν κώδικι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Τρικλινίου γραφέντι, ἀποκειμένῳ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Νεαπόλεως, ἀπέναντι τοῦ ὁποίου δὲν ἔχουσι πλέον ἀξίαν τὰ συγκεχυμένα ἐρανίσματα ἄλλων νεωτέρων χειρογράφων. 4ον. Ὀλιγώτερα γνωρίζομεν περὶ τῶν εἰς Ἡσίοδον, Ἀριστοφάνη καὶ Θεόκριτον σχολίων αὐτοῦ. Περὶ τὸν Ἡσίοδον δὲν φαίνεται ὅτι κατέγινε τόσον σοβαρῶς ὅσον περὶ τοὺς τραγικούς. Ἔχομεν σχολιασμένην ἔκδοσιν τοῦ Ἡσιόδου γεγραμμένην καθαρῶς ὑπὸ τῆς εὐσταθοῦς καὶ ἠσκημένης χειρὸς τοῦ Τρικλινίου ἐν τῷ κώδικι μαρκιανῷ ἑλληνικῷ 464 κατὰ τὰ ἔτη 1316-1320. Ἐν αὐτῷ ἐπιμελῶς συνήγαγε τὰ σχόλια τοῦ Τζέτζη, Πρόκλου Διαδόχου, Μανουὴλ Μοσχοπούλου, Ἰωάννου Πεδιασίμου, Ἰωάννου Γαληνοῦ καὶ Ἰωάννου πρωτοσπαθαρίου, ἐξ ἑαυτοῦ ὅμως ὁ ἴδιος ὀλίγα προσέθηκεν εἰς τὴν θεογονίαν, γνωριζόμενα διὰ τοῦ σημείου †. Πρβ. Zanetti, Graeca D. Marci Bibliotheca, ἐν Βενετίᾳ 1740 σ. XIV ἑ. καὶ 246. Ἐν κώδικι βιενναίῳ φιλολογικῷ ἑλληνικῷ 25 (Nessel) φύλλῳ 115 ἑ. κεῖνται «Σχόλια παλαιὰ εἰς τὴν Ἡσιόδου θεογονίαν, ἐν οἷς εἰσι καὶ Δημητρίου τοῦ Τρικλινίου μερικά».

[1]) Σχόλια εἰς Πίνδαρον σ. 78.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: Περὶ τῶν σχολίων παραπέμπομεν εἰς τὴν βιβλιολογίαν περὶ ἑνὸς ἑκάστου τῶν ποιητῶν. Σχόλια εἰς τὸν Πίνδαρον: Thomae Magistri et Demetrii Triclinii scholia in Pythia quattuor prima ed. Chr. Schneider, ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1844. — Scholia recentiora Thomano-Tricliniana in Pindari Nemea et Isthmia ed. Tycho Mommsen, ἐν Λειψίᾳ 1865· ἔτι δὲ Scholia κτλ. in Pindari Pythia V-XII ed. Tycho Mommsen, ἐν Φραγκφούρτῃ 1867. — Πρβ. K. Lehrs, Die Pindarscholien, ἐν Λειψίᾳ 1873 σ. 78-96. — Μέρος τῶν σχολίων εἰς Αἰσχύλον ἐξέδ. μετὰ πραγματείας περὶ τοῦ κώδικος Mediceus ὁ W. Dindorf ἐν Philologus 20 (1863) 1 ἑ., 385 ἑ. καὶ 21 (1864) 193 ἑ. — Πρβ. Moritz Schmidt, Aus Wiener Handschriften ἐν Sitzungsberichte der Wiener Akad. 21 (1856) 278-289, ἔνθα διαλαμβάνει περὶ πέντε βιενναίων χειρογράφων, περιεχόντων τινὰ τῶν τοῦ Τρικλινίου σχολίων εἰς Αἰσχύλον. — Σχόλια εἰς Σοφοκλέα: Δημητρίου τοῦ Τρικλινίου εἰς τὰ τοῦ Σοφοκλέους ἑπτὰ δράματα, περὶ μέτρων, οἷς ἐχρήσατο Σοφοκλῆς, περὶ σχημάτων καὶ σχόλια, ἐν Παρισίοις 1553. — Σχόλια εἰς Ἀριστοφάνη: Πολλὰ ἐξέδ. ὁ K. Zacher, ἴδε τὴν βιβλιολογίαν ἀνωτέρω ἐν σελ. 287. — Ἐπιτυχὴς χαρακτηρισμὸς τοῦ Τρικλινίου ὑπὸ K. von Wilamowitz-Moellendorff, Euripides Herakles 1 (1889) 194 ἑ. Πρβ. τοῦ αὐτοῦ: Die Ueberlieferung der Aeschylosscholien, ἐν Hermes 25 (1890) 161-170. — Περὶ τῆς μετρικῆς τοῦ Τρικλινίου: Fr. Kuhn, Symbolae ad doctrinae περὶ διχρόνων historiam pertinentes, Breslauer philol. Abhandlungen VI 3, ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1892 σ. 98 ἑ.

2. Ἐπιγράμματα εἰς τὸν ἅγ. Βασίλειον, Γρηγόριον καὶ Ἰωάννην Χρυσόστομον, ἀποδίδονται, ἀγνοῶ ἂν δικαίως, εἰς τὸν Τρικλίνιον ἐν κώδικι οὐατικανῷ 567 φύλ. 195.

228. Ἰωάννης ὁ Πεδιάσιμος ἦτο διάκονος, εἶτα δὲ χαρτοφύλαξ Βουλγαρίας ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β' (1282—1328) καὶ Ἀνδρονίκου Γ' (1328—1341), ὡς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς γεωμετρίας του φαίνεται: Τοῦ σοφωτάτου χαρτοφύλακος τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, τοῦ καὶ ὑπάτου τῶν φιλο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σόφων, κυροῦ Ἰωάννου διακόνου τοῦ Πεδιασίμου. Ἐπειδὴ ὑπάρχει ἀλληλογραφία αὐτοῦ πρὸς τὸν πατριάρχην Γρηγόριον Κύπρου (ἴδε ἀνωτ. σ. 139), ἄρα ἦτο ἤδη ἐν ἡλικίᾳ κατὰ τὸ τέλος τοῦ ιγ' αἰῶνος. Σώζονται αὐτοῦ διάφοροι φιλοσοφικαὶ καὶ φιλολογικαὶ πραγματεῖαι σχολειακαί, ἐν μέρει ἀνέκδοτοι, οἷον σχόλια εἰς Ἡσιόδου ἀσπίδα καὶ θεογονίαν, εἰς τὴν σύριγγα τοῦ Θεοκρίτου, εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ Κλεομήδους, ἑρμηνεῖαι εἰς Ἀριστοτέλη, μνημονικοὶ στίχοι καὶ πραγματεία περὶ τῶν δώδεκα ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους ἀντληθεῖσα ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀπολλοδώρου, καὶ ἄλλη περὶ τῶν ἐνέα μουσῶν, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἐξηγεῖται ἀλληγορικῶς. Συγγενὴς πρὸς ταύτας εἶνε ἡ μαθηματικὴ καὶ μυστικὴ ἑρμηνεία Περὶ τοῦ πῶς ἑπτάμηνος καὶ ἐννεάμηνος ὁ τόκος σώζεται. Αἱ δύο τελευταῖαι, ἀνέκδοτοι πάντως, κεῖνται π. χ. ἐν τῷ μαρκιανῷ κώδικι 500 φύλλῳ 154ν ἑ, ἡ δὲ ἐσχάτη καὶ ἐν τῷ οὐατικανῷ κώδικι 671 φύλλῳ 237. Ἔτι δὲ μουσικὴ πραγματεία πλήρης ἐσφαλμένων θεωριῶν καὶ στρεβλῶν ἑρμηνειῶν, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἐπιστασίαι μερικαί. Καὶ γεωμετρίαν συνέγραψεν ὁ Πεδιάσιμος, φέρουσαν καὶ τὸν τίτλον Σύνοψις περὶ μετρήσεως καὶ μερισμοῦ γῆς. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ὑπισχνεῖται ὅτι θὰ παράσχῃ ἐπιτομὴν τῆς τοῦ Ἥρωνος πραγματείας περὶ γραμμῶν, γωνιῶν καὶ ἐμβαδῶν καὶ ὅτι θὰ συμπληρώσῃ διὰ βραχέων τὰ ἐν αὐτῷ λείποντα. Ἀλλ' ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὴν σωζομένην τοῦ Ἥρωνος πραγματείαν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν σαφὲς συμπέρασμα, κατὰ πόσον ὁ Πεδιάσιμος πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχε γνήσιον ἐκείνου ἀντίτυπον. Ἐξάπαντος πλεῖστα τῶν παρὰ Πεδιασίμῳ δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ γνησίου Ἥρωνος· πολλὰ μάλιστα εἶνε διάστροφα καὶ ἐσφαλμένα.

Ἅπαξ ἔθυσε καὶ εἰς τὰς μούσας ὁ σοβαρὸς λόγιος, ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸ ὡραῖον φῦλον ἔρωτος, ἀλλ' ὡς γνήσιος κριτικός, ἐκ τῆς διπλῆς αὐτοῦ ὄψεως, τῆς καλῆς καὶ τῆς κακῆς. Τοῦ ἰαμβικοῦ τούτου διπλοῦ ποιήματος ὁ τίτλος εἶνε γενικὸς καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οὐδαμῶς σκανδαλώδης: Πόθος (Ἰωάννου τοῦ Πεδιασίμου τοῦ Βουλγαρίας χαρτοφύλακος πόθος, Περὶ γυναικὸς κακῆς — Περὶ γυναικὸς ἀγαθῆς). Τὸ πρῶτον μέρος εἶνε βυζαντηνὸν ἀντίστοιχον πρὸς τὸ γυναικὸς κάτοπτρον Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου, πλῆρες σφοδρῶν κατὰ τῆς γυναικὸς κατακρίσεων· τὸ δεύτερον σώζει πάλιν τὴν τιμὴν τοῦ ὡραίου φύλου δι' ὑπερβολικῶν ὁμοίως ὕμνων. Κυρίως ὅμως τὸ ποίημα τοῦτο μὲ τὰ ἀντίθετα αὐτοῦ θέματα εἶνε οὐδὲν ἄλλο ἢ ὑπόδειγμα ρητορικὸν κατασκευῆς καὶ ἀνασκευῆς τοῦ αὐτοῦ θέματος. Καὶ ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης ἔκαμε πρακτικὴν χρῆσιν ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ τοῦ πρὸς ἄσκησιν σχολειακὴν καταλλήλου τούτου ρητορικοῦ τύπου (ἴδε ἀνωτ. σ. 291).

1. Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: Σχόλια εἰς τὸν Ἡσίοδον καὶ εἰς τοῦ Γαληνοῦ τὰς εἰς θεογονίαν ἀλληγορίας ἐν: Hesiodi Ascraei quae exstant cum graecis scholiis opera Dan. Heinsii, ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν 1603 σ. 187-224· 228-233. Εἶτα ἐν τοῖς Poetae minores graeci ed. Gaisford, τόμ. Β΄, ἐν Λειψίᾳ 1823. — Περὶ τῆς τοῦ Ἀδαμαντίου πραγματείας Περὶ ἀνέμων ὡς πηγῆς τῶν ἀλληγοριῶν τοῦ Γαληνοῦ (σελ. 479 ἐκδόσ. Gaisford) πρβ. Val. Rose, Anecdota graeca et graecolatina 1 (1864) 23 ἑ. — Σχόλια εἰς τὴν σύριγγα τοῦ Θεοκρίτου ἐν Scholia ad Theocritum ed. Fr. Dübner, ἐν Παρισίοις 1849 σ. 110 ἑ.

Περὶ τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους: Ἔκδοσις ἀρχικὴ L. Allatius, Excerpta varia Graecorum sophistarum ac rhetorum, ἐν Ρώμῃ 1641 σ. 321 ἑ. — Ἐν A. Westermann Μυθογράφοι, ἐν Βρουνσβίγῃ 1843 σελ. 349-354. — Ἐν Rich. Wagner, Mythographi Graeci 1 (ἐν Λειψίᾳ 1894) 249-259.

Αἱ Ἐπιστασίαι μερικαὶ ἐξεδόθησαν ἐκ τοῦ κώδικος παρισ. 2762 ὑπὸ H. Vincent ἐν Not. et extraits 16 (1847) 2. partie σελ. 289-315

Τὴν γεωμετρίαν ἐξέδ. ὁ G. Friedlein, Programm ἐν Ansbach 1866 (σ. 4 περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Πεδιασίμου). — Friedlein, Die Geometrie des Johannes Pediasimos, ἐν Jahns Jahrbücher 92 (1865) 366-383. — Πρβ. M. Can-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

tor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik Ιβ΄ ἐκδόσ. (1894) 475.

Τὸ ποίημα: Πόθος: Κατὰ προηγουμένας ἐκδόσεις παρὰ Fabricius, Biblioth. gr. 13 (1726) 576 ἑ. μετὰ λατιν. μεταφρ. (ἐν τῇ ἐκδόσει Harl. δὲν περιελήφθη). Μετὰ τῆς μεταφρ. ἀνετυπώθη ὑπὸ C. Orelli, Opuscula graecorum veterum sententiosa et moralia 1 (1819) 240 ἑ. Ἄνευ τῆς μεταφρ. καὶ ἐν Arsenii Violetum ed. Chr. Walz 1832 σ. 515-517. Τέλος κατὰ χειρόγρ. τοῦ Escurial ὑπὸ E. Miller, Catalogue des mss de l'Escurial 1848 σ. 75-82 (μετὰ γαλλικῆς ὡραίας ἐμμέτρου μεταφρ. γενομένης τὸ 1797). Γερμανικὴ ἔμμετρος μετάφρ. ὑπὸ Ad. Ellissen, Versuch einer Polyglotte der europäischen Poesie 1 (1846) 229 ἑ. Περὶ προηγητῶν ἐν τῷ εἴδει τούτῳ τῆς ποιήσεως ἴδε L. Sternbach, Curae Menandreae, Dissert classis. philol. acad. litt Cracoviensis τόμ. 17 (1892) 177 ἑ.

Πρβ. Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 6, 371 καὶ 11, 648 ἑ. ἔνθα εὑρίσκονται ἄφθονοι ἀλλ' οὐχὶ κριτικῶς διηκριβωμέναι σημειώσεις περὶ Πεδιασίμου καὶ Γαληνοῦ.

2. Παράδοσις τῶν κειμένων: Dom. Bassi, De Pediasimi libello Περὶ τῶν δώδεκα ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους qui legitur in codice Vallicelliano C 46, ἐν Rivista di filol. e d' instruz. class. 23 (1895) 361-363. — Περὶ χειρογράφου τῆς γεωμετρίας ἐν Οὐψάλᾳ πρβ. Ch. Graux, Archives des missions scientifiques III série, τόμ. 15 (1889) 354. — Τὸ περὶ γυναικὸς ποίημα τοῦ Πεδιασίμου κεῖται ἐν κώδ. βιενναίῳ φιλ. ἑλλ. 162 (Nessel) παρεμβεβλημένον εἰς ἀνθολογίαν περιέχουσαν κατὰ γυναικῶν διάφορα κείμενα (φύλ. 167ν-179ν) ἱερῶν καὶ θύραθεν ἀποφθεγμάτων καὶ ἀφηγήσεων περὶ τῆς κακίας τῆς γυναικός, τῶν κακεντρεχῶν ὁρισμῶν τοῦ φιλοσόφου Σεκούνδου καὶ τῶν δύο ποιημάτων τοῦ Πεδιασίμου. Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν περιέχει ἐνταῦθα ἐν τέλει στίχον μὴ ὑπάρχοντα ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τοῦ Walz καὶ Miller: Θάλασσα καὶ πῦρ καὶ γυνὴ κακὰ τρία. — Τὰ χειρόγραφα τῶν σχολίων εἶνε ἀναρίθμητα. Τὰ εἰς Ἡσίοδον κεῖνται πολλάκις ὁμοῦ μετὰ τῶν σχολίων τοῦ Ἰωάννου Γαληνοῦ, Μανουὴλ Μοσχοπούλου, Ἰωάννου πρωτοσπαθαρίου καὶ τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κλου, π. χ ἐν κώδικι μαρκ. IX 7.— Πέντε ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰωάννου Πεδιασίμου κεῖνται ἐν κώδικι οὐατ. 64 φύλ. 83.

3. Ἄλλοτε ἐταὐτίζετο ὁ Πεδιάσιμος πρός τινα διάκονον Γαληνόν, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου φέρονται ἀλληγορίαι εἰς τὴν Ἡσιόδου θεογονίαν: Εἰς τὴν τοῦ Ἡσιόδου θεογονίαν ἀλληγορίαι τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυροῦ Ἰωάννου διακόνου τοῦ Γαληνοῦ (τὴν ἔκδοσιν ἴδε ἀνωτέρω). Ἡ περὶ τῆς ταὐτότητος ὑπόθεσις ἐστηρίζετο ἰδίως εἰς τὸ ὅτι τὰ ὀνόματα Πεδιάσιμος καὶ Γαληνὸς εἶνε ὡς φαίνεται συνώνυμα, σημαίνοντα τὸν ἥσυχον. Ὁ C. Muetzell, De emendatione Theogoniae Hesiodeae libri tres, ἐν Λειψίᾳ 1833 σ. 295-301 κατέστησε πιθανὸν ὅτι τὰ δύο πρόσωπα πρέπει νὰ διακριθῶσιν. Ὀλιγώτερον πιθανὴ εἶνε ἡ γνώμη του περὶ τοῦ Γαληνοῦ ὡς ἀνήκοντος δῆθεν εἰς τὸν ια΄ αἰῶνα· καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ Εὐστάθιος ἐν παρεκβ. εἰς τὴν Ἰλιάδα σελ. 989 (καὶ ἀλλαχοῦ) ἐννοεῖ τὸν Γαληνόν, δὲν ἀποδεικνύεται ἀποχρώντως. Ἔτι ὀλιγώτερον δύναται νὰ πείσῃ ἡ καθ' ὑπερβολὴν λογία ἀνάπτυξις τοῦ Muetzell ὅτι καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Πεδιάσιμος πρέπει νὰ διακριθῶσι δύο πρόσωπα, εἷς παλαιότερος Πεδιάσιμος διάκονος καὶ εἷς νεώτερος Πεδιάσιμος χαρτοφύλαξ Βουλγαρίας. Πειστικὴ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου, ὅπερ δὲν εἶνε καὶ πολὺ σπουδαῖον, δὲν δύναται νὰ δοθῇ, ἐὰν μὴ ἐξετασθῇ τελείως πᾶν ὅ,τι ἐν τοῖς χειρογράφοις κεῖται προερχόμενον εἴτε ἐκ τοῦ Πεδιασίμου εἴτε ἐκ τοῦ Γαληνοῦ. Οἱ ὑπὸ τοῦ Fabricius ἔνθ' ἀνωτέρω συγκαταλεχθέντες καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς ἄλλα συγγράμματα παραληφθέντες τίτλοι τῶν ἔργων αὐτοῦ εἶνε ἀνεπαρκεῖς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἅτε ἀνακριβεῖς καὶ ὁ Muetzell ἔνθ' ἀνωτ. συντελεῖ μᾶλλον πρὸς σύγχυσιν ἢ πρὸς διαφώτισιν τοῦ ζητήματος. Ὡς συμβολὴ εἰς ταῦτα σημειωθήτω ἐνταῦθα ὁ κῶδιξ βιενναῖος φιλ. ἑλλ. 25 (Nessel) φύλ. 108-109ν: Ἀλληγορία ἀναγωγικὴ εἰς τὸ παρ' Ὁμήρῳ ῥηθὲν Οἱ δὲ θεοὶ πὰρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο κτλ. (Ἰλ. Δ 1-4) τοῦ αὐτοῦ ὡς ἔοικε τοῦ σοφωτάτου διακόνου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Γαληνοῦ. Ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι φύλ. 122 ἑ. κεῖνται: Εἰς τὴν Ἡσιόδου θεογονίαν ἀλληγορίαι τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυροῦ Ἰωάννου διακόνου τοῦ Γαληνοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ πρώτου κειμένου προτάσσονται ἀμέσως μόνον ἀνώνυμα ἔργα, πρέπει ν' ἀναγάγωμεν τὸ ἐν τῷ πρώτῳ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τίτλῳ εὑρισκόμενον «τοῦ αὐτοῦ» εἰς τὸν ἐν φύλλῳ 122 τίτλον, δεχόμενοι μετατόπισιν φύλλων. Ἡ αὐτὴ Ἀλληγορία ἀναγωγικὴ κεῖται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ διακόνου Ἰωάννου Γαληνοῦ ἐν τῷ ἰδιοχείρῳ τοῦ Τρικλινίου κώδικι μαρκ. 464 (ἴδε σελ. 296) φύλ. 218ᵛ καὶ ἐπειδὴ αὐτόθι ἡ τεχνολογία εἰς Ἡσιόδου ἀσπίδα ῥητῶς ἀπονέμεται εἰς τὸν Ἰωάννην Πεδιάσιμον, συνάγομεν ὅτι ὁ Τρικλίνιος ὡς δύο διάφορα πρόσωπα ἐθεώρει τὸν Πεδιάσιμον καὶ τὸν Γαληνὸν καὶ ὅτι ἑπομένως οὗτοι ἀληθῶς δύο διάφορα πρόσωπα ἦσαν. Καὶ Πεδιάσιμον ἕνα μόνον γνωρίζει ὁ Τρικλίνιος· διότι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς εἰς Ἡσιόδου ἀσπίδα τεχνολογίας λέγει: Τοῦ Βουλγαρίας χαρτοφύλακος Πόθου τοῦ καὶ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων κυροῦ Ἰωάννου διακόνου τοῦ Πεδιασίμου τεχνολογία εἰς τὴν τοῦ Ἡσιόδου ἀσπίδα. Δὲν εἶνε σαφὴς ἡ ἐπωνυμία Πόθος, ἥτις καὶ ἐν ἄλλοις χειρογράφοις ἀπαντᾷ· π. χ. ἐν κώδικι μαρκ. 514 φύλ. 94 ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ μνημονικοῦ κειμένου καὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν δώδεκα ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους ἔχει ὡς ἑξῆς: Τοῦ Βουλγαρίας χαρτοφύλακος Πόθου. Ὁμοίως ἐν κώδικι Laur. 31, 34 φύλ. 88, Bodl. Miscell. 215 φύλ. 189 καὶ ἀλλαχοῦ. Ἴσως προσέλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἕνεκα τοῦ ποιήματος πόθου· ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχοῦ· π.χ. ἐν κώδ. Laur. 32, 19 φύλ. 153ᵛ κεῖται ἐπίγραμμα Πρός τινα Πόθον λεγόμενον. Ὁ Ψελλὸς προσεφώνησε πρός τινα βεστάρχην Πόθον πραγματείαν περὶ τοῦ ὕφους Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ· ἴδε σ. 64. Καὶ ὁ Ἰωσὴφ Βρυέννιος ἀποτείνει ἐπιστολὴν πρός τινα Πόθον· πρβ. J. Pasini, Codices mss bibl. regii Taurinensis Athenaei, 1 (ἐν Τουρίνῳ 1749) σ. 411.

4. Εἰς τοὺς καταρτίσαντας σχολιασμένας ἐκδόσεις τῶν κλασικῶν ἐπὶ Παλαιολόγων καταλέγεται καὶ Ἰωάννης ὁ πρωτοσπαθάριος (τουτέστι τὸ ἀξίωμα τοιοῦτος καὶ ὄχι τὴν οἰκογενειακὴν ἐπωνυμίαν). Κατὰ τοὺς χρόνους καὶ τὰς σπουδὰς φαίνεται στενῶς συνδεόμενος πρὸς τὸν Ἰωάννην Πεδιάσιμον καὶ Ἰωάννην Γαληνόν, μεθ' ὧν καὶ ἐν τοῖς χειρογράφοις ὁμοῦ κεῖται. Ὁ εἰδικὸς αὐτοῦ συγγραφεὺς ἦτο ὁ Ἡσίοδος: Ἐξήγησις φυσικὴ τῶν Ἡμερῶν τοῦ Ἡσιόδου. Ἀρχή: Εἰ καὶ μὴ μέχρι τοῦ νῦν ῥητῶν τινων ἐπεβαλόμην ἐξήγησιν. Ἐξεδόθη ἐν: Hesiodi Ascraei quae exstant cum graecis scholiis opera Dan. Heinsii, ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν 1603 σ. 181-186. — Ed. Gais-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ford, Poetae minores graeci 2 (ἐν Λειψίᾳ 1823) 448-459.—Ὅτι τὰ σχόλια ἦσαν ἐν πολλῇ χρήσει, μαρτυροῦσιν οἱ πολυάριθμοι κώδικες: π.χ Vindob. phil gr. 25 (Nessel), Marc. 464, 500, IX 7, Taur. 112 c. V. 3 (νῦν B III, 16), Philipp. 1565.

229. Γεώργιος ὁ Λακαπηνὸς ἔζησε κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ ιδ' αἰῶνος ὡς μοναχὸς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐργασθεὶς ὁραστηρίως ὡς διδάσκαλος καὶ συγγραφεὺς σχολειακῶν βιβλίων. Εἶνε ὀλιγώτερον τῶν συγχρόνων αὐτοῦ γνωστός, τοῦ Πλανούδη, Μοσχοπούλου, Θωμᾶ Μαγίστρου καὶ Τρικλινίου, ἀλλ' εἶνε ἄξιον νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς λήθης ὡς σημαίνων πως Βυζαντηνὸς πρόδρομος τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ὅτι δὲ κατὰ τοὺς οἰκείους αὐτοῦ χρόνους καὶ τοὺς ἑπομένους δύο αἰῶνας ἐνήσκησεν ἐπιρροὴν ὁμοίαν πρὸς τοὺς εἰρημένους ἄνδρας, ἀποδεικνύει ὁ οὐχὶ πολὺ μικρότερος τῶν τοῦ Πλανούδη, Μοσχοπούλου κ.λ. ἀριθμὸς τῶν εἰς ἡμᾶς σωθέντων χειρογράφων τῶν βιβλίων του. Ἡ εἰδικότης αὐτοῦ ἦτο νὰ συνάγῃ καὶ ἐξηγῇ γλωσσικῶς ἐπιστολὰς πρὸς ἄσκησιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γραμματικῇ καὶ ἑρμηνευτικῇ. 1. Τοῦτον τὸν σκοπὸν εἶχε καὶ πρὸς μίμησιν ἔτι ἐχρησίμευεν ἡ συναγωγὴ διακοσίων τεσσαράκοντα ἓξ ἐπιστολῶν τοῦ Λιβανίου, ἥτις περιέχεται ὁλόκληρος ἢ ἐν μέρει ἐν ἱκανοῖς χειρογράφοις ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. 2. Ἐν πολὺ περισσοτέροις περιέχεται ἡ ἰδία αὐτοῦ ἀλληλογραφία, ἥτις συνοδευομένη ὑπὸ γλωσσικῶν ἑρμηνειῶν (ἤτοι ὑπὸ τῆς λεγομένης τεχνολογίας) ἐχρησίμευσεν ὡς ἓν τῶν μάλιστα ἐκτιμωμένων σχολειακῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων κατὰ τὸν ιδ' μέχρι τοῦ ις' αἰῶνος. Ἡ συλλογή, ἥτις φέρει ἐπιγραφὴν παντα-χοῦ: Ἐπιστολαί τοῦ Λακαπηνοῦ κυροῦ Γεωργίου καὶ τοῦ Ζαρίδου κυροῦ Ἀνδρονίκου ἢ ὁμοίως πως, περιλαμβάνει τριάκοντα δύο ἐπιστολὰς καὶ δὴ ὀκτὼ τοῦ Ζαρίδου πρὸς τὸν Λακαπηνόν, εἰκοσιτέσσαρας τοῦ Λακαπηνοῦ πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Ζαρίδαν, πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Ζαρίδαν, πρός τινα ἰατρὸν Ζαχαρίαν, πρὸς τὸν Παλαμᾶν (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 155) καὶ τὸν Μιχαὴλ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γαβρᾶν (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 149). Οὐδὲν δὲ ἄλλο ἢ αἱ ἑρμηνεῖαι (ἐπιμερισμοὶ) τῶν ἐπιστολῶν τούτων χωριστὰ παραδεδομέναι εἶνε ἡ ἐν πολλοῖς χειρογράφοις ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λακαπηνοῦ διασωθεῖσα πραγματεία ἡ ἐπιγραφομένη ἄλλοτε μὲν γραμματική, ἄλλοτε δὲ περὶ σημασίας ῥημάτων καὶ ὀνομάτων καὶ ἄλλοτε ἄλλως. Οἱ ἐπιμερισμοὶ οὗτοι κατηρτίσθησαν καὶ ὡς εἶδος λεξικοῦ, διαδοθέντος εἴτε ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον γραμματική, εἴτε ὡς γραμματικὴ κατὰ στοιχεῖον κτλ. Οὐδὲν δὲ τὸ κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ Μοσχοπούλου, πρὸς ἣν ἐταύτισεν ὁ Φρειδ. Ρίτσλ τὴν κατὰ στοιχεῖον ταύτην γραμματικήν· ἐχρησίμευσεν ὅμως ὡς πηγὴ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Φαβωρίνου (ἴδε § 238 σημ. 5). Κριτικὴ ἔκδοσις τῶν ἐπιστολῶν μετὰ τῶν ἑρμηνειῶν ἤθελε συμβάλῃ εἰς γνῶσιν τῆς βυζαντηνῆς ἐπιστολογραφίας καὶ λεξικογραφίας, ὡς καὶ τῶν παντοίων ἄλλων ἐπιστημονικῶν προσπαθειῶν τῶν Βυζαντηνῶν κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα. 3. Πρὸς σχολειακὴν χρῆσιν ἦτο ὁμοίως ἡ Ἐξήγησις μερικὴ εἰς τὸ τοῦ Ἐπικτήτου ἐγχειρίδιον παρὰ Γεωργίου τοῦ Λακαπινοῦ (οὕτως). Μόνον ἐπειδὴ ὁ μόνος γνωστὸς τοῦ ἔργου τούτου κῶδιξ, ὁ παρισιανὸς 1961, εἶνε γεγραμμένος ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιοκάππα, γεννῶνται ἀμφιβολίαι περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως.

Ὀλιγώτερον γνωστὰ καὶ βεβαιωμένα εἶνε: 4. Πραγματεία περὶ τῶν ὁμηρικῶν σχημάτων καὶ κανονίσματα εἰς τὸν Ὅμηρον ἐν κώδικι παρισιανῷ 2938. 5. Ἱστορία, ἀναφερομένη ἐν ἀρχαίῳ τινὶ καταλόγῳ βιβλιοθήκης ἐν Κωνσταντινουπόλει (ἴδε Voltz ἔνθ' ἀνωτ. σ. 222). 6. Ὕμνος ἰαμβικός, ὅστις ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου ἐν τῇ πραγματείᾳ De Georgiis (παρὰ Fabricius, Bibliotheca graeca ed. Harl. 12, 61) κατὰ διαφόρους ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ὑπαινιγμούς, δὲν ἀνευρέθη ὅμως μέχρι τοῦδε. Ἐσφαλμένως φέρεται ἐν ἀρχαίαις ἐκδόσεσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Γεωργίου Λακαπηνοῦ ἡ εἰς τὸν Γεώργιον σύγκελλον ἀνήκουσα πραγματεία Περὶ συντάξεως τῶν ῥημάτων. Ἴδε § 246.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: Περὶ τῆς συναγωγῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Λιβανίου πρβ. R. Förster, De Libanii libris mss Upsaliensibus et Lincopiensibus, ἐν Rostock 1877 σ. 8-16.— Τὴν κατὰ στοιχεῖον γραμματικὴν ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδ. τῆς Μόσχας 316 (ἄλλοτε 303) ὁ Chr. Fr. Matthaei, Lectiones Mosquenses 1 (ἐν Λειψίᾳ 1779) 55-79.—Τινὲς γραμμαὶ ἐκ τοῦ κώδ μαρκιανοῦ 486 παρὰ Villoison, Anecd. gr. 2 (ἐν Βενετίᾳ 1781) 79.—Ὅ,τι λέγει ὁ Fr. Ritschl, Thomae magistri ecloga σ. LXXI ἑ, περὶ τῆς ὑπὸ Matthaei ἐκδοθείσης κατὰ στοιχεῖον γραμματικῆς καὶ τῆς πρὸς τὸν Μοσχόπουλον σχέσεως αὐτῆς, πίπτει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀφοῦ ἐγνώσθη ὅτι ἡ κατὰ στοιχεῖον γραμματικὴ ἀπέρρευσεν ἐκ τῶν Ἐπιμερισμῶν.— Κύριον σύγγραμμα: L. Voltz, Die Schriftstellerei des Georgios Lakapenos, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 221-234.

2. Ὄνομα καὶ ἀκμὴ τοῦ συγγραφέως: Τὸ ὄνομα παρουσιάζεται ἐν τοῖς χειρογράφοις ἢ ὀρθότερον ἐν τοῖς ἐξ αὐτῶν ἐκδοθεῖσι κειμένοις ὑπὸ διαφόρους τύπους, Γεώργιος καὶ Γρηγόριος, Λακαπηνὸς (σπάνιον καὶ ἀσύνηθες εἰς τοὺς βιβλιογράφους ὄνομα) καὶ Λακκαπηνός, Λακαπινός, Λακαπτηνός, Λεκαπηνός, Λογαπονός. Ὁ ἀρχικὸς τύπος εἶνε βεβαίως Λακαπηνὸς παρὰ τὸ Λακάπη, ἀλλ' ὁπωσδήποτε εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῶσι καλλίτερον τὰ χειρόγραφα περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ γραμματικοῦ τούτου ὡς καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ Α' Λακαπηνοῦ (ἴδε ἀνωτ. σ 104).—Περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Γεωργίου Λακαπηνοῦ ἴδε M Treu, Maximi monachi Planudis Epistulae, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1890 σ. 224. Πρὸς τὸν χρόνον, ὃν συνάγομεν ἐκ τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ σχέσεων κτλ., συμφωνεῖ καὶ ἡ μαρτυρία χρονολογημένου τινὸς χειρογράφου τῆς συναγωγῆς τῶν ἐπιστολῶν του, ἤτοι τοῦ ἐν ἔτει 1318 γραφέντος κώδικος κοϊσλινιανοῦ 341.

3. Ἀνδρόνικος Ζαρίδης, τοῦ ὁποίου τὰς ἐπιστολὰς ὁ Λακαπηνὸς ἐθεώρησεν ἀξίας νὰ περιλάβῃ εἰς τὴν σχολειακήν του συναγωγήν, εἶνε γνωστὸς καὶ ὡς μαθητὴς τοῦ Μαξίμου Πλανούδη καὶ ἀντεπιστέλλων τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ καὶ τοῦ Μιχαὴλ Γαβρᾶ (ἴδε ἀνωτέρω σ. 149). Ἴσως εἶνε ὁ αὐτός, πρὸς ὃν καὶ ὁ Μιχαὴλ Φιλῆς ἀπέτεινε στίχους τινὰς (ἐξεδόθ. ὑπὸ Miller II 217) ἤτοι ὁ ποιητὴς τῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ζαρίδου ἐν βιενναίῳ χειρογράφῳ σωζο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μένων ἰαμβικῶν ἐπιγραμμάτων· πρβ. Lambecii, Commentarii de augustissima bibliotheca Caesarea Vindobonensi, β΄ ἐκδόσ. VII (1781) 495 adnot. A.—Βεβαίως πεπλανημένον εἶνε τὸ ὄνομα Ἰωάννου Δούκα τοῦ Ζαρίδου, ὅπερ παρέχει ὁ κῶδιξ ἀθωνιτικὸς 2404 τοῦ ιδ΄ αἰ. ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς μνημονευθείσης συλλογῆς ἐπιστολῶν τοῦ Ζαρίδου καὶ Λακαπηνοῦ.—Ἐπιστολὴ ὅλως διόλου κενὴ ἐννοίας Ραβδᾶ τινος (βεβαίως τοῦ μαθηματικοῦ Νικολάου Ραβδᾶ) πρὸς τὸν «φιλόσοφον Ἀνδρέαν Ζαρίδην» κεῖται ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ 59, 35 φύλ. 204-204ν.

4. Ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι μαρκ. 486, ἐξ οὗ ὁ Villoison ἔνθ' ἀνωτ. παρέλαβε γραμμάς τινας ἐκ τοῦ Λακαπηνοῦ, κεῖται καὶ ἀνώνυμος πραγματεία Ἀττικισμοὶ τῶν λογίων, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν ἐν Anecdota gr. II 79-85. Πληρέστερον περιέχει αὐτὴν ὁ κῶδιξ ἀμβροσιανὸς E. 81, ἐξ οὗ συνεπλήρωσε τοῦ Villoison τὸ κείμενον ὁ Angelo Mai, Classicorum auctorum e Vaticanis codicibus editorum τόμ. 4ῳ (ἐν Ρώμῃ 1831) 523-528.

230. Νεῖλος ὁ Διασσωρινὸς (ἢ Διασωρηνός), Χῖος, ζηλωτὴς ὀπαδὸς τοῦ Παλαμᾶ καὶ Φιλοθέου (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 200 ἑ., 210 ἑ.), προεχειρίσθη τὸ 1357 μητροπολίτης Ρόδου, ἐξεδιώχθη ὅμως ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν τὸ 1369. Ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μακαρίου (1376-1379) ἔζη ἀκόμη. Ἡ ποικιλία τῶν συγγραμμάτων καθιστᾷ δύσκολον τὴν ὑπαγωγὴν τοῦ Νείλου εἰς ἓν ὡρισμένον λογοτεχνικὸν γένος. Εἶνε θεολόγος ἅμα καὶ θύραθεν συγγραφεύς, ὡς πολλοὶ τῶν Βυζαντηνῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῷ περὶ θεολογίας τμήματι (Α΄ τόμ. σ. 212 σημ. 4 καὶ σ. 411) βραχὺς λόγος ἔγινε περὶ αὐτοῦ, ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ λάβῃ τὴν προσήκουσαν θέσιν ἐν κεφαλαίῳ περὶ τῆς θύραθεν παιδείας καὶ καταλληλότερον μάλιστα δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν περιεκτικωτάτην ὁμάδα τῶν πολυϊστόρων φιλολόγων. Κατέλιπεν ἐγχειρίδιον γραμματικῆς, μετρικῆς, ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας, ἔχον τὸν αὐτὸν τίτλον ὃν καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ ἤτοι Πηγὴ γνώσεως. Ὁμοίως φυσικὰς πραγματείας, φερούσας ἐν κώ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δικι Ἐσκουριὰλ R. III. 22 τὴν ἐπιγραφήν: Νείλου, μητροπολίτου Ῥόδου, τοῦ Διασωρηνοῦ Περὶ λίθων, Περὶ κατασκευῆς μύρου Μωσαϊκοῦ, Περὶ γεννήσεως τεχνικῆς, Περὶ χρόνου βισέκτου. Εἰς τὸν κλῆδον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἀνήκει ἡ Διήγησις συνοπτικὴ περὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων. Ἔτι ποιητικὰ δοκίμια, οἷον ἡ ἐξ ἑκατὸν ἑξήκοντα ὀκτὼ πολιτικῶν στίχων ἠθοποιία Ὡς ἐκ προσώπου τῆς Θεομήτορος πρὸς τὸν ἑαυτῆς υἱόν, ὅτε τοῦτον ἑώρα πάσχοντα, ἐν κώδικι τῆς Μόσχας συνοδικῷ 492 (434 Βλαδιμήρου), ἰαμβικὸς κανὼν εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς παναγίας Θεοτόκου ἐν κώδικι τῆς Μόσχας συνοδικῷ 258 (309 Βλαδιμήρου) καὶ ἀνακρεόντεια (ἐν κώδικί τινι παρισιανῷ· ἴδε Fabricius, Bibliotheca graeca ed. Harl. 10, 30).

1. Ἐκδόσεις: Περὶ τοῦ ἐγχειριδίου τῆς γραμματικῆς ἀνεκοίνωσέ τινα ὁ P. Egenolff, Erotemata grammatica ex arte Dionysiana oriunda, Gymnasialprogramm, ἐν Mannheim 1880 σελ. 14 ἑ. — Τὰ δύο τελευταῖα κεφάλαια καὶ παρὰ G. Uhlig, Appendix artis Dionysii Thracis, Heidelberger Gymnasialprogramm, ἐν Λειψίᾳ 1881 σ. 2 ἑ. Πρβ. αὐτόθι σ. X ἑ. τοῦ G. Uhlig τὴν ἔκδοσιν τοῦ Διονυσίου Θρᾳκὸς σελ. XLI ἑ. καὶ A. Hilgard, Grammat Gr. IV 2 (1894) LII ἑ. — Ἡ συνοπτικὴ διήγησις περὶ τῶν οἰκουμεν. συνόδων ἐξεδόθη πολλάκις, π.χ. παρὰ Harduin, Acta conciliorum 5 (1714) 1479-1486.

2. Βοηθήματα: Περὶ τοῦ ἐν κώδικι Vratisl. Magdal. 1447 κειμένου, ἀνεκδότου ἔτι ἐγχειριδίου τῆς γραμματικῆς, μετρικῆς, ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας ἀνακοινώνει βραχέα τινὰ ὁ Fr. Passow, Index lectionum, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1831. — Συνοπτικῶς περὶ πάντων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Νείλου διέλαβεν ὁ E. Kurtz ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 370-373.

231. Ἰωάννης Καναβούτζης, ἐξηλληνισμένος Ἰταλὸς ἐκ Χίου, συνέγραψε κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ιε΄ αἰῶνος ἱκανῶς ἐκτεταμένον σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενον: Ἰωάννου Καναβούτζη τοῦ μαγίστρου πρὸς τὸν αὐθέντην τῆς Αἴνου καὶ Σαμοθράκης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀκολουθῶν Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα ὁμιλεῖ περὶ τῆς μεταναστάσεως ἑλληνικῶν φυλῶν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐν ἐκτεταμέναις παρεκβολαῖς περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, περὶ νομοθεσίας, περὶ χημείας, δι' ἧς κατορθοῦται ἡ ἀλλοίωσις τῶν μετάλλων καὶ ἡ ἀνακάλυψις τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου κτλ. Περὶ τῆς κριτικῆς τοῦ Διονυσίου οὐδὲν νέον διδάσκει ὁ Καναβούτζης καὶ τὸ διεξοδικὸν ἀσήμαντον ἔργον του ἤθελεν εἶσθαι ἐντελῶς ἀνάξιον λόγου, ἐὰν δὲν παρεῖχεν ὕλην τινὰ εἰς τὸ μεσαιωνικὸν ἑλληνικὸν λεξικόν, εἰς τὴν γεωγραφικὴν ὀνοματοθεσίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν δημώδη μυθολογίαν.

1. Ἐκδόσεις: Τὸ ὅλον κεφάλαιον ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ βιενναίου κώδικος ὁ Ν. Γ. Πολίτης, Νεοελληνικὴ μυθολογία 1 (1871) 95 ἑ. — Joannis Canabutzae etc. in Dionysium Halicarn. commentarius, ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Max Lehnerdt, ἐν Λειψίᾳ Biblioth. Teubneriana 1890. Πρβ. τὰ διαλαμφθέντα ὑπὸ S. Reiter ἐν Zeitschrift für die östereich. Gymnasien 42 (1891) 733-737.

2. Βοηθήματα: Περιγραφὴ τοῦ κώδικος Taurin. 234 (νῦν C. V. 18) μετὰ δημοσιεύσεως τοῦ προοιμίου παρὰ Jos. Pasini, Codices mss biblioth. regii Taurinensis Athenaei 1 (1749) 316-318. — Βραχεῖα ἀναγραφὴ τοῦ περιεχομένου ἐν Notices et extraits 1 (1787) 538-541. — Ἀνάλυσις τοῦ ἔργου μετὰ διεξοδικῆς ἀναπτύξεως χωρίων τινῶν παρὰ Fr. Kollar, Ad. P. Lambecii Comment. etc. libros VIII supplementorum II, ἐν Βιέννῃ 1790 σ. 503-534. — Περὶ τῶν χειρογράφων παρὰ Fabricius, Bibl gr. ed. Harl. 4, 393. — S. Reiter, Zu Kanabutzes Magister, ἐν Wiener Studien 13 (1891) 329-332 (ἀντιβολὴ τοῦ ὑπὸ Lehnerdt μὴ χρησιμοποιηθέντος κώδ. παρισιανοῦ ἑλλ. 1746). — Περὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Καναβούτζη ἀνακοινώνει ἐπὶ τῇ βάσει ἐρευνῶν ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Χίου ὁ Γ. Ι. Ζολώτας, Ἔκθεσις τῶν κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1888-1889 πεπραγμένων ἐν τοῖς κοινοῖς παιδευτηρίοις τῆς πόλεως Χίου, ἐν Χίῳ 1889 σ. 112 ἑ.

3. Χριστοφόρος Κοντολέων, ὀλίγον γνωστὸς Ἕλλην ἀνθρωπιστής, ὅστις καθ' ἃ ὁ ἴδιος βεβαιοῖ προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ πάπα Παύ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λου III (1534-1549) «ἵνα τὸν Ἕλληνα καὶ Ρωμαῖον λόγον ἀνακαινίσῃ», συνέγραψεν ἀλληγορικὰς καὶ ἠθικὰς ἑρμηνείας εἰς τὸν Ὅμηρον. Ἐξεδόθη ὑπὸ P. Matranga, Anecd. gr. 2 (1850) 479-520.

Β. ΛΕΞΙΚΑ.

232. Δίγλωσσα γλωσσάρια. Ἡ ζωηρὰ καὶ διαρκὴς ἐπικοινωνία τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς λατινικῆς Δύσεως, ἥτις ἀρχὴν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ τρίτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, παρήγαγε πλὴν τῶν ἀπειραρίθμων μεταφράσεων καὶ διάφορα σοφά τε καὶ κοινὰ βοηθήματα πρὸς ἐκμάθησιν τῶν δύο γλωσσῶν. Τὸ ἀξιοπεριεργότατον μαρτύριον τῶν πρακτικῶν τούτων σπουδῶν εἶνε οἱ διάλογοι καὶ ἡ γραμματικὴ μετὰ λεξιλογίου τοῦ Ψευδοδωσιθέου, ἐν οἷς ἥ τε ἑλληνικὴ καὶ ἡ λατινικὴ βρίθουσι κοινολεξιῶν παντὸς εἴδους. Πολιτιστικῶς ἄξιοι προσοχῆς εἶνε οἱ διὰ τὰς παντοίας ἀνάγκας τοῦ καθημέραν βίου γεγραμμένοι διάλογοι, οἵτινες ἀποτελοῦσιν ἓν βιβλίον τοῦ πονήματος. Πλὴν αὐτοῦ πολυτιμότατα δείγματα τῶν διγλώσσων τούτων λεξιλογικῶν βιβλίων εἶνε τὸ λατινοελληνικὸν γλωσσάριον τοῦ λεγομένου Φιλοξένου καὶ τὸ ἑλληνολατινικὸν τοῦ λεγομένου Κυρίλλου. Ἄλλοτε ἀπεδίδετο τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν ἐν τῷ ἀνατολικῷ ῥωμαϊκῷ κράτει ὕπατον Φλάβιον Θεόδωρον Φιλόξενον (525 μετὰ Χριστόν)· ἀλλὰ νῦν εἶνε ἀσφαλῶς ἀποδεδειγμένον, ὅτι ὄχι μόνον ἡ ταύτισις τοῦ ὀνόματος πρὸς τὸ τοῦ ὑπάτου Φιλοξένου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπονομὴ καθόλου τοῦ βιβλίου εἰς ἄνδρα τοιούτου ὀνόματος στηρίζεται ἐπὶ μηδαμινοῦ λόγου. Μολονότι ὅμως ἐν τῷ μέλλοντι τὸ πόνημα πρέπει νὰ φέρεται ἀνωνύμως, δὲν ἀποβάλλει διὰ τοῦτο τὴν ἀξίαν του. Συναριθμεῖται μετὰ τῶν ἀρίστων ὑπαρχόντων γλωσσαρίων καὶ εἶνε πλῆρες σπανίων παρατηρήσεων παλαιῶν φιλολόγων, ὧν ὅμως αἱ πλεῖσται ἀναφέρονται εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Περὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως αὐτοῦ, ἀφοῦ ἅπαξ τὸ ὄνομα τοῦ Φιλοξένου ἀπεκλείσθη, οὐδὲν θετικὸν διδόμενον ἔχομεν, ἀλλ' ἐκ λόγων ἐσωτερικῶν καθίσταται πιθανόν, ὅτι ὁ πυρὴν τοῦ συγγράμματος ἀνάγεται εἰς τὸν δεύτερον ἢ τρίτον αἰῶνα μετὰ Χριστόν. Ὅπως δὲ τοῦτο τὸ γλωσσάριον οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸ ὄνομα Φιλόξενος, οὕτω καὶ τὸ ἑλληνολατινικόν, ὅπερ ἐξέδωκεν ὁ Ἑρρῖκος Στέρανος μετὰ τῆς αἰνιγματώδους ἐπιγραφῆς ὅτι εὗρεν αὐτὸ ἐν τοῖς τοῦ Κυρίλλου ἔργοις, οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρός τινα Κύριλλον. Δὲν πρέπει δὲ νὰ συγχισθῇ καὶ πρὸς τὸ καθαρὸν ἐκεῖνο ἑλληνικὸν λεξικόν, ὅπερ διὰ παμπόλλων χειρογράφων παρεδόθη ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίλλου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας. Καὶ τοῦ Ψευδοκυρίλλου τὸ ἐν λόγῳ γλωσσάριον ἀνάγεται εἰς παλαιοὺς χρόνους, χωρίον δέ τι τοῦ Γαΐου καθιστᾷ πιθανόν, ὅτι τὴν παροῦσαν μορφὴν ἔλαβε τὸ πόνημα μετὰ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον καὶ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἰδίως πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ ἀρχαιότατον τοῦ πονήματος χειρόγραφον προέρχεται ἐκ τοῦ ζ΄ αἰῶνος καὶ κατὰ τὴν πειστικὴν ἀπόδειξιν τοῦ Θόμψων καὶ Γκούνδερμαν ἀνάγεται εἰς ὀπισθόγραφον πάπυρον.

1. Α. Ψευδοδωσίθεος: Μετὰ προηγουμένας ἐκδόσεις διαφόρων τεμαχίων πρώτη κριτικὴ τοῦ ὅλου ἔκδοσις: Hermeneumata Pseudodositheana, ed. G. Goetz, Corpus glossariorum Latinorum, τόμ. 3ος, ἐν Λειψίᾳ, παρὰ Teubner 1892. — Τὸν διάλογον τῶν Hermeneumata Monacensia ἐξέδ. μετὰ σχολίων ὁ K. Krumbacher ἐν Abhandlungen aus dem Gebiet der klass. Altertumswiss. W. v. Christ dargebracht, ἐν Μονάχῳ 1891 σ. 307-364. — Β. Φιλόξενος καὶ Κύριλλος: Ἀμφότερα τὰ γλωσσάρια ἐξέδωκεν ἀρχικῶς ὁ H. Stephanus, Glossaria duo e situ vetustatis eruta, ἐν Παρισίοις 1573· κατόπιν ὁ B. Vulcanius, ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν 1600· τέλος συγχωνεύσας ἀμφότερα εἰς μέγα δίγλωσσον λεξικὸν ὁ Labbaeus, ἐν Παρισίοις 1679· ἡ ἐπεξεργασία αὕτη ἀνετυπώθη ἐν παραρτήματι τῆς λονδινείου ἐκδόσεως τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου (Thesaurus Henrici Stephani) ἐν Λονδίνῳ 1826. — Ἡ πρώτη κρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τικὴ τελεία ἔκδοσις καὶ μόνη ἐπιστημονικῶς χρήσιμος ὑπὸ G. Goetz καὶ G. Gundermann ἐν τῷ Corpus glossariorum Latinorum τόμ. Β΄, ἐν Λειψίᾳ 1888. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως καὶ τῶν πηγῶν ἀμφοτέρων τῶν γλωσσαρίων ὑπισχνεῖται ὁ πρῶτος τόμος τοῦ Corpus glossariorum Latinorum λεπτομερεστέρας πληροφορίας.

2. Βοηθήματα: Immanuel David, Hermeneumata Vaticana emendavit, illustravit, Commentationes philol. Jenenses 5 (1894) 197-238. Πρβ. Κ. Κ., ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 418 ἑ καὶ L. Traube ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 604-606. — Rudorff, Ueber die Glossare des Philoxenus und Cyrillus, ἐν Abhandlungen der Berliner Akad. 1865 σελ. 181-231, 366 ὅπου ἐρευνῶνται ἰδίως αἱ νομικαὶ γλῶσσαι. — Jos. Klein, Zu den Glossen des Philoxenus, ἐν Rhein. Museum 24 (1869) 289-302. — G. Loewe, Prodromus corporis gloss. Latin., ἐν Λειψίᾳ 1886 σ. 180 ἑ, 210 ἑ. — Alb. Dammann, De Festo Pseudophiloxeni auctore, Commentationes philol. Jenenses 5 (1894) 1-48 (μόνον περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ λατινικοῦ κειμένου τοῦ γλωσσαρίου).

3. Βυζαντηνὸς σχολικὸς διάλογος, ἐν ᾧ ὁ διδάσκαλος θέτει ἐρωτήσεις περὶ γραμματικῆς, ῥητορικῆς, φιλοσοφίας καὶ δικαίου καὶ ὁ ἴδιος πάλιν εἰς αὐτὰς ἀπαντᾷ, ἐπειδὴ ὁ μαθητὴς φυλάττει πάντοτε σιγήν, κεῖται ἐν τοῖς κώδιξιν Ambros. C. 222 inf. καὶ Vallicellianus F. 68. Τὸ ἀλλόκοτον τοῦτο εὐτελὲς ἔργον, ὅπερ δὲν ὁμοιάζει τόσον πρὸς τοὺς διαλόγους τοῦ μνημονευθέντος Ψευδοδωσιθέου ὅσον πρὸς σημειώσεις εἰς χρῆσιν τοῦ ἐξεταστοῦ, ἐγράφη βεβαίως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἰδίας ἀναφορᾶς εἰς τὴν νομικὴν ἐπιστήμην καὶ ἐκ τῶν παρατιθεμένων διδακτικῶν ἐγχειριδίων, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ια΄ αἰῶνος. Εἰδήσεις περὶ τοῦ βιβλίου παρὰ C. Wachsmuth ἐν Rhein. Museum 34 (1879) 156 καὶ W. Studemund, Anecdota graeca, ἐν Βερολίνῳ 1886 σ. 247. — Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ M. Treu, ἐν Βυζαντ. Δελτίῳ 2 (1893) 96-105 (μετὰ σχολίων καὶ ἐρεύνης περὶ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως).

233. Σουίδας. Τὸ ὄνομα τοῦτο φέρει λεξικὸν μέγα, λέξεων καὶ πραγμάτων ἑρμηνευτικόν, διασωθὲν ἐν διαφόροις χειρογράφοις, ὅπερ διὰ τὸν πλοῦτον τοῦ περιεχομένου ὑπερτερεῖ κατὰ πολὺ τὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συνήθη βυζαντηνὰ ἐκλογάρια, δυνάμενον νὰ συγκριθῇ μᾶλλον πρὸς τὰς μεγάλας τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἐρανιστικὰς συναγωγάς. Ὁ συγγραφεὺς εἶνε ἄλλως παντελῶς ἄγνωστος, ἀμφίβολον μάλιστα εἶνέ πως καὶ αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον θεσσαλικὸν ὄνομά του Σουίδας ἢ Σούδας· ἀλλὰ πιθανὸν ὅμως εἶνε ὅτι εὑρίσκετο ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ὑπηρεσίᾳ, περὶ τὴν ἐπιστήμην ἀσχολούμενος. Ὁ δὲ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου κατὰ προσέγγισιν τοὐλάχιστον δύναται ἀσφαλῶς νὰ τεθῇ εἰς τὰ μέσα τοῦ δεκάτου αἰῶνος· ἐν ἔτει 976 ἦτο ἤδη δημοσιευμένον. Ὁ παλαιότατος τῶν συγγραφέων, ὅστις παραπέμπει εἰς τὸν Σουίδαν εἶνε Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν κλασικῶν μελετῶν πολλοὶ κατέγιναν περὶ τὸν Σουίδαν, Ἕλληνες δὲ ἰδίως λόγιοι ἠρανίσθησαν πολλὰ ἐξ αὐτοῦ, οἷον ὁ Μακάριος[1], ὁ Μιχαὴλ Ἀποστόλιος (χάριν τῶν παροιμιῶν), ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις, Ἐμμανουήλ τις (πιθανῶς ὁ Χρυσολωρᾶς). Καὶ τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Εὐδοκίας φερόμενον ψευδεπίγραφον ἔργον εἶνε ἐράνισμα ἐκ τοῦ Σουίδα, συνταχθὲν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Τὸ σύγγραμμα τοῦ Σουίδα κυρίως εἰπεῖν δὲν εἶνε λεξικόν, ὡς ἐννοοῦμεν τὰ λεξικὰ σήμερον, ἀλλ' ἐπικρατεῖ ἐν αὐτῷ ὁ αὐτὸς γραμματικὸς ἅμα καὶ φιλολογικὸς χαρακτὴρ τῶν ὑστέρων ἑλληνικῶν καὶ βυζαντηνῶν χρόνων, ἄρα τὸ ἔργον εἶνε μεγάλη ἀποθήκη γνώσεων γραμματικῶν, λεξιλογικῶν, ἱστορικῶν καὶ λογοτεχνικῶν. Εἶνέ τι λοιπὸν μεσάζον μεταξὺ τῶν καθαρῶς λεξιλογικῶν ἅμα καὶ γραμματικῶν καὶ ἐτυμολογικῶν βιβλίων, ἅτινα περιέχουσι μόνον λέξεις, τύπους καὶ ἔτυμα λέξεων, καὶ τῶν σήμερον γνωστῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν λεγομένων λεξικῶν, ἅτινα κυρίως εἶνε πραγμάτων ἑρμηνευτικά. Εἰς τὰ γραμ-

[1]) Macarii hieromonachi eclogæ e lexico Suidae· δεῖγμα ὑπὸ H. Tittmann ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ λεξικοῦ τοῦ Ζωναρᾶ τόμ. Ιῳ σ. XCIV. Συγγενὲς πρὸς αὐτὸ φαίνεται ὅτι εἶνε τὸ ἐτυμολογικὸν τοῦ Σουίδα, ὅπερ περιγράφει ὁ Villoison, Anecd. gr. II 250. Πρβ. M. Schmidt, Hesychii lexicon IV. σ L.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ματικὰ καὶ ἐτυμολογικὰ αὐτοῦ μέρη ὁ Σουΐδας εἶνε ὅμοιος πρὸς τὰ καθαρὰ λεξιλόγια, οἷα τὸ τοῦ Ἁρποκρατίωνος καὶ ἄλλων, ἐξ ὧν καὶ ἤντλησεν. Ὥστε κατὰ τοῦτο δὲν παρέχει τι καινότροπον καὶ ἄξιον σημειώσεως. Ἀλλὰ μεγίστης σπουδαιότητος εἶνε τὰ πολυπληθῆ πραγμάτων ἑρμηνευτικὰ ἐκτενῆ ἄρθρα, τὰ ὁποῖα εἶνε καὶ μοναδικὰ ἐν συμπάσῃ τῇ βυζαντηνῇ παραγωγῇ. Ἀναφέρονται εἰς τὰ ποικιλότατα τῆς γνώσεως εἴδη, οἷον τὴν φιλοσοφίαν, τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν γεωγραφίαν, ἱστορίαν κτλ. Ἀλλὰ μεταξὺ πάντων ὑπερέχουσι διὰ τὴν ἀνεκτίμητον αὐτῶν ἀξίαν τὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας ἀναφερόμενα· εἶνε ἡ πορφύρα, ἥτις καλύπτει ὑπερμέτρως πολλὰς ἀδυναμίας καὶ ἁμαρτίας τῶν λοιπῶν μερῶν· ταῦτα ἀνυψώνουσι τὸν Σουΐδαν εἰς ἓν τῶν σπουδαιοτάτων μνημείων παντὸς τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος, ὅπερ, ἔστω καὶ δι' ἀποσπασμάτων μόνον, ἀντικαθιστᾷ ἀπειραρίθμους ἀπολεσθείσας εἰδήσεις περὶ συγγραφέων καὶ συγγραμμάτων. Ἕνεκα τῶν ἄρθρων τούτων ἐπέστησαν καὶ οἱ φιλόλογοι τὴν προσοχήν των εἰς τὸν Σουΐδαν ἀπ' ἀρχῆς ἤδη τοῦ αἰῶνος τῶν ἀνθρωπιστῶν καὶ χάριν αὐτῶν χρησιμεύει ὁ Σουΐδας σήμερον ἔτι ὡς ἀπαραίτητον ἐπιστημονικὸν βοήθημα εἰς πάντα ἑλληνιστήν. Διὰ τοῦτο καὶ πᾶσαι σχεδὸν αἱ νεώτεραι περὶ Σουΐδα μονογραφίαι πραγματεύονται περὶ τῶν βιογραφικῶν καὶ τῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας ἀναφερομένων σημειωμάτων αὐτοῦ.

Τὰ διάφορα ἄρθρα δὲν εἶνε διατεταγμένα κατὰ τὰ νῦν ἐθιζόμενα ἀλφαβητικῶς, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπὶ Σουΐδα καὶ πρὸ αὐτοῦ σύνηθες σύστημα τῆς ἀντιστοιχίας. Κατ' αὐτὸ διακόπτεται ἡ ἀλφαβητικὴ σειρά, κατατασσομένων συνεχῶς τῶν ὁμοιοφθόγγων στοιχείων καὶ συνδυασμῶν στοιχείων (φωνηέντων καὶ διφθόγγων) διὰ τοῦτο ἡ δίφθογγος αι δὲν ἀκολουθεῖ τὸ α, ἀλλὰ τὸ δ, ἐπειδὴ συνεχίζεται πρὸς τὸ ὁμοιόφθογγον ε· μετὰ τὸ ζ ἔρχονται ἑπομένως τὰ ει, η, ι, ἐπειδὴ πάντα εἶνε ὁμοιόφθογγα τοῦ ι· καὶ μετὰ τὸ ο ἄρα ἀκολουθεῖ τὸ ω καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἡ αὐτὴ ἀρχὴ φυλάσσεται καὶ διὰ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον στοιχεῖον τῶν λέξεων, ὥστε τὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἄρθρα ζητητέα κατὰ τὸν τύπον πα· παυ· παι, πε· πει, πη, πι. Ὁ διπλασιασμὸς τῶν γραμμάτων, ἰδίως τῶν ὑγρῶν, δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν. Πρὸς ταύτην τὴν ἀσυνήθη μέν, ἀλλ' ἁπλουστάτην διάταξιν δὲν ἠδύναντο νὰ συνοικειωθῶσι καὶ λόγιοι ἀκόμη ἄνδρες, διὸ ὁ μὲν Γκάϊσφορδ διηυκόλυνε τῶν γλωσσῶν τὴν εὕρεσιν διὰ πίνακος εὑρετηρίου, ὁ δὲ Βέκκερος, πάνυ κακῶς ποιῶν, διὰ πλήρους τοῦ λεξικοῦ διασκευῆς. Σημειωτέον ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἀντιστοιχίας ἀκολουθεῖ καὶ γερμανικόν τι λεξικόν, τὸ βαυαρικὸν τοῦ Schmeller.

Ἐν συγγράμματι τοιούτῳ, ὅπερ συναπηρτίσθη ἐκ παντελῶς ξένου ὑλικοῦ καὶ τοῦ ὁποίου ἡ μόνη ἀξία ἀκριβῶς ἐν τούτῳ τῷ ὑλικῷ ἔγκειται, τὸ περὶ τῶν πηγῶν ζήτημα εἶνε τὸ σπουδαιότατον πάντων. Ἀλλ' ἡ ἔρευνα αὕτη ἀνήκει εἰς τὰς δυσχερεστάτας φιλολογικὰς ἐργασίας, αἵτινες μόνον ὑπὸ ὡρίμων ἐπιστημονικῶς καὶ πεπειραμένων ἀνδρῶν δύνανται νὰ καταλήξωσιν εἰς ἐξαγόμενα μνείας ἄξια. Ἡ δυσκολία ἔγκειται κυρίως ἐν τούτῳ, ὅτι πρόκειται περὶ ἀνακαλύψεως οὐχὶ τῶν ἀρχαιοτάτων, ἀλλὰ τῶν νεωτάτων ἤτοι τῶν ἀμέσων πηγῶν. Θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς ἐρεύνης ταύτης ἀνάγκη νὰ εἶνε ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν ἀμέσων ὑπὸ τοῦ Σουΐδα χρησιμοποιηθέντων ὑποδειγμάτων καὶ τῶν πηγῶν ἐκείνων, ἐξ ὧν ταῦτα ἀμέσως ἢ πάλιν ἐμμέσως ἀπέρρευσαν. Τελεία καὶ πᾶσαν ἀξίωσιν ἱκανοποιοῦσα ἐξέτασις τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν γενεαλογίαν, τὴν ἀρχικὴν μορφὴν καὶ τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν ἄρθρων ἑκάστων, ἤθελε περιαγάγῃ ἡμᾶς εἰς τὰς ἀπωτάτας χώρας συμπάσης τῆς κλασικῆς φιλολογίας. Τοιούτους δὲ ἀπομεμακρυσμένους σκοποὺς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιδιώξωμεν ἐν τῷ παρόντι σχεδιάσματι περὶ τῶν βυζαντηνῶν γραμμάτων διὰ λόγους ἐσωτερικούς τε καὶ ἐξωτερικούς. Ἐνταῦθα δύναται νὰ ζητηθῇ μόνον τίνας πηγὰς ἀμέσως πρὸ ὀφθαλμῶν ἔσχεν ὁ Σουΐδας, ἤτοι ἐκ τίνων βιβλίων ἀπηρτίζετο ἡ ἰδιωτικὴ αὐτοῦ βιβλιοθήκη. Ἀλλ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἀνάγκη νὰ λεχθῇ, ὅτι ἐν πολλοῖς ζητήμασι καὶ τοῦ Βερνχάρδυ καὶ πολλῶν ἄλλων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αἱ ἐμβριθεῖς ἔρευναι οὐδὲ εἰς τὸν βαθμὸν ἐκεῖνον τῆς σχετικῆς τοὐλάχιστον βεβαιότητος ἀπέληξαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐν τοῖς τοιούταις πολλάκις ἀρκούμεθα. Ἓν μόνον οὐσιῶδες συμπέρασμα ἐξήχθη ἐκ τῶν νεωτέρων τούτων ἐρευνῶν, ὅτι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον περιορίζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραφέων, οὓς ἐξελάμβανον ἄλλοτε ὡς πηγὰς τοῦ Σουΐδα, ὥστε πολλαὶ τῶν ἀμέσων ἄλλοτε θεωρουμένων πηγῶν τοῦ Σουΐδα νῦν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἔμμεσοι. Αἱ σπουδαιόταται αὐτοῦ πηγαὶ εἶνε ἐν γένει λεξικά, σχόλια, ἱστορικοὶ (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν κωνσταντινίων ἐκλογῶν) καὶ πρὸ πάντων διασκευή τις τοῦ μεγάλου συγγράμματος Ἡσυχίου τοῦ Μιλησίου. Μερικώτερον ἀνευρίσκομεν τὰς ἑξῆς πηγάς:

1. Ἐκ τῶν λεξικῶν ἐχρησιμοποίησεν ὁ Σουΐδας τὸν ἐπίτομον Ἁρποκρατίωνα, ἀλλ' ἐκ καλλιτέρου κώδικος ἢ ἐκείνου, ὃν ὁ Φώτιος ἐγνώρισε· τὸ λεξικὸν τοῦ Ἑλλαδίου, εἰς ὃν ὀφείλει τὰ εἰς τὸν Φρύνιχον ἀναγόμενα ἄρθρα του· ἴσως τὸ λεξικὸν τοῦ Εὐδήμου καὶ δὴ καλλιτέραν τινὰ αὐτοῦ παραλλαγὴν ἢ τὴν τοῦ παρισιανοῦ κώδικος· τέλος γλώσσας τοῦ Ἡροδότου, νομικὰς καὶ θεολογικὰς γλώσσας. Οὐδὲν ἀκριβῶς γνωρίζομεν περὶ τῆς χρησιμοποιήσεως ἄλλων λεξικῶν, οἷον συντακτικῶν, τῶν λεξικῶν τοῦ Αἰλίου Διονυσίου καὶ Παυσανίου κτλ. Ἡ πολλὴ συμφωνία πρὸς τὸ λεξικὸν τοῦ Φωτίου δὲν προέρχεται, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Σουΐδα, καθὰ ὑπέλαβον ὁ Βερνχάρδυ, Κόβετ, Νάβερ καὶ ἄλλοι, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεως κοινῶν πηγῶν.

2. Σχόλια καὶ μάλιστα τέσσαρας συναγωγὰς αὐτῶν ἰδίως, ἤτοι τὴν τοῦ Συμμάχου καὶ Φαεινοῦ εἰς Ἀριστοφάνη κατὰ πληρέστερον ἀντίτυπον, ὥστε αἱ ἐκλογαὶ αὗται ἐπέχουσι τὴν θέσιν τρίτου κώδικος πρὸς τῷ ῥαυεννατικῷ καὶ βενετικῷ· τὴν εἰς Σοφοκλέα (ἰδίως εἰς Οἰδίπουν ἐπὶ Κολωνῷ, Οἰδίπουν τύραννον, Αἴαντα) ἐν παραλλαγῇ προσομοίᾳ πρὸς τὴν τοῦ λαυρεντιανοῦ κώδικον· τὰ εἰς Ὅμηρον ὑπὸ μορφὴν ὁμοιάζουσαν μᾶλλον πρὸς τὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βενετικὸν Β ἢ πρὸς τὸν βενετικὸν Α' τέλος τὰ ἀρχαιότερα καὶ καλλίτερα εἰς Θουκυδίδην σχόλια.

3. Μετὰ τὰ γραμματικὰ ἄρθρα ἀξιόλογα εἶνε τὰ εἰς τὴν γενικὴν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἀναφερόμενα, ἐν οἷς ἡ ἐξακρίβωσις τῶν ἀμέσων πηγῶν ἀπαντᾷ ἔτι μεγαλειτέρας δυσκολίας. Ἀναφέρονται μὲν εἰς ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς, τὸν Πολύβιον, Ἰώσηπον, Εὐτρόπιον κατὰ τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ Καπίτωνος, Προκόπιον, Μαλάλαν, Ἰωάννην Ἀντιοχέα, Θεοφύλακτον Σιμοκάττην, τὸ Πασχάλιον χρονικόν, τὸν Γεώργιον σύγκελλον, Νικηφόρον πατριάρχην, Γεώργιον μοναχὸν καὶ ἄλλους. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ παράδοσις τῶν συγγραφέων τούτων ἔχει πολλὰ χάσματα, δὲν εἶνε δυνατὸν ἐν ἑνὶ ἑκάστῳ ἀντικειμένῳ νὰ ὁρισθῇ, τίνας συγγραφεῖς ὁ Σουίδας ἀμέσως πρὸ ὀφθαλμῶν ἔλαβε. Ἵνα στηριχθῶμεν ἐπὶ θετικῆς τινος πρώτου βάσεως, πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὰ ἱστορικὰ τοῦ Σουίδα ἄρθρα οὐδὲν περιέχουσιν, ὅπερ νὰ μὴ γνωρίζωμεν ἡμεῖς καὶ ἀλλαχόθεν, ἤτοι κατὰ τὸ πλεῖστον κοινὰ πράγματα· ἔτι δὲ πρέπει νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι ὁ Σουίδας δὲν προετίθετο νὰ συγγράψῃ πλήρη ἱστορικὴν ἐγκυκλοπαιδείαν, ἀλλὰ εὔχρηστον ἀλφαβητικὸν ὀνομάτων πίνακα, πρὸς τὰ ὁποῖα συνδέονται τὰ κυριώτατα γεγονότα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Ἐὰν δὲ ἔτι ὑπ' ὄψιν λάβωμεν τὴν γενικὴν καὶ σχεδὸν ἄνευ ἐξαιρέσεως ἀποστροφὴν τῶν Βυζαντηνῶν πρὸς καθολικὰς ἱστορικῶν πηγῶν ἐρεύνας καὶ στοχασθῶμεν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἱστορικοὶ κατήρτιζον τὰ ἔργα των, τὰ ὁποῖα ἔχουσι μεγαλητέρας ἀξιώσεις ἢ ἐν ἁπλοῦν λεξικόν, σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀντλοῦντες ἐκ τῶν προχείρων καὶ προσεχεστέρων πηγῶν, χωρὶς νὰ σκανδαλίζωσί τινα διὰ τοῦτο —, ὰ θεωρήσωμεν τότε πιθανώτατον ὅτι καὶ ὁ Σουίδας, ὅσον καὶ ἂν ἀναμφισβητήτως πολλὰ ἀνέγνωσεν, ἠκολούθησε τὴν πρὸ πολλοῦ καθιερωμένην εὔκολον ἐκείνην ὁδὸν τῆς ἀπανθίσεως ὡς πρὸς τὰ ἱστορικά του ἄρθρα. Ἐπειδὴ δὲ εἶνε ἀποδεδειγμένον, ὅτι ὁ Σουίδας ἐν πολλοῖς ἄρθροις συμφωνεῖ πρὸς τὸν «κωνσταντίνιον» Ἰωάννην Ἀντιοχέα (ἴδε Α' τόμου σελ. 679 ἑ.), σαφὲς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶνε καὶ τίς ἦτο ἡ ἄμεσος πηγὴ τῶν ἱστορικῶν ἄρθρων. Αὕτη ἦτο ἡ μεγάλη Ἐρανιστικὴ ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Ἐν αὐτῇ εὑρῆκε καὶ τὰς ἐκ τοῦ Ἰωάννου Ἀντιοχέως ἐκλογάς, εἰς ὃν ὀφείλει ὡς φαίνεται ἰδίως τὰ εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἀναφερόμενα ἄρθρα. Διὰ τοὺς χριστιανικοὺς καὶ βυζαντηνοὺς χρόνους, διὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἐξήρκουν αἱ κωνσταντίνιαι ἐκλογαί, ἐχρησιμοποίησεν ὁ Σουΐδας, ὅπως ἀπέδειξεν ὁ Κάρολος δὲ-Βώρ, ἰδίως τὴν χρονογραφίαν τοῦ Γεωργίου μοναχοῦ, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὴν διασκευὴν ἣν ἐξέδωκεν ὁ Μυράλτος, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχικῇ της μορφῇ. Ὁ Γεώργιος παρέσχεν εἰς τὸν Σουΐδαν περισσοτέραν παντὸς ἄλλου ἱστορικοῦ ὕλην. Τοιουτοτρόπως περιορίζονται αἱ πηγαὶ τῶν ἱστορικῶν τοῦ Σουΐδα ἄρθρων εἰς δύο μάλιστα, ἤτοι εἰς τὴν κωνσταντίνιον ἐγκυκλοπαιδείαν διὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους, καὶ εἰς τὰς κοινὰς βυζαντηνὰς χρονογραφίας, ἰδίως δὲ τὸν Γεώργιον μοναχὸν διὰ τὴν βυζαντηνὴν ἐποχήν.

4. Ὅπως ὡς κόκκοι χρυσοῦ ἀναγνωρίζονται αἱ εἰς τὰ κλασικὰ συγγράμματα ἀναφερόμεναι εἰδήσεις τοῦ Σουΐδα, οὕτω καὶ τὸ περὶ τῆς προελεύσεως τούτων τῶν μερῶν τοῦ συγγράμματός του ζήτημα εἶνε πρωτεῦον κατὰ τὴν σπουδαιότητα. Ἀσφαλῶς νῦν γνωρίζομεν ὅτι τὴν κυρίαν τούτων πηγὴν πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν ἐν τῷ μεγάλῳ καὶ παντοίας σοφίας πλήρει Ὀνοματολόγῳ Ἡσυχίου τοῦ Μιλησίου· ἀλλ' ὁ Σουΐδας πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχε τὸ ἔργον τοῦτο οὐχὶ ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν, ἀλλὰ τὴν ἀνώνυμον ἐπιτομὴν μόνον, ἥτις συνετάχθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 829 καὶ 857 καὶ ἐξ ἧς καὶ ὁ Φώτιος εἰς τὴν Μυριόβιβλον παρέλαβε τὰς πλείστας βιογραφικὰς σημειώσεις. Τὰς περὶ κωμικῶν ὅμως εἰδήσεις συνεπλήρωσεν ὁ Σουΐδας ἐκ τοῦ Ἀθηναίου, χρησιμοποιήσας καὶ τῶν δύο πρώτων βιβλίων τούτου οὐχὶ τὴν σήμερον σωζομένην ἐπιτομήν, ἀλλὰ τὸ πλῆρες κείμενον, κατὰ τὸ ὁποῖον διέσωσε τὰ λοιπὰ δεκατρία βιβλία ὁ βενετικὸς κῶδιξ. Τὸ κολοσσιαῖον ἔργον Φίλωνος τοῦ ἐκ Βύβλου βεβαίως δὲν ἔλαβεν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁ Σουΐδας εἰς χεῖρας. Καὶ τὰς περὶ ἁγίων καὶ αἱρετικῶν εἰδήσεις δὲν ἔλαβεν ἀμέσως ἐξ ἱστορικῶν τῆς ἐκκλησίας, οἷος ὁ Σωκράτης, Φιλοστόργιος καὶ ἄλλοι, ἀλλ' αὖθις ἐκ τῆς ἐπιτομῆς τοῦ Ἡσυχίου καὶ ἐκ τοῦ Γεωργίου μοναχοῦ. Τὸ μόνον ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων, ὅπερ δὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ τῶν ὑπὸ Σουΐδα χρησιμοποιηθέντων βιβλίων, εἶνε τοῦ Θεοδωρήτου τὸ εἰς τοὺς ψαλμοὺς ὑπόμνημα.

Ἐν ταῖς πηγαῖς ταύταις εὗρεν ὁ Σουΐδας τὴν ὕλην ἤδη ἐπεξειργασμένην, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ ἐπὶ τῶν συγγραφέων μελέτη, ἧς καρπὸς πρέπει ἴσως νὰ θεωρηθῇ πλέον τοῦ ἡμίσεος τῶν ἀποθησαυρισμένων γλωσσῶν, εἶνε προσοχῆς ἀξία. Ὁ Σουΐδας ἔκαμε λίαν ἐκτεταμένας σχετικῶς μελέτας, περιλαμβανούσας (πλὴν ἐννοεῖται τῶν εἰρημένων λεξικῶν καὶ ἐγκυκλοπαιδειῶν) 1ον ἐκ τῶν ποιητῶν τὸν Ὅμηρον, Ἡσίοδον, Πίνδαρον, Σοφοκλέα, Ἀριστοφάνη, Βάβριον, Γεώργιον Πισίδην (εἶνε λίαν χαρακτηριστικὸν ὅτι περὶ τοῦτον κατέγινε κατὰ προτίμησιν) καὶ τὴν ἀνθολογίαν. 2ον ἐκ μὲν τῶν θύραθεν ἱστορικῶν: τὸν Ἡρόδοτον, Θουκυδίδην (μετὰ τοῦ ἐν ἓξ χωρίοις παρατιθεμένου βιογράφου Μαρκελλίνου), τὸν Ξενοφῶντα (ἀνάβασιν), τὸν Πολύβιον, Ἰώσηπον, Ἀρριανόν, Προκόπιον, Ἀγαθίαν, Θεοφύλακτον, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα εὗρεν ἐν τῇ κωνσταντινίῳ ἐγκυκλοπαιδείᾳ· ἐκ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἀσφαλῶς μόνον τὸν Θεοδώρητον, ἴσως δὲ καὶ τὸν Βασίλειον, Γρηγόριον Ναζιανζηνόν, Ἰωάννην Χρυσόστομον, Σωκράτην καὶ ἄλλους, ἐὰν μὴ καὶ τούτους πρέπῃ ἁπλῶς ν' ἀντικαταστήσωμεν διὰ τοῦ Γεωργίου μοναχοῦ, περὶ οὗ ὅμως πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ μορφῆς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς. 3ον ἐκ τῶν φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν τὸν Ἀρτεμίδωρον, Μάρκον Ἀντωνῖνον, Λαέρτιον Διογένην, Φιλόστρατον, Ἀλέξανδρον Ἀφροδισιέα, Ἰάμβλιχον, Μαρῖνον, Δαμάσκιον, Ἰωάννην Φιλόπονον. 4ον ἐξ ἄλλων συγγραφέων τὸν Λουκιανόν, Αἰλιανόν, Ἰουλιανόν, Συνέσιον. 5ον. Ἐκ τοῦ Αἰσχύλου μόλις ὡς φαίνεται ἀνέγνωσε τὰς τρεῖς κυρίως ἐν Βυζαντίῳ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀναγινωσκομένας τραγῳδίας· καὶ τὰ ἐκ τοῦ Εὐριπίδου παρατιθέμενα χωρία, τὰ ἐξ ἀπολεσθέντων κωμικῶν (τοῦ Μενάνδρου) καὶ τῶν ἀλεξανδρηνῶν ποιητῶν (Καλλιμάχου, Νικάνδρου) δὲν προέρχονται ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ μελέτης, ἀλλ' ἐκ δευτερευουσῶν πηγῶν ἤτοι γλωσσαρίων, ῥητορικῶν λεξικῶν, ἀττικιστῶν καὶ ἀντιαττικιστῶν. Ἐκ τοιούτων πηγῶν παρέλαβε καὶ τὰ ἐκ τοῦ Ἀντιφῶντος χωρία, τοῦ Ἰσαίου, τοῦ Λυκούργου, τοῦ Ὑπερίδου. Καὶ τὰ ἐκ τοῦ Λυσίου, Δημοσθένους καὶ ἰδίως τοῦ Ἰσοκράτους προέρχονται κατὰ μέγα μέρος ἐκ συντακτικῶν λεξικῶν. Περὶ τῶν γεωγράφων (Στράβωνος) δὲν ἐφρόντισεν, ὡς φαίνεται, διόλου.

Ἀλλ' ἵνα κρίνωμεν ὀρθῶς περὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν μελετῶν τούτων πρέπει ἔτι ἅπαξ νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι πολλὰ τῶν συγγραμμάτων δὲν ἐγνώρισεν ἐν πρωτοτύπῳ, ἀλλὰ ἐμμέσως διὰ τῶν ἐκλογῶν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Τοιαύτης προελεύσεως εἶνε τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν τοῦ Πολυβίου, Διοδώρου, Διονυσίου Ἁλικαρνασσέως, Νικολάου Δαμασκηνοῦ, Εὐναπίου καὶ τῶν μικρῶν ἱστορικῶν Πρίσκου, Μάλχου, Μενάνδρου πρωτήκτορος, ὡσαύτως τὰ ἐκ τοῦ Ἰωάννου Ἀντιοχέως, βεβαίως δὲ καὶ τὰ ἐκ τοῦ Ἰωσήπου, Δίωνος Κασσίου καὶ Ἀππιανοῦ. Οὐχὶ δὲ καὶ πάντας τοὺς εἰρημένους συγγραφεῖς μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριβείας διῆλθεν. Ἀλλ' οὐδὲ προετίθετο νὰ παράσχῃ πλήρη καὶ τέλειον πίνακα τῶν ἰδιωτισμῶν αὐτῶν, ὁπωσδήποτε ὅμως διῆλθεν αὐτοὺς ἢ τοὐλάχιστον μέρη αὐτῶν, ἀνὰ χεῖρας φέρων τὸν κάλαμον. Διὰ τί ὅμως συνεβουλεύθη ὁ Σουΐδας πλὴν τῶν λεξικῶν διὰ τὰς γλώσσας αὐτοῦ καὶ τοὺς εἰρημένους συγγραφεῖς αὐτούς; Διατί δὲν περιωρίσθη εἰς τὰ ὑπάρχοντα ἤδη μεγάλα λεξικὰ διὰ τὸ καθαρῶς γραμματικόν, λεξιλογικὸν καὶ ἐτυμολογικὸν μέρος; Ἡ ἀπόκρισις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶνε εὔκολος. Οἱ ἀττικισταὶ καὶ λεξικογράφοι περιωρίζοντο συμφώνως πρὸς τὸν ἰδιαίτερόν των σκοπὸν εἰς μικρὸν κύκλον συγγραφέων καὶ εἰς μέτριον ἀριθμὸν μαρτυριῶν ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ Σουΐδας ἐζήτησε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ ἑαυτοῦ ἔργον πάντα τὰ γένη τῆς λογοτεχνίας καὶ πάντας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοὺς αἰῶνας, πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν δὲν ἐξήρκουν μόναι αἱ ὑπάρχουσαι συναγωγαὶ καὶ τὰ γλωσσάρια. Ἕνεκα τούτου ἐπολλαπλασίασε τὰς ἐξ αὐτῶν ἐκλογὰς κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ πλέον διὰ τῶν καρπῶν τῆς ἰδίας του μελέτης, ἂν καὶ οὐχὶ μεθοδικῶς καὶ ἰδίως ἀνιστορήτως. Δὲν διακρίνει τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἀπὸ τῆς μεταγενεστέρας οὔτε τὸ σπάνιον ἀπὸ τοῦ συνήθους οὔτε τὴν πεζὴν χρῆσιν ἀπὸ τῆς ποιητικῆς· οὐδὲ τὰ ὀνόματα αὐτὰ τῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν λαμβάνει τὰς μαρτυρίας, ἀναγράφει τακτικῶς, πρὸς μεγίστην ἀδημονίαν τῶν νεωτέρων κριτικῶν. Σαφεστάτη γίνεται ἡ ἀμεθοδία του ἐκεῖ ὅπου διαφόρους γλώσσας εὑρῆκεν ἐν ἑνὶ λήμματι· ἀντὶ νὰ ἐπεξεργασθῇ αὐτὰς συγχωνεύων εἰς ἓν ἄρθρον, παραθέτει μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, χωρὶς κἂν νὰ ἄρῃ τὰς τυχὸν ἀντιφάσεις. Καὶ ἂν μόνον τοῦτο ἔπραττε δεόντως, οὐδὲν παράπονον θὰ εἴχομεν κατ' αὐτοῦ. Θὰ ἠδυνάμεθα τότε τὰς διαφόρους σημειώσεις καὶ εἰδήσεις νὰ ἐξακριβώσωμεν κριτικῶς· δυστυχῶς ὅμως συνενώνων τὰς διαφόρους γλώσσας, συνέχεε τὰ μέρη αὐτῶν ἀπιστεύτως, ηὔξησε διὰ προσθηκῶν καὶ ἠκρωτηρίασε διὰ παραλείψεων. Ἡ σύγχυσις φθάνει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον ἐν ταῖς βιογραφικαῖς σημειώσεσι περὶ ὁμωνύμων προσώπων. Εἶνε δὲ καὶ δύσκολον νὰ διακρίνωμεν, κατὰ πόσον τῆς ἀσαφείας καὶ συγχύσεως ταύτης ὑπαίτιος εἶνε αὐτὸς ὁ Σουίδας καὶ κατὰ πόσον ἔφθειραν ἄλλων χεῖρες κατόπιν τὸ κείμενον. Βέβαιον δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι τὸ σύγγραμμα — ὡς εἶνε ἐπόμενον ἕνεκα τῆς φύσεως αὐτοῦ — διὰ νοθειῶν σπουδαίως παρεμορφώθη· ἀλλ' εἶνε ἐπικίνδυνος ἐπιχείρησις νὰ ζητήσῃ τις νὰ ὁρίσῃ ἀκριβῶς ποῦ καὶ πόσον ἐνοθεύθη. Καὶ αὐτὸς ὁ Βερνχάρδυ ὑπερέβη τὸ μέτρον ἐν τούτῳ, π.χ. σχετικῶς πρὸς τὸν Ἀθήναιον, μολονότι ἡ κριτικὴ αὐτοῦ ὀξυδέρκεια ὥρισεν ἐν γένει ὀρθῶς τὰ γνωρίσματα τῆς παρὰ Σουίδᾳ νοθείας. Παρέμβλητα π.χ. εἶνε ἐξάπαντος νέα λήμματα, τὰ ὁποῖα ἐπιμελεῖς ἀναγνῶσται κατεσκεύασαν ἐκ σπουδαίων χωρίων αὐτοῦ τοῦ λεξικοῦ, εἰς ἃ ὅμως πάντοτε παραπέμπουσι διὰ τοῦ ζήτει, ἔστιν ἐν τῷ καὶ τῶν τοιούτων· παρέμβλητοι εἶνε ἐννοεῖται αἱ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προσθῆναι ἐκ μεταγενεστέρων συγγραφέων, οἷον τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἢ ἐξ ἄλλων οὓς ἀποδεδειγμένως ὁ Σουΐδας δὲν ἐγνώρισεν· ἔτι δὲ γλῶσσαι, κείμεναι ἐν τοῖς κυρίοις χειρογράφοις ἐν τῷ περιθωρίῳ, ἢ ἐν ἑνὶ καὶ μόνῳ αὐτῶν· συντομώτεραι παραφράσεις μακροτέρων χωρίων παρακείμεναι εἰς τὸ πρωτότυπον κείμενον κτλ. Γνωμικὰ καὶ παροιμίαι ἐνοθεύθησαν ὡς φαίνεται πολύ, ἂν καὶ δύσκολον εἶνε νὰ διακρίνωμεν ἐνταῦθα τὰς μερικὰς περιστάσεις. Παρὰ τὰ μειονεκτήματα αὐτοῦ τὸ σύγγραμμα τοῦ Σουΐδα εἶνε μέγα μνημεῖον ἐρανιστικῆς ἐπιμελείας πεπαιδευμένου ἀνδρὸς ἐξ ἐποχῆς τοιαύτης, καθ' ἣν ἐν πάσῃ τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ αἱ φιλολογικαὶ σπουδαὶ σχεδὸν ἐντελῶς ἦσαν παρημελημέναι, ὅπερ αὖθις ἀποδεικνύει πόσον πολυπληθῆ λείψανα ἀρχαίας παιδείας παρέλαβε καὶ ἐκαλλιέργησε τὸ Βυζάντιον, ἐνῷ τόσαι καταιγίδες ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ ἐνέσκηπτον κατ' αὐτοῦ.

1. Ἐκδόσεις: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Δημητρίου Χαλκονδύλη, ἐν Μεδιολάνῳ 1499. — Περὶ τῶν ἀκολούθων ἐκδόσεων, μιᾶς τοῦ Ἄλδου, τῆς ὑπὸ Portus, Kuesterus κ. ἄ. ἴδε τοῦ Bernhardy τὰ προλεγόμενα σ. 90 ἑ. — Νῦν πρὸς χρῆσιν εἶνε μόνη ἡ ἔκδοσις: Suidae lexicon κτλ. rec. Thomas Gaisford, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Ὀξωνίᾳ 1834. Ὁ τρίτος τόμος περιέχει τὸ προοίμιον καὶ τρεῖς ὡραίους εὑρετηρίους πίνακας. — Ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν ἔκδοσιν κατέστησε περιττὴν ἡ ὑπὸ Godofredus Bernhardy, Suidae lexicon κτλ. ἐν τόμοις δυσὶ καὶ μέρεσι τέσσαρσι, ἐν Χάλλῃ καὶ Βρουνσβίγῃ 1834-1853, ἓν τῶν μεγίστων ἔργων τῆς νεωτέρας φιλολογίας. Ὁ πρῶτος τόμος περιέχει τὰς τὴν βάσιν τῆς ὅλης ἐρεύνης ἀποτελούσας τέσσαρας Commentationes de Suidae lexico, ἐν αἷς μετὰ κρίσεως βαθείας λόγος γίνεται περὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ χρόνου τοῦ συγγραφέως, τῆς ἱστορίας τοῦ συγγράμματός του, τῶν πηγῶν, τῶν χειρογράφων, ἐκδόσεων καὶ συμβολῶν. Τὸν κριτικὸν ἔλεγχον τοῦ Gaisford διασκευάσας παρέλαβε καθ' ὁλοκληρίαν ὁ Βερνχάρδυ, τὰς δὲ ἑρμηνευτικὰς σημειώσεις ἀποκαθάρας ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ περιττοῦ βάρους περιώρισε συντομώτατα εἰς τὰ οὐσιωδέστατα· περιττὴ εἶνε ἡ λατινικὴ μετάφρασις, ἣν ὁ Βερνχάρδυ κατ' αἴτησιν τοῦ ἐκδότου παρέθηκεν. — Ἐν συγ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κρίσει πρὸς τὸ γιγάντειον τοῦτο ἔργον, παθολογικὸν σχεδὸν μόνον ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ἔκδοσις, ἣν ὀλίγον μετὰ τὴν τελείαν ἐκείνου δημοσίευσιν ἐξετύπωσεν ὁ Βέκκερος: Suidae lexicon ex recogn. Imm. Bekkeri, ἐν Βερολίνῳ, παρὰ G. Reimer 1854. Παραλειφθέντος τοῦ κριτικοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως, διὰ περιορισμοῦ τῶν σχολίων καὶ τῶν πινάκων καὶ ὁμοίων ἄλλων τεχνασμάτων κατωρθώθη νὰ περιληφθῇ ἐν αὐτῷ ὁλόκληρος ὁ Σουΐδας εἰς ἕνα μόνον τόμον, οὕτως ὅμως ὥστε διὰ τοὺς λογίους (καὶ τίς ἄλλος μεταχειρίζεται τὸν Σουΐδαν;) ἡ ἔκδοσις κατέστη ἄχρηστος. Αἱ εὐτυχεῖς δὲ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διορθώσεις τοῦ Βεκκέρου, αἵτινες ἠδύναντο νὰ περιληφθῶσιν εἰς οὐχὶ μακρὰν διατριβήν, δὲν μεταβάλλουσι διόλου τὸ πρᾶγμα.

2 Βοηθήματα: Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 6, 389-595, ὅστις σημειώνει τινὰ περὶ Σουΐδα καὶ ἀπαριθμεῖ κατὰ τὰς ἀρχαίας ἐκδόσεις τοὺς συγγραφεῖς, εἰς οὓς παραπέμπει ὁ Σουΐδας. — Πᾶσα ἡ περιττὴ πλέον αὕτη ὕλη ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patr. gr. 117, 1193-1424. Ἡ λοιπὴ παλαιοτέρα βιβλιολογία ἀπαριθμεῖται ὑπὸ Bernhardy, Prolegomena σ. 96 ἑ. — Κύριον σύγγραμμα: Ἡ ἐκ τεσσάρων πραγματειῶν συγκειμένη εἰσαγωγὴ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Bernhardy, τόμ. I 1. — Ἔτι δὲ ἡ ὑπὸ Moritz Schmidt κρίσις περὶ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Bernhardy καὶ Bekker ἐν Jahns Jahrbücher 71 (1855) 469-500 καὶ 775-800. — Did. Volkmann, De Suidae biographicis quaestiones selectae, ἐν Βόννῃ 1861· De Suidae biographicis quaestiones alterae ἐν τοῖς Symbola philologorum Bonnensium in honorem Fr. Ritschelii collecta, ἐν Λειψίᾳ 1864-1867 σ. 715-730· De Suidae biographicis quaestiones novae, Programm ἐν Schulpforta 1873. — Otto Schneider, De Callimachi operum tabula quae exstat apud Suidam, ἐν Gotha 1862 ἔπειτα ἀνετυπώθη ηὐξημένη ἐν τοῖς Callimachea αὐτοῦ, τόμ. 2ῳ (ἐν Λειψίᾳ 1873) 2-33. — C Wachsmuth, De fontibus, ex quibus Suidas in scriptorum Graecorum vitis hauserit, ἐν τοῖς Symbola philol. Bonnensium in honorem Fr. Ritschelii collecta, ἐν Λειψίᾳ 1864-1867 σ. 135-152. — A. Naber, Photii Lexicon, Proleg. 164-167. — Fr. Nietzsche, De Laertii Diogenis fontibus, ἐν Rhein. Museum 24 (1869) 210 ἑ. — R.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Hercher, Ueber einige Fragmente bei Suidas, ἐν Monatsberichte der Berliner Akad. 1875 Ἰανουαρ. σ. 1 ἑ. — E. Hiller, Photios, Suidas, Apostolios, ἐν Philologus 34 (1876) 226-234 (περὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ Φωτίου καὶ Σουΐδα ὑπὸ τοῦ Ἀποστολίου εἰς τὴν συλλογὴν τῶν παροιμιῶν του). — Περί τινος συλλογῆς παροιμιῶν ἐν κώδικι τοῦ Escurial, ἥτις ἀπηρτίσθη ἐν μέρει ἐξ ἀρχαιοτέρων πηγῶν, ἐν μέρει ἐκ τοῦ Σουΐδα, πραγματεύεται ὁ Ch. Graux ἐν Revue de philologie 2 (1878) 219-237 — Περὶ τῶν ἐν ἐπιτομῇ τοῦ Σουΐδα παροιμιῶν πραγματεύεται ὁ B. Schneck, Quaestiones paroemiographicae de codice Coisliniano 177 et Eudemi quae feruntur lexicis, Dissert., ἐν Βρεσλαυίᾳ 1892. — E. Rohde, Γέγονε in den Biographica des Suidas, ἐν Rhein. Museum 33 (1878) 161-220 καὶ 638 ἑ. (ἀποδεικνύει ὅτι γέγονε κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν σημαίνει τὴν γέννησιν, ὡς ἐνόμισεν ὁ A. Schöne, ἀλλὰ τὴν ἀκμήν). — H. Flach, Untersuchungen über Eudokia und Suidas, ἐν Λειψίᾳ 1879 (ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὸ ζήτημα περὶ τῆς γνησιότητος τῆς Ἰωνιάδος τῆς Εὐδοκίας. — A. Daub, De Suidae biographicorum origine et fide, ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτ. τόμῳ 11 (1880) 401-490· Studien zu den Biographica des Suidas, ἐν Freiburg in B. καὶ ἐν Τυβίγγῃ 1882. — Guilelm. Kausch, De Sophoclis fabularum apud Suidam reliquiis, Dissert., Halle 1883. — Περὶ τοῦ Λαερτίου Διογένους ὡς πηγῆς τοῦ Σουΐδα πρβ. A. Kreuttner, Andronici qui fertur libellus Περὶ παθῶν, Dissert., ἐν Heidelberg 1884 καί: Die stoischen definitionen der affecte bei Suidas, ἐν Philologus 46 (1888) 755-757. — G. Fr. Unger, Die troische Aera des Suidas ἐν Abhandlungen der bayer. Akad. I. Classe 17 Band, 3. Abtheilung (1885) σ. 515-605. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ L. Cohn, ἐν Berliner philol. Wochenschrift 1886 σελ. 838-845. — C. de Boor, Zu Johannes Antiochenus, ἐν Hermes 20 (1885) 321-330 καί: Die Chronik des Georgios Monachos als Quelle des Suidas, ἐν Hermes 21 (1886) 1-26. — P. Roellig, Quae ratio inter Photii et Suidae lexica intercedat, Dissert., ἐν Halle 1887 = Dissertationes philologicae Hallenses, τόμ. VIII. 1-66. Τὴν ὑπὸ Roellig πολεμηθεῖσαν γνώμην,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅτι ὁ Σουΐδας ἤντλησεν ἐκ τοῦ Φωτίου, συνεμερίζοντο ἰδίως ὁ Cobet ἐν Mnemosyne 9 (1860) 399 ἑ., 411 ἑ. καὶ ὁ Naber, Photii lexicon, Proleg. 150 ἑ., 164 ἑ. — G. Kaibel, Athenaeus und Suidas, ἐν Hermes 22 (1887) 323-333. — Περὶ τῆς πηγῆς τοῦ Σουΐδα ἐν ταῖς ἐπικλήσεσι θεῶν: G. Wentzel, Ἐπικλήσεις θεῶν sive de deorum cognominibns etc., Dissert., ἐν Γοττίγγῃ 1889 σ. 3 ἑ.— Ὁ G. Wentzel συνέγραψε καὶ πραγματείαν περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Σουΐδα βραβευθεῖσαν ὑπὸ τῆς Βερολινίας Ἀκαδημίας, ἥτις δὲν ἐξεδόθη ἔτι. Τὰ κύρια αὐτῆς συμπεράσματα συνέπτυξεν ἐν τῇ πραγματείᾳ: Beiträge zur Geschichte der griechischen Lexicographen, ἐν Sitzungsberichte der Berliner Akad. 1895 σ. 477-487. — Διορθώσεις ὑπὸ Γ. Α. Παπαβασιλείου ἐν Ἀθηνᾷ 1 (1889) 227-234. — Ew. Bruhn, Suidea, ἐν Rhein. Museum 45 (1890) 273-283. — Περὶ τοῦ ὑπὸ Σουΐδα χρησιμοποιηθέντος ἀντιτύπου τοῦ Βαβρίου πρβ. Jul. Werner, Quaestiones Babrianae, Berliner Studien XIV 2, ἐν Βερολίνῳ 1892. — Αἱ πολὺ διεσπαρμέναι μικρότεραι συμβολαί, ἰδίως αἱ διορθώσεις χωρίων, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ καταλεχθῶσιν ἐνταῦθα Πρβ. W. Engelmann, Bibliotheca scriptorum classicorum I η΄ ἐκδόσεως (1880) 724 ἑ. καὶ διὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὴν Bibliotheca philologica classica τοῦ Calvary.— Πρβ Christ, Griechische Litteraturgeschichte ἔκδ. γ΄. § 633.

3. Περὶ νέου κώδικος τοῦ Σουΐδα ἐκ τοῦ ιγ΄-ιδ΄ αἰῶνος, ὅστις ἄλλως δὲν φαίνεται ἔχων ἀξίαν ἴδε C. Tischendorf, Notitia editionis codicis biblion Sinaitici, ἐν Λειψίᾳ 1860 σ. 59 ἑ.— Περὶ λατινικῆς ἐπιτομῆς τοῦ Σουΐδα καταρτισθείσης κατὰ τὸν ιγ΄ αἰῶνα διὰ τοῦ Robert von Lincoln (ἀποθαν. τὸ 1253) καὶ περιλαμβανούσης μόνον τὰ μεγαλείτερα ἱστορικὰ καὶ βιογραφικὰ ἄρθρα (Liber Suda) ἴδε Valentin Rose ἐν Hermes 5 (1871) 155-158.

4. Τὸ ὄνομα τοῦ ἡμετέρου λεξικογράφου εἶνε σπανιώτατον· ὑπάρχει ἀρχαῖος ἱστορικὸς Σουΐδας, ἀναφερόμενος ὑπὸ Στράβωνος, Στεφάνου Βυζαντίου κ. ἄ ὡς συγγραφεὺς Θεσσαλικῶν. Ἴδε G. Bernhardy Proleg. σ. 27 καὶ C. Müller, Fragmenta historic. graec. II 464 ἑ. — Περὶ τῆς προσῳδίας τοῦ ὀνόματος (Σουΐδας) ὁμι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λεῖ ὁ J. E. Sandys, The pronounciation of Suidas, ἐν Classical Review 5 (1891) 434.

5. Λεξικὸν Σαββαϊτικόν. Ἀπόσπασμα λεξικοῦ σπουδαῖον διὰ τὴν διάσωσιν ἀποσπασμάτων ποιητῶν, οὗ αἱ πηγαὶ δὲν ἠρευνήθησαν ἔτι, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς λέξεως αὔξησις καὶ τελευτῶν εἰς ἄρθρον ἐξαιρέσεως δίκη, ἀνευρέθη ἐσχάτως ἐν τῷ κώδικι 137 τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα: Lexicon Sabbaiticum nunc primum edidit A. Papadopulos-Kerameus, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1892 τόμ. 280 τεύχει Ἀπριλ. σ 39 ἑ. — Περὶ τῆς ἀξίας του πρβ. Theod Kock, Komikerfragmente im Lexicon Sabbaiticum, ἐν Rhein. Museum 48 (1893) 579-591.

234. Κύριλλος. Ὑπὸ τὸ ὄνομα Κυρίλλου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας παρεδόθη ἐν ἀπειραρίθμοις, πολλάκις ἐντελῶς ἀλλήλων διαφέρουσι χειρογράφοις γλωσσάριον κατὰ στοιχεῖον: Κυρίλλου τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας λέξεων συναγωγὴ κατὰ στοιχεῖον. Τὸ ζήτημα ἂν πραγματικῶς τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὸν πατριάρχην Κύριλλον τὸν ἀκμάσαντα κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ε΄ αἰῶνος, δὲν ἐλύθη εἰσέτι, οὐδὲ τὸ περὶ τῶν πηγῶν αὐτοῦ καὶ τῆς πρὸς ἄλλα συγγενείας ἀρκούντως ἠρευνήθη. Τὸ οὐσιῶδες αὐτοῦ μέρος ἀποτελεῖ, ὡς φαίνεται, ἀρχαῖον ῥητορικὸν λεξικόν, ὅπερ ὁ συγγραφεὺς ἐπλάτυνε διὰ παρεμβολῶν ἐκ διαφόρων γλωσσαρίων τοῦ Ὁμήρου, Εὐριπίδου, τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἄλλων συγγραμμάτων. Σπουδαῖον εἶνε τὸ ὅτι ἀποδεδειγμένως τὸ γλωσσάριον τοῦ Κυρίλλου συνεχωνεύθη εἰς τὸ λεξικὸν τοῦ Ἡσυχίου ὑπὸ μεταγενεστέρων ἐκδοτῶν. Κατὰ τὰ λοιπὰ εἶνε ἀνάγκη ἔτι νὰ διασαφηθῶσι τὰ τοῦ γλωσσαρίου. Ἐν νεωτέροις βιβλίοις ἐσυγχίσθη τὸ καθαρῶς ἑλληνικὸν τοῦτο γλωσσάριον πρὸς τὸ ἑλληνολατινικὸν τοῦ Ψευδοκυρίλλου (ἴδε ἀνωτ. σελ. 310). Περὶ τοῦ συγγενοῦς πρὸς τὸν Κύριλλον λεξικοῦ τοῦ Ζωναρᾶ ἴδε Α΄ τόμου σελ. 759.

1 Τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτυπωθέντα εἶνε ἐλεεινὰ καὶ ἀνωφελῆ ἀποσπάσματα, καὶ ταῦτα κατά τινα μόνον αὐθαιρέτως ἐκλεγέντα χειρόγραφα,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὥστε ἐκ τούτων δὲν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀσφαλῆ κρίσιν περὶ τοῦ Κυρίλλου. Ἓν τεμάχιον ἐκ χειρογράφου τῆς Μόσχας ἐξέδωκεν ὁ Chr. Fr. Matthaei ἐν τοῖς Glossaria graeca minora, ἐν Μόσχᾳ 1774, I 11 ἑ. — Ἐκ κώδικος τοῦ Μονάχου ἐξέδ. τὰ στοιχεῖα M καὶ N ὁ B. F. Dozen ἐν τοῖς Aretins Beiträge zur Geschichte und Litteratur 9 (1807) 1253 ἑ. — Κατόπιν ἐχρησιμοποίησεν ὁ Tittmann τὸ ἀντίγραφον τοῦ κώδικος τοῦ Matthaei διὰ τὴν ἑαυτοῦ ἔκδοσιν τοῦ Ζωναρᾶ I σ. XCVII-CXIV. — Ἐκ βιενναίου χειρογράφου ἐξέδ. δείγματα τοῦ στοιχείου A ὁ Barth. Kopitar, Hesychii glossographi discipulus et ἐπιγλωσσιστὴς Russus, ἐν Βιέννῃ 1839 σ. V-XXIV. — Ἐκ τινος βοδληϊανοῦ καὶ βαροκκιανοῦ ἐξέδ. δείγματα ὁ J. A Cramer, Anecd. Paris. 4 (1841) 177-201. — Περί τινος χειρογράφου τοῦ Λουγδούνου Βαταυῶν (Leiden) καὶ τῆς συγγενείας του πρὸς τοὺς βιενναίους κώδικας πραγματεύεται ὁ E Mehler, De Cyrilli archiepiscopi Alexandrini lexico inedito, ἐν Mnemosyne 3 (1854) 213-225 καὶ 353-362. Ἡ ὑπὸ Mehler σχεδιασθεῖσα ἔκδοσις τοῦ Κυρίλλου δὲν κατωρθώθη. — Hesychii Alexandrini lexicon ed Maur. Schmidt, τόμ. 4ῳ (ἐν Jena 1862) 339-368· περιέχει ἐκλογὰς ἐκ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Κυρίλλου ἐκ χειρογράφων τῆς Βιέννης, Μόσχας, Λουγδούνου Βαταυῶν κ. ἄ. Πρβ. ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ σ. XLII-LX τὴν τοῦ Schmidt πραγματείαν: De Cyrillo Alexandrino, Athanasio, Eudemo personato et lexicis Seguerianis, ὅπου περιγράφονται καὶ τὰ χειρόγραφα τοῦ Κυρίλλου καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα βιβλιολογία ἀναγράφεται. — Περὶ χειρογράφων τῆς Κοπεγχάγης ἀνεκοίνωσεν ὁ Ch. Graux ἐν Archives des missions scientifiques III série τόμ. 6ῳ (1880) 198 ἑ. — Ἔκδοσιν ἀρχαιοτέρων γλωσσαρίων τοῦ Κυρίλλου παρασκευάζει ὁ R. Reitzenstein· πρβ. νῦν τὰς παρατηρήσεις του ἐν τῷ Rhein. Museum 43 (1888) 458 ἑ. — Εἰς ταῦτα καταλεκτέον πιθανῶς καὶ C. E. Aurivillius, Glossaria mss quae in bibl. R. Upsal. asservantur 1822 (παρὰ Ch Graux μνημονευόμενα, ἐν Archives des missions scientifiques III. série, τόμῳ 15ῳ (1889) 355).

2. Παραλλαγὴ τοῦ Κυρίλλου κεῖται ἐν χειρογράφῳ παρισιανῷ ὑπὸ τὸν τίτλον: Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου πατριάρχου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀλεξανδρείας λέξεις ἑρμηνεμέναι (οὕτως). Δείγματα παρὰ J. A. Cramer, Anecd. Paris. 4 (1841) 201-213 καὶ ἐν τῷ Ἡσυχίῳ ἐκδόσεως M. Schmidt τόμ. 4ῳ σ. XLII ἑ.

235. Εὔδημος. Μία τῶν κυρίων τοῦ Σουΐδα πηγῶν ἦτο, καθὰ ὑπετέθη, λεξικόν τι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Εὐδήμου, διατεταγμένον οὐχὶ κατ' ἀντιστοιχίαν ἀλλὰ κατὰ στοιχεῖον. Ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ εἶνέ τι φανταστικόν, ὡς ὁ Φιλόξενος καὶ ὁ Κύριλλος· ἐκ τοῦ Σουΐδα καὶ τοῦ Δοξοπατρῆ γνωρίζομεν ῥήτορά τινα Εὔδημον Ἀργεῖον συγγραφέα ποιήματος Περὶ λέξεων ῥητορικῶν καὶ ἄλλου πάλιν (ἴσως τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν πρῶτον) Περὶ τῶν παρὰ τοῖς ῥήτορσι ζητουμένων. Ἀλλὰ ποία εἶνε ἡ σχέσις τοῦ ἡμετέρου λεξικοῦ πρὸς τἀρχαῖα ἐκεῖνα ἔργα, δὲν εἶνε γνωστόν. Ὁ M. Schmidt (ἐν Jahns Jahrbücher 71, 496) ὑπέλαβεν ὅτι τὸ μὲν σύγγραμμα τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου Εὐδήμου, οὗ τὴν ἀκμὴν θέτει εἰς τὰ 130 περίπου μετὰ Χριστόν, ἀπωλέσθη, ἀλλ' ὅτι ἀπάνθισμα ἐξ αὐτοῦ: Συναγωγὴ λέξεων χρησίμων, ἐπλουτίσθη ἐνωρὶς διὰ προσθηκῶν, ἰδίως ἐκ τοῦ Φρυνίχου καὶ τοῦ Παμφίλου, καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην ἐν πολλοῖς ἀντιτύποις διεδόθη. Τούτου δὲ τοῦ πλήρους Εὐδήμου, ὃν ὑποτίθεται ὅτι ἐχρησιμοποίησεν ὁ Σουΐδας, θὰ ἦσαν τότε τὰ σημερινὰ χειρόγραφα τοῦ Εὐδήμου (παρισιανά, φλωρεντιανὰ καὶ βιενναῖα) ἐκλογαὶ ἢ διασκευαί. Ἀλλὰ βέβαιόν τι συμπέρασμα περὶ τῶν σφόδρα περιπεπλεγμένων τούτων πραγμάτων δύναται νὰ ἐξαχθῇ μόνον ὅταν ἐκδοθῇ ὁ Εὔδημος, ὅπερ ὁ Boysen ἀνέλαβεν. Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Schneck καὶ Wentzel εἶνε τοῦτο μόνον βέβαιον, ὅτι τὸ παρισιανὸν καὶ τὸ φλωρεντιανὸν ἢ τὸ ἐκ τούτου προερχόμενον βιενναῖον χειρόγραφον τοῦ Εὐδήμου, ἅπερ στενῶς συγγενεύουσι πρὸς τὸν κοϊσλινιανὸν κώδικα 177, ἀνάγονται εἰς νενοθευμένην τοῦ Σουΐδα ἐπιτομήν.

Περιγραφὴ βιενναίου κώδικος ὑπὸ M. Schmidt ἐν Sitzungsberichte der Wiener Akad. 21 (1856) 288 ἑ. Πρβ M. Schmidt

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν Jahns Jahrbücher 71 (1855) 481-500 καὶ τὸν Ἡσύχιον αὐτοῦ τόμ. 4ῳ σ. XLIX-LX. — Car. Boysen, De Harpoctationis lexici fontibus quaestiones selectae, ἐν Schriften der Universität Kiel, 23. B. 1876, παρέχει δείγματα ἐκ τοῦ Εὐδήμου καὶ ὑπισχνεῖται νὰ ἐκδώσῃ αὐτόν. — B. Schneck, Quaestiones paroemiographicae de codice Coisliniano 177 et Eudemi qui feruntur lexicis, Dissert., ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1892. — G. Wentzel πραγματεύεται περὶ τοῦ Εὐδήμου, ὁμιλῶν περὶ τῆς ὑπὸ C. Boysen ἐκδόσεως τοῦ στοιχείου Α τῆς Συναγωγῆς (ἴδε κατωτέρω σελ. 329), ἐν Göttinger Gelehrte Anzeigen 1893 σ. 27-46.

236. Τὰ σεγιεριανὰ λεξικὰ κεῖνται ἐν κώδικι τοῦ ια΄ αἰῶνος ἀνήκοντι ἄλλοτε εἰς τὸν Σεγιέρον, νῦν δὲ συναριθμουμένῳ ἐν τοῖς κοϊσλινιανοῖς κώδιξιν ὑπ' ἀρ. 345 τῆς παρισιανῆς βιβλιοθήκης. Περιέχει μεγάλην συναγωγὴν λέξεων καὶ συντάξεων, μαρτυρουσῶν περὶ τῆς εὐρύτητος τῶν ἐν Βυζαντίῳ σπουδῶν κατὰ τὸν ι΄ καὶ ια΄ αἰῶνα. Τὴν ἀρχὴν ἀποτελεῖ: Ἀπολλωνίου σοφιστοῦ λεξικὸν κατὰ στοιχεῖον τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας. Κατόπιν ἀκολουθεῖ ἀπόσπασμα Ἐκ τῶν Φρυνίχου τοῦ Ἀρραβίου τῆς σοφιστικῆς προπαρασκευῆς, τοῦ Τιμαίου τὸ πλατωνικὸν λεξικόν, λεξικὸν Ἡροδότου, τοῦ Μοίριδος, πολυάριθμοι συλλογαὶ λέξεων ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, σχόλια εἰς τὴν Ἀλεξάνδραν τοῦ Λυκόφρονος, συντακτικαὶ ἐκλογαὶ καὶ τέλος τὰ πέντε ἐκεῖνα ἀνώνυμα κείμενα, τὰ ὁποῖα εἶνε γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα σεγιεριανὰ λεξικά. Πλήρης πίναξ τοῦ περιεχομένου τοῦ χειρογράφου παρὰ L. Bachmann, Anecd. Graeca 1 (1828) V-X.

Ἐκ τοῦ κοϊσλινιακοῦ 355 ἐξέδωκεν ὁ Βέκκερος 1ον, τὸν Φρύνιχον· κατόπιν πέντε ἀνώνυμα κείμενα, ἤτοι 2ον, «Ἄλλον ἀλφάβητον», ὑπὸ τοῦ Ροῦγκεν ἐπιγραφέντα ἀντιαττικιστὴς καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἀναδημοσιευθέντα ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Βεκκέρου ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ἀνεκδότοις τόμ. I 75-116. Εἶνε συναγωγὴ ἀντιπαρατηρήσεων κατὰ τῶν κανόνων τῶν ἀττικιστῶν, ἰδίως τοῦ Φρυνίχου. Κατὰ πόσον τὸ πόνημα τοῦτο σχετίζε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ται πρὸς τὴν ἐκ τοῦ Σουίδα γνωστὴν πραγματείαν τοῦ Ὥρου Κατὰ Φρυνίχου, δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ. 3ον, Περὶ συντάξεως. Ποῖα τῶν ῥημάτων γενικῇ καὶ δοτικῇ καὶ αἰτιατικῇ συντάσσονται, κατὰ στοιχεῖον διατεταγμένον. Ἔχει ἀξίαν διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐκ ῥητόρων καὶ ἱστορικῶν εἰλημμένων χωρίων, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τοῦ Προκοπίου καὶ τοῦ Πέτρου Πατρικίου. Ἐξεδόθη ὑπὸ Ἐμμ. Βεκκέρου ἐν Ἑλληνικοῖς ἀνεκδότοις I 117-180. 4ον, Δικῶν ὀνόματα κατὰ ἀλφάβητον. Ἐξεδόθη ὑπὸ Ἐμμ. Βεκκέρου ἐν Ἑλληνικοῖς ἀνεκδότοις I 181-194. 5ον, Λέξεις ῥητορικαί, λεξικὸν ἑρμηνευτικὸν λέξεων καὶ πραγμάτων κατ' ἀλφαβητικὴν (οὐχὶ τελείως ἐφηρμοσμένην) τάξιν, σπουδαῖον διὰ τὰς πολυαρίθμους σημειώσεις περὶ ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων. Κυρία πηγὴ ἦτο ἓν ῥητορικὸν λεξικόν. Ἐξεδόθη ὑπὸ Ἐμμ. Βεκκέρου ἐν Ἑλληνικοῖς ἀνεκδότοις I 195-318. 6ον, Συναγωγὴ λέξεων χρησίμων ἐκ διαφόρων σοφῶν τε καὶ ῥητόρων πολλῶν. Τὸ ἐκτεταμένον τοῦτο λεξικόν, βοήθημα πρὸς ἄσκησιν περὶ τὸ γράφειν ὀρθῶς, διαιρεῖται προδήλως εἰς δύο ἀνομοίως συντεταγμένα μέρη, ὧν τὸ μέν, πλουσιώτερον, περιλαμβάνει τὸ στοιχεῖον Α, τὸ δέ, πενιχρότερον, τὰ λοιπὰ στοιχεῖα. Ὁ πυρὴν τοῦ ὅλου ἀνάγεται ἴσως εἰς τὸ λεξικὸν τοῦ Κυρίλλου. Ἡ μνημονευθεῖσα ἀνομοιότης προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῷ στοιχείῳ Α λόγιός τις παρενέβαλε σημαντικὸν πλῆθος γλωσσῶν ἐκ τοῦ Φρυνίχου, Αἰλίου Διονυσίου, Παυσανίου κ. ἄ., ὥστε νῦν διακρίνομεν διπλῆν γλωσσῶν σειράν. Τὸ αὐτὸ λεξικὸν κεῖται καὶ ἐν τῷ ἀρχαιοτέρῳ κοϊσλινιανῷ κώδικι 347, ἀλλ' ἄνευ τῆς μνημονευθείσης διπλῆς τῶν γλωσσῶν σειρᾶς ἐν τῷ γράμματι Α. Ἐξεδόθη ὑπὸ Ἐμμ. Βεκέρου ἐν Ἑλληνικοῖς ἀνεκδότοις I 319-476 μόνον τὸ στοιχεῖον Α· τὴν δὲ ὅλην συναγωγὴν ἐξέδωκε κατὰ τρόπον ἐρασιτέχνου ὁ Λ. Βάχμανν ἐν Ἑλληνικοῖς ἀνεκδότοις I 1-422· τέλος ἐξέδωκε τὸ στοιχεῖον Α ἐκ τοῦ κοϊσλινιανοῦ κώδικος 347 (μετὰ παραλληλισμῶν ἐκ συγγενῶν λεξικῶν) ὁ Κ. Βόϋζεν ἐν Μαρβούργῳ 1891. Μεγίστης σπουδαιότητος ζήτημα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶνε καὶ ἐν τούτοις ἡ περὶ τῶν πηγῶν καὶ τῆς ἀμοιβαίας αὐτῶν συγγενείας ἔρευνα· ἀλλ' αὕτη δὲν κατώρθωσε μέχρι τοῦδε πολλά, καὶ ἐκ τοῦ χάους τῶν ἰσχυρισμῶν, ἀντιφάσεων, πιθανοτήτων καὶ εἰκασιῶν ὀλίγα μόνον πραγματικῶς βέβαια ἐξαγόμενα καθαρίζονται.

1. Ἔκδοσις ὑπὸ I. Bekker, Anecd. gr. 1 (ἐν Βερολίνῳ 1814) 75-476, καὶ annotatio critica ἐν τῷ γ΄ τόμῳ (ἐν Βερολίνῳ 1821) 1074 ἑ. — Τὸ ἕκτον κείμενον πλῆρες ὑπὸ L. Bachmann, Lexici Segueriani Συναγωγὴ λέξεων χρησίμων inscripti pars prima (A), ἐν Marburg 1891. — Πρβ. Photii lexicon ed. Naber, Prolegomena σ. 95-105 127-164· 173-184. — Hesychius ed. M. Schmidt, τόμ. 4ῳ σ. XLIII ἑ. καὶ Jahns Jahrbücher 71 (1855) 482 ἑ. — Fr. Ritschl, Thomae magistri ecloga, Prolegom 73· 77 καὶ De Oro et Orione 43· 58 κτλ. = Opuscula I 628, 646 κτλ. (ἴδε τὸν πίνακα). — Car. Boysen, De Harpocrationis lexici fontibus, Schriften der Universität Kiel, 23. B. 1876. L. Cohn, Untersuchungen über die Quellen der Platosscholien, ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτ. τόμῳ 13 (1884) 813 ἑ. — C. Z. Boer, De tertio lexico Bekkeri. Dissert. ἐν Λουγδούνῳ Βατανῶν. — J. Sicking. Adnotationes ad Antiatticistam, ἐν Ἀμστελοδάμῳ 1883. — P. Roellig. Quae ratio inter Photii et Suidae lexica intercedat, ἐν Χάλλῃ 1887, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ ἐν §§ Φώτιος καὶ Σουΐδας ἀναγραφεῖσα βιβλιολογία. — Περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ C. Boysen πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ G. Wentzel ἐν Göttinger Gelehrte Anzeigen 1893 σ. 27-46, καὶ R. Reitzenstein ἐν Berliner philol. Wochenschrift 1893 σ. 103 ἑ., 137 ἑ. — Δευτέραν ἀντιβολὴν τῆς Συναγωγῆς τοῦ κώδ. κοϊσλινιανοῦ 345 (στοιχεῖα Β-Ω) παρέσχεν ὁ H. Lieberich, Die handschriftliche Ueberlieferung des Bachmann'schen Lexicons, ἐν Abhandlungen κτλ. W. v. Christ dargebracht, ἐν Μονάχῳ 1891 σ. 264-279. Πρβ. τὰς προσθήκας τοῦ L. Cohn ἐν Berliner philol. Wochenschrift 1893 σ. 82 ἑ.

2. Πρὸς τὸ ἐν σεγιεριανῷ λεξικῷ περὶ συντάξεως πρβ τὸ ἀνώνυμον κείμενον Περὶ τῆς τῶν ῥημάτων συντάξεως κατὰ τοὺς παλαιούς,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπὸ L. Bachmann, Anecd. gr. 2 (1828) 289-316 καὶ τοὺς μετὰ παραδειγμάτων ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν κατὰ στοιχεῖον διατεταγμένους συντακτικοὺς κανόνας παρὰ J. A. Cramer, Anecd. Oxon 4 (1837) 275-307 ὑπὸ τὸν ἀλλόκοτον τίτλον: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῶν συντάξεων πῶς δεῖ ὀφείλειν (;) συντάσσειν τὰς ῥηματικὰς λέξεις ἐν ταῖς τοῦ ὀνόματος πτώσεσι. Πόσον ἀναγκαῖοι εἶχον καταντήσῃ τοιοῦτοι συντακτικοὶ κανόνες διὰ τὴν ἀποξενωθεῖσαν τῆς ζωῆς γραπτὴν γλῶσσαν τῶν Βυζαντηνῶν, δεικνύει ἡ ἀνήκουστος σύγχυσις τῆς συντάξεως τῶν ῥημάτων ἐν πολλοῖς βυζαντηνοῖς συγγράμμασιν, οἷον ἐν τῷ Βίῳ Εὐθυμίου (ἴδ. Α΄ τόμου σελ. 634 Β.)

3. Πολὺ διαδεδομένα ἦσαν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα λεξιλόγια πρὸς διευκόλυνσιν τῆς κατανοήσεως τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων· περιελήφθησαν δὲ αἱ ἱεραὶ αὗται γλῶσσαι πολλάκις καὶ εἰς θύραθεν λεξικά. Λεξιλόγιον λέξεων τῆς ὀκτατεύχου κτλ. παρὰ L. Bachmann, Anecd. gr. I σ. VII ἑ., αὐτόθι σ. 450-459 μικρὸν ἀνάξιον λόγου λεξικὸν εἰς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους.

4. Εἶδος ὑπομνήματος εἰς τὸν Διονύσιον Θρᾷκα καὶ Θεοδόσιον Ἀλεξανδρέα εἶνε τὸ πενιχρὸν Λεξικὸν τῆς γραμματικῆς ἐν Bachmann, Anecd. gr. I 425-450. Πρβ. Dionysii Thracis ars gramm. ed. G. Uhlig, Proleg. σ. 40 ἑ. καὶ A. Hilgard, Grammatici gr. IV 2 σ. CXXIX ἑ.

5. Ἀνακοινώσεις περὶ τοῦ κώδ. μαρκ. ἑλλ. 433 τοῦ ιγ΄ αἰ., ὅστις περιέχει λεξικὸν τοῦ Δημοσθένους, νομικὰς καὶ ἄλλας γλώσσας, παρέχει ὁ Hugo Rabe, Γλῶσσαι, ἐν Rhein. Museum 49 (1894) 625 ἑ.

6. Ζώων φωναὶ (voces animalium). Εἰς τὰ λεξικὰ εἰδικὸς λόγος ἔγινε καὶ περὶ τῶν λέξεων, αἵτινες δηλοῦσι φωνὰς ζώων καὶ τὰς ὁποίας ἐπιμελῶς συνέλεξαν. Δείγματα ἐκ χειρογράφων καὶ πλῆθος μαρτυριῶν ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας βιβλιολογίας παρὰ Guil. Studemund, Anecd. varia gr. 1 (1886) 102-105. — Κύριον σύγγραμμα: Fr. Bancalari, Sul trattato greco De vocibus animalium ἐν Studi italiani di filol. classica 1 (1893) 75-96· 512. — Συμβολὴν παρέσχε: Niccola Festa, Ancora Voces animalium, ἐν Studi italiani di fil. classica 3 (1895) 496.

6. Λεξικὸν συνωνύμων (Συναγωγὴ τῶν πρὸς διαφορὰν ση-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μαινομένων λέξεων κατὰ στοιχεῖον) ἐξέδ. ἐκ κώδ. παρισ. 2552 ὁ Fr. Boissonade, ἐν Notices et extraits 13 (1838) 2, 133-161. — Περὶ τοῦ χειρογρ. πρβ. Boissonade, Anecd. gr. 3 (1831) 229.

237. Τὰ ἐτυμολογικὰ λεξικά. Ἰδιαιτέραν ὁμάδα γραμματικῶν βιβλίων τῶν Βυζαντηνῶν ἀποτελοῦσι μεγαλήτερά τινα καὶ μικρότερα λεξικὰ συγγενῆ πρὸς ἄλληλα, διακρινόμενα τῶν τοῦ Φωτίου, Κυρίλλου, Ζωναρᾶ κατὰ τοῦτο κυρίως, ὅτι δὲν ἐξηγοῦσι μόνον τὰς λέξεις, ἀλλὰ σημειώνουσι καὶ τὰ ἔτυμα αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ συγκριτικὴ γλωσσολογία μάλιστα εἰς τὸ ἐτυμολογικὸν μέρος τῆς γραμματικῆς εἶνε ἀπαραίτητος, οὐδὲν θαῦμα ὅτι περὶ τοῦτο ἀκριβῶς οἱ Βυζαντηνοὶ ἦσαν ἀσθενέστατοι, οἵτινες μάλιστα τὴν ἐτυμολογικὴν σοφίαν παραλαβόντες παρὰ τῶν ἀρχαίων, ὡς καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν γραμματικὴν ἐπιστήμην, ὄχι μόνον δὲν ἀνύψωσαν περισσότερον, ἀλλὰ καὶ πλαδαροτέραν κατέστησαν. Ἕνεκα τούτου ἡ ἐτυμολογία ἡ περιεχομένη ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι λεξικοῖς εἶνε γελοιογραφία τῆς σημερινῆς ἐτυμολογικῆς ἐπιστήμης. Τὴν ἀστάθειαν καὶ ἀβεβαιότητα τῆς βυζαντηνῆς ἐτυμολογίας χαρακτηρίζει τοῦτο μάλιστα, ὅτι σπανίως οἱ ἐτυμολόγοι εὐχαριστημένοι μὲ ἓν καὶ μόνον ἔτυμον, προσφέρουσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀναγνώστου καὶ δεύτερον, τρίτον, τέταρτον, πέμπτον, ἕκτον. Παράδειγμα τοιοῦτον παρέχει τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ: Ἄλφα τὸ στοιχεῖον, παρὰ τὸ ἄλφω τὸ εὑρίσκω· πρῶτον γὰρ τῶν ἄλλων στοιχείων εὑρέθη. Ἢ ἀπὸ τοῦ κατὰ ἀμοιβὰς πολιτεύεσθαι· ἄλφειν γὰρ τὸ ἀμείβειν. Πρότυπον ἐπινοιῶν ἀλλοκότων εἶνε π. χ. τὸ ἄρθρον ἄνθρωπος: Παρὰ τὸ ἄνω θρεῖν ἤγουν ἄνω βλέπειν· μόνος γὰρ τῶν ἄλλων ζῴων ὁ ἄνθρωπος ἄνω βλέπει. Ἢ παρὰ τὸ ἀναθρεῖν ἃ ὄπωπεν, ἤγουν ἀναλογίζεσθαι ἃ εἶδε καὶ ἤκουσε . . . . Ἢ παρὰ τὸ δρῶ, τὸ βλέπω, ἄνδρωπος καὶ ἄνθρωπος. Ἢ παρὰ τὸ ἄνω ῥέπειν, ἀνώροπός τις ὢν κτέ. Ἡ διάταξις τῶν λεξικῶν τούτων εἶνε ἡ συνήθης κατὰ στοιχεῖον, οὐχὶ δὲ ἡ κατ' ἀντιστοιχίαν· ἀλλ' ἡ τάξις δὲν φυλάσσεται ἀκριβῶς καὶ συγχέεται ἄλλοτε περισσότερον καὶ ἄλλοτε ὀλι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γώτερον. Μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἔγιναν τὰ ἀκόλουθα λεξικὰ τούτου τοῦ εἴδους, ἤτοι αἱ ἀκόλουθοι παραλλαγαί: 1ον Τὸ Ἐτυμολογικὸν μέγα κατ' ἀλφάβητον. 2ον Τὸ γουδιανὸν ἐτυμολογικόν, οὕτως ὀνομασθὲν ἐκ τοῦ ἐν Wolfenbüttel εἴς τινα Γούδιον ἀνήκοντος χειρογράφου. 3ον Τὸ ἀγγελικανὸν ἐτυμολογικὸν κείμενον ἐν πολὺ ἐφθαρμένῳ χειρογράφῳ τῆς ἐν Ρώμῃ ἀγγελικανῆς βιβλιοθήκης, πολὺ συγγενὲς πρὸς τὸ γουδιανόν. 4ον. Τὸ φλωρεντιανὸν ἐτυμολογικὸν ἐν χειρογράφῳ τῆς λαυρεντιανῆς βιβλιοθήκης. 5ον. Τὸ μικρὸν φλωρεντιανὸν ἐτυμολογικὸν ἐν τῷ αὐτῷ φλωρεντιανῷ χειρογράφῳ, πολὺ συγγενὲς πρὸς τὸ γουδιανόν.

Ἀφοῦ ἡ ὕλη αὕτη κατὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα ἐξῆλθεν εἰς φῶς ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν, παρουσιάσθη πλέον ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀκριβοῦς καθορισμοῦ τῆς διπλωματικῆς καὶ γενεαλογικῆς σχέσεως τῶν συγγενῶν τούτων πρὸς ἄλληλα ἔργων καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐκκαθαρίσεως τῶν προτύπων. Τὰ ἐξῆς δὲ συμπεράσματα παρέσχον αἱ νεώτεραι ἔρευναι: Τὸ λεγόμενον ἐτυμολογικὸν μέγα κακῶς φέρει τὸ ὄνομα τοῦτο, αὐθαιρέτως δοθὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐκδότου Μουσούρου (Καλλιέργη;), ὅστις, ἵνα ἀποκρύψῃ τοῦτο, μετέβαλε καὶ πηγῶν τινων παραπομπὰς ἐν τῷ συγγράμματι. Ὡς κυρία πηγὴ δηλονότι ἀναφέρεται πραγματικῶς τὸ «ἐτυμολογικὸν μέγα» καὶ τὸ «ἐτυμολογικὸν ἄλλο», ἔτι δὲ τὸ «αἱμωδεῖν λεξικὸν» καὶ συναγωγή τις ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐπιμερισμοί. Καθὼς δὲ ὁ P. Raïtsenstáin ἀπέδειξε, σώζονται χωριστὰ καὶ τοῦτο τὸ γνήσιον ἐτυμολογικὸν μέγα καὶ τὸ ἐτυμολογικὸν ἄλλο· τὸ μὲν ἐτυμολογικὸν μέγα κεῖται ἐν δυσὶ χειρογράφοις, ἐν τῷ ὑπὸ Raïtsenstáïn εὑρεθέντι οὐατικανῷ ἑλληνικῷ 1818 (τοῦ ι' αἰῶνος) καὶ ἐν τῷ φλωρεντιανῷ τοῦ ἁγίου Μάρκου 304 (τοῦ ι' αἰῶνος), ἐξ οὗ ὁ E. Μίλλερ ἐξέδωκεν αὐτὸ ὡς «φλωρεντιανὸν ἐτυμολογικόν». Εἰς ταῦτα προσθετέον καὶ πολλὰς ἐκλογὰς καὶ διασκευάς. Τὸ δὲ ἐτυμολογικὸν ἄλλο σώζεται ἐν πολλοῖς χειρογράφοις, ὧν τὸ ἄριστον μέχρι τοῦδε θεωρεῖται ὁ παρισιανὸς κῶδιξ (supplem. gr.) 172.

Τὸ γνήσιον Ἐτυμολογικὸν μέγα συνεγράφη κατὰ τὸ δεύτερον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἥμισυ τοῦ ι΄ αἰῶνος, ἤτοι περὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν τοιαῦται συναγωγαὶ ἐν μεγάλῳ εἶχον καταστῇ ἀρεσταὶ ἰδίως διὰ τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ καθ' ὃν καὶ ὁ Σουΐδας συνέγραψε τὸ ἑαυτοῦ λεξικόν. Ὡς πηγαὶ τοῦ λεγομένου μεγάλου ἐτυμολογικοῦ, τουτέστι τῶν δύο ἐξ ὧν τοῦτο σύγκειται μερῶν τοῦ γνησίου μεγάλου ἐτυμολογικοῦ καὶ τοῦ «ἐτυμολογικοῦ ἄλλου», ἐμφανίζονται τὸ πόνημα τοῦ Μεθοδίου, ὅπερ ἀπέρρευσε κυρίως ἐκ τῶν εἰς Ὅμηρον ἐπιμερισμῶν καὶ συνάμα συνεχωνεύθη εἰς τὸ λεγόμενον Λιμωδεῖν λεξικόν [1]) (αἰμωδεῖν μέχρις ἀσωπὸς) καὶ εἰς τοὺς ὑπὸ Κρᾶμερ (Anecd. Oxon. τόμ. I φύλλ. 71 ἀεὶ μέχρι φύλλ. 82, 19 ἀσφάγαρος) ἐκδοθέντας ἐπιμερισμούς, ῥητορικὰ λεξικά, οἷον ὁ Αἴλιος Διονύσιος καὶ ὁ Παυσανίας [2]), ὁ Διογενιανός, Ὡρίων, Ὦρος, σχόλια εἰς τὸν Ὅμηρον, Ἡσίοδον καὶ ἄλλους ποιητάς. Ἔτι δὲ τοῦ Ἐπιφανίου τὸ Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν, τοῦ Ἀριστονίκου τὸ Περὶ Ἀριστάρχου σημείων Ὁμήρου, οἱ γραμματικοὶ Ἡρωδιανός, Χοιροβοσκὸς καὶ Θεόγνωστος, τοῦ Ζηνοβίου τὸ εἰς τὸ Ρηματικὸν τοῦ Ἀπολλωνίου ὑπόμνημα, δι' οὗ ὁ Ἀπολλώνιος μετεβιβάσθη εἰς τὸ ἐτυμολογικόν· ἴσως δὲ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς πηγὰς καὶ ἄλλα ὑπομνήματα τοῦ Ζηνοβίου εἰς τὸν Ἀπολλώνιον. Ἡ μεγίστη δυσκολία τῆς ἐρεύνης κεῖται ὡς καὶ παρὰ Φωτίῳ καὶ Σουΐδα ἐν τῇ διακρίσει ἐμμέσου καὶ ἀμέσου χρησιμοποιήσεως τῶν διαγινωσκομένων πηγῶν, ἡ προϊοῦσα δὲ ἐξέτασις θὰ ἐλαττώσῃ καὶ ἐνταῦθα σημαντικῶς τὴν ὑποτιθεμένην ποικιλίαν ἀμέσων πηγῶν.

1. Ἐκδόσεις: Τὸ λεγόμενον Ἐτυμολογικὸν μέγα ἐξέδωκεν ἀρχικῶς ὁ M. Μουσοῦρος opera Zach. Calliergis, ἐν Βενετίᾳ 1499. Ἀκριβῶς περιγράφει τὴν ἔκδοσιν ταύτην ὁ E. Legrand, Bibliographie hellénique I 55 ἑ. — Ὑπὸ Aldus, ἐν Βενετίᾳ 1549.

[1]) Κατά τινα ἰδιωτικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ R. Reitzenstein.

[2]) Κατὰ τὸν Heyden, πρὸς ὃν συμφωνεῖ καὶ ὁ Röllig, Quae ratio inter Photii et Suidae lexica intercedat, σ. 22.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καὶ ὑπὸ Fr. Sylburg, ἐν Heidelberg 1594 (σπουδαία ἐργασία). —Ὑπὸ H Schaefer, ἐν Λειψίᾳ 1816 (βελτιωμένη ἀνατύπωσις τῆς ἐκδόσεως τοῦ Sylburg).—Νῦν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ μόνον: Etymologicum magnum etc. ad codices mss recensuit et notis variorum instruxit Thomas Gaisford, ἐν Ὀξωνίᾳ 1848 (μετὰ πίνακος τῶν συγγραφέων, τῶν λέξεων καὶ τῶν πραγμάτων).—Etymologicum Gudianum: Ἐξέδ ὁ Fr. G. Sturz, ἐν Λειψίᾳ 1818 (ἁπλῆ ἐκτύπωσις τοῦ ἐφθαρμένου χειρογράφου). Νέαν ἔκδοσιν ὑπισχνεῖται ὁ O. Carnuth (ἴδε Berliner philol. Wochenschrift 1890 σελ. 42 ἑ.). — Etymologicum Angelicanum: Συντόμως περιγράφει αὐτὸ ὁ Fr. Ritschl, Opuscula I (1866) 674-692.— Etymologicum Florentinum καὶ Etymologicum parvum ὑπὸ E. Miller, ἐν Melanges de littérature grecque, ἐν Παρισίοις 1868 σ. 11-318· 319-340. — Ἐκλογὰς ἐτυμολογικῶν λεξικῶν ἐκ παρισιανῶν χειρογράφων παρέχει ὁ J. A. Cramer, Anecd Paris. 4 (1841) 3-176.—Περί τινος Ἐτυμολογικοῦ Συμεῶνος τοῦ μεγάλου γραμματικοῦ ἐν κώδικι τῆς Πάρμας σημειώνει τινὰ καὶ παρέχει ἓν δεῖγμα ἐκ τοῦ γράμματος Β ὁ Guil. Studemund, Anecdota varia graeca 1 (1886) 113 ἑ.— Περί τινος χειρογράφου, ὅπερ περιέχει ἀποσπάσματα λεξικοῦ συγγενοῦς πρὸς τὸ γουδιανόν, πρβ. C. Tischendorf, Notitia edit cod. bibl Sinaitici, ἐν Λειψίᾳ 1860 σ. 63.

2. Βοηθήματα: L. Kulenkamp, Specimen emendationum et observationum in Et. magnum, ἐν Γοττίγγῃ 1765. — Περὶ τῶν χειρογράφων τοῦ γουδιανοῦ ἐτυμολογικοῦ ἴδε Zimmermanns Zeitschrift für die Altertumswissenschaft 7 (1840) N. 145 ἑ. — Διαλαμβάνει περὶ τῆς ἐκδόσεως Gaisford ὁ F. W. S. (Schneidewin;) ἐν Göttinger Gelehrte Anzeigen 1848 σελ. 1777-1797.— Fr. Ritschl, De Oro et Orione ἐν τοῖς Opuscula I 596 ἑ. καὶ: Thomae Magistri Ecloga, Proleg. σ. 16, 64, 70.— A. Naber, Photii lexicon τόμ. I Proleg. 167-173.— O. Carnuth, Zum Etymologicum magnum ἐν Jahns Jahrbücher 107 (1873) 240.— O. Carnuth, De Etym. magni fontibus, pars I, ἐν Βερολίνῳ 1873· pars II, ἐν Jever 1876. — O. Carnuth, Quellenstudien

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

zum Etym. Gudianum, pars I καὶ II, δύο προγράμματα, ἐν Danzig 1880 καὶ 1889. — O. Carnuth, Quellenstudien zum Etymolog. Gudianum. Jubiläumschrift für die Albertusuniversität, ἐν Königsberg 1894. — O. Carnuth, Ueber das Verhältniss des Etymol. Gudianum zu dem sogenannten Etymologicum Magnum genuinum. Festschrift zum 50jährigen Doktorjubiläum L. Friedländers, ἐν Λειψίᾳ 1895 σελ. 67-104. Ἔτι δὲ τὴν ἐπανορθωτικὴν κριτικὴν τοῦ R. Reitzenstein. Etymologicum Gudianum und Genuinum in ihrer neuesten Behandlung, ἐν Berliner philol. Wochenschrift 1895 Nr 25-27 σ 793 ἑ., 825 ἑ, 856 ἑ. — Κατὰ τῆς κριτικῆς τοῦ Reitzenstein πολεμεῖ ὁ O. Carnuth, Das Etymologicum Florentinum parvum und das Etymologicum magnum genuinum, Festschrift zum 70. Geburtstage Oskar Schades, ἐν Königsberg 1896 σ. 1-42. — G. Schoemann, De Etymol. Magni fontibus, pars I καὶ II, δύο προγράμματα, ἐν Danzig 1881 καὶ 1887, pars III ἐν Commentationes in honorem G. Studemund, ἐν Στρασβούργῳ 1889 σ. 121-128. — Aug. Brosow, Quomodo sit Apollonius sophista ex Etym. Magno explendus atque emendandus, Dissert., ἐν Königsberg 1884. — Henr. Heyden, Quaestiones de Aelio Dionysio et Pausania atticistis Etymol. Magni fontibus, Dissert., ἐν Λειψίᾳ 1885 (=8ος τόμος τῶν Leipziger Studien). — A. Kopp, De Ammonii, Eranii, aliorum distinctionibus synonymicis, Dissert., ἐν Königsberg, 1883 σελ. 72-105, καί: Zur Quellenkunde des Etym. Magnum, ἐν Rhein. Museum 40 (1885) 371-376 καί: Herodianfragmente, ἐν Jahns Jahrbücher 133 (1886) 253-260. R Reitzenstein, Zu den Quellen des sogenannten Etym. Magnum, ἐν Philologus 48 (1889) 450-455 καὶ 49 (1890) 400-420. — R. Reitzenstein, Das echte ἐτυμολογικὸν μέγα, Verhandlungen der 40. deutschen Philologenversammlung, ἐν Λειψίᾳ 1890 σελ. 403-408. — R. Reitzenstein, Zu den Pausaniasscholien, ἐν Hermes 29 (1894) 231-239 (περί τινος ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Φωτίου συνταχθέντος ἐτυμολογικοῦ, ὅπερ ὑπῆρξε πηγὴ τῶν μνημονευθέντων σχολίων). — Ἐξήγησις γλώσ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σης τινὸς τοῦ Etym. Florentinum ὑπὸ C. Cr(usius), ἐν Philologus 54 (1895) 395. — Παλαιοτέρας συμβολὰς εἰς χωρία διάφορα τοῦ Etym. Magnum σημειώνει ὁ W. Engelmann, Bibliotheca scriptorum classicorum I η' ἐκδόσεως (1880) 302.

3. Ὡς πηγὴ τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ ἐθεωρεῖτο ἄλλοτε μικτή τις συναγωγή: Κανόνων θησαυρός, διασωθεὶς ὑπὸ τὸ ὑπερήφανον ὄνομα τοῦ «νεωτέρου Ἀριστάρχου» ἐν τῷ παρισιανῷ κώδικι 2544 τοῦ ις' αἰῶνος. Ἴδε π. χ. I. Bekker, Anecdota III 1400 καὶ S(chneidewin) ἐν Göttinger Gelehrte Anzeigen 1848 σελ. 1792. Ἐν ἀληθείᾳ ὁ νεώτερος οὗτος Ἀρίσταρχος εἶνε εἷς τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων τοῦ ις' αἰῶνος, οἵτινες πρὸς βιοπορισμὸν κατέγιναν εἰς τὴν δημιουργίαν ἀρχαίων δῆθεν συγγραφέων. Τὸ κίβδηλον ἔργον, τοῦ ὁποίου ὁ κατασκευαστὴς προέταξε τὸ ὄνομα τοῦ νεωτέρου Ἀριστάρχου καὶ ἐν «ἐπίγραμμα ἄδηλον», ἀπηρτίσθη ἐκ τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ καὶ ἄλλων τινῶν γραμματικῶν συγγραμμάτων. W. C. Kayser, De Aristarchi aetate minoris canonibus, ἐν Philologus 13 (1858) 59-67 καὶ Gymnasialprogramm, ἐν Sagan 1862.

4. Τὸ ἀπὸ τοῦ γράμματος Μ-Ω ἀπόσπασμα ὀρθογραφικοῦ λεξικοῦ, συγγενοῦς πρὸς τὸν Θεόγνωστον καὶ πρὸς τὸ μέγα ἐτυμολογικόν, περιλαμβάνον ἀποσπάσματα ποιητῶν καὶ πεζῶν, ἐξέδ. ἐκ τοῦ ἐν Μεσσήνῃ κώδικος S. Salvatore 118 ὁ H. Rabe, Lexicon Messanense de iota adscripto, ἐν Rhein. Museum 47 (1892) 404-413· καὶ προσθήκη ἐν Rhein. Museum 50 (1895) 148-152. — Ἐκλογὰς ἔκτινος ἐν πολλοῖς χειρογράφοις κειμένου, ἰδίως δὲ ἐν κώδ. οὐατικ. ἑλλ. 23 πλήρως διασωθέντος ὀρθογραφικοῦ Ἀντιστοιχαρίου, ὅπερ ἔχει ἀξίαν ὡς βοήθημα πρὸς συμπλήρωσιν καὶ διόρθωσιν τῶν γλωσσῶν τοῦ Ἡσυχίου, παρέχει ὁ R. Reitzenstein, Inedita poetarum graecorum fragmenta· Index lectionum διὰ τὸ χειμερινὸν ἑξάμηνον 1892-93, ἐν Rostock 1892 σ. 8 ἑ. — Ἀπόσπασμα ὀρθογραφικοῦ λεξικοῦ ἐξέδ. ὁ Fr. Oehler, Fragmentum Glossarii veteris graeci ex apographo codicis alicujus Barocciani, Gymnasialprogramm, ἐν Χάλλῃ 1849 (Ἀρχή: Α βραχύνεται καὶ ψιλοῦται). — Πνευματολογικὸν λεξικὸν ἐξέδ. ὁ E. Miller ἐν Annuaire de l'assoc. 8 (1874) 222-284. Διορθώσεις εἰς αὐτὸ ὑπὸ O. Carnuth, Bur-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

sians Jahresberichte über die Fortschritte der klass Altertumswissenschaft 5 (1878) 139-141.

238. Τὸ βιενναῖον λεξικὸν εἶνε ἄνευ αὐστηρᾶς ἀλφαβητικῆς τάξεως, εἰς οὗ τὰς λέξεις παρατίθενται πολυάριθμοι μαρτυρίαι ἐκ ποιητῶν καὶ πεζῶν. Συγγραφεὺς τοῦ ἔργου ἀπεδείχθη διὰ τοῦ ἐν ἔτει 1344 γραφέντος οὐατικανοῦ κώδικος Ἀνδρέας τις Λοπαδιώτης, ὅστις καθὰ ἐξάγεται ἐκ τῶν παραπομπῶν εἰς Γρηγόριον τὸν Κύπριον, ἔγραψε κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ιδ' αἰῶνος. Ἴδε Guil. Studemund, Anecdota varia Graeca 1 (1886) 103. Τὴν ἀξίαν τοῦ συνερανίσματος τούτου χαρακτηρίζει ὁ Νάουκ διὰ τῆς ῥήσεως τοῦ Ἀθηναίου (XV p. 666 A): εἰ μὴ ἰατροὶ ἦσαν, οὐδὲν ἂν ἦν τῶν γραμματικῶν μωρότερον, παρατηρῶν ὅτι προσόντα μὲν τὸ βιβλίον δὲν ἔχει, μειονεκτήματα ὅμως ἀμέτρητα καὶ ἀπίστευτον βλακείαν. Ἐκ δὲ τῶν παρατιθεμένων παραδειγμάτων ἐξάγεται πράγματι ὅτι φθάνει τὸν ὕψιστον βαθμὸν τῆς βλακείας καὶ ἀμαθείας. Ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, συνερανίζεται δὲ ἀμελῶς καὶ ἀνοήτως ἐκ ξένων πηγῶν, ἐπαναλαμβάνων τὰ αὐτὰ πολλαχοῦ καὶ συγχέων τὰ ἐν ταῖς πηγαῖς αὐτοῦ εὑρισκόμενα. Ἀλλὰ τὸ φρικτὸν τοῦτο κατασκεύασμα περιέχει στίχους τοῦ Σοφοκλέους καὶ Φερεκράτους, ἀγνώστους ἄλλοθεν, χρησιμεύει δὲ καὶ πρὸς διόρθωσιν συγγραφέων τινῶν οἷον τοῦ Μαξίμου Τυρίου, Λιβανίου καὶ ἰδίως τοῦ Ἰμερίου. Κυρία πηγὴ εἶνε ἡ ἐπιτομὴ τοῦ Ἁρποκρατίωνος.

1. Τὸ βιενναῖον λεξικὸν ἐξέδ. ἀρχικῶς (ἢ μᾶλλον «ἐξέκαμεν» ὡς ὁ Nauck σ. III ὀρθῶς παρατηρεῖ) ὁ Theod. Bergk ἐν προγράμμασι τοῦ πανεπιστημίου τῆς Χάλλης 1859-1862 (ὑπὸ τὸν τίτλον: Etymologicum Vindobonense).—Etymologicum Vindobonense rec. et adnotatione critica instruxit Aug. Nauck ἐν Πετρουπόλει 1876.—Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ A. Hart, ἐν Jahns Jahrbücher 99 (1869) 49-56, ὅπου ἰδίως αἱ πηγαὶ τοῦ βιενναίου λεξικοῦ διευκρινοῦνται, καὶ τὴν ἐκτενῆ βιβλιογραφίαν τοῦ ὅλου τόμου ὑπὸ E.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Miller, ἐν Journal des savants 1870 σ. 159-177. — Προσθήκη ὑπὸ A. Nauck, Bulletin de l' Acad. Imper. des Sciences de St. Pétersbourg 17 (1872) 274ἑ. = Mélanges gréco-rom. 3, 343ἑ.

2. Μία τῶν πηγῶν τοῦ βιενναίου λεξικοῦ ἦτο τὸ ἔργον ἀττικιστοῦ τινος (ἴσως ἐπιτομὴ τοῦ Αἰλίου Διονυσίου), ὅπερ ἐχρησιμοποιήθη καὶ ὑπὸ τοῦ ἀντιαττικιστοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν διὰ τὰς σπανίας γλωσσικὰς παρατηρήσεις καὶ τὰ ποιητικὰ ἀποσπάσματα ἐξαιρέτων τεχνολογιῶν τοῦ οὐατικανοῦ ἑλληνικοῦ κώδικος 12. Ἐκλογαὶ ἐκ τούτων τῶν τεχνολογιῶν καὶ ἀνεύρεσις πηγῶν παρὰ R. Reitzenstein, Inedita poetarum graecorum fragmenta. Index lectionum διὰ τὸ χειμερινὸν ἐξάμηνον 1892-93. ἐν Rostock 1892 σ. 3 ἑ.

3. Ἀνδρέας Λοπαδιώτης, ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιενναίου λεξικοῦ, ἐθυσίασέ ποτε ὡς φαίνεται καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μοῦσαν. Ἐπίγραμμα εἰς τὴν σταύρωσιν ἀποδιδόμενον εἰς αὐτὸν ἐξέδ. ὁ E. Miller, Manuelis Philae carmina 1 (1855) 433.

4. Ὁμοῦ μὲ τὸ βιενναῖον λεξικὸν ἐξέδ. ὁ A. Nauck ἐκτὸς τῶν ἐν Α΄ τόμ. σ. 146 καὶ ἀνωτ. σ. 250 σημειουμ. συγγραμ. τοῦ Φωτίου καὶ Τζέτζη διάφορα γραμματικὰ πονήματα, ὀνομαζόμενα κατὰ τὰ χειρόγραφα, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν: Γραμματικὸς ἀμβροσιανός, γραμματικὸς τοῦ ἀμβουργείου κώδικος, γραμματικὸς ῥωμαϊκὸς περὶ σημειώσεων κριτικῶν τῶν παλαιῶν, γραμματικὸς βενετικὸς καὶ βοδληϊανός, γραμματικὸς ἀρλεϊανός, γραμματικὸς παρισιανός· ἔτι δὲ Πολύβιος περὶ βαρβαρισμοῦ καὶ σολοικισμοῦ, ἀνώνυμος περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, δύο πραγματεῖαι τοῦ Ἡρωδιανοῦ, ἀνώνυμος πραγματεία περὶ τῶν λυρικῶν ποιητῶν, γραμματικαὶ ἐκλογαὶ ἐκ κωδίκων βαροκκιανῶν καὶ τὸ Κανταβριγιανὸν λεξικόν. Τὰ πλεῖστα τούτων εἶχον προεκδοθῇ ὑπὸ Cramer, Boissonade, Keil, Schneidewin, Bergk κ. ἄ. (ἴδε τὴν βιβλιολογίαν παρὰ Nauck). Τὴν πρώτην μεταξὺ αὐτῶν θέσιν κατέχει τὸ καντα βριγιανὸν λεξικὸν (lexicon Cantabrigiense), ἀρχαῖον πολυτιμότατον ῥητορικὸν λεξικόν, διασωθὲν ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ ἐν Καντα-βριγίᾳ χειρογράφου τοῦ Ἁρποκρατίωνος. Πρέπει ἴσως νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτὸ τὸ ἐξ Ἀνατολῆς ὑπὸ E. Miller μετενεχθέν: Ἐκ τῶν Κλαυδίου Κασίλωνος περὶ τῶν παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ῥήτορσι ζητουμέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νων. Τό κανταβριγιανὸν λεξικὸν ἐξέδωκεν ὁ Dobree, κατ' ἀρχὰς μετὰ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Φωτίου, ἐν Λονδίνῳ 1822 (ἀνετυπώθη ἐν Λειψίᾳ 1823), ἔπειτα χωριστὰ ὑπὸ τὸν τίτλον: Lexicon rhetoricum Cantabrigiense etc. exscripsit eo consilio ut ederetur P. P. Dobree, ἐν Κανταβριγίᾳ 1834.—Ὑπὸ Ed. Meier, ἐν Χάλλῃ 1843. —Ὑπὸ A. Nauck μετὰ τοῦ βιενναίου λεξικοῦ σ. 329-358· πρβ. Προοίμιον σ. 52 ἑ.—Τέλος Lexicon rhetoricum Cantabrigiense rec. et annot. critica instruxit E. O. Houtsma, ἐν Λουγδούνῳ Βατανῶν 1870, μετὰ μακρᾶς, ἀλλὰ κενῆς περιεχομένου εἰσαγωγῆς.

5. Φαβωρῖνος (δὲν πρέπει νὰ συγχέεται πρὸς τὸν σοφιστὴν Φαβωρῖνον τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ) μὲ τὸ πλῆρες ὄνομα Varinus Favorinus Camers (ἤτοι Varinus ἐκ Favere παρὰ τὸ Camerino), Ἰταλὸς βενεδικτῖνος, μαθητὴς τοῦ Ἰωάννου Λασκάρεως, διδάσκαλος τοῦ Λέοντος Χ, ἀπὸ τοῦ 1512 διευθυντὴς τῆς βιβλιοθήκης τῶν Μεδίκων ἐν Φλωρεντίᾳ, κατόπιν ἐπίσκοπος Νουκερίας, ἀπέθανε τὸ 1537. Συναπήρτισεν ἐκ τοῦ Σουΐδα, τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ, Εὐσταθίου, Μοσχοπούλου, Θωμᾶ Μαγίστρου, κ. ἄ. μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐξ οὗ μεταξὺ ἄλλων ἤντλησε καὶ ὁ Ψευδοφιλήμων: Μέγα καὶ πάνυ ὠφέλιμον λεξικόν, ὅπερ Βαρῖνος Φαβωρῖνος Κάμηρς ὁ Νουκαιρίας ἐπίσκοπος ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων βιβλίων κατὰ στοιχεῖον συνελέξατο. Κατ' ἀρχὰς ἐτυπώθη ἐν Ῥώμῃ 1523· ἀνετυπώθη ἐν Βασιλείᾳ 1538· τέλος ἐπηυξημένον ἐν Βενετίᾳ 1712. Ἀλλὰ πρὸς ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς εἶνε μόνον ἡ ἐν Ῥώμῃ ἔκδοσις χρήσιμος, οὐχὶ δὲ ἡ τῆς Βενετίας, ἣν π. χ. ὁ Ritschl πρὸ ὀφθαλμῶν ἔλαβε.— Πρβ. Suidae et Favorini glossae sacrae em. et ill. J. Chr. Gottlieb Ernesti, ἐν Λειψίᾳ 1786.—Fr. Ossann, Quaestionum Homericarum particula III, Univers.—Programm ἐν Giessen 1853.—Fr. Rietschl, Thomae magistri ecloga, Prolegom. σ. 43 ἑ. 63 ἑ.—K. Lehrs, Die Pindarscholien, ἐν Λειψίᾳ 1873 σ. 165 ἑ. (περὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ Φαβωρίνου ὑπὸ τοῦ Ψευδοφιλήμονος).—Τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως εἶνε κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν: Ἐκ τῶν Εὐσταθίου καὶ ἄλλων ἐνδόξων γραμματικῶν Βαρίνου Κάμηρτος ἐκλογαὶ κατὰ στοιχεῖον. Τὸ ἔργον τοῦτο, οὗ προτάσσεται πίναξ τῶν χρησιμοποιηθέντων γραμματικῶν, εἶνε δι' ἡμᾶς σχεδὸν ἀνωφελές, οὐδὲ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶνε μάλιστα ἀποδεδειγμένον, ἐὰν χρησιμεύῃ εἰς διόρθωσιν τῶν ἐξ ὧν ἠντλήθη γραμματικῶν. Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν: Thesaurus cornucopiae et horti Adonidis, παρὰ Aldus, ἐν Βενετίᾳ 1496. Ἀνετυπώθη ὑπὸ W. Dindorf, Grammatici Graeci I 1823, 71-455.

6. Κωνσταντῖνος Ἀραβίτης συνέγραψε κατὰ τὸν ιε΄ βεβαίως αἰῶνα: Παρεκβόλαιον τοῦ Ἀραβίτου κυροῦ Κωνσταντίνου «ἡ μικρὰ ὠφέλεια». Πρὸς εὐκολωτέραν προσοικείωσιν τῶν διὰ τὸ ὑψηλότερον ὕφος ἀναγκαίων λέξεων ὁ συγγραφεὺς δίδει ὁδηγίας ὑπὸ τὸν τύπον βραχειῶν συνθέσεων διηνθισμένων διὰ σπανίων λέξεων καὶ εἰδικῶν ὅρων περὶ διαφόρων θεμάτων, π. χ. περὶ κόμης, ἔαρος, πολέμου, φθόνου κτλ. (Παρεκβόλαιον τῆς κόμης κτλ.). Ἆρα τὸ πόνημα οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἐξακολούθησις καὶ τροποποίησις τῆς παλαιᾶς ἀρχῆς τῆς καθ' ὕλην κατατάξεως τῶν λέξεων καὶ διὰ πρακτικῶν διαλόγων διδασκαλίας περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ἥτις ἐφηρμόσθη ἰδίως ἐν τοῖς ἀρεστοῖς τότε ἑρμηνεύμασι τοῦ Ψευδοδωσιθέου (ἴδε ἀνωτέρω σ. 310 ἑ.). Ἐκ τῆς «Μικρᾶς δὲ ὠφελείας» ὡς φαίνεται δὲν προέκυπτεν ἡ μικρὰ ὠφέλεια, διὸ καὶ δὲν ἐκρίθη ἀξία νὰ καταταχθῇ εἰς τὰ σχολειακὰ βιβλία. Ἐγὼ ἐγνώρισα αὐτὴν μόνον ἐν ἑνὶ ἀντιτύπῳ, τῷ λαυρεντιανῷ κώδικι 55, 7 φύλ. 346-354.

239. Ὁ Ψευδοφιλήμων. Ὑπὸ τὸ ὄνομα Φιλήμονός τινος παρεδόθη ἐν παρισιανῷ χειρογράφῳ τοῦ ιϛ΄ αἰῶνος ἓν Λεξικὸν τεχνολογικόν. Κατὰ τὴν προτασσομένην εἰς τὸ ἔργον σημείωσιν ἀπηρτίζετο τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἐξ ἀλφαβητικοῦ λεξικοῦ τῶν ὀκτὼ μερῶν τοῦ λόγου (ὀνόματος, ῥήματος, μετοχῆς, ἄρθρου, ἀντωνυμίας, προθέσεως, ἐπιρρήματος, συνδέσμου· ἴδε π. χ. Bekker, Anecd gr. II 840)· ἐκ τούτων δὲ διεσώθη ἐν τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ μόνον τὸ περὶ ὀνομάτων καὶ μέρος τοῦ περὶ ῥημάτων κεφαλαίου. Ἐν τῇ αὐτῇ προσημειώσει, ἥτις προσφωνεῖται εἴς τινα Ἀντιφάνην, πολεμεῖ ὁ συγγραφεὺς γραμματικόν τινα Ὑπερέσχιον Ἀλεξανδρέα (περὶ τὸ 450 μετὰ Χριστόν), ὑπισχνούμενος βελτίονα ἢ αὐτὸς νὰ προσαγάγῃ. Κατὰ ταῦτα καὶ ἄλλα διδόμενα ἔθεσεν ὁ Ὀσσαννὸς τὸν Φιλήμονα εἰς τὸν ε΄ μέχρι τοῦ ϛ΄ αἰῶνος. Ἀλλ' ὁ Λὲρς ἀπέδειξε πειστικώτατα καὶ ἀγχινούστατα ὅτι τὸ σύγγραμμα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ δῆθεν Φιλήμονος ἐγράφη κατὰ τὸν ις' αἰῶνα, ὅτι ἐπομένως συναριθμεῖται μετὰ τῶν ὑποβολιμαίων ἔργων, οἷα εἶνε ἡ τῆς Εὐδοκίας Ἰωνιά, ὁ νόθος Ἡσύχιος Μιλήσιος, ὁ Ψευδοδράκων κτλ. Ἡ κυρία πηγὴ τοῦ Φιλήμονος οὐδεμία ἄλλη εἶνε ἢ τὸ λεξικὸν τοῦ Φαβωρίνου (πιθανῶς ἡ δ' αὐτοῦ ἐν Βασιλείᾳ ἔκδοσις τοῦ 1538). Καὶ ἡ πολλαχοῦ πρὸς τὸν Εὐστάθιον συμφωνία δὲν προέρχεται ἐξ ἀμέσου αὐτοῦ χρησιμοποιήσεως, ἀλλ' ἐξ ἐμμέσου διὰ τοῦ Φαβωρίνου, ὅστις ἐπιμελῶς ἤντλησεν ἐκ τοῦ Εὐσταθίου. Δικαίως λοιπὸν τὸ ἔργον θεωρεῖται ὑποβολιμαῖον· διότι ὁ συγγραφεύς, ὡς ἐκ πολλῶν χωρίων γίνεται δῆλον, ἐζήτει νὰ διαλάθῃ ὅτι ἀντέγραψεν ἐκ τοῦ Φαβωρίνου καὶ ὅτι ἦτο χριστιανός. Κατὰ νεωτέρας ἐρεύνας ὁ παρισιανὸς κῶδιξ εἶνε γεγραμμένος ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρός, ὑπὸ τῆς ὁποίας καὶ ὁ Ψευδοδράκων, ἤτοι ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος Ἰακώβου Διασωρηνοῦ, ὅστις καὶ ὡς συγγραφεὺς πάντως τοῦ ἔργου πρέπει νὰ θεωρηθῇ. Οὕτως περιτταὶ καθίστανται αἱ σχοινοτενεῖς εἰκασίαι τοῦ Ὀσσαννοῦ καὶ ἄλλων περὶ τῶν ἀρχαίων πηγῶν τοῦ Φιλήμονος.

1. Ἐκδόσεις: Κατ' ἀρχὰς ἐξέδ. τὸν Ψευδοφιλήμονα ὁ C. Burney, Φιλήμονος λεξικὸν τεχνολογικόν. Ex Bibliotheca Parisiensi, ἐν Λονδίνῳ 1812. — Ἀκριβέστερον τὸ κείμενον ὑπὸ Frid. Osann, Philemonis grammatici quae supersunt, ἐν Βερολίνῳ 1812. Εἰς τὸν παρισιανὸν τοῦτον Φιλήμονα προσήρτισεν ὁ Osann ἐκ κώδικος λαυρεντιανοῦ ἀπόσπασμα γλώσσης, ἐπιγραφόμενον Φιλήμονος, ὁμοίως ἀνάξιον λόγου, ὅπερ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ἀφείλετο καὶ εἰς τὸ δείλης ὀψίας τελευτᾷ. Ἔτι δὲ προλεγόμενα καὶ σχόλια, μαρτυροῦντα τὴν τυφλὴν μᾶλλον προκατάληψιν τοῦ ἐκδότου ἢ τὰ κριτικά του προσόντα.

2. Βοηθήματα: Πρβ. Photii lexicon ed. A. Naber I 189-192, ὅπου ἤδη ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Φιλήμων πρέπει νὰ εἶνε νεώτερος τοῦ Εὐσταθίου. — Κύριον σύγγραμμα: K. Lehrs, Des sogenannten Philemon ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΝ καί: Favorinus, ἐν Jahns Jahrbücher 105 (1872) 465-488, ἀνετυπώθη ἐν τῷ βιβλίῳ: Die Pindarscholien, ἐν Λειψίᾳ 1873 σ. 164-190. — Ἐν παρόδῳ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶχεν ἤδη ὑποδηλώσῃ ὁ Lehrs τὴν μὴ γνησιότητα τοῦ Φιλήμονος ἐν Herodiani scripta tria, ἐν Königsberg 1843 σ. 439. — Περὶ τοῦ πιθανοῦ συγγραφέως τοῦ ἔργου (Διασωρηνοῦ) ἴδε L. Cohn, Philologische Abhandlungen, Martin Hertz zum 70. Geburtstage von ehemaligen Schülern dargebracht, ἐν Βερολίνῳ 1888 σελ. 133-143. Πρβ. ἀνωτέρω σ. 271. Εἰς τὸν ἐκεῖ μνημονευθέντα Ἀνδρέαν Δαρμάριον πρέπει νὰ προστεθῇ ἡ πραγματεία τοῦ Ludw Schmidt. ἐν Centralbibliothek für Bibliothekswesen 3 (1886) 129-136.

240. Ἡ Ψευδοευδοκία. Εὐδοκία ἡ Μακρεμβολίτισσα, σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα (1059-1067) ἐθεωρεῖτο ἄλλοτε συγγραφεὺς τοῦ μυθολογικοῦ καὶ ἀρχαιολογικοῦ πονήματος Ἰωνιᾶς, ὅπερ τὸ πρῶτον ἐξεδόθη ὑπὸ Βιλλοαζὼν ἐν Ἑλληνικοῖς ἀνεκδότοις τόμῳ 1ῳ καὶ ἐπὶ μακρὸν λόγον πολὺν προεκάλει ἐν τῇ εἰς τὸν Ἡσύχιον Μιλήσιον, Φώτιον καὶ Σουΐδαν ἀναφερομένῃ βιβλιολογίᾳ. Ἀφοῦ δὲ καὶ ὁ Κ. Ν. Σάθας ἐν Μεσαιωνικῇ βιβλιοθήκῃ, τόμῳ 5ῳ προλόγῳ σ. 32, 44 ἀπέδωκε τὸ ἔργον εἰς τὸν Ψελλόν, ἐξεδόθη ἐκ νέου ὑπὸ Ἐρ. Φλάχ, ὅστις τὴν πρὸ πολλοῦ ἀμφιβαλλομένην γνησιότητα αὐτοῦ, ἐμπαθῶς πολεμῶν, μάτην ἐζήτησε νὰ ὑπερασπίσῃ· δὲν ἠρκέσθη μάλιστα οὐδὲ εἰς τὴν μετριωτέραν γνώμην, ὅτι ὁ γνήσιος τοῦ ἔργου πυρὴν περιεκαλύφθη ὑπὸ μεταγενεστέρων προσθηκῶν. Νῦν ὅμως οὐδὲ ἴχνος ἀμφιβολίας ἀπομένει, ὅτι ἡ Ἰωνιὰ κατηρτίσθη περὶ τὸ 1543 ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος Κωνσταντίνου Παλαιοκάππα, συνερανισθεῖσα ἐκ κοινοτάτων κατὰ τὸ πλεῖστον πηγῶν. Σχεδὸν τὸ ἥμισυ αὐτῆς ἀντεγράφη ἐκ τῆς ἐν Βασιλείᾳ τοῦ Φαβωρίνου ἐκδόσεως· διὰ δὲ τὰ βιογραφικὰ ἄρθρα κυρία πηγὴ πλὴν τούτου εἶνε ὁ Σουΐδας, ἀλλὰ καὶ οὗτος οὐχὶ ἐκ χειρογράφου πιθανῶς ἀλλ' ἐκ τῆς ἐν ἔτει 1514 ἐκδόσεως· πρὸς τούτοις μετεχειρίσθη ὁ συνερανιστὴς τὴν ἐν Βασιλείᾳ ἔκδοσιν τοῦ Παλαιφάτου καὶ Κορνούτου τὸ 1543 καὶ τοῦ Νόννου τὰ σχόλια εἰς τέσσαρας λόγους Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.

1. Ἐκδόσεις: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Villoison, Anecd. gr. τόμ. I, ἐν Βενετίᾳ 1781. — Ὑπὸ H. Flach, ἐν Λειψίᾳ Bibliotheca Teubneriana 1880.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2 Βοηθήματα: G. C. Harless, Progr. quod complectitur in Eudociae Violarium observationum specimen, ἐν Ἐρλάγγῃ 1785. — A. C. Meinecke, Observationes in Eudociae Violarium, Bibliothek der alten Litter. und Kunst 5. und 6. St., ἐν Γοττίγγῃ 1789. — E. Fr. H. Spitzner, Curae criticae in Apollonii Rhodii scholia et Eudociae Violarium etc., Programm, 2 Partes, ἐν Βίττεμβέργ 1819. — R. Hercher, Eudocia, ἐν Philologus 9 (1854) 591. — R. Nitzsche, Quaestionum Eudocianarum capita quattuor, Dissert. Λειψίας, ἐν Altenburg 1868. — H. Flach, Untersuchungen über Eudokia Makrembolitissa. Eine Skizze aus dem byzantinischen Gelehrtenleben des 11. Jahrhunderts. Vortrag gehalten im Königsbau zu Stuttgart, ἐν Τυβίγγῃ 1876. — H. Flach, Ueber das Violarium der Kaiserin Eudocia, Verhandl. der 32. Versaml. deutscher Philologen in Wiesbaden 1877, ἐν Λειψίᾳ 1878 σ. 162. — H. Flach, Untersuchungen über Eudokia und Suidas, ἐν Λειψίᾳ 1879. — A. Daub, De Eudociae Violarii etc. fontibus, Programm Freiburg im Br. 1880. — Κύριον σύγγραμμα: P. Pulch, De Eudociae, quod fertur, Violario, ἐν Στρασβούργῳ 1880 (=Dissertationes philol. Argentor. IV 313-411). P. Pulch, Die Pariser Handschriften des Nonnus Abbas und Eudocia, ἐν Philologus 41 (1882) 341-346 καὶ ἡ πραγματεία: Konst. Palaeocappa, der Verfasser des Violariums der Eudokia, ἐν Hermes 17 (1882) 177-192. — Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ K. Boysen, Philologischer Anzeiger (von Leutsch) 12 (1882) 480-488. — Περὶ τῶν τοῦ Flach Untersuchungen über Eudocia und Suidas καὶ τῆς τοῦ Pulch πραγματείας De Eudociae quod fertur etc. διέλαβεν ὁ U. von Wilamowitz-Möllendorff ἐν τῇ Deutsche Litteraturzeitung 1880 σ. 228 ἑ. καὶ 1881 σ. 319 ἑ. Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ Flach δι' ἀσθενοῦς φυλλαδίου (προσηρτημένου εἰς τὸ 2ον τεῦχος τῶν Jahns Jahrbücher 1881): Herr von Wilamowitz-Möllendorff und Eudokia. Eine Skizze aus dem byzantinischen Gelehrtenleben des XIX. Jahrhunderts. — E. Patzig, Die Nonnusquelle der Eudokia, ἐν Rhein. Museum 37 (1882) 67-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

82 καὶ: Zur Textur im Violarium der Eudokia, ἐν Philologus 43 (1884) 249-260 — Ἄνευ σημασίας εἶνε ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Σάθα ἐπιμένοντος καὶ ἐν τοῖς Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce 7 (1888) σ. XI ὅτι ὁ Ψελλὸς συνέγραψεν ὑπὲρ τῆς Εὐδοκίας τὴν Ἰωνιάν. — Περὶ Παλαιοκάππα ἴδε τὴν βιβλιολογίαν σ. 271. — Πρβ. P. Egenolff, ἐν Bursian-Müllers Jahresbericht 58 (1890) 294-297.

3. Πλὴν τοῦ Φαβωρίνου, τοῦ Φιλήμονος καὶ τῆς Εὐδοκίας ἐσώθησαν ἐν χειρογράφοις ἐκ τῶν χρόνων τῶν ἀνθρωπιστῶν ἱκανὰ μικρὰ λεξικά· π. χ. λεξικὸν γραφὲν ὑπὸ Φιλέλφου χάριν τοῦ φίλου του Ἀνδρέου Κρήτης, νῦν ἐν κώδ. Laur. Conv. soppr. 181, καὶ πολλὰ ἀνώνυμα λεξιλόγια, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν εἶνε πιθανὸν ὅτι ἀπέρρευσαν ἐκ πηγῶν ἀγνώστων.

Γ. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

241. Γενικὸς χαρακτηρισμός. Καθὼς πάντες οἱ κλάδοι τῆς καθόλου φιλολογίας ἐν Βυζαντίῳ οὐσιωδῶς βασίζονται ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν Ἑλλήνων προγόνων, οὕτω καὶ αἱ περὶ τὴν γραμματικὴν σπουδαὶ περιορίζονται ἢ εἰς ἐπιτομὰς ἢ εἰς ἐπεξεργασίας παλαιοτέρων συγγραμμάτων. Τὸ πόνημα Διονυσίου τοῦ Θρᾳκός, τοῦ ὁποίου τὰ ἴχνη ἀνευρίσκομεν καὶ ἐν ἀρμενιακοῖς ἔτι καὶ συριακοῖς ἐγχειριδίοις, κατέχει τὴν πρωτίστην παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς θέσιν. Ὁμοίαν σχεδὸν ἐπιρροὴν ἐνήσκησε Θεόδωρος ὁ Ἀλεξανδρεὺς μετὰ τῶν ἑρμηνευτῶν αὐτοῦ, ἰδίως τοῦ Γεωργίου Χοιροβοσκοῦ. Τῆς αὐτῆς τιμῆς διαρκῶς ἀπέλαυσαν καὶ αἱ ῥηξικέλευθοι ἐργασίαι Ἀπολλωνίου τοῦ δυσκόλου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἡρωδιανοῦ. Ἐξ αὐτῶν ἀπέρρευσεν πλῆθος μέγα ἐκλογῶν καὶ σχολίων καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τοῦ Βυζαντηνισμοῦ. Ὁ Ἀπολλώνιος παρέμεινεν ἀνεξάντλητος πηγὴ τῶν περὶ τῶν μερῶν τοῦ λόγου καὶ περὶ συντάξεως συγγραμμάτων. Ὁ Ἡρωδιανὸς ἦτο ἡ κυρία αὐθεν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τία εἰς τὸ τυπικὸν καὶ ἰδίως εἰς τὴν ὀρθογραφίαν. Ἠραιωμένον καὶ πολλάκις ἀνάμικτον μὲ νόθα συστατικὰ παρεδόθη τὸ ἀρχαῖον ὑλικὸν εἰς κοινὰ γραμματικὰ ἐγχειρίδια, ἐν εἴδει λεξικῶν ἐνίοτε συντεταγμένα, ἐν μεταγενεστέροις δὲ χρόνοις ἐν στίχοις ἰαμβικοῖς καὶ πολιτικοῖς καὶ τελευταῖον ἀπὸ τοῦ ιγ' αἰῶνος ὑπὸ τύπον ἐρωταποκρίσεων κατὰ τὰς ἑκάστοτε μεταβαλλομένας ἀνάγκας τοῦ σχολείου. Ἡ κυρία ἀξία τῶν βιβλίων τούτων, τὰ ὁποῖα ἐσχάτως μόλις διηκριβώθησαν κριτικῶς ὑπὸ τοῦ Γ. Οὔλιγ, Π. Ἐγενώλφ, Α. Χίλγαρδ, Λ. Κών, Ρ. Σνέϊδερ, Φ. Βαΐλτε κ. ἄ., ἔγκειται ὡς ἐκ τούτου εἰς τὴν βοήθειαν, ἣν παρέχουσιν ἡμῖν πρὸς ἀνασυγκρότησιν τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν· ἔτι δὲ ἐξ αὐτῶν ἀρυόμεθα οὐχὶ ἀνωφελεῖς πληροφορίας περὶ εἰδικῶν ἀντικειμένων τῆς βυζαντηνῆς παιδεύσεως· τέλος ἀξίαν ἔχουσι καὶ ὡς πηγὴ μεγάλου μέρους τῆς γραμματικῆς τέχνης, ἥτις ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τῶν ἀνθρωπιστῶν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐπεκράτησεν ἐν τῇ παιδείᾳ. Μεγίστην σημασίαν ἀπέδιδον ἐν Βυζαντίῳ εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς γραμματικῆς, ἤτοι εἰς τὰ περὶ τονισμοῦ καὶ ὀρθογραφίας, μικροτέραν δὲ εἰς τὸ τυπικόν· περισσότερον δὲ παρημελήθη τὸ συντακτικὸν μέρος. Ὅπως ἐν τῇ πράξει οἱ Βυζαντηνοὶ μᾶλλον ἐξωτερικῶς ἐζήτουν ν' ἀπομιμηθῶσι τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἢ ἐσωτερικῶς, οὕτω καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἠκολούθησαν, ἀρκεσθέντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν τύπων καὶ τῆς ὀρθογραφίας. Πράγματι δὲ ὁ περὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐνασχολούμενος Βυζαντηνὸς οὐδαμοῦ ἄλλοῦ εἶχε νὰ ὑπερνικήσῃ μεγαλειτέρας δυσκολίας ἢ ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ, καθόσον ἡ προφορὰ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπεμακρύνετο τῆς γραφῆς. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐπικράτησις τοῦ ὀρθογραφικοῦ μέρους τῆς γραμματικῆς. Ἀλλ' ὅμως πόσον σπανίως περὶ αὐτὸ ἀπεκτῶντο ἀσφαλεῖς γνώσεις, ἀποδεικνύουσιν αἱ ἀπειράριθμοι ἀνορθογραφίαι τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων καὶ ἐγγράφων πάντων τῶν αἰώνων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Κριτικὴν συλλογὴν καὶ τῶν βυζαντηνῶν ἐργασιῶν ἐν τῇ γραμματικῇ ὑπισχνεῖται ἡ πρὸ πολλοῦ παρασκευασθεῖσα συναγωγὴ τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν (Grammatici graeci recogniti et apparatu critico instructi, ὀκτὼ μέρη ἐν δεκαπέντε τόμοις), περὶ τοῦ σχεδίου τῆς ὁποίας πληροφορίαι παρέχονται ἐν ταῖς ἀνακοινώσεσι τοῦ ἐκδοτικοῦ καταστήματος B. G. Teubner 1888 No 1. — Χάριν πληροφοριῶν περὶ τῶν ἐργασιῶν γνωστῶν καὶ ἀνωνύμων γραμματικῶν τοῦ Βυζαντίου ἴδε τὰ δύο συγγράμματα τοῦ P. Egenolff, Die orthoepischen Stücke der byzantinischen Litteratur, Mannheimer Programm 1887 καὶ Die orthographischen Stücke der byzantinischen Litteratur, Heidelberger Programm 1888, καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως τὰς ἀνακοινώσεις περὶ τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν ἐν τῷ Bursian-Müllers Jahresbericht über die Fortschritte der klass. Altertumswissenschaft, τόμ. 38φ (1884) 43 ἑ, 46 (1888) 109 ἑ., 58 (1890) 265 ἑ, ὅπου λόγος γίνεται καὶ περὶ τῶν λεξικογράφων καὶ περὶ μετρικῆς γραφάντων. — Συμβολάς τινας περὶ Θεοδοσίου Ἀλεξανδρέως, Χοιροβοσκοῦ κ. ἄ. παρέσχεν ἐπὶ τῇ βάσει μικτοῦ γραμματικοῦ κώδικος Ἀμβούργου ὁ Preller, Quaestiones de historia grammaticae byzantinae adjectis ineditis Hamburgiensibus, Index scholarum, ἐν Dorpat 1840.

2. Γραμματικαὶ κατ' ἐρωταπόκρισιν. Ἐνῷ ἤδη ὁ Τζέτζης (ἐν σχολ. εἰς Ἡσίοδον στ. 287) συνιστᾷ αὐτὰ τὰ ἔργα τοῦ Διονυσίου Θρακὸς καὶ τοῦ Θεοδοσίου Ἀλεξανδρέως πρὸς γραμματικὰς σπουδάς, σχεδὸν ταὐτοχρόνως ἄρχονται ταῦτα ὑποχωροῦντα ἐν τῇ πράξει εἰς τὰ κατ' ἐρωταπόκρισιν ἐγχειρίδια. Τοιοῦτόν τι ἔργον κατὰ τὸν Hilgard (Grammatici graeci IV 2 σελ. CXXIX) ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τοῦ γραμματικοῦ πονήματος, ὅπερ φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου. Τὸ ἀρχαιότατον σωζόμενον ὑπόδειγμα τοῦ γραμματικοῦ τούτου γένους εἶνε τὰ Ἐρωτήματα τοῦ κώδικος Guelferbytanus Gudianus 112 τοῦ ιγ' αἰῶνος. Ἐπιτομὴν βελτιωμένην συνέταξεν ὁ Μανουὴλ Μοσχόπουλος, ἥτις παρέμεινεν ἐν χρήσει ἐπὶ αἰῶνας καὶ ἀφοῦ συνεγράφησαν τὰ ἐγχειρίδια τοῦ Χρυσολωρᾶ, Θεοδώρου Γαζῆ κ. ἄ. Ἥμισυν περίπου αἰῶνα μετὰ τὸν Μοσχόπουλον ἔγραψεν ὅμοιον ἔργον ὁ μητροπολίτης Ρόδου Νεῖλος Διασωρηνὸς (ἴδε ἀνωτέρω

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σελ. 306). Διασκευὴ τῶν Ἐρωτημάτων τοῦ Μοσχοπούλου διασωθεῖσα ἐν κώδικι τῆς Τυβίγγης M 6, 24 τοῦ ιε΄ αἰῶνος, ἥτις ἐν τῷ κώδικι ἀδίκως ἀποδίδεται εἰς τὸν Μοσχόπουλον, εἶνε ἀξιοσημείωτος διὰ τὴν εἰς πέντε κλίσεις διαίρεσιν τῶν ὀνομάτων (ἴσως κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς λατινικῆς γραμματικῆς). Οἱ Ἕλληνες ἀνθρωπισταί, οἵτινες ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ιδ΄ αἰῶνος ἐν Ἰταλίᾳ παρεσκεύασαν τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐχρησιμοποίησαν κατὰ προτίμησιν τὰ Ἐρωτήματα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ διέδωσαν αὐτὰ πολλαχῶς διασκευάσαντες· τοιαῦτα εἶνε τὰ Ἐγχειρίδια τοῦ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ (ἀρχικὴ ἔκδοσις, ἄνευ τόπου ἐκτυπώσεως καὶ ἔτους, τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ E. Legrand ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ 1484· ἔκδοσις λατινοελληνικὴ ἐν Βενετίᾳ 1484), τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ (ἀρχικὴ ἔκδοσις ἐν Βενετίᾳ 1495) τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως (ἀρχικὴ ἔκδοσις ἐν Μιλάνῳ 1476) καὶ τοῦ Δημητρίου Χαλκονδύλη (ἀρχικὴ ἔκδοσις ἐν Μιλάνῳ 1493). Ἐκ τῶν ἔργων τῶν Ἑλλήνων τούτων ἀνθρωπιστῶν μετεβιβάσθη ἡ γραμματικὴ τέχνη τῶν Βυζαντηνῶν εἰς τὰ πρῶτα λατινιστὶ συγγραφέντα ἐγχειρίδια τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς, οἷον τὰ τοῦ Urbanus ἐκ Belluno (1497) καὶ τοῦ Georg Simler (ἐν Τυβίγγῃ 1512). Ἐξ αὐτῶν δὲ ἠρύσθησαν τὴν σπουδαιοτέραν ὕλην καὶ ὁ Μελάγχθων καὶ Οἰκολαμπάδιος διὰ τὰ περίφημα ἐγχειρίδιά των. — Τὰς τελευτάτας πληροφορίας περὶ τῆς ἱστορίας τῶν γραμματικῶν Ἐρωτημάτων παρέχει κατὰ τὰς ἰδίας ἐρεύνας καὶ τὰς τῶν Uhlig, Egenolff ὁ A. Hilgard, Grammatici graeci IV 2 (1894) σ. XX-LXI. — Περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐκδόσεων τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνθρωπιστῶν συγγραφέντων γραμματικῶν ἐγχειριδίων ἴδε E. Legrand, Bibliographie hellénique 1 (1885) 1 ἑ., 5 ἑ., 15, 17, 26, 41.

242. Ἰωάννης Φιλόπονος. Ζωηρὰ καί πως αὐθυπόστατος ἔτι ἦτο ἡ περὶ τὴν γραμματικὴν ἐνασχόλησις κατὰ τὸν Ϛ΄ αἰῶνα. Ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ ἤκμαζεν Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος, Καισαρεὺς ἢ καὶ Ἀλεξανδρεύς, ἅτε γινόμενος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος. Διδάσκαλοι αὐτοῦ ὀνομάζονται ὁ γραμματικὸς Ῥωμανὸς καὶ ὁ ἑρμηνευτὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Ἀμμώνιος. Πλὴν τῆς γραμματικῆς ἐνησχολήθη ὁ Φιλόπονος καὶ περὶ τὴν φιλοσο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φίαν καὶ θεολογίαν· ὁ ἐν τῇ δογματικῇ πολέμιος αὐτοῦ ἦτο ὁ Ἀντιοχείας πατριάρχης Σεβῆρος (513-518. Πρβ. Α΄ τόμου σελ. 97). Ἐκ τῶν γραμματικῶν τοῦ Φιλοπόνου συγγραμμάτων γνωρίζομεν τὰ τονικὰ παραγγέλματα καὶ τὸ ἐν εἴδει λεξιλογίου, ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι λίαν διαδεδομένον βιβλίον Περὶ τῶν διαφόρως τονουμένων καὶ διάφορα σημαινόντων. Ὁ πυρὴν ἀμφοτέρων τῶν συμπληρούντων ἄλληλα συγγραμμάτων ἐλήφθη ἐκ τῆς Καθολικῆς τοῦ Ἡρωδιανοῦ, διὸ ἀποτελοῦσι μετὰ τοῦ μεγάλου ἐρανίσματος τοῦ Θεοδοσίου Ἀλεξανδρέως βοήθημα πρὸς ἀνασυγκρότησιν τοῦ πρωτοτύπου.

1. Τονικὰ παραγγέλματα ἐξέδωκε μετὰ τοῦ Ἡρωδιανοῦ Περὶ σχημάτων ὁ W. Dindorf, ἐν Λειψίᾳ 1825.—Περὶ τῶν διαφόρως τονουμένων κτλ. καλλιτέρα ἔκδοσις ὑπὸ P. Egenolff, ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1880 (ὡς Festschrift zur Philologenversammlung in Trier). — Πρβ. P. Egenolff, Die orthoepischen Stücke etc. σ. 37 ἑ. Die orthographischen Stücke σ. 33 καὶ M. Petschenig, Wiener Studien 3 (1881) 294—297.— Κύριον σύγγραμμα: A. Ludwich, De Joanne Philopono grammatico, Ind. lect. ἐν Königsberg 1888-89.—Περὶ τῶν λοιπῶν συγγραμμάτων τοῦ Φιλοπόνου ἴδε W. Christ, Griechische Litteraturgeschichte σελ. 839, 872, 489, 833, 915 τῆς γ΄ ἐκδόσεως. Εἶνε ἀναγκαία μονογραφία περὶ τῶν ἁπάντων τοῦ εἰς ποικίλα εἴδη διακριθέντος ἀνδρός.

2. Ἄλλος τις γραμματικὸς Ἰωάννης Φιλόπονος, μνημονευόμενος ὑπὸ Ἀπολλωνίου τοῦ δυσκόλου, ἤκμαζεν ἐπὶ Τιβερίου ἢ Αὐγούστου. Τὴν συνταύτισιν τοῦ Ἰωάννου Φιλοπόνου πρὸς τὸν Ἰωάννην Ἀλεξανδρέα διημφισβήτησαν ὁ Cohn, Ludwich καὶ ἄλλοι. Πρβ. P. Egenolff ἐν Bursian-Müllers Jahresbericht τόμῳ 58 (1890) 275.

243. Ἄλλοι γραμματικοὶ τοῦ ς΄ αἰῶνος. Νεώτερος σύγχρονος τοῦ Φιλοπόνου, ἀλλ' ἔτι ἀνήκων πάντως εἰς τὸν ς΄ αἰῶνα, εἶνε ὁ γραμματικὸς Ἰωάννης Χάραξ, ὅστις παραπέμπει εἰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν Φιλόπονον καὶ ὁ ἴδιος πάλιν εἶνε οὐσιώδης τοῦ Χοιροβοσκοῦ πηγή. Ἔγραψε περὶ ὀρθογραφίας: Ἰωάννου τοῦ σοφωτάτου γραμματικοῦ Χάρακος περὶ ὀρθογραφίας, σχόλια εἰς τὸν Θεοδόσιον κ. ἄ. Ἐξεδόθη ἀπόσπασμά τι Περὶ ἐγκλινομένων μορίων. Ξηρὰν ἐπιτομὴν ἐκ τοῦ Χάρακος κατήρτισεν ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Σωφρόνιος, πάντως ὁ πατριαρχεύσας ἐν ἔτει 844. Σύγχρονος τοῦ Χάρακος εἶνε ὁ Τιμόθεος Γάζης, τοῦ ὁποίου διεσώθησαν Κανόνες καθολικοὶ περὶ συντάξεως. Εἰς τοὺς αὐτοὺς πιθανῶς χρόνους ἀνήκει καὶ ὁ ὑπὸ Χοιροβοσκοῦ μνημονευόμενος γραμματικὸς Σέργιος, ὅστις δὲν εἶνε βεβαίως ἄλλος ἢ ὁ Σέργιος ὁ νεώτερος, ὁ μνημονευόμενος ἐν διασκευῇ τοῦ γλωσσαρίου τοῦ Κυρίλλου (Cramer, Anecdota Parisina 4, 195, 25). Διάφορος καὶ μεταγενέστερος αὐτοῦ (κατὰ τὸν ζ'-θ' αἰῶνα περίπου ἀκμάσας) εἶνε ὁ Σέργιος ὁ Ἐμεσηνὸς ἀναγνώστης γράψας ἐπιτομὴν τῶν ὀνοματικῶν κανόνων Αἰλίου Ἡρωδιανοῦ.

1. Χάραξ, Περὶ ὀρθογραφίας: Δείγματα παρὰ I. Bekker, Anecd. gr. 1127. – F. A. Cramer, Anecd. Oxon. 4 (1837) 331 ἑ. Τεμάχιον παρὰ Ch. Graux, Archives des missions scientifiques et litt., III série τόμ. 6ῳ (1880) 195 ἑ. — Charax, Περὶ ἐγκλινομένων μορίων, ἔκδοσις ἀρχικὴ ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Μαδρίτης 83 ὑπὸ Jo. Iriarte, Regiae bibli. Matrit. codices gr. mss. σ. 316-318. — Ἀγνοῶν τὴν ἔκδοσιν ταύτην ἐξέδωκε σημαντικῶς διαφέρον κείμενον ὁ I. Bekker, Anecd. Gr. 1149-1155.

Περὶ τοῦ Σωφρονίου πρβ. A. Hilgard, Grammatici graeci IV 2 (1894) σ. CXXIII ἑ. ἐκ τοῦ Χάρακος ἐπιτομὴ αὐτοῦ αὐτόθι σ. 375-434.

Τιμόθεος ἐξεδόθη ὑπὸ J. A. Cramer, Anecd. Paris. 4 (1841) 239-244. — Πρβ. P. Egenolff, Die orthoepischen Stücke σ 37, Die orthographischen Stücke σ. 4 ἑ., 34. — A. Ludwich, De Joanne Philopono grammatico σ. 9 ἑ

Περὶ Σεργίου τοῦ νεωτέρου καὶ ἄλλων ὁμωνύμων γραμματικῶν πρβ. τὴν ἀγχίνουν ἔρευναν τοῦ Ant. Baumstark, Lucubra-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

tiones, Syro-graecae, ἐν Jahns Jahrbücher, συμπλήρ. τομ. 21 (1894) 369-372· περὶ τῆς βιβλιολογίας σ. 494 σημ. 101.

2. Τοῦ Ἰωάννου Χάρακος τοῦ συγρόνου τοῦ Φιλοπόνου πρέπει νὰ διακριθῇ ὁ ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Μωροχαρζάνων καταγόμενος τυχοδιώκτης Ἰωάννης Χάραξ. Κατὰ τὰς ἐκτενεῖς πληροφορίας τῶν χρονογράφων, οἵτινες ὅμως εἶνε μίσους ἔμπλεοι κατὰ τῶν εἰκονομάχων, ἦτο κακότροπος, ἐκκεντρικός, μάγος καὶ ῥαδιοῦργος γραμματικὸς καὶ διπλωμάτης. Βέβαιον εἶνε ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Β΄ Τραυλὸς κατέστησεν αὐτὸν παιδαγωγὸν τοῦ υἱοῦ του, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος (829-842) πατριάρχην, καθαιρεθέντα μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων. Περὶ τοῦ βίου του ἴδε ἐν τοῖς μετὰ τὸν Θεοφάνην ἐκδόσ. Βόννης σ. 95 καὶ ἀλλαχοῦ, Κεδρηνὸν (Σκυλίτζην) ἐκδόσ. Βόννης II 144 ἑ. Ἐπὶ τούτων στηρίζεται ὁ F. v. Hammer, Constantinopolis und der Bosporus 2 (1822) 235-240. — Κριτικῶς ἐξετάζει τὰ εἰς τὸν Χάρακα τοῦτον ἀναφερόμενα χωρία ὁ Ferd. Hirsch, Byzantin. Studien σ. 17 ἑ. καὶ ἀλλαχοῦ· ἴδε τὸν πίνακα αὐτοῦ ἐν λέξει Ἰωάννης (VII) γραμματικὸς. — Πρβ. Θεοδ. Οὐσπένσκη, Ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Ζ΄ γραμματικὸς καὶ οἱ Ρωσοδρομῖται τοῦ Συμεὼν μαγίστρου, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερίδι τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1890 τόμ. 267 Ἰανουαρ. σ. 1-34.

244. Γεώργιος ὁ Χοιροβοσκὸς ἦτο κατὰ τὴν σύμφωνον πολλῶν χειρογράφων μαρτυρίαν διάκονος καὶ καθηγητὴς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πανδιδακτηρίου (οἰκουμενικὸς διδάσκαλος). Ἓν χειρόγραφον ὀνομάζει αὐτὸν καὶ χαρτοφύλακα, ἀλλ' εἶνε ἀμφίβολον ἂν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο πρέπει νὰ νοηθῇ τὸ γνωστὸν ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα ἢ, ὡς ὑποτίθεται, τὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ πανδιδακτηρίου. Καὶ αὐτὸς ὅπως καὶ ἄλλοι γραμματικοὶ ὀνομάζεται ἐνίοτε ὁ τεχνικός. Κατὰ πόσον τὸ ὄνομα Χοιροβοσκὸς ὑπαινίσσεται εἰς τὸ κατὰ τὴν νεότητά του ἔργον ἢ εἶνε οἰκογενειακόν, δὲν εἶνε εὔκολον νὰ κριθῇ, διότι ἡ ἀκμὴ αὐτοῦ μόνον κατὰ προσέγγισιν δύναται νὰ ὁρισθῇ, ἐκ τούτου δὲ ἐξαρτᾶται καὶ ἡ λύσις τοῦ ζητήματος περὶ τῆς χρήσεως τῶν προσωπικῶν ἐπωνύμων καὶ τῶν οἰκογενειακῶν ἐπιθέτων. Βέβαιον εἶνε ὅτι ὁ Χοι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ροβοσκὸς εἶνε ὑστερώτερος τῆς ἀρχῆς τοῦ ς' αἰῶνος, διότι ἐγνώρισε τὰ ἔργα τῶν γραμματικῶν Σεργίου, Ἰωάννου, Φιλοπόνου καὶ Ἰωάννου Χάρακος. Δὲν εἶνε ὅμως ἀποδεικτικοὶ οἱ λόγοι, δι' οὓς ἐτίθετο ἄλλοτε εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ς' αἰῶνος, καὶ περὶ τοῦ ἐσχάτου τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ χρονικοῦ ὁρίου τόσον μόνον δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι εἶνε προγενέστερος τοῦ ι' αἰῶνος, ἐπειδὴ μνημονεύεται ἐν τῷ φλωρεντιανῷ ἐτυμολογικῷ (ἴδε ἀνωτέρω σ. 333). Ἀλλὰ διὰ πιθανοὺς λόγους πρέπει νὰ τεθῇ ἡ ἀκμή του ἐγγύτερον πρὸς τὸν ς' μᾶλλον ἢ πρὸς τὸν ι' αἰῶνα. Ὁ Χοιροβοσκὸς κατέχει σημαντικὴν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς βυζαντηνῆς παιδείας, ἕνεκα τῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα ἐδίδαξε περὶ διαφόρων κλάδων τῆς γραμματικῆς. Τὰ μαθήματα ταῦτα κατέγραψαν οἱ μαθηταί του, ὅπερ καὶ ἐν τοῖς χειρογράφοις διὰ τῆς προσθήκης «ἀπὸ φωνῆς» ὁρίζεται. Ὁ Χοιροβοσκὸς τὰς γνώσεις του ἠρύσθη ἐκ τῶν ἀρίστων ἀρχαίων πηγῶν, ἰδίως ἐκ τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ Ἡρωδιανοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ μεταγενεστέρων γραμματικῶν, οἷον τοῦ Ὥρου, Θεοδοσίου Ἀλεξανδρέως, Σεργίου, Ἰωάννου Φιλοπόνου καὶ Ἰωάννου Χάρακος. Τὸ λεκτικόν του εἶνε σαφὲς καὶ εὔληπτον, ἀλλὰ διὰ τῶν μακροσκελῶν ἀναπτύξεων ἐλέγχει τὸν ἀπὸ τῆς ἕδρας διδάσκαλον. Οἱ φιλόλογοι τῶν μεταγενεστέρων βυζαντηνῶν χρόνων ὀλίγον σχετικῶς ἐχρησιμοποίησαν τὸν Χοιροβοσκόν, διότι ἐπροτίμων καὶ τότε ὡς καὶ πρότερον τὰ παλαιότερα ἔργα, ἀλλ' ἐν τοῖς χρόνοις τῶν ἀνθρωπιστῶν ὑπῆρξεν ἡ κυρία πηγὴ τῶν γραμματικῶν, ἰδίως τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως καὶ Οὐρβάνου τοῦ ἐκ Βελλούνου (ἴδε ἀνωτέρω σ. 348). Τὰ συγγράμματα ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν τὰ σημειώματα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἀπαριθμοῦμεν ἐνταῦθα κατὰ χρονολογικὴν σειράν, ἥτις μεθ' ἱκανῆς ἀκριβείας δύναται νὰ ὁρισθῇ ἕνεκα τῶν συχνῶν παραπομπῶν. 1ον Πραγματεία περὶ προσῳδίας. 2ον Μαθήματα περὶ τῆς τέχνης Διονυσίου τοῦ Θρᾳκός, σωζόμενα μόνον ἐν ἀποσπάσμασι. 3ον Μαθήματα περὶ τῶν κανόνων ὀνομάτων καὶ ῥημάτων τοῦ Θεοδοσίου Ἀλεξανδρέως. Τοῦτο τὸ πλῆ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρες εἰς ἡμᾶς διασωθὲν κύριον ἔργον τοῦ Χοιροβοσκοῦ περιέχει μακρὰ καὶ σπουδαῖα λείψανα παλαιᾶς γραμματικῆς σοφίας. 4ον Μαθήματα περὶ ὀρθογραφίας, εἰς ἃ συχνάκις παραπέμπει ἐν τοῖς εἰς Θεοδόσιον σχολίοις. Ἐξ αὐτῶν ἐσώθη μόνον ἓν ἀπόσπασμα τοῦ τρίτου κεφαλαίου Περὶ ποσότητος καὶ πιθανῶς ἓν ἄλλο ἐκ τῶν ἐκτενῶν προλεγομένων. Ἀλλὰ δύναται ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ Χοιροβοσκὸς ἐπραγματεύθη καὶ περὶ τῶν δύο πρώτων κεφαλαίων τῆς ὀρθογραφίας, ἤτοι Περὶ συντάξεως (μερισμοῦ) καὶ Περὶ ποιότητος. 5ον Μαθήματα περὶ τῆς μετρικῆς τοῦ Ἡφαιστίωνος, τὰ ὁποῖα ὁ Χοερσελμὰνν κατὰ πιθανὸν τρόπον ἀνασυνεκρότησεν ἐκ διαφόρων διασκευῶν τῶν εἰς Ἡφαιστίωνα σχολίων. 6ον Μαθήματα περὶ τοῦ ὀνοματικοῦ τοῦ Ἡρωδιανοῦ καὶ περὶ τοῦ ῥηματικοῦ τοῦ Ἀπολλωνίου. Ἐξ ἐκείνου κατάγεται ἡ πραγματεία περὶ τῶν εἰς ω θηλυκῶν ὀνομάτων. Διεσώθησαν δὲ καί τινα ἀποσπάσματα, ἐν μέρει ἀβέβαια. Περὶ τῶν ἑρμηνειῶν εἰς τὸ περὶ συντάξεως τοῦ Ἀπολλωνίου, αἵτινες μνημονεύονται ἔν τινι χωρίῳ τῶν εἰς Θεοδόσιον σχολίων, δὲν γνωρίζομεν πλειότερόν τι. 7ον Γραμματικὸν ὑπόμνημα εἰς τοὺς ψαλμούς: Ἐπιμερισμοὶ σὺν Θεῷ τοῦ ψαλτηρίου ἀπὸ φωνῆς Γεωργίου τοῦ ἐπίκλην Χοιροβοσκοῦ. Ἕνεκα τοῦ κακοῦ λεκτικοῦ καί τινων διαφορῶν πρὸς τὸ σύστημα τοῦ Χοιροβοσκοῦ ἠθέτησαν τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Λέρς, Λέντς, Χοερσελμὰνν καὶ Οὔλιγ. Ἀλλὰ τόσον ῥητῶς μαρτυρεῖται ὁ Χοιροβοσκὸς ὡς συγγραφεὺς ἐπιμερισμῶν, ὥστε δὲν δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν πρὸς ἀθέτησιν τοῦ ἔργου ἀνωμαλίαι τινὲς τῆς γλώσσης καὶ τοῦ περιεχομένου, καθόσον μάλιστα πρόκειται περὶ σημειώσεων μαθητικῶν, τῶν ὁποίων ἡ μορφὴ ὑπόκειται εἰς ταλαντεύσεις καὶ τυχαίας συμπτώσεις. 8ον Πραγματεία Περὶ τρόπων ποιητικῶν, σωθεῖσα ἐν πολλοῖς χειρογράφοις. Ἐν ταύτῃ μνημονεύεται ὁ Μεταφράστης, ἀλλ' ὁ Α. Λοῦδβιχ παρατηρεῖ ὅτι δι' αὐτοῦ δὲν ἐννοεῖται ὁ Συμεὼν μεταφράστης τοῦ ι' αἰῶνος, ἀλλὰ πιθανῶς ὁ Θρᾷξ Δημοσθένης, συγγραφεὺς μεταφράσεως τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας καὶ τῆς Θεογονίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα:

1. Περὶ προσῳδίας ἐξεδόθη ὑπὸ I. Bekker, Anecd. gr. σ. 703 ἕως 708. — Πρβ. A. Hilgard, Grammatici gr. IV 2 (1894) σ. LXX ἑ.

2. Περὶ τῶν ἀποσπασμάτων εἰς Διονύσιον Θρᾷκα πρβ. Hilgard ἔνθ' ἀνωτ. σ. LXXII ἑ.

3. Ὑπόμνημα εἰς Θεοδόσιον: Κατ' ἀρχὰς μέρη τινὰ ἐξέδ. ὁ I. Bekker, Anecd. gr. σ. 1180-1296 καὶ ὁ Cramer, Anecd. Oxon. 4, 340-398. — Πλῆρες, ἀλλὰ μετὰ πλείστων ἁμαρτημάτων ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Th Gaisford, G. Choerobosci dictata in Theodosii canones et epimerismi in psalmos, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Oxford 1842 (ἐν τόμῳ 1-2). — Πρώτη πλήρης κριτικὴ ἔκδοσις ὑπὸ A. Hilgard, Grammat. gr. 1 (1889) 101-417 καὶ IV 2 (1894) 1-371. — Πρβ τὰ προλεγόμενα σελ. LXXIV. — G. Uhlig ἐν Rhein. Mus. 25 (1870) 71 ἑ. — Ad. Hart, Zu den Scholien des Dionysios Thrax, ἐν Jahns Jahrbücher 105 (1872) 265-277. — W. Hoerschelmann, De Dionysii Thracis interpretibus veteribus commentat. Pars I. De Melampode et Choerobosco, ἐν Λειψίᾳ 1874. — Περὶ ἀπανθισμάτων ἐκ τοῦ εἰς Θεοδόσιον ὑπομνήματος πρβ. O. Carnuth, Quellenstudien zum Etymologicum Gudianum. Jubiläumschrift für die Albertusuniversität, ἐν Königsberg 1894 σ. 32 ἑ.

4. Ὀρθογραφία: Ἐξέδ. Cramer, Anecd. Oxon. 2, 167-281. — Νέα ἀντιβολὴ ὑπὸ Richard Schneider, Bodleiana, ἐν Λειψίᾳ 1887 σ. 20-33. — Ἡ πραγματεία Πρὸς τοὺς ἐν πᾶσι τοῖς ῥήμασι κανόνας ζητοῦντας καὶ ὁμοιότητας, ἥτις θεωρεῖται ὡς ἀπόσπασμα ἐκ τῶν προλεγομένων τῆς ὀρθογραφίας, ἐξετυπώθη ἐν Thesaurus Cornucopiae ed. Aldus 1496 φύλ. 215ν-216ν. — Πρβ. Hilgard ἔνθ' ἀνωτ. σ. LXXVIII ἑ.

5. Ὑπόμνημα εἰς Ἡφαιστίωνα: Ἐξ. Guil Hoerschelmann ἐν τοῖς Anecdota varia Graeca et Latina ediderunt R. Schoell et Guil. Studemund 1 (1886) 31-96. — Πρβ. Max Consbruch, De veterum περὶ ποιήματος doctrina, Breslauer philol. Abhandlungeu V 3, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1890 σ. 15 ἑ., καὶ Hilgard ἔνθ' ἀνωτ. σ. LXXXII ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

6. Περὶ τῶν μαθημάτων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν Ἡρωδιανὸν καὶ τὸν Ἀπολλώνιον πρβ. Hilgard ἔνθ' ἀνωτ. σ. LXXXIII ἑ. καὶ LXV.

7. Ὑπόμνημα εἰς τοὺς ψαλμούς: Ἐξ. Gaisford ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐκδόσει τόμ. 3, 1-192 — Πρβ. Arthur Kopp, De Amonii, Eranii aliorum distinctionibus synonymicis earumque communi fonte, Dissert. ἐν Königsberg 1883 σ. 47-57 καὶ Hilgard ἔνθ' ἀνωτ. σ. LXXXVII ἑ.

8. Περὶ τρόπων ποιητικῶν: Ἐξ. Chr. Walz, Rhetores graeci 8, 802-820 — Ἐξ. L. Spengel, Rhetores graeci 3, 244-256. — Πρβ. C. E. Finckh, Zu Choeroboscus Περὶ τρόπων, ἐν Philologus 27 (1868) 539-543. — Hilgard ἔνθ' ἀνωτ. σ. LXXXVIII ἑ.

9. Περὶ μικροῦ τινος ὑπομνήματος εἰς Διονύσιον Θρᾷκα, προσῳδικὰ ἐρωτήματα, πραγματείας Περὶ ἐγκλινομένων καὶ βίου τοῦ ἁγίου μάρτυρος Γεωργίου, τὰ ὁποῖα πάντα κακῶς ἀποδίδονται εἰς τὸν Χοιροβοσκόν, πρβ. Hilgard ἔνθ' ἀνωτ. σ. LXXXVII ἑ. Περὶ πραγματείας τινὸς περὶ πνευμάτων, ὀρθογραφικῶν κ. ἄ. αὐτόθι σ. XC καὶ P. Egenolff, Die orthoepischen Stücke σ. 25 ἑ. Τὰ ὀρθογραφικὰ σελ. 17 ἑ. — Μικρότεραι κριτικαὶ συμβολαὶ ἀναγράφονται παρὰ W. Engelmann, Bibliotheca scriptorum classicorum 1 η΄ ἐκδόσεως (1880) 346.

245. Ὁ Θεόγνωστος, γραμματικός, ἀκμάσας πιθανῶς ἐν ἀρχῇ τοῦ θ΄ αἰῶνος, συνέταξε πρὸς πρακτικὴν χρῆσιν τῶν σχολείων, ἐπομένως ἄνευ ἀναφορᾶς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν γραμματικήν, ἐγχειρίδιον περὶ ὀρθογραφίας ὑπὸ τὸν τύπον χιλίων καὶ τριῶν κανόνων. Προτάσσεται αὐτοῦ ἀφιέρωσις ἐξ ἑπτὰ τριμέτρων καὶ πεζῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα, προφανῶς Λέοντα Ε΄ τὸν Ἀρμένιον, ἧς τὸ χονδροπρεπὲς καὶ ἁμαρτημάτων πλῆρες λεκτικὸν δὲν προξενεῖ πολλὴν τιμὴν εἰς τὸν ἐξ ἐπαγγέλματος διδάσκαλον τῆς γλώσσης. Ἀναφερόμενος εἰς τὰς πολεμικὰς τοῦ αὐτοκράτορος πράξεις, προσφέρεται νὰ καταστῇ συναγωνιστής του ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς γραμματικῆς: «ἵνα καὶ αὐτός τι τοῖς σοῖς δόξω συναγωνίσασθαι», λέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γει· «πάλαι γάρ μοι διαπονουμένῳ τὰ γραμματικὰ καὶ ἑκάστης λέξεως τὸν ἁρμόδιον κανόνα ὑπὸ τῶν φοιτητῶν ἀπαραιτήτως εἰσπραττομένῳ μοι· οὓς δὲ ἐκ τῆς πολυΰλου βίβλου τῆς καθόλου Ἡρωδιανοῦ ἀναλεξάμενος καὶ λέξει λέξιν τὴν προσήκουσαν ἐπισυνάψας, ἔργον οὔτινι τῶν πρὸ ἐμοῦ μεμελημένων κτέ. Πράγματι δὲ μία τῶν κυρίων πηγῶν του εἶνε τὸ γιγάντειον σύγγραμμα τοῦ Ἡρωδιανοῦ Περὶ καθολικῆς προσῳδίας. Ὀρθὴ κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διδομένην ἔννοιαν εἶνε καὶ ἡ παρατήρησίς του, ὅτι διώρθωσε τοὺς ἀρχαίους κανόνας, καθόσον αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν μετεχειρίσθη τὴν πηγήν του. Τοῦ Ἡρωδιανοῦ τὸ σύγγραμμα περιέχει πλῆρες σύστημα περὶ τοῦ τονισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν παρόδῳ δὲ μόνον ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν ὀρθογραφίαν. Ἀλλ' ὁ Θεόγνωστος εἰς ταύτην κυρίως ἀπέβλεπε, διὸ ἀνεχώνευσε τοὺς περὶ προσῳδίας κανόνας τοῦ Ἡρωδιανοῦ εἰς ὀρθογραφικούς. Ἐνῷ π. χ. ὁ Ἡρωδιανὸς διέκρινε τὰς εἰς-ην λέξεις κατὰ τὸν τόνον αὐτῶν εἰς ὀξυτόνους καὶ παροξυτόνους, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς εἰς -ιν, ὁ Θεόγνωστος συνεχώνευσεν ὀξύτονα καὶ παροξύτονα, χωρίσας τὰ εἰς -ιν ἀπὸ τῶν εἰς -ην. Ἐν τῇ κατατάξει ἠκολούθησε τὴν σύγχρονον προφοράν, ἥτις δὲν διέκρινε πλέον τὰ αι - ε, ει - ι - η, οι - υ (ὅπερ τότε δὲν ἦτο ὡς σήμερον = ι, ἀλλὰ = ü), ο - ω, τουτέστιν ἠκολούθησε τὴν ἀρχὴν τῆς ἀντιστοιχίας, ἣν καὶ ὁ Σουΐδας ἐφήρμοσε (πρβ. ἀνωτέρω σ. 313). Πόσον ἐξωτερικοὶ ἁπλῶς καὶ ἄνευ νοῦ εἶνε τοῦ Θεογνώστου οἱ περὶ ὀρθρογραφίας κανόνες, διδάσκει ἓν παράδειγμα: «πρὸ τοῦ π κατ' ἀρχὴν λέξεως ἡ οι δίφθογγος οὐκ ἔστιν· διὸ ὅσα πρὸ τοῦ π ἐν ἀρχῇ λέξεως ζητεῖ τὸ υ, διὰ τοῦ υ ψιλοῦ γραπτέον· ὑπερήφανος, ὑπόδικος, ὑπέρτατος. Διὰ τοιούτων κανόνων κατήντα πραγματικῶς ἡ ἑλληνικὴ ὀρθογραφία ἡράκλειον ἔργον. Ἡ σημασία τοῦ Θεογνώστου ἔγκειται ἐν τῷ ὅτι εἶνε χρήσιμος πρὸς ἀνασυγκρότησιν τοῦ Ἡρωδιανοῦ καὶ ὡς μάρτυς τῆς ξηρᾶς διδακτικῆς τῶν Βυζαντηνῶν μεθόδου.

Ἐν προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ ἔγραψε περὶ τῆς ἀνταρσίας τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Εὐφημίου ἐν Σικελίᾳ καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐγκαθιδρύσεως τῶν Ἀράβων (826-827)· ἡ πραγματεία αὕτη δὲν ἐσώθη, μαρτυρεῖται ὅμως ὑπὸ τοῦ συνεχίσαντος τὸν Θεοφάνην (82, 18 ἐκδόσ. Βόννης): δηλοῖ δὲ ταῦτα σαφέστατα καὶ πλατικώτερον ἡ τότε γραφεῖσα Θεογνώστῳ τῷ περὶ ὀρθογραφίας γεγραφότι καὶ εἰς χεῖρας ἐλθοῦσα ἡμῖν κτέ.

1. Ἐκδόσεις: Ἐξέδ. A. Cramer, Anecd. Oxon. 2 (1835) 1-165 ἐκ τοῦ κώδικος Baroccianus, 50 τοῦ ια΄ αἰ. — Νέα ἀντιβολὴ τοῦ Barocc. ὑπὸ R. Scheider, Bodleiana, ἐν Λειψίᾳ 1887 σ. 4-20. — Νέαν ἔκδοσιν χάριν τῆς συναγωγῆς τῶν γραμματικῶν ἀνέλαβεν ὁ P. Egenolff.

2. Βοηθήματα: F. Guil. Schneidewin Conjectanea critica, ἐν Γοττίγγῃ 1839 σ. 166· διορθώσεις εἰς τὰ γραμματικά. — G. Bernhardy, Suidae lexicon τόμ. 1. praef. 37 ἑ. περὶ τῆς κατ' ἀντιστοιχίαν κατατάξεως παρὰ Θεογνώστῳ. — M. Schmidt, Hesychii Alexandrini Lexicon, τόμ. 4, quaest. Hesych. 99-103, κατὰ τῆς ἐν παρόδῳ ὑπὸ τοῦ Lobeck ἐκφρασθείσης γνώμης ὅτι ὁ Θεόγνωστος ἤντλησεν ἐκ τοῦ Ἡσυχίου. — Aug. Lentz, Herodiani reliquiae (ἐν Λειψίᾳ 1876-70), τόμ. 1 praef. 188-184, περὶ τῆς τοῦ Θεογνώστου σχέσεως πρὸς τὸν Ἡρωδιανὸν καὶ Ἀρκάδιον. — F. Hirsch, Byzantinische Studien σ. 196 ἑ. θέτει τὸν Θεόγνωστον εἰς τοὺς χρόνους Λέοντος Ϛ΄. — P. Egenolff, Die orthographischen Stücke der byzantinischen Litteratur σ. 21 ἑ.

3. Περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Θεογνώστου ὑπάρχει ἀμφισβήτησις ἕνεκα τοῦ ζητήματος ἂν ὁ αὐτοκράτωρ, εἰς ὃν ἀφιέρωσε τὸ πόνημά του εἶνε ὁ Λέων Ε΄ ὁ Ἀρμένιος (813-820) ἢ ὁ Λέων Ϛ΄ ὁ σοφὸς (886-911). Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀνωτέρω μαρτυρίας τοῦ συνεχίσαντος τὸν Θεοφάνην, ὅστις λέγει ἡ τότε γραφεῖσα, πρέπει νὰ νοήσωμεν τὸν Λέοντα τὸν Ε΄, ἂν καὶ τὸ ἐπίγραμμα, δι' οὗ ὑμνεῖται ἡ σοφία καὶ ἡ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ὑπεροχὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἁρμόζει μᾶλλον εἰς τὸν Λέοντα τὸν σοφὸν παρὰ εἰς τὸν Ἀρμένιον. Ἀλλὰ τοιαῦται κολακεῖαι ἦσαν ἀπαραίτητοι ἐν ταῖς ἀφιερώσεσι καὶ ἀποδεικτικὴν δύναμιν δὲν ἔχουσι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

246. Μιχαὴλ σύγκελλος, πατριάρχης γενόμενος Ἱεροσολύμων, ἤκμασε κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ θ΄ αἰῶνος, κατὰ τὸ φρόνημα εἰκονολάτρης, ἀνήκων εἰς τοὺς περὶ Θεόδωρον Στουδίτην, τοὺς δύο ἀδελφοὺς Θεόδωρον καὶ Θεοφάνην τοὺς «γραπτούς», τὸν Θεοφάνην τὸν ὁμολογητὴν κτλ. Ὑπὸ τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορος Θεοφίλου (829-842) καθείρχθη ὁμοῦ μετὰ τῶν γραπτῶν καὶ ἐβασανίσθη. Συνέγραψε πλὴν ἄλλων θεολογικῶν συγγραμμάτων (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 331) περὶ συντάξεως πραγματείαν, ἥτις ἦτο ἐν πολλῇ χρήσει καὶ διεσώθη ἐν πολλοῖς χειρογράφοις: Μιχαὴλ πρεσβυτέρου καὶ συγκέλλου τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων Μέθοδος περὶ τῆς τοῦ λόγου συντάξεως σχεδιασθεῖσα ἐν Ἐδέσσῃ τῆς Μεσοποταμίας αἰτήσει Λαζάρου διακόνου καὶ λογοθέτου, φιλολόγου ὄντος.

1. Ἐκδόσεις: Τὸ πόνημα τοῦ Μιχαὴλ συγκέλλου ἐτυπώθη πολλάκις ὑπὸ τὸ παρέμβλητον ὄνομα τοῦ Γεωργίου Λεκαπηνοῦ ἐν Theodori Gazae grammatices introductionis libri quatuor, ἐν Φλωρεντίᾳ 1515, 1520 καὶ αὖθις πολλάκις. Ἄγνωστον τίς ἀπέδωκε τὸ πόνημα εἰς τὸν Λακαπηνόν· ἴσως συνέβη τοῦτο ἐκ παρεξηγήσεως, διότι ἐν χειρογράφοις προηγοῦνται ἐνίοτε τοῦ πονήματος τοῦ Μιχαὴλ ποιήματα τοῦ Γεωργίου Λεκαπηνοῦ (ἢ Λακαπηνοῦ· ἴδε ἀνωτέρω σ. 305), ὡς π. χ. ἐν κώδικι Taurin. 274· ἴδε Pasini, Catalogus codicum Taurin. 1 (1749) 379. Ἀλλ' ἀναμφιβόλως οὐδεμίαν πρὸς τὸ ἔργον σχέσιν ἔχει ὁ Λακαπηνός, διότι τοῦτο ἐν πολυαρίθμοις χειρογράφοις παρεδόθη ὀρθῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μιχαὴλ συγκέλλου. — Ὑπὸ τὸ γνήσιον τοῦ συγγραφέως ὄνομα ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον: Ἐπιμελείᾳ καὶ διορθώσει Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου τοῦ ἰατροφιλοσόφου, ἐν Βενετίᾳ apud Nic. Glycem 1745 (ἐκ κώδικος βενετικοῦ). — Τὸ Περὶ ὑποκοριστικῶν ὀνομάτων κεφάλαιον ἐξέδωκεν (ἀγνοῶν τὴν πρώην ἐκτύπωσιν τοῦ ὅλου ἔργου) ὁ F. A. Cramer, Anecd. Oxon. 4, 272 ἑ. — Νέα ἔκδοσις προσδοκᾶται παρὰ τοῦ Felix Bölte ἐν τῷ ὀγδόῳ μέρει τῆς συναγωγῆς τῶν Grammatici graeci. — Πρβ. Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 6, 133,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

297, 345, 382· 11, 186-188 (περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων τοῦ Μιχαὴλ συγκέλλου).

2. Βίος· βίον τοῦ Μιχαὴλ συγκέλλου ἔγραψεν ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς. Ἴδε Νικηφόρον Γρηγορᾶν ἐκδόσ. Βόννης 1 σ. XLVIII, ὅπου παρατίθεται ὡς μάρτυς ὁ Leo Allatius, De synonymibus σ. 100. Ἀλλὰ τὸ κείμενον δὲν ἐξετυπώθη ἀκόμη ὡς φαίνεται. Περὶ ἀνωνύμου βίου τοῦ Μιχαὴλ συγκέλλου ἴδε Α΄ τ. σ. 331. Περὶ τῆς ἐγκαθείρξεως τοῦ Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου πρβ. Γενέσιον ἐκδόσ. Βόννης 74, 16. Ἀλλ' ὁ αὐτόθι μνημονευόμενος ὡς συναθλητὴς αὐτοῦ Θεοφάνης δὲν δύναται νὰ εἶνε ὁ ὁμολογητής, πρὸς ὃν ταυτίζεται ἐν τῷ πίνακι τῆς ἐκδόσεως σ. 195, διότι ὁ Θεοφάνης ὁ ὁμολογητὴς ἀπέθανεν ἤδη περὶ τὸ 817 ἐπὶ Λέοντος Ε΄. Μᾶλλον εἶνε Θεοφάνης ὁ γραπτός, ὁ κατόπιν ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας.

3. Διαφορος τοῦ συγγράμματος τοῦ Μ. Συγκέλλου εἶνε ἡ ἀνώνυμος πραγματεία Περὶ τῆς τῶν ῥημάτων συντάξεως κατὰ τοὺς παλαιούς. Ed. L. Bachmann, Anecd. gr. 2 (1828) 288-316. — Ὑπὸ τύπον λεξιλογίου πραγματεύεται περὶ τῆς τῶν ῥημάτων συντάξεως ἡ πραγματεία ἡ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ G. Hermann, De emendanda ratione Graecae grammaticae pars prima, ἐν Λειψίᾳ 1801 σελ. 353-421 ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῶν περὶ τῆς συντάξεως τῶν ῥημάτων πρὸς τὰ ὀνόματα καὶ τῶν ἄλλως μετὰ προθέσεων ἐναλλασσομένων ῥημάτων.

247. Νικήτας Σερρῶν, διάκονος ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶτα ἐπίσκοπος Σερρῶν τῆς Μακεδονίας, τέλος μητροπολίτης τῆς ἐν τῷ Πόντῳ Ἡρακλείας, ἤκμασεν ἐν τέλει τοῦ ια΄ αἰῶνος. Τινὲς ἐπιστολαὶ μαρτυροῦσι περὶ τῶν φιλικῶν του σχέσεων πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας Θεοφύλακτον, γνωστὸν ἐκ τῶν πολλῶν θεολογικῶν του συγγραμμάτων. Ὁ Νικήτας συνέγραψε πολυάριθμα θεολογικὰ συγγράμματα· ἴδε Α΄ τόμου σελ. 271 ἑ., 424 ἑ., 433 ἑ. Ἐνταῦθα δὲ πραγματευόμεθα περὶ αὐτοῦ ὡς συγγραφέως γραμματικῶν καὶ λεξιλογικῶν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα προδήλως πολλὴν ὑπόληψιν ἀπελάμβανον καὶ ἕνεκα τούτου διεσώθησαν ἐν πολλοῖς χειρογράφοις. Κεφάλαια ἰδιαίτερα τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τυπικοῦ καὶ τῆς ὀρθογραφίας πραγματεύονται οἱ Στίχοι περὶ γραμματικῆς, ἑκατὸν ἀνιαροὶ τρίμετροι μετὰ τῆς χαρακτηριστικῆς εἰσαγωγῆς: Καιρὸς μὲν ὕπνου καὶ καθεύδειν ἦν δέον, Ἀλλ' οὖν δι' ὑμᾶς, παῖδες, ἀγρυπνητέον, ἐκδοθέντες ὑπὸ Φρ. Βοασσονὰδ ἐν Ἀνεκδότοις ἑλληνικοῖς 3 (1831) 323-327. Τὸ αὐτὸ ὑπαλέον ποίημα κεῖται καὶ ἐν κώδικι βοδληιανῷ βαροκκιανῷ 131 τοῦ ιδ' αἰῶνος ἐν φύλλῳ 62ν, ὡς σύγγραμμα τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ πρὸς τὸν βασιλέα κυρὸν Κωνσταντῖνον τὸν μοναχὸν (ἐξάπαντος λᾶθος τοῦ χειρογράφου ἢ τοῦ καταλόγου τοῦ Κὼξ σ. 211 ἀντὶ μονομάχου). Κατὰ προτίμησιν μετέπλασσεν ὁ Νικήτας, ὅπως κατόπιν ὁ Πτωχοπρόδρομος καὶ ἄλλοι, σχολειακὴν ὕλην χάριν εὐκολωτέρας ἐκμαθήσεως εἰς ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια. Τοιούτου εἴδους εἶνε οἱ στίχοι περὶ τῶν ἐπικλήσεων τῶν δώδεκα θεῶν, οὓς ἐξέδωκεν ὁ Fr. Creuzer, Opuscula mythologica κτλ. 1, ἐν Λειψίᾳ 1817 καὶ ὁ A. Westermann, Μυθογράφοι, ἐν Βρουσβίγῃ 1843, ἀκολούθως ὁ W. Studemund ἐν τοῖς Anecdota varia graeca 1 (1886) 270-279 μετὰ κριτικῶν ὑπεραφθόνων σημειώσεων. Ἡ δευτέρα ὑπὸ Studemund σ. 279-283 δημοσιευθεῖσα συναγωγὴ ἐπικλήσεων τῶν θεῶν κεῖται ἤδη παρὰ Westermann, Μυθογράφοι σ. 355 ἑ. Εἰς ταῦτα καταλεκτέον καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διασκευὴν τῶν ὀρθογραφικῶν κανόνων τοῦ Τιμοθέου Γάζης καὶ τοὺς στίχους περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν θαλασσῶν, ποταμῶν, λιμνῶν, ὀρέων, πόλεων, ἐθνῶν καὶ πολυτίμων λίθων· ταῦτα ἤντλησεν ὁ Νικήτας ἐκ σχολειακῆς γεωγραφίας (πιθανῶς καὶ ὑπὸ τοῦ Σουΐδα χρησιμοποιηθείσης), ἥτις ἀνάγεται ὁμοίως εἰς τὰ συνήθη ἐν τοῖς σχολείοις ἔμμετρα ἀναγνώσματα, ἰδίως δὲ εἰς Διονύσιον τὸν περιηγητήν.

1. Narrationes tres ex codice Monac. ed. R. Unger, Epistola critica ad L. Krahner, ἐν Βραδενβούργῳ 1841. — Δείγματα τῶν ποιημάτων ἐξέδ. πλὴν τῶν εἰρημένων καὶ ὁ L. Cohn ἐν Jahns Jahrbücher 133 (1886) 649-666. — Πρβ. Fr. Ritschl, Opuscula 1 (1866) 758 ἑ. — P. Egenolff, Die orthographischen Stücke

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

der byzant. Litter. 1888 σ. 27 έ. αὐτόθι σελ. 24 περὶ ὀρθογραφικῆς πραγματείας κακῶς ἀποδιδομένης εἰς τὸν Νικήταν. Εἰς τοὺς ὑπὸ Egenolff μνημονευομένους κώδικας τῶν γραμματικῶν ὕμνων προσθετέον τοὺς πατμιακοὺς κώδικας 110 καὶ 322.— Ὅμοιοι ὀρθογραφικοὶ κανόνες ὑπὸ τύπον ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος ἄνευ ὀνόματος συγγραφέως κεῖνται ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολ. 203 (Nessel) φύλ. 51-76.

2. Περὶ τοῦ βίου τοῦ Νικήτα: ἴδε Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 7, 750.—F. Henrichsen, Ueber die sogenannten politischen Verse σ. 103.

248. Γρηγόριος μητροπολίτης Κορίνθου, πρότερον ὀνομαζόμενος Πάρδος, ἤκμαζεν ἐν τέλει τοῦ ιϛ΄ ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ ιγ΄ αἰῶνος, διότι παραπέμπει εἰς τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον ὡς ἕνα τῶν νεωτάτων ἰαμβογράφων, ἐν δὲ αὐτοῦ χειρόγραφον τίθεται εἰς τὸν ιγ΄ αἰῶνα. Ὁ οὐχὶ ἀπαίδευτος οὗτος θεολόγος εἶνε γνωστὸς ὡς γραμματικὸς ἰδίως διὰ τοῦ συγγράμματος Περὶ τῶν ἰδιωμάτων τῶν διαλέκτων. Ἐν τῇ ἀφιερωτικῇ ἐπιστολῇ ἀναφέρεται εἰς τὸν Τρύφωνα καὶ Ἰωάννην Φιλόπονον ὡς εἰς προηγητάς του, ὀνομάζει τοὺς σπουδαίους πρὸς γνῶσιν τῶν ἀρχαίων διαλέκτων συγγραφεῖς καὶ ζητεῖ συγγνώμην δι' ὅσα τυχὸν παρέλιπε, διότι πάντως λέγει, περιλαμβάνει περισσότερα τῶν προτέρων διαλεκτολόγων. Ἤντλησεν ἐκ τοῦ Ἰωάννου Φιλοπόνου, ἐκ σχολίων καὶ γλωσσαρίων τοῦ Πινδάρου, Θουκυδίδου, Ἀριστοφάνους καὶ ἰδίως τοῦ Θεοκρίτου, ἴσως δὲ καὶ ἐξ ἀμέσων πηγῶν, ἤτοι ἐξ αὐτῶν τῶν κειμένων τῶν συγγραφέων, ἤτοι τοῦ Πινδάρου, Ἡροδότου, Θεοκρίτου. Ἀλλὰ τὴν ὕλην δὲν ἐπεξειργάσθη τελείως, διεσπαρμένα δὲ εὑρίσκονται πολλαχοῦ ὅσα εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκουσι, καθόσον ὁ συγγραφεὺς συνέλεγεν αὐτὰ ἐν ταῖς μελέταις του. Περὶ τῆς τιμῆς, ἣν ἀπελάμβανεν ἡ πραγματεία, μαρτυροῦσι τὰ πολυάριθμα χειρόγραφα. Πρὸς αὐτὴν πρέπει νὰ παραβληθῶσι ἄλλα ἀνώνυμα περὶ διαλέκτων πονήματα, οἷον ὁ λεγόμενος Γραμματικὸς τοῦ Λουγδούνου, ὁ μεερμαννιανὸς καὶ ὁ αὐγουστα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νός. Δεύτερον περὶ γραμματικῆς σύνταγμα τοῦ Γρηγορίου εἶνε τὸ εἰς Ἑρμογένην ὑπόμνημα: Ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ μητροπολίτου Κορίνθου εἰς τὸ περὶ μεθόδου δεινότητος τοῦ Ἑρμογένους βιβλίον. Πηγὴν ἔσχε πλὴν ἄλλων τὸν Ἰωάννην γεωμέτρην, ὃν ὁ Τζέτζης μνημονεύει ὡς ἐξηγητὴν τοῦ Ἑρμογένους. Τρίτον, ἀνέκδοτον ὡς φαίνεται, συνταγμάτιον τοῦ Γρηγορίου φέρει τὸν τίτλον Περὶ συντάξεως τοῦ λόγου ἤτοι περὶ τοῦ μὴ σολοικίζειν. Τοὐναντίον τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ σωθὲν καὶ πολλάκις ἐκδοθὲν Περὶ τρόπων, ἐν ᾧ ἀπαριθμοῦνται καὶ ἐξηγοῦνται εἴκοσι ἑπτὰ σχήματα λόγου, ἀνήκει εἰς συγγραφέα ἀρχαιότερον, διότι αὐτὸς ὁ Γρηγόριος ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸ ὡς ξένον πόνημα ἐν τῷ ἑαυτοῦ εἰς Ἑρμογένην ὑπομνήματι.

Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: 1. Περὶ τῶν διαλέκτων: ed. Gisbertus Koen; accedunt grammatici Leidensis et Mermaniani de dialectis opuscula, ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν 1766 ἐν Praef. σ. 36 ἑ. ἀναγραφὴ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐκδόσεων (κατ' ἀρχὰς ἐν Βενετίᾳ 1496). — Gregori Corinthii et aliorum grammaticorum bibli de dialectis linguae graecae. Quibus additur nunc primum editus Manuelis Moschopuli libellus de vocum passionibus. Rec. G. Henr. Schäfer, ἐν Λειψίᾳ 1881. μετὰ τῶν προλεγομένων καὶ τῶν προσθηκῶν τοῦ Koen· προσέτι ὁ Grammaticus Augustanus, ὑπόμνημα ὀγκώδες καὶ πενταπλοῦς εὑρετήριος πίναξ. — Πρβ. W. Brambach, Zu Theokrit-Scholien und Gregor von Korinth, ἐν Rhein. Museum 22 (1867) 449-451. — L. Morsbach, Gregor von Corinth über den dorischen Dialekt, ἐν Rheinisches Museum 31 (1876) 567-581. — O. Zuretti, Il trattato di Gregorio Corinzio sull' atticismo, ἐν Atti della R. accademia delle scienze di Torino 27 (1891-92) 572-592. — Τὸ ὑπὸ Julius Petzholdt μετὰ τὸν Ἀφθόνιον, ἐν Λειψίᾳ 1839 σ. 79 ἑ. ἐκδοθὲν συνταγμάτιον τοῦ Γρηγορίου Κορίνθου Περὶ τῆς Σαπφοῦς διαλέκτου, ἀπεδείχθη ὡς νοθεία αὐτοῦ τοῦ ἐκδότου πιθανῶς, πάντως δὲ πρόσφατος, ὑπὸ τοῦ Ahrens ἐν Rheinisches Museum 1 (1842) 274-277.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Σχόλια εἰς τὸν Ἑρμογένη: Οὐχὶ πλήρη ἐξέδωκεν αὐτὰ ὁ Jac. Reiske ἐν τοῖς Rretores graeci 8 (ἐν Λειψίᾳ 1773) 887-971. — Πλήρη τὸ πρῶτον ὁ Chr. Walz, Rhetores graeci 7 (1834) 1088-1352. — Πρβ. Hermann Schrader, Porphyrii quaestionum Homericarum ad Odysseam pertinentium rel., ἐν Λειψίᾳ 1890 σ. 207. — Th. Gerber, Quae in commentariis a Gregorio Corinthio in Hermogenem scriptis vetustiorum commentatiorum vestigia deprehendi possint, Dissest., ἐν Kiel 1891 (περιέχει πλὴν τῆς περὶ τῶν πηγῶν ἐρεύνης καὶ διορθώσεις εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦ Γρηγορίου). Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ G. Hammer ἐν Berliner philol. Wochenschrift 1893 σ. 456 ἑ.

3. Τὸ ψευδογρηγοριανὸν σύγγραμμα Περὶ τρόπων ἐξέδ. ἐκ δύο παρισιανῶν χειρογράφων ὁ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 3 (1831) 270-284 ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ γραμματικοῦ Τρύφωνος. Καὶ ἐν τοῖς κώδιξι μαρκιανῷ 512 φύλ. 53ᵛ-58ᵛ καὶ τοῦ Τουρίνου 274 (νῦν G. VII. 20) φύλ 161-166 ἀποδίδεται εἰς τὸν Τρύφωνα. Παραβλητέα καὶ τὰ ἄλλα ἔνθ' ἀνωτ. ἐκδοθέντα κείμενα. — Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου ἐξέδωκε τὸ πόνημα ὁ Chr. Walz, Rh. græci 8 (1835) 751-778 (μετὰ τῶν μνημονευθέντων ἀνωνύμων κειμένων καὶ τοῦ Κοκονδρίου). — Ἀνετυπώθη τέλος ἐν τοῖς Rhetores graeci ed. L. Spengel 3 (1856) 215 ἑ. — Περὶ τῆς μὴ γνησιότητος τοῦ πονήματος τούτου ἴδε C. E. Finkh ἐν Zimmermanns Zeitschrift für die Altertumswiss. τόμ. 5 (1838) 1053 καὶ ἐν Philologus 23 (1866) 545-549. Τὴν μὴ γνησιότητα ἴσως καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅπερ ὁ Finkh δὲν ἀναφέρει, ὅτι ἐν πολλοῖς χειρογράφοις τὸ συνταγμάτιον κεῖται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Τρύφωνος (ἴδε ἀνωτέρω).

4 Ἐξ ἀγνώστων χρόνων κατάγεται βραχεῖα πραγματεία περὶ τῶν διαλέκτων, ἥτις παρεδόθη ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοδοσίου Ἀλεξανδρέως: Ἀρχὴ τῶν διαλέκτων τῶν παρὰ τοῦ κυρίου (ἀνάγνωθι κυροῦ) Θεοδοσίου τοῦ Ἀλεξανδρέως διορθωθεισῶν. Ἀπόσπασμα περὶ διαλέκτων e codicibus Baroccianis LXXII et CIII bibliothecae Bodleianae Oxoniensibus ed. Rich. Schneider, Duisburger Programm, ἐν Λειψίᾳ 1894.

249. Ἰωάννης ὁ Γλυκὺς (ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὐχὶ ὀρθῶς ὀνο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μαζόμενος Γλυκᾶς), Βυζάντιος, ἤκμαζεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' (1283-1328). Ἦτο λόγιος ἀνήρ, πεπαιδευμένος περὶ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν γραμματικήν, ὅστις ὄχι μόνον ὡς συγγραφεὺς διεκρίθη, ἀλλὰ καὶ καθόλου ὑπῆρξεν εἷς τῶν παραγόντων τῆς λογοτεχνικῆς κινήσεως τῶν χρόνων τούτων, ἅτε διδάσκαλος χρηματίσας καὶ πατρικὸς φίλος τοῦ μεγάλου πολυίστορος τοῦ ιδ' αἰῶνος, ἱστορικοῦ καὶ ἀστρονόμου Νικηφόρου Γρηγορᾶ. Ὁ Γρηγορᾶς (ἐκδόσεως Βόννης I 270, 8 ἑ. ἐξυμνεῖ αὐτὸν ταῦτα λέγων: Ἦν δὲ ὁ ἀνὴρ σοφὸς ἐν τοῖς μάλιστα καὶ σφόδρα τῆς εὐγενοῦς ἐκείνης τῶν Ἀθηναίων ἠχοῦς εἴπερ τις ἐχόμενος καὶ τύπον ἐκεῖνον καὶ τρόπον καθάπερ τι θεῖον τηρῶν ἀρχέτυπον· συνέσεως δ' ἐμβριθείᾳ καὶ γνώμῃ βουλευομένῃ τὰ δέοντα καὶ τρόπων σεμνότητι μακρῷ τῷ μέτρῳ πάντας νικῶν. Ὁ Γλυκὺς ἦτο περιβεβλημένος τὸ ἀξίωμα λογοθέτου τοῦ ὁρόμου καὶ μολονότι λαϊκὸς καὶ ἔγγαμος ἀνῆλθε τὸ 1319 τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ φιλάσθενος ὢν ἀπεσύρθη ἤδη τὸ 1320 εἰς τὴν μονὴν τῆς Κυριωτίσσης, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανε. Κατέλιπεν ἔργον περὶ συντάξεως: Τοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος περὶ ὀρθότητος συντάξεως. Τὸ πόνημα τοῦτο, ὅπερ διακρίνεται μᾶλλον διὰ τὴν σαφήνειαν τοῦ λεκτικοῦ, παρὰ διὰ τὴν λογιότητα, δὲν περιέχει πλῆρες σύστημα, ἀλλὰ πραγματεύεται μόνον περί τινων κυρίων κεφαλαίων, οἷον περὶ τῶν πτώσεων, περὶ τῆς μετοχῆς, περὶ σολοικισμοῦ καὶ βαρβαρισμοῦ. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, ἐν ᾗ φιλοσοφεῖ ὁ συγγραφεύς, πραγματεύεται περὶ τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς γλώσσης ὡς δώρου παρὰ Θεοῦ. Ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παραθέτει ἰδίως Ὅμηρον, Θουκυδίδην, Πλάτωνα, Δημοσθένην, ἔτι δὲ καὶ τοὺς Ἑβδομήκοντα. Πρὸς τούτοις συνέγραψε τὰ τῆς πρεσβείας αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτου εἰς Κύπρον καὶ Ἀρμενίαν, ἥτις ἀφήγησις ὑπὸ τοῦ Γρηγορᾶ [1]) ἐπαινεῖται ὡς σαφῶς καὶ καλῶς γεγραμμένη, ἀλλὰ δὲν σώζεται νῦν ὡς φαίνεται. Τὸ προ-

[1]) Ἐκδόσεως Βόννης I 194, 21.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οίμιον τῆς διαθήκης του μᾶς διέσωσεν ὁ αὐτὸς Νικηφόρος Γρηγορᾶς [1]), εἰς ὃν καὶ ἄλλας πληροφορίας περὶ τοῦ βίου τοῦ συγγραφέως ὀφείλομεν.

1. Μικρὸν τεμάχιον τῆς συντάξεως ἐξέδωκεν ὁ I. Bekker, Anecdota gr. σ. 1077 ἑ. καὶ ὁ J. A. Cramer, Anecd. Paris. 1 (1839) 401. — Πρώτη πλήρης ἔκδοσις: Joannis Glycae (!) patriarchae Cpolitani opus de vera syntaxeos ratione ed. Albertus Jahnius, ἐν Βέρνῃ 1849 (συνετελέσθη τὸ 1839 ἀλλ' ἕνεκα δίκης τινὸς ἐξεδόθη μόλις τὸ 1849, ὥστε αἱ βιβλιοκρισίαι ἐδημοσιεύθησαν πρὸ τοῦ βιβλίου) μετὰ διεξοδικῶν προλεγομένων, ὑπομνημάτων κατὰ τὸ εἶδος τῶν ὁλλανδικῶν καὶ τετραπλοῦ πίνακος). — Πρβ. τὰς βιβλιοκρισίας ἐν Heidelberger Jahrbücher 1840 σ. 792 ἑ. καὶ ἐν Zeitschrift für die Altertumswissenschaft, herausgegeben von Theodor Bergk und Jul. Caesar 1845 N. 59 σ. 465-472 (ὑπὸ Gräfenhan). — Νέαν ἔκδοσιν ὑπισχνεῖται ὁ Felix Bölte ἐν τῷ ὀγδόῳ μέρει τῆς παρὰ Teubner ἐκδιδομένης συναγωγῆς τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν.

2. Ἀνέκδοτα πάντως ἔτι εἶνε τὰ ἀκόλουθα συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου Γλυκέος: Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἄλλη πρὸς τὸν λογοθέτην (ἡ πρώτη κολοβὴ) ἐν κώδικι λαυρεντ. 57, 24 φυλ. 125ν-129. Πρβ. M. A. Bandini, Catalogus codd. graecor. bibl. Laurentianae 2 (1768) 369. — Ἡ Prefatio pro Andronico imperatore (ὁ ἑλληνικὸς τίτλος δέν μοι εἶνε γνωστός), ἡ παραίτησις τοῦ Γλυκέος καὶ λόγος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις βεβαίως εἶνε ὁ αὐτὸς πρὸς τὴν κολοβὴν ἐπιστολὴν τοῦ λαυρεντιανοῦ, κεῖνται ἐν κώδικι παρισ. 2562 φύλ. 38ν-44. — Δεκατρεῖς ἐπιστολαὶ ἐν κώδικι παρισ. 2022 φύλ. 181-187. — Κυριακαὶ ὁμιλίαι ἐν κώδ παρισ. 1210 φύλ. 1-72ν. Πρβ. σελ. 174 ἑ.

3. Τὸ ὑπὸ Du Cange ἐν τῷ πίνακι τῶν συγγραφέων τοῦ γλωσσαρίου αὐτοῦ mediae et infimae graecitatis στήλῃ 51 ἀναγραφόμενον, καὶ πολλάκις μνημονευόμενον ποίημά τινος Ἰωάννου Γλυκᾶ: Περὶ τῆς ματαιότητος τοῦ βίου οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὸν ἡμέτερον συγγραφέα. Τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ πολλάκις ἐκδοθὲν Πέν-

[1]) Ἐκδόσ. Βόννης I 289, 23 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θος θανάτου κτλ., οὗ ὁ συγγραφεύς, ἀνήκων εἰς τὸν ις΄ αἰῶνα, ὀνομάζει αὐτὸς ἑαυτὸν Ἰοῦστον υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Γλυκοῦ (Κὺρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκοῦ). Πρβ. E. Legrand, Bibliographie hellénique 1 (1885) σ. 179 καὶ 238 ἑ.

250. Σχεδογραφία. Διδακτικὰ βιβλία συνήθως δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν λογοτεχνίαν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα δύνανται νὰ καταταχθῶσι. Σημασίαν ὅμως ἔχουσιν ὡς συμβάλλοντα εἰς τὴν γνῶσιν τῶν μεταβαλλομένων ὅρων τῆς ἐθνικῆς παιδείας καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῆς. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ περιγραφῶσί τινα ἐκ τούτων ἐν τῷ εἰς τὴν φιλολογίαν ἀφιερουμένῳ τούτῳ κεφαλαίῳ, ὅσον χαλαρῶς καὶ ἂν συνδέωνται πρὸς τὴν ἐπιστήμην. Τοῦτο δ' ἐπιβάλλεται ἐνταῦθα καὶ ἕνεκα τοῦ ἐσφαλμένου τρόπου, καθ' ὃν ἐκρίθησαν πολλάκις τὰ γραπτὰ ταῦτα. Ἐπειδὴ ἦσαν ἑλληνιστὶ γεγραμμένα καὶ ἔκειντο ἐν χειρογράφοις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σητοβρώτοις, ἀπέβλεψαν πρὸς αὐτὰ ἐκ τῆς ὑψίστης ἀπόψεως τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, ὅτε δὲ ἀνεγνώρισαν τὴν μηδαμινότητά των, θρηνωδῶς ἐξετραγῴδησαν τὴν πρόδηλον πλέον ἐνταῦθα παρακμὴν τῆς παλαιᾶς λογιότητος. Εἰς τὸ ταπεινότατον γένος τῶν διδακτικῶν ἐγχειριδίων ἀνήκει ἡ λεγομένη σχεδογραφία, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν στοιχειώδη γραμματικὴν παιδείαν. Περὶ ταύτης θὰ εἴπωμέν τινα ἐνταῦθα.

Ἀρχαῖοι καὶ ἀποδεκτοὶ εἶνε οἱ λεγόμενοι Ἐπιμερισμοί, ἤτοι αἱ γραμματικαὶ καὶ λεξιλογικαὶ ἐξηγήσεις δυσκολωτέρων χωρίων τῶν κλασικῶν. Κατὰ τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου ἐξηγοῦνται οἱ ἀσυνηθέστεροι τύποι καὶ αἱ σπάνιαι λέξεις ὡς φιλολογικὰ καρυκεύματα, ἐκ τῶν ἑρμηνειῶν δὲ τούτων, αἵτινες ἐπλήρουν καὶ ὑψηλοτέρας ἀνάγκας, ἀνεπτύχθη κατὰ τὸν βυζαντηνὸν αἰῶνα ἡ διὰ τὴν κατωτάτην σχολειακὴν βαθμῖδα χρησιμεύουσα σχεδογραφία. Στηρίζεται εἰς τὴν καὶ ἐν νεωτέροις χρόνοις ἀνακαινισθεῖσαν μέθοδον τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς δι' ἀναλύσεως καὶ ἑρμηνείας τῶν τύπων καὶ λέξεων συνεχοῦς κειμένου. Ἐνοεῖται

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲ ὅτι ὡς βάσις ἐξελέγοντο κείμενα κατάλληλα διὰ τὴν ἁπλότητα τοῦ λεκτικοῦ, τὴν δημοτικότητά των ἢ καὶ διὰ τὸ πρακτικὸν τοῦ περιεχομένου ἐνδιαφέρον, οἷον ἀρχαῖαι καὶ εἰδικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συντεταγμέναι ἐπιστολαί (ἴδε § 229), μικραὶ συνθέσεις, συγγράμματα ἢ τεμάχια συγγραμμάτων παλαιῶν καὶ βυζαντηνῶν θύραθεν συγγραφέων, τοῦ Φιλοστράτου, Ἀγαπητοῦ (κάτοπτρον ἡγεμόνος), καὶ ἄλλων, χωρία τῆς Γραφῆς, προσευχαί, ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι καὶ ἄλλα. Ἡ διδακτικὴ αὕτη μέθοδος, περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ὁποίας οὐδὲν βέβαιον γνωρίζομεν, διεδόθη τόσῳ μᾶλλον κατὰ τοὺς ὑστέρους βυζαντηνοὺς χρόνους — ἐὰν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἄννης Κομνηνῆς (ἴδε κατωτέρω) — καὶ δὴ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ια΄ αἰῶνος ὡς παρακολούθημα τῆς πλήρους γραμματικῆς καὶ λεξικογραφίας, ὡς καὶ τῆς γενικῆς τῶν συγγραφέων ἑρμηνείας, καθόσον ἡ ἐθνικὴ ἐκπαίδευσις σὺν τῇ προϊούσῃ πολιτικῇ παρακμῇ περιωρίζετο ἐντὸς τῶν στενωτέρων ὁρίων τῆς στοιχειώδους μαθήσεως. Ἀκριβῆ ἰδέαν περὶ τῆς μορφῆς τῶν διδακτικῶν τούτων μέσων παρέχει τὸ ἔντυπον βιβλιάριον τοῦ Μοσχοπούλου Περὶ σχεδῶν. Διασκευή τις αὐτοῦ ἐκοσμήθη παραδόξως διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Ἐκ παλαιοτέρων χρόνων, πάντως ἐκ τοῦ ια΄ αἰῶνος, ἔχομεν τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ σοφοῦ Λογγιβάρδου ὅπερ ἀναφέρει ἤδη ἡ Ἄννα Κομνηνὴ (ἴδε κατωτέρω). Εὑρίσκεται χειρόγραφον ἐν Παρισίοις καὶ ἐν Βατικανῷ ὑπὸ τὸν τίτλον: Λογγιβάρδου τοῦ σοφοῦ παρεκβόλαιον τῆς σχεδογραφίας. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ὀχληρῶν ἐπαναλήψεων κατὰ τὴν ἐξήγησιν συνεχοῦς κειμένου κατετάσσοντο ἐνίοτε αἱ σχέδαι καὶ ἀλφαβητικῶς κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀντιστοιχίας (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 313). Τοιοῦτον σχεδογραφικὸν λεξικόν, περιέχον ἐν ἐνεακοσίοις ἑπτὰ πολιτικοῖς στίχοις ὀρθογραφικοὺς κανόνας, ὑπάρχει δημοσιευμένον. Μετὰ τὸ προοίμιον ἄρχεται τὸ λεξιλόγιον διὰ τῶν λέξεων: Ἄναξ ὑπάρχει βασιλεύς· ἄνασσα ἡ δεσποίνη. ‖ Ἄντρον ἐστὶ τὸ σπήλαιον. Ἀραρότως πρεπόντως. Ἄγνωστον πότε ἐγράφη τὸ βιβλιάριον· τὰ παρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δείγματα ἄνασσα Ἄννα στ. 55 καὶ Ἄγγελος Κομνηνός τε στ. 185, τὰ ὁποῖα συνεδύασαν πρὸς τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν καί τινα Ἄγγελον Κομνηνόν, χρησιμοποιήσαντες πρὸς ἀκριβέστερον καθορισμόν, εἶνε βεβαίως πλαστὰ καὶ δύνανται τὸ πολὺ νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς ὁρισμὸν τοῦ πρωϊμωτάτου ὁρίου (ιβ' αἰών).

Ἐπειδὴ σπάνιαι εἶνε αἱ εἰδήσεις τῶν Βυζαντηνῶν περὶ τῶν σχολειακῶν των πραγμάτων, εὐπρόσδεκτος πολὺ εἶνε ἡ κρίσις περὶ τῆς σχεδογραφικῆς μεθόδου, ἣν χρεωστοῦμεν εἰς τὴν Ἄνναν Κομνηνήν. Ἐν τῇ Ἀλεξιάδι περιγράφουσα τὸ ὑπὸ τοῦ πατρός της ἱδρυθὲν ὀρφανοτροφεῖον ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ σχολῆς (XV 7 =II 349 έ. ἐκδόσεως Βόννης), ἀναφέρουσα τοὺς σχεδογράφους μαθητάς, «τοὺς ξυγγραφεῖς τῶν λεγομένων σχεδῶν» καὶ προσθέτουσα ὅτι «τοῦ σχέδους ἡ τέχνη εὕρημα τῶν νεωτέρων ἐστὶ καὶ τῆς ἐφ' ἡμῶν γενεᾶς, πεττεία δὲ τὸ σπούδασμα καὶ ἄλλα τὰ ἔργα ἀθέμιτα. Ταῦτα δὲ λέγω ἀχθομένη διὰ τὴν παντελῆ τῆς ἐγκυκλίου παιδεύσεως ἀμέλειαν. Τοῦτο γάρ μου τὴν ψυχὴν ἀναφλέγει, ὅτι πολὺ περὶ ταὐτὰ ἐνδιατέτριφα κἄν, ἐπειδὰν ἀπήλλαγμαι τῆς παιδαριώδους ταύτης σχολῆς καὶ εἰς ῥητορικὴν παρήγγειλα καὶ φιλοσοφίας ἡψάμην..., εἶτα ἐμοὶ κατέγνων τῆς πολυπλόκου τῆς σχεδογραφίας πλοκῆς».

Εἰς τὴν κρίσιν ταύτην ὁ Βερνχάρδυ καὶ ἄλλοι ἀπέδωκαν περισσοτέραν τοῦ πρέποντος σημασίαν, ἐκ ταύτης δὲ ὁρμώμενοι ἐσχημάτισαν καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν περὶ τῆς σχεδογραφίας καθόλου γνώμην. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ Ἄννα οὐδὲν ἀκριβέστερον λέγει περὶ τοῦ εἴδους τῆς σχεδογραφίας, ἥτις ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησίν της, ἐκ τῶν ἀσαφῶν αὐτῆς λόγων τοῦτο μόνον ἐξάγεται, ὅτι καταδικάζει τὴν σχεδογραφίαν ὡς νεωτέραν ἐφεύρεσιν καὶ μηχανικὸν σπούδασμα βλάπτον τὴν ὑψηλοτέραν μάθησιν. Ἡ πρώτη ὅμως μομφή, ἀπόρροια τοῦ ἀποκλειστικοῦ φιλαρχαϊσμοῦ της, εἰς ὃν ἡ Ἄννα πανταχοῦ τοῦ βιβλίου της εἶνε προσκεκολλημένη, εἶνε φυσικῷ τῷ λόγῳ ἄνευ νοήματος, ἡ δὲ δευτέρα ἀποδεικνύει μόνον τὴν ἀνεπιτηδειότητα τῆς εὐφυοῦς βασιλόπαιδος νὰ κατα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νοήσῃ τοὺς ὅρους καὶ τὰ τέλη τῆς στοιχειώδους σχολῆς. Ὅστις ἄλλως δὲν εὑρίσκει ἀνεκτὴν τὴν σχεδογραφίαν, ἂς σκεφθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι αὕτη ἔχει ἐπίφοβον συγγένειαν πρὸς πολλὰς σχολειακὰς ἐκδόσεις, σχολειακὰς ἐξηγήσεις καὶ σχολειακὰ γυμνάσματα τῆς νέας ἐν Πρωσσίᾳ παιδαγωγικῆς τάξεως· διότι εἴτε μεταξὺ τῶν γραμμῶν κεῖται εἴτε ὑπὸ τὸ κείμενον ὑπάρχει ἡ συνεχὴς ἀνάλυσις, τὸ πρᾶγμα κατ' οὐσίαν δὲν ἀλλάσσει, ἤτις κατ' ἀμφοτέρας τὰς μεθόδους ἔγκειται ἐν τῇ ἄρσει τῶν «δυσκολιῶν» καὶ τῇ ἀποφυγῇ τῆς ἰδίας σκέψεως, ζητήσεως καὶ μαθήσεως. Τοῦτο μόνον δὲν ἀρνούμεθα, ὅτι ἡ βυζαντηνὴ μέθοδος ἐμάραινε καὶ τοὺς διδασκάλους, καθιστῶσα αὐτοὺς ὑπὲρ τὸ δέον ὀλιγαρκεῖς· ἀλλ' εὐτυχῶς δὲν ἠμπόδισε τὰς νοημονεστέρας κεφαλὰς ἀπὸ τῆς σπουδῆς τῶν γραμματικῶν διδακτικῶν συστημάτων καὶ τῶν ὑψηλοτέρων λεξιλογικῶν βοηθημάτων, ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν κλασικῶν βοηθείᾳ τῶν καλῶν παλαιῶν ἐξηγήσεων καὶ τῆς ἐνασχολήσεως ἔτι περὶ ἰδίας ἐπιστημονικὰς ἐργασίας. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἐκλεκτοὶ οὗτοι ἦσαν ἐν μειονότητι.

Ἀτεχνοτέρα ἔτι εἶνε ἡ λεγομένη ψυχαγωγία, ἥτις εὑρίσκεται ἐν ἀπειραρίθμοις τετραδίοις ἑλληνικῶν σχολείων τοῦ ιη' αἰῶνος, ἅτινα ἐν τοῖς καταλόγοις φέρουσι τὸ ὑπερήφανον ὄνομα «ἑλληνικοὶ κώδικες».

1. Ἐκδόσεις: Τὰ πλεῖστα τῶν στοιχειωδῶν τούτων ἐγχειριδίων κεῖνται κατ' ἀξίαν ἐν τῷ κονιορτῷ τῶν βιβλιοθηκῶν. Μόνον ἐκ συμπτώσεως εἰς φῶς προήχθησάν τινα. Ὁ Μοσχόπουλος περὶ σχεδῶν ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις 1545, ex officina Rob. Stephani. Ἀνετυπώθη ἐν Βιέννῃ 1773 (κατὰ τὸν Henrichsen ἐν τῇ κατωτέρω σημειουμένῃ πραγματείᾳ του σελ. 19). — Ὁ Ψευδοβασίλειος κατ' ἀρχὰς μετὰ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ δυσκόλου περὶ συντάξεως, ἐν Φλωρεντίᾳ παρὰ Ph. Junta 1515, εἶτα ἐν Βασιλείᾳ 1553, ex officina Opporini. Καὶ ὑπὸ F. Morellus, ἐν Παρισίοις 1585 (κατὰ τὸν Henrichsen σελ. 21). — Ἀνώνυμόν τι, συγγενὲς πρὸς τὸν Μοσχόπουλον κείμενον ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 3 (1831) 330-338.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

—Τὸ μνημονευθὲν σχεδογραφικὸν λεξικὸν ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Anecd gr. 4 (1832) 366-412. — Ἔτι δὲ ἴδε τὴν βιβλιολογίαν τῶν §§ 224, 229

2. Βοηθήματα: Σπουδαῖα ἀποσπάσματα ἐξέδωκε χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὴν σημασίαν τῶν κειμένων ὁ F. J. G. La Porte-Du Theil, ἐν Notices et extraits 7 (ἔτος 12ον τῆς δημοκρατίας) 2, 250-254 —Κύριον σύγγραμμα: R J. F. Henrichsen, Om Schedographien i den Byzantinske Skoler, ἐν Κοπεγχάγῃ 1843. — Herodiani scripta tria emendatiora ed K. Lehrs, ἐν Königsberg 1848 σελ. 423-427 (περὶ τῆς σημασίας τῶν μερίζειν, μερισμός, διαμερίζειν, ἐπιμερισμός, σχέδος). — G. Bernhardy, Grundriss der griech. Litteratur I ε' ἐκδόσεως (1892) 773 ἑ. — Περὶ τοιούτου εἴδους γραμματικῶν λεξικῶν πρβ. P. Egenolff, Die orthographischen Stücke der byzant. Litteratur σ. 25 ἑ. — Διάφορα χειρόγραφα περιέχοντα ψυχαγωγίας περιγράφει ὁ Φλωρίδης παρὰ Ι. Σακελλίωνι, Πατμιακὴ βιβλιοθήκη, ἐν Ἀθήναις 1890 σ. 241-244.

3. Ἐνδιαφέρον διδακτικὸν ἐγχειρίδιον, ἐκ τοῦ ὁποίου δύναταί τις καλῶς νὰ γνωρίσῃ τί κυρίως εἶνε ἡ σχεδογραφικὴ μέθοδος, κεῖται ἐν κώδικι Laur. Conv. Soppr. 2 τοῦ ιδ' αἰ. Πρῶτον τῶν πρὸς διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς κειμένων εἶνε ἐνταῦθα μία σχολειακὴ προσευχή· κατόπιν ἔρχονται ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι, χωρία ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ ἐξ ἀρχαίων ποιητῶν καὶ ἐρωτήματα ἐπίσης πρὸς τοὺς μαθητάς, ὡς οἱ σχολειακοὶ τοῦ Ψευδοδωσιθέου διάλογοι. Εἰς ἕκαστον κείμενον προστίθεται ἡ ψυχαγωγία πρὸς ἐξήγησιν τῶν τύπων καὶ λέξεων, εἶτα συνεχὴς τεχνολογία, συγγενὴς πρὸς τοῦ Μοσχοπούλου Περὶ σχεδῶν. Ὁ τίτλος εἶνε: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ. Κοντάκιον τῶν εἰσαγωγικῶν πρῶτον, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἀναζητῶν σχεδογραφικὰς καὶ ἄλλας γραμματικὰς πραγματείας, δὲν πρέπει νὰ παραβλέπῃ ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν χειρογράφων καὶ τὴν λέξιν Κοντάκιον ὡς λῆμμα. Πρβ. τὴν περιγραφὴν τοῦ κώδικος τούτου ὑπὸ N. Festa ἐν Studi italiani di filol. class. 1 (1893) 131 ἑ.

4. Διὰ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν τὴν σχεδογραφικὴν μέθοδον ἐκπροσωποῦσι τοῦ Priscianus αἱ Partitiones XII versuum Aeneidos principalium.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

251. Ἀνώνυμα ἀνέκδοτα κ.τ.τ. Διὰ τῶν παρατεθέντων ἀνωτέρω βιβλίων δὲν ἐξαντλοῦνται τὰ γραμματικὰ τῶν Βυζαντηνῶν συγγράμματα. Ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις τῆς παρακμῆς πρὸς πρακτικοὺς τοὐλάχιστον σκοποὺς αἱ γραμματικαὶ σπουδαὶ πολλῆς ἐπιμελείας ἐτύγχανον, ἐν πολυαρίθμοις χειρογράφοις εὑρίσκονται πλὴν τῶν γνωστῶν καὶ δημοσιευθέντων ἔργων πλῆθος ἄλλο ἀνωνύμων ἢ ἐν ἀποσπάσμασι σωζομένων γραμματικῶν βιβλίων. Τὰ ἐν ὑστέροις βυζαντηνοῖς χρόνοις ἐν χρήσει γραμματικὰ βοηθήματα ἀπαριθμεῖ ὁ Παχώμιος Ρουσάνος ἐν τῇ ἑαυτοῦ Προθεωρίᾳ εἰς τὴν γραμματικὴν ἐν κώδικι νανιανῷ 305 (νῦν μαρκιανῷ XI 26). Ἴδε Al. Mingarelli, Graeci codices mss apud Nanios patricios Venetos asservati, ἐν Βονωνίᾳ 1784 σ. 511· πρβ. τοὺς αὐτόθι σ. 491-517 περιγραφομένους κώδικας. Ἄλλος κατάλογος ὀνομάτων ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Βυζαντηνῶν γραμματικῶν ἐκ κώδικος παρισιανοῦ κεῖται παρὰ Montfaucon, Bibliotheca Coisliniana σ. 597. Μεγάλην ἀποθήκην μικροτέρων διατριβῶν καὶ εἰδήσεων ἐκ χειρογράφων ἀποτελοῦσι νῦν πλὴν τῶν συλλογῶν Bekker, Cramer κ. ἄ. τὰ Anecdota varia Graeca τοῦ G. Studemund τόμ. 1 (1886). Πρέπει νὰ προσθέσωμεν ἐννοεῖται καὶ πάντας τοὺς καταλόγους ἑλληνικῶν χειρογράφων. Τὴν κριτικὴν διαστολὴν καὶ γενεαλογικὴν κατάταξιν τῶν πολυαρίθμων τούτων κειμένων ἀνέλαβον οἱ ἐκδόται τῆς συναγωγῆς τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν.

1. Ἡ γραμματικὴ Γεωργίου Κουρτέση τοῦ σχολαρίου κεῖται ἐν κώδ. Μαδρίτης 125 τοῦ ιε΄-ις΄ αἰῶνος καὶ ἐν ἄλλοις κώδιξι. Πρβ. Jo. Iriarte, Regiae bibl. Matrit. cod. graeci mss σ. 502 ἑ. — Ἡ ἐν κώδιξιν ἀθηναϊκοῖς 1089 τοῦ ιγ΄ αἰ. καὶ 1097 τοῦ ιε΄, πάντως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ κειμένη πραγματεία Στεφάνου γραμματικοῦ Περὶ γραμματικῆς εἶνε ὑπόμνημα εἰς Διονύσιον τὸν Θρᾷκα. Πρβ. I. Bekker, Anecd gr. 1167.

2. Παχώμιος Ρουσάνος (ἴδε ἀνωτέρω) ἐπιμελὴς καὶ πεπαιδευμένος Ζακύνθιος μοναχὸς (ἀπέθ. τὸ 1553), συνέγραψε πλὴν γραμμα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τικῶν καὶ μουσικῶν βιβλίων διάφορα θεολογικὰ συγγράμματα, ἐν οἷς εὑρέθη καὶ ἀντιρρητικὴ πραγματεία κατὰ τοῦ Μαρτίνου Λουθήρου (κατὰ τοῦ φρᾶ μαρτὶ λουτέρι) ἐν κώδικι νανιανῷ 127 νῦν μαρκιανῷ II 104. Πρβ. Α΄ τόμου σελ. 270. Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων του ὁμιλοῦσιν ὁ Μουστοξύδης ἐν Ἑλληνομνήμονι ἀρ. 10 (1847), ὁ Χρ. Φιλητᾶς, Περὶ Ἰωαννικίου Καρτάνου, Δαμασκηνοῦ τοῦ Στουδίτου καὶ Παχωμίου Ρουζάνου, ἐν Κερκύρᾳ 1857. — Κ. Ν. Σάθας, Νεοελλην. φιλολογία σ. 150 ἑ. — Νικόλ. Κατραμῆς, Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου, ἐν Ζακύνθῳ 1880 σ. 231 ἑ. — Ὁμιλίαν τοῦ Ρουσάνου περὶ δεισιδαιμονίας ἐξέδ. ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. Ἑταιρ. τ. Ἑλλάδος 1 (1883-1885) 101-112· 367-369. — Συμβολαιογραφικὴν πρᾶξιν ἐκ τῶν καταλειφθέντων ὑπὸ τοῦ Ρουσάνου συγγραμμάτων ἐξέδ. μετ' εἰσαγωγῆς ὁ C. Castellani, Atti del R. Instituto Veneto di scienze, lettere et arti s. VII τόμ. 6 (1894-95) 903-910. — Ἐκτενῶς ἀνέλυσε τοὺς μνημονευθέντας κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν γραμματικοὺς τοῦ Ρουσάνου ὁ Ant. Baumstark, Lucubrationes Syro-Graecae, ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτ. τόμ. 21 (1894) 370-372. — Εἰς τὰ ἐν Βενετίᾳ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποκείμενα χειρόγραφα προσθετέον καὶ τὸν κώδικα Berolin. Philipp. 1617 (περιέχοντα θεολογικὰ συγγράμματα). — Πιθανῶς τοῦ Ρουσάνου εἶνε καὶ τὰ σχόλια εἰς τὸν Γεώργιον Φραντζῆν ἐν κώδικι Ambrosianus P. 123. Πρβ περὶ τούτου τὴν ἐν σελ. 624 τοῦ Α΄ τόμου μνημονευθεῖσαν πραγματείαν τοῦ G. Mercati.

Δ. ΜΕΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ.

252. Ἐν οὐδενὶ κλάδῳ τῆς κλασικῆς φιλολογίας εἶνε τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας τῶν Βυζαντηνῶν τόσον ταπεινὰ καὶ ἄμοιρα αὐθυποστάτου ἐρεύνης, ὅσον ἐν τῇ μετρικῇ. Τοῦτο προέρχεται κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι ἡ βάσις τῆς ἀρχαίας μετρικῆς, ἡ προσῳδία, εἶχεν ἐκλείψῃ ἐκ τῆς ζώσης γλώσσης. Ὅπως ἐν τῇ γραμματικῇ εἶχον καταντήσῃ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἀδιανόητοι πολλοὶ ὁρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σμοὶ καὶ ὀνομασίαι ἕνεκα τῆς ἀλλοιωθείσης φθογγολογίας καὶ ὑφίσταντο ἔτι μόνον ὡς κατὰ συνθήκην ὅροι, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ ἀρχαία μετρικὴ ἕνεκα τῆς κατὰ τὸν τονισμὸν πλέον ἀπαγγελίας τῶν λέξεων ἀντὶ τῆς ἀρχαίας κατὰ τὸν χρόνον τῶν συλλαβῶν τόσῳ μᾶλλον ἐπεσκοτίσθη, καθόσον οἱ Βυζαντηνοὶ δὲν εἶχον ὡς φαίνεται καὶ σαφῆ ἰδέαν ταύτης τῆς κατὰ μικρὸν διὰ τῶν αἰώνων συντελεσθείσης ῥιζικῆς μεταβολῆς, οὐδὲ τὴν σημασίαν αὐτῆς ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ ἀρχαίου στίχου κατενόουν. Τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς γλωσσικῆς ταύτης ἀλλοιώσεως ἦσαν πολὺ σπουδαιότερα εἰς τὴν περὶ τῆς μετρικῆς θεωρίαν παρὰ εἰς τὴν γραμματικήν, διότι ἐν ἐκείνῃ μὲν ἐσαλεύθη ἡ βάσις ὅλη τοῦ συστήματος, ἐν ταύτῃ δὲ μέρη τινὰ μόνον τῆς φθογγολογίας. Πόσον μηχανικῶς οἱ Βυζαντηνοὶ ἐφήρμοζον τὰ ἀρχαῖα μέτρα, μαρτυροῦσι τὰ πολυάριθμα αὐτῶν ποιητικὰ ἔργα· ὁ κυρίως βυζαντηνὸς στίχος, ὅστις εἶνε καὶ ἴδιον τῶν Βυζαντηνῶν ἐπινόημα, ἤτοι ὁ πολιτικός, βασίζεται ἐπὶ τοῦ τόνου τῶν λέξεων. Οὕτως ἐξηγεῖται διατί τὰ περὶ μετρικῆς ἔργα αὐτῶν εἶνε ἀσήμαντα. Διαιροῦνται δὲ ταῦτα εἰς δύο γένη, τὰ θεωρητικὰ περὶ ποδῶν καὶ στίχων καὶ τὰ μετρικὰ σχόλια εἰς ἀρχαίους ποιητάς.

Ἀρχὴ καὶ θεμέλιον πάσης τῆς βυζαντηνῆς μετρικῆς εἶνε τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Ἡφαιστίωνος καὶ τὰ εἰς αὐτὸ σχόλια. Ἀλλ' ἐν τῇ περὶ τῶν πηγῶν ἐρεύνῃ ἀνάγκη νὰ διακριθῶσιν ἐκ τοῦ ἀναμίκτου πλήθους τῶν εἰς Ἡφαιστίωνα σχολίων τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν συστατικὰ στοιχεῖα. Μέρος τῶν σχολίων πηγάζει ἐξ ἀρχαίων χρόνων καὶ περιέχει πλούσιον θησαυρὸν παλαιᾶς ἀρίστης σοφίας. Ταῦτα εἶνε τὰ ὑπὸ Βέστφαλ ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Α διακριθέντα καὶ τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν τοῦ αὐτοῦ σχολίων Β, ἅτινα ἀμφότερα ἀνάγονται εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦ Λογγίνου, ἂν καὶ δὲν διετήρησαν τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν· ἔτι δὲ τὸ τέταρτον βιβλίον τῶν σχολίων Β, ὅπερ ἀπέρρευσεν ἴσως ἐκ τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Ὥρου. Ἄλλα δὲ πάλιν ἀνάγονται εἰς τὴν Ἐξήγησιν τοῦ Χοιροβοσκοῦ καὶ ἄλλα τέλος δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁρισθῇ πόθεν πηγάζουσι. Ἐκ τούτων δὲ πάντων διακρίνεται σαφῶς τὸ ὡς πέμπτον βιβλίον εἰς τὰ σχόλια Β προσηρτημένον εὐτελέστερον βυζαντηνὸν ἐγχειρίδιον, ὅπερ ὑπὸ διάφορόν πως μορφὴν παρεδόθη καὶ ὡς παράρτημα ῥητορικῆς συλλογῆς καὶ τοῦ Διονυσίου Θρᾳκός· τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο ἐκπροσωπεῖ τὰς περὶ μετρικῆς γνώσεις μεταγενεστέρας ἐποχῆς, ἐὰν δὲ δὲν πρόκειται περὶ νοθείας, ἣν ἀποδέχεται ὁ Λ. Φόλτς ἐν σελ. 6 (ἴδε κατωτέρω), εἶνε κατὰ τὴν ἀρχικήν του μορφὴν νεώτερον τοῦ θ΄ αἰῶνος, ἐπειδὴ ἔχει χρησιμοποιηθῇ ἐν αὐτῷ Κωνσταντῖνος ὁ Σικελιώτης· πιθανῶς ἀνήκει εἰς τὸν ι΄ αἰῶνα, ἤτοι εἰς τοὺς χρόνους τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν καὶ τῶν μεγάλων συνερανισμάτων. Εἰς τὰ γενικὰ ταῦτα ἀνάγκη νὰ ἀρκεσθῶμεν, διότι ἀκριβεστέρα διάκρισις καὶ πληρέστερος καθορισμὸς δύναται νὰ βασισθῇ μόνον ἐπὶ ἐκτενεστέρας περιγραφῆς πάντων τῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις κειμένων.

Α. Ἓν ἀντίτυπον τοῦ Ἡφαιστίωνος, περιέχον καὶ ἀρχαῖα σχόλια, ἐκμεταλλευθεὶς περὶ τὸν ιθ΄ αἰῶνα (ἀλλὰ πιθανῶς πρὸ τοῦ Ἴζέτζη), ἀπήρτισεν ἄγνωστός τις γραμματικός, Τριχᾶς τὸ ὄνομα, τοὺς ἑαυτοῦ Ἐπιμερισμοὺς τῶν ἐννέα μέτρων. Τούτων προηγεῖται ὕμνος εἰς τὴν Θεοτόκον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐφαρμόζονται τὰ ἐννέα κύρια μετρικὰ γένη: Τοῦ σοφωτάτου Τριχᾶ σύνοψις τῶν ἐννέα μέτρων. Δύο ἄλλους ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους μετὰ μετρικῆς ἐξηγήσεως εἶχε συλλέξῃ προηγουμένως ἤδη ὁ Τριχᾶς καὶ εἰς αὐτοὺς παραπέμπει πολλάκις· εἶνε συντεταγμένοι εἰς ἀρχαῖα μέτρα ἀλλὰ κατὰ τοὺς βυζαντηνοὺς περὶ αὐτῶν κανόνας. Ἡ πραγματεία φαίνεται ὡς βυζαντηνὴ διασκευὴ τοῦ Ἡφαιστίωνος ἄνευ ἄλλου βοηθήματος πλὴν τοῦ κακοῦ κειμένου τῶν καλῶν σχολίων. Ἀφοῦ τὰ σχόλια Α ἐξῆλθον εἰς φῶς ὑπὸ καλλιτέραν μορφήν ἢ ὡς ἐγνώρισεν αὐτὰ ὁ Τριχᾶς, ἡ πραγματεία ἀπώλεσε πᾶσαν ἀξίαν.

1. Ἐξέδωκεν αὐτὴν ὁ Franc. de Furia (ἄλλοτε βιβλιοθηκάριος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ λαυρεντιανῆς βιβλιοθήκης) ὑπὸ τὸν τίτλον:

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Appendix ad Draconem Stratonicensem complectens Trichae, Eliae Monachi et Herodiani tractatus de metris, ἐν Λειψίᾳ 1814. — Ἔπειτα ἐν τοῖς Scriptores metrici graeci ed R. Westphal, τόμ. 1 (1866) 251-302. — Πρβ. Aug. Jung, De Trichae metrici vita et scriptis, Dissert ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1858. — Ὁ Τριχᾶς ἴσως εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ Ἰωάννης Τριχᾶς, πρὸς ὃν δύο ἐπιστολὰς ἔγραψεν ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς. Migne, Patrol. gr. 158 στήλῃ XLIX καὶ LI. Πρβ. K. Krumbacher, Michael Glycas, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1894 σ. 438.

2. Ὄνομα: Ἐν κώδ. παρισιανῷ 2881 ἡ ἐπιγραφὴ λέγει: Τοῦ σοφωτάτου Τρίχα, ἐν δὲ φλωρεντιανῷ Τριχᾶ (Jung ἔνθ' ἀνωτ. σ. 4). Λὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξελέγξω τὴν ὀρθότητα τῶν εἰδήσεων τούτων, οὔτε εἶδον ἄλλα χειρόγραφα περιέχοντα τὴν πραγματείαν· ἀλλ' ὁ δεύτερος τύπος εἶνε ὁ μόνος ὀρθὸς (ὁ Τριχᾶς, τοῦ Τριχᾶ), διότι συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἄριστα παραδεδομένον ὄνομα τοῦ ἀνωτ. μνημονευθ. Ἰω. Τριχᾶ, εὑρίσκεται δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, π.χ. ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1197, ἐκδοθέντι «διὰ τοῦ Τριχᾶ Κωνσταντίνου (Acta et diplomata, ὑπὸ Miklosich et Müller 6, 140) καὶ ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1337, ὅπου φέρεται τὸ ὄνομά τινος Ἰωάννου τοῦ Τριχᾶ (ἔνθ' ἀνωτ. 1, 170) [καὶ τὸ ὄνομα Τρίχας ἀπαντᾷ σήμερον ἐν Ἑλλάδι. Σ. Μ.]. Κακῶς μεταγράφεται σήμερον λατινιστὶ καὶ γερμανιστὶ Tricha ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Trichas.

3. Μετὰ τοῦ Τριχᾶ πρέπει ν' ἀναφέρωμεν καὶ τὸν Ἰωάννην Τζέτζην, ὅστις μετέφερε τοῦ Ἡφαιστίνωνος τὸ κείμενον εἰς βυζαντηνὰ μέτρα, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν χειρότερον κείμενον ἢ ὁ προγενέστερος κἄπως αὐτοῦ Τριχᾶς. Τὸ ποίημα τοῦτο τοῦ Τζέτζη ἐξέδ. ὁ J. A. Cramer, Anecd. Oxon. 3 (1836) 302-333· πρβ. σ. III περὶ τοῦ χειρογράφου καὶ Hörschelmann ἐν Rhein. Museum 36 (1881) 285. Ἴδε ἀνωτέρω σ. 254.

Β. Πολὺ μεγαλειτέραν ἐπιρροὴν ἀπέκτησε τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν εὐτελὲς ἐγχειρίδιον. Ἐξ αὐτοῦ καὶ ἔκ τινων ἄλλων τεμαχίων τῶν σχολίων Β προέρχεται πᾶσα ἡ περὶ μετρικῆς γνῶσις τῶν Βυζαντηνῶν πλὴν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Τριχᾶ καὶ Τζέτζη καὶ τῶν ἀρχαίων εἰς τοὺς ποιητὰς σχολίων. Πολλοὶ δι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δάσκαλοι τῆς μετρικῆς, οἵτινες ἤντλουν ἐκ τῆς θολῆς ταύτης πηγῆς, ἐζήτουν νὰ συστήσωσι τὰ ταπεινά των ἔργα δανειζόμενοι τὰ ὀνόματα τοῦ Ἡφαιστίωνος, Ἡρωδιανοῦ, Δράκοντος, ἄλλοι ἔγραφον ὑπὸ τὸ ἴδιον ὄνομα, ἄλλοι δὲ ἀξιεπαίνως μετριοφρονοῦντες, ἀνωνύμως· ἀλλ' οὐδεὶς ἐζήτησεν ἄλλους ὁδηγοὺς καὶ οὐδεὶς προσέθηκεν ἐξ ἰδίων χρήσιμόν τι. Αἱ διαφοραὶ προέρχονται μόνον ἐκ μεταθέσεων καὶ μεταβολῶν τῆς φράσεως καὶ ἐκ τῆς κατ' ἀρέσκειαν ἑκάστου ἐκλογῆς καὶ ἐκτάσεως. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ κείμενα ταῦτα εὑρίσκονται ὡς παράρτημα ἢ ὡς συμπληροῦντα χάσματα χειρογράφων ποιητῶν· πολλὰ πλανῶνται ἀκόμη ἄγνωστα ἐν τῷ σκότει τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐγείρουσι τὴν ἀπατηλὴν ἐλπίδα εἰς νέηλύν τινα ἐρευνητήν, ὅτι ἀνεκάλυψε νέον τινὰ κώδικα ἢ ἀπόσπασμα τοῦ Ἡφαιστίωνος. Πάντα τὰ χειρόγραφα ταῦτα ἀδύνατον εἶνε νὰ θέσωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν, ἀλλ' οὐδὲ εἶνε ἀνάγκη. Ὡσαύτως δὲν δυνάμεθα ἐντὸς τῶν στενῶν τούτων ὁρίων νὰ ἐκθέσωμεν ἀκριβῶς τὰς περιπλόκους γενεαλογικὰς λεπτομερείας, ὅπως διεσάφησαν αὐτὰς ἐσχάτως ἰδίως ὁ Στούδεμουνδ καὶ ὁ Χοέρσελμανν. Τὰ σπουδαιότατα τῶν ἐν λόγῳ κειμένων εἶνε τὰ ἑξῆς·

1. Δράκοντος Στρατονικέως Περὶ μέτρων ποιητικῶν καὶ πρῶτον περὶ χρόνων, συρραφὴ μακρὰ ἐκ τοῦ Ἰσαὰκ μοναχοῦ, Ψευδοηφαιστίωνος καὶ ἄλλων, κοσμουμένη διὰ τοῦ ὑπερηφάνου ὀνόματος τοῦ παλαιοῦ γραμματικοῦ Δράκοντος, πράγματι ὅμως ὑποβολιμαῖον ἔργον τοῦ ις' αἰῶνος. Ὁ συνεραν ιστὴς Ἰάκωβος Διασωρηνὸς ἐχρησιμοποίησε τὴν ἀρχικὴν ἔκδοσιν τῶν μεγάλων εἰς τὸν Ἡφαιστίωνα σχολίων (τοῦ ἔτους 1526). Κατ' ἀρχὰς μέρη αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ὑπὸ Hase ἐν Notices et extraits 8. 2 (1810) 43-75. — Πλήρες: Draco Stratonicensis ed. G. Hermann ἐν Λειψίᾳ 1812. Ἤδη ὁ Ἔρμανν παρετήρησεν ὅτι τὸ ἔργον ὡς ἔχει, ἀδύνατον εἶνε νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν παλαιὸν Δράκοντα, ἀλλ' ἀκριβῶς αὐτὸ ἀπέδειξεν ὁ K. Lehrs, Herodiani scripta tria etc. σ. 402 ἑ. καὶ ὁ L. Voltz, De Helia

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Monacho, Isaaco Monacho, Pseudo-Dracone, Dissertatio, ἐν Στρασβούργῳ 1886 σ. 39 ἑ. καὶ: Zur Ueberlieferung der griechischen Grammatik in byzantinischer Zeit, ἐν Jahns Jahrbücher 139 (1889) 579-599. Πρβ. ἔτι L. Cohn ἐν Philologische Abhandlungen Martin Hertz .. dargebracht, 1888 σ. 133-143. — Περὶ τοῦ Διασωρηνοῦ ἴδε ἀνωτέρω σελ. 271.

2. Ἰσαακίου τοῦ σοφωτάτου μοναχοῦ περὶ μέτρων ποιητικῶν. Ἐξέδ. ὁ L. Bachmann, Anecdota graeca 2 (1828) 167-196. Ὁ Ἰσαὰκ μοναχός, ὅστις ἀντιγράφει ἐκ τοῦ Μαξίμου Πλανούδη, ἔγραψε κατὰ τὸ τέλος τοῦ ιδ' αἰῶνος. Πρβ. L. Voltz ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐναισίμῳ διατριβῇ σελ. 17 ἑ.

3. Ἡλίου ἐλαχίστου μοναχοῦ Χάρακος πρὸς Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ περὶ διαφόρων μέτρων. Ὁ χρόνος τούτου τοῦ Ἡλίου Χάρακος εἶνε ἐντελῶς ἄγνωστος. Ἓν κεφάλαιον ἐξέδ. ὁ Villoison, Anecd. gr. 2 (1781) 85 ἑ. — Ὁ Franc. de Furia ὡς παράρτημα τοῦ Δράκοντος Στρατονικέως ὑπὸ G. Hermann, ἐν Λειψίᾳ 1814 (ὁμοῦ μὲ τὸν Τριχᾶν). — Ἔπειτα ἐξέδ. τὸ ἔργον ὁ W. Studemund, Anecdota varia graeca 1 (1886) 167-184. — Πρβ. L. Voltz ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐναισίμῳ διατριβῇ σ. 7 ἑ.

4. Ἀνώνυμος περὶ μετρικῆς πραγματεία εἴτε τοῦ Τρικλινίου εἴτε ὑπὸ μεταγενεστέρου γραμματικοῦ ἐξ αὐτοῦ συνερανισθεῖσα κεῖται ἐν κώδικι Harleianus 5635, ἥτις ἔν τισι χειρογράφοις φέρει καὶ τὸν τίτλον: Ἡφαιστίωνος περὶ μέτρων. Ἐξέδ. ὁ Gaisford ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ Ἡφαιστίωνος ἐκδόσει 1 (1855) 317-334. — Πρώτη κριτικὴ ἔκδοσις τῆς ἐν τῷ ἁρλεϊανῷ κώδικι πραγματείας ἐπὶ διπλωματικῆς βάσεως ὑπὸ W. Studemund Index lectionum, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1887.

5. Ἡ σύντομος πραγματεία τοῦ Ψευδοηρωδιανοῦ: Ἡρωδιανοῦ περὶ τῆς λέξεως τῶν στίχων (ἔν τισι χειρογράφοις Ἡρ. περὶ στίχων τῆς λέξεως), ἥτις πραγματεύεται περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ ἡρωϊκοῦ ἑξαμέτρου. Ὁμοία πραγματεία περὶ τῶν δια-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φορῶν καὶ τῶν εἰδῶν τοῦ ἑξαμέτρου φέρεται καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πλουτάρχου. Ἐξέδ. ὁ Villoison, Anecdota graeca 2 (1781) 86. — Ὁ Furia ἐν τῷ μνημονευθέντι παραρτήματι σ. 88. — Ὁ W. Studemund, Anecdota varia graeca 1, 185-188. — Ψευδοπλουτάρχου, Περὶ μέτρων ἐξεδόθη ὑπὸ D. Wyttenbach μετὰ τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου τόμ. 5 (ἐν Ὀξφόρδῃ 1800) 1283-1288. — Ψευδοπλουτάρχου Περὶ μέτρου ἡρωικοῦ ἐξεδόθη ὑπὸ Guil. Studemund ἐν Philologus 46 (1888) 27-34.

6. Ἡ τοῦ Ψευδοηφαιστίωνος πραγματεία: Ἡφαιστίωνος Περὶ μέτρων, ἐν τῷ πρώτῳ τμήματι στενῶς συγγενεύουσα πρὸς τὸν Ἰσαὰκ μοναχόν, ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Ψευδοπλουτάρχου Περὶ ἡρωικοῦ μέτρου. Ἐξεδόθη ὑπὸ Henricus zur Jacobsmuehlen ἐν Dissertationes philol. Argentoratenses τόμῳ 10 (1886) 187-294.

7. Ἀνώνυμον κείμενον Περὶ τῆς τῶν ποδῶν ὀνομασίας («Grammaticus Ambrosianus») ἐν κώδικι ἀμβροσιανῷ c. 222 (τοῦ ιγ' αἰῶνος). Ἐξέδ. ὁ H. Keil ἐν προγράμματι τῆς Χάλλης 1848· εἶτα ὁ A. Nauck μετὰ τοῦ Lexicon Vindobonense σ. 253-267· τέλος πληρέστερον ὑπὸ W. Studemund, Anecdota varia graeca 1, 211-247.

8. Μικρὰ πραγματεία Περὶ μέτρων, ἀτόπως ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μοσχοπούλου. Ἐξέδ. ὁ Nic. Titze ἐν Manuelis Moschopuli Cretensis opuscula grammatica, ἐν Λειψίᾳ 1822 σελ. 43-50.

9. Μετρικὰ συνερανίσματα ἐν κώδικι Chisianus miscellan. R IV 11 (ἐν Ρώμῃ). Anecdota Chisiana ed. Guil. Mangelsdorf, Programm τῆς Carlsruhe 1876. — Τὸ πρῶτον μέρος πλῆρες παρὰ W. Studemund, Anecdota varia graeca 1, 205-209.

10. Ἐν διαφόροις χειρογράφοις (πλὴν τῶν ὑπὸ Studemund χρησιμοποιηθέντων π. χ. καὶ ἐν κώδικι τῆς Μοδένης II. A. 2)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κεῖται ἰαμβικὸν ποίημα ἐν ἑκατὸν στίχοις, ἐν ᾧ ταβουλάριός τις Ἰωάννης Βοτανειάτης Κρὴς ἀγνώστου ἐποχῆς, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ιγ' αἰῶνος) ἐξηγεῖ τὸ ἰαμβικὸν μέτρον εἰς διάκονόν τινα Ἰσίδωρον. Ἐξέδ. ὁ W. Studemund, Anecdota varia graeca 1, 201 ἑ.· αὐτόθι 1, 198 ἑ. ποίημα περὶ τοῦ ἰαμβικοῦ μέτρου ὑπὸ Μιχαὴλ Ψελλοῦ. — Τὸ ποίημα τοῦ Βοτανειάτου εἶχε προεκδοθῇ κατὰ τὸν παρισιανὸν κώδικα 1773 ὑπὸ E. Cougny, ἐν Annuaire de l'association 9 (1875) 90-96. — Πρβ. Fr Kuhn, Symbolae ad doctrinae περὶ διχρόνων historiam pertinentes ἐν Breslauer philol. Abhandlungen VI 3, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1892 σ. 57-59. — R. Vari, Joannis Botaniatae carmen de metro iambico, ἐν τῷ οὐγγρικῷ Egyetemes philol. Közlöny 14 σ. 577-584.

Εἰς τὰς γενικὰς ταύτας περὶ μετρικῆς πραγματείας προστίθενται ὡς δευτέρα ὁμὰς τὰ μετρικὰ σχόλια καὶ αἱ διορθώσεις εἰς ποιητάς, ἐν αἷς πρὸς βλάβην ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῶν ἀρχαίων κειμένων αἱ βυζαντηναὶ περὶ μετρικῆς ἰδέαι εὑρίσκουσι πρακτικὴν ἐφαρμογήν. Αἱ σπουδαιόταται τοῦ εἴδους τούτου πραγματεῖαι προέρχονται παρὰ τοῦ Τζέτζη, Μανουὴλ Μοσχοπούλου, Θωμᾶ Μαγίστρου καὶ ἰδίως παρὰ τοῦ Δημητρίου Τρικλινίου. Πλειότερα ἴδε ἐν §§ 219 ἑ., 224 ἑ., 227 καὶ παρὰ W. Christ, Griechische Litteraturgeschichte ἐν τοῖς περὶ Πινδάρου καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν κεφαλαίοις.

Βοηθήματα: A. Rossbach und R. Westphal, Metrik der Griechen I β' ἐκδόσ. (1867) 189-214· αὐτόθι II β' ἐκδόσεως (1868) 53-58 τίνας ἀρχὰς ἀκολουθεῖ ἡ εἰς τὸν τόνον στηριζομένη μετρικὴ τῶν Βυζαντηνῶν. — Πλουσίαν ὕλην περὶ τῶν χειρογράφων καὶ ἔρευναν περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Ψευδοηρωδιανοῦ πρὸς τὸν Ψευδοδράκοντα, Ψευδομοσχόπουλον, Τρικλίνιον καὶ ἄλλους εὑρίσκει τις παρὰ W. Studemund, Der Pseudoherodianische Traktat über die εἴδη des Hexameters, ἐν Jahns Jahrbücher 95 (1867) 609-623. — W. Hoerschelmann, Scholia Hephaestionea altera (B) integra

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

primum edita, Index lectionum, ἐν Dorpat 1882. — Carl Denig, Quaestiones Hephaestioneae Adjecit codicis Darmstadiensis nº 2773 collationem cum scholiis praestantioris classis (A) ineditis, Programm, ἐν Bennsheim 1886. — Ludovicus Voltz, De Helia Monacho, Isaaco Monacho, Pseudo-Dracone, Dissert. ἐν Στρασβούργῳ 1886. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ P. Egenolff ἐν Wochenschrift für class. Philologie 1889 Nr 25. — Ludw. Voltz, Die Traktate Περὶ παθῶν τοῦ ἡρωϊκοῦ μέτρου ἐν τοῖς Commentationes in honor. Guil. Studemund, ἐν Στρασβούργῳ 1889 σ. 77-89. — L. Voltz, Die εἴδη des daktylischen Hexameters, ἐν Philologus 52 (1893) 385-394 (περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Ἰσαὰκ μοναχοῦ, Ψευδοδράκοντος, Ψευδομοσχοπούλου κτλ.). — G. Rauscher, De scholiis homericis ad rem metr. pertinentibus. Dissert. ἐν Στρασβούργῳ 1886. — Heinrich Grossmann, De doctrinae metricae reliquiis ab Eustathio servatis, Dissert. ἐν Στρασβούργῳ 1887. — G. Amsel, De vi atque indole rhythmorum quid veteres judicaverint, ἐν ταῖς Breslauer philol. Abhandlungen I 3, ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1887. — Max Consbruch, De veterum Περὶ ποιήματος doctrina, ἐν Breslauer philol. Abhandlungen V 3 ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1890. — Fr. Kuhn, Symbolae ad doctrinae περὶ διχρόνων historiam pertinentes, ἐν ταῖς Breslauer philol. Abhandlungen VI 3, ἐν Βρεσλαυΐᾳ 1892. — Κύρια συγγράμματα: W. Hoerschelmann, Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Metriker. Die Composition der Hephaestionscholien, ἐν Rheinisches Museum 36 (1881) 268-301, Zur Geschichte der antiken Metrik, ἐν Philologus 47 (1889) 1-12, καὶ ἰδίως τὴν τελειωτικὴν πραγματείαν: Ein griechisches Lehrbuch der Metrik, ἐν Dorpat 1888, ὅπου πάντα τὰ ἐκ τοῦ πέμπτου βιβλίου τῶν σχολίων Β τοῦ Ἡφαιστίωνος ἀνάγονται εἰς τρεῖς κυρίους τύπους. — Guil. Studemund, Anecdota varia graeca, τόμ. 1, ἐν Βερολίνῳ 1886, ὅπου ἱκανὰ βυζαντηνὰ κείμενα περὶ μετρικῆς εἶνε ἐκδεδομένα πρώτην φορὰν μετ' ἀκριβῶν κριτικῶν σχολίων καὶ προλεγομένων. Προσθῆκαι καὶ συμπληρώσεις ὑπὸ W Hoerschelmann, ἐν Göttinger Ge-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

lehrte Anzeigen 1887 σ. 594-613 καὶ P. Egenolff, ἐν Jahns Jahrbücher 135 (1887) 389-408. — Πρβ. περὶ τῆς βιβλιολογίας τὰ ὑπὸ P. Egenolff γεγραμμένα ἐν Bursian-Müllers Jahresber. 58 (1890) 278-293 καὶ 69 (1892) 199-205. — Περὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς μετρικῆς ἴδ. Παν. Γριτσάνη, Στιχουργικὴ τῆς καθ' ἡμᾶς νεωτέρας ἑλληνικῆς καὶ ἀντιπαράθεσις τῶν στίχων ταύτης πρὸς τοὺς τῆς ἀρχαίας κτλ., ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παρὰ Γ. Τηνίῳ 1891 [ὄχι σπουδαῖον· ἴδε μᾶλλον ἐν εἰσαγ. Μετρικῆς Σεμιτέλου, Ἀθήνησι, 1894. Σ. Μ.].

253. Μουσική. Δὲν συνήχθη ἀκόμη ἡ ἀναγκαία ὕλη πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς καὶ τῆς μουσικῆς βιβλιολογίας παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς. Πρὶν δὲ ἐπιτευχθῇ τοῦτο, δὲν εἶνε ἐλπὶς ὅτι θ' ἀποφέρῃ καρπὸν ἡ περὶ τῆς γενεαλογίας τῶν διαφόρων περὶ μουσικῆς πραγματειῶν ἔρευνα, ἄνευ τῆς ὁποίας πάλιν ἁπλῇ μόνον ἀπαρίθμησις αὐτῶν θὰ ἦτο δυνατή. Ἡ ἀρχαία μουσικὴ εἶχε λησμονηθῇ ἤδη ἐν ἀρχῇ τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος. Περὶ τούτου ἔχομεν μαρτυρίας ἐκ τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Ὁ ἑρμηνευτὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Ὀλυμπιόδωρος διηγεῖται ἐν χωρίῳ τινί, ὅπερ διεσώθη ἐν τοῖς εἰς Ἀριστοτέλην σχολίοις τοῦ Δαυίδ[1]), ὅτι ὑπῆρχον μὲν ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ μουσικὰ βιβλία, ἀλλ' οὐδὲν ἴχνος τῆς μουσικῆς ἐσώζετο: Περὶ δὲ τῆς μουσικῆς φησιν, «ἡμεῖς τῆς κλέος οἷον ἀκούομεν οὐδέ τι ἴδμεν». Οὐδὲν[2]) γὰρ σώζεται, φησί, λείψανον τῆς μουσικῆς. Ἰστέον δὲ ὅτι εἰσὶ μέχρι τοῦ νῦν βιβλία μουσικά. Τὴν μουσικὴν ἀνεζωογόνησεν ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία. Θεμελιωτὴς δὲ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὕμνου ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, συγγράψας τὸ «κανόνιον τῆς μουσικῆς». Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀξίαν ἔλαβεν ὁ λεγόμενος Ἁγιοπολίτης, κολοβὴ καὶ ἀνώνυμος πραγματεία, περιέχουσα τὴν θεωρίαν καὶ πρᾶξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τὸ ὄνομα Ἁγιοπολίτης δὲν εἶνε τοῦ συγγραφέως,

[1]) Aristotelis opera, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς βασιλικῆς ἀκαδημίας τῆς Πρωσίας, 4 (1836), 16a, 42 ἑ.

[2]) Ἐν τῇ ἐκδόσει ὑπάρχει οὔτε· οὐδὲν γράφει ὁ H. Usener, De Stephano Alexandrino, ἐν Βόννῃ 1880 σ. 6.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀλλὰ τοῦ βιβλίου ὡς ἐκκλησιαστικοῦ ὑμνολογίου τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἔτι πρέπει νὰ μνημονευθῇ ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν μετρικὴν Βακχείου τοῦ γέροντος. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ ιδ΄ αἰῶνος συνέγραψεν ὁ Μιχαὴλ Βρυέννιος τρία βιβλία Ἁρμονικῶν, ἐν οἷς ἐν ἀντιφάσει πρὸς τὴν σύγχρονον πρᾶξιν ὁ συγγραφεὺς ὁρμᾶται ἐκ τῶν ἀρχαίων περὶ μουσικῆς θεωριῶν. Ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς ταύτης εἰς τὴν παλαιὰν ὀνοματοθεσίαν μειοῦται οὐσιωδῶς δι' ἡμᾶς ἡ ἀξία τοῦ βιβλίου πρὸς γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς. Πρὸς τούτοις γνωρίζομεν ἀνώνυμόν τινα Ψαλτικὴν τέχνην, μελῳδίας περὶ τῶν γνωστοτάτων μουσικῶν σημείων ὑπὸ Ἰωάννου Γλυκέος (πιθανῶς τοῦ γραμματικοῦ, ἴδε ἀνωτέρω σελ. 363 ἑ) καὶ Ἰωάννου Κουκουζέλη (τοῦ ιε΄ αἰῶνος), τοῦ ὁποίου ἔχομεν καὶ Ἑρμηνείαν τῆς παραλλαγῆς τοῦ τροχοῦ. Ὑπ' ὄψιν πρέπει νὰ ληφθῶσιν ἔτι ἡ πραγματεία τοῦ Μιχαὴλ Χρυσάφη (τοῦ ιε΄-ις΄ αἰῶνος) π. χ. ἐν κώδικι κλαρκιανῷ 36 (ἄρχεται οὕτως: Ἀρχὴ τῶν ἐρωτημάτων τῆς ψαλτικῆς τέχνης) καὶ ἀνώνυμος διατριβὴ ἐν κώδικι βαροκκιανῷ 48: Σύνοψις ἀρίστη τῶν ὀκτὼ ἤχων. Περὶ ἁρμονίας ἔγραψε καὶ ὁ Γεώργιος Παχυμέρης ἴδε Α΄ τόμου σ. 583 ἑ.

1. Ἐκδόσεις: Ἁγιοπολίτης, ἐξεδόθη μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ σχολίων ὑπὸ H. Vincent ἐν Notices et extraits 16 (1847) 2, 259-281· ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ καὶ ἄλλα περὶ μουσικῆς κείμενα τοῦ Συνεσίου, Πεδιασίμου κτλ. — Βάκχειος, ἐξεδόθη ὑπὸ C. Jan, Musici scriptores graeci, ἐν Λειψίᾳ. 1895 σ. 283-316. Πρβλ. K. v. Jan, Die Eisagoge des Bacchius, Programm des Lyceums, ἐν Στρασβούργῳ 1891. — Μανουὴλ Βρυέννιος, ἐξεδόθη ὑπὸ Joh. Wallis, Opera mathematica, τόμ. 3 (1699) 359-508 (μετὰ λατιν. μεταφρ.) — Ψαλτικὴ τέχνη, ὑπὸ Gerbert, De cantu et musica sacra τόμ. 2 (1774) πίν. VIII. καλλίτερον ὑπὸ W. Christ ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1870, τόμ. II, 267 ἑ. — Anonymi scriptio de musica ed. Fr. Bellermann, ἐν Βερολίνῳ 1841. — Μουσικὰ κείμενα ἐξ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἱσπανικῶν χειρογράφων ἐξέδ. ἐν μέρει μετὰ γερμαν. μεταφρ. ὁ Ch. E. Ruelle ἐν Archives des missions scientifiques III série 2 (1875) 530 ἑ. 605 ἑ. καὶ ἐν Annuaire de l'assoc. 8 (1874) 123 ἑ καὶ 11 (1877) 147 ἑ. — Σπουδαία περὶ ἁρμονίας διατριβὴ ἐξεδόθη ἐκ κώδικος λαυρεντιανοῦ καὶ ἑρμηνεύθη ὑπὸ Ad. Stamm ἐν τοῖς τοῦ Studemund Anecdota varia graeca 1 (1886) 4-30. Γαλλιστὶ ὑπὸ Ch. E. Ruelle ἐν Annuaire de l'assoc. 17 1883) 320-325. Ch. E. Ruelle, Deux textes concernant le canon musical, δημοσιευθὲν ἐν Oeuvres de Ch. Graux 2 (1886) 534-548. Γενικὴ συναγωγὴ ἐν C. Jan, Musici scriptores graeci, ἐν Λειψίᾳ 1895.

2. Βοηθήματα: Ὀλίγον χρήσιμα εἶνε εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς τὰ πρὸς πρακτικοὺς σκοποὺς γεγραμμένα νεοελληνικὰ βιβλία: Χρυσάνθου, Θεωρητικὸν μέγα τῆς μουσικῆς, ἐν Τεργέστῃ 1832. Μαργαρίτου, Θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσική, ἐν Κ]πόλει 1851. Φιλοξένου, Λεξικὸν καὶ Θεωρητικὴ στοιχειώδης τῆς μουσικῆς, ἐν Κ[πόλει 1859.—R. Westphal, Metrik der Griechen I β′ ἐκδόσεως 310 ἑ. —J. B. Pitra, Hymnographie de l'église grecque, ἐν Ῥώμῃ 1867 σ. 64 ἑ. — W. Christ, Ueber die Harmonik des Manuel Bryennios und das System der byzantinischen Metrik, ἐν Sitzungberichte der bayer. Akad. 1870, τόμ. II, 241-270, ἔνθα καί τινα κείμενα ἐξεδόθησαν ἀνήκοντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς. — Περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Μιχαὴλ Βρυεννίου πρβ C. v. Jan, Die Harmonik des Aristoxenianers Kleonides, Programm, ἐν Landsberg 1870 σ. 19 ἑ. — Περὶ τοῦ βίου τοῦ Μιχαὴλ Βρυεννίου ἴδε Max Treu, Maximi monachi Planudis epistolae, σ. 226 ἑ. —Περὶ τοῦ βίου τοῦ Κουκουζέλη ἴδε P. Syrku, Ὁ βίος τοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλη ὡς πηγὴ τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας, ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημερ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1892 τόμ. 282 Ἰουλίου σ. 130-141. — Joh. Tzetzes, Ueber die altgriechische Musik in der griechischen Kirche, ἐν Μονάχῳ 1874, πραγματεύεται τὴν περὶ μουσικῆς θεωρίαν τῶν Βυζαντηνῶν, ἀλλὰ παρέχει πληροφορίας καὶ περὶ χειρογράφων καὶ τῆς νεωτέρας βιβλιολογίας. — Συμπληρωτικὴν συμβολὴν παρέχει ὁ Ι. Τζέτζης ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἱερᾶς μουσικῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἐν Παρνασσῷ 6 (1882) 433-467· 521-527. — Ἰω. Τζέτζη, Ἡ ἐπινόησις τῆς παρασημαντικῆς τῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα λειτουργικῶν καὶ ὑμνολογικῶν χειρογράφων τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν, ἐν Παρνασσῷ 9 (1885) 413-493. — Γενικὸν χαρακτηρισμὸν ἔδωκεν ὁ Εὐστάθιος Θερειανός, Περὶ τῆς μουσικῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῆς ἐκκλησιαστικῆς, ἐν Τεργέστῃ 1876. Πρβ. τὰ περὶ τῆς πραγματείας ταύτης διαληφθέντα ὑπὸ Ch. E. Ruelle ἐν Revue et Gazette musicale de Paris 1876 Nº 13, 14, 17. — K. N. Σάθα, Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν, ἐν Βενετίᾳ 1878, ἰδίως σελ. ρμζ΄ ἑ — A. Bourgault-Ducoudray, Études sur la musique ecclésiastique Grecque, ἐν Παρισίοις 1877 καὶ: Souvenirs d'une mission musicale en Grèce et en Orient, ἐν Παρισίοις 1878. Πρβ. τὰ περὶ τούτου διασαφητικὰ ὑπὸ Ch. Lévêque, ἐν Journal des savants 1879 σελ. 33-40· 82-93· 202-218. — Ἐπὶ τοῦ Westphal καὶ Schmidt στηρίζεται οὐσιωδῶς τὸ ὡραῖον σύγγραμμα τοῦ Aug. Gevaert, Histoire et théorie de la musique de l'antiquité, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Gand 1875-81. — A. W. Ambros, Geschichte der Musik, ἐν τόμοις τρισί, γ΄ ἔκδοσις ὑπὸ B. v. Sokolowsky, Heinrich Reimann καὶ Otto Kade, ἐν Λειψίᾳ 1887, 1891, 1893. Περὶ τῆς βυζαντηνῆς μουσικῆς πραγματεύεται ὁ H. Reimann ἐν τόμῳ 2 (1891) 22-28. — Heinrich Reimann, Zur Geschichte und Theorie der byzantinischen Musik, Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft 5 (1889) 322-334, 373-395. — Γ. Ι. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκμάσαντες ἐπιφανέστεροι μελῳδοί, ὑμνογράφοι, μουσικοὶ καὶ μουσικολόγοι, ἐν Ἀθήναις, 1890 (μεγάλη συναγωγὴ ὕλης ἀλλ' ὀλίγον κριτικῶς διηκριβωμένη). — Μ. Παρανίκα, Τὸ παλαιὸν σύστημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, περιοδικὸν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει συλλόγου, τόμ. κα΄ (1892) σ. 164-176 (περιγράφει ἓν χειρόγραφον, ὅπερ περιέχει ὁδηγίας περὶ τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς ὑπὸ Ἰω. Πλουσιδιανοῦ, Γεωργίου Ἀλυάττου, Ἰω. Κουκουζέλη καὶ Ξένου Κορώνη, ὡς καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ περιφήμου ψάλτου Πέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τρου Βερεκέτη) — S. G. Hatherly, A treatise on Byzantine Music, ἐν Λονδίνῳ, Al. Gardner, 1892. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ Hugo Riemann, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896) τεύχει 3-4. — Ἐγχειρίδιον πρακτικὸν ἐξέδ. ὁ Νικ. Παγάνας, Διδασκαλία τῆς καθόλου μουσικῆς τέχνης ἤτοι γραμματικὴ τῆς μουσικῆς γλώσσης, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1893. Ὁ αὐτὸς ὑπισχνεῖται νὰ ἐκδώσῃ τὴν λειτουργικὴν μουσικήν, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Ἀναστασιματαρίου. — Παρατηρήσεις τινὲς περὶ τῆς βυζαντηνῆς μουσικῆς θεωρίας ὑπὸ O. Crusius, Die delphischen Hymnen, ἐν Γοττίγγῃ 1894 σελ. 106. — Πληροφορίαι ἐκ χειρογράφου μουσικοῦ ἢ συγγενοῦς περιεχομένου ἐν ἱσπανικαῖς βιβλιοθήκαις παρὰ Ch. E. Ruelle, Rapport sur une mission littéraire et philologique en Espagne, ἐν Archives des missions scientifiques III série, τόμ. 2 (1875) 497-627.

Ε. ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ

254. Μάξιμος Ἀντώνιος. Πρῶτος ἐν τῇ χορείᾳ τῶν Βυζαντηνῶν συγγραφέων ἀνθολογιῶν εἶνε ὁ Ἰωάννης Στοβαῖος· ἴδε W. Christ, Griechische Litteraturgeschichte, γ' ἔκδ. § 639. Πολὺ ἀνεγινώσκετο ἡ συλλογὴ ἀποφθεγμάτων ἐκ τῶν θύραθεν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἡ ἐπιγραφομένη Κεφάλαια θεολογικὰ ἤτοι ἐκλογαί, ἣν συνέγραψε περὶ τὸ 645 Μάξιμος ὁ ὁμολογητής. Κατόπιν ἔρχονται τὰ εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν ἀποδιδόμενα ἱερὰ παράλληλα· ἴδε Α' τόμου σελ. 435 ἑ. Ἐκ τοῦ Ἰωάννου καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν ἤντλησε κατὰ τὸν ια' αἰῶνα μοναχός τις Ἀντώνιος συλλογήν, ἐπιγραφομένην Μέλισσαν. Οὐδόλως δὲ δικαιολογεῖται ἡ μεταβίβασις τοῦ ὀνόματος τούτου ἀπὸ τοῦ συγγράμματος εἰς τὸν συγγραφέα, ὅστις ἀπὸ τοῦ Κομβεφὶς ἐπικαλεῖται ἁπλῶς Ἀντώνιος Μέλισσα. Πολλαὶ τῶν βυζαντηνῶν ἀνθολογιῶν παρεδόθησαν ἀνώνυμοι. Ἀλλ' ἡ ἐξερεύνησις τῆς συγγενείας καὶ τῶν πηγῶν αὐτῶν προώδευσεν ἐσχάτως πολύ. Σπουδαῖαι πρὸς τοῦτο εἶνε πλὴν ἄλλων αἱ λεγόμεναι σει-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ραί, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύει ἡ τοῦ Προκοπίου Γάζης. Πρβ. Α΄ τόμου σ. 435 ε. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε πολὺ ἡ ἐξερεύνησις καὶ δημοσίευσις τῶν ἐν μέρει λίαν ἐκτενῶν καὶ παλαιῶν σλαυικῶν διασκευῶν.

1. Γενικὴ ἔκδοσις τοῦ Μαξίμου (κατὰ παλαιοτέρας ἐκδόσεις) παρὰ Migne, Patr. gr. 90 καὶ 91· τὰ Κεφάλαια θεολογικὰ αὐτόθι 91, 719-1018. — Ἀντώνιος «Μέλισσα» κατὰ παλαιοτέρας ἐκδόσεις παρὰ Migne, Patrol. gr. 136, 765-1244. — Συμπληρωτικὰ ἐκ κώδικος ἀθηναϊκοῦ 32 ὑπὸ Ι. Σακκελίωνος ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ. κτλ. ἑταιρ. τῆς Ἑλλ. 2 (1885-1889) 661-666. — Rheinh. Dressler, Quaestiones criticae ad Maximi et Antonii gnomologias spectantes, ἐν Jahns Jahrbücher, συμπληρωτ. τόμ. 5 (1864-72) 307-350.

2. Ἐν κώδικι νεαπολιτανῷ III B. 34 κεῖται «Μέλισσα τοῦ μεγάλου Βασιλείου». Λὲν ἐξηκρίβωσα, δι' ἔλλειψιν χρόνου, τί εἶνε αὕτη.

3. Ὁ χαρακτηρισμὸς συλλογῶν διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς φιλοπόνου μελίσσης εὗρε μιμητὰς καὶ ἐν ἄλλαις τοῦ μέσου αἰῶνος λογοτεχνίαις. Ὁ Σύρος ἐπίσκοπος Βάσρης Σολομὼν ἔγραψεν ἐν ἀρχῇ τοῦ ιγ΄ αἰῶνος εἶδος ἱερᾶς ἱστορίας, ἣν ὠνόμασε «βιβλίον τῆς μελίσσης» (μεταφρασθὲν λατινιστὶ ὑπὸ J. M. Schönfelder, ἐν Βαμβέργῃ 1866). Τὸ συριακὸν κείμενον μετ' ἀγγλικῆς μεταφράσεως ἐξεδόθη ὑπὸ Ernest A. Wallis Budge, Anecdota Oxoniensia, Semitic series, τόμ. 1 part 2 ἐν Ὀξφόρδῃ 1886. — Σπουδαίαν θέσιν κατέχουσιν αἱ μέλισσαι ἐν ταῖς σλαυικαῖς λογοτεχνίαις. Περὶ τούτων παρασκευάζει μελέτην ὁ Μ. Σπεράνσκη

4. Ἀριθμόν τινα ἑλληνικῶν ἀνθολογιῶν ἐδημοσίευσεν ὁ Fr. Boissonade, Anecd. graeca 1 (1829) 109-164· ταῦτα εἶνε: Ἀποφθέγματα ἁγίων θεοφόρων πατέρων (ἤτοι ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐκ τοῦ Βασιλείου, Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Γρηγορίου Νύσσης, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ κτλ.)· εἶτα Γνῶμαι διάφοροι ἐξ ἱερῶν καὶ θύραθεν συγγραφέων· Φιλοσόφων λόγοι (τοῦ Ἰαμβλίχου, Πυθαγόρου, Ἐπιχάρμου κτλ.). Γνῶμαι σοφῶν· Γνῶμαι τῶν ἑπτὰ σοφῶν. Ἐννέα σοφῶν ἀποφθέγματα πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Μέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γαν (ἤτοι ἀπόκρυφοι ἀποκρίσεις τῶν Βραχμάνων ἢ γυμνοσοφιστῶν πρὸς Ἀλέξ. τὸν Μ.). Γνῶμαι Μενάνδρου καὶ Φιλιστίωνος· οἱ στίχοι τοῦ Μενάνδρου περὶ γυναικῶν· τέλος Στίχοι κατὰ στοιχεῖον τοῦ σοφωτάτου πρωτασεκρῆτις, περὶ οὗ ὁ Boissonade εἰκάζει ὅτι εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ Λέων Βαρδαλῆς (Πρβ. ἀνωτ. σ. 150 σημ. 7). — Πεζὴν συλλογήν: Γνωμικά τινα ἐξέδ. ὁ Boissonade, Anecd. gr. 3 (1831) 465-474. — Aug. Nauck, De florilegio quodam Leidensi ἐν Philologus 9 (1854) 367-370. Ἔτι δὲ B. ten Brink, Monitum, ἐν Philologus 9 (1854) 584 ἑ. — A. Westermann, Florilegii Lipsiensis specimen, Programm, ἐν Λειψίᾳ 1864. — Otto Bernhardt, Zur griechischen Florilegienlitteratur, Gymnasialprogramm, ἐν Sorau 1865. — Fr. Ritschl, Gnomologium Vindobonense, Index lectionum, ἐν Βιέννῃ 1839, ἀνετυπώθη ἐν τοῖς τοῦ Ritschl Opuscula 1 (1866) 561-581· 834-818. — Herm. Diels, Zur Litteratur der griech. Florilegien, ἐν Jahns Jahrbücher 105 (1872) 189-194. — Gnomologium Baroccianum, Sententiae CCLXIII e codici Bodl. descriptae, ἐν Ὀξωνίᾳ 1878. — C. Wachsmuth, De gnomologio Palatino inedito, ἐν Satura philologica Hermanno Sauppio obtulit amicorum conlegarum decas, ἐν Βερολίνῳ 1879 σ. 7-42. — Πολὺ σπουδαῖον εἶνε: C. Wachsmuth, Studien zu den griechischen Florilegien, ἐν Βερολίνῳ 1882. — Ἔμμετρον παράφρασιν τῶν γνωμικῶν τῶν ἑπτὰ σοφῶν, προγενεστέραν τῶν χρόνων τοῦ Πισίδου, ἐξέδ. ἐκ παρισιανοῦ κώδικος ὁ E. Woelfflin ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1886 σ. 287-298. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ W. Studemund, ἐν Wochenschrift für klass. Philol. 1886 σ. 1584-1596, καὶ K. Krumbacher, Blätter für das bayer. Gymnasialschulwesen 23 (1887) 125-128. Κύρια συγγράμματα: W. Brunco, De dictis VII sapientium, Acta seminarii Erlangensis 3 (1884) 296-398. W. Meyer aus Speyer, Nachlese zu den Spruchversen des Menander und anderer, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1890 τόμ. II 355-380 (πραγματεύεται περὶ συλλογῆς ἰαμβικῶν γνωμῶν τοῦ θ΄ αἰῶνος, ὡς φρονεῖ, ἥτις κεῖται ἐν κώδικι Paris. suppl. gr. 690 καὶ περὶ τῶν τοῦ Woelfflin

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γνωμῶν τῶν ἑπτὰ σοφῶν). J. Stanjek, Quaestionum de sententiarum septem sapientium collectionibus pars I, Dissert., ἐν Βρεσλαυίᾳ 1891 (πραγματεύεται περὶ τῆς σχέσεως τῆς μεταγενεστέρας διασκευῆς τῶν γνωμῶν τῶν ἑπτὰ σοφῶν καὶ παρέχει νέαν ἔκδοσιν τῆς ὑπὸ Woelfflin δημοσιευθείσης συλλογῆς). — Βιενναίαν συλλογὴν ἀποφθεγμάτων ἐξέδ. ὁ C. Wachsmuth ἐν τῇ Festschrift zur Begrüssung der Karlsruher Philologenversammlung, ἐν Freiburg 1882. — Κριτικὴν ἔκδοσιν τῶν ἀποφθεγμάτων τῶν Πυθαγορείων παρέσχε κατὰ βιενναῖον χειρόγραφον ὁ H. Schenkl ἐν Wiener Studien 8 (1886) 262-281. — Leo Sternbach, Gnomica, Commentationes philologae für Otto Ribbeck, ἐν Λειψίᾳ 1888 σ. 355-362. — Léo Sternbach, De gnomologio Vaticano inedito, ἐν Wiener Studien 9 (1887) 175-206 καὶ 10 (1888) 1, 49, 211-260. 11 (1889) 43-64, 192-242. — Συλλογὴν γνωμῶν κατ' ἀλφάβητον ἐξέδ. ὁ Leo Sternbach, ἐν Wiener Studien 13 (1891) 57-62. — Leo Sternbach, Curae Menandreae. Dissertationes classis philol. acad. litt. Cracoviensis τόμ. 17 (1892) 168-245. — Leo Sternbach,, Photii Patriarchae opusculum paraeneticum. Appendix gnomica. Excerpta Parisina. Αὐτόθι 20 (1893) 1-82. — Leo Sternbach, Analecta Photiana. Αὐτόθι 20 (1893) 83-124. — Leo Sternbach, Gnomologium Parisinum. Appendix Vaticana. Αὐτόθι 20 (1893) 135-218. — Leo Sternbach, Excerpta Vaticana, ἐν Wiener Studien 16 (1894) 8-37. Περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν πραγματειῶν τούτων τοῦ Sternbach ἴδε Κ. Κ. ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1, 619· 2, 166, 341· 3, 192· 4, 161. — F. Mähly, Zum Gnomologium Vaticanum, ἐν Philologus 51 (1892) 547 ἑ. (κακαὶ διορθώσεις εἰς χωρία τῆς ἐν Wiener Studien δημοσιευθείσης συλλογῆς). — H. Schenkl, Florilegia duo graeca, Programm, ἐν Βιέννῃ 1888. — H. Schenkl, Die epiktetischen Fragmente, Eine Untersuchung zur Ueberlieferungsgeschichte der griechischen Florilegien, ἐν Sitzungsberichte der Wiener Akad. 115 (1888) 443-546. — H. Schenkl, Das Florilegium. Ἄριστον καὶ πρῶτον μάθημα, ἐν Wiener Studien 11 (1889) 1-42. — A. Elter, Sexti Pythagorici sententiae cum appen-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

dicibus. 2 partes, Index scolarum Univers. Bonnensis — Natalicia imp. Guilelmi II, ἐν Βόννῃ 1892. — A. Elter, Epicteti Moschionis quae feruntur sententiae. Evagri Pontici sententiae. Χωριστὴ ἔκδοσις ἐκ τῶν Indices scholarum τῆς Βόννης θερινοῦ ἑξαμήνου 1892 καὶ χειμερινοῦ 1892]93. Ἐν Λειψίᾳ παρὰ Teubner 1892. — Συμβολὰς εἰς τὸν Στοβαῖον καὶ Εὐάγριον ὑπὸ A. Elter ἐν Rheinisches Museum 47 (1892) 130 ἑ. καὶ 629 ἑ. — A. Elter, De gnomologiorum Graecorum historia atque origine. Natalicia imper. Guil. II. ἐν Βόννῃ 1893. Ἐνταῦθα ὁ Elter ἀνάγει τὰς γνώμας τοῦ Στοβαίου εἰς τὸν στωϊκὸν Χρύσιππον καὶ ἐν γένει καταδεικνύει τὴν καθολικὴν τοῦ Χρυσίππου ἐπιρροὴν εἰς τὴν παράδοσιν τῶν ποιητικῶν γνωμῶν καὶ τῶν ἐν ἀνθολογίαις συλλογῶν αὐτῶν. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ P. Wendland ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2, 325 ἑ. — Κύριον σύγγραμμα περὶ τῶν παραλλήλων Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ: Fr. Loofs, Studien über die dem Johannes von Damascos zugeschriebenen Parallelen, ἐν Χάλλῃ 1892. — Τὴν βιβλιολογίαν περὶ τῶν χριστιανικῶν ἀνθολογιῶν ἴδε Α΄ τόμου σ. 437 ἑ.

Σλανικαὶ διασκευαί: V. Jagitsch, Die Menandersentenzen in der altkrichenslavischen Uebersetzung, ἐν Sitzungsberichte der Wiener Akad. τόμ. 126, ἐν Βιέννῃ 1892. — V. Jagitsch, Γνῶμαι καὶ φιλοσοφήματα ἐξ ἀρχαίων σερβικῶν κειμένων ἐν Spomenik τῆς βασιλ. σερβικῆς ἀκαδημ. τόμ. XIII, ἐν Βελιγραδίῳ 1892 (σερβιστί). — V. Semenov, Γνῶμαι τοῦ Μενάνδρου ἐκ ῥωσσικῶν πηγῶν. Μνημεῖα ἀρχαίων συγγραφέων ἀρ. 88, 1892 (ῥωσσιστί). — Semenov, Ἀποφθέγματα τοῦ Ἡσυχίου καὶ Βαρνάβα. Μνημεῖα ἀρχαίων συγγραφέων ἀρ. 92, 1892 (ῥωσσιστί). (Παλαιοσλαυικὴ διασκευὴ τῶν συλλογῶν ἀποφθεγμάτων Ἡσυχίου Ἱεροσολυμίτου καὶ Βαρνάβα τοῦ ἐπικαλουμένου ἀνομοίου). — V. Semenov, Δύο λέξεις περὶ τῆς «Μελίσσης», ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1892 τόμ. 280 τεύχει Ἀπριλίου σ. 386 ἑ. V. Semenov, Ἡ ἑλληνικὴ πηγὴ τῶν ἀποφθεγμάτων τοῦ Ἡσυχίου, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1893 τόμ. 288 τεύχει Ἰουλίου σ. 84 — 93 καταδεικνύει ὅτι τὰ ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ ἐκδοθέντα σλαυικὰ γνωμικὰ ἀνάγονται εἰς τὰ μετὰ τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Νείλου (Migne, Patrol. gr. 79) συνεκδεδομένα ἑλληνικὰ τοιαῦτα. — A. Michailov, Περὶ τοῦ ζητήματος τῶν ἑλληνοβυζαντηνῶν καὶ σλαυικῶν συλλογῶν γνωμῶν, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερίδι τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1893 τόμ. 285 τεύχει Ἰανουαρ. σ. 15—59 Περιγράφει 22 χειρόγραφα τῶν Κεφαλαίων τοῦ Μαξίμου, ταξινομεῖ ταῦτα καὶ ἀποδεικνύει ὡς πηγὴν τῆς σλαυικῆς μεταφράσεως ἓν κείμενον τῆς ὑπ' αὐτοῦ καθοριζομένης δευτέρας κυρίας κατηγορίας τῶν ἑλλην. χειρογράφων. Πρβ. E. Kurtz ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2, 344 ἑ. — M. Speranskij, Zu den slavischen Uebersetzungen der griechischen Florilegien ἐν Archiv für slav. Philologie 15 (1893) 545-556 (Συμπληρώσεις εἰς τὰς δύο μνημονευθείσας πραγματείας τοῦ V. Jagitsch).

Συριακαὶ διασκευαί: Ant. Baumstark, Lucubrationes Syro-Graecae, ἐν Jahns Jahrbücher, συμπληρωτ. τόμ. 21 (1894) 473-490. — V. Ryssel, Die syrische Uebersetzung der Sextussentenzen, ἐν Zeitschrift füt wissensch. Theologie 38 (1895) 617-630.

5. Ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχουσιν αἱ συλλογαὶ ἀποφθεγματικῶν στίχων ἐκ τοῦ Ὁμήρου, Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, μεθ' ἑρμηνειῶν ἠθικῶν καὶ φιλοσοφικῶν. Τοιαύτη ἀνθολογία κεῖται ἐν κώδικι μαρκιανῷ 507 φύλλῳ 112ν-141· ἀπηνθισμένα εἶνε ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, ὁ Αἴας, ἡ Ἠλέκτρα καὶ ὁ Οἰδίπους τύραννος, Ἑκάβη, Ὀρέστης, Φοίνισσαι, Ἱππόλυτος, Μήδεια, Ἀνδρομάχη, Ἄλκηστις καὶ Ῥῆσσος, τέλος ὁ Χριστὸς πάσχων. Περὶ τῶν ἐκ τοῦ Εὐριπίδου στίχων διαλαμβάνει ὁ O. Hense, Acta societatis philologae Lipsiensis 6 (1876) 333—335. — Κατόπιν ἐξέδωκε τὰς ἐκ τοῦ Εὐριπίδου γνώμας ὁ C. Schenkl ἐν Wiener Studien 11 (1889) 409-314. — Ὅμοιον ἀθωνιτικὸν χειρόγραφον μνημονεύει ὁ E. Miller ἐν Archives des missions scientifiques IIe série 1 (1865) 506.

255. Ἰωάννης ὁ Γεωργίδης, μοναχός, συνέταξε συλλογὴν ἐπιγραφομένην Γνῶμαι συλλεγεῖσαι ὑπὸ Ἰωάννου μονάζοντος τοῦ καὶ Γεωργίδου. Ἔσχατος τῶν παρατιθεμένων συγγραφέων ἐν τῇ νῦν μορφῇ τῆς συλλογῆς εἶνε ὁ πατριάρχης Φώτιος· ἂν τὸ χωρίον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχικὴν σύνταξιν, τότε ὁ συγγρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φεὺς ἤκμασε μετὰ τὸν θ΄ αἰῶνα. Τὸ χειρόγραφον, κῶδιξ παρισιανὸς ἑλληνικὸς 1166, εἶνε τοῦ ια΄ αἰῶνος (H. Omont, Inventaire sommaire I 233). Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπὸ τοῦ Γεωργίδου χρησιμοποιηθέντων συγγραφέων εὑρίσκομεν πρὸ πάντων τὸν Ἰσοκράτη, καὶ Ψευδοϊσοκράτη (πρβ. Christ, Griechische Litteraturgeschichte γ΄ ἐκδόσεως § 270), ἔτι δὲ τὸν πρὸς Δημόνικον λόγον, ὅστις καὶ ἄλλως ἦτο προσφιλὲς τῶν Βυζαντηνῶν ἀνάγνωσμα, εἶτα τὸν Μένανδρον ἤτοι γνώμας ἐκ τοῦ Μενάνδρου, τὸν Λουκιανόν, Γαληνόν, Χορίκιον Γαζαῖον, πολλοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς καὶ τὴν παλαιὰν Διαθήκην.

Ἡ συλλογὴ ἐξεδόθη ἐκ τοῦ παρισιανοῦ κώδικος 1166 ὑπὸ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 1 (1829) 1-108· ἐκ τούτου παρὰ Migne· Patr. gr. 117, 1057-1164. — Βραχὺ δεῖγμα ἔκ τινος οὐατικανοῦ κώδικος παρὰ A. Mai, Spicilegium Romanum 6 (1841) 611-615.

256. Μακάριος. Συλλογὴν παροιμιῶν συνέταξε Γρηγόριος ὁ Κύπρου· ἴδε ἀνωτέρω σελ. 138. Πρέπει νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα τὸν Μακάριον Χρυσοκέφαλον, μητροπολίτην Φιλαδελφείας, περὶ τὰ μέσα τοῦ ιδ΄ αἰῶνος. Τὸ ἐπώνυμον Χρυσοκέφαλος λέγεται ὅτι ὀφείλει εἰς τὰ ἐκ τῶν πατέρων ἐρανισθέντα «χρυσᾶ κεφάλαια». Πλὴν πολυτίμων θεολογικῶν πραγματειῶν, ὁμιλιῶν καὶ ὑπομνημάτων συνέταξε καὶ συλλογὴν ἐπιγραφομένην Ροδωνίαν, περιέχουσαν ἀποφθέγματα, γνώμας καὶ ἐκλογὰς ἐκ τοῦ Ἰωσήπου, Πλουτάρχου, Αἰλιανοῦ, Συνεσίου, Δίωνος Χρυσοστόμου, Χορικίου, Προκοπίου Γάζης, Εὐσεβίου καὶ Θεοδωρήτου, ἔτι δὲ τοῦ Νικηφόρου Χούμνου καὶ πολλῶν ἄλλων θύραθεν καὶ χριστιανικῶν συγγραφέων. Ἓν κεφάλαιον αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ συλλογὴ τῶν Παροιμιῶν κατὰ στοιχεῖον.

Ἀκριβῶς περιέγραψε τὸ μαρκιανὸν χειρόγραφον ὁ Villoison, Anecdota graeca 2 (1781) 4-79. — Ἔπειτα ἐχρησιμοποίησε τὴν συλλογὴν ὁ Chr. Walz ἐν τοῖς σχολίοις τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἀρσενίου (ἴδε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 257). — Τὸ περιέχον τὰς παροιμίας κεφάλαιον ἐξεδόθη ἐν Corpus paroemiograph. Graec ὑπὸ Schneidewin-Leutsch 2 (1851) 135-227.

257. Μιχαὴλ Ἀποστόλιος (ἢ καὶ Ἀποστόλης), ἐγεννήθη περὶ τὸ 1422, αἰχμάλωτος συνελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 1453. Ἀπελευθερωθεὶς μετέβη εἰς Ἰταλίαν, ὅπου συνήντησεν ἐν Βονωνίᾳ τὸν καρδινάλιον Βησαρίωνα. Ἀλλὰ ταχέως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Κρήτην, ὅπου δυσκόλως τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπορίζετο ὡς διδάσκαλος καὶ ἀντιγραφεύς. Τὴν πενίαν του μνημονεύει ὁ ἴδιος οὐχὶ σπανίως, ὑπογραφόμενος «βασιλεὺς τῶν τῇδε πενήτων», «πενίᾳ συζῶν». Ἀποπειραθεὶς διὰ φυλλαδίου ὑβριστικοῦ κατὰ τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ (ὑπερασπίζων τὸν Πλάτωνα καὶ Πλήθωνα) ν' ἀποκτήσῃ τὴν εὔνοιαν καὶ ἐπικουρίαν τοῦ Βησαρίωνος, ἀπεκρούσθη ὑπὸ τούτου ἀξιοπρεπῶς καὶ χαριέντως (τὸ 1462). Σκοπὸν ἔχων νὰ συντάξῃ συλλογὴν παροιμιῶν ἀνέγνωσεν ὁ Ἀποστόλιος πολλοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀλλ' ἐσημείωνε συνάμα καὶ γνώμας, ἀποφθέγματα μεγάλων ἀνδρῶν κτλ., παρασκευάζων οὕτω μέγα ἐρανιστικὸν βιβλίον. Ἀντίτυπον τοῦ τόμου τοῦ περιέχοντος τὰς παροιμίας — μεθ' ὧν ἀνέμιξε καὶ φράσεις, αἵτινες οὐδέποτε ὑπῆρξαν παροιμιώδεις, χαρακτηρίσας αὐτὰς ὡς τοιαύτας — ἔπεμψε πρὸς τὸν ἐν Ἱσπανίᾳ ἀρχιεπίσκοπον Ὄσμου Γάσπαρον, ὅστις τότε διέτριβεν ἐν Ρώμῃ, ἄλλο δὲ ὅμοιον πρὸς τὸν λόγιον Λαῦρον Κυρῖνον (νῦν κῶδιξ παρισιανὸς 3059). Τὴν ἐπίλοιπον ὕλην διεφύλαξε πρὸς τελειοτέραν ἐπεξεργασίαν, ἣν δὲν διεπέρανεν ἀποθανὼν ἐν τῷ μεταξύ.

Ὁ υἱός του Ἀριστόβουλος, κατόπιν ὡς ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας (μὴ ἀνεγνωρισμένος ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων) μετονομασθεὶς Ἀρσένιος (Ἀποστόλιος) 1465-1535, ἐπεξειργάσθη τὴν ὑπὸ τοῦ πατρός του καταλειφθεῖσαν ὕλην καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον Ἰωνιὰ ἔπεμψε πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα Ι'. Τὸ περιέχον τὰ ἀποφθέγματα κεφάλαιον ἐξέδωκεν ὁ ἴδιος διὰ τοῦ τύπου ὑπὸ τὸν τίτλον Prae-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

clara dicta philosophorum etc. ἄνευ τόπου καὶ χρόνου ἐκδόσεως, ἀλλὰ πιθανῶς ἐν Ρώμῃ 1519· ἴδε E. Legrand, Bibliographie hellénique 1 (1885) 169 ἑ.

Λατινικὴ μετάφρασις τῆς Ἰωνιᾶς μετὰ σημειώσεων ὑπὸ Pantinus ἐξεδόθη ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν 1619. — Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον (Arsenii violetum) ἐξέδ. ὁ Chr. Walz ἐν Στουτγάρτῃ 1832. — Πρβ. Leutsch, De Violarii ab Arsenio compositi codice archetypo, 4 partes, ἐν Γοττίγγῃ 1856-1862 — Ἡ συλλογὴ τῶν παροιμιῶν τοῦ Ἀποστολίου εἶνε καλλίτερον ἐκδεδομένη ἐν Corpus paroemiogr. Graec. ὑπὸ Schneidewin καὶ Leutsch 2 (1851) 233-744. — F. G. Dölling, De Michaele Apostolio paroemiographo, Gymnasialprogramm, ἐν Plauen 1836. — E. Hiller, Photios, Suidas, Apostolios, ἐν Philologus 34 (1876) 226-234, ἔνθα καταδεικνύεται ὅτι ὁ Ἀποστόλιος ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὰς παροιμίας του τὰ λεξικὰ τοῦ Σουΐδα καὶ τοῦ Φωτίου καὶ μάλιστα τὸ δεύτερον τοῦτο ἐν καλλιτέρῳ ἀντιτύπῳ ἢ τῷ τοῦ κώδικος Galeanus. — E. Kurtz, Zu Michael Apostolios, ἐν Jahns Jahrbücher 143 (1891) 6-8 (καλαὶ διορθώσεις).

2. Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν λοιπῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀποστολίου καὶ Ἀρσενίου πραγματεύονται ὁ Fabricius, Bibliotheca gr. ed. Harl. 11, 189-195, καὶ Κ. Ν. Σάθας, Νεοελληνικὴ φιλολογία, ἐν Ἀθήναις 1868 σ. 70-74 καὶ 126-130. — Πληρέστερον καὶ ὀρθότερον ὁ E. Legrand, Bibliographie hellénique 1 (1885) Introd. 58-70 καὶ 165-174· αὐτόθ. 2, 233-259 ἐπιστολαὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστολίου καὶ 2, 337-346 ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀρσενίου Ἀποστολίου. — Ὑπερίδου, Μιχαὴλ Ἀποστόλη ποιημάτια τρία, ἐν Σμύρνῃ 1876. — Lettres inédites de Michael Apostolis ed. Hipp. Noiret, Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, fascicule 54, ἐν Παρισίοις 1889. — Ἰαμβικοὶ καὶ ἡρωϊκοὶ στίχοι τοῦ Ἀποστολίου εἰς ἐκκλησιαστικὰς ἑορτὰς κτλ. καὶ ἐπιτάφιος εἰς τὸν καρδινάλιον Βησαρίωνα κεῖνται ἐν κώδικι παρισιανῷ ἑλληνικῷ 1744 τοῦ ιε΄ αἰ. φύλ. 37-69. — Λόγοι καὶ μονῳδίαι τοῦ Ἀποστολίου ἐν κώδ. παρισιανῷ ἑλλ. 1760 φύλ. 238-258. Τὰ καταλειφθέντα ὑπὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀποστολίου εἶνε ἄξια νὰ δημοσιευθῶσι πληρέστερον ἢ ὡς ἔπραξε τοῦτο ὁ Noiret.

3. Πλὴν τῶν βυζαντηνῶν τούτων συλλογῶν ἔχομεν καὶ τὴν παλαιὰν ἐκ τοῦ Ζηνοβίου, Πλουτάρχου κ. ἄ. συγκροτηθεῖσαν συναγωγὴν παροιμιῶν, ἂν καὶ ὑπὸ μορφὴν ἠλλοιωμένην. Διὸ κατέγιναν οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ κυρίως περὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῶν πονημάτων τούτων καὶ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰς βυζαντηνὰς συλλογάς· προήχθη δὲ οὐσιωδῶς ἡ μελέτη αὕτη διὰ τῆς ἐξετάσεως ἢ ἀνευρέσεως νέων χειρογράφων (ἰδίως ἑνὸς λαυρεντιανοῦ, ἀθωνιτικοῦ καὶ βιενναίου). Κύριον σύγγραμμα: O. Crusius, Analecta critica ad pareomiographos graecos, ἐν Λειψίᾳ 1883, ὅπου ἀναγράφεται καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιολογία. Ἀκριβέστερον τὰ περὶ τῆς σχέσεως τῶν βυζαντηνῶν συλλογῶν πρὸς τὰς προγενεστέρας ὡς καὶ τὰ τῆς γενεαλογίας τῶν χειρογράφων θὰ ἐξετασθῶσιν ἐν τῷ Corpus paroemiographorum Graecorum, ὅπερ παρασκευάζει ὁ O Crusius. — Ch. Graux, Supplément au corpus paroem. gr., ἐν Revue de philologie 1878 σ. 219 ἑ., ἀνετυπώθη ἐν Oeuvres de Ch. Graux 2 (1886) 117 ἑ. (συναγωγὴ ἐκ τοῦ κώδικος Escurial. Σ I 20) — Περὶ τοῦ ἄρθρου τοῦ Ch. Graux πρβ. Otto Crusius, Die Sprichwörtersammlungen des Escurialensis, ἐν Rheinisches Museum 38 (1883) 307 — H. Jungblut, Ueder die Sprichwörtersammlungen des Laurentianus 80, 13 ἐν Rheinisches Museum 38 (1883) 394-420. — O. Crusius und L. Cohn, Zur handschriftlichen Ueberlieferung, Kritik und Quellenkunde der Paroemiographen, ἐν Philologus 50 (1891) 203 ἑ. — B. Schneck, Quaestiones paroemiographicae de codice Coisliniano 177 et Eudemi quae feruntur lexicis, Dissest. ἐν Βρεσλαυίᾳ 1892. — Πρβ. Christ, Griechische Litteraturgeschichte γ' ἐκδόσεως § 574.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

7. Ἐπιστῆμαι.

258. Νομική. Τὰ νομικὰ βιβλία τῶν Ρωμαίων ἦσαν ἀρχικῶς μόνον λατινιστὶ συντεταγμένα. Καὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἔτι ἐπικρατεῖ ἐν ταῖς μεγάλαις συλλογαῖς ἀποκλειστικῶς ἡ λατινική. Ἀλλ' αἱ πλεῖσται τῶν νεαρῶν αὐτοῦ ὡς καὶ πάντες οἱ νέοι νόμοι κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους ἐγράφησαν ἑλληνιστί. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τῆς κατακερματίσεως τοῦ δυτικοῦ κράτους καὶ τῆς αὐξούσης ὑπεροχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἐξηλληνισμένου ἀνατολικοῦ. Περὶ τῆς αἰτίας τῆς καταργήσεως τῆς λατινικῆς γλώσσης ἐν τοῖς νομικοῖς βιβλίοις τοῦ κράτους πραγματεύεται τὸ ἑξῆς ἐνδιαφέρον χωρίον ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τῆς ἑβδόμης τοῦ Ἰουστινιανοῦ νεαρᾶς: Ἐκείνην γὰρ κατὰ πάντων κρατεῖν καὶ κυρίαν εἶναι θεσπίζομεν, διόπερ αὐτὴν καὶ προὐθήκαμεν καὶ οὐ τῇ πατρίῳ φωνῇ τὸν νόμον συνεγράψαμεν, ἀλλὰ ταύτῃ δὴ τῇ κοινῇ τε καὶ ἑλλάδι, ὥστε ἅπασιν αὐτὸν εἶναι γνώριμον διὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἑρμηνείας. Μολονότι δὲ τὸ ἄκαμπτον συντηρητικὸν πνεῦμα, ὅπερ πᾶσαν τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν διαπνέει, διετήρησε τὸν λατινικὸν τύπον ἐν τοῖς ἐπισήμοις νομικοῖς βιβλίοις ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἢ ὅσον συνεβιβάζετο ἡ χρῆσις αὐτοῦ πρὸς τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας, μέρη τινὰ ὅμως τοῦ παλαιοῦ δικαίου εἶχον μεταφρασθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἤδη κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα, ἐπὶ δὲ Ἰουστινιανοῦ διεδόθησαν ἐν ἑλληνικῇ διασκευῇ καὶ ἑλληνικαῖς ἐκλογαῖς ἐκτεταμένα τεμάχια τῶν λατινικῶν νομικῶν βιβλίων. Κατ' ἀρχὰς συνετάχθη ἡ ἑλληνικὴ παράφρασις τῶν εἰσηγήσεων, ἥτις ἀποδίδεται (κατὰ τὸν Κ. Φερρίνι ἀδίκως) εἰς τὸν Θεόφιλον Ἀντεκήνσωρα, συνεργάτην τοῦ κώδικος τοῦ Ἰουστινιανοῦ (ἀπέθανε περὶ τὸ 537). Ὁ αὐτὸς Θεόφιλος ἐπεξειργάσθη ἑλληνιστὶ μέρη τῶν παν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δεκτῶν. Σχεδὸν κατὰ λέξιν μετάφρασιν πάντων τῶν πανδεκτῶν συνέταξε μετὰ τὸ 542 ὁ Δωρόθεος, ἀντεκήνσωρ Βηρητοῦ. Περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ προσήρτησεν εἰς μέρη τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου ἑλληνικὰς σημειώσεις ὁ Στέφανος, ὡσαύτως ἀντεκήνσωρ Βηρυτοῦ καὶ ἀνέλαβε νὰ διασκευάσῃ τὰ διγέστα τοῦ Θεοφίλου. Λείψανα τῆς ἐργασίας του κρύπτονται μεταξὺ τῶν εἰς τὰ Βασιλικὰ σχολίων. Καὶ ὁ ἰουστινιάνιος κῶδιξ ἤδη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ μετεφράσθη ἐν μέρει εἰς τὸ ἑλληνικόν.

Ἡ νέα διαρρύθμισις τοῦ δικαίου ἄρχεται ἀπὸ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου ὡς συμβασιλέως ἐδημοσιεύθησαν περὶ τὸ 740 διάφορα νέα νομικὰ βιβλία: Ἡ ἐκλογὴ τῶν νόμων ἐν συντόμῳ γενομένη ἀπὸ τῶν ἰνστιτούτων, τῶν διγέστων, τοῦ κώδικος, τῶν νεαρῶν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ διατάξεων καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον, ὁ γεωργικὸς νόμος, ὁ ναυτικὸς νόμος Ροδίων κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ ιδ' βιβλίου τῶν διγέστων, καὶ ὁ στρατιωτικὸς νόμος. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξιος εἶνε ὁ γεωργικὸς νόμος, εἰς ὃν ἐπέδρασε τὸ κατὰ μικρὸν μεγάλην σημασίαν ἐν τῷ βυζαντηνῷ κράτει ἀποκτῆσαν σλαυικὸν στοιχεῖον. Σὺν τῇ μακεδονικῇ δυναστείᾳ ἄρχεται ἡ ἀναζωπύρωσις τοῦ ἰουστινιανίου δικαίου. Ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος Α' (867-886) ἐζήτησε νὰ καταστήσῃ καταληπτότερον εἰς τοὺς συγχρόνους τὸ παλαιὸν δίκαιον, τοῦ ὁποίου ἡ γνῶσις εἶχεν ἀπολεσθῇ κατὰ τοὺς παρελθόντας σκοτεινοὺς αἰῶνας τοῦτο μὲν ἕνεκα τῆς γενικῆς καταπτώσεως τῆς ἐθνικῆς παιδείας, τοῦτο δὲ ἕνεκα τῆς λατινικῆς γλώσσης τῶν νομικῶν βιβλίων, καὶ νὰ διευκολύνῃ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο διέταξε τὴν σύνταξιν ἐπιτομῆς ἐκ τῶν ἰνστιτούτων, διγέστων, τοῦ κώδικος καὶ τῶν νεαρῶν, ἥτις ὑπὸ τὸν τίτλον Ὁ πρόχειρος νόμος ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 879. Συγχρόνως κατηρτίσθη σχέδιον ἐγχειριδίου νομικοῦ, Ἐπαναγωγὴ τοῦ νόμου, ὅπερ ὅμως δὲν ἐδημοσιεύθη. Ὡσαύτως εἰσηγήσει τοῦ Βασιλείου ἐγένοντο προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι πρὸς συναγωγὴν τῶν ἀρχαίων νόμων τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τε καταργηθέντων καὶ τῶν ἔτι ἐν ἰσχύϊ. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο συνεπληρώθη ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Λέοντος τοῦ σοφοῦ (886-912). Εἶνε δὲ μέγα συνεράνισμα ἐκ τῶν διγέστων καὶ τοῦ κώδικος καὶ ἐκ τῶν νεαρῶν, ὅπερ συνήθως φέρει τὸ ὄνομα τὰ Βασιλικά. Ταῦτα ἐπεξετάθησαν ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (912-959). Διὰ τῶν Βασιλικῶν περιέπεσεν εἰς τελείαν ἀχρηστίαν ὁ ἀρχαῖος ἰουστιάνιος κῶδιξ. Πρὸς διατήρησιν καὶ προαγωγὴν τῆς γνώσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ καὶ βυζαντηνοῦ δικαίου μεγάλην σημασίαν ἔσχεν ἡ νομικὴ σχολή, ἣν τὸ 1045 ἵδρυσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ μονομάχος. Ἡ περὶ τοῦ νομοφύλακος νεαρά, δι' ἧς ἱδρύετο ἡ σχολὴ αὕτη, ἀνευρέθη μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου Εὐχαίτου. Πρῶτος νομοφύλαξ ὑπῆρξεν ὁ φίλος τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ καὶ κατόπιν πατριάρχης Ἰωάννης Ξιφιλῖνος (πρβ. ἀνωτέρω σελ. 56 καὶ 57). Ἡ ἰδέα τῆς εἰδικῆς διδασκαλίας τῶν πηγῶν τοῦ πρακτικοῦ δικαίου ἐγεννήθη μετὰ ἥμισυν αἰῶνα καὶ ἐν τῇ Δύσει, προκαλέσασα τὴν ἐν Βονωνίᾳ ἵδρυσιν τῆς νομικῆς σχολῆς, ἐπὶ τοῦ κανονισμοῦ τῆς ὁποίας ἔσχεν ἐπίδρασιν, ὡς ἀποδέχεται ὁ Ζαχαρίας φὸν Λίγγενταλ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Φανερώτεραι εἶνε αἱ σχέσεις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῆς πρὸς τὰς νομικὰς σπουδὰς καὶ ἐργασίας τὰς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ. Πόσον ἀναγκαία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦτο διὰ τὴν Σικελίαν νομοθεσία ἑλληνιστὶ συντεταγμένη, μαρτυρεῖ πλὴν ἄλλων ἡ ὕπαρξις ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῶν νόμων Φρειδερίκου τοῦ Β'.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐπαρχίαις ἀποτέλεσμα ἔσχεν ἡ ἵδρυσις τῆς νομικῆς σχολῆς τὴν ὁραστηρίαν ἐργασίαν, ἧς τοὺς καρποὺς σήμερον ἔτι ἔχομεν ἐν τοῖς πολυαρίθμοις χειρογράφοις νομικῶν συγγραμμάτων ἐκ τοῦ ια΄ καὶ ιϐ΄ αἰῶνος. Διακεκριμένος τρόφιμος τῆς νέας ταύτης νομικῆς σχολῆς ἦτο ὁ ἱστορικὸς Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης, ὅστις κατέλιπεν ἐγχειρίδιον νομικόν. Πρϐ. ἀνωτέρω Α΄ τόμου σελ. 547 ἑ. Εἰς τοὺς χρόνους τούτους ἀνήκει κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφὴν ὁ Τιπού-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κειτος (ἐκ τοῦ τί ποῦ κεῖται· πρβ. τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου 11 e μαρτυρουμένην χλευαστικὴν τοῦ ῥήτορος Οὐλπιανοῦ ἐπωνυμίαν Κειτούκειτος), ὅστις εἶνε πίναξ περιεχομένου πάντων τῶν βιβλίων, τίτλων καὶ κεφαλαίων τῶν Βασιλικῶν. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ βυζαντηνοῦ κράτους ἐξόχως ἐτιμᾶτο τὸ ἐκ βιβλίων ἓξ συγκείμενον ἐγχειρίδιον (ὅπερ διὰ τοῦτο καὶ ἑξάβιβλος ἐκαλεῖτο) τοῦ Κωνσταντίνου Ἁρμενοπούλου, ὅπερ συνεγράφη περὶ τὸ 1345. Τὸ πόνημα τοῦτο, ὅπως καὶ τὸ συγγενὲς ἐγχειρίδιον κανονικοῦ δικαίου τοῦ Ματθαίου Βλαστάρη, μετεφράσθη εἰς τὴν δημώδη διάλεκτον περὶ τὸ 1490 ὑπὸ Νικολάου Κουνάλη τοῦ Κριτοπούλου. Ἄλλην δημώδη μετάφρασιν τοῦ Ἁρμενοπούλου συνέταξε κατὰ τὸν ις' αἰῶνα ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς. Τρίτη ἐξεδόθη ἐξ ἐπιθεωρήσεως τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ ἐν Βενετίᾳ τὸ 1744, ἀνετυπώθη δὲ τὸ 1766 καὶ κατόπιν πολλάκις.

Μᾶλλον δημιουργικοὶ ἢ ἐν τῇ πολιτικῇ νομοθεσίᾳ ὑπῆρξαν οἱ Βυζαντηνοὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὡς εἶνε ἐπόμενον, ἐν τῷ κανονικῷ δικαίῳ, πρὸς διαμόρφωσιν τοῦ ὁποίου συνετέλεσαν παράγοντες ξένοι πρὸς τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ διατάξεις αἱ περιεχόμεναι ἐν διαφόροις κατὰ μικρὸν συγκροτηθείσαις συλλογαῖς, οἱ λεγόμενοι κανόνες, κατενεμήθησαν ὑπό τινος ἀγνώστου περὶ τὸ 535 καθ' ὕλην εἰς ἑξήκοντα τίτλους. Ἄλλην ὁμοίαν ἐργασίαν κατήρτισεν ἐν πεντήκοντα τίτλοις περὶ τὸ 550 ὁ σχολαστικὸς καὶ πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἰωάννης, ὅστις κατόπιν ἀνέβη τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Αἱ καθαρῶς ἐκκλησιαστικαὶ διατάξεις, οἱ κανόνες, συνεχωνεύθησαν κατόπιν μετὰ τῶν πολιτικῶν νόμων. Ἐκ τούτου προῆλθον οἱ νομοκάνονες, οἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ηὐξήθησαν διὰ προσθηκῶν καὶ ἑρμηνειῶν. Ἡ σπουδαιοτάτη διασκευὴ αὐτῶν δὲν εἶνε ἡ τοῦ 883, ἥτις πεπλανημένως ἀπεδόθη εἰς τὸν πατριάρχην Φώτιον, ἀλλ' ἡ τοῦ 1090 ὑπὸ Θεοδώρου Βεστῆ γενομένη. Σύνοψίς τις τοῦ κανονικοῦ δικαίου ἐγράφη ὑπό τινος μαγίστρου καὶ λογοθέτου Συμεών, ὅστις κατὰ τὸν Ζαχαρίαν φὸν Λίγγενταλ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲν εἶνε ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ γράψαντα μάγιστρον καὶ λογοθέτην Συμεών, ἀλλ' ἤκμασε περὶ τὰ 1000 (;). Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ (1118-1143) προσήρτισεν εἰς τὴν σύνοψιν ὁ Ἀλέξιος Ἀριστηνὸς σχόλια, τὰ ὁποῖα πεπλανημένως ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Νικόλαον Δοξοπατρῆν. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (κατὰ τὸν Ζαχαρίαν φὸν Λίγγενταλ μεταξὺ τοῦ 1159 καὶ 1169) συνέγραψεν ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς, χρησιμοποιήσας καὶ τὸν Ἀριστηνόν, τὰ ἑαυτοῦ σχόλια εἰς τοὺς κανόνας. Πρβ. Α' τόμου σ. 759. Ὀλίγον ἀργότερα ἤκμασεν ὁ Θεόδωρος Βαλσαμών, ὅστις κατὰ τὰς τρεῖς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ ιϐ' αἰῶνος (μέχρι μετὰ τὸ ἔτος 1193) κατέγινεν εἰς τὴν συγγραφὴν σχολίων εἰς τὸν νομοκάνονα, συγκειμένων ἐκ δεκατεσσάρων τίτλων, καὶ εἰς τὴν σύνταξιν συλλογῆς τῶν κανόνων, κατέλιπε δὲ καὶ ἄλλα πονήματα περὶ κανονικοῦ δικαίου. Μεγάλην συλλογὴν κανονικῶν ἀποκρίσεων συνέγραψεν ὁ Δημήτριος Χωματιανός, ὅστις ἐν ἀρχῇ τοῦ ιγ' αἰῶνος ὑπῆρξε χαρτοφύλαξ, εἶτα δὲ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας. Εἶνε προσοχῆς ἀξία ἡ συλλογὴ αὕτη, διότι ὑπάρχει διαφορά τις μεταξὺ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀσκουμένου κανονικοῦ δικαίου καὶ τῆς ἑρμηνείας αὐτοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ Σερβίᾳ. Καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων ἐν ταῖς σλαυικαῖς τοῦ κράτους ἐπαρχίαις περιέχουσι πλούσιον ὑλικὸν τοῦ Χωματιανοῦ τὰ συγγράμματα. Περὶ τὸ 1335 συνέγραψεν Ματθαῖος ὁ Βλαστάρης ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐγχειρίδιον τοῦ κανονικοῦ δικαίου κατὰ στοιχεῖον. Καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας συνετάχθησαν βιβλία περὶ τοῦ κονονικοῦ δικαίου, οἷον ὁ νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ τοῦ Μαλαξοῦ (τὸ 1561), συλλογὴ ποιημάτων περὶ τῶν βαθμῶν τῆς συγγενείας ὑπὸ τοῦ ἱερέως Ζαχαρίου Σκορδυλίου ἐπίκλην Μαραφαρᾶ, δημώδεις ἐπεξεργασίαι τοῦ κανονικοῦ δικαίου, διάφοραι ἀποφάσεις πατριαρχικαὶ καὶ συνοδικαὶ κ τ τ.

Ἡ ἱστορία τοῦ βυζαντηνοῦ δικαίου εἶνε καθ' ἑαυτὴν ἐνδιαφέρουσα, καθὸ δεικνύουσα τὸν τρόπον καθ' ὃν τὰ διάφορα μέρη τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρωμαϊκοῦ δικαίου ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ τὰς πολλαχῶς μεταβεβλημένας περιστάσεις τοῦ βυζαντηνοῦ κράτους, καὶ τὰς ἐλλείψεις τοῦ ἰουστινιανίου δικαίου φανερὰς καθιστῶσα διὰ τῶν κατόπιν αὐτοῦ τυχῶν· διδακτικὴ πρὸς τούτοις εἶνε ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν σύγχρονον διαφέρουσαν ἐν μέρει, ἐν μέρει δὲ ἀνάλογον ἀνάπτυξιν τοῦ δικαίου ἐν τῇ Δύσει· τέλος ἀποτελεῖ τὴν βάσιν πρὸς κατανόησιν τῶν νομολογικῶν πραγμάτων ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει, ἐν τῇ Μολδοβλαχίᾳ, ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς σλαυικαῖς χώραις. Ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας πρὸς γνῶσιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῶν πηγῶν τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου τῶν Βυζαντηνῶν παρέσχον οἱ Ἰω. Λεουνκλαύιος, Γουλ. Βευερέγιος, Φ. Α. Μπεῖνερ, Γ. Ε. Χάϊμβαχ, Β. Ε. Χάϊμβαχ, Ράλλης καὶ Ποτλῆς, Ι. Β. Πίτρα, Φ. Μίκλοζιχ, Ι. Μύλλερ, Α. Θέϊνερ, Α. Παυλώφ. Ἀλλὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου τῶν Βυζαντηνῶν, τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τῆς δικονομίας αὐτῶν ὀφείλομεν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς ἐργασίας, εἰς ἃς καθ' ἅπαντα τὸν βίον του ἠσχολήθη ὁ Κ. Ε. Ζαχαρίας φὸν Λίγγενταλ (γενν. τὴν 24 Δεκεμβρίου 1812, ἀποθ. τὴν 3 Ἰουνίου 1894).

1. Ἐκδόσεις:

Α. Γενικαὶ ἐκδόσεις: Juris orientalis libri III ab Enim. Bonefitio digesti, ἐν Παρισίοις 1573. — Juris Graecoromani tam canonici quam civilis tomi duo Johannis Leunclavii Amelburni V. Cl. studio etc. eruti latineque redditi: nunc primum editi cura Marquardi Freheri, ἐν Φραγκφούρτῃ 1596. — Bibliotheca juris canonici veteris in duos tomos distributa etc opera Guilelmi Voellii et Henrici Justelli, ἐν Παρισίοις 1661. — Συνοδικὸν sive Pandectae canonum etc. recensuit Guil. Beveregius, ἐν Ὀξφόρδῃ 1672. — Ἀνετύπωσε τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ὁ Σπυρ. Μελίας, ἐν Παρισίοις 1761. Ἀνετυπώθη τοῦτο ἐν Βενετίᾳ 1787 — Αἱ σπουδαιότεραι νεώτεραι συναγωγαὶ εἶνε: Ἀνέκδοτα, edidit Gust. Ernst Heimbach, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Λειψίᾳ 1838-1840. — Ἀνέκδοτα, edidit

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

K. E. Zachariae von Lingenthal, ἐν Λειψίᾳ 1843. — K. E. Zachariae von Lingenthal, Collectio librorum juris Graeco-romani ineditorum, ἐν Λειψίᾳ 1852. — Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων κτλ. ὑπὸ Γ. Α Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, ἐν τόμοις ἕξ, ἐν Ἀθήναις 1852-1859 (σπουδαιοτάτη συναγωγὴ τοῦ κανονικοῦ δικαίου). — Jus Graeco-Romanum edidit K. E. Zachariae von Lingenthal, 7 partes, ἐν Λειψίᾳ 1856-1884 (ἡ κυρία συναγωγὴ τοῦ πολιτικοῦ δικαίου). — Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta curante J. B. Pitra, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Ρώμῃ 1864-1868 (περιέχει μνημεῖα ἀπὸ τοῦ α΄-θ΄ αἰῶνος). — Τινὰ (τυπικά, κανόνες) καὶ παρὰ J. B. Pitra, Spicilegium Solesmense, τόμ. 4ῳ, ἐν Παρισίοις 1858. — Πολυάριθμοι διατάξεις κανονικαὶ καὶ αὐτοκρατορικαὶ νεαραὶ κεῖνται καὶ παρὰ Migne, Patr. gr., ἰδίως τόμ. 119, 137, 138, 152, 161. — Κανονικαὶ διατάξεις, ἐπιστολαί, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου μέχρι Διονυσίου τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως ἐπιστασίᾳ Μ. Ι. Γεδεών, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Κ/πόλει 1888-1889. — Πατριαρχικὰ θεσπίσματα κτλ. καὶ ἐν τοῖς Acta et diplomata graeca medii aevi ediderunt Fr. Miklosich, et J. Müller, ἐν τόμοις ἕξ, ἐν Βιέννῃ 1860-1890. — August Theiner et Fr. Miklosich, Monumenta spectantia ad unionem ecclesiarum, ἐν Βιέννῃ 1872. — Προσέτι αἱ πλεῖσται τῶν ἀνωτέρω ἐν Α΄ τόμου σελ. 448 παρατεθεισῶν συλλογῶν καὶ μερικῶν ἐκδόσεων.

Β. Εἰδικαὶ ἐκδόσεις: *1.* Justiniani Novellae ed. K. E. Zachariae von Lingenthal, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Λειψίᾳ 1881. — Τελευταῖον ἐξέδωκαν τὰς νεαρὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ R. Schöll καὶ W. Kroll ἐν τῷ Corpus juris ediderunt Th Mommsen, P. Krüger et R. Schöll, ἐν Βερολίνῳ 1872-1895 — De Dioecesi Aegyptiaca lex ab Imp. Justiniano anno 554 lata. Edid. K. E. Zachariae von Lingenthal ἐν Λειψίᾳ, Bibliotheca Teubneriana 1891 (μετὰ λατιν μεταφρ. καὶ σχολίων).

2. Τὴν ἑλληνικὴν παράφρασιν τῶν ἰνστιτούτων ὑπὸ Θεοφίλου ἐξέδ. ὁ G. O. Reitz, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Χάγῃ 1752. — Ἐκ τούτου ἀνετυπώθη ὑπὸ Γ.Α. Ρ(άλλη), ἐν Ἀθήναις 1836. — Νεωστί: Insti-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

tutionum graeca paraphrasis Theophilo Antecessori vulgo tributa ed. E. G. Ferrini, 2 partes, ἐν Βερολίνῳ 1884-1888 (δὲν συνεπληρώθη).

3 Τὴν ἐκλογὴν Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου ἐξέδ. ὁ K. E. Zachariae von Lingenthal, Collectio librorum juris Graecoromani ineditorum, ἐν Λειψίᾳ 1852. — Νέα ἔκδοσις ὑπὸ Ἀντων. Γ. Μομφερράτου, ἐν Ἀθήναις 1889.

4. Ὁ πρόχειρος νόμος: Ed. K. E. Zachariae von Lingenthal, ἐν Χαϊδελβέργῃ 1837. — Τὴν ἐπαναγωγὴν ἐξέδ. ὁ K. E. Zachariae von Lingenthal, Collectio librorum juris Graeco-Romani ineditorum, ἐν Λειψίᾳ 1852.

5. Βασιλικά: Τελευταῖον ἐξεδόθησαν ὑπὸ Wilh. Ernst Heimbach, ἐν τόμοις ἕξ, ἐν Λειψίᾳ 1833-1870. Ἔργον ἀκαταπονήτου ἐπιμελείας, ὅπερ παρὰ τὴν ἔλλειψιν φιλολογικῆς μεθόδου ἀποτελεῖ ἔτι μίαν τῶν σπουδαιοτάτων βάσεων τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντηνοῦ δικαίου εἰς τὸ κείμενον παρετέθη καὶ λατινικὴ μετάφρ. καὶ κριτικαὶ παρατηρήσεις· ὁ 6ος τόμος περιέχει Προλεγόμενα περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντηνοῦ δικαίου ἀπὸ τοῦ 534-867, σημειώσεις περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου τῶν Βασιλικῶν καὶ τὴν νεωτέραν βιβλιολογίαν. Πρβ. καὶ τὸ παράρτημα τῆς ἐκδόσεως ταύτης (supplementum) ὑπὸ K. E. Zachariae von Lingenthal, ἐν Λειψίᾳ 1846.

6. Μεγίστην σπουδαιότητα ἔχει πρὸς γνῶσιν τῶν βυζαντηνῶν συντεχνιῶν διάταξίς τις ἀποδιδομένη ὄχι μετ' ἐπαρκοῦς βεβαιότητος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα τὸν σοφόν, ἣν ὁ J. Nicole ἀνεῦρεν ἐν χειρογράφῳ τῆς Γενεύης: Λέοντος τοῦ σοφοῦ τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον. Le livre du prefet ou l'édit de l'empereur Léon le Sage sur les corporations de Constantinople. Texte grec du Genevensis 23 publié pour la première fois par Jules Nicole, ἐν Γενεύῃ 1893 (= Mémoires de l'institut National Genevois, τόμ. 18ῳ). Πρβ. τὰ λεπτομερῶς περὶ τοῦ βιβλίου διαληφθέντα ὑπὸ K. E. Zachariae von Lingenthal ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 132-136 καὶ L. M. Hartmann, Zur Geschichte der Zünfte im frühen Mittelalter, ἐν Zeitschrift für Social-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

und Wirtschaftsgesch. 3 (1894) 109-129. — J. Nicole ἐξέδωκε καὶ γαλλιστὶ τὸ πονημάτιον, ἐν Γενεύῃ 1894. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ W Fischer ἐν Βυζαντ. Δελ. 4 (1895) 627 ἑ.

7. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ια΄ αἰῶνος ἔζη ὁ δικαστὴς Εὐστάθιος ὁ Ρωμαῖος. Ἐξεδόθη αὐτοῦ: Eustathii Antecessoris De intervallis et praescriptionibus sive de varia temporum in jura civili observatione libellus, ὑπὸ L. H. Teucher, ἐν Λειψίᾳ 1791. Τοῦ αὐτοῦ εἶνε καὶ ἡ Πεῖρα ἤγουν διδασκαλία (ἐκ τῶν πράξεων τοῦ μεγάλου κυροῦ Εὐσταθίου τοῦ Ρωμαίου), ἣν ἐξέδ. ὁ K. E. Zachariae von Lingenthal, Jus Graeco-Romanum τόμ. 1, ἐν Λειψίᾳ 1856. Πρβ. Fabricius, Bibliotheca gr. ed. Harl. 9, 150-152 καὶ K. E. Zachariae von Lingenthal, Geschichte des griechisch-römischen Rechts γ΄ ἐκδόσ. (1892) σ. 27 καὶ 30.

8. Τὴν νεαρὰν Κωνσταντίνου τοῦ μονομάχου, δι' ἧς ἱδρύθη ἡ ἐν Κ[πόλει νομικὴ σχολὴ τὸ 1045, ἐξέδ. ὁ P. de Lagarde, ἐν Abhandlungen der Göttinger Gesellschaft der Wiss., histor.-phil. Classe 28 (1881) 195-202. Κατόπιν ἐξέδωκε τὸ ἑλλ. κείμενον αὖθις μετὰ λατιν. μεταφρ. εὑρεθείσης ἐν τοῖς καταλειφθεῖσιν ὑπὸ A. Mai συγγράμμασιν ὁ Cozza-Luzi, De legum custode et Athenaeo Cpolitano decretum seu novella imp. Constantini Monomachi descripta a Joanne Euchaitensi et ab Card. A Mai latine versa, ἐν Studi e documenti di storia e diritto 5 (1884) 289-316. — Ἐπίγραμμα εἰς τὴν νεαρὰν ταύτην ὑπὸ Ἰωάννου Εὐχαΐτου κεῖται ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐκδόσει τοῦ Lagarde σ. 50 nº 94. — Πρβ. C. Ferrini, Novella di Constantino Monomaco, ἐν Archivio giuridico 33 (1884) fasciculus 5-6.

9. Περὶ τοῦ νομικοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου πρβ. Α΄ τόμου σ. 547. Προσθετέα εἰς τὴν ἐκεῖ βιβλιολογίαν ἡ ὑπὸ Σγούτα ἔκδοσις ἐν τῷ περιοδικῷ Θέμις τόμ. 8ῳ, ἐν Ἀθήναις 1861.

10. Τοῦ Ψελλοῦ ἡ Σύνοψις τῶν νόμων παρὰ Migne Patr. gr. 122, 925-974.

11. J. Nicole, Une ordonance inédite de l'empereur Alexis Comnène I sur les privilèges du Χαρτοφύλαξ, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 17-20.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

12. A Pavlov, Ἡ ὑπὸ Θεοδώρου Βαλσαμῶνος συνταχθεῖσα συνοδικὴ διάταξις τοῦ πατριάρχου Κ[πόλεως Χαρίτωνος (1177-1178) περὶ τρίτου γάμου, ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 2 (1895) 503-511.

13. Δημήτριος Χωματιανός: Πρώτη πλήρης ἔκδοσις ὑπὸ J. B. Pitra, Analecta sacra et classica spicilegio Solesmensi parata, τόμ. VI, ἐν Ρώμῃ 1891. Διέλαβε περὶ τῆς ἐκδόσεως ὁ J. S. Palmov, Νέα ὕλη περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἱδρύσεως τῆς σερβικῆς ἀρχιεπισκοπῆς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Σάββα, Christ. etenije 1891 Μαΐου-Ἰουνίου σ. 421-458 καὶ Ἀντ. Μομφερράτος ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 2 (1895) 426-438. — Νέα ἔκδοσις παρασκευάζεται ὑπὸ W. Heuschkel (εἰς τὴν ὑπὸ B. G. Teubner ἀγγελθεῖσαν συναγωγὴν τῶν Scriptores sacri et profani).

14. Jules Nicole, Bref inédit de Germain II, Patriarche de Cple (année 1230), avec une recension nouvelle du chrysobulle de l'empereur Jean Ducas Vatacès, ἐν Revue des études gr. 7 (1894) 68-80 (διατάξεις περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἰδιοκτησίας).

15. Ματθαῖος ὁ Βλαστάρης ἐξεδόθη ὑπὸ Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. 6ῳ, ἐν Ἀθήναις 1859.

16. Κωνσταντῖνος «Ἁρμενόπουλος». Ἐξεδόθη ὑπὸ W. E. Heimbach, ἐν Λειψίᾳ 1851. — Εἰς τὸν Ἁρμενόπουλον ἀποδίδεται καὶ λεξικὸν περὶ συντάξεως: Τοῦ σεβαστοῦ καὶ κριτοῦ Θεσσαλονίκης τοῦ Ἁρμενοπούλου Λεξικὸν κατὰ στοιχεῖον περιέχον τὰ κοινῶς γραφόμενα ῥήματα, ἐν ᾧ δεικνύεται τίνα μὲν αὐτῶν εἰσιν ἀμετάβατα, τίνα δὲ μεταβατικὰ καὶ τούτων τίνι συντάσσεται ἕκαστον κτλ. Ἀρχή: Ἀγάλλομαι τὸ χαίρω. Τοῦ στοιχείου Α ἡ ἀρχὴ κεῖται ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολογικῷ ἑλληνικῷ 289 (Nessel) φύλ. 95-99ν.

17. Νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ: Δείγματα ἐτυπώθησαν ἐν τῷ περιοδικῷ Θέμις τόμ. 7 σελ. 165 ἑ.

18. Ὁ πίναξ τοῦ περιεχομένου καὶ τὰ προοίμια μεταγενεστέρας τινὸς κανονικῆς συναγωγῆς, τῆς «Βακτηρίας τῶν ἀρχιερέων», ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ἀντων. Γ. Μομφερράτου, Εὑρετήριον καὶ πρόλογοι τῆς Βακτηρίας τῶν ἀρχιερέων, ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. Ἑταιρείας τῆς Ἑλλ. 3 (1890-1892) 129-218.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Βοηθήματα:

Α. Γενικῶς πραγματευόμενα συγγράμματα: Καὶ νῦν ἔτι χρήσιμον βιβλίον εἶνε: Fr. Aug. Biener, Geschichte der Novellen Justinians, ἐν Βερολίνῳ 1824 — Ὁ αὐτὸς γενικῶς διέλαβε καὶ περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κανονικοῦ δικαίου παρὰ τοῖς Ἕλλησι: Fr. Aug. Biener, De collectionibus canonum ecclesiae graecae, ἐν Βερολίνῳ 1827.—Περιληπτικὴν ἱστορίαν τῶν πηγῶν τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ δικαίου ἐξέδωκεν ὁ K. E. Zachariae von Lingenthal, Historiae juris Graeco-Romani delineatio, ἐν Χαϊδελβέργῃ 1839. — Ἐπὶ τούτου στηρίζεται ἡ ἐκτενὴς πραγματεία τοῦ J. A. B. Mortreuil, Histoire du droit Byzantin, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Παρισίοις 1843-1847. — Συνοπτικῶς διέλαβε περὶ τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ δικαίου κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ W. Ernst Heimbach, ἐν τῇ Ersch-und Gruber'sche Enzyclopädie, I. Section, Teil 86 σ. 191-471. — Καλὴ ἐπιθεώρησις τῶν βυζαντηνῶν περὶ δικαίου συγγραμμάτων εἶνε ἡ τοῦ Paul Krüger, Geschichte der Quellen und Litteratur des römischen Rechts, ἐν Λειψίᾳ 1888 σ. 359-370. — Κύριον σύγγραμμα: K. E. Zachariae von Lingenthal, Geschichte des griechisch-römischen Rechts, γ´ ἐκδόσ, ἐν Βερολίνῳ 1892. Ἐν αὐτῷ σ. 3-51 χρονολογικὴ ἐπισκόπησις τῶν πηγῶν τοῦ βυζαντηνοῦ δικαίου μετὰ τῶν ἀναγκαίων βιβλιολογικῶν πληροφοριῶν.

Β. Εἰδικὰ συγγράμματα: *1.* Πολιτικὸν δίκαιον: Περὶ τῶν ἰδιαιτέρων καὶ ἑλληνικῶν δικαίων, τὰ ὁποῖα καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου εἰς τὸ ἀρχαιόθεν πολιτισμοῦ εὐμοιροῦν ἀνατολικὸν ἦμισυ τοῦ κράτους καὶ περὶ τῶν ἐξελληνιστικῶν τάσεων τῆς νομοθεσίας τοῦ Κωνσταντίνου κτλ. πραγματεύεται τὸ ἐξαίρετον βιβλίον τοῦ Ludw. Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreiches, ἐν Λειψίᾳ 1891. — C. Ferrini, La paraphrasi di Teofilo ed i Commentarii di Gaio, Rendiconti del R. Instituto Lombardo del 17 maggio 1883. — C Ferrini, Frammenti inediti della versione greca del «Codex Justinianus» fatta da Anatolio Antecessore. Rendiconti del R. Instituto Lombardo del 17 avrile

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1884. — C. Ferrini, Scolii inediti allo Pseudo-Teofilo contenuti nel ms gr. Paris 1364. Memorie del R. Instituto Lombardo, Classe di lettere e scienze morali e politiche, τόμ. 18 (1887) 13-67 (κείμενον τῶν σχολίων καὶ εἰσαγωγή). — Henr. Brokate, De Theophilinae quae fertur Justiniani institutionum graecae paraphraseos compositione, Dissert. τοῦ Στρασβούργου 1886 = Dissertationes philologicae Argentoratenses 11 (1894) 113-172 (περὶ τῶν πηγῶν ἐξ ὧν αἱ προσθῆκαι τοῦ παραφραστοῦ). — V. Vasiljevskij, Περὶ κώδικος συνοδικοῦ τῆς ἐκλογῆς τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου καὶ περὶ δύο κωδίκων τοῦ γεωργικοῦ δικαίου, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1879 τόμ. 201 Ἰαν.-Φεβρ. σ. 161-173. — Ἀποκατέστησε τὸ 53ον βιβλίον τῶν Βασιλικῶν ὁ K. E. Zachariae von Lingenthal, Paralipomena ad Basilica. ἐν Λειψίᾳ 1893. — Περὶ τοῦ ἀρχαιοτάτου κώδικος τῶν Βασιλικῶν, ὅστις εἶνε παλίμψηστον, ἠκρωτηριασμένον δυστυχῶς, τῆς ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης, πληροφορεῖ προχείρως ὁ C. Ferrini, Contributo alla reintegrazione dei Basilici, Rendiconti del R. Instituto Lombardo di scienze e lettere, serie II, τόμ. 29 (1896). — Περὶ τῶν ποινικῶν διατάξεων τῶν ἐν τοῖς Τακτικοῖς τοῦ αὐτοκρ. Λέοντος (κατὰ τὸν Ζαχαρίαν φὸν Λίγγενταλ, τοῦ Ἰσαύρου) πραγματεύεται ὁ K. E. Zachariae von Lingenthal, Zum Militärgesetz des Leo ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 606-608. — K. E. Zachariae von Lingenthal, Wissenschaft und Recht für das Heer vom 6. bis zum Anfang des 10. Jahrhunderts, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 437-457. Πρβ κατωτέρω ἐν § 262. — Περὶ τοῦ Ἰωάννου Ξιφιλίνου καὶ ἄλλων νομικῶν τοῦ ια΄ αἰῶνος πραγματεύεται ὁ W. Fischer, Studien zur byzantinischen Geschichte des 11. Jahrh., Gymnasialprogramm, ἐν Plauen 1893.

Περὶ τοῦ δημοσίου ἐν Ἑλλάδι δικαίου ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐπραγματεύθη ἐν διατριβῇ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ ὁ Ν. Γ. Μοσχοβάκης, Τὸ ἐν Ἑλλάδι δημόσιον δίκαιον ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἐν Ἀθήναις 1882. — Τὸν ῥωμαϊκὸν θεσμὸν τοῦ μὴ νομίμου γάμου παρακολουθεῖ μέχρι τῆς καταργήσεώς του ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος καὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁ Paul Meyer, Der römische Konkubinat, ἐν Λειψίᾳ 1895. Περὶ τῆς βυζαντηνῆς «ἐπιβολῆς» πραγματεύεται λεπτομερῶς ὁ Henry Monnier, Études du droit byzantin, ἐν Nouvelle revue historique de droit français et étranger 16 (1892) 125-164 330-352· 497-542· 637-672· 18 (1894) 433-486· 19 (1895) 59-103.— V. Sokoljskij, Περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς σημασίας τῆς ἐπαναγωγῆς, ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 1 (1894) 17-54. Τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου ἐκτίθεται ἐν Βυζαντ. Δελτ 4, 232 ἑ.

Ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου ἠρευνήθησαν αἱ τοῦ διεθνοῦς δικαίου τῶν Βυζαντηνῶν ἀρχαὶ καὶ συνήθειαι. Ἐπὶ δευτερευουσῶν πηγῶν στηρίζεται ἡ ἐπισκόπησις τοῦ Ernest Nys, Le droit des gens dans les rapports des Arabes et des Byzantins, ἐν Revue de droit international et de législation comparée 26 (ἐν Βρυξέλλαις 1894) 461-487.

2. Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον: Fr. Maassen, Geschichte der Quellen und der Litteratur des canonischen Rechts im Abendlande bis zum Ausgange des Mittelalters, ἐν Graz· Παρισίοις, Τουρίνῳ, Ὀξφόρδῃ 1870. Ὅμοιον σύγγραμμα περὶ τοῦ ἐν Ἀνατολῇ κανονικοῦ δικαίου στερούμεθα ἔτι. — K. E. Zachariae von Lingenthal, Die griechischen Nomocanones, Mémoires de l'Académie impériale des sciences de Saint-Pétersbourg VII série, τόμ. 23 (1877) Nr 7.—K. E. Zachariae von Lingenthal, Ueber den Verfasser und die Quellen des (Pseudo-Photianischen) Nomokanon in 14 Titeln, ἐν Mémoires de l'Acad. Imp. des sciences de Saint- Pétersboug VIIe série, τόμ 32 (1885) Nr 16.—K. E. Zachariae von Lingenthal, Die Synopsis canonum, ἐν Monatsberichte der Berliner Akad. 1887 σ. 1147-1163. — L. Fr. Tafel, De collectionibus quibusdam juris Graecorum canonici, ἐν Τυβίγγῃ 1827. — Περὶ τῆς Ἰουστινιανίου νομοθεσίας εἰς ζητήματα σχετικὰ πρὸς τὰ δίκαια τοῦ κλήρου πραγματεύεται ὁ A. Nissl, Zur Geschichte des Chlotarischen Edikts von 614, Mittheil. des Instituts für österr. Geschichtsforschung, Ergänzungsband 3 (1892) 365-384. — Περὶ τῶν κανονικῶν πραγματειῶν τοῦ Φωτίου πρβ. J. Her-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

genröther, Photius 3 (1869) 92 ἑ. — Σπυρ. Λάμπρος, Zwei Berichtigungen und Ergänzungen zu Rhallis-Potlis, ἐν Βυζαντ. Λελτ. 5 (1896). — M. Krasnozen, Οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ κανονικοῦ κώδικος τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, Ἀριστηνός, Ζωναρᾶς καὶ Βαλσαμών. Ἐν Μόσχᾳ 1892 (ῥωσσιστί). Πρβ τὰ διαληφθέντα ὑπὸ P Bezobrazov ἐν τῇ (ῥωσσ) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ 1893 τόμ. 288 Αὐγούστου σ 517-534 — Ἐπιστολάς τινας τοῦ Βαλσαμῶνος ἐξέδ. ὁ E. Miller, Annuaire de l'assoc. 18 (1884) 8-19. — Johannes Dräseke, Johannes Zonaras' Commentar zum canonischen Brief des Gregorios von Neocaesarea, ἐν Zeitschrift für wissensch. Theologie 37 (1894) 246-260 — A. Pavlov, Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς χρονολογικῆς σχέσεως μεταξὺ Ἀριστηνοῦ καὶ Ζωναρᾶ, συγγραφέων σχολίων εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1896 τόμ. 303 Ἰανουαρ. σ. 172-196. — Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ κανονικαὶ ἀποκρίσεις τοῦ Νικήτα, μητροπολίτου Ἡρακλείας, ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν μορφῇ καὶ ἐν τῇ κατόπιν διασκευῇ ὑπὸ Ματθαίου Βλαστάρη, ἐν Βυζαντ. Χρον. 2 (1895) 160-176. Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 5, 248 ἑ. — Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ κανονικαὶ ἀποκρίσεις τοῦ Νικήτα, μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, αὐτόθι σ 378 Πρβ. Βυζαντ Δελτ. 5, 249 ἑ. — Τοῦ αὐτοῦ, Εἰς τίνα ἀνήκουσιν αἱ κανονικαὶ ἀποκρίσεις, ὧν συγγραφεὺς θεωρεῖται ὁ Κίτρους Ἰωάννης; αὐτόθι 1 (1894) 493-502. Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 4, 398 ἑ —Τοῦ αὐτοῦ, Συνοδικὴ ἀπόφασις τοῦ πατριάρχου Σισιννίου περὶ ἀρνήσεως τῆς στέψεως εἰς τοὺς αἰτοῦντας δεύτερον γάμον, αὐτόθι 2 (1895) 152-159. — Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ συνοδικὴ ἀπόφασις τοῦ πατριάρχου Κ[πόλεως Μιχαὴλ Ἀγχιάλου τοῦ ἔτους 1171 περὶ τοῦ ὅρκου πίστεως πάντων τῶν ἐπισκόπων εἰς τὸν αὐτοκρ. Μανουὴλ Κομνηνὸν καὶ τὸν νεογέννητον αὐτοῦ υἱὸν Ἀλέξιον μετὰ τοῦ τύπου τοῦ ὅρκου τούτου, αὐτόθι 2 (1895) 388-393 Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 5, 251. — D. Ruzic, Die Bedeutung des Demetrios Chomatianos für die Gründungsgeschichte der serbischen Autokephalkirche, Dissert. ἐν Jena 1893. Πρβ. M. Resetar, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 181 ἑ. — P. M. Drinov, Περί τινων ἔργων τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ ὡς ὕλης ἱστορικῆς, ἐν Βυζαντ. Χρον. 1 (1894) 319-340. 2 (1895) 1-23. Πρβ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βυζαντ. Δελτ. 4, 175· 5, 211 ἑ. — Ἀντ. Μομφερράτος, Νομοκάνων τοῦ ιγ΄ αἰῶνος, ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἱστορ. κτλ. ἑταιρείας 4 (1892-1894) 309-331 (περιγραφὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ κώδικος 1377). — N. Iljinskij, Τὸ σύνταγμα τοῦ Ματθαίου Βλαστάρη, ἐν Μόσχᾳ 1892. Διέλαβε περὶ αὐτοῦ ὁ N Zaoserskij ἐν Bogosl. vjestnik 1893 Ἰουλίου σ. 155-161. — Χ Παπαϊωάννου, Τὰ πρακτικὰ τῆς λεγομένης τελευταίας συνόδου ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ (ἐν ἔτει 1450) καὶ ἡ ἱστορική των ἀξία, ἐν Βυζαντ. Χρον. 2 (1895) 394-415. — Konst. Popovic, jun., Πηγὴ καὶ χειρόγραφα τοῦ ὀρθοδόξου κανονικοῦ δικαίου ἐν Czernowitz 1886 (ῥωμουνιστί). Διέλαβε περὶ αὐτοῦ ὁ P. Syrku ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 1 (1894) 214-216. — Nikodemos [Milasch], ἐπίσκοπος Δαλματίας, οἱ κανόνες τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας μετ' ἐξηγήσεων. 1. τόμος, ἐν Neusatz 1895 (σερβιστί)· (ἐξηγήσεις εἰς τοὺς ἀποστολικοὺς καὶ συνοδικοὺς κανόνας). — Περὶ τοῦ σήμερον παρὰ τοῖς ἐν Τουρκίᾳ Ἕλλησι ἰσχύοντος κανονικοῦ δικαίου ἴδε Χριστοδούλου Μελισσηνοῦ, Πρόχειρον νομικόν τόμ. 1, ἐν Κ[πόλει 1889. — Χρυσ. Ἀντωνιάδου, Μελέτη ἐπὶ τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἐν Χάλκῃ 1893.

Zhisman, Eherecht der orientalischen Kirche, ἐν Βιέννῃ 1863. — Κ. Ν. Ράλλη, Περὶ ἀπαλλοτριώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1893. — Διάταξιν περὶ τῆς ἐκλογῆς ἀρχιερέως ἐξέδ. ὁ Μ. Γ. Γεδεών, Τυπικὸν τῶν ψήφων παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 581 ἑ. — Περί τινων λεπτομερειῶν κατὰ τὴν ἐκλογὴν πατριάρχου πραγματεύεται ὁ Β. Α. Μυστακίδης. Ἐκλογὴ καὶ πρόβλησις οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ἐν Ἐκκλησιαστ. Ἀληθείᾳ 14 (1894-1895) 379-380 395-398. — Περὶ τῆς σημασίας τῶν τίτλων «πρόεδρος» καὶ «τόπον ἐπέχων» πραγματεύεται ὁ Ἄνθιμος ⟨Ἀλεξούδης⟩ μητροπολίτης Ἀμασείας, ὁ E Auvray καὶ ὁ Μ. Γεδεών, ἐν Νεολόγου ἑβδομαδιαίᾳ ἐπιθεωρήσει τῆς 2 Μαΐου καὶ 26 Σεπτ. 1893. Εἰς τὸ αὐτὸ θέμα ἀναφέρονται δύο ἄρθρα τοῦ Ἀνθίμου Ἀλεξούδη καὶ Βασιλείου μητροπολίτου Σμύρνης, ἐν Ἐκκλησιαστ. Ἀληθείᾳ 13 (1893) 236-239· 277 ἑ. Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 3, 215 ἑ., 4, 234.

3. Ἐπιρροὴ τοῦ ῥωμαιο-ελληνικοῦ δικαίου ἐπὶ τῶν ἀνα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τολικῶν ἐθνῶν: A. P. de Lagarde, Reliquiae juris ecclesiastici antiquissimae, 2 μέρη, ἐν Λειψίᾳ 1856 (ἑλληνικὰ καὶ συριακὰ κείμενα). — K. G. Bruns καὶ Ed. Sachau, Syrisch-römisches Rechtsbuch aus dem fünften Jahrhundert, herausgegeben übersetzt und erläutert, ἐν Λειψίᾳ 1880. — Savvas Pacha, Étude sur la théorie du droit musulman. Première partie. Ἐν Παρισίοις 1892. Τὸ δεύτερον μέρος ἔμελλε νὰ ἐκδοθῇ κατόπιν. Πρβ. τὴν λεπτομερῆ ἔκδοσιν περὶ τοῦ α΄ μέρους ὑπὸ Ign. Goldziher ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 317-325. — Περὶ τῆς ἐπιρροῆς βυζαντηνοῦ τινος τύπου εἰς τὴν σύνταξιν κοπτικῶν, ἰουδαϊκῶν καὶ ἑλληνοσικελιωτικῶν ἰδιωτικῶν ἐγγράφων περὶ νομικῶν πραγμάτων πραγματεύεται ὁ Ad. Merx, Documents de paléographie hébraique et arabe, ἐν Leyden 1894, κεφ. 5ρ. — Πρὸς συγκριτικὴν σπουδὴν τοῦ τουρκικοῦ δικαίου ἀξιοσύστατον εἶνε διὰ τὸν ἀγνοοῦντα τὴν τουρκικὴν τὸ ἑλληνικὸν ἐγχειρίδιον τοῦ Μιλτ. Γ. Μ. Καραβοκυροῦ, Κλεὶς τῆς συνήθους ὀθωμανικῆς νομοθεσίας, ἐν Κπόλει 1882.

4. Ἐπιρροὴ τοῦ βυζαντηνοῦ δικαίου ἐπὶ τῶν Σλαύων: Ὅπως τόσα ἄλλα βυζαντηνὰ συγγράμματα, οὕτω καὶ τὰ νομολογικὰ μετεβιβάσθησαν ἐν ἐκλογαῖς καὶ ἐγχειριδίοις εἰς τοὺς Σλαύους. Ἰδίως τὸ κανονικὸν δίκαιον ἔγινε δεκτὸν ὑπὸ τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων ἐθνῶν σχεδὸν ἀμετάβλητον. Ἐκ τῶν πολυπληθῶν συγγραμμάτων, δι' ὧν ὁ κλάδος οὗτος διεφωτίσθη, ἐξαίρομεν ἐνταῦθα τινὰ μόνον: Σλαυοελληνικὸς νομοκάνων μετὰ τοῦ τέως ἀγνώστου πρωτοτύπου ἐξεδόθη ὑπὸ A. Pavlov, ἐν Ὀδησσῷ 1872 (ῥωσιστί). — A. Pavlov, Νομοθεσία. Παλαιορρωσσικὴ μετάφρασις μετὰ ἑλληνικοῦ κειμένου κτλ, ἐν Πετρουπόλει 1885 (ῥωσσιστί). Πρβ. V. Jagitsch, ἐν Archiv für slav. Philologie 9 (1886) 151 ἑ. — A. Pavlov, Ἀνέκδοτον μνημεῖον τοῦ ῥωσσικοῦ κανονικοῦ δικαίου τοῦ ιβ΄ αἰῶνος, ἐν τῇ (ῥωσσ.) Ἐφημ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1890 τόμ. 271 ὀκτωβρ. σ. 275-300. — A. Pavlov, Φαινομενικὰ ἴχνη κανονικῆς ἐπιρροῆς ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις μνημείοις τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῶν νοτίων Σλαύων καὶ τῶν Ρώσσων, ἐν Μόσχᾳ 1892. — M. Ostroumov, Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ ὀρθόδοξον κανονικὸν δίκαιον, ἐν Χάρκωφ 1893. Διέλαβε περὶ αὐτοῦ ὁ N. Zaoserskij, Bogosl. vjestnik 1894 Ἰουνίου σ. 489-496. —

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

K. Nevolin, Περὶ τῶν συλλογῶν καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς διασκευῆς τῶν ἐκκλησ. νόμων ἐν Ἑλλάδι καὶ Ρωσσίᾳ, ἐν τῷ ς τόμῳ τῶν «Ἁπάντων» αὐτοῦ, ἐν Πετρουπόλει 1860.

5. Βυζαντηνὸν δίκαιον παρὰ τοῖς Ρωμούνοις: Περὶ τῶν ἐν τοῖς ἔτεσι 1816-1818 ῥωμουνιστὶ ἢ ἑλληνιστὶ δημοσιευθέντων νομολογικῶν βιβλίων τῆς Βλαχίας πραγματεύεται ὁ K. E. Zachariae von Lingenthal, Geschichte des griechisch-römischen Rechts γ′ ἐκδόσεως (1892) σ. XVI-XX (προοίμιον τῆς δευτέρας ἐκδόσεως). — Nic. Blaremberg, Essai comparé sur les institutions, les lois et les mœurs de la Roumanie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, ἐν Βουκουρεστίῳ 1886. — J. Ladislav Pic, Les lois roumains et leur connexité avec le droit Byzantin et Slave, ἐν Βουκουρεστίῳ 1887. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ Konst. Grot, ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1887 τόμ. 254 Νοεμ. σ. 111-122.

6. Διὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλλήνων ἐπέδρασε τὸ βυζαντηνὸν δίκαιον καὶ ἐπὶ τῆς νορμανδικῆς καὶ ἰταλικῆς νομοθεσίας: F. Brandileone, Frammenti di legislazione normanna e di giurisprudenza bizantina nell' Italia meridionale, ἐν Atti della R. Academia dei Lincei, serie quarta, τόμ. 2, Primo semestre (1886) 260-284. F. Brandileone, Il diritto bizantino nell' Italia meridionale dal 8. al 12. secolo, ἐν Βονωνίᾳ 1886. — V. La Mantia, Cenni storici su li fonti del dirito greco-romano e le assise e leggi dei re di Sicilia, ἐν Ρώμῃ 1887. — F. Schupfer, Romano Lacapeno et Federico II a proposito della Προτίμησις, ἐν Atti della R. Accademia dei Lincei, Anno 287 (1890) serie quarta. Classe di scienze morali, storiche et filologiche, τόμ. 8ῳ, parte 1ª. Memorie (Roma 1891) 249-279 (πραγματεύεται περὶ τῆς πιθανῶς ἐν ἔτει 922 ἐκδοθείσης νεαρᾶς τοῦ Ρωμανοῦ Περὶ προτιμήσεως, ἥτις ἐν τῷ νόμῳ περὶ τοῦ jus protimeseos, ὅστις ἀποδίδεται εἰς Φρειδερῖκον Β′, ἐπανελήφθη σχεδὸν κατὰ λέξιν). — Ἡ ἑλληνικὴ νομοθεσία Φρειδερίκου Β′, ἥτις π.χ. κεῖται ἐν τοῖς κώδιξι παρισιανῷ 1392 καὶ 3370, ἐξεδόθη μετὰ τοῦ λατινικοῦ κειμένου ἐν τῷ βιβλίῳ: Constitutiones regum regni utriusque Siciliae man-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

dante Friderico II Imperatore, per Petrum de Vinea Capuanum praetorio praefectum et cancellarium concinnatae etc., ἐν Νεαπόλει 1786. — Τὸ λατινικὸν μόνον κείμενον ἐξέδ. ὁ J. L. A. Huillard-Bréholles, Historia diplomatica Friderici Secundi, τόμ. 4ρ, μέρει 1ρ, ἐν Παρισίοις 1854. — K. E. Zachariae von Lingenthal, Il diritto romano nella bassa Italia e la scuola giuridica di Bologna, Rendiconti del R. Instituto Lombardo Serie II τόμ. 18 (1885) fascic. 18 σ. 1-6. — Perla, Del diritto romano nelle provincie meridionali d' Italia prima delle assise Normanne 1885. — Πρβ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ O. Hartwig ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen 3 (1886) 166 σημ. — Πρβ. Herm. Fitting, Die Rechtschule zu Bologna, ἐν Βερολίνῳ καὶ Λειψίᾳ 1888 (ἰδίως περὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἐν τῇ Λύσει νομικῶν σπουδῶν πρὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐν Βονωνίᾳ σχολῆς) — Περὶ εἰδικῶν τινων ζητημάτων πραγματεύεται ὁ Alb. de Gasparis, Teoretro ed Ipobolo (τ. ἔ. θεώρητρον καὶ ὑπόβολον). Considerazioni sopra due frammenti contenuti nel codice Vaticano 845, ἐν Studi e documenti di storia e diritto 7 (1886) 245-270. — Εἰς ταῦτα συνάπτεται ἡ πραγματεία τοῦ F. Brandileone, Nuovi studi sul diritto bizantino nell' Italia meridionali, ἐν Studi e documenti di storia et diritto 8 (1887) 65-90.

7. Βυζαντηνὸν δίκαιον παρὰ τοῖς Γεωργιανοῖς: Συναγωγὴ βυζαντηνῶν νόμων ἐκ τῶν χρόνων Λέοντος τοῦ σοφοῦ καὶ τῶν υἱῶν του Ἀλεξάνδρου καὶ Κωνσταντίνου συμπεριελήφθη εἰς τὸν γεωργικὸν κώδικα Βαχτὰγγ τοῦ Ϛ΄. Οὗτος σύγκειται ἐκ τριῶν μερῶν, ὧν τὸ πρῶτον περιέχει ἐκλογὴν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, τὸ δεύτερον τὴν ἑλληνικὴν ἐκλογήν, τὸ τρίτον τὸν ἀρμενιακὸν νομικὸν κώδικα τοῦ Μεχιτὰρ Γκός. Πρβ. M. Brosset ἐν Jounal Asiatique 3 (1829) 177 ἑ. — M. Brosset, Notice sur un Nomocanon Georgien, ἐν Mélanges Asiatiques 7, 113 ἑ. Ὁ κανών, περὶ οὗ πραγματεύεται ἐνταῦθα ὁ Brosset, μετεφράσθη ὡς λέγεται ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου. — Περὶ τοῦ Βαχτὰγγ πρβ. M. Brosset, Notice sur les trois dernières années du régne de Wakhtang VI et sur son arrivée en Russie, ἐν Bulletin de la classe des

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

sciences historiques, philologiques et politiques de l'Académie Imp. de St. Pétersbourg 3 (1846) 321 ἑ. 353 ἑ.

8. Λατινικαὶ λέξεις ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς νομικοῖς βιβλίοις: Οἱ λατινικοὶ ὅροι τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου διετηρήθησαν κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς μεταφράσεις καὶ διασκευὰς καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν νεαρῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λείψωσιν ἐντελῶς. Ἐκ τούτου προῆλθον πολλάκις δυσκολίαι εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη τοῦ κράτους, εἰς τὰ ὁποῖα τῆς λατινικῆς ἡ γνῶσις εἶχε περιορισθῇ εἰς ἐλάχιστά τινα ἐσφαλμέναι ἢ στρεβλαὶ ἐξηγήσεις εἶχον καταντήσῃ διὰ τοῦτο ἀναπόδραστοι. Συνετάχθησαν λοιπὸν λεξιλόγια τῶν λατινικῶν ὅρων καὶ τοιαῦται γλῶσσαι σώζονται ἐν πολλοῖς χειρογράφοις, ὧν ἡ ἱστορία καὶ ἡ γενεαλογία δὲν ἠρευνήθη ἔτι. Μίαν τοιαύτην συλλογὴν καταρτισθεῖσαν ἐκ πολλῶν χειρογράφων ἐξέδ. ὁ Car. Labbaeus, Cyrilli, Philoxeni aliorumque veterum glossaria, ἐν Παρισίοις 1679 (ἐν τῷ παραρτήματι). — Περὶ τῶν λατινικῶν στοιχείων παρὰ Θεοφίλῳ ἀντεκήνσωρι καὶ ἐν ταῖς νεαραῖς πρβ. J. Psichari καὶ C. Triantaphyllides ἐν Études de philologie néo-grecque publiées par Jean Psichari, ἐν Παρισίοις 1892 (Bibliothèque de l'École des Hautes Études, 92e fascicule) σ. 159-277. — E. Kaluzniacki, Λέξεις λατινικαὶ in einer älteren bulgarisch-slovenischen Uebersetzung, ἐν Archiv für slav. Philologie 14 (1892) 84-88 (ἔκ τινος ἐν Λεμβέργῃ κώδικος τοῦ συντάγματος Ματθαίου Βλαστάρη).

9. Βιβλιολογία: Τὴν λοιπὴν εἰδικὴν βιβλιολογίαν, ἥτις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ καταχωρισθῇ ἐνταῦθα, εὑρίσκει τις ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι συγγράμμασι περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ δικαίου ὑπὸ W. É. Heimbach, K. E. Zachariae von Lingenthal καὶ P. Krüger. Πρβ. πρὸς τούτοις: Aug. Engelmann, Ueber die gelehrte Bearbeitung des griechisch-römischen Rechts mit einer Uebersicht der neuesten Litteratur. Versuch einer Einführung in das Studium der byzantinischen Rechtsgeschichte, ἐν Πετρουπόλει 1857 (ῥωσσιστί). Πλήρη κατάλογον τῶν πραγματειῶν τοῦ K. E. Zachariae von Lingenthal παρέσχεν ὁ W. Fischer, ἐν Zeitschrift der Savigny-Stif-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

tung für Rechtsgeschichte, Römische Abtheilung 16 (1895) 320-330.

259. Ἰατρική. Τὴν κυρίαν πηγὴν ἰατρικῶν γνώσεων κατὰ τὸν βυζαντηνὸν αἰῶνα ἀπετέλουν, ὡς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπιστήμαις, τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων διδασκάλων, ἰδίως τοῦ Ἱπποκράτους καὶ Γαληνοῦ, τὰ ὁποῖα πλήρη ἢ ἐν ἐκλογαῖς καὶ διασκευαῖς παρεδίδοντο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ τῷ κλάδῳ, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον εὑρίσκετο ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸν βίον καὶ ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ ἐκ νέων ἑκάστοτε παρατηρήσεων, κατέδειξεν ἡ τυφλὴ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἀφοσίωσις τὴν ὀλεθρίαν της ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν πρωτοτύπου ἐργασίας, στηριζομένης εἰς τὴν ἀτομικὴν ἔρευναν. Μεσοῦντος τοῦ δ' αἰῶνος συνέταξεν ὁ Ὀριβάσιος ἐράνισμα παραφραστικὸν ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἰατρικῶν βιβλίων, θέσας οὕτω τὴν βάσιν εἰς τὰς ἐρανιστικὰς ἐκείνας ἐργασίας, αἵτινες εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους οὐσιωδῶς χαρακτηρίζουσι τὴν ἐπιστημονικὴν παραγωγὴν ἐν τῇ ἰατρικῇ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ς' αἰῶνος κατήρτισεν ὅμοιον συνεράνισμα ἐκ τῶν ἀρχαίων ἰατρικῶν βιβλίων καὶ ἰδίως τοῦ Γαληνοῦ, μετά τινων ἰδίων προσθηκῶν, ἐν τῷ σωζομένῳ ἐγχειριδίῳ ὁ Ἀέτιος ἐκ τῆς ἐν Μεσοποταμίᾳ Ἀμίδης, σπουδάσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ κατόπιν χρηματίσας ἰδιαίτερος ἰατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συνέγραψε καὶ ὁ ἐκ Τράλλεων Ἀλέξανδρος (525-605 μετὰ Χριστὸν) παθολογίαν ἐν δώδεκα βιβλίοις, ἣν διακρίνει καὶ ἐλευθερία τῆς κρίσεως ἀπέναντι τῶν διδαγμάτων τῶν παλαιῶν. Κατὰ τὸν ζ' αἰῶνα συνέγραψε τὸ ἰατρικόν του ἐγχειρίδιον Παῦλος ὁ Αἰγινήτης, ὅστις βασίζεται κυρίως ἐπὶ τοῦ Ὀριβασίου, ἀλλὰ περιέχει καὶ ἀξιοσημειώτους ἰδίας παρατηρήσεις χειρουργικάς. Τὸ ἔργον τοῦτο μετεφράσθη ἐνωρὶς ἤδη εἰς τὴν ἀραβικὴν καὶ ἐκ ταύτης εἰς τὴν λατινικήν. Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἔγραψε καὶ ὁ Θεόφιλος, πρωτοσπαθάριος ἐπὶ Ἡρακλείου, συνεράνισμα Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς καὶ πραγματείαν περὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πυρετοῦ· δὲν εἶνε ἐντελῶς βέβαιον ἂν εἰς αὐτὸν ἀνήκουσι καὶ αἱ περὶ οὔρων καὶ σφυγμοῦ πραγματεῖαι. Μαθητὴς τοῦ Θεοφίλου ἦτο Στέφανος ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἱπποκράτη καὶ Γαληνόν, ἔτι δὲ πραγματείαν περὶ τῆς ἐνεργείας τῶν φαρμάκων καὶ ἄλλα. Κατὰ τὸν ζ′ αἰῶνα συνέγραψεν Ἰωάννης ὁ Ἀλεξανδρεύς, ἄλλος παρὰ τὸν Ἰωάννην Φιλόπονον, ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἱπποκράτη καὶ Γαληνόν· οἱ Ἄραβες εἶχον κατόπιν ἐν πολλῇ τιμῇ τὰ συγγράμματά του. Καὶ Στέφανος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὅστις εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ μαθηματικὸς Στέφανος Ἀλεξανδρεὺς (ἴδε κατωτέρω § 260), ὑπόμνημά τι εἰς τὸν Ἱπποκράτη καὶ Γαληνόν.

Κατὰ τοὺς ἀκολούθους σκοτεινοὺς αἰῶνας καὶ ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη, ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς θύραθεν γνώσεως, οὐδένα καρπὸν παρήγαγεν. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου συνέγραψεν ὁ ἰατροσοφιστὴς Λέων Σύνοψιν ἰατρικήν. Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀνήκει ἴσως καὶ ὁ μοναχὸς Μελέτιος, τοῦ ὁποίου διεσώθησαν πραγματεῖαι περὶ τῆς ἀνατομικῆς τοῦ ἀνθρώπου, περὶ ψυχῆς καὶ περὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων. Ζωηροτέρα δρᾶσις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ι′ αἰῶνος. Κατὰ πρῶτον συνετέλεσεν εἰς διάσωσιν τοὐλάχιστον τῶν ἀρχαίων ἰατρικῶν συγγραμμάτων ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἀναθέσας εἰς τὸν Θεόφιλον Νόννον τὴν σύνταξιν ἰατρικῆς ἐγκυκλοπαιδείας, ἥτις βασίζεται ἐπὶ τοῦ Ὀριβασίου. Συγχρόνως ἴσως ἐγράφη καὶ τὸ περὶ κτηνιατρικῆς ἐγχειρίδιον.

Εὐθὺς μετὰ ταῦτα παρατηρεῖται καὶ ἐπίδρασις τῶν Ἀράβων ἰατρῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἰατρικήν. Τελευτῶντος τοῦ ι′ ἢ ἀρχομένου τοῦ ια′ αἰῶνος ἐγράφη τὸ διὰ πολλῶν χειρογράφων παραδοθὲν σύγγραμμα: Ἐφόδια τοῦ ἀποδημοῦντος, ὅπερ εἶνε μετάφρασις τοῦ οὐχὶ πολὺ παλαιοτέρου βιβλίου τοῦ Ἀμποὺ Τζιαφὰρ Ἀχμὲδ μπὲν Ἰμπραχήμ. Μεταφραστὴς αὐτοῦ συνήθως θεωρεῖται ὁ πρωτοσεκρετάριος Κωνσταντῖνος ὁ Ῥηγῖνος, ἐνίοτε δὲ Συνέσιός τις. Τὸ ἀραβικὸν πρωτότυπον βασίζεται ἐπὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑλληνικῶν θεωριῶν. ἰδίως τῶν τοῦ Γαληνοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὴν θεραπευτικὴν μέθοδον εἶνε γνήσιον ἀραβικόν. Κατὰ τὸν ια' αἰῶνα συνέγραψε Περὶ τροφῶν δυνάμεων (περὶ τῆς ἐνεργείας τῶν τροφῶν) ὁ πρωτοβεστάρχης καὶ μάγιστρος Συμεὼν Σήθ, γνωστὸς ὡς εἰδήμων τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ ἀραβικοῦ βιβλίου περὶ ἡγεμόνος (Καλιλὰ βὰ διμνᾶ). Περιγράφει τὰς ἰατρικὰς καὶ διαιτητικὰς δυνάμεις τῶν φυτῶν, καρπῶν κ.τ.τ. κατὰ τὸν Γαληνόν, ὁμιλεῖ δὲ καὶ περὶ νέων φαρμάκων εἰσαχθέντων ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ τοῦ Σὴθ φέρονται καί τινα ἄλλα φυσικὰ συγγράμματα οἷον Σύνοψις τῶν φυσικῶν, Σύνοψις περὶ οὔρων, Περὶ χρείας τῶν οὐρανίων σωμάτων κτλ. Ἀλλὰ τὰ συγγράμματα ταῦτα χρήζουσιν ἔτι αὐστηρᾶς κριτικῆς ἐξακριβώσεως. Ὀλίγον ἀρχαιότερον τοῦ βιβλίου τοῦ Σὴθ Περὶ τροφῶν δυνάμεων εἶνε πάντως ἄλλη περὶ τοῦ ἀντικειμένου πραγματεία, ἥτις παρεδόθη ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ.

Δημήτριος ὁ Πεπαγωμένος συνέγραψε κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου πολὺ καλὸν βιβλίον περὶ ποδάγρας. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (ἐν τέλει τοῦ ιγ' αἰῶνος) συνέγραψεν ὁ ἀκτουάριος Νικόλαος ἐπίκλην μυρεψὸς μεγάλην συνταγολογίαν ἐκ 48 κεφαλαίων. Ἀραβικὴν ἐπίδρασιν ἐλέγχει καὶ οὗτος π. χ. ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τῶν φαρμάκων. Τὸ βιβλίον τοῦ Νικολάου ἐπέδρασε πολὺ ἐπὶ τῆς ἐν τῇ Δύσει ἰατρικῆς καὶ μέχρι τοῦ ιζ' αἰῶνος ἀνεγνωρίζετο ὡς ἡ ἐπίσημος συνταγολογία τῆς ἰατρικῆς σχολῆς τῶν Παρισίων.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ' (1328-1341) ἔγραψεν Ἰωάννης ὁ Ζαχαρίου υἱός, συνήθως ἀκτουάριος ἐπιλεγόμενος (ἤτοι ἰατρὸς τῆς αὐλῆς) πολὺ καλὸν ἰατρικὸν ἐγχειρίδιον· ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ μὲν ἐν αὐτῷ τὸ σύστημα τοῦ Γαληνοῦ, ἀλλὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ διδάγματα τῶν μετὰ ταῦτα Ἑλλήνων καὶ Ἀράβων ἰατρῶν, παρέχει δὲ καὶ ἰδίας παρατηρήσεις. Τὸ βιβλίον εἶνε ἀφιερωμένον τῷ παρακοιμωμένῳ τῷ Ἀποκαύκῳ καὶ ὕστερον χρηματίσαντι μεγάλῳ δουκί, ὅστις εἶνε γνω-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στὸς ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ συγγράμματος τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ἐπὶ τοῦ Γαληνοῦ ὅλως διόλου στηρίζεται τοῦ Ἰωάννου τὸ σύγγραμμα Περὶ ἐνεργειῶν καὶ παθῶν τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος καὶ τῆς κατ' αὐτὸ διαίτης. Πολὺ ἐκτενὴς εἶνε ἡ περὶ οὔρων πραγματεία.

Γεώργιος ὁ Χωνιάτης, περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ὁποίου οὐδὲν γνωρίζω, μετέφρασεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐκ τῆς περσικῆς γλώσσης βιβλίον περὶ ἀντιδότων: Ἀντίδοτοι ἐκ Περσίας κομισθεῖσαι καὶ ἐξελληνισθεῖσαι παρὰ τοῦ Χωνιάτου τοῦ Γεωργίου. Ἡ μετάφρασις αὕτη κεῖται π.χ. ἐν κώδικι τοῦ Ἐσκουριὰλ Τ. Π. 14 τοῦ ις' αἰῶνος. Αὐτόθι κεῖται καὶ ἡ πραγματεία Ἰσαὰκ Σύρου τοῦ Ταξεώτου περὶ οὔρων.

Πλὴν τούτων τῶν ὀλίγον μὲν αὐθυποστάτων συγγραμμάτων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ἰατρικῆς ἐπιστήμης ἐμπνευσθέντων βιβλίων συνετάχθησαν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ διάφορα ἄλλα δημώδη, ἰατροσόφια λεγόμενα, συνταγολόγια κ.λ. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρέχουσι ταῦτα ἠραιωμένην καὶ θολὴν τὴν παλαιὰν διδασκαλίαν μετὰ παντοίων δεισιδαιμονιῶν, συμπαθητικῶν φαρμάκων, ἐξορκισμῶν κτλ. Κριτικὴ διακρίβωσις τῶν βιβλίων τούτων, τὰ ὁποῖα εἶνε μνημεῖα πολιτιστικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ἐνδιαφέροντος, καὶ γενική τις περὶ αὐτῶν πραγματεία εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος, διότι τὰ πλεῖστα τῶν κειμένων κεῖνται ἀνέκδοτα ἐν τῷ κονιορτῷ τῶν βιβλιοθηκῶν. Ἡ ἰσχυροτάτη ἐντύπωσις, ἣν ἐμποιοῦσι τὰ βιβλιάρια ταῦτα εἰς τὸν ἀναγνώστην, εἶνε ὁ οἶκτος πρὸς τοὺς δυστυχεῖς, ὧν αἱ ἀσθένειαι ἐθεραπεύοντο κατὰ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς συνταγὰς ἐκείνας. Πρὸς παρηγορίαν ὅμως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πλὴν τῶν ἀμαθῶν καὶ ἐν παχυλῇ δεισιδαιμονίᾳ κυλιομένων ἐμπειρικῶν ὑπῆρχον καὶ νοήμονες καὶ πεπειραμένοι ἰατροί, οἵτινες συνέδεον τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων θεωριῶν πρὸς φυσικὰς παρατηρήσεις καὶ διὰ τῆς θεραπευτικῆς των ἐχρησίμευον ὡς ὑποδείγματα εἰς τοὺς ὀλιγώτερον ἱκανοὺς συναδέλφους των.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Ἐκδόσεις:

Α. Συναγωγαί: Physici et medici graeci minores edidit Jul. Ludw. Ideler, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Βερολίνῳ 1841-42 (πλουσία συναγωγὴ ἀνωνύμων καὶ μὴ συγγραμμάτων ἰατρικῶν ἢ συγγενοῦς ὕλης κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν βυζαντηνῶν χρόνων). — Anecdota medica graeca e codd. mss exposuit F Z. Ermerins, ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν 1840. — Βυζαντηνὰ κείμενα περιέχει καὶ ἡ μεγάλη συναγωγὴ σχολίων: Apollonii Citiensis, Stephani, Paladii, Theophili, Meletii, Damascii, Ioannis, aliorum scholia in Hippocratem et Galenum ed. Fried. Reinh. Dietz, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Königsberg 1834 — Αἱ λοιπαὶ συναγωγαί, αἵτινες ἀναγράφονται παρὰ W. Engelmann, Bibliotheca scriptorum classicorum 1 η' ἐκδόσεως (1880) 61 ἑ., περιέχουσι σχεδὸν μόνον ἔργα προβυζαντηνῶν χρόνων.

Β. Εἰδικαὶ ἐκδόσεις μετὰ τῶν σχετικῶν πραγματειῶν καὶ μεταφράσεων:

1. Περὶ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ὀριβασίου, Ἀετίου, καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐκ Τράλλεων πρβ. W. Christ, Geschichte der griechischen Litteratur γ' ἐκδόσ. σ. 860 καὶ H Haeser, Lehrbuch der Geschichte der Medicin 1 γ' ἐκδόσ. (1875) 453 ἑ.

2. Μνημεῖον λόγου ἄξιον καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἰατρικῆς εἶνε τὸ λατινιστὶ συγγεγραμμένον καὶ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Φράγκων Θευδέριχον ἀφιερωμένον διαιτητικὸν βιβλίον τοῦ Ἕλληνος ἰατροῦ Ἀνθίμου. Ἐξέδ. ὁ Val. Rose, Anecdota graeca et graecolatina 2 (ἐν Βερολίνῳ 1870) 41-102.

3. Παῦλος Αἰγινήτης: Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ ὅλου συγγράμματος μόνον ἐν Βενετίᾳ 1528 καὶ ἐν Βασιλείᾳ 1538. — Τὸ 6ον βιβλ. ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί: Chirurgie de Paul d' Egine. Texte grec restitué etc. avec traduction française etc. par René Briau, ἐν Παρισίοις 1855. — Καὶ διάφοροι λατινικαὶ μεταφράσεις τοῦ ὅλου συγγράμματος καὶ βιβλίων τινῶν, αἵτινες ἀναγράφονται παρὰ W. Hoffmann, Bibliographisches Lexikon der gesammten Litteratur der Griechen 2. Aufl. 3 (1845) 44 ἑ. καὶ παρὰ H. Haeser ἔνθ' ἀνωτ. 1. γ' ἐκδόσ. (1875) 465. — Ἀγγλικὴ μετά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φρασις τοῦ ὅλου συγγράμματος ὑπὸ Fr. Adams, ἐν τόμοις τρισίν, ἐν Λονδίνῳ 1845-1847. — Πρβ Rud. Aug. Vogel, De Pauli Aeginetae meritis in medicinam imprimisque chirurgiam prolusio I et II, ἐν Γοττίγγῃ 1768. — C. G. Kühn, Progr. de additamentis quibusdam quae in cod. ms Pauli Aeginetae a Scaligero reperto fuerunt, num ad hujus medici secundam editionem ab ipso auctore factam concludi possit, ἐν Λειψίᾳ 1828. — Πρβ. E. H. F. Meyer, Geschichte der Botanik 2 (1855) 412-421.

4. Θεόφιλος πρωτοσπαθάριος: Διαφόρους ἀρχαίας ἐκδόσεις καὶ λατινικὰς μεταφράσεις ὁ W. Hoffmann, Bibliographisches Lexikon 2. Auflage 3 (1845) 522. — Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου ἀποσπάσματα καὶ Περὶ διαχωρημάτων ἐξεδόθη ὑπὸ Α. Μουστοξύδου καὶ Δ. Σχινᾶ, ἐν Συλλογῇ ἑλληνικῶν ἀνεκδότων, τεύχει 3-4 ἐν Βενετίᾳ 1816. — Περὶ οὔρων ed. Ideler ἔνθ' ἀνωτ. 1 (1841) 261 — 283. — Περὶ διαχωρημάτων ed. Ideler ἔνθ' ἀνων. 1 (1841) 397-408. — Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς βιβλία ε' De corporis humani fabrica libri V. Ἐξεδόθη ὑπὸ Guil. Alex. Greenhill, ἐν Ὀξφόρδῃ 1842 (μετὰ λατιν. μεταφρ., σχολίων καὶ λεξιλογίου). — Theophili Protospatharii et Stephani Atheniensis de febrium differentia ἐξεδ. ὑπὸ Dem. Sicurus, ἐν Φλωρεντίᾳ 1862. — Ἄλλη βιβλιολογία παρὰ H. Haeser ἔνθ' ἀνωτ. 1 γ' ἐκδόσ. (1875) 461 ἑ.

5. Στέφανος ὁ Ἀθηναῖος: Ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἱπποκράτη καὶ Γαληνὸν ἐξεδόθη ὑπὸ Fr. Reinh. Dietz, Apollonii Citiensis, Stephani etc. Scholia in Hippocratem et Galenum I (1834) 51 ἑ., 2 (1834) 238 ἑ. — Περὶ οὔρων ἐξεδ. ὑπὸ Bussemaker ἐν Revue de phil. 1 (1845) 415-438, 543-560. — Στεφάνου φιλοσόφου ἐξήγησις εἰς τὸ προγνωστικὸν τοῦ Ἱπποκράτους ἐξεδ. ὑπὸ A. Mai, Spicilegium romanum V (1841), 2, 1-160. — De febrium differentia ἐξεδ ὑπὸ Sicurus μετὰ τοῦ Θεοφίλου (ἴδε ἀνωτ.). — Ἓν τεμάχιον ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδ. Havn. 225 ὁ W. Studemund ἐν Damocratis poetae medici fragmenta selecta, Index lectionum τοῦ χειμερινοῦ ἑξαμήνου 1888-1889 σ. 12-14. — Ἄλλη βιβλιολογία παρὰ Haeser ἔνθ' ἀνωτ. σ. 462.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

6. Ἰωάννης Ἀλεξανδρεύς: V. Rose, Ions Reisebilder und Joannes Alexandrinus der Arzt, ἐν Hermes 5 (1871) 205-215. — Πρβ. Haeser ἔνθ' ἀνωτ. σ. 474.

7. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Μελετίου Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς ἐξεδόθη τὸ πρῶτον λατινιστὶ μεταφρασμένον ὑπὸ Nicolaus Petreius, ἐν Βενετίᾳ 1553. — Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἐξέδ. κατὰ τρία τῆς Ὀξωνίας χειρόγραφα ὁ J. A. Cramer, Anecdota Oxoniensia 3 (1836) 1-157. — Πρβ. L. Bachmann, Quaestio de Meletio graeco inedito ejusque Latino interprete Nic Petreio, ἐν Rostock 1833. — Περὶ τῶν χειρογράφων τοῦ Μελετίου πραγματεύεται ὁ Fr Ritschl, De Meletio physiologo brevis enarratio, ἐν τοῖς τοῦ Ritschl Opuscula philologica 1 (1866) 693-701, Προσθῆκαι ἐν σελ. 838-840. — A. Nauck, Kritische Bemerkungen, ἐν Bulletin de l'Académie Imp. des sciences de St-Pétersbourg 12 (1868) 517 = Mélanges Gréco-Romains 3 σ. 60 ἑ. — Πρβ. καὶ Fabricius, Bibliotheca gr. ed. Harl. 9, 305 ἑ.

8. Τὴν βιβλιολογίαν περὶ Θεοφάνους Νόννου, τῶν Ἱππιατρικῶν καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ ἴδε Α΄ τόμ. § 114, 2 καὶ ἀνωτ. § 184,2. — Περὶ τῶν Ἱππιατρικῶν πρβ. νῦν καὶ E. Oder, De Hippiatricorum codice Cantabrigiensi, ἐν Rhein. Museum 51 (1896) 52-69 καὶ Anecdota Cantabrigiensia, Gymnasialprogramm, ἐν Βερολίνῳ, 1896.

9. Abu Djafar Ἐφόδια τοῦ ἀποδημοῦντος) ἐτυπώθη μόνον τὸ περὶ πυρετῶν βιβλίον. Ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ἐξεδόθη ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Συνεσίου ὑπὸ St. Bernard, ἐν Ἀμστελοδάμῳ 1749. — Λεπτομερῶς ἠρεύνησε τὰ τοῦ ἀραβικοῦ πρωτοτύπου καὶ τὰ τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατιν. μεταφρ. ὁ Ch. Daremberg, ἐν Archives des missions scientifiques 2 (1851) 490-527 = Notices et extraits des manuscrits médicaux etc. ἐν Παρισίοις 1853 σ. 63-100. — Πρβ. Haeser, ἔνθ' ἀνωτ. σ 486.

10. Συμεὼν Σήθ: Τὸ βιβλίον Περὶ τροφῶν δυνάμεων ἐξέδωκ. ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ὁ Gr. Gyraldus, ἐν Παρισίοις 1538. — Μετὰ λατιν. μεταφρ. καὶ σχολίων ἐξέδ. ὁ Mart. Bogdanus, ἐν Παρισίοις 1658. — Ὑπὸ Bernh. Langkavel, ἐν Λειψίᾳ 1868. Ἀλλ' ἡ ἔκδοσις τοῦ Βογδανοῦ δὲν κατέστη περιττὴ διὰ τῆς τοῦ Λαγ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γάβελ. — Συμεὼν μαγίστρου καὶ φιλοσόφου Σὴθ τοῦ Ἀντιοχέως φιλοσοφικὰ καὶ ἰατρικὰ ἐξέδ. ὁ L. Ideler, ἐν Physici et medici graeci minores 2 (1842) 283-285.

Βοηθήματα: C. Gottlob Kühn, Moschi antiquitates, Programm, ἐν Λειψίᾳ 1833 (περὶ τοῦ ἄρθρου μόσχος παρὰ Συμεὼν Σήθ). — Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου πρβ. Ch. Daremberg, ἐν Archives des missions scientifiques 2 (1851) 160-162 = Notices et extraits des manuscrits médicaux etc. ἐν Παρισίοις 1853 σ. 48-50 καὶ Robert Fuchs, Simeon Seth und der Cod Paris. graec. 2324 saec. XVI, ἐν Philologus 53 (1894) 449-464. — Πρβ. E. H. F. Meyer, Geschichte der Botanik 3 (1856) 356-365 καὶ H. Haeser ἔνθ' ἀνωτ. σ. 478 ἑ. — Περὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ψελλοῦ περὶ τροφῶν πρβ. E. H. F. Meyer, Geschichte der Botanik 3 (1856) 350 ἑ., 360.

11. Ὁ Νικήτας συνέταξε περὶ τὸ τέλος τοῦ ια΄ αἰῶνος χειρουργικὸν συνεράνισμα ἐκ συγγραμμάτων τοῦ Ἱπποκράτους, Σωρανοῦ, Γαληνοῦ, Ὀριβασίου κ. ἄ. Μέρος τῆς συλλογῆς ἐξεδόθη κατὰ φλωρεντιανὸν χειρόγρ. ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστί: Graecorum chirurgici libri, Sorani unus de fracturarum signis, Oribasii duo de fractis et luxatis, e collectione Nicetae ab antiquissimo et optimo codice Florentino descripti, conversi et editi ab Ant. Cocchio, ἐν Φλωρεντίᾳ 1754.

12. Κατὰ τὸν ια΄ καὶ ιβ΄ αἰῶνα συνετάχθη ἀλφαβητικὸν ἰατρικὸν ἐγχειρίδιον, ὅπερ ἐν τοῖς χειρογράφοις ἀποδίδεται εἰς τὸν Διοσκορίδην καὶ Στέφανον τὸν Ἀθηναῖον, πραγματικῶς ὅμως εἶνε ἔργον τινὸς Στεφάνου τοῦ Μαγνήτου. Ἐξεδόθη μόνον λατινιστί: Alphabetum empiricum sive Dioscoridis et Stephani Atheniensis philosophorum et medicorum de remediis expertis liber juxta alphabeti ordinem digestus. Nunc primum a Casparo Vuolphio Tigurino medico in latinam linguam conversus et in lucem editus, Tiguri 1581. — Πρβ. E. H. F. Meyer, Geschichte der Botanik 3 (1856) 365-379.

13. Demetrii Pepagomeni liber de podagra graece et latine ἐν τῷ 10. τόμῳ τῆς τοῦ Ἱπποκράτους ἐκδόσεως ὑπὸ R. Char-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

tier, ἐν Παρισίοις 1679. — Graece et latine ed. Steph. Bernard, ἐν Λουγδούνῳ Βατανῶν 1743. — C. G. Kühn, Opera medicorum graecorum, Additamentum VI, ἐν Λειψίᾳ 1826. — Περὶ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου τούτου πρβ. E. Legrand, Bibliographie hellénique 1 (1885) σ. CXIX ἑ. καὶ 2 (1885) 397 ἑ. — Περί τινος συγγράμματος τοῦ Ἰωάνου Χούμνου περὶ ποδάγρας πρβ. ἀνωτέρω § 263 σημ. 3.

14. Νικόλαος Μυρεψός: Κατ' ἀρχὰς συναπηρτίσθη ὑπὸ Νικολάου Ρηγίνου κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα λατινικὴ μετάφρασις μετὰ τοῦ ἀντιδοταρίου τοῦ ἰατροῦ Νικολάου Πραιποσίτου ἐκ Σαλέρνου καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ J. Agricola Ammonius, ἐν Ingolstadt 1541. — Πιστὴ λατινικὴ μετάφρ. κατὰ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ὑπὸ Leonh. Fuchs, ἐν Βασιλείᾳ 1549. — Ἡ μετάφρ. αὕτη ἀνετυπώθη ὑπὸ H. Stephanus, Medicae artis principes, ἄνευ τόπου ἐκδόσεως 1567· κατόπιν ἐν Φραγκφούρτῃ 1625· ἐν Νυρεμβέργῃ 1658. — Τὸ ἀνέκδοτον ἕτι ἑλληνικὸν κείμενον κεῖται π. χ. ἐν κώδιξι παρισιανοῖς 2141, 2237, 2238, 2243, βοδλειανῷ βαροκκιανῷ 171, ἀθηναϊκῷ 1478 κτλ. — Πρβ. E. H. F. Meyer, Geschichte der Botanik 3 (1856) 382-386.

15. Ἰωάννης ἀκτουάριος: Τὸ Περὶ ἐνεργειῶν καὶ παθῶν τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος ἐτυπώθη κατ' ἀρχὰς ἐν Παρισίοις 1557. — Ὑπὸ J. F. Fischer, ἐν Λειψίᾳ 1774. — Τοῦτο τὸ σύγγραμμα ὡς καὶ τὸ περὶ οὔρων καὶ τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῆς Μεθόδου (ὑπὸ τὸν τίτλον Περὶ διαγνώσεως) ἐξέδ. ὁ L. Ideler, Physici et medici graeci minores 1 (1841) 312-386· 2 (1842) 3-192· 353-463. — Πολλαὶ λατινικαὶ μεταφράσεις καὶ ἑρμηνευτικαὶ πραγματεῖαι παρὰ S. F. W. Hoffmann, Bibliographisches Lexikon 2. Auflage 2 (1839) 396 ἑ. καὶ H. Haeser ἔνθ' ἀνωτ. σ. 483.

16. Ἀνώνυμον ἰατρικὴν πραγματείαν μετ' ἀντιβολῆς πρὸς τὸν κανόνα τοῦ Μαξίμου Πλανούδη περὶ οὔρων (ἴδε κατωτέρω) ἐξέδ. ὁ Rob. Fuchs, Anecdota medica Graeca, ἐν Rhein. Museum 49 (1894) 532-558· 50 (1895) 576-599. — Μαγιστριανοῦ τινος ἡ συνταγὴ κατὰ τῆς λέπρας κεῖται ἐν κώδικι βιεννάῳ ἰατρικῷ ἑλληνικῷ 45 φύλλῳ 74ν. — Ὑγιεινὰ παραγγέλματα δι' ἕκαστον μῆνα τοῦ ἔτους κεῖνται ἐν πολλοῖς χειρογράφοις. Ἓν τοιοῦτον κείμενον: Περὶ τῶν δώδεκα μη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νῶν τοῦ ἑνιαυτοῦ ὁποίαις δεῖ χρῆσθαι τροφαῖς ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν καὶ ἀπὸ ποίων ἀπέχεσθαι ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Anecd. graeca 3 (1831) 409-421.

2. Βοηθήματα:

Α. Γενικὰ συγγράμματα: J. Freind, Histoire de la médecine depuis Galien jusqu'au comencement du seizième siècle. Première partie contenant les auteurs grecs, ἐν Leiden 1727. — Kurt Sprengel, Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde 2 (ἐν Χάλλῃ 1793) 170-248. Τοῦ ἔργου τούτου, ἐν ᾧ κυρίως τὸ λογοτεχνικὸν ἱστορικὸν μέρος ὑπ' ὄψιν λαμβάνεται, ἐτυπώθη δευτέρα ἔκδοσις ἐν Χάλλῃ (1801)· τρίτη ἐν Χάλλῃ 1821-26· τετάρτη ἀτελὴς μείνασα μετὰ διορθώσεων καὶ προσθηκῶν ὑπὸ J. Rosenbaum, 1 τόμ. Geschichte der Medizin im Altertum, 1. Abtheil. ἐν Λειψίᾳ 1846. — Just. Fr. C. Hecker, Geschichte der Heilkunde, ἐν τόμοις δυσὶ ἐν Βερολίνῳ 1822-1829. — Emile Isensee, Die Geschichte der Medizin und ihrer Hülfswissenschaften, 2 Theile ἐν Βερολίνῳ 1840-1844 — C. A. Wunderlich, Geschichte der Medizin, ἐν Στουτγάρτῃ 1859 (κεφαλαιωδῶς). — Ch. Daremberg, Histoire des sciences medicales, ἐν Παρισίοις 1870. — Dunglison, History of medicine from the earliest ages to the commencement of the 19 century arranged and edited by Richard D., ἐν Φιλαδελφείᾳ 1872. — Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἱστορίας τῆς ἰατρικῆς πραγματεύεται ἰδίως τὸ ἐξαίρετον σύγγραμμα τοῦ Heinrich Haeser, Lehrbuch der Geschichte der Medizin und der epidemischen Krankheiten, Dritte Bearbeitung, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Ἰένῃ 1875-1881. — Εἰδικῶς εἰς τὸν βυζαντηνὸν αἰῶνα ἀναφέρεται τὸ βιβλίον τοῦ A. Corlieu, Les médecins grecs depuis la mort de Galien jusqu'à la chute de l'Empire d'Orient (210-1453), ἐν Παρισίοις 1885. — Puschmann, Geschiche des medizinischen Unterrichts von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, ἐν Λειψίᾳ 1889. Ἀγγλικὴ μετάφρασις (A history of medical education κτλ.) ὑπὸ E. M. Hare, ἐν Λονδίνῳ 1891

Ἀρχαίους καὶ Βυζαντηνοὺς ἰατροὺς ἀπαριθμεῖ ὁ Fabricius,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Bibliotheca gr. 13, 17-456. Προσθῆκαι ὑπὸ C. G. Kühn, Additamenta ad elenchum medicorum veterum etc., 30 Specimina, ἐν Λειψίᾳ 1826-1837. — Περὶ τῆς βιβλιολογίας καὶ βιογραφίας τῶν ἰατρῶν χρήσιμα πρὸ πάντων εἶνε τὰ συγγράμματα: Ludwig Choulant, Handbuch der Bücherkunde für die ältere Medizin, 2 Auflage, ἐν Λειψίᾳ 1841 (σ. 131-158 περὶ τῶν Βυζαντηνῶν ἰατρῶν). — August Hirsch, Bibliographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker, ἐν τόμοις ἕξ, ἐν Βιέννῃ καὶ Λειψίᾳ 1884-1888.

Β. Εἰδικὰ συγγράμματα: Edward W. Jenks, Die Gynäkologie des Altertums. Deutsch bearbeitet von L Kleinwächter, Deutsches Archiv für Geschichte der Medicin und medicinische Geographie 6 (1883) 41-55· 251-268. — Περὶ τῶν ἰατρικῶν συγγραμμάτων διαλαμβάνει λεπτομερῶς ὁ E. H. F Meyer› Geschichte der Botanik 2 (1855) 370-421· 3 (1856) 338-390.

Γ. Ἡ παράδοσις τῶν κειμένων: Ch Daremberg, Notices et extraits des manuscrits médicaux grecs et latins des principales bibliothèques d'Angleterre, Archives des missions scientifiques 2 (1851) 113-168· 409-434· 470 ἑ., 484-548, 3 (1852-1854) 1-76. Αἱ πραγματεῖαι αὗται, αἵτινες περιέχουσι καὶ ἱκανὰ ἀνέκδοτα, ἐξεδόθησαν μετὰ προσθηκῶν, διορθώσεων καὶ δύο πινάκων εὑρετηρίων καὶ ὡς χωριστὸν βιβλίον: Ch. Daremberg, Notices et extraits des manuscrits médicaux grecs, latins et français des principales bibliothèques d'Europe, 1ère partie. Manuscrits grecs d'Angleterre. Ἐν Παρισίοις 1853. — Μετὰ τὸν Daremberg συνέτεινεν πρὸς γνῶσιν ἀνεκδότων ἰατρικῶν συγγραμμάτων καὶ πρὸς διαφώτισιν τῆς παραδόσεως τῶν κειμένων συγγραμμάτων ἐκδεδομένων τὸ πλεῖστον ὁ Ἕλλην ἰατρὸς Γ. Α. Κωστομίρης, εἰς οὗ τὰς πλουσίας περιεχομένου πραγματείας παραπέμπομεν περὶ πασῶν τῶν ἐνταῦθα μὴ ἀναφερομένων λεπτομερειῶν: G. A. Costomiris, Études sur les écrits inédits des anciens médecins grecs, ἐν Revue des études gr. 2 (1889) 343-383· 3 (1890) 145-179· 4 (1891) 97-110· 5 (1892) 61-72.

3. Ἰατρικὰ διδακτικὰ ποιήματα ἦσαν παλαιόθεν τερπνὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνάγνωσμα. Παντοῖα φυσιολογικὰ καὶ ἰατρικὰ ποιήματα ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἀνώνυμα Ἰατρικὰ ἐξέδ. ὁ Busemaker ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Poetae bucolici et didactici, ἐν Παρισίοις, παρὰ Didot 1862 σ. 71 ἑ.—Περὶ ἰατρικοῦ ποιήματος τοῦ Ψελλοῦ πρβ. ἀνωτ σ 60. — Κατόπιν περιεβλήθησαν τὴν μορφὴν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων ἰατρικὰ καὶ ἄλλα τοιαῦτα διδακτικὰ κείμενα. Ἐκκλησιαστικὸς κανὼν περὶ οὔρων ὑπάρχει ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδου, Μαξίμου Πλανούδη κ. ἄ., κανὼν περὶ φλεβοτομίας ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Βλεμμύδου Διαιτητικὸν διδακτικὸν ποίημα ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀσκληπιαδῶν ὑγιεινὰ παραγγέλματα, τὸ διδακτικὸν ποίημα τοῦ Ψελλοῦ, φυσικά τινα ποιήματα τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ, στίχους περὶ τῆς καθ' ἕκαστον μῆνα διαίτης, τὸν κανόνα τοῦ Μαξίμου Πλανούδη περὶ οὔρων κ. ἄ. ἐξέδ. ὁ L. Ideler, Physici et medici graeci minores, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Βερολίνῳ 1841-1842. — Πρβ Haeser ἔνθ' ἀνωτ. σ. 485. — Ποίημα συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ κόμητος Georg. Sanguinatius καὶ ἀφιερωθὲν εἰς τὸν πάπαν Νικόλαον Ε' ἐν στίχοις πολιτικοῖς: Ὀνομασίαι τῶν μελῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐξέδ ὁ Ch. Daremberg, ἐν Archives des missions scientifiques 3 (1852 1854) 1-16· ἀνετυπώθη ἐν τῷ μνημονευθέντι Notices et extraits des mss médicaux, σ. 121-136 — Βυζαντινὰ διδακτικὰ ποιήματα ἰατρικοῦ περιεχομένου ἐξέδ ὁ Γ. Γεδεών, Ἡμερολόγιον Ἀνατολῆς τοῦ ἔτους 1879, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1878 σ. 391-401.

4. Δημώδεις ἐκλογαὶ καὶ διασκευαὶ τῶν ἰατρικῶν συγγραμμάτων κατέστησαν ἀναπόφευκτοι καθόσον ἐμαραίνετο ἡ ἐθνικὴ παιδεία καὶ τὸ χάσμα ηὐρύνετο μεταξὺ γραπτῆς καὶ λαλουμένης γλώσσης. Ἡ κυρία ἀξία τῶν δημωδεστέρων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον παραφράσεων τούτων ἔγκειται ἐν τῇ λεξιλογικῇ των ὕλῃ, ταύτης δὲ χάριν ἀξίζει νὰ δημοσιευθῇ ἓν οἱονδήποτε ἐκ τῶν κειμένων τούτων. Ὁ βουλόμενος νὰ ἔχῃ ἰδέαν περὶ τοῦ πλήθους καὶ τῆς ποιότητος τῶν βιβλίων τούτων, ἀρκεῖ νὰ φυλλολογήσῃ τὸ ἰατρικὸν τμῆμα τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς παρισιανῆς ἢ βιενναίας βιβλιοθήκης. Τοιοῦτον ἰατροσόφιον κοινὸν κεῖται π. χ. ἐν κώδικι βιενναίῳ ἰατρικῷ ἑλληνικῷ 43 (Nessel) φύλ. 1-82. Δημώδη ἐπιτομὴν τοῦ Μελετίου περιέχει ὁ κῶδιξ βιενναῖος ἰατρ. ἑλλην. 53 (Nessel) φύλ. 129-189, Ἰατροσό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φιν (!) ἐκ τοῦ Ἱπποκράτους, Γαληνοῦ κ. ἄ. ὁ κῶδιξ τοῦ Πανόρμου XIII. C. 3, ὅλως διόλου δημώδες συνταγολόγιον ὁ κῶδιξ τοῦ πανεπιστ. τῆς Βονωνίας 3634 (ἀρχή: Ὅταν ἔχει τὸ αὐτὶ σκώληκας μέσα) κτλ.

5. Οἰκιακὰ ἰατρικὰ ἐγχειρίδια, συνταγολόγια, συμπαθητικὰ φάρμακα, ἐξορκισμοί, περίαπτα κτλ. Μόνον ἓν βῆμα φέρει ἀπὸ τῶν δημωδῶν διασκευῶν τῶν ἀρχαίων ἰατρικῶν βιβλίων εἰς τὰ ὅλως διόλου ἐλεύθερα καὶ παντοίων δεισιδαιμονιῶν πλήρη ἐρανίσματα, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ὡς βοηθήματα ἀμαθῶν ἐμπειρικῶν. Εἰς τὸν συγγραφέα τῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας παρέχουσι πολὺν ὄχλον τὰ ἐλεεινὰ ταῦτα κατασκευάσματα, ἐπειδὴ πολλάκις ὑπεβλήθησαν εἰς αὐτὰ ὀνόματα περιφήμων συγγραφέων. Οὕτως εὑρίσκεται ἐν κώδικι βιεννάῳ ἰατρικῷ ἑλληνικῷ 45 (Nessel) φύλ. 35-74 ἐλεεινὸν συνταγολόγιον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Βλεμμύδου (ἀρχή: Πρὸς πόνον ἡμικρανίου. Κοπάνισον ψίχας ἄρτου). Ἐν κώδικι τοῦ Πανόρμου XIII C. 3 φύλ. 290 ἑ κεῖται πραγματεία περὶ φαρμάκων, ἐν τοῖς κώδιξι βοδληιανῷ λαυδιανῷ 59 καὶ παρισιανῷ 2239 περὶ καθαρτικῶν ἀποδιδόμεναι εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Συχνάκις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς ἀποκρύφοις τούτοις ἔργοις τὸ ὄνομα τοῦ Ψελλοῦ, εἰς ὃν ἀποδίδονται παντὸς εἴδους ἰατρικά, συνταγολόγια κτλ (π χ συνταγολόγιον ἐν κώδικι Πανόρμου. IV. H. 8 καὶ ἐν κώδικι τοῦ πανεπιστ Βονωνίας 3633). — Ἀκριβέστεραι πληροφορίαι περὶ τῶν εἰς τὸν Βλεμμύδην ἀποδιδομένων συγγραμμάτων (ἴδε ἀνωτ. σημ. 3) παρὰ Heisenberg ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τοῦ Βλεμμύδου, ἐν Λειψίᾳ 1896 σ. LXXXV-LXXXIX.

Πρὸς τὰ οἰκιακὰ ἰατρικὰ ἐγχειρίδια συνδέονται αἱ παντοῖαι μικρότεραι διατριβαὶ αἱ ὑπαγορευθεῖσαι ὑπὸ τῆς ἰατρικῆς δεισιδαιμονίας, ὧν αἱ ῥίζαι φθάνουσιν εἰς τὸν ἀνατολικὸν καὶ ἑλληνικὸν μυστικισμὸν τῶν τελευταίων τῆς ἀρχαιότητος χρόνων. Τὰ καββαλιστικὰ τῶν βυζαντηνῶν βιβλία δὲν ἠρευνήθησαν ἔτι ἀρκετά. Εἰς τὴν σπουδὴν τῆς πρώτης ἀρχῆς αὐτῶν βοηθεῖ τὸ ἐξαίρετον βιβλίον τοῦ A. Dieterich, Abraxas, ἐν Λειψίᾳ 1891 καὶ τὸ ἄρθρον Aberglaube τοῦ Riess ἐν τῇ Pauly's Realenzyklopädie, νέας ἐκδόσεως ὑπὸ Wissowa 1 (1894) 29-93.

Ἐξαίρετον συναγωγὴν ἀποκρύφων τῆς ἰατρικῆς, ἀστρολογίας κτλ. περιλαμβάνουν π. χ. ὁ παρισιανὸς ἑλλην. κώδιξ 2316 τοῦ ιε΄ αἰῶνος,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁ τοῦ πανεπιστ. τῆς Βονωνίας 2632 κ. ἄ. Καββαλιστικὰ καὶ ἐξορκισμοὺς π. χ. ὁ κῶδιξ βιενναῖος θεολογ. ἑλλην. 244 (Nessel) φύλ. 210. — Ἰατρικοὶ ἐξορκισμοὶ καὶ προσευχαὶ καθ' ὡρισμένων ἀσθενειῶν ἀπεδίδοντο κατὰ προτίμησιν εἰς περιφήμους πατέρας τῆς ἐκκλησίας, π. χ. ἐξορκισμοὶ κατ' ἀσθενειῶν, κατὰ βασκανίας, κατ' ἀκαθάρτων πνευμάτων καὶ ἐπιληψίας ἐν κώδικι βοδληιανῷ βαροκκιανῷ 8 τοῦ ις' αἰῶνος φύλ. 155-212 ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ἁγίων Κυπριανοῦ, Βασιλείου, Ἐπιφανίου, Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ, Χριστοφόρου, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἰωάννου Χρυσοστόμου. — Ἐξορκισμὸς ὄφεως καὶ πίναξ ὑπολογισμοῦ τῆς ὥρας τοῦ θανάτου π. χ. ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολογ. 203 φύλ. 76 ἑ. ἐξορκισμοὶ ἐντόμων, ἀσθενειῶν κτλ. ἐν κώδικι βιενναίῳ φιλολογ. ἑλλ. 178 (Nessel) 29_v-31_v. — Παντοῖοι δεισιδαίμονες ἰατρικοὶ ὁρισμοὶ ἐν δημώδει ἑλληνικῇ ἐξεδόθησαν ὑπὸ C. Bursian, Fragmentum medicum graecum, Index scholarum τοῦ πανεπιστ. τῆς Ἰένης τοῦ χειμερινοῦ ἐξαμήνου 1873-1874. Περὶ τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου πρβ. A. Eberhad ἐν Bursians Jahresbericht über die Fortschritte der class. Altertumswissenschaft τόμ. 2 (1873) 1311 ἑ.

Περίαπτα: Κατ' ἀσθενειῶν καὶ βασκανίας προφυλακτικὰ (φυλακτήρια) συνειθίζοντο ἐκ παλαιοῦ. Κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους φέρουσι ταῦτα πλὴν τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν παράστασιν τοῦ βασιλέως Σολομῶντος ὡς προστάτου κατ' ἀσθενειῶν καὶ μαγείας καὶ παραστάσεις διαφόρων ζώων οἷον λεόντων, ὄφεων, σκορπίων. A Sorlin-Dorigny, Phylactère Alexandrin contre les épistaxis, ἐν Revue des études gr. 4 (1891) 287-296. — G. Schlumberger, Amulettes byzantines anciennes destinées à combattre les malefices et les maladies, ἐν Revue des études gr. 5 (1892) 73-93 κτλ: Quelques monuments byzantins inédits, amulettes, méreaux etc. ἐν Βυζαντ Δελτ. 2 (1893) 187-191. Ἀμφότεραι αἱ πραγματεῖαι ἀνετυπώθησαν ἐν Schlumberger Mèlanges d' archèologie byzantine, Première série, ἐν Παρισίοις 1895 σ. 117-140· 163-170. — Πρβ M. Sokolov, Ἀποκρύφων ὑλικὸν πρὸς ἐξήγησιν τῶν φυλακτηρίων κτλ. ἐν τῇ (δωσ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1889 τόμ. 263 Ἰουνίου σ. 339-368. Πρὸς συμπλήρωσιν Β. Βασιλιέφσκη αὐτόθι σ. 369-371.

6. Ἐνδιαφέρουσα εἶνε ἡ μελέτη περὶ τῆς σχέσεως τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν ἰατρικήν. Περιφημότατοι εἶνε οἱ δύο χριστιανοὶ ἰατροὶ Κοσμᾶς καὶ Δαμιανός, οἱ διὰ τὴν ἀνιδιοτέλειαν αὐτῶν ἀνάργυροι ἐπικληθέντες. Περὶ τούτων καὶ ἄλλων χριστιανῶν ἰατρῶν, περὶ τῆς χρήσεως τῶν φαρμάκων καὶ τῆς τροφῆς εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικοὺς χρόνους πραγματεύεται ἐξαιρέτως ὁ A. Harnack, Medizinisches aus der ältesten Kirchengeschichte, ἐν Λειψίᾳ 1892 (=Texte und Untersuchungen herausgegeben von O. v. Gebhardt und Ad. Harnack Bd. 8 Haft 4).

7. Μεγάλην σημασίαν ἀπέκτησεν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ βιολογίᾳ ἡ ἀλληγορικὴ ἐξήγησις. Π. χ. κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμβρύου καὶ κατὰ τὴν σῆψιν σημασίαν εἶχον ἡμέραι τινὲς (ἡ τρίτη, ἐνάτη καὶ τεσσαρακοστή), ἐξ οὗ ἐξηγεῖται ἡ συνήθεια τῶν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας μνημοσύνων τῶν θανόντων. Εἰς τοῦτο ἀναφέρεται ἡ εἰς Ἰωάννην Λυδὸν περὶ μηνῶν IV 21 ἀναγομένη, ἐν ἀπειραρίθμοις χειρογράφοις καὶ διαφόροις παραλλαγαῖς συχνάκις ὑπὸ τὸ ἐφθαρμένον ὄνομα τοῦ φιλοσόφου Σπλησίου παραδοθεῖσα πραγματεία περὶ τῶν μνημοσύνων: Περὶ γενέσεως ἀνθρώπου καὶ ὅθεν τρίτα καὶ ἔννατα καὶ τεσσαρακοστὰ (ἢ ὁμοίως πως ἐπιγραφομένη). Τοιοῦτον κείμενον ἐξέδωκεν ἐκ κώδ. οὐατικανοῦ 12 ὁ E. Rohde, Acta societatis philol. Lips. 1 (1872) 28. — Ἔπειτα ἐξέδ. ἓν κείμενον ἐκ κώδ. παρισιανοῦ (suppl. gr.) 607 Α ὁ M. Treu, Excerpta anonymi Byzantini, Programm, ἐν Ohlau 1880 σ. 41. — Τέλος ἐξέδ. τρεῖς διασκευὰς τῆς διατριβῆς ἐπὶ τῇ βάσει πολυαρίθμων χειρογράφων ὁ K. Krumbacher, Studien zu den Legenden des hl. Theodosios, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1892 σ. 341-355. — Πρβ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ E. Rohde, Σπλήνιος, Acta soc. phil. Lips. 5 (1875) 303 ἑ. καὶ R. Förster ἐν Jahns Jahrbücher 113 (1876) 215 ἑ. — Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου: G. Vitelli, De generatione hominis, ἐν Studi ital. di filologia classica 2 (1893) 138.

8. Ὀνομασίαι τοῦ ἰατροῦ: Ἤδη ὁ Παλλάδιος, ὅστις πι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θανῶς ἤκμασε κατὰ τὸν ε΄ αἰῶνα (πρβ. H. Haeser, Lehrbuch der Geschichte der Medicin I γ΄ ἐκδόσ. 456) φέρει τὸν προφανῶς δημοτικὸν τίτλον ἰατροσοφιστής, ὅστις ἀρχικῶς βεβαίως ἐσήμαινε τὸν διδάσκαλον τῆς ἰατρικῆς, εἶτα δὲ πεπαιδευμένον ἰατρὸν καὶ διεσώθη μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἄλλη ὀνομασία εἶνε ἀκτουάριος, ὅπερ ἐπὶ Βυζαντηνῶν ἐσήμαινε τὸν ἰατρὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς. Δὲν εἶνε τόσον κολακευτικὸς καὶ ἀρχικῶς μάλιστα ἴσως ἦτο εἰρωνικὸς ὁ τίτλος μυρεψός. Οἱ τίτλοι οὗτοι δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς οἰκογενειακὰ ὀνόματα.

9. Φυσιογνωμική: Εἰς τὸν συγγενῆ τοῦτον πρὸς τὴν ἰατρικὴν κλάδον, ὅστις πολλῆς θεραπείας ἔτυχε κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης, οἱ Βυζαντηνοὶ ὀλίγον εἰργάσθησαν. Τῶν βυζαντηνῶν χρόνων ἴσως εἶνε ἡ διατριβή, ἥτις ἔν τινι κώδικι ῥικκαρδιανῷ ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰωάννην Μαυρόπουν καὶ ὑπὸ ὄνομα τοῦτο ἐξεδόθη ὑπὸ Α. Μουστοξύδου, Συλλογὴ ἑλληνικῶν ἀνεκδότων τετράδιον β΄, ἐν Βενετίᾳ 1816. Νῦν εὑρίσκεται μετὰ τῶν ἀρχαίων φυσιογνωμικῶν συγγραμμάτων ἐν τῇ ἐξαιρέτῳ ἐκδόσει ὑπὸ R. Förster, Scriptores physiognomici Graeci et Latini (ἐν τόμοις δυσί, ἐν Λειψίᾳ, Bibliotheca Teubneriana 1893) τόμ. 2ῳ σ. 225-232. Αὐτόθι σελ. 233-352 πλουσία συλλογὴ χωρίων φυσιογνωμικοῦ περιεχομένου ἐκ τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν συγγραμμάτων. — Πρβ. H. Usener, De Stephano Alexandrino, ἐν Βόννῃ 1880 σ. 15 ἑ.

260. Μαθηματικὴ καὶ ἀστρονομία (ἔτι δὲ ἀστρολογία καὶ μαντική). Ἐν τῇ ἀριθμητικῇ, γεωμετρίᾳ, γεωδαισίᾳ καὶ ἀστρονομίᾳ οἱ Βυζαντηνοὶ σχεδὸν τίποτε δὲν παρήγαγον ἐπὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα. Ἐπὶ Παλαιολόγων μόλις, τοῦτο μὲν διδασκόμενοι ἐκ τῆς περσικῆς καὶ ἀραβικῆς ἐπιστήμης, τοῦτο δὲ διὰ τὴν καθόλου προαγωγὴν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν σπουδῶν τῶν ἀρχαίων, ἤρχισαν ν' ἀναζωπυρῶσι καὶ τὸν κλάδον τοῦτον. Μετὰ τὰς μεγάλας ἐργασίας τῶν Ἀλεξανδρηνῶν Πάππου (ἐπὶ Διοκλητιανοῦ), Διοφάντου (πιθανῶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ δ΄ αἰῶνος) καὶ Θέωνος (περὶ τὸ 380) ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη ἐθερα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πεύθη κατὰ πρῶτον λόγον ἐν τῇ νεοπλατωνικῇ σχολῇ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ σχολάρχης αὐτῆς Πρόκλος (410-485) συνέγραψε πλὴν πολυαρίθμων φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων καὶ ὑπομνήματα εἰς τὸν Εὐκλείδην· ὁ Μαρῖνος (ἐν τέλει τοῦ ε΄ αἰῶνος) ἔγραψε προοίμιον εἰς τὰς χρονολογίας τοῦ Εὐκλείδου· ὁ Σιμπλίκιος (ἐν ἀρχῇ τοῦ ς΄ αἰῶνος) ἡρμήνευσε πλὴν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τὸν Εὐκλείδην· τέλος συνέγραψεν ὁ φιλόσοφος καὶ γραμματικὸς Ἰωάννης Φιλόπονος ὑπόμνημα εἰς τὴν ἀριθμητικὴν Νικομάχου τοῦ ἐκ Γεράσων, πραγματείαν περὶ ἀστρολάβου κ. ἄ. Καὶ ὁ ἕκτος αἰὼν ἐγέννησε δύο ἄνδρας, οἵτινες ἐχρησιμοποίησαν τὰς μαθηματικὰς σπουδὰς εἰς πρακτικοὺς σκοπούς, τοὺς περιφήμους ἀρχιτέκτονας τῆς ἁγίας Σοφίας Ἰσίδωρον τὸν Μιλήσιον καὶ Ἀνθέμιον τὸν Τραλλιανόν· τοῦ πρώτου ἔχομεν ἀποσπάσματα πραγματείας περὶ κατασκευῆς κοίλων κατόπτρων. Μαθητὴς τοῦ Ἰσιδώρου ἦτο ὁ Εὐτόκιος ἐξ Ἀσκαλῶνος, συγγραφεὺς ὑπομνημάτων εἰς διάφορα συγγράμματα τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ εἰς τὸ περὶ τομῶν κώνων τοῦ Ἀπολλωνίου, ἐν οἷς ἀποδεικνύεται ἐπιμελὴς συλλογεὺς γνώσεων ἐξ εὐρυτάτης μελέτης προερχομένων. Εἰς τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἀνήκει καὶ ὁ Δομνῖνος ὁ Λαρισαῖος, τοῦ ὁποίου ἔχομεν ἀριθμητικῆς ἐγχειρίδιον. Ἡ ζῶσα συνάφεια πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τελευτᾷ εἰς τὸν Στέφανον Ἀλεξανδρέα, ὅστις ἐπὶ Ἡρακλείου εἰργάσθη ὡς διδάσκαλος καὶ συγγραφεύς. Ἐν τοῖς χειρογράφοις ἐπονομάζεται συνήθως φιλόσοφος, μέγας φιλόσοφος, οἰκουμενικὸς ἢ καθολικὸς διδάσκαλος, ἦτο ἑπομένως ὡς ὁ Χοιροβοσκός, ὅστις ὁμοίως καλεῖται οἰκουμενικὸς διδάσκαλος, καθηγητὴς τοῦ ἐν ἔτει 425 ὑπὸ Θεοδοσίου Β΄ ἱδρυθέντος ἐν Κωνσταντινουπόλει πανεπιστημίου. Ἐδίδασκε περὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ περὶ γεωμετρίας, ἀριθμητικῆς, ἀστρονομίας καὶ μουσικῆς. Παρ' αὐτοῦ ἔχομεν ὑπόμνημα εἰς τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ ἑρμηνείας καὶ ἀστρονομικὸν σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον Διασάφησις ἐξ οἰκείων ὑποδειγμάτων τῆς τῶν προχείρων κανόνων ἐφόδου τοῦ Θέωνος. Κατόπιν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προσεκόλλησαν εἰς τὸ περίφημον ὄνομα τοῦ Στεφάνου παντοῖα ἀπόκρυφα, οἷον πραγματείαν περὶ ἀλχημείας, προφητικόν τι βιβλίον (Ἀποτελεσματικὴ πραγματεία), περιέχον προφητείας περὶ Μωάμεθ καὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἰσλαμισμοῦ καὶ πιθανῶς συγγραφὲν περὶ τὸ 775.

Ἀπὸ τοῦ ζ΄ μέχρι τοῦ ιγ΄ αἰῶνος ἡ ἱστορία τῆς μαθηματικῆς παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς δὲν παρέχει τι σπουδαῖον. Ἐκ τοῦ ζ΄ καὶ η΄ αἰῶνος ἔχομεν τὸν ἐνδιαφέροντα πάπυρον, ἀριθμητικὴ Ἀχμίμ, ὅστις εἶνε ἄξιος λόγου ὡς φωτίζων ἡμᾶς περὶ τῆς πρακτικῆς τῶν Βυζαντηνῶν ἀριθμητικῆς. Τὴν πρώτην ὥθησιν πρὸς ἀναζωπύρωσιν τῶν μαθηματικῶν σπουδῶν ἔδωκεν ὁ Λέων ὁ φιλόσοφος ἢ μαθηματικὸς ἐπικαλούμενος, ὅστις ἐπὶ αὐτοκράτορος Θεοφίλου (829-842) δημοσίᾳ ἐδίδασκεν ἐν τῷ ναῷ τῶν τεσσαράκοντα μαρτύρων, κατόπιν δὲ ἔγινε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, τέλος σχολάρχης τοῦ ἐπὶ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Γ΄ διὰ τοῦ καίσαρος Βάρδα ἱδρυθέντος πανεπιστημίου, ἐν ᾧ ἐδίδαξε φιλοσοφίαν. Ἔζη ἀκόμη ἐπὶ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Α΄ (867-886). Μαθήματα τοῦ Λέοντος περὶ Εὐκλείδου ἤκουσεν ὡς φαίνεται ὁ Ἀρέθας (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 233), ὡς ἐξάγεται ἔκ τινος σημειώσεως ἐν τῷ βοδληιανῷ τοῦ Εὐκλείδου κώδικι, ὅστις ἐν ἔτει 888 ἐγράφη χάριν τοῦ Ἀρέθα.

Ἀλλὰ δὲν προέβη τότε μέχρι τοσούτου τὸ πρᾶγμα, ὥστε ν᾽ ἀναζωπυρωθῶσι καὶ καρποφορήσωσιν αἱ μαθηματικαὶ σπουδαί, καὶ ὁ Λέων δὲ αὐτὸς δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος ἀστρολογικῆς καὶ μαγικῆς φαντασιολογίας. Διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ ἑπομένου αἰῶνος οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν ἢ τὴν ἐν ἔτει 938 γραφεῖσαν γεωδαιτικὴν πραγματείαν τοῦ λεγομένου Ἥρωνος τοῦ νεωτέρου, ὅστις ὀρθότερον θὰ ὠνομάζετο ὁ ἀνώνυμος Βυζαντηνὸς γεωδαίτης. Κατὰ τὸν ια΄ αἰῶνα συνεπανίσθη ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς τὸ ἐντελῶς ἀσήμαντον πόνημα περὶ τῶν τεσσάρων μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ἔτι ἀσημαντότερον εἶνε τοῦ Ψελλοῦ τὸ ἀστρονομικὸν πόνημα Περὶ τῆς κινήσεως τοῦ χρόνου, τῶν κύκλων τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελή-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νης, τῆς ἐκλείψεως αὐτῶν καὶ τῆς τοῦ Πάσχα εὑρήσεως (ἐν κώδικι βιενναίῳ φιλολογικῷ ἑλληνικῷ 190). Κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα ηὐνόησεν ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ τὰς ἀστρονομικὰς σπουδάς, ὡς φαίνεται ὅμως αὐτὸν τοῦτον εἵλκυε μᾶλλον τὸ ἀστρολογικὸν αὐτῶν μέρος. Ἴδε κατωτέρω. Περὶ τῶν ἀστρονομικῶν τοῦ Τζέτζη πραγματειῶν ἴδε ἀνωτέρω σελ. 258 ἑ.

Καρποφορωτέρα ἐν τῇ μαθηματικῇ καὶ ἀστρονομίᾳ δρᾶσις, τὰς ἀφορμὰς αὐτῆς λαβοῦσα ἐξ Ἀνατολῆς, ἤρχισε τὸ πρῶτον ἐπὶ Παλαιολόγων. Συμβαίνει νῦν παράδοξος ἀντιμετανάστασις τῶν σπουδῶν τούτων, διότι οἱ Ἕλληνες λαμβάνουσι κατὰ τούτους τοὺς χρόνους γνῶσιν τῆς σοφίας τῶν ἰδίων προγόνων διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῶν Ἀράβων καὶ Περσῶν. Ἡ Μεγάλη σύνταξις τῆς ἀστρονομίας ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν μορφὴν τοῦ Ἀλμαγέστου ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἀνακαινίσεως τῶν ἀστρονομικῶν σπουδῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Ἀλλ' ἡ ἀπ' εὐθείας πηγὴ τοῦ πνευματικοῦ τούτου δανείου ἦτο ἡ Περσία καὶ οὐχὶ ἡ Ἀραβία. Ἐν τέλει τοῦ ιγ' αἰῶνος ἐγνώρισαν οἱ Ἕλληνες τὴν περσικὴν ἀστρονομίαν. Ἐν ἔτει 1322 συνέταξεν ἄγνωστός τις ἑλληνικὴν διασκευὴν τοῦ περσικοῦ ἀστρονομικοῦ συγγράμματος τοῦ Σάμψ Μπουχαρῆ (περσιστὶ Schamsaldîn τοῦ ἐκ Βουχάρας), ἥτις σώζεται ἐν τῷ πολυτίμῳ λαυρεντιανῷ κώδικι 28, 17. Μεγάλως συνέτεινε πρὸς τὴν διοχέτευσιν περσικῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Κωνσταντινουπολίτης ἰατρὸς Γρηγόριος ὁ Χιονιάδης, ὅστις ἐν τῷ ιγ' αἰῶνι ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ ιδ' ἔζη ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ τῆς Τραπεζοῦντος, ἐντεῦθεν δὲ ἀπεδήμησεν εἰς Περσίαν, περσικὰ βιβλία ἀπέκτησε καὶ τὴν περσικὴν γλῶσσαν ἐξέμαθε. Περὶ ἐπιστολῶν τοῦ Χιονιάδου ἴδε ἀνωτέρω σελ. 142 σημ. 4. Βοηθείᾳ τῶν ὑπὸ Χιονιάδου συναχθέντων βιβλίων ἐμύησεν ἔπειτα εἰς τὴν περσικὴν σοφίαν ὁ ἄγνωστος ἄλλως Τραπεζούντιος κληρικὸς Μανουὴλ τὸν ἰατρὸν Γεώργιον τὸν Χρυσοκόκκην. Οὕτως ἐγράφη ἐν ἔτει 1346 τὸ σύγγραμμα: Τοῦ σοφωτάτου ἰατροῦ κυροῦ Γεωργίου τοῦ Χρυσοκόκκη ἐξήγησις εἰς τὴν σύνταξιν τῶν Περσῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκτεθεῖσα πρὸς τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν κυρὸν Ἰωάννην τὸν Χαρσανίτην. Μετὰ τὸν Χρυσοκόκκην συνέγραψεν ὁ μοναχὸς Ἰσαὰκ ὁ Ἀργυρὸς διάφορα ἀστρονομικὰ πονήματα βασιζόμενα ὁμοίως ἐπὶ περσικῶν ἐργασιῶν, οἷον Παράδοσιν εἰς τοὺς περσικοὺς προχείρους κανόνας τῆς ἀστρονομίας, Πραγματείαν νέων κανονίων συνοδικῶν τε καὶ πανσεληνιακῶν, Ὁδηγίας πρὸς κατασκευὴν ἀστρολάβου, Σχόλια εἰς τὸν Πτολεμαῖον καὶ Εὐκλείδην καὶ ἄλλα («Varia collectanea poëtica, logica et astronomica» π. χ. ἐν τῷ κώδικι βιενναίῳ φιλολογικῷ 247). Καὶ ἐπὶ περσικῆς βάσεως καὶ ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου στηρίζεται τὸ ἐκτενέστατον καὶ λογιώτατον ἀστρονομικὸν βυζαντηνὸν σύγγραμμα, ἡ ἀστρονομικὴ τρίβιβλος Θεοδώρου τοῦ Μελιτηνιώτου. Ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ συγγράμματος, ὁ Μελιτηνιώτης ἦτο μέγας σακελλάριος, διδάσκαλος τῶν διδασκάλων τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας καὶ ἀρχιδιάκονος. Ὁ Λέων Ἀλλάτιος θέτει τὴν ἀκμήν του χωρὶς νὰ λέγῃ εἰς τίνα πηγὴν ἀναφέρεται, περὶ τὸ ἔτος 1361. Τὰ περσικὰ συγγράμματα, ἅπερ ἐχρησιμοποίησεν, ἐγνώριζεν ὁ Μελιτηνιώτης μόνον ἐκ μεταφράσεων. Τὸν Πτολεμαῖον καὶ Θέωνα ἐγνώρισεν ἐν πρωτοτύπῳ. Τοιουτοτρόπως ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐπανῆλθον οἱ Ἕλληνες αὖθις εἰς τὰς ἀρχαίας πηγάς, ὅπερ ἐξηγεῖ καὶ τὴν ταχυτάτην καὶ αἰφνιδίαν παῦσιν τῆς περσικῆς ἐπιρροῆς. Ἡ ἀκμὴ τῆς σπουδῆς τῆς περσικῆς ἀστρονομίας παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς περιλαμβάνει εἴκοσι περίπου ἔτη (περίπου 1340-1360). Ἡ ταχεῖα παρακμὴ ἐκδηλοῦται καὶ ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν χειρογράφων. Τοῦ Γεωργίου Χρυσοκόκκη ἔχομεν πολλὰ ἀντίγραφα, τοῦ Ἰσαὰκ Ἀργυροῦ ὀλίγα, τοῦ Θεοδώρου Μελιτηνιώτου ἓν μόνον πλῆρες, τὸν οὐατικανὸν κώδικα 1059.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Μελιτηνιώτου εἶχον ἐπιστρέψῃ Βυζαντηνοί τινες εἰς τὰς πρωτοτύπους ἑλληνικὰς πηγάς. Ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης (πρβ. ἀνωτέρω § 226, 3) ἐσπούδασε τὸν Εὐκλείδην, Πτολεμαῖον, Νικόμαχον, Ἀπολλώνιον Περγαῖον κ. ἄ., συν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔγραψε δὲ καὶ ἀστρονομικὸν βιβλίον: Στοιχείωσιν ἐπὶ τῇ ἀστρονομικῇ ἐπιστήμῃ, ὅπερ σώζεται π. χ. ἐν τοῖς μαρκιανοῖς κώδιξι 329 καὶ 330. Ὑπὸ τοῦ Μετοχίτου εἰσήχθη εἰς τὴν ἀστρονομίαν ὁ μέγας πολυΐστωρ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ὅστις μετὰ ζήλου εἰργάσθη πρὸς διάδοσιν ἀστρονομικῶν γνώσεων καὶ πρὸς διάλυσιν τῶν ὑποψιῶν τοῦ κλήρου, ἂν μὴ τῆς ἐκκλησίας, περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἀστρονομικῶν σπουδῶν, ἃς ἐγέννων αἱ ἀστρολογικαὶ πλάναι. Τοῦ Γρηγορᾶ συγγράμματα ἔχομεν περὶ τῆς κατασκευῆς καὶ χρήσεως τοῦ ἀστρολάβου, ὧν ἡ σχέσις πρὸς τὴν τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου πραγματείαν τοῦ Ἰσαὰκ Ἀργυροῦ δὲν ἠρευνήθη ἔτι, συστατικὴν ὑπὲρ τῆς ἀστρονομίας ἐπιστολήν, ἣν ὡς προοίμιον ἐχρησιμοποίησεν εἰς ἀστρονομικὸν σύγγραμμα ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης (Πρὸς τὸν μέγαν λογοθέτην τὸν συγγραφέα τῆς βίβλου, Παρακλητικὴ περὶ ἀστρονομίας), ἀπολογητικὸν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀστρονομίας (Πρός τινα φίλον, Περὶ τῶν ὑβριζόντων τὴν ἀστρονομίαν) καὶ συγγράμματα περὶ διορθώσεως τοῦ ἡμερολογίου. Δυστυχῶς δὲν ἐφημόσθησαν αἱ πρακτικαὶ περὶ ταύτης προτάσεις αὐτοῦ. Πρβ. Α' τόμου σελ. 593. Καὶ ὁ Νικόλαος Καβάσιλας ἤντλησεν, ὡς ὁ Γρηγορᾶς, ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πτολεμαίου καὶ ὑπεμνημάτισεν αὐτόν.

Συγχρόνως ἀνεκαινίσθησαν καὶ αἱ καθαρῶς μαθηματικαὶ μελέται. Ὁ Μάξιμος Πλανούδης συνέγραψε (πρὸ τοῦ 1310) ὑπόμνημα εἰς τὰ πρῶτα βιβλία τοῦ Διοφάντου καὶ ἀριθμητικὴν κατὰ μέθοδον ἰνδικὴν (Ψηφοφορία κατ' Ἰνδοὺς ἡ λεγομένη μεγάλη), ἐν ᾗ κατὰ πρῶτον ἐπὶ βυζαντηνοῦ ἐδάφους ἐμφανίζεται τὸ ἀριθμητικὸν σημεῖον μηδὲν (τζίφρα). Ὀλίγον ἀργότερα ἔγραψεν ὁ Μανουὴλ Μοσχόπουλος πραγματείαν περὶ τῶν μαγικῶν τετραγώνων, ἧς ἡ πηγὴ δὲν ἀνευρέθη μέχρι τοῦδε. Περὶ τὸν αὐτὸν που χρόνον συνέγραψε Νικόλαος ὁ Ραβδᾶς ὁ Σμυρναῖος, ἐπίκλην Ἀρτάβασδος, ἐπιστολὴν περὶ ἀριθμητικῆς καὶ πραγματείαν περὶ τῆς ἐπὶ τῶν δακτύλων ἀριθμήσεως (Ἔκφρασις τοῦ δακτυλικοῦ μέτρου). Ὁ ἐκ Καλαβρίας μοναχὸς Βαρλαὰμ ἔγραψε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Λογιστικὴν ἐν ἓξ βιβλίοις· περὶ τῶν λοιπῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἴδε Α΄ τόμου σελ. 194. Ἐκ τοῦ τέλους τοῦ ιδ΄ αἰῶνος καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ιε΄ δὲν ἔχομεν πλέον οὐδὲν σπουδαῖον νὰ ἀναφέρωμεν περὶ τῶν μαθηματικῶν καὶ ἀστρονομικῶν σπουδῶν τῶν Βυζαντηνῶν. Ἀλλ᾽ ὅτι ζωηρῶς ἐξηκολούθουν αὗται, ἀποδεικνύουσι τὰ πολυάριθμα χειρόγραφα ἀρχαίων καὶ Βυζαντηνῶν μαθηματικῶν καὶ ἀστρονόμων, τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον.

1. Ἐκδόσεις:

Α. Συναγωγαί: Βυζαντηνὰ συγγράμματα ἀστρονομικοῦ περιεχομένου, οἷον Θεοδώρου Γαζῆ, περὶ μηνῶν, Ἰσαὰκ Ἀργυροῦ πραγματείαν κ. ἄ. περιέχει ἡ μεγάλη συναγωγὴ τοῦ Dionysius Petavius, Vranologion sive systema variorum authorum, qui de sphaera ac sideribus eorumque motibus graece commentati sunt, ἐν Παρισίοις 1630 — M. Thevenot, Mathematicorum veterum etc. opera, ἐν Παρισίοις 1693 (περιέχει σχεδὸν μόνον προβυζαντηνὰ ἔργα). — Συναγωγὴ τῶν Βυζαντηνῶν μαθηματικῶν δὲν ὑπάρχει.

Β. Εἰδικαὶ ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα:

1. Συγγράμματα τοῦ ε΄-ζ΄ αἰῶνος: Πρόκλου ὑπόμνημα εἰς τὸ 1ον βιβλίον τῶν στοιχείων τοῦ Εὐκλείδου: ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Grynaeus ὁμοῦ μὲ τὸν Εὐκλείδην, ἐν Βασιλείᾳ 1533. — Ὑπὸ G. Friedlein, ἐν Λειψίᾳ 1873. — Περὶ σχολίων τοῦ Πρόκλου εἰς τὰ ἀκόλουθα τοῦ Εὐκλείδου βιβλία: C. Wachsmuth, Handschriftliche Notizen über den Commentar des Proclus zu den Elementen des Euklides, ἐν Rhein. Museum 18 (1863) 132-135. — Hultsch, Zu Proklos, ἐν Rhein. Mnseum 19 (1864) 450-455. — J. H. Knoche καὶ F. J. Märker, Ex Procli Successoris in Euclidis elementa commentariis definitionis quartae expositionem etc., Gymnasialprogramm, ἐν Herford 1856. — J. H. Knoche, Untersuchungen über des Proclus Diadochus Commentar zu Euklids Elementen, Gymnasialprogramm, ἐν Her-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ford 1862. — J. H. Knoche, Untersuchungen über die neuaufgefundenen Scholien des Proclus Diadochus zu Euklids Elementen, Gymnasialpr. ἐν Herford 1865. — Th. H. Martin, Procli Diadochi in primum Euklidis elementorum librum commentarii, ἐν Bulletino di bibliografia e storia delle scienze fisiche e matem. 7 (1874) 145-151. — B. Buoncompagni, Intorno al commento di Proclo sul primo libro degli elementi di Euklide, ἐν Bulletino di bibliografia κτλ. 7 (1874) 152-165. — C. Wachsmuth, Ueber die handschriftliche Ueberlieferung von Proclos Commentar zu Euklids Elementen, ἐν Rhein. Museum 29 (1874) 317-320. L. Majer, Proklos über die Petita und Axiomata bei Euklid, Gymnasialpr., ἐν Τυβίγγῃ 1875.

Ἰωάννης Φιλόπονος: Τὴν περὶ ἀστρολάβου πραγματείαν ἐξέδ. ὁ H. Hase ἐν Rhein. Museum 6 (1839) 127-171. Διορθώσεις ὑπὸ P. Tannery, Notes critiques sur le traité de l'astrolabe de Philopone, ἐν Revue de philologie 12 (1888) 60-72. — Τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον βιβλίον Νικομάχου τοῦ ἐκ Γεράσων ἐξέδ. ὁ Rich. Hoche, ἐν τεύχεσι δυσί, ἐν Λειψίᾳ 1864, ἐν Βερολίνῳ 1867. Πρβ. τὰ περὶ τοῦ δευτέρου τεύχους διαληφθέντα ὑπὸ Friedlein ἐν Zeitschrift für Geschichte der Mathematik, Abtheilung: Litteraturzeitung 12 (1867) 86-88.

Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς περὶ κυρτῶν κατόπτρων, ἐξέδ. ὁ A. Westermann, Παραδοξογράφοι, ἐν Braunschweig 1839 σ. 149-158. Νέον ἀπόσπασμα παρὰ Ch. Belger, Ein neues Fragmentum Mathematicum Bobiense, ἐν Hermes 16 (1881) 261-284. — C. Wachsmuth-M. Cantor, Ueber das neue Fragmentum Mathematicum Bobiense, ἐν Hermes 16 (1881) 637-642. — J. L. Heiberg, Zum Fragmentum Mathematicum Bobiense, ἐν Zeitschrift für Mathematik und Physik, Historisch-litterar. Abtheilung 28 (1883) 121-129.

Εὐτόκιος: Τὸ εἰς Ἀρχιμήδην ὑπόμνημα ἐξέδ. ὁ J. L. Heiberg, Archimedis opera omnia cum commentariis Eutocii, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Λειψίᾳ Bibliotheca Teubneriana 1880-1881. — Τὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπόμνημα εἰς Ἀπολλώνιον ἐξέδ. ὁ J. L. Heiberg, Apollonii Pergaei quae graece exstant 2 (ἐν Λειψίᾳ 1893) 168 ἑ., αὐτόθι IV ἑ. εἰδήσεις περὶ τῶν χειρογράφων. — Πρβ J. L. Heiberg, Ueber Eutokios, ἐν Jahns Jahrbücher, συμπληρωτ. τόμῳ 11 (1880) 357-384. — Paul Tannery, Eutocius et ses contemporains, ἐν Bulletin des sciences mathématiques, IIe série 8 (1884) 315-329 (νομίζει ὅτι ὁ Εὐτόκιος τὸ ὕστερώτερον ἐγεννήθη περὶ τὸ 480 καὶ ἀμφιβάλλει ἂν ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἰσιδώρου).

Δομνῖνος: Τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀριθμητικὴν ἐξέδ ὁ Fr. Boissonade, Anecdota gr. 4 (1832) 413-429 — Paul Tannery, Domninos de Larissa, ἐν Bulletin des sciences mathématiques, IIe série 8 (1884) 288-298.

Στέφανος Ἀλεξανδρεύς: Κύριον σύγγραμμα: A. Usener, De Stephano Alexandrino, ἐν Βόννῃ 1880.

2. Συγγράμματα τοῦ η΄-ιγ΄ αἰῶνος: Ἡ ἀριθμητικὴ τοῦ Ἀχμίμ: J. Baillet, Le papyrus mathématique d'Akhmîm, Mémoires publiés par les membres de la mission archéolog. française au Caire sous la direction de M. U. Bouriant, tome IX, fascic. 1, ἐν Παρισίοις 1892 Ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ ἀριθμητικῆς γραφείσης κατὰ τὸν ζ΄-η΄ αἰῶνα, ὅπερ ἀποτελεῖ ἕνα κρίκον ἐν τῇ μακρᾷ ἁλύσει τῆς ἀριθμητικῆς ἐμπειρίας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1700 πρὸ Χριστοῦ συγγραφείσης ἀριθμητικῆς τοῦ γραφέως Ahmes (πάπυρος Rind) μέχρι τῶν ἐν ἔτει 1340 ἐν Κ/πόλει γραφεισῶν, ὑπὸ P. Tannery, ἐν Not. et extraits 32, 1 (1886) 138 ἑ., ἐκδοθεισῶν ἐπιστολῶν τοῦ Σμυρναίου Νικολάου Ραβδᾶ. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ Fr. Hultsch, ἐν Berliner philol. Wochenschrift 14 (1894) 1327-1331 καὶ M. Cantor ἐν Zeitschrift für Mathematik und Physik, Historisch-litterar. Abtheilung 38 (1893) 81-87.

«Ἥρων ὁ νεώτερος»: Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ γαλλικῆς μεταφρ. ἐξέδ ὁ Vincent, Not. et extraits 19 (1858) 2 σ. 348-415. —Πρβ. Th. H Martin, Recherches sur la vie et les ouvrages d' Héron d' Alexandrie, ἐν Mémoires présentés par divers savants à l'académie des inscriptions et belles lettres, Série I ἐν Παρισίοις 1854.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Λέων φιλόσοφος: J. L. Heiberg, Der byzantinische Mathematiker Leon, Bibliotheca Mathematica, Neue Folge 1 (ἐν Στοκχόλμῃ 1887) 33-36. Τὸ αὐτὸ ὀλίγον ἐκτενέστερον εἰς δανιμαρκικὴν γλῶσσαν ἐν Overs. over d. K D. Vindensk Selsk. Forh. 1887 σ. 88-92.

Ψελλός: Τῶν περὶ ἀριθμητικῆς σύνοψις, ἐν Παρισίοις 1538.— P. Tannery, Psellus sur Diophante, ἐν Zeitschrift für Mathem. und Physik, Historische-litter. Abtheilung 38 (1893) 41-45.

3. Συγγράμματα τοῦ ιδ' (καὶ ιε';) αἰῶνος: Θεόδωρος Μετοχίτης: Τὸ προοίμιον τῆς ἀστρονομίας του, ἐν ᾧ ὁ Μετοχίτης ἀφηγεῖται τὰ τῶν σπουδῶν του, ἐξέδ. ὁ Κ. Ν. Σάθας, Μεσαιων. βιβλιοθ. 1 (1872) πε'-ρια'. Αὐτόθι ρια'-ριη' πίναξ τοῦ περιεχομένου τοῦ περὶ ἀστρονομίας συγγράμματος.— Πρβ. J. L. Heiberg, Apollonnii Pergaei quae graece exstant 2 (1893) LXVIII ἑ.— Fr. Boll, Studien zu Claudius Ptolemaeus, ἐν Jahns Jahrbücher, συμπληρωτ. τόμῳ 22 (1894) 54 ἑ

Θεόδωρος Μελιτηνιώτης: Προοίμιον καὶ ἀρχὴν τῆς 'Αστρονομικῆς τριβίβλου ἐξέδ. ὁ Migne, Patr. gr. 149-988-1001.— Περὶ τῶν θεολογ. του συγγραμμ. πρβ Α΄τόμου σ. 267 καὶ 269 σημ. 2.

Τοῦ Βαρλαὰμ ἡ λογιστικὴ ἐτυπώθη τὸ 1600 μετὰ λατινικῆς μεταφρ. — P. Tannery, Le scholie du moine Néophytos sur les chiffres Hindous, ἐν Revue archéolog. III. série 5 (1885) 99-102 — Περὶ Πλανούδη, Μοσχοπούλου καὶ 'Ιωάννου Πεδιασίμου ἴδε τὴν βιβλιολογίαν ἀνωτέρω σ. 276, 279, 299.

Νικόλαος Ραβδᾶς: P. Tannery, Manuel Moschopoulos et Nicolas Rhabdas, ἐν Bulletin des sciences mathém. IIe série 8 (1884) 263-278.— Paul Tannery, Notice sur les deux lettres arithmetiques de Nicolas Rhabdas, Not. et extraits 32, 1 (1886) 121-252 (τὸ ἑλλην. κείμενον μετὰ γαλλ. μεταφρ.). Πρβ τὰ διαληφθέντα ὑπὸ M. Cantor ἐν Zeitschrift für Mathematik und Physik, Historisch-litterar. Abtheil. 32 (1887) 59-62.

Δύο βυζαντηνὰς διατριβὰς περὶ γεωδαισίας, ὧν ἡ μὲν κεῖται ἄνευ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως ἐν κώδικι βιενναίῳ νομικῷ ἑλλην. 10, ἡ δὲ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπὸ τὸ ὄνομά τινος Γεωργίου (γεωμέτρου) ἐν κώδ. παρισιανῷ 2419, ἐξέδ. μετ' ἐκτενοῦς ὑπομνήματος καὶ διαφόρων παραρτημάτων σπουδαίων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀστρονομικῆς ὁ Θεόδ. Οὐσπένσκη, Βυζαντηνοὶ γεωμέτραι. Παρατηρήσεις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀγρονομικῆς ἐν Ὀδησσῷ 1888 (ῥωσσιστί). — Hermann Graff, Ἀνακοίνωσις ἔκ τινος παρισιανοῦ χειρογράφου ἐν Bullettin de l'Acad. imper. de St Pétersbourg 7 (1864) 21-45 (κείμενον ἀνωνύμου ἐκ τοῦ κώδ. παρισιανοῦ 2422: Πόθεν γίνονται κομῆται κτλ.).

Ἀγνώστου προσωπικότητος καὶ ἐποχῆς εἶνε ὁ Ρητόριος, τοῦ ὁποίου σώζει ὁ κῶδιξ βερολίνιος φιλιππ. 1577 φύλ. 139-147 πόνημα: «Θησαυρὸς συνέχων τὸ πᾶν τῆς ἀστρονομίας». Περὶ ἄλλων χειρογράφων τοῦ συγγραφέως τούτου πρβ. Fabricius, Bibliotheca gr. ed Harl. 4, 161· 11, 710.

2. Βοηθήματα:

Α. Γενικὰ συγγράμματα: Εἰς τὰ γενικῶς περὶ τῆς ἱστορίας τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν πραγματευόμενα συγγράμματα αἱ βυζαντηναὶ μελέται συνήθως εἶνε πολὺ παρημελημέναι· ἀλλὰ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς σπουδῆς ἀναγράφομεν τὰ σπουδαιότερα ἐξ αὐτῶν:

1. Σύντομος ἱστορία τῆς μαθηματικῆς, τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, τῆς ἰατρικῆς καὶ γεωγραφίας εἶνε ἡ τοῦ S. Günther, τόμ. V. Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft Abth. 1, ἐν Nördlingen 1888· 2. Auflage ἐν Μονάχῳ 1894. — Περὶ πασῶν τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν πραγματεύονται: ὁ A. G. Kästner, Geschichte der Mathematik, ἐν τόμοις τέσσαρσι, ἐν Γοτίγγῃ 1796-1800. — J. F. Montucla, Histoire des mathématiques, ἐν τόμοις τέσσαρσι, ἐν Παρισίοις 1799-1802. — Ferd. Hoefer, Histoire des mathématiques depuis leurs origines jusqu'au commencement du dix-neuvième siècle, ἐν Παρισίοις 1874. — Heinrich Suter, Geschichte der mathematischen Wissenschaften, εἰς μέρη δύο, ἐν Ζυρίχῃ 1873-1875 (τὸ πρῶτον μέρος, ὅπερ πραγματεύεται περὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μέσου αἰῶνος, εἶνε ἀνεπαρκέστατον). — G. H. Zeuthen, Geschichte der Mathematik im Altertum und Mittelalter, ἐν Κοπεγχάγῃ 1896. — Τὸ σπουδαιότατον σύγγραμμα εἶνε: Moritz Cantor, Vorlesungen

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

über Geschichte der Mathematik, 1. Band, 2. Auflage, ἐν Λειψίᾳ 1894. Εἰς τοὺς βυζαντηνοὺς χρόνους ἀναφέρεται μόνον ὁ πρῶτος τόμος, ὅστις πραγματεύεται ἐν σελ. 457-482 «περὶ τῆς ἐν παρακμῇ ἑλληνικῆς μαθηματικῆς».

2. Γεωμετρία: Chasles, Aperçu historique sur l'origine et le developpement des methodes en géometrie, γ΄ ἐκδόσ. ἐν Παρισίοις 1890.—Chasles, Geschichte der geometrie, γερμανιστὶ ὑπὸ Sohncke, ἐν Χάλλῃ 1839.

3. Ἀστρονομία: Delambre, Histoire de l'astronomie, ἐν τόμοις πέντε, ἐν Παρισίοις 1817-1821. — J. H. v. Mädler, Geschichte der Himmelskunde von der ältesten bis auf die neueste Zeit, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Braunschweig 1873.—Ferd. Höfer, Histoire de l'astronomie depuis les origines jusqu' à nos jours, ἐν Παρισίοις 1873.—R. Wolf, Geschichte der Astronomie, Band 16 der Geschichte der Wissenschaften in Deutschland, ἐν Μονάχῳ 1877.—Τὰς πλείστας καὶ ἐπὶ εὑρειῶν μελετῶν τῶν χειρογράφων στηριζομένας πληροφορίας περὶ τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντηνῆς ἀστρονομίας παρέσχεν ὁ H. Usener, Ad historiam astronomiae symbola, ἐν Βόννῃ 1876.

4. Φυσική: Ferd. Rosenberger, Die Geschichte der Physik in Grundzügen mit synchronistischen Tabellen der Mathematik, der Chemie und beschreibenden Naturwissenschaften sowie der allgemeinen Geschichte, 1 Theil: Geschichte der Physik im Altertum und Mittelalter, ἐν Braunschweig 1882. — Ὀλίγον ἐκτενέστερον εἶνε τὸ εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐκδοθὲν σύγραμμα τοῦ Poggendorff, Geschichte der Physik, ἐν Λειψίᾳ 1879.—August Heller, Geschichte der Physik von Aristoteles bis auf die neueste Zeit. 1. Band: von Aristoteles bis Galilei, ἐν Στουτγάρτῃ 1882. — Συντόμως ἄνευ μαρτυριῶν διέλαβεν ὁ E. Gerland, Geschichte der Physik, ἐν Λειψίᾳ 1892.

Β. Εἰδικὰ συγγράμματα: Herm. Hankel, Zur Geschichte der Mathematik im Altertum und Mittelalter, ἐν Λειψίᾳ 1874.

Περὶ τῆς ἐν Βυζαντίῳ ἐξακολουθήσεως τῶν ἀριθμητικῶν σπουδῶν πληροφορεῖ ἰδίως ὁ P Tannery, Diophanti Ale-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

xandrini opera omnia 2 (1895) Prolegomena — Κύρια συγγράμματα περὶ τῆς ἐν Βυζαντίῳ μελέτης τοῦ Εὐκλείδου: J. L. Heiberg, Litteraturgeschichtliche Studien über Euklid, ἐν Λειψίᾳ 1882 (ἰδίως σ. 186 ἑ. 208 ἑ.) καὶ: J. L. Heiberg, Overleveringen af Euklids Optik, Oversight over d. K. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1895 σ. 117-131. — Πρβ καὶ J. L. Heiberg, Apollonii Pergaei quae graece exstant 2 (1893) Prolegomena.—J. L. Heiberg, Bidrag til Mathematikens Historie hos Byzantinerne, Overs. over d. K. D. Vidensk. Selsk. Forh 1887 σ. 88-96 (περὶ Λέοντος τοῦ φιλοσόφου καὶ Θεοδώρου Μετοχίτου· ὑπογραφὴ τοῦ κώδικος Mutin. II E. 9 τοῦ περιέχοντος τὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου). — J. L. Heiberg, Kleine Anecdota zur byzantinischen Mathematik, ἐν Zeitschrift für Mathematik und Physik 33 (1888), Historisch-litterar. Abtheilung σ. 161-170 (ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ πλεῖστον ἀριθμητικοῦ περιεχομένου ἐκ τοῦ μαρκιανοῦ κώδ 301, λαυρεντ. 28, 7, τῆς Μοδένης II. A. 10, τοῦ οὐατικανοῦ ἑλλην. 1550). — J. L. Heiberg, Den graeske Mathematiks Overleverings historie, Overs. over d. k. D. κτλ. 1896 σ. 77-93 (ἔρευνα πλουσίου περιεχομένου). — Ἐπισκοπεῖ πᾶσαν τὴν ἀρχαίαν καὶ μεσαιων. παράδοσιν τῆς μαθηματικῆς ὁ J. L Heiberg, Verhandlungen der 43. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Köln, ἐν Λειψίᾳ 1896 σ. 27-34. —Paul Tannery, Le calcul des parties proportionelles chez les Byzantins, ἐν Revue des études gr. 7 (1894) 204-209 (ἐξηγήσεις εἰς τὸν ὑπὸ Baillet ἐκδοθέντα πάπυρον) — Klinkerfues, Ueber einen glänzenden Sternschnuppenfall aus dem J. 524 post Chr., ἐν Göttinger Nachrichten 1873 Nr 10 (περὶ τῆς ὑπὸ Θεοφάνους I 286 ἐκδόσ. Βόννης καὶ Μιχαὴλ Γλυκᾶ σ. 500 ἐκδόσ. Βόννης ἀναφερομένης πτώσεως διαττόντων ἀστέρων).

3. Παράδοσις τῶν κειμένων: Σπουδαῖοι μικτοὶ κώδικες εἶνε ὁ οὐατικανὸς 1059, οὐατ. παλατιν. 312, λαυρεντ. πλουτ. 28, 13-14-16-17, βενετικὸς μαρκιανὸς 336, βιενναῖος φιλολ. ἑλλ. 87 καὶ 108, παρισιανὸς 2419, βερολίνιος φιλιππ. 1577 κτλ. — Βιβλιολογικαὶ καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περὶ χειρογράφων πληροφορίαι τῶν ἀνεκδότων καὶ ἀπολεσθέντων ἀστρονόμων καὶ ἀστρολόγων παρὰ Fabricius, Biblioth. gr. ed. Harl. 4, 147-170.

4. Μεγάλην διάδοσιν εἶχον δημώδεις ἀστρονομικαὶ καὶ ἀστρολογικαὶ συναγωγαὶ καὶ πραγματεῖαι πρὸς μετάδοσιν εὐλήπτων τῶν σπουδαιοτάτων γνώσεων. Ἐν αὐταῖς εὑρίσκει τις ἀναμίκτους πληροφορίας περὶ τῶν πέντε ζωνῶν καὶ τῶν πλανητῶν, περὶ τῆς ποιότητος τῶν ζῳδίων, τῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου, τῶν τεσσάρων στοιχείων, περὶ τῆς προγνώσεως ὑγροῦ ἢ ξηροῦ ἔτους, ἢ πολέμου, περὶ νεφῶν, χιόνος, χαλάζης, βροχῆς, ὁμίχλης, κεραυνοῦ καὶ βροντῆς, κομητῶν, σεισμῶν κτλ.

5. Ἀστρολογία. Παρὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀστρονομίαν ἀνεπτύχθη κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων ἡ μυστικὴ ἀστρολογία, ἥτις ἐζήτει νὰ γνωρίσῃ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐθνῶν τὰς μελλούσας τύχας ἐκ τῆς κινήσεως καὶ θέσεως τῶν ἄστρων. Πόσον βαθέως ἦτο ἐρριζωμένη ἡ πίστις αὕτη, ἀποδεικνύουσι τὰ πολυάριθμα κατὰ τῆς ἀστρολογίας διατάγματα τῶν κατὰ τὸν δ΄ αἰῶνα χριστιανῶν αὐτοκρατόρων. Ὁ Ὀνώριος ἐξέδωκε μάλιστα νόμον περὶ ἐξώσεως τῶν μαθηματικῶν ἐκ τῆς Ρώμης καὶ πυρπολήσεως τῶν βιβλίων αὐτῶν. Πρβ. codex Theodosianus edidit J. Gothofredus 3 (ἐν Λουγδούνῳ 1665) 114 ἑ., 124, 134-136 καὶ Hefele, Conciliengeschichte 1 (1855) 744. Παρὰ τὰ τοιαῦτα μέτρα ἐνδιεφέροντο φανερὰ περὶ τῆς ἀστρολογίας καὶ χριστιανοὶ ἀκόμη συγγραφεῖς, ἂν καὶ διὰ φρονίμου τρόπου ἐγνώριζον ν' ἀποφεύγωσι τὴν πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν ῥῆξιν. Τὸ ἀρχαιότατον ὑπὸ χριστιανοῦ συγγραφὲν ἀστρολογικὸν πόνημα εἶνε βεβαίως τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Ἡφαιστίωνος, ὃν ὁ ἐκδότης θεωρεῖ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα νεώτερον τοῦ Φιρμικοῦ Ματέρνου, ἤτοι θέτει εἰς τὰ 380 μετὰ Χριστόν. Ἐξεδόθη ὑπὸ August Engelbrecht, Hephaestion von Theben und sein astrologisches Compendium. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen Astrologie, ἐν Βιέννῃ 1887. Κατόπιν ἀπετόλμησαν νὰ ἀποπειραθῶσι καὶ τὸν μεταξὺ ἀστρολογίας καὶ χριστιανισμοῦ συμβιβασμόν. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔχει ὁ ἀνώνυμος διάλογος Ἑρμιππος, ὅστις ἐγράφη κατὰ τὸν ε΄ ἢ ς΄ αἰῶνα· ἐτυπώθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Bloch, ἐν Κοπεγχάγῃ 1830 νεωστὶ πολὺ ἀκριβέστερον ὑπὸ W. Kroll καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

P. Viereck, Anonymi Christiani Hermippus. De astrologia dialogus, ἐν Λειψίᾳ Bibliotheca Teubneriana 1895. Πρβ. τὰ καλῶς περὶ τούτου διαληφθέντα ὑπὸ P. Wendland ἐν Berliner phil. Wochenschrift 1896 σ. 41 ἑ. καὶ A. Häbler, ἐν Wochenschrift für klass. Philologie 1896 σ 337 ἑ. — Κατὰ τοὺς κατόπιν βυζαντηνοὺς χρόνους ἡ ἀστρολογία ἔζησεν ἀνενόχλητος. Κατ' οὐσίαν ἐπὶ ἀστρολογικῆς βάσεως στηρίζεται ἡ ἀνωτέρω (σελ 430) μνημονευθεῖσα καὶ ἀτόπως εἰς τὸν Στέφανον Ἀλεξανδρέα ἀποδιδομένη προφητεία περὶ Μωάμεθ καὶ τῶν διαδόχων του. Κατὰ τὸν ιβ΄ αἰῶνα βλέπομεν τὸν αὐτοκράτορα αὐτὸν Μανουὴλ φανερὰ θεραπεύοντα τὴν ἀστρολογίαν. Διὸ μοναχός τις ἔγραψε κατὰ τῆς ἀστρολογίας· ὁ αὐτοκράτωρ ἀπελογήθη ἐν πραγματείᾳ σωζομένῃ ἐν τοῖς κώδιξιν οὐατικανῷ 1059 καὶ μαρκιανῷ 324: Πιττάκιον ἐκδοθὲν παρὰ τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως τοῦ πορφυρογεννήτου κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ· γνώμῃ καὶ εἰδήσει καὶ τῶν ἐλλογίμων ἀρχιερέων καὶ συγκλητικῶν ἀρχόντων, πολλῶν γέμον ὑψηλῶν καὶ ἀναγκαίων θεωρημάτων, ἀπολογητικὸν πρὸς γραφήν τινος μοναχοῦ παλατίνου τῆς μονῆς τοῦ παντοκράτορος τὰ τῆς ἀστρονομικῆς τέχνης κακίζουσαν καὶ ἀσέβειαν ἀποκαλοῦσαν τὸ μάθημα. Κατὰ τοῦ ἀπολογητικοῦ τούτου πιττακίου ἔγραψεν ὁ χρονογράφος Μιχαὴλ Γλυκᾶς ἐπιστολὴν σωζομένην ἐν πολλοῖς χειρογράφοις. Ὅτι δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεράπευε τὴν ἀστρολογίαν καὶ ὄχι τὴν ἀστρονομίαν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἰωάννης Καματηρὸς ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὸν τὸ ἀστρολογικόν του ποίημα καὶ ἐκ τῆς γραπτῆς ἀνακλήσεως τῆς πίστεως ταύτης, ἣν ὁ αὐτοκράτωρ μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του ἐνεχείρισεν εἰς τὸν πατριάρχην (Νικήτας Ἀκομινάτος ἐκδόσ. Βόννης 288, 4 ἑ).

Ὅπως ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀστρολογίᾳ ἴσχυσαν ἀνατολικαὶ ἐπιδράσεις. Περὶ τούτων μαρτυρεῖ τὸ βιβλίον: Προγνωστικὸν βιωφελὲς καὶ χρήσιμον ἀντιγραφὲν ἐξ αἰγυπτιακῆς παλαιᾶς βίβλου. Πετώσιρις Νεχεψῷ τῷ τιμιωτάτῳ βασιλεῖ χαίρειν, ὅπερ ἐξέδ. ὁ Jo. Iriarte, Regiae bibliothecae Matritensis codices graeci, ἐν Μαδρίτῃ 1769 σ. 338 ἑ. Κεῖται καὶ ἐν κώδιξι βιενναίῳ ἰατρικῷ 8 καὶ 29 (Nessel), βιενναίῳ φιλολ. 37 καὶ 108 (Nessel), βοδλειανῷ βαροκκιανῷ 70 καὶ 166. Πρβ Fabricius, Bibliotheca gr. ed. Harl. 4, 160, 166.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

6. Χρησμολογικὰ βιβλία: Συγγενῆ πρὸς τὴν ἀστρολογίαν κατὰ τὸν σκοπὸν καὶ τὸ περιεχόμενον εἶνε τὰ χρησμολογικὰ βιβλία· Ἀλλὰ κατ' αὐτῶν προσηνέχθησαν αἱ ἀρχαὶ ἀνεκτικώτεραι ἢ κατὰ τῆς ἀστρολογίας. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἤδη ἐκ τοῦ ὅτι οἱ χρησμοὶ πολλάκις διεδίδοντο ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοκρατόρων καὶ πατριαρχῶν. Χρησμολογικὰ βιβλία ἀπετέλουν μέρος τῆς αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης. Ὁ συνεχίσας τὸν Θεοφάνην (I 22 σ. 36 ἐκδόσ. Βόννης) ἀφηγεῖται ὅτι ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ὑπῆρχεν ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ βιβλιοθήκῃ χρησμολογικὸν βιβλίον, περιέχον ὄχι μόνον προφητείας ἀλλὰ καὶ χρωματιστὰς εἰκόνας μελλόντων αὐτοκρατόρων καὶ παντοίας ἀλληγορικὰς παραστάσεις: Ὁ δὲ χρησμὸς ἦν Σιβυλλιακός, ἔν τινι βιβλίῳ εἰς τὴν βασιλικὴν βιβλιοθήκην ἐναποκείμενος, οὐ χρησμοὺς μόνον ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ μορφὰς καὶ σχήματα ἔχουσα τῶν γενησομένων βασιλέων διὰ χρωμάτων. Ἦν οὖν λέων θηρίον μεμορφωμένον, χῖ στοιχεῖον κεχαραγμένον ἀπὸ τῆς ῥάχεως μέχρι τῆς γαστρὸς αὐτοῦ. Τούτου κατόπιν ἀνήρ τις ἐπιθέων δόρατι καιρίαν ἐδίδου πληγὴν τῷ θηρίῳ διὰ τοῦ χῖ. Ὁμοίως πρὸς τοῦτο τὸ ἐκ τοῦ η΄ αἰῶνος βιβλίον φέρουσιν ἀρκετὰ τῶν διασωθέντων μεταγενεστέρων ἀντιτύπων φανταστικὰς εἰκόνας.

Κατὰ πρῶτον λόγον ἐν τοῖς χρησμολογικοῖς τούτοις βιβλίοις παρατηροῦμεν, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις μυστικαῖς ἐπιστήμαις, ὅτι προβάλλονται ἀνατολικὰ ὀνόματα καὶ ἀπόκρυφα κείμενα, ἵνα τὰ λεγόμενα παραστα-θῶσιν ὡς παλαιὰ σοφία. Συλλογή τις χρησμῶν παρεδόθη ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀστραμψύχου. Τὴν εἰσαγωγὴν ἀποτελεῖ πλαστὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον, πραγματικῶς ὅμως ὁ συγγραφεὺς ἦτο χριστιανὸς καὶ βεβαίως δὲν ἔζησε πρὸ τοῦ ε΄ μετὰ Χρ. αἰῶνος. Ἔκδοσις: Astrampsychi oraculorum decades CIII edidit Rud. Hercher, Programm des Joachims-gymnasiums, ἐν Βερολίνῳ 1863. Ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις ἀνεγινώσκοντο πολὺ οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δανιήλ, τοῦ Μεθοδίου Πατάρων (μᾶλλον Ὀλύμπου) καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ σοφοῦ χρησμοί· σπανιώτερον ἐμφανίζονται ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ πατριάρχης Ταράσιος καὶ ὁ Λατῖνος Θεόφιλος ὡς συγγραφεῖς χρησμῶν.

1. Ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ προφήτου Δανιὴλ ἐξέδ. κατ' ἀρχὰς τεμάχιά τινα ὁ C. Tischendorf, Apocalypses apocryphae, ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Λειψίᾳ 1866 σ XXX ἑ. — Ἓν ἄλλο κείμενον ἐξέδ. ἐκ δύο βενετικῶν καὶ δύο παρισιανῶν κωδίκων ὁ Erich Klostermann, Analecta zur Septuaginta, Hexapla und Patristik, ἐν Λειψίᾳ 1895 σελ. 113-123 (ἐν τοῖς σχολίοις ἐξηγεῖ ὁ συγγρ. τὴν σχέσιν τῆς ὀπτασίας πρὸς τοὺς χρησμοὺς Λέοντος τοῦ σοφοῦ καὶ τὰς ἀποκαλύψεις τοῦ Μεθοδίου Πατάρων, πρὸς τὰς Χιλιάδας τοῦ Τζέτζη, τὸν Κωδινὸν κτλ.). Πρβ. Greg. Kalemkiar, Die siebente Vision Daniels, ἐν Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 6 (1892) 2. καὶ 3. Heft (ἀρμενιακὸν κείμενον καὶ γερμανικὴ μετάφρ. ἀποκρύφου κειμένου, ὅπερ ἀφηγεῖται προφητείας περὶ πολέμων κτλ. ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἀπὸ Κωνσταντίνου μέχρις Ἡρακλείου, ὥστε ἐγράφη πιθανῶς ὑπὸ Ἕλληνός τινος κατὰ τὸν ζ' αἰῶνα) καὶ Erich Klostermann, Zur Apokalypse Daniels ἐν Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft 15 (1895) 147-150 (ἀνακοινώσεις ἐκ τοῦ κώδ. βιενναίου νομ. ἑλλ. 6).

2. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ Μεθοδίου ἐτυπώθη ἐν Monumenta S. Patrum orthodoxographa 1 (ἐν Βασιλείᾳ 1569) 93-99. Αὐτόθι σελ. 100-115 λατινικὰ κείμενα τῶν ἀποκαλύψεων τοῦ Μεθοδίου. — Ἄλλο ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ προσθηκῶν ἐκ τῆς ὀπτασίας Δανιὴλ παρὰ A. Vasilief, Anecdota graeco-byzantina 1 (1893) 33-58. Πρβ. τὴν Praefatio σελ. XXII-XXV. — Λατινικὸν κείμενον ἐν τῇ Maxima bibliotheca veterum patrum 3 (1677) 727-734. — Ἄλλο λατινικὸν κείμενον ἐν Orthodoxographa Theologiae, ἐν Βασιλείᾳ 1555. — Ἐλευθέρα λατινικὴ μετάφρασις ἐν Mirabilis liber ἄνευ τόπου καὶ χρόνου ἐκδόσεως fol. 1 b. — Πολυάριθμοι κώδικες οἷον ἀθηναϊκὸς 1077, νεαπολιτανὸς II A. 17, πατμιακὸς 303, βαλλικελλιανὸς F. 68, βιενν. θεολογ. ἑλλ. 200 (Nessel), ἔτι δὲ οἱ πλεῖστοι τῶν κατωτέρω μνημονευομένων μικτῶν κωδίκων. — Ταράσιος: ἔν τισι μικτοῖς χειρογράφοις οἷον ἀθηναϊκῷ 1256. — Πρὸς καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου τοῦ Μεθοδίου ὁδηγεῖ πως ἡ λατινικὴ μετάφρασις, ἧς τὰ χειρόγραφα ἀνέρχονται μέχρι τοῦ η' αἰῶνος. — Πρὸς ἐξήγησιν: A. N. Veselovskij, Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Μεθοδίου καὶ ἡ βυζαντηνογερμανικὴ φημηγορία τῶν αὐτοκρατόρων, ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1875 τόμ. 178 σ. 283-331. — A. Wirth, Aus

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

orientalischen Chroniken, ἐν Φραγκφούρτῃ 1894 σ. 241-245. — Περὶ Μεθοδίου τοῦ Ὀλυμπίου πρβ. Otto Bardenhewer, Patrologie, ἐν Freiburg, i. Breisgau 1894 σ. 170-173.

3. Χρησμὸς τοῦ Λέοντος: Vaticinium Severi et Leonis imperatorum, in quo videtur finis Turcarum in praesenti eorum imperatore una cum aliis nonnulis in hac re vaticiniis. Latine et ital., ἐν Brescia 1596 (μετὰ 16 χαλκογραφιῶν). — Ὑπὸ P. Lambecius ἐν: Georgii Codini et alterius cujusdam anonymi excerpta de antiquitatibus Cpolitanis, ἐν Παρισίοις 1655 σ. 233-294 (μετὰ τῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις ἀπεικονίσεων καὶ τῶν σχολίων τοῦ Λαμπεκίου καὶ ἀνωνύμου τινός) Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 107, 1129-1168. — Ἀποσπάσματα τῶν χρησμῶν τοῦ Λέοντος καὶ ἄλλων ἐξέδ. ἐκ κώδικος τῆς Κοπεγχάγης ὁ Ch. Graux, Archives des missions scientifiques IIIe série 6 (1880) 218 ἑ. — Περὶ δημώδους τινὸς διασκευῆς πρβ. τὴν § ἐν τῷ τμήματι «δημώδης λογοτεχνία». — Τὰ τῆς παραδόσεως τῶν κειμένων δὲν ἐξηρευνήθησαν ἔτι ἱκανῶς. Σημειωτέοι ἐνταῦθα οἱ κώδικες τοῦ Πανόρμου I. E. 8 (μετ' εἰκονογραφιῶν), βοδλ. βαροκκ. 170 (μετ' ἀπεικονίσεων καὶ τῆς λατιν. μεταφρ. τῶν χρησμῶν τοῦ Λέοντος ὑπὸ Fr. Barrocius), μαρκιανὸς VII 3 (μετ' ἀπεικονίσεων). — Ἀστρολογικὸν ἀπόσπασμα Λέοντος τοῦ σοφοῦ ἐξέδ. ἐκ κώδ. μαρκιανοῦ 366 ὁ Hertlein ἐν Hermes 8 (1874) 173-176.

4. Δὲν ἐδόθη ἔτι προσοχὴ εἰς τὴν: Πρόρρησιν τοῦ ἁγιωτάτου Ἀνδριτζοπούλου πρὸς τὸν Ζωριανὸν κῦριν Μιχαήλ. Πραγματεύεται περὶ τῆς καταλύσεως τοῦ βυζαντηνοῦ κράτους καὶ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου. Ἀρχή: Περὶ τῶν Ρωμαίων βούλομαί σοι γινώσκειν, ὅπερ οὐκ ἔστι δυνατὸν ἐκ τῶν ἄλλων μαθεῖν. Κῶδιξ παρισιανὸς ἑλλ. 2661 ἔτους 1365 φύλ. 208-209.

5. Εἰς τὰ χρησμολογικὰ βιβλία ἀνήκει καὶ τὸ: Περὶ τοῦ θρυλουμένου πτωχοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ βασιλέως, τοῦ γνωστοῦ καὶ ἀγνώστου, τοῦ κατοικοῦντος ἐν τῇ πρώτῃ ἄκρᾳ τῆς Βυζαντίδος κτλ. Κώδικες ἀμβροσιανὸς R. 115. supp. φύλ. 13-15ν, ἀθηναϊκὸς 432, βοδλη. λαυδ. 27, φύλ. 1-6ν μαρκ. VII 3 φύλ. 41-44, μαρκ. ἰταλ. XI 6 φύλ. 100-104, οὐατικ. ἑλλ. 1188 φύλ. 20 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

6. Θεόφιλος: Οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο παραδοθέντες χρησμοὶ μετεφράσθησαν ἐκ τοῦ λατινικοῦ ὑπὸ τοῦ νοταρίου Ἰωάννου Ρυζανοῦ· ὁ τίτλος ἐν κώδ. βοδληιανῷ βαροκκιανῷ 144 φύλλ. 235ν ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἕτεροι χρησμοὶ Θεοφίλου πρεσβυτέρου Ρωμαίων καὶ κληρικοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆς παλαιᾶς Ρώμης μεταβληθείς (!) ἀπὸ Ρωμαϊκὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα διάλεκτον παρὰ νοταρίου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Ρυζανοῦ. Κεῖνται καὶ ἐν κώδ. Τουρίνου 168, b. II 22 (νῦν B. V. 27). Μεταξὺ τῶν λατίνων συγγραφέων τὸ ὄνομα τοῦ ἱερέως τούτου Θεοφίλου οὐδαμοῦ ἀναφέρεται· ἴσως εἶνε πλαστὸν τὸ ὄνομά του.

7. Μεταγενέστερον εἰκονογραφημένον χρησμολόγιον, ὄχι ἀδιάφορον πρὸς ἐξερεύνησιν τῆς ὅλης σειρᾶς τῶν βυζαντηνῶν χρησμολογίων ἐδημοσίευσεν ὁ Γ. Δεστούνης, Συλλογὴν εἰκονογραφημένων χρησμολογίων ἐν χειρογράφοις, ἀναφερομένην εἰς τὸ τέλος τοῦ ις΄ αἰῶνος. Τόμ. 14ος τῶν Drevnosti ἐν Μόσχᾳ 1890.

8. Μικτὰ χειρόγραφα: Κατὰ τὸ πλεῖστον παρεδόθησαν οἱ χρησμοὶ τοῦ Μεθοδίου, Λέοντος καὶ ἄλλων συνηνωμένοι. Τοιαύτας συλλογὰς περιέχουσι π. χ. οἱ κώδικες ἀθηναϊκὸς 1256, ἔτους 1790, ἀθην. 1350 τοῦ ιθ΄ (!) αἰ., ἀθωνιτικὸς 3290. ἀθων. 3293, βοδλ βαροκκ. 144, βοδλ. λαυδ. 27, μαρκ. VII 3 πατμ. 303, Τουρίνου 168, 6. II. 22 (νῦν B. V. 27)· πρβ. Jos. Pasini, Codices mss bibliothecae regii Taurin. Athenaei 1 (1749) 254 ἑ. — Ἐν τῶν περιεργοτάτων μνημείων τῆς μεστῆς προφητικῶν προγνώσεων καὶ εἰς μυστικισμὸν ἀποκλινούσης δημώδους ἱστορίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἶνε ὁ κῶδιξ μαρκιανὸς VI 22 τοῦ ις΄ αἰῶνος. Τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ χρησμολογικὴ χρονογραφία. Ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας μέχρις Αὐγούστου, εἶτα διηγεῖται τὴν ἱστορίαν τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς πολιορκίας τῆς Κρήτης. Τὸ σπουδαιότερον τῆς ἀφηγήσεως ταύτης εἶνε ἡ ἀνάπτυξις τῆς δυνάμεως τοῦ ἰσλαμισμοῦ καὶ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἐπεισοδιακῶς ἐξηγοῦνται χωρία τοῦ Δανιὴλ καὶ ἄλλων προφητῶν ἐν σχέσει πρὸς ἱστορικὰ συμβάντα. Ἐν μέρει ἐν συνειρμῷ πρὸς τὴν ἀφήγησιν, ἐν μέρει ἐν τέλει εὑρίσκονται σιβυλλιακοὶ καὶ ἄλλοι χρησμοί, χωρία περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ τῆς δευτέρας παρουσίας. Ἡ δημώδης πεζὴ γλῶσσα διακόπτεται ἐνιαχοῦ διὰ τριμέτρων ἰαμβικῶν γεγραμμένων ἐν τῇ γρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πτῆ λογίᾳ. Τὸ συνεράνισμα ἀποδίδεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ εἰς αὐτὸν τὸν πολὺν Μεθόδιον Πατάρων (τουτέστι Μεθόδιον τὸν Ὀλύμπιον): Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μεθοδίου ἐπισκόπου Πατάρων λόγος ἠκριβωμένος περὶ τὰς βασιλείας τῶν ἐθνῶν. Ἀρχή: Ἰστέον, ὅτι ἐξελθόντες ὅ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα ἐκ τοῦ παραδείσου παρθένοι ἐτύγχανον. Μοναδικὸν μεταξὺ πάντων τῶν χρησμολογικῶν χειρογράφων εἶνε τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἕνεκα τῶν πολυαρίθμων καὶ ποικίλων ὑπὸ ἐμπείρου χειρὸς ἐκτελεσθεισῶν εἰκόνων.

9. Γενικὰ βοηθήματα: Ign. Döllinger, Der Weissagungsglaube und das Prophetentum in der christlichen Zeit, ἐν Raumer's Historisches Taschenbuch, 5. Folge, Jahrgang 1 (1871) 257-370· ἀνετυπώθη ἐν Kleinere Schriften, ἐν Στουτγάρτῃ 1890 σ. 451-557. — Gerh. v. Zezschwitz, Vom römischen Kaisertum deutscher Nation, ein mittelalterliches Drama Nebst Untersuchungen über die byzantinischen Quellen der deutschen Kaisersage. Ἐν Λειψίᾳ 1877. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ A. v. Gutschmid ἐν Historische Zeitschrift herausgegeben von Sybel, Neue Folge 5 (1879) 145-154 = Kleine Schriften 5 (1894) 495-506 (ἐνταῦθα πραγματεύεται ὁ Gutschmid περὶ Μεθοδίου Πατάρων). Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Μεθοδίου πρὸς δυτικὰς προφητείας πρβ. Fr. Gerss, Die Sybille Gottfrieds von Viterbo in anderer Gestalt, Forschungen zur deutschen Geschichte 19 (1879) 373-396. — Λατινικὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁμιλίαν, ἥτις ἔχει πυρῆνα βυζαντηνὸν σιβυλλιακόν, ἐδημοσίευσεν ὁ C. P. Caspari, Briefe, Abhandlungen und Predigten, ἐν Χριστιανίᾳ 1890 σ. 208 ἑ. πρβ. σ. 429 ἑ. — Franz Kampers, Kaiserprophetien und Kaisersagen im Mittelalter, ἐν Μονάχῳ 1895 σ. 29 ἑ (ἢ περαιτέρω ἐν Βυζαντίῳ ἀνάπτυξις τῆς παλαιᾶς σιβυλλιακῆς παραδόσεως), σ 208 ἑ. (ὁ βυζαντηνὸς πυρὴν τῆς μεσαιωνικῆς τιβουρτιανῆς Σιβύλλης). Τὸ αὐτὸ βιβλίον ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει, ἐν Μονάχῳ 1896 σ. 15 ἑ. Ἡ δευτέρα παρέκβασις δὲν ἀνετυπώθη ἐν αὐτῷ. — Πρβ καὶ W. Bousset, Der Antichrist in der Ueberlieferung des Judentums, des neuen Testaments und der alten Kirche, ἐν Γοτίγγῃ 1895.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

7. Ὀνειροκρίται: *1.* Τὰ Ὀνειροκριτικὰ τοῦ Ἀρτεμιδώρου (ἐπὶ Ἁδριανοῦ) ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον ἐκτενῆ διὰ τὰς δημοτικὰς ἀνάγκας τῶν κατόπιν χρόνων καὶ δύσληπτα, διὸ ἀντικατεστάθησαν ταχέως διὰ συντομωτέρων ἐν ἰαμβικοῖς στίχοις κανόνων. Ὅπως εἰς ὅλας τὰς μυστικὰς ἐπιστήμας ἴσχυσαν καὶ ἐν ταύτῃ πρωΐμως ἤδη ἀνατολικαὶ ἐπιρροαί. Ἀνατολικὴν χροιὰν φέρει τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Ἀστραμψύχου παραδοθέν, ἐξ ἑκατὸν καὶ ἑνὸς τριμέτρων κατὰ στοιχεῖον ἀποτελούμενον διδακτικὸν ποίημα. Ἀρχή: Ἄνθρακι βαίνειν ἐχθρικὴν δηλοῖ βλάβην. Ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ ἔργου, ὅπερ ὁ Σουΐδας ἀναφέρει (ἐν λέξει) καὶ πολλάκις ἐχρησιμοποιήθη, εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξακριβωθῇ, χρησιμοποιουμένης τῆς μετρικῆς ὡς βάσεως τῆς ἐρεύνης. Ἔκδοσις μετὰ λατινικῆς μεταφρ. ὑπὸ Joh. Obsopoeus, ἐν Παρισίοις 1599. — Ἀνετυπώθη ὑπὸ Servatius Gallaeus, ἐν Ἀμστελοδάμῳ 1689. — Ὑπὸ N. Rigault, Artemidori Daldiani et Achmetis Sereimi F. Oneirocritica, Astrampsychi et Nicephori versus etiam oneirocritici, ἐν Παρισίοις 1603 — Κατόπιν ἐξέδ. αὐτὸ ὁ Jo. Meursius, De luxu Romanorum liber singularis, Hagae-Comitis 1605 σ. 77-88· ἀνετυπώθη ἐν Ἀμστελοδάμῳ 1631. — Πρβ. Fabricius, Bibliotheca gr. ed. Harl. 5, 265 ἑ. — Riess, ἐν Pauly's Realenzyklopädie, Neue Bearbeitung 2 (1896) 1796 ἑ.

2. Πολὺ ἐναργεστέρα εἶνε ἡ ἀνατολικὴ ἐπίδρασις ἐν τῷ ὀνειροκρίτῃ τοῦ Ἀχμέτ, ὅστις ἐν κεφαλαίοις 304 περιέχει τὰς περὶ ὀνείρων θεωρίας τῶν Αἰγυπτίων, Περσῶν καὶ Ἰνδῶν. Ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζει ἑαυτὸν ὀνειροκρίτην τοῦ Μαμούν, ἤτοι τοῦ πρώτου ὑπουργοῦ τοῦ Χαλίφου (περὶ τὸ 820 μετὰ Χρ.): Βιβλίον ὀνειροκριτικόν, ὅπερ συνῆξεν καὶ συνέταξεν Ἀχμὲτ υἱὸς Σηρεὶμ ὁ ὀνειροκρίτης τοῦ πρώτου συμβούλου Μαμοῦν. Μετεφράσθη περὶ τὸ 1160 εἰς τὴν Λατινικὴν ὑπὸ Leo Thuscus Ἔτι δὲ ὑπὸ Leunclavius, ἐν Φραγκφούρτῃ 1577 (κατὰ λάθος ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Apomasaris). — Γαλλικὴ μετάφρ. ἐν ἔτει 1581. — Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ὑπὸ N. Rigault, Artemidori Daldiani et Achmetis Sereimi F. Oneirocritica etc., ἐν Παρισίοις 1603. — R. Hercher, Zu Achmets Ὀνειροκριτικόν, ἐν Philologus 10 (1855) 346 ἑ. (σημείωσις ἐκ τοῦ κώδικος βιενναίου φι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λολ. 111). — Προσθῆκαι ἐκ τοῦ κώδικος παρισιανοῦ ἑλλην. 2419 ὑπὸ Ch. E. Ruelle, La clef des songes d'Achmet Abou-Mazar. Fragment inédit et bonnes variantes, ἐν Revue des études gr. 7 (1894) 305-312. — Πρβ. Fabricius, Bibliotheca gr ed. Harl. 5, 266 ἑ. — Περὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ πρωτοτύπου Abu Maʿaschar Djaʿafar b. Muhammed b. Omar al-Balkhi πρβ. M. Steinschneider, Die hebräischen Uebersetzungen des Mittelalters 2 (ἐν Βερολίνῳ 1893) 566-570.

3. Ὁ ἔμμετρος ὀνειροκρίτης τοῦ Ἀστραμψύχου εὗρε μιμητὰς εἰς τοὺς κατόπιν βυζαντηνοὺς χρόνους. Ἐν ἀπειραρίθμοις χειρογράφοις εὑρίσκονται ἰαμβικοὶ ὀνειροκρίται κατὰ στοιχεῖον διατεταγμένοι. Κατὰ τὸ πλεῖστον εἶνε διασκευαὶ τοῦ αὐτοῦ κειμένου, ἂν καὶ φέρονται ὑπὸ διάφορα ὀνόματα καὶ ἐν μέρει παραλλάσσουσιν ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ μάλιστα ἐν χρήσει καὶ ἐν ἀπειραρίθμοις χειρογράφοις ἁπαντῶσα παραλλαγὴ ἀποδίδεται εἰς τὸν πατριάρχην Νικηφόρον. Ἀρχή: Ἄρχε πρὸ πάντων καὶ παθῶν καὶ κοιλίας. Ἐξεδόθη ἐν τῇ συναγωγῇ Rigault. — Συμπληρώσεις ἐκ τοῦ παρισιανοῦ κώδικος 2511 ὑπὸ Ch. E. Ruelle, Vers inédits et bonnes variantes dans l'Onirocriticon de Nicéphore Grégoras, ἐν Revue des études gr. 8 (1895) 251-255 (ἐν τῷ τίτλῳ γραπτέον ἐννοεῖται patriarche ἀντὶ Gregoras — παρὰ τὴν διόρθωσιν ἐν Revue des études gr. 8 (1895) 480. — Ἄλλη ἔκδοσις φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ: Ὀνειροκριτικὸν τοῦ πατριάρχου Κπόλεως κυροῦ Γερμανοῦ. Ἀρχή: Ἀνδρὶ πλακεὶς φιλοῦντι εὔθετον τόδε. Π. χ ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολογ. ἑλλ. 235 φύλ. 311-319. — Τρίτη τις ἔκδοσις ἐκοσμήθη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου. Ἀρχή: Ἄνθραξι βαίνειν ἐχθρικὴν δηλοῖ βλάβην, ὥστε ἴσως εἶνε τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ὑπὸ Rigault ἔνθ' ἀνωτ. ἐκδοθὲν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀστραμψύχου. Π. χ. ἐν κώδικι μαρκιανῷ 608 φύλ. 335ν ἑ. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ (στοιχεῖον Α-Ι) κεῖται ἀνωνύμως ἐν κώδ. Escurial. Φ. III. 7 καὶ ἐκ τούτου ληφθεῖσα ἐξεδόθη ὑπὸ E. Miller, Catalogue des mss grecs de la bibliothèque de l'Escurial σελ. 168-170.

4. Ἐντελῶς διάφορος τῶν τῆς ὁμάδος ταύτης εἶνε ὁ κατὰ στοιχεῖον ἐν πεζῷ λόγῳ ὀνειροκρίτης, ὅστις ἀσυστόλως ὡς βιβλίον τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προφήτου Δανιὴλ ἀποτείνεται πρὸς τὸν βασιλέα Ναβουχοδονόσορα: Ὀνειροκριτικὸν βιβλίον τοῦ προφήτου Δανιὴλ πρὸς τὸν βασιλέα Ναβουχοδονοσὸρ κατὰ ἀλφάβητον. Ἀρχή: Ἀργυρᾶ ἢ χρυσᾶ πετεινὰ ἐὰν ἴδῃς, ἄκαιρον μάχην σημαίνει Π.χ. ἐν κώδικι βερολινίῳ φιλιππ. 1479 φύλ. 4ν-10ν. — Ἀναγραφὴ Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀναφερομένων ὡς ὀνειροκριτῶν, παρὰ Fabricius, Biblioth. gr. ed. Harl. 5, 268 ἑ. — Σπουδαῖαι μαρτυρίαι καὶ ἐξηγήσεις, ἄξιαι προσοχῆς καὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν βυζαντηνῶν ὀνειροκριτῶν, μαγικῶν ῥήσεων κτλ., παρὰ E. Riess, Volkstümliches bei Artemidoros, ἐν Rhein Museum 49 (1894) 177-193. — Πρβ. καὶ τὰ πρὸς ἑλληνικὰ παραγγέλματα συγγενῆ λόγια ἐξ ἰνδικῶν ὀνειροκριτῶν παρὰ R. Pischel ἐν Zeitschrift der deutschen morgenländ. Gesellschaft 40 (1886) 114-119.

8. Βροντολόγια, παλμῶν μαντική, ὀνοματομαντία, βιβλιομαντία, γεωμαντία κτλ. Αἱ μικραὶ περὶ τούτων πραγματευόμεναι διατριβαὶ δὲν ἠρευνήθησαν εἰσέτι οὐδὲ τόσον προσιταὶ κατέστησαν, ὅσον τὰ περὶ ἀστρολογίας, χρησμῶν καὶ ὀνείρων βιβλία.

1. Βροντολόγια: συχνάκις εὑρίσκονται π.χ. ἐν κώδικι οὐατικανῷ 1066 φύλ. 162 ἑ., παρισιανῷ 2118 φύλ. 77-81, ἀμβροσιανῷ E. 81. sup., Φιλιππ. 1577. — Γ. Ι. Καλαϊζάκης, Παντοτεινὸν καλαντάριον, βροντολόγιον καὶ σεισμολόγιον, ἐν Παρνασσῷ 15 (1893) 315-319· 795-800 — Πρβ. C. Wachsmuth ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τοῦ Liber de ostentis τοῦ Ἰωάννου Λαυρεντίου Λυδοῦ, ἐν Λειψίᾳ 1863 σελ. XXXII ἑ. — Βροντολόγιον ἐκ κώδ. ἀμβροσιανοῦ E. 81. sup. ἐξέδ. ὁ R. Wünsch, Zu Lydus de ostentis, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 6 (1897).

2. Ὀλίγα γνωρίζομεν περὶ τῶν μεσαιωνικῶν ἑλληνικῶν βιβλίων περὶ παλμῶν. Περὶ τοῦ συχνάκις ἐκδοθέντος βιβλίου: Μελάμποδος ἱερογραμματέως Περὶ παλμῶν μαντικὴ πρὸς Πτολεμαῖον βασιλέα καὶ ἄλλων τινῶν ὁμοίων ἴδε Fabricius, Biblioth. gr. ed Harl. 1, 116-118. Ἑλληνικὴ περὶ παλμῶν μαντικὴ εὑρίσκεται ὁμοῦ μὲ τὰ ἀπόκρυφα βιβλία τῶν λεγομένων Κυρανιδῶν τοῦ Ἑρμοῦ τρισμεγίστου, περὶ ὧν διέλαβεν ὁ H. Haupt ἐν Philologus 48 (1889) 371-374: Ἑρμοῦ Τρισμεγίστου περὶ τῶν μελῶν τοῦ ἀνθρώπου· ὅταν λαγγεύουν, γνώριζε οὕτως. Πρβ. Wesselofski ἐν τῷ κατωτέρω παρατι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θεμένῳ συγγράμματι. — Ἡ περὶ παλμῶν μαντικὴ μετεβιβάσθη καὶ εἰς τοὺς Σλαύους Πρβ. M. Gaster, Das türkische Zuckungsbuch in Rumänien ἐν Zeitschrift für romanische Philologie 4 (1880) 65-71 (πειρᾶται νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τουρκικὸν πρωτότυπον ῥωμουνικόν τι βιβλίον μαντικῆς παλμῶν, ὅπερ ἐντελῶς παραλλάσσει ἀπὸ τοῦ Μελάμποδος). Περὶ τούτου παρατηρήσεις ὑπὸ A. Wesselofski (A. Veselovskij), Zum rumänischen Zuckungsbuch, ἐν Archiv für slav. Phil. 5 (1881) 469 ἑ.

3. Ἡ ὀνοματομαντία ἀνάγεται συνήθως εἰς τὸν Πυθαγόραν. Ἡ τέχνη αὕτη συνίσταται εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ, ὅστις συνάγεται ἐκ τῶν γραμμάτων τοῦ ὀνόματος καὶ τὸν συνδυασμὸν αὐτοῦ πρός τινα ἄλλον ἀριθμόν, ἐξ οὗ ἔπειτα προγινώσκεται τὸ μέλλον. Κύριον σύγγραμμα: P. Tannery, Notice sur des fragments d'onomatomancie arithmetique, ἐν Notices et extraits 31 (1886) 2, 231-260.

4. Ἡ ἐν τῇ Δύσει πολὺ διαδεδομένη συνήθεια τῆς προγνώσεως τοῦ μέλλοντος διὰ χωρίων βιβλίων περιφήμων, ἱερῶν ἢ θύραθεν, οἷον τοῦ Βιργιλίου καὶ Ὀβιδίου, δὲν ἦτο πολὺ γνωστὴ παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς. Ὑπὸ τὸ ὄνομα Λέοντος τοῦ σοφοῦ κεῖται ἐν κώδικι βερολινίῳ Philippin. 1479 φύλ. 1-4ν: Μέθοδος προγνωστικὴ τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου ἢ τοῦ ψαλτηρίου· ποίημα κυροῦ Λέοντος τοῦ σοφοῦ.—Ἐν κώδικι βιενναίῳ ἱστορ. ἑλλ. 129 φύλλ. 12 κεῖται: Ψαλμοὶ ὠφέλιμοι εἰς πᾶν πρᾶγμαν. Ὁ ζ' ψαλμὸς ὠφέλιμος εἰς ἄνθρωπον δεμένον κτλ.

5. Γεωμαντία: Ἡ γεωμαντία τοῦ Πέρσου φιλοσόφου Ζανάτα, μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ἀρσενίου ἐκ τῆς περσικῆς εἰς πολιτικοὺς στίχους ἑλληνιστί· κεῖται π. χ. ἐν κώδικι βιενναίῳ φιλολ. ἑλλην. 108 (Nessel). Ἔν τινι παρισιανῷ κώδικι (Colbert. 2202) ὀνομάζεται Ἀστράμψυχος ὁ συγγραφεύς. Πρβ. Fabricius, Bibloth. gr. ed. Harl. 11, 582.

6. Ἐξορκισμοὶ κτλ. Περὶ τῆς γραφικῆς ὕλης τῆς πρὸς γραφὴν τῶν ἐξορκισμῶν χρησιμοποιουμένης παρέχει ἐνδιαφερούσας πληροφορίας ἐκ διαφόρων χειρογράφων ὁ Ν. Πολίτης, Παλαιογραφικὴ σταχυολογία ἐκ τῶν μαγικῶν βιβλίων, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 555-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

571.— Παρατηρήσεις εἰς ταῦτα ὑπὸ M. Grünwald, Zu den Zauberbüchern, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 291-293.— Ernst Kuhnert, Feuerzauber, ἐν Rhein. Museum 49 (1894) 37 58 (περὶ τοῦ μεγάλου παρισιανοῦ μαγικοῦ παπύρου καὶ νεοελληνικῶν μαγικῶν κανόνων). Ἱκανὰ τῶν εἰς ταῦτα ἀναφερομένων καὶ παρὰ Rob. Fuchs, Wundermittel aus der Zeit des Galenos, ἐν Jahns Jahrbücher 149 (1894) 137-143.— Leo Allatius, De Graecorum hodie quorundam opinationibus epistola. Appendix τοῦ συγγράμματος: De templis Graecorum recentioribus, ἐν Κολωνίᾳ 1645.— Ἡ πολὺ πλουσία βιβλιολογία περὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν τῶν νέων Ἑλλήνων δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ παρατεθῇ ἐνταῦθα.

261. Ζωολογία, βοτανική, ὀρυκτολογία, ἀλχημία. Καὶ ἐν Βυζαντίῳ ὡς καὶ ἐν τῇ Δύσει δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν, ὅπως νοοῦμεν αὐτὰς σήμερον, ἐν τοῖς κλάδοις τούτοις, ἐπομένως οὐδὲ περὶ πρωτοτύπου συγγραφικῆς παραγωγῆς, πηγαζούσης ἐξ ἐκείνων. Ἀραιαί τινες μόνον σπουδαὶ περὶ τοὺς ἀρχαίους παρατηροῦνται περὶ τὰς μαθήσεις ταύτας, πᾶσα δὲ ἡ λοιπὴ ἐνασχόλησις ὁρμᾶται ἐκ φανταστικῶν ὑποθέσεων, παραδοξολογημάτων καὶ μυστικῶν θεωριῶν.

Πρῶτος ἐν τοῖς βυζαντηνοῖς χρόνοις περὶ ζωολογίας γράψας εἶνε Τιμόθεος ὁ Γαζαῖος, ὅστις ἤκμαζεν ἐπὶ Ἀναστασίου Α΄. Ὁ Σουΐδας ἐν λέξει Τιμόθεος ἀναφέρει βιβλία αὐτοῦ περὶ ζώων τῶν Ἰνδιῶν. Δυστυχῶς μόνον ἐκλογὰς ἐξ αὐτῶν ἔχομεν. Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα βυζαντηνῶν χρόνων τοῦτο τὸ εὐχάριστον γνωρίζομεν, ὅτι εὗρε σπουδαστὰς καὶ ἐπεξεργαστὰς τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ περὶ τὰ ζῶα ἱστορία. Πρβ. Α΄ τόμ. σ. 533 ἑ. Πρὸς τὴν ζωολογίαν σχετίζονται τὰ ἐν Βυζαντίῳ πολὺ διαδεδομένα βιβλιάρια περὶ τῆς ἀνατροφῆς ἱεράκων, πτηνῶν καὶ κυνῶν. Τὸ περὶ τῆς τῶν ἱεράκων ἀνατροφῆς τε καὶ θεραπείας συνέγραψεν ὁ ἀνωτέρω (§ 259) μνημονευθεὶς ἰατρὸς Δημήτριος Πεπαγωμένος. Εἰς τὸν αὐτὸν ἀποδίδεται, ἀλλ' ὄχι καλῶς μεμαρτυρημένον καὶ ἐν κυνοσόφιον. Ἀμφότερα τὰ πονημάτια μετά τινος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὀρνεοσοφίου ἐξέδωκεν ὁ R. Hercher, Aeliani varia historia 2 (ἐν Λειψίᾳ 1866) 333 ἑ., 517 ἑ. 585 ἑ. Πρβ. H. Röhl, Zu Demetrios Hierakosophion § 233, Jahns Jahrbücher 117 (1878) 588. Ἀνώνυμον ἱερακοσόφιον ἐξέδωκε μετὰ γερμανικῆς μεταφράσεως ἐκ βιενναίου χειρογράφου ὁ Hammer-Purgstall, Falknerklee, bestehend in drey ungedruckten Werken über die Falknerey, ἐν Πέστῃ 1840 σ. 81-93. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλιαρίου ἔχει οὕτως: Ἱερακοσόφιν εἰς ἰατρείαν ὀρνέων καὶ εἰς κοπὰς καὶ χρῶμα οἷον ζαγάνων, φαλκονίων, πετριτῶν, ἱερακίων, τζουρακίων καὶ ὀξυπτερύγων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος συνέγραψεν ὁ ἐπαίτης ποιητὴς Μανουὴλ Φιλῆς μέγα διδακτικὸν ποίημα περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν ζώων καὶ ποιητικὴν περιγραφὴν τοῦ ἐλέφαντος. Πρβ. τὴν β Φιλῆς ἐν τῷ τμήματι περὶ τῆς ἔξω ποιήσεως. Τὸ σπουδαιότατον περὶ ζωολογίας βιβλίον τῶν βυζαντηνῶν χρόνων ἦτο ὁ Φυσιολόγος. Πρβ. τὴν περὶ αὐτοῦ παράγραφον ἐν τῷ περὶ δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως τμήματι.

Περὶ τὴν βοτανικὴν ἐνησχολήθησαν οἱ Βυζαντηνοὶ σχεδὸν μόνον πρὸς τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς χρήσεως τῶν βοτανῶν καὶ καρπῶν. Διὸ πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὰς σπουδαιοτάτας εἰδήσεις περὶ τῶν βοτανικῶν γνώσεων τῶν Ἑλλήνων τοῦ μέσου αἰῶνος ἐν τοῖς ἀγρονομικοῖς, ἰατρικοῖς καὶ φαρμακολογικοῖς αὐτῶν βιβλίοις. Πρβ. Α' τόμου σελ. 529 ἑ., τοῦ παρόντος σ. 414 ἑ. Ἀνώνυμον ἑλληνικὸν ποίημα περὶ τῶν δυνάμεων τῶν βοτανῶν, ὅπερ σώζεται ἐν τῷ περιφήμῳ βιενναίῳ κώδικι τοῦ Διοσκορίδου, ἐξέδωκε πρὸ χρόνων ὁ M. Haupt, Berliner Index lectionum 1873/74. Διεσκορπισμέναι περὶ φυτῶν παρατηρήσεις εὑρίσκονται ἐν γεωγραφικοῖς καὶ ἱστορικοῖς συγγράμμασιν, ἰδίως παρὰ Κοσμᾷ Ἰνδικοπλεύστῃ (ἴδε ἀνωτέρω σ. 12 ἑ.) καὶ Μιχαὴλ Γλυκᾷ (ἴδε Α' τόμου σ. 773 ἑ.). Οὐδὲν ἀκριβέστερον εἶνε μέχρι τοῦδε γνωστὸν περὶ τοῦ π. χ. ἐν κώδικι οὐατικανῷ παλατίνῳ 77 σωζομένου πονήματος τοῦ Νεοφύτου Προδρομηνοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν τῇ ὀρυκτολογίᾳ ἐπικρατεῖ ἀποκλειστικώτερον ἢ ἐν τῇ ζωολογίᾳ ὁ χαρακτὴρ τοῦ μυστικισμοῦ, πέραν δὲ τῆς σπουδῆς τῶν ὑποτιθεμένων μυστικῶν δυνάμεων τῶν ὀρυκτῶν δὲν προέβησαν οἱ Βυζαντηνοί. Τοῦτον τὸν τρόπον τῆς ἀντιλήψεως μαρτυρεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ τὸ ὄνομα σωζόμενον πονημάτιον Περὶ λίθων δυνάμεων, ὅπερ ἐξεδόθη ὑπὸ Ideler, Physici et medici graeci minores 1 (1841) 244 ἑ. Οὐδὲν γνωρίζομεν λεπτομερέστερον περὶ τοῦ πονήματος τοῦ Νείλου Διασωρηνοῦ περὶ λίθων, πρβ. σ. 306ἑ.

Στενῶς πρὸς τὴν ὀρυκτολογίαν συνδέεται ἡ ἀλχημία, ἤτοι ἡ τέχνη τῆς μεταβολῆς μετάλλων εἰς ἄλλα, ἥτις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συνήθως καλεῖται τέχνη ἱερά, θεία καὶ ἱερά, μεγάλη καὶ ἱερὰ τέχνη. Κατ' οὐσίαν αἰγυπτιακῆς ἀρχῆς, ἀναμφιβόλως ὁρμηθεῖσα ἐκ τῆς καθαρῶς πρακτικῆς βάσεως τοῦ χρωματισμοῦ τῶν μετάλλων καὶ τῆς νοθεύσεως αὐτῶν, κατόπιν συσχετισθεῖσα πρὸς τὴν μαγείαν καὶ ἀστρολογίαν, ἄρχεται λαμβάνουσα σημασίαν ἀξιοπερίεργον ἡ ἀλχημία παρὰ τοῖς Ρωμαίοις καὶ Ἕλλησιν ἀπὸ τοῦ γ' αἰῶνος. Τὰ ἀρχαιότατα ἀλχημικὰ βιβλία ὁ πάπυρος Χ τοῦ Λουγδούνου Βαταυῶν (Leiden) ἐκ τοῦ τέλους τοῦ γ' ἢ τῆς ἀρχῆς τοῦ δ' αἰῶνος, ἡ πραγματεία τοῦ Ψευδοδημοκρίτου Φυσικὰ καὶ μυστικὰ καὶ ἡ λεγομένη χημεία τοῦ Μωϋσέως. Μεγίστην ἐπιρροὴν κατόπιν ἔσχεν ὁ ἐκ Πανοπόλεως τῆς Αἰγύπτου Ζώσιμος, ὅστις ἐν ἀρχῇ πιθανῶς τοῦ δ' αἰῶνος συνέγραψε πόνημα ἐκ πολλῶν βιβλίων συγκείμενον ἀλχημικὸν καὶ ὁμοίου περιεχομένου. Ὡς περιεργείας ἄξιον πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἀπόσπασμά τι τοῦ Ζωσίμου περιέχει τὴν ἀρχαιοτάτην ἑλληνικὴν συνταγὴν περὶ κατασκευῆς τοῦ ζύθου. Ἄλλοι ἀλχημικοὶ συγγραφεῖς εἶνε ὁ Συνέσιος ἐκ τοῦ τέλους τοῦ δ' αἰῶνος (βεβαίως ἄλλος ἢ ὁ περίφημος ὁμώνυμος ἐπίσκοπος) καὶ ὁ Ὀλυμπιόδωρος, ὅστις ἴσως εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ἱστορικός. Δύο ἄγνωστα νῦν ἀλχημικὰ συγγράμματα ἐκοσμοῦντο μὲ τὰ ὀνόματα τῶν αὐτοκρατόρων Ἰουστινιανοῦ καὶ Ἡρακλείου. Ἐκτενὲς ἀλλ' ἐνδεὲς κατὰ τὸ περιεχόμενον σύγγραμμα Περὶ χρυσοποιίας φέρεται, ὄχι ὀρθῶς ὡς φαίνεται,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ μαθηματικοῦ Στεφάνου Ἀλεξανδρέως (ἴδε ἀνωτέρω σ. 430). Τὰ διδάγματα τοῦ Στεφάνου παρεφράσθησαν εἰς βυζαντηνοὺς τριμέτρους ὑπὸ τῶν ἀγνώστου προσωπικότητος καὶ χρόνου ἀλχημικῶν ποιητῶν Ἡλιοδώρου, Θεοφράστου, Ἱεροθέου καὶ Ἀρχελάου. Σπουδαῖοι εἶνε δύο Βυζαντηνοὶ ὑπομνηματισταὶ ἐκ τοῦ ζ' αἰῶνος ὁ «Χριστιανὸς» καὶ ὁ «Ἀνώνυμος». Ἀφοῦ ὅμως ἤδη οἱ παρεπάνω μνημονευθέντες ἀλχημισταὶ δὲν εἰργάζοντο πλέον ἐν τῇ πράξει, εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους ἡ ἀλχημία ἐξηκολούθησεν ὑφισταμένη μόνον εἰς δοκίμιά τινα συγγραφικῆς. Δύο σπουδαῖαι συναγωγαὶ ἀλχημικῶν συγγραμμάτων, περὶ τῆς συγγραφῆς τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν μόνον ὅτι συμπίπτουσιν ἴσως κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν, τὸν ι' δηλονότι, κεῖνται ἐν κώδικι μαρκιανῷ 299 καὶ ἐν κώδικι παρισιανῷ 2327. Ὡς συγγραφεὺς ἐπιστολῆς περὶ χρυσοποιίας μνημονεύεται ὁ Ψελλός. Πρβ. ἀνωτέρω σελ. 70. Ὅμοιον σύγγραμμα φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδου. Ἔτι μνημονευτέα ἡ Ἑρμηνεία τῆς ἐπιστήμης τῆς χρυσοποιίας τοῦ μοναχοῦ Κοσμᾶ. Ἀλχημικὴν ὕλην περιέχει ἐν μέρει τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἰωάννου Καναβούτση· πρβ. § 231. Ὅτι ἡ ἀλχημία ἀπὸ τοῦ ς' αἰῶνος δὲν προήχθη πρακτικῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐκπλήττει τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὑπὸ Ἀνατολιτῶν καὶ Δυτικῶν ἐθεραπεύθη ζωηρῶς ἐπὶ μίαν κατόπιν χιλιετηρίδα. Κατὰ τὸν ς' αἰῶνα μετεβιβάσθη ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς Σύρους καὶ ἀπὸ τούτων κατόπιν εἰς τοὺς Ἄραβας καὶ ἀπ' αὐτῶν τέλος εἰς τὴν Δύσιν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἀραβικὸν ἄρθρον ἐν ἀρχῇ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς. Ἐξέλιπε μόλις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἀφοῦ ἐγέννησε πρῶτον τὴν σφριγηλοτέραν κόρην χημείαν.

Ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα:

1. Ζωολογία: Har. Ottmar Lenz, Zoologie der alten Griechen und Römer, deutsch in Auszügen aus deren Schriften nebst Anmerkungen, ἐν Gotha 1856. — Carus, Geschichte der Zoologie bis auf J. Müller und Ch. Darwin, ἐν Μονάχῳ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1872. — Ferd. Hoefer, Histoire de la Zoologie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, ἐν Παρισίοις 1873 (μόνον ὡς διάγραμμα καὶ ἐπιπολαίως). — Περὶ τῶν νεοελληνικῶν ὀνομάτων ζώων ἴδε D. Bikélas, Sur la nomenclature moderne de la faune grecque, ἐν Annuaire de l'assoc. 12 (1878) 208-237. — Ἄφθονοι πληροφορίαι περὶ πτηνῶν ἐν τῇ νῦν Ἑλλάδι παρὰ Aug. Mommsen, Griechische Jahreszeiten, ἐν Schleswig 1873-1877 σ. 155-330. — Τιμόθεος Γαζαῖος: Ἐκλογὰς τῶν ζωολογικῶν του βιβλίων ἐξέδ. κατὰ πρῶτον ἄνευ ὀνόματος συγγραφέως ὁ Chr. Matthaei, Brevis historia animalium scriptoris anonymi, qui seculo XI. sub Constantino monomacho imperatore Cpoli floruit ἐν τοῖς Ποικίλα ἑλληνικὰ seu Varia graeca, ἐν Μόσχᾳ 1811 σ. 1-90. — Κατόπιν ἐξέδ. τεμάχια τοῦ κειμένου μετὰ προσθηκῶν ὁ M. Haupt, Excerpta ex Timothei Gazaei libris de animalibus, Mauricii Hauptii opuscula 3 (1876) 274-302. — Ὀρνεοσόφιον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκρ. Λέοντος τοῦ σοφοῦ κεῖται π. χ. ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Ἐσκουριὰλ R. III. 9· Ψ. IV. 10· Ω IV. 20 Πρβ. Fabricius, Bibliotheca gr. ed. Harl. 1, 211.

2. Βοτανική: Κύριον σύγγραμμα, ἐν ᾧ ἐπιμελῶς ἐξετάζεται καὶ ἡ ἱστορικὴ ὄψις τοῦ ζητήματος ὑπὸ Ernst H. F. Meyer, Geschichte der Botanik, ἐν τόμοις τέσσαρσι, ἐν Königsberg 1854-1857. — F. Hoefer, Histoire de la botanique, de la minéralogie et de la géologie, ἐν Παρισίοις 1882. — Th. v. Heldreich, Die Naturpflanzen Griechenlands. Mit besonderer Berücksichtigung der neugriech. und pelasg. Vulgarnamen. Ἐν Ἀθήναις 1862 — Theod. v. Heldreich, Pflanzen der attischen Ebene παρὰ A. Mommsen, Griechische Jahreszeiten σ. 471-597. — Περὶ τῆς βοτανικῆς ὀνοματοθεσίας τῶν ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν χρόνων διδάσκει τὸ ἀξιόλογον βιβλίον τοῦ Bernh. Langkavel, Botanik der späteren Griechen vom 3. bis zum 13. Jahrhundert, ἐν Βερολίνῳ 1866. Αὐτόθι σ. XXII ἑ. βιβλιολογικαὶ σημειώσεις περὶ τῆς βοτανικῆς τῶν Βυζαντηνῶν.

3. Ὀρυκτολογία: Περὶ ἑλληνικῶν πηγῶν μεσαιωνικῶν συγγραμ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μάτων περὶ μαγικῶν λίθων πραγματεύεται ὁ V. Rose, Damigeron de lapidibus ἐν Hermes 9 (1875) 471-491.

4. Ἀλχημία:

Α. Ἐκδόσεις: Κυρία συναγωγὴ ἑλληνικῶν ἀλχημικῶν κειμένων: Collection des anciens alchimistes grecs publié par M. Berthelot, avec la collaboration de Ch.-Em. Ruelle, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Παρισίοις 1888, 1893 Ὁ πρῶτος τόμος περιέχει τὴν εἰσαγωγὴν περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀλχημίας μετὰ σημειώσεων περὶ χειρογράφων, ἀπεικονίσεων ἀλχημικῶν σκευῶν κτλ., ὁ δεύτερος τὰ ἑλληνικὰ κείμενα, ὁ τρίτος τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτῶν. Πρὸς κρίσιν τῆς ἐκδόσεως πρβ W. Meyer, Verzeichniss der Hss im preussischen Staate I 1 (1893) 5.— Zosimi Panopolitani de zythorum confectione fragmentum nunc primum graece et latine editum. Accedit historia zythorum sive cerevisiarum etc. scripsit D. Christ. G. Gruner, Solisbaci 1814. — Τὸ ἀπόσπασμα κεῖται καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ τοῦ Berthelot 2, 372. — Alb. Jahn, Chemica graeca e codicibus mss Monacensi 112 et Bernensi 579, ἐν Revue de philologie 15 (1891) 101-115 (βραχεῖαι ἐκλογαὶ ἐξ ἀλχημικῶν συγγραμμάτων τοῦ Στεφάνου Ἀλεξανδρέως, Συνεσίου καὶ Ἡλιοδώρου μετὰ πολυλόγων σχολίων).

Β. Βοηθήματα:

1. Γενικὰ συγγράμματα: K. Chr. Schmieder, Geschichte der Alchemie, ἐν Χάλλῃ 1832. — Ferd. Hoefer, Histoire de la chimie, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Παρισίοις 1842-1843. Κατόπιν διεσκευασμένη ἐν Histoire de la physique et de la chimie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, ἐν Παρισίοις 1872 — Καλὴ ἐπιθεώρησις περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας ἱστορίας καὶ τῆς σημασίας τῆς ἀλχημίας ὑπὸ M. Berthelot, Les origines de l'alchimie, ἐν Παρισίοις 1885 (ἐν παραρτήματι ἀνάλυσις ἀλχημικῶν παπύρων, περιγραφὴ ἑλληνικῶν ἀλχημικῶν χειρογράφων κτλ.). — M. Berthelot, La chimie au moyen âge. Tome 1. Essai sur la transmission de la science antique aux moyen âge. Doctrines et pratiques chimiques. Traditions techniques et traductions arabico-latines. Tome 2. L'alchimie syriaque

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

etc., avec la collaboration du Rubens Duval. Tome 3. L'alchimie arabe etc, avec la collaboration de Houdas, ἐν Παρισίοις 1893.—Σύντομος ἐπιθεώρησις ὑπὸ M. Berthelot, La chimie dans l'antiquité et au moyen âge, ἐν Revue des deux mondes 119 (1893) 315-336.—Herm. Kopp, Die Alchemie in älterer und neuerer Zeit, 2 Theile, ἐν Heidelberg 1886. — H. W. Schäfer, Die Alchemie, ihr ägyptisch-griechischer Ursprung und ihre weitere histor. Entwicklung, ἐν Flensburg 1887.—Ernst von Meyer, Geschichte der Chemie von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, ἐν Λειψίᾳ 1889 (μόνον διὰ βραχυτάτων πραγματεύεται τοὺς ἀρχαίους καὶ μεσαιωνικοὺς χρόνους). — Ἐξαιρέτως πραγματεύεται περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἀλχημίας μέχρι τοῦ ζ' αἰῶνος ὁ Riess, ἐν Paulys Realenzyclopädie, Neue Bearbeitung 1 (1894) 1338-1355. — Γενικὴ ἐπιθεώρησις περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀλχημίας, τῆς ἀστρολογίας, τῆς μαντικῆς κλτ. ὑπὸ Carl Kiesewetter, Die Geheimwissenschaften, ἐν Λειψίᾳ 1895.

2. Εἰδικὰ συγγράμματα: Herm. Kopp, Beiträge zur Geschichte der Chemie. 3. Stücke, ἐν Braunschweig 1869-1875. —M. Berthelot, La chimie des Égyptiens d'après les papyrus de Leide, Annales de chimie et de physique VI. s., tome 9 (1886) 5-65. —M. Berthelot, Sur les commentateurs des vieux alchimistes grecs, ἐν Journal des savants 1889 σ. 106-114 (ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν συναγωγὴν αὐτοῦ). —M. Berthelot, Sur les traces des écrits alchimiques grecs conservées dans les traités latins du moyen âge et sur l'ouvrage intitulé Turba philosophorum, ἐν Journal des Savants 1890 σ 514-523, 573-586.— Paul Tannery, Études sur les alchimistes grecs Synésius à Dioscore, ἐν Revue des études gr. 3 (1890) 282-288.

Γ. Παράδοσις τῶν κειμένων: Πρὸ παντὸς ταῦτα παραδίδουσιν οἱ κώδικες μαρκιανὸς 299 καὶ παρισιανὸς 2327. Ἔτι δὲ οἱ κώδικες λαυρεντ. 86, 16, νεαπολιτανὸς III D. 17-19, Ἐσκουριὰλ Φ. I. 11 καὶ Ψ. I. 13, βερολίνιος φιλιππ. 1510 κ.ἄ. Τὰ χειρόγραφα ἀπαριθμεῖ ὁ H. Kopp, Beiträge zur Geschichte der Chemie, Stück

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2 (1869) 265-315. — Ἀκριβεῖς περιγραφὰς καὶ ἀναλύσεις ὑπὸ M. Berthelot, Les origines de l'alchimie, ἐν Παρισίοις 1885 σ. 335-355 καὶ Collection des anciens alchimistes grecs 1 (1888) 173-219 καὶ 2 (1888) 2. — Τὰ ἐν Ρώμῃ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ ἀλχημιστικὰ χειρόγραφα περιγράφει ὁ André Berthelot, Rapport sur les mss alchimiques de Rome, ἐν Archives des missions scientifiques IIIe série, tome 13 (1887) 819-854.

262. Στρατηγική. Συνήθως ἐπιρρίπτεται κατὰ τῶν Βυζαντηνῶν ἡ μομφή, ὅτι νεκρὰ πολυμάθεια καὶ ἄκαρπος σχολαστικότης εἶνε πᾶσα ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῶν σπουδή· ἀλλ' ὅτι ἡ μομφὴ αὕτη εἰς πολὺ στενώτερα ὅρια πρέπει νὰ περιορισθῇ, ἀπεδείχθη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους κατ' ἐπανάληψιν. Εἷς δὲ ἐκ τῶν κλάδων, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἐφαρμόζεται, εἶνε τὰ πολεμικά. Ὅστις γνωρίζει τὴν πολεμικὴν τῶν Βυζαντηνῶν ἱστορίαν κατὰ τὸν ι'-ιϛ' αἰῶνα, θὰ θαυμάσῃ τὴν ἀρίστην διαμόρφωσιν τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ, δι' ὧν λαμπρὰ ἀποτελέσματα ἐπετεύχθησαν κατ' ἀναριθμήτων βαρβαρικῶν στρατῶν. Ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς τὴν σημαντικὴν ταύτην πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπιστήμης τοῦ πολέμου δὲν βαίνει ἰσαξία ἡ συγγραφικὴ ἐργασία, ὥστε εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ὑπέροχον τακτικὴν τοῦ πολέμου καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ στρατοῦ μόνον ἐκ τῆς μακρᾶς καὶ κραταιᾶς παραδόσεως. Εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν περὶ τοῦ πολέμου πραγματείαν ὀλίγον κατέγιναν. Ὅπως δὲ εἰς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ κατὰ πρῶτον λόγον ἐμελετῶντο, ἀντεγράφοντο καὶ ἐπετέμνοντο τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων, μολονότι δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ συναρμοσθῶσι τὰ διδάγματα αὐτῶν πρὸς τὰς παντάπασι μεταβεβλημένας νέας περιστάσεις τοῦ βυζαντηνοῦ κόσμου. Συναγωγαί, ἐκλογαὶ καὶ παραφράσεις τῶν ἀρχαίων τακτικῶν καὶ πολιορκητικῶν οἷον τοῦ Βίτωνος, Ἥρωνος, Φίλωνος, Ἀθηναίου, Αἰνείου, Αἰλιανοῦ, Πολυαίνου, Ἀπολλοδώρου, Ὀνησάνδρου κ. ἄ. διεσώθησαν ἐν πολλοῖς τῶν Βυζαντηνῶν χειρογράφοις. Καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ ἱστο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρικῇ συλλογῇ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου εὗρε τὴν θέσιν του ἓν κεφάλαιον Περὶ στρατηγημάτων.

Ἡ αὐθυπόστατος τῶν Βυζαντηνῶν ἐργασία ἐν τῇ περὶ τοῦ πολέμου ἐπιστήμῃ περιορίζεται εἰς ὀλίγα συγγράμματα. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ς΄ αἰῶνος συνέγραψεν ὁ Ὀρβίκιος (ἢ Οὐρβίκιος) πονημάτιον Ἐπιτήδευμα ἐπιγραφόμενον, δι' οὗ ἐπρότεινεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον νὰ εἰσαγάγῃ ὡς ἀμυντικὸν ὅπλον τοῦ πεζικοῦ κατὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν βαρβάρων τοὺς μετακινητοὺς κριοὺς (κανόνας). Ἔτι δὲ ἔγραψεν ἐπιτομὴν τῶν τακτικῶν τοῦ Ἀρριανοῦ καὶ ἄρθρον διασωθὲν ἐν τῷ μεγάλῳ ἐτυμολογικῷ περὶ τῶν ὑποδιαιρέσεων τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν (Ὀρβικίου τῶν περὶ τὸ στράτευμα τάξεων). Σύγγραμμά τι διακρινόμενον διὰ τὸ αὐθυπόστατον αὐτοῦ ἔγραψεν ἀνώνυμός τις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ: Πολιτικῆς πρακτικὸν μέρος ἤτοι περὶ τῆς στρατηγικῆς. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ δεικνύει τὴν πρόθεσίν του νὰ γράψῃ καὶ περὶ τοῦ ναυτικοῦ· τούτου οὐδὲν ἴχνος εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἐκδεδομένῳ συγγράμματι, ἀλλ' ἴσως κρύπτεται ἡ ἐργασία αὕτη, περὶ ἧς ὁ συγγραφεὺς δίδει ὑπόσχεσιν, ἐν τῇ δυστυχῶς ὁμοίως ἠκρωτηριασμένῃ πραγματείᾳ ἀνωνύμου τινὸς περὶ τοῦ ναυτικοῦ πολέμου, ἣν ἀνεῦρεν ὁ K. K. Müller καὶ ἐδημοσίευσε. Ὀλίγον βραδύτερον ἐγράφη τὸ Στρατηγικόν, ὅπερ παρεδόθη ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μαυρικίου. Ἀλλ' ἐσωτερικοὶ λόγοι δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ θεωρήσωμεν συγγραφέα τὸν αὐτοκράτορα Μαυρίκιον. Ὁ ἀληθὴς συγγραφεὺς ἴσως εἶνε ὁ Ῥοῦφος ἐκεῖνος, ὅστις ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς νόμοις μνημονεύεται ὡς συγγραφεὺς στρατηγικοῦ βιβλίου. Ὁ λεγόμενος Μαυρίκιος πληροφορεῖ ἀκριβῶς περὶ τῆς διαμορφώσεως καὶ διαιρέσεως τοῦ στρατοῦ, περὶ στρατηγικῆς καὶ τακτικῆς, περὶ ἐνεδρῶν, αἵτινες ἐν τῇ βυζαντηνῷ τακτικῇ ἔχουσι πολλὴν σημασίαν, περὶ τοῦ τρόπου τοῦ μάχεσθαι τῶν Σκυθῶν, Ἀλανῶν, Ἀφρικανῶν καὶ Ἰταλῶν, περὶ αἰφνιδίων πολεμικῶν ἐπιθέσεων, περὶ ὀχυρωτικῆς κτλ. Τὸ βιβλίον εἶνε ἐκ ξένων συγ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γραφῶν συνεράνισμα· ἐντελῶς νέαι εἶνε μόνον αἱ ὀνομασίαι τῶν βυζαντηνῶν ἀξιωμάτων.

Ἐμμέσως ἀνήκει εἰς τὰ βυζαντηνὰ συγγράμματα ἡ λατινιστὶ σωθεῖσα, ἀλλὰ πιθανῶς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μεταπεφρασμένη πραγματεία Μάρκου τοῦ Γραικοῦ περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πυρὸς (Liber ignium ad comburendos hostes)· τὸ βραδύτατα κατὰ τὸν 0' αἰῶνα γραφὲν τοῦτο βιβλίον εἶνε διὰ τοῦτο σπουδαιότατον, διότι παρέχει τὴν ἀρχαιοτάτην ὁδηγίαν πρὸς κατασκευὴν τῆς πυρίτιδος (ignis volans), ἀποτελοῦσα οὕτως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Πυροτεχνικῆς τὴν πρώτην ἀφετηρίαν.

Τὸ πολυτιμότατον περὶ πολεμικῆς τέχνης βιβλίον τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος εἶνε τὸ ἐπιγραφόμενον Τῶν ἐν πολέμοις τακτικῶν σύντομος παράδοσις, ὅπερ παρεδόθη ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοκράτορός τινος Λέοντος· κατὰ νεωτέρας ἐρεύνας πιθανὸν θεωρεῖται ὅτι οὗτος εἶνε ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Ἴσαυρος. Ὁ συγγραφεὺς ἀντλεῖ ἐν μέρει ἐκ τοῦ Μαυρικίου, ἀλλὰ δίδει καὶ πολλὰς πρωτοτύπους ὁδηγίας. Ἰδιαίτερον κεφάλαιον ἀφιερώνει εἰς τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου. Ἐν τῷ περὶ ναυτικοῦ πολέμου κεφαλαίῳ εὑρίσκεται χωρίον σπουδαῖον περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πυρός, ἐξ οὗ ἀσφαλῶς ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ἐπίφοβον τοῦτο μέσον οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἡ πυρῖτις. Πρβ. τὴν ἔκδοσιν τοῦ Meursius-Lamius κεφάλ. 19 § 6 καὶ 56-57 (σ. 828 καὶ 844). Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λέοντος παρεδόθησαν καὶ αἱ Στρατηγικαὶ παραινέσεις ἐκ πράξεων καὶ στρατηγημάτων παλαιῶν ἀνδρῶν, Ρωμαίων τε καὶ Ἑλλήνων καὶ λοιπῶν, ἐν κεφαλαίοις κη'. Ἐπιπολαία ἐπεξεργασία τῆς τακτικῆς τοῦ Λέοντος διεδόθη βραδύτερον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Η' (1025-1028). Ἀσήμαντόν τι συνεράνισμα: Στρατηγικὸν περὶ ἐθῶν διαφόρων ἐθνῶν παρεδόθη ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν κεφάλαιον περὶ στρατηγημάτων τῆς κωνσταντινίου ἐγκυκλο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

παιδείας ἐπεξειργάσθη ὡς φαίνεται ὁ πατρίκιος Βασίλειος Πετεινός. Ὁ αὐτὸς μνημονεύεται ἐν τοῖς χειρογράφοις ὡς συγγραφεὺς τῆς ὑπὸ Φαβρικίου ἐκδοθείσης πραγματείας: Ναυμαγικά· ἀλλ' ἴσως τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν παρεννόησιν τῆς ἐμμέτρου πρός τινα Βασίλειον ἀφιερώσεως. Ἐξ ἀβεβαίων χρόνων προέρχεται ἡ ἐκ τοῦ Ἀθηναίου, Βίτωνος, Ἥρωνος Ἀλεξανδρέως, Φίλωνος καὶ Ἀπολλοδώρου συνερανισθεῖσα πραγματεία Περὶ πολιορκητικῆς, ἥτις ἄνευ ἀποχρώσης μαρτυρίας ἀποδίδεται εἰς Ἥρωνα (τὸν νεώτερον). Περὶ τῶν πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ σχετιζομένων πολεμικῶν συγγραμ. πρβ. Α΄ τόμ. σ. 544 ἑ. Ἀσήμαντος εἶνε ἡ εἰς τὸν Ψελλὸν ἀποδιδομένη πραγματεία Περὶ πολεμικῆς τάξεως, συνεράνισμα κατὰ λέξιν σχεδὸν ἐκ τοῦ Αἰλιανοῦ. Ἐν τέλει μνημονευτέον τὸ πολεμικὸν λεξικόν, ὅπερ πάντως ἐγράφη κατὰ τὸν ι΄ αἰῶνα: Ἑρμηνεία τῶν ἐπὶ στρατευμάτων καὶ πολεμικῶν παρατάξεων φωνῶν.

1. Ἐκδόσεις:

Α. Συλλογαί: H. Köchly καὶ W. Rüstow, Griechische Kriegsschriftsteller, Griechisch und deutsch mit kritischen und erklärenden Anmerkungen, 2 Theile in 3 Bänden, ἐν Λειψίᾳ 1853-1855. Οἱ δύο πρῶτοι τόμοι περιλαμβάνουσιν ἀρχαίους συγγραφεῖς, οἷον τὸν Αἰνείαν Ἥρωνα, Φίλωνα κτλ, ὁ τρίτος τόμος περιέχει τὸ σύγγραμμα τοῦ Βυζαντηνοῦ ἀνωνύμου περὶ τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς μετὰ τριπλοῦ παραρτήματος — Τὰ πολιορκητικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀθηναίου, Βίτωνος, Ἥρωνος, Ἀπολλοδώρου κ. ἄ. ἐξέδ. ὁ C. Wescher, Poliorcétique des Grecs. Traités théoriques, récits historiques, ἐν Παρισίοις 1867. Πρβ. τὰ λεπτομερῶς διαληφθέντα ὑπὸ E. Miller, ἐν Journal des savants 1868 σ. 178-189, 243-258, 305-324 καὶ Carl Müller ἐν Göttinger Gelehrte Anzeigen 1869 σελ. 1-33. Διορθώσεις ὑπὸ C. G. Cobet, Epistola critica ad v. c. Ed. Tournier de fragmentis quibusdam historicorum in codice Athoo repertis et a v d. Car. Wescher primum editis, ἐν Revue de philologie 2 (1878) 188-194. — Κρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τικὴν ἔκδοσιν τοῦ ὅλου ἐσχεδίαζεν ὁ Fr. Haase. Τὰ καταλειφθέντα ὑπ' αὐτοῦ περιῆλθον εἰς τὸν K. K. Müller, παρὰ τοῦ ὁποίου προσδοκᾶται ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ὡραίου σχεδίου.

B. Εἰδικαὶ ἐκδόσεις καὶ σχετικαὶ μονογραφίαι καὶ μεταφράσεις:

1. Ὀρβίκιος: Ed. Rigault μετὰ τοῦ Ὀνοσάνδρου, ἐν Παρισίοις 1599 σ. 69-74. — Ed. Scheffer μετὰ τοῦ Μαυρικίου, ἐν Οὐψάλῃ 1664 σελ. 364-370. — Γαλλικαὶ μεταφράσεις ὑπὸ Ch. Guischardt, Mémoires militaires 2 (La Haye 1758) 104-106. — Τὸ Τακτικὸν ἐξέδ. ὁ R. Förster, Kaiser Hadrian und die Taktik des Urbicius, ἐν Hermes 12 (1877) 449-471. — Τὸ λεξιλογικὸν ἄρθρον καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐν τῇ λονδινίῳ ἐκδόσει τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου τόμ. 9 σ. 945 ἑ.

2. Τὸν ἀνώνυμον Περὶ στρατηγικῆς ἐξέδωκαν ἐκ τοῦ κώδ. παρισιανοῦ 2522 ὁ Köchly καὶ Rüstow, Griechische Kriegsschriftsteller II 2 (1855) 41-209. — Τὴν σχετικὴν ἴσως πρὸς τοῦτο πραγματείαν περὶ τοῦ ναυτικοῦ πολέμου ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδ. ἀμβροσιανοῦ B. 119 Sup. ὁ K. K. Müller, Eine griechische Schrift über Seekrieg, ἐν Würtzburg 1882. Ἰταλικὴ μετάφρασις ὑπὸ F. Corazzini, Scritto sulla tactica navale di anonimo Greco, ἐν Λιβόρνῳ 1883.

3. Maurikios: Πρώτη καὶ μόνη ἔκδοσις ὑπὸ Scheffer, Arriani tactica et Mauricii ars militaris, ἐν Οὐψάλῃ 1664 μετὰ λατιν. μεταφρ. καὶ σχολίων. — Στρατηγικὸν στενὴν συγγένειαν ἔχον πρὸς τὸ τοῦ Μαυρικίου ἐξ. ὁ K. K. Müller, Ein griechisches Fragment über Kriegswesen, Festschrift für Ludwig Urlichs, ἐν Würzburg 1880 σ. 106-138.

Βοηθήματα: F. Salamon, Zur magyarischen Militärgeschichte im Zeitalter der Herzöge, ἐν Βουδαπέστῃ 1877 (βελτιωμένη ἔκδοσις ἐναισίμου διατριβῆς ἐκδοθείσης κατ' ἀρχὰς ἐν Szazadok) οὐγγριστί. Ὁ συγγρ. τῆς εἰς ἐμὲ ἀγνώστου πραγματείας φρονεῖ ὅτι τὸ πόνημα τοῦ Μαυρικίου δὲν ἐγράφη πρὸ τοῦ θ' αἰῶνος. — Jähns ἐν τῇ κατωτέρῳ παρατιθεμένῃ πραγματείᾳ σελ. 152-156. — K. E. Zachariae von Lingenthal, Wissenschaft und

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Recht für das Heer vom 6. bis zum Anfang des 10. Jahrhunderts, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 437-457.

4. Marchus Graecus: Edidit Ferd Höfer, Histoire de la chimie 1 (ἐν Παρισίοις 1842) 491-497. — Πρβ. Jähns ἴδε κατωτέρω σ. 156-158.

5. Τακτικὸν τοῦ Λέοντος: Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἐξέδ. ὁ Meursius τὸ πρῶτον, ἐν Λουγδούνῳ Βαταυῶν 1612. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἀνετυπώθη μετὰ συμπληρώσεων ἐκ νέου χειρογράφου ὑπὸ τοῦ Lamius ἐν τοῖς Opera Meursii 6 (ἐν Φλωρεντίᾳ 1745) 529-920.—Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 107, 669-1120.—Προσθῆκαι ὑπὸ H. Köchly, Selecta quaedam ex ineditis Leonis tacticis capita, ἐν Ζυρίχῃ 1854.

Πολυάριθμοι μεταφράσεις: Λατινιστὶ ὑπὸ John Cheke, ἐν Βασιλείᾳ 1554.—Ἰταλιστὶ ὑπὸ Pigafetta, ἐν Βενετίᾳ 1541.—Γαλλιστὶ ὑπὸ Joly de Maizeroy, Institutions militaires de l' empereur Léon etc, ἐν Παρισίοις 1758-1778.—Γερμανιστὶ ὑπὸ J. v. Bourscheid, Kaiser Leo des Philosophen Strategie und Taktik, 5 Theile, ἐν Βιέννῃ 1777-1781 (στηρίζεται ἐπὶ τῆς εἰρημένης γαλλικῆς μεταφράσεως, ἀλλ' ἔχει ἀξίαν διὰ τὰς σοβαρὰς παρεκβάσεις).—Τὸ περὶ τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου κεφάλαιον μετέφρασε καὶ ἡρμήνευσεν ὁ Fr. Gfrörer, Byzantinische Geschichten 2 (1873) 410-425.— Οὐγγριστὶ μετεφράσθησαν διάφορα μέρη ὑπὸ Karl Szabó, Kleinere historische Schriften. I. die Kriegsorganisation der Magyaren (οὐγγριστί).

Τὴν πραγματείαν στρατηγικὰ παραινέσεις ἐξέδ. τὸ πρῶτον (ἐκ τοῦ λαυρεντιανοῦ κώδικος 75, 6) ὁ J. Melber, Polyaeni strategematon libri octo, ἐν Λειψίᾳ, Bibliotheca Teubneriana 1887 σ. 505-540.

Βοηθήματα: M. Jähns ἴδε κατωτ. σ. 160-171. — K. E. Zachariae von Lingenthal, Wissenschaft und Recht für das Heer vom 6. bis zum Anfang des 10. Jahrh. (I. Die Tactica Leonis), ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896) 298 ἑ.

6. Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος καὶ Κωνσταντῖνος Η΄. ἴδε τὴν βιβλιολογίαν ἐν Α΄ τόμου σελ. 522, 525.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

7. Τὴν εἰς τὸν Βασίλειον Πετεινὸν ἀφιερωμένην πραγματείαν περὶ τοῦ ναυτικοῦ πολέμου ἐξέδ. ὁ Fabricius, Bibliotheca gr. 8 (1717) 136-143.

8. Ψελλός: ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Ψελλός, ἐν Νυρεμβέργῃ 1838 σ 120-124. — Ἀνετυπώθη παρὰ Köchly und Rüstow, Griechische Kriegsschriftsteller II 2 (1855) 234-238.

9. Τὸ στρατιωτικὸν λεξικὸν ἐξεδόθη πολλάκις ὁμοῦ μὲ τὸν Σουΐδαν ἐν τῇ ἐκδόσει ὑπὸ Bernhardy II 2 (1853) 1735-1744. — Καὶ ὁμοῦ μὲ τὸ λεξικὸν τοῦ Θωμᾶ Μαγίστρου ἐν Παρισίοις 1532. — Ἀνετυπώθη ὑπὸ Köchly und Rüstow, Griechische Kriegsschriftsteller II 2 (1855) 217-233.

2. Βοηθήματα:

Α. Γενικὰ συγγράμματα: Εἰς τὰ ἀρχαιότερα συγγράμματα περὶ τῶν ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν πολεμικῶν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἀποκλειστικῶς ἡ ἀρχαιότης. Κύριον σύγγραμμα: W. Rüstow und H. Köchly, Geschichte des griechischen Kriegswesens von der ältesten Zeit bis auf Pyrrhos, ἐν Aarau 1852. — Ἀρκετὰ λεπτομερῶς πραγματεύεται περὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μεσαιῶνος ὁ Max Jähns, Geschichte der Kriegswissenschaften vornehmlich in Deutschland. Erste Abtheilung. Altertum, Mittelalter, XV. und XVI. Jahrhundert, ἐν Μονάχῳ καὶ Λειψίᾳ 1889 (=Geschichte der Wissenschaften in Deutschland, 21. Band).

Β. Εἰδικὰ συγγράμματα: Fr. Haase, Ueber die griechischen und römischen Kriegsschriftsteller, ἐν Jahns Jahrbücher 14 (1835) 88-118. — Fr. Haase, De militarium scriptorum graecorum et latinorum omnium editione instituenda narratio, ἐν Βερολίνῳ (1847). — Th. Gomperz, Zu den griechischen Kriegsschrifstellern. I. Eusebios bei Wescher «Poliorcétique des Grecs», ἐν Zeitschrift für die österreich. Gymnasien 19 (1868) 101-113. — Κύριον σύγγραμμα περὶ τῶν ποινικῶν στρατιωτικῶν νόμων: K. E. Zachariae von Lingenthal, Wissenschaft und Recht für das Heer, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 37-57. — Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπὸ K. K. Müller ἐκδοθείσης πραγματείας περὶ τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου συνετάχθη ἐπὶ τὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δημωδέστερον ὑπὸ E. Jurien de la Gravière, La marine des Byzantins, ἐν Revue des deux mondes 65 (1884) 130-158.

3. Παράδοσις τῶν κειμένων: Ὅπως εἰς τοὺς πλείστους ἄλλους κλάδους τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, τοιουτοτρόπως καὶ εἰς τὸν κλάδον τῶν πολεμικῶν διεκρίθη κατὰ τὴν ἐπιμελῆ τῆς ὕλης συναγωγὴν ὁ δέκατος αἰὼν καὶ πρὸ παντὸς ἡ βασιλεία τοῦ πορφυρογεννήτου Κωνσταντίνου. Τὸ μέγιστον μέρος τῶν σωζομένων ἐκ τῶν ἀρχαίων περὶ τῆς πολεμικῆς συγγραμμάτων ἀνέρχεται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τούτους τοὺς χρόνους. Ἔχομεν συναγωγάς, ἐν αἷς ὑπερισχύει τὸ στοιχεῖον τῆς στρατηγικῆς καὶ τακτικῆς, ἄλλας ἐν αἷς ὑπερισχύει τὸ στοιχεῖον τῆς πολιορκητικῆς καὶ ἄλλας μικτοῦ περιεχομένου. Εἰς τὴν πρώτην ὁμάδα ἀνήκει ὁ κῶδιξ λαυρεντιανὸς 55, 4 τοῦ ι΄/ια΄ αἰῶνος. Τὰ κύρια χειρόγραφα τῆς ὁμάδος τῶν πολιορκητικῶν εἶνε οἱ κώδικες παρισιανὸς (supplem. gr.) 607 τοῦ ι΄ αἰ. καὶ ὁ βιενναῖος φιλολ. ἑλλην. 120 τοῦ ις΄ αἰ. (Nessel). Εἰς τὴν τρίτην ὁμάδα ἀνήκουσιν οἱ κώδικες παρισιανὸς 2442, βαρβερῖνος II 97, οὐατικανὸς ἑλλ. 1164, Ἐσκουριὰλ Υ. III 11, πάντες περγαμηναὶ τοῦ ι΄-ιβ΄ αἰῶνος. Ἰδίαν θέσιν λαμβάνει ὁ ἀμβροσιανὸς B. 119. sup. ὅστις περιέχει κείμενά τινα λείποντα ἐκ τῶν λοιπῶν συλλογῶν (τοὐλάχιστον ὅπως παρεδόθησαν αὗται εἰς ἡμᾶς). Περὶ τῶν χειρογράφων τῶν πολιορκητικῶν πραγματεύεται διεξοδικῶς ὁ C. Wescher, Poliorcétique des Grecs, ἐν Παρισίοις 1867 σ. IX-XL. — K. K. Müller, Handschriftliches zu den Poliorketika und der Geodaesie des sogenannten Hero, ἐν Rhein Museum 38 (1883) 454-463 (περιγραφὴ τοῦ σπουδαίου οὐατικανοῦ κώδικος 1605 τοῦ ια΄ αἰ., τοῦ ἀρχετύπου τοῦ ὑπὸ Wescher χρησιμοποιηθέντος χειρογράφου). — Τὰ χειρόγραφα πάντα ἐταξινόμησεν ὁ K K Müller„ Eine griechische Schrift über Seekrieg. Ἐν Würzburg 1882 σ. 18-39. — Πρβ. καὶ K. K. Müller, Ein griechisches Fragment über Kriegswesen, Festschrift für Ludwig Urlichs, ἐν Würzburg 1880 σ. 106-112. — Καὶ αἱ μονογραφίαι: Bandini, Epistola de celeberrimo codice tacticorum bibliothecae Laurentianae, ἐν Φλωρεντίᾳ 1766. — C. Guil. Müller, De codice Bernensi tacticorum graecorum, ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτ. νόμῳ (=

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Jahns Archiv) 4 (1836) 553-563.— H. Köchly, De scriptorum milit. graecorum codice Bernensi, Index lectionnm. ἐν Ζυρίχῃ 1854. — Περὶ τοῦ κώδικος παρισιανοῦ suppl. gr. 607 πρβ. καὶ G. Meyncke, Ueber die Hs des Aristodemos, ἐν Jahns Jahrbücher 97 (1868) 834-839, Carl. Müller ἐν Göttinger Gelehrte Anzeigen 1869 σ. 3 ἑ. καὶ Rud. Prinz, Aristodemos, ἐν Jahns Jahrbücher 101 (1870) 193-210. — Ch Graux, Notices et extraits d'un ms grec de la bibliothèque de l'université de Bâle, ἐν Annuaire de l'association 9 (1875) 76-89 = Oeuvres de Ch. Graux 2 (1886) 139-149.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

263. Γενικὸς χαρακτηρισμός. «Ποίησιν κατὰ τὴν γνησίαν τῆς λέξεως σημασίαν οἱ Βυζαντηνοὶ δὲν ἐγνώρισαν καὶ ποτὲ δὲν ἀπέκτησαν». Ἡ κρίσις αὕτη [1]) εἶνε σκληρὰ καὶ ἄγαν αὐστηρά. Ἀλλ' ἐὰν θέλωμεν ἁπλῆν τὴν ἀλήθειαν νὰ εἴπωμεν, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αἱ πικραὶ τοῦ Βερνχάρδυ λέξεις ἐφαρμόζονται εἰς τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα οὗτος ὑπ' ὄψιν εἶχε, πλὴν ἀσημάντων ἐξαιρέσεων, αἵτινες ὅμως ἀκριβῶς βεβαιώνουσι τὸν κανόνα. Τὰ μόνα δὲ εἴδη, ἐν οἷς καὶ ὁ Βυζαντηνισμὸς παρήγαγεν ὑπὸ τῆς ἀληθοῦς ποιήσεως ἐμπνευσμένα καὶ πρωτότυπα κατὰ τὴν μορφὴν ἔργα, ἦσαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας σχεδὸν ἄγνωστα, διὸ καὶ ἀπαρατήρητα ἔμειναν. Ὅπως τὰ πεζὰ συγγράμματα τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων ἐθεωροῦντο ἁπλῶς ὡς χρήσιμα εὑρετήρια ἀρχαίων λειψάνων, τοιουτοτρόπως καὶ ἐν τῇ ποιήσει ἐκεῖνα μόνον ἔκριναν προσοχῆς τινος ἄξια, ὅσα ἐσχετίζοντο πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἰδίως τὰ ἔμμετρα μυθιστορήματα, τὰς ποιητικὰς μνημείων περιγραφάς, τὰ ἐπιγράμματα καὶ τὰ διδακτικὰ ποιήματα. Τοὐναντίον τὰ εἴδη ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπήγασαν ἐκ τοῦ ἰδιορρύθμου βίου τοῦ χριστιανικοῦ βυζαντηνοῦ λαοῦ, ἔμειναν παρημελημένα. Ταῦτα δὲν ἔχουσι τὰς ῥίζας των εἰς τὴν ἀρχαιότητα, δὲν ἀπομιμοῦνται ἀρχαῖα πρότυπα, δὲν διαφωτίζουσιν

[1]) Bernhardy, Grundriss der griechischen Litteratur II 2 (1880) 771.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀπ' εὐθείας τῶν κλασικῶν προγόνων τὰ δημιουργήματα, καὶ ὅμως, ἢ μᾶλλον δι' αὐτὸ τοῦτο, εἶνε οἱ μόνοι μάρτυρες, οἵτινες τὴν ἀπόφανσιν ἐκείνην ἀναιροῦσιν· ἐννοοῦμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν δημοτικὴν ποίησιν. Ἐκείνη μὲν πηγάζει ἐκ τῆς νέας ὅλως διόλου ἀρχῆς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἐκ τοῦ μετὰ πάθους ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς θαυμαστῆς ὑπερισχύσεως αὐτῆς καὶ τῶν ἡρωϊκῶν μαρτύρων της, ὑπὲρ τῶν ὑψηλῶν μυστηρίων της· αὕτη δὲ αὐξάνει ὡς αὐτούσιος βλαστὸς ἐκ τοῦ κατ' ἴδιον τρόπον προγεωργηθέντος ἐδάφους τοῦ ἐθνικοῦ βίου τῶν Βυζαντηνῶν. Κοινὸν ὅμως ἀμφοτέρων γνώρισμα εἶνε ὁ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παραδόσεως χωρισμὸς κατά τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν. Ἀμφότερα ἐγκαταλείπουσι τὴν μίμησιν τῶν ἀρχαίων προτύπων, ἀμφότερα εἰσάγουσι νέαν ὕλην εἰς νέους τύπους, ἀμφότερα συνδέονται στενῶς πρὸς τὸ ζωντανὸν αἴσθημα τοῦ συγχρόνου ἔθνους, ἀμφότερα εἶνε αἷμα καὶ σὰρξ ἐκ τοῦ αἵματος καὶ τῆς σαρκὸς τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων.

Ἂν θέλωμεν ἐν παραβολῇ πρὸς ἄλληλα νὰ ἐκτιμήσωμεν τὰ εἴδη ταῦτα κατὰ τὴν λογοτεχνικήν των ἀξίαν, ἀδιστάκτως θὰ θέσωμεν πολὺ ὑπεράνω τῆς δημοτικῆς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν. Τοῦτο δὲ διὰ πολλοὺς λόγους. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἐπελήφθη θεμάτων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν δημοτικότητα ἵστανται πολὺ ὑπεράνω τῆς καλλίστης ὕλης τῆς δημοτικῆς λογοτεχνίας. Πρὸς τούτοις δὲ ἀπέκτησεν ἐν τῇ ἐπὶ τὸ δημωδέστερον συγκερασθείσῃ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσῃ καὶ τῇ ῥυθμικῇ μετρικῇ μέσον ἐκφράσεως ἐξαίρετον, πρὸς πάσας τὰς ἀπαιτήσεις ἀνταποκρινόμενον, ἐνῷ ἡ δημοτικὴ ποίησις μόνον καταφύγιον εἶχε τὸν πολιτικὸν στίχον καὶ τὴν ἄξεστον ἔτι δημώδη γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ λειάνῃ καὶ διαμορφώσῃ ἐπαρκῶς ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὴν ἀποστροφῆς τῆς λογιωτέρας τάξεως.

264. Διαίρεσις. Μέλλοντες ν' ἀποπειραθῶμεν διαίρεσίν τινα τῆς βυζαντηνῆς ποιήσεως κατὰ διάφορα γένη, ἀναγκαζό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μεθα ν' ἀφήσωμεν εἰς ἰδιαιτέραν ἐξέτασιν ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ τὴν δημοτικὴν ποίησιν. Εἶνε εὐνόητον, ὅτι ἐν τῇ βυζαντηνῇ περιόδῳ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς κλασικῆς ποιήσεως μοναδικὴν εἰς τὰ τρία ἀλλεπαλλήλως διαμορφωθέντα εἴδη τοῦ ἔπους, τῆς λυρικῆς ποιήσεως καὶ τοῦ δράματος διαίρεσιν. Ἡ ἔννοια τῆς καθαρᾶς ἐθνικῆς ποιήσεως, ὡς ὅλου συνεχοῦς καὶ ὀργανικῶς ἀνεπτυγμένου, δὲν ἐφαρμόζεται ἐν τῇ περιόδῳ, ἣν διορίζουσι τὰ ὀνόματα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Μωάμεθ Β'. Ἐκ τοῦ μεγάλου δὲ πλήθους τῶν βυζαντηνῶν ποιημάτων μία μόνον ὁμὰς δύναται ν' ἀποχωρισθῇ, ἥτις πραγματικῶς διέτρεξεν ὁλόκληρον τῆς ἀναπτύξεως τὸ στάδιον ἀπὸ τῆς πρώτης αὐξήσεως εἰς τὴν ἀκμὴν καὶ κατόπιν εἰς τὴν παρακμήν· αὕτη εἶνε ἡ πρὸς λειτουργικὴν χρῆσιν ὡρισμένη ῥυθμικὴ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις. Ὡς προείπομεν, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν κυρίως δημοτικὴν ποίησιν, ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὕτη εἶνε τὸ μόνον νέον ποιητικὸν δημιούργημα τοῦ ὑστέρου ἑλληνικοῦ ἤτοι βυζαντηνοῦ αἰῶνος καὶ διὰ τοῦτο εἶνε ἀξία νὰ τύχῃ ἰδιαιτέρας ἐν χωριστῷ κεφαλαίῳ πραγματείας.

Πᾶσα ἡ λοιπὴ ποίησις θὰ περιληφθῇ ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ. Κοινὸν γνώρισμα ταύτης τῆς ἐκ ποικίλων μερῶν συγκειμένης ὁμάδος εἶνε ἡ κατὰ τὴν μορφὴν προσκόλλησις εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Πάντα τὰ εἰς αὐτὴν ἀνήκοντα ἔργα ἀκολουθοῦσι κατά τινα οἱονδήποτε τρόπον ἀρχαῖόν τι εἶδος καὶ ἀπομιμοῦνται ἀρχαῖόν τι πρότυπον. Ἐν αὐτοῖς ἀποκλειστικῶς ἰσχύει ἡ κατὰ τὴν προσῳδίαν μετρικὴ καὶ ὁ πολιτικὸς στίχος. Ἡ ὕλη ὅμως εἶνε ἀδιάφορος διὰ τὴν εἰς τὴν ὁμάδα ταύτην ὑπαγωγὴν αὐτῶν, δι' ὃν λόγον καὶ ποιήματα χριστιανικῆς ὑποθέσεως, ὡς ὁ Χριστὸς πάσχων, ἐπιγράμματα εἰς ἀντικείμενα τῆς λατρείας κτλ. πρέπει νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν δευτέραν ὁμάδα, ἐπειδὴ κατὰ τὴν μορφὴν ἀκολουθοῦσιν ἀρχαῖα ἑλληνικὰ πρότυπα. Τὴν πρώτην ὁμάδα δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἐκκλησιαστικὴν βυζαντηνήν, τὴν δευτέραν χριστιανικὴν ἑλληνικήν. Ἐπειδὴ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲ ἐν ταῖς εἰσαγωγαῖς τοῦ πρώτου κεφαλαίου μακρὸς λόγος γίνεται περὶ τῆς ἀρχῆς, τῆς ἱστορίας καὶ τῶν βοηθημάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, ἐνταῦθα θὰ περιορισθῶμεν κατ' οὐσίαν εἰς τὰ τῆς δευτέρας ὁμάδος ἔργα, ἤτοι εἰς τὴν θύραθεν καὶ μὴ λειτουργικὴν ποίησιν. Ἐν ἀρχῇ παρέχομεν γενικὴν ἐπιθεώρησιν περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν περιπετειῶν ἑνὸς ἑκάστου τῶν εἰδῶν τῆς βυζαντηνῆς ποιήσεως.

265. Ἔπος. Μυθιστόρημα. Ἡ δημώδης ἐπικὴ ποίησις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ ἄρχεται ἐν Βυζαντίῳ ὁμοῦ μετὰ τῆς καθόλου δημώδους συγγραφικῆς παραγωγῆς· ἀλλὰ μεταξὺ τῶν μνημείων τῆς γραπτῆς ἀρχαιοπρεποῦς γλώσσης ὑπάρχουσιν ἔργα ἀναλογοῦντα πρὸς τὰ ἔπη τῶν ἀλεξανδρηνῶν καὶ ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὁ Γεώργιος Πισίδης ἐξυμνεῖ δι' ἰάμβων τὰ ἐν πολέμῳ ἀνδραγαθήματα τοῦ Ἡρακλείου, δι' ἄλλων δὲ πάλιν διδάσκει περὶ τῆς ματαιότητος τοῦ βίου καὶ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ παντός. Ὁ διάκονος Θεοδόσιος ἐξυμνεῖ διὰ πομπώδους ὕφους τὰς νίκας τοῦ ἀνδρείου Νικηφόρου Φωκᾶ. Παμπληθῆ δὲ εἶνε ἀπὸ τοῦ ιβ' αἰῶνος τὰ γραμματικά, ἰατρικά, ἀστρολογικά, ἱστορικὰ καὶ ἀλληγορικὰ ἠθικὰ διδακτικὰ ποιήματα εἴτε ἐν τριμέτροις εἴτε ἐν τῷ κοινοτέρῳ καὶ προχειροτέρῳ πολιτικῷ στίχῳ. Ἀλλὰ τὸ ἀφηγηματικὸν ἔπος τῆς ἀρχαιότητος δὲν ἐκπροσωπεῖται παρὰ τοῖς Ἕλλησι τοῦ μεσαιῶνος τόσον διὰ τούτων τῶν ἱστορικῶν, πανηγυρικῶν καὶ διδακτικῶν ἔργων, ὅσον δι' ἐκείνου τοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους, ὅπερ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀντικατέστησε θαυμασίως τὸ ἀρχαῖον ἔπος, ἤτοι διὰ τοῦ μυθιστορήματος. Οὐδαμοῦ δὲ πάλιν ὑπέστησαν οἱ Βυζαντηνοὶ τοσοῦτον πλήρη ἥτταν, ὅσον ἐν τούτῳ τῷ εἴδει. Τοῦτο κινεῖ πραγματικῶς τὴν ἀπορίαν. Ἐὰν δὲν ἠδύνατο ν' ἀναπτυχθῇ τὸ δρᾶμα, εἶνε ὅλως διόλου φυσικὸν ἕνεκα τῶν ἀπὸ τῶν κατ' Ἀλέξανδρον ἤδη χρόνων μεταβληθέντων ὅρων τοῦ πολιτιστικοῦ βίου. Ἀλλὰ τὸ μυθιστόρημα, ὅπερ εἶνε τέκνον τῆς σοφιστικῆς τῶν ὑστέρων ἑλληνικῶν χρόνων, διεμορφώθη ὑπὸ ὅρους, οἵτινες ὑφίσταντο ἔτι ἐπὶ τῶν Βυζαντηνῶν·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διὸ ἡ παρακμὴ αὐτοῦ εἶνε ὀλίγον ἀκατανόητος. Πιθανῶς ἡ κυριωτάτη αἰτία τῆς ἀποτυχίας ταύτης ἐνέκειτο μᾶλλον ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ ἑλληνικοῦ μυθιστορήματος, παρὰ ἐν ἐξωτερικαῖς συνθήκαις. Διότι ἤδη ἐν τῇ κοιτίδι τοῦ εἴδους τούτου εὑρίσκετο ἡ θανάσιμος ἐχθρὰ πάσης γνησίας τέχνης, ἡ ἀναλήθεια. Ἕνεκα τούτου παρήχθησαν ψυχρὰ καὶ τυπικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἥκιστα παντὸς ἄλλου εἶνε ἡ πιστὴ τῶν οἰκείων χρόνων ἀπεικόνισις. Κατὰ τὸ τυπικὸν σχέδιον περιβάλλεται τὸ ξύλινον σύμπηγμα παραδεδομένου τινὸς ἱστορήματος διὰ παχέος περιβλήμματος περιγραφῶν, ῥητορικῶν προγυμνασμάτων καὶ ἐπιστολῶν. Ὅπως δὲ πᾶς ὁ γεωγραφικός, ἐθνογραφικὸς καὶ πολιτικὸς ὁρίζων, τοιουτοτρόπως καὶ τὰ πρόσωπα καὶ οἱ χαρακτῆρες περιγράφονται συμφώνως πρὸς τὰ ἐκ συνθήκης ὑποδείγματα ἄνευ ἀναφορᾶς πρὸς τὸν πραγματικὸν βίον. Αἱ μορφαὶ αὐτῶν εἶνε σκιαὶ ἁπλαῖ, οἱ δὲ τόποι ὁμιχλώδη καὶ σκοτειναὶ ἀπεικονίσματα ἄνευ ἰδιαιτέρας μορφῆς καὶ ἰδιάζοντος χρωματισμοῦ. Οὐδεὶς Ἕλλην μυθιστοριογράφος ἐτόλμησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὸν τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου· οὐδεὶς συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ σπουδάσῃ καὶ καλλιτεχνικῶς χρησιμοποιήσῃ τοὺς κατ' αὐτὸν χρόνους, τῆς ἐποχῆς του τὰ οἰκογενειακά, κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα, τὰς φιλοσοφικὰς καὶ θρησκευτικὰς αὐτῆς ὁρμάς. Οὐδὲν ἄλλο τῆς λογοτεχνίας εἶδος διδάσκει ἡμᾶς τόσον ὀλίγον περὶ τῶν λεπτοτέρων γνωρισμάτων τοῦ πολιτισμοῦ τῶν χρόνων τῶν διαδόχων ἢ τοῦτο, ἐξ οὗ ἀκριβῶς ἠδυνάμεθα πλεῖστα ὅσα νὰ ἐλπίσωμεν. Οἱ τεχνῖται ἀπέφυγαν παντὶ τρόπῳ νὰ προσβλέψωσι τὸ ζωντανὸν πρότυπον, ἐγκλεισθέντες εἰς κονιορτώδεις αἰθούσας μουσείων καὶ ἐργασθέντες κατὰ γύψινα νεκρὰ ἐκμαγεῖα. Οὐδεμίαν φλέβα ἔχοντες τοῦ πραγματισμοῦ τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀποτελοῦσιν οὕτω τὴν ἄκραν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ λογοτεχνικὸν εἶδος, ἐν ᾧ δικαίως διαβλέπεται ἡ ἐξομολόγησις τῆς σημερινῆς κοινωνίας, ἤτοι πρὸς τὰ ἔργα τῶν Φλωμπέρ, Ζολᾶ, Μπουρζέ, Φράϋταγ, Κέλλερ, Δασταγιέβσκη, Τολστόϊ.

Ἀφοῦ λοιπὸν αὐτὰ τὰ πρότυπα ἤδη δὲν ἐθεμελιοῦντο ἐπὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στερεοῦ ἐδάφους, εἶνε φυσικὸν ὅτι οἱ μιμηταὶ τῶν κενῶν τούτων ῥητορευμάτων ἐντελῶς πλέον ἀπώλεσαν πᾶσαν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ πρὸς τὴν ὑγιᾶ καλαισθησίαν συνάφειαν. Παρὰ τοῦ ἀναγινώσκοντος δὲ δημοσίου πολὺ ὀλιγώτερον ἢ πρότερον ἠδύνατο νῦν κατὰ τοὺς μέσους ἑλληνικοὺς χρόνους νὰ προέλθῃ ἀντίδρασίς τις. Ἡ καθόλου μόρφωσις αὐτοῦ καὶ παιδεία εἶχε καταπέσῃ πολὺ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ὁμοῦ μετ' αὐτῆς καὶ τὸ λεπτότατον αἴσθημα τῆς ἁρμονίας μεταξὺ μορφῆς καὶ περιεχομένου. Ὄχι ὀλίγον συνέτεινεν εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς καλαισθησίας καὶ ἡ κατάφορτος εἰκονικότης τῶν ἀνατολικῶν διηγήσεων, αἵτινες κατ' ἀρχὰς μὲν εἰσήχθησαν εἰς τὰ κατώτερα τοῦ λαοῦ στρώματα, εὐθὺς δ' ἔπειτα κατήντησαν σπουδαῖος παράγων τοῦ πολιτιστικοῦ τῶν Βυζαντηνῶν βίου, ὅπως ἐν γένει ἀνατολικὰς ἐπιρροὰς βλέπομεν καὶ ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ Βυζαντίου. Τεχνικά τινα τοῦ μυθιστορήματος μέσα, οἷα εἶνε αἱ ἀκριβεῖς προσωπικαὶ περιγραφαὶ καὶ τὰ θαυμάσια ὄνειρα, αἱ ὀπτασίαι καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐχρησιμοποιήθησαν ἀφθόνως καὶ εἰς ἄλλα δημώδη τῆς λογοτεχνίας εἴδη, οἷον ἐν ταῖς ἀποκρύφοις Πράξεσι τῶν ἀποστόλων [1]) καὶ ἐν ταῖς χρονογραφίαις [2]), καθὸ ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὰς καλαισθητικὰς τῆς ἐποχῆς τάσεις. Ἀλλὰ παρὰ πάσας τὰς ἐλαφρυντικὰς ταύτας περιστάσεις παραμένει αἴνιγμα εἰς ἡμᾶς τὸ ἐν τῇ λογίᾳ γλώσσῃ γεγραμμένον ἐντελῶς ἀκαλαίσθητον μεσαιωνικὸν τῶν Ἑλλήνων μυθιστόρημα, δυσκόλως δὲ δύναται νὰ εὑρεθῇ ἄποψίς τις, ἐξ ἧς ἠθέλαμεν εὐνοϊκώτερον ἀτενίσῃ πρὸς τὸ κακόπλασμα τοῦτο τῆς μούσης των. Ὅτι ὅμως τὰ βυζαντηνὰ μυθιστορήματα καὶ τοιαῦτα ὄντα εὕρισκον ἀναγνώστας προθύμους, ἀποδεικνύουσιν ἱκανῶς τὰ πολυάριθμα αὐτῶν χειρόγραφα. Ἐν τῇ νεωτέρᾳ λογοτεχνίᾳ συγγένειαν πρὸς αὐτὰ δεικνύουσι τὰ οἰκτρὰ προϊόντα τῆς πάλαι δευτέρας σιλεσιακῆς σχολῆς, τὰ ὁποῖα βεβαίως ὑπέ-

[1]) Πρβ. R. A. Lipsius, Die apocryphen Apostelgeschichten und Apostellegenden I (1883) 7 ἑ. II 2 (1884) 229. 335 καὶ ἀλλαχοῦ.

[2]) Πρβ. Α' τόμου σελ. 441.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στησαν καὶ ἄμεσον τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀπὸ τοῦ ις΄ αἰῶνος διὰ πολυαρίθμων μεταφράσεων διαδοθέντων σοφιστικῶν μυθιστορημάτων. Εἶνε λίαν χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ ἐν ταύτῃ τῇ σχολῇ καὶ ἐν τῇ βυζαντηνῇ ὕψιστος βαθμὸς τοῦ καλοῦ ἐθεωρεῖτο ὁ συνδυασμὸς καννιβαλικῆς σκαιότητος πρὸς γλυκύλαλον θωπείαν καὶ ἐξωτερικὴν μεγαλορρημοσύνην.

Λί γ έ φ υ ρ α ι, αἵτινες ἄγουσιν ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ μυθιστορήματος εἰς τὸ βυζαντηνόν, δὲν διακρίνονται τόσον καλῶς. Εἶνε μὲν βέβαιον, ὅτι τὰ μυθιστορήματα τῆς ἐποχῆς τῶν σοφιστῶν ἀνεγινώσκοντο καὶ εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας καὶ ἐκλογαὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἐλαμβάνοντο καὶ ὑπεμνηματίζοντο. Αὐτὸς ὁ πατριάρχης Φ ώ τ ι ο ς ἐθεώρησε τὰ ἐρωτικὰ ταῦτα ἔργα τῆς προσοχῆς του ἄξια (ἐν τίτλῳ 94). Ἀλλ' εἶνε ἀξιοπερίεργον, ὅτι μετὰ τὸν Χ α ρ ί τ ω ν α, ὅστις εἶνε ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος τοῦ εἰδωλολατρικοῦ μυθιστορήματος, ἔλειψεν ὡς φαίνεται ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας πᾶσα αὐθυπόστατος παραγωγή. Ἐν τῷ φαινομένῳ τούτῳ βλέπομεν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀποκλειστικῶς χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ο ῦ π ν ε ύ μ α τ ο ς τῆς λογοτεχνίας, ἣν ἀπὸ τοῦ ζ΄ μέχρι τοῦ ια΄ αἰῶνος ἐθεράπευσαν ἀποκλειστικῶς οἱ εἰς τὸν κλῆρον ἀνήκοντες. Οὕτως ἐννοοῦμεν νῦν, ὅτι καὶ ἡ ἀναβίωσις τοῦ μυθιστορήματος πίπτει εἰς ἐκείνην τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἄνευ προκαταλήψεων πλέον ἤρχισαν αὖθις νὰ ἀποβλέπωσι πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Ὄντως οἱ γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς Βυζαντηνοὶ μυθιστοριογράφοι Π ρ ό δ ρ ο μ ο ς, Μ α ν α σ σ ῆ ς, Ν ι κ ή τ α ς Ε ὐ γ ε ν ι α ν ὸ ς καὶ Ε ὐ σ τ ά θ ι ο ς ἔζων κατὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴν ἐπὶ τῶν Κ ο μ ν η ν ῶ ν ἀναγέννησιν. Καὶ ἐν ταύτῃ δὲ τῇ μακρᾷ διακοπῇ τῆς τεχνικῆς παραδόσεως κεῖται πάντως εἷς πρόσθετος λόγος τῆς ἀπειροκαλίας τῶν κατόπιν μυθιστοριογράφων. Εὐνοϊκωτέρας κρίσεως δεκτικὰ εἶνε τὰ δ η μ ώ δ η ἑ λ λ η ν ι κ ὰ μ υ θ ι σ τ ο ρ ή μ α τ α, τὰ ὁποῖα εἴτ' ἐξ ἀνατολικῆς εἴτ' ἐκ δυτικῆς ἐπιδράσεως προελθόντα εἴτ' ἐπὶ ἐθνικοῦ βλαστήσαντα ἐδάφους διέλυσαν τὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς τὴν ἀρχαιότητα σχέσιν κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὴν ἀντίληψιν. Πρβ. τὸ κεφάλαιον «Δημώδης ἑλληνικὴ λογοτεχνία».

1. Κύριον σύγγραμμα καὶ διὰ τὸ βυζαντηνὸν μυθιστόρημα εἶνε: E. Rohde, Der griechische Roman, ἐν Λειψίᾳ 1876 σ. 521-542. Πρβ. ὅσα καλῶς διέλαβε, προσθέσας καί τινας συμβολὰς ἰδίας, ὁ E. Egger ἐν Journal des Savants 1879 σ. 41-52 καὶ A. N. Veselovskij ἐν τῇ (ῥωσικῇ) ἐφημ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1876 τόμ. 188 Νοεμβρ.-Δεκ σ. 99-151. — Ἀπηρχαιωμένον εἶνε K. Struve, Ueber die Romanen- und Novellenlitteratur der Mittelgriechen, ἐν Historische und litterarische Abhandlungen der K. deutschen Gesellschaft zu Königsberg, herausgegeben von Schubert, 3. Sammlung (1834) 47-110. — Ἐντελῶς ἄχρηστον ἦτο καὶ καθ' ὃν χρόνον ἐγράφη: Hartung, Die byzantinische Novelle, ἐν Herrigs Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Litteraturen 50 (1872) 1-38. — Καὶ τὸ τοῦ R. Nicolai, Ueber Entstehung und Wesen des griechischen Romans, Programm, ἐν Bernburg 1854 καὶ τὸ τοῦ A. Chassang, Histoire du roman etc., ἐν Παρισίοις 1862 κατέστησαν ἄχρηστα μετὰ τὸ σύγγραμμα τοῦ Rhode. — Περὶ τῆς κατόπιν ἔτι ἐπιῤῥοῆς τοῦ ἑλληνο-βυζαντηνοῦ μυθιστορήματος πραγματεύεται ὁ A. Kirpicnikov, Ἑλληνικὰ μυθιστορήματα ἐν τῇ νεωτέρᾳ λογοτεχνίᾳ, ἐν Χάρκωβ 1876 (ῥωσσισσί). Περὶ τοῦ βυζαντηνοῦ μυθιστορήματος ἰδιαιτέρως ἴδε I 95 ἑ. — Περὶ τῶν χριστιανικῶν μεταμορφώσεων τοῦ ἑλληνικοῦ μυθιστορήματος πραγματεύεται ὁ A. N. Veselovskij, Ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ μυθιστορήματος καὶ τοῦ διηγήματος 1 (ἐν Πετρουπόλει 1886) 29-128 (ῥωσσιστί). Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ Jagic ἐν Archiv für slav. Phil. 10 (1887) 233-243. — Τὴν μίμησιν ἀρχαίων ποιητῶν ἐν βυζαντηνοῖς μυθιστορήμασιν ἐξερευνᾷ ὁ J. G. Brambs, Ueber Citate und Reminiscenzen aus Dichtern bei Lucian und einigen späteren Schriftstellern, Programm, ἐν Eichstätt 1888 σ. 57 ἑ. — Marcus Landau, Die Verlobten, ἐν Zeitschrift für vergl Litteraturgeschichte 5 (1892) 257-275· 417-437 πραγματεύεται περὶ τοῦ θέματος, ὅπερ ὑπόκειται εἰς τὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πλεῖστα μεταγενέστερα ἑλληνικὰ καὶ βυζαντηνὰ μυθιστορήματα καὶ εἰς πολλὰ ῥωμαντικὰ διηγήματα, ἤτοι τοῦ χωρισμοῦ, τῆς ἀμοιβαίας ἀναζητήσεως καὶ ἀνευρέσεως δύο ἐρωμένων, τοῦ αὐτοῦ δηλαδὴ θέματος τοῦ περιφήμου ἰταλικοῦ μυθιστορήματος Promessi sposi. Ἐκ τῶν βυζαντηνῶν μυθιστορημάτων πραγματεύεται τὰ τοῦ Εὐσταθίου, Νικήτα, Εὐγενιανοῦ, Θεοδώρου Προδρόμου καὶ Κωνσταντίνου Μανασσῆ ὡς καὶ τὰ δημώδη ποιήματα Λύβιστρος καὶ Ροδάμνη, Ἰμπέριος καὶ Μαργαρώνα. — Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ μυθιστορήματος πρβ. Fried. Spielhagen, Beiträge zur Theorie und Technik des Romans, ἐν Λειψίᾳ 1883 καὶ τὸ ἀνωτέρω ἀναγραφὲν ἔργον τοῦ A. N. Veselovskij σ. 1-27.

2. Ἀντικαθίστων πως τὰ κοσμικῆς ὑποθέσεως μυθιστορήματα οἱ πολλάκις δημώδη μορφὴν ἔχοντες Βίοι ἁγίων. Πρβ. Α΄ τόμου σ. 353 ἑ. καὶ τὴν ᾧ Βαρλαὰμ καὶ Ἰωσαφὰτ ἐν τῷ περὶ τῆς δημώδους ποιήσεως κεφαλαίῳ. Πολλὰς δημώδεις διηγήσεις καὶ θρύλους ἁγιολογικοὺς ἐξ Αἰγύπτου μετέφρασεν ἐκ τῆς ἀραβικῆς καὶ κοπτικῆς καὶ μετ' ἐκτενοῦς εἰσαγωγῆς ἐξέδωκεν ὁ E. Amélineau, Contes et romans de l'Egypte chrétienne, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Παρισίοις 1888 (=Collection de contes et chansons populaires τόμῳ 13 καὶ 14 (ἡ ἱστορία τῆς εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιστροφῆς τῶν Ἀθηνῶν· ἡ ὀπτασία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ πατριάρχου Τιμοθέου· ἡ διήγησις τῆς ἁγ. Εὐφημίας· τὰ δέκα θαύματα τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ· ἡ ἐπιστροφὴ εἰς τὸν χριστιανισμὸν τοῦ γραφέως Ματθαίου καὶ τῆς οἰκογενείας του· ἡ ἱστορία τοῦ Ἄουρ· ἡ ἱστορία περὶ τοῦ πῶς ἡ βασιλεία τοῦ Δαυὶδ μετεβιβάσθη εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως τῆς Ἀβυσσινίας κτλ.).

266. Ἡ λυρικὴ καὶ δραματικὴ ποίησις ἐκπροσωποῦνται παρὰ Βυζαντηνοῖς καλλίτερον διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ συνεχωνεύθησαν στοιχεῖα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν ἀποτελέσαντα θαυμάσια ἀριστοτεχνήματα. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἀντικειμενικότητος, ἥτις χαρακτηρίζει ὅλον τὸν βυζαντηνὸν αἰῶνα, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προκύψῃ κοσμικὴ λυρικὴ ποίησις. Εἰς αὐτὴν δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν μικρά τινα ποιήματα τοῦ Ἰωάν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νου γεωμέτρου, Χριστοφόρου Μυτιληναίου, Ἰωάννου Εὐχαίτου κ. ἄ., ἐν οἷς οὐχὶ ἄνευ καλαισθησίας περιστατικά τινα τοῦ βίου των οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἐκθέτουσιν· ἀλλ' ἡ ἐπικρατοῦσα μορφὴ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ὑποκειμενικῇ ποιήσει εἶνε τὸ ὑπὸ ποικιλοτάτους τύπους παρουσιαζόμενον ἐπίγραμμα. Τινές, ὡς ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Σικελός, ἐδοκίμασαν τὴν τέχνην των εἰς ἀνακρεόντεια μικρογραφήματα. Καλλίτερον ἐξεδηλώθη κατόπιν τὸ λυρικὸν αἴσθημα ἐν τῇ δημώδει ἑλληνικῇ ποιήσει. Ἡ δραματικὴ ποίησις ἐν τῇ αὐστηρᾷ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ ἔλειπε καὶ ἀπὸ τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων τόσον ἐντελῶς ὅσον καὶ ὅ,τι δι' αὐτὴν προαπαιτεῖται, τουτέστι ἡ δημοσία παράστασις δραμάτων. Ὁ Κ. Ν. Σάθας ἔγραψεν ὀγκώδες καὶ λογιότητος ὑπέρμεστον βιβλίον ἵν' ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον· ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν προσπαθεῖ πᾶσαν καλῶς ἢ κακῶς βεβαιουμένην μαρτυρίαν νὰ στρέψῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ πᾶν ἐμπόδιον νὰ ἄρῃ ἐκ μέσου, κατορθώνει μόνον νὰ παροργίσῃ μυριάκις τὸν ἀντικειμενικῶς σκεπτόμενον ἀναγνώστην καὶ ἐπὶ τέλους νὰ ἐνισχύσῃ αὐτὸν εἰς τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ Βυζαντηνοὶ δὲν ἀπέκτησαν ποτὲ δρᾶμα. Τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ σοβαρὸν εἶδος τοῦ δράματος εἶχον ἀποβάλῃ οἱ ἄνθρωποι ἤδη κατὰ τοὺς ὑστέρους ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἕνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ μίμου καὶ τῆς ἐλαφρᾶς παντομίμας, τὸ δὲ θέατρον ἀντικατέστησαν αἱ χυδαῖαι τέρψεις τοῦ ἱπποδρομίου καὶ τῶν κοινῶν ᾠδείων. Εἰς τὸν ἀμείλικτον πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἤγειρεν ὁ ἐνισχυθεὶς χριστιανισμὸς κατὰ τοῦ θεάτρου, ἐθυσιάσθησαν εὐκολώτερον αἱ ὑπολειπόμεναι ἔτι σοβαρώτεραι σκηναί, αἵτινες εἶχον ἀπολέσῃ πλέον τοῦ λαοῦ τὴν εὔνοιαν, ἢ αἱ καλλιπρεπεῖς ἀκοσμίαι τῆς παντομίμας, εἰς τὰς ὁποίας ἔμεινε μετὰ νοσηρᾶς ἐμπαθείας προσκεκολλημένον σπουδαῖον τμῆμα τῶν τε ἀνωτάτων καὶ κατωτάτων τῆς κοινωνίας τάξεων. Τὸ δρᾶμα ἀφέθη εἰς τὴν σχολειακὴν σπουδὴν καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Τὴν δὲ ἀρχαίαν σκηνὴν ἀντικατέστησεν ὁ χριστιανισμὸς διὰ τῆς λειτουργίας, ἥτις καὶ πλουσίως διεμορφώθη καὶ βαθείας ἐννοίας περιέλαβε, διὰ τῆς ἐν δημοσίοις γεύμασιν ἀνα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γνώσεως ἱερῶν καὶ ἄλλων ποιημάτων, διὰ δραματικῆς διαπλάσεως χριστιανικῶν ἀντικειμένων καὶ τέλος διὰ θρησκευτικῶν παραστάσεων, ἐξ ὧν κατόπιν ἀνεβλάστησε τὸ ἐν τῇ Δύσει ἱερὸν δρᾶμα.

Περὶ χριστιανικῶν δραμάτων ἢ μᾶλλον δραματικῶν διαλόγων, ὧν πρόδρομος ὑπῆρξεν ἡ Ἐξαγωγὴ τοῦ Ἰουδαίου Ἐζεκιὴλ (περὶ τὰ 150 πρὸ Χριστοῦ), ἀκούομεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δ' αἰῶνος. Ὁ ἅγιος Μεθόδιος (ἀπέθ. τὸ 311) ὀνομάζεται συγγραφεὺς διαλόγων, ἐν οἷς ἐπολέμει τοὺς γνωστικούς. Ἔν τινι ἐξ αὐτῶν ἐρίζουσι βαλεντιανοὶ καὶ ὀρθόδοξοι Περὶ αὐτεξουσίου· ἐν τῷ προλόγῳ, ὡς ἐν τοῖς δράμασι τοῦ Εὐριπίδου, προδηλοῦται ἡ ὑπόθεσις καὶ ῥητῶς λέγεται, ὅτι τὸ δρᾶμα δὲν θὰ εἶνε ἑλληνικόν, ἀλλὰ χριστιανικόν, ὅπερ ὅμως δὲν ἐμποδίζει τὸν συγγραφέα νὰ συνυφάνῃ καὶ στίχους τοῦ Ὁμήρου [1]). Τὸ δραματοειδὲς ποίημα τοῦ ἁγίου Μεθοδίου εἶνε τὸ περίφημον συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων, ὅπερ ὁμοίως σύγκειται ἐκ προλόγου καὶ διαλόγου (ἴδε κατωτέρω § 268). Καθ' ὅμοιον τρόπον προσεπάθησεν ὡς φαίνεται καὶ ὁ Ἄρειος νὰ δημιουργήσῃ ἀντιστάθμισμα κατὰ τῆς ἐθνικῆς σκηνῆς διὰ τῆς Θαλείας αὐτοῦ, λειτουργικοῦ δράματος, ὅπερ πλὴν ὀλίγων λειψάνων δὲν σώζεται πλέον [2]). Ἡ δημοτικότης τῆς Θαλείας τοῦ μεγάλου αἱρεσιάρχου δὲν διέλαθε τὴν προσοχὴν τῶν ὀρθοδόξων, οἵτινες ἀντέταξαν τὴν Ἀντιθάλειαν, περὶ ἧς ὅμως δυστυχῶς οὐδὲν γνωρίζομεν [3]). Δραματικοὶ διάλογοι, ὁποῖοι π. χ. εἶνε οἱ συνυφασμένοι εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πρόκλου (434-447) ἐγκώμιον τῆς Θεοτόκου (Migne, Patrologia graeca 65, 736 ἑ.), ἀποδεικνύουσι μόνον, ὅτι δὲν εἶχεν ἀπολεσθῇ ἡ γνῶσις περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ δραματικοῦ λόγου. Ἐπὶ αὐτοκράτορος Μαυρικίου (591) μνη-

[1]) Κ. Ν. Σάθα, Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντηνῶν σελ. ρλγ' ἑ.

[2]) Κ. Ν. Σάθας ἔνθ' ἀνωτ. σ. ρμα' ἑ.

[3]) Κ. Ν. Σάθας ἔνθ' ἀνωτ. σ. ρμδ'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μονεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου Σιμοκάττα[1]) παντομιμικόν τι ἱερὸν δρᾶμα, ὅπερ ὀνομάζεται θεανδρικὸν μυστήριον καὶ θεανδρικὴ πανδαισία. Κατὰ τὸν η΄ αἰῶνα ὑπεστήριζον, ὡς λέγεται, οἱ εἰκονομάχοι θεατρικὰς παραστάσεις· ὡς ὁμοιοπαθητικὸν δὲ φάρμακον λέγεται ὅτι συνέγραψεν Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς τὸ μὴ σωζόμενον δρᾶμα Σουσάννα, ὅπερ ὁ Εὐστάθιος ὀνομάζει εὐριπίδειον[2]). Πολὺ ἀβεβαίως μαρτυρεῖται τὸ δρᾶμα Ὁ Θάνατος τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ ἔγραψεν ὡς λέγεται περὶ τὸ 790 Στέφανος ὁ Σαββαΐτης[3]). Ἐὰν θέλῃ τις νὰ λάβῃ τῶν «δραμάτων» τούτων ἰδέαν, πρέπει μᾶλλον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸν μικρὸν τοῦ Ἰγνατίου διάλογον, παρὰ τὸ δρᾶμα Χριστὸς πάσχων. Αὗται εἶνε αἱ ὑπὸ πλῆρες σχεδὸν σκότος κρυπτόμεναι ἀρχαὶ τοῦ θρησκευτικοῦ δράματος, ὅπερ καὶ κατὰ τοὺς ὑστέρους βυζαντηνοὺς χρόνους δὲν ἐξέλιπεν ἐντελῶς. Ἐὰν ὁ Γερμανὸς ἐπίσκοπος Λιουτπράνδος μεταξὺ ἄλλων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐθεώρησε παρὰ τοῖς Ἕλλησι σκανδαλώδη, καὶ τοῦτο ψέγει, ὅτι ἡ ἁγία Σοφία μετεβάλλετο εἰς θέατρον, δὲν ἐννοεῖ βεβαίως ἄλλο ἢ δρᾶμά τι ἱερόν. Κατόπιν ἔρχονται τὰ δραματοειδῆ ποιήματα τοῦ αἰῶνος τῶν Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων, ὁ Χριστὸς πάσχων καὶ οἱ ἠθικοὶ καὶ ἀλληγορικοὶ διάλογοι τοῦ Ἰγνατίου, Ἁπλούχειρος, Πτωχοπροδρόμου καὶ Φιλῆ. Ἀλλ' οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἦτο πρὸς παράστασιν· εἶνε δράματα πρὸς ἀνάγνωσιν ὡς ἡ Τραγῳδοποδάργα καὶ ὁ Ὠκύπους. Σήμερον οὐδὲν ἴχνος πλέον ἀπέμεινεν εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν ἐκ τῶν θρησκευτικῶν τούτων παραστάσεων. Τὸ μόνον παράδειγμα εἶνε ὁ νιπτήρ, ὅστις παριστάνεται ἐν Πάτμῳ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατ' ἔτος κατὰ τὴν μεγάλην πέμπτην. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ θρησκευτικὸν δρᾶμα, διότι εἰς τὸν ἀραιὸν αὐτῆς διάλογον δὲν ὑπό-

[1]) Ἐκδόσ. Βόννης σ. 201, 237 = ἐκδόσ de Boor σ 187, 219.
[2]) Κ. Ν. Σάθας ἔνθ' ἀνωτ. σ. τοθ'.
[3]) Κ. Ν. Σάθας ἔνθ' ἀνωτ. σ. τπ'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κειται πρωτότυπόν τι καὶ δημῶδες κείμενον, ἀλλ' ἁπλῶς οἱ λόγοι τοῦ Εὐαγγελίου[1]).

Τὰ λείψανα τοῦ κοσμικοῦ θεάτρου ἐξηκολούθησαν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἀρχαιότητος ζῶντα ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ καὶ ἐν ὁμοίοις τόποις οὐχὶ ἔντιμον πάντοτε βίον. Πόσον ὀλίγον ὑπὸ τῆς εὐκοσμίας ἐδεσμεύοντο οἱ ἀπόγονοι τῶν Διονυσιαστῶν κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐνώπιον τῶν φιληδόνων κατοίκων τῶν μεγαλοπόλεων, δεικνύουσι τοῦ Προκοπίου αἱ ἀφηγήσεις περὶ τοῦ προηγουμένου βίου τῆς κατόπιν συζύγου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Θεοδώρας. Αἱ περὶ θεατρικῶν παραστάσεων ἐπὶ Ἀναστασίου Α΄[2]) καὶ Ἰουστινιανοῦ Α΄[3]) εἰδήσεις, πρὸς ἃς συνδέονται ὁ λόγος τοῦ Χορικίου[4]) περὶ τῶν ὑποκριτῶν, ἓν ἐπίγραμμα τοῦ Ἀγαθίου εἰς γυναῖκα ἠθοποιὸν καὶ ἡ σημείωσις ἐν τῇ αὐτογραφίᾳ τοῦ Μενάνδρου προτήκτορος[5]), εἶνε ἀρκετὰ ἀόριστοι καὶ ἔχουσιν ἀποδεικτικὴν δύναμιν μόνον διὰ τὸν ς΄ αἰῶνα. Αἱ δὲ ἀπαγορεύσεις τῆς δευτέρας ἐν Τρούλλῳ συνόδου κατὰ τὸ 691 δὲν ἀποβλέπουσιν εἰς θεατρικὰς παραστάσεις κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν, ἀλλ' εἰς παντομιμικὰς καὶ ὁμοίας ἄλλας. Δι' αὐτῶν ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς δικηγόρους νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς τοὺς θεατρικοὺς θιάσους καὶ νὰ φέρωσι θεατρικὰς στολάς· αἱ θεατρικαὶ μελῳδίαι νὰ μὴ εἰσάγωνται εἰς τοὺς χριστιανικοὺς ναούς· καὶ τὸ ἱπποδρόμιον ἀφορίζεται καὶ οἱ ἱερεῖς παραγγέλλονται ὄχι μόνον νὰ μὴ παρευρίσκωνται εἰς θεατρικὰς παραστάσεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν γάμων νὰ φεύγωσιν, εἰς οὓς οἱ

[1]) Πρβ. K. Krumbacher, Griechische Reise, ἐν Βερολίνῳ 1886 σ. 376. Ἐκτενῶς περιγράφει τὸν ἐν Πάτμῳ νιπτῆρα ὁ Ἐπ. Ἀλεξάκης ἐν τῷ περιοδικῷ Ἑστίᾳ 1889 σ. 336 ἑ.

[2]) Κ. Ν. Σάθας ἔνθ' ἀνωτ. σελ. τλγ'.

[3]) Αὐτόθι σελ. τν'.

[4]) Αὐτόθι σ. τμ' ἑ.

[5]) Ἴδε Α΄ τόμου σελ. 492 ἑ. Ὁ Μένανδρος ἔγραψε δῆθεν τραγῳδίαν περὶ Πέρσου τινὸς μάγου, κατηχηθέντος εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἕνεκα τούτου σταυρωθέντος ὑπὸ τῶν φανατικῶν ὁμοεθνῶν του. Ἴδε Σάθαν ἔνθ' ἀνωτ. σ. τξθ'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σκηνικοὶ παρίστανον. Αἱ φατρίαι τοῦ ἱπποδρομίου ἔσπευσαν ἐννοεῖται ἀμέσως νὰ διαμαρτυρηθῶσιν ἐναντίον τοιούτων αὐστηρῶν μέτρων [1]). Καὶ μετὰ ταῦτα ἀκούομεν περὶ διατάξεων τῆς ἐκκλησίας κατὰ τῶν δημοσίων παραστάσεων καὶ τῶν ἐλαφρῶν ἠθῶν θιάσων τῶν μίμων. Ὁ Σάθας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θεωρίας του περὶ τῆς μὴ ἐκλιπούσης ἀρχαίας σκηνῆς, φέρει εἰς μαρτυρίαν τὰς ἐπιφωνήσεις τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρομίου καὶ τοῦ στρατοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, τὰς διαπομπεύσεις, ἤτοι τοὺς δημοσίους χλευασμούς, τὴν ὑπὸ Κωνσταντίνου πορφυρογεννήτου περιγραφομένην γοτθικὴν κατὰ τὰ χριστούγεννα παράστασιν [2]) καὶ τὰ ὅμοια. Μολονότι εἰς ταῦτα δὲν δύναταί τις ν' ἀρνηθῇ δραματικόν τινα χαρακτῆρα, ἀλλὰ πᾶς ὀφθαλμοὺς ἔχων βλέπει, ὅτι πάντα ταῦτα δὲν εἶνε ἀποδείξεις τῆς ἐν τοῖς βυζαντηνοῖς ἔτι χρόνοις ὑπάρξεως ἀληθοῦς θεάτρου. Ἴσως κατὰ τὸν ς' αἰῶνα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ παριστάνοντο ἔτι δράματα τῆς νεωτέρας κωμῳδίας· ἀλλ' εἰς τὰς προσπαθείας ταύτας ἔδωκε τέλος ἡ εἰσβαλοῦσα βαρβαρότης, καὶ ὅτε μετά τινας αἰῶνας ἀνέζησεν αὖθις ἡ πρὸς τὴν ἀρχαίαν λογοτεχνίαν ἀγάπη, τόσον εἶχον μεταβληθῇ αἱ συνθῆκαι τοῦ πολιτιστικοῦ βίου, ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ σκεφθῶσι περὶ τῆς πρακτικῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Ὅπως ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ καὶ ἐν παντὶ τῷ πνευματικῷ βίῳ, τοιουτοτρόπως καὶ εἰς τὰ θεατρικὰ πράγματα ἀνοίγει μέγα ῥῆγμα μεταξὺ ἀρχαιότητος καὶ μέσου αἰῶνος ἡ σκοτεινὴ ἀπὸ τοῦ ζ' μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος περίοδος.

Τὴν μεταγενεστέραν ἱστορίαν τοῦ ἀρχαίου θεάτρου εἰκονίζει σαφῶς τὸ γεγονός, ὅτι αἱ λέξεις τραγῳδία, δρᾶμα, βεβαίως δὲ καὶ κωμῳδία μετέβαλον σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἀρχικήν των σημασίαν, ὅπως ἐν τῇ λατινικῇ Δύσει ἡ λέξις comoedia, ἧς ἡ μεσαιωνικὴ σημασία περίδοξος ἀνὰ τὸν κόσμον κατέστη διὰ τῆς

[1]) Κ. Ν Σάθας ἔνθ. ἀνωτ. σ. τοβ' ἑ.
[2]) Πρβ. Α' τόμου σ. 515 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ Δάντη Θείας κωμῳδίας (divina comedia). Πόσον εὐρυτέρα ἀπέβη ἡ ἔννοια τῆς λέξεως τραγῳδία, δεικνύουσιν αἱ «τραγῳδίαι» τῶν κυνικῶν Διογένους, Κράτητος καὶ Οἰνομάου[1]). Ἀλλὰ πλὴν τούτου αἱ λέξεις τραγῳδία, τραγῳδῶ καὶ τραγῳδὸς ἔχουσιν ἤδη παρὰ Διοδώρῳ, Διονυσίῳ Θρακί, ἐν τοῖς εἰς Θεόκριτον σχολίοις καὶ εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας τὴν σημασίαν: ᾄσμα, ᾄδω, ἀοιδός. Ὁμοίως καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ τὸ τραγουδῶ σημαίνει τὸ ᾄδειν ἁπλῶς, καὶ τραγοῦδι ἁπλῶς ᾄσμα. Ἄξιον σημειώσεως ὅμως εἶνε, ὅτι ἀμφότεραι αὗται αἱ λέξεις λαμβάνονται μόνον ἐπὶ τοῦ κοσμικοῦ ᾄσματος, ἐνῷ περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἡ δημώδης γλῶσσα μεταχειρίζεται μόνον τὰς λέξεις ψάλλω, ψαλμῳδία, ψάλτης[2]). Ὁμοίαν τύχην ἔλαβε καὶ ἡ λέξις δρᾶμα. Ἀφοῦ ἡ πρώτη αὐτῆς σημασία κατέστη ἀμυδρά, ἤρχισε νὰ σημαίνῃ συμβὰν συγκινητικόν, ἀπὸ δὲ τοῦ ε΄ πιθανῶς αἰῶνος μετὰ Χριστὸν τὸ μυθιστόρημα. Οὕτως ὀνομάζει ὁ Φώτιος τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀντωνίου Διογένους δραματικὸν (ἐν τίτλῳ 166) καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς μυθιστοριογράφοις δρᾶμα σημαίνει πάντοτε μυθιστόρημα[3]). Καὶ ἡ λέξις δὲ κωμῳδία εἰς τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους ἐλήφθη ἐπὶ τῆς σημασίας τῶν πεζῶν διηγημάτων[4]) καὶ ἐπὶ τέλους ἐπ' αὐτῶν τῶν παροιμιῶν[5]).

[1]) E. Rohde, Der griechische Roman σ. 352.

[2]) Κ. Ν. Σάθας ἔνθ' ἀνωτ. σ. σξ'. — Σπ. Ζαμπέλιος, Πόθεν ἡ κοινὴ λέξις τραγουδῶ; Ἐν Ἀθήναις 1859. Εἰς τὸ πονημάτιον τοῦτο πολλάκις παραπέμπουσι, ἀλλὰ ἐναντίως πρὸς τὴν ἐπιγραφήν του δὲν περιέχει χρήσιμόν τινα ἔρευναν ἱστορικὴν περὶ τῆς μετακινήσεως τῆς σημασίας τῆς λέξεως τραγῳδῶ, ἀλλὰ μόνον γενικὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸν χριστιανικὸν καὶ περὶ νεοελληνικῆς ποιήσεως.

[3]) E. Rohde ἔνθ' ἀνωτ. σ. 350 ἑ. 450, 545 καὶ J. Perles ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 571.

[4]) E. Rohde ἔνθ' ἀνωτ. σ 352.

[5]) Εἰς τὰς «κοσμικὰς κωμῳδίας» τοῦ Αἰσώπου, τὰς ὁποίας ἐξέδωκεν ὁ V. Jernstedt ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1893 τόμ. 286 καὶ 287 Ἀπριλίου καὶ Μαΐου σ. 23-32 καὶ 33-48.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Κύριον σύγγραμμα περὶ τοῦ βυζαντηνοῦ θεάτρου: Κ. Ν. Σάθας, Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντηνῶν, ἐν Βενετίᾳ 1878. Εἰς τὸ βιβλίον συνεσωρεύθη μέγα πλῆθος ὕλης ἱστορικῆς περὶ τῆς μεταβιβάσεως τῆς κοινωνίας ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ εἰς τὸν χριστιανικὸν πολιτιστικὸν βίον, περὶ τῆς ἑλληνικῆς δογματικῆς, περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, λειτουργίας καὶ μουσικῆς, καὶ περὶ ἐτυμολογίας ἀκόμη καὶ νομισματικῆς κ. ἄ. Ἀλλ' ἡ χρησιμοποίησις τοῦ θησαυροῦ τούτου καθίσταται τόσον ἀχάριστος ἐργασία ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως οἰκονομίας τινὸς ἢ κατὰ τὴν χρονολογικὴν ἢ κατ' ἄλλην ἀρχὴν καὶ ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως σαφηνείας καὶ κριτικῆς, πίνακος τοῦ περιεχομένου καὶ εὑρετηρίου, ὥστε, καθ' ὅσον γνωρίζω, τὸ βιβλίον πραγματικῶς ἔμεινεν ἐντελῶς σχεδὸν ἀχρησιμοποίητον. Πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐπιστήμης θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἂν ὁ συγγραφεὺς ἀπεφάσιζε νὰ καταστήσῃ τὴν ἔξοχον αὐτοῦ πολυμάθειαν καρποφόρον δι' αὐστηροτέρας μεθόδου καὶ μεγαλειτέρας ἀκριβείας. Ὅτι δὲ κατὰ τὴν κρίσιν μου τὸ βιβλίον δὲν ἐπιτυγχάνει τὸν κύριον αὐτοῦ σκοπόν, ὅστις εἶνε ν' ἀποδείξῃ τὴν ὕπαρξιν πραγματικοῦ θεάτρου ἐν Βυζαντίῳ, προεῖπον ἤδη. — Μετὰ τὸν Σάθαν προσεπάθησε νὰ σώσῃ ἐν μέρει τοὐλάχιστον τὸ βυζαντηνὸν θέατρον ὁ Γ. Μιστριώτης, Ἑλληνικὴ γραμματολογία 1 (ἐν Ἀθήναις 1894) 697 ἑ. Ἀλλὰ μετ' ἀξιεπαίνου σαφηνείας ἀναπτύσσει ὁ ἴδιος τοὺς λόγους, αἵτινες ἀναγκαίως ἐπέφεραν τὴν ἔκλειψιν τοῦ θεάτρου, ὅ,τι δὲ πρὸς ἐμὲ ἀντιλέγων φέρει πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ Σάθα, εἶνε ἄκαρπος περὶ λέξεων ἔρις.

2. Τὴν πενίαν τῆς βυζαντηνῆς περιόδου εἰς δραματικὰ ἔργα — τοὐλάχιστον τὴν πενιχρότητα τῶν περὶ αὐτῶν εἰδήσεων — συναισθάνεταί τις καλῶς, ὅταν ἀποβλέψῃ εἰς τὴν πλουσίαν τῆς Δύσεως παραγωγὴν μὲ τὰς δραματικὰς αὐτῆς παραστάσεις κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Πάσχα, μὲ τὰς ὁμοίας ἐπὶ θρύλων ἁγιολογικῶν καὶ θαυμάτων, τὰς κωμικὰς πομπὰς καὶ τὰς τῶν ἀποκρέω καὶ τέλος μὲ τὰς ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος προκυψάσας τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας. Περὶ τούτων πραγματεύονται καλλίτερον τὰ ἑξῆς βιβλία: Wilh. Cloetta, Beiträge zur Litteraturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance. I. Komö-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

die und Tragödie im Mittelalter, II. Die Anfänge der Renaissancetragödie, ἐν Χάλλῃ 1890-1892 καὶ Wilh. Creizenach, Geschichte des neueren Dramas, Erster Band: Mittelalter und Frührenaissance, 1893.—Περὶ τῆς ἐν τῇ Δύσει κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἱστορίας τῶν ἐννοιῶν κωμῳδία καὶ τραγῳδία πρβ. Cloetta ἔνθ' ἀνωτ. 1, 14 ἑ. 1, 166 ἑ. Creizenach ἔνθ' ἀνωτ. σ. 9 ἑ.

267. Τὰ μέτρα τῆς βυζαντηνῆς ποιήσεως. Κατὰ τὸν βυζαντηνὸν αἰῶνα ὑπάρχουσι τρία κύρια μετρικὰ γένη:

1. Ἡ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος κληρονομηθεῖσα κατὰ προσῳδίαν μετρική. Ἐκ τῶν ποικίλων ἀρχαίων γενῶν μετεχειρίσθησαν οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες ἰδίως τὸν ἰαμβικὸν τρίμετρον, σπανίως τὸν δακτυλικὸν ἑξάμετρον, τὸ ἐλεγειακὸν δίστιχον καὶ τὸν ἀνακρεόντειον δίμετρον καὶ τρίμετρον. Αἱ περιπέτειαι τῶν τελευταίων τούτων γενῶν ἐπὶ τῶν βυζαντηνῶν χρόνων δὲν ἠρευνήθησαν ἀκόμη καλῶς· μόνον εἰς τὸν ἰαμβικὸν τρίμετρον, τὸν ἐπικρατέστερον εἰς τὰ κατ' ἀρχαῖα μέτρα ποιηθέντα ἔργα, ἐπέστησαν ἐσχάτως τὴν προσοχὴν λόγιοί τινες. Ὁ βυζαντηνὸς τρίμετρος σύγκειται κατὰ κανόνα ἐκ δώδεκα συλλαβῶν, ἀλλ' ὁ νεωτερισμὸς οὗτος δὲν πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ ποιητικῆς ἀδυναμίας. Ὅπως ὀρθῶς ἀπέδειξεν ὁ B. Μέυερ[1]) ποιητική τις σχολὴ κατὰ τὸν ς' αἰῶνα ἀπέρριψεν ἐν πλήρει συνειδήσει τὸν δραματικὸν τρίμετρον μετὰ τῶν διαλύσεων καὶ ἀναπαίστων αὐτοῦ, ἐκλέξασα ἐν πλήρει συνειδήσει τὸν λεγόμενον λυρικὸν τρίμετρον, τοῦ ὁποίου παράδειγμα εἶχον ἐν τῷ πολὺ ἀναγινωσκομένῳ Λυκόφρονι. Ὁ Γεώργιος Πισίδης ἐφαρμόζει τὸν προσφάτως τοιουτοτρόπως κανονισθέντα τρίμετρον αὐτοῦ μετ' οὐχὶ ὀλιγωτέρας ὑπερηφανείας καὶ ζήλου ἢ ὁ Νόννος τὸν ἑξάμετρόν του. Δευτέρα ἰδιότης τοῦ βυζαντηνοῦ τριμέτρου ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ προτελευταία ἤτοι ἡ ἑνδεκάτη συλλαβὴ εἶνε τονισμένη. «Ὁ Ἀγαθίας καὶ ὁ Ἰωάννης Γαζαῖος ἀποφεύγου-

[1]) Zur Geschichte des griech. und lat. Hexameters σ. 1020 (ἴδε τὴν βιβλιολογίαν ἐν τέλει τῆς §).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σιν ἀρκετὰ τὸν τρίμετρον μὲ τονισμένην τὴν ἐνδεκάτην συλλαβήν, ὁ δὲ Γεώργιος Πισίδης σχεδὸν ἐντελῶς ἀποφεύγει αὐτόν· τὴν τρίτην προτελευταίαν συλλαβὴν τονίζει πολλάκις ὁ Ἀγαθίας, οὐδέποτε ὅμως ὁ Ἰωάννης Γαζαῖος, ὁ Γεώργιος Πισίδης πολλάκις εἰς δύο του ἔργα, εἰς δὲ τὰ ἄλλα εἰς ὀλίγους μόνον στίχους. Ἡ πλήρης ἀποφυγὴ τοῦ προπαροξυτόνου ἐν τέλει τοῦ τριμέτρου συνετελέσθη τὸν ι' αἰῶνα». [1]) Δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσῳδίας τοῦ βυζαντηνοῦ τριμέτρου ὡς καὶ τῶν λοιπῶν μετρικῶν γενῶν ἐν τῇ κατὰ μικρὸν αὐξούσῃ ἐλευθερίᾳ περὶ τὴν χρῆσιν βραχειῶν, μακρῶν καὶ διχρόνων συλλαβῶν. Εἰς τοῦτο δὲ ἀποβλέπων ὁ Ἰσ. Χίλπεργ [2]), ὡς καὶ εἰς τὸν μνημονευθέντα περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συλλαβῶν καὶ εἰς τὴν παροξύτονον τελικὴν λέξιν, κατένειμε σύμπαντας τοὺς Βυζαντηνοὺς ἰαμβογράφους εἰς τρεῖς κατηγορίας: Α. τοὺς κλασικούς. Οὗτοι διακρίνονται διὰ τὴν ἀπόλυτον ἀκρίβειαν τῆς στιχουργίας, ὡς πρὸς τὴν προσῳδίαν καὶ τὰς τομάς. Ἀλλ' ἡ ἐξ ἀνάγκης τοῦ μέτρου μακρότης τελικῶν βραχειῶν συλλαβῶν πρὸ ἀκολουθοῦντος διπλοῦ συμφώνου, ἥτις ἐν τῇ ἀρχαιότητι περιωρίζετο εἰς στενὰ ὅρια, ἄρχεται νῦν ν' ἀποβάλῃ τὰ δεσμὰ ταῦτα. Β. τοὺς ἐπιγόνους. Ὡς πρὸς τὰς τομὰς εἶνε καὶ οὗτοι ἀκριβεῖς ὡς ἐκεῖνοι. Ἀλλὰ τὴν προσῳδίαν φυλάττουσι μόνον ἐκεῖ ὅπου αὕτη διακρίνεται ὑπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ὥστε τὰ μὲν φωνήεντα η καὶ ω εἶνε πάντοτε μακρά, δὲν παραβλέπεται δὲ ἡ μακρότης πρὸ ἑπομένου διπλοῦ συμφώνου. Καὶ τὸ ἐκ συναιρέσεως ἢ κράσεως προελθὸν α καὶ τὸ α ὑπογεγραμμένον μένουσι συνήθως μακρά, βράχυνσις δὲ ἐπιτρέπεται μόνον εἰς περιστάσεις αὐστηρῶς κεκανονισμένας (πρβ. πλείω περὶ τούτου παρὰ Hercher, Erotici scriptores graeci 2 σ. LI ἑ). Τὰ φωνήεντα ε καὶ ο δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἐν τῷ μέτρῳ μακρὰ μόνον ἐπὶ κυρίων ὀνομάτων καὶ

[1]) Wilh. Meyer ἔνθ' ἀνωτ. σ. 1020.

[2]) Ἐν Wiener Studien 8 (1886) 291 ἑ., ὅπου λεπτομερέστερον ἐκτίθεται καὶ αἰτιολογεῖται ἡ διαίρεσις αὕτη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τεχνικῶν ὅρων, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τούτων μόνον ὅταν ἡ χρῆσίς των εἰς τὸν δωδεκασύλλαβον τρίμετρον καθίσταται ἄλλως ἀδύνατος, ἐπ' ἐκείνων δὲ σχεδὸν μόνον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει. Μακρὸν α (πλὴν τῶν ἀνωτέρω ῥηθέντων εἰδῶν αὐτοῦ), ι, καὶ υ δύνανται νὰ εἶνε κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ βραχέα, ἀλλὰ τότε αἱ προδίδουσαι τὴν ποσότητα περισπωμέναι ὑποχωροῦσιν εἰς τὴν ὀξεῖαν. Βραχέα α, ι καὶ υ εἶνε ἐν χρήσει ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν μέσῳ λέξεως ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ καὶ ὡς μακρά, ἀλλ' ἐν τέλει λέξεως μόνον ἐπὶ λέξεων ἐλευθέρων (περὶ τοῦ τί ἐστι λέξις ἐλευθέρα πρβλ. Hilberg, Prinzip der Silbenwägung σ. 2). Ἀπεριόριστος παντελῶς εἶνε ἡ ἄδεια τῆς μηκύνσεως βραχειῶν τελικῶν συλλαβῶν ληγουσῶν εἰς φωνῆεν πρὸ ἑπομένου διπλοῦ συμφώνου (πρβ. ἔνθ' ἀνωτ. σ. 218 καὶ 234 ε). Τὴν κατηγορίαν ταύτην ἐκπροσωπεῖ ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος. Γ. τοὺς ἀδαεῖς. Οὗτοι δὲν εἶνε πάντες ὁμοειδεῖς. Ἀλλὰ τὸ κοινὸν διακριτικὸν ἀπὸ τῶν ἐπιγόνων γνώρισμα εἶνε ἡ ἀπεριόριστος χρῆσις τελικῶν βραχέων α, ι, υ ὡς μακρῶν. Κατὰ τὰ λοιπὰ προσπαθοῦσι μὲν νὰ ἀκολουθῶσι τοὺς κανόνας τῶν ἐπιγόνων, ἀλλ' ἡ ἀδεξιότης καὶ πολλάκις ἡ σπουδὴ τῶν ποιητίσκων τούτων γεννᾷ πολλὰ σφάλματα. Ἀλλὰ πάλιν μόνον οἱ ἀνικανώτατοι μεταξὺ τῶν ἀνικάνων τούτων ἔσχον τὸ θάρρος νὰ βραχύνωσι τὸ η καὶ ω καὶ νὰ παραμελήσωσι τὴν μακρότητα τελικοῦ φωνήεντος πρὸ συμφώνου διπλοῦ. Εἷς τῶν κατωτέρας ποιότητος στιχοπλόκων τούτων εἶνε ὁ συγγραφεὺς τοῦ Χριστοῦ πάσχοντος. Περὶ χρονολογίας ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, ἐφόσον ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῶν διασωθέντων ἰαμβογραφικῶν προϊόντων, τὴν περίοδον τῶν κλασικῶν ἠκολούθησεν ἡ τῶν ἐπιγόνων, ἐνῷ οἱ ἀδαεῖς ἐν μέρει μὲν ἦσαν σύγχρονοι τῶν ἐπιγόνων, ἐν μέρει δὲ καὶ πέραν αὐτῶν διήρκεσαν.

Ὅτι παρὰ ταύτας τὰς κυρίας κατηγορίας ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι διὰ μέσου, ἠδύνατό τις καὶ ἐκ τῶν προτέρων νὰ συμπεράνῃ καὶ ἐβεβαιώθη δὲ ἐντελῶς διὰ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Ε. Κοὺν (ἴδε κατω-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τέρω). Κατὰ πόσον τοῦ Χίλμπεργ οἱ κανόνες ἐφαρμόζονται καὶ εἰς τὴν δακτυλικὴν καὶ ἀνακρεόντειον ποίησιν, δὲν δύναμαι νὰ κρίνω, διότι δὲν ἠδυνήθην νὰ κάμω ἰδίας ἐρεύνας περὶ τῆς μετρικῆς τῆς κοσμικῆς ποιήσεως. Ἐπὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐδάφους ἀπαιτοῦνται τόσον ἀκριβεῖς καὶ ἐν εὐρεῖ κύκλῳ προεργασίαι ὅσον ἐπὶ τούτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τυχαῖαι καὶ μεμονωμέναι παρατηρήσεις περισσότερον συγχίζουσι παρὰ φωτίζουσι. Ἐν τέλει ῥητῶς πρέπει καὶ τοῦτο νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι πᾶσα ἡ κατὰ προσῳδίαν ποίησις τῶν Βυζαντηνῶν στερεῖται τὸ στερεὸν θεμέλιον τῆς ζωντανῆς γλώσσης, ὥστε παρουσιάζεται ὡς μηχανικὴ ἐργασία, μετὰ κόπου ἐπὶ τοῦ χάρτου ἀνεγερθεῖσα, εἰς τὴν ὁποίαν πολὺ ὀλιγώτερον ἁρμόζει ἡ ἐπωνυμία τοῦ ὡς ἀληθῶς καλλιτεχνήματος παρὰ εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ τόνου στηριζόμενα μέτρα, τὰ ὁποῖα πολλάκις ἐστιγματίσθησαν ὡς βάρβαρα.

2. Τὸ ῥυθμικὸν σύστημα. Τοῦτο ἐπλάσθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ σχεδὸν ὑπ' αὐτῆς μόνης ἐκπροσωπεῖται. Τὴν προσῳδίαν ἀντικαθιστᾷ ἐνταῦθα ἡ κυρία ἀρχὴ τῆς ἀριθμήσεως τῶν συλλαβῶν καὶ ὁ τελικὸς τόνος. Στίχοι ἀνόμοιοι συνενοῦνται εἰς περιόδους καὶ αὗται πάλιν εἰς στροφάς. Περὶ τῆς γενέσεως, τῶν τύπων καὶ τῶν κυρίων ἰδιοτήτων τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως πραγματευόμεθα ἐν §§ 282-291.

3. Τὸ πολιτικὸν σύστημα. Ἡ ῥυθμικὴ ποίησις ἔχει τοῦτο τὸ κοινὸν πρὸς τὸ πολιτικὸν σύστημα, ὅτι κατ' ἀρχὴν παραμελεῖ τοὺς ἀπὸ τῆς ζώσης γλώσσης πρὸ πολλοῦ ἐκλείψαντας προσῳδιακοὺς νόμους. Διακρίνει δὲ αὐτὸ ἀπὸ τῆς ῥυθμικῆς μόνον ἡ ἀδιάκοπος τοῦ αὐτοῦ στίχου ἐπανάληψις (ποίημα κατὰ στίχον), ἐνῷ εἰς ταύτην ἐπέρχεται ἐντὸς τῆς περιόδου μεταβολὴ τῶν μέτρων (ποίημα κατὰ περίοδον). Λέγοντες λοιπὸν πολιτικὸς στίχος ἐννοοῦμεν πάντας τοὺς ἐπὶ τοῦ τόνου μὲν στηριζομένους, ἀλλὰ καθ' ὅμοιον τρόπον ἐπαναλαμβανομένους γραμμὴν πρὸς γραμμὴν στίχους. Τοιαῦτα ὁμοιόστιχα ῥυθμικὰ ποιήματα εἶνε παρὰ τοῖς Ἕλλησι πρὸ τοῦ ι' αἰῶνος ἀρκετὰ σπάνια. Ὁ γνωστό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τατος δὲ τοῦ γένους τούτου στίχος εἶνε ὁ δεκαπεντασύλλαβος ἰαμβικὸς μὲ τὴν τομὴν κατόπιν τῆς ὀγδόης συλλαβῆς:

∪ ⏑ ∪ ⏑ ∪ ⏑ ∪ ⏑ || ∪ ⏑ ∪ ⏑ ∪ ⏑ ∪

Καὶ πῶς θρασὺς ὁ τὴν αἰδῶ || προβεβλημένην ἔχων.

Τὸ σχῆμα τοῦτο ὑφίσταται διαφόρους ταλαντεύσεις, μάλιστα δὲ ἐν ἀρχῇ τῶν ἡμιστίχων δύναται νὰ ὑπάρχῃ ∪ – ἢ – ∪. Ἐνίοτε ἡ ἐλευθερία χωρεῖ μέχρι τοσούτου, ὥστε πλὴν τοῦ τέλους οὐδαμοῦ ἀλλοῦ προσοχὴ δίδεται εἰς τὸ εἶδος τῶν ποδῶν καὶ μόνον αἱ συλλαβαὶ ἀριθμοῦνται [1]). Πλὴν τῶν δεκαπεντασυλλάβων κατεσκευάσθησαν καὶ ἄλλοι στίχοι, ἰσομεγέθεις πάντοτε ἐπαναλαμβανόμενοι, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων, οἷον δωδεκασύλλαβοι ἰαμβικοὶ τρίμετροι, ἰαμβικοὶ καὶ τροχαϊκοὶ δίμετροι κτλ. Ἀλλ' αἱ ποικιλίαι αὗται δὲν ἀπέκτησαν μεγάλην σημασίαν, ὥστε ὅταν ὁμιλῶμεν ἁπλῶς περὶ πολιτικοῦ στίχου [2]), ἐννοοῦμεν παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν ἰαμβικὸν δεκαπεντασύλλαβον. Ἐπικρατεῖ δὲ οὗτος εἰς ὅλα τὰ εἴδη τῆς λογοτεχνίας, τὰ ὁποῖα πληροῦσι κοινὰς ἀνάγκας, καὶ εἰς ὅλην τὴν δημώδη ποίησιν μέχρι τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος· ἡ ὑπερχιλιετὴς καὶ ἀσάλευτος ἔτι δύναμίς του εἶνε περιεργότατον φαινόμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν δημοτικῶν ποιητικῶν τύπων.

Πολλάκις ἐτέθη τὸ ζήτημα, ἐκ τίνος ἀρχαίου μετρικοῦ τύπου παρήχθη ὁ πολιτικὸς στίχος. Ὁ Εὐστάθιος [3]) θέλει νὰ ἐξηγήσῃ αὐτὸν ἐκ τροχαϊκῶν στίχων, ἔχων ὑπ' ὄψιν βεβαίως ἀρχαίους στίχους, οἵτινες δύνανται ν' ἀναγνωσθῶσιν ὡς πολιτικοί· οἷον ὁ τοῦ Αἰσχύλου: Ὦ βαθυζώνων ἄνασσα Περσίδων ὑπερτάτη. Ὁμοίως καὶ ὁ Μάξιμος Πλανούδης [4]) λέγει ἀναπτύσσων

[1]) W. Meyer, Anfang und Ursprung σ. 325 ἑ. (ἴδε καὶ βιβλιολογίαν).

[2]) Στίχος πολιτικὸς σημαίνει ὁ κοινός, ὑπὸ πάντων ἐννοούμενος στίχος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν εἰς τοὺς λογίους μόνον προσιτὴν προσῳδιακὴν ποίησιν.

[3]) Ὑπομνήματα εἰς τὴν Ἰλιάδα Α' σ. 11.

[4]) Ἐν τῷ Διαλόγῳ περὶ γραμματικῆς, Bachmann, Anecdota graeca 2, 99.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ Εὐσταθίου τὴν γνώμην, ὅτι ἤδη παρὰ τοῖς τραγικοῖς καὶ τῷ Ἀριστοφάνει εὑρίσκονται ἐνίοτε μεταξὺ τῶν τροχαϊκῶν καὶ ἰαμβικῶν καταληκτικῶν τετραμέτρων πολιτικοὶ στίχοι: Τοῖς εἰς τὸ πολιτικὸν ἄρτι μεταναστᾶσιν ὄνομα στίχοις καὶ τραγικοὶ πάντες καὶ ὁ κωμικὸς ἔστιν οὗ χρησάμενοι φαίνονται, οὐκ ἀμέτρως μέντοι ἀλλ' οἱ μὲν τροχαίοις ποιήσαντες, ὁ κωμικὸς δὲ καὶ ἰάμβοις· ἑκάτεροι μέντοι τετράμετρον καταληκτικὸν αὐτοῖς ὅρον ἐστήσαντο. Εἰς ταῦτα ἐπάγεται διάφορα παραδείγματα, οἷον τὸν ἀνωτέρω παρατεθέντα τοῦ Αἰσχύλου στίχον. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν πρόκειται περὶ σκοπίμου κατασκευῆς πολιτικῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις στίχων, ὅπερ ἄλλως οὐδὲ ὁ Πλανούδης ἐννοεῖ, ἀλλὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμενα εἴδη τοῦ στίχου πρέπει νὰ λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὡς τοιαῦτα, ἐξ ὧν ὁ πολιτικὸς ὡρμήθη στίχος. Ἡ ἀσφαλὴς ὅμως τοῦ ζητήματος λύσις καθίσταται δύσκολος, ἐπειδὴ δὲν παρεδόθησαν εἰς ἡμᾶς αἱ βαθμῖδες καὶ οἱ συνδετικοὶ κρίκοι οἱ μεταξὺ τῆς προσῳδιακῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πολιτικοῦ στίχου. Καὶ κατὰ μὲν τὴν χρονολογίαν ἐπλησίασαν διὰ νεωτέρων παρατηρήσεων ἱκανῶς ἄλληλα τὰ δύο τοῦ μέτρου γένη. Διότι ἐνῷ ὁ Ἔνριχσεν καὶ ὁ Βερνχάρδυ [1]) ἐνόμιζον, ὅτι ἐν τοῖς γραπτοῖς μνημείοις δὲν εὑρίσκεται ὁ πολιτικὸς στίχος πρὸ τοῦ ιϐ' αἰῶνος, ὁ Β. Βάγνερ [2]) καὶ ὁ Β. Μαϋερ [3]) ἀνεκάλυψαν τὸν Ψελλὸν ὡς πολιτικῶν στίχων ποιητὴν καὶ ὁ Β. Μέϋερ ἐξέφρασε τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἐξάπαντος εἰς τὸν στίχον τοῦτον πρῶτος κατήντησε λόγιός τις, θεωρῶν αὐτὸν ὡς ἀπομίμησιν τοῦ ἰαμβικοῦ τῶν ἀρχαίων τετραμέτρου. Ἀλλ' ὅμως πολὺ ἀρχαιότεροι τοῦ Ψελλοῦ εἶνε οἱ πολιτικοὶ στίχοι, οὓς παραδίδει ἐν δημοτικῇ τινι ἐπιφωνήσει ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος [4]). Ἔτι δὲ ἀνωτέρω

[1]) Gundriss der griechischen Litteratur I δ' ἐκδόσ. (1876) 696.

[2]) Medieval Greek Texts, ἐν Λονδίνῳ 1870 σ. VII.

[3]) Anfang und Ursprung κτλ. σ. 325.

[4]) Περὶ τῆς βασιλείου τάξεως σ. 367 ἐκδόσ. Βόννης. Ἐπειδὴ ὁ Κωνσταντῖνος ἀνεφέρει τοὺς στίχους ὡς μίαν τῶν συνήθων ἐπιφωνήσεων, εἶνε βεβαίως ἀρχαιότεροι τοῦ πρώτου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ τοὺς χρόνους ἀναβιβάζουσι τὴν ἡλικίαν τοῦ πολιτικοῦ στίχου αἱ γενόμεναι παρατηρήσεις ἐπὶ διαφόρων παροιμιῶν, ἃς ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης τῆς κλίμακος (περὶ τὰ 525-600 περίπου) καὶ ὁ Ἰωάννης Μόσχος (ἀποθαν. τὸ 619) καὶ αἵτινες δύνανται ν' ἀναγνωσθῶσιν ὡς πολιτικοὶ στίχοι. Καὶ ἐν τῇ ἐπιφωνήσει δέ, ἥτις ἀνὰ τὰ στόματα ἐφέρετο τοῦ λαοῦ ἐπὶ αὐτοκράτορος Μαυρικίου περὶ τὸ 600 κρύπτονται ἀναμφιβόλως στίχοι πολιτικοί [1]). Ἐκ τούτου δέ, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ πολιτικὸς δεκαπεντασύλλαβος παραμένει μέχρι σήμερον εἰς πάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας ὡς τὸ μόνον σχεδὸν μέτρον τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος, πιθανωτέρα εἶνε ἡ δημοτικὴ αὐτοῦ ἀρχή. Μετὰ τὸν Βερνχάρδυ [2]) θὰ λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τετραμέτρους ὁποῖος εἶνε ὁ ἐν τῷ Σύλλᾳ τοῦ Πλουτάρχου στίχος: Συκάμινον ἐσθ' ὁ Σύλλας ἀλφίτῳ πεπασμένον, ἀλλὰ πρὸς παραβολὴν ἴσως καὶ τὸν δεκατετρασύλλαβον, ὅστις εὑρίσκεται παρὰ Μεθοδίῳ καὶ Γρηγορίῳ τῷ Ναζιανζηνῷ [3]). Τὸ ζήτημα τώρα εἶνε πλέον τοῦτο μόνον, ἂν ὁ πολιτικὸς στίχος τὴν γένεσίν του ὀφείλει εἰς τὸν ἰαμβικὸν ἢ εἰς τὸν τροχαϊκὸν τετράμετρον. Ἀλλὰ πιθανῶς καὶ οἱ δύο μετέχουσι τῆς πατρότητος, ἤτοι ὁ πολιτικὸς στίχος ἐγεννήθη ἐκ τῆς συγχωνεύσεως τῶν δύο τούτων ἀρχαίων δημοτικῶν μέτρων.

1. Προσῳδικὴ ποίησις: Τοὺς νόμους τοῦ βυζαντηνοῦ τριμέτρου ἀναπτύσσει ὁ K. Hilberg, ἐν Wiener Studien 8 (1886) 282-314. Ἄλλας συμβολὰς αὐτόθι παρέχει 10 (1888) 50-92. Πρβ. τοῦ αὐτοῦ: Prinzip der Silbenwägung ἐν Βιέννῃ 1879 σ. 3 ἑ., 217 ἑ. — Περὶ τοῦ ἑξαμέτρου καὶ πενταμέτρου καὶ τῶν ἀνακρεοντείων στίχων παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς διαφωτιστικὰς πληροφορίας δίδει πρὸ

ἡμίσεος τοῦ ι αἰῶνος, καθ' ὃ ἔγραφεν ὁ αὐτοκράτωρ. Τὸ κείμενον τῶν στίχων ἴδε ἐν Α' τόμου σ. 515.

[1]) Πρβ. τὴν βιβλιολογίαν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ περὶ δημώδους ποιήσεως κεφαλαίου, ἔνθα παρατίθεται ἡ ἐπιφώνησις αὕτη.

[2]) Grundriss der griech. Litterat. I δ' ἐκδόσ. (1876) 696. 276

[3]) W. Meyer ἔνθ' ἀνωτ. σ. 310.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πάντων ὁ Fr. Hanssen, Ein musikalisches Accentgesetz in der quantitierenden Poesie der Griechen, ἐν Rhein. Museum 38 (1883) 222-244. Fr. Hanssen, Die Gliederung der im Codex Palatinus erhaltenen Sammlung der Anakreontea, ἐν Verhandlungen der 36. deutschen Philologenversammlung zu Karlsruhe 1882, ἐν Λειψίᾳ 1883 σ. 284-293. Fr. Hanssen, Accentus grammatice in metris Anacreontico et Hemiambico quae sit vis et ratio explicatur, ἐν Philologus, συμπληρωτ. τόμῳ 5 (1889) 197-225 (κύριον σύγγραμμα περὶ τῆς ἀνακρεοντείου ποιήσεως τῶν Βυζαντηνῶν). — Περὶ τῶν ἀνακρεοντείων τύπων πρβ. καὶ O. Crusius, Stesichoros und die epodische Composition in der griechischen Lyrik, Commentationes philologae für Otto Ribbeck, ἐν Λειψίᾳ 1888 σ. 14-16. — Wilh. Meyer, Zur Geschichte des griechischen und des latein. Hexameters, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1884 σ. 1013-1023 (περὶ τῶν ὑποτιθεμένων προδρόμων τῆς ἑλληνικῆς ἐπὶ τοῦ τόνου στηριζομένης ποιήσεως). Ὁ αὐτός: Ueber die Beobachtung des Wortaccentes in der altlat. Poesie, in Abhandlungen der bayer. Akad. 17 τόμ. 1. Abtheilung (1884) σ. 66 ἑ., 110 ἑ. (περὶ τοῦ λυρικοῦ τριμέτρου). — Fr. Kuhn, Symbolae ad doctrinae περὶ διχρόνων historiam pertinentes, Breslauer philol. Abhandlungen VI 3, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1892. Ὁ Kuhn ἐξετάζει τέσσαρας βυζαντηνοὺς ποιητὰς ὡς πρὸς τὴν ὑπ' αὐτῶν χρῆσιν τῶν διχρόνων φωνηέντων, τὸν Ἰγνάτιον διάκονον, τὸν Θεοδόσιον διάκονον, τὸν Χριστοφόρον Μυτιληναῖον καὶ τὸν Ἰωάννην Μαυρόπουν, δεικνύων ὅτι οὗτοι αὐστηρότεροι εἶνε περὶ τὴν χρῆσιν παρὰ οἱ ὑπὸ τοῦ Hilberg εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, ἤτοι εἰς τοὺς ἐπιγόνους, ὑπαχθέντες στιχοπλόκοι (ἴδε ἀνωτ. σ. 489), ὅτι ἑπομένως ἀποτελοῦσι τάξιν κειμένην μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας κατηγορίας τοῦ Hilberg. Ἐν παραρτήματι πραγματεύεται περὶ τῶν αὐτῶν ποιητῶν κατὰ τὰς λοιπὰς αὐτῶν μετρικὰς ἀρχάς. Τέλος ἐξηγεῖ τὴν στιχουργικὴν τέχνην τοῦ Ἰωάννου Τζέτζη, ἀνάγει εἰς τὰς πηγάς της τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐσταθίου περὶ τῶν διχρόνων φωνηέντων καὶ ὁμιλεῖ περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μαξίμου Πλανούδη καὶ Δημητρίου Τρικλινίου ὡς καὶ τὴν στιχουργικὴν τοῦ Πλανούδη τέχνην ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ποιημάτων.

2. Πολιτικοὶ στίχοι: K. L. Struve, Der politische Vers der Mittelgriechen, ἐν Hildesheim 1828. — Demetrius Zenus, Batrachomyomachia, mit Erläuterungen und Bemerkungen über den politischen Vers der Neugriechen, herausgegeben von F. Lechner, ἐν Ingolstadt 1837. — F. Henrichsen, Ueber die sogenannten politischen Verse bei den Griechen. Aus dem dänischen übersetzt von P. Friedrichsen, ἐν Λειψίᾳ 1839· θεωρεῖται ἔτι ὡς τὸ κύριον σύγγραμμα, ἀλλὰ διὰ τῆς δημοσιεύσεως πολυαρίθμων νέων κειμένων τόσον ἔχασε τὴν ἀξίαν του, ὥστε ἀπαραίτητος καθίσταται ἡ πλήρης ἐπεξεργασία τοῦ θέματος. — Fr. Ritschl, Accentuirte Verse, Opuscula 1 (1866) 289-299. — W. Wagner, Medieval Greek Texts, ἐν Λονδίνῳ 1870 σ. VI-X. — Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολιτικοῦ στίχου καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ῥυθμικὴν ποίησιν πραγματεύονται: W. Meyer, Anfang und Ursprung der lat. und griech. rythmischen Dichtung, ἐν Abhandlungen der bayer. Akad. 17. Band, 2. Abtheilung (1885) σ. 308, 325, 338, E. Bouvy, Étude sur les origines du rythme tonique, ἐν Nimes 1886 σ. 159, 322 ἑ. καὶ Fr. Hanssen, ἐν Philologus, συμπληρωτ. τόμῳ 5 (1889) 219 σημ. — Καταδεικνύει πολιτικοὺς στίχους παρὰ Ἰωάννῃ τῆς κλίμακος καὶ Ἰωάννῃ Μόσχῳ ὁ K. Krumbacher, Mittelgriechische Sprichwörter, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1893 Band II 233 ἑ. — Περὶ ἄλλων ἐπὶ τοῦ τονισμοῦ στηριζομένων στίχων (τροχαϊκῶν δεκαπεντασυλλάβων κ. ἄ.) ἴδε K. Krumbacher, Eine Sammlung byzantinischer Sprichwörter, ἐν Sitzungsber. d. bayer. Akad. 1887 Band II 53 ἑ. — Περὶ ἀκροστιχικῶν ποιημάτων, καρκινικῶν στίχων καὶ ἄλλων στιχουργικῶν παιγνίων τῶν Βυζαντηνῶν πραγματεύεται ὁ Ν. Γ. Πολίτης, Στιχουργικὰ παίγνια, ἐν τῷ περιοδικῷ Ἑστίᾳ 19 (1885) 249-252, 264-266, 283-285, 291-294.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Ἐκκλησιαστικὴ ποίησις.

268. Τὰ ὑπὸ μορφὴν ἀρχαίαν ποιήματα. Ὅπως τὰ λοιπὰ λογοτεχνικὰ εἴδη τοῦ ἐσχάτου ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ βυζαντηνισμοῦ, οὕτω καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἐν ἀρχῇ ὑπόκειται εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μορφῆς, ἥτις ἀπεδείχθη ἐπιβλαβεστάτη εἰς τὴν γένεσιν πρωτοτύπων ἔργων. Τὰ πλεῖστα τῶν μέχρι τοῦδε γνωσθέντων ποιητικῶν δοκιμίων τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων ἀκολουθοῦσι κατὰ τὴν γλῶσσαν, τὸ μέτρον καὶ τὴν ἔκφρασιν ἀρχαῖα πρότυπα. Εἶνε ἀπομιμήματα λογίων, ὁποῖα εἶνε καὶ τὰ πλεῖστα τῶν θύραθεν ποιημάτων τῆς ἐποχῆς ταύτης. Τοιοῦτος εἶνε ὁ ἐν ἀναπαιστικοῖς μονομέτροις καὶ διμέτροις ὕμνος, ὅστις οὐχὶ εὐλόγως ὡς φαίνεται ἀποδίδεται εἰς τὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρείας (ἀποθαν. περὶ τὸ 215), ἀποκείμενος ἐν τοῖς χειρογράφοις μετὰ τοῦ Παιδαγωγοῦ αὐτοῦ [1]). Δεύτερον ὅμοιον κείμενον εἶνε ὁ περίφημος ὕμνος τῶν παρθένων ἐν τῷ «συμποσίῳ» τοῦ ἁγίου Μεθοδίου (ἀποθαν. περὶ τὸ 311). Εἶνε προφανῶς ἀπομίμησις τοῦ πλατωνικοῦ συμποσίου, ἐν πεζῷ λόγῳ, ἐξυμνοῦν ἀπὸ στόματος τῶν δέκα παρθένων τὴν ἁγνείαν· ἐν τέλει ὑπάρχει ἓν ᾄσμα· ᾄδει μὲν μία τῶν παρθένων, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν ἱστάμεναι, ἀποκρίνονται μεθ' ἑκάστην στροφὴν (ὑπακούουσι). Ὡς πρὸς τὸ θέμα του τὸ ποίημα ὑπόκειται ἴσως εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν Παρθενίων τοῦ Ἀλκμᾶνος καὶ τοῦ Πινδάρου, ἀλλ' ἡ μορφὴ εἶνε ἐν πολλοῖς περίεργος. Τὸ

[1]) Πρβ. E. Bouvy ἔνθ. ἀνωτ. σ. 25 ἑ. ὅπου ἀναγράφεται καὶ τις εἰς τὸν Κλήμεντα ἀναφερομένη βιβλιολογία. — W. Christ, Geschichte der griech. Litteratur γ' ἐκδόσεως § 681.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μέτρον εἶνε ἰαμβικόν, ἀλλὰ τόσα εἶνε τὰ μετρικὰ λάθη καθ' ὅλον τὸ ποίημα, ὥστε δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι ταῦτα τυχαῖα. Ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν ποίησιν, ἴσως δέ, ὡς ὁ Β. Μέϋερ παρατηρεῖ, καὶ ἡ συναίσθησις ὅτι πλὴν τῆς ἐγχωρίας προσῳδιακῆς ποιήσεως οἱ ξενόγλωσσοι χριστιανοὶ εἶχον καὶ ἀλλοίαν τινά, ἀφορμὴν ἔδωκεν εἰς τὴν παραμέλησιν καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῶν νόμων τῆς προσῳδιακῆς ποιήσεως [1]). Πιστότερος εἰς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν παρέμεινε Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (ἀπέθ. τὸ 389). Εἰς τὰ πολυάριθμα αὐτοῦ ποιήματα, πλὴν δύο ἐξαιρέσεων (ἴδε § 270) χρῆσιν κάμνει μόνον ἀρχαίων μέτρων οἷον ἑξαμέτρων, τροχαϊκῆς ἑπταποδίας, ἰαμβικῶν τριμέτρων κτπ. Ἐπειδὴ ἐμπνέεται ὑπὸ θερμοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ἐθαυμάζετο εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους πολὺ καί, ὡς οἱ θύραθεν ποιηταί, ἐσχολιάζετο καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς τέχνης. Εἶνε δὲ ἄξιος νὰ καταλάβῃ τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων ποιητῶν, ὅσοι μετεχειρίζοντο τὰ ἀρχαῖα μέτρα· καὶ ὅμως αἱ ποιήσεις αὐτοῦ ἔμειναν ξέναι καὶ πρὸς τὸν λαόν, καὶ πρὸς τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Κατενόουν τὸν εἰς τὴν ψυχὴν εἰσδύοντα λόγον τοῦ Γρηγορίου, ὅταν ὡμίλει ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, ἀλλ' οὐδέποτε ἐπανέλαβεν ἡ ἐκκλησία ἐν τῇ λειτουργίᾳ ἕν τι τῶν ἐντέχνων ποιημάτων του. Οἱ ἀπονεκρωθέντες τύποι τῆς ἀπηρχαιωμένης μετρικῆς δὲν ἄφηνον νὰ ἀναλάμψῃ ἐλευθέρως τὸ πῦρ τοῦ αἰσθήματός του. Μάτην παρ' αὐτῷ ζητοῦμεν γνήσιον ἐνθουσιασμόν, ἀναβλύζοντα ἐκ τῶν μυχίων τοῦ ἀνθρώπου, ὁποῖον εὑρίσκομεν παρὰ πολλοῖς τῶν ὑμνογράφων· ἡ ποίησίς του εἶνε εὐγενὴς καὶ μεγάλη, πλήρης τέχνης καὶ περισκέψεως, ἀλλὰ δὲν συμπαρασύρει τὸν ἀναγνώστην, οὐδὲ ὡμίλησέ ποτε πρὸς τὴν καρδίαν καθ' ὃν τρόπον π. χ. ὁ ἀπαράμιλλος τοῦ Ρωμανοῦ ὕμνος. Ἡ παρθένος σήμερον [2]) Περισσότερον

[1]) W. Meyer ἔνθ' ἀνωτ. σ. 309 ἑ. Πρβ. Bouvy. ἔνθ' ἀνωτ. σ. 30 ἑ. ὅπου καὶ βιβλιολογία τις εἰς τὸν Μεθόδιον.

[2]) Πρβλ. E. Bouvy ἔνθ' ἀνωτ. σ. 51 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τοῦ Γρηγορίου ἵστατο ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἐδάφους ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Ἀπολλινάριος ὁ νεώτερος (ἀπέθ. τὸ 390). Παρ' αὐτῷ ἦτο οἰκογενειακὴ κληρονομία ἡ αὐστηρὰ ἐνάσκησις τῶν ἀρχαίων τύπων. Ὁ πατήρ του, ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ὁποίου οὐδὲν διεσώθη, ἔγραψε τραγῳδίας κατ' Εὐριπίδην, κωμῳδίας κατὰ Μένανδρον, ᾠδὰς κατὰ Πίνδαρον, ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν καθ' Ὅμηρον. Τοῦ δὲ νεωτέρου ἔχομεν παράφρασιν τῶν ψαλμῶν ἐν ἑξαμέτροις, ὧν ὁ τεχνικὸς τρόπος ὑπῆρξε τὸ πρότυπον τοῦ Νόννου. Ἡ ἐπιτηδειότης, μεθ' ἧς μεταχειρίζεται ἀπειραρίθμους χρήσεις τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, τὰς περιφήμους αὐτῶν εἰκόνας, τὰ λαμπρὰ ἐπίθετα, τοὺς διαλεκτικοὺς τύπους, ἱκανοποιεῖ τὸν ἀρχαιοδίφην. Ἀλλ' οὕτω μετεσκευασμένοι ἔχανον οἱ ψαλμοὶ τὸν ἰδιάζοντα αὐτοῖς τύπον καὶ τὴν ὑψηλήν των ἁπλότητα· ἔγιναν ὑπὲρ τὸ δέον ὁμηρικοὶ ἢ ὥστε νὰ δύνανται ἔτι νὰ εἶνε ψαλμοί. Τοιαῦτα φιλολογικὰ παίγνια ἀδύνατον ἦτο νὰ ἀποκτήσωσι δημοτικότητα, οὕτω δὲ ἐννοοῦμεν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ τὴν εἴδησιν, ὅτι τῶν δύο Ἀπολλιναρίων αἱ ποιήσεις ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἦσαν τόσον ἄγνωστοι, ὡς νὰ μὴ εἶχον ὑπάρξῃ ποτέ [1]). Ἔτι ὀλιγώτερον ἐπέτυχεν ἡ κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Ἀπολλιναρίου παράφρασις τῶν ψαλμῶν ὑπὸ τοῦ Ἀμμιανοῦ [2]).

Ὡσαύτως πολλὴν λογιότητα μαρτυροῦσι τὰ περίφημα τοῦ Συνεσίου ποιήματα (ἀκμάσαντος περὶ τὰ 370 μέχρι περίπου τοῦ 413). Χαρακτηριστικὸν τῆς δεσποζούσης θέσεως, ἣν κατεῖχε τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, εἶνε ὅτι οἱ ὕμνοι, οὓς ὁ Συνέσιος ἐποίησε μετὰ τὴν εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσέλευσίν του, συμβαδίζουσιν

[1]) Λ. Ludwich, Apollinarii metaphrasis psalmorum I - III (ὡς δεῖγμα κριτικῆς ἐκδόσεως), Programm, ἐν Königsberg 1880· καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως αἱ παραγματεῖαι ἐν Hermes 13 (1878) 335 - 350 καὶ ἐν Königsberger Studien 1 (1887) 80 - 82. — E. Bouvy ἐνθ' ἀνωτ. σ. 43 ἑ. — Joh. Dräseke, Zeitschrift für wissenschaftliche Theol. 31 (1888) 477 - 487. — Κριτικὰ παρὰ Leo Sternbach, Anthologiae Planudeae appendix Barberino - Vaticana, ἐν Λειψίᾳ 1890 σ. 67 καὶ ἀλλαχοῦ.

[2]) Δεῖγμα αὐτῆς ἐξεδ. ἐκ τοῦ κώδ. Laurentianus 5, 37 ὁ Bandini, Catalogus codicum mss bibl. Mediceae Laurentianae 1 (1764) 64. Κεῖται καὶ ἐν κώδικι βοδληιανῷ βαροκκιανῷ 25 τοῦ ιδ' αἰ. φύλ. 3.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀδελφικῶς μετ' ἐκείνων, οὓς ἐποίησεν ἐθνικὸς ἔτι ὤν. Ὁ νεοπλατωνικὸς ἀποκαλύπτεται καὶ ἐν ἐκείνοις τόσον σαφῶς, ὅσον ἐν τούτοις. Καὶ αὐτὴ ἡ δωρικὴ διάλεκτος, ἧς ὁ Συνέσιος κάμνει χρῆσιν, βεβαίως δὲν βασίζεται ἐπὶ τῆς τότε διαλέκτου τῆς πατρίδος του Κυρήνης, ἀλλ' ἐπὶ τῆς μιμήσεως τῆς ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων. Ἐν γένει εἶνε φιλόσοφος μᾶλλον ἢ ποιητὴς ὁ Συνέσιος· αἱ μεταφυσικαὶ αὐτοῦ ἀναπτύξεις εἶνε ἁρμόδιον πρὸς τὴν κατ' ἰδίαν μελέτην ἀνάγνωσμα, ἀλλ' οὐδόλως κατάλληλοι ν'ἀναγνωσθῶσι καὶ κατανοηθῶσιν ὑπὸ τοῦ λαοπληθοῦς χριστιανικοῦ πληρώματος[1]). Καὶ αὐτὸς ὁ Νόννος (ἐν ἀρχῇ τοῦ ε' αἰῶνος), τοῦ ὁποίου ἡ μετρικὴ ἤνοιξε κατά τινα ἔννοιαν τὴν ὁδὸν εἰς τὴν θύραθεν ποίησιν, τυχοῦσα πλείστων μιμητῶν, οἷον τοῦ Τρυφιοδώρου, Κολλούθου καὶ Μουσαίου, δὲν ἐπανηγύρισε καμμίαν ἐπιτυχίαν, μεταφράσας ἐμμέτρως τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον, ὅτε προσῆλθεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐν προβεβηκυίᾳ ἤδη ἡλικίᾳ· ἡ τοιαύτη ἐπιχείρησις, ἥτις ἐκ τῶν προτέρων ἦτο καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν, δὲν θ' ἀπέβαινεν εὐτυχεστέρα, καὶ ἂν μεγαλείτερον ποιητικὸν πνεῦμα τὴν ὑπηγόρευεν[2]). Ὁ Νόννος δὲν εἶνε ὁ τελευταῖος Ἕλλην, ὅστις μετεχειρίσθη τὰ ἴκρια τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν τύπων, ἵνα κτίσῃ τὸ οἰκοδόμημα τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν· τὸ ἔθιμον τῆς ἐπὶ τῆς μελέτης στηριζομένης μιμήσεως τῆς ἀρχαίας μετρικῆς δὲν ἐξέλιπεν οὐδὲ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πολιτικοῦ στίχου. Τοῦτο ἀποδεικνύουσι τὰ ξηρὰ ποιήματα τοῦ ἁγίου Σωφρονίου, οἱ τρεῖς ἰαμβικοὶ κανόνες Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ αἱ πολυάριθμοι ἀνακρεοντείων καὶ ἄλλων μέτρων ποιήσεις ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου οἷον τοῦ Ἰγνατίου διακόνου, Λέοντος τοῦ σοφοῦ, Προδρόμου, Μανουὴλ Φιλῆ καὶ ἄλλων. Καὶ ἐν αὐτοῖς πληρέστατα ἀπεδείχθη πόσον ὀλέθριον εἶνε εἰς πᾶσαν γνησίαν τέχνην τὸ κανονάρχημα νεκρῶν καὶ ἀδιανοήτων πλέον τύπων. Ὀλίγα μόνον τῶν τεχνητῶν

[1]) Πρβ. E. Bouvy ἔνθ' ἀνωτ. σ. 63 ἑ.
[2]) Πρβ. E. Bouvy ἐνθ' ἀνωτ. σ. 60 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τούτων ποιημάτων εἶνε ἄξια τοῦ ὀνόματος τῆς ποιήσεως. Διὰ τῶν φθόγγων, οἵτινες εἶχον παύσῃ πλέον ν' ἀντιλαλῶσιν εἰς τὴν ζῶσαν γλῶσταν, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ ἱστορικὸς δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾷ τὸν κίνδυνον, ὅστις εἰς τοῦτο ἐνέκειτο· ἐὰν δὲν ἐφευρίσκετο ἐν καταλλήλῳ στιγμῇ ἄλλη τις τεχνικὴ μορφὴ καὶ δὲν ἐνιδρύετο αὕτη εἰς τὸν ὑψηλόν της θρόνον, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἤθελε στερηθῇ διὰ παντὸς τὴν γνησίαν θρησκευτικὴν ποίησιν. Εἰς ταύτην καὶ μόνην τὴν μορφὴν ὀφείλεται ἡ γένεσις νέου λογοτεχνικοῦ εἴδους, ὅπερ κατὰ τὸ ποιητικὸν περιεχόμενον καὶ τὴν ποικιλίαν καὶ τὸ βάθος δύναται νὰ τεθῇ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ ἄριστα δημιουργήματα τῆς ἀρχαίας ποιήσεως. Ἡ γόνιμος αὕτη ποιητικὴ μορφή, ἥτις ὡς διὰ μαγικῆς ῥάβδου ἀφύπνισεν ἐκ νέου τὸ ποιητικὸν τῶν Ἑλλήνων πνεῦμα καὶ φθόγγους ἀρχαίας δυνάμεως ἀπέδωκεν εἰς τὴν σιγήσασαν γλῶσσαν, εἶνε ἡ ῥυθμικὴ ποίησις.

Α. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ.

269. Ἔννοια καὶ ἱστορία καθόλου. Ἡ ζῶσα γλῶσσα εἶχεν ἀπολέσῃ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους τὴν λεπτὴν διάκρισιν τῶν βραχειῶν καὶ μακρῶν συλλαβῶν, καθὼς ἀποδεικνύουσιν αἱ ἐν ἐπιγραφαῖς τῶν γραμμάτων ἐναλλαγαὶ καὶ ἄλλα ὅμοια πάθη. Τὰ νέα φωνήεντα δὲν ἦσαν πλέον οὔτε μακρὰ οὔτε βραχέα [1]). Ἡ δὲ ἀρχαία μουσικῶς ἠχοῦσα γλῶσσα κατήντησεν ἁπλοῦν φραστικὸν ἰδίωμα, ὅπως τὰ νεώτερα πάντα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ λέξις ἄνθρωπος π. χ. ἠκούετο ὡς δάκτυλος. Οἱ μεταχειριζόμενοι λοιπὸν τὰ προσῳδικὰ μέτρα, ἠκολούθουν νεκροὺς τύπους,

[1]) Πρβ. Γ. Χατζιδάκιν ἐν Kuhn's Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 30 (1889) 357 ἑ. καὶ E. Bouvy ἔνθ' ἀνωτ. σ. 127 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οἵτινες κατὰ τοὺς κανόνας κατεσκευάζοντο ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκοὴν δὲν εἶχον καμμίαν ἔννοιαν. Μόνον δὲ ὅταν ἡ χριστιανικὴ ποίησις ἐλυτρώθη ἀπὸ τῶν ἀφορήτων τούτων δεσμῶν, καταφυγοῦσα εἰς τὴν ῥυθμικὴν κατασκευὴν τοῦ στίχου, ἔλαβεν ἀληθῶς πνοὴν ζωῆς. Ἡ ἀρχὴ τῆς νέας ταύτης μορφῆς δὲν εἶνε ἡ μακρότης ἢ ἡ βραχύτης, ἀλλὰ τῶν συλλαβῶν ὁ ἀριθμὸς καὶ τῶν λέξεων ὁ τόνος, τουτέστι ὅ,τι πραγματικῶς τὸ οὖς τότε ἤκουε καὶ ὅπερ καὶ εἰς τῶν σημερινῶν λαῶν τὴν ποίησιν εἶνε τὸ ἄρχον στοιχεῖον. Ἀλλὰ τῆς λέξεως ὁ τόνος δὲν ἀντικατέστησε τὸν τόνον τοῦ παλαιοῦ στίχου· τοὐναντίον οἱ ἀρχαῖοι τύποι ἐγκατελείφθησαν ἐντελῶς, εἰσήχθησαν δὲ ὅλως διόλου διάφοροι στίχοι καὶ στροφαί.

Μόνον εἰς τὰ τὴν ῥυθμικὴν ταύτην μορφὴν ἔχοντα ἔργα τῆς χριστιανικῆς τῶν Ἑλλήνων ποιήσεως παρατηρεῖται ὡς ἀληθῶς ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξις, ἥτις ἀπὸ ἀσθενῶν ἀποπειρῶν ἀνέρχεται εἰς τελειότητα καὶ ἐκ ταύτης πάλιν εἰς τὴν παρακμὴν καταφέρεται. Δυστυχῶς ἡ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως ταύτης δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένη. Ἀναγνωρίζομεν ἀληθῶς μεθ' ἱκανῆς σαφηνείας, ὅτι τὸ σωζόμενον παμμέγιστον πλῆθος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾀσμάτων ἐδημιουργήθη μικρὸν κατὰ μικρόν· παρατηροῦμεν διαφορὰς κατὰ τὴν μορφήν, κατὰ τὴν ποιητικὴν ἔννοιαν, τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν ἀντίληψιν· βλέπομεν ὅτι ἐξ ἀφανῶν πηγῶν πληθύνεται κατὰ μικρὸν ὁ μέγας καὶ πολυσχιδὴς ποταμός, ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι ἀδύνατον εἶνε νὰ διακρίνωμεν τὸν δρόμον αὐτοῦ μὲ τὰς ποικίλας διακλαδώσεις του καὶ μὲ τὰ ποικίλα εἰς αὐτὸν συμβάλλοντα ῥεύματα. Ἰδίως τὸ ἀνώνυμον τῶν συγγραφέων ἐμποδίζει ἡμᾶς νὰ καθορίσωμεν τὴν θέσιν αὐτῶν ἀκριβέστερον. Ὀλίγοι ποιηταὶ εἶνε γνωστοὶ κατὰ τὴν προσωπικότητα, τὴν ἀκμὴν καὶ τὸν βίον αὐτῶν ὁπωσοῦν ἀκριβῶς· πολλῶν δὲν γνωρίζομεν εἰ μὴ τὰ ὀνόματα μόνον· πολλαὶ τῶν ποιήσεων καὶ ἰδίως αἱ ἀρχαιότεραι εἶνε ἀδέσποτοι ὅλως. Διὰ τοῦτο μόνον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς δυνάμεθα ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ διαγράψωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς ἑλληνικῆς χριστιανικῆς ποιήσεως. Ἱκανῶς δὲ ἀσφαλῶς δυνάμεθα ἐν αὐτῇ νὰ διακρίνωμεν τρεῖς κυρίας περιόδους, ἤτοι 1ον τὸν χρόνον τῆς παρασκευῆς, ἥτις χαρακτηρίζεται ὑπὸ μικρῶν κειμένων παρεμβεβλημένων μεταξὺ τῶν ψαλμῶν καὶ ἄλλων βιβλίων τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὑπὸ ἐπιφωνήσεων τοῦ λαοῦ καί τινων μεμονωμένων ποιημάτων γνωστῶν συγγραφέων· 2ον τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς, καθ' ἣν διεπλάσθησαν καὶ εἰς τελειότητα ἔφθασαν οἱ ἐκτενεῖς, ἐξ εἴκοσι μέχρι τριάκοντα καὶ πλέον στροφῶν συγκείμενοι ὕμνοι· 3ον τὴν περίοδον, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ποιημάτων νέας κατασκευῆς, τῶν λεγομένων κανόνων. Ἀλλ' ὑποβάλλοντες τὴν διαίρεσιν ταύτην δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι τὸ ἑκάστην περίοδον χαρακτηρίζον εἶδος ἐπεκράτησεν ἀποκλειστικῶς ἐν αὐτῇ. Αἱ ἐπιφωνήσεις καὶ τὰ μικρότερα κείμενα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσι τὸν τύπον τῆς πρώτης περιόδου, ἐξηκολούθουν καὶ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην· οἱ δὲ ὕμνοι, τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς δευτέρας περιόδου γνώρισμα, ἐποιοῦντο καὶ κατὰ τὴν τρίτην.

1. Συναγωγαί: Αἱ ἀρχαιόταται ἔντυποι συναγωγαὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾀσμάτων εὑρίσκονται εἰς τὰ πρὸς πρακτικὴν χρῆσιν ὡρισμένα λειτουργικὰ βιβλία. Κατὰ ταῦτα ἐξέδωκεν ἐκλεκτικῶς μικρὰν συλλογὴν ὁ Vormbaum ἐν τῷ τοῦ Daniel Thesaurus hymnologicus, τόμ. III (ἐν Λειψίᾳ 1846) 1-138 (οἱ λοιποὶ τόμοι περιλαμβάνουσι μόνον λατινικοὺς καὶ συριακοὺς ὕμνους). — Πρὸς ἰδίαν σπουδὴν δὲν δύναταί τις νὰ παραβλέψῃ τὰ παλαιότερα ἐκεῖνα λειτουργικὰ βιβλία, ἀλλὰ περιέχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀναξιόπιστα καὶ σφόδρα ἠκρωτηριασμένα κείμενα, ἀνεπαρκῆ πρὸς τὴν φιλολογικήν, καλολογικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐξέτασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾀσμάτων. Πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν χρησιμεύουσι μόνον τὰ ἑξῆς τέσσαρα συγγράμματα: J. B. Pitra, Hymnographie de l' église grecque, ἐν Ρώμῃ 1867· ὕμνοι εἰς τὸν ἅγιον Πέτρον. — W. Christ καὶ M. Paranikas, Anthologia graeca carminum christianorum, ἐν Λειψίᾳ 1871· πλουσία ἐκλογὴ χριστιανικῶν ποιήσεων κατὰ χρονο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λογικὴν τάξιν μετ' ἐκτενοῦς εἰσαγωγῆς περὶ ἱστορίας καὶ μορφῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως.—J. B. Pitra, Analecta sacra spicilegio Solesmense parata, τόμ. 1, ἐν Παρισίοις 1876· περιέχει καταπληκτικῶς μέγαν ἀριθμὸν ὕμνων ἀγνώστων πρώην ἐντελῶς ἢ ἐν μέρει ἐκ τῶν τοῦ Ρωμανοῦ, Ἀναστασίου, Σεργίου, Κυριακοῦ, Θεοδώρου Στουδίτου κ. ἄ.—Ἀρχιμανδρίτου Ἀμφιλοχίου, (νῦν ἐπισκόπου ἐν Rostov), Κονδακάριον κατὰ τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον κείμενον τῆς ἐν Μόσχᾳ συνοδικῆς βιβλιοθήκης ἀρ. 437, ἐκ παραθέσεως πρὸς τὴν ἀρχαιοτάτην σλαυικὴν μετάφρασιν, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Μόσχᾳ 1879 (τίτλος, εἰ σαγωγὴ κτλ. ρωσσιστί). Τούτου ὁ πρῶτος τόμος περιέχει ἐν γένει τὰ αὐτὰ καὶ ὁ Pitra κείμενα, οὗ ἡ ἔκδοσις μόνον ἐν παραρτήματι ἐχρησιμοποιήθη· ὁ δεύτερος τόμος (ἐν μικροτέρῳ σχήματι) περιέχει δείγματα πανομοιότυπα ἀτελῶς ἐκτελεσμένα. Ὁ τόμος, ὅστις περιέχει τὰ κείμενα, εἶνε μοναδικὸν φιλολογικὸν φαινόμενον διὰ τὴν πλήρη ἔλλειψιν ἀκριβείας, κριτικῆς καὶ μεθόδου. Ἵνα μὴ δυσπιστήσῃ δὲ ὁ μὴ εὔπιστος ἀναγνώστης εἰς τὴν κρίσιν μου ταύτην, ὑποπτεύων αὐτὴν ὡς ὑπαγορευομένην ὑπὸ φθόνου ὁμοτέχνου, σημειῶ τοῦτο μόνον, ὅτι εἰς τὰς 208 σελίδας, ἐξ ὧν τὸ κείμενον ἄνευ τοῦ παραρτήματος ἀποτελεῖται, ἐπιπολαίως μόνον φυλλομετρῶν εὗρηκα 15000—20000 λάθη παντὸς εἴδους, ὅπερ, ὅσον καὶ ἂν ἐπιθυμῇ τις ἐπιεικῶς νὰ κρίνῃ τὴν ἀρχικὴν ἔκδοσιν, βεβαίως θὰ εὕρῃ πέραν παντὸς μέτρου ὑπερβολικόν. Κατὰ περίεργον τρόπον ἠπερίφημος αὕτη ἔκδοσις ἤδη ἐξηντλήθη καὶ δυσευρετοτάτη κατέστη. Καταλεκτέον ἔτι τὸ μικρὸν βιβλίον τοῦ J. Pomjalovskij, Zwei liturgische Κοντάκια auf Pergament, ἐν Πετρουπόλει 1884.

2. Βοηθήματα: Εἰδικὸν θέμα πραγματεύονται ὁ Theod. Toscani καὶ Jos. Cozza, De hymnologia graecorum in Deiparae conceptionem, ἐν Ρώμῃ 1862.—Τὰ πρῶτα καὶ σπουδαιότατα βήματα πρὸς γνῶσιν τῆς μορφῆς τῶν ἑλληνικῶν ἐκκλησ. ὕμνων ἔκαμεν ὁ F. J. Mone, Lateinische Hymnen des Mittelalters, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Freiburg im Breisgau 1853-1855 (σποράδην).—Χωρὶς νὰ προσέξωσιν εἰς τὴν προκαταρκτικὴν ταύτην ἐργασίαν, ἔθεσαν κατόπιν ὁ Pitra καὶ ὁ Christ ἀσφαλῆ βάσιν πρὸς ἐξέτασιν τῆς μορφῆς καὶ ἱστορίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων εἰς τὰ προλεγόμενα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν ἀνωτέρω συγγραμμάτων αὐτῶν.—Ἔτι δέ: W. Christ, Ueber die Bedeutung von Hirmos, Troparion und Kanon in der griechischen Poesie des Mittelalters, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1870, τόμ. II 75-108.—Th. Borret, De Techniek der Byzantijnsche Hymnographen, Verslagen en Mededeelingen der K Akad. van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde, Tweede reeks, tweede deel, ἐν Amsterdam 1872 σ. 159-191 (μακρὰ ἔκθεσις περὶ τῆς ὑμνογραφίας τοῦ Πέτρα καὶ τῆς ἀνθολογίας τοῦ Κρίστ).—Διὰ μακρῶν διέλαβον περὶ τῆς ὑπὸ Πίτρα καὶ Κρὶστ παρασχεθείσης ὕλης ὁ H. Stevenson, L'hymnographie de l' église grecque, ἐν Revue des questions historiques 11 (1876) 482-543 καὶ L. Jacobi, Zur Geschichte des griechischen Kirchenliedes, ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte herausgegeben von Th. Brieger 5 (1882) 77-250 — Ἄλλος πάλιν διέλαβε περὶ τῶν ὑπὸ Stevenson διαληφθέντων, ὁ Δ. Κουπιτώρης ἐν Bulletin de correspondance hellénique 2 (1878) 372-391, ὅστις ἀναποδείκτως ὑπεραπολογεῖται τῆς παλαιᾶς ἰδέας, ὅτι ἡ ῥυθμικὴ μορφὴ προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποιήσεως.—Περὶ τῆς βαθμιαίας προαγωγῆς τοῦ Pitra ἐν ταῖς περὶ τῆς ἑλληνικῆς ὑμνολογίας ἐργασίαις του πρβ. Dom Fernand Cabrol, Histoire du cardinal Pitra, ἐν Παρισίοις 1893 σ. 263-276, ἔνθα ἀναγράφονται καί τινες ἐνταῦθα μὴ παρατιθέμεναι διατριβαὶ καὶ ἀναλύσεις.—Εἰς τὸν Pitra καὶ τὰς νεωτέρας ἐρεύνας στηρίζεται ὁ ἐμοὶ ἄγνωστος εἰσαγωγικὸς λόγος τοῦ Dom Fernand Cabrol, L' hymnographie de l' église grecque, ἐν Angers, Lachèse 1893 (ἴδε Βυζαντ. Δελτ. 2,642).—Διάφορα ζητήματα πραγματεύεται καὶ ὁ Κ. Ν. Σάθας, Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντηνῶν, ἐν Βενετίᾳ 1878.—Κύριον σύγγραμμα: Wilh. Meyer (aus Speyer), Anfang und Ursprung der lateinischen und griechischen rythmischen Dichtung, ἐν Abhandlungen der bayer. Akad. 17. Band, 2. Abtheilung, ἐν Μονάχῳ 1885 σ. 270-450. Πρβ. τὴν ἀρκετὰ ἄδικον βιβλιοκρισίαν τοῦ Dreves, ἐν Göttinger Gelehrte Anzeigen 1886, 1, 284-293.—Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀρχῆς τῆς ῥυθμικῆς ποιή-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σεως: W. Meyer, Pitra, Mone und die byzantinische Strophik, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1896 σ. 49-66.— Χρήσιμον ἰδίως διὰ τὴν γενικὴν ἱστορίαν καὶ ἐκτίμησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, ὀλιγώτερον δὲ πρὸς γνῶσιν τῶν μετρικῶν τύπων εἶνε: Edm. Bouvy, Étude sur les origines du rythme tonique dans l' hymnographie de l' église grecque ἐν Nimes 1886.— Κατά τινων ἐκ τῶν γνωμῶν τοῦ W. Meyer ἔγραψεν ὁ Karl Deutschmann, De poesis Graecorum rhythmicae usu et origine, Programm, ἐν Coblenz 1889 καὶ ὁ Maximilien Kawczynski, Essai comparatif sur l'origine et l'histoire des rythmes, ἐν Παρισίοις, 1889 σ 138 ἑ. — Ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ W. Meyer ἐκφράζεται κατ' οὐσίαν ὁ Hubert Grimme, Der Strophenbau in den Gedichten Ephräms des Syrers. Μετὰ παραρτήματος περὶ τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῆς μορφῆς συριακῶν καὶ βυζαντηνῶν ὕμνων. Collectanea Friburgensia, τόμ. II, ἐν Freiburg (τῆς Ἑλβετίας) 1893. Πρβ Βυζαντ. Δελτ. 3, 203 ἑ. — Γενικὴν ἐπιθεώρησιν περὶ τῶν Ἑλλήνων ὑμνογράφων καὶ μελῳδῶν (ἄνευ αὐθυποστάτου ἐργασίας καὶ οὐχὶ μετὰ τὴς ἀπαιτουμένης κριτικῆς ἐξειργασμένην) παρέχει ὁ Γ. Ι. Παπαδόπουλος, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς κτλ., ἐν Ἀθήναις, 1890 σ. 123 ἑ. 231 ἑ. 291 ἑ. — Περὶ τῶν πηγῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, αἵτινες ἰδίως πρέπει νὰ ζητηθῶσιν εἰς τοὺς βίους τῶν ἁγίων, πρβ. K. Krumbacher, Studien zu den Legenden des hl. Theodosios, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1892 σ. 322 ἑ. — Εὐστάθ. Βουλισμᾶς, Περὶ ἐκκλησιαστικῶν μελῳδῶν, ἐν Ἐκκλησ. ἀληθείᾳ 12 (1892) 358-361. — Ul. Chevalier, Poésie liturgique du moyen âge, ἐν Παρισίοις καὶ Λυὼν 1892 (ἐπισκόπησις περὶ τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως τῶν Ἀνατολιτῶν, Ἑλλήνων καὶ Δυτικῶν). — Δὲν εἶδον ῥωσσικάς τινας ἐργασίας: V. Philaret (Cernigov), Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῶν ὑμνογράφων καὶ τῆς ὑμνογραφίας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἐν Πετρουπόλει 1860. — Porphyrij (ἐπισκόπου), Ποιηταὶ στιχηρῶν, ἐν Trudy Kievskoj duch. ak. 1878. — J. Mansvetov ἐν τοῖς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«παραρτήμασιν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἁγίων πατέρων» βιβλ. 4, 1880. — Περὶ τῆς μελῳδίας τῶν ὕμνων πρβ. ἀνωτέρω σ. 381 ἑ.

3. Μεταφράσεις: Λατινικὴ μετάφρ. ἐν τοῖς Analecta τοῦ Pitra (ἴδε ἀνωτ.). — Δείγματα γερμανικῆς μεταφρ. παρὰ Joh. Kayser, Beiträge zur Geschichte und Erklärung der ältesten Kirchenhymnen, 2. Auflage ἐν Paderborn 1881 καὶ παρὰ Jacobi ἔνθ' ἀνωτ. — Ἀγγλικὴν μετάφρ. τῶν ὕμνων τοῦ Συνεσίου, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Μεθοδίου καὶ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως ὡς καὶ ἀνωνύμων τινῶν ὕμνων ἐξεπόνησε κατὰ τὴν ἀνθολογίαν τοῦ Christ καὶ Παρανίκα ὁ A. W. Chatfield, Songs and hymns of earliest greek christian poets, bishops and others, ἐν Λονδίνῳ 1876.

4. Ἑλληνικὴ λειτουργική: Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις συνδέεται στενῶς πρὸς τὴν λειτουργίαν, προσήκει ἐνταῦθα νὰ παραθέσωμεν τὴν σπουδαιοτάτην βιβλιολογίαν περὶ τῆς ἑλληνικῆς λειτουργικῆς, ἡ περὶ ἧς πραγματεία ἄλλως κεῖται ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς παρούσης μελέτης.

Α. Ἐκδόσεις: Τὰ λειτουργικὰ τῶν Ἑλλήνων βιβλία ἐκδίδονται ἔκπαλαι ἐν Βενετίᾳ καθὼς καὶ τὰ ἐν δημώδει γλώσσῃ συντεταγμένα. [Νῦν καὶ ἐν Ἀθήναις τὰ λειτουργικὰ βιβλία, παρὰ τοῖς ἐκδόταις Ἀνέστῃ Κωνσταντινίδῃ, Ν. Μιχαλοπούλῳ].

Ἐν Βενετίᾳ ἐξεδόθησαν πλειστάκις τὰ Μηναῖα (π. χ. 1586—1596), ἡ Ὀκτώηχος, τὸ Τριῴδιον, τὸ Τυπικὸν (πρβ Α΄ τόμου σελ. 635), τὸ Πεντηκοστάριον, τὸ Ὡρολόγιον, τὸ Εὐχολόγιον, τὸ Ψαλτήριον, τὸ Εἱρμολόγιον καὶ Αἱ θεῖαι λειτουργίαι τῶν ἐν ἁγίοις πατέρων ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν προηγιασμένων. Περὶ τὰ 1840 ἀνέλαβεν ἀδείᾳ τῶν πατριαρχείων ὁ Βαρθολ. Κουτλουμουσιανὸς τὴν ἀναθεώρησιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ἅπερ ἐξετυπώθησαν αὖθις ἐν Βενετίᾳ, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων τύπων τῶν βιβλίων τούτων πρβ τὰς ἀκριβεῖς βιβλιολογικὰς μαρτυρίας παρὰ E. Legrand, Bibliographie hellénique, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Παρισίοις 1885 καὶ Bibliographie hellénique du XVII e siècle, ἐν τόμοις τρισί ἐν Παρισίοις 1894—1895. Ἴδε προσθήκας ὑπὸ Ph. Meyer ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 357 ἑ. — Τελευταίως νέαι ἐκδόσεις ἔγιναν καὶ ἐν Ἀθήναις, Κ)πόλει

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ Ἱερουσαλήμ. — Περὶ τὴν χρῆσιν τῶν καθολικῶν καὶ προτεσταντικῶν ἐκδόσεων ἀπαιτεῖται προσοχή· τοῦτο ἐπιβάλλεται καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς σημαντικωτέρας δυτικῆς ἐκδόσεως, τῆς τοῦ Εὐχολογίου sive Rituale Graecorum etc. opera Jacobi Goar, ἐν Παρισίοις 1647. Editio expurgata et accuratior, ἐν Βενετίᾳ 1730. — Eus. Renaudot, Liturgiarum orientalium collectio, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Παρισίοις 1716· νέα ἔκδοσις ἐν Φραγκφούρτῃ 1847 (κείμενα καὶ πραγματεῖαι περὶ τῆς ἑλληνικῆς, κοπτικῆς καὶ συριακῆς λειτουργίας). — Νικοδήμου Ναξίου Στέφανος τῆς παρθένου ἤτοι θεοτοκάριον, ἐκδιδόντος Γ. Μουσαίου, ἐν Κ)πόλει 1849. — Πολὺ χρήσιμον σχολιασμένην ἐκλογὴν τῶν σπουδαιοτάτων μερῶν τῆς ἑλληνικῆς λειτουργίας ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ ἐξέδωκεν ὁ Herm. Adalb. Daniel, Codex liturgicus ecclesiae orientalis in epitomen redactus, ἐν Λειψίᾳ 1853. Τὸ πρῶτον βιβλίον περιέχει σύντομον ἱστορίαν τῆς ἀρχαιοτάτης λειτουργίας μετ' ἀφθόνων χωρίων ἐκ τῶν πηγῶν· τὸ δεύτερον γενικὴν περιγραφὴν τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς λειτουργίας· τὸ τρίτον τὴν λειτουργίαν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Μεγ. Βασιλείου, τῶν προηγιασμένων καὶ τῶν Ἀρμενίων· τὸ τέταρτον τὰ σπουδαιότατα κείμενα καὶ τὰς τελετὰς κατὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἄλλα τε καὶ τὰς διατάξεις περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων, ἀρχιεπισκόπων καὶ τοῦ πατριάρχου Κ)πόλεως καὶ τὸ χωρίον περὶ τῆς στέψεως τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Καντακουζηνοῦ Ι σ. 196 ἑ. ἐκδόσ. Βόννης (πρβ. Α΄ τόμου σ. 606 σημ. 2)· τὸ τέλος ἀποτελεῖ πίναξ τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ λειτουργικῇ ἁπαντώντων τεχνικῶν ὅρων μετὰ τῆς ἐξηγήσεως αὐτῶν. Ἐσχάτως ἐξεδόθησαν τὰ λειτουργικὰ τῶν Ἑλλήνων βιβλία καὶ ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῆς προπαγάνδας: Paracletice sive Octoechus magnus 1866· Octoechus s. patris nostri Joannis Damasceni 1886· Triodion 1879· Pentecostarion 1884· Menaea 1888 ἑ. Psalterium 1873 ἑ. Horologium 1875. Δὲν γνωρίζω εἰς ποίαν σχέσιν εὑρίσκονται τὰ κείμενα τῶν ῥωμαϊκῶν ἐκδόσεων πρὸς τὰ τῶν βενετικῶν. C. E. Hammond, Liturgies eastern and western being a reprint of the texts, either original or translated, of the most representative liturgies of the church, ἐν Oxford 1878. Τοῦ αὐτοῦ, The

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ancient liturgy of Antioch and other liturgical fragments being an appendix to «Liturgies eastern and western», ἐν Oxford 1879.—C. Cracau, Die Liturgie des hl. Johannes Chrysostomus, ἐν Gütersloh 1890 (ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ γερμανικῆς μεταφρ.).—A. Dmitrijevski, Εὐχολόγιον τοῦ δ αἰῶνος, συνταχθὲν ὑπὸ Σεραπίωνος ἐπισκόπου Θμούϊς (τῆς Κάτω Αἰγύπτου) ἐν Trudy Kievskoj duch. ak. 1894 Nr 2. - Λειτουργίαν τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐκκλησίας τῆς Ἀναλήψεως (μετ' ἀρχαίων τροπαρίων κτλ.) ἐξέδ. ὁ Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας 2 (1894) 1-254· αὐτόθι 1 (1891) 124-143 στιχηρά τινα, κανόνας κτλ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων.—Μεταγενεστέραν ἐπιτομὴν τοῦ μνημονευθέντος λειτουργικοῦ βιβλίου τῶν Ἱεροσολύμων ἐξέδ. ὁ A. Dmitrijevskij ἐν Pravosl. sobesjednik 1889-1890· 1894. Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 350· 4 (1895) 199.—Α. Ε. Λαυριώτου, Συλλογὴ τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν, ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ 15 (1895-1896) 164-166 (ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ).

Β. Βοηθήματα: *1.* Γενικαὶ πραγματεῖαι: Κύριον σύγγραμμα παραμένει ἔτι τὸ τοῦ Leo Allatius, De libris ecclesiasticis graecorum dissertationes duae, ἐν Παρισίοις 1645. Τινὰ σχετικὰ (περὶ τοῦ νάρθηκος τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας, περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων) καὶ ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ ἀνωτέρω βιβλίου: Leo Allatius, De libris et rebus ecclesiasticis Graecorum dissertationes et observationes variae, ἐν Παρισίοις 1646. Τὸ προηγούμενον σύγγραμμα ἀνετυπώθη καὶ ὑπὸ Fabricius, Bibl. gr. 5 ἐν Ἁμβούργῳ 1712. Περὶ μηναίων κλ. αὐτόθι ed. Harl. 10, 138 ἑ.—Zach. Grapius, De menaeis et menologiis graecorum, ἐν Rostock 1697 (ἄνευ ἀξίας ἐναίσ. διατρ.). Περὶ λειτουργίας ἱκανὰ καὶ παρὰ John Mason Neale, A history of the holy eastern church, 2 P, ἐν Λονδίνῳ 1847-1850. Πληροφορίας καλὰς περὶ λειτουργικῶν βιβλίων τῶν Ἑλλήνων στηριζομένας ἐπὶ τῆς ἐξακριβώσεως τῶν χειρογράφων, παρέσχεν ὁ F. C. Mone, Lateinische Hymnen des Mittelalters 2 (1854) IX-XVI· πρβ. 3 (1855) 377.—D. W Gass, Symbolik der griech. Kirche, ἐν Βερολίνῳ 1872.—Swainson, The greek liturgies chiefly from original authorities, ἐν Cambridge

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1884 (μετὰ τῶν κειμένων τῶν ἀρχαίων λειτουργιῶν τοῦ Χρυσοστόμου καὶ Βασιλείου κτλ.) Περὶ τῶν περικοπῶν πρβ. C. R. Gregory ἐν Novum Testamentum Graece ed C Tischendorf, Editio octava critica major 3 (1884) 687-791.—G. Bickell, Das älteste liturgische Schriftstück, Mittheilungen aus der Sammlung der Papyrus Erzherzog Rainer, 2. καὶ 3. τόμ. (1887) 83-86.—Heinr. Ad. Köstlin, Geschichte des griech. Gottesdienstes, ἐν Freiburg im Breisgau 1887 σ. 63-90 (μετὰ πολλῆς βιβλιολογίας).—L. Duchesne, Origines du culte chrétien, ἐν Παρισίοις 1889 (περιέχει καὶ περὶ τῆς ἑλληνικῆς λειτουργίας τοῦ δ΄-θ΄ αἰῶνος πολλὰ προσοχῆς ἄξια).—N. Nilles S. I., Kalendarium Manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Innsbruck 1879, 1881, 1885. Δευτέρα ἔκδοσις τόμ. 1 ἐν Innsbruck 1896 (πλούσιον περιεχόμενον καὶ ἀξιόπιστον ἔργον).—Συμβολὰς ἱκανὰς πρὸς γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς καὶ συριακῆς λειτουργίας περιέχουσι τά: Études préparatoires au pélerinage eucharistique en terre sainte et à Jérusalem en avril et en mai 1893, ἐν Παρισίοις 1893 (Supplement aux «questions actuelles» du 18 fevrier-8 avril 1893).—Δὲν εἶδον τὸ ῥωμουνικὸν βιβλίον: T. Tarnavschi, Ueber die wichtigsten Liturgien der orientalischen Kirche, bes. diejenigen, welche zur Zeit in der orthodoxen Kirche gebraucht werden, ἐν Czernowitz 1893 (χωριστὴ ἔκδοσις ἐκ τοῦ ῥωμουνικοῦ Journal Candela). Διέλαβε περὶ αὐτοῦ ὁ P. Syrku, ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 1 (1894) 216-218.—Ferd. Probst, Liturgie der drei ersten christl. Jahrhunderte, ἐν Τυβίγγῃ 1870.—Τοῦ αὐτοῦ, Liturgie des vierten Jahrhunderts und deren Refom, ἐν Münster 1893.—Κεφαλαιώδης ἐπιθεώρησις τῶν ἑλληνικῶν λειτουργικῶν βιβλίων παρὰ Ferd. Kattenbusch, Lehrbuch der vergleichenden Confessionskunde 1 (1892). 478-487. Προσθῆκαι εἰς ταῦτα ὑπὸ Ph. Meyer ἐν Theologische Litteraturzeitung 18 (1893) 12.—Συντομώταται σημειώσεις παρὰ V. Thalhofer, Handbuch der katholischen Liturgik, 2. Anflage bearbeitet von Ad. Ebner I 1 (ἐν Freiburg i. Br. 1894) 64-66.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Εἰδικαὶ πραγματεῖαι: Archimandrit Sergius, Πλῆρες μηνολόγιον τῆς Ἀνατολῆς, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Μόσχᾳ 1875-1876 (ῥωσσιστί)· τόμ. 1 σ. III ἐ πλουσία ἀναγραφὴ ἁγιογραφικῶν καὶ μαρτυρολογικῶν ἐντύπων βιβλίων καὶ χειρογράφων. — V. Bolotov, Ἴχνη τῶν ἀρχαίων μηνολογίων τῶν ἐκκλησιῶν, ἐν Christ ctenije 1893 Ἰαν.-Φεβρ. 177-210 (πιστοποιεῖ τὴν ὕπαρξιν ἰδιαιτέρου μηνολογίων τύπου τῆς ἐκκλησίας Κ[πόλεως καὶ ἄλλου τῆς ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, ὃν ὀνομάζει συροφοινικικόν). — Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Σχεδίασμα περὶ τῶν λειτουργικῶν μηναίων, ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 1 (1894) 341-388 (περὶ τῶν κατὰ μικρὸν μεταβολῶν τῶν μηναίων ἀπὸ τοῦ ι΄-ις΄ αἰῶνος). — ⟨Hipp. Delehaye⟩, Le Synaxaire de Sirmond, Analecta Bollandiana 14 (1895) 396-434 (ὁρισμὸς τῶν συγχισθέντων πολλάκις καὶ πράγματι πολὺ ταλαντευομένων ὅρων: μηναῖον, μηνολόγιον, συναξάριον). — Τινὰ περὶ μηνολογίων, ἰδίως περὶ τοῦ μηνολογίου τῆς Κ[πόλεως παρὰ Μ. Ι. Γεδεών, Βυζαντινὸν ἑορτολόγιον, ἐν περιοδικῷ τοῦ ἑλλην. φιλολ. συλλόγου Κ[πόλεως 24 (1895) 121-160. — Ἀλ. Λαυριώτου, Ἐξήγησις τοῦ ἀπολυτικίου τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ 12 (1892) 214-216. — A. Dmitrijevski, Ἀκολουθία τῆς καμίνου, ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 1 (1894) 553-600. Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 4, 388. — Ἐνδιαφερούσας πληροφορίας περὶ τῆς ἐν τῷ δ΄ αἰῶνι ἐν Ἱεροσολύμοις ἰσχυούσης λειτουργίας παρέχουσιν ὁ Suitbert Bäumer, Geschichte des Breviers, ἐν Freiburg 1895 σ. 105-119 καὶ F. Cabrol, Études sur la Peregrinatio Silviae, ἐν Παρισίοις 1895. Πρβ. τὴν ἐκτενῆ ἔκθεσιν ὑπὸ J. B. Chabot ἐν Revue de l'Orient latin 3 (1895) 481-498. — N. Nilles, Mitte Pfingsten. Ἡ μεσοπεντηκοστή, ἐν Zeitschrift für katholische Theologie 19 (1895) 169-177.

3. Περὶ τῆς εἰδικωτέρας σλαυικῆς λειτουργίας, ἥτις ἄλλως ἐν γένει εἶνε ἡ αὐτὴ καὶ ἡ ἑλληνική, περὶ τοῦ σλαυικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους κτλ. ἴδε Jos. Sim. Assemanus, Calendaria ecclesiae universae, ἐν τόμοις ἕξ, ἐν Ρώμῃ 1775 (πραγματεύεται τὰ Kalendariae ecclesiae Slavicae sive Graeco-Moschae). — Johann Glen King, Die Gebräuche und Ceremonien der

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

griechischen Kirche in Russland. Aus dem Englischen übersetzt, ἐν Riga 1773 (μετὰ 12 χαλκογραφιῶν). — A N Muraviev, Briefe über den Gottesdienst der morgenländischen Kirche. Aus dem Russischen übersetzt und erläutert von E. von Muralt, ἐν Λειψίᾳ 1838.—E. v Muralt, Lexidion der morgenländischen Kirche, ἐν Λειψίᾳ 1838.—Rajevskij, Euchologion der orthodox-katholischen Kirche, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Βιέννῃ 1861-62 (γερμανικὴ μετάφρασις τῶν σπουδαιοτάτων μερῶν τῆς ῥωσσικῆς λειτουργίας). —Philaret, Geschichte der Kirche Russlands, ins Deutsche übersetzt von D. Blumenthal, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Φαγκφούρτῃ 1872.—Πρὸς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν σλαυικὴν λειτουργίαν ἄξια συστάσεως εἶνε καὶ τὰ βιβλία τὰ γερμανιστὶ ἅμα καὶ ῥωσσιστὶ συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ λογίου πρωθιερέως τῆς ἐν Βερολίνῳ αὐτοκρ. ῥωσσικῆς πρεσβείας Alexis von Maltzev: *1.* Die göttlichen Liturgien unserer heiligen Väter Johannes Chrysostomos, Basilios des Grossen und Gregorios Dialogos. Deutsch und slavisch unter Berücksichtiguug der griechischen Urtexte, ἐν Βερολίνῳ 1890. — *2.* Die Nachtwache, oder Abend = und Morgengottesdienst der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes. Deutsch und slavisch κτλ. ἐν Βερολίνῳ 1892. — *3.* Die Liturgien der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes unter Berücksichtigung des bischöflichen Ritus nebst einer vergleichenden Betrachtung der hauptsächlichsten übrigen Liturgien des Orients und Occidents. Ἐν Βερολίνῳ 1894 (τοῦτο μόνον γερμανιστὶ ἐν τέλει βιβλιολογία λειτουργική). — *4.* Der grosse Busskanon des hl. Andreas von Kreta. Deutsch und slavisch κτλ. ἐν Βερολίνῳ 1894. — 5 Andachtsbuch (Kanonik) der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes, deutsch und slavisch unter Berücksichtigung des griechischen Urtextes, ἐν Βερολίνῳ 1895. Πρβ τὰ περὶ τοῦ βιβλίου διαληφθέντα ὑπὸ N. Nilles, ἐν Zeitschrift für kathol. Theologie 1896 σ. 353-359. — Εἰς τὰ δύο πρῶτα μνημονευθέντα βιβλία στηρίζεται τὸ σχεδίασμα τοῦ N. Nilles S. I., Ueber die griechisch-russische Liturgie, ἐν Zeit-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

schrift für kathol. Theologie 18 (1894) 260-292.—Sokolov, Darstellung des Gottesdienstes der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes, Deutsch von Morosow, ἐν Βερολίνῳ 1893. — Ἄλλη βιβλιολογία παρὰ H. A. Köstlin, Geschichte des christlichen Gottesdienstes, ἐν Freiburg 1887 σ. 63 ἑ. — Ἂν καὶ τόσαι εἶνε αἱ προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι, ἐν μέρει μάλιστα ἐξαίρετοι, λείπει ὅμως εἰσέτι περιεκτικὴ πάντων ἔρευνα καὶ πραγματεία καθολικὴ περὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν λειτουργικῶν βιβλίων. Σπουδαιότητα ἔχουσι πλὴν ἄλλων αἱ ἀναγραφαὶ αἱ ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις τῶν μοναστηρίων τυπικοῖς π. χ. ἐν τῇ Διατάξει τοῦ Μιχ. Ἀτταλειάτου παρὰ Κ. Ν. Σάθᾳ, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη 1, 49. Πρβ. §. 137.

Πρωτη Περιοδος

270. Ἀρχαιότατοι τῆς ἐκκλησίας ὕμνοι. Ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς συναγωγῆς παρέλαβον οἱ χριστιανοὶ τὸ ἔθιμον ν' ἀναπέμπωσιν ὕμνους εἰς τὸν Θεὸν ἐκκλησιαζόμενοι. Διὰ τοῦτο κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας οἱ χριστιανικοὶ καὶ οἱ ἰουδαϊκοὶ ὕμνοι εἶνε οἱ αὐτοὶ σχεδόν. Τὸ οὐσιωδέστατον αὐτῶν μέρος ἦσαν οἱ Ψαλμοί, ἔτι δὲ ἄλλα τινὰ ἐκ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς Διαθήκης, οἷον ἡ δοξολογία τῆς Μαρίας μετὰ τὸν εὐαγγελισμὸν τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, ἡ προφητεία τοῦ Ζαχαρίου καὶ ὁ ὕμνος τοῦ γηραιοῦ Συμεών. Ἀσφαλέστατα τοῦτο καταδεικνύεται ὑπὸ τοῦ ἀλεξανδρηνοῦ κώδικος, ὅστις ἀνήκει εἰς τὸν πέμπτον αἰῶνα· διότι οὗτος περιέχει μετὰ τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης ἐκκλησιαστικὸν ὑμνολόγιον, ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρίσκομεν τὰ μνημονευθέντα ἐκεῖνα ἀρχαιότατα κείμενα τῆς ἑλληνικῆς λειτουργίας [1]). Ὁ λαὸς συμμετεῖχε τῶν ψαλμῳδιῶν τούτων μόνον διὰ τῶν ἐν τέλει ἐπιφωνήσεων τοῦ Ἀλληλούϊα, Ἀμήν, Ὡσαννά, Ἀδονάϊ καὶ τὸ πολλάκις ἐπαναλαμβανόμενον Κύριε ἐλέησον. Ἐν

[1]) Ἴδε Christ, Anthologia graeca carminum christianorum, Prolegomena σ. 90 ἑ, 63 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ταύταις ταῖς ἐπιφωνήσεσι κεῖται τὸ σπέρμα σπουδαίου συστατικοῦ μέρους τοῦ κατόπιν ἐκκλησιαστικοῦ ὕμνου, διότι ἐξ αὐτῶν προῆλθε τὸ ἐφύμνιον (ἴδε § 286).

Καὶ ἔχομεν δὲ εὐθὺς μετὰ ταῦτα εἰδήσεις περὶ νέων ὕμνων τῶν χριστιανῶν. Αἱ εἰδήσεις αὗται εἶνε ἐν μέρει τόσον ἀόριστοι, ὥστε δυσκόλως δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἐξ αὐτῶν ἀκριβῆ τοῦ πράγματος εἰκόνα. Ἤδη Πλίνιος ὁ νεώτερος διηγεῖται ἔν τινι ἐπιστολῇ (10,96), ὅτι οἱ χριστιανοὶ συνείθιζον νὰ συνέρχωνται κατὰ τὸν ὄρθρον καὶ νὰ ψάλλωσιν ὕμνον εἰς τὸν Χριστὸν (ante lucem convenire carmenque Christo dicere). Ἀλλ' ἡ ἔκφρασις αὕτη εἶνε ἀόριστος, ὁ δὲ Πλίνιος δὲν ἐγνώριζε καλῶς τὰ τῶν χριστιανῶν, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι, ἂν διὰ τῶν λόγων του ἐνόει πραγματικῶς χριστιανικοὺς ὕμνους. Ὁ Ὠριγένης ὅμως καὶ ὁ Εὐσέβιος μαρτυροῦσι σαφέστατα, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀνέπεμπον ὕμνους πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν [1]). Πρὸ πάντων ἐθεράπευον τὴν ὑμνολογίαν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν οἱ αἱρετικοί, οἷον ὁ Νέπως ἐν Αἰγύπτῳ, ὁ Σύρος γνωστικὸς Βαρδεσάνης καὶ ἰδίως ὁ Ἄρειος. Ἀπόδειξις τούτου εἶνε καὶ ὁ περίεργος ἀρχαῖος Ψαλμὸς τῶν Ναασσηνῶν [2]) Πολλὰ λέγονται περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ λαοῦ πρὸς τοιαύτας ὑμνῳδίας, ἤτο λοιπὸν ἐπόμενον, ὅτι καὶ οἱ ὀρθόδοξοι προσεπάθησαν ν' ἀνταποκριθῶσι πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ταύτην ἀπαίτησιν. Οἱ ἀρχαιότατοι δὲ ὕμνοι, τῶν ὁποίων γνῶσιν ἔχομεν, εἶνε ὁ ἑωθινὸς ὕμνος, ὁ ἑσπερινός, ὁ ἐπιλύχνιος καὶ ἡ εὐχὴ ἐπ' ἀρίστῳ. [3]) Ὁ περίφημος ἑωθινός: Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη κτλ. ἐψάλλετο καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ ἐκκλησίᾳ ἑλληνιστὶ μέ-

[1]) Ἴδε Christ, Anthologia κτλ., Prolegomena σ. 21.

[2]) Περὶ ὕμνων τῶν γνωστικῶν πραγματεύεται ὁ R. A. Lipsius, Die apokryphen Apostelgeschichten und Apostellegenden 1 (1883) 7-9, 239, 292, 330, 520. Πρβ. Σάθαν ἔνθ' ἀνωτ. σελ. ρμ' ἑ. W. Meyer 375. Bouvy 364 ἑ.

[3]) Ἐξεδόθη ὑπὸ Christ, Anthologia κτλ. 38 ἑ. Πρβ. Joh. Kayser, Beiträge zur Geschichte und Erklärung der ältesten Kirchenhymnen σ. 30 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χρι τοῦ προκεχωρημένου μέσου αἰῶνος. [1]) Ἀλλ' αἱ ψαλμῳδίαι αὗται διακρίνονται τῶν μετὰ ταῦτα ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων κατὰ τοῦτο, ὅτι σχεδὸν μόνον ἐκ λόγων τῆς ἁγίας Γραφῆς σύγκεινται. Τὰ ἀρχαιότατα ὡς καθ' αὑτὸ ὕμνοι συντεταγμένα ῥυθμικὰ ποιήματα ἐποιήθησαν ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ· ταῦτα δὲ εἶνε ὁ ἑσπερινὸς αὐτοῦ ὕμνος καὶ ὁ τῶν παρθένων. [2]) Πόθεν ὅμως ὁ Γρηγόριος, ὅστις εἶνε ὁ κύριος ἀντιπρόσωπος τῆς προσῳδικῆς ποιήσεως, ὡρμήθη εἰς τὴν κατὰ τὸ ῥυθμικὸν σύστημα ποίησιν, εἶνε δυσεξήγητον· ἀλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι οὗτος εἶνε ὁ ποιητὴς τῶν ἐν λόγῳ ὕμνων. Σύγκεινται ἐκ μακρῶν στίχων δεκατετρασυλλάβων καὶ δεκαεξασυλλάβων, διαιρουμένων εἰς δύο ἡμιστίχια διάφορα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν· ἡ προσῳδία καὶ ὁ μετρικὸς τόνος ἐγκαταλείπονται, ἀλλ' εἰς τὴν προτελευταίαν συλλαβὴν τοῦ δευτέρου ἡμιστιχίου ἡ λέξις πρέπει νὰ τονίζεται. Ἀμφότερα λοιπὸν ἐξάπαντος κατατάσσονται εἰς τὴν ῥυθμικὴν ποίησιν. Ἀρχαϊκωτάτην μορφὴν ἔχει καὶ ὁ ἀνώνυμος ὕμνος εἰς τὸν τίμιον Σταυρόν. [3])

Περὶ τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνολογίας ἴδε πλὴν τῶν μνημονευθέντων συγγραμμάτων τοῦ Pitra, Christ, Bouvy, Grimme κτλ. καὶ Alb. Thierfelder, De Christianorum psalmis et hymnis usque ad Ambrosii tempora, Dissert., ἐν Λειψίᾳ 1868 καὶ Joh. Kayser, Beiträge zur Geschichte und Erklärung der ältesten Kirchenhymnen, ἐν Paderborn 1881 σ. 15-51 (ὅπου ἐν σελ. 48 γραπτέον ἀντὶ Theophanes Damascenus Johannes D.). — L. Duchesne, Origines du culte chrétien,

[1]) Αἱ μαρτυρίαι παρὰ W Chappel, On the use of the Greek language, written phonetically, in the early service books of the church in England etc., Archaeologia v. 46. (Ἐν Λονδίνῳ 1880—81) 389—402 καὶ K. Krumbacher ἐν Rhein. Museum 39 (1884) 357 ἑ.

[2]) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Christ, Anthologia κτλ. 29 ἑ· Κριτικὴ ἔκδοσις ὑπὸ W Meyer ἔνθ' ἀνωτ. σ, 400 ἑ. Πρβ. Hanssen ἐν Philologus 44 (1885) 228-235· Meyer 313 ἑ, Bouvy 133 ἑ., Grimme 81 ἑ.

[3]) Ἐξεδόθη ὑπὸ P itra, Analecta sacra I 481 καὶ ὑπὸ W. Meyer ἔνθ' ἀνωτ. 410 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν Παρισίοις 1889 σ. 107 ἑ. — Ad. Ebert, Allgemeine Geschichte der Litteratur des Mittelalters im Abendlande I β΄ ἐκδόσεως (1889) 172-184, 553-556 περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀναπτύξεως τῆς λατινικῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ τῶν ὕμνων τοῦ Ἀμβροσίου καὶ Γρηγορίου τοῦ μεγάλου. — Δὲν ἐγνώρισα τὰς ἐργασίας τοῦ J. Malyschevskij, Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς ἀναγνώστης, διάκονος καὶ ἱερεὺς καὶ: Μία παρατήρησις περὶ τοῦ Φλαβιανοῦ, ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας κτλ, ἐν Trudy Kievskoj duch. ak. ὀκτωβρίου 1890-Νοεμβρ. 1892 ὅπου κατὰ τὰ διαληφθέντα ὑπὸ M. S. ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2, 347 ἑ. λόγος γίνεται καὶ περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ὑμνολογίας.

Δευτερα Περιοδος

271. Αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς ὑμνογραφίας. Ἡ ποίησις τῶν ὕμνων ἄρχεται κυρίως ἀπὸ τοῦ πέμπτου πιθανῶς αἰῶνος, ἤκμασε δὲ πρὸ πάντων κατὰ τὸν ϛ΄ καὶ ζ΄ αἰῶνα. Αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς καλύπτονται ὑπὸ σκότους, ὅπως ἐν γένει αἱ ἀρχαὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἄσματος. Ἀποβλέποντες εἰς τοὺς ἐντέχνως κατεσκευασμένους, μεγαλοπρεπεῖς ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ, τοῦ Σεργίου, συναισθανόμεθα τὴν ἱστορικὴν ἀνάγκην ν' ἀνεύρωμεν τὰς βαθμῖδας τῆς μέχρι τοῦ ὕψους τούτου προαχθείσης ἀναπτύξεως. Ὑποθέτομεν μόνον, ὅτι προηγήθη βεβαίως ἐποχή τις ψηλαφήσεως οὕτως εἰπεῖν καὶ μικροτέρων δοκιμίων. Ἀλλὰ περὶ τούτου δυστυχῶς ὀλίγιστα ἀσφαλῶς γινώσκομεν. Ἴσως αἱ ἀρχαὶ τῆς προηγμένης ὑμνογραφίας κεῖνται εἰς τὰς ἐντελῶς σχεδὸν ἀπολεσθείσας αἱρετικὰς ποιήσεις τοῦ γ΄-ϛ΄ αἰῶνος. Εἰς τὰ ἔργα τοῦ Βαλεντίνου, Βασιλείδου, Βαρδεσάνη, Σεβήρου (512-518 πατριάρχου Ἀντιοχείας) καὶ ἄλλων [1]· ἴσως καὶ τοῦ Ἀρείου ἡ ταχέως δημοτικότητα ἀποκτήσασα Θάλεια καὶ ἡ πρὸς ἀντίπραξιν κατ' αὐτῆς ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων συνταχθεῖσα ποίησις [2]) πρέπει

[1]) Pitra, Hymnographie σ. 41. Grimme 83.

[2]) Ἴδε ἀνωτέρω σ. 481 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἕνεκα τοῦ δραματικοῦ αὐτῆς πρὸ πάντων χαρακτῆρος νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν ὑμνογραφίαν, ἥτις ὁμοίως ὑπὸ τὴν παλαιοτέραν καὶ ἀρίστην αὐτῆς μορφὴν διακρίνεται διὰ τὸ δραματικόν της.

Λίαν ἀξιοπαρατήρητοι εἶνε εἰδήσεις τινές, ἐξ ὧν μανθάνομεν ὅτι κατὰ τὸν ε' καὶ ς' αἰῶνα ἀντηγωνίζοντο ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ᾆσμα μία συντηρητικὴ καὶ μία φιλοπρόοδος μερίς. Ὅπως ἤδη ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Λαοδικείας (περὶ τὸ 370 μετὰ Χρ.) ἡ ἐκκλησία ἐξεφράσθη κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾀσμάτων, οὕτω καὶ κατόπιν τὰ αὐστηρῶς συντηρητικὰ μοναστήρια τῆς Αἰγύπτου κατεδίκαζον τὰς νέας ὑμνῳδίας ὡς πολυτέλειαν ἐπικίνδυνον εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς· τοὐναντίον ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ ἐθεραπεύετο τὸ ᾆσμα καὶ ἐντὸς τῶν μοναστηρίων, ὑπὸ δὲ τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἱερέων βεβαίως πανταχοῦ· ἰδίως τὸ ἔθιμον τοῦτο γνωρίζομεν ὅτι ἐπεκράτει ἐν Ἀλεξανδρείᾳ [1]). Ἐντεῦθεν δέ, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων μεγάλων τοῦ ἑλληνισμοῦ κέντρων, ἐξηπλώθη πανταχοῦ τοῦτο καὶ πανταχοῦ ἔγινεν ἀποδεκτὸν εὐχαρίστως. Εἰς τὸν λαὸν παρεῖχεν ἀντιστάθμισμα οἰκοδομητικὸν ἀντὶ τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ μίμου, καὶ ἀφοῦ πλέον ηὔξησε τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν εἰς τὰς ὑπὸ τῆς πολιτείας ὑποστηριζομένας ἐκκλησίας, ἡ διαμόρφωσις τοῦ λειτουργικοῦ δράματος προέβη ταχεῖ τῷ βήματι. Ὡς ἀρχαιότατοι ὑμνογράφοι θεωροῦνται ὁ Ἄνθιμος καὶ ὁ Τιμοκλῆς, οἵτινες κατὰ τὴν ἀξιόπιστον καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ἐπαναλαμβανομένην μαρτυρίαν τοῦ Θεοδώρου ἀναγνώστου ἤκμασαν περὶ τὸ 457 [2]).

Ἄλλοι μελῳδοὶ τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἀναφέρονται ὁ Μαρκιανός, Ἰωάννης μοναχός, Σήτας καὶ ἰδίως ὁ Αὐξέντιος. Ἕνα ὕμνον τούτου διέσωσεν ὁ ὑπὸ τοῦ νεωτέρου συγχρόνου του Γεωργίου συνταχθεὶς βίος του. [3]) Ὅτι δὲν ἔχομεν καὶ ἄλλους

[1]) Αἱ εἰς τοῦτο ἀναφερόμεναι ἀφηγήσεις παρὰ Christ, Anthologia Prolegom. 29 ἑ.

[2]) Ἐκλογαὶ ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, edidit J. A. Cramer, Anecd. gr. Parisina 2 (1839) 104. — Θεοφάνης ἐκδόσ. Βόννης I 177 = ἐκδόσ. de Boor I 114.

[3]) Migne, Patrologia graeca 114, 1416. Πρβ. Pitra, Analecta sacra I prolegom. 23, Bouvy 230-234.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὕμνους ἐκ τοῦ ε' αἰῶνος, τούτου αἰτία εἶνε τὸ ἀνώνυμον τῶν παραδοθέντων κειμένων. Τὰ πλεῖστα δυνατὸν καὶ νὰ ἀπωλέσθησαν· ἀλλ' ἱκανὰ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων ἐκκλησιαστικῶν ποιημάτων φέρονται βεβαίως ἄγνωστα μεταξὺ τῶν πολυαρίθμων μεγαλειτέρων καὶ μικροτέρων ἀδεσπότων κειμένων. Εἰς τὴν τελείαν αὐτῆς ἀκμὴν ἔφθασεν ἡ ὑμνογραφία κατὰ τὸν ς' αἰῶνα. Καλῶς ὑπὸ παλαιῶν μαρτύρων παραδίδεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527-565) ἐποίησε τὸν ὕμνον: Ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ [1]). Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἤκμαζον καὶ οἱ μελῳδοὶ Ἀναστάσιος, Κυριακὸς [2]) καὶ πρὸ πάντων ὁ μέγιστος ἀντιπρόσωπος τοῦ εἴδους τούτου, ὁ Ρωμανός.

272. Ρωμανὸς ὁ ἐπικαλούμενος μελῳδός, εἶνε ὁ μέγιστος ποιητὴς τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος. Εἰς τὸν θρησκευτικὸν ὕμνον ἐνετύπωσε τὸν πανηγυρικώτατον καὶ ὕψιστον χαρακτῆρα. Περὶ τοῦ βίου τοῦ «Πινδάρου τούτου τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως», ὡς ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Μπουβύ, μανθάνομεν μόνον ἐξ ἀρχαίου συναξαρίου, ὅπερ εἰς τὰ μηναῖα εἶνε προσηρτημένον εἰς τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς του, ἤτοι τὴν 1 Ὀκτωβρίου. Εἰς τὸ περίφημον μηνολόγιον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Β' (κῶδιξ οὐατικανὸς 1613) ἀναγινώσκομεν: Ὁ ὅσιος Ρωμανὸς ὑπῆρχε μὲν ἀπὸ Συρίας, διάκονος τυγχάνων τῆς ἐν Βηρύτῳ ἁγίας ἐκκλησίας. Καταλαβὼν δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀναστασίου τοῦ βασιλέως, ἀπῆλθε καὶ κατέμενεν ἐν τῷ ναῷ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰς τὰ Κύρου, ὅπου καὶ τὸ χάρισμα τῶν κοντακίων ἐδέξατο. Ἐν εὐλαβείᾳ γὰρ διάγων καὶ διανυκτερεύων καὶ λιτανεύων ἐν τῇ παννυχίδι τῶν Βλαχερνῶν, ὑπέστρεφε πάλιν εἰς τὰ Κύρου. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν νυκτῶν, κοιμωμένῳ αὐτῷ ἐράνη καθ' ὕπνους ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος, καὶ ἐπέδωκε τόμον χάρτου καὶ εἶπε· Λάβε τὸν χάρτην καὶ κατάφαγε αὐτόν. Ἐνόμισεν οὖν ὁ ἅγιος ἀνοῖξαι τὸ στόμα καὶ καταπιεῖν τὸν χάρτην. Ἦν δὲ

[1]) Christ, Anthologia, Proleg. σ. 32.

[2]) Ἴδε Pitra. Anal. sacra I proleg. σ. 32 ἑ. καὶ Jacobi σ. 202.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡ ἑορτὴ τῶν ἁγίων Χριστουγέννων· καὶ εὐθέως ἐγερθεὶς ἐκ τοῦ ὕπνου ἐθαύμαζε καὶ ἐδόξαζε τὸν Θεόν. Εἶτα ἀναβὰς εἰς τὸν ἄμβωνα, ἤρξατο τοῦ ψάλλειν· Ἡ παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει. Ποιήσας δὲ καὶ ἑτέρων ἑορτῶν κοντάκια, ὡς περὶ τὰ χίλια, πρὸς Κύριον ἐξεδήμησεν. Ὀλίγον διάφορον τούτου κείμενον μετὰ πολλῶν νέων εἰδήσεων ἐξήγαγεν ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐκ τοῦ κώδικος 40 τῆς βιβλιοθήκης τῶν πατριαρχείων τῆς Ἱερουσαλὴμ (τοῦ ι'-ια' αἰῶνος): Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ὁσίου Ρωμανοῦ τοῦ ποιητοῦ καὶ μελῳδοῦ τῶν κοντακίων, Ὥρμητο δὲ ἐκ Συρίας τῆς Μισηνῶν (Μιασηνῶν[1]) εἰκάζει ὁ Παπαδ.) πόλεως. Διάκονος γενόμενος τῆς ἐν Βηρύτῳ ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τῆς λεγομένης Ἀναστάσεως ** καταλαβὼν δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν τοῖς χρόνοις Ἀναστασίου τοῦ βασιλέως ἐκαθέσθη ἐν τῷ ναῷ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐν τοῖς Κύρου, ἔνθα καὶ τὸ χάρισμα τῆς συντάξεως τῶν κοντακίων ἔλαβεν ἐπιφανείσης αὐτῷ τῆς ἁγίας Θεοτόκου ⟨κατ'⟩ ὄναρ καὶ τόμον χάρτινον ἐπιδούσης αὐτῷ καὶ κελευσάσης τοῦτον καταφαγεῖν. Ἀνανήψας οὖν ἀπήρξατο· Ἡ παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει, ἐκθέμενος ἐφεξῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἑορτῶν ⟨οἴκους καὶ κοντάκια συνεπλήρωσεν ὁ Παπαδ.⟩ καὶ διαφόρους ἁγίους ἀνυμνήσας, ὡς εἶνε τὸν ἀριθμὸν τῶν ποιηθέντων ὑπ' αὐτοῦ κοντακίων περίπου τὰ χίλια, ὧν τὰ πολλὰ ἐν τοῖς Κύρου ἰδιοχείρως ὑπ' αὐτοῦ τεθέντα ἀπόκεινται. Τελεῖται δὲ ἡ αὐτοῦ μνήμη ἐν τῷ αὐτῷ τῆς ἁγίας ἀειπαρθένου Θεοτόκου ναῷ ἐν τοῖς Κύρου. Πλὴν δὲ τῶν κειμένων τοῦ μηνολογίου τοῦ Βασιλείου, τῶν μηναίων καὶ τοῦ κώδικος τῆς Ἱερουσαλὴμ ἔχομεν καὶ τὸν βίον, ὅστις κεῖται ἐν τῷ λεγομένῳ κλαρομοντανῷ συναξαρίῳ ἢ σιρμουνδιανῷ, οὗν βερολινίῳ φιλιππικῷ κώδικι 1622 τοῦ ια' αἰῶνος. Ἡ παραβολὴ τῶν τεσσάρων τούτων κειμένων δεικνύει ὅτι διαιροῦνται εἰς δύο ὁμάδας (μηνολόγιον Βασιλείου καὶ μη-

[1]) Ὁ Gelzer εὑρίσκει καὶ τοῦτο ἄνευ νοήματος· ἴδε ἐν τῇ κατωτέρω παρατιθεμένῃ πραγματείᾳ τοῦ κ. Κρουμβάχερ σελ. 145 σημ. 2. — Σ. Μ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ναΐα, συναξάριον σιρμουδιανὸν καὶ ἱεροσολυμιτικὸς κῶδιξ), ἀλλὰ πάντα ὅμως ἀνάγονται εἰς ἐκτενῆ τοῦ Ρωμανοῦ βίον, ὅστις καὶ σώζεται ἴσως ἔτι που. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων κειμένων ἐξάγεται πλὴν ἄλλων καὶ τοῦτο ὅτι κατὰ τὸν ι΄-ια΄ αἰῶνα, καθ' ὃν τὸ ἱεροσολυμιτικὸν ἐγράφη συναξάριον ἐπανηγυρίζετο ὁ ἅγιος ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου ἐν τοῖς Κύρου, ὅπου καὶ τὸ λείψανον αὐτοῦ πιθανῶς εὑρίσκετο. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἀκμῆς θετικὴν πληροφορίαν παρέχει μόνον ἡ μνεία τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου. Τίνος ὅμως Ἀναστασίου; τοῦ Α΄ (491-518) ἢ τοῦ Β΄ (713-716); Ὁ Πίτρα, ὁ Στέφενσων καὶ ὁ Γρίμμε νομίζουσι τοῦ πρώτου, ὁ δὲ Κρίστ, ὁ Φοὺγκ[1]) καὶ μετά τινος τροποποιήσεως καὶ ὁ Γιακόμπι[2]) τοῦ δευτέρου ἤτοι νεωτέρου Ἀναστασίου· ὁ δὲ Μπουβὺ δὲν ἐκφράζεται ῥητῶς καὶ νομίζει ὅτι συμφώνως πρὸς τὴν καθόλου ἱστορίαν τῆς ὑμνογραφίας ἤθελέ τις θέσῃ τὸν Ρωμανὸν εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δύω τούτων αὐτοκρατόρων ἐποχήν. Πρὸς ἄρσιν τῆς δυσκολίας προέταξεν ὁ Deutschmann λατινικόν τινα ὕμνον ποιηθέντα πιθανῶς κατὰ τὸν ς΄ αἰῶνα καὶ ἀπομιμούμενον ὡς νομίζει ποίημά τι τοῦ Ρωμανοῦ[3])· οὕτως ἠθέλομεν ἀνέλθῃ ἀσφαλῶς εἰς τοὺς χρόνους Ἀναστασίου τοῦ Α΄. Ἀλλ' οὔτε ἡ χρονολογία τοῦ ὕμνου, οὔτε ἡ ἀπ' εὐθείας μίμησις τοῦ Ρωμανοῦ εἶνε βεβαία, ὥστε δὲν δυνάμεθα ἐπὶ τούτου καὶ μόνον νὰ στηριχθῶμεν πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος.

Ἀλλ' εὑρίσκονται καὶ ἄλλα τεκμήρια. Δὲν εἶνε πολὺ σπουδαῖον, ὅτι ὁ νεώτερος Ἀναστάσιος δὲν εἶνε ἱκανῶς γνωστὸς καὶ ὅτι ἐπὶ βραχύτατον (κυρίως ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος) βασιλεύσας δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὠνομάσθη πρὸς καθορισμὸν τῆς ἀκμῆς ἑνὸς συγγρα-

[1]) Ἐν Tübinger Theologische Quartalschrift 61 (1879) 493 ἑ. Ὁ Φοὺγκ ἐστηρίχθη ἰδίως εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Ρωμανὸς συνέταξεν ὕμνον εἰς τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου (παρὰ Pitra σελ. 198) ἤτοι εἰς τὴν ἑορτὴν ἥτις θεωρεῖται καθιερωθεῖσα μόλις κατὰ τὸν ζ΄ αἰῶνα.

[2]) Ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 206 ἑ. Ὁ Jacobi φρονεῖ, ὅτι ὁ Ρωμανὸς ἴσως ἔτι ἐπὶ Ἀναστασίου Β΄ ἦτο ἱερεὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Βλαγερνῶν, ὅτι ὅμως πολὺ πρότερον ἤδη εἶχε μετοικήσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

[3]) De poesis Graecorum rythmicae usu et origine σ. 22.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φέως· ἀλλ' ἴσως ἀκριβῶς τὸ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ὀνομάζεται ἁπλῶς Ἀναστάσιος δεικνύει, ὅτι, καθ' ὃν χρόνον συνετάχθη τὸ πρωτότυπον τοῦ ἡμετέρου συναξαρίου, δὲν ὑπῆρχεν ἔτι δεύτερος ὁμώνυμος. Ἔτι δὲ σπουδαιότερον εἶνε, ὅτι ὁ Ἀναστάσιος Β' καλεῖται ὑπό τε τοῦ Θεοφάνους καὶ τοῦ Γεωργίου μοναχοῦ, οἵτινες βεβαίως ἐν τούτῳ ἠκολούθουν τὴν δημώδη συνήθειαν, πάντοτε διὰ τοῦ προτέρου αὐτοῦ ὀνόματος Ἀρτέμιος[1]). Ὅμοιόν τι ἑπομένως ἢ τοὐλάχιστον τὴν δι' ἀμφοτέρων τῶν ὀνομάτων κλῆσιν θὰ περιεμένομεν παρὰ τοῦ συγγραφέως τοῦ συναξαρίου, ὅστις βεβαίως ἦτο μοναχὸς καὶ βεβαίως καλῶς ἐγνώριζε τοὺς ἐν τοῖς μοναστηρίοις ἀναγινωσκομένους Θεοφάνην καὶ Γεώργιον. Πρὸς τούτοις δὲν πρέπει νὰ παραβλέψωμεν, ὅτι τὸ συναξάριον, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀξιοπιστίαν πρέπει νὰ ἐπιμείνωμεν, ἐὰν δὲν θέλωμεν ν' ἀπολέσωμεν πᾶν στήριγμα εἰς τὴν συζήτησιν, δὲν μνημονεύει τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀναστασίου ὡς χρόνον τῆς ἀκμῆς ἢ τοῦ θανάτου τοῦ Ρωμανοῦ, ἀλλὰ ῥητῶς λέγει, ὅτι τότε ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔλαβε τὸ χάρισμα τοῦ ὑμνῳδοῦ. Ὥστε ἐπὶ Ἀναστασίου ὁ Ρωμανὸς ἦτο ἔτι νέος καὶ μόλις τότε ἤρχιζε τὸ ποιητικόν του στάδιον. Ἐὰν λοιπὸν τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄφιξίν του θέσωμεν εἰς τὸν χρόνον τῆς βασιλείας Ἀναστασίου Α' καὶ δεχθῶμεν ὅτι ὁ ποιητὴς ὑπῆρξε τόσον μακρόβιος, ὅσον πιθανὸν καθιστᾷ τὸ πλῆθος τῶν ποιημάτων του[2]), τότε ἡ ἀκμὴ αὐτοῦ πληροῖ εὐκόλως τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ς' αἰῶνος, δύναται μάλιστα νὰ παρέτεινε τὸν βίον καὶ πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ

[1]) Θεοφάνης ἐκδόσ. Βόννης I 588, 4 (ἐκδόσ. de Boor I 383): ἐστέφθη Ἀρτέμιος ὁ πρωτοασηκρῆτις μετονομασθεὶς Ἀναστάσιος. Ἐν τοῖς ἑπομένοις ὀνομάζεται πανταχοῦ Ἀρτέμιος. — Γεώργιος μοναχὸς ἐκδόσ. de Muralt σ. 626: Βασιλεία Ἀρτεμίου. Μετὰ δὲ Φιλιππικὸν ἐβασίλευσεν Ἀρτέμιος ὁ καὶ Ἀναστάσιος ἔτη δ' κτλ. κατόπιν ἐν τῷ κειμένῳ ὀνομάζεται ὡσαύτως πάντοτε Ἀρτέμιος.

[2]) Τὰ χίλια κοντάκια τοῦ συναξαρίου εἶνε ἴσως στρογγύλος ἀριθμός· ἀλλ' ἀφοῦ ἔξω τῶν ἀπολεσθέντων ἔχομεν ἔτι ὀγδοήκοντα αὐτοῦ ὕμνους, ἡ παραγωγικότης τοῦ Ρωμανοῦ πάντως ἦτο τοιαύτη, ὥστε ν' ἀπαιτῇ μακρόβιον ποιητήν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἰουστινιανοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἦτο ἤδη τελείως διαπεπλασμένη ἡ μορφὴ τοῦ ὕμνου, ὡς μαρτυρεῖ τὸ μνημονευθὲν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔργον. Ἐνῷ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ συναξαριστὴς ἐννοεῖ τὸν νεώτερον Ἀναστάσιον, τότε ἡ ἀκμὴ τοῦ Ρωμανοῦ θὰ ἐξετείνετο πολὺ εἰς τὸν η΄ αἰῶνα, ἤτοι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Κοσμᾶ καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅπερ ἀπίθανον καθιστῶσιν ἐσωτερικοὶ λόγοι [1]).

[1]) Τὴν ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ διὰ μακρῶν καὶ πάνυ πειστικῶς ἐκτιθεμένην γνώμην περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ μεγάλου μελῳδοῦ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἀνεκάλεσε πρωσφάτως αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς πραγματείας: Umarbeitungen bei Romanos, mit einem Anhang über das Zeitalter des Romanos, von Karl Krumbacher, ἐν Μονάχῳ 1899 (χωριστὴ ἔκδοσις ἐκ τῶν Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Classe der K. bayer. Akad. der Wissenschaften 1899, Band III, Heft 1). Ὡς βέβαιον δὲ πλέον θεωρεῖ, ὅτι ὁ Ρωμανὸς εἶνε ποιητὴς τοῦ ὀγδόου αἰῶνος (σ. 162), παραπέμπων καὶ εἰς τὸν Gelzer, Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung (ἐν Abhandlungen der philol. hist. Classe der kgl. sächs. Gesell. der Wiss. Bd XVIII Nr V 1899 σ. 76 ἑ.), ὅστις ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης ἐτάχθη. Ὁ κύριος λόγος, δι' ὃν ὁριστικῶς πλέον κηρύσσεται ὁ συγγραφεὺς ὑπὲρ τῆς παλαιᾶς ὑποθέσεως, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ συναξαριστοῦ μνημονευόμενος αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος ἐξάπαντος εἶνε ὁ νεώτερος (713-716), λαμβάνεται ἐκ τοῦ κοντακίου τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὰς δέκα παρθένους στ. 342 ἑ.:

ἰδοὺ Ἀσσύριοι
καὶ πρὸ αὐτῶν Ἰσμαηλῖται
ἠχμαλώτευσαν ἡμᾶς
καὶ οὐκ ἐκλαύσαμεν οὐδὲ
βοῶμεν· ἄνοιξον.

«Ἰσμαηλῖται» ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν Βυζαντηνῶν πάντοτε οἱ Ἄραβες· ἐὰν λοιπὸν εἰς τοὺς ἀνωτέρω στίχους ἡ λέξις ἔχῃ ταύτην τὴν σημασίαν, τότε εἶνε προφανές, λέγει, ὅτι τὰ γεγονότα εἰς ἃ ὁ ποιητὴς ἀναφέρεται, πίπτουσιν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀναστασίου Β', διότι ἐν τέλει τοῦ Ε' καὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Ϛ' αἰῶνος (βασιλεία Ἀναστασίου τοῦ Α' 491-518) οὐδαμοῦ γίνεται λόγος περὶ νικῶν τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ὁ οὐθεντικὸς τῶν τοιούτων κριτὴς ἱστορικὸς Γέλτσερ παρατηρεῖ: Ἀσσύριοι εἶνε οἱ Βαβυλώνιοι τουτέστι οἱ Ἀββασίδαι Ἄραβες, οἵτινες καταλιπόντες τὴν ἰσμαηλιτικὴν Δαμασκὸν ἔστησαν τὴν ἕδραν των εἰς τὴν βαβυλωνιακὴν χώραν, εἰς Κούφαν. Ἰσμαηλῖται δέ, τουτέστι Ἄραβες, εἶνε οἱ Ὁμαϊάδαι τῆς Δαμασκοῦ, οἵτινες πρὸ τῶν Ἀσσυρίων «ἠχμαλώτευσαν ἡμᾶς». Ἐπὶ τῶν Ἰσαύρων αὐτοκρατόρων ἀπεκρούσθησαν πανταχοῦ οἱ Ἄραβες ὑπὸ τῶν βυζαντηνῶν στρατῶν, ὁ δὲ ἐμφύλιος πόλεμος ἐξησθένησε τὰς δύο μωαμεθανικὰς δυναστείας, ἀλλὰ τὸ 756 ἀνέκτησε πάλιν ὁ Μανσοὺρ τὴν Μελιτηνὴν καὶ τὴν Μόψου Ἐστίαν, εἰς ταῦτα δὲ τὰ γε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω, ὅτι παράδοξος πρέπει νὰ φανῇ ἡ ἔλλειψις εἰδήσεων περὶ ποιητοῦ τόσον μεγάλου ἐξ ἐποχῆς, περὶ ἧς

γονότα ἀναφέρεται, ὡς φαίνεται, ὁ Ρωμανός, τοῦ ὁποίου ὁ βίος ἑπομένως πρέπει νὰ παραταθῇ μέχρι τούτων τῶν ἐτῶν τοῦ ἡ΄ αἰῶνος. Ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ἦτο ἄρα σύγχρονος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Εἰς ταῦτα ὁ Κρουμβάχερ προσθέτει καὶ τὰς περὶ σεισμῶν καὶ λοιμῶν νύξεις τοῦ ποιητοῦ· οἱ σεισμοὶ οὗτοι εἶνε ὡς φαίνεται οἱ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ἀναφερόμενοι κατὰ τὰ ἔτη 713, 718, 740, 743, 747, 750, 756 (ἐν Κ/πόλει ἰδίως τὸ 740), οἱ δὲ λοιμοὶ οἱ κατὰ τὰ ἔτη 700, 726, 733, 747-748 (ὁ φρικτότερος πάντων καὶ πρόσφατος εἰς τὴν μνήμην τοῦ ποιητοῦ, ἂν οὗτος ἔγραψε τὸ ᾄσμα περὶ τὰ 750 ἢ 760). — Πρέπει ἐν τούτοις νὰ σημειώσωμεν, ὅτι αἱ μὲν περὶ τῶν φρικτῶν τούτων καὶ τῶν τοιούτων καταστροφῶν νύξεις τοῦ ποιητοῦ δύνανται, ὡς αὐτὸς ὁ Κρουμβάχερ παρατηρεῖ, καὶ εἰς τὰ συμβάντα κατ' ἄλλον τινὰ αἰῶνα νὰ ἐφαρμοσθῶσιν, δύνανται μάλιστα, ὡς ἐγὼ πολὺ πιθανώτερον θεωρῶ, νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὡς παρατηρήσεις ὅλως διόλου γενικαί, οὐχὶ δὲ εἰς ὡρισμένα ἐποχῆς τινος γεγονότα ἀναφερόμεναι, ὁποῖαι δὲν ἔλειψαν ποτὲ ἐκ τοῦ στόματος τῶν ἱεροκηρύκων ἐν πάσῃ ἀφορμῇ καὶ ἐν παντὶ λόγῳ αὐτῶν· διότι ἐν μὲν τῇ γ΄ στροφῇ στ. 50 λέγει :

ἀπειλαὶ ἐπαχθεῖς
καὶ σεισμοὶ συνεχεῖς
συνετάραξαν γῆν μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ·
καὶ ἐφυγάδευσαν
καὶ τῶν πολεμίων
κτύποι ἐπάλληλοι καὶ τὴν θάλασσαν·

ὅπερ καὶ ἐκ τῶν ἀμέσως ἀκολουθούντων ἐλέγχεται ὡς γενικὴ παρατήρησις ἕνεκα τῆς πάντοτε ὡς ἐπαπειλούσης παριστανομένης δευτέρας παρουσίας :

ἠχοῦσι κατὰ κόσμον
τῶν σημείων αἱ σάλπιγγες
προμηνύουσαι Χριστὸν
τοῖς προσδοκῶσιν,
ὅτι ἐλεύσεται κτέ.

ἐν δὲ τῇ δ΄ στροφῇ στ. Ὁ ἑ. ἐπαναλέγων :

οὐκ ἐλλείπει οὐδέν,
ὥσπερ εἶπε Χριστός,
ἀλλ' ὡς προεῖπε, πάντα γενήσεται·
καὶ λιμοὶ καὶ λοιμοὶ
καὶ σεισμοὶ συνεχεῖς
καὶ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος ἐγήγερται

τὴν αὐτὴν ἰδέαν γενικῶς πάλιν (πρβ. τὸν τελευταῖον τοῦτον στίχον) καὶ μόνον ἐκ τῆς ἀπόψεως τὴν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀναμενομένης ἀφεύκτου πληρώσεως τῶν εὐαγγελικῶν προφητειῶν ἀναπτύσσει. Ἔπειτα δὲ δίκαιον εἶνε νὰ ἐξάρωμεν τὴν ἐν μέρει γενομένην ἤδη ἀντίρρησιν, πῶς εἶνε δυνατὸν ὥστε ὁ μέγας μελῳδός, ὅστις βεβαίως δὲν θὰ ἔμεινεν ὅλως διόλου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἄλλως ἔχομεν ἀκριβεῖς πληροφορίας· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις αὕτη εἶνε καθ' ἑαυτὴν παράδοξος καὶ παραδοξοτέρα θὰ ἐφαίνετο, ἐὰν ὁ Ρω-

ξῶ τῆς μεγάλης εἰκονομαχικῆς κινήσεως τοῦ η' αἰῶνος, ὄχι μόνον οὐδαμοῦ ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν ὁρώντων τῆς ἐποχῆς ταύτης προσώπων, ἀλλὰ πρὸ πάντων οὐδεμίαν εἰς τὰ ποιήματά του δίδει νύξιν περὶ τῶν εἰκονομάχων, τῶν νέων τούτων Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων τῶν Βυζαντηνῶν ὀρθοδόξων. Ὅταν ὁ ποιητὴς ἐν στίχῳ 76 λέγει:

τὰ ἔσω φοβερά, τὰ ἔξω δὲ
μάχης πεπλήρωνται,

ἀναφερόμενος τοῦτο μὲν εἰς λιμοὺς καὶ λοιμούς, τοῦτο δὲ εἰς πολέμους ἐξωτερικούς, πᾶσαν ἀφορμὴν εἶχε, συγγράφων μάλιστα τὸ ποίημα τοῦτο μετὰ τὸ 756 ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, ὡς θέλει ὁ Γκέλτσερ, νὰ προσθέσῃ εἰς τὰ τρία ἀνωτέρω ἐσωτερικὰ κακὰ καὶ τὸ πολὺ χειρότερον, τὴν χριστιανομαχίαν τῶν κρατούντων· καὶ ὅμως οὐδεμία οὐδὲ πόρρωθεν περὶ τούτου νύξις! Παράδοξος ἀληθῶς — εἰς ἡμᾶς ἀκατάληπτος — ἐπιφυλακτικότης ἑνὸς ἐνθουσιώδους ποιητοῦ, θερμοῦ ὑπερμάχου τῆς πίστεως, τὸν ὁποῖον ὁ Γκέλτσερ ἁπλούστατα θεωρεῖ ὡς ἥπιον καὶ πρᾶον χριστιανόν, μὴ ἀξιώσαντα νὰ μετάσχῃ τοῦ κρατεροῦ τῶν ἡμερῶν του ἀγῶνος, κατὰ τὸ παράδειγμα τόσων ἄλλων καὶ αὐτοῦ τοῦ ὁμοτέχνου του Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Δὲν εὑρίσκομεν δὲ σαφὲς καί τι ἄλλο ἀκόμη ἐν τῇ ἀποδεικτικῇ συναφείᾳ τῶν χρονολογικῶν παρατηρήσεων τοῦ Γκέλτσερ· ἂν Ἀσσύριοι εἶνε οὐχὶ οἱ ἱδρυταὶ τῆς Βαγδάτης (τὸ 762), ἀλλ' οἱ ἐκ τῆς Δαμασκοῦ εἰς τὴν ἀσσυριακὴν γῆν μεταστάντες Ἀββασίδαι, τότε, νοουμένων ὡς Ἰσμαηλιτῶν τῶν ἐν ἔτει 756 καταλαβόντων τὴν Μελιτηνὴν καὶ Μόψου Ἐστίαν Ομαϊάδων, ποῖοι πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς Ἀσσύριοι «αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς» πρὸ τῶν Ἰσμαηλιτῶν; διότι ἀπὸ τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς τῶν Ἀράβων πρὸ τῆς Κ/πόλεως τὸ 718 μέχρι τοῦ 756 μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν ἦσαν τὰ πράγματα εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε οἱ χριστιανοὶ νὰ πτήσσωσι πρὸ τῶν Ἰσμαηλιτῶν τῆς Δαμασκοῦ. Ὁ ῥέκτης Κωνσταντῖνος Ε' Κοπρώνυμος (741-775) κατεπολέμησεν ἀποτελεσματικῶς τοὺς Ἄραβας· ὁ μέγας αὐτῶν στόλος, ὅστις εἶχεν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὴν Κύπρον, ὑπέστη πανωλεθρίαν τὸ 746. Ἡ Γερμανίκεια, ἡ Μελιτηνὴ καὶ αὐτὴ ἡ ἐν Ἀρμενίᾳ Θεοδοσιούπολις ἀνεκτήθησαν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τὸ 752. Μόνον δὲ κατὰ τὸ 756 ἐπῆλθε μεταβολή της, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἴσως ὄχι τόσον σημαντική, πάντως δὲ πρόσκαιρος. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους, εἶνε καὶ τόσον προφανές, ὅτι ἡ μνεία τῶν Ἀσσυρίων καὶ Ἰσμαηλιτῶν εἶνε ὑπαινιγμὸς εἰς ὡρισμένα σύγχρονα γεγονότα, τόσον ἀκριβῶς μάλιστα ὡρισμένα, ὥστε βέβαια συμπεράσματα ἐξ αὐτῶν νὰ ἐξαγάγωμεν; Ἂν ὁ Ρωμανὸς ἦτο περισσότερον πατριώτης ποιητὴς καὶ ὀλιγώτερον βυζαντηνός, θὰ ἔβλεπεν ἐνώπιόν του — ὡς ἡ ἱστορία διδάσκει — πολὺ περισσοτέρας ἀφορμὰς ἐθνικῆς ὑπερηφανείας διὰ τὰς κατὰ τῶν Ἀράβων νίκας, παρὰ τρόμου διὰ τὴν αἰχμαλώτευσιν τῶν πιστῶν ὑπὸ τῶν ἀπίστων. Πολὺ ὑποπτεύομεν διὰ τοῦτο, ὅτι προβάλλων εἰς παραδειγματισμὸν τὰ ἀπὸ τούτων δεινὰ ὁμιλεῖ ὡς ὁ ἱεροκήρυξ πάλιν, ὅστις περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν γεγονότων δὲν φροντίζει, ἀλλὰ γενικῶς παντοίων περιστάσεων ὁράττεται καὶ προσαρμόζει αὐτὰς πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν εἰς τὸ θέμα του. Ὅτι τοῦτο μεθ' ὑπερβολῆς τινος ποιεῖ, πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν, χωρὶς νὰ τυφλωνώμεθα ἐκ τοῦ πρὸς τὸν ποιητὴν θαυμασμοῦ. Ὁ Ρωμανὸς ζητεῖ δάκρυα καὶ πάλιν δάκρυα ἀπὸ τοὺς χριστιανούς του, καὶ ἐνώπιόν του βλέπει πανταχοῦ ἀπειλὰς ἐπαχθεῖς, σεισμούς, συνεχεῖς, τῶν πολεμίων κτύπους

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μανὸς καθίστατο σύγχρονος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Διότι ἕνεκα τῆς λεπτομεροῦς περιγραφῆς τῆς εἰκονομαχικῆς περιόδου ὑπὸ μεταγενεστέρων χρονογράφων, βιογράφων καὶ ἱστορικῶν ἔχομεν περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν τοῦ η΄ καὶ θ΄ αἰῶνος ἀκριβεστέρας εἰδήσεις ἢ περὶ πολλῶν ἄλλων σημαινόντων κληρικῶν

ἐπαλλήλους καὶ πάλιν δὲ λιμοὺς καὶ λοιμοὺς καὶ σεισμοὺς συνεχεῖς καὶ ἐθνῶν ἐπὶ ἔθνη ἐγέρσεις. Φοβερὰ εἶνε δι' αὐτὸν τὰ πάντα καὶ οὐκ ἔστι τοῦ σωθῆναι· πανταχοῦ γὰρ ὁ κίνδυνος. Τὴν πύλην εὑρίσκει κεκλεισμένην καὶ εὐθὺς κατόπιν βλέπει αὐτὰ τὰ δεινὰ τῆς δευτέρας ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ, ἀπειλοῦντα τοὺς μὴ ἑτοίμους πάντοτε ὡς αἱ φρόνιμοι παρθένοι χριστιανούς. Ἀλλ' ὅστις ζητεῖ ἐκ τῶν θαυμασίων τούτων θρησκευτικῶν ποιητικῶν ἐκχύσεων νὰ ἐξάγῃ συμπεράσματα ἱστορικά, παραδιάζει νομίζομεν ὅλα τὰ δικαιώματα τοῦ ποιητικοῦ πνεύματος τῶν ἁγίων τοῦ Βυζαντίου. Οὔτε ὁ Κρουμβάχερ εἶνε δυνατὸν νὰ ἔχῃ δίκαιον, μετρῶν ἐπιμελῶς πόσους σεισμοὺς ἀναφέρει εἰς τὸ ποίημά του ὁ Ρωμανὸς καὶ ζητῶν νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν χρονολογίαν τοῦ Θεοφάνους· οὔτε ὁ Γκέλτσερ δύναται νὰ ἄρῃ πᾶσαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τῶν Ἀσσυρίων καὶ Ἰσμαηλιτῶν τοῦ ποιητοῦ. Ἂν ἐπρόκειτο μόνον περὶ τῶν Ἀσσυρίων, δὲν θὰ ἐδυσκολευόμεθα νὰ ἐκλάβωμεν τὴν λέξιν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν «ἐχθροὶ» τοῦ νέου Ἰσραὴλ (στ. 190 ἐγεννήθημεν νῦν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ), ὡς ἐκεῖνοι οἵτινες ἠπείλησαν ἐπὶ Ἐζεκίου τὴν ὕπαρξιν τοῦ παλαιοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὀλίγον πρὸ τῶν στίχων ἰδοὺ Ἀσσύριοι κτλ. Ἀλλὰ περὶ τῆς λέξεως Ἰσραηλῖται δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὸ αὐτό, διότι ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ δὲν ἐμφανίζονται οὗτοι ὡς ἐχθροὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Αὕτη δὲ καὶ μόνη ἡ λέξις εἶνε, ἤτις, ὅπως φαίνονται τυλλάχιστον νῦν τὰ πράγματα, πραγματικῶς καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν παραδοχὴν τῆς γνώμης περὶ τῆς ἐπὶ Ἀναστασίου Α΄ ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ πάλιν οὐχ ἧσσον ἰσχυροὶ λόγοι καθιστῶσι παντάπασιν ἀπίθανον καὶ τὸν συγχρονισμὸν τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸν βιαιότατον ἐν τῷ κράτει περὶ τῶν εἰκόνων κλονισμόν, οὐδαμῶς ἐπίσης εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποδεδειγμένη ἀλήθεια, ὅτι ὁ Ρωμανὸς ὡς νεαρὸς μὲν ἔτι καὶ ἄγνωστος ποιητὴς ἔφθασεν εἰς Κ/πολιν περὶ τὸ 715, ὅτι δὲ ὁ παραγωγικώτατος καὶ βεβαίως ἔνδοξος αὐτοῦ βίος συμπίπτει ἀκριβῶς πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν δύο πρώτων εἰκονομάχων Ἰσαύρων αὐτοκρατόρων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πολλὰ ἀκόμη χρειάζονται πρὸς παραδοχὴν τῆς νέας περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ ὑποθέσεως. Σπουδαιότερα εἶνε ὅσα ὁ Φούγκ (ἴδε σελ. 151 τῆς πραγματείας τοῦ Κρουμβάχερ) ὑπὲρ αὐτῆς προσάγει: ὅτι ἡ ἑορτὴ τῆς γεννήσεως τῆς Θεοτόκου, ἣν ὁ ποιητὴς γνωρίζει, εἰσήχθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸν η΄ αἰῶνα. Ὡσαύτως ὅτι ὁ ποιητὴς ἐγγίζει καὶ τὸ ζήτημα τῶν δύο ἐν τῷ Χριστῷ θελήσεων, ὅπερ κυρίως σημασίαν ἔλαβε μόλις κατὰ τὸν ζ΄ αἰῶνα. Τέλος ὅτι ὁ Ρωμανὸς συνέταξε καὶ ποίημα εἰς τὴν κυριακὴν τῆς τυροφάγου (Βυζαντ. Δελτ 1893 σ. 604), ὅπερ προϋποθέτει τοιαύτην ἤδη ἀνάπτυξιν τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, ὁποίαν δύσκολον εἶνε ν' ἀποδεχθῶμεν διὰ τοὺς χρόνους Ἀναστασίου τοῦ Α΄. Ἀλλ' ἴσως εἶνε ἔτι πρόωρον νὰ ζητῶμεν ὁριστικὴν τῶν ζητημάτων τούτων λύσιν, ἥτις ὑποθέτομεν ὅτι τότε μόνον θὰ καταστῇ δυνατή, ὅταν τεθῇ ὑπὸ τὰς ὄψεις πάντων ὁ γνήσιος Ρωμανός. Τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ ἀνέλαβε πρὸ παλλοῦ ὁ κ. Κρουμβάχερ, ἀλλ' αἱ προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι παρουσιάζουσιν ἔτι μεγάλας δυσχερείας, ὡς δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ πεισθῇ ἐκ τῆς κριτικῆς τοῦ συγγραφέως πραγματείας, ἐξ ἧς εἰς τὴν σημείωσιν ταύτην ὡρμήθημεν (πρβ. σελ. 10 αὐτῆς). — Σ. Μ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν προηγουμένων ἑκατονταετηρίδων, καθ' ἃς εἰρηνικώτερον βίον διῆγεν ἡ ἐκκλησία. Ὁ Ρωμανός, ὡς δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἰδιοφυΐας καὶ ἐκ τῆς τιμῆς, ἧς ἀπέλαυσεν ὡς ἅγιος τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἤθελε ταχθῇ βεβαίως μετὰ τῆς φατρίας τῶν εἰκονολατρῶν [1]) καὶ τότε ἀκατάληπτος θὰ ἦτο ἡ περὶ αὐτοῦ πλήρης σιωπὴ τῶν χρονογράφων. Ἄλλως ἡ ἔλλειψις βιογραφικῶν εἰδήσεων σχετίζεται καὶ πρὸς τοῦτο, ὅτι ὁ Ρωμανός, ὅπως πᾶσα σχεδὸν ἡ ὑμνογραφία τοῦ ς' καὶ ζ' αἰῶνος, ἐπεσκιάσθη κατόπιν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Κοσμᾶ ἢ ὑπὸ τῶν ὑμνογράφων τοῦ θ' αἰῶνος.

Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀκόλουθα ἔτι πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν. Ὁ ὡραῖος ὕμνος τοῦ Ρωμανοῦ εἰς Ἰωσὴφ τὸν ἐξ Αἰγύπτου φέρει τὴν σημείωσιν, ὅτι ψάλλεται πρὸς τὸ Ἄγγελος πρωτοστάτης, ὅπερ εἶνε ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου τοῦ Σεργίου. Ἐὰν λοιπὸν ἀπεδεικνύετο, ὅτι ὁ Ρωμανὸς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ποίημα τοῦτο, τότε ἀδύνατον θὰ ἦτο νὰ τεθῇ ἡ ἀκμὴ αὐτοῦ εἰς τὸν ς' αἰῶνα. Ἀλλ' ἡ πρὸς ἀλλήλους σχέσις τῶν δύο ὕμνων εἶνε πολὺ σκοτεινή, ἡ δὲ συμφωνία ἀμφοτέρων εἶνε τόσον διφορουμένη, ὥστε μᾶλλον πρέπει νὰ δεχθῶμεν κοινὴν αὐτῶν ἀρχαιοτέραν πηγήν. Παράδοξον εἶνε ἰδίως ὅτι τὸ χαρακτηριστικὸν Χαῖρε τοῦ ἀκαθίστου εἰς τοὺς χαιρετισμοὺς τούτους τῆς Παναγίας καθὼς λέγονται σήμερον, ὁ Ρωμανὸς διὰ διαφόρων λέξεων ἀντικαθιστᾷ, ὥστε ἡ πρώτη συλλαβὴ τῶν στίχων τούτων μένει ἄτονος. «Εἶνε ἀπίστευτον ἐντελῶς, παρατηρεῖ ὁ Β. Μέυερ, ὅτι ὁ Ρωμανὸς ἐγνώρισε τὸ ποίημα τοῦτο μὲ τὴν λέξιν Χαῖρε, ἥτις εἶνε διακριτικώτατον χαρακτηριστικὸν πάντων τῶν ἀρχιτεκτονικῶν αὐτοῦ μελῶν, καὶ ὅμως παρέβλεψεν εἰς τὸ ἑαυτοῦ ἀπομίμημα ἐντελῶς τὴν λέξιν ταύτην» [2]). Ἀλλ' ἐπίσης ἀπίστευτον εἶνε, ὅτι ὁ Ρωμανός, ἐὰν ἔζησε κατὰ τὸν η' αἰῶνα, ἠγνόησε τὸν περιφημότατον πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων.

[1]) Ἴδε Jacobi σ. 205.

[2]) W. Meyer 344. Πρβ. Pitra, Analecta sacra I σ. 68 σημ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καὶ εἷς θεολογικὸς λόγος δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀμνημόνευτος. Ἡ λατρεία τῆς Θεοτόκου λαμβάνει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὑπέροχον θέσιν εἰς τοὺς ὕμνους τῶν κατόπιν αἰώνων. Ὁ Ὀρέστης π. χ. ἱκετεύει αὐτὴν νὰ παράσχῃ ἁμαρτιῶν συγχώρησιν κτλ. Ἐὰν λοιπὸν κατὰ τοῦτο συγκρίνωμεν τὸν Ρωμανὸν πρὸς τὸν Σέργιον, εὑρίσκομεν ὅτι οὗτος προβαίνει περαιτέρω ἐκείνου, ὅπερ δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν μεταγενεστέραν τοῦ Ρωμανοῦ ἀκμήν. «Ὁ Ρωμανὸς δὲν ἀνυμνεῖ τὴν Παρθένον κατασπαταλῶν τὰ ἐπίθετα, ὡς ὁ Σέργιος, ὅστις εἰς τοὺς οἴκους τῆς Θεοτόκου ἀνυψοῖ αὐτὴν σχεδὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Χριστοῦ [1])».

Ὑπὲρ τῆς πρωϊμωτέρας ἀκμῆς ἀπόδειξιν παρέχει καὶ ὁ συναξαριστικὸς χαρακτὴρ τῆς ἀνωτέρω περὶ Ρωμανοῦ εἰδήσεως, ὅστις δυσκόλως θὰ ἐξηγεῖτο, ἐὰν ὁ ποιητὴς ἀνῆκεν εἰς τὸν η΄ αἰῶνα, ἤτοι εἰς χρόνον ἐγγὺς κείμενον πρὸς τὴν σύνταξιν τῆς βιογραφικῆς ἐκείνης σημειώσεως. Ἡ παράδοσις, ὅτι ὁ Ρωμανὸς διὰ θαύματος ἔλαβε τῆς ποιήσεως τὸ δῶρον, δεικνύει ὅτι αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς τι λίαν ἀξιοπερίεργον· ἀλλὰ τοῦτο ἐννοοῦμεν μόνον προκειμένου περὶ τῆς πρώτης περιόδου τῆς ὑμνογραφίας, οὐχὶ δὲ περὶ τοῦ η΄ αἰῶνος, καθ' ὃν ἤκμαζον πολυάριθμοι ὑμνογράφοι.

Ὡς ἀπόδειξις τοῦ πρωϊμωτέρου χρονολογικοῦ καθορισμοῦ χρησιμεύει τέλος καὶ χωρίον τι τοῦ Ρωμανοῦ, ὅπερ προδήλως εὗρε κατόπιν ἄλλον μιμητήν. Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ὅστις ἔζη περὶ τὰ 650-720 [2]), εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν εἰς δύο στροφὰς τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντος μεγάλου κανόνος τὸ προοίμιον ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ. Τοῦ Ἀνδρέου οἱ στίχοι ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Ἐγγίζει ψυχή, τὸ τέλος, | ἐγγίζει καὶ οὐ φροντίζεις,
οὐχ ἑτοιμάζῃ
ὁ καιρὸς συντέμνει, διανάστηθι·
ἐγγὺς ἐπὶ θύραις ὁ κριτής ἐστιν·

[1]) Jacobi 247. — Πρβ. καὶ F. A. Lehner, Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten, 2. Auflage, ἐν Στουττγάρτῃ 1886.

[2]) Ἴδε Jacobi 208 ἑ. καὶ 223

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὡς ὄναρ, ὡς ἄνθος ὁ χρόνος | τοῦ βίου τρέχει·
τί μάτην ταραττόμεθα;
Ἀνάνηψον, ὦ ψυχή μου, | τὰς πράξεις σου ἃς εἰργάσω
ἀναλογίζου,
καὶ ταύτας ἐπ' ὄψεσι προσάγαγε κτλ. [1])

Ὑπόδειγμα ἐν τούτοις εἶχεν ὁ Ἀνδρέας προφανῶς τὸ ὡραῖον τοῦ Ρωμανοῦ προοίμιον[2]):

Ψυχή μου, ψυχή μου, | ἀνάστα τί καθεύδεις;
τὸ τέλος ἐγγίζει | καὶ μέλλεις θορυβεῖσθαι·
ἀνάνηψον οὖν | ἵνα φείσηταί σου Χριστὸς ὁ Θεός,
ὁ παντοχοῦ παρὼν | καὶ τὰ πάντα πληρῶν.

Ὁ μιμητὴς ἐξέτεινε τὴν ἰδέαν τοῦ προτύπου εἰς δύο πολυλόγους στροφάς, ἀλλ' ὁ χρυσὸς τοῦ ὑποδείγματος διαλάμπει ἔτι τόσον καθαρῶς, ὥστε αἱ δύο αὗται στροφαὶ ἀνήκουσιν εἰς ὅ,τι κάλλιστον ὅλος ὁ μέγας οὗτος κανὼν περιέχει, διὸ καὶ ὁ Γιακόμπι ἰδιαιτέρως αὐτὰς ἐξαίρει[3]).

[1]) Christ, Anthologia κτλ. σ. 150.

[2]) Κῶδιξ πατμιακὸς 213 φύλ. 42ν καὶ Christ. Anthologia σ. 90.

[3]) Καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν ἑαυτοῦ ταύτην ἀρνεῖται ὁ συγγραφεὺς ἀπόλυτον ἀποδεικτικὴν δύναμιν ἐν σελ. 150 ἑ. τῆς μνημονευθείσης πραγματείας του. Ἐάν, λέγει, ὁ Ρωμανὸς ἦλθεν εἰς Κπολιν ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ Β', ἠδύνατο ὁ Ἀνδρέας, ὅστις ἀπέθανε τὸ 720, γράφων τὸν κανόνα αὐτοῦ ἐν προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ νὰ μιμηθῇ ποίημα τῶν νεανικῶν χρόνων τοῦ Ρωμανοῦ. Ἔπειτα, ἡ παραβολὴ τῶν δύο κειμένων ἐπιτρέπει τὴν ἐξήγησιν ὅτι ὁ Ρωμανὸς ποιῶν τὸ προοίμιόν του ἐπωφελήθη τὸν μέγαν κανόνα τοῦ Σεργίου ἢ ὅτι ἀμφότεροι ἀκολουθοῦσι κοινὴν πηγήν. Ἐὰν θέλωμεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Ρωμανὸς ἦτο προγενέστερος τοῦ Ἀνδρέου, τότε πρέπει μετὰ τοῦ Γιακόμπι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ μελῳδὸς ἴσως ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ Β' ἦτο ἀκόμη ἱερεὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Βλαχερνῶν, ἀφοῦ ἤδη πολὺ πρότερον εἶχεν ἔλθῃ εἰς Κπολιν. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντιφάσκει πρὸς τὸ συναξάριον, ἐκ τῶν λόγων τοῦ ὁποίου ἐξάγεται ὅτι ὁ Ρωμανὸς ἦτο ἀρχάριος ὅτε μετέβη εἰς Κπολιν, ἀφοῦ τὸ ὠδεῖον τῆς ποιήσεως ἔλαβεν ἀργότερα. Ὥστε δεχόμενοι τὴν γνώμην τοῦ Γιακόμπι, καταντῶμεν εἰς πλήρη ἀναίρεσιν τῆς μαρτυρίας τοῦ συναξαρίου, ὁπότε θὰ ἠδυνάμεθα νὰ θέσωμεν τοῦ Ρωμανοῦ τὴν ἀκμὴν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, πρὸς ὃ καὶ ὁ Μπουβύ, ἂν καὶ μετὰ διστα γμῶν, τείνει. Ἀλλ' ἐὰν ἀποκρούσωμεν ἐντελῶς τοῦ συναξαρίου τὴν μαρτυρίαν, τότε ἀπορρίπτομεν τὴν μόνην θετικὴν εἴδησιν, ἣν ἔχομεν περὶ τοῦ βίου τοῦ Ρωμανοῦ. — Σαφέστερον δὲν ἠδύνατο νὰ διατυπωθῇ ἡ ἀπελπιστικὴ ἀβεβαιότης, εἰς ἣν καταντῶμεν διὰ τῆς κριτικῆς διϋλίσεως τοῦ ἡμετέρου ζητήματος. Σ. Μ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ ζήτημα κρίνει τελειωτικῶς ἡ ὑπὸ τοῦ Β. Βασιλιέφσκη ἀνακαλυφθεῖσα μαρτυρία[1]). Ἔν τινι διηγήσει περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου, τῆς ὁποίας ἡ σλαυικὴ μετάφρασις ἐτυπώθη νεωστὶ ἐν τοῖς μηναίοις, ἐνῷ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον μένει ἔτι ἀνέκδοτον, λέγεται: «Νέος τις ἔψαλλε στίχους τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ τοῦ σοφοῦ». Ἐκ τούτου πηγάζει, ὅτι ἐν τέλει τοῦ ζ΄ αἰῶνος, ὁπότε ἐγράφη ἡ διήγησις αὕτη, ὁ Ρωμανὸς κατηριθμεῖτο πλέον μεταξὺ τῶν ἁγίων, καὶ ὅτι ἐπὶ Ἡρακλείου (610-641), εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ὁποίου ἀναφέρεται τὸ ἐν λόγῳ θαῦμα, ἦσαν ἤδη γνωστοὶ οἱ ὕμνοι του. Ἵνα βεβαιωθῶμεν ἀσφαλῶς περὶ τούτου, πρέπει βεβαίως νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον· ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ἀναχρονισμὸν τοῦ συγγραφέως τῆς διηγήσεως ἢ παρέμβλημα μεταγενέστερον εἰς τοῦτο ἀκριβῶς τὸ χωρίον[2]).

Ἐὰν λοιπόν, ὡς ὁ Γιακόμπι[3]) ὀρθῶς παρατηρεῖ, ἄγαν μεγάλη παρουσιάζεται ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δοκιμαστικῶν ἔτι ἔργων τοῦ δ΄ καὶ ε΄ αἰῶνος, ὅσων τοὐλάχιστον γνῶσιν ἔχομεν, καὶ τῆς τελείας πλέον τέχνης τῶν χρόνων τοῦ Στεργίου καὶ ἐὰν ἑπομένως ἀναμφίβολον καθίσταται, ὅτι ἐν τῇ μεσολαβούσῃ χρονικῇ περιόδῳ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἔφθασεν εἰς τὴν τελείαν ἑαυτῆς ἀκμήν, ἣς καὶ ὁ αἰὼν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱκανῶς μετέχει, τότε τὸν Ρωμανὸν εὑρίσκομεν ὡς τὸν μόνον, ὅστις δύναται νὰ πληρώσῃ προσηκόντως τὸ χάσμα τοῦτο ἐν τῇ ἱστορικῇ τοῦ

[1]) Ἴδε τὴν βιβλιολογίαν ἐν τέλει τῆς §.

[2]) Πρὸς σωτηρίαν τῆς νέας περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ γνώμης (ἤτοι ἐπὶ Ἀναστασίου Α΄) δὲν θεωρεῖ καὶ τοῦτο ἀδύνατον ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ εἰρημένῃ προσφάτῳ πραγματείᾳ (σελ. 150). Ἐνταῦθα παρατηρεῖ ἐπίσης, ὅτι ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἐξετασθῇ κατὰ πόσον εἶνε ἀποδεκτὴ τοῦ Βασιλιέφσκη ἡ γνώμη, ὅτι ἡ διήγησις περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Ἀρτεμίου ἐγράφη πραγματικῶς κατὰ τὸ τέλος τοῦ ζ΄ αἰῶνος. Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ ἀγνώστου νῦν ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου τῆς διηγήσεως ταύτης, ἧς τὴν σλαυικὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος παρέχει ὁ συγγραφεὺς ἐν γερμανικῇ μεταφράσει ἐν σελ. 149 σημ. 2 τῆς εἰρημένης πραγματείας. — Σ. Μ.

[3]) Ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 202.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὕμνου ἀναπτύξει. Ὅτι ὅμως εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς ὑμνογραφίας ἐμφανίζεται τόσον μέγας ποιητής, δὲν θὰ φανῇ παράδοξον, ἐὰν ἀναμνησθῶμεν, ὅτι πρῶτος μὲν ἐν τῇ ἑλληνικῇ λογοτεχνίᾳ ἐμφανίζεται ὁ Ὅμηρος, πρῶτος δὲ ἐν τῇ ἰταλικῇ ὁ Δάντης. Ὑπεμνήσαμεν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Ρωμανὸς δὲν θὰ ἐφαίνετο τόσον μεμονωμένος, ἐὰν πάντων τῶν προηγητῶν αὐτοῦ τὰ ἔργα ἐγνωρίζομεν.

Ἐκτὸς τοῦ μνησθέντος συναξαρίου τὸν Ρωμανὸν ἀναφέρει ἔτι τὸ εἰς τὸν ἅγιον Γερμανὸν (τοῦ η΄ αἰῶνος) ἀποδιδόμενον ἰδιόμελον [1]), ὑμνοῦν αὐτὸν ὡς θεμελιωτὴν τῆς ὑμνογραφίας:

Πρώτη καλῶν ἀπαρχὴ
ὤφθης, σωτηρίας ἀφορμή,
Ρωμανέ, πάτερ ἡμῶν
ἀγγελικὴν γὰρ ὑμνῳδίαν συστησάμενος,
θεοπρεπῶς ἐπεδείξω τὴν πολιτείαν σου.

Ἐν ἄλλῳ ὕμνῳ φέρει τὸ ἐπίθετον θεορρήτωρ. Ὁ ἐξαίρετος δὲ Ἰωάννης γεωμέτρης (κατὰ τὸν ι΄ αἰῶνα) ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὸν τὸ ἑξῆς εὔμορφον ἐπίγραμμα:

Ὁ συγχορευτὴς οὐρανοῦ τῶν ἀγγέλων
καὶ γῆθεν ᾄδει τὰς ἐκεῖ μελῳδίας.

Ὁ Σουΐδας ἀναφέρει τὸν Ρωμανὸν ἐν λέξει ἀνακλώμενον: τὸ ἀπηχούμενον. Ὡς ἐπὶ τοῦ κυροῦ Ρωμανοῦ τοῦ μελῳδοῦ· Σὺ γὰρ ὑπάρχεις τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον [2]). Ἐκ τῶν λοιπῶν θύραθεν συγ-

[1]) Μόνον ἐν κώδικι τῆς Μόσχας 437. Ἐν τῷ κορσινιανῷ καὶ τοῦ Τουρίνου λείπουσι ταῦτα, δυστυχῶς δὲ καὶ ἐν τοῖς πατμιακοῖς χειρογράφοις ἀπωλέσθησαν τὰ φύλλα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν κατὰ τὴν 1 Ὀκτωβρίου μνήμην τοῦ Ρωμανοῦ. Ἴδε Pitra Analecta sacra I Proleg s. 26 καὶ 29 ἑ.

[2]) Ἐκδόσεως Bernhardy I 1; 334. Ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Bernhardy ἀναγινώσκεται ἐπὶ τοῦ κυρίου Ρωμανοῦ. Ἀλλ' ἡ μόνη ὀρθὴ ἀνάγνωσις κυροῦ βεβαιοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ χειρογράφου, ὡς φαίνεται ἐν τοῖς κριτικοῖς σχολίοις τοῦ Bernhardy. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀνακλώμενον ἴδε § 286.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γραφέων τὸν Ρωμανὸν ἀναφέρει μόνον Γρηγόριος ὁ Κορίνθιος ἐν τῷ εἰς Ἑρμογένην ὑπομνήματι: Περὶ μεθόδου δεινότητος: Ὁποῖα ἦσαν τὰ τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, ἃ ἐλέγοντο οἶκοι καὶ κουβούκλεια, οἶκοι μὲν ὡς περιεκτικὰ οἰκημάτων, κουβούκλεια δὲ ὡς ἐξέχοντα τῶν ἄλλων [1]). Οἱ σχολιασταὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως Ζωναρᾶς, Πρόδρομος καὶ ἄλλοι φαίνεται ὡς νὰ μὴν ἐγνώριζον μηδὲ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Ρωμανοῦ. Οἱ ἄνδρες τῆς ἰδικῆς των ἐκλογῆς ἦσαν Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Κοσμᾶς, διότι οὗτοι παρεῖχον ἀφθονωτέραν ὕλην πρὸς διάδοσιν γραμματικῆς παιδείας ἢ ὁ Ρωμανὸς μὲ τὴν μεγαλοπρεπῆ μὲν ἀλλὰ δημοτικὴν καὶ ἁπλῆν ποίησίν του. Μόλις μνεία τοῦ Ρωμανοῦ γίνεται ἐκτενὴς μέν, ἀλλ' ἄνευ χρησιμότητός τινος ἐν πραγματείᾳ τοῦ ιδ' αἰῶνος ἑρμηνευτικῇ ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος (πρβ. Α' τόμου σελ. 588 ε) προσήρτησεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ Ἑρμηνείαν εἰς τοὺς ἀναβαθμοὺς τῆς ὀκτωήχου καὶ ἓν κεφάλαιον Πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα περὶ τῆς ὑπακοῆς, τοῦ κοντακίου, τοῦ οἴκου καὶ τοῦ ἐξαποστειλαρίου, πόθεν οὕτως ἐκλήθησαν [2]). Ἐνταῦθα ἐπαναλαμβάνει τινὰ ἤδη γνωστὰ ἐκ τοῦ συναξαρίου τοῦ Ρωμανοῦ. Ἐνδιαφέρουσα εἶνε ἡ παρατήρησις, ὅτι ὁ Ρωμανὸς ἐν ἀρχῇ κατεγελάσθη ἕνεκα τῆς κακῆς μελῳδίας του, ἀναγνωρίσεως δὲ ἔτυχε μόνον ἀφοῦ διὰ θαύματος ἔλαβε τὸ δῶρον τῆς ποιήσεως· διότι ἐν τῇ εἰδήσει ταύτῃ κρύπτεται ἴσως ἡ ἰδέα, ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ λαὸς καὶ ἡ ἐκκλησία, ἢ μόνον ἡ ἐκκλησία, δὲν ἀπεδέχθησαν εὐμενῶς τὸν μέγαν μὲν ἀλλὰ τολμηρὸν τοῦ Ρωμανοῦ νεωτερισμόν. Ὁ Ξανθόπουλος ἀναγράφει καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐγκατέλειψε τοὺς πλεί-

[1]) Rhetores graeci ed. Walz VII 2 (1834) 1122.

[2]) Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ἀναβαθμοὺς τῆς ὀκτωήχου παρὰ Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου, ἤδη πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα. Ἧς προτέτακται καὶ προλεγόμενα συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ ἐν Ἱεροδιακόνοις Κυρίλλου Ἀθανασιάδου τοῦ Ἁγιοταφίτου. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1862 σ. 126-169.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στους ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ, δυστυχῶς ὅμως δὲν ὑποδεικνύει καὶ τοὺς λόγους τῆς πράξεως ταύτης. Τὰ λοιπὰ παρὰ Ξανθοπούλῳ εἶνε μόνον πλατυτέρα ἔκθεσις τῶν εἰδήσεων τοῦ συναξαρίου καὶ ἐξηγήσεις, ἐν μέρει πολὺ ἀμφιβόλου ἀξίας, ὑμνολογικῶν τινων τεχνικῶν ὅρων· ἐσφαλμένη π. χ. ἐξάπαντος εἶνε ἡ ἑρμηνεία τοῦ ὅρου οἶκος: ὅτι ἐν τῷ σεβασμίῳ οἴκῳ αὐτῆς, τῷ ἐν τοῖς Κύρου λεγομένῳ, τοῦτο δὴ τὸ ὑπερφυὲς ἐπράχθη τεράστιον, ἵνα ἀείμνηστον καὶ ταῖς ἑξῆς γενεαῖς εἴη διὰ τῶν κλήσεων τὸ τῆς θεομήτορος ξένον τεράστιον.

Ὅσον πενιχραὶ εἶνε αἱ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ῥωμανοῦ εἰδήσεις, τόσον βέβαιον εἶνε ὅτι ὡς πρὸς τὴν ποιητικὴν εὐφυίαν, τὸ πῦρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὸ βάθος τοῦ αἰσθήματος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς γλώσσης ὑπερτερεῖ κατὰ πολὺ πάντας τοὺς λοιποὺς μελῳδούς. Ἡ ἐν τῷ μέλλοντί ποτε ἱστορία τῆς λογοτεχνίας θὰ ἐξυμνήσῃ ἴσως τὸν Ρωμανὸν ὡς τὸν μέγιστον τοῦ κόσμου ἐκκλησιαστικὸν ποιητήν. Ἀναμφιβόλως δὲ χαρακτηρίζει τὴν σπουδαιοτάτην φάσιν τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ὑμνογραφίας, ἥτις δι' αὐτοῦ φθάνει τὴν ὑψίστην ἑαυτῆς τελειότητα. Ὁ Ρωμανὸς ἔγραψεν ἀποκλειστικῶς ὕμνους. Ἓν ἄλλου εἴδους ποίημα αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς (ἐν Βυζαντηνῷ Δελτίῳ 1,605). Ἀνεξάντλητος ἦτο ἡ γονιμότης αὐτοῦ. Ὕμνησεν ὄχι μόνον τὰς κινητὰς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους ἑορτάς, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλείστους τῶν ἁγίων, εὑρίσκων πάντοτε ἐν τῇ συγγενεῖ συνήθως ὕλῃ νέας ἑκάστοτε ἀπόψεις. Ἐν πᾶσι τοῖς ποιήμασι δὲν ἵσταται βεβαίως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὕψους καί, ἀντικειμενικῶς κρινόμενος, θὰ εὑρεθῇ ἐνιαχοῦ ξηρὸς καὶ διεξοδικός. Ἀλλὰ τοῦτο κυρίως προέρχεται ἐκ τῆς ἀκαμψίας τῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἐδέσμευον αὐτόν, διότι εἶνε δύσκολον νὰ συνταχθῇ περὶ ἑκάστου ἁγίου καὶ ἑκάστης ἑορτῆς τοῦ μακροῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους ποίημα ὡραῖον, πρωτοτύπους ἰδέας ἔχον καὶ τέλειον κατὰ τὴν σύνθεσιν καὶ ἐκτέλεσιν. Ὁπωσδήποτε ὅμως γνωρίζει ὁ Ρωμανὸς καὶ εἰς τὰ ἀτελέστερά του ἔργα πῶς ν' ἀποφεύγῃ τὸ πομπῶδες ὕφος,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰς ἐξωγκωμένας καὶ πολλάκις οὐχὶ καθαρὰς μεταφορὰς καὶ τὰς ψυχρὰς θεωρίας τῶν ὑμνογράφων τοῦ η'-ια' αἰῶνος. Καὶ ἡ ῥητορικὴ μακρολογία, ἡ ἀναπόφευκτος αὕτη ἀσθένεια πάντων τῶν προϊόντων τοῦ βυζαντηνοῦ πνεύματος, δὲν λείπει ἀπὸ τὸν Ρωμανόν· ἐν μέρει μάλιστα πηγάζει ἐξ αὐτῆς τῆς μορφῆς τῶν ὕμνων, ἥτις ἀπαιτεῖ νὰ συμπληρωθῇ μία ἑκάστη τῶν εἰκοσιτεσσάρων καὶ πλέον στροφῶν. Ἀλλ' ἐὰν ἀναγνωρίζωμεν τὰς ἀδυναμίας ταύτας τοῦ ποιητοῦ, αἵτινες ἐξηγοῦνται ἐκ τῶν χρόνων καὶ τοῦ λογοτεχνικοῦ περιβάλλοντος, ὀφείλομεν συνάμα πληρέστατα νὰ ἐκτιμήσωμεν καὶ τὰ μεγάλα αὐτοῦ προσόντα. Ὅ,τι αὖθις καὶ αὖθις τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπισπᾷ πρὸς τὸν Ρωμανόν, ὅ,τι εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐκτενεστάτους ὕμνους του προσδίδει ἄφθιτον θέλγητρον καὶ ἐξιλεώνει ἡμᾶς πρὸς αὐτὴν τὴν ἀχαριστοτάτην ὕλην, τοῦτο εἶνε ἡ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς δραματικώτερον ὕψος ἀνερχομένη λαμπρὰ σύλληψις, ἥτις εἰς οὐδένα ἄλλον μελῳδὸν τόσον ἀριστοτεχνικὴ παρουσιάζεται. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα προσόντα δεικνύει, τὰ ὁποῖα οὐδεὶς τῶν ἄλλων Βυζαντηνῶν ποιητῶν εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν κατέχει, τὸν ἀνεξάντλητον τῶν ἰδεῶν πλοῦτον, τὴν ἀνυπέρβλητον πολλάκις πλαστικότητα τῆς φράσεως, τὴν μεστὴν καὶ δυνατὴν γλῶσσαν, ἀπηλλαγμένην τοῦ πομπώδους ἅμα καὶ χυδαίου, πάντα ταῦτα ἐξηυγενισμένα καὶ κατηγλαϊσμένα ὑπὸ τῆς ἁρμονίας τοῦ ποικίλου καὶ καλλιτεχνικοῦ ῥυθμοῦ. Ἀνεξάντλητα εἶνε τὰ θέματα τῆς ποιήσεώς του, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρίσκονται καί τινα πρωτοφανῆ, οἷον εἶνε τὸ κατὰ τοῦ προδότου Ἰούδα πλῆρες πάθους ποίημα. Ἀλλὰ καὶ τὰ συνήθη θέματα, οἷον τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, τὴν παρθένον παρὰ τὸν ἐσταυρωμένον, τὴν δευτέραν παρουσίαν, πραγματεύεται μετὰ προφανοῦς πρωτοτυπίας. Δυστυχῶς ὅμως ἀδύνατον εἶνε ἐνταῦθα νὰ ἀναλύσωμεν ἔστω καὶ ὀλίγα ἐκ τῶν ποιημάτων του καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν διὰ παραδειγμάτων νὰ καταστήσωμεν ἐναργῆ. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρόκειται περὶ τῆς δικαίας ἐκτιμήσεως ἑνὸς τῶν μεγίστων μέν, ἀφανῶν ὅμως ἔτι ποιητῶν, ἢ μᾶλ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λον περὶ αὐτῆς τῆς πρώτης εἰσαγωγῆς αὐτοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, θὰ παραθέσωμεν τοὐλάχιστον τὴν περὶ Ρωμανοῦ γενικὴν κρίσιν αἰσθηματικοῦ κριτικοῦ [1]): «Ὁ ἅγιος Ρωμανὸς εἶνε ὁ πρῶτος τῶν μελῳδῶν διὰ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ φύσιν. Τὰ ἔργα του ἀναπαριστῶσι τὸν ἐν πλήρει τελειότητι λειτουργικὸν ὕμνον ἢ μᾶλλον τὸ τέλειον θρησκευτικὸν δρᾶμα. Ἂς φαντασθῶμεν τὸν χριστιανὸν προσευχόμενον, τὸν μοναχὸν κηρύσσοντα, τὸν ἅγιον ἐν ἐκστάσει· ὑπὸ τὰς ὄψεις του παρέρχονται μία μετὰ τὴν ἄλλην αἱ μεγάλαι τῆς παλαιᾶς Διαθήκης μορφαί· βλέπει τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς προφήτας, ἀκούει καὶ ἀναλογίζεται τοὺς λόγους των· ἀτενίζει πρὸς τὸν σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ τὴν μητέρα του, πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς μάρτυρας· παρακάθηται ὡς προσεκτικὸς καὶ ἐνθουσιώδης μάρτυς εἰς πάντα τὰ συμβάντα τοῦ παρελθόντος, τῶν ὁποίων ἥρως εἶνε αὐτὸς ὁ Θεός. Ἡ ἐνδόμυχος αὕτη θεωρία τοῦ ὑπερφυσικοῦ κόσμου ἐξερεθίζει τὸ πνεῦμά του καὶ ἀνακινεῖ τὴν καρδίαν του, ἐξ ἧς ἐκχειλίζει ὕμνος, λατρεία, εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Θεόν. Δώσατε τώρα εἰς τὸν οὐρανοβάμονα τοῦτον ἄνδρα ῥυθμοὺς μαλακούς, ἁρμονικούς, δημώδεις ἵνα ἐξηγήσῃ ὅ,τι εἶδε καὶ ἤκουσε, καὶ φέρετε αὐτὸν εἰς τὸν ἀπαραμίλλως μεγαλοπρεπῆ χῶρον τῶν ναῶν τῆς Ἀνατολῆς· ἂν δύνασθε νὰ θέσητε διὰ τῆς φαντασίας ἐνώπιόν σας τοιοῦτον ἄνδρα ὄχι εἰς τὰς Ἀθήνας, οὐδὲ εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν τῶν χρόνων τοῦ Γρηγορίου καὶ Χρυσοστόμου, ἀλλ' εἰς τὸ Βυζάντιον, τὸ γνήσιον τῶν Βυζαντηνῶν Βυζάντιον, ἂν ἔτι τὸν βλέπετε ἀναβαίνοντα εἰς τὸν ἄμβωνα τῆς ἁγίας Σοφίας κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, μετὰ τὸ θαυμαστὸν ὄνειρόν του, καὶ ἂν ἀκούετε ἤδη τὸ προανάκρουσμα τοῦ μεγάλου του ὕμνου:

Ἡ παρθένος σήμερον,
τὸν ὑπερούσιον τίκτει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον
τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει,

[1]) Τοῦ E. Bouvy ἔνθ' ἀνωτ. σ. 367.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μὴ ἐκφράζετε ἀκόμη τὸν θαυμασμόν σας, περιμείνατε τὸ τέλος, περιμείνατε νὰ ἐκτυλιχθῇ ὁλόκληρος ἡ μεγαλοπρεπὴς σειρὰ τῶν εἰκοσιτεσσάρων τροπαρίων. Μὴ κρίνετε μάλιστα ἐξ ἑνὸς μόνον ὕμνου, ἀλλ' ἀκολουθήσατε τὸν μελῳδὸν εἰς ὅλας τὰς φάσεις τοῦ ἱεροῦ τῶν ᾀσμάτων κύκλου ἀπὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου μέχρι τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Πάσχα, τῆς ἀναλήψεως καὶ τῆς πεντηκοστῆς, καὶ θὰ συναγάγετε ἴσως τότε ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ φθονῇ τὴν ἀρχαιότητα δι' οὐδένα τῶν λυρικῶν αὐτῆς ποιητῶν». Ὡσαύτως καὶ ὁ Πίτρα ὀνομάζει τὸν Ρωμανὸν τὸν κορυφαῖον τῶν ἀρχαίων μελῳδὸν (veterum melodorum princeps), πρὸς ὃ συμφωνοῦσι καὶ αἱ κρίσεις τοῦ Κρίστ, Στέφενσων καὶ Β. Μέϋερ. Μόνον εἰς τὴν καλαισθησίαν τῶν μεταγενεστέρων Βυζαντηνῶν δὲν ἤρεσκε πολὺ ἡ σοβαρὰ τοῦ Ρωμανοῦ μεγαλοπρέπεια· τοὐλάχιστον εὑρίσκομεν ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ παρεχώρησαν εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία τὴν θέσιν εἰς τοὺς ὑμνογράφους τοῦ η' καὶ θ' αἰῶνος, ὥστε ἐκ τῶν πλείστων ὀλίγαι μόνον στροφαὶ ὑπελείφθησαν. Ἐν ὑπολήψει παρέμεινε διὰ παντὸς μόνον ὁ εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὕμνος, ὅστις μέχρι τοῦ ιϐ' αἰῶνος κατ' ἔτος εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων ἐψάλλετο ὑπὸ διπλοῦ χοροῦ τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (τῶν ἁγιοσοφιτῶν καὶ τῶν ἀποστολιτῶν) κατὰ τὸ ἐπίσημον αὐτοκρατορικὸν γεῦμα [1]). Ἔτι μακρότερον χρόνον διετηρήθη ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τὸ ᾆσμα ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου εἰς τὸν θάνατον μοναχοῦ ποιηθέν, ὅπερ διεσώθη ἐν ἀπειραρίθμοις χειρογράφοις.

1 Ἐκδόσεις: Εἰκοσιενέα ποιήματα ἐξέδ. ὁ F. B. Pitra, Analecta sacra 1 (1876) 1-241. —Τρία ἄλλα ἐν Sanctus Romanus veterum melodorum princeps. Cantica sacra ex codd. mss monasterii S. Ioannis in insula Patmo primam in lucem ed J. B. Pitra, Anno Jubilaei pontifici (1888). Ἐνταῦθα καὶ πανο-

[1]) Pitra, Analecta sacra prolegomena σ. 21.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μοιότυπον τοῦ βίου τοῦ Ρωμανοῦ μετὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀνηκούσης μικρογραφίας ἐκ τοῦ κώδικος οὐατικανοῦ 1613. — Εὐχὴν κατὰ στίχον τοῦ Ρωμανοῦ εἰς ἑνδεκασυλλάβους ἐξέδ. ἐκ τοῦ σαββαϊτικοῦ κώδ. 434 Α. ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς. Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμικῆς σταχυολογίας 1 (1891) 390-392. Πλήρη τοῦ Ρωμανοῦ ἔκδοσιν ἐπὶ τῇ βάσει παντὸς τοῦ ἐν χειρογράφοις ὑλικοῦ, ἰδίως δὲ τοῦ ἐν Πάτμῳ παρασκευάζει ὁ K. Krumbacher.

2. Βοηθήματα: Pitra, Hymnographie σ. 47 ἑ. καὶ Analecta sacra 1 Proleg. σ. 25 ἑ. — Jacobi ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 220 ἑ. — Bouvy ἔνθ' ἀνωτ. σ. 367—375. — Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Mittheilungen über Romanos ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 599-605 (συναξάριον ἐκ τοῦ Ἱεροσολυμ. κώδικος, σημειώσεις ἐκ τοῦ Ξανθοπούλου καὶ Γρηγορίου Κορινθίου, ἐξ ἀθωνιτικῶν χειρογράφων). — Hubert Grimme (ἴδε σ. 505) σ. 87-95 (περὶ τῆς μετρικῆς καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ). Μικρὸν σχεδίασμα περὶ Ρωμανοῦ μετ' ἀναλύσεως τῆς στροφῆς Ἡ παρθένος σήμερον ὑπὸ Παρανίκα, Περὶ Ρωμανοῦ τοῦ μελῳδοῦ ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ 12 (1892) 141-143. — Ἀλ. Λαυριώτης, Περὶ Ρωμανοῦ τοῦ μελῳδοῦ, αὐτόθι 12 (1892) 255 ἑξ., 262-264 (ἀναφέρεται εἰς διάφορα τοῦ Ρωμανοῦ χειρόγραφα ἀποκείμενα ἐν τῇ μονῇ τῆς ἐν Ἄθῳ Λαύρας (καὶ δημοσιεύει ἕνα ὕμνον). — Τὸν ὕμνον τοῦτον μετρικῶς ἀναλύει ὁ Παρανίκας, αὐτόθι 12 (1892) 287 ἑ. — Ἀλ. Λαυριώτης, Ρωμανοῦ τοῦ μελῳδοῦ κονδάκιον εἰς τὰ ἅγια Φώτα, αὐτόθι 12 (1892) 385 ἑ, 404 (ἀνατύπωσις τοῦ ἤδη ὑπὸ Pitra, Anal. sacra 1, 16-23 δημοσιευθέντος ὕμνου). — Β. Βασιλιέφσκη, πότε ἤκμασεν ὁ μελῳδὸς Ρωμανός, ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 1 (1894) 256-258. Πρβ. τὸ ἄρθρον τοῦ E. Kurtz ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 238. — *** S. Romanos le mélode, Analecta Bollandiana 13 (1894) 440-442 (ὁ βίος τοῦ Ρωμανοῦ ἐκ τοῦ σιρμονδιανοῦ συναξαρίου μετὰ τῶν διαφόρων γραφῶν τοῦ μηνολογίου τοῦ αὐτοκρ. Βασιλείου τῶν μηναίων καὶ τοῦ ἱεροσολυμ. συναξαρίου, διάκρισις τῶν τεσσάρων κειμένων εἰς δύο ὁμάδας).

3 Ἐκ τῶν ἄλλων ὑμνογράφων τοῦ Ϛ' αἰῶνος ἄξιος σημειώσεως εἶνε Συμεὼν ὁ στυλίτης ὁ νεώτερος (521-596), ὅστις συνέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γραψε στιχηρὸν ἰδιόμελον τοῦ σεισμοῦ. Ἄλλα στιχηρὰ περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἐνόθευσαν βραδύτερον διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Συμεὼν ὁ θαυμαστοορείτης ὡς ὑμνογράφος καὶ μελῳδός, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895)195.—Περὶ ἄλλων τοῦ Συμεὼν συγγραμμάτων ἴδε ἀνωτ. Α΄ τόμον § 57.

[Σ. Μ. Εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστας, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ παντελῶς ἄγνωστος εἶνε ὁ μέγας τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας μελῳδὸς ἢ παντελῶς ἀπρόσιτος, διότι τοῦ Πίτρα αἱ ἐκδόσεις ἥκιστα πρόχειροι παρ' ἡμῖν εἶνε, παρέχομεν δείγματά τινα τῆς ποιήσεως αὐτοῦ ἐνταῦθα].

Ἐκ τοῦ θαυμασίου εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὕμνου πᾶς Ἕλλην γνωρίζει τὴν πρώτην στροφήν, ἥτις μόνη εὗρε χάριν εἰς τὰ μηναῖα, τὸ ἐνθουσιῶδες κοντάκιον:

Ἡ παρθένος σήμερον
τὸν ὑπερούσιον τίκτει·
καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον
τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει.
Ἄγγελοι μετὰ ποιμένων
δοξολογοῦσιν,
Μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος
ὁδοιποροῦσιν·
δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη
παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε μόνον ἡ βάσις τοῦ ὅλου ποιήματος, ὅπερ σύγκειται ἐξ εἴκοσι τεσσάρων στροφῶν. Περὶ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ λέγει ὁ Πίτρα (Hymnographie προλεγόμενα σελ. 47 ἑ.) τὰ ἑξῆς: Τὸ ποίημα φέρει πανταχοῦ τὸν δραματικὸν τύπον. Εἰς τὴν πρώτην στροφὴν παρουσιάζει ὁ ποιητὴς ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὰ πρόσωπα καὶ περιγράφει τὸν τόπον τοῦ δράματος. Τὰ πρόσωπα εἶνε τὸ παιδίον ὁ Θεός, ἡ παρθένος μήτηρ, οἱ ἄγγελοι, οἱ ποιμένες, οἱ μάγοι, τὸ σπήλαιον. Κατόπιν χαιρετίζει ὁ ποιητὴς τὴν Βηθλεέμ τὴν φάτνην, τὸ ἔδαφος ἔνθα βλαστάνει ἡ ῥίζα Ἰεσσαί, τὸ φρέαρ τοῦ Δαυίδ:

β΄. Τὴν Ἐδὲμ Βηθλεὲμ
ἤνοιξε, δεῦτε ἴδωμεν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὴν τρυφὴν ἐν κρυφῇ
εὕραμεν, δεῦτε, λάβωμεν
τὰ τοῦ παραδείσου,
ἔνδον τοῦ σπηλαίου·
ἐκεῖ ἐφάνη
ῥίζα ἀπότιστος,
βλαστάνουσα ἄφεσιν·
ἐκεῖ εὑρέθη
φρέαρ ἀνόρυκτον,
οὗ πιεῖν Δαυὶδ
πρὶν ἐπεθύμησεν·
ἐκεῖ Παρθένος,
τεκοῦσα βρέφος,
τὴν δίψαν ἔπαυσεν εὐθύς,
τήν τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ Δαυίδ·
διὰ τοῦτο πρὸς τόπον
ἐπειχθῶμεν, ποῦ ἐτέχθη
παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

Μετὰ τοῦτο ἄρχεται ὁ διάλογος, ἀποτεινομένης τῆς Παρθένου πρὸς τὸν ἐνσαρκωθέντα Λόγον, πρὸς τὸν ἐν φάτνῃ βασιλέα:

γ΄. Ὁ πατὴρ τῆς μητρὸς
γνώμῃ υἱὸς ἐγένετο·
ὁ σωτὴρ τῶν βρεφῶν
βρέφος ἐν φάτνῃ ἔκειτο·
ὃν κατανοοῦσα,
φησὶν ἡ τεκοῦσα·
Τί τοῦτο, τέκνον;
πῶς ἐνεσπάρης μοι;
καὶ πῶς ἐνεφύης μοι;
ὁρῶ σε, σπλάγχνον,
καὶ καταπλήττομαι,
ὅτι γαλουχῶ,
καὶ οὐ νενύμφευμαι·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ σὲ μὲν βλέπω
μετὰ σπαργάνων·
τὴν παρθενίαν δὲ ἀκμὴν
ἐσφραγισμένην θεωρῶ,
σὺ γὰρ ταύτην φυλάξας.
ἐγεννήθης εὐδοκήσας,
παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

δ΄. Ὑψηλὲ βασιλεῦ,
τί σοὶ καὶ τοῖς πτωχεύσασι;
ποιητὰ οὐρανῶν.
τί πρὸς γηΐνους ἦλυθες,
σπηλαίῳ ἐτέρφθης
καὶ φάτνης ἠράσθης;
ἰδού, οὐκ ἔστι
τόπος τῇ δούλῃ σου
ἐν τῷ καταλύματι·
οὐ λέγω τόπον
ἀλλ' οὐδὲ σπήλαιον,
ὅτι καὶ αὐτὸ
τοῦτο ἀλλότριον κτέ.

Ἡ παρθένος βλέπει εἶτα τοὺς μάγους προσερχομένους καὶ τὸ βρέφον ζητοῦντας (στροφὴ ε΄) καὶ στρεφομένη πρὸς αὐτὸ αἰτεῖ τὴν ἄδειαν ὅπως εἰσέλθωσιν οὗτοι:

ζ΄ Παραδόξων ῥητῶν
ἡ Μαριὰμ ὡς ἤκουσεν,
τὸν ἐκ σπλάγχνων αὐτῆς
κύψασα προσεκύνησεν
καὶ κλαίουσα εἶπεν·
Μεγάλα μοι, τέκνον,
μεγάλα πάντα,
ἅπερ ἐποίησας
μετὰ τῆς πτωχείας μου.
Ἰδοὺ γὰρ Μάγοι
ἔξω ζητοῦσί σε κτέ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ Ἰησοῦς λαμβάνει κατόπιν τὸν λόγον:

Θ'. Ἰησοῦς ὁ Χριστός,
ὄντως τε καὶ Θεὸς ἡμῶν
τῶν φρενῶν ἀφανῶς
ἥψατο τῆς μητρὸς αὐτοῦ·
Εἰσάγαγε, λέγων,
οὓς ἤγαγον λόγῳ·
ἐμὸς γὰρ λόγος
οὗτος, ὃς ἔλαμψεν
τοῖς ἐπιζητοῦσί με,
ἀστὴρ ἔστιν μὲν
εἰς τὸ ὁρώμενον,
δύναμίς δ' ἐστι
πρὸς τὸ νοούμενον.
Συνῆλθα Μάγοις,
ὡς λειτουργῶν μοι,
καὶ ἔτι ἵσταται, πληρῶν
διακονίαν τὴν αὐτοῦ,
καὶ ἀκτῖνι δεικνύει
τόπον τὸν ὅπου ἐτέχθη
παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

Ἡ πύλη ἀνοίγει καὶ οἱ Μάγοι ἐκπλήσσονται:

Ι. Νῦν οὖν δέξαι, σεμνή,
δέξαι τοὺς δεξαμένους με·
ἐν αὐτοῖς γάρ εἰμι
ὥσπερ ἐν ταῖς ἀγκάλαις σου·
καὶ σοῦ οὐκ ἀπέστην,
κἀκείνοις συνῆλθον.
Ἡ δὲ ἀνοίγει
θύρας, καὶ δέχεται
τῶν Μάγων τὸ σύστημα·
ἀνοίγει θύρας
ἡ ἀπαράνοικτος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πύλη, ἣν Χριστὸς
μόνος διώδευσεν....
ια΄. Οἱ δὲ Μάγοι εὐθὺς
ὥρμησαν πρὸς τὸν θάλαμον,
καὶ ἰδόντες Χριστόν,
ἔφριξαν, ὅτε εἶδησαν
τὴν τούτου μητέρα,
τὸν ταύτης μνηστῆρα,
καὶ φόβῳ εἶπον·
Οὗτος υἱός ἐστιν
ἀγενεαλόγητος.
Καὶ πῶς, παρθένε,
τὸν μνηστευόμενον
βλέπομεν ἀκμὴν
ἔνδον τοῦ οἴκου σου;
οὐκ ἔσχε μῶμον
ἡ κύησίς σου; κτέ.

Ἀπαντᾷ ἡ παρθένος καὶ οἱ Μάγοι ἀναλαμβάνουσι τὸν λόγον, λέγοντες πόθεν ἔρχονται:

ιδ΄....
ἐκ γῆς Χαλδαίων,
ὅπου οὐ λέγουσιν·
Θεὸς Θεῶν κύριος.
Ἐκ Βαβυλῶνος,
ὅπου οὐκ οἴδασι
τίς ὁ ποιητὴς
φωτὸς ὃ σέβουσιν·
ἐκεῖ ἀνῆλθεν
ἡμᾶς τε ἦρεν
ὁ τοῦ παιδίου σου σπινθὴρ
ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ περσικοῦ·
πῦρ παμφάγον λιπόντες,
πῦρ φωτίζον θεωροῦμεν,
παιδίον νέον, τὸν πρὸ αἰώνων Θεόν.
.....

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀπαντᾷ ἡ Μαρία:

ιζ΄ *Ναί! φησὶ τοῖς πιστοῖς*
Μάγοις ἡ Μαρία ἔφησεν·
τὴν Ἱερουσαλὴμ
πᾶσαν περιεδράμετε
τὴν πόλιν ἐκείνην
τὴν προφητοκτόνον;
Καὶ πῶς ἀλύπως
ταύτην διήλθετε
τὴν πᾶσι πολέμιον; κτἑ.

καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἀμοιβαίων διηγήσεων, προσφέρονται τὰ δῶρα:

κϑ΄. . . . . .
Χριστῷ προσενήνοχαν
βοῶντες· Δέξαι
δώρημα τρίχροον,
ὡς τῶν Σεραφὴμ
ὕμνον τρισάγιον·
μὴ ἀπορρίψῃς,
ὡς τὰ τοῦ Κάϊν·
ἀλλ' ἐναγκάλισαι αὐτά,
ὡς τὴν τοῦ Ἄβελ προσφοράν,
διὰ τῆς σε τεκούσης,
ἐξ ἧς ἡμῖν ἐγεννήθης,
παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

Καὶ ἡ παρθένος ἱκετεύει τὸν Λόγον ἐν τέλει λέγουσα

κγ΄. . . . . .
Τριάδα δώρων,
τέκνον, δεξάμενος,
τρεῖς αἰτήσεις δὸς
τῇ γεννησάσῃ σε·
ὑπὲρ ἀέρων
παρακαλῶ σε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ ὑπὲρ τῶν καρπῶν τῆς γῆς,
καὶ τῶν οἰκούντων ἐν αὐτῇ.

. . . .

κδ΄. Οὐχ ἁπλῶς γὰρ εἰμὶ
μήτηρ σου, τέκνον εὔσπλαγχον,
οὐχ ὅτι γαλουχῶ
τὸν χορηγὸν τοῦ γάλακτος,
ἀλλ' ὑπὲρ τῶν πάντων
ἐγὼ δυσωπῶ σε, κτέ.

Ἡ Παρθένος παρὰ τὸν Σταυρόν.

(Pitra An. S. I σελ. 01 ξ.)

ϛ΄. Τὸν ἴδιον ἄρνα
ἀμνὰς θεωροῦσα
πρὸς σφαγὴν ἑλκόμενον,
ἠκολούθει Μαρία,
τρυχομένη,
μεθ' ἑτέρων γυναικῶν,
ταῦτα βοῶσα
Ποῦ πορεύῃ, τέκνον;
τίνος χάριν τὸν ταχὺν
νῦν τελεῖς δρόμον;
Μὴ ἕτερος γάμος
πάλιν ἐστὶν ἐν Κανᾶ,
κἀκεῖ νυνὶ σπεύδεις,
ἵν' ἐξ ὕδατος αὐτοῖς
οἶνον ποιήσῃς;
συνέλθω σοι, τέκνον,
ἢ μείνω σε μᾶλλον;
δός μοι λόγον, Λόγε,
μὴ σιγῶν παρέλθῃς με.
ὁ ἁγνὴν τηρήσας με,
ὁ υἱὸς καὶ Θεός μου.

δ΄. Ὑπάγεις, ὦ σπλάγχνον,
πρὸς ἄδικον φόνον,
καὶ οὐδείς σοι συναλγεῖ
Οὐ συνέρχεται Πέτρος,
Ὁ εἰπών σοι·
Οὐκ ἀρνοῦμαί σέ ποτε,
κἂν ἀποθνήσκω.
Θωμᾶς ἔλιπέ σε,
ὁ βοήσας· Μετὰ σοῦ
θάνωμεν πάντες·
οἱ ἄλλοι δὲ πάντες,
οἱ οἰκεῖοι καὶ υἱοί,
οἱ μέλλοντες κρῖναι
τὰς σου δώδεκα φυλάς,
ποῦ εἰσιν ἄρτι;
Οὐδένα ἐκ τῶν πάντων,
ἀλλ' εἷς ὑπὲρ πάντων
θνήσκεις, τέκνον, μόνος,
ἀνθ' ὧν πάντας ἔσωσας,
ἀνθ' ὧν πᾶσιν ἤρεσας,
ὁ υἱὸς καὶ Θεός μου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Εἰς τὸν Χριστὸν πάσχοντα.

(Pitra An. S. I σ. 116 ἑ.)

ϛ'. Ἔκστηθι σήμερον οὐρανέ!
δῦνον εἰς χάος, ὦ γῆ!
μὴ τολμήσῃς, ἥλιε,
σὸν δεσπότην κατιδεῖν
ἐπὶ τοῦ ξύλου βουλήσει κρε-
[μάμενον.
Ραγήτωσαν πέτραι
ἡ γὰρ πέτρα τῆς ζωῆς
σὺν τοῖς ἥλοις τιτρώσκεται.
Σχισθήτω τοῦ ναοῦ τὸ κατα-
[πέτασμα
σώματος δεσποτικοῦ
λόγχῃ νυσσομένου
ὑπὸ ἀνόμων ἁπλῶς·
πᾶσα ἡ κτίσις τοῦ κτίστου
τὸ πάθος φρίξῃ, στενάξῃ,
μόνος χορεύει ὁ Ἀδάμ.

Ὠδὴ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν

(Pitra, Analecta sacra I σ. 35 ἑ.)

α'. Ὅταν ἔλθῃς ὁ Θεὸς
ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης,
καὶ τρέμωσι τὰ σύμπαντα,
ποταμὸς δὲ τοῦ πυρὸς
πρὸ τοῦ βήματος ἕλκῃ,
καὶ βίβλοι διανοίγωνται,
καὶ τὰ κρυπτὰ δημοσιεύωνται,
τότε ῥῦσαί με
ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ ἀσβέστου,
καὶ ἀξίωσον,
ἐκ δεξιῶν σού με στῆναι
κριτὰ δι αιότατε.
. . . . .
ια'. Ὁ μὲν λιμὸς μέγας γίνεται,
καὶ ἀρνήσεται
καὶ ἡ γῆ τοὺς καρποὺς αὐτῆς,
καὶ ὄμβροι ὅλως οὐκ ἔσονται,
πάντα τὰ φυτὰ δὲ
μαρανθήσεται ἄθροον,
καὶ βοτάναι ξηραίνονται
ἀπὸ τόπου εἰς τόπον οἱ ἄνθρω-
[ποι φεύξονται
καὶ θρηνήσουσιν ἄπαυστα·
ὁ διωγμὸς δὲ
ἐπικρατήσει
ὁ κατὰ τῶν ἁγίων,
καὶ ἐν ὄρεσιν ἐρήμοις
καὶ βουνοῖς καὶ τοῖς σπηλαίοις
γίνονται φυγάδες,
φόβῳ τοῦ τυράννου,
τὸν δράκοντα ἐκκλίνοντες,
βοῶντες
Ἐπίβλεψον
καὶ σῶσον τοὺς δούλους σου,
κριτὰ δικαιότατε.
. . . . . .
ιδ'. Ὥστε θανοῦνται καὶ ἅπαντες
διωκόμενοι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οἱ Χριστὸν ἀναμένοντες·
Ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι παυθήσονται,
οὐδὲ λειτουργία
οὐχ ἁγίασμα ἔσεται,
προσφορὰ ἢ θυμίαμα
ἐπὶ τρεῖς γὰρ καὶ ἥμισυ χρό-
[νους ἀρθήσεται ις′
ἡ θυσία ὡς γέγραπται.
σεισμοὶ καὶ θνήσεις
καὶ πᾶσα θλῖψις
κρατήσει ἐν τῷ κόσμῳ
καὶ ἐκλείψουσι παιδία
ἐν τοῖς κόλποις τῶν μητέρων.
θνήσκει γὰρ καὶ μήτηρ
καὶ πρὸ τοῦ παιδίου,
ἐν ἀγοραῖς τὰ λείψανα
ὁ θάπτων οὐ φαίνεται·
ἐγείρεις δὲ ἅπαντας,
κριτὰ δικαιότατε
ιε′. Μία δὲ πόλις ἢ ἔρημος
οὐκ ἰσχύσειε
περισώζειν τοὺς φεύγοντας,
συνέχει πένθος τὰ πέρατα·
πάντες μὲν ὀδύνης
ἐν ἡμέρᾳ προσεύχονται,
ἵν' ἑσπέρα γενήσεται·
ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτός ὡς
πάλιν ἔδωσι
τὴν ἡμέραν προσεύξονται
μακαριοῦσι
τοὺς ἐν τοῖς τάφοις,
δακρύοντες ἀπαύστως·
καὶ πατὴρ μὲν συναντήσας
περιπλέκεται τῷ τέκνῳ,
καὶ περιπλακέντες
θνήσκουσιν οἱ δύο·
πεσοῦνται οἱ ἱστάμενοι
μακάριος ἔσται δὲ
ὁ φέρων καὶ στέργων σε,
κριτὰ δικαιότατε
. . , . (ὁ Ἰησοῦς ἐρχόμενος):
λοιπόν τε ἥξει
ἐκ τῶν ὑψίστων
ὡς ἥλιος ἀστράπτων
ἐν νεφέλαις μετὰ δόξης
ὡς Θεὸς σεσαρκωμένος,
ὥσπερ καὶ ἀνῆλθε
πάντων βασιλεύων
ὁ ἅγιος καὶ ἄχραντος,
ὃν τρέμουσιν ἄγγελοι
κραυγάζοντες, Δόξα σοι,
κριτὰ δικαιότατε.
ιζ′. Νυμφίε θεῖε, σωτὴρ ἡμῶν,
ἵνα δείξῃς σου
τὴν ἀνείκαστον δύναμιν,
ἀγγέλων πάντα τὰ τάγματα
καὶ τῶν ἀρχαγγέλων
ἀνυμνοῦντα προτρέχουσι
πρὸ τοῦ θρόνου σου, Κύριε·
φλὸξ δὲ οὗτοι πυρός εἰσιν, ἡ
κατακαίουσα.
καὶ ποταμὸς δὲ
πεπληρωμένος
φρικτοῦ πυρὸς προτρέχει·
χερουβεὶμ δὲ καὶ σεραφεὶμ
μετὰ τρόμου λειτουργοῦσι,
καὶ δοξολογοῦσι,
λέγοντα ἀπαύστως

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν ὕμνον τὸν τρισάγιον· κραυγάζοντα· Δόξα σοι.
τὰ πρόσωπα κρύπτουσι, κριτὰ δικαιότατε.

Ὠδὴ νεκρώσιμος εἰς μοναχόν.

(Pitra, An. s. I σ. 44 έ.)

α΄. Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου,
Κύριε τῶν δυνάμεων!
Διό, σωτήρ, οἱ οἰκοῦντες αὐτὰ
εἰς τοὺς αἰῶνας αἰνήσουσί σε,
ᾄδοντες, ψάλλοντες,
σὺν τῷ προφήτῃ Δαυίδ,
τὸ ἀλληλούϊα.

β΄. Τοῖς τοῦ βίου τερπνοῖς ἐνητένιζον,
λογισμῷ θεωρῶν τὰ γινόμενα·
καὶ σκοπήσας αὐτῶν τὸ ἐπώδυνον,
τὴν ζωὴν τῶν βροτῶν ἐταλάνισα·
ὑμᾶς δὲ μόνους ἐμακάρισα,
τοὺς καλὴν ἐπιλεξαμένους μερίδα,
τοῦ ποθεῖν τὸν Χριστὸν καὶ συμμένειν αὐτῷ
καὶ συμψάλλειν τερπνῶς τῷ προφήτῃ Δαυὶδ
τὸ ἀλληλούϊα.

γ΄. Οὐδὲ ἕνα βροτῶν εὗρον ἄλυπον,
ὁ γὰρ κόσμος ἑκάστοτε τρέπεται·
ὃν γὰρ εἶδον τῇ χθὲς ἐπαιρόμενον,
νῦν ὁρῶ ἀπὸ ὕψους ἐκπίπτοντα,
πτωχὸν αἰφνίδιον τὸν πλούσιον,
εὐποροῦντα τὸν ἐνδεῆ καὶ πεινῶντα·
ἀλλ' ὑμεῖς πάντων τούτων ἐστὲ παρεκτός,
ἐδουλώθητε γὰρ ψυχικῶς τῷ ψαλμῷ
τῷ ἀλληλούϊα.

ς΄. Ἁλμυρὰ τῆς θαλάσσης τὰ ὕδατα,
τοῦ κερδᾶναι κοιλίᾳ τὰ βρώματα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ῥιψοκίνδυνοι ἄνθρωποι πλέουσιν·
ἡ γαστὴρ γὰρ αὐτοὺς κατηνάγκασε,
ψυχὰς ἀνέμοις ἐμπιστεύσαντας,
τῆς τροφῆς χάριν καταφρονεῖν καὶ ζάλας·
ἀλλὰ ἡ γαλήνη ἀχείμαστος ὑμῖν,
ὡς λιμένα γὰρ εὕρετε εὐδιεινόν,
τὸ ἀλληλούϊα.

ζ'. *Πειραταὶ καὶ χειμώνων τοὺς κλύδωνας*
παρορῶντες οἱ χρήματα στέργοντες·
τῶν κυμάτων τὸ γαῦρον θεώμενοι,
δειλιῶσιν ἀλλ' ὅμως οὐ φεύγουσιν·
ἐλπὶς γὰρ τούτου τούτους ἕλκουσα,
κἂν πνιγμὸς ἀπειλήσῃ,
οὐ καταπλήττει·
ἀλλ' ἀναυάγητον τὸ σκάφος ὑμῶν,
ὡς γὰρ ἄγκυρά ἐστιν ὑμῖν ὁ ψαλμὸς
τὸ ἀλληλούϊα
(ἀλλὰ καὶ νουθετῶν τοὺς μοναχούς:)

ιδ'. [7]*Ὧν τὸν βίον καλῶς ἀπεφύγετε,*
τούτων νῦν καὶ τὴν μνήμην μισήσατε·
ἀφιλόνεικον βίον καὶ ἥσυχον
ἀναλάβετε ἅπαξ, ὡς ἄγγελοι,
τιμῇ ἀλλήλοις προηγούμενοι,
μὴ λαλοῦντες: τοῦτο ἐμὸν ἢ ἐκεῖνο.
οὐ γὰρ ἔχει ὁ μονάζων τι ἴδιον,
ἀλλ' ἁπάντων τὸ πᾶν ἐστιν ἡ προσευχὴ
τὸ ἀλληλούϊα κτέ

1. Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ τρίτῃ. Κοντάκιον ᾀδόμενον εἰς τὰς δέκα παρθένους, οὗ ἡ ἀκροστιχίς· Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ. [7]Ἦχος πλάγιος (παρὰ Krumbacher, Umarbeitungen bei Romanos κτλ. σ. 99 ἐ. τὸ κείμενον, σελ. 123 τὰ μέτρα· τοῦ μὲν προοιμίου Λαμπάδα ἄσβεστον κτλ. τὸ μέτρον εἶνε τὸ ἑξῆς:

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. ∪ – ∪ – ∪ ∪ ⏑ ∪ ⏑
2. ∪ – ∪ – ∪ ∪ ⏑ ∪ ⏑
3. ∪ – ∪ – ∪ ∪ ⏑ ∪ ⏑
4. ∪ – ∪ – ∪ ⏑ ∪ ∪
5. – ∪ ∪ – ∪ ∪ ⏑ ∪
6. ∪ – ∪ ⏑ ∪ ∪

τῶν δὲ στροφῶν τοῦ κοντακίου τὸ ἑξῆς:

1. – ∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ ∪ ⏑
2. – ∪ ∪ – ∪ – ∪ ⏑ ∪
3. – ∪ ∪ – ∪ – ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪
4. – ∪ – ∪ ∪ ⏑
5. – ∪ – ∪ ∪ ⏑
6. – ∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ ⏑ ∪ ∪
7. – ∪ – ∪ ∪ ⏑
8. – ∪ – ∪ ∪ ⏑
9. – ∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ ⏑ ∪ ∪
10. ∪ – ∪ – ∪ – ∪ – ∪ ⏑
11. ∪ – ∪ ⏑ ∪ ∪
12. ∪ – ∪ – ∪ ⏑ ∪
13. – ∪ – ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪
14. – ∪ – ∪ – ∪ ⏑
15. ∪ – ∪ ⏑ ∪
16. ∪ – ∪ ⏑ ∪ ∪
17. – ∪ ∪ – ∪ – ∪ ⏑ ∪
18. – ∪ – ∪ ⏑ ∪ ∪
19. – ∪ ∪ – ∪ ∪ ⏑ ∪
20. ∪ – ∪ ⏑ ∪ ∪

Λαμπάδα ἄσβεστον τὴν ψυχὴν
νυμφίῳ δείξωμεν, τῷ Χριστῷ·
σὺν αὐτῷ εἰσελευσόμεθα
νυμφὼν γὰρ ἀποκλείεται
μὴ ἀπομείνωμεν ἔξω
βοῶντες· Ἄνοιξον,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

α΄. Τί ῥαθυμεῖς, ταπεινή μου ψυχή;
τί μεριμνᾷς ἃ οὐ προσήκει;
καὶ ἀσχολῇ πρὸς πάντα ἀνωφελῆ
τῶν μελλόντων καιρῶν;
καὶ κρατεῖς τὸ παρὸν
ὡς αἰωνίῳ τούτῳ προσέχουσα;
ἡ ἐσχάτη ἐγγύη
καὶ ἀρχή σοι ἐστι
τοῦ ἐπιβλέπειν εἰς ματαιότητα.
ἀνάνευσον λοιπὸν πρὸς Ἰησοῦν
ὡς ἡ συγκύπτουσα.
ἐλύθης τῶν δεσμῶν σου
μὴ συγκάμψῃς τὸν νῶτόν σου·
γνωμικῆς γὰρ κατοχῆς
οὐκ ἔστι λύσις.
διὸ ἀνάνηψον,
γρηγόρησον ὡς ἀπὸ ὕπνου·
ὁ νυμφίος ἔρχεται·
μὴ ἀπομείνωμεν ἔξω
βοῶντες· Ἄνοιξον.

β΄. Οὕτω ποτὲ καὶ παρθένοι μωραὶ
ἔπαθον, ὅτε οὐ συνῆκαν
τοῦ νυμφίου τὴν ἀθρόον ἔλευσιν,
διὰ τοῦτο, ψυχή,
ὡς ἡμέρα ἐστίν.
ἐπὶ τὸ ἔργον ἡμῶν ἐξέλθωμεν·
ὅτι ἔρχεται νύξ,
ἣν περ εἶπεν Χριστός,
ἐν ᾗ οὐδεὶς ἰσχύει ἐργάσασθαι·
καὶ μένομεν πτωχοὶ καὶ πένητες·
οὐ γὰρ ἐκάμομεν.
πτωχοὺς γὰρ εἰς τὸ μέλλον
οὐκ οἰκτείρουσι πλούσιοι·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οὐ γὰρ οἴκτειραν μωρὰς
σοφαὶ παρθένοι·
ἐκεῖ ἀνίλεως
ἡ κρίσις τῷ μὴ ἐλεοῦντι·
ἀλλ' ἐνταῦθα φθάσωμεν
τὸν τοῦ εὐσπλάγχου πυλῶνα
βοῶντες. Ἄνοιξον.

γ'. Ὕπνωσας ὕπνον, ψυχή μου, κενόν·
κεῖσαι καὶ ῥέγχεις ἕως πότε;
γρηγόρησον κἂν νῦν, πρὸς ὃ βλέπομεν,
ἀπειλαὶ ἐπαχθεῖς
καὶ σεισμοὶ συνεχεῖς
συνετάραξαν γῆν μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ·
καὶ ἐφυγάδευσαν
καὶ τῶν πολεμίων
κτύποι ἐπάλληλοι καὶ τὴν θάλασσαν·
πτοήθητι λοιπὸν ὡς Ἰωνᾶς
καὶ ἀφυπνίσθητι,
ἠχοῦσι κατὰ κόσμον
τῶν σημείων αἱ σάλπιγγες
προμηνύουσαι Χριστὸν
τοῖς προσδοκῶσιν,
ὅτι ἐλεύσεται
καὶ ἐνδημήσας ἀποκλείσει
τὴν ἁγίαν εἴσοδον
⟨– ∪ ∪ –⟩ τῶν σημείων
⟨∪ – ∪ ⏑ ∪ ∪⟩

. . . . . .

ε' Ἄκουσον ταῦτα καὶ κλαῦσον, ψυχή·
στέναξον ἤδη κατὰ γνώμην
πρὶν ἢ φθασθεὶς καὶ κλαύσεις μὴ θέλουσα,
ὅτι πᾶσα ἡ γῆ
δαπανᾶται πυρὶ
καὶ ὁ οὐρανὸς ὡς χάρτης εἱλίσσεται·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅτι φεύγει βυθὸς
καὶ ὁ τούτου πυθμὴν
ἀναφανήσεται ὡς οὐδέποτε·
φωστῆρες οὐκ εἰσίν· ἀστέρες γὰρ
ὡς φύλλα πίπτουσιν.
τοσαύτη ἔσται θλῖψις
ὅτε ταῦτα ἐλεύσεται·
σαλευθήσεται τῶν ἄνω
αἱ δυνάμεις
ἐν φόβῳ κράζουσαι·
ὅπου ⟨ἂν⟩ γένηται τὸ πτῶμα,
ἀετοὶ συναχθήσονται
ἀφέντες ἔξω τοὺς γύπας
(βοῶντας· Ἄνοιξον).

. . . . .

ζ'. Ἔφθασεν, ἔφθασεν ὁ θερισμός·
τῆς συντελείας ἡ δρεπάνη
εὐτρέπισται καὶ μᾶλλον ἠκόνισται·
τῶν σεισμῶν ὁ αὐχμὸς
ὥσπερ καύσων σφοδρὸς
ἐπὶ τὴν ἄρουραν περικέχυται.
οἱ ταχεῖς θερισταὶ
πρὸς τὸ ἔργον αὐτῶν
τὰ ἐπιτήδεια ἐπιφέρονται·
καὶ μένουσιν ἰδεῖν, τί ὁ καλὸς
γαιοῦχος βούλεται·
ψυχή μου, τί τελοῦμεν;
ζιζανίων γὰρ γέμομεν
καὶ χωρίζουσιν ἡμᾶς
ἀπὸ τοῦ σίτου,
πρὶν συνδεσμήσωσι,
καὶ παραδώσουσιν εἰς καῦσιν·
δεῦρο οὖν προλάβωμεν
διὰ δακρύων καὶ γόων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βοῶντες· Ἄνοιξον.

. . . . . .

ια΄. Ὑπερθε τῆς κεφαλῆς ἡ πληγὴ
καὶ ἡ καρδία οὐ λυπεῖται·
ἀλγεῖ ἡ σὰρξ καὶ ὁ νοῦς οὐκ αἰσθάνεται·
μεμαστίγωται πᾶς
καὶ οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν
παρακαλεῖ θερμῶς τὸν μαστίζοντα·
ὡς ἱμάντα Χριστὸς
τὸν σεισμὸν καθ' ἡμῶν
ἀνεκαίνισεν, ὅτι ἐζήλωσεν
ὁ πρὶν ἐν ἱερῷ φραγγέλλιον
ποιήσας κύριος·
ἡμεῖς δὲ ὡς παιδία
ταῖς φρεσὶν ἐγεννήθημεν
μεριμνῶντες τὸ φαγεῖν,
πιεῖν καὶ παίζειν·
ἐν ἀγοραῖς ἐσμεν
καθήμενοι καὶ προσφωνοῦντες
Εἰ καὶ κρίσις ἔρχεται,
τέως τερφθῶμεν καὶ τότε
βοῶμεν· Ἄνοιξον.

. . . . . .

ιε΄. Ἄνοιξον, κύριε, ἄνοιξόν μοι
τῆς εὐσπλαγχνίας σου τὴν θύραν
πρὸ τοῦ καιροῦ τῆς ἀποδημίας μου·
ἀπελθεῖν γάρ με δεῖ
καὶ ἐλθεῖν παρὰ σοὶ
καὶ περὶ τούτων ἀπολογήσασθαι,
ὧν ἐν λόγοις λαλῶ
καὶ ἐν ἔργοις τελῶ
καὶ ἐν καρδίᾳ διαλογίζομαι·
καὶ θροῦς γὰρ γογγυσμῶν τὸ οὖς τὸ σὸν
οὐκ ἀποκρύβεται.

. . . . . .

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καὶ τὰ ἑξῆς στιχηρὰ προσόμοια εἰς τὰ προεόρτια τῶν Χριστουγέννων (20 Δεκεμβ.) ἦχος πλάγ. β΄ (πρβ. Christ, Anthologia σελ. 138-141):

Αἱ ἀγγελικαί | προπορεύεσθε δυνάμεις·
οἱ ἐν Βηθλεὲμ | ἑτοιμάσατε τὴν φάτνην·
ὁ λόγος γὰρ γεννᾶται· | ἡ σοφία προέρχεται·
δέχου ἀσπασμὸν ἡ ἐκκλησία
εἰς τὴν χαρὰν τῆς Θεοτόκου | λαοὶ εἴπωμεν·
εὐλογημένος ὁ ἐλθὼν | Θεὸς ἡμῶν δόξα σοι.

Ἀνίσχει ὁ ἀστὴρ | Ἰακὼβ ἐν τῷ σπηλαίῳ
δεῦτε καὶ ἡμεῖς | προεόρτια τελοῦντες
συνδράμωμεν τοῖς μάγοις, | τοῖς ποιμέσι συνέλθωμεν·
ἴδωμεν Θεὸν ἐν τοῖς σπαργάνοις·
ἴδωμεν Παρθένον γαλουχοῦσαν· | φρικτὸν θέαμα!
ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ | Χριστὸς παραγίνεται

Βουνοὶ γλυκασμὸν | σταλαξάτωσαν· ἰδοὺ γὰρ
ἥκει ὁ Θεός, | ἐκ Θαιμὰν ἔθνη ἥτταθε·
ἀγάλλεσθε προφῆται, | πατριάρχαι σκιρτήσατε·
ἄνθρωποι χορεύσατε ἐνθέως·
ὁ ἰσχυρὸς καὶ μέγας ἄρχων | Χριστὸς τίκτεται·
ὁ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν | ἐν γῇ παραγίνεται.

Γῆθεν ἀνυψῶν | τοὺς βροτοὺς ὁ πλάστης ἥκει,
τὴν βασιλικὴν | καινουργῶν αὖθις εἰκόνα·
συγχάρητε, τῶν ἄνω | αἱ δυνάμεις, ὑμνήσατε·
ἔχθρας τὸ μεσότοιχον ἐλύθη
ἦλθεν ᾧ ἀπέκειτο· θεοὶ γὰρ | βροτοὶ γίνεται·
ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ | Χριστὸς παραγίνεται.

Δεῦτε, οἱ πιστοί, | ὑπαντήσωμεν τῷ κτίστῃ,
ἥκοντι εἰς γῆν | ἐκ Παρθένου ἀνατεῖλαι·
ἁγνείᾳ λαμπρυνθῶμεν, | ἀρεταῖς ἀπαστράψωμεν·
τρόμῳ καὶ χαρᾷ ἑτοιμασθῶμεν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Χριστὸν ἰδέσθαι βρεφωθέντα | νοὸς ὄμμασιν,
ἡμᾶς θεοῦντα τοὺς βροτοὺς | ἄκρᾳ ἀγαθότητι·

Ἐγγίζει ὁ Χριστός· | Βηθλεὲμ προετοιμάζου·
ἤδη τῶν ἐθνῶν | τὸ σωτήριον αὐγάζει·
εὐτρέπισον τὴν φάτνην, | τοὺς ποιμένας συνάγαγε,
κάλεσον τοὺς μάγους ἐκ Περσίδος·
αἱ στρατιαὶ τῶν ἀσωμάτων | νοῶν κράζουσιν·
ὁ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν | Χριστὸς παραγίνεται,

Ζῆλός τε καὶ πῦρ | καταφάγεταί σε, ἄφρων,
πλάνη ἀληθῶς | καὶ τοῦ νόμου συκοφάντα.
Ἰδοὺ γὰρ ἡ Παρθένος, | Ἡσαΐας ὡς ἔφησεν,
ἔσχεν ἐν γαστρὶ καὶ ἐπὶ φάτνης
ἀνακλινεῖ τὸν βασιλέα | διὸ ἅπαντες
οἱ ἐξ Ἰούδα τῆς φυλῆς | δυνάσται ἐκλείπουσιν [1]).

273. Σέργιος καὶ Σωφρόνιος. Ἐκ τοῦ τέλους τοῦ Γ′ καὶ ἐκ τοῦ ζ′ αἰῶνος ὀλίγους μόνον ὕμνους ἔχομεν, ὧν ἡ χρονολογία ἀκριβῶς δύναται νὰ ὁρισθῇ. Εἰς τούτους ἀνήκει ὁ ὑπὲρ πάντας ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τιμώμενος ἀκάθιστος τοῦ πατριάρχου Σεργίου· συνεγράφη ὡς λέγεται τὸ 626, ὅτε ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσώθη ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς τῶν πολιορκούντων αὐτὴν Ἀβάρων, ἀκάθιστος δὲ ὠνομάσθη κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ λεγόμενα καθίσματα, διότι οἱ ψάλται ἵσταντο ὄρθιοι ψάλλοντες αὐτόν [2]). Ἐν

[1]) Περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ ἐσχάτως ἔγραψεν ὁ C. de Boor ἐν Βυζαντ. Δελτίῳ 9 (1900) σελ. 633-640 Die Lebenszeit des Dichters Romanos. Περὶ τῶν ὑπαινιγμῶν εἰς ὅ,τι ὁ Γκέλτσερ ἀναφέρεται (ἴδε ἀνωτέρω τὴν ἐν σελ. 521 σημ. 1 κατὰ Μάρτιον γραφεῖσαν), παρατηρεῖ ἐν σελ. 640, συγκεφαλαιῶν τὰς παρατηρήσεις του, τὰ ἑξῆς: «Οἱ ὑπαινιγμοὶ οὗτοι δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀναφερθῶσιν εἰς συμβάντα τοῦ η′ αἰῶνος, διότι πολὺ μᾶλλον ἀδιάστως ἐξηγοῦνται ἐκ τῶν περιστατικῶν τοῦ Γ′ αἰῶνος». Ἰσμαηλῖται εἶνε οἱ Σαρακηνοί, οἱ νομάδες, οἱ Σκηνῖται Ἄραβες, οἵτινες καὶ κατὰ τὸν Γ′ αἰῶνα ἦσαν ἐκ τῶν ληϊζομένων τὸ κράτος ἐχθρῶν. Πρβ. ἔτι κατωτέρω σελ. 563 σημ. 1. —Σ. Μ.

[2]) Πολὺ μᾶλλον οἱ ἐκκλησιαζόμενοι πάντες, οἵτινες ψαλλομένων τῶν καθισμάτων δύνανται καὶ νὰ κάθηνται εἰς τὰ «θρονία» των. —Σ. Μ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ὁ Σέργιος ἔχει τὴν κακὴν φήμην τοῦ μονοθελητοῦ [1]), ἀλλὰ ὁ εἰς αὐτὸν ἀπονεμόμενος ὕμνος εὗρε χάριν παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις, εἶνε μάλιστα ὁ μόνος ἀρχαῖος ὁ ἐν τοῖς μηναίοις μέχρι τοῦδε ἀκέραιος διασωθείς [2]). Ὁ Σέργιος εἰργάσθη ὡς φαίνεται καὶ ἄλλως πρὸς διαμόρφωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τελετουργίας καὶ ἐν τῷ πασχαλίῳ χρονικῷ ἀναφέρεται συχνὰ ὡς εἰσηγητὴς πολλῶν λειτουργικῶν νεωτερισμῶν (ἴδε Α' τόμου § 142). Τινὲς ἐζήτησαν ν' ἀποδώσωσιν τὸν ἀκάθιστον ὕμνον εἰς τὸν Γεώργιον Πισίδην ἢ εἰς τὸν Ρωμανόν, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ὅλως αὐθαίρετον. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς εἰς τὸν Σέργιον ἀπονομῆς ἐναντιοῦνταί τινα, ἰδίως δὲ τὸ ὅτι μεταγενεστέρα τις ἀφήγησις συνδέει τὴν σύνταξιν τοῦ ὕμνου ὄχι μόνον πρὸς τὴν ἐπὶ Ἡρακλείου πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου καὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Ὁ ἀκούραστος στιχοπλόκος Μανουὴλ Φιλῆς μετεσκεύασε τὸ ὡραῖον ποίημα εἰς ἰαμβικοὺς τριμέτρους [3]).

Μετὰ τοῦ Σεργίου καταλέγονται καί τινες ἄλλοι, ἐν μέρει κατ' ὄνομα μόνον γνωστοὶ μελῳδοί, ὁ Ἀνδρέας Πύρρος, ὁ Βυζάντιος, ὁ Κυπριανός. Ὁ Σωφρόνιος, ἀπὸ τοῦ 629 πατριάρχης Ἱεροσολύμων, σύγχρονος τοῦ Σεργίου καὶ ἐν τῇ μονοθελητικῇ ἔριδι ἐπιρροὴν ἐνασκήσας ἀνήρ, ἀφιερώθη κυρίως εἰς τὴν λογίαν ποίησιν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶνε ὁμοίως λόγιος ἁπλῶς, ἄνευ αἰσθήματος καὶ ξηρὸς ὅσον καὶ εἰς τὰς ὁμιλίας του, αἵτινες εἶνε ρητορικὴ καὶ δογματικὴ ἀπεραντολογία. Ἐκ τῶν ῥυθμικῶν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται, ὀλίγα μόνον εἶνε, ὡς φαίνεται βέβαια. Καὶ ὁ Μάξιμος ὁ ὁμολογητὴς (πρβ. Α' τόμου § 12) συνέγραψεν ὕμνους τινὰς εἰς ἀνακρεόντειον μέτρον.

1. Σέργιος. Α. Ὁ ἀκάθιστος ἐξεδόθη ἐν τοῖς μηναίοις καὶ παρὰ Migne, Patrol. gr. 109, 1335-1348 (ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πισίδου)

[1]) Ἴδε F. von Hefele, Conciliengeschichte Band 3 (Freibugr i. Br. 1877) 141 ἑ.
[2]) Πρβ. Stevenson ἐνθ' ἀνωτ. 485 ἑ.
[3]) Manuelis Philae carmina ed. E. Miller 2 1857) 317 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ παρὰ Pitra Analecta sacra 1 (1876) 250-262.—Μ. Ι. Γεδεών, πατριαρχικοὶ πίνακες, ἐν Κ)πόλει 1890 σ. 240 ἑ. (ὅστις εἰκάζει ὅτι ὁ ἀκάθιστος δῆθεν συνεγράφη μικρὸν μετὰ τὸν Ἰουλιανὸν τὸν παραβάτην!!).—Ἀλ. Λαυριώτης, Περὶ διαφόρου γραφῆς τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου ἐν ἀρχαίοις χειρογράφοις τῆς Μεγάλης Λαύρας, ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ 12 (1892) 395 ἑ. (ἀντιβολὴ τοῦ κοινοῦ κειμένου πρὸς ἀρχαιότερον σωθὲν ἐν χειρογράφοις τοῦ θ΄ καὶ ι΄ αἰῶνος).—Μ. Παρανίκας, Ὁ ἀκάθιστος ὕμνος, ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ 13 (1893) 44-48· (τὸ κοινὸν κείμενον μετὰ τῶν διαφόρων γραφῶν δύο χειρογράφων τῆς Χάλκης).—Μ. Παρανίκας, Περὶ τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου, ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἑλλ. φιλ. Συλλόγου Κ)πόλεως 25 (1895) 136-150 (περὶ τοῦ ποιητικοῦ καὶ μετρικοῦ χαρακτῆρος καὶ περὶ τοῦ ὕφους τοῦ ὕμνου)—Ἀλ. Λαυριώτης, Ὁ ἀκάθιστος ὕμνος, ἐν τῇ ἐφημερίδι Κωνσταντινούπολις τῆς 7ης Ἀπριλίου 1893 ἀρ. 95 (ἰσχυρίζεται ἄνευ ἀποχρώντος λόγου, ὅτι ὁ ἀκάθιστος συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ὅτι οὗτος ἤκμασε κατὰ τὸν ζ΄ αἰῶνα).—Σ. Ι. Βουτυρᾶς, Περὶ τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου, ἐν Ἑβδομαδιαίᾳ ἐπιθεωρήσει τοῦ Νεολόγου τῆς 21 Μαρτίου καὶ 18 Ἀπριλίου 1893 (πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὁ ὕμνος, τοῦ ὁποίου αἱ δογματικαὶ ἐκφράσεις σχεδὸν ἐντελῶς συμφωνοῦσι πρὸς τὰς τῆς συνόδου τοῦ 680 τῆς κατὰ τῶν μονοθελητῶν, συνεγράφη ἐπὶ Κωνσταντίνου Πωγωνάτου (668-685) μετὰ τὴν ἄρσιν τῆς ἑπταετοῦς ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκίας).—Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ πότε ὁ ὕμνος συνεγράφη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἔτι λελυμένον.

Β. Ἡ διήγησις περὶ τῆς κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐφόδου τῶν Περσῶν καὶ τῆς ὡς ἐκ θαύματος σωτηρίας αὐτῆς ὑπὸ τῆς Θεοτόκου, ἥτις ἀφορμὴν δῆθεν ἔδωκεν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ἀκαθίστου, εὑρίσκεται ποικίλως διεσκευασμένη ἐν ἀναριθμήτοις χειρογράφοις. Ἓν κείμενον ἐξέδ. ὁ Combefis, Auctarium 2 (1648) 805-816. Ἀνετυπώθη ὑπὸ Migne, Patrol. gr. 106, 1335-1354. Ἐκτενεστέραν τινὰ διήγησιν κειμένην ἐν κώδικι οὐατικανῷ ἑλλ. 1572 τοῦ ι΄ αἰῶνος ἐξέδωκεν ὁ A. Mai, Nova Patrum bibliotheca 6 (1853) 2, 423-437. Πρβ. ἀνωτέρω Α΄ τόμου § 105 σημ. 4, ὅπου πρέπει νὰ διορθωθῇ ἡ παραπομπὴ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Μάϊ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

—Ἡ ἐξήγησις περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ ἀκαθίστου κατ' ἀρχαιοτέρας ἐκδόσεις παρὰ Migne, Patrol. gr. 92, 1347-1373. Πρβ. καὶ Gretser, σχόλια εἰς τὸν Κωδινὸν De officiis ἐκδόσ. Βόννης σελ. 321 ἑ. καὶ E. Gerland, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 344.

Γ. Ὁ ἀκάθιστος ἔσχε βραδύτερον καὶ πολλοὺς μιμητάς. Τὴν μεγάλην του δημοτικότητα μαρτυρεῖ τὸ ὅτι ἐκ τῶν ἀρχικῶν αὐτοῦ λέξεων Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ διὰ παρετυμολογίας ἐσχηματίσθη ἡ δημώδης ὀνομαστικὴ [ὡς κύριον ὄνομα δηλονότι] ἡ Περμάχω. Πρβ. Γ. Χατζιδάκιν, ἐν Τὰ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου, ἐν Ἀθήναις 1888 σελ. 188.

Δ. Λατινικὴ μετάφρασις τοῦ ἀκαθίστου, συντιχθεῖσα κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ιζ΄ αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Κρητὸς Εὐσταθίου Πατελάρου κεῖται ἔν τινι χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ πανεπιστημίου τῆς Μεσσήνης (Codici praesistenti Nr 39). Ἡ ἀφιέρωσις ἀρχίζει οὕτως: Egregio ac perillustri D. D^no^ Gregorio Portio integerrimo virtutum alumno Eustachius Patelarus doctor medicus patricius Cretensis ex urbe Rhithimna. P. O. F. Περὶ τούτου τοῦ Γρηγορίου Πορτίου συγγενοῦς τοῦ Σίμωνος Πορτίου, τοῦ συγγραφέως τῆς πρώτης ἐντύπου γραμματικῆς τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, πρβ. E. Legrand, Bibliographie hellènique du XVIIe siècle 1 (ἐν Παρισίοις 1894) 12, 273, 308, 322, 325, 335, 398, 410.

2. Σωφρόνιος. Α. Ἐκδόσεις: Διὰ τὴν λειτουργικὴν εἶνε ὡρισμένα ὀλίγα μόνον ἰδιόμελα ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Σωφρονίου· αἱ δὲ ἀνακρεόντειοι αὐτοῦ ᾠδαὶ εἶνε τεχνητὰ κατασκευάσματα ὡς τὰ τοῦ Συνεσίου καὶ προδήλως μόνον χάριν ἐκλεκτῶν ἀναγνωστῶν πεποιημέναι. Αὗται ἐξεδόθησαν μετά τινων πεζῶν ὑπὸ A. Mai, Spicilegium Romanum 4 (1840) 1-225. Ἀνετυπώθησαν παρὰ Migne, Patrol. gr. 87, 3, 3733 ἑ. Τὸ ποίημα εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν (Οἶκος εἰς Χριστὸν τὸν ἄρτι γεγενημένον) ἐξέδ. ὁ F. G A. Mullach, Conjectaneorum Byzantinorum libri duo, ἐν Βερολίνῳ 1852 σελ. 18-22. Τρία κείμενα καὶ παρὰ Christ, Anthologia σ. 43 ἑ. ἐν δὲ σελ. 96 ἑ. τινὰ ἰδιόμελα· ἴδε τὰ προλεγόμενα αὐτοῦ σ. 27 ἑ. 53. S. Sophronii Anacreontorum carmen XIV. primum ed. Leo

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ehrhard, Programm des kathol. Gymn., ἐν Στρασβούργῳ 1887. Περὶ τῶν πεζῶν συγγραμμάτων τοῦ Σωφρονίου ἴδε Α΄τ. § 85.

Β. Βοηθήματα: M. Paranikas, Ueber das angebliche Triodium des hl. Sophronios, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1870, Bd II 53-74. Jacobi ἔνθ' ἀνωτ. 202 ἑ. Ἐκτενὴς χαρακτηρισμὸς τοῦ Σωφρονίου μετὰ διορθώσεων παρὰ Bouvy ἔνθ' ἀνωτ. 169-182. Ἐξήγησις καὶ διόρθωσις τοῦ εἰκοστοῦ ἀνακρεοντείου τοῦ Σωφρονίου (Ἅγιον πόλισμα θεῖον· παρὰ Christ σ. 45) ὑπὸ S. A. Naber, ἐν Mnemosyne Neue Serie 19 (1891) 1-15. Περὶ τοῦ μέτρου: Fr. Hanssen ἐν Philologus, Supplementband 5 (1889) 202 ἑ.—K. Popovic, Σωφρόνιος πατρ. Ἱεροσολύμων ὡς θεολόγος καὶ συγγραφεὺς ὁμιλιῶν καὶ ἐκκλησ. ὕμνων, ἐν Trudy Kievskoj duch. ak. τεύχει Αὐγούστου 1889-τεύχ. Σεπτ. 1890. Πρβ Otto Bardenhewer, Patrologie, ἐν Freiburg i. Br. 1894, σ. 525 ἑ.

3. Τοὺς ὕμνους Μαξίμου τοῦ ὁμολογητοῦ ἐξέδ. ὁ Migne Patrol. gr. 91, 1417-1424.

4. Ἕνα κανόνα καὶ ἕνα ὕμνον Ἀναστασίου τινὸς ἀνήκοντος πιθανῶς εἰς τὸν ζ΄ αἰῶνα ἐξέδ. ὁ J. B. Pitra, Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta, τόμ. 2 (ἐν Ῥώμῃ 1868) 280-287.

Τριτη Περιοδος

274. Ἀνδρέας ὁ Κρήτης. Εἰς νέον στάδιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ μὲν τέχνη τελειοποιεῖται, δὲν αὐξάνει ὅμως ἡ ποιητικὴ δύναμις, εἰσέρχεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις διὰ τῶν λεγομένων κανόνων. Ἐφευρετὴς αὐτῶν θεωρεῖται ὁ Ἀνδρέας ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης (περίπου 650-720). Τὸ κύριον αὐτοῦ ποίημα, ὁ διὰ τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ παροιμιώδης γενόμενος μέγας κανών, περιλαμβάνει διακοσίας πεντήκοντα στροφάς, διότι εἰς ἕκαστον στίχον τῶν ᾠδῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης ἀντιστοιχεῖ μία στροφή [1]). Ὁ Ρωμανὸς μετ' ἄλλων ἐχρησίμευσεν εἰς αὐτὸν ὡς ὑπόδειγμα (πρβ.

[1]) Christ, Anthologia κτλ., Prolegom. σ. 42.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνωτέρω σελ. 526). Ὅπου ὁ Ἀνδρέας δὲν εἶνε μιμητὴς ἄλλων, εἶνε ξηρὸς καὶ δαψιλὴς εἰς λέξεις, διακρινόμενος μᾶλλον διὰ τὰς ὑπὸ τῆς ἁπλῆς σκέψεως ὑπαγορευομένας ἐννοίας παρὰ διὰ τὸ ἐνδόμυχον αἴσθημα καὶ τὸν βαθὺν ἐνθουσιασμόν. Τὸ ἀτελεύτητον μῆκος, εἰς ὃ ἐκτείνεται ἡ αὐτὴ ἰδέα δι' ἑλιγμῶν καὶ ποικιλιῶν τῆς φράσεως, κουράζει καὶ τὸν ἀνεκτικώτατον ἀκροατήν. Οἱ συχνοὶ καὶ σχεδὸν διὰ τῆς βίας ἐπιβαλλόμενοι ὁρισμοὶ δογματικῶν ἐννοιῶν ἔχουσι πολὺ τὸ ψυχρὸν καὶ σχολαστικόν. Διὰ τῆς ἐπιπόνου προσπαθείας νὰ παρατάσσῃ ἀντιθέσεις, λογοπαίγνια καὶ παραβολὰς πλησιάζει πολὺ μᾶλλον εἰς τὴν ἐπιτηδευτὴν ποίησιν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Κοσμᾶ, παρὰ εἰς τὴν ἀβίαστον ὑψηγορίαν τῶν προηγουμένων μελῳδῶν· ἀλλ' ὑπερέχει τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Κοσμᾶν διὰ τὸ ἁπλοῦν καὶ εὔληπτον λεκτικόν.

1. Ἐκδόσεις: Διάφοροι κανόνες, μεταξὺ αὐτῶν ὁ μέγας κανὼν καὶ ἰδιόμελα παρὰ Migne, Patrol. gr. 97, 1305-1444.—Μέρος τοῦ μεγάλου κανόνος καὶ ὁ κανὼν εἰς τὴν ἄλυσιν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου καὶ παρὰ Christ, Anthologia σ. 147-161.—Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν λοιπῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀνδρέου ἴδε Α΄ τ. § 73.

2. Ποίημα ἐξ 128 τριμέτρων τοῦ Ἀνδρέου πρὸς τὸν ἀρχιδιάκονον καὶ χαρτοφύλακα Ἀγάθωνα κεῖται ἐν κώδικι οὐατικανῷ Reginae Suec. 55 φύλ. 260ν-261.

275. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ Κοσμᾶς Ἱεροσολύμων εἶνε οἱ σημαντικώτατοι ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης περιόδου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν πεζῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἰωάννου ἴδε Α΄ τόμου § 16. Ὁ Κοσμᾶς ἦτο ἀδελφικῶς πρὸς αὐτὸν συνδεδεμένος, διότι ἀμφοτέρους κοινῶς ἐδίδαξεν ὁ ἀρχαιότερος Κοσμᾶς ὁ Σικελιώτης, ὃν ὁ πατὴρ τοῦ Ἰωάννου ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς ἀραβικῆς αἰχμαλωσίας. Μετὰ τοῦ Ἰωάννου μετέβη καὶ ὁ Κοσμᾶς ἐκ Δαμασκοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ εἰσήχθη μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Σάββα. Ἀφοῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐνταῦθα ἐνησχολήθη περὶ τὴν ἐπιστήμην

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν, προεχειρίσθη τὸ 743 ἐπίσκοπος Μαϊουμᾶς τῆς Φοινίκης [1]). Δὲν εἶνε γνωστὸν πότε ἀπέθανε.

Ὁ Ἰωάννης θεωρεῖται ἐν γένει ὡς συγγραφεὺς τῆς ὀκτωήχου· ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη διημφισβητήθη ἐσχάτως, πιθανὸν δὲ κατέστη, ὅτι τὸ περίφημον τοῦτο λειτουργικὸν βιβλίον εἶνε πολὺ ἀρχαιότερον καὶ ὅτι ὁ περίφημος Ἰωάννης πρέπει νὰ θεωρῆται οὐχὶ ὡς ἐφευρετής, ἀλλ' ὡς μεταρρυθμιστὴς αὐτοῦ [2]). Τοὐναντίον βέβαιον εἶνε, ὅτι ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κοσμᾶς εἶνε οἱ σημαντικώτατοι συγγραφεῖς τῶν κανόνων. Ὡς ποιητὴς ὑπερέχει ὁ Ἰωάννης τὸν Κοσμᾶν, ἀλλὰ κατὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς ποιήσεως εἶνε ὅμοιοι πρὸς ἀλλήλους. Πρότυπον αὐτῶν εἶνε ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ ποιήματα ὁ Κοσμᾶς καὶ ὑπομνήματα ἔγραψε. Πρὸς δὲ τὴν ἁπλότητα τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εὑρίσκονται εἰς πολὺ φανερωτέραν ἀντίθεσιν παρὰ ὁ Ἀνδρέας Κρήτης. Ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλειτέρα λεπτότης, ποικιλία καὶ ἐπιτήδευσις εἶνέ τι σπουδαιότερον δι' αὐτοὺς παρὰ ἡ θερμότης τοῦ αἰσθήματος καὶ ἡ σαφήνεια τῆς ἐκφράσεως. Ὁ Ἰωάννης μάλιστα ἀσμενίζει εἰς τὰ δυσχερέστατα καὶ ἐπιμοχθότατα παίγνια καὶ ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἁπλῆν κατὰ στροφὴν ἀκροστιχίδα τῶν παλαιῶν μελῳδῶν, κατατάσσει ἀκροστιχικῶς τὰ ἀρχικὰ γράμματα ἑνὸς ἑκάστου στίχου, καὶ ἡ ἀκροστιχία δὲ πάλιν αὕτη σύγκειται ἐξ ἡρωϊκῶν διστίχων. Ἕνεκα τούτων καὶ τῶν ὁμοίων παιγνίων καθίσταται ἐννοεῖται ἀσαφέστερος καὶ ὁ λόγος, τινὰ δὲ μέρη εἶνε τόσον σκοτεινὰ ὅσον ἀρχαῖα χορικά. Ὁ Ἰωάννης εἶνε ὁ μόνος μελῳδός, ὅστις ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς προσῳδίας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει. Τοὺς τρεῖς κανόνας εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν, τὰ Φῶτα καὶ τὴν

[1]) Ἐκ τούτου καλεῖται ἐνίοτε καὶ Κοσμᾶς ὁ Μαϊουμᾶς. Τὸ σύνηθες αὐτοῦ ἐπώνυμον Ἱεροσολυμίτης ἢ Ἁγιοπολίτης ἀναφέρεται εἰς τὴν πολυετῆ αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα διαμονήν.

[2]) Κ. Ν. Σάθα, Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν σελ. ρνθ', ρξς'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πεντηκοστὴν συνέγραψεν εἰς ἰαμβικοὺς τριμέτρους· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ εἶνε μετὰ τοσαύτης περὶ ἑκάστην συλλαβὴν ἐπιμόχθου προνοίας κατεσκευασμένοι, ὥστε τὰ δίκαιά της ἐνασκεῖ καὶ ἡ νέα μετρική, καθόσον εἰς ὡρισμένα μέρη τοῦ στίχου ἐπανέρχονται τακτικῶς τονιζόμεναι συλλαβαί [1]). Παρὰ τῷ Κοσμᾷ δὲ ἡ λογιότης καὶ ἡ μυστικὴ θεολογία ὑπερτερεῖ τὸ ποιητικὸν αἴσθημα.

Ὅτι ὅμως παρὰ ταύτας τὰς ἐλλείψεις ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης ἐθαυμάζοντο ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Βυζαντηνῶν περισσότερον τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν, ἐξηγεῖται ἐκ τῆς αὐξούσης κλίσεως τοῦ αἰνιγματώδους τούτου γένους τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν παρὰ φύσιν ἐπιτήδευσιν καὶ πρὸς ὅ,τι γραμματικῶς ἦτο σπάνιον· τὴν ἀρίστην περὶ τούτου ἀπόδειξιν παρέχει ὁ Σουΐδας, διότι οἱ μόνοι ἐν τῷ λεξικῷ αὐτοῦ ἀπαντῶντες μελῳδοὶ εἶνε ὁ Ρωμανός, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κοσμᾶς. Ἀλλ' ἐνῷ τὸν Ρωμανὸν παροδικῶς μόνον ἀναφέρει ἐξηγῶν τεχνικόν τινα ὅρον (ἴδε ἀνωτ. σελ. 529), ὁμιλεῖ (αὐτὸς ἢ ὁ ἐξ οὗ ὁ Σουΐδας ἀντλεῖ) μετ' ἐνθουσιασμοῦ τελείου περὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Κοσμᾶ. Ἀφοῦ ἀπαριθμεῖ τὰ ἔργα αὐτῶν, ἐξακολουθεῖ κατόπιν [2]): συνήκμαζε δ' αὐτῷ καὶ Κοσμᾶς ὁ ἐξ Ἱεροσολύμων, ἀνὴρ εὐφυέστατος καὶ πνέων μουσικὴν ὅλως τὴν ἐναρμόνιον· οἱ γοῦν ᾄσματικοὶ κανόνες Ἰωάννου τε καὶ Κοσμᾶ σύγκρισιν οὐκ ἐδέξαντο οὐδὲ δέξαιντο ἄν, μέχρις ὁ καθ' ἡμᾶς βίος περαιωθήσεται [3]). Ἀλλ' ἐν τῇ συγκρίσει τῶν δύο μελῳδῶν διίστανται ἀλλήλων αἱ κρίσεις τῶν Βυζαντηνῶν· ἐνῷ ὁ Σουΐδας καὶ ὁ Κεδρηνὸς θεωροῦσιν ἀμφοτέρους ἴσους, ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ θεωρεῖ τὸν Κοσμᾶν ὀλιγώτερον πρωτότυπον. Ἄλλοι δὲ πάλιν, οἷον ὁ Πρόδρομος, δὲν εὑρίσκουσι λέξεις ἱκανὰς ἵνα ἐξυμνήσωσι τὸ πολυμαθές, τὸ μεγαλοφυές, τὸ θεοπρεπές, τὸ παναρ-

[1]) Christ, Anthologia κτλ. Prolegomena σ. 46.

[2]) Ἐν λεξει Ἰωάννης, ἐκδόσεως Bernhardy I 2 σ. 1028.

[3]) Ἡ κρίσις αὕτη ἐνθυμίζει τὴν ἐπιστολιμιαίαν ἀπόφανσιν τοῦ Γκαῖτε περὶ τοῦ Oberon τοῦ Wieland.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μόνιον τοῦ Κοσμᾶ. Ἐν τῇ πράξει ὅμως ὁ Ἰωάννης προετιμᾶτο περισσότερον, διότι οἱ μεταγενέστεροι ποιηταὶ ἔλαβον ὡς πρότυπα τὰς στροφὰς αὐτοῦ συχνάκις, σπανίως δὲ τὰς τοῦ Κοσμᾶ.

1. Ἐκδόσεις: Ὕμνους καὶ κανόνας τοῦ Ἰωάννου ἐξέδ. ὁ Migne, Patrol. gr. 96, 818-856 καὶ 1363-1408. — Ὁ Κοσμᾶς ἐξεδόθη ὑπὸ Migne, Patrol. gr. 98, 456-524. — Δείγματα ἐξ ἀμφοτέρων παρὰ Christ, Anthol. 117 ἑ., 161 ἑ. — Κανόνας τινὰς ἐξέδ. πολὺ ἀνεπαρκῶς ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Gotha ἡγεμονικῆς βιβλιοθήκης ὁ L. Pertsch, Blätter für Hymnologie 1889 N. 2-4. — Κανόνα τοῦ Κοσμᾶ πληρέστερον παραδεδομένον ἐξέδ. ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας 2 (1894) 164 ἑ., πρβ. τὸν πρόλογον σελ. ζ΄. — Νέα ἔκδοσις τῶν τριῶν ἰαμβικῶν κανόνων μετὰ σοφῶν σχολίων γλωσσικῶν ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ Aug. Nauck τὴν 23 Φεβρ. 1893 εἰς τὴν αὐτοκρ. ῥωσσ. ἀκαδημ. καὶ μετὰ τὸν ἀμέσως ἐπακολουθήσαντα θάνατον αὐτοῦ ἐξεδόθη ὑπὸ P. Nikitin: Johannis Damasceni canones iambici cum commentario et indice verborum ex schedis Augusti Nauck editi, ἐν Mélanges Gréco-Romains tiré du Bulletin de l' académie imperiale des sciences de St. Pétersbsurg, tome 6 (1894) 199-224. Ἐκ τῶν σχολίων ἐξάγεται πόσον εὐρύτατα οἱ κανόνες οὗτοι ἐσταχυολογήθησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντηνῶν λεξικογράφων. Πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ E. Kurtz ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς 2 (1895) 220-222.

2. Βοηθήματα: Christ καὶ Σάθας ἔνθ' ἀνωτ. — Γ. Ι. Παπαδόπουλος, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐν Ἀθήναις 1890 σ. 154-230. — Περὶ τοῦ μέτρου πρβ. Α. Heisenberg ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδου, ἐν Λειψίᾳ 1896, Prolegomena σ. XCVIII ἑ. (περὶ τοῦ ὅτι ὁ Βλεμμύδης ἔν τινι κανόνι δὲν ἐμιμήθη τοὺς τριμέτρους τοῦ Ἰωάννου, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτοῖς ὑπολανθάνοντα ῥυθμικὸν τρόπον). — Περὶ εὐχῆς ἀτόπως εἰς τὸν Ἰωάννην ἀποδιδομένης εἰς μέτρον βυζαντηνὸν ἀνακρεόντειον πρβ. Fr. Hanssen, ἐν Philologus, Supplementband 5 (1889) 210. — Edm. Bouvy, Anacréontiques toniques dans la vie de S. Jean Damascène, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 110 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

—Γερμανική μετάφρασις τῆς εὐχῆς τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ Ἀπὸ ῥυπαρῶν χειλέων, ὡς καὶ τοῦ εἰς τὸν Συμεὼν μεταφράστην ἀποδιδομένου ᾄσματος Μέλλων φαγεῖν, ἄνθρωπε, σῶμα δεσπότου ὑπὸ J. M. Dreves, Blüten hellenischer Hymnodie, Griechische Communionlieder, Stimmen aus Maria Laach 46 (1894) 529-537.

3. Καὶ εἰς τὸν Ἰωσὴφ τὸν μελῳδὸν ἀποδίδεται ὀκτώηχος ἐν κώδικι τοῦ Ἐσκουριὰλ Ψ. Ι. 5 τοῦ ιε' αἰῶνος.

276. Ἀνακαίνισις καὶ παρακμή. Ζῶντος ἔτι τοῦ Ἰωάννου καὶ Κοσμᾶ ἐνέσκηψε κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἡ καταστρεπτικὴ καταιγὶς τῆς εἰκονομαχίας[1]), ἥτις διὰ τῆς καταστροφῆς ἐκκλησιῶν, σχολείων καὶ βιβλιοθηκῶν, ὡς καὶ διὰ τοῦ διωγμοῦ τῶν εἰς τὴν παλαιὰν πίστιν ἐμμενόντων καὶ τῆς διακοπῆς τῆς παραδόσεως ἐπέδρασε βλαβερῶς ἐπὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Ἀλλ' ὁ σφοδρὸς οὗτος κλονισμὸς προὐκάλεσε καὶ σωτηρίαν ἀντίδρασιν διὰ τῆς ἀναζωπυρώσεως τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, ἐξ ἧς νέα σπέρματα ἀνεβλάστησαν καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ ἐν τῷ πρωτίστως κινδυνεύσαντι τῆς καλλιτεχνίας. Ὅπως ἡ μικρογραφία προέβη εἰς ἀκμὴν ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ λυσσώδους διωγμοῦ, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ μέσου τῶν σκληρῶς καταδιωχθέντων ἡρωϊκῶν εἰκονολατρῶν ἀνεπήδησε σμῆνος ὁλόκληρον ἐνθουσιωδῶν μελῳδῶν. Τούτων δὲ τὰ ἔργα κυρίως ἐνιδρύθησαν διαρκῶς ἐν τῇ ἑλληνικῇ λειτουργίᾳ, ἐκτοπίσαντα τὰ ἀρχαιότερα ᾄσματα. Πιθανῶς κατὰ τοῦτον κυρίως τὸν χρόνον περιέπεσον εἰς λήθην οἱ μεγάλοι ὕμνοι τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ.[2])

[1]) Τὴν περὶ τῆς εἰκονομαχίας βιβλιολογίαν ἴδε ἐν τῇ γενικῇ βιβλιολογίᾳ ἐν τελει τοῦ Γ' τόμου τοῦ παρόντος συγγράμματος, ὑπὸ τὸν τίτλον ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία.

[2]) Καὶ ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν εἰς ποίαν ἀδιέξοδον ἐμβάλλει ἡ περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ νέα ὑπόθεσις. Ὁ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων διωγμὸς ἐμάρανε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν· σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ἀπηνέστατος τῶν διωκτῶν ἦτο Κωνσταντῖνος Ε' ὁ Κοπρώνυμος· καὶ ὅμως ἐπ' αὐτοῦ ἤκμασεν ὁ μέγιστος τῶν μελῳδῶν ὁ Ρωμανός! Ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων ἀναβλαστάνει νέα γενεὰ ἡρωϊκῶν προμάχων τῆς παλαιᾶς πίστεως, μελῳδῶν ἐμ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ ὥθησις αὕτη ἐδόθη ἐκ Συρίας καὶ ἐξ Ἰταλίας, τὸ ἐντεῦθεν δὲ ῥεῦμα διηυθύνθη πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου συνηνώθη πρὸς τὰ ἐπιχώρια στοιχεῖα. Ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰωάννου καὶ Κοσμᾶ τὴν ἐνέργειάν του ἐνήσκει καὶ κατόπιν ἐν Συρίᾳ, εἶνε εὐνόητον· παραδόξως ὅμως ἀνέστησαν νέοι μελῳδοί, καὶ οὗτοι σπουδαῖοι, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐν τῇ ἀκροτάτῃ δυτικῇ γωνίᾳ τοῦ βυζαντηνοῦ κόσμου, ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Πρῶτοι ἐν τῇ χορείᾳ ταύτῃ εἶνε οἱ Συρακούσιοι Γρηγόριος καὶ Θεοδόσιος. Ἐκ Συρακουσῶν κατήγετο καὶ ὁ Μεθόδιος, ὅστις κατόπιν μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ τελευταῖος μελῳδός, ὅστις κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ μετεχειρίσθη εἰς τοὺς κανόνας τὸν δωδεκασύλλαβον ἰαμβικὸν στίχον. Ἐκ Σικελίας κατάγεται καὶ ὁ Ἰωσὴφ ὁ ὑμνογράφος· ἐξωσθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, κατέφυγεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἶτα εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἔγινε μοναχὸς καὶ ἱερεύς, τέλος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐνταῦθα οἰκειότατος κατέστη τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου. Ἕνεκα τῆς εἰκονομαχίας ἠναγκάσθη ἐπὶ Λέοντος Ε' Ἀρμενίου (813-820) νὰ ἀπέλθῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ ταξιδεύων εἰς Ῥώμην ἐνέπεσεν εἰς πειρατάς, ὑφ' ὧν ἀπήχθη εἰς Κρήτην· τέλος ὁ περιπετειώδης ἀνὴρ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἐν βαθεῖ γήρατι ἀπέθανε (περὶ τὸ 883).

Τὸ κύριον κέντρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἀπέβη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ θ' αἰῶνος τὸ μοναστήριον τοῦ Στουδίου[1])

πνευσθέντων ἐκ τῶν μαρτυρίων ταύτων, καὶ ὅμως ὁ «σύγχρονος» Ρωμανὸς κάθηται εἰς τὸ κελλίον του, προβάλλει τὸ φόβητρον τῶν Ἀσσυρίων καὶ Ἰσμαηλιτῶν, τῶν σεισμῶν καὶ λιμῶν καὶ λοιμῶν, καὶ ἀγνοεῖ ὅλως τοὺς «θῆρας τῆς ἐκκλησίας», τοὺς τρομεροὺς εἰκονοκλάστας καὶ φαίνεται ὡς νὰ μὴ βλέπῃ μηδὲ ἀκούῃ τί γίνεται ἔξω, τί γίνεται ἴσως ἐντὸς αὐτῆς τῆς αὐλῆς τοῦ μοναστηρίου του, ὅπου βεβαίως ὁ Λέων Γ' καὶ ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος Ε' ἐφρόντισαν νὰ μὴ ἀφήσωσιν ἐν εὐδαίμονι ἀταραξίᾳ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀδελφοὺς καὶ τὸν ἀναίσθητον ἀκόμη Ρωμανόν. Σ. Μ.

[1]) Ἐκτίσθη τὸ 463 ὑπό τινος Στουδίου καὶ κατέχει ἐπιφανῆ θέσιν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου. Πρβ. Μ. Ι. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες, ἐν Κπόλει 1890 σ. 196 ἑ., 268. Μονογραφίαν περὶ τῆς μονῆς ταύτης παρασκευάζει ὁ E. Marin.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐνταῦθα ἔγραψεν ὁ Θεόδωρος Στουδίτης (759-826), τοῦ ὁποίου σώζονται πολυάριθμοι ὕμνοι. Ἐνταῦθα διέτριψαν οἱ ἡρωϊκοὶ ἀδελφοὶ Θεόδωρος καὶ Θεοφάνης οἱ γραπτοί[1]), ὧν ὁ δεύτερος μετὰ τὴν ἔτει 843 ὑπὸ τῆς ἐν Κπόλει συνόδου ἀνακήρυξιν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων προεχειρίσθη Νικαίας μητροπολίτης. Ἐκ τοῦ μέσου τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐξῆλθε καὶ ὁ Ἰωσήφ, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, ὅστις βραδύτερον προεχειρίσθη εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Θεσσαλονίκης, ἐπὶ δὲ Θεοφίλου ἀπέθανεν εἰς τὰ βασανιστήρια[2]). Ἐνταῦθα συνηντήθησαν καὶ ὁ Γεώργιος Νικομηδείας, Μητροφάνης καὶ Θεόδωρος Σμύρνης, οἱ Στουδῖται Ἀντώνιος, Ἀρσένιος, Βασίλειος, Γαβριήλ, Νικόλαος κ. ἄ. Κοινὸν τῶν ποιητῶν τούτων γνώρισμα εἶνε τὸ πομπῶδες ὕφος καὶ οἱ πλατυσμοί, οἵτινες διακρίνονται διὰ τὰ πολυπληθῆ νεόπλαστα ἐπίθετα[3]) καὶ πολλάκις καταντῶσιν εἰς κενὴν ἀργολογίαν. Εἰς τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους πληθύνονται καὶ τὰ παντελῶς ἀνάξια λόγου καὶ πάσης ποιήσεως ἀμοιροῦντα ἔργα· εὑρίσκομεν π. χ. ὕμνους, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ξηραὶ παραφράσεις πολυλόγων συναξαρίων. Εἰς τὴν κατωτάτην βαθμῖδα κατέρχεται ὁ ἄνοστος πλέον ὕμνος εἰς τὸν ἅγιον Εὐθύμιον, οὗ ὁ συγγραφεὺς καλῶς ποιῶν κρύπτεται εἰς τὴν ἀνωνυμίαν (ἐν κώδικι πατμιακῷ 212 φύλλῳ 169 ἐ.). Παράδοξον φαινόμενον ἐν τῷ γενικῷ τούτῳ ποιητικῷ συναγωνισμῷ ἀποτελεῖ ἡ ποιήτρια Κασία (πρβ. § 296), ἥτις ἐν ποιήματι σφόδρα πρωτοτύπῳ παραλληλίζει τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ· ὁ μὲν Αὔγουστος ἔδωκε τέλος εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πολυαρχίαν, ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ

[1]) Οὕτως ἐκλήθησαν, διότι ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος τιμωρῶν τὴν παρρησίαν καὶ εὐστάθειαν αὐτῶν ἐν τῷ ζητήματι τῶν εἰκόνων διέταξε νὰ ἐγκαυθῶσιν ἐπὶ τοῦ μετώπου των δώδεκα τρίμετροι. Πρβ. § 292.

[2]) Ὁ Ἰωσὴφ οὗτος δὲν πρέπει νὰ συγχέεται, ὅπως πολλάκις συνέβη, πρὸς τὸν πολὺ νεώτερον Ἰωσὴφ Σικελιώτην, τὸν κατ' ἐξοχὴν ὑμνογράφον (ἴδε ἀνωτέρω).

[3]) Ἐν τινι κανόνι τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου εὑρίσκονται 104 ἐπίθετα σύνθετα ἐκ τοῦ φῶς, φάος καὶ ὁμοίων ἄλλων λέξεων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐνανθρώπησις συνέτριψε τὴν πολυθείαν [1]). Καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἰδιόμελα δεικνύει μεγάλην ἀνεξαρτησίαν καὶ βάθος αἰσθήματος. Τὰ ποιητικὰ δοκίμια τοῦ πατριάρχου Φωτίου, τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ σοφοῦ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου εἶνε ἀδύνατα, καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους παρεδόθησαν βεβαίως μόνον ἕνεκα τοῦ μεγάλου τῶν συγγραφέων αὐτῶν ὀνόματος.

Κατὰ τὸν ια΄ αἰῶνα ἡ ἀκμὴ τῆς ὑμνογραφίας παρῆλθε. Τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα ἀπώλεσε τὴν ζωηρότητά του, ἡ δὲ περὶ δογματικὰς διαφορὰς ἐνασχόλησις, ἥτις ὑπετρέφετο νῦν ἐκ τῆς πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ἀντιθέσεως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ εὗρισκε ζωηροὺς ὀπαδούς, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἄμεσον ἔμπνευσιν. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον ἐμπόδιον πρὸς τὴν περαιτέρω τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἀνάπτυξιν ἔκειτο ἐν τῇ τελειωτικῇ συμπληρώσει τῆς λειτουργίας. Τοῦτο ἀφῄρει σχεδὸν ἐντελῶς παρὰ τοῦ ποιητοῦ τὸ γονιμώτατον ἐλατήριον, ἤτοι τὴν ἐλπίδα ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ θὰ ἐχρησίμευε καὶ πρὸς πρακτικὸν σκοπόν, εἰσαγόμενον εἰς τὸν λειτουργικὸν κύκλον. Διὸ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ια΄ αἰῶνος ἐμφανίζονται μόνον μεμονωμένοι τινὲς ὑμνογράφοι, ὧν πρωτεύουσιν οἱ Ἰωάννης Μαυρόπους, Ἰωάννης Ζωναρᾶς καὶ Νικηφόρος Βλεμμύδης. Μακρότερόν πως χρόνον παρὰ ἐν τῷ βυζαντηνῷ κράτει διετηρήθη ἡ ὑμνογραφία ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Ἐνταῦθα κέντρον ὑμνογράφων πολλῶν ὑπῆρξε τὸ ὑπὸ Νείλου τοῦ νεωτέρου ἐν ἔτει 1004 ἱδρυθὲν παρὰ τὴν Ρώμην μοναστήριον τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Βασιλείου Grotta-Ferrata, φοιτώριον πολλῶν ὑμνογράφων ἔτι καὶ κατὰ τὸν ιϐ΄ αἰῶνα [2]). Πρῶτος αὐτῶν εἶνε ὁ ἅγιος Βαρθολομαῖος, ἀκολουθοῦσι δὲ ὁ Ἀρσέ-

[1]) Christ, Anthologia κτλ. σ. 103 ἑ. Πρϐ. Jacobi ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 238.

[2]) Τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς παρὰ τὴν Ρώμην ταύτην μονῆς μὲ χάριν περιγράφει, παρέχων καὶ ἱστορικὴν ἀνασκοπὴν καὶ σχέδιον τοπογραφικὸν ὁ A. Rocchi, La badia di S. Maria di Grotta Ferrata, ἐν Ρώμῃ, 1884. Τὴν βιβλιολογίαν περὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς ἴδε ἀνωτέρω σελ. 209.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νιος, Γερμανός, Ἰωσήφ, Παῦλος, Προκόπιος κ. ἄ. Ἀλλ' οἱ ἔσχατοι οὗτοι ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ποιητῶν δὲν ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς βυζαντηνῆς λειτουργίας.

Τρόπον τινὰ πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς παρακμασάσης ποιήσεως ἔλαβεν ἀνάπτυξιν κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα τοὐλάχιστον ἡ μουσική, μεταβληθείσης εἰς μέλος τῆς ἁπλῆς μουσικῆς ἀπαγγελίας· οἱ μουσικοὶ ἐφεῦρον πρὸς τοῦτο καὶ ἰδιαίτερα ὀνόματα, ὀνομάσαντες χύμα μὲν ἢ σύντονον μέλος τὴν τοιαύτην ἀπαγγελίαν, ἀργὸν δὲ μέλος τὸ ποικιλότονον ᾆσμα, εἰς τὸ ὁποῖον σπανίως ἀντιστοιχεῖ εἰς μίαν συλλαβὴν εἷς μουσικὸς φθόγγος, ἀλλὰ δύο μέχρι δέκα[1]). Τῶν μουσικῶν συνθετῶν πρωτεύουσιν ἐκπνέοντος τοῦ μέσου αἰῶνος ὁ Ἰωάννης Γλυκύς, Μανουὴλ Χρυσάφης, Θεόδουλος ἱερομόναχος, Ἰωάννης Κουκουζέλης, Ἰωάννης Λαμπαδάριος κ. ἄ. Τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἀπαντῶσιν ἐν πολλοῖς μουσικοῖς χειρογράφοις οἷον ἐν τοῖς κώδιξι βιενναίῳ, θεολογικῷ ἑλληνικῷ 185, τῆς Μεσσήνης 154, τοῦ Τουρίνου 353 b. I 24 (νῦν B. VII 10), ἀθηναϊκῷ 884, 885, 886, 893 κτλ. Ἱκανοὺς παλαιοτέρους συνθέτας περιέχει π. χ. ὁ ἀθηναϊκὸς κῶδιξ 883. Ἀλλὰ μόνον κατ' ἐξαίρεσιν εἰσήγοντο νέα ᾄσματα εἰς τὸ στερεότυπον τῶν λειτουργικῶν βιβλίων περιεχόμενον, εἰς τὴν ὀκτώηχον, τὸ τριῴδιον καὶ τὰ μηναῖα. Κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα συνέγραψαν ὁ Νικηφόρος Ξανθόπουλος (ἴδε § 127) Ἀκολουθίαν εἰς τὴν Θεοτόκον, ἥτις βραδύτερον εἰσήχθη εἰς τὸ πεντηκοστάριον. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα τῆς αὐτῆς τιμῆς ἠξιώθη ὁ κανών, δι' οὗ ἐξύμνει ὁ Πατριάρχης Φιλόθεος (ἴδε § 35) τὸν ὑπέρμαχον τῆς ὀρθοδοξίας Παλαμᾶν (ἴδε § 32). Περί τινος κανόνος τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ (περὶ τὸ 1416) ἴδε § 212. Εἰς τὰ περίεργα ἀνήκει ὁ κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Θωμᾶν τὸν Ἀγχίνουν (οὕτω μεταφράζουσι πάντοτε οἱ Βυζαντηνοὶ Θωμᾶν τὸν ἐξ Ἀκουίνου) ἐν κώδικι νεαπολιτανῷ II c. 23. Κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα ἀπαντῶμεν τὸν Ματθαῖον Καμαριώτην (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 179) ὡς συγγραφέα κανόνων

[1]) Πρβ. Christ, Anthologia Prolegom. 115.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Χριστοῦ (π. χ. ἐν κώδικι ἀθηναϊκῷ 732). Κατὰ τὸν ιϛ΄ αἰῶνα ἔγραψεν ὁ Νικόλαος Μαλαξὸς (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 812) ἐκκλησιαστικὰ ᾄσματα, ὧν τινα εἰσήχθησαν εἰς τὸ πεντηκοστάριον καὶ τὰ μηναῖα. Ἐν αὐτῷ τῷ ιθ΄ αἰῶνι ηὐξήθη κατά τι ἡ λειτουργικὴ ποίησις διὰ δύο τροπαρίων ποιηθέντων τὸ 1869 εἰς τὸν Πατριάρχην Φώτιον καὶ τὸν Μάρκον Εὐγενικὸν (ἴδε § 212) καὶ εἰσαχθέντων εἰς τὸ ὡρολόγιον [1]).

1. Ἐκδόσεις: Κανόνες τοῦ Ἰωσὴφ ὑμνογράφου παρὰ Migne, Patrol gr. 105, 925-1426 (μετὰ τοῦ βίου τοῦ Ἰωσήφ). Κανόνες τῶν Στουδιτῶν παρὰ Pitra, Analecta sacra τόμ. 1 ἐν Παρισίοις 1876. Πατριάρχου Νικολάου (ἄγνωστον τίνος) Κανὼν θρησκευτικὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐπὶ τῇ σταυρώσει τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξεδόθη ὑπὸ J. B. Pitra, Spicilegium Solesmense 4 (1858) 491-495

2. Τὸ συνήθως εἰς τὴν ποιήτριαν Κασίαν (Εἰκασίαν) ἀποδιδόμενον Στιχηρὸν τῆς πόρνης ἀπονέμεται ἐν τῷ λειτουργικῷ βιβλίῳ τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱερουσαλήμ, βεβαίως ἀδίκως, εἰς τὸν πατριάρχην Φώτιον. Πρβ. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμητικῆς σταχυολογίας 2 (1894) σελ. ζ΄. Περὶ τῆς συλλογῆς γνωμικῶν τῆς Κασίας πρβ. § 296.

3. Σπουδαία πηγὴ πρὸς γνῶσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως τῶν τελευταίων βυζαντηνῶν αἰώνων εἶνε π. χ. ὁ κῶδιξ βιεννᾶιος θεολογικὸς ἑλληνικὸς 187 (Nessel). Περιέχει σχεδὸν μόνον κανόνας καὶ ἀκολουθίας ἐκ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ιδ΄ καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ιε΄ αἰῶνος, ποιήματα τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου καὶ Μάρκου Εὐγενικοῦ. Τὰς ποιήσεις τοῦ Νικολάου Μαλαξοῦ περιέχει ἰδίως ὁ κῶδιξ παρισιανὸς ἕλλην. 369.

4. Ὁ κατάλογος τῶν Ἑλλήνων ὑμνογράφων οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν ἐξαντλεῖται ἐνταῦθα. Πλουσιώτεροι κατάλογοι μελῳδῶν καὶ μελουργῶν εὑρίσκονται παρὰ Pitra, Hymnographie σ. CLIII ἑ.

[1]) Ἀκολουθία εἰς τὸν πατριάρχην Φώτιον συνεγράφη ὑπὸ Κωνσταντίνου Τυπάλδου τὸ 1848 καὶ ἐτυπώθη δαπάνῃ τοῦ πατριάρχου Ἀνθίμου. Πρβ. Μ. Ι. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες, ἐν Κ/πόλει 1890 σ. 293.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Christ, Anthologia σ. 264 ἑ. Παπαδοπούλῳ ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 231 ἑ. 291 ἑ.

277. Σχολιασταὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν. Κοσμᾶς ὁ Ἱεροσολυμίτης καὶ ὁ Νικήτας Δαυὶδ ἐπίσκοπος Δαδύβρων τῆς Παφλαγονίας (ἀποθ. περὶ τὸ 880) ἐσχολίασαν ἐκτενῶς τὰ δύσκολα ποιήματα Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς θεωρεῖται ὡς συγγραφεὺς τῆς Ἐπιστολῆς πρὸς Ἰορδάνην ἀρχιμανδρίτην περὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου. Πολυπληθεῖς ἐμφανίζονται οἱ σχολιασταί, οἱ ἀναπόφευκτοι οὗτοι συνοδοὶ τῆς παρακμαζούσης ποιητικῆς δυνάμεως, κατὰ τὸν ια' καὶ ιβ' αἰῶνα. Ἡ προσοχὴ αὐτῶν ἐστρέφετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς ποιήσεις τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ Κοσμᾶ τοῦ ἐξ Ἱερουσαλήμ. Τῆς ἑρμηνείας τούτων τῶν εἰς αὐτοὺς τοὺς συγχρόνους καὶ ἔτι μᾶλλον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους δυσνοήτων διὰ τὴν γλῶσσάν των ἔργων μετέσχον ὁ ἱστορικὸς Ἰωάννης Ζωναρᾶς, ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὁμήρου Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, ὁ ποιητὴς Θεόδωρος Πρόδρομος, οἱ γραμματικοὶ Γρηγόριος Κορίνθιος καὶ Θεοδόσιος μοναχός, ὁ φιλόσοφος Νικηφόρος Βλεμμύδης, ὁ ἱστορικὸς Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος κ. ἄ. Ἰδίως ὁ Εὐστάθιος ἔγραψε μέγα ὑπόμνημα τοῦ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ὕμνου τοῦ Ἰωάννου, ὁ Ζωναρᾶς ἑρμηνείας εἰς τοὺς Ἀναστασίμους κανόνας τοῦ αὐτοῦ, καὶ ὁ Θεοδόσιος μοναχὸς σχόλια εἰς τὸν ὕμνον τῶν Χριστουγέννων. Οἱ κυρίως ἀντιπρόσωποι τῆς ὑμνογραφίας, οἱοῖοι εἶνε ὁ Ρωμανός, Ἠλίας, Ὀρέστης, Ἰωσὴφ κ. ἄ.. τῶν οἱοίων ἡ φραστικὴ ἁπλότης δὲν ἐδυσκόλευε τὴν κατανόησιν, ἔμειναν ἄθικτοι ὑπὸ τῶν σχολιαστῶν. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐσχολιάζετο ἐπιμελῶς ἔτι καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων. Οὕτως ἔγραψεν ὁ Νικόλαος Δοξοπατρῆς, νοτάριος τοῦ πατριάρχου, πρωτοσύγκελλος καὶ νομοφύλαξ, σχόλια εἰς τὰ τετράστιχα τοῦ Γρηγορίου καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομά του φερόμενον παραινετικὸν ἀλφάβητον Ἀρχὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἁπάντων καὶ τέλος ποιοῦ Θεόν. Κεῖται π. χ. ἐν τοῖς κώδιξι τῆς Μοδένης II. A. 2 καὶ βιενναίῳ ἱστορικῷ ἑλληνικῷ 64 (Nessel) φύλλῳ 125-153. Τοῦ Ἰωάννου Ζωναρᾶ ἔχομεν ἐξηγήσεις εἰς τὰ τετράστιχα π.χ. ἐν τοῖς κώδιξιν ἀθηναϊκῷ 476, παρισιανῷ ἑλληνικῷ 992 φύλλῳ 366-402· τοῦ Νικολάου διακόνου ὁμοίως ἐν κώδικι παρισιανῷ 993 φύλλῳ 168-231.

1. Ἐκδόσεις: Σχόλια εἰς τὸν Κοσμᾶν ἐξέδ. ὁ A. Mai, Spicilegium Romanum 2 (1839) 2, 1-373. — Ἀνετυπώθησαν παρὰ Migne, Patrol. gr. 38, 340-680. Αὐτόθι σελ 681-842 τοῦ Νικήτα Δαυὶδ παράφρασις τῶν ἀπορρήτων ἐπῶν τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ· σελ. 842-846 δύο ἔτι ἀνώνυμοι παραφράσεις. — Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ περὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου παρὰ Migne, Patrol. gr. 92, 21 62. — Εὐστάθιος: ἐξεδόθη ὑπὸ A. Mai, Spicilegium Romanum 5 (1841) 2, 161-383· αὐτόθι σ. 384-396 μικρότεραι ἐξηγήσεις τοῦ Ζωναρᾶ καὶ Προδρόμου. — Ἡ ὕλη πρὸς νέαν ἔκδοσιν τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Εὐσταθίου εὑρίσκεται ἐν τοῖς μετὰ θάνατον καταληφθεῖσι τοῦ Tafel. Πρβ. Α΄ τόμου σελ. 759 ἑ, ἀνωτέρω § 221, 2. — Πρόδρομος: Ἐξεδόθη ὑπὸ Migne, Patrolog. gr. 133, 1229 ἑ. Πληρέστερον: Theodori Prodromi commentarios in carmina sacra melodorum Cosmae Hierosol. et Joannis Damasc. etc edidit H. M. Stevenson, praefatus est J. B. Pitra, ἐν Ρώμῃ 1888 (δὲν ἐτελείωσεν ἀκόμη ἡ ἔκδοσις). — Περὶ ἄλλων σχολιαστῶν ἴδε Pitra ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Stevenson σ. VI ἑ. — Τὸ προοίμιον τῆς ἑρμηνείας τῶν Ψαλμῶν ὑπὸ Νικηφόρου Βλεμμύδου, ὅπερ περιέχει καὶ ἀναπτύξεις περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λέξεως ἀναβαθμός, ἐξέδ. ὁ Migne, Patrol. gr. 142, 1321-1326. — Τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου Ἑρμηνείαν εἰς τοὺς ἀναβαθμοὺς τῆς Ὀκτωήχου ἐξέδ. ὁ Κύρ. Ἀθανασιάδης ἐν Ἱεροσολύμοις 1862 (πρβ. ἀνωτέρω σελ. 529 ἑ). — Νικοδήμου Ἁγιορείτου ἑορτολόγιον ἤτοι ἑρμηνεία εἰς τοὺς ᾀσματικοὺς κανόνας τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, συνερανισθὲν ἐκ διαφόρων τῆς ἐκκλησίας πατέρων, πλουτισθὲν μὲ πολλὰς σημειώσεις καὶ συντεθὲν εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, ἐν Βενετίᾳ 1836.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Παράδοσις τῶν κειμένων: Σχόλια τοῦ Γρηγορίου Κορίνθου π. χ. ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολογ. 128 (Nessel) φύλλ. 1-134 Ὁ τίτλος: Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου τῆς μητροπόλεως Κορίνθου Ἑρμηνεία εἰς τοὺς κανόνας τῶν δεσποτικῶν ἑορτῶν τοῦ ὅλου χρόνου, τῶν τριῳδίων καὶ κανόνων τῆς μεγάλης ἑβδομάδος καὶ τῶν ἑορτῶν τῆς Θεοτόκου. Πρβ. Fabricius, Bibliotheca gr. ed. Harl. 12, 122-127. — Σχόλια Θεοδοσίου μοναχοῦ ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ 57, 42 φύλ. 169ᵛ-201.—Ἐν κώδ. παρισιανῷ ἑλλην. 271 φύλλῳ 1-47 κεῖται ὑπόμνημα εἰς τοὺς δύο κανόνας τοῦ Κοσμᾶ καὶ εἰς τὸν 41ον ψαλμόν. Τὸ προοίμιον φέρει ἐπιγραφήν: Προοίμιον εἰς τὸν ὀρφανοτρόφιον. Ἂν τοῦτο εἶνε τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως ἢ ἐὰν τὸ ὑπόμνημα ἐκλήθη μεταφορικῶς ὀρφανοτρόφιος (παρὰ τὸ ὀρφανοτρόφος), εἶνε ἄγνωστον. Τὸ προοίμιον, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ ἀπαίδευτοι παραβάλλονται πρὸς πτωχοὺς καὶ πεινα λέους, ὑποδηλοῖ τὸ τελευταῖον. Θεοδούλου μοναχοῦ τινος ἡ ἱκανῶς κενὴ Διήγησις περὶ τῶν ὕμνων κεῖται ἐν τοῖς κώδιξι μαρκιανῷ κλασικῷ II 148, τῆς Μόσχας συνοδικῷ 301 (307 παρὰ Βλαδιμήρῳ) φύλ. 234 ἑ, παρισιανῷ 350 φύλ. 256 ἑ, 351 φύλ. 266 ἑ, κ. ἄλλοις.

3. Ἀνώνυμοι ἑρμηνεῖαι κεῖνται πανταχοῦ ἐν χειρογράφοις. Ἐκ τινος κώδικος τῆς ἐν Ἀθήναις ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τοῦ ις' αἰῶνος προέρχεται ἡ Ἀνέκδοτος ἑρμηνεία εἰς τὴν ᾠδὴν τῆς Μαρίαμ (οὕτως) καὶ τὴν προσευχὴν τοῦ Ζαχαρίου, ἐν περιοδικῷ ὁ Σωτὴρ 15 (1892) 289-294. Ἀνώνυμός τις Ἐξήγησις ὡραία εἰς τοὺς κανόνας τοῦ Κοσμᾶ καὶ Ἰωάννου εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν (Christ, Anthologia σ. 165 καὶ 205) κεῖται ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολογ. ἑλλην. 259 (Nessel) φύλ. 33-48ν.

4. Μία τῶν σπουδαιοτάτων πηγῶν τῶν σχολίων τοῦ Κοσμᾶ εἶνε αἱ διεξοδικαὶ μυθολογικαὶ ἑρμηνεῖαι εἰς τοὺς τέσσαρας λόγους τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ἀποδιδόμεναι εἴς τινα ἡγούμενον Νόννον, συγγραφεῖσαι πιθανῶς τὸν ς' αἰῶνα. Βραδύτερον ἐσταχυολόγησαν τὸν μυθογράφον τοῦτον ὁ Σουΐδας, Τζέτζης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιοκάππας διὰ τὴν Ἰωνιάν του. Ὁ Νόννος ἐξεδόθη ἐν μέρει ὑπὸ Rich. Montacutius, ἐν Eton 1610· ἄλλο μέρος ὑπὸ Fr. Creuzer, Meletemata e disciplina

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

antiquitatis 1 (1817) 59 ἑ. καὶ A Mai, Spicilegium Romanum 2 (1839) 2, 374 ἑ. Τὰ πλεῖστα ἀνετυπώθησαν παρὰ Migne, Patrol. gr. 36, 985-1072.—Νέαν ἔκδοσιν τοῦ Νόννου μελετᾷ ὁ Edwin Patzig ἐν Λειψίᾳ παρὰ Teubner.—Πρβ. E. Patzig, Die Nonnusquelle der Eudokia, ἐν Rhein. Museum 37 (1882) 67-82 καὶ τὴν πραγματείαν τοῦ αὐτοῦ: De Nonnianis in IV orationes Gregorii Nazianzeni commentariis, Programm der Thomasschule, ἐν Λειψίᾳ 1890, ἔνθα πραγματεύεται ἐξαντλῶν πλέον τὸ θέμα περὶ χειρογράφων, ἐκδόσεων καὶ τῶν μεταγενεστέρως ἐκ τοῦ Νόννου ἀντιγραψάντων. Πρβ. § 240. Περὶ τῶν προσθηκῶν ὑπὸ E. Norden πρβ. Α΄ τόμου § 54 σημ. 1.

278. Παίγνια ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐκκλησιαστικῶν ἀσμάτων. Φαινόμενον συνοδεῦον τὴν παρακμὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως εἶνε ἡ παρῳδία αὐτῆς. Ὁ πρῶτος συγγραφεύς, ὃν ἀσφαλῶς γνωρίζομεν ὡς συντάκτην τοιούτων παιγνίων, εἶνε αὐτὸς ὁ περίφημος πρωθυπουργὸς καὶ αὐλικὸς φιλόσοφος Μιχαὴλ ὁ Ψελλός. Τὸ 1054 εἶχεν ἀποφασίσῃ, ἂν καὶ ὄχι τόσον ἕνεκα κλίσεως ἐσωτερικῆς, ὅσον διότι ἡ ἐν τῇ αὐλῇ θέσις του εἶχε κλονισθῇ, νὰ ἀποσυρθῇ ἐκ τῶν ἐγκοσμίων καὶ πρὸς τοῦτο ἐξέλεξε τὸ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ τῆς Βιθυνίας κείμενον μοναστήριον. Ταχέως ὅμως ἐβαρύνθη ὁ φιλοτάραχος ἀνὴρ τὸν μονότονον βίον τῶν εὐσεβῶν μοναχῶν καὶ ἐγκατέλειψε τὸ κελλίον του, ἵνα ριφθῇ ἐκ νέου εἰς τὴν πνιγηρὰν ἀτμοσφαῖραν τῶν πολιτικῶν ἀγώνων καὶ μηχανορραφιῶν. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι ἀδελφοὶ τῆς μονῆς ὠργίσθησαν ἐπὶ τούτῳ καί τις αὐτῶν Ἰάκωβος ὀνόματι, ὅστις ἀνέλαβε νὰ ἐκφράσῃ τὰ αἰσθήματα ταῦτα ἐκ μέρους τῶν λοιπῶν, ἐποίησε χλευαστικὸν ἐπίγραμμα ἐν τέσσαρσι τριμέτροις, ἐν τῷ ὁποίῳ προσαγορεύει ὡς Δία τὸν Ψελλὸν καὶ λέγει ὅτι ἐκ τοῦ Ὀλύμπου ἐδραπέτευσε, μόνον διότι δὲν ἐπανεῦρεν ἐπ' αὐτοῦ τὰς θεάς του. Ὁ Ψελλὸς ἀπήντησε διὰ σκαιοῦ ποιήματος, ἀπρεποῦς εἰς τὸν πρῴην μοναχόν, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ καλὸς Ἰάκωβος παριστάνεται μὲ ὀλίγην μὲν εὐφυΐαν, πολλὴν δὲ χαιρεκακίαν καὶ ἄνευ ὑποστολῆς ὡς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οἰκτρὸς οἰνόφλυξ. Τὸ ὅλον ποίημα ἔχει τὸν τύπον ἐκκλησιαστικοῦ ἄσματος μὲ τὴν ἀκροστιχίδα Μέθυσον Ἰάκωβον εὐρύθμως ᾄδω, Κώνστας. Ἦχος πλάγιος δ'. Ἁρματηλάτην [1]).

Πολὺ διαδεδομένα ἦσαν ἐπὶ Βυζαντηνῶν διδακτικὰ ποιήματα, ὑπὸ μορφὴν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων παρέχοντα ἐπιστημονικὰς γνώσεις. Διὰ τῆς ἐμμέτρου διατυπώσεως ἐπεδιώκετο ἡ εὐκολωτέρα εἰς τὴν μνήμην ἐντύπωσις, ἡ ἰδέα δὲ αὕτη εἶνε τόσον παλαιά, ὅσον καὶ ἡ σχολειακὴ παίδευσις· ἀλλὰ παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς τοῦτο εἶνε τὸ ἰδιάζον, ὅτι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μετεχειρίσθησαν τὴν σεβασμίαν μορφὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἄσματος. Στιχηρὰ περὶ νεφῶν, βροχῆς, μετεώρων καὶ κανὼν περὶ τῆς ὀνομασίας τῶν διαφόρων ἡλικιῶν τοῦ βίου παρεδόθησαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου [2]). Ὁ γνωστότατος συγγραφεὺς τοιούτων ὕμνων περὶ γραμματικῶν καὶ ἄλλων σχολειακῶν ἀντικειμένων εἶνε Νικήτας ὁ Σερρῶν περὶ τὸ 1100 (ἴδε § 247) Καὶ ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος [3]), Ἱερόθεος μοναχὸς καὶ ἄλλοι συνέγραψαν τοιαῦτα ποιήματα. Τοῦ Ἰωάννου Ζωναρᾶ ἔχομεν κανόνα εἰς τὴν Παναγίαν, ἐν ᾧ περιγράφονται αἱ διάφοροι αἱρέσεις, τελευταῖον αἱ τῶν Βογομίλων καὶ Λατίνων (π. χ. ἐν κώδικι βιεννα ίῳ θεολογ. ἑλλην. 289 φύλλῳ 31-33). Πόσον δὲ ὀλίγον ᾐσθάνοντο οἱ Βυζαντηνοὶ τὸ ἀνάρμοστον τοιαύτης βεβηλώσεως ἱερῶν ῥυθμῶν, ἀποδεικνύει τὸ ὅτι ἡ σχολειακὴ αὕτη μοῦσα δὲν ἐπτοεῖτο οὐδὲ πρὸ τῶν ἀηδεστάτων ἀντικειμένων. Τοιουτοτρόπως εὑρίσκομεν ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐκκλησιαστικοῦ ἄσματος καὶ μίαν διατριβὴν περὶ οὔρων, ἧς ἡ πατρότης διαμφισβητεῖται μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τοῦ Ματθαίου Βλαστάρη, Πλανούδη, Νικηφόρου Βλεμμύδου καὶ αὐτοῦ τοῦ Φωτίου [4]). Ἓν τῶν χειρίστων παρα-

[1]) Ἐξεδόθη ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. 6 (1876) 177 ἑ. Πρβ. Λ' τόμου σελ. 439 ἑ.

[2]) Pitra, Anal. sacra I σ. 441 ἑ. Πρβ. Pitra, Hymnographie σ. 61.

[3]) Τὸν κανόνα αὐτοῦ περὶ ἀντιστοίχων μετ' ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος ἐξέδ. ὁ E. Miller ἐν Annuaire de l'association 10 (1876) 131-134.

[4]) Pitra Analecta sacra I σ. 411. Περὶ τοῦ περὶ οὔρων κανόνος ἴδε ἀνωτέρω σ. 544 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δειγμάτων εἶνε ἡ εἰς τὸν ιε΄ πάντως αἰῶνα ἀνήκουσα «Ἀκολουθία τοῦ σπανοῦ», σκαιὰ παρῳδία ὁλοκλήρου τῆς λειτουργίας, ἐξ ἧς οὐδὲν τῶν συντακτικῶν στοιχείων λείπει: ὕμνος, κανόνες, ἀναγινωσκόμενα πάντα κτλ. (πρβ. τὸ τμῆμα περὶ δημώδους ἑλληνικῆς λογοτεχνίας). Τελευταῖον μάλιστα ἡ σφραγὶς τῆς εἰρηνικῆς μορφῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἄσματος ἐπετέθη καὶ ἐπὶ τῆς δογματικῆς πολεμικῆς. Ὁ τιτουλάριος ἐπίσκοπος Μύρων Ματθαῖος (περὶ τὰ 1550-1625) συνέγραψε λίβελλον κατὰ Λατίνων, ἀρχόμενον οὕτως: ᾠδὴ α΄, ἦχος πλάγιος δ΄. ⟨Πρὸς τὸ⟩ ὑγρὰν διοδεύσας ὡσεὶ ξηράν: Τὸ σχίσμα Λατίνων ἔσχεν ἀρχὴν ‖ ἐκ κενοδοξίας τῆς συνήθους πάλαι αὐτοῖς κτλ. Ἐξεδόθη ὑπὸ Μ. Ι. Γεδεών, ἐν Παρνασσῷ 1 (1877) 753-756. Ἱκανὰ τοιαῦτα ἔργα φέρονται ἀνώνυμα ἐν τοῖς χειρογράφοις.

279. Μεταφράσεις καὶ μιμήσεις. Ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἐνήσκησε κατὰ διαφόρους διευθύνσεις ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν. Ὅπως ποτὲ ἡ ἐθνικὴ Ρώμη ἐδέχθη ἐκ τῆς Ἑλλάδος τὴν τέχνην καὶ τὴν λογοτεχνίαν της, οὕτω καὶ οἱ Λατῖνοι τῶν χριστιανικῶν χρόνων προσέφυγον αὖθις εἰς τὸ μᾶλλον αὐτῶν πεπροικισμένον ἔθνος τῆς Ἀνατολῆς. Μία τῶν ἀρχαιοτάτων ἀποδείξεων τῶν λογοτεχνικῶν τούτων μεταξὺ ἀμφοτέρων σχέσεων εἶνε ἡ βραχεῖα ἐπιφώνησις, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου κατὰ πᾶσαν πρωΐαν ἀντηχεῖ εἰς τὸν χορὸν τῶν δυτικῶν μοναστηρίων· τὸ ἑλληνικὸν αὐτῆς κείμενον κατὰ τὸν Πίτραν [1]) δὲν εἶνε νεώτερον τοῦ γ΄ αἰῶνος:

Σοὶ πρέπει αἶνος	Te decet laus
σοὶ πρέπει ὕμνος	te decet hymnus
σοὶ δόξα πρέπει τῷ Πατρὶ	tibi gloria Deo Patri
καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι	et filio cum Sancto Spiritu
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.	in saecula saeculorum. Amen.

Εἰς δὲ τὸν περίφημον ὕμνον Dies irae, dies illa, ὅστις συνήθως ἀποδίδεται εἰς τὸν Θωμᾶν Κελανὸν (κατὰ τὸν ιγ΄ αἰῶ-

[1]) Hymnographie σ. 36 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

να, ἀλλὰ κατὰ τὰ οὐσιώδη αὐτοῦ στοιχεῖα εἶνε πολὺ ἀρχαιότερος [1]), ἐχρησίμευσε καθὰ φαίνεται ὡς πρότυπον ὁ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν ὕμνος τοῦ Ρωμανοῦ [2]). Ἐξετάζοντες δὲ τὰ ποιητικὰ ταῦτα δάνεια δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἐν τῇ δυτικῇ λειτουργίᾳ διετηρήθησαν διάφορα ἑλληνικὰ κείμενα μέχρι τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀκόμη. Τοιαῦτα εἶνε πλὴν τῶν ἀνωτέρω (§ 270) μνημονευθέντων παραδειγμάτων βραχεῖα ἐπιφώνησις, συνειθιζομένη ἐν τῷ λατερανῷ κατὰ τὸ Πάσχα μέχρι τοῦ 0′ αἰῶνος καὶ ἴσως καὶ πέραν τούτου [3]), καὶ τὰ ἐν ταῖς καθολικαῖς ἐκκλησίαις τὴν μεγάλην παρασκευὴν συνειθιζόμενα μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ σταυροῦ ἀντιφωνήματα [4]). Ἀλλὰ καὶ τἀνάπαλιν νεωτερισμοί τινες τῆς λατινικῆς λειτουργίας δὲν ἔμειναν ἄνευ ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς [5]). Ἀκριβεστέρα τῶν ἀμοιβαίων τούτων σχέσεων ἐξέτασις θὰ διεφώτιζε κατά τι τὴν ἱστορίαν τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς λογοτεχνίας. Πολλὰ θὰ μείνωσιν εἰς ἡμᾶς βεβαίως ἐντελῶς ἄγνωστα, διότι οἱ ἑλληνικοὶ ὕμνοι τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων παρεδόθησαν εἰς ἡμᾶς ἐν συντρίμμασι. Ἐπὶ πάπα Ἀδριανοῦ Β′ (867-872) ἤτοι καθ' ὃν χρόνον ἡ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως πολιτιστικὴ καὶ λογοτεχνικὴ συνάφεια εἶχεν ἤδη χαλαρωθῇ πολύ, εἰσήχθησαν κατά τινα πιστευτὴν μαρτυρίαν οἱ τύποι τῆς ἑλληνικῆς ὑμνογραφίας εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἑλληνικὴ ἀρχὴ τῶν λατινικῶν ὅρων Tropus καὶ Sequentia ἤτοι τροπάριον καὶ ἀκολουθία [6]).

[1]) Πρβ. Mone, Lat. Hymnen 1 (1853) 354 καὶ 408. — Henry Tode, Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien, ἐν Βερολίνῳ 1885 σ. 400. — L. Traube, Karolingische Dichtungen, ἐν Βερολίνῳ 1888 σ. 152.

[2]) Deutschmann ἔνθ' ἀνωτ. (ἴδε ἀνωτ. § 269 σημ. 2) σ. 17.

[3]) Pitra, Hymnographie σ. 37. Πρβ. Christ, Anthologia Prolegomena σ. 25 ἑ. — Duchesne, Origines du culte chrétien, ἐν Παρισίοις 1889 σ. 156-159.

[4]) Περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν πρβ. O. Günther, Collectio Avellana, Pars I (ἐν Βιέννῃ 1895) 181.

[5]) Pitra, Hymnographie σ. 50 ἑ. — Bouvy ἔνθ' ἀνωτ. σ. 376 ἑ.

[6]) Πρβ. Christ Anthologia Proleg. σ. 25 ἑ. — M. Kawczynski, Essai comparatif sur l'origine et l'histoire des Rythmes, ἐν Παρισίοις 1889 σ. 149 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁλοσχερέστερον παρεδόθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιρροὴν τὰ ἡμιβαρβαρικὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Βορρᾶ. Ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς διηυκολύνθη καὶ προήχθη σημαντικώτατα διὰ τῆς ἐν μεγάλοις μοναστηρίοις συχνῆς συμβιώσεως μοναχῶν παντὸς ἔθνους. Ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου κοινοβιάρχου Θεοδοσίου (ἀποθαν. τὸ 529) ἐκτίσθησαν τέσσαρες ἐκκλησίαι, ὡς διηγεῖται ὁ βιογράφος αὐτοῦ Θεόδωρος Πέτρας[1]), τρεῖς μὲν διὰ τὰ ἐν τῇ μονῇ ἀντιπροσωπευόμενα ἔθνη τοὺς Ἕλληνας, Βησσοὺς καὶ Ἀρμενίους, μία δὲ διὰ τοὺς φρενοπαθεῖς. Ἐν ταύταις ὑμνεῖτο ὁ Κύριος νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν δι' ἀγγελικῶν ψαλμῳδιῶν ἐν γλώσσαις ποικίλαις. Ἀναμφίβολον δὲ εἶνε, ὅτι τὰ δύο ἔθνη τοὺς ὕμνους καὶ τὰ μέλη αὐτῶν ἐδανείσθησαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Εὐθὺς δὲ κατόπιν ἤρχισεν ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ νὰ βαίνῃ ἐπὶ τῆς νικηφόρου αὐτῆς ὁδοῦ εἰς χώρας, αἵτινες τέως ἔκειντο ἔξω τῆς περιφερείας τοῦ βυζαντηνοῦ πολιτισμοῦ. Βούλγαροι, Σέρβοι, Ρῶσσοι καὶ Βλάχοι ἐδέχθησαν ἐκ Βυζαντίου ὁμοῦ μὲ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν λειτουργίαν καὶ ὑμνολογίαν. Οἱ ἀνυπότακτοι λαοὶ τοῦ Καυκάσου, οἷον οἱ Ἴβηρες (Γεωργιανοί), ὑπετάχθησαν εἰς τὸ κράτος τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ὁ ἅγιος Εὐθύμιος μετέφρασεν εἰς τὴν ἰβηρικὴν γλῶσσαν ὄχι μόνον τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς ὕμνους[2]). Οὕτως ἡ βυζαντηνὴ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἐξετέλεσε ὑψηλὴν πολιτικὴν ἀποστολήν. Ἐν μὲν τῇ οἰκείᾳ πατρίδι διετήρησε ζωηρὸν τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ τέλος ἐνίσχυσε τὸ ὑπὸ φοβερῶν καταιγίδων καταληφθὲν ἔθνος εἰς μακρὸν καὶ βαρὺν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἀλλοπίστων δυναστῶν αὐτοῦ. Ἔφερε δὲ σπέρματα νέας ζωῆς καὶ εἰς τὴν λατινικὴν Δύσιν καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ Ἀνατολῇ καὶ πρὸς βορρᾶν ἐγέννησε παρὰ βαρβάροις λα-

[1]) H. Usener, Der heilige Theodosios, ἐν Λειψίᾳ 1890 σ. 44, 16 ἑ. 45, 4 ἑ.
[2]) Pitra, Hymnographie σ. 67 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οἷς θρησκευτικὸν πολιτισμόν, ὅστις μέχρι σήμερον πιστῶς διατηρεῖ τῆς γεννήσεώς του τὰ ἴχνη.

1. Ἱκαναὶ εἰδήσεις περὶ τῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ παρὰ Paul Fabre, Le polyptyque du chanoine Bénoit, Travaux et mémoirrs des facultés de Lille, Tome I, mém. 3, Lille 1889. — Καλὴ ἔρευνα περὶ τῆς ἐννοίας καὶ ἱστορίας τῶν δυτικῶν «τρόπων» (τροπαρίων) εἶνε τοῦ Léon Gautier, Histoire de la poèsie liturgique au moyen-âge, vol. I, Les Tropes, ἐν Παρισίοις 1886. — Καὶ τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν βιβλίον τοῦ M. Kawczynski. — Πρὸς κρίσιν περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως χρησιμεύει τὸ βιβλίον τοῦ Ad. Ebert Allgemeine Geschichte der Litteratur des Mittelalters im Abendlande I β΄ ἐκδόσ. (1889) 554 ἑ. II (1880) 86 ἑ. 311 ἑ. 326 ἑ. καὶ πολλαχοῦ. — Πολὺ χρήσιμον ὕλην περὶ ἑλληνικῶν ἐπιρροῶν ἐν τῇ λατινικῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τοῦ ς΄ μέχρι τοῦ η΄ αἰῶνος, ἄνευ ἀναφορᾶς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν, παρέχει ὁ Ch. Diehl, Études sur l'administration byzantine dans l'exarchat de Ravenne, ἐν Παρισίοις 1888 σ. 240-288. — Αἱ σπουδαιόταται συλλογαὶ λατινικῶν κειμένων ὕμνων εἶνε: H. A. Daniel, Thesaurus hymnologicus, ἐν πέντε τόμοις, ἐν Χάλλῃ, κατόπιν ἐν Λειψίᾳ 1841-1856. — F. J. Mone, Lateinische Hymnen des Mittelalters, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Freiburg im Br. 1853-1855. — Guido Maria Dreves, S. I., Analecta hymnica medii aevi, ἐν τόμοις εἴκοσι καὶ δύο, ἐν Λειψίᾳ 1886-1894. — Thesauris hymnologicis hactenus editis supplementum amplissimum e libris tam mss quam impressis eruerunt notulisque illustraverunt E. Misset et W. H. J. Weale ἐν τοῖς Analecta liturgica, ἐν Λονδίνῳ 1888. — Περὶ τῆς ἐξηγήσεως αὐτῶν πρβ. P. Alexander Lipp, Die Hymnen des Cistercienser Brevieres, ἐν Βιέννῃ 1890. — Ὑλικὸν ἱκανὸν πρὸς σύγκρισιν παρὰ Aug. Rösler, Der katholische Dichter Aurelius Prudentius Clemens, ἐν Freiburg 1886, ἰδίως σ. 40 ἑ. — John Julian, A Dictionary of Hymnology, ἐν Λονδίνῳ 1892. — U.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Chevalier, Poésie liturgique du moyen-âge, ἐν Παρισίοις καὶ Λυὼν 1893. — A. Dechevrens, Du rythme dans l'hymnographie latine, ἐν Παρισίοις καὶ Λυὼν 1895.

2. Ζωηρὰ συζήτησις ἔγινεν ἐσχάτως περὶ τῶν βυζαντηνῶν στοιχείων καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ γρηγοριανοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ᾄσματος. Ὁ F. A. Gevaert ἐν ὁμιλίᾳ ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ τῶν Βρυξελλῶν: Le chant liturgique de l'église latine, Bulletins de l'académie royale de Belgique III. série, tome 18 (1889) 453-477 καὶ κατόπιν ἐν ἰδιαιτέρῳ συγγράμματι: Les origines du chant liturgique de l' église latine, ἐν Gand 1890, ἰσχυρίσθη ὅτι μεταρρυθμιστὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς δὲν εἶνε ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ μέγας (590-604), ἀλλ' ὁ Βυζαντηνὸς Γρηγόριος Β' (715-731) ἢ ἔτι πιθανώτερον ὁ διάδοχος τούτου Γρηγόριος Γ' (ἀποθ. τὸ 741). Ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης ἐκηρύχθη ὁ Βενεδικτῖνος Germain Morin ἐν τῇ Revue Bénédictine 1890, Φεβρουαρ. σ. 62 ἑ., Ἰουλίου-Αὐγούστου σ. 289 ἑ. καὶ ἐν ἰδιαιτέρᾳ πραγματείᾳ: Les véritables origines du chant Grégorien, à propos du livre de M. Gevaert etc., ἐν Maredsous 1890. Ἡ πραγματεία τοῦ Gevaert μετεφράσθη γερμανιστὶ ὑπὸ A Riemann, Der Ursprung des römischen Kirchengesangs, ἐν Λειψίᾳ 1891. Καὶ ἡ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ: P. Germanus Morin, Der Ursprung des gregorianischen Gesanges, deutsch von P. Thomas Elsässer, ἐν Paderborn 1892 Ἄλλη βιβλιολογία παρὰ H. Riemann, ἐν Deutsche Litteraturzeitung 14 (1893) 305 ἑ Ηρβ. καὶ A W. Ambros, Geschichte der Musik, 2. Band, 3. Auflage besorgt von H. Riemann, ἐν Λειψίᾳ 1892 σ. 22-28. Ὑπὲρ τοῦ Morin ἐτάχθησαν [ὁ Cagin], Un mot sur l'Antiphonale missarum, ἐν Solesmes 1890· ὁ Adalbert Ebner, Gregor der Grosse und das römische Antiphonar, ἐν Kirchenmusikalisches Jahrbuch 1892 σ. 97-104· ὁ Peter Wagner, Einführung in die gregorianischen Melodien, ἐν Freiburg in der Schweiz 1895 σ. 45-63· τέλος μετὰ σοβαρῶν καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἐξαχθέντων τεκμηρίων ὁ Wilh. Brambach, Gregorianisch. Bibliographische Lösung der Streitfrage über

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

den Ursprung des gregorianischen Gesanges, ἐν Λειψίᾳ 1895. Τοὐναντίον ὁ Gevaert ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ νέου βιβλίου του: La mélopée antique dans le chant de l'église latine ἐν Gand 1895 ἐμμένει εἰς τὴν γνώμην του. — Πρβ. καὶ Wagner, La formation des mélodies Grégoriennes, Compte Rendu du troisième congrès scientifique international des catholiques, ἐν Βρυξέλλαις 1895, Deuxième Section σ. 318-335.

3. Πολυαρίθμους πληροφορίας περὶ τῶν λειτουργικῶν σχέσεων τῆς βυζαντηνῆς ἐκκλησίας πρὸς τὰ σλαυικά, γεωργικὰ καὶ αἰθιοπικὰ ἐξαρτήματα αὐτῆς παρέχει ὁ John Mason Neale, A history of the holy eastern church, 2 P., ἐν Λονδίνῳ 1847-1850.—Διάφορα δείγματα παλαιοσλαυικῶν κειμένων ἐξέδ. ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀμφιλόχιος, Παλαιογραφικὴ περιγραφὴ ἑλληνικῶν χειρογράφων κτλ. ὡρισμένων ἐτῶν, ἐν τέσσαρσι τόμοις, ἐν Μόσχᾳ 1879-1880 (ῥωσσιστί). Τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως: Παλαιοσλαυϊκὸν Ψαλτήριον τοῦ Συμεὼν τοῦ ἔτους 1280, ἐν τόμοις τέσσαρσι, ἐν Μόσχᾳ 1880-1881 (ῥωσσιστί). Ἡ ἀξία ταύτης ὡς καὶ τῶν λοιπῶν δημοσιεύσεων τοῦ φιλέργου λογίου ἐλαττώνεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως φιλολογικῆς μεθόδου καὶ ἀκριβείας. Δὲν εἶδον ἄλλας τινὰς μικροτέρας τοῦ Ἀμφιλοχίου πραγματείας, μνημονευομένας ἐν Archiv für slav. Phil. 2 (1877) 402 ἑ.—V. Jagitsch, Τὰ μηναῖα Σεπτ. Ὀκτ. Νοεμ. ἐν τῇ παλαιοσλαυικῇ μεταφράσει κατὰ ῥωσσικὰ χειρόγραφα τοῦ ἔτους 1095-1097, ἐν Πετρουπόλει 1886 (ῥωσσιστί). Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ἐξόχου βιβλίου περιέχει ἐμβριθῆ ἔρευναν περὶ τῆς ἱστορίας τῆς σλαυικῆς ὑμνολογίας. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀρχαιοτάτη σλαυικὴ μετάφρασις τῶν ἑλληνικῶν ὕμνων ἔγινεν ἐν Βουλγαρίᾳ ἢ ἐν τῷ Ἄθῳ τὸ βραδύτερον κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος καὶ διεδόθη πολὺ ἐν Ῥωσσίᾳ· κατὰ τὸ τέλος τοῦ ιδ΄ αἰῶνος ἤρχισεν ἡ νέα σερβικὴ παραλλαγὴ νὰ καταλαμβάνῃ τὴν θέσιν κατ' ἀρχὰς μὲν τῆς ἀρχαίας βουλγαρικῆς παρὰ τοῖς νοτίοις Σλαύοις, εἶτα δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ρώσσοις, εἰσαχθεῖσα καὶ εἰς τὰ ἔντυπα μηναῖα. Σλαυικὴν μετάφρασιν τῆς ὀκτωήχου συγκρίνει πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ὑπόδειγμα ὁ V. Jagitsch, Der erste Cetinjer Kirchendruck vom Jahre 1494. Eine bibliographisch-lexikalische Studie. Denkschriften der Wi-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ener Akademie Band 43, ἐν Βιέννῃ 1894. Ἴδε τὴν βιβλιολογίαν ἀνωτέρω σ. 508 ἑ.

4. Καὶ ἡ βυζαντηνὴ μουσικὴ καὶ τὰ μουσικὰ σημεῖα διεβιβάσθησαν εἰς τοὺς Σλαύους. Περὶ τούτου πρβ. V. Jagitsch ἐν Archiv für slav. Philol. 8 (1885) 659 ἑ. καὶ τὰ αὐτόθι παρατιθέμενα ῥωσσικὰ συγγράμματα· δικαίως λέγει ὁ Jagitsch, ὅτι εὐρὺ πεδίον τῆς ἐρεύνης κεῖται ἔτι χέρσον. Ἴσως μάλιστα δύνανται νὰ διαφωτισθῶσι καὶ σκοτειναὶ σημεῖα τῆς μουσικῆς καὶ ῥυθμικῆς διὰ συγκρίσεως πρὸς τοὺς σλαυικοὺς τύπους.

280. Ἡ παράδοσις τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ἡ ῥυθμικὴ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις δὲν ἐγεννήθη ἐκ τῆς ἁπλῆς αἰσθητικῆς εὐαρεσκείας ἢ ἐκ τῆς λογίας διατριβῆς τῶν πεπαιδευμένων, ὅπως π. χ. τὰ ἔργα τοῦ Συνεσίου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ἀλλὰ προῆλθεν ἐκ τῆς πρακτικῆς ἀνάγκης τῆς λειτουργίας. Ὁ πρῶτος τῶν ποιητῶν τοῦ γένους τούτου σκοπὸς ἦτο καὶ ἔμεινεν ὁ αὐτός, ἡ εἰσαγωγὴ δηλονότι τῶν ποιημάτων αὐτῶν εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐκκλησίας. Ὅ,τι λοιπὸν ἐξ αὐτῶν μέχρι τοῦδε διεσώθη, ἔχομεν ν' ἀναζητήσωμεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ διάφορα ᾄσματάρια τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Κατὰ σπανίαν ὅλως ἐξαίρεσιν εὑρίσκομεν καὶ χειρόγραφα, εἰς τὰ ὁποῖα συνήχθησαν ὕμνοι καὶ κανόνες ὡς λογοτεχνικὰ ἁπλῶς μνημεῖα· βέβαιον παράδειγμα τούτου εἶνε ὁ μαρκιανὸς κῶδιξ XI 31 (γραφεὶς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1282 καὶ 1328).

Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰ διεσκορπισμένα ἀναγνώσματα ἐκ τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης, τὰ συναξάρια, τὰς εὐχὰς καί τινα ἄλλα, πᾶν ὅ,τι ἄλλο ἀπομένει εἰς τὰ εἰκοσιτέσσαρα λειτουργικὰ βιβλία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀνήκει σχεδὸν μόνον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν. Τὰ μηναῖα, τὸ τριῴδιον, τὸ πεντηκοστάριον, τὸ ὡρολόγιον, τὸ ἀνθολόγιον κτλ. κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ι' καὶ ια' αἰῶνος διατύπωσιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, καθ' ἣν καὶ διεδόθησαν ἔκτοτε ἐν πολυαρίθμοις χειρογράφοις, ἔπειτα δὲ ἐντύπως, εἶνε τὰ δυσκόλως ἐπισκοπούμενα εὑρετήρια

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ὅταν ἀκούωμεν, ὅτι ἐν μὲν τῇ Δύσει ὑπάρχουσι τετρακόσια λειτουργικὰ χειρόγραφα τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας [1]), εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰ ἀγνώστου ἀριθμοῦ ἀντίτυπα τῶν ἀνατολικῶν βιβλιοθηκῶν, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἰδέαν περὶ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως τοῦ πεδίου τούτου καὶ ἐννοοῦμεν συνάμα ὅτι οὐδεὶς ἔτι λόγος περὶ τῆς φιλολογικῆς ἐξακριβώσεως τῆς ὕλης ταύτης καὶ περὶ τῆς ἐκτιμήσεως αὐτῆς. Ὅστις θέλει νὰ σχηματίσῃ μίαν κρίσιν περὶ τοῦ πλήθους τοῦ ἀνεξετάστου ἔτι ὑλικοῦ, ἂς ῥίψῃ βλέμμα π.χ. μόνον εἰς τοῦ Omont τὸ Inventaire sommaire τῆς ἐθνικῆς τῶν Παρισίων βιβλιοθήκης I 27 ἑ. καὶ εἴς τινας καταλόγους μεγάλων βιβλιοθηκῶν. Ὡς πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους ὕμνους τὸ πρᾶγμα εἶνε ἁπλούστερον, ἢ ὅσον ἤθελέ τις ὑποθέσῃ ἀποβλέπων εἰς τὸ χάος τῶν χειρογράφων καὶ τῶν ἐντύπων κειμένων. Τοῦτο ἔχει τὸν ἑξῆς λόγον. Τὰ λειτουργικὰ τῶν Ἑλλήνων βιβλία ἀνεκαινίσθησαν ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ θ′ περίπου αἰῶνος, ἀντικατασταθέντων ἱκανῶς τῶν ἀρχαίων ὕμνων διὰ τῶν κανόνων. Τὸ πρᾶγμα γίνεται σαφὲς ἰδίως ἐκ τοῦ τριῳδίου, ἤτοι τῆς συναγωγῆς τῶν ᾀσμάτων τῶν κινητῶν ἑορτῶν. Ἔχομεν χειρόγραφά τινα τοῦ βιβλίου τούτου, περιέχοντα ἀποκλειστικῶς ὕμνους· ἀλλὰ πλὴν αὐτῶν ἔχομεν καὶ πολὺ πολυπληθέστερα ἀντίτυπα ἄλλα, ἐν οἷς ἀντικατεστάθησαν οἱ ὕμνοι διὰ τῶν κανόνων· ὑπάρχει μάλιστα μία ἔκδοσις τοῦ τριῳδίου, ἥτις σύγκειται μόνον ἐκ κανόνων τῶν δύο ἀδελφῶν Θεοδώρου καὶ Ἰωσὴφ Στουδιτῶν: Τριῴδιον σὺν Θεῷ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τοῦ τελώνου καὶ τοῦ φαρισαίου καὶ καταλῆγον τῇ παρασκευῇ τοῦ Λαζάρου, ποίημα Ἰωσὴφ καὶ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τῶν αὐταδέλφων (κῶδιξ οὐατικανὸς ἑλληνικὸς 786 τοῦ ιε′ αἰῶνος). Ὡσαύτως καὶ ἐκ τῶν μηναίων ἐξεβλήθησαν σκληρῶς οἱ ἀρχαῖοι ὕμνοι· διδακτικὸν παράδειγμα τούτου εἶνε ὁ παρισιανὸς κῶδιξ 259, ὡραιότατος εἰς τέταρτον ἐκ περγαμηνῆς τόμος τοῦ ιϐ′ αἰῶνος, ἐξωτερικῶς πολὺ ὅμοιος

[1]) Pitra, Hymnographie σ. 24.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς τοὺς κατωτέρω ὀνομαζομένους πατμιακοὺς κώδικας· περιέχει ἐπὶ 305 φύλλων μηναῖον τοῦ Νοεμβρίου· ἀλλὰ πάντες οἱ ἀρχαῖοι ὕμνοι, οἱ ἐξυμνοῦντες πρῴην τοὺς ἁγίους τοῦ μηνὸς τούτου, ἀντικατεστάθησαν ἐνταῦθα διὰ τῶν μεγάλων κανόνων τοῦ Ἰωσὴφ κ. ἄ. Ἐπὶ τῆς μέσης βαθμῖδος ἵστανται ὁ κῶδιξ τῆς Κρυπτοφερράτας Δ. α. Ι τοῦ ια΄ αἰῶνος, περιέχον μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου (μόνον 1-11 Σεπτ.) μετὰ παλαιῶν ὕμνων τινῶν πλὴν τῶν κανόνων. Ἰδίως τῶν Στουδιτῶν οἱ κανόνες κατέλαβον τὴν θέσιν τῶν παλαιῶν ὕμνων· ὥστε δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ κυρία ὥθησις πρὸς τὴν ἀνακαίνισιν ταύτην ἐδόθη ἐκ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Στουδίου, ἂν καὶ Στουδῖταί τινες ἐν ἀρχῇ τοῦ θ΄ αἰῶνος ἐποίουν ἔτι καὶ ὕμνους πλὴν τῶν κανόνων. Διὰ γενικῆς ἐρεύνης τῶν ἀπειραρίθμων ἀρχαιοτέρων λειτουργικῶν χειρογράφων θὰ κατωρθώνετο ἴσως, ὥστε νὰ ἐξακριβωθῇ τι περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς πορείας τῆς καταργήσεως ταύτης τῶν ἀρχαίων ὕμνων. Ἀλλ' ἀναμφιβόλως ὁ κυριώτερος λόγος ἔγκειται ἐν τῇ μεταβολῇ τῆς καλαισθησίας, δι' ἣν δὲν εὑρίσκομεν ἄλλο φαινόμενον ἀνάλογον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας. Ἡ ὑπὸ τοῦ Φωτίου καὶ ἄλλων λογίων κατὰ τὸν θ΄ αἰῶνα παρασκευασθεῖσα ἀναζωπύρωσις τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος ἔσχεν ἐπίδρασιν ἐπιβλαβῆ ἐπὶ τούτου τοῦ πολὺ ἀφισταμένου τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας πεδίου. Εὐθὺς ὡς τὸ διδασκαλικὸν γένος τῶν Βυζαντηνῶν ἤρχισεν αὖθις νὰ λαμβάνῃ ἀπογεύματά τινα τῶν σπανιωτέρων φαινομένων τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ τῶν θησαυρῶν ἐν γένει τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, ἐφάνησαν εἰς αὐτὸ οἱ ἀρχαῖοι ὕμνοι μὲ τὴν ἁπλῆν, δημοτικήν των γλῶσσαν καὶ τὴν σχετικῶς ἁπλῆν κατασκευὴν τῶν στροφῶν ἀνάρμοστοι εἰς τὸ ὕψος τοῦ περιεχομένου· ἤρχισαν λοιπὸν νὰ θεωρῶσι πρότυπα τὰ ἐπιτετηδευμένα ποιήματα τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ νὰ θαυμάζωσι τοὺς περιπλόκους τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν γλῶσσαν συχνάκις ἀρχαΐζοντας κανόνας. Εὐτυχῶς ὅμως ἡ νέα αὕτη κλίσις δὲν ἐπεκράτησεν ἐντελῶς. Ἀρχαῖά τινα ἔργα ἐσώθησαν ἀκέραια, μεταβιβασθέντα εἰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰ νέα λειτουργικὰ βιβλία. Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ἀποσπάσματα τοὐλάχιστον ἔγιναν δεκτὰ εἰς αὐτά. Ἐκ τῶν ἠκρωτηριασμένων ἀκροστίχων ἀναγνωρίζομεν φύλλον πρὸς φύλλον τὰς κολοσσιαίας ἀπωλείας, ἃς ὑπέστησαν τὰ ἀρχαῖα ἄσματα ἐν τοῖς νέοις βιβλίοις. Οἱ ὡραιότατοι τοῦ Ρωμανοῦ ὕμνοι πλὴν δύο στροφῶν μόνων ἀπερρίφθησαν. Ὥστε ἐὰν μόνον τὰς μεταγενεστέρας ταύτας ἐκδόσεις εἴχομεν, πολὺ ὀλίγα πράγματα θὰ ἐγνωρίζομεν ἐκ τῆς ἀρχαίας ὑμνογραφίας. Θὰ εἴχομεν ὀλίγους μόνον πλήρεις ὕμνους, ἐκ δὲ τῶν ἀποσπασμάτων ἕνεκα τῶν ἠκρωτηριασμένων ἀκροστιχίδων δὲν θὰ ἀνεγνωρίζομεν τοὺς συγγραφεῖς. Ὅτι πολλοὺς ἀρχαίους ὕμνους γνωρίζομεν, συχνάκις δὲ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων αὐτῶν, τοῦτο χρεωστοῦμεν εἰς τὴν ὕπαρξιν κέντρων τινῶν, ἐν οἷς δὲν ἀνεγνωρίσθη ἀμέσως ἡ μονοκρατορία τῶν κανόνων, εἰς τὴν αὐτόθι ἀντιγραφὴν δύο ἀρχαίων λειτουργικῶν βιβλίων, ἅτινα περιεῖχον ἀποκλειστικῶς ὕμνους, καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ λειτουργίᾳ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους χρῆσιν αὐτῶν. Τὰ βιβλία ταῦτα εἶνε τὸ τριῴδιον, ὅπερ περιέχει τῶν κινητῶν ἑορτῶν τὰ ἄσματα, καὶ τὸ τροπολόγιον, ἤτοι συναγωγὴ ᾀσμάτων τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν ὅλου τοῦ ἔτους. Τὸ ὕμνους περιέχον τριῴδιον ἀντικατεστάθη πολλαχοῦ ἐνωρίς, ὡς ἐλέχθη, διὰ τοῦ τῶν κανόνων. Τὸ δὲ τροπολόγιον ἐγκατελείφθη κατόπιν ἐντελῶς καὶ τὸ περιεχόμενόν του, ἠκρωτηριασμένον, μετεβιβάσθη εἰς τὰ τυπικά, τὰ μηνιαῖα, τὸ ὡρολόγιον καὶ ἄλλα λειτουργικὰ βιβλία. Ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου τούτου σταδίου τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς σώζονται ἔτι τὰ ἑξῆς χειρόγραφα, ὧν ἄλλα μὲν περιέχουσι τὸ τροπολόγιον καὶ τριῴδιον ὁμοῦ, ἄλλα δὲ τὸ ἕτερον τούτων :

1. Κῶδιξ κορσινιανὸς 366, ἐκ φύλλων 163, περὶ τὸ 1050 γραφείς. Περιέχει συντομευθὲν τροπολόγιον μετὰ τριῳδίου, ὅπερ ἕνεκα ἀπωλείας φύλλων εἶνε πολὺ ἠκρωτηριασμένον.[1])

[1]) Περιγράφει τὸν κῶδικα ὁ Pitra, Analecta sacra 1 σελ. 663 ἑ. Πανομοιότυπον αὐτόθι μετὰ τὴν σελ. 662.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Κῶδιξ τοῦ Τουρίνου Β. IV. 34, περιέχων ἔτι 196 φύλλα, γραφεὶς τὸν ια΄ αἰῶνα. Συντομευθὲν τροπολόγιον καὶ μέρος τοῦ τριῳδίου.[1])

3. Κῶδιξ τῆς συνοδικῆς βιβλιοθήκης ἐν Μόσχᾳ 437 (παρὰ Βλαδιμήρῳ 302), 328 φύλλα περιέχων, γραφεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ ιϐ΄ αἰῶνος ἐν Ἄθῳ καὶ ἐκ τῆς μονῆς Βατοπεδίου μετενεχθεὶς εἰς Μόσχαν. Τροπολόγιον μετὰ τριῳδίου, ἀμφότερα ἐν πολὺ συντομωτέρᾳ διασκευῇ.[2])

4. καὶ 5. Κώδικες πατμιακοὶ 212 καὶ 213, ἀμφότεροι ἂν καὶ ἠκρωτηριασμένοι περιλαμϐάνοντες 441 φύλλα καὶ διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τὸν ια΄ αἰῶνα γραφέντες, οἱ περιεκτικώτατοι τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν κωδίκων. Ὁ πρῶτος περιέχει τὸ τροπολόγιον, ὁ δεύτερος τὸ τριῴδιον.[3])

6. Κῶδιξ βιεννατος συμπληρωτικὸς ἑλληνικὸς 9 (= Kollar. Suppl. 39· πρϐ. Kollar σ. 286-286), μικρὸν εἰς τέταρτον σχῆμα χειρόγραφον ἐξ 173 φύλλων, γραφὲν κατὰ τὸν ιϐ΄ αἰῶνα πιθανῶς ἐν Κρυπτοφερράτᾳ. Περιέχει σύντομον τροπολόγιον μετὰ μερῶν τοῦ τριῳδίου καὶ εἶνε στενῶς συγγενὲς πρὸς τὸ κορσινιανόν· ἡ σημασία του ἔγκειται κυρίως ἐν τούτῳ, ὅτι συμπληρώνει ἐλλείποντα φύλλα τοῦ κορσινιανοῦ.

7. Κῶδιξ τῆς Μεσσήνης 157, μικρότατον χειρόγραφον ἐκ περγαμηνῆς, συγκείμενον ἐξ 126 φύλλων, πιθανῶς ἐν τέλει τοῦ ιϐ΄ αἰῶνος γραφέν. Περιέχει πολὺ σύντομον τροπολόγιον.

8. Δύο (ἢ περισσότερα) οὐχὶ ἀκριϐέστερον γνωστὰ χειρόγραφα τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς τῆς μεγάλης Λαύρας, περὶ ὧν ἀόριστά τινα δυστυχῶς μόνον ἀνεκοίνωσεν ὁ μοναχὸς Ἀλέξανδρος Λαυριώτης. Ἴδε ἀνωτ. σ. 535 καὶ ἰδίως Παπαδόπουλον Κεραμέα, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 604 ἑ.

[1]) Πανομοιότυπον μιᾶς σελίδος παρὰ Pitra ἔνθ' ἀνωτέρω μετὰ τὴν σελίδα 662.

[2]) Βραχεῖα σημείωσις τοῦ Pitra ἔνθ' ἀνωτ. Prolegom. σ. XIII ἑ. Ἐξεδόθη ὑπὸ Ἀμφιλοχίου· ἴδε ἀνωτέρω σ. 503.

[3]) Βραχεῖα περιγραφὴ ὑπὸ Σακελλίωνος παρὰ Pitra ἔνθ' ἀνωτ. σ. 676 ἑ. καὶ Πατμιακὴ βιβλιοθήκη, ἐν Ἀθήναις 1890 σ. 117 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

9. Πιθανῶς ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην οἱ σιναϊτικοὶ κώδικες 925 τοῦ ι΄ αἰῶνος, 926 τοῦ ια΄, 927, 928 τοῦ ιδ΄, οἵτινες κατὰ τὸν v. Gardthausen, Catalogus codicum graecorum Sinaiticorum, ἐν Ὀξφόρδῃ 1886 σ. 197, περιέχουσι κοντακάρια, ἄρα βεβαίως ἀρχαῖα τροπολόγια ἢ τριῴδια. Πρὸς βέβαιον καθορισμὸν δὲν ἀρκοῦσιν αἱ πληροφορίαι τοῦ Γκαρτχάουζεν, ἄλλοθεν δὲ δὲν κατώρθωσα νὰ ἀρυσθῶ περισσοτέρας.

Πλὴν τῶν συναγωγῶν τούτων, αἵτινες περιέχουσι μόνον ὕμνους, καὶ ἑνὸς φύλλου τοῦ οὐατικανοῦ κώδικος 2008, σημασίαν ἔχουσι πολυάριθμα χειρόγραφα, διασώζοντα ὕμνους μεμονωμένους καὶ ἐξαχθέντας ἐκ τοῦ σώματος τοῦ ἀρχαίου τροπολογίου ἢ τριῳδίου. Συχνότερα τῶν ἄλλων εὑρίσκομεν οὕτως παραδοθέντας τὸν ἀκάθιστον ὕμνον τοῦ Σεργίου καὶ τὸ ὑπὸ Ρωμανοῦ συγγραφὲν ᾄσμα ἐπὶ τῷ θανάτῳ μοναχοῦ τινος, ὅπερ διεσώθη ἐν τῷ Ἐξοδιαστικῷ τῶν μοναχῶν (βιβλίῳ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας). Ἄλλας τινὰς ποιήσεις τοῦ Ρωμανοῦ μετεβίβασαν εἰς τὰ μηναῖα ἰδίως ἐν Κρυπτοφερράτᾳ. Τὴν περιγραφὴν τῆς οὕτως εἰπεῖν δευτερευούσης ταύτης παραδόσεως παραλείπομεν.

Τὰ χειρόγραφα ταῦτα περιέχουσιν οὐσιωδῶς τὰ αὐτὰ ἔργα ἤτοι τὸ τροπολόγιον μετὰ τοῦ τριῳδίου, ἀλλὰ διαφέρουσι σημαντικῶς ἀλλήλων κατὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν ἀρτιμέλειαν τῶν ὕμνων ὅπως καὶ κατὰ τὸ κείμενον τῶν κοινῶν εἰς πάντα ἢ εἰς πολλὰ ποιήσεων. Τὰ ὑποδείγματα αὐτῶν προέρχονται φανερῶς ἐκ χρόνων, καθ' οὓς δὲν εἶχε σχηματισθῇ ἀκόμη ὁ στερεότυπος κατάλογος τῶν στοιχείων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκλογὴ τῶν ὕμνων ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἀτομικῆς κλίσεως ἢ ἐκ τῆς τύχης. Τοιουτοτρόπως περιέχει ὁ κορσινιανὸς πρὸ πάντων ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, ἔτι δὲ τοῦ Κυριακοῦ, Δομιτίου, Ἠλίᾳ, Γρηγορίου, Ὀρέστου. Ὁ τοῦ Τουρίνου περιέχει πλεῖστα ἐκ τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, ἔτι δὲ τοῦ Γεωργίου, Γαβριήλ, Στεφάνου, Ἀρσενίου, Ταρασίου (πατριάρχου). Ὁ διπλοῦς κῶδιξ τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πάτμου περιέχει πρὸ παντὸς Ρωμανόν· ἔτι δέ τινα τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, Γαβριήλ, Ἰωσήφ, Στεφάνου, Ἀββᾶ, Ἰωάννου, Λέοντος, Παύλου, Ἰωαννικίου, Συμεών, Γεωργίου. Εἰς πάντα δὲ τὰ χειρόγραφα ὑπάρχουσι καὶ ἀδέσποτα, μεταξὺ τῶν ὁποίων κρύπτονται ἴσως ἀποσπάσματα ἐκ τῆς παλαιοτάτης ἐποχῆς τῆς ὑμνογραφίας. Πολὺ περίεργοι εἶνε αἱ συγχίζουσαι ὁπωσδήποτε ἀπειράριθμοι διαφοραὶ τοῦ κειμένου τῶν χειρογράφων. Ὡς φαίνεται, οἱ ψάλται ἢ οἱ ἀντιγραφεῖς μετέβαλλον πολλαχοῦ αὐτὸ κατὰ τὸ δοκοῦν ἢ πρὸς ὡρισμένον τινὰ σκοπόν. Ψηλαφητὸν τοῦτο καθίσταται κυρίως ἐὰν παραβάλωμεν χειρόγραφά τινα τῆς Κρυπτοφερράτας ἐκ τοῦ ιϐ΄ αἰῶνος, διασώζοντα ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ, πρὸς τοὺς λοιποὺς κώδικας. Αἱ διαφοραὶ ἰσοδυναμοῦσιν ἐνταῦθα πρὸς ἀληθῆ διασκευὴν καὶ προδήλως εἶνε ἔργον τῶν φιλοπόνων ποιητῶν τῆς μονῆς Κρυπτοφερράτας, οἵτινες δὲν συνέγραφον μόνον ἴδια ἄσματα ὡς ὁ Βαρθολομαῖος καὶ ἄλλοι, ἀλλ' ἐπέβαλλον χεῖρα καὶ εἰς τοὺς ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰς αὐτοὺς ἐλθόντας ὕμνους, «διορθώνοντες» σκοτεινὰ ἢ ἀσαφῆ εἰς αὐτοὺς χωρία καὶ ἀρχαῖα ἔργα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον μετακαινίζοντες. Ἡ κριτικὴ τοῦ κειμένου εὑρίσκεται ἐνταῦθα εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν. Εἰς πολλὰς περιστάσεις βοηθεῖ βεβαίως τὸ μέτρον πρὸς ἐκλογὴν τοῦ ὀρθοτέρου· ἀλλ' ὅταν πολλαὶ ἢ πᾶσαι αἱ γραφαὶ συμφωνοῦσιν ὁμοίως πρὸς τὸ μέτρον ἢ ὁμοίως ἀντίκεινται, τότε εἶνε ἀδύνατον ν' ἀποκατασταθῇ μετ' ἀντικειμενικῆς ἀσφαλείας τὸ ἀρχικὸν κείμενον. Καὶ εἰς τὴν λατινικὴν ὑμνογραφίαν παρατηρεῖται ἄλλως ὁμοία ἐλευθερία τῆς ἐκδόσεως ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις [1]).

Ἐκ τούτων ἐξάγεται ὅτι νέα ἔκδοσις τῶν ὑμνογράφων καὶ ἰδίως τοῦ Ρωμανοῦ εἶνε πρωτίστη ἀνάγκη. Ἐκ τῶν εἰρημένων χειρογράφων ὁ Πίτρα ἐχρησιμοποίησεν ἐντελῶς μόνον δύο ἐνδεεστάτους, τὸν κορσινιανὸν καὶ τὸν τοῦ Τουρίνου· ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ πληροφορίαι του περὶ τῶν γραφῶν τούτου εἶνε ἀπιστεύ-

[1]) Πρϐ. G. Monod ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ περὶ τοῦ Ul. Chevalier, Revue historique 57 (1895) 113 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

του ἀναξιοπιστίας. Τοῦ ἐν Μόσχᾳ χειρογράφου εἶχε μόνον δείγματα· οἱ δύο πατμιακοὶ ἔμειναν ἀπρόσιτοι ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἀναλέκτων· τὸ πρῶτον κατὰ τὸ παπικὸν ἰωβιλαῖον (ἴδε ἀνωτέρω σ. 534) ἐξέδωκε τρεῖς ὕμνους ἐκ Πάτμου ἀντιγραφέντας ὑπό τινος τῶν ἐκεῖ μοναχῶν. Ἡ δημοσίευσις τοῦ ἐν Μόσχᾳ χειρογράφου ὑπὸ τοῦ Ἀμφιλοχίου εἶνε κατὰ τὴν πλήρη σημασίαν τῆς λέξεως ἄχρηστος (πρβ. σ. 503). Πρὸς ἔκδοσιν τοῦ Ρωμανοῦ, ἥτις κατὰ μέγα μέρος θὰ εἶνε ἀρχικὴ ἔκδοσις, ἀνάγκη ἕνεκα τούτου παρέστη ἵνα τὰ ἐκ τοῦ φοβεροῦ ναυαγίου τῶν ἀρχαίων ὑμνογράφων πολύτιμα λείψανα σώσαντα χειρόγραφα κατὰ τὸ δυνατὸν ἢ ὅλως ἀντιγραφῶσιν ἢ ἐκ νέου καθ' ὁλοκληρίαν παραβληθῶσι.

1. Ποίαν σημασίαν εἶχε κατὰ τὸν θ΄ αἰῶνα τὸ τροπολόγιον, ἐξάγεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, ἐν τῇ ὁποίᾳ οὗτος παραπονεῖται, ὅτι ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου του ἀφῄρεσαν παρ' αὐτοῦ πάντα τὰ βιβλία καὶ τὸ τροπολόγιον. Pitra, Anal. sacra I Proleg. σ. 8. Ἡ κατάργησις τοῦ τροπολογίου εἶχε τὸ ἐπιβλαβὲς ἀποτέλεσμα, ὅτι κατὰ τὴν συντόμευσιν τῶν ἀρχαίων ὕμνων κατεστρέφετο ἡ ἀκροστιχὶς καὶ ἐχάνετο τοῦ συγγραφέως τὸ ὄνομα. — Συριακὰ τροπολόγια περιγράφει ὁ W. Wright, Catalogue of Syriac Manuscripts in the British Museum 1 (1870) 280-289.

2. Ἀποσπάσματα ἀρχαιοτάτου ᾀσματαρίου, ἀλλὰ μόνον κανόνων, διασώζει ὁ κῶδιξ British Mus. Addit. Ms 26113 τοῦ θ΄ αἰῶνος. Πρβ. Catalogue of ancient mss in the British Museum. Part I, Greek, ἐν Λονδίνῳ 1881 σ. 23 ἑ.

281. Ἀνασκόπησις. Πρὸς γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος, ὅπερ ἐδέσποσε τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτῆς αἰῶνος, πιστοτέραν μαρτυρίαν παρέχουσιν οἱ ὕμνοι καὶ αἱ προσευχαὶ τοῦ λαοῦ, παρὰ αἱ διὰ πάντων τῶν μέσων τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ἐφωδιασμέναι ἐριστικαὶ πραγματεῖαι καὶ αἱ ῥητορικῶς μὲν συνυφασμέναι, ἐσωτερικῶς ὅμως πολλάκις ψυχρόταται ὁμιλίαι τῶν λογίων τῆς ὀρθοδοξίας προεστώτων. Ἡ ἐσωτερικὴ ἱστορία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἥτις παρουσιά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ζεται νῦν ὑπὸ τὸ φῶς δογματικῶν ἀγώνων καὶ καλλιεπείας κενῆς περιεχομένου, λαμβάνει ἀναγκαίαν καὶ σπουδαίαν συμπλήρωσιν διὰ τῆς θρησκευτικῆς ποιήσεως. Βεβαίως ὅμως ἀπαιτεῖται ἵνα ὁ θέλων νὰ ἐκτιμήσῃ αὐτὴν καλῶς, ἐμβαπτισθῇ εἰς τὰς πνευματικὰς τῶν χρόνων ἐκείνων περιστάσεις. Ὅστις ἤθελεν ἀποβλέψῃ εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς ὕμνους ἐκ νεωτέρας ἀπόψεως, εἴτε ῥωμαντικῆς εἴτε πραγματολογικῆς, ἤθελε κρίνῃ αὐτοὺς κακῶς. Ὅπως πάσης τέχνης αἱ βαθύταται ῥίζαι κεῖνται ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς ἐποχῇ, οὕτω καὶ ταύτης. Ὅστις δὲ ἀρνεῖται νὰ κάμῃ τὴν ὑποχώρησιν ταύτην, ἂς σκεφθῇ ὅτι καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη θύραθεν ποίησις, ἡ ὁμηρική, καταληπτὴ ἐν πολλοῖς καθίσταται μόνον μετὰ βαθεῖαν θεωρίαν τῶν πολιτιστικῶν καὶ θρησκευτικῶν αὐτῆς στοιχείων. «Ὅστις θέλει νὰ καταλάβῃ τὸν ποιητήν, πρέπει νὰ πορευθῇ εἰς τὴν χώραν τοῦ ποιητοῦ» [1]), καὶ δὴ ὄχι μόνον γεωγραφικῶς ἀλλὰ καὶ χρονολογικῶς καὶ μὲ ὅλον αὐτοῦ τὸν νοῦν καὶ τὸ αἴσθημα. Γενικώτατον χαρακτῆρα τῆς ἑλληνικῆς χριστιανικῆς ποιήσεως θεωρεῖ ὀρθότατα ὁ Γιακόμπι [2]) τὴν ἀντικειμενικὴν τάσιν, ἥτις εἶνε κληρονομία τοῦ ἀρχαίου ποιητικοῦ τρόπου, ἰδιάζει δὲ καὶ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν τῆς Δύσεως ποίησιν. Εἶνε ἡ αὐτὴ ἀντικειμενικότης, ἥτις καὶ ἐν τῇ εἰκαστικῇ τέχνῃ ἄρχει κατά τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸν μέσον αἰῶνα μέχρι μικροῦ πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰῶνος τῆς θρησκευτικῆς ἀναμορφώσεως. Ἐξέχουσάν τινα ἰδιότητα τῆς ἀρχαιοτέρας ὑμνογραφίας, τὸ δραματικὸν αὐτῆς στοιχεῖον (σ. 531 ἑ.), ὑπεδείξαμεν ἀνωτέρω. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ ἡ γενικὴ αὕτη κρίσις. Πρὸς λεπτότερον χαρακτηρισμὸν καὶ παράστασιν τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως, πρὸς διάκρισιν τῶν ἀτόμων καὶ χρόνων χρειάζεται ἐξ ὑπαρχῆς ἐργασία. Τοῦτο δὲ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐπιτυχῶς, πρὶν ἢ πληρέστερον ἐκδοθῶσιν οἱ σπουδαιότατοι αὐτῆς ἀντιπρόσωποι καὶ ἰδίως ὁ Ρωμανός.

[1]) Γερμανικὸν λόγιον: Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen.

[2]) Jacobi ἔνθ' ἀνωτ. σ. 219.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Πρὸς χαρακτηρισμὸν ἰδίως ὁ Jacobi ἔνθ' ἀνωτ. 219 ἑ. καὶ Bouvy, Études sur les origines κτλ. Περὶ τῆς θέσεως ἣν ἐν τῇ ποιήσει καθόλου κατέχει ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία πραγματεύεται ὁ Joh. Kayser, Beiträge zur Geschichte und Erklärung der ältesten Kirchenhymnen 2. Auflage, ἐν Paderborn 1881 σ. 1 - 14.

2. Ἄλλοτε ἦτο γενικῶς διαδεδομένη ἡ γνώμη ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑμνογράφοι ἐλασσοῦνται κατὰ πολὺ τῶν Λατίνων κατὰ τὸν πλοῦτον τῶν προϊόντων καὶ τὴν ποιητικὴν εὐφυΐαν· ἴδε π. χ. F. Bähr, Geschichte der römischen Litteratur 4 β΄ ἐκδόσεως ἐν Carlsruhe 1872 σ. 10 ἑ. καὶ νεωστὶ ἔτι Alzog, Grundriss der Patrologie δ΄ ἐκδ. ἐν Freiburg im Br. 1888 σ. 542. Τοῦτο δὲ ἠδύνατό τις νὰ παρίδῃ, ἐφόσον τὰ ἑλληνικὰ ᾄσματα γνωστὰ ἦσαν μόνον ἐκ τῶν ἠκρωτηριασμένων ἐντύπων κειμένων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ ἐκ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Daniel. Ἀλλ' ὅταν γίνωσι γνωστὰ τὰ παμπληθῆ ἀρχαῖα ἔργα πλήρη καὶ ὑπὸ μορφὴν εὔκολον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, τότε θὰ τεθῇ τοὐλάχιστον ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὴν λατινικὴν ἡ ἑλληνικὴ παραγωγὴ κατά τε τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν καὶ ποικιλίαν. Τότε ἴσως θὰ εἶνε δυνατὸν καὶ νὰ ἐρευνηθῇ, ποία ἐκ τῶν δύο λογοτεχνιῶν παρουσιάζει ἐν συνόλῳ περισσοτέραν πρωτοτυπίαν καὶ ποιητικὴν ἀξίαν.

Β. Η ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ.

282. Ἱστορικὴ προθεωρία. Βραχὺς λόγος περὶ τῶν μετρικῶν τύπων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως εἶνε τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαῖος, καθόσον περὶ αὐτῶν δὲν ἐδόθησαν ἐξηγήσεις οὔτε ἐν τῷ περὶ μετρικῆς σχεδιάσματι τοῦ ἐγχειριδίου τῆς κλασικῆς ἐπιστήμης[1]) οὔτε ἐν τοῖς ἐκτενεστέροις περὶ μετρικῆς συγγράμμασι. Πρὸς κατανόησιν τοῦ θέματος σπουδαῖον εἶνε νὰ ἐπιθεωρήσωμεν

[1]) Ἀποτελεῖ τὸν Α΄ τόμον τοῦ Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατ' ἀρχὰς ἱστορικῶς, πῶς κατὰ διαφόρους καιροὺς ἐκρίθη ὁ ῥυθμικὸς τύπος. Κατὰ παράδοξον τρόπον ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἄγνωστοι παρέμειναν εἰς τοὺς δυτικοὺς λογίους οἱ μετρικοὶ νόμοι, ἐφ' ὧν ἐβασίσθησαν οἱ Ἕλληνες ὑμνογράφοι, ἂν καὶ ἐφηρμόζοντο οὗτοι ἀδιαλείπτως ἐν τῇ ποιητικῇ τῶν Ἑλλήνων. Ὅπως ὁ Βαυαρὸς Ἰησουίτης Σίμων Βάγγνερεκ[1]) διεβεβαίου, ὅτι αἱ ἄπειροι τῶν μηναίων ᾠδαὶ συνίσταντο ἁπλῶς ἐκ πεζοῦ λόγου, ὅπως ὁ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάγματος Γκρέτσερ ἦλθεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ μόνος ἐν τούτοις κρατῶν νόμος εἶνε ἡ αὐθαιρεσία, οὕτω καὶ κατόπιν ἔτι ὁ Ἱππόλυτος Μαράτσι, ὅστις ἐνησχολήθη πολὺ περὶ τὸν ὑμνογράφον Ἰωσήφ, καὶ ὁ καρδινάλιος Κουερίνι, ὅστις πολλοὺς ὕμνους μετέφρασε, δὲν ἀνεκάλυψαν οὐδὲ ἴχνος στίχου ἐν τῷ αἰνιγματώδει τούτῳ τῆς λογοτεχνίας γένει. Αἱ ἐξηγητικαὶ ἀπόπειραι τοῦ Γάλλου Βενεδικτίνου Δὸμ Τουσταὶν καὶ ἄλλων λογίων ἐναυάγησαν εἰς τὴν προκατάληψιν, ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει ἔπρεπε νὰ ζητηθῶσι κλασικὰ μέτρα[2]). Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ψηλαφήσεις ταύτας πρὸς ἀνακάλυψιν εἴδους τινὸς στίχου εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ τῶν Ἑλλήνων ἄσματα, δὲν ἐξῆλθον τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἡ μορφὴ αὐτῶν εἶνε πεζή. Τοιουτοτρόπως δὲ αὐτὸς ἔτι ὁ σοφὸς Λ. Φρ. Τᾶφελ ἐξέδωκε δύο κανόνας τοῦ Εὐσταθίου καὶ ὁ Ἰω. Κλάσσεν κανόνα εἰς τὸν ὁμολογητὴν Θεοφάνην ὡς πεζὸν κείμενον[3]). Καὶ ἀφοῦ δὲ τοῦ Πίτρα ἡ ὑμνογραφία ἐξεδόθη, ἐνόμιζεν ἔτι ὁ Π. Γκαγκάριν, ὅτι στίχους τοιούτους, οἵτοι εἶνε οἱ τῶν ὑμνογράφων, ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ εἰς τὸ ἐπίσημον μέρος τῆς ἐφημερίδος Moniteur, διαβεβαιῶν ῥητῶς: ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑμνογράφοι ἔγραψαν πεζὸν λόγον[4]). Καὶ τοῦτο μὲν δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἰδιοτροπία ἀμαθοῦς· ἀλλὰ καὶ ἐν ἔτει 1879, ὅταν ἤδη εἶχον

[1]) Simon Wangnereck, Pietas Mariana, ἐν Μονάχῳ 1647. Praef. σ. 32.

[2]) Pitra, Hymnographie σ. 3 ἑ.

[3]) Eustathii opuscula. ἐν Φραγκφόρτῃ 1832 σ. 36 ἑ. 166 ἑ. Theophanis Chronographia ex recensione Io. Classeni I. s. XLIII ἑ.

[4]) Stevenson 489.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δημοσιευθῇ ἡ ἀνθολογία τοῦ Κρίστ καὶ Παρανίκα καὶ τὰ ἀνάλεκτα τοῦ Πίτρα, οὐδεὶς ἦσσον σημαίνων ἀνὴρ ἢ ὁ Σάθας, ἐθεώρει τὴν μορφὴν τῶν ὕμνων ὡς ἄλυτον αἴνιγμα [1]). Καὶ εἰς τοὺς τελευταίους ἔτι χρόνους πολλάκις ἐξεδόθησαν κανόνες, λόγου χάριν ὑπὸ Λ. Πέρτς [2]), Ε. Λεγράνδ [3]), Χρ. Λοπάρεφ [4]), ὡς πεζὰ κείμενα χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν τὸ μέτρον. Ὁμοίως τὴν σφαλερὰν γνώμην, ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει ὑπολανθάνουσι μέτρα ἀρχαῖα τοῦ Ἀλκαίου, τῆς Σαπφοῦς, τοῦ Φερεκράτους καὶ ἄλλων, προσπαθοῦσι νὰ στηρίξωσιν ἔτι σήμερον Ἕλληνές τινες, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ κλασικισμοῦ διατελοῦντες [5]). Πραγματικῶς ὅμως ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ὑποτιθέμενον αἴνιγμα εἶχε δοθῇ πρὸ πολλοῦ. Ἤδη ἐν ἔτει 1830 εἶχεν ἀναγνωρίσῃ ὁ λόγιος Ἕλλην Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος τὴν κατασκευὴν τῶν στροφῶν βοηθείᾳ τῆς μελῳδίας [6]). Ἀλλ' εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ οὐδεὶς ἔδωκε προσοχήν. Ἀνεξκρτήτως ἀπὸ τοῦ Οἰκονόμου κατώρθωσεν ἔπειτα νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν πλήρη γνῶσιν τῆς μορφῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ὁ Φ. Ι. Μῶνε, εἰδημονέστατος κριτὴς τῆς μεσαιωνικῆς λατινικῆς ποιήσεως, ἐγκύψας εἰς τὴν με-

[1]) Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν σελ. ρν': «Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ταῦτα ᾄσματα ἦσαν ἐν ἀρχῇ ἔμμετρα ἢ τοὐλάχιστον ἔρρυθμα, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἀπαρχαιωθέντος τοῦ μέτρου (!) ἐγράφοντο ἐν πεζῇ συνεχείᾳ καὶ ὡς τοιαῦτα περιῆλθον ἡμῖν, οὐδενὸς μέχρι τοῦδε δυνηθέντος νὰ μαντεύσῃ τὸ μέτρον ἢ τὸν παλαιὸν ῥυθμὸν αὐτῶν.» [Ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης γνωρίζει ὅτι ἡ ψαλμῳδία τῶν κοντακίων παρακολουθεῖ λίαν εὐλήπτως τὸν ῥυθμὸν τοῦ ποιήματος. Σ. Μ.].

[2]) L. Pertsch, ἐν Blätter für Hymnologie 1889 Nr 2—4.

[3]) E. Legrand, ἐν Revue des Études gr. 5 (1892) 420—426. Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 2, 343.

[4]) Chr. Loparef, Βίος τοῦ ἁγίου καὶ δικαίου Εὐδοκίμου, ἐν τοῖς ῥωσσ. Μνημείοις ἀρχαίων συγγραφέων, τεύχει 96, ἐν Πετρουπόλει 1893 σ. 24 ἑ. Πρβ Βυζαντ. Δελτ. 3, 425.

[5]) Οὕτω π. χ. ὁ Παν Γριτσάνης, Στιχουργικὴ τῆς καθ' ἡμᾶς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἀντιπαράθεσις τῶν στίχων ταύτης πρὸς τοὺς τῆς ἀρχαίας μετὰ σχετικῆς προσθήκης περὶ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς ἡμετέρας ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Γ. Τήνιος 1891 σελ. 152 καὶ Γ. Μιστριώτης, Ἑλληνικὴ γραμματολογία 1 (ἐν Ἀθήναις 1894) 728 ἑ.

[6]) Περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν Πετρουπόλει 1830 σ. 667—669. Πρβ. W. Meyer ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 364.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λέτην τῶν ἑλληνικῶν λειτουργικῶν βιβλίων. Ἀνεξαρτήτως δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Οἰκονόμου καὶ ἀπὸ τοῦ Μῶνε, ὁ καρδινάλιος Πίτρα ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ μετρικοῦ χαρακτῆρος τῶν ὕμνων, ἂν καὶ τὰ κατὰ μέρος δὲν διέκρινε τόσον σαφῶς ὅσον ὁ Μῶνε. Τέλος ὁ Βιλχ. Κρίστ καὶ ὁ Βιλχ. Μέϋερ προήγαγον ὑπὲρ πάντας τὴν γνῶσιν τῶν μελῳδιῶν καὶ τῆς κατασκευῆς τῶν στροφῶν.

Περίεργον ἐφάνη εἰς τοὺς ἐρευνητὰς τοῦτο ἰδίως, ὅτι αὐτοὶ οἱ Βυζαντηνοί, καθὰ φαίνεται, ἐξέλαβον τοὺς ὕμνους ὡς πεζὸν λόγον. Ὁ Σουΐδας καὶ οἱ ὑπομνηματισταὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως λέγουσι ξηρῶς, ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα εἶνε γεγραμμένα καταλογάδην, πεζῷ λόγῳ [1]). Ἀλλὰ θὰ ἦτο παντάπασιν ἄτοπον, ἂν ἐκ τούτου ἠθέλομεν εἰκάσῃ, ὅτι οἱ Βυζαντηνοὶ εἶχον ἀπολέσῃ τὴν γνῶσιν τῆς ἐμμέτρου τῶν ὕμνων κατασκευῆς. Τοῦτο ἀναιρεῖ ἤδη τὸ ὅτι καὶ πρώην πολλάκις καὶ νεωστὶ ἔτι (σελ. 567) νέοι ὕμνοι ἐποιήθησαν μὴ προσκρούοντες εἰς τὰ μέτρα ταῦτα. Ἀπὸ τοὺς Βυζαντηνοὺς ἔλειπεν ὄχι τοῦ πράγματος ἡ γνῶσις, ἀλλ' ὁ κατάλληλος ὅρος πρὸς χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ. Ὁ δὲ λόγος κεῖται εἰς τὴν γενικὴν κατάστασιν τοῦ σχολείου καὶ τῆς λογοτεχνίας. Ὅπως δηλονότι εἰς τὴν ἱστορίαν, γραμματικήν, φιλοσοφίαν, ῥητορικὴν καὶ ἄλλους κλάδους τῆς ἐπιστήμης, οὕτω καὶ εἰς τὴν μετρικὴν καὶ προσῳδίαν οἱ Βυζαντηνοὶ ἐδεσμεύοντο ἐντελῶς ὑπὸ τῆς παλαιᾶς σχολειακῆς παραδόσεως· ἕνεκα τούτου πραγματικῶς ἔμμετρον λόγον ἐθεώρουν μόνον τὸν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τοιοῦτον, ἤτοι τὴν προσῳδιακὴν ποίησιν. Ἕνεκα τῆς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων θεμελιουμένης παιδεύσεως αὐτῶν ἡ ἔννοια τῆς ποιήσεως ἦτο τόσον συναφὴς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀρχαίας προσῳδίας, ὥστε οὐδ' ἀνελογίσθησαν νὰ μεταφέρωσιν αὐτὴν καὶ εἰς τὰ ῥυθμικὰ ποιήματα. Χαρακτηρίζοντες λοιπὸν αὐτὰ ὡς πεζὸν λόγον, ἀντιθέτουσι μόνον εἰς τὴν ἀρχαίαν μετρικήν, διότι ταὐτοχρόνως ὑποδεικνύουσι πολλαχοῦ, ὅτι τὸν «πεζὸν» τοῦτον

[1]) Πρβ. Stevenson 491 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λόγον διακρίνει τῶν συλλαβῶν ὁ ἀριθμός, ὁ τόνος τῶν λέξεων καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία, ἐν ἀντιθέσει ἄρα πρὸς τὰ συνήθη πεζά [1]). Ἐὰν ἐθεώρουν τοὺς ὕμνους πραγματικῶς ὡς πεζὰ κείμενα, δὲν θὰ ὠνόμαζον τοὺς συγγραφεῖς αὐτῶν μελῳδούς, ψάλτας καὶ ποιητάς. Θεωρητικῶς οἱ αἰσθητικοὶ τῶν Βυζαντηνῶν δὲν ἀνεγνώριζον τὴν ῥυθμικὴν ποίησιν οὔτε ὡς ποίησιν οὔτε ὡς πεζὸν λόγον, ἀλλ' ὑπελάμβανον ὥς τι ἐν μέσῳ ἀμφοτέρων κείμενον, ὅπερ δὲν ἀνεύρισκον μεταξὺ τῶν παλαιόθεν παραδεδομένων λογοτεχνικῶν γενῶν· διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἔργα ταῦτα ἦσαν δι' αὐτοὺς καταλογάδην γεγραμμένα, οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν ὅμως ἦσαν οὐχ ἧττον ποιηταί. Ἀλλὰ διατί δὲν ἐφρόντισαν οἱ Βυζαντηνοὶ μετρικοὶ καὶ ὑπομνηματισταὶ νὰ ἐξηγήσωσιν ἀκριβέστερον καὶ σαφέστερον τὴν ῥυθμικὴν μορφήν; Καὶ τοῦτο ἔχει εὔκολον τὴν ἀπάντησιν. Ὅπως οἱ γραμματικοὶ αὐτῶν ἀνεσκάλευον μόνον τῆς ἀρχαιότητος τὴν γλῶσσαν, τὸ σύγχρονον ἰδίωμα θεωροῦντες ἀνάξιον ἐπιστημονικῆς πραγματείας, τοῦτ' αὐτὸ ἔπραξαν καὶ οἱ μετρικοί. Ὑπεμνημάτιζον καὶ ἐξήγουν μόνον τὴν προσῳδιακὴν ποίησιν· ὅ,τι δὲ ἐξήρχετο τοῦ κύκλου τοῦ Ἡφαιστίωνος, καὶ ἰδίως πᾶν ὅ,τι εἰς τοὺς ῥυθμοὺς ἀνάγεται, ἐθεωρεῖτο ἀφ' ἑαυτοῦ νοούμενον καὶ τετριμμένον. Συνέβη λοιπὸν καὶ ἐνταῦθα κυρίως εἰπεῖν τὸ αὐτό, ὅπερ πανταχοῦ παρατηρεῖται ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ. Ἡ ἀνατομικὴ διαμέλισις τῶν ἔργων, ἡ διατύπωσις τῶν νόμων αὐτῶν, ἡ ἱστορικὴ τοποθέτησις καὶ ἡ ἐπίθεσις τῶν οἰκείων τίτλων εἰς ἑνὸς ἑκάστου τὴν θέσιν, συντόμως εἰπεῖν ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπίγνωσις ἔρχεται, εὐτυχῶς!, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἱκανὸν χρόνον μετὰ τὰ δείγματα τῆς μεγαλοφυοῦς ἐφευρέσεως καὶ τῆς ἀκμῆς. Ἐὰν δὲν διεκόπτετο ἐν Βυζαντίῳ ἐξαίφνης πᾶς ὁ λογοτεχνικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς βίος ἕνεκα τῆς πολιτικῆς καταστροφῆς, πιθανῶς ἐκεῖ ἤθελε καταγάγῃ ἡ ἐπιστημονικὴ πραγματεία τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως τοὺς πρώτους αὐτῆς θριάμβους.

[1]) Τοῦτο ὑποδεικνύει ὁ ὑπ' αὐτῶν διδόμενος ὁρισμὸς τοῦ εἱρμοῦ (ἴδε § 284). Πρβ. Pitra, Anal. sacra I Proleg. 47 ἑ, Stevenson 495 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πραγματικῶς ἐν τῇ ποιήσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων οἱ μελῳδοὶ ὄχι μόνον αὐστηρότατα ἠκολούθουν ὡρισμένους κανόνας, ἔγραφον ἄρα οὐχὶ ἐν ἐλευθέρῳ καὶ ἀδεσμεύτῳ, ἀλλ' ὑπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ μέτρου συνεχομένῳ λόγῳ (vincta, non soluta oratione), ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τέχνην αὐτὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων λυρικῶν ἐπανέστρεφον, γινόμενοι ποιηταὶ ὑπὸ τὴν διπλῆν ἔννοιαν, ποιοῦντες ὄχι μόνον ἔπη καθ' ὡρισμένα μετρικὰ σχήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλη εἰς αὐτὰ ἐπινοοῦντες. Τοῦτο μάλιστα τὸ δεύτερον ἦτο παρὰ πολλοῖς ἐξ αὐτῶν τὸ σπουδαιότερον, διὸ καὶ μελῳδοὶ ἐκλήθησαν. Ἀλλ' ἡμεῖς μελετῶντες νῦν τὰ βυζαντηνὰ ᾄσματα καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους εἴμεθα εἰς πολὺ καλλιτέραν θέσιν ἢ σπουδάζοντες περὶ τοὺς ἀρχαίους λυρικοὺς καὶ μελικούς. Διότι γνωρίζομεν μὲν ὅτι ὁ Ἀλκμὰν καὶ ὁ Πίνδαρος ἔγραψαν καὶ τὰ μουσικὰ σημεῖα τῶν χορικῶν αὐτῶν ᾀσμάτων, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς διεσώθησαν μόνον αἱ λέξεις καὶ οὐχὶ τὰ μέλη, τὴν ἔλλειψιν δὲ ταύτην δὲν δύνανται ν' ἀναπληρώσωσιν ἐπαρκῶς οὐδὲ οἱ ἐν Δελφοῖς εὑρεθέντες μελοποιημένοι ὕμνοι. Ἐνῷ εἰς τὰ χειρόγραφα τῶν βυζαντηνῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾀσμάτων διεσώθησαν καὶ πάμπλειστα μέλη, τουτέστι τὰ νεύματα (μουσικὰ σημεῖα) τῶν μελῳδιῶν. Ταῦτα διαφέρουσι καὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου εὐρωπαϊκοῦ συστήματος, καθόσον ὑποδεικνύουσι μόνον πόσον βαρύτερος ἢ ὀξύτερος εἶνε ὁ ἀκόλουθος τόνος ὡς πρὸς τὸν προηγούμενον· ἀλλὰ διὰ τῶν θεωρητικῶν κανόνων τῶν μουσουργῶν τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῆς σήμερον ἔγιναν τόσον σαφῆ, ὥστε ἄνευ δυσκολίας δύνανται νὰ μεταγραφῶσιν εἰς τὰ σημερινὰ σημεῖα.

Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν εἰς τὰ μέτρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἀναφερομένων μελετῶν πρβ. πρὸ πάντων W. Meyer, Pitra, Mone und die byzantinische Strophik, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1896 σ. 49-66. Ἔτι δὲ τὴν λοιπὴν ἐν σελ. 503 ἑ. παρατεθεῖσαν βιβλιολογίαν.

283. Γενικὴ ἐξήγησις. Ἡ ἀρχή, ἐφ' ἧς θεμελιώνεται ἡ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρυθμικὴ ποίησις, εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν καὶ ὁ τόνος τῶν λέξεων. Αἱ συλλαβαὶ ἀριθμοῦνται ἄνευ σχέσεως πρὸς τὴν μακρότητα καὶ βραχύτητα. Ἡ χασμῳδία ἐπιτρέπεται ἄνευ περιορισμῶν καὶ ἡ ἔκθλιψις ἀμελεῖται σχεδὸν παντελῶς· τοῦτο σχετίζεται πρὸς τὸν ἀργόν, μηκύνοντα τὰς συλλαβὰς καὶ τὰς λέξεις διαχωρίζοντα ἀπαγγελτικὸν τρόπον. Διαφορὰ ὀξείας καὶ περισπωμένης, ἣν ἠγνόει πλέον ἡ ζῶσα γλῶσσα, δὲν ὑπάρχει. Ἡ ὁμοιότης τοῦ τονισμοῦ φυλάσσεται ἀπαραβάτως ἰδίως ἐν τέλει τῶν στίχων. Ἀλλὰ τὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ποίησιν σχέσιν δὲν πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν τοιαύτην, ὥστε νὰ θεωρήσωμεν τοὺς ἀρχαίους στίχους καὶ τὰς στροφὰς ἁπλῶς κατὰ τὴν νέαν ἀρχὴν μεταπεποιημένα. Διότι καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ρυθμικὴ ποίησις βαδίζει ἰδίαν καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἀνεξάρτητον ὁδόν. Πόδας ὡρισμένους δὲν ἀκολουθεῖ. Διὰ δὲ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ἰσοστίχου διακρίνεται οὐσιωδῶς καὶ ἀπὸ τῶν βραδύτερον ἐμφανισθέντων πολιτικῶν στίχων, οἵτινες ὁμοίως θεμελιοῦνται ἐπὶ τοῦ τόνου. Δὲν ὁμοιάζει οὐδὲ πρὸς τὰ ἰσόστιχα λατινικὰ καὶ τὰ νέα προτεσταντικὰ ᾄσματα. «Ἐνῷ ταῦτα περιστρέφονται εἰς ἁπλουστάτους τύπους καὶ ἀκολουθοῦσιν ὡρισμένους πόδας καὶ εἴδη στίχων, οἱ Ἕλληνες κατέρριψαν πάντα φραγμόν. Σπάνιαι εἶνε ἁπλαῖ στροφαί, συχνότεραι δὲ αἱ ἐκτενεῖς, αἵτινες ἀνέρχονται εἰς εἴκοσι καὶ περισσοτέρους βραχεῖς στίχους, ὧν ἕκαστος πάλιν δύναται νὰ παραλλάσσῃ κατὰ τὴν θέσιν τοῦ τόνου, ὥστε τοὺς τύπους τούτους δυνάμεθα νὰ συγκρίνωμεν πρὸς τὰς ἐλευθέρας στροφὰς τῶν λυρικῶν ποιητῶν τοῦ ιϐ' καὶ ιγ' αἰῶνος, πρὸς πολλὰ ᾄσματικὰ μελοδραμάτων ἢ καὶ πρὸς τὰ διθυραμβοειδῆ ποιήματα τοῦ Γκαῖτε, ὁποῖα εἶνε τὰ «Gränzen der Menschheit» ἢ «Der Strom». Ὁ δημιουργήσας τὴν μελῳδίαν ταύτην δὲν ἤθελε ν' ἀποδώσῃ ὡρισμένους πόδας καὶ στίχους, ἀλλ' ἠκολούθει ἐλευθέρως τὸ μουσικὸν αἴσθημα· τοῦτο καὶ μόνον ὥριζε τὴν θέσιν τοῦ τόνου καὶ τὸ μῆκος τῶν βραχέων στίχων καὶ τὴν σύνθεσιν αὐτῶν εἰς μακροὺς καὶ εἰς τὸ ὅλον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μιᾶς στροφῆς (οἶκος)[1]. Πρὸς παράστασιν τούτου ἐναργῆ παραθέτω τὸ προοίμιον τοῦ περιφήμου εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ, σημειῶν τοὺς βραχεῖς στίχους δι' ἀστερίσκου:

Ἡ παρθένος ★ σήμερον ★ τὸν ὑπερούσιον τίκτει
Καὶ ἡ γῆ ★ τὸ σπήλαιον ★ τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει
Ἄγγελοι ★ μετὰ ποιμένων ★ δοξολογοῦσιν
Μάγοι δὲ ★ μετὰ ἀστέρος ★ ὁδοιποροῦσιν
Δι' ἡμᾶς γὰρ ★ ἐγεννήθη ★ παιδίον νέον ★ ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

⏑ ⏑ – ⏑ ★ – ⏑ – ★ – – ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑
⏑ ⏑ – ★ ⏑ – ⏑ – ★ – – ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑
– ⏑ – ★ – – ⏑ – ⏑ ★ – – ⏑ – ⏑
– ⏑ – ★ – – ⏑ – ⏑ ★ – – ⏑ – ⏑
⏑ ⏑ – ⏑ ★ ⏑ ⏑ – ⏑ ★ ⏑ – ⏑ – ⏑ ★ ⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ –

Ἐκ τοῦ νέου τούτου μέτρου δὲν λείπει οὔτε μαλακότης οὔτε ποικιλία καὶ ἀκρίβεια. Αἱ στροφαὶ ἄλλοτε μὲν βαίνουσι σοβαρῶς πρὸς τὰ πρόσω, ἄλλοτε δὲ μετὰ μεγάλης ὁρμῆς καταφέρεται κῦμα ὁλόκληρον μικρῶν στίχων. Ἀλλ' ἡ κατανομὴ τῶν στίχων δὲν εἶνε ὅλως αὐθαίρετος. Οἱ ποιηταὶ γνωρίζουσι πολὺ καλά, ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω δείγματος, πῶς νὰ εἰσάγωσι παῦσίν τινα καὶ εἰς τὸ νόημα μεθ' ἕκαστον στίχον. Ζήτημα ματαιόσχολον εἶνε ποία ἐκ τῶν ποιήσεων εἶνε προτιμητέα, ἂν ἡ προσῳδιακὴ ἢ ἡ ῥυθμική. Ἐνταῦθα συμβαίνει τὸ αὐτὸ ὅπερ καὶ μὲ τὰς περιόδους ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γλωσσῶν· δίκαιον ἔχει τὸ ὑφιστάμενον· λογικόν, ὡραῖον καὶ καλὸν εἶνε τὸ πραγματικόν. Ἀφοῦ ἐξέλιπον τὰ προαπαιτούμενα εἰς τὴν προσῳδιακὴν ποίησιν, ἀπέβη αὕτη ὄργανον ἀμβλὺ καὶ ἄχρηστον. Ἐν τῇ νέᾳ ἀτμοσφαίρᾳ τῆς ἀπαγγελίας τῆς γλώσσης ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ μόνον ἡ ἐπὶ τοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων στηριζομένη ποίησις.

[1]) W. Meyer 328 ἑ, παρὰ τοῦ ὁποίου παραλαμβάνομεν καὶ τὸν τύπον τῆς στροφῆς: Ἡ παρθένος σήμερον. Ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα τῆς κατανομῆς τῶν βραχέων στίχων κατὰ τὸν τύπον τοῦτον ἔχω καὶ ἐγὼ μετ' ἄλλων ἔτι ἀμφιβολίας τινάς. Πρβ. H. Grimme σ. 88.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

284. Εἱρμός. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως ἐδημιούργησεν ἡ ἀκμαία τῶν μελῳδῶν ἐφευρετικότης ἀπίστευτον ἀριθμὸν νέων στροφῶν καὶ ἀντιστοίχων μελῳδιῶν. Τοῦτο ἦτο καλόν, ἂν κρίνωμεν αἰσθητικῶς καὶ λογοτεχνικῶς· ἀλλ' ἐν τῇ πράξει δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξωσι τόσα πλήθη διαφοροτρόπων μελῳδιῶν, σκοτίζοντα καὶ τὸ ὀξύτατον μνημονικόν· διὸ ταχέως ἤρχισαν νὰ ποιῶσι νέα ἄσματα κατά τι ὑπάρχον ἤδη δημοτικὸν πρότυπον. Αὕτη ἡ πρότυπος στροφὴ καλεῖται εἱρμός. Διὰ τοῦτο ὁ ἀγνώστου ἐποχῆς γραμματικὸς Θεοδόσιος [1]), δίδει τὴν ἑξῆς ὁδηγίαν: Οἷον ἐάν τις θέλῃ ποιῆσαι κανόνα, πρῶτον δεῖ μελίσαι τὸν εἱρμόν, εἶτα ἐπαγαγεῖν τὰ τροπάρια, ἰσοσυλλαβοῦντα καὶ ὁμοτονοῦντα τῷ εἱρμῷ καὶ τὸν σκοπὸν ἀποσώζοντα. Ὥστε τὰ τροπάρια πρέπει νὰ φυλάττωσι τὸ σχῆμα τῆς ὑποδειγματικῆς στροφῆς κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ τὸν τόνον. Διὰ τοῦτο εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἀσματάρια τῶν Δυτικῶν καὶ εἰς τὰ τῶν γερμανῶν σπουδαστῶν, σημειοῦται ἐν ἀρχῇ νέας στροφῆς «Πρὸς τὸ (ἡ μελῳδία), π. χ. πρὸς τὸ Ἐπεφάνης. Οἱ σπουδαιότατοι εἱρμοὶ συνήχθησαν εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον, εἱρμολόγιον, ὅπερ πολλάκις τύποις ἐξεδόθη· χειρόγραφον εἱρμολόγιον περιέχουσι π. χ. οἱ πατμιακοὶ κώδικες 54 καὶ 55, ὁ βιεννατῖος θεολογικὸς ἑλληνικὸς 285 φύλλ. 264 - 304ᵛ, βιεννατῖος συμπληρ. ἑλλ. 100.

Πρβ. τὴν ἐν Α' τόμου σελ. 759 σημειωθεῖσαν πραγματείαν τοῦ Ζωναρᾶ περὶ τῶν ὀνομάτων κανών, εἱρμός, τροπάριον, ᾠδὴ καὶ ἐν σελ. 763 βιβλιολογίαν.

285. Οἱ κύριοι τύποι. Δύο εἶνε οἱ σπουδαιότατοι τύποι ἐκ τῶν διαφόρων τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως. Ὁ μὲν εἷς σύγκειται ἐξ

[1]) Πρβ. ἀνωτ. σ. 568. Πρὸς ἐξήγησιν πρβ. Pitra, Anal. sacra I Proleg. σ. 47. — Christ ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1870 II 100 ἑ. καὶ Anthologia Proleg. σ. 60. — Stevenson 504. — W. Meyer 328. — Bouvy. 219, 258, 270 — Kawczynski 147 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἴκοσι, τριάκοντα καὶ περισσοτέρων ὁμοίων στροφῶν, ὧν προτάσσεται ὡς προοίμιον μία, σπανιώτερον δύο, πολὺ σπανίως τρεῖς μικρότεραι στροφαί. Πᾶσαι αἱ στροφαὶ ἔχουσι τὸ αὐτὸ ἐξ ἑνὸς ἢ δύο βραχέων στίχων συνιστάμενον ἐφύμνιον. Ἡ συνήθης τῶν τοιούτων ᾀσμάτων ὀνομασία εἶνε κοντάκιν ἢ κοντάκιον· ἡμεῖς κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Β. Μέγερ ὀνομάζομεν αὐτὰ ὕμνους. Μία ἑκάστη τῶν στροφῶν ὀνομάζεται τροπάριον [1]) ἢ οἶκος. Τοῦ ἄλλου δὲ εἴδους τὰ ᾄσματα, οἱ κανόνες, συνίστανται ἐξ ὀκτὼ ἢ ἐννέα διαφόρων ᾀσμάτων, ὧν ἕκαστον εἶχεν ἰδίαν κατασκευὴν καὶ συνίστατο κατ' ἀρχὰς ἐκ περισσοτέρων στροφῶν, κατόπιν δὲ ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων[2]). Τὰ ἐννέα κατ' ἀριθμὸν ᾄσματα ἀντιστοιχοῦσι προδήλως εἰς τὰ ἐννέα ᾄσματα τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ ὁποῖα ἐψάλλοντο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Οἱ κύριοι τοῦ εἴδους τούτου ἀντιπρόσωποι εἶνε ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Κοσμᾶς.

1. Κοντάκιον σημαίνει μικρὸν κοντόν, ῥαβδίον. Τὸ ὄνομα ἐδήλου κατ' ἀρχὰς τὸ ῥαβδίον (rotulus), περὶ ὃ ἐτυλίσσετο ὁ πάπυρος. Λειτουργικοὶ πάπυροι σωζόμενοι ἔτι ἀπαριθμοῦνται ὑπὸ V. Gardthausen, Griechische Paläographie (1879) σ. 59. Ἡ αὐτόθι ἐκφραζομένη γνώμη, ὅτι ἀπὸ τοῦ ιβ΄ αἰῶνος εἰσήχθη ἡ συνήθεια τῆς ἀναγνώσεως τῆς λειτουργίας ἀπὸ κυλίνδρου παπύρου ἐπὶ τὸ μεγαλειότερον, δὲν εἶνε ὡς φαίνεται ὀρθή. Ἤδη τὸ ἀρχαῖον καὶ δημῶδες ὄνομα κοντάκιον καθιστᾷ πιθανὸν ὅτι τὸ ἔθιμον εἶνε παλαιότερον καὶ πραγματικῶς ἔχομεν λειτουργικὰ βιβλία ἐν εἴδει κυλίνδρων παπύρου (εἰλητάρια) ἐκ χρόνων πολὺ παλαιοτέρων. Π. χ. τὸ ἐν Ἄθῳ μοναστήριον τῆς μεγάλης Λαύρας κέκτηται πεντήκοντα περίπου τοιαῦτα χειρόγραφα, ὧν τὸ νεώτατον προέρχεται ἐκ τοῦ ι΄ αἰῶνος. Πρβ. Ἀλ. Λαυριώτην ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ 13 (1893) 170-172 (ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3, 198). Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως πρβ. Th. Birt,

[1]) Πρβ. Bouvy 221 ἑ.

[2]) Πρβλ. Christ ἐν Sitzungsberichte der bayer, Akad. 1870 II 94 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Das antike Buchwesen σ. 24 ἑ. καὶ J. Perles ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 573. Ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἡ λέξις ἔλαβε καὶ εὐρυτέραν σημασίαν· ἐν κώδικι παρισιανῷ ἑλληνικῷ 1143 τοῦ ιγ΄ αἰῶνος φύλ. 1-210 κεῖται ἀνθολογία ἀσκητικοῦ ἠθικοῦ περιεχομένου, ἧς τὰ τμήματα ὀνομάζονται κοντάκια, ταῦτα δὲ ὑποδιαιροῦνται εἰς κεφάλαια. Ὁμοίαν σημασίαν ἔχει ἡ λέξις καὶ ἐν γραμματικῷ τινι συγγράμματι· πρβ. ἀνωτέρω σ. 370.

2. Οἶκος· ἡ λέξις ἐξηγεῖται ἴσως ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης, ἐν ᾗ «οἶκος» σημαίνει τὸ ᾆσμα. Πρὸς τοῦτο παραβλητέον τὸ ἰταλικὸν stanza (διαμονή, δωμάτιον, στροφή), ἐν ᾗ λέξει ἔχομεν τὴν αὐτὴν μετάβασιν τῆς σημασίας. Πρβ. F. Diez, Wörterbuch der romanischen Sprachen ε' ἐκδόσεως σ. 307. — F. G. A. Mullach, Conjectaneorum Byzantinorum libri duo, ἐν Βερολίνῳ 1852 σ. 16-29 (περὶ τῶν ὅρων οἶκος καὶ κουκούλλιον). — O. Crusius, Stesichoros und die epodische Composition in der griechischen Lyrik, Commentationes philologae für Otto Ribbek, ἐν Λειψίᾳ 1888 σ. 14-16 (περὶ τῶν ὅρων οἶκος, κοντάκιον, κουκούλλιον). — Fr. Hanssen ἐν Philologus, Supplementband 5 (1889) 218 σημ. — Περί τινος ἐσφαλμένης ἑρμηνείας τοῦ οἶκος ἴδε ἀνωτ. σ. 531.

286. Ἐφύμνιον. Ἐν τέλει τῶν στροφῶν ἐπαναλαμβάνεται συνήθως ἓν ἐφύμνιον. Τὸ ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ ψαλλόμενον τοῦτο μέρος ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι ἐν αὐτῷ πιθανῶς κεῖται τὸ πρῶτον σπέρμα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ᾄσματος. Ἀξία προσοχῆς εἴδησις περὶ τούτου κεῖται ἐν τῷ περὶ θεωρητικοῦ βίου τοῦ Φίλωνος. Ἐν αὐτῷ εἰκονίζει τὸν βίον ἰουδαϊκῆς τινος αἱρέσεως, τῆς τῶν θεραπευτῶν, ὧν τὰ δόγματα ἀπῄτουν ἀσκητικὴν τῆς σαρκὸς καταφρόνησιν καὶ καθαρὰν τοῦ Θεοῦ θεωρίαν [1]), καὶ περιγράφει πλὴν ἄλλων θρησκευτικήν τινα αὐτῶν συνάθροισιν. Εἷς τις ἔψαλλε πρῶτον ὕμνον πρὸς τὸν Θεόν, «μεθ' ὃν καὶ οἱ ἄλλοι κατὰ τάξεις

[1]) Πρβ. W. Meyer 374 ἑ. — Περὶ τῶν Θεραπευτῶν, οὓς ὁ Εὐσέβιος καὶ ἄλλοι ἐθεώρουν ὡς χριστιανούς, πληροφορεῖ νῦν ἄριστα ὁ P. Wendland. Die Therapeuten und die philonische Schrift vom beschaulichen Leben, ἐν Jahns Jahrbücher, συμπληρωτ. τόμῳ 22 (1896) 693-772.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν κόσμῳ προσήκοντι, πάντων κατὰ πολλὴν ἡσυχίαν ἀκροωμένων, πλὴν ὁπότε τὰ ἀκροτελεύτια καὶ ἐφύμνια ᾄδειν δέοι· τότε ἐξηχοῦσι πάντες τε καὶ πᾶσαι. Ἐκ τοιούτων ἐπιφωνήσεων ἀνεπτύχθη τὸ ἐκκλησιαστικὸν ᾄσμα (ἴδε § 270). Διὰ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου συσχετισμοῦ ἐξηγεῖται ὅτι τὰ ἐφύμνια ἐμφανίζονται κανονικῶς εἰς τὸ ἀρχαιότερον γένος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾀσμάτων, ἤτοι εἰς τοὺς ὕμνους, σπανιώτερα δὲ γίνονται εἰς τοὺς κανόνας.

Ὁ τεχνικὸς ὅρος εἶνε ἐφύμνιον ἢ ἀκροτελεύτιον, ἀλλὰ καὶ ἀκρόστιχον ἁπαντᾷ ἐν ταύτῃ τῇ ἐννοίᾳ. Πολὺ ἁρμοδία ὀνομασία εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Σουΐδα μαρτυρουμένη ἀνακλώμενον. Τὸ αὐτὸ σημαίνει καὶ ἡ ὑπακοή ἤτοι ἀντιφώνησις τοῦ λαοῦ (ἤδη ἐν τῷ εἰς τὰς παρθένους ὕμνῳ τοῦ Μεθοδίου λέγεται ὑπακούουσι). Παραβλητέα εἶνε τὰ ἐν τῇ βυζαντηνῇ ἱστορίᾳ συχνάκις μνημονευόμενα ἐπιφωνήματα τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ θύραθεν ποιήσει ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἐφύμνιον ἢ ἐπιμελῴδημα ἢ ἐπιφώνημα. Π. χ. ἐν ταῖς Εὐμενίσι τοῦ Αἰσχύλου (στ. 1036 καὶ 1040): εὐφαμεῖτε δὲ πανδαμί. στ. 1044 καὶ 1048 ὀλολύξατε νῦν ἐπὶ μολπαῖς.

287. Ἀκροστιχίς. Σπουδαῖον συστατικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως εἶνε ἡ ἀκροστιχίς, καθ' ἣν τὰ ἀρχικὰ τῶν στροφῶν γράμματα ἢ καὶ τῶν στίχων συνδέονται πρὸς ὡρισμένον τινὰ σκοπόν. Ὁ σύνδεσμος δὲ οὗτος εἶνε ἢ ἡ σειρὰ τοῦ ἀλφαβήτου (Α-Ω ἢ καὶ Ω-Α), ἢ πληροφορία τις περὶ τοῦ συγγραφέως ἢ περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ποιήματος, ἐνίοτε δὲ καὶ στίχοι ὁλόκληροι. Πρωϊμώτατα ἀπαντῶμεν τὴν κατ' ἀλφάβητον ἀκροστιχίδα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει, π. χ. ἐν τῷ εἰς τὰς παρθένους ποιήματι τοῦ Μεθοδίου ὅπερ σύγκειται ἐξ 24 στροφῶν μετὰ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων Α—Ω, ἐν ἰαμβικῷ ποιήματι Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ περιφημότατον παράδειγμα τῆς κατ' ἀλφάβητον ἀκροστιχίδος εἶνε ὁ ἀκάθιστος ὕμνος τοῦ πατριάρχου Σεργίου, ἀλλ' εὑρίσκεται καὶ εἰς τοὺς κανόνας. Εἶχε δὲ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προφανῶς σημαντικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν ὕμνων· ἐπειδὴ δηλονότι δι' αὐτῆς ἀκριβῶς ὡρίζετο ὁ ἀριθμὸς τῶν στροφῶν (εἰκοσιτεσσάρων), συνείθισαν καὶ ἄνευ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιβαλλομένης ἀνάγκης νὰ ποιῶσι τοσαύτας περίπου στροφὰς (εἴκοσι μέχρι τριάκοντα). Κατὰ τὰ λοιπὰ σπουδαία παρατηρεῖται διαφορὰ μεταξὺ ὕμνων καὶ κανόνων. Διότι καὶ κατὰ τοῦτο εἶνε οἱ ὕμνοι ἁπλούστεροι, διακρινομένων μόνων τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν στροφῶν, τῆς ἀκροστιχίδος δὲ ἐκ μικρᾶς τινος πεζῆς εἰδήσεως συνισταμένης εἴτε περὶ τοῦ συγγραφέως εἴτε περὶ τοῦ ἀντικειμένου τοῦ ποιήματος, οἷον Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὕμνος, Αἶνος Ρωμανοῦ εἰς τὰ γενέθλια, Ὕμνος εἰς τὸν θεολόγον Ρωμανοῦ, Τοῦ Γαβριήλ, Τοῦ ταπεινοῦ Στεφάνου κτλ· ἐνῷ εἰς τοὺς κανόνας ἡ ἀκροστιχὶς σύγκειται ἐξ ἑνὸς ἢ πλειοτέρων στίχων. Εἰς τὴν ἀνωτάτην δὲ βαθμῖδα ἀνέρχεται ἡ ἐπιτήδευσις παρὰ τῷ Ἰωάννῃ Δαμασκηνῷ, ὅστις τοὺς στίχους συνδέει διὰ μακροῦ μετρικοῦ ἀκροστίχου. Ἡ δι' ἑκατὸν τριάκοντα στίχων συγκροτουμένη οὕτω ἀκροστιχὶς τοῦ εἰς τὰ χριστούγεννα ὕμνου αὐτοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Εὐεπίης μελέεσσιν ἐφύμνια ταῦτα λιγαίνει
υἷα Θεοῦ, μερόπων εἵνεκα τικτόμενον
ἐν χθονὶ καὶ λύοντα πολύστονα πήματα κόσμου
ἀλλ', ἄνα, ῥητῆρας ῥύεο τῶνδε πόνων.

Ἄγνωστος εἶνε ἡ ἀφορμὴ τῆς δι' ἀκροστιχίδος ὀνομασίας τοῦ ποιητοῦ. Ἴσως ἐν ἀρχῇ ὑπήκουον οἱ μελῳδοὶ ἐν τούτῳ εἰς ἐκκλησιαστικήν τινα διάταξιν. Διὰ δύο κανόνων τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου ἀπηγορεύετο ἡ ψαλμῳδία ἀγνώστων ὕμνων· ἐπομένως τὸ ὄνομα ἐπεσφράγιζε τὸ κανονικὸν τοῦ ὕμνου καὶ ἀπέκρουε τὴν ὑποψίαν αἱρετικῆς προελεύσεως. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας τὸ πρᾶγμα ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι τὸ τρίτον μέρος ἐκ τῶν τριακοσίων μελῳδῶν εἶνε γνωστὸν μόνον διὰ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν στροφῶν. Βεβαίως τὸ ὄνομα μόνον δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἀκριβέστερον καθορισμόν, διότι ἀπαντῶσι πολλὰ ὁμώ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νυμα. Ἰδίως ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν διαφόρων ὁμωνύμων Θεοδώρων, Γεωργίων, Ἰωαννῶν δυσδιάλυτος σύγχυσις. Δυστυχῶς εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους ἐπὶ τοσοῦτον προέβη τῶν ποιητῶν ἡ μετριοφροσύνη, ὥστε τὸ ὄνομά των ἔκρυπτον ὅλως ὑπό τινα ἐπωνυμίαν. Οἷον ὁ Θεόδωρος Στουδίτης κρύπτεται συχνάκις ὑπὸ τὸ ταπεινόφρον ἀκρόστιχον Τοῦ πτωχοῦ, Τοῦ ἀσώτου, Τοῦ τυφλόνου. Ἔν τινι ἐπιστολῇ πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι εἰκοσιτέσσαρες μελῳδοὶ τῆς μονῆς Στουδίου ἐπὶ τῆς εἰκονομαχίας ἔκρυπτον τὰ ὀνόματά των ὑπὸ ὡρισμένα στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου. Ἐκ τούτων ὅμως ἡμεῖς ὀλιγώτερα δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν παρὰ οἱ ἱστορικοὶ τῆς καλλιτεχνίας ἐκ πολλῶν μονογραμμάτων παλαιῶν ζωγράφων. Μεμονωμένα ἐντελῶς εἶνε ἀκρόστιχά τινα πολεμικοῦ χαρακτῆρος, οἷον Τοῖς εἰκονοκλάσταις οὐαὶ (ἐν κώδικι πατμιακῷ 213 φύλ. 15) [1]). Ἐνίοτε ἄρχεται ἡ ἀκροστιχὶς ἤδη ἀπὸ τοῦ προοιμίου, ἤτοι ἐν ἄλλοις ἀπὸ τοῦ Εἱρμοῦ, οὕτω π. χ. πολλάκις παρὰ Ρωμανῷ καὶ Ἀναστασίῳ· ἐν ᾗ περιστάσει ὁ εἱρμὸς πιθανώτατα πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς αὐτὸν τὸν συγγραφέα τοῦ ποιήματος, ὅπερ εἶνε σπουδαῖον πρὸς χρονολογικὸν καθορισμὸν τῶν μελῳδῶν καὶ τῶν ποιημάτων. Ἐν κώδικι πατμιακῷ 212 φύλλῳ 161 εὑρίσκεται προτασσομένη ἄσματος, φέροντος ἀκροστιχίδα Ἄσμα (συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ προοιμίου), ἡ ἐνδιαφέρουσα παρατήρησις: Φέρει ἀκροστιχίδα σὺν τοῦ κοντακίου (!)· Ἄσμα [2]).

Ἐξ αἰσθητικῆς ἀπόψεως ἡ ἀκροστιχὶς ἔχει ὅλως δευτερεύουσαν ἀξίαν. Ἐνῷ ὁ τόνος, ἡ ὁμοιοκαταληξία καὶ ἄλλα ποιητικὰ μέσα ἠχοῦσιν εἰς τὸ οὖς, τὴν ἀκροστιχίδα βλέπομεν μόνον ἐπὶ τοῦ χάρτου [3]) καὶ μόνον μετὰ δυσκολίας συνθέτομεν αὐτήν.

1) Περὶ ἄλλων παιγνιωδῶν τρόπων τῆς ἀκροστιχίδος ἴδε Pitra, Hymnographie σ. 18 ἑ, Anal. sacra I Proleg. 77 ἑ, Bouvy σ. 332 ἑ.

2) Ἀλλαχοῦ ἡ λέξις κοντάκιον δὲν ἀπαντᾷ ἐν τῇ σημασίᾳ στροφὴ ἢ προοίμιον.

3) Δὲν σημαίνει τίποτε ὅτι ἐν τῇ ἀκροστοιχίδι πολλάκις συγχέονται ὅμοιοι φθόγγοι, οἷον οι, υ, ει, ι, η αι, ε, ὅτι ἑπομένως ἀναγινώσκομεν π. χ. ἴδομεν ἀντὶ εἴδομεν. Ταῦτα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πρὸς δικαιολόγησιν δύναταί τις τὸ πολὺ νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι δι' αὐτῆς διακρίνονται αἱ στροφαὶ ἢ οἱ στίχοι· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ὑπῆρχον καὶ ἄλλα γραφικὰ μέσα. Καὶ τὸ πλεονέκτημα δῆθεν, ὅτι ἡ ἀκροστιχὶς ἐμποδίζει τὴν ἐκ παραδρομῆς ἀπώλειαν στροφῆς τινος ἢ στίχου, δὲν δύναται νὰ ἀνυψώσῃ τὴν καλλιτεχνικήν της ἀξίαν.

Πόθεν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἡ ἀκροστιχίς, δύσκολον εἶνε νὰ λεχθῇ τι βέβαιον. Ὡς φαίνεται, παρὰ τοῖς Ἀνατολίταις ἦτο ἐνωρὶς ἤδη γενικῶς διαδεδομένη. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ προσῳδιακῇ ποιήσει τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων εὑρίσκονται ἤδη ἐν ἀρχαίοις χρόνοις ἀκρόστιχα. Ἴσως εἰσήχθη τὸ πρῶτον εἰς τὰ χρησμολόγια τὸ μέσον τοῦτο, εἰς προφύλαξιν ποιητικῶν κειμένων ἀπὸ νοθεύσεων καὶ συντομεύσεων. Τοὐλάχιστον φαίνεται ὅτι τὸ ἀρχαιότατον παράδειγμα διασωθείσης ἀκροστιχίδος ἔχομεν ἐν τοῖς περὶ τὸ 200 πρὸ Χριστοῦ συνταχθεῖσι συβυλλιακοῖς χρησμοῖς, οἵτινες διεφυλάχθησαν ἐν τῷ βιβλίῳ Φλέγοντος τοῦ Τραλλιανοῦ[1]). Τώρα δ' ἐννοοῦμεν τί λέγει ὁ Κικέρων, De divinit. II 54, 111 περὶ χρησμοῦ τινος τῆς Σιβύλλης[2]) καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἀκροστιχίδος· Q. Ennius fecit.

Ἄλλο ἀρχαῖον παράδειγμα εἶνε ἡ ἐν Αἰγύπτῳ βεβαίως συγγραφεῖσα κατὰ τὸ 193-190 πρὸ Χριστοῦ Εὐδόξου τέχνη. Δύο ἐνδιαφέροντα ἀκρόστιχα ἐκ τῶν μετὰ Χριστὸν χρόνων συνετέλεσαν εἰς καθορισμὸν τῶν συγγραφέων ἀνωνύμων συγγραμμάτων· ποίημα ἐν ἰάμβοις ἄρχεται διὰ τοῦ ἀκροστίχου Διονυσίου τοῦ Καλλιφῶντος, ἄλλο ἐν ἑξαμέτροις παρέχει ἀπὸ τοῦ στίχου 109 τὸ ἀκρόστιχον Ἐμὴ Διονυσίου τῶν ἐντὸς Φάρου (τ. ἔ. ἐστὶν ἡ βίβλος) καὶ ἀπὸ τοῦ στίχου 513: Θεὸς Ἐρ-

εἶνε ὀρθογραφικαὶ αὐθαιρεσίαι, αἵτινες δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὴν λεξικολογικὴν ἀρχὴν τῆς ἀντιστοιχίας (ἴδε ἀνωτέρω σ. 313).

[1]) H. Diels, Sibyllinische Blätter, ἐν Βερολίνῳ 1890, ἔνθα καὶ τὸ κείμενον τῶν χρησμῶν ἐν σελ. 111 ἑ. κριτικῶς ἐξεδόθη.

[2]) Δὲν εἶνε ἐνταῦθα ὁ τόπος νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξήγησιν καὶ διόρθωσιν τοῦ προφανῶς διεφθαρμένου τούτου χωρίου. Πρβ. M. Meyer σ. 370 καὶ H. Diels σ. 25 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μῆς ἐπὶ Ἀδριανοῦ[1]). Ἐπιγραφήτις χρησμὸν περιέχουσα εὑρεθεῖσα ἐν Συγυρλίκ παρὰ Καρὰ-μπαουλὸ σύγκειται ἐκ τριμέτρων μετ' ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος (Α-Ω)[2]). Εἰς πολλὴν χρῆσιν ἦτο ἡ ἀκροστιχὶς ἀπὸ παλαιοῦ ἤδη ἐν τοῖς ἐπιγράμμασι[3]). Παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ὁ Ἔννιος ἐδανείσθη τὴν συνήθειαν ταύτην ἐκ τῆς ἀλεξανδρηνῆς ποιήσεως (Q. ENNIUS FECit ἴδε ἀνωτέρω). Ὁμοίως τὸ ὄνομά του παρεῖχε ὁ Αὐρήλιος Ὀππίλιος περὶ τὸ 100 πρὸ Χριστοῦ κατὰ Σουητώνιον (ἐν γραμματ. 6) «ἐν τῇ παραστιχίδι τοῦ βιβλίου τοῦ καλουμένου πίνακος». Ὑποθέσεις κωμῳδιῶν τοῦ Πλαύτου, προερχόμεναι ἴσως ἐκ τῶν πρὸ Χριστοῦ χρόνων περιέχουσιν ἐν ἀκροστίχῳ τῆς κωμῳδίας τὸ ὄνομα. Ἡ λατινικὴ Ἰλιὰς (κατὰ τὸν α΄ μετὰ Χριστὸν αἰῶνα) ἄρχεται διὰ τῆς ἀκροστιχίδος italicus καὶ τελειώνει εἰς τὸ scripsit. Τελείως ἐπεκράτησεν ἡ ἀκροστιχὶς παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ποιηταῖς Λατίνοις τε καὶ Ἕλλησι, κατ' ἀρχὰς παρὰ τῷ Κομμοδιανῷ καὶ Μεθοδίῳ. Ὅτι ἡ χρῆσις τῆς ἀκροστιχίδος δὲν περιεφρονεῖτο καὶ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ἀποδεικνύουσιν ὁ Φιλοστόργιος, ὅστις τὰς ἀρχὰς τῶν δώδεκα βιβλίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς του ἱστορίας ἐκόσμησε διὰ τῶν δώδεκα γραμμάτων τοῦ ἰδίου ὀνόματος[4]), τὸ κάτοπτρον ἡγεμόνος τοῦ Ἀγαπητοῦ (ἴδε § 190), ἡ παραίνεσις τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου (ἴδε § 191) καὶ ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος· τὰ δεκαοκτὼ βιβλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς του ἱστορίας φέρουσι τὴν ἀκροστιχίδα Νικηφόρου Καλλίστου, αὐτὸς δὲ ὁ συγγραφεὺς λέγει, ὅτι χρῆσιν τῆς ἀκροστιχίδος ἔκαμεν ἵνα προφυλάξῃ τὸ βιβλίον του ἀπὸ ἀναμίξεως πρὸς ξένα συγγράμματα[5]).

[1]) Πρβ. Christ, Griech. Litteraturgesch. γ΄ ἐκδόσ. § 421. 448 καὶ H. Diels σ. 34.

[2]) Ἐξεδόθη ἐν Corpus inscript. Graec. 4379 (ο)· ἔπειτα παρὰ Kaibel, Epigrammata Nr 1040· τέλος κατὰ νέαν καλλιτέραν ἀνάγνωσιν παρὰ J. R. Sterret, The Wolfe expedition to Asia Minor, ἐν Βοστώνῃ 1888 312 ἑ.

[3]) Μαρτυρίαι παρὰ H. Diels σ. 35.

[4]) Ἴδε τὴν παρὰ Φωτίῳ πληροφορίαν ἐν τίτλῳ 40.

[5]) Πρβ. τὸ ἄρθρον Νικηφόρος ὑπὸ A. Eberhard ἐν Freiburger Kirchenlexikon 9 β΄ ἐκδόσεως σ. 260.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καὶ ἐν τῇ μὴ λειτουργικῇ ποιήσει τῶν βυζαντηνῶν χρόνων εὑρίσκεται ἡ ἀκροστιχίς. Ἀπαντᾷ π. χ. εἰς τὰ πολυάριθμα παίγνια τοῦ κατανυκτικοῦ ἀλφαβήτου, περὶ ὧν θὰ πραγματευθῶμεν ἐν τῷ προσεχεῖ τμήματι (§ 297 σημ. 3). Ἡ ἐπιτήδευσις γίνεται ἐνταῦθα μεγαλειτέρα, διότι εἰς τὰ ἐκ στροφῶν συγκείμενα ποιήματα ἤρχιζον ὄχι μόνον τὸν πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τὸν δεύτερον καὶ αὐτὸν ἔτι τὸν τρίτον στίχον διὰ τοῦ οἰκείου γράμματος (ἡ λεγομένη διπλῆ καὶ τριπλῆ ἀκροστιχίς). Τέλος εἰσήχθη καὶ εἰς τὴν δημώδη ἑλληνικὴν ποίησιν, ἁπαντῶσα ἐν τῇ Ἰλιάδι τοῦ Ἑρμωνιακοῦ καὶ ἐν τοῖς Κατανυκτικοῖς καὶ ἐρωτικοῖς ἀλφαβήτοις (ἴδε τὸ περὶ δημώδους ποιήσεως κεφάλαιον). Καὶ σήμερον δὲ ἔτι δὲν φαίνεται ξένη εἰς τοῦ λαοῦ τὸ στόμα. Ποίημά τι, δημοτικὸν δῆθεν, ᾀδόμενον ἐν Ἄνδρῳ κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῆς Διακαινησίμου καὶ δημοσιευθὲν ὑπὸ Καρυστινάκη[1]), φέρει τὴν ἀλφαβητικὴν ἀκροστιχίδα: Ἀρχὴ τοῦ κόσμου, Βασιλεὺς ἔρχεται, Γεννᾶται ὁ Χριστός. Πρβ. Α' τόμου σ. 520 ἑ.

Κύρια συγγράμματα περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀκροστιχίδος: W. Meyer, Anfang und Ursprung der latein. und griech. rythmischen Dichtung (ἴδε σελ 504 ἐν τέλει) σ. 370 ἑ.—H. Diels, Sibyllinische Blätter, ἐν Βερολίνῳ 1890 σ. 25-37, ὅπου ἐν σελ. 36 σημ. 1 ἀναγράφεται καὶ ἄλλη βιβλιολογία καί τινα ὑπὸ Tobler ἀνακοινούμενα παραδείγματα ἐκ τῶν ῥωμανικῶν γλωσσῶν.

288. Ὁμοιοκαταληξία. Ἓν ἐκ τῶν μέσων τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως εἶνε καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία, ἥτις θέσιν σπουδαίαν κατέχει εἰς τοὺς ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ, εἰς τὸν ἀκάθιστον τοῦ Σεργίου καὶ εἰς τὸν τοῦ ἀνωνύμου, ἔτι δὲ εἰς πολλοὺς τῶν ὑστερωτέρων ὕμνων. Παράδειγμα ἔστω ἡ ἀκόλουθος τοῦ Ρωμανοῦ στροφή[2]):

[1]) Ἑστία 1889 ἀριθ. 693 σ. 335. Τοὐλάχιστον ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον ἀδύνατον νὰ εἶνε τὸ ποίημα τοῦτο πράγματι δημῶδες.

[2]) Pitra, Anal sacra I. σ. 92.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τίς ἀκούσας ★ *οὐκ ἐνάρκησε*
ἢ τίς θεωρήσας ★ *οὐκ ἐτρόμασε*
τὸν Ἰησοῦν ★ *δόλῳ φιλούμενον,*
τὸν Χριστὸν ★ *φθόνῳ πωλούμενον,*
τὸν Θεὸν ★ *γνώμῃ κρατούμενον κτλ.*

Ἐνίοτε συνδέει ἡ ὁμοιοκαταληξία ὄχι μόνον τοὺς ἀντιστοιχοῦντας μακροὺς στίχους, ἀλλὰ καὶ τοὺς βραχεῖς. Εἶνε λοιπὸν ῥητορικὸν μόνον μέσον, οὐχὶ ἐντελῶς ἀνάλογον πρὸς τὴν νεωτέραν ὁμοιοκαταληξίαν τῶν ἰσομέτρων στίχων. Τῆς ὁμοιοκαταληξίας οὐδεμία χρῆσις γίνεται εἰς τοὺς ἰσομέτρους στίχους τῆς ἐπὶ τοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων βασιζομένης ἑλληνικῆς ποιήσεως, πρὸ παντὸς ἄρα εἰς τοὺς δεκαπεντασυλλάβους πολιτικούς, εἰς τοὺς ὁποίους εἰσήχθη μόλις κατὰ τὸν ιε΄ αἰῶνα ἐκ τῆς ῥωμανικῆς ποιήσεως [1]). Τὸ πρότυπον τῆς ῥητορικῆς ταύτης ὁμοιοκαταληξίας πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ ποιητικῷ καὶ πεζῷ λόγῳ. Ἤδη παρ' Ὁμήρῳ καὶ τοῖς τραγικοῖς, παρὰ Πλάτωνι, Ἰσοκράτει κ. ἄ. εὑρίσκομεν ἀναμφισβήτητα παραδείγματα σκοπίμου παρηχήσεως. Ἀλλὰ τελείως ὁ τρόπος οὗτος διεμορφώθη ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ πεζῷ λόγῳ. Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς, ἥτις πιθανῶς ἐγράφη κατὰ τὸν 6΄ αἰῶνα, ἀναγινώσκομεν π. χ. [2])

Ὃν ὄφις οὐχ ἅπτεται
οὐδὲ πλάνη συγχρωτίζεται
οὐδὲ Εὔα φθείρεται,
ἀλλὰ παρθένος πιστεύεται
καὶ σωτήριον δείκνυται
καὶ ἀπόστολοι συνετίζονται
καὶ τὸ κυρίου Πάσχα προέρχεται κτλ.

Ἐν ὁμιλίᾳ δὲ τοῦ Σωφρονίου καταντᾷ ἡ παρήχησις καὶ τὸ ἰσόκωλον τοιαύτη, ὥστε νομίζει τις ὅτι ἀναγινώσκει τέλειον ὕμνον· π. χ.

1) W. Meyer σελ. 355 ἑ. Πρβ. Jacobi σ. 190 ἑ. καὶ Bouvy σ. 325 ἑ.
2) W. Meyer σελ. 378.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Χαίροις, ὦ χαρᾶς τῆς ἐπουρανίου γεννήτρια,
Χαίροις, ὦ χαρᾶς τῆς ὑπερτάτης μαιεύτρια,
Χαίροις, ὦ χαρᾶς τῆς σωτηρίου μητρόπολις,
Χαίροις, ὦ χαρᾶς τῆς ἀθανάτου παραίτιος κτλ [1])

Ἀπὸ τούτων δὲ τῶν ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ παρηχήσεων μικρὸν βῆμα ἔφερεν εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ῥυθμικῆς ὁμοιοκαταληξίας ἐν τῇ ποιήσει. Ἐν ταύτῃ δὲ ἀπέβη καὶ πολὺ σπουδαία· διότι εἰς τοὺς ἀνίσους στίχους, οἵτινες βασίζονται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ τῶν συλλαβῶν ἀριθμοῦ, ἀναγκαῖα εἶνε ὁροθέσια τινά, ὥστε ὁ ἀκροατὴς ν' ἀντιλαμβάνεται διὰ τῆς ἀκοῆς τὰ μέλη τοῦ ποιήματος, τὰ ὁποῖα ἄλλως θὰ συνέρρεον εἰς ἄλληλα ὡς ἐν πεζῷ λόγῳ.[2])

Πρβ. πρὸ πάντων τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα συγγράμματα τοῦ W. Meyer καὶ τοῦ E. Bouvy. — Περὶ παρηχήσεων παρὰ τῷ πατριάρχῃ Πρόκλῳ πραγματεύεται ὁ A. Kirpicnikov, Reimprosa im V. Jahrhundert, ἐν Βυζαντ Δελτ. 1 (1892) 527-530. — Περὶ ὁμοίων ἐν τῷ κατόπτρῳ ἡγεμόνος τοῦ Ἀγαπητοῦ ἴδε K. Prächter, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 451-460. — Περὶ παρηχήσεων, ὁμοιοκαταληξίας κτλ. ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ ποιητικῷ καὶ πεζῷ λόγῳ: J. Gustaffson, De vocum in poëmatis graecis consonantia, Acta societ. scientiarum Fennicae 11 (1880) 295-327. — Otto Dingeldein, Gleichklang und Reim in antiker Poesie, Programm ἐν Büdingen 1888 σ. 10 ἑ. — Τοῦ αὐτοῦ, Der Reim bei den Griechen und Römern, ἐν Λειψίᾳ 1892. — J. La Roche. Reim und Alliteration in der griechischen Poesie, ἐν Zeitschrift für die österreich. Gymnasien 35 (1895) 321-327. — Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ὁμοιοκαταληξίας ἐν τῇ λατινικῇ ποιήσει, ἴδε Ad. Ebert, Allgemeine Geschichte der Litteratur des Mittelalters in Abendlande I (1889) 250 ἑ. καὶ ἀλλαχοῦ (ἴδε τὸν

[1]) Bouvy σ. 199· αὐτόθι σ. 184 ἑ καὶ ἄλλα παραδείγματα ῥυθμικοῦ πεζοῦ λόγου. Σαφέσταται εἶνε αἱ παρηχήσεις κτλ. παρὰ τῷ Εὐλογίῳ, Migne, Patrol. gr. 86, 2913 ἑ.

[2]) W. Meyer σ. 385.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πίνακα ἐν λέξει). — Πρβ. καὶ Fr. Blass, Hermeneutik und Kritik, Handbuch der klass. Altertumswissenschaft I β′ ἐκδόσ. (1892) 231-234, καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιολογίαν.

289. Ἰσόστιχα ῥυθμικὰ ποιήματα ἀπαντῶσι σπανίως καὶ ἐν ὑστέροις χρόνοις. Τοιαῦτα εἶνε τὸ Ὠιδάριον κατανυκτικὸν τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος [1]), ὁ Ὕμνος ἐκ προσώπου Βασιλείου δεσπότου τοῦ πατριάρχου Φωτίου [2]) κ. ἄ. Τὸ ποίημα τοῦ Λέοντος, ὅπερ σύγκειται ἐκ στίχων 189 (παρὰ Christ 150) ὀκτασυλλάβων, ἀπομιμεῖται ὡρισμένον εἶδος στίχου τῆς προσῳδιακῆς ποιήσεως. Καὶ ἐν τῷ ποιήματι δὲ τοῦ Φωτίου τὴν βάσιν ἀποτελεῖ, ὡς φαίνεται, ἀνακρεόντειος στίχος. Καὶ τὰ μικρὰ μὲν ταῦτα ἰσόστιχα ποιήματα, ἅτε δοκίμια ἀτομικὰ ὄντα, δὲν ἔχουσι λογοτεχνικὴν ἀξίωσιν, ἀλλ' ἕτερόν τι εἶδος στίχου τῆς κατὰ τόνον ποιήσεως, ὁ πολιτικὸς στίχος λεγόμενος, κατέκτησε κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ μεσαιῶνος ἑκατονταετηρίδας σχεδὸν πᾶσαν τὴν ποιητικὴν λογοτεχνίαν. Περὶ αὐτοῦ ἴδε ἀνωτέρω ἐν σελ. 490 ἑ.

[3]Αντιθέτως πρὸς τὸν Meyer ἐκλαμβάνει ὁ H. Grimme (ἐν τῷ ἐν σελ. 505 παρατεθέντι συγγράμματι σ. 90 ἑ.) τὸ Ὠιδάριον τοῦ Λέοντος, τὸν Ὕμνον τοῦ Φωτίου καὶ τὴν Εὐχὴν τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ ὡς ἀπομιμήσεις συριακῶν προτύπων, ἅπερ συχνάκις ἀπαντῶσι. Τοῦτο ἐγὼ θεωρῶ ἀπίθανον ἐκ λόγων ἐσωτερικῶν. — Ἐνδιαφέρον ἔχουσι τὰ ὀκτασύλλαβα ῥυθμικὰ ἀνακρεόντεια μὲ τὸν τόνον ἐπὶ τῆς τετάρτης καὶ ἑβδόμης συλλαβῆς ἔν τινι εὐχῇ περιεχομένῃ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ. E. Bouvy, Anacréontiques toniques dans la vie de St Jean Damascène, ἐν Βυζαντ. Δελ. 2 (1893) 110 ἑ.

290. Γλῶσσα. Τὸ μόνιμον καὶ ἀμετάβλητον, ὅπερ χαρακτηρίζει ἐν γένει τὴν γραπτὴν βυζαντηνὴν γλῶσσαν, παρατηρεῖ-

[1]) Ἐξέδωκεν ὁ Matranga, Anecdota 2, 683 καὶ ὁ Christ, Anthologia σ. 48.
[2]) Ἐξέδωκεν ὁ Christ, Anthologia σ. 50 Πρβ. τὰ προλεγόμενα αὐτοῦ σ. 28, 89. Περὶ ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων πρβ. W. Meyer σ. 316 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ται καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ποιητικὸν τοῦτο γένος διήκει διὰ μακρᾶς χρονικῆς περιόδου καὶ ὑπὸ πολυαρίθμων ποιητῶν ἐκπροσωπεῖται, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λείψωσι καὶ ἀπ' αὐτοῦ τῆς τε γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους ἰδίως διαφοραί. Ὅπως ὁ βυζαντηνὸς πεζὸς λόγος, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ ποιητικὸς οὗτος, ἂν καὶ ὁμοιόμορφος, διῆλθεν ὅμως ἕνεκα τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀτομικῶν προσπαθειῶν ποιᾶς τινος ἀναπτύξεως στάδια. Μέχρι τοῦδε διεγνώσθησαν τὰ γενικώτατα βεβαίως μόνον χαρακτηριστικά. Κοινὴν γλωσσικὴν βάσιν, ἣν καὶ ἡ κοινὴ ὕλη ἐπέβαλλε, ἀποτελοῦσι τὰ βιβλία τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης καὶ οἱ τῆς ἐκκλησίας πατέρες. Κατὰ τὰ λοιπὰ διακρίνομεν καὶ ἐνταῦθα τὸν δυασμόν, ὅστις ἄρχει ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ἤτοι ἐν αὐστηρότερον, σχολαστικώτερον καὶ δι' ἀρχαϊκῶν τύπων περικοσμούμενον ὕφος καὶ ἓν ἄλλο ἁπλούστερον, δημωδῶς εὔληπτον. Ἐκεῖνο μὲν ἐκπροσωπεῖται πρὸ πάντων ὑπὸ τῶν παλαιοτάτων χριστιανῶν ποιητῶν, οἵτινες καὶ κατὰ τὴν μετρικὴν πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων ἀκολουθοῦσι τὴν κλασικὴν παράδοσιν, οἷον Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Συνέσιος, κ. ἄ· εἰς τούτους καταλέγονται καὶ οἱ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων Σωφρόνιος, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ Κοσμᾶς κ. ἄ. Τὸ δεύτερον δὲ γένος ἐκπροσωπεῖ κυρίως ὁ Ρωμανός, ὅστις δὲν διακρίνεται μόνον διὰ τὴν ἁπλότητα τοῦ λεκτικοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰς λέξεις δὲν ἀποφεύγει τὴν εἰς τὸ δημῶδες προσέγγισιν. Παρ' αὐτῷ εὑρίσκομεν ἀναλογικοὺς σχηματισμοὺς οἷον θανῆναι ἀντὶ θανεῖν, ἵχνη τῆς δημώδους ἀπολύτου μετοχῆς ἐν τῇ συχνῇ συντάξει τοῦ οὐδετέρου ἑνικοῦ μετὰ μετοχῆς εἰς -οντα, π. χ. σῶμα - ὄντα. Εἰς πολλὰ ἐλευθεριάζουσιν οἱ μελῳδοὶ ἕνεκα τοῦ μέτρου· διὰ τοῦτο εὑρίσκομεν ὅταν καὶ ἐὰν ἄλλοτε μὲν μεθ' ὑποτακτικῆς, ἄλλοτε δὲ μεθ' ὁριστικῆς, τὴν κλητικὴν σῶτερ καὶ σωτήρ, θύγατερ καὶ θυγάτηρ, πάτερ καὶ πατὴρ κτλ. Δὲν εἶνε τόσον παράδοξος ὁ συνδυασμὸς ὑπερθετικοῦ ἀρσε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νικοῦ μετ' οὐσιαστικοῦ θηλυκοῦ, οἷον δυσωδέστατον φθορὰν κτλ. διότι ὅμοιόν τι παρατηρεῖται καὶ παρ' Ὁμήρῳ, Θουκυδίδῃ καὶ ἄλλοις τῶν ἀρχαίων[1]). Ἐν συνόλῳ ὅμως φυλάττουσι μέσην τινὰ ὁδὸν καὶ οἱ ἐλευθεριάζοντες μελῳδοί, εὔληπτοι μὲν ὄντες εἰς τὸν λαόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατώτεροι γινόμενοι τοῦ ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ ὑψηλὸν ἀντικείμενον ἀξιώματος. Ἐξακριβώσεως ἔτι χρήζουσιν αἱ οὐχὶ ἀσήμαντοι διαφοραὶ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ γένους, ἰδίως ἡ γλωσσικὴ σχέσις τῶν Στουδιτῶν πρὸς τὸν Ρωμανὸν καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς μελῳδούς.

291. Προέλευσις τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὑπῆρχον ἄλλοτε δύο ὑποθέσεις. Κατὰ τὴν μίαν ὑφίστατο ἡ ῥυθμικὴ ποίησις, ἢ ὀρθότερον ἡ ἐπὶ τοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων βασιζομένη ποίησις, ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι παρὰ τῷ ἀπαιδεύτῳ ἑλληνικῷ λαῷ παραλλήλως πρὸς τὴν λογιωτέραν προσῳδιακήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεμία βεβαία ἀπόδειξις τούτου ὑπάρχει[2]), ὀλίγοι ἀπεδέχθεισαν τὴν ὑπόθεσιν[3]), ἥτις διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀπορριπτέα, ὅπως καὶ ὁ συγγενὴς πρὸς αὐτὴν ἰσχυρισμός, ὅτι ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα ἦτο τὸ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους δημῶδες ἰδίωμα. Ἑλκυστικωτέρα εἶνε ἡ δευτέρα ἑρμηνεία: Ὅτε πλέον κατὰ μικρὸν ἔπαυσεν ὑφισταμένη ἡ διάκρισις τῶν βραχειῶν καὶ μακρῶν συλλαβῶν καὶ ἐν τῇ ζώσῃ

[1]) Μαρτυρίαι παρὰ Bouvy σ. 301. Ἴδε π. χ. Θουκυδ. ἐκδόσ. Classen III 89. Περὶ τοῦ «τῶν πόλεων ἀπεγνωκότων» ἴδε Lobeck, Aglaophamus, ἐν Königsberg 1829 σ. 216 ἑ.

[2]) Πρβ. Fr. Ritschl, Opuscula 1 (1886) 288-299 καὶ W. Wagner, Medieval Greek texts, ἐν Λονδίνῳ 1870 σ. 1. ἑ. Μετρικὴ ἐξήγησις τοῦ λεσβιακοῦ ποιήματος «ἄλει μύλε, ἄλει», εἰς ὃ ἐστηρίχθη ὁ Ritschl, ὑπὸ U. Wilamowitz v. Möllendorf, ἐν Hermes 25 (1890) 227.

[3]) Εἷς τῶν ἀποδεχθέντων αὐτὴν εἶνε π. χ. ὁ Stevenson σ. 520: «Ὁ τόνος, ὅστις καὶ μόνον ἐκίνει τὰ πλήθη καὶ προεκάλει τὰς ἐπευφημίας ἢ τὰ συρίγματα τῶν ἀμφιθεάτρων, ἦτο ἔκπαλαι ἡ ψυχὴ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως. Εἰς τοὺς χρόνους τῆς λογοτεχνικῆς παρακμῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων ἀναφαίνεται οὐχὶ ὡς νέον στοιχεῖον, ἀλλ' ὡς ἀρχὴ οὐσιωδῶς δημοτική, ζωτικὴ πάντοτε, ἀλλ' ἐπὶ μακρὸν ποδοπατηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατικῆς προσῳδιακῆς ποιήσεως, ἣν ἐκδικεῖται ἀνακτῶσα νῦν τὴν ἑαυτῆς ἰσχύν».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γλώσση ἐπεκράτησεν ὁ τόνος, τὴν θέσιν τῆς προσῳδιακῆς ποιήσεως ἔλαβεν ἡ ῥυθμική. Τὴν ὑπόθεσιν δὲ δὲν ἀναιρεῖ τὸ ὅτι ἡ μεταβολὴ τῆς προφορᾶς εἶνε ἀρχαιοτέρα τῶν πρώτων ἰχνῶν τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως, διότι μακρὰ εἶνε ἡ ὁδὸς ἀπὸ τῆς βαθμιαίας μεταβολῆς τῆς προφορᾶς μέχρι τῆς ἐπὶ ταύτης στηριζομένης δημιουργίας νέας ποιητικῆς μορφῆς. Δυσχερέστερον ὅμως καθιστᾷ τὸ πρᾶγμα ἄλλη τις σκέψις. Ἐὰν ἡ ῥυθμικὴ ποίησις ὄντως προῆλθεν ἀμέσως ἀπὸ τῆς προσῳδιακῆς, τότε ἔπρεπε νὰ συμβῇ τὸ ἑξῆς: αἱ τονιζόμεναι καὶ ἄτονοι συλλαβαὶ ἤθελον ἀντικατασταθῇ ἐκεῖναι μὲν τὰς μακράς, αὗται δὲ τὰς βραχείας, ἤτοι οἱ ἀρχαῖοι ἰαμβικοί, τροχαϊκοὶ καὶ ἄλλοι στίχοι ἤθελον διαμορφωθῇ κατὰ τὴν νέαν ἀρχὴν τοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων. Ὥστε ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου προσῳδιακοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου θὰ εἴχομεν τὸν νέον ἐπὶ τοῦ τόνου στηριζόμενον, ὅπως π. χ. ἐν λατινικαῖς ἐπιτυμβίαις ἐπιγραφαῖς εὑρίσκομεν ἀπομιμήσεις τοῦ προσῳδιακοῦ ἑξαμέτρου κατὰ τόνον: Si meritis jacentum piis laus datur sepulchri. Παραδόξως ὅμως δὲν ἐφηρμόσθη ὁ κατὰ τὸ φαινόμενον φυσικώτερος οὗτος τρόπος, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγεν ὁ Ὄπιτς ἐν τῇ γερμανικῇ γλώσσῃ εἰς τὰς ἀπομιμήσεις ἀρχαίων στροφῶν. Ἐν τῇ ῥυθμικῇ ποιήσει οὐδὲν ἴχνος ἀπαντῶμεν ἀπομιμήσεως ὡρισμένων στίχων ἢ καὶ μόνον ὡρισμένων ποδῶν τῆς προσῳδιακῆς μετρικῆς. Ἡ ὑπὸ τοῦ Deutschmann[1]) καί τινων Ἑλλήνων[2]) ὑποστηριχθεῖσα γνώμη, ὅτι ἡ ῥυθμικὴ ποίησις ἐγεννήθη ἐξ ἀπομιμήσεως ἀρχαίων ἑλληνικῶν τύπων, ἀντιφάσκει εἰς τὰ πράγματα καὶ ἀποκλείεται διὰ τοῦτο ὅλως διόλου. Γνησία ἀπομίμησις ἀρχαίου εἴδους στίχου, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰς ἀσημάντους ἀποπείρας τοῦ Λέοντος καὶ Φωτίου, εἶνε ὁ πολιτικὸς στίχος, ὅστις ὅμως ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ἀκμὴν πλέον τῆς

[1]) Ἐνθ. ἀνωτ. (ἴδε ἀνωτέρω σ. 505) 29: Τὰ ῥυθμικὰ ποιήματα καὶ τὰ ἐκ πολιτικῶν στίχων συγκείμενα καὶ οἱ ὕμνοι προέκυψαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐξ ἀπομιμήσεως τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν.

[2]) Πρβ. ἀνωτέρω σελ. 590.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ῥυθμικῆς ποιήσεως. Ὥστε καὶ ἡ δευτέρα περὶ τῆς προελεύσεως τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως ὑπόθεσις ἀναιρεῖται ὑπὸ τῶν πραγμάτων[1]).

Ἀφοῦ τοιουτοτρόπως ἀμφότεραι αἱ ὑποθέσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ῥυθμικὴ ποίησις ἐξελήφθη ὡς ἐγχώριον προϊόν, ἀπεδείχθησαν ἐσφαλμέναι, ἀπόπειρα ἔγινε νὰ παραχθῇ αὕτη ἐκ σημιτικῶν προτύπων. Ὁ Πίτρα, ὁ Στέφενσων καὶ ὁ Μπουβὺ ἐξέφεραν τὴν ἰδέαν ταύτην γενικῶς καὶ μετ' ἐπιφυλάξεων· ὁ δὲ Γουλιέλμος Μέϋερ ἀνέπτυξεν αὐτὴν μετὰ πολλῆς λογιότητος μεθοδικῶς καὶ προσεπάθησε ν' ἀποδείξῃ τὴν ὀρθότητά της. Ἡ γνώμη αὐτοῦ εἶνε, ὅτι ἐκ τῶν Σημιτῶν χριστιανῶν, οἵτινες πλησιέστερον εὑρίσκοντο εἰς τὴν πηγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ρωμαῖοι, μετεβιβάσθη μετὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἡ ῥυθμικὴ ποιητικὴ μορφὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ Ρωμαίους χριστιανούς. Παρὰ τοῖς Σημίταις εἶνε βεβαιωμένη ἡ ἀλφαβητικὴ ἀκροστιχὶς καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία· ἀλλὰ τὰ σπέρματα τῶν δύο τούτων χαρακτηριστικῶν τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως εὑρίσκονται, ὡς ἐξετέθη ἐν ταῖς παραγράφοις 287 καὶ ἑξῆς, τόσον σαφῶς διαμεμορφωμένα καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ Ρωμαίοις, ὥστε διόλου δὲν φαίνεται ἀναγκαῖον νὰ δεχθῶμεν ξενικὴν καταγωγήν. Καὶ ἂν ἀκόμη ἕν τι τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων ἠδύνατο νὰ ἀναχθῇ μετὰ πάσης βεβαιότητος εἰς σημιτικὸν πρότυπον, πάλιν ἥκιστα θὰ ἀπεδεικνύετο διὰ τούτου ἡ καταγωγὴ τοῦ ὅλου συστήματος τῆς ῥυθμικῆς ποιήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἔξω τῆς ὁμοιοκαταληξίας καὶ τῆς ἀκροστιχίδος σφοδρῶς ἔτι ἐρίζουσιν οἱ Ἀσιανολόγοι περὶ τῶν θεμελιωδῶν νόμων τῆς ἑβραϊκῆς καὶ συριακῆς ποιήσεως· καὶ εἰς αὐτὰ τὰ οὐσιωδέστατα διίστανται ἀκόμη αἱ γνῶμαι πολύ[2]). Ὥστε ἐνταῦθα ἱστάμεθα ἐπὶ πολὺ ἀσταθοῦς ἐδάφους, διὸ καὶ παρὰ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν πολυμερῆ σοφίαν οὐδ' ὁ Μέϋερ ἴσχυσε νὰ στερεώσῃ τὴν γνώμην ταύτην, αἱ δὲ ἀναπτύξεις τοῦ ἀσιανολόγου

[1]) W. Weyer σ. 315, 318, 371· ἴδε καὶ Bouvy σ. 322 ἑ.
[2]) Bouvy σ. 10 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γρίμμε, ὅστις συμφωνεῖ πρὸς τὸν Μέγερ καὶ ἔν τισιν ὑπερακοντίζει αὐτὸν ἐν τῇ παραδοχῇ σημιτικῶν προτύπων, δὲν τυγχάνουσιν ὡς φαίνεται ὑποδοχῆς παρὰ τοῖς εἰδήμοσι τῶν ἐρευνητῶν. Ἐφόσον δὲ δὲν συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους οἱ ἀσιανολόγοι εἰς τὰ θεμελιώδη ζητήματα τῆς ἑβραϊκῆς καὶ συριακῆς μετρικῆς, δὲν εἶνε πειστικαὶ αἱ ἀποδείξεις, αἵτινες οὐσιωδῶς ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης στηρίζονται. Ἄρα τὸ ζήτημα δὲν εἶνε ἔτι ἐγγὺς εἰς τὴν λύσιν του.

Εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ ἁπλῆς ἐκ τῆς ξένης παραλαβῆς τοῦ ῥυθμικοῦ τρόπου τῆς ποιήσεως ἀντιτάσσεται τὸ ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅτι ἐν τῇ ἑλληνικῇ ῥυθμικῇ παρατηρεῖται βραδεῖα ἀνάπτυξις ἐκ μικρῶν καὶ ἀσθενῶν ἀρχῶν εἰς τεχνικωτάτην τελειότητα. Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ εἰσαγωγῆς ξένου προϊόντος, θὰ εἴχομεν ἀμέσως ἐνώπιον ἡμῶν τέλειόν τι δημιούργημα, καθ' ὃν τρόπον ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ λογοτεχνίᾳ εὑρίσκομεν τὰ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους μεταφυτευθέντα εἴδη ἀμέσως κατ' οὐσίαν τέλεια. Κατὰ τῆς ξενικῆς εἰσαγωγῆς μαρτυρεῖ καὶ ἡ οὐσιωδεστάτη διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ἐὰν εἰσήγετο αὕτη ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, θὰ προσεδοκῶμεν ἀκριβῶς εἰς τὰ πρωϊμώτατα δοκίμια ἑλληνικά τε καὶ λατινικὰ πολὺ τὸ ὁμοιόμορφον[1]). Καὶ δὲν θὰ ἀρνηθῶμεν μὲν ἀνατολικὰς ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, ἀλλ' εἶνε ἀβέβαιον κατὰ τίνα τρόπον καὶ ἔκτασιν καὶ ἂν ἀμέσους ἢ ἐμμέσους πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν αὐτάς. Χαρακτηριστικά τινα τῆς ἑβραϊκῆς ποιήσεως, οἷον ὁ παραλληλισμὸς τῶν ἡμιστιχίων καὶ τὰ βραχέα κῶλα εἶνε αἰσθητὰ καὶ παρὰ τοῖς ἑβδομήκοντα, ἐξ ὧν ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων· αἱ δὲ ἀρχαιόταται ἐπιφωνήσεις, οἷον τὸ Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, ἐπήγασαν ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν ψαλμῶν. Πρὸς τούτοις, ἐὰν ἡ ὕπαρξις ῥυθμικωτάτου πεζοῦ λόγου πλήρους ἀπηχήσεων καὶ βραχέων ὁμοιομόρφων κώλων ἀναμφίβολος εἶνε

[1]) Dreves, ἐν Göttinger Gelehrte Anzeigen 1886, 1, 291.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἤδη παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς συγγραφεῦσι καὶ ἔτι μᾶλλον παρὰ τοῖς ἑβδομήκοντα καὶ χριστιανοῖς συγγραφεῦσι, πρέπει βεβαίως σοβαρῶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, μήπως ἐνταῦθα εἶνε ἀνάγκη νὰ ζητηθῇ ἡ πρώτη καὶ ἀληθὴς πηγή· καὶ μόνη ἡ ἰδέα τῆς συχνῆς ἐν εἴδει στροφῶν ἐπαναλήψεως τῆς πεζῆς ῥυθμικῆς προτάσεως, ἐπιτεινομένη διὰ τῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν λυρικὴν γνωριμίας, θὰ ἤρκει πρὸς συντέλεσιν τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν ῥυθμικὴν ποίησιν, ἥτις ὑπ' αὐτῶν δὴ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐξελαμβάνετο ὡς ποικιλία τοῦ πεζοῦ λόγου. Ἐν μέρει συνεπέδρασεν ἴσως καὶ ἡ γνωριμία πρὸς τοὺς ἑβραϊκοὺς καὶ συριακοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους, εἴτε ἐπισπεύσασα τὴν κίνησιν εἴτε τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς μεταβαλοῦσα. Ὅτε ἐν τῇ ζώσῃ γλώσσῃ ἐξέλιπε καὶ ἡ διάκρισις τῆς ποσότητος τῶν συλλαβῶν, ἡ ποίησις ἠναγκάσθη ἀφ' ἑαυτῆς νὰ ζητήσῃ νέαν μορφήν, ὅπως τὸ φυτόν, τὸ ὁποῖον ὅταν ἐξ ἑνὸς μέρους χάσῃ χῶμα καὶ φῶς, ἐξ ἐνστίκτου στρέφεται πρὸς τὸ ἕτερον ἵνα αὐτοῦ ἀναζητήσῃ τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεώς του. Ἡ προσῳδιακὴ ποίησις εἶχε γίνῃ πλέον ἄχρηστος εἰς τὴν ζῶσαν καὶ τὴν καρδίαν ἀνυψοῦσαν ᾠδήν· πρὸς ἀντικατάστασιν λοιπὸν φυσικῶς ἦλθε πρῶτον ὁ ῥυθμικὸς πεζὸς λόγος, ὅστις τελειοποιῶν τὰς ἀπηχήσεις καὶ ἐπαναλαμβάνων ὁμοιόμορφα συμπλέγματα κατήντησεν εἰς τὴν ῥυθμικὴν ποίησιν [1]). Ὅτι δὲ ἡ ῥυθμικὴ ποίησις ἐμφανίζεται ὁμοῦ μὲ τὸν χριστιανισμὸν καὶ κατόπιν ἔμεινε περιωρισμένη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, δὲν δύναται ὡς σπουδαῖον περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς μαρτύριον νὰ θεωρηθῇ· διότι εἶνε φυσικόν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ κατὰ πρῶτον εἰς πλήρη καὶ καθολικὴν ῥῆξιν ἦλθον πρὸς τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν, ἐξ ἧς καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ πάντα ἄνευ ἐνδοιασμῶν ἀμέσως ἀπεσπάσθησαν. Μόνον εἰς τὴν ποίησιν τῶν εἰδωλολατρῶν Ἑλλήνων καὶ εἰς τὴν θύραθεν τῶν χριστιανῶν, οἵτινες ἀπέβλεπον μόνον εἰς γυμνάσματα φιλολογικὰ καὶ αἰσθητικά, διετηρήθη ἡ παλαιὰ σχολειακὴ παράδοσις τῆς προσῳδιακῆς μετρικῆς.

[1]) Bouvy σ. 19, 273.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κύριον σύγγραμμα: W. Meyer, Anfang und Ursprung der latein. und griech. rythmischen Poesie· ἐναντία φρονοῦσιν οἱ Dreves, Deutschmann καὶ Kawczynski ἴδε ἀνωτέρω σ. 505.—Hubert Grimme, Der Strophenbau in den Gedichten Ephräms des Syrers. Mit einem Anhange über den Zusammenhang zwischen syrischer und byzantinischer Hymnenform. Collectanea Friburgensia τόμ. II, ἐν Freiburg (τῆς Ἑλβετίας) 1893 (καταντᾷ εἰς τὸ ἐξαγόμενον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ῥυθμικὴ κατά τε τοὺς στίχους καὶ τὰς στροφὰς προῆλθεν ἐκ τῆς συριακῆς). — [Ἄξια προσοχῆς εἶνε καὶ μέρη τινὰ τῆς πραγματείας τοῦ Α. Σκιᾶ, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, ἐν τῷ περιοδικῷ Ἑστίᾳ τόμ. Β΄ 1893 ἀρ. 28 τῆς 11 Ἰουλίου σελ. 17-21. Ἡ «μεταβολὴ τῆς ποιότητος τοῦ τόνου, παρατηρεῖ ἐνταῦθα ὁ Σκιᾶς, ἐπέφερε καὶ τὴν μεταβολὴν ὁλοκλήρου τοῦ συστήματος τῆς ἀρχαίας μετρικῆς. . . Οὕτως ἡ ποίησις ἠναγκάσθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ κράτος τοῦ τόνου ὡς πανισχύρου ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ ῥυθμικοῦ παράγοντος, διότι ἤδη ἀπὸ τοῦ μυθογράφου Βαβρίου ὑπέβαλε τὸν δημοτικώτατον τῶν στίχων, τὸν χωλίαμβον, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ πολλοὺς ἄλλους, εἰς τὴν ὅλως ἀνάρμοστον πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρχαίας μετρικῆς μεταρρύθμισιν, καθ' ἣν ἡ τὴν σπουδαιοτάτην ἐν τῷ ῥυθμῷ θέσιν κατέχουσα συλλαβὴ ἦτο πάντοτε τονιζομένη κτλ.» — Σ. Μ.].

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

2. Θύραθεν ποίησις.

292. Προεισαγωγικὴ παρατήρησις. Τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπὸ εὐρυτάτην ἔννοιαν. Ὡς καὶ ἀνωτέρω (§ 264) ὑπεδείξαμεν, ἐνταῦθα συμπεριλαμβάνομεν πᾶσαν τὴν μὴ λειτουργικὴν ποίησιν, ἥτις ἐν μέρει μόνον εἶνε πραγματικῶς θύραθεν ποίησις, διότι ἄλλο μέρος αὐτῆς διατρίβει καὶ περὶ θρησκευτικὰ ἀντικείμενα. Τὸ διακριτικὸν ἄρα γνώρισμα δὲν εἶνε τόσον ἡ ὕλη, ὅσον ὁ σκοπὸς καὶ ἡ μορφή. Ἐνῷ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ὑπηρετεῖ τὴν πρακτικὴν ἀνάγκην τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ ἀνυψώσεως, ἀκολουθοῦσα καὶ κατὰ τὴν μορφὴν νέας ὅλως ὁδούς, αἱ περὶ ὧν θὰ διαλάβωμεν ἐνταῦθα ποιήσεις ἐπιδιώκουσι καθαρῶς λογοτεχνικοὺς σκοποὺς καὶ εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πιστὴ συνέχεια ἀρχαίων ποιητικῶν γενῶν. Ἡ σπουδαιοτάτη ὑποχώρησις τῆς βυζαντηνῆς θύραθεν ποιήσεως εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς της εἶνε ὁ πολιτικὸς στίχος, ὅστις ἀγωνίζεται περὶ τῶν πρωτείων πρὸς τὰ ἀρχαῖα μέτρα. Ἐν τῇ διατάξει τῆς ὕλης τοῦ κεφαλαίου τούτου προεβάλλετο τὸ ζήτημα, ἐὰν πρέπῃ καὶ ἐν τῇ εἰδικῇ πραγματείᾳ νὰ χωρισθῶσι τὰ γένη ἐκεῖνα, ὧν ὁ χαρακτὴρ καὶ ἡ ἱστορία περιεγράφησαν γενικῶς ἀνωτέρω (ἐν § 265). Ὅσον καὶ ἂν προτιμοτέρα παρίσταται ἡ ἐν ἐγχειριδίῳ μάλιστα συστηματικὴ διάταξις εἰς ἔπος, λυρικήν, δραματικήν, διδακτικὴν ποίησιν, σάτυραν κτλ., ἀλλ' ἐν τῇ βυζαντηνῇ ποιήσει ἐναντιώνεται πρὸς τὴν αὐστηρὰν κατ' εἴδη συστηματοποίησιν ὁ ἐκλεκτικὸς χαρακτὴρ τῶν ποιητῶν καὶ ἡ ἔλλειψις ἀναπτύξεως μεγάλης καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σαφοῦς ἐντὸς τῶν διαφόρων εἰδῶν. Ἐνῷ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ λογοτεχνίᾳ ἡ ὡραία κατ' εἶδη διαίρεσις ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς ὀργανικῆς αὐτῶν αὐξήσεως, ἐνταῦθα ἤθελεν εἶσθαι αὕτη βεβιασμένη καὶ τεχνητή, ὁ δὲ ἀναγνώστης ἤθελε λάβῃ ἐσφαλμένην ἰδέαν περὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς βυζαντηνῆς ποιήσεως καὶ ὁ θεμελιώδης αὐτῆς ἐκλεκτικὸς χαρακτὴρ θὰ ἠλλοιοῦτο διὰ τῆς αὐθαιρέτου ἀναπαραστάσεως τοῦ αὐθυποστάτου δῆθεν τῶν εἰδῶν βίου. Ἀλλὰ καὶ αἱ πρακτικαὶ δυσκολίαι τοῦ εἰδολογικοῦ συστήματος δὲν εἶνε ὀλιγώτεραι. Ἐξ ἑνὸς θὰ παρίστατο ἀνάγκη νὰ διαμελισθῶσιν οἱ ποιηταὶ εἰς τεμάχια, ὅπερ ἐναντιοῦται εἰς τὸ οἰκοδομικὸν σχέδιον τοῦ παρόντος βιβλίου, ἐξ ἑτέρου δὲ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποπληρωθῇ ἓν ἕκαστον εἶδος καὶ ἀποστρογγυλωθῇ. Ποίαν ἀξίαν π. χ. θὰ εἶχε κεφάλαιον περὶ δραματικῆς ποιήσεως, ἥτις θὰ ἤρχιζε μὲν διὰ τοῦ ἀνωνύμου Χριστὸς πάσχων, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ θὰ ἔληγε; Ὁμοίως καὶ τὸ μυθιστόρημα δὲν δεικνύει διαρκῆ καὶ ψηλαφητὴν ἀνάπτυξιν· ἀφοῦ τὸ εἶδος τοῦτο εἶχε μείνῃ ἀκαλλιέργητον ὑπὲρ τὴν ἡμίσειαν χιλιετηρίδα, ἐμφανίζονται διὰ μιᾶς τέσσαρα ἔργα, σχεδὸν μεμονωμένα καὶ ἀσύνδετα πρὸς τὰ πρότυπα αὐτῶν δι' ἐν μέσῳ κειμένων μελῶν. Καρποφόρος θὰ ἀπέβαινε μόνον ἡ κατ' ἰδίαν ἐπισκόπησις τῆς ὑστέρας ἑλληνικῆς καὶ βυζαντηνῆς ἐπιγραμματικῆς· ἀλλ' ἕνεκα τούτου καὶ μόνου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραβῶμεν τὴν γενικὴν ἀρχήν.

Λείπει ἀκόμη συναπτὴ ἐξερεύνησις τῆς συμπάσης θύραθεν βυζαντηνῆς ποιήσεως. Διὸ ἐν μέρει μόνον ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποδειχθῶσιν αἱ βαθμίδες τῆς ἀναπτύξεως, ἡ ἐσωτερικὴ συνάφεια καὶ αἱ ἀλληλεπιδράσεις καὶ αἱ ἐπιρροαὶ τῶν ποιητικῶν εἰδῶν καθ' ἑαυτὰ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν πεζὴν λογοτεχνίαν. Μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας ἃς κατεβάλομεν καὶ τὴν χρονοτριβὴν καὶ παρὰ πᾶσαν ἡμῶν τὴν ἀγαθὴν θέλησιν μόλις κατωρθώσαμεν νὰ παράσχωμεν προσωρινήν τινα συγκεφαλαίωσιν, ἥτις δύναται ἴσως νὰ προκαλέσῃ περαιτέρω ἐρεύνας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὅσα τῶν θύραθεν ποιημάτων εἶνε δυνατὸν νὰ μνημονευθῶσιν ἐκ τοῦ ς΄ αἰῶνος, ὁπόθεν ἄρχεται καὶ ἡ παροῦσα πραγματεία, κατέλαβον τὴν θέσιν αὐτῶν εἴτε ἐν τῇ ὑπὸ Κρίστ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, εἴτε ἐν τῇ περὶ ἀνθολογιῶν παραγράφῳ (§ 304). Γεώργιος ὁ Πισίδης, ὁ μόνος ἐξέχων θύραθεν ποιητὴς τοῦ ζ΄ αἰῶνος, εἶνε διφυής· ἐξ ἑνὸς μέν, ὡς ὁ τελευταῖος τῆς σχολῆς τοῦ Νόννου, συνδέεται πρὸς τὴν παρερχομένην ἀρχαιότητα, ἐξ ἑτέρου δὲ εἶνε τὸ πρότυπον μιμήσεως καὶ θαυμασμοῦ παρὰ τοῖς ὕστερον ποιηταῖς, κατέχων οὕτως σημαντικὴν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς θύραθεν βυζαντηνῆς ποιήσεως. Μετὰ τὸν Πισίδην παρατηρεῖται ἐν τῇ ἑλληνιζούσῃ ποιήσει μέγα χάσμα, ὅπερ μετὰ βίας πληροῦταί πως διά τινων ποιημάτων τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα συνδέεται τὸ προσῳδιακὸν πρὸς τὸ ῥυθμικὸν σύστημα. Μόλις κατὰ τὸν θ΄ αἰῶνα ἀρχίζει καὶ ἐν τῇ θύραθεν ποιήσει ὅπως καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἄλλων λογοτεχνικῶν εἰδῶν αὖθις ζωηροτέρα ἐργασία, ἥτις ὅμως ἐπὶ μακρὸν χρόνον περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἐπιγραμματικήν. Ἡ ἀναβίωσις αὕτη τῆς ποιήσεως εἶνε ἔργον τοῦ ἡγουμένου Θεοδώρου Στουδίτου (ἀποθαν. τὸ 826), ὅστις πρότυπον ἔχει τὸν Πισίδην. Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡρωϊκοῦ τούτου ὑπερασπιστοῦ τῆς εἰκονολατρείας ἀνεμίχθη κατ' ἰδιάζοντα τρόπον ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος εἰς τὴν ἐπιγραμματικὴν ποίησιν, διατάξας νὰ ἐνστιχθῶσιν ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν ἀδελφῶν Θεοφάνους καὶ Θεοφίλου δώδεκα τρίμετροι, οὓς ὁ ἴδιος συνέταξε. Ἡ ἀφήγησις τῶν κατὰ τὴν ποινὴν ταύτην, ἂν εἶνε ἀληθῆ τὰ λεγόμενα, δεικνύει ὅτι ἐπὶ Θεοφίλου, ὁπότε δὲν εἶχεν ἀρχίσῃ ἀκόμη ἡ λογοτεχνικὴ ἀναγέννησις, μεγάλη σπουδαιότης ἀπεδίδετο εἰς τὴν μετρικὴν ὀρθότητα. Ὁ αὐτοκράτωρ δηλονότι, ὅστις ἐγνώριζεν ὅτι οἱ δύο ἀδελφοὶ ἦσαν λόγιοι ἄνδρες καὶ τῆς ποιητικῆς εἰδήμονες, προσέθηκεν εἰς τὸν ἐντολοδόχον νὰ ἀδιαφορῇ περὶ τοῦ τυχὸν ἐσφαλμένου τῶν στίχων[1]). Ἐπὶ Θεοφίλου καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μιχαὴλ ἐπελή-

[1]) Σκυλίτζης - Κεδρηνὸς ἐκδόσ. Βόννης 2, 114 - 117. Ζωναρᾶς, ἐκδόσ. Dindorf 3, 409.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φθη μετ' ἐπιτυχίας τῶν ἐπιγραμματικῶν καὶ γνωμολογικῶν παιγνίων ἡ ἰδιόρρυθμος ποιήτρια Κασία. Ἐν μέρει ἀρχομένου, ἐν μέρει δὲ μεσοῦντος καὶ τελευτῶντος τοῦ 9΄ αἰῶνος ἢ ἀρχομένου τοῦ ι΄ ἔγραψαν ὁ διάκονος Ἰγνάτιος, ὁ γραμματικὸς Ἰγνάτιος, ὁ Κομητᾶς, Κωνσταντῖνος ὁ Σικελιώτης, Κωνσταντῖνος ὁ Ρόδιος, ὁ αὐτοκράτωρ Λέων καὶ Λέων ὁ φιλόσοφος ἐπιγραμματικὰ καὶ συγγενῆ ποιήματα. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Φωκᾶ (963-969) ἐξέδωκεν ὁ διάκονος Θεοδόσιος τὸ βραβευθὲν αὐτοῦ ποίημα περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κρήτης· καὶ ἐξῆλθε μὲν οὕτως ἐκ τοῦ κύκλου τῶν μικροποιημάτων, ἀλλὰ δὲν ἐχρειάσθη ν' ἀναζητήσῃ ἄλλο πρότυπον ἢ τὸν ποιητήν, ὃν καὶ οἱ ἐπιγραμματικοὶ ἐμιμήθησαν, ἤτοι τὸν Γεώργιον Πισίδην, μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται καὶ ὅμοια πανηγυρικὰ ποιήματα. Πολὺ ὑψηλότερα ἵσταται ἄλλος ποιητὴς ἐκ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ι΄ αἰῶνος, ὁ Ἰωάννης γεωμέτρης, ὅστις ἰδίως ἀφιερώθη εἰς τὸ ἐπίγραμμα καὶ τὴν ποιητικὴν περιγραφὴν καὶ διήγησιν. Κατὰ τὸν ια΄ αἰῶνα Χριστοφόρος ὁ Μυτιληναῖος καὶ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους ἀνεβίβασαν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τὴν ποίησιν. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ια΄ αἰῶνος μέχρι τῆς λήξεως τῆς βυζαντηνῆς περιόδου ἡ παραγωγὴ εἶνε πλουσιωτέρα καὶ ποικιλωτέρα. Εἰς τὰ ἐπιγράμματα καὶ τὰ ποικίλα, τὰ ὁποῖα καὶ ἔκτοτε δὲν ἐλαττοῦνται, προστίθενται νῦν τὰ ἀπειράριθμα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνιαρώτατα διδακτικὰ ποιήματα[1]), τοῦ Μιχαὴλ

Γεώργιος μοναχὸς ἐκδόσεως Muralt 714 ἑ. Οἱ μετὰ Θεοφάνην (Theophanes continuatus) ἐκδόσ. Βόννης 104 - 106. Λέων γραμματικὸς ἐκδόσεως Βόννης 226. Οἱ χρονογράφοι οὗτοι πλὴν τοῦ Λέοντος γραμματικοῦ παρέχουσι καὶ τὸ κείμενον τῶν στίχων. Ὁ Σκυλίτζης προσθέτει καὶ δύο μαρτύρια, ἤτοι ἐπιστολὴν τῶν δύο «γραπτῶν» πρὸς τὸν ἅγιον Μεθόδιον καὶ τὴν ἀπάντησιν τούτου (καὶ παρὰ Γλυκᾷ ἐκδόσ. Βόννης 538). Οἱ δώδεκα τοῦ Θεοφίλου τρίμετροι παρεδόθησαν καὶ χωριστὰ π. χ. ἐν τῷ βιενναίῳ θεολογικῷ ἑλληνικῷ κώδικι 325 (Nessel) φύλλῳ 54.

[1]) Ἡ συνήθεια τῆς στιχουργήσεως ἐπιστημονικῶν θεμάτων πρὸς εὐχερεστέραν ἐκμάθησιν ἦτο παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἐθνῶν παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ἰδίως σφόδρα διαδεδομένη. Ἐν Ἰνδίαις ὑφίσταται μέχρι σήμερον ὄχι μόνον εἰς τὰ σανσκριτικὰ βιβλία, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ σανσκριτικὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα ἔτι τὸν ἀρχαῖον τρόπον ἀκολουθοῦσι. Πρβ. Ε.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ψελλοῦ, Ἰωάννου Τζέτζη, Ἰωάννου Καματηροῦ καὶ Μανουὴλ Φιλῆ, τὰ μεγάλα μυθιστορήματα τοῦ Προδρόμου, Μανασσῆ, Νικήτα Εὐγενιανοῦ καὶ Εὐσταθίου Μακρεμπολίτου, αἱ ἔμμετροι χρονογραφίαι τοῦ Μανασσῆ καὶ Ἐφραίμ, τὰ κατανυκτικὰ καὶ ἠθικὰ ποιήματα τοῦ Φιλίππου Σολιταρίου καὶ Γεωργίου Λαπίθου, ἀλληγορικὰ ποιήματα οἷον ὁ Χριστὸς πάσχων καὶ τὰ δῆθεν δράματα τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ. Ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ἢ ὅσον ἐκέρδισεν ἡ ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων ποίησις κατὰ τὴν ποικιλίαν καὶ ἔκτασιν, ἀπώλεσε κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν καὶ τοὺς ἰδιάζοντας ἀτομικοὺς χαρακτῆρας. Ὁ Ἀγαθίας, Γεώργιος Πισίδης, Θεόδωρος Στουδίτης, Ἰωάννης γεωμέτρης, Χριστοφόρος Μυτιληναῖος καὶ Ἰωάννης Μαυρόπους παραμένουσιν οἱ κύριοι ἀντιπρόσωποι τῆς ἑλληνικῆς θύραθεν ποιήσεως κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Παρὰ δὲ τοῖς λοιποῖς κοσμικοῖς ποιηταῖς καὶ ἐπιεικὴς κρίσις μικρά τινα μόνον θὰ εὕρῃ προσοχῆς ἄξια κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὸ περιεχόμενον. Περισσότερον δὲ ἐνταῦθα ἢ ἐν παντὶ ἄλλῳ κλάδῳ τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας πρέπει νὰ ἐγκαταλείψῃ τις πᾶσαν αἰσθητικὴν ἐκτίμησιν καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ παρακολουθήσῃ τὰ φαινόμενα ἐξ ἀπόψεως σχετικῆς καὶ καθαρῶς ἐπιστημονικῆς μὲ τὸ ἀπαθές, ζητητικὸν καὶ συμπαθὲς βλέμμα τοῦ φιλολόγου, τοῦ ἱστορικοῦ, τοῦ ψυχολόγου.

1. Γενικαὶ συναγωγαί: Αἱ συλλογαὶ τῶν ἐπιγραμμάτων ἐσημειώθησαν ἐν § 304. Βυζαντηνὰ μυθιστορήματα ὁμοῦ μὲ τὰ ἀρχαῖα ἐξέδωκαν ὁ Ph. Le Bas καὶ ὁ Boissonade ἐν τοῖς Erotici scriptores, ἐν Παρισίοις, παρὰ Didot 1856· ἀνατύπωσις τὸ 1885. Ἐξέδ. ὁ R. Hercher, Erotici scriptores, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Λειψίᾳ, Bibliotheca Teubneriana 1858-1859. Ἄλλαι συναγωγαὶ δὲν ὑπάρχουσι. Ἀναγκαία θὰ ἦτο πρῶτον συναγωγὴ τῶν ἱστορικοῦ περιεχομένου ἐξ ὡρισμένων ἀφορμῶν ὑπαγορευθέντων ποιημάτων,

Clive — Bayley, The journal of the royal Asiatic society, New Series 14 (1882) 368 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἥτις θ' ἀπετέλει καλὸν συμπλήρωμα τῶν λοιπῶν ἱστορικῶν πηγῶν, καὶ συναγωγὴ τῶν εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν ἀνθολογιῶν μὴ συμπεριληφθέντων ἐπιγραμμάτων.

2. Παράδοσις τῶν κειμένων: Ἡ συνεξέτασις τῶν ἱκανῶς σπανίων χειρογράφων, δι' ὧν παρεδόθησαν πολυαριθμότερα θύραθεν βυζαντηνὰ ποιήματα, θὰ ἦτο πολὺ διδακτική. Πρὸ πάντων ἄξιαι προσοχῆς εἶνε ἀνθολογίαι τινὲς τοῦ ιγ΄ καὶ ιδ΄ αἰῶνος ῥητορικοῦ χαρακτῆρος ἰδίως, αἵτινες διακρίνονται ἐξωτερικῶς διὰ τοῦ μεγάλου εἰς ὄγδοον σχήματος, τὴν ἰδιαιτέραν τοῦ χάρτου ποιότητα καὶ τὴν ἑλικοειδῆ γραφήν. Πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐργασίας ταύτης σημειώνω ἐνταῦθα μικτά τινα χειρόγραφα βυζαντηνῶν θύραθεν ποιημάτων. Χειρόγραφα περιέχοντα τὰ ἔργα ἑνὸς μόνου ποιητοῦ, οἷον τὰ πολυάριθμα χειρόγραφα τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ, ἀποκλείονται: Ἀθηναϊκὸς κῶδιξ 1040 τοῦ ιδ΄ αἰῶνος, ἀθηναϊκὸς 3814 τοῦ ις΄. βαρβερῖνος 246 τοῦ ια΄ (ἀνακρεόντεια), βαρβερῖνος I 74 (συλλογὴ ἐπιγραμμάτων συγκροτηθεῖσα ὑπὸ Λέοντος Ἀλλατίου), βαρβερῖνος II 61 τοῦ ιγ΄, βαρβερῖνος III 29, βαρβερῖνος IV 72, βοδληιανὸς βαροκκιανὸς 29 τοῦ ια΄, βοδλ. βαροκκ. 50 τοῦ ια΄, βοδλ. κανονικὸς 126 τοῦ ιε΄—ις΄, βοδλ. μικτὸς 136 τοῦ ιβ΄, λαυρεντιανὸς 31, 2, λαυρεντιανὸς 32, 52, λαυρεντ. Conv. soppr. 627 τοῦ ιγ΄, μαρκιανὸς 498 τοῦ ιδ΄ καὶ XI 22 τοῦ ιδ΄, νεαπολιτανὸς III. A. 6 τοῦ ιδ΄, παρισιανὸς 1630 τοῦ ιδ΄, παρισιανὸς 1720 τοῦ ιε΄, παρισιανὸς συμπληρ. ἑλλην. 384 τοῦ ι΄, παρισ. συμπλ. ἑλλ. 690 τοῦ ιβ΄, οὐατικανὸς παλατῖνος 356 τοῦ ιδ΄ (νῦν αὖθις ἐν Heidelberg), οὐατικ. παλατ. 367 τοῦ ιγ΄.—Ἐπιγράμματα παραδίδουσι καὶ πολυάριθμα χειρόγραφα βίων ἁγίων καὶ ὁμιλιῶν, ἐν οἷς κεῖνται συχνάκις διεσπαρμένα ἐπιγράμματα εἰς ἀποστόλους, ἁγίους καὶ πατέρας τῆς ἐκκλησίας, εἰ καὶ γνωστὰ ἄλλοθεν. Δείγματα ἐκ τοιούτων χειρογράφων καὶ σημειώσεων παρέσχεν ὁ Ι. Σακκελίων ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. 2 (1885-1889) 584-586 καὶ ἐν Πατμιακῇ βιβλιοθήκῃ, ἐν Ἀθήναις 1890 σ. 56, 59 ἑ. 79, 93, 121 ἑ. 128, 156 ἑ. 159 (στίχοι τοῦ Νικήτα Παφλαγόνος), 169 ἑ. 190.

3. Ἐκ τῶν ποιητῶν τοῦ ς΄ αἰῶνος οἱ ἐπιγραμματικοὶ μνημονεύονται ἐν § 304. Ἐνταῦθα ἀναφέρω καὶ τὸν ἀνακρεοντικὸν Γεώργιον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γραμματικόν, ἀκμάσαντα ἐν ἀρχῇ τοῦ ς' αἰῶνος. Συνέγραψεν ἐν ὀκτασυλλάβοις ἀνακρεοντείοις ἐπιθαλάμια καὶ ποιητικὰς μελέτας. Τὸ προσφιλὲς αὐτοῦ θέμα εἶνε τὸ ῥόδον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μυθολογίᾳ, οἷον τί εἶπεν ὁ Ἄρης ὅτε ἐκεντήθη ἡ Ἀφροδίτη ὑπὸ ἀκάνθης ῥόδου; Τί εἶπεν ὁ Ἀπόλλων, ὅτε καταδιώκων τὴν Δάφνην ἐμποδίζετο ὑπὸ ἀκανθῶν ῥόδων; Τί ἡ Φαίδρα, ὅτε εἶδε τὸν Ἱππόλυτον ῥόδοις ἐστεμμένον; Τούτου ἴσως εἶνε καὶ τὸ μυθολογικὸν ἀνακρεόντειον εἰς τὰ Βρουμάλια, ἅπερ ἐν κώδικι βαρβερίνῳ 246 ἀποδίδεται εἰς τὸν γραμματικὸν Ἀκόλουθον (ὅν ὁ H. Weil διορθώνει εἰς Κόλουθον ὅπερ εἶνε τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοῦ ἐπικοῦ ποιητοῦ). Τὰ ποιήματα τοῦ Γεωργίου ἐξέδ. ὁ P. Matranga, Anecdota graeca 2 (1850) 573 ἑ, 648 ἑ. Ἐν μέρει ἀνετυπώθησαν ὑπὸ Th. Bergk, Poëtae lyrici graeci 3 (1867) 1098-1108. Τὸ ποίημα τοῦ Γεωργίου (Κολούθου;) εἰς τὰ Βρουμάλια ἐξέδ. ὁ Matranga ἔνθ' ἀνωτ. 2, 571 ἑ. Ἀνετύπωσεν ὁ Bergk ἔνθ' ἀνωτ. 3, 1097. Πρβ. Fr. Hanssen ἐν Philologus συμπληρωτ. τόμῳ 5 (1889) 205 ἑ. Τοῦ Γεωργίου ἡ Μελέτη περὶ τῆς καταδιώξεως τῆς Δάφνης ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος κεῖται ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ 32, 52 φύλλῳ 124 ὑπὸ τὸ ὄνομα Κωνσταντίνου τοῦ Σικελιώτου, ὅστις ὅμως ἐνταῦθα δὲν ὀνομάζεται φιλόσοφος, ἀλλὰ γραμματικὸς (πρβ. § 302). Κατὰ τῆς πατρότητος αὐτοῦ μαρτυρεῖ τὸ ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ φύλ. 124ᵛ ἀποδίδονται εἰς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ στίχοι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαὰκ Κομνηνόν, οἵτινες ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῶν χρόνων δὲν δύνανται νὰ ἀνήκωσιν εἰς αὐτόν.

293. Γεώργιος ὁ Πισίδης, οὕτως ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Πισιδίας ὀνομαζόμενος, ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου (610-641) διάκονος τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ χαρτοφύλαξ ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶνε ὁ ἄριστος τῶν βυζαντηνῶν θύραθεν ποιητῶν. Τὸ λεκτικόν του εἶνε ἁπλοῦν καὶ εὔληπτον, οἱ στίχοι του ῥέοντες καὶ κανονικοί. Παράδοξον εἶνε ὅτι καὶ εἰς τὰ καθαρῶς ἱστορικὰ ἀντικείμενα μετεχειρίσθη τὸν ἰαμβικὸν τρίμετρον. Μόνον ἐν τῷ ποιήματι εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον μετεχειρίσθη τὸν ἑξάμετρον καὶ δὴ κατὰ τὴν μορφήν, ἣν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ Νόννος. Τὰ προσόντα τῆς στιχουργικῆς τοῦ Πισίδου ἐγνώριζον καὶ οἱ μετα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γενέστεροι Βυζαντηνοί, ὥστε ὁ Ψελλὸς εἰς τὴν προταθεῖσαν αὐτῷ ἐρώτησιν: Τίς στιχίζει κρεῖττον, ὁ Εὐριπίδης ἢ ὁ Πισίδης, ἀπήντησε διὰ μακρᾶς ἐπιστολῆς. Εἰς τὸν χρονογράφον Θεοφάνην ἐχρησίμευσεν ὡς ἱστορικὴ πηγή. Καὶ ὁ Σουίδας δὲ καὶ ὁ Τζέτζης ἤντλησαν ἐξ αὐτοῦ. Τὰ ποιήματα τοῦ Πισίδου πραγματεύονται ἢ περὶ συγχρόνων πολιτικῶν συμβάντων ἢ περὶ φιλοσοφικῶν, θεολογικῶν καὶ καθαρῶν δογματικῶν ἀντικειμένων. Ἔγραψε καὶ ἐπιγράμματα καὶ ἄλλα μικρὰ ποιήματα. Τὰ ἱστορικὰ ποιήματα εἶνε: 1ον Εἰς τὴν κατὰ Περσῶν ἐκστρατείαν Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, ἐν τρισὶν «ἀκροάσεσι», ἐν αἷς ὁ Πισίδης διηγεῖται τοὺς ἐπιτυχεῖς κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνας τοῦ Ἡρακλείου (1093 τρίμετροι). 2ον Εἰς τὴν γενομένην ἔφοδον τῶν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἀστοχίαν, ἤτοι ἔκθεσις τοῦ γενομένου πολέμου εἰς τὸ τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταξὺ Ἀβάρων καὶ τῶν πολιτῶν (στίχοι 541). 3ον Ἡρακλιάς, ἤτοι εἰς τὴν τελείαν πτῶσιν Χοσρόου βασιλέως Περσῶν, ὅπερ εἶνε πανηγυρικὸς εἰς τὴν ὁριστικὴν νίκην τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τοῦ Χοσρόου (στίχοι 471 ἐν δυσὶν ἀκροάσεσι). 4ον Τὸ ἐκτενέστατον τοῦ Πισίδου ἔργον εἶνε τὸ Ἑξαήμερον ἢ κοσμουργία, ποίημα διδακτικόν, φιλοσοφικὸν καὶ θεολογικὸν περὶ τῆς κοσμοποιίας, ἔνθα πολλάκις ἀναφέρεται εἰς σύγχρονα γεγονότα. Τὸ ἀντικείμενον ἐπραγματεύθησαν καὶ ἀρχαῖοι ποιηταὶ (ὁ Ὀβίδιος ἐν ταῖς Μεταμορφώσεσι, ὁ Φίλων ἐν τῷ Περὶ κοσμοποιίας κτλ.), πάνυ δὲ εἰς αὐτὸ προσέκειντο οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς· ὑπομνήματα εἰς τὸ ἑξαήμερον ἔγραψεν Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Ἐπιφάνιος ἐπίσκοπος Κωνσταντίας Κύπρου (κατὰ τὸν δ' αἰῶνα), Κοσμᾶς ὁ Ἰνδικοπλεύστης ἐν τῷ γεωγραφικῷ αὐτοῦ συγγράμματι (ἴδε § 171) καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ὁ Πισίδης ἀκολουθεῖ εἰς τὰς φυσικάς του ἐξηγήσεις πρὸ πάντων τὸν Ἀριστοτέλη. Προσοχῆς ἀξία εἶνε καὶ ἡ πρὸς τὸν Αἰλιανὸν (ποικίλη ἱστορία) σχέσις του. Τοῦ ἑξαημέρου ὑπάρχει καὶ ἀρμενιακὴ μετάφρασις καὶ σλαυορρωσσικὴ συνταχθεῖσα τὸ 1385 ὑπὸ Δημητρίου Ζωγράφου κατὰ νοτιοσλαυικόν τι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κείμενον. Ἀμφότεραι αὗται συμφωνοῦσι μᾶλλον πρὸς ἀλλήλας ἢ πρὸς τὸ ἡμέτερον ἑλληνικὸν κείμενον (1910, παρὰ Hercher 1894 τρίμετροι). 5ον. Εἰς τὸν μάταιον βίον (στίχοι 262), ἐλεγειακὴ θεωρία κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ· τὸ ποίημα ἀφιεροῦται εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι καὶ ἐγράφη. 6ον Κατὰ δυσσεβοῦς Σευήρου Ἀντιοχείας (726 τρίμετροι), ποίημα δογματικὸν κατὰ τοῦ Σευήρου ὅστις δικηγόρος κατ' ἀρχὰς ὢν ἐν Βηρυτῷ, προεχειρίσθη ἐπίσκοπος τὸ 513 καὶ ὡς αἱρετικὸς κατεδικάσθη τὸ 536. 7ον Ὕμνος εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ ἡμῶν ἀνάστασιν, συγγραφεὶς τὸ 628. 8ον Ἀκέφαλον ποίημα περὶ δυσειδοῦς τινος μοναχοῦ Ἀλυπίου, ὅπερ δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ σκωπτικὰ ποιήματα τοῦ Ψελλοῦ (ἴδε ἀνωτέρω § 184,7)· ποίημα ἐπὶ τῇ ἀνυψώσει τοῦ ἀνακτηθέντος τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ (ἐν ἔτει 628, τρίμετροι 116)· χαιρετισμὸς πρὸς τὸν Ἡράκλειον, καθαιρέσαντα τὸν Φωκᾶν καὶ γενόμενον βασιλέα (τρίμετροι 89)· πανηγυρικὸν ποίημα πρὸς τὸν Πατρίκιον καὶ ἔπαρχον Βῶνον (168 τρίμετροι). Τὴν ὁμάδα ταύτην πᾶσαν παραδίδει ὁ θαυμάσιος παρισιανὸς συμπληρωτικὸς ἑλληνικὸς κῶδιξ 690. 9ον Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον (90 ἑξάμετροι), ἐξαίρετον ποίημα διὰ τὸ ὕψος τῆς φράσεως καὶ τὴν ἁρμονίαν τῶν στίχων. 10ον Πολυάριθμα ἰαμβικὰ ἐπιγράμματα περὶ θρησκευτικῶν καὶ ἄλλων θεμάτων, π. χ. εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, εἰς τοὺς ἁγίους Ἀναργύρους, τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνόν, Γρηγόριον Νύσσης, Βασίλειον, Παντελεήμονα κτλ., Μωϋσῆν, εἰκόνα Χριστοῦ, πύλην ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεργίου ἱδρυθεῖσαν βιβλιοθήκην, εἰς βαλανεῖον ἀνακαινισθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον (υἱὸν τοῦ Ἡρακλείου), εἰς τὴν ποδάγραν (θέμα προσφιλὲς τῶν βυζαντηνῶν ἐπιγραμματικῶν![1]) κτλ. Τὸ ἐπί-

[1]) Ἴσως διὰ τὴν οὐχὶ σπανίαν ταύτην ἐν Κωνσταντινουπόλει νόσον· πρβ. Θεοφύλακτον Σιμοκάτταν ἐκδόσ. Βόννης σελ. 332, 4 ἑ. Σ. Μ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γραμμα «εἰς ἑαυτὸν» πραγματεύεται περὶ θέματος, ὅπερ ἀπὸ τῶν μεγάλων ποιήσεων Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ Περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν συχνάκις ἐπανέρχεται ἐν τῇ βυζαντηνῇ ἐπιγραμματοποιίᾳ. Ἀλλ' ὁ ὑπὸ Querci ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεπαρκοῦς τινος συνδυασμοῦ εἰς τὸν Πισίδην ἀποδοθεὶς Ἀκάθιστος ὕμνος ἀνήκει κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν χειρογράφων εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον (ἴδε ἀνωτ. σ. 553 ἑ.).

1. Ἐκδόσεις: Ἐξέδωκεν ὁ Querci ἐν τῇ ὑπὸ Fr. Foggini ἐκδοθείσῃ συναγωγῇ: Opera Georgii Pisidae, Theodosii Diaconi et Corippi Africani Grammatici, ἐν Ρώμῃ 1777 (τοῦ Corporis historiae Byzantinae nova appendix).—Τὰ τρία ἱστορικὰ ποιήματα καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ τῆς Βόννης ὑπὸ I. Bekker, ἐν Βόννῃ 1836. Πάντα τὰ ἔργα τὰ ὑπὸ Querci καὶ Bekker ἐκδοθέντα ἀνετυπώθησαν παρὰ Migne, Patrol. gr. 92, 1162-1756.—Ἑξαήμερον: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Fr. Morel, ἐν Παρισίοις 1584, ἀνατυπωθεῖσα πολλάκις.—Τελευταῖον μετὰ πολλῶν διορθώσεων ἐξεδόθη ὑπὸ R. Hercher ἐν Claudii Aeliani varia historia, ἐν Λειψίᾳ 1866 τόμ. 2, 603-662. Νέα τινὰ ποιήματα, ἰδίως τὰ ὑπ' ἀρ. 8 καὶ 10 ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδικος παρισιανοῦ suppl. gr. 690 ὁ L. Sternbach, Georgii Pisidae carmina inedita, ἐν Wiener Studien 13 (1891) 1-63· 14 (1892) 51-68. Πολὺ ἀναγκαία θὰ ἦτο νέα γενικὴ ἔκδοσις τῶν παλαιοτέρων καὶ τῶν σημαντικῶν νέων κειμένων μετὰ διωρθωμένου κειμένου, σχολίων καὶ εὑρετηρίων πινάκων.

2. Μεταφράσεις: Βιβλιολογία εἰς τὴν ἀρμενιακὴν μετάφρασιν καὶ παραβολὴ αὐτῆς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν καὶ σλαυικὸν κείμενον ὑπὸ Emilio Teza, Dell' Essaemero di Giorgio Piside secondo la antica versione armena. Rendiconti della R. academia dei Lincei, classe di scienze morali stor. e filol. serie V, τόμ. II, μέρ. I (1893) 277-297 (διὰ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἐξητάσθησαν τὰ ἔντυπα ἤδη καὶ ὁ μαρκιανὸς κῶδιξ 620). Τὴν σλαυικὴν μετάφρασιν ἐξέδ. ὁ J. Sljapkin, Τὸ ἑξαήμερον τοῦ Γεωργίου Πισίδου ἐν σλαυορρωσσικῇ μεταφράσει τοῦ ἔτους 1385 ἐν τοῖς Μνημείοις τῶν ἀρχαίων Ρώσσων συγγραφέων ἀρ. 32 ἐν Πετρουπόλει 1882. Πρβ. τοῦ αὐτοῦ,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γεώργιος Πισίδης καὶ τὸ περὶ κοσμοποιίας ποίημα αὐτοῦ ἐν τῇ σλαυορρωσσικῇ μεταφράσει, ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδείας 1890 τόμ. 269 Ἰουνίου σελ. 264-294 καὶ τὴν παρατήρησιν τοῦ V. Jagitsch ἐν Archiv für slav. Philologie 11 (1888) 637. Λατινικὴ μετάφρ. ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Migne.

3. Βοηθήματα: Is. Hilberg, Epistola critica ad I. Vahlenum, ἐν Βιέννῃ 1877 σ. 15 (περὶ τοῦ στίχου 158 τοῦ ἑξαημέρου).—Th. Birt, Das antike Buchwesen, ἐν Βερολίνῳ 1882 σελ. 304 ἑ. (περὶ τοῦ ἀσυνήθους ὄγκου τοῦ βιβλίου τοῦ ἑξαημέρου).—Κρίσεις περὶ τοῦ ἑξαημέρου: Bouvy, Études sur les origines du rythme tonique, ἐν Nimes 1886 σ. 164-169. Περὶ τῆς μετρικῆς καὶ κριτικῆς τοῦ κειμένου: W. Meyer, Zur Geschichte des griechischen und lateinischen Hexameters, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1884 σ. 1019 ἑ.—Is. Hilberg, ἐν Wiener Studien 8 (1886) 292-304 καὶ 9 (1887) 207-222.—P. Nikitin, Παρατηρήσεις εἰς τὸ κείμενον τοῦ ἑξαημέρου τοῦ Γ. Πισίδου, ἐν τῇ (ῥωσσ) ἐφημ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδείας 1888 τόμ. 225 Ἰανουαρ. Φεβρ. σ. 1-29, χρησιμοποιῶν εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τὴν σλαυικὴν μετάφρασιν τοῦ ἑξαημέρου.—Leo Sternbach, De Georgio Pisida Nonni sectatore, Analecta graecolatina philologis Vindobonae congregatis obtulerunt collegae Cracovienses et Leopolitani, ἐν Κρακοβίᾳ 1893 σελ. 38-54. Ὁ St ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ποίημα εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, ὅπερ ὁ E. Miller εἶχεν ἐκδώσῃ μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ (II 384-388), ἀνήκει πράγματι εἰς τὸν Γεώργιον Πισίδην καὶ καθιστᾷ δῆλον, ὅτι ὁ Πισίδης τοὺς ἑξαμέτρους κατεσκεύασε κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Νόννου, ἐν τέλει δὲ παρέχει τὸ κριτικῶς ἐξειργασμένον κείμενον τοῦ ποιήματος. Περί τινος ἄλλοτε εἰς τὸν Πισίδην ἀποδοθείσης ὁμιλίας εἰς τὸν μάρτυρα Ἀναστάσιον ἴδε Α΄ τόμ. § 85 σημ. 2.

4. Ἐν τισι χειρογράφοις οἷον ἐν κώδικι παρισιανῷ 2893 τοῦ ις΄ αἰῶνος καὶ παρισιανῷ βιβλιοθ. Μαζαρίνου 588 τοῦ ις΄ αἰῶνος φέρεται ἐσφαλμένως τὸ ἑξαήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας καὶ ὑπὸ τοῦτο τὸ ὄνομα ἐξεδόθη ἐν Ρώμῃ τὸ 1590 (κατὰ τὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ign. Hardt, Catalogus codd. mss biblioth. regiae Bavar. 2, 252).

294. Θεοδόσιος ὁ γραμματικός, ἀνὴρ ὅλως διόλου ἄγνωστος, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχων οὔτε πρὸς τὸν ἀρχαῖον ὁμώνυμον γραμματικὸν οὔτε πρὸς τὸν Θεοδόσιον διάκονον τὸν συγγραφέα τῶν ἀκροάσεων περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κρήτης, ἴσως ὅμως ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ἐν §§ 277 καὶ 284 μνημονευθεὶς ἐξηγητὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Συνέθηκε ποίημα ἐν 80 τριμέτροις περὶ συγχρόνου πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ἐπιγραφὴ καὶ ἀρχὴ ἔχουσιν ὡς ἐξῆς ἐν τῷ μόνῳ μέχρι τοῦδε γνωστῷ χειρογράφῳ, τῷ βοδληιανῷ μικτῷ κώδικι 142 (φύλλῳ 79ᵛ - 81), διορθουμένων τῶν προδήλων λαθῶν: Θεοδοσίου τοῦ γραμματικοῦ στίχοι δι' ἰάμβων εἰς τὰ ἀραβικὰ πλοῖα, ὅταν εἶλον αὐτὰ οἱ χριστιανοὶ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει βασιλεύοντος Ἡρακλείου τοῦ θεοσεβοῦς. Οἱ τῶν μεγίστων θαυμάτων τοῦ δεσπότου κτλ. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ἡρακλείου, καθὰ ὁ Λάμπρος κατέδειξεν, εἶνε πιθανώτατα ἐσφαλμένον, τὸ δὲ ποίημα ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὴν δευτέραν πολιορκίαν τῆς ΚΠ. ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐν ἔτει 717, τὴν ἐπὶ Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου. Πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ τῶν τριμέτρων ἡ κατασκευή, οἵτινες παντοῦ ἤδη τονίζονται ἐπὶ τῆς προτελευταίας συλλαβῆς.

1. Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Σπυρ. Π. Λάμπρου, Ἱστορικὰ μελετήματα, ἐν Ἀθήναις 1884 σ. 129-141. — Αὐτόθι σελ. 141-144 ἐξέδωκεν ὁ Λάμπρος ἐκ τοῦ βιενναίου ἱστορ. ἑλλην. κώδικος 45 (Nessel) φύλ. 214-215 πεζὴν ἀφήγησιν, ἀναφερομένην εἰς τὴν αὐτὴν πολιορκίαν ΚΠ. Τίτλος καὶ ἀρχή: Περὶ τῆς ἐλεύσεως καὶ ἀποστροφῆς τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν ἐλθόντων κατὰ τῆς θεοφυλάκτου Κ)πόλεως. Ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου τοῦ καὶ Κόνωνος Πρβ. § 273 σημ. 1 Β.

2. Ἠλίας σύγκελλος ἐξ Ἱερουσαλήμ, ἀκμάσας κατὰ τὴν πειστικὴν εἰκασίαν τοῦ W. Studemund κατὰ τὸν η΄ αἰῶνα, συνέθηκε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατανυκτικὸν ἀνακρεόντειον καὶ ἕτερον θρηνητικὸν εἰς ἑαυτόν, ἀμφότερα ἐν τετραστίχοις στροφαῖς μετ' ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος. Ἐξέδ. ὁ P. Matranga, Anecd. gr. 2 (1850) 641-648 — Πρβ. Fr. Hanssen ἐν Philologus συμπλήρ. τόμ. 5 (1889) 203.

295. Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁ αὐστηρὸς ἀσκητής, ὁ θαρραλέος ὑπερασπιστὴς τῶν εἰκόνων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας, ὁ ἀκαταπόνητος νουθετητὴς καὶ διδάσκαλος τῶν συναδέλφων του, περὶ οὗ λεπτομερῶς διέλαβεν ὁ Ἔρχαρτ ἐν τῷ περὶ θεολογίας κεφαλαίῳ σελ. 292-300 τοῦ Α΄ τόμου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς βυζαντηνῆς ποιήσεως δεῖται προσεκτικῆς ἐξετάσεως. Τὸ χάσμα, ὅπερ ἀνοίγεται ἐν τῇ βυζαντηνῇ ἐπιγραμματοποιίᾳ μεταξὺ Γεωργίου Πισίδου καὶ τῶν ποιητῶν τοῦ ι΄ αἰῶνος, πληροῦται σχεδὸν μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου. Ἀλλὰ δὲν καλύπτει ἁπλῶς τὸ κενόν, διότι εἰς αὐτὸν ἰδίως ἀνήκει ἡ τιμή, ὅτι τὴν ἐν τῇ σκοτεινῇ περιόδῳ τῇ ἀπὸ τοῦ ζ΄ μέχρι τέλους τοῦ η΄ αἰῶνος λησμονηθεῖσαν ἐπιγραμματικὴν τέχνην ἀνεκάλεσεν εἰς τὸ φῶς καὶ ἐπιτηδείως αὐτὴν χρησιμοποιήσας ἐπὶ ζητημάτων τῆς ἡμέρας κατέστησεν αὖθις βιώσιμον. Τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Στουδίτου, περὶ τῆς δημοτικότητος τῶν ὁποίων μαρτυρεῖ καὶ σήμερον ἔτι τὸ μέγα πλῆθος ἀρχαίων χειρογράφων, διέδωκαν ἀναμφιβόλως εὐρύτατα τὴν γνῶσιν τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κάπως λογοτεχνικοῦ τούτου εἴδους, παρασκευάσαντα οὕτως ἐμπράκτως τὴν κατὰ τὸν ι΄-ιβ΄ αἰῶνα ἀκμὴν τῆς ἐπιγραμματοποιίας. Ὅπως δὲ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Στουδίτου, οὕτω καὶ τὰ ἐπιγράμματα αὐτοῦ δεικνύουσι τὴν ἐνεργητικότητα καὶ ἐπινοητικότητα τοῦ πνεύματος τοῦ συγγραφέως, τὸν γνήσιον αὐτοῦ ἀνθρωπισμὸν καὶ τὴν ἐνδόμυχον θεοσέβειαν.

Ὁ Θεόδωρος ἔσχε τὴν εὐτυχῆ ἰδέαν νὰ περιγράψῃ καὶ ἐξυμνήσῃ τὸν μοναστικὸν βίον δι' ἑνὸς κύκλου ἐπιγραμμάτων. Ὅστις θέλει νὰ ἐννοήσῃ πῶς ὁ Θεόδωρος ἐξέλεξε τοῦτο τὸ θέμα, ἂς ἀναλογισθῇ πόσον μεγάλην πολιτιστικὴν καὶ κοινωνικὴν σημασίαν εἶχον κατὰ τὸν θ΄ αἰῶνα ἐν τῷ βυζαντηνῷ κράτει τὰ μονα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στήρια. Ὁ Θεόδωρος ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰς γενικὰς βάσεις τοῦ μοναχικοῦ καὶ ἀσκητικοῦ βίου καὶ εἰς τὰ ὑπηρεσιακὰ ἔργα καὶ τὰς διατάξεις τοῦ μοναστηρίου. Εὑρίσκομεν π. χ. ἐν τῇ συλλογῇ προσαγορευομένους φιλίως πάντας τοὺς ἐγκαταλείποντας τὰ ἐγκόσμια, κατόπιν ἐπιγράμματα ἐννοίας πλήρη πρὸς τὸν ἡγούμενον, τοὺς ὑποτακτικούς, τὸν πρωτοψάλτην, τὸν νεωκόρον, τὸν οἰκονόμον, τὸν προμηθευτήν, τὸν μάγειρον, τὸν ῥάπτην, τὸν ὑποδηματοποιόν, τοὺς νοσοκόμους, τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς ἐξυπνητάς, τοὺς θυρωρούς, τὸν πνευματικὸν ὅστις ἐξέρχεται εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου του καὶ εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἐξ αὐτοῦ ἐπανέρχεται, πρὸς τοὺς διαβάτας, ὁδοιπόρους, πρὸς τὸν κοιτῶνα, πρὸς τὸν ξενῶνα τῆς μονῆς κτλ. Ἐπειδὴ ἄλλως ἐν τῇ βυζαντηνῇ λογοτεχνίᾳ ὑπερμέτρως δεσπόζει ἡ κενὴ ῥητορικὴ καὶ ἡ ἀνελευθέρα ἀπομίμησις ξένων πνευματικῶν προϊόντων, εὐχαριστεῖ διπλῶς ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ τὸ ἐξαίρετον τοῦ περιεχομένου καὶ ἡ τολμηρὰ ἀνεξαρτησία τῆς μορφῆς. Ὅ,τι λέγει ὁ Θεόδωρος ἐπὶ τῶν εἰρημένων θεμάτων, στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ὡρίμου πείρας, τῆς εὐγενοῦς ἠθικῆς ἀτομικότητός του καὶ τοῦ θερμοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς προκοπῆς τοῦ μοναστηριακοῦ βίου. Μὲ ἱερὰν σοβαρότητα νουθετεῖ τοὺς ἀδελφοὺς εἰς θεοσέβειαν καὶ πίστιν εἰς τὴν ἀποστολήν των, συμβουλεύει αὐτοὺς πατρικῶς νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τοὺς κινδύνους τοῦ κόσμου, προβαίνει δὲ καὶ μέχρις ὁδηγιῶν πρακτικῶν καὶ ἁπλοϊκῶν ὑποθηκῶν. Τοιουτοτρόπως ἐνθυμίζει τοὺς ὑποδηματοποιοὺς κατὰ πρῶτον ὅτι ἀσκοῦσι τὴν τέχνην τοῦ ἁγίου Παύλου καὶ ὅτι ἐπομένως τὴν ἐπιμέλειαν αὐτοῦ μιμούμενοι χρεωστοῦσι νὰ γίνωσι γνήσιοι τοῦ Χριστοῦ ἐργάται· ἔπειτα ὅμως νουθετεῖ αὐτοὺς νὰ μὴ ἀπορρίπτωσιν ἕνεκα ῥαθυμίας τὸ χρήσιμον ἔτι ὑλικὸν ἢ ἀνεπιτηδείως νὰ κόπτωσι τὸ δέρμα.

Πλὴν τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων, ἐν οἷς ὁ Θεόδωρος εἶνε ἐντελῶς νεωτεριστὴς καὶ πρωτότυπος, ἔχομεν καὶ ἄλλα ποιήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ λογο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τεχνίᾳ, ἰδίως παρὰ τῷ Γεωργίῳ Πισίδῃ, πρότυπα καὶ ἀφορμάς. Διὰ σειρᾶς ἐπιγραμμάτων ὑμνεῖ τὰς ἁγίας εἰκόνας, πολλάκις πολεμῶν τοὺς εἰκονοκλάστας, ὑπὸ τῶν ὁποίων τόσα ὑπέστη αὐτὸς καὶ ἡ μονή του. Ἀλλ' ἐνταῦθα προσπαθῶν νὰ μεθαρμόσῃ δόγματα εἰς τὸ ἐπίγραμμα γίνεται βεβιασμένος καὶ ξηρός. Εἰς τὴν ὁμάδα ταύτην ἀνήκει καὶ τὸ ἐπίγραμμα περὶ εἰκονικῆς παραστάσεως ἐπὶ ὑφάσματος: Εἰς ῥάκος ἱστορημένον [1]). Πρὸς τὰς περὶ εἰκόνων ποιήσεις συνδέονται ἐπιγράμματα εἰς μέρη τῶν ἐκκλησιῶν οἷον τὴν ἁγίαν τράπεζαν, τὴν θύραν τοῦ νάρθηκος, τὸ ἱερὸν κτλ., εἰς διαφόρους ἐκκλησίας οἷον τῆς Παναγίας, τοῦ ἁγίου Πέτρου, τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου κτλ., εἰς τὸ ὑπὸ Λέοντός τινος ἱδρυθὲν μοναστήριον καλογήρων καὶ καλογραιῶν καὶ διάφορα αὐτοῦ μέρη οἷον τὸν ξενῶνα καὶ τὸ κοιμητήριον, εἰς τὸ δεσμωτήριον τοῦ Χαλκίτου. Ἔτι δὲ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί, ἐπιγράμματα εἰς ἁγίους, οἷον τὸν Παῦλον, Διονύσιον, Βασίλειον, Γρηγόριον Ναζιανζηνόν, Χρυσόστομον, Ἀθανάσιον κτλ. Τέλος εὑρίσκομεν παρὰ τῷ Θεοδώρῳ ὡς πρότερον παρὰ τῷ Γεωργίῳ Πισίδῃ καὶ μετὰ ταῦτα παρὰ τῷ Ἰωάννῃ γεωμέτρῃ καὶ ἄλλοις ἐπίγραμμα εἰς ἑαυτόν. Ἐντελῶς νέον ὡς φαίνεται εἶνε ἐπίγραμμα εἰς τὰς φάνας (τοὺς φανοὺς δηλονότι) καὶ νουθεσία πρὸς ἐπιμελῆ ἀνάγνωσιν τῶν ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς μονῆς ἐπιγραφῶν [2]). Κοσμικὰ θέματα, ἐναντίως πρὸς τὸν προηγηθέντα αὐτοῦ Ἰωάννην γεωμέτρην, ἀπέκλεισεν ὁ Θεόδωρος ἐκ τῆς ποιήσεώς του. Τὸ τέλος τῆς συλλογῆς ἀποτελεῖ ἐν τοῖς χειρογράφοις ἐπίγραμμα εἰς τὸν Θεόδωρον Στουδίτην ἑξάμετρον ποιηθὲν ὑπὸ ἀγνώστου. Τὸ μέτρον τῶν ἐπιγραμμάτων εἶνε ὁ βυζαντηνὸς τρίμετρος, εἷς ἓν δὲ μόνον ἐπίγραμμα, τὸ εἰς τοὺς μοναχούς, μετεχειρίσθη τὴν ἐλεγείαν. Τὸ μέγεθος τῶν ἐπιγραμμάτων ταλαντεύε-

[1]) Παρὰ Migne 99, 1802 παρενοήθη καὶ μετεφράσθη: in fragmentum historicum!

[2]) Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τῶν τοίχων μοναστηρίων συνειθίζοντο πολύ. Καὶ αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα ἀκόμη διαιωνίζοντο ἐπὶ τῶν τοίχων. Πρβ. Κ. Ζησίου ἐν Ἀθηνᾷ 3 (1891) 461 ἑ. ἀνετυπώθη ἐν τοῖς Συμμίκτοις αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις 1892 σ. 43 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ται ἀπὸ δύο μέχρι δεκαοκτὼ στίχων, τὰ πλεῖστα δὲ ἀριθμοῦσιν 9-12 στίχους. Καὶ ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα ἐποίησεν ὁ Θεόδωρος, οἷον ὕμνους εἰς τὸν κατὰ τὸν δ΄ αἰῶνα πατριαρχεύσαντα Παῦλον, εἰς τοὺς ἁγίους Εὐθύμιον, Ἐφραίμιον, Θεόδωρον Συκεώτην, Αἱμιλιανόν, Βασίλειον, Ἀθανάσιον, Γρηγόριον Ναζιανζηνόν, Ἐπιφάνιον, Νικόλαον, Ἰωάννην Χρυσόστομον, Θεόδωρον στρατηλάτην κ. ἄ., ἔτι δὲ κανόνας εἰς τὴν προσκύνησιν τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν ἁγίων εἰκόνων.

1. Ἐκδόσεις: Α. Τὰ ἐπιγράμματα ἐξέδ. ὁ Jac. Sirmond, Opera varia 5 (ἐν Παρισίοις 1696) 753-776. — Ἀνετυπώθησαν παρὰ Migne, Patrol. gr. 99, 1780-1812.

Β. Τοὺς ὕμνους ἐξέδ. ὁ J.B. Pitra, Analecta sacra 1 (1876) 336-380. — Οἱ κανόνες (κατὰ τὰς ἐκδόσεις τοῦ Gretser καὶ Baronius) παρὰ Migne, Patrol. gr. 99, 1757-1780.

2. Βοηθήματα: Πρβ. τὴν ἐν Α΄ τόμῳ σελ. 297 ἑ. βιβλιολογίαν. — Περί τινος ὕμνου, τὸν ὁποῖον ἐσφαλμένως πιθανῶς ἀπένειμεν εἰς τὸν Θεόδωρον ὁ Pitra ἴδε K. Krumbacher, Studien zu den Legenden des hl. Theodosios, ἐν Sitzungssberichte der bayer. Akad. 1892 σ. 322-338. Αὐτόθι σ. 358 ἐξηγητικὰ εἰς ἐπίγραμμα.

3. Παράδοσις τῶν κειμένων: Τὰ χειρόγραφα τῶν ἐπιγραμμάτων εἶνε πολυάριθμα. Σπουδαῖοι εἶνε π. χ. οἱ κώδικες παρισιανοὶ 893 τοῦ ιγ΄ αἰ. καὶ 1018 τοῦ ι΄, οὐατικανός 700, νεαπολιτανὸς II Β. 20 τοῦ ιβ΄. — Ἐν τῷ παρισιανῷ 1018, ὅστις εἶνε ὡραῖος μικτὸς κῶδιξ, προερχόμενος πιθανῶς ἐκ τοῦ μοναστηρίου Στουδίου, κεῖνται ἀνώνυμά τινα ἐπιγράμματα εἰς τὸν Θεόδωρον, εἰς τὸν μαθητὴν καὶ διάδοχόν του Ναυκράτιον κτλ., ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου σπαρεὶς ἐν τῷ μοναστηρίῳ σπόρος ἐξέτεινε τὰς ῥίζας του καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του παρήγαγε ποιητικοὺς βλαστούς.

4. Ἰαμβικὸν ποίημα, ἀνέκδοτον βεβαίως ἔτι (ἐξ 160 στίχων), πρὸς τὸν Θεόδωρον ἔγραψε μοναχός τις Μελέτιος: Στίχοι τοῦ Μελετίου πρὸς τὸν ἅγιον πατέρα καὶ ὁμολογητὴν Θεόδωρον ἡγούμενον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν Στουδίτην. Ἀρχή: Ὁ μὲν θεὸς τετράσι καιροῖς τοῦ χρόνου. Οἱ στίχοι κεῖνται ἐν κώδικι βοδληιανῷ βαροκκιανῷ τοῦ ιδ΄ αἰ. φύλλῳ 322-324ν. Αὐτόθι καὶ ἕτερον ἠκρωτηριασμένον ἰαμβ ποίημα τοῦ Μελετίου. Δείγματα ἀμφοτέρων παρὰ H. O. Coxe, Catalogi codd. mss bibliothecae Bodleianae pars 1 (1853) 45.

5. Μιχαὴλ σύγκελλος Ἱεροσολυμίτης, φίλος τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, ἔγραψεν ἀνακρεόντειον ποίημα εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν σεπτῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων. Ἐξέδ. ὁ Leo Allatius, De ecclesiae occidentalis et orientalis perpetua consensione, ἐν Κολωνίᾳ 1648 σ 1453 ἑ.—Περὶ τῶν πεζῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων τοῦ Μιχαὴλ συγκέλλου ἴδε Α΄ τόμου σελ. 331.

296. Κασία (ἢ Καττία, Καττιανή, Εἰκασία, Ἰκασία ἴδε κατωτέρω), ἡ μόνη ἀξιομνημόνευτος Βυζαντηνὴ ποιήτρια, εἶνε προσωπικότης ἐνδιαφέρουσα διὰ τὸ ἄτομον καὶ τὴν λογοτεχνικήν της θέσιν. Ὁ βίος της ὁμοιάζει πρὸς χαρίεντα μῦθον. Περὶ τὰ 830 μετὰ Χριστὸν συνεκάλεσεν ἡ βασιλομήτωρ Εὐφροσύνη ἐκ πασῶν τῶν χωρῶν τοῦ κράτους τὰς ὡραιοτάτας παρθένους εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἐκλέξῃ ὁ υἱός της Θεόφιλος τὴν ἑαυτοῦ μνηστήν. Ὅτε αἱ παρθένοι συνῆλθον εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἡ Εὐφροσύνη παρέδωκεν εἰς τὸν υἱόν της χρυσοῦν μῆλον, ἵνα παραδώσῃ οὗτος αὐτὸ εἰς τὴν ἐκλεκτήν του. Ὡραιοτάτη κόρη, Κασία (Ἰκασία τὸ ὄνομα), ἐπέσπασεν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας τὸν θαυμασμὸν τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις προσελθὼν εἰς αὐτὴν εἶπε τὸν πικρὸν ἀστεϊσμὸν «ὡς ἄρα διὰ γυναικὸς ἐρρύη τὰ φαῦλα!» Ἀλλ' ἡ παρθένος χωρὶς ἐκ τούτου νὰ πτοηθῇ ἀνταπήντησεν «ἀλλὰ καὶ διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττονα»· τὸν Θεόφιλον ὅμως ἐπείραξεν ὁ παρρησιαστικὸς οὗτος λόγος καὶ τὸ μῆλον προσέφερεν οὐχὶ εἰς τὴν Κασίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐκ Παφλαγονίας Θεοδώραν. Ἡ Κασία, ἥτις διὰ τῆς ἐλευθεροστομίας της ἀπώλεσε τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, ἵδρυσε τότε μοναστήριον, ἵνα ζήσῃ ἐν αὐτῷ ἀφιερωμένη εἰς τὸν θεόν. Ὁ δὲ χρονογράφος, ὅστις ταῦτα ἀφηγεῖται, προσθέτει ὅτι ἡ Κασία κατέλιπε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πλῆθος συγγραμμάτων, οἷον τὸ ποίημα: Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις, τὸ τετραῴδιον τοῦ μεγάλου σαββάτου: Ἄφρων γηραλέε κ. ἄ.[1]) Ἐκ τῆς ἀφηγήσεως ταύτης προκύπτει, ὅτι ἡ Κασία ἐγεννήθη περὶ τὸ 810· ἄγνωστον πότε ἀπέθανε· ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων της, τὰ ὁποῖα ἐλέγχουσι βαθεῖαν μόρφωσιν καὶ ὥριμον νοῦν, ἐξάγεται ὅτι ἀπέθανεν ἐν προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ. Πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ἡ ἐν τοῖς Πατρίοις εἴδησις (ἴδε κατωτέρω σημ. 4), ὅτι ἡ Κασία ἔγραψεν ἐπὶ Θεοφίλου (829-842) καὶ Μιχαὴλ (842-867).

Ἡ τελευταία εἴδησις τοῦ χρονογράφου δὲν ἀπατᾷ. Πραγματικῶς ἔχομεν ποιήματα ἱκανὰ τῆς Κασίας, διακρινόμενα διὰ τὴν πρωτοτυπίαν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἰσχυρὰν αὐτοπεποίθησιν, συμφωνοῦντα ἐντελῶς καὶ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς γυναικός, οἵαν παριστάνει αὐτὴν ἡ ἀνωτέρω ἀφήγησις. Ὡς ὑμνῳδὸς τῆς ἐκκλησίας ἔτυχε μνείας ἡ Κασία ἀνωτέρω ἐν σελ. 564. Πλὴν τῶν ὕμνων συνέγραψε καὶ γνωμικὰ καὶ ἐπιγράμματα ἐν ἰαμβικῷ μέτρῳ. Εἰς τὰς γνώμας, τὰς ὁποίας παραδίδει ὁ κῶδιξ τοῦ βρεταννικοῦ μουσείου (Addit.) 10072 πραγματεύεται ἐν στίχοις 32 περὶ φιλίας. Ἐν ἐπιγράμμασι, κειμένοις ἐν τῷ λαυρεντιανῷ κώδικι 87, 16 (ἐν ὅλῳ 97 στίχοι) ὁμιλεῖ περὶ χαρακτῆρος φύσει κακοῦ, περὶ μωρῶν, περὶ τῶν κακῶν ἰδιοτήτων τῶν Ἀρμενίων, περὶ γυναικός, εὐτυχίας, χάριτος, κάλλους, φιλοδοξίας καὶ πλούτου· τὸ τέλος τῆς συλλογῆς ἀποτελοῦσι στίχοι ἀρχόμενοι διὰ τῶν λέξεων μοναχὸς ἢ βίος μοναστοῦ καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ μοναστικοῦ βίου περιγράφοντες. Ὅμοια παίγνια στιχηρὰ περιέχει ὁ μαρκιανὸς κῶδιξ 408, τ. ἔ., εἰκοσιεπτὰ τριμέτρους ἀρχομένους διὰ τῆς λέξεως μισῶ, ἐν οἷς ἡ Κασία μετὰ χάριτος καὶ σαφηνείας

[1]) Συμεὼν μάγιστρος ἐκδόσ. Βόννης 624 ἑ. Λέων γραμματικὸς ἐκδόσ. Βόννης 213, 8 ἑ. Ζωναρᾶς ἐκδόσ. Dindorf 3, 491 ἑ. Ἐκ τῆς αὐτῆς πηγάζει πηγῆς καὶ ἡ διήγησις τοῦ Γεωργίου μοναχοῦ ἐκδόσ. Muralt σ. 700 καὶ ἡ συντομωτέρα παραλλαγὴ αὐτῆς παρὰ Μιχαὴλ Γλυκᾷ ἐκδόσ Βόννης 535, 21 ἑ. Πρβ. Κωδινόν, περὶ κτισμάτων ἐκδόσ Βόννης 123, 13 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀναπτύσσει τὰς ὑγιεῖς της ἀρχὰς περὶ ἤθους καὶ τρόπου ζωῆς. Ἐνίοτε χρησιμοποιεῖ ἡ ποιήτρια εἰς τὰ ἐπιγράμματά της καὶ παλαιὰ θέματα· ἀλλ' ἐν συνόλῳ εἶνε πρωτότυπος καὶ παρίσταται ὡς γυνὴ ἰδιόρρυθμος, νοήμων, συνδέουσα τρυφερὸν αἴσθημα πρὸς βαθεῖαν θεοσέβειαν καὶ παρρησιαστικότητα, κλίνουσα ὀλίγον καὶ πρὸς τὴν γυναικείαν κακογλωσσίαν.

1. Ἐκδόσεις: Διάφορα ἰδιόμελα εἶνε διεσπαρμένα εἰς τὰ μηναῖα. Τὰ ἰδιόμελα εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν καὶ εἰς τὴν μεγάλην τετάρτην ἐξέδωκεν ὁ Christ καὶ Παρανίκας, Anthologia graeca carminum christianorum, ἐν Λειψίᾳ 1871 σ. 103 ἑ. Τὰ περὶ φιλίας γνωμικὰ (στίχοι 32) ἐξέδ ὁ Σπυρ. Λάμπρος, Γνῶμαι Κασίας, ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. 4 (1894) 533 ἑ.—Γενικὴ ἔκδοσις τῶν γνωμῶν καὶ ἑνὸς ἐκκλησιαστικοῦ ὕμνου μετ' εἰσαγωγῆς περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τῆς Κασίας κτλ. ὑπὸ K. Krumbacher, Kasia, ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. 1896.

2. Βοηθήματα: Leo Allatius, De libris ecclesiasticis graecorum, ἐν Παρισίοις 1645 σ. 74 ἑ.—Χρύσανθος, Θεωρητικὸν μέγα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐν Τεργέστῃ 1232 σελ. 37.—Christ καὶ Παρανίκας, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. XLVIII ἑ.—Γ. Ι. Παπαδόπουλος, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐν Ἀθήναις 1890 σ. 150, 251 ἑ.—Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας 2 (1894) ζ'.—K. Krumbacher, ἔνθ' ἀνωτ.

3. Ὄνομα: Ἡ ἡμετέρα ποιήτρια πάσχει ἐκ πολυωνυμίας. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν χρονογράφων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων καὶ τῶν θύραθεν ποιήσεων εὑρίσκονται αἱ ἑξῆς ποικιλίαι τοῦ ὀνόματος: Κασία, Κασσία, Κασσιανή, Εἰκασία, Ἰκασία. Ταῦτα ὑπάγονται προδήλως εἰς τοὺς δύο κυρίους τύπους: Κασία καὶ Ἰκασία. Κασσιανὴ εἶνε βεβαίως ἀναλογικὴ ἐπέκτασις τοῦ ὀνόματος Κασία, προκληθεῖσα ἴσως ἐκ τῆς γνώμης ὅτι ἡ ποιήτρια κατήγετο ἐκ τῆς Κάσου. Δυσκολώτερον ἐξηγεῖται ὁ τύπος Εἰκασία (Ἰκασία) πρὸς τῷ τύπῳ Κασία· ἴσως τὸ προθετικὸν Ει, προῆλθεν ἐκ τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ἄρθρου ἡ μετὰ τοῦ ὀνόματος (ὥστε κυρίως Ἡκασία κατὰ τὸ ἡσκιὰ ἐκ τοῦ ἡ σκιά)·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρβ. τὰ πολυάριθμα παραδείγματα τῆς μεταβολῆς ταύτης παρὰ G. Meyer, Zur neugriechischen Grammatik, Analecta graeciensia, ἐν Graz 1893 σ. 6-23. Τὸ ζήτημα λύει ὁ κῶδιξ Cryptoferratensis Γ. β. V τοῦ ια' αἰῶνος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ἐν ἀρχῇ ὀλίγον ἐφθαρμένη ἀκροστιχὶς ποιήματος τῆς Κασίας τελευτᾷ εἰς τὴν λέξιν Κασσίας. Πρβ Ant. Rocchi, Codices Cryptenses, ἐν Ρώμῃ 1882 σ. 255. Ὥστε ἔφερε τὸ ὄνομα τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰώβ, ὅπερ ὅμως συνήθως γράφεται δι' ἑνὸς σίγμα. Παρὰ τῷ Γλυκᾷ ἐκδόσ. Βόννης 277, 7 καὶ 536, 1 γράφεται καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰὼβ τὸ ὄνομα καὶ τὸ τῆς ποιητρίας Κασία.

4. Βιογραφικά: Ὅτι ἡ Κασία ἵδρυσε μοναστήριον μαρτυροῦσιν ὄχι μόνον ὁ Λέων γραμματικός, Ζωναρᾶς κτλ. ἀλλὰ καὶ τὰ Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως, ἐν οἷς μεταξὺ ἄλλων μοναστηρίων ἀναφέρεται ῥητῶς καὶ τὸ τῆς Κασίας: Ἡ μονὴ τῆς Εἰκασίας ἐκτίσθη παρὰ Εἰκασίας μοναχῆς εὐσεβεστάτης καὶ παρθένου ὡραίας τῷ εἴδει, ἥτις σοφωτάτη οὖσα καὶ κανόνας πολλοὺς καὶ στιχηρὰ καὶ ἄλλα τινὰ ἀξιοθαύμαστα ἐποίησε καὶ ἐμελῴδησεν ἐν τοῖς χρόνοις Θεοφίλου τοῦ βασιλέως. Κωδινός, περὶ κτισμάτων ἐκδόσ. Βόννης 123, 13 ἑ. Ἐν κώδικι παρισανῷ 1788, ὅστις περιέχει τὴν τοπογραφικὴν ἔκδοσιν τῶν Πατρίων (ἴδε ἀνωτέρω § 180, 1), τὸ τέλος τοῦ χωρίου τούτου ἔχει ὡς ἑξῆς ὡς μοι ἀνακοινώνει ὁ Dr Th. Preger: ἥτις καὶ κανόνας καὶ στιχηρὰ ποιήσασα ἐν τοῖς χρόνοις Θεοφίλου καὶ Μιχαὴλ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ὁποῖα τὰ εἰς τὴν πόρνην καὶ εἰς τὸ μύρον· αὐτῆς γάρ εἰσιν ἅπαντα ταῦτα.

5. Ἀλεξάνδρα Παπαδοπούλου, Βυζαντινὰ διηγήματα. Τὸ μῆλο τῆς ἀγάπης, ἐν Ἑστίᾳ τῆς 6 Ἰουνίου 1893 σ. 358 ἑ. ἐπεξειργάσθη εἰς εὔμορφον σχεδίασμα τὸ ἀνωτέρω ἐπεισόδιον τοῦ βίου τῆς Κασίας.

297. Ἰγνάτιος, διάκονος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ κατόπιν μητροπολίτης Νικαίας ἐν ἀρχῇ τοῦ Θ' αἰῶνος, συνέγραψε τὰς εἰς ἡμᾶς διασωθείσας, ἱστορικῶς οὐχὶ ἄνευ σημασίας βιογραφίας τῶν πρεσβυτέρων καὶ εἰς αὐτὸν προσωπικῶς γνωστῶν συγχρόνων, τῶν πατριαρχῶν Ταρασίου καὶ Νικηφόρου. Πλὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν πεζῶν κατέλιπε καὶ ποιητικὰ ἔργα. Διὰ τὴν δραματικήν του μορφὴν ἀξιοσημείωτον εἶνε τὸ ποίημα εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ πρωτοπλάστου: Στίχοι εἰς τὸν Ἀδάμ (143 τρίμετροι), «τὸ πρῶτον δοκίμιον τοῦ Ἀπολεσθέντος παραδείσου», ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Θεός, ὁ Ἀδάμ, ἡ Εὔα καὶ ὁ ὄφις διαλέγονται. Πλὴν τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους ἐπικρατεῖ ἐν τῇ διανομῇ τῶν προσώπων (ἀνὰ τρεῖς στίχους λέγει ἕκαστον πρόσωπον) ὁμοία συμμετρία ὁποία καὶ εἰς τὰ διαλογικὰ ποιήματα τοῦ Φιλῆ. Δυσκόλως δύναται νὰ συσχετισθῇ τὸ ποιημάτιον πρὸς τὰς ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ δραματοειδεῖς παραστάσεις (ἴδε ἀνωτ. σ. 482), μᾶλλον δὲ εἶνε ἀναγνωστικὸν δρᾶμα ὅπως ὁ Χριστὸς πάσχων, τὸ τοῦ Ἁπλούχειρος κτλ. Γνωστοτέρα εἶνε ἡ παράφρασις τῶν αἰσωπείων μύθων: Ἰγνατίου διακόνου τετράστιχα εἰς μύθους Αἰσωπικοὺς (ἔν τινι βιενναίῳ κώδικι: Βαβρίου ἐν ἐπιτομῇ μεταγραφὲν ὑπὸ Ἰγνατίου μαγίστρου). Τέλος ἔχομεν τοῦ Ἰγνατίου συλλογὴν εἰκοσιτεσσάρων ἀλφαβητικῶς διατεταγμένων ἰαμβικῶν γνωμῶν θρησκευτικοῦ περιεχομένου.

1. Ἐκδόσεις: Α. Στίχοι εἰς τὸν Ἀδάμ: ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ F. Boissonade, Anecd. gr. 1 (1829) 436-444. — Ἐξέδ. Fr. Dübner μετὰ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Εὐριπίδου ὑπὸ G. Wagner, ἐν Παρισίοις, παρὰ Didot 1846. Πρβ. Magnin ἐν Journal des Savants 1849 σ. 461 ἑ.—Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patr. gr. 117, 1164-1174. — Μεταξὺ τῶν χειρογράφων τῶν στίχων τούτων καταλεκτέος νῦν καὶ ὁ σπουδαῖος κῶδιξ παρισιανὸς συμπληρωτ. ἑλλην. 690 φύλλῳ 107.

Β. Παράφρασις τῶν αἰσωπείων μύθων: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Aldus Manutius, ἐν Βενετίᾳ 1505. — Διάφοροι ἐκδόσεις κατὰ τὸν ις' αἰῶνα. — Νέα τινὰ τετράστιχα ἐξέδ. ὁ A. Eberhard ἐν τῇ σπανίᾳ νῦν Gratulationsschrift an Dr Suffrian, ἐν Μαγδεβούργῳ 1875. — Ἀμφότερα τὰ ποιήματα ἐν Ignatii Diaconi tetrasticha iambica 53, versus in Adamum 143 rec. et brevi adnotatione instruxit Car. Frid. Müller, Programm, ἐν Kiel 1886.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν σελ. 19 καὶ 28 σημείωσις τῶν προγενεστέρων τύπων ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων· προτάσσεται πραγματεία περὶ τῆς μετρικῆς καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἰγνατίου. — Δείγματα τῶν τετραστίχων ἐκ τοῦ κώδικος πατμιακοῦ 428 παρέσχεν ὁ Ι. Σακκελίων, Πατμιακὴ βιβλιοθήκη, ἐν Ἀθήναις 1890 σ. 191 ἑ. — Νέα ἔκδοσις τῶν τετραστίχων ἐπὶ τῇ βάσει πλουσίας ὕλης ἐκ χειρογράφων ὑπὸ C. F. Müller ὡς Appendix τοῦ Babrii fabulae Aesopeae ed. O. Crusius, ἐν Λειψίᾳ, παρὰ Teubner.

Γ. Τὸ ἰαμβικὸν ἀλφάβητον ἐξέδωκε κατὰ πρῶτον ἐκ τῶν λαυρεντιανῶν κωδίκων 9, 18 καὶ 11, 9 ὁ Bandini, Catalogus codicum mss bibl. Laurentianae 1 (1764) 516.—Ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Μονάχου 416 ὁ C. Fr. Müller, Ignatii Diaconi acrostichon alphabeticum, ἐν Rheinisches Museum 46 (1891) 320-322.—Τὸ ἀλφάβητον κεῖται καὶ ἐν κώδικι οὐατικανῷ Pii II 47 τοῦ ιβ΄ αἰ. φύλ. 2.

Δ. Περὶ τῶν ἐκδόσεων τῶν βίων καὶ τῶν σχετικῶν βοηθημάτων ἴδε σελ. 138 καὶ 633 ἑ.

2. Βοηθήματα: Carl de Boor, Der Epigrammendichter Ignatius, ἐν Hermes 23 (1888) 149-152. — P. Wolters ἐν Rhein. Museum 38 (1883) 117.—Fr. Hanssen ἐν Philologischer Anzeiger 17 (1887) 141 ἑ. — Ἐκτενῶς ἠρεύνησε τὰ τῶν χειρογράφων τῶν στίχων εἰς τὸν Ἀδὰμ καὶ τὰ τῶν χειρογράφων παλαιῶν τύπων καὶ τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως τῶν τετραστίχων ὁ Carl Friedr. Müller, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 415-437· 3 (1894) 516-527· 5 (1896) 311-318. — Περί τινος χειρογράφου τῶν τετραστίχων ἐν τῇ μονῇ τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ πληροφορεῖ ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Handschriftliches zu Ignatios Diakonos, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 2 (1893) 126-131.—Περὶ τῆς μετρικῆς, τῆς κριτικῆς καὶ τοῦ κειμένου πρβ. καὶ τὴν ἀνωτ. σ. 380 παρατεθεῖσαν πραγματείαν τοῦ Fr. Kuhn σ. 57 ἑ. 116 ἑ.

3. Κατανυκτικαὶ ἀλφάβητοι, ὅμοιαι πρὸς τὴν μνημονευθεῖσαν τοῦ Ἰγνατίου διακόνου ἦσαν πολὺ δημοτικαὶ κατὰ τὸν βυζαντηνὸν αἰῶνα. Εἶνε ποικίλαι κατὰ τὴν μορφήν, τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ περιεχόμενον· οἱ διδακτικοὶ ποιηταὶ δὲν ἐξηντλοῦντο ἐπινοοῦντες νέας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑκάστοτε ποικιλίας. Ὁ ἁπλούστατος καὶ ἀρχαιότατος πάντως τύπος σύγκειται ἐξ 24 (Α-Ω) τριμέτρων· εἶτα ἀντικαθίστων τὸν τρίμετρον διὰ τοῦ πολιτικοῦ στίχου, ἐνίοτε καὶ διὰ τῶν ἀνακρεοντείων, τὸν μονήρη δὲ ἀκροστιχικὸν στίχον διὰ διστίχου ἢ δι' ὅλης στροφῆς· ἐν ταῖς στροφαῖς διεκρίνοντο διὰ τῆς ἀκροστιχίδος ἢ οἱ πρῶτοι στίχοι ἢ περισσότεροι π. χ. ἐν ἑξαστίχοις στροφαῖς ἑκάστοτε οἱ πρῶτοι τρεῖς στίχοι. Ἀπαντῶσι καὶ ἀλφάβητοι ῥυθμικοὶ καὶ ἀλφαβητικοὶ διάλογοι θρησκευτικοῦ περιεχομένου. Δὲν γνωρίζω διατί τὸ ἐκ δεκατριῶν χιλιάδων ἀνομοιοκαταλήκτων πολιτικῶν στίχων συγκείμενον θεολογικὸν διδακτικὸν ποίημα τοῦ Μελετίου (κατὰ τὸν ιη΄ αἰῶνα;), ὅπερ κεῖται ἐν τοῖς κώδιξιν ἀθωνιτικῷ 720 τοῦ ιθ΄ αἰῶνος καὶ ἀθηναϊκῷ 474 τοῦ ιη΄, φέρει τὸν παράδοξον τίτλον Ἀλφαβηταλφάβητος. — Ἡ ἀρχὴ τῶν κατανυκτικῶν ἀλφαβήτων πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν ταῖς κατὰ στοιχεῖον διατεταγμέναις συλλογαῖς θύραθεν γνωμῶν· πρβ. τὸ παράδειγμα, ὅπερ ἐξέδωκεν ὁ Leo Sternbach ἐν Wiener Studien 13 (1891) 57-62. Καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει σπουδαιότητα ἔχει ἡ ἀλφαβητικὴ ἀκροστιχίς· πρβ σ. 599 ἑ Περὶ δημωδῶν ἑλληνικῶν κατανυκτικῶν ἀλφαβήτων πρβ. τὸ τμῆμα περὶ δημώδους ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Συγγραφεῖς κατανυκτικῶν ἀλφαβήτων ὀνομάζουσι τὰ χειρόγραφα τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνόν, τὸν Νεῖλον ἢ Ἠλίαν σύγκελλον, (ἴδε § 294 σημ. 2), τὸν Ἰγνάτιον διάκονον, ἄλλον, μεταγενέστερον πάντως Ἰγνάτιον, Λέοντα τὸν σοφόν, Κωνσταντῖνον τὸν Σικελιώτην (ἴδε § 302), Συμεὼν μεταφράστην, Νικηφόρον Οὐρανόν, Θεόδωρον Πρόδρομον, Κυριακὸν μητροπολίτην Χωνῶν, Νικηφόρον Κάλλιστον Ξανθόπουλον, Μακάριον Καλωρίτην κ. ἄ. Ἀλλ' ἑκάστη τῶν εἰδήσεων τούτων ἀπαιτεῖ ἐξακρίβωσιν· πολλάκις φέρονται τὰ αὐτὰ κείμενα ὑπὸ διάφορα ὀνόματα· πολλάκις ἀποδίδονται ἀνώνυμοι ἀλφάβητοι ἄνευ προδήλου βεβαιότητος εἰς περιφήμους πατέρας τῆς ἐκκλησίας. Ὡσαύτως ἀνάγκη νὰ ἐξακριβωθῇ ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς πολλῶν κειμένων ὡς καὶ πᾶσα ἡ ἱστορία τοῦ μικροῦ τούτου λογοτεχνικοῦ γένους, καὶ κατὰ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν χειρογράφων ἀπαιτεῖται μεγίστη προσοχή· ἐπειδὴ ἐνίοτε αἱ ἀλφάβητοι ἔχουσιν ὁμοίαν ἀρχήν: π. χ. Ἄκουσον, ὦ παῖ, τῆς ἐμῆς συμβουλίας, ἐν τοῖς ἑπομένοις ὅμως διαφέρουσιν ἀλλήλων, δὲν ἀρκεῖ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰ γνωρίζωμεν τὴν ἀρχὴν ἵνα ὁρίσωμεν τὸ κείμενον. Καὶ ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων δὲν δυνάμεθα νὰ ἐμπιστευθῶμεν τελείως εἰς τοὺς καταλόγους τῶν χειρογράφων. Διὰ τοὺς λόγους τούτους δὲν δύναμαι ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐκθέσω λεπτομερῶς τὰ περὶ τοῦ θέματος τούτου. Ἀλλὰ πρὸς διευκόλυνσιν μελλούσης ἐρεύνης θ' ἀπαριθμήσω τὰ σπουδαιότατα ἔντυπα ἤδη κείμενα καί τινα χειρόγραφα. Περὶ τούτων δὲ παρατηρῶ ῥητῶς ὅτι οὐχὶ ἐξ ὑπαρχῆς συνήγαγον αὐτά, ἀλλὰ μόνον κατὰ σύμπτωσιν ἑκάστοτε ἐσημείωσα.

Α. Ἐκδόσεις ἐμμέτρων ἀλφαβήτων παραινετικοῦ περιεχομένου: Τὸ ἀλφάβητον Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἐξέδ. ὁ Migne, Patrol. gr. 37, 908-910. Ἀρχή: Ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποιοῦ Θεόν. Πεζὸν ἀλφάβητον τοῦ Νείλου ἐξέδ. ὁ Migne' Patrol. gr. 79, 1249-1252. Ἀρχή: Ἀρχὴ σωτηρίας ἡ ἑαυτοῦ κατάγνωσις. Τὸ ἀλφάβητον τοῦ Συμεὼν μεταφράστου ἐξέδ. ὁ Migne, Patrol. gr. 114, 131-133. Ἀρχή: Ἀπὸ βλεφάρων δάκρυα, ἀπὸ καρδίας πόνους (πολιτικὰ δίστιχα μεθ' ἁπλῆς ἀκροστιχίδος). Αὐτόθι 133 δεύτερον ἀλφάβητον. Ἀρχή: Ἀναλογίζου, ταπεινὴ εὐχή μου, παναθλία Τὸ ἀλφάβητον τοῦ Προδρόμου ἐξέδ. ὁ Migne, Patrol. gr. 133, 1221 ἑ. Ἀρχή: Ἄναρχος ἀρχή, παντὸς αἰτία, Θεός. Τὸ ἐξ 24 τριμέτρων συγκείμενον ἀλφάβητον Ἰγνατίου τινός, ὅστις βεβαίως εἶνε ἄλλος ἢ ὁ μνημονευθεὶς ἀνωτέρω Ἰγνάτιος, ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Anecdota gr 4 (1832) 436 ἑ. ἐξ οὗ (ἐσφαλμένως ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰγνατίου διακόνου) ἀνετύπωσεν αὐτὸ ὁ Migne, Patrol. gr. 117, 1176 ἑ. Τέλος ὁ C. Fr. Müller ἐν Rhein. Museum 46 (1891) 322 ἑ. καὶ ἐν καλλιτέρᾳ παραλλαγῇ βερολινίου χειρογράφου, ἐν ᾧ τὸ ἀλφάβητον ἀποδίδεται εἰς τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνόν, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 521. Διάφορα ἄλλα ἀκρόστιχα ἐξέδ. ὁ Fr Boissonade, Anecdota gr. 1 (1829) 161-164 καὶ 4 (1832) 438-445 (τὸ πρῶτον εἶνε τοῦ σοφωτάτου πρωτασεκρῆτις ἴσως τοῦ Λέοντος Βαρδαλῆ πρβ. ἀνωτέρω σ. 150 σημ. 7).—Τὸ ἀλφάβητον Χριστοφόρου τινὸς πρωτασεκρῆτις ἐξέδ. ὁ Matranga, Anecd. gr. 2 (1850) 667. Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 117, 1179-1182. Ἀρχή: Ἀπόθου βλασφημίαν (στροφαὶ ἐκ 4 στίχων, ὧν οἱ δύο πρῶτοι συνδέονται ἀκροστιχικῶς).—Περὶ τοῦ ἀλφαβήτου τοῦ Γρη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γορίου Ναζιανζηνοῦ πρβ. Leo Sternbach, Curae Menandreae. Dissertat. class. philol. acad. litt. Cracoviensis 17 (1892) 190 ἑ.

Β. Κώδικες κατανυκτικῶν ἀλφαβήτων:

1. Ἀθηναϊκὸς 444 τοῦ ιθ΄ αἰῶνος. Διδασκαλία κατ᾽ ἀλφάβητον καὶ στίχοι κατ᾽ ἀλφάβητον.

2. Ἀθηναϊκὸς 778 τοῦ ιζ΄ αἰῶνος. Ἄλφάβητος κατανυκτικὸς περὶ ψυχῆς (διὰ στίχων πολιτικῶν).

3. Ἀθηναϊκὸς 1197 τοῦ ις΄ αἰῶνος. Στίχοι κατανυκτικοὶ κατ᾽ ἀλφάβητον τοῦ κυρίου Συμεὼν τοῦ λογοθέτου καὶ μαγίστρου· κατόπιν Μέλος κατὰ στοιχεῖον τοῦ σοφωτάτου Κυριακοῦ τοῦ μαγίστρου.

4. Ἀθωνιτικὸς 149 τοῦ ιζ΄ αἰῶνος. Ἄλφάβητος κατανυκτικὴ διὰ στίχων. Ἀρχή: Ἄνθρωπε πάσχεις καὶ θαρρεῖς τὸν κόσμον νὰ κερδαίνῃς. Κατόπιν: Ἕτεροι στίχοι κατανυκτικοί. Ἀρχή: Ἄνθρωπε τὴν κλίνην σου ὡς τάφον βλέπε.

5. Ἀθωνιτικὸς 335 τοῦ ιη΄ αἰῶνος φύλλῳ 46ν: Διάλογος ἐν ᾧ εἰσάγεται ὁ ἁμαρτωλὸς τῇ Θεοτόκῳ διαλεγόμενος κατ᾽ ἀλφάβητον. Ἀρχή: Ὁ ἁμαρτωλός· Ἀνύμφευτε, Θεόνυμφε.

6. Ἀθωνιτικὸς 1583 τοῦ ιη΄ αἰῶνος ἀρ. 10. Τοῦ ὁσίου Νείλου κατ᾽ ἀλφάβητον. Ἀρχή: Ἀρχὴ σωτηρίας ἡ ἑαυτοῦ κατάγνωσις (μετὰ νεοελληνικῶν σχολίων).

7. Ἀθωνιτικὸς 2144 τοῦ ις΄ αἰῶνος. Στίχοι κατ᾽ ἀλφάβητον Ἀρχή: Ἄνω πτέρωσον πρὸς θεόν σου τὰς φρένας. Ἴσως τὸ ὑπ᾽ ἀρ. 23 τοῦ αὐτοῦ κώδικος εἶνε ἀλφάβητον.

8. Ἀθωνιτικὸς 2589 τοῦ ιη΄ αἰῶνος. Ἄλφάβητον συμβουλευτικὸν ὑπὸ Καίσαρος Δαπόντη. Ἀρχή: Ἀγάπα πρῶτον τὸν θεόν, δεύτερον τὸν ἐχθρόν σου, Βιβλία διάβαζε πολλά, ὅτι πολὺ καλόν σου.

9. Ἀθωνιτικὸς 2798 τοῦ ιη΄ αἰῶνος Τοῦ ἀββᾶ Νείλου στίχοι κατ᾽ ἀλφάβητον εἰς ἀρχάριον μοναχόν. Ἔπειτα: Γνῶμαι μονόστιχοι κατὰ στοιχεῖον ἐκ διαφόρων ποιητῶν καὶ σοφῶν. Κατόπιν αὖθις οἱ στίχοι τοῦ Νείλου. Ἔπειτα: Στίχοι κατ᾽ ἀλφάβητον διὰ στίχου πάνυ ὡραῖοι καὶ γλυκύτατοι ποιηθέντες παρά τινος εὐσεβοῦς εἰς τὴν βασιλεύουσαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Ἀρχή: Ἄνοιξον δέομαι ἁγνή. Ἔπειτα: Ἕτεροι στίχοι εἰς τὴν ἄναρχον γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ποιη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θέντες καὶ καλλωπισθέντες παρὰ κῦρ Γερμανοῦ τοῦ νέου πατρός. Ἀρχή: ἄναρχος θεὸς καταβέβηκεν. Ἔπειτα: Ἕτεροι στίχοι κατ' ἀλφάβητον διὰ στίχου πάνυ ὡραῖοι κατανυκτικοί. Ἀρχή: Ἄνθρωπε, κάμνεις καὶ θαρρεῖς, θέλεις τὸ νὰ πλουτίσῃς.

10. Ἀθωνιτικὸς 3250 τοῦ ιζ' αἰῶνος φύλλῳ 178ν: Ἀββᾶ Νείλου στίχοι κατ' ἀλφάβητον πρὸς ἀρχάριον μοναχόν. Ἀρχή: Ἀρχὴν ἀγαθὴν τὴν ξενιτείαν ποιοῦ. Ἔπειτα: Προσευχαὶ ἐν στίχοις πολιτικοῖς. Ἀρχή: Ἀρχὴ τοῦ κόσμου γέγονεν κελεύσει σου, οἰκτίρμων.

11. Βερολίνιος φιλίππειος 1566 τοῦ ις' αἰῶνος φύλλῳ 57ν-59: Ἀρχὴν ἁπάντων τὸν τοῦ Θεοῦ κλῆσαι (ἀνάγνωθι κτῆσαι) φόβον. Τέλος: Ὦ τίς ἱκανὸς ἱστορεῖν τὴν ζημίαν.

12. Βοδληιανὸς βαρροκιανὸς 131 τοῦ ιδ' αἰῶνος φύλλῳ 70ν: Ἀλφάβητον τοῦ Συμεὼν μαγίστρου καὶ λογοθέτου Ἀρχή: Ἀπὸ χειλέων λόγους σοι ποίους προσοίσω λέγειν Αὐτόθι φύλλῳ 70ν: Δεύτερον ἀλφάβητον τοῦ Συμεὼν (ἀρχή: Ἀπὸ βλεφάρων δάκρυα, ἀπὸ καρδίας πόνους) ἐτυπώθη παρὰ Λέοντι Ἀλλατίῳ, De Symeonibus, ἐν Παρισίοις 1664 σ. 132 ἑ. (= Migne, Patrol. gr. 114, 132).

13. Βοδληιανὸς μικτὸς 79 τοῦ ιδ' αἰῶνος φύλλῳ 279ν: Ἀλφάβητον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου Ἀρχή: Ἀρχὴν ἁπάντων τὸν Θεοῦ κτῆσαι φόβον.

14. Ἐσκουριάλιος Χ. IV. 25 τοῦ ιε' φύλλῳ 23: «Δύο ἀλφάβητα ἐν ἀκροστιχίσι περὶ τοῦ τελείου βίου».

15. Ἐσκουριάλιος Ψ. II 20 τοῦ ιγ' αἰῶνος φύλλῳ 81: «Ἀλφαβητάριον τοῦ Συμεὼν λογοθέτου. Ἄλλο τοῦ Νικηφόρου (μαγίστρου Organi?)». Πρβ. E. Miller, Catalogue des mss grecs de l' Esucrial σ. 430. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ δευτέρου εἶνε βεβαίως ὁ Οὐρανός, τοῦ ὁποίου ὁ Miller σ. 311 ἀρ. 110 μνημονεύει: Στίχους τοῦ Οὐρανοῦ πρὸς Συμεῶνα τὸν μεταφραστήν, ὁ αὐτὸς καὶ ὁ μάγιστρος καὶ ῥήτωρ Ἀντιοχείας Νικηφόρος Οὐρανός. Πρβ. Fabricius, Bibliotheca gr. ed. Harl. 7, 678 καὶ ἀνωτέρω Α' τόμου § 57 σημ. 3 καὶ Β' τόμου § 216 σημ. 4.

16. Ἐσκουριάλιος Ψ. IV. 1 τοῦ ιε' αἰῶνος καὶ 16 φύλλῳ 387: «Ἀλφάβητον ὑπὸ μορφὴν ἀκροστιχίδος». Ἀρχή: Ἀρχὴν νόμιζε τῶν ὅλων εἶνε θεόν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

17. Συνοδικὸς τῆς Μόσχας 331 (Vladimir) τοῦ ιε΄ αἰῶνος φύλλῳ 12: Γνωμικὰ κατ' ἀλφάβητον. Ἀρχή: Ἄνω πτέρωσον πρὸς θεόν σου. Ἔπειτα δεύτερον ἀλφάβητον: Ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποιοῦ θεόν.

18. Παρισιανὸς 396 τοῦ ιγ΄ αἰῶνος φύλλῳ 463-466: Στιχηρὰ κατὰ ἀλφάβητον τοῦ μεταφραστου. Ἀρχή: Ἄνω τὸ ὄμμα τῆς διανοίας ἀτενίσαι ὅλως, πάτερ, οὐ δύναμαι (ῥυθμικοὶ στίχοι μετ' ἀκροστιχίδος στροφικῆς· τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ὑπ' ἀρ. 29).

19. Παρισιανὸς 426 τοῦ ἔτους 1488 φύλλῳ 164-166^{v}. Πολιτικὰ δίστιχα μετ' ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος. Ἀρχή: Ἀρχὴ τοῦ κόσμου γέγονεν ὁ κτίστης τῶν ἁπάντων. Πρβ. Α΄ τόμου σ. 520.

20. Παρισιανὸς 925 τοῦ ιη΄ αἰ. φύλλῳ 110-112^{v}: Κατανυκτικὸν ἀλφάβητον ἐν στροφαῖς ἓξ ἰαμβικῶν στίχων ἓξ, ὧν ἑκάστοτε οἱ πρῶτοι τρεῖς μετέχουσι τῆς ἀκροστιχίδος, ὥστε προκύπτει τὸ ἑξῆς σχῆμα: Α Α Α Χ Χ Χ Β Β Β Χ Χ Χ κτλ. Ἀρχή: Ἀναβόησον, ὦ ψυχή, πρὸ τοῦ τέλους.

21. Παρισιανὸς 998 τοῦ ις΄ αἰ. φύλλῳ 139-141: Κατόπιν ἐπιγραμμάτων τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ ἀκολουθοῦσι: Στίχοι τοῦ αὐτοῦ κατὰ ἀλφάβητον, ἑκάστου στίχου τελείαν παραίνεσιν ἔχοντος, ἰαμβικοί. Ἀρχή: Ἄκουσον, ὦ παῖ, τῆς ἐμῆς συμβουλίας || Ἀρχὴν τῶν πάντων ποιοῦ Θεὸν καὶ τέλος. || Βίβλους καὶ κέρδος ψυχικὸν ⟨⏑⟩ μελέτα. || Βέβαιον οὐδὲν ἐν βίῳ δόκει πλέον. Ἄρα διπλοῖ ἰαμβικοὶ στίχοι μετὰ διπλῆς ἀκροστιχίδος. Τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου κακῶς προετάχθη ὅπως καὶ τοῦ ἀνωτέρω ὑπὸ C. Fr. Müller ἐκδοθέντος ἀλφαβήτου.

22. Παρισιανὸς 3058 τοῦ ις΄ αἰ. Συλλογὴ ἀλφαβήτων, ἐκδοθέντων παρὰ Boissonade, Anecd. gr. 4 (1832) 436-445, ἐν μέρει δὲ καὶ παρὰ Migne, Patrol. gr. 37, 908-910 117, 1175-1180, 133, 1221 ἑ.

23. Παρισιανὸς συμπληρωτ. ἑλλην. 690 τοῦ ιβ΄ αἰ. φύλλῳ 65^{v}: Ἀλφάβητον τοῦ Συμεὼν μεταφραστοῦ = Migne, Patrol. gr. 114, 131-133. Αὐτόθι φύλλῳ 106^{v} ἑ: Κατανυκτικὸν ἀλφάβητον ἐν διπλοῖς πολιτικοῖς στίχοις ὑπὸ Κυριακοῦ, μητροπολίτου Χωνῶν.

24. Πατμιακὸς 33 τοῦ ἔτους 941 φύλλῳ 2: Ἰαμβικὸν ἀλφάβητον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀρχή: Ἀρχὴν νόμιζε τῶν ὅλων εἶνε Θεόν. Ἐν τῇ περὶ τοῦ συγγραφέως ζητήσει θὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐν τούτῳ ἤδη τῷ περιφήμῳ ἀρχαίῳ χειρογράφῳ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ κεῖται τὸ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενον ἀλφάβητον. Ἐτυπώθη κατὰ τὸν πατμιακὸν κώδικα παρὰ Ι. Σακκελίωνι, Πατμιακὴ βιβλιοθήκη, ἐν Ἀθήναις 1890 σελ. 18 ἑ.

25. Οὐατικανὸς 742 φύλλῳ 24: Ἀλφαβητικὴ Παραίνεσις.

26. Οὐατικανὸς παλατῖνος ἑλλην. 364 τοῦ ιδ΄ αἰ. φύλλῳ 217ᵛ - 218ᵛ: Ἀλφάβητον ἐν διπλοῖς πολιτικοῖς στίχοις. Τίτλος καὶ ἀρχή: Ἀρχὴ τῆς ἀλφαβήτου περὶ Ἀδὰμ ⟨καὶ⟩ τοῦ παραδείσου. Ἀρχὴ τοῦ κόσμου γέγονεν ὁ κτίστης τῶν ἁπάντων. Ἄρα τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ὑπ' ἀρ. 19 (παρισ. 426).

27. Οὐατικανὸς παλατῖνος ἑλλην. 367 τὸν ιγ΄ αἰ. φύλλῳ 135: «Συμεὼν λογοθέτου τοῦ δρόμου (ἐν οὐατικανῷ κώδ. 1277 φύλλῳ 33: Συμεὼν τοῦ μεταφραστοῦ) ἀλφάβητον». Ἀρχή: Ἀπὸ βλεφάρων δάκρυα || ἀπὸ καρδίας πόνους ||. Ἀπὸ ψυχῆς μετάνοιαν προσφέρω ⟨—⟩ τῷ κτίστῃ. Αὐτόθι φύλλῳ 135ᵛ: Ἄλλο ἀλφάβητον ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ. Ἀρχή: Ἀναλογίζου, ταπεινὴ ψυχή μου, παναθλία. Αὐτόθι φύλλῳ 136ᵛ: Ἕτεροι στίχοι κατ' ἀλφάβητον περὶ τοῦ ματαίου βίου τούτου, ποίημα τοῦ μοναχοῦ Μακαρίου τοῦ Καλορίτου. Ἀρχή: Ἀπὸ ψυχῆς στενάξωμεν, κλαύσωμεν ἐκ καρδίας.

28. Οὐατικανὸς Πίου ΙΙ 47 τοῦ ιβ΄ αἰ. φύλλῳ 1-1ᵛ: Δύο ἀλφάβητα τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ. Τὸ πρῶτον ἀρχίζει: Ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποιοῦ Θεόν. Τὸ δεύτερον: Ἀρχὴν νόμιζε τῶν ὅλων εἶνε Θεόν.

29. Βιενναῖος θεολογικὸς ἑλλην. 231 (Nessel) τοῦ ιε΄ αἰ. φύλλῳ 6ᵛ-8ᵛ: Στιχηρὸν κατὰ ἀλφάβητον τοῦ λογοθέτου καὶ μεταφραστοῦ κυροῦ Συμεών. Ἦχος δ΄, πρὸς τὸ Ἤθελον δάκρυσι. Ἄνω τὸ ὄμμα τῆς διανοίας. Τέλος: Ὦ τῶν ἀτόπων γοητευμάτων. Ὥστε τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 18 (παρισιανὸς 396).

30. Βιενναῖος θεολογικὸς ἑλλην. 244 (Nessel) τοῦ ιε΄ αἰ. Διάφορα κατανυκτικὰ ἀλφάβητα· πρῶτον ἐν φύλλῳ 103ᵛ-104: Ἀλφάβητον κατανυκτικὸν καὶ ψυχωφελὲς περὶ τοῦ ματαίου κόσμου τούτου. Ἀρχή: Ἄνθρωπε, πάσχεις. Ἐξέδ. ὁ W. Wagner, Carmina σ. 242-247. Πρβ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὴν § κατανυκτικὸν ἀλφάβητον ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως. Αὐτόθι φύλλῳ 104: Ἕτερον ἀλφάβητον, ποίημα κυροῦ Λέοντος τοῦ σοφοῦ. Ἀρχή: Ἀδὰμ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ἡ Εὔα τὸν ἐποῖκε. Ἡ εἰς τὸν Λέοντα τὸν σοφὸν ἀπονομὴ εἶνε βεβαίως αὐθαίρετος. Περὶ τρίτου ἀλφαβήτου τούτου τοῦ χειρογράφου πρβ. Α΄ τόμου σελ. 520.

298. Ἰγνάτιος ὁ ἐπικαλούμενος μαγίστωρ τῶν γραμματικῶν, πρέπει νὰ διακριθῇ ἀπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἰγνατίου (§ 297), τοῦ ὁποίου εἶνε μεταγενέστερος κατὰ μίαν περίπου γενεάν. Ἔχομεν διάφορα ἐπιγράμματα αὐτοῦ καὶ μίαν ἐλεγείαν πρὸς τὸν μαθητήν του Παῦλον, πρὸς ὃν ἀποτείνεται καὶ τὸ ἐν τῇ παλατιανῇ ἀνθολογίᾳ XV 30 ἐπίγραμμα. Τὸ ἐπίγραμμα αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς ἐν τῷ προαστείῳ Πηγῇ ἐκκλησίας τῆς Παναγίας (παλατιανὴ ἀνθολογία I 109) συνεγράφη μεταξὺ τοῦ 870 καὶ 880, ἐξ οὗ μετ' ἀπολύτου σχεδὸν βεβαιότητος ἐξάγεται, ὅτι εἶνε ἄλλος ἢ ὁ διάκονος Ἰγνάτιος. Ἐν ἄλλῳ ἐπιγράμματι (παλατ. ἀνθολ. XV 39) καλεῖ ἑαυτὸν ἀνακαινιστὴν τῆς γραμματικῆς:

Ἰγνάτιος τάδε τεῦξεν, ὃς ἐς φάος ἤγαγε τέχνην
γραμματικὴν λήθης κευθομένην πελάγει

Περὶ τῶν γραμματικῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν ἄλλο τι δὲν γνωρίζομεν· ἀλλὰ πρὸς τὴν μεγαλαυχίαν του συμφωνεῖ τοὐλάχιστον ὁ τίτλος, ὃν ἴσως ἔφερεν ὡς καθηγητὴς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ Βάρδα ἀνακαινισθέντος πανεπιστημίου.

1. Τὴν πρὸς τὸν Παῦλον ἐλεγείαν ἐξέδ. ὁ P. Matranga, Anecdota graeca 2 (1850) 664 ἑ. ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 117, 1174-1176. Ἐπιγράμματα ἐν τῇ πολιτικῇ ἀνθολογίᾳ I 109, XV 29-31, 39. Ἐν τῷ ὑπὸ Λέοντος Ἀλλατίου γραφέντι κώδικι βαρβερίνῳ ἑλλ. I 74 φύλλῳ 4ν ἐσφαλμένως ἀπεδόθη τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἰγνατίου μαγίστρου τὸ ἐν παλατιανῇ ἀνθολογίᾳ XV 29 εἰς τὸν διάκονον Ἰγνάτιον. Πρβ. τὴν ἐν § 297 βιβλιολογίαν, ἰδίως τὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Müller καὶ de Boor.—Fr. Hanssen ἐν Philologus συμπληρωτ. τόμ. 5 (1889) 204.

2. Ἀρχιεπισκόπου τινὸς Ἀρσενίου, ἴσως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας κατὰ τὸν θ΄ αἰῶνα, (περὶ τῶν Ἐγκωμίων αὐτοῦ ἴδε Α΄ τόμου σελ. 333 καὶ 402), ἔχομεν ἀνακρεόντειον ποίημα Εἰς τὴν λαμπρὰν κυριακήν. Ἐξέδ. ὁ Matranga, Anecd. gr. 2 (1850) 670-675.

299. Κομητᾶς, τὸ ἀξίωμα χαρτουλάριος καὶ τὸν τίτλον σχολαστικός, βεβαίως ὁ αὐτὸς καὶ ὁ Κομητᾶς ἐκεῖνος, ὅστις ἀπὸ τοῦ 863 ἦτο διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐνησχολήθη περὶ τὴν διόρθωσιν τοῦ Ὁμήρου, ἐφ' ᾧ καυχᾶται ὁ ἴδιος ἐν ἐπιγράμματι παλατιανῆς ἀνθολογίας XV 37 καὶ 38. Ἄλλα ἐπιγράμματα αὐτοῦ ἐν τῇ παλατιανῇ ἀνθολογίᾳ V 265, IX 586, 597, XV 36, 40· τὸ τελευταῖον καὶ μακρότερον ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου. Ἄλλοθεν οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ, μόνον δὲ ἐκ κακεντρεχοῦς τινος σημειώσεως τῆς ἀνθολογίας μανθάνομεν, ὅτι ἔφερεν ὦβον: ἐν παλατιανῇ ἀνθολογίᾳ ἐκδόσ. Dübner II σ. 526 (=ed. Jacobs III σ. 834). Πρβ. Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 6, 361 καὶ E de Muralt, Essai de chronographie Byzantine 1 (1855) 438.

300. Λέων ὁ σοφὸς (ἢ φιλόσοφος), διάδοχος τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Α΄ Μακεδόνος ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου (886-911), ἀσθενοῦς χαρακτῆρος ἀνήρ, ἀλλ' ἐπιμελὴς χειριστὴς τοῦ καλάμου, ἀσήμαντος ὅμως καὶ ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ ὅπως ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τοῦ κράτους. Καὶ εἰς τὰ αὐθυπόστατα αὐτοῦ ἔργα δεικνύεται ἀδύνατος ἐρασιτέχνης, ἀδέξιος κατὰ τὴν μορφὴν καὶ μυστικιστής. 1ον τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ παραδοθέντα στιχουργήματα δὲν εἶνε ἄνευ πολιτιστικοῦ καὶ γλωσσικοῦ διαφέροντος. Εἶνε ἰαμβικοὶ στίχοι περὶ τῆς ὀλιβερᾶς τοῦ κράτους καταστάσεως· ἓν ᾠδάριον κατανυκτικὸν ἐν δεκαὲξ ἀκροστιχικῶς διατεταγμέναις στροφαῖς (ἴδε § 289 καὶ 297 σημ. 3)· ᾠδάρια ἐωθινὰ καὶ τοιαῦτα ὅμοια. Ἔτι δὲ ἐπιγράμματα π. χ. εἰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐγχειρίδιον τῆς μηχανικῆς, εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς μῆνας, εἰς τὰς θηριομαχίας τοῦ ἱπποδρομίου κτλ. Ἀνάξιον λόγου παίγνιον εἶνε οἱ καρκῖνοί του, ἤτοι στίχοι ἀναγινωσκόμενοι ἑκατέρωθεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους, οἷον Ὦ γένος ἐμόν, ἐν ᾧ μέσον ἐγώ. Μεγάλην ὑπόληψιν ἀπελάμβανον ἐν τῷ βυζαντηνῷ κόσμῳ οἱ χρησμοί του περὶ μελλόντων αὐτοκρατόρων, πατριαρχῶν καὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους. Πρβ. ἀνωτέρω σ. 446. Ἐπειδὴ ὑπάρχουσι σύγχρονοι ὁμώνυμοι συγγραφεῖς, περὶ πολλῶν ἐκ τῶν μικρῶν τούτων ποιήσεων ἀμφίβολον εἶνε ἂν συγγραφεὺς εἶνε ὁ αὐτοκράτωρ Λέων. Πρὸς διάκρισιν τῶν ὁμωνύμων τούτων Λεόντων ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῇ κριτικῶς τὸ διεσκορπισμένον ὑλικὸν τῶν χειρογράφων καὶ ἐξετασθῶσι μετρικῶς καὶ γλωσσικῶς τὰ κείμενα. Τέλος μνημονεύεται ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῷ διδακτικῷ ποιήματι τοῦ Τζέτζη περὶ πινδαρικῶν μέτρων ὡς συγγραφεὺς μὴ σωζομένης ἀναπαιστικῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Σοφίας. J. A. Cramer, Anecd. gr. Parisina, 1 (1839) 78.

2. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος φέρονται πραγματεία περὶ τακτικῆς (αὕτη οὐχὶ ὀρθῶς, ἴδε σελ. 462), τὰ Βασιλικὰ (ἴδε σελ. 402), νεαραί, καὶ κατάλογος τῶν πατριαρχικῶν θρόνων (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 18).

3. Περὶ τῶν πολλῶν θεολογικῶν τοῦ Λέοντος συγγραμμάτων πρβ. Α΄ τόμου σ. 335 έ. Ὅτι κατέγινε καὶ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν, ἀποδεικνύουσιν ἀνέκδοτά τινα ἔργα οἷον κανὼν εἰς τὴν κυριακὴν τῶν Βαΐων, τροπάρια εἰς τὸν ἅγιον Κλήμεντα Ἀλεξανδρείας κτλ. Εἰς ταῦτα τὰ θεολογικά του συγγράμματα ὡς καὶ εἰς τοὺς χρησμούς του, οἵτινες ταχέως ἀπέβησαν δημοτικοί, ὀφείλει ὁ Λέων καὶ τὸ ἐπώνυμον τοῦ σοφοῦ.

1. Πρόχειρος ἔκδοσις τῶν ἁπάντων τοῦ Λέοντος εἶνε ἡ ἐκ παλαιοτέρων ἐντύπων παρὰ Migne, Patrol. gr. 107.—Ἡ περὶ τῶν χρησμῶν βιβλιολογία ἀνωτ. σ. 446· περὶ τῆς τακτικῆς ἴδε σ. 465· περὶ τῶν βασιλικῶν σ. 402· περὶ τῶν πατριαρχικῶν καταλόγων ὁμοίως ἀνωτ. σ. 18· περὶ τῶν θεολογικῶν ἐν Α΄ τόμου σ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

335 ε. — Περὶ τῆς βιβλιολογίας καὶ τῶν χειρογράφων ἴδε Fabricius, Bibliotheca gr. ed Harl. 7, 693-713.

2. Καρκῖνοι, εἰς τὸν Λέοντα ἀποδιδόμενοι, κεῖνται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνωνύμως ἐν πολλοῖς χειρογράφοις π. χ. κώδικι ἀθηναικῷ 1093, ἀθωνιτικῷ 3814 φύλλῳ 97, βοδληιανῷ βαροκκιανῷ 68 φύλλῳ 150, οὐατικανῷ 114 φύλλῳ 98, 459 φύλλῳ 274, 1014 φύλλῳ 143, 1357 φύλλῳ 43. — Καρκίνους ἀγνώστου τινὸς ῥήτορος Λέοντος σώζει ὁ κῶδιξ παρισιανὸς ἑλλ. 1720 φύλλῳ 73^{v}. Στίχοι οἱ λεγόμενοι καρκῖνοι διὰ τὸ ἀναγινώσκεσθαι ἑκατέρωθεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους. Λέοντος καὶ ῥήτορος. Ἀρχή: Νοσωσυὸς ἡ ἴαμα (οὕτως). Κατόπιν ἀκολουθοῦσιν ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως Στίχοι εἰς τὸν φυσίγναθον. Ἀρχή: Ὦ τραυλορρήμων, τραυλεπίτραυλε γνάθε. Αὐτόθι φύλλῳ 99 κακότεχνοι ἐντελῶς δεκαπεντασύλλαβοι τοῦ βιβλιογράφου, ὅστις καλεῖται Διμοίρης, περὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀντιγραφέντων κανόνων τοῦ Κοσμᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ.

301. Λέων ὁ φιλόσοφος, μάγιστρος, ἀνθύπατος καὶ πατρίκιος, πεπαιδευμένος περὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἀστρολογίαν καὶ ἰατρικήν, ἤκμασεν ἐπὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ, μαθητὴς γενόμενος τοῦ πρεσβυτέρου Ψελλοῦ, κατόπιν δὲ ὑπῆρξε καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, πολλάκις καὶ πρεσβεύσας. Ὅπως ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ καὶ σύγχρονος αὐτοκράτωρ συγγραφεύς, εἶνε γνωστὸς διὰ τὰ ποιητικά του δοκίμια καὶ τὰ πεζὰ ἔργα. Καὶ συγχέονται δὲ οἱ δύο, ὡς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω. Βεβαίως εἰς αὐτὸν ἀνήκουσιν ἐπιγράμματικά τινα ποιήματα εἰς Λουκιανόν, εἰς τὴν βατραχομυομαχίαν, εἰς τοὺς τρεῖς φιλοσόφους Ἀρχύταν, Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, εἰς τὸν Πορφύριον, εἰς ἀριστοτελικοὺς ὁρισμοὺς κτλ. Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Fr. Boissonade, Anecdota graeca 2 (1830) 469-478. Δύο στίχοι αὐτοῦ εἰς σύγγραμμα τοῦ μαθηματικοῦ Θέωνος κεῖνται παρὰ Cramer, Anecdota Parisina 1 (1839) 399. Μακρόν πως ποίημα, δι' οὗ ἀπολογεῖται κατὰ τῆς ἐπιρριφθείσης εἰς αὐτὸν μομφῆς τῆς ἀσεβείας (Ἀπολογία Λέοντος τοῦ φιλοσόφου, καθ' ἣν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Χριστὸν μὲν σέβει, τὰ Ἑλλήνων δὲ φαυλίζει), ἀποτείνεται πιθανῶς κατὰ τῶν σκωπτικῶν στίχων τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου (ἴδε κατωτέρω). Ἐν ἐπιγράμματι τεσσαρακονταστίχῳ μνημονεύει τοῦ διδασκάλου του Φωτίου, ὡς θρέψαντος αὐτὸν διὰ τοῦ γάλακτος τῆς θείας σοφίας. Εἰς τὰς μνημονευθείσας κατ' αὐτοῦ μομφὰς ἀναφέρεται βεβαίως τὸ μικρὸν ἰαμβικὸν ποίημα, ἐν τῷ ὁποίῳ παραπονεῖται, ὅτι ἐξέλιπεν ἡ παιδεία, ἡ τιμὴ καὶ ἡ εὐσέβεια, ἄρχει δὲ ἡ πανουργία, τὸ ψεῦδος καὶ ἡ βία. Τὰ περὶ τῆς κατὰ τοῦ συγγραφέως συκοφαντίας ταύτης ἀγνοοῦμεν, εἰκάζομεν ὅμως ὅτι αὕτη ἐσχετίζετο πρὸς τὴν μεταξὺ Φωτίου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ῥῆξιν. Τὰ τρία ταῦτα κείμενα ἐξέδωκεν ὁ Matranga, Anecdota graeca 2 (1850) 557-560, ὅπου ὅμως ἀποδίδονται εἰς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα. Πιθανῶς εἰς τὸν ἡμέτερον ἀνήκουσι καὶ τὰ ἀνακρεόντεια εἰς τοὺς γάμους τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος, εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κτισθὲν βαλανεῖον καὶ εἰς τὴν Ἑλένην τὴν σύζυγον τοῦ νέου Κωνσταντίνου, τὰ ὁποῖα ἐξέδωκεν ὁ Matranga ἔνθ' ἀνωτέρω 561-570, ὁ δὲ Th. Bergk, Poetae lyrici graeci 3, 1091-97 ἀνετύπωσε· τέλος καὶ τὰ τροπάρια πρέπει νὰ εἶνε αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἐν τοῖς μηναίοις φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα Λέοντος μαγίστρου ἢ μαΐστορος. Ἐχάθη ὡς φαίνεται τὸ ἐκ χιλίων στίχων συγκείμενον θεολογικὸν διδακτικὸν ποίημα, ὅπερ ὁ Λέων συνέγραψε νέος ὢν ἐπὶ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ (ἤτοι πρὸ τοῦ 867). Μικρὸν ἀπόσπασμα αὐτοῦ σώζεται ἐν τῷ κώδικι βοδληιανῷ βαροκκιανῷ 76 φύλλῳ 381 ὑπὸ τὸν τίτλον: Λέοντος μαγίστρου ἀνθυπάτου πατρικίου ἐκ τῆς παρ' αὐτοῦ γραφείσης χιλιοστίχου θεολογίας ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ καὶ Βάρδα Καίσαρος. Ἀρχή: Θεὸς τὸ διττὸν οὐκ ἔχων τῶν πνευμάτων.

Ἐκ τῶν ἀνεκδότων ἔτι πεζῶν ἔργων τοῦ Λέοντος ἀναφέρει ὁ Δουκάγγιος τὸ περὶ βασιλείας καὶ ἡγεμόνος σύγγραμμα· ἔγραψε δὲ καὶ ἐπιστολὰς καὶ ἓν ἀστρολογικὸν πόνημα. Ἀπόσπασμα αὐτοῦ εἶνε ὡς φαίνεται πραγματεία τις περὶ ἡλιακῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκλείψεως τῆς ἐν τῷ βασιλικῷ τριγώνῳ τοῦ σοφωτάτου Λέοντος, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ C. Hertlein ἐν τῷ περιοδικῷ Hermes 8 (1874) 173-176. Ἐπειδὴ ἐκ τούτου προκύπτει, ὅτι καὶ Λέων ὁ «φιλόσοφος» κατέγινε περὶ τὴν ἀστρολογίαν, εἰς αὐτὸν ἴσως πρέπει νὰ ἀποδοθῇ καὶ ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λέοντος παραδοθεῖσα εἰσαγωγὴ εἰς τὴν προγνωστικήν, ἥτις ἐμνημονεύθη ἀνωτέρω ἐν σελ. 452 σημ. 4.

1. Περὶ τῶν ἐπιγραμμάτων πρβ. P. Wolters ἐν Rhein. Museum 38 (1883) 115 ἑ. καὶ Leo Sternbach, Anthologiae Planudeae appendix Barberino-Vaticana, ἐν Λειψίᾳ 1890 σ. 84 ἑ. Ἐπιστολὰς τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν ἐπίφοβον βασιλέα τῶν Βουλγάρων Συμεών, εἰς ὃν ὁ σχολαστικὸς Βυζαντηνὸς δίδει ὁδηγίας περὶ τῆς ὀρθῆς χρήσεως τῶν ἀρνητικῶν μορίων, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα καὶ πρὸς τὸν ἀνθύπατον καὶ πατρίκιον Γενέσιον μετά τινων ἐπιστολῶν ἀπευθυνομένων πρὸς τὸν Λέοντα ὑπό τινος Συμεών, Ἀναστασίου κοιαίστωρος, Θωμᾶ πατρικίου, Προκοπίου σπαθαρίου κ. ἄ. ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ πατμιακοῦ κώδικος 178 ὁ Ἰ. Σακελλίων ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. 1 (1883-84) 377-410 μετ' εἰσαγωγῆς καὶ σχολίων. Πρβ. Ν. Πολίτου, Βούλγαροι ἡγεμὼν καὶ Βυζάντιος διπλωμάτης, ἐν Ἑστίᾳ 20 (1885) 803-807.

2. Διάφορος τοῦ φιλοσόφου Λέοντος εἶνε Λέων ὁ μάγιστρος ὁ ἐπικαλούμενος Κατακύλας, σύγχρονος καὶ φίλος Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ἀποθανὼν ὡς μοναχὸς ἐν τῇ μονῇ Σιγριανῆς. Γνωρίζομεν αὐτὸν ἐκ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, (Περὶ τῆς βασιλείου τάξεως σ. 456 ἑ. ἐκδόσ. Βόννης), ὅστις τὸν περιγράφει ὡς θεοσεβῆ μὲν ἀλλὰ «μουσικῆς ἑλληνικῆς ἀμέτοχον», γράψαντα κελεύσει τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος σύγγραμμα περὶ τῆς ἐθιμοταξίας κατὰ τὰς βασιλικὰς ὁδοπορίας. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις μετεχειρίσθη αὐτό, ψέγει τὸ βιβλίον ὡς περιέχον «πολλὰ βάρβαρά τε καὶ σόλοικα καὶ ἀσυνταξίας».

302. Κωνσταντῖνος ὁ Σικελὸς ἢ Σικελιώτης, μαθητὴς Λέοντος τοῦ «φιλοσόφου», ἀνήκει εἰς τοὺς περὶ Λέοντα τὸν σοφὸν λογίους, οἵτινες μιμούμενοι τὸν ἡγεμόνα των καὶ ἵνα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περιποιηθῶσιν αὐτὸν ἔγραφον ἐνίοτε καὶ ποιητικὰ δοκίμια. Μετεχειρίσθη κατὰ προτίμησιν τὰ ἀνακρεόντεια μέτρα καὶ τὴν ἀλφαβητικὴν ἀκροστιχίδα. Τὰ ὀλίγα εἰς ἡμᾶς διασωθέντα δοκίμια διακρίνονται διὰ τὴν ζωηρότητα καὶ φυσικότητα αὐτῶν, εἶνε δὲ ἀπηλλαγμένα τοῦ πανηγυρικοῦ ὄγκου τῆς ἐν Βυζαντίῳ συνήθους αὐλικῆς ποιήσεως. Τὸ θρηνητικὸν ᾆσμα: Στίχοι ἀνακρεόντειοι κατὰ ἀλφάβητον Κωνσταντίνου φιλοσόφου τοῦ Σικελοῦ κινδυνευθέντων τῶν γονέων αὐτοῦ καὶ ἀδελφῶν ἐν θαλάττῃ. Ὡραῖον δοκίμιον εἶνε τὸ ἐρωτικὸν ἀνακρεόντειον: Ὠιδάριον ἐρωτικὸν δι' ἀνακρέοντος καὶ κουκουλλίου λαβόντος (;) τὴν ὑπόθεσιν ἐκ μελῳδοῦ τινος. Ἔτι δὲ τὸ ἀνακρεόντειον χωρὶς ἀνακλωμένων· Πρός τινα ἐρῶντα παρθένου. Τρία ποιήματα ἀποτείνονται μετὰ πολλῆς ἐχθροπαθείας δι' ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς λόγον πρὸς τὸν διδάσκαλόν του Λέοντα: Στίχοι ἡρωϊκοὶ καὶ ἐλεγειακοὶ εἰς Λέοντα φιλόσοφον.

Τὸ Ἐρωτικὸν ᾠδάριον ἐξέδωκεν ὁ J. A. Cramer, Anecdota Parisina 4 (1841) 380-383. Τὰ ἄλλα ἐξέδ. ὁ Matranga, Anecd. graeca 2 (1850) 555 ἑ. καὶ 689 698. Ἐν μέρει ἀνετυπώθησαν ὑπὸ Th. Bergk, Poetae lyrici Graeci 3 (1867) 1085-1090. Τοὺς κατὰ τοῦ Λέοντος στίχους ἀνετύπωσε καὶ ὁ Migne, Patrol. gr. 107 Praefat. LXI ἑ.

303. Κωνσταντῖνος ὁ Ῥόδιος, νοτάριος, κατόπιν ἱερεὺς τῆς αὐλῆς, ἔζη ἐν ἀρχῇ τοῦ ι' αἰῶνος. Ἡ εἰκασία τοῦ Ρέϊσκε, ὅτι εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Κεφαλᾶς, δὲν ἀποδεικνύεται, εἶνε μάλιστα διὰ πολλοὺς λόγους λίαν ἀπίθανος. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ Ροδίου εἶνε ἡ ἐξ 981 τριμέτρων συγκειμένη περιγραφὴ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ἣν συνέγραψε κελεύσει τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ δή, ὡς ἐξάγεται ἀσφαλῶς ἔκ τινων ὑπαινιγμῶν, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 931 καὶ 944. Ἐν τῷ μόνῳ μέχρι τοῦδε γνωστῷ κώδικι (ἀθωνιτικῷ τῆς μονῆς Λαύρας 170)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς: Στίχοι Κωνσταντίνου ἀσηκρίτη τοῦ Ροδίου. Μετὰ τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα προσφώνησιν (στ. 1 ἕως 18) προοιμιάζεται ὁ ποιητὴς περιγράφων τὰ ἑπτὰ θαύματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως (στ. 19 - 254)· ἔπειτα μεταβαίνων εἰς τὸ κύριον θέμα ὁμιλεῖ περὶ τῆς ποιητικῆς του φύσεως, τῶν ἀρετῶν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἀρρήτου κάλλους τῆς βασιλευούσης (στ. 255 - 422)· τέλος καταντᾷ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (στ. 423 - 981). Ἐκ διαφόρων δηλώσεων τοῦ ποιητοῦ (στ. 268 ἑ. 282) ἐξάγεται ὅτι περιέγραψε καὶ τὴν ἁγίαν Σοφίαν ἢ τοὐλάχιστον ὅτι ἐσκόπευε νὰ περιγράψῃ αὐτήν. Πραγματικῶς δὲ τὸ ποίημα εἶνε προδήλως ἐν τέλει ἠκρωτηριασμένον. Ἀλλὰ δὲν εἶνε σαφές, ἐὰν ἐξέπεσε μόνον τὸ τέλος τῆς περιγραφῆς τῆς ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καθὰ ὡς φαίνεται ὑποδηλοῖ ἡ πρὸ τοῦ 19ου στίχου ἐπιγραφή, ἢ ἄλλο τμῆμα τοῦ ποιήματος, ἐν ᾧ περιεγράφετο ἡ ἁγία Σοφία. Τὰ περιγραφόμενα κτίρια ἐγνώριζε βεβαίως ὁ Κωνσταντῖνος ἐξ αὐτοψίας, ἀνέβη μάλιστα εἰς τὴν στήλην τοῦ Θεοδοσίου, ἐξ ἧς ἐθαύμασε τὸ πανόραμα τῆς πρωτευούσης (στ. 216 ἑ.). Ἀλλ' ἐξάπαντος μετεχειρίσθη ὡς γνήσιος Βυζαντηνὸς καὶ γραπτὰς πηγάς, ἴσως περιγραφὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσομοίαν πρὸς τὰ Πάτρια (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 35 ἑ.). Τὸ αὐτὸ ἔργον μετεχειρίσθη ἀργότερα καὶ ὁ χρονογράφος Κεδρηνὸς ἐν τῇ περὶ τῶν κτισμάτων καὶ ἀγαλμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρεκβολῇ (Ι 563 ἑ. ἐκδόσ. Βόννης), ὥστε πρὸς παραβολὴν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρωτίστως αὕτη. Κατὰ τὸ περιεχόμενον τὸ ποίημα τοῦτο, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ποιητικαὶ καὶ πεζαὶ ἐκφράσεις τῶν Βυζαντηνῶν, εἶνε πενιχρότερον ἢ ὅσον ὑποθέτει τις· ἀλλ' ὁπωσδήποτε πληροῖ κενόν τι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ψηφοθετικῆς τέχνης ἡ περιγραφὴ τῶν ψηφιδωτῶν τῆς ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ἡ δὲ περιγραφὴ τῶν δῆθεν ἐκ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος προερχομένων χαλκῶν πυλῶν τοῦ συγκλητικοῦ ἀνακτόρου περιέχει λεπτομερείας, αἵτινες λείπουσι παρὰ τῷ Κεδρηνῷ. Λεγοτεχνικῶς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸ ποίημα εἶνε πολὺ κατώτερον τῶν συγγενῶν ἔργων τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου. Τὸ ὑποφερτότερον αὐτοῦ μέρος εἶνε ἡ γενικὴ περιγραφὴ τῆς ἀφθίτου λαμπρότητος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ ἧς ἀπειράκις οἱ Βυζαντηνοὶ ἐπραγματεύθησαν (ἴδε ἐν στίχ. 321 ἑ.)· ἐνταῦθα εὐφραίνουσι τὸν ἀναγνώστην εὔμορφοί τινες ἰδέαι καὶ κατάλληλοι εἰκόνες· ἀλλὰ κατὰ τὰ λοιπὰ δεικνύει συχνάκις ὁ Κωνσταντῖνος πόσον ἀτελῶς γινώσκει τὸ ἀντικείμενόν του καὶ πόσον ἀδέξιος εἶνε εἰς τὸ νὰ περιγράψῃ σαφῶς καὶ ἐναργῶς· ἀρέσκεται δὲ καὶ εἰς τοὺς πλατυσμοὺς καὶ ἐκτρέπεται εἰς ἐρασιτεχνικὰς κακοτεχνίας. Ἀμειλίκτως ἐχθρικὴν στάσιν τηρεῖ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Ὅπου ἀναφέρει ἀρχαῖα ἀγάλματα, μαστιγώνει συνάμα πικρῶς τὴν τυφλὴν πίστιν τῶν θεομισήτων Ἑλλήνων καὶ τὸ μωρὸν τῆς Ἑλλάδος γένος. Κατ' αὐτὸν Κωνσταντῖνος ὁ μέγας μετέφερεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ ἀρχαῖα τῆς τέχνης ἔργα μόνον ἐπὶ τῷ σκοπῷ χλεύης μὲν ἐν τῇ πόλει, παιδιᾶς δὲ παρὰ τοῖς παισὶν καὶ γέλωτος παρὰ τοῖς ἀνδράσι (στ. 151 ἑ.). Τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον παραβάλλει πρὸς καρποφόρον δένδρον τῶν μουσῶν ἤτοι τῶν θείων ἀρετῶν, οὐχὶ ἐκείνων «ἃς Ὅμηρος ὁ θρασὺς ἀναγράφει», ἀλλ' ἃς ὁ μέγας Σολομὼν χρυσοῖς στεφάνοις στέφει. Τὸ ἑαυτοῦ δὲ ποίημα καλεῖ τῆς λιγυφθόγγου ἀηδόνος τὸ ᾄσμα, νομίζων ὅτι οἱ τρίμετροί του ὑπερέχουσι κατὰ τὸ κάλλος τῆς λύρας τοῦ Ὀρφέως, ἥτις δαιμόνων μορφὰς μόνον ἔψαλλε.

Πλὴν τῆς ποιητικῆς ταύτης ἐκφράσεως κατέλιπεν ὁ Κωνσταντῖνος ἐπιγράμματα, περιεχόμενα ἐν τῷ 15ῳ βιβλίῳ τῆς ἀνθολογίας, καὶ διάφορα ἀνούσια σκωπτικὰ ποιήματα ἐν βυζαντηνοῖς τριμέτροις. Ἐν τούτων τὸ πρὸς τὸν Χοιροσφάκτην Λέοντα σύγκειται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐξ ἀριστοφανείων τερατωδῶν λέξεων, ὧν ἑκάστη πληροῖ στίχον ὅλον· τὸν Λέοντα προσαγορεύων λέγει:

Ἀλλαντοχορδοκοιλιεντεροπλύτα
Ὀρνιθοχηνονηττοπερδικοπράτα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ ἄχαρις ἀστειότης του περιστρέφεται πάντοτε περὶ τὸ ἀτυχὲς ὄνομα τοῦ Λέοντος «χοιροσφάκτης». Τὸν αὐτὸν τόνον ἀκολουθεῖ καὶ τὸ πρὸς τὸν εὐνοῦχον Θεόδωρον Παφλαγόνα ποίημα, τοῦ ὁποίου τὰ ἀστεῖα σύγκεινται αὖθις ἐξ εἰκόνων εἰλημμένων ἐκ τοῦ βίου τῶν χοίρων καὶ ἐκ μακρῶν συνθέτων. Ὁ Παφλαγὼν οὗτος ἦτο ὡς φαίνεται ὅμοιος τὸ πνεῦμα, διότι τὸ τέλος τῆς συλλογῆς ἀποτελοῦσι χλευαστικὰ ἐπιγράμματα, δι' ὧν ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ζητοῦσι νὰ ὑπερβάλωσιν ἀλλήλους κατὰ τὴν σκαιότητα τῶν ὕβρεων. Εἰς τοὺς ἀγροίκους τούτους στίχους ἀξίαν τινὰ δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν, ἀλλ' εἶνε γνησίας βυζαντηνῆς φύσεως καὶ τὸν χαρακτῆρα των ἄδολον ἐπανευρίσκομεν εἰς διάφορα ἀνέκδοτα καὶ εἰς ποιητὰς ὡς ὁ Πτωχοπρόδρομος.

Τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἐξέδωκεν ἀρχικῶς ἐκ φωτογραφίας τοῦ ἀθηναϊκοῦ κώδικος ὁ E. Legrand ἐν Revue des études gr. 9 (1896) 32-65. Αὐτόθι σελ. 66-103 λεπτομερῆ ἀρχαιολογικὰ σχόλια ὑπὸ Th. Reinach. Ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἐδημοσιεύθη ὀλίγας ἑβδομάδας κατόπιν δευτέρα ἔκδοσις ὑπὸ G. P. Begleri, Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ ἄλλα μνημεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν περιγραφὴν Κωνσταντίνου τοῦ Ροδίου, ἐν Ὀδησσῷ 1896 (ἐπιγραφὴ καὶ εἰσαγωγὴ ῥωσσιστί). Ἀλλ' ἡ ἔκδοσις αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τοῦ πλημμελοῦς ἀντιγράφου τοῦ μοναχοῦ τῆς Λαύρας Ἀλεξάνδρου, διὸ εἶνε οὐχὶ τόσον ἀκριβὴς ὅσον ἡ γαλλική. — Τὰ σκωπτικὰ ποιήματα ἐξέδωκεν ὁ P. Matranga, Anecdota graeca 2 (1850) 624-632. Πρβ. τὴν Praefatio αὐτοῦ σ. 33. — P. Wolters ἐν Rheinisches Museum 38 (1883) 117 ἑ.

304. Αἱ ἑλληνικαὶ ἀνθολογίαι. Οὐδενὸς ἄλλου λογοτεχνικοῦ γένους ἡ ἱστορία, προκειμένου περὶ τῆς παραδόσεως τῶν κειμένων, συνδέεται τόσον στενῶς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, ὅσον ἡ τοῦ ἐπιγράμματος. Διότι τὰ πανταχοῦ διεσκορπισμένα ἐπιγράμματα, οἷον ἐπὶ λίθων ἐπιτυμβίων, ἀναθημάτων, ἀνδριάντων καὶ ἄλλων μνημείων ἢ ἐν ἐπιστολαῖς συνοδευούσαις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δῶρα, ἐν λιβέλλοις, φυλλαδίοις καὶ συντόμοις συλλογαῖς, κατ' ἀνάγκην ἢ εἰς ἀπώλειαν ὑπέκειντο, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ ἐγχάρακτοι λίθοι, πρὸς οὓς παρεβλήθησαν, ἅτε ἀσυστηματοποίητα μείναντα καὶ μὴ συστηματικῶς περισυλεχθέντα, ἢ καὶ ἂν ἐσώζοντο δὲν ἦσαν ὅμως πρόχειρα εἰς ἀνάγνωσιν. Πραγματικῶς μελετῶντες τὴν ἱστορίαν τῆς παραδόσεως τῶν ἐπιγραμμάτων, μανθάνομεν καὶ τὰς ποικίλας αὐτῶν τύχας κατὰ τοὺς μετὰ τὴν κλασικὴν ἐποχὴν χρόνους. Τὴν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀκμὴν αὐτῶν χαρακτηρίζει δραστηριότης περὶ τὴν συλλογὴν τοῦ διεσκορπισμένου ὑλικοῦ, ἥτις ἢ εἶνε καρπὸς τῆς συγχρόνου ἀκμῆς τῆς ἐπιγραμματοποιίας ἢ εἶνε παρασκευαστικὴ καὶ εἰσαγωγικὴ αὐτῆς. Τὴν σύνταξιν τῆς πρώτης συναγωγῆς τῶν ὑπὸ τύπον βιβλίου παραδοθέντων ἐπιγραμμάτων, ἐν τῇ ὁποίᾳ Μελέαγρος ὁ ἐκ Γαδάρων συνήνωσε περὶ τὸ 60 πρὸ Χριστοῦ τὰ ὡραιότατα ἄνθη ἐκ τοῦ Ἀρχιλόχου, Ἀνακρέοντος, τῆς Σαπφοῦς, τοῦ Σιμωνίδου καὶ τῶν ἀλεξανδρηνῶν ποιητῶν ὑπὸ τὸν τίτλον Στέφανος, ὑπηγόρευσε βεβαίως τὸ κατὰ τὸν α' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ἀναγεννηθὲν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ἐλαφροτέρας κλασικῆς καὶ ἀλεξανδρηνῆς ποιήσεως. Ὡσαύτως αἱ συλλογαὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας, οἷον ἡ τοῦ Φιλίππου Θεσσαλονικέως (περὶ τὸ 40 μετὰ Χριστόν), Στράτωνος τοῦ ἐκ Σάρδεων (πιθανώτατα κατὰ τὸν β' μετὰ Χριστὸν αἰῶνα) εὑρίσκονται ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸν λογοτεχνικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κλασικισμὸν τοῦ α' καὶ β' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος καὶ τὴν ἀνανεωθεῖσαν πρακτικὴν ἄσκησιν τῆς πρὸς λογίους ἢ παιγνιώδεις σκοποὺς θεραπευομένης ἐπιγραμματοποιίας. Μετὰ τοῦτο ἐπὶ μακρὸν ἐπῆλθεν ἐν αὐτῇ ἄμπωτις κατά τε τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν συλλογὴν καὶ διευκρίνησιν τοῦ ὑπάρχοντος ὑλικοῦ.

Μόλις κατὰ τὸν ς' καὶ ζ' αἰῶνα μετὰ Χριστὸν ἀνεβλάστησε πάλιν ἡ ἐπιγραμματοποιία, καταστᾶσα ὁμοῦ μετὰ τῶν λεγομένων ἐκφράσεων τὸ ἐπικρατοῦν τῆς ποιήσεως γένος. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου ὁ ἐκ Κοπτοῦ τῆς Αἰγύπτου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Χριστόδωρος συνέγραψε τὴν περίφημον ἔκφρασιν περὶ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γυμνασίου Ζευξίππου, Ἰωάννης δὲ ὁ Γαζαῖος τὴν ἔκφρασιν πίνακος τοῦ κόσμου[1]), ὁ δὲ Μαριανὸς ἐπιγράμματα. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἔγραψεν ὁ Παῦλος Σιλεντιάριος πολυάριθμα ἐπιγράμματα καὶ ἔκφρασιν τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ τοῦ ἄμβωνος αὐτῆς. Ἄλλοι ἐπιγραμματοποιοὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶνε ὁ Μακεδόνιος, Ἰουλιανὸς ὁ Αἰγύπτιος, Λεόντιος ὁ σχολαστικὸς (ἤτοι δικηγόρος) καὶ ὁ πνευματώδης Ἀγαθίας. Τὴν περίοδον ταύτην κλείει ὁ Γεώργιος Πισίδης, ὅστις κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ζ' αἰῶνος συνέταξε πλὴν τῶν ἱστορικῶν καὶ περιγραφικῶν ποιημάτων καὶ ἐπιγράμματα. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἔργων τῶν ποιητῶν τούτων βαρύνει βεβαίως ἡ γενικὴ κατάστασις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς λογοτεχνίας ὡς καὶ τῆς συγχρόνου ἐποχῆς ἡ ρητορικὴ καὶ σχολαστικὴ καλαισθησία, ὥστε ὀλίγα μόνον τῶν ἐπιγραμμάτων αὐτῶν δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἀρχαῖα κατὰ τὴν λεπτότητα τῶν νοημάτων καὶ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς. Τὴν ἀκμὴν τῆς ἐπιγραμματοποίας ταύτης, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα, χαρακτηρίζει ἡ ποίησις τοῦ Ἀγαθίου, ὅστις καὶ χρονικῶς ἀποτελεῖ τὸ κέντρον αὐτῆς. Διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ καταρτισθείσης συλλογῆς ἐπιγραμμάτων συγχρόνων ποιητῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἐγκατέμιξε καὶ τὰ ἑαυτοῦ, παρέσχεν ὁ Ἀγαθίας τρανὸν τεκμήριον τοῦ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος τῶν συγχρόνων του ὑπὲρ τοῦ λογοτεχνικοῦ τούτου γένους, συντελέσας οὕτως εἴς τε τὴν διάσωσιν τῶν ὑπαρχόντων πονηματίων καὶ τὴν σύνταξιν νέων[2]). Ἐνῷ οἱ προηγηθέντες συλλογεῖς εἶχον διατάξῃ τὴν ὕλην κατὰ στοιχεῖον, ὁ Ἀγαθίας διήρεσεν αὐτὴν κατ' ἀντικείμενα (ἤτοι ἀφιερωτικὰς ἐπιγραφάς, περιγραφὰς μνημείων, ἐπιτύμβια, σκωπτικὰ ἐπιγράμματα κ.τ.τ.). Μέρος τῆς συλλογῆς

[1]) Πρβ. W. Christ, Geschichte der griechischen Litteratur γ' ἐκδόσεως σ. 796.

[2]) Πρβ. Α' τόμου σελ. 487.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ Ἀγαθίου μετὰ τῆς μακρᾶς ἐν τριμέτροις καὶ ἑξαμέτροις εἰσαγωγῆς διεσώθη μέχρις ἡμῶν διὰ τῆς παλατιανῆς ἀνθολογίας.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ζ΄ καὶ κατὰ τὸν η΄ αἰῶνα οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ νέων ἐπιγραμμάτων καὶ ἡ παράδοσις δὲ τῶν ἀρχαίων κεῖται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν τῷ σκότει. Μόλις ἀρχομένου τοῦ θ΄ αἰῶνος ἄρχεται καὶ νέα ἀκμὴ τῆς ἐπιγραμματοποιΐας, ἥτις καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι τοῦ τέλους περίπου τοῦ ιϐ΄ αἰῶνος. Οἱ κύριοι αὐτῆς ἀντιπρόσωποι εἶνε κατὰ τὸν θ΄ αἰῶνα ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, κατὰ τὸν ι΄ ὁ Ἰωάννης γεωμέτρης, κατὰ τὸν ια΄ Χριστόφορος ὁ Μυτιληναῖος καὶ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους, κατὰ τὸν ιϐ΄ ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος. Καὶ ἐν ταύτῃ δὲ τῇ περιόδῳ βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν ποιητικὴν δημιουργίαν ἡ συναγωγὴ καὶ διευκρίνησις. Ἀκριβῶς μεσούσης τῆς περιόδου τῆς μεταξὺ Θεοδώρου Στουδίτου καὶ Ἰωάννου γεωμέτρου, ἤτοι περὶ τὸ 900, κατήρτισε Θεσσαλός τις, εὑρισκόμενος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ Λέοντος τοῦ σοφοῦ, μικρὰν συλλογὴν ἐπιγραμμάτων, ἣν ἀφιέρωσεν εἰς Εὐφήμιόν τινα, ἐξ οὗ καὶ εὐφημιανὴ ὀνομάζεται. Ὁμοίαν μικρὰν συλλογὴν κατήρτισε πολὺ βραδύτερον ἀνώνυμός τις, συνενώσας τὰ ἐπιγράμματα καὶ τὰ μικρὰ ποιήματα τοῦ Ἰωάννου γεωμέτρου μετ' ἀρχαίων ἐπιγραμμάτων. Κεῖται αὕτη ἡ συλλογὴ ἐν κώδικι παρισιανῷ συμπληρωτικῷ ἑλληνικῷ 352· πρϐ. § 306 σημ. 3. Πολὺ πλουσιωτέρα εἶνε ἡ ἐν ἀρχῇ τοῦ ι΄ αἰῶνος καταρτισθεῖσα συλλογὴ Κωνσταντίνου τοῦ Κεφαλᾶ. Διεσώθη ἐν ἑνὶ καὶ μόνῳ ἀντιγράφῳ τῷ περιφήμῳ ἐν Χαϊδελϐέργῃ κώδικι τῆς παλατιανῆς βιβλιοθήκης, ἐξ οὗ καὶ ἀνθολογία παλατιανὴ καλεῖται. Ὁ Κεφαλᾶς διήρεσε τὴν ὕλην κατὰ τὰντικείμενα εἰς κεφάλαια, ἀλλὰ διακρίνεται σαφῶς ἐνιαχοῦ ἔτι ἡ ἰδιορρυθμία τῆς ἐν ταῖς πηγαῖς ἐξ ὧν ἤντλησε διατάξεως. Πλὴν ἀρχαιοτέρων συλλογῶν, οἷον τοῦ Μελεάγρου, Φιλίππου καὶ Ἀγαθίου, ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κεφαλᾶς συναγωγὴν ἐπιγραφῶν λίθων ἐπιτυμϐίων καὶ ἀγαλμάτων, ἣν κατέλιπέ τις εἰς αὐτὸν Γρηγόριος μάγιστρος. Παρέλαϐε δὲ καὶ ἐπιγράμματα τῶν συγχρόνων του, οἷον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ Ἰγνατίου, Κομητᾶ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ροδίου. Εἶνε δὲ ἀποδεδειγμένον, ὅτι δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ Κεφαλᾶ πάντα τὰ ἐν τῷ παλατιανῷ κώδικι σωζόμενα κεφάλαια. Ἡ ἐργασία αὐτοῦ ἄρχεται προφανῶς ἐκ τοῦ τετάρτου κεφαλαίου τοῦ κώδικος (κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τοῦ Jacobs), τοῦ ὁποίου τὴν μὲν εἰσαγωγὴν ἀποτελοῦσι τὰ προοίμια τοῦ Μελεάγρου, Φιλίππου καὶ Ἀγαθίου, τὸ δὲ τέλος πιθανῶς τὰ εἰς παῖδας ἐπιγράμματα τοῦ Στράτωνος. Ἡ συναγωγὴ τοῦ Κεφαλᾶ εἶνε λαμπρὸν μαρτύριον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς πρὸς τὴν ἐπιγραμματοποιίαν ἀγάπης, βεβαίως δὲ συνετέλεσε κατὰ τοὺς ἑπομένους αἰῶνας εἰς προαγωγὴν τῆς δημιουργικότητος. Ὁ εἰς ὑμᾶς γνωστὸς πρῶτος καὶ ἐπιμελὴς τῆς ἀνθολογίας Κεφαλᾶ ἀναγνώστης ἦτο ὁ Σουίδας, ὅστις συχνάκις παραθέτει ἐν τῷ λεξικῷ του ἐπιγράμματα ἀκριβῶς συμφωνοῦντα πρὸς τὴν ἐν τῷ παλατιανῷ κώδικι μορφὴν αὐτῶν.

Τέλος λήγοντος τοῦ ιγ' ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ ιδ' αἰῶνος κατήρτισεν ὁ Μάξιμος Πλανούδης νέαν συλλογὴν ἐπιγραμμάτων, δημοσιεύσας αὐτὴν ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀνθολογία διαφόρων ἐπιγραμμάτων. Καὶ οὗτος κατέταξε τὴν ὕλην κατὰ τἀντικείμενα, προέβη ὅμως ἐν τούτῳ πέραν τοῦ Κεφαλᾶ, διαιρέσας τὴν ὅλην συναγωγὴν εἰς ἑπτὰ βιβλία καὶ ταῦτα πάλιν κατὰ τὸ διάφορον περιεχόμενον εἰς πολλὰ κεφάλαια. Εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπιγραμμάτων ὡδηγήθη ὄχι τόσον ὑπὸ τῆς ποιητικῆς αὐτῶν ἀξίας, ὅσον ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ των ἀντικειμένου καὶ τῆς καλαισθησίας τῶν συγχρόνων. Ἕνεκα τούτου ἀπέκλεισε τὰ ἐρωτικὰ ἐπιγράμματα, προετίμησε δὲ προδήλως τὰ προϊόντα τῶν βυζαντηνῶν χρόνων. Κυρία αὐτοῦ πηγὴ ἦτο ἡ ἀνθολογία τοῦ Κεφαλᾶ, ἀλλὰ πλὴν ταύτης μετεχειρίσθη καί τινα τῶν μεγαλειτέρων συναγωγῶν, ἃς πρὸ ὀφθαλμῶν ἔσχεν ὁ Κεφαλᾶς· οὕτως ἐξηγεῖται ὅτι ἐν τῷ τετάρτῳ ἰδίως βιβλίῳ παρέχει σπουδαῖον ἀριθμὸν ἐπιγραμμάτων μὴ περιεχομένων ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Κεφαλᾶ, διὸ καὶ ἀποτελεῖ χρήσιμον συμπλήρωμα τῆς παλατιανῆς ἀνθολογίας. Ὅπως δὲ αἱ προγενέστεραι συλλογαί, οὕτω καὶ ἡ τοῦ Πλανούδη ἐπέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δρασε καρποφόρως ἐπὶ τῆς ἐπιγραμματοποιίας. Δεκαετηρίδας τινὰς μετ' αὐτὴν ἐνεφανίσθη ὁ Μανουὴλ Φιλῆς, ὅστις εἰς πάντα τὰ εἴδη τῆς παιζούσης ἐπιγραμματοποιίας ἐδοκίμασε τὴν τέχνην του, εἰ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον οὐχὶ μετ' ἐπιτυχίας. Καὶ ἐν μὲν Βυζαντίῳ, ὅπου οἱ πρὸς εὐδοκίμησιν τοῦ ἐπιγράμματος κοινωνικοὶ ὅροι εἶχον λείψῃ, δὲν παρήγαγε πλέον ἄλλους καρπούς, ἐπέδρασεν ὅμως ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ δύσει ἐπιγραμματοποιίαν. Διότι ἐνῷ ἡ συναγωγὴ τοῦ Κεφαλᾶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς τοῦ Πλανούδη καὶ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων σχεδὸν ἐλησμονήθη, ἡ τοῦ Πλανούδη ἐπανειλημμένως ἐξεδόθη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ιε' αἰῶνος καὶ ἐπιμελῶς ἡρμηνεύθη, μετεφράσθη καὶ ἀνάγνωσμα κοινὸν κατέστη.

1. Ἐκδόσεις: Αἱ ἀρχαιότεραι ἐκδόσεις περιέχουσι μόνον τὴν τοῦ Πλανούδη ἀνθολογίαν: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Ι. Λασκάρεως, ἐν Φλωρεντίᾳ 1494. Περιγράφει αὐτὴν ὁ E. Legrand, Bibliographie hell. 1 (1885) 29-38. — Ἀνετυπώθη μετὰ κριτικοῦ παραρτήματος ἐν Βενετίᾳ, παρὰ Ἄλδῳ 1503, 1521, 1550 καὶ πολλάκις κατόπιν. — Florilegium diversorum epigrammatum veterum excud. H. Stephanus, ἐν Παρισίοις 1566. — Αἱ σπουδαιόταται νέαι ἐργασίαι ὀφείλονται εἰς τὸν Brunck καὶ Jacobs: Ὁ R. Fr. Phil. Brunck ἐξέδ. τὴν ἀνθολογίαν ἐν τοῖς αὐτοῦ: Analecta veterum poetarum graecorum, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Στρασβούργῳ 1772-1776. — Τὴν ἔκδοσιν ταύτην ἐπανέλαβεν ἐπεξειργασμένην καὶ ὑπὸ πινάκων καὶ λεπτομερῶν σχολίων συνοδευομένην ὁ Fr. Jacobs, Anthologia graeca, ἐν τόμοις 13, ἐν Λειψίᾳ 1794-1814. — Τῆς δὲ παλατιανῆς ἀνθολογίας ἡ ἀξία ἀνεγνωρίσθη πολὺ μετὰ τὴν τοῦ Πλανούδη. Τὰς πλείστας εἰς αὐτὴν προσθήκας παρέσχεν ἐκ τοῦ παλατιανοῦ κώδικος τὸ πρῶτον ὁ J. Reiske, Anthologiae graecae a Constantino Cephala conditae libri III, ἐν Λειψίᾳ 1754.—Καὶ ὁ Brunck καὶ ὁ Jacobs ἔνθ' ἀνωτέρω εἶχον ἤδη χρησιμοποιήσῃ τὴν παλατιανὴν ἀνθολογίαν. Ἀλλὰ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ πάντα ἀνέκτησεν ὁ παλατιανὸς κῶδιξ τὸ πρῶτον ἐν τῇ Anthologia graeca ad fidem codicis Palatini nunc Parisini ex apo-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

grapho Gothano edita. Curavit et adnotationem criticam adjecit Fr. Jacobs, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Λειψίᾳ 1813-1817. — Ἄνευ ἀνθυποστάτου σημασίας εἶνε ἡ Editio Tauchnitiana, ἐν τόμοις τρισί, ἐν Λειψίᾳ 1819· ἀνετυπώθη τὸ 1872. — Νέα ἔκδοσις τῆς παλατιανῆς καὶ πλανουδείου ἀνθολογίας μετὰ παραρτημάτων, σχολίων καὶ πινάκων ἐδημοσιεύθη ἔπειτα παρὰ Didot ἐν τόμοις τρισί. Τοὺς δύο πρώτους ἐξέδ. ὁ Fr. Dübner, τὸν τρίτον (ὄχι τόσον καλῶς) ὁ Ed. Cougny, ἐν Παρισίοις 1864, 1872, 1890. — Συμπλήρωμα εἰς τὴν πλανούδειον ἀνθολογίαν ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδ. βαρβερίνου I 123 καὶ κώδ. οὐατικανοῦ ἑλλην. 240 ὁ Leo Sternbach, Anthologiae Planudeae appendix Barberino-Vaticana, ἐν Λειψίᾳ 1890 (μετὰ πολλῶν σχολίων). — Νῦν δὲ δημοσιεύεται πρόχειρος ἔκδοσις τῶν ἀνθολογιῶν ἐν τῇ Bibliotheca Teubneriana: Anthologia graeca epigrammatum Palatina cum Planudea ed H. Stadtmüller I τόμ. ἐν Λειψίᾳ 1894, [II τόμ. 1899].

2. Μεταφράσεις: Περίφημος εἶνε ἡ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ Hugo Grotius, τυπωθεῖσα ἐν Anthologia graeca cum versione Latina Hugonis Grotii edita ab Heronymo de Bosch, ἐν τόμοις πέντε, ἐν Utrecht 1795-1822. — Καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Didot προσετέθη λατινικὴ μετάφρασις. — Γερμανικὴ μετάφρασις ὑπὸ W. E. Weber καὶ G. Thudichum ἐν τομιδίοις ἐννέα, ἐν Στουτγάρτῃ 1838-1870. — Γαλλικὴ μετάφρασις, ἐν τόμοις δυσίν, ἐν Παρισίοις 1863. — Ἀγγλική: Idylls and epigramms chiefly from the greek anthology translated by Garnett, ἐν Λονδίνῳ 1871. — Ἔτι δὲ πολυάριθμοι μεταφράσεις διαφόρων ἐπιγραμμάτων καὶ μικροτέρων κατ' ἐκλογὴν συλλογῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται ἡ ὑπὸ Herder, Blumen aus der griechischen Anthologie gesammelt, zerstreute Blätter, Sammlung I. II. ἐν Gotha 1785-1786 καὶ ἡ ὑπὸ Fr. Jacobs, Leben und Kunst der Alten 1, ἐν Gotha 1824.

3. Βοηθήματα: Κύρια συγγράμματα ἐξαντλοῦντα τὰ σπουδαιότερα θέματα εἶνε τὰ προλεγόμενα καὶ τὰ σχόλια τῶν εἰρημένων ἐκδόσεων τοῦ Jacobs. — F. Gu. Schneidewin, Progymnasmata in anthologiam graecam, Programm, ἐν Γοττίγγῃ 1855. — G. Fins-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ler, Kritische Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Anthologie, Dissertation, ἐν Ζυρίχῃ 1876.—P. Wolters, De epigrammatum graecorum anthologiis,ἐν Χάλλῃ 1882.—Leo Sternbach, Meletemata critica, Pars I ἐν Βιέννῃ 1886.—C. Dilthey, De epigrammatum syllogis quibusdam minoribus, index lectionum, ἐν Γοττίγγῃ 1887.—Τοῦ αὐτοῦ Symbolae criticae ad anthologiam graecam, index lect., ἐν Γοττίγγῃ 1891. — Τοῦ αὐτοῦ, Conjectanea critica in anthologiam graecam, index lect. ἐν Γοττίγγῃ 1891.—H. van Herwerden, Studia critica in epigrammata graeca, ἐν Leiden 1891 (εἰς τὸν γ΄ τόμον τῆς ἐκδόσ. Didot).—P. Sakolowski, De anthologia Palatina quaestiones, Dissert., ἐν Λειψίᾳ 1893 (πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀνθολογίου Διογενειανοῦ τοῦ Ἡρακλεώτου, τῶν Λαφνιακῶν τοῦ Ἀγαθίου, τῶν πηγῶν τοῦ ια΄ βιβλίου τῆς παλατιανῆς ἀνθολογίας κτλ.). —H. Stadtmüller, Zur griechischen Anthologie ἐν τῇ Festschrift zur Einweihung des neuen Gebäudes für das Grossherz. Gymnasium in Heidelberg ἐν Λειψίᾳ 1894 σ. 35-45.—Carl Radinger, Meleagros von Gadara, ἐν Innsbruck 1895. —Περὶ τῶν οὐσιωδεστάτων ζητημάτων διαφωτίζει κάλλιστα τὸ ἄρθρον Anthologia τοῦ L. Schmidt καὶ R. Reitzenstein ἐν τῇ Pauly's Realenzyklopädie, Neue Bearbeitung 1 (1894) 2380-2391.—Τὰ λοιπὰ ἀπειράριθμα βοηθήματα, τὰ ὁποῖα ὅμως κατὰ μέγα μέρος κεῖνται ἔξω τοῦ κύκλου τῶν περὶ τῶν βυζαντηνῶν ἔργων πραγματευομένων, ἴδε παρὰ W. Engelmann, Bibliotheca scriptorun classicorum η΄ ἐκδόσεως (1880) 138-144, ἐν Calvarys Bibliotheca philologica classica καὶ τοῖς λοιποῖς νεωτέροις βιβλιολογικοῖς βοηθήμασι. Πρβ. καὶ W. Christ, Geschichte der griech. Litter. γ΄ ἐκδόσ. (1897) 512 ἑ.

4. Παράδοσις τοῦ κειμένου: Ὁ παλατιανὸς κῶδιξ 23 τοῦ ια΄ αἰῶνος κατέστη περίφημος ὄχι μόνον διὰ τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς τύχας του. Τὸ 1623 δωρηθὲις ὑπὸ τοῦ δουκὸς Μαξιμιλιανοῦ τῆς Βαυαρίας ἦλθεν ἐξ Χαϊδελβέργης εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ, ἔπειτα δὲ κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἐν ἔτει 1797 εἰς Παρισίους· μετὰ τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων τὸ 1815 τὸ α΄ αὖ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ μέρος (βιβλ. 1 - 13) ἐπανῆλθεν εἰς Χαϊδελβέργην, τὸ δὲ τελευταῖον (βιβλ. 14 καὶ 15) ἔμεινεν ἐν Παρισίοις· τούτου τοῦ μέρους κέκτηται ἡ βιβλιοθήκη τῆς Χαϊδελβέργης μόνον πανομοιότυπον. Ἀκριβῶς περιέγραψεν αὐτὸν ὁ P. Wolters ἔνθ' ἀνωτέρω καὶ ὁ H. Stadtmüller εἰς τὰ προλεγόμενα τῆς ἄνω εἰρημένης ἐκδόσεως σ. III - X· αὐτόθι σελ. X - XIV περιγράφεται ὁ ἰδιόχειρος τοῦ Πλανούδη κῶδιξ μαρκιανὸς 481, ὅστις περιέχει τὴν ἀνθολογίαν αὐτοῦ, ὡς καὶ τὰ χειρόγραφα τῶν μικροτέρων συλλογῶν (οἷον τῆς εὐφημιανῆς κτλ). Ἄλλας πληροφορίας ὑπισχνεῖται νὰ παράσχῃ ὁ Stadtmüller ἐν τῷ β΄ καὶ γ΄ τόμῳ.

5. Ἐκ τῶν συντακτῶν τῶν τριῶν σπουδαιοτάτων βυζαντηνῶν ἀνθολογιῶν γνωστοὶ εἶνε μόνον ὁ Ἀγαθίας καὶ ὁ Πλανούδης ὡς πρὸς τὰς περιστάσεις τοῦ βίου των καὶ τὴν λογοτεχνικήν των δρᾶσιν· πρβ. Α' τόμου § 100 καὶ ἀνωτέρω § 223. Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Κεφαλᾶ μανθάνομεν μόνον ἐκ σημειώσεων ἐν τῷ περιθωρίῳ τοῦ παλατιανοῦ κώδικος, ὅτι ἦτο μαθητὴς τοῦ μνημονευθέντος Γρηγορίου μαγίστρου καὶ ὅτι ἐνησχολεῖτο περὶ τὴν ἑρμηνείαν ἐπιγραμμάτων. Πιθανώτατα εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ πρωτοπαπᾶς Κωνσταντῖνος Κεφαλᾶς, ὅστις ἀναφέρεται ἐν τοῖς μετὰ τὸν Θεοφάνην σ. 388, 23 ἑ ἐκδόσ. Βόννης, προκειμένου περὶ συμβάντων τοῦ ἔτους 917: ἐξαγαγόντων οὖν τὰ σεβάσμια καὶ ζωοποιὰ ξύλα Κωνσταντίνου πρωτοπαπᾶ τοῦ παλατίου, τοῦ Κεφαλᾶ λεγομένου κτλ. Ὁμοίως ἔχει τὸ χωρίον καὶ παρὰ Γεωργίῳ μοναχῷ σ. 881, 5 ἑ. ἐκδόσ. Βόννης. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ συνταύτισις αὕτη δὲν εἶνε ὀρθή, πάλιν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ θέσωμεν τὸν Κεφαλᾶν εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ι΄ αἰῶνος. Περὶ Κεφαλᾶ πρβ. ἰδίως τὸν P. Wolters ἔνθ' ἀνωτ. σ. 9 ἑ.

6. Πολλῆς ἀποδοχῆς ἐτύγχανεν ἡ παιδιὰ τῶν ἀριθμητικῶν ἐπιγραμμάτων. Πρβ. Zirkel, Die arithmetischen Epigramme der griechischen Anthologie übersetzt und erklärt, Gymnasialprogramm. ἐν Βόννῃ 1853 — P. Tannery, Sur les epigrammes arithmétiques de l'anthologie Palatine, ἐν Revue des études grecques 7 (1894) 59-62. — Εἰς ταύτην τὴν κατηγορίαν ἀνήκουσι καὶ τὰ λεγόμενα ἰσόψηφα ἤτοι τοιαῦτα ἐπιγράμματα, ὧν λέξεις τινές, προτάσεις ἢ στίχοι, ὑπολογιζομένης τῆς ἀριθ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μητικῆς ἀξίας τῶν γραμμάτων, ἀποτελοῦσι τὰ αὐτὰ ποσά. Σχετικόν τι κείμενον μετὰ παραδειγμάτων ἰσοψήφων λέξεων καὶ στίχων ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδικος παρισιανοῦ 1630 ὁ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 2 (1830) 459-451. — Πρβ. E Piccolomini, Di Leonida Alessandrino de' suoi epigrammi e della isopsefia, ἐν Rendiconti della R. Accademia dei Lincei, Classe di scienze morali, storiche e filologiche vol. III (1894) 357-381. — Ἓν παράδειγμα ἀναφέρει καὶ ὁ Fr. Bancalari, Studi ital. di filologia classica 2 (1894) 201 (κῶδιξ 1908).

7. Ὡς συμπλήρωμα τῶν ἀνθολογιῶν χρησιμεύουσι τὰ ὡς ἐπιγραφαὶ ἐπὶ λίθων, μετάλλων κτλ. σωθέντα ἐπιγράμματα καὶ αἱ ἐν συγγράμμασιν ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί, ἐπιτύμβια κτλ. Ἄξιον λόγου παράδειγμα ἑξαμέτρου ποιήματος ἐκ τοῦ θ΄ αἰῶνος εἶνε ἡ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ Ὀρχομενοῦ (Σκριποῦ) διασωθεῖσα ἐπιγραφή, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Jos. Strzygowski ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 8 ἑ. — Theod. Preger, Inscriptiones graecae metricae ex scriptoribus praeter Anthologiam collectae, ἐν Λειψίᾳ 1891 (περιέχει ἱκανὰ βυζαντηνὰ πράγματα οἷον τὸ περίφημον ἐπιτύμβιον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μαυρίκιον ἐπίγραμμα (ἴδε § 100 σημ. 5), ἐκκλησιαστικὰς ἐπιγραφὰς ἐκ Κπόλεως κτλ.). — Τὰ παρὰ W. Christ, Geschichte der griech. Litteratur γ΄ ἐκδόσ. (1897) 512 ἑ. παρατιθέμενα συγγράμματα τοῦ Kaibel, Allen καὶ Puchstein ἀναφέρονται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀρχαίαν λογοτεχνίαν. — Ἐπιγραφαί τινες ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ΚΠ. κεῖνται ἐν κώδικι βιενναίῳ ἰατρ. ἑλλην. 43 (Nessel) φύλλῳ 142^{v}-144^{v}.

8. Λογοτεχνικῶς ἐνδιαφέρουσι τὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ ι΄ αἰῶνος συνταχθέντα ἰαμβικὰ ἐγκώμια εἰς τὸν Νἰκήταν, συγγραφέα εἰκονογραφημένης συλλογῆς χειρουργικῶν πραγματειῶν, ἥτις σώζεται ἐν τῷ ἀρχετύπῳ τῆς συλλογῆς ταύτης, τῷ κώδικι λαυρεντιανῷ 74, 7. Ἐξεδόθη ὑπὸ H. Schöne, Apollonius von Kitium, ἐν Λειψίᾳ 1896 σ. XII-XIV. — Ἄξιον προσοχῆς εἶνε καὶ τὸ ἐκ τοῦ τέλους τοῦ ια΄ αἰῶνος ἀφιερωτικὸν ποίημα, ὅπερ κεῖται ἐν τῷ λαμπρῷ χάριν τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Β΄ γραφέντι Ψαλτηρίῳ τῷ ἀπο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κειμένῳ νῦν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ (κῶδιξ 17). Ἀρχή: Τὸ θαῦμα καινὸν ὧδε τῶν ὁρωμένων.

305. Θεοδόσιος, διάκονος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκμάσας κατὰ τὰ μέσα τοῦ ι΄ αἰῶνος, συνέγραψε π α ν η γ υ ρ ι κ ὸ ν π ο ί η μ α : Ἅλωσις τῆς Κρήτης (1039 τρίμετροι ἐν πέντε ἀκροάσεσι), ἐν τῷ ὁποίῳ ψάλλει τὴν ἐκ τῆς Κρήτης ἔξωσιν τῶν Ἀράβων (τὸ 961) καὶ τὴν ἀκολουθήσασαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἐν Συρίᾳ νίκην (ἰδίως τὴν κατάκτησιν τοῦ Χαλεπίου). Τὸ πόνημα συνεγράφη ὀλίγον μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα, ἀλλ' ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐν πεζῷ λόγῳ συντεταγμένης ἀφιερωτικῆς ἐπιστολῆς, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ νεαροῦ Ρωμανοῦ Β' (959-963) καὶ ἀφιερώθη εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ Ν ι κ η φ ό ρ ο ν Φ ω κ ᾶ ν (963-969), τοῦ ὁποίου τὰ ἀνδραγαθήματα ἀποτελοῦσι τὸ κύριον θέμα τοῦ ποιήματος. Ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ νὰ συστήσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸ ἔργον του, πολεμῶν τὸν Ὅ μ η ρ ο ν : μικρὸς γὰρ ἡμῖν ὁ στρατὸς τῆς Ἑλλάδος, μικραὶ φάλαγγες κτλ. Ὅμοιοι δὲ κατὰ τοῦ Ὁμήρου ψόγοι φαιδρύνουσι τὸν ἀναγνώστην καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ ποιήματος, ὡς καὶ ὑπερβολικαὶ συγκρίσεις τοῦ ἥρωός του πρὸς πάντας τοὺς περιφήμους ἄνδρας τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα τὸ ἔργον τοῦ Θεοδοσίου ἔχει ποιητικὴν χάριν, ἐνίοτε μάλιστα αἴρεται μέχρι γνησίου ἐνθουσιασμοῦ, ἂν καὶ πολλάκις πάλιν καταπονεῖ διὰ τῶν πανηγυρικῶν πλατυσμῶν (δεῖγμα θαυμάσιον π. χ. ἐν ΙΙΙ 157 ἑ.) καὶ διὰ τῆς χρονογραφικῆς ἀφηγήσεως. Ἡ ποιητικὴ ἀξία τῆς Ἁ λ ώ σ ε ω ς καθίσταται τοιουτοτρόπως πάνυ ἀμφίβολος, ἀλλ' ἔχει καὶ τὴν σπουδαιότητά της ὡς περιέχουσα πληροφορίας περὶ ἑνὸς τῶν σπουδαιοτάτων συμβάντων τῆς βυζαντηνῆς ἱστορίας, τῆς ἀνακτήσεως δηλονότι τῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 826 ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατακτηθείσης, στρατηγικῶς καὶ ἐμπορικῶς σπουδαιοτάτης νήσου Κρήτης, ἣν παρεσκεύασε μὲν σοβαρῶς ἤδη Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, κατώρθωσε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκᾶς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Ἐκδόσεις: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ Fl Cornelius ἐν τῷ συγγράμματί του Creta sacra, ἐν Βενετίᾳ 1755 τόμ 1 269-327. — Ἐκ τούτου ἐξέδ. τὸ ποίημα ὁ F. Foggini, Nova appendix corp. histor. Byzantinae, ἐν Ρώμῃ 1777 σ. 351-390.—Ὑπὸ Fr. Jacobs ἐν τῇ συναγωγῇ τῆς Βόννης ὁμοῦ μὲ τὸν Λέοντα διάκονον, ἐν Βόννῃ 1828. Πρβ. Praef. σ. 32-36. Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 113, 987-1060.

2. Βοηθήματα: Περὶ τῶν πολεμικῶν πράξεων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἴδε G. Hertzberg, Geschichte der Byzantiner, ἐν Βερολίνῳ 1883 (Onckens allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen II 7) σ. 168 ἑ, K. Leonhardt, Kaiser Nikephores II Phokas und die Hamdaniden 960-969, Dissert. ἐν Χάλλῃ 1877, καὶ ἰδίως τὸ λαμπρὸν σύγγραμμα τοῦ G. Schlumberger, Nicéphore Phocas, ἐν Παρισίοις 1890 (περὶ Θεοδοσίου σ. 84).—Περὶ τῆς μετρικῆς καὶ κριτικῆς τοῦ ποιήματος πρβ. τὴν ἀνωτ. σελ. 380 μνημονευθεῖσαν πραγματείαν τοῦ Fr. Kuhn σ. 59 ἑ.

306. Ἰωάννης ὁ Κυριώτης ἢ συνηθέστερον ὁ γεωμέτρης, εἷς ἐκ τῶν ἀξιολογωτάτων ἀνδρῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας, ἐγεννήθη ὡς δεύτερος υἱὸς ἀνωτέρου τινὸς λειτουργοῦ τοῦ κράτους ὀνόματι Θεοδώρου κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ι΄ αἰῶνος. Ἐπαιδεύθη παρὰ τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ Νικηφόρῳ, οὗ μνημονεύει πολλάκις ἐν ἐπιγράμμασιν ἄλλοις καὶ ἐν ἑνὶ ἐπιτυμβίῳ. Ὁ Νικηφόρος οὗτος ἴσως ταὐτίζεται πρὸς τὸν πατρίκιον Νικηφόρον, ὅστις ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἦτο καθηγητὴς τῆς γεωμετρίας, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἐπώνυμον τοῦ Ἰωάννου σχετίζεται πρὸς τὰς μαθηματικάς του σπουδάς. Ἄλλος λόγιος, ἐξυμνηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ἐν ἐπιτυμβίῳ ἐπιγράμματι, εἶνε ὁ μάγιστρος Θεόδωρος Δεκαπολίτης [1]), προδήλως ὁ ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ Ρωμανοῦ Β΄ περίφημος ὁμώνυμος νομομαθής. Ἄλλα ἐπιγράμματα ἀφιερώνει ὁ Ἰωάννης εἰς

[1]) Ἀντὶ τοῦ παρὰ Cramer σ. 297, 28 Δεκαπότην ἀναγνωστέον μετὰ τοῦ Βασιλιέφσκη Δεκαπολίτην.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν μοναχὸν Μαλεΐνον, τὸν θεῖον τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Φωκᾶ [1]), ὅστις κατόπιν ἐγένετο μοναχός, καὶ εἰς τὸν πατριάρχην Πολύευκτον (956-970). Ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐξάγεται, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἦτο περιβεβλημένος τὸ ἀξίωμα πρωτοσπαθαρίου. Ἐν γεροντικῇ ἡλικίᾳ ἐχειροτονήθη ἱερεύς, εἰς τοῦτο δὲ ἀναφέρεται ὁ ἐν κώδικι οὐατικανῷ παλατίνῳ 402 φύλλῳ 360ᵛ-363 σωζόμενος λόγος: Εἰς ἑαυτόν, ἡνίκα πρεσβύτερος ἐχειροτονήθη. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς: Ἰωάννου πρωτοθρόνου τοῦ γεωμέτρου Περὶ τοῦ μήλου ἐξάγεται, ὅτι κατόπιν προεχειρίσθη ἐπίσκοπος. Ὁ Βασιλιέφσκη εἶκασεν, ὅτι ἔλαβε τὸν θρόνον τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Μελιτηνῆς, στηριχθεὶς εἰς ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Φωκᾶ σωζόμενον παρὰ Σκυλίτζῃ [2]), ὅπερ κατὰ τὸν τόνον καὶ τὴν γλῶσσαν τόσον πολὺ συμφωνεῖ πρὸς τὰ ποιήματα τοῦ Ἰωάννου γεωμέτρου καὶ ἰδίως πρὸς τὰ ἐπιγράμματα εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, ὥστε ἀδιστάκτως δύναται εἰς αὐτὸν ν' ἀπονεμηθῇ. Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ὀνομάζεται παρὰ Σκυλίτζῃ «Ἰωάννης μητροπολίτης Μελιτηνῆς». Πότε ὁ Ἰωάννης προεχειρίσθη μητροπολίτης καὶ πότε ἀπέθανε, δὲν γνωρίζομεν. Πολλὰ τῶν ποιημάτων του ἀναφέρονται εἰς συμβάντα ἐπὶ Ἰωάννου Τσιμιτσκῆ καὶ Βασιλείου Β', π. χ. εἰς τὸν ἐν ἔτει 975 φανέντα κομήτην, ὃν μεταχειρίζεται ἐν τῷ λογοπαιγνίῳ περὶ τοῦ Κομητοπούλου (ἴδε κατωτέρω), εἰς τὴν ἥτταν τῶν Βυζαντηνῶν ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Ροδόπης τὸ 986 (σελ. 296 ἐκδόσ. Cramer), εἰς τὴν ἀφορίαν, ἥτις ἐπῆλθε τὸ 989 ἕνεκα τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου καὶ τῆς ἀνομβρίας. Κατὰ πόσον ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ ἐν Μελιτηνῇ ἤδη, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ ἀσφαλῶς. Πάντως εἶχε κατασταθῇ μητροπολίτης αὐτῆς ἤδη πρότερον, διότι ἡ σύνταξις τοῦ εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ἐπιτυμβίου, ὅπερ ἐποίησε μητροπολίτης ἤδη ὤν, πίπτει βεβαίως

[1]) Πρβ. Λέοντα διάκονον ἐκδόσ. Βόννης σ. 83, 13.

[2]) Κεδρηνὸς ἐκδόσ. Βόννης 2, 378. Καὶ ἐν τοῖς σχολίοις εἰς Λέοντα διάκονον ἐκδόσ. Βόννης σ. 453. Πρβ. ἀνωτέρω Α' τόμου σελ. 746 σημ. 3.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος τούτου (969). Ἴσως ἐν πάνυ πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ ἀπεσύρθη ὁ Ἰωάννης ὡς μοναχὸς εἰς Κωνσταντινούπολιν, πρὸς ὃ θὰ συνεφώνει ἡ ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ συχνάκις ἐκφραζομένη περιφρόνησις πρὸς τὰ ἐγκόσμια καὶ ἡ πρὸς τὸν μοναχισμὸν κλίσις του. Τὸ ἰδιαίτερον αὐτοῦ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ περιφήμου μοναστηρίου τοῦ Στουδίου μαρτυρεῖ τὸ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τούτου ἀφιερούμενον ποίημα (σελ. 306 ἐκδόσ. Gramer). Ὥστε ἡ ἀκμὴ τοῦ Ἰωάννου πίπτει ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τῶν τριῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων Νικηφόρου Φωκᾶ, Ἰωάννου Τσιμιτσκῆ καὶ Βασιλείου Β'. Εἰς τὰ ποιήματά του ἀναφέρεται πολλάκις εἰς τοὺς τρεῖς τούτους μονάρχας, ἀλλὰ δὲν εὐνοεῖ πάντας ὁμοίως. Ὁ προσφιλὴς αὐτοῦ ἥρως εἶνε ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, τὸν ὁποῖον ἐνθουσιωδέστατα ἐξυμνεῖ διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν εὐγένειάν του, πολλάκις δὲ ὡς σωτῆρα ἐκ τῶν παρόντων δεινῶν ἐκ τοῦ τάφου ἀνακαλεῖ. Ἡ στάσις αὕτη ἀνδρὸς τόσον θρησκευτικοῦ, ὅσον ἦτο ὁ Ἰωάννης γεωμέτρης, καθίσταται τόσῳ μᾶλλον ἀξία προσοχῆς, καθόσον εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς δὲν ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ κλήρου ἕνεκα τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔλαβε κατὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ μοναχισμοῦ. Ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ἐκτιμᾷ καὶ τὸν Ἰωάννην Τσιμιτσκῆν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ συγχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τὸ ἀνοσιούργημα, δι' οὗ εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθε, καὶ ἐν τῷ εἰς αὐτὸν γραφέντι ἐπιτυμβίῳ παρουσιάζει τὸν αὐτοκράτορα ἐξομολογούμενον τὸ ἑαυτοῦ ἔγκλημα (σ. 268, 22 ἑ.). Ἔτι ὀλιγωτέραν κλίσιν αἰσθάνεται πρὸς τὸν Βασίλειον Β'. Ἀλλὰ καὶ αἱ προσωπικαὶ ἰδιότητες τούτου ἅμα βασιλεύσαντος δὲν ἦσαν τοιαῦται, ὥστε νὰ ἐλκύσωσι τὴν εὔνοιαν ἐπιστήμονος ἀνδρὸς καὶ ποιητοῦ. Ἐκ τοῦ Ψελλοῦ καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν γνωρίζομεν, ὅτι ὁ Βασίλειος ἦτο τραχὺς στρατιώτης πλήρης ἐνεργητικότητος καὶ δυνάμεως, ἀλλ' ἥκιστα ἐν παιδείᾳ τεθραμμένος καὶ φιλεπιστήμων. Ἐκ τούτου ἐννοοῦμεν τὰ ἐπανειλημμένα παράπονα τοῦ Ἰωάννου, ὅτι οἱ ἄνδρες τῆς ἐνεστώσης ἐποχῆς περιφρονοῦσι τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον ἐπ' αὐταῖς χλευάζουσι (πρβ. σ. 341 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκδόσ. Cramer). Ὁ Ἰωάννης συνέγραψε ποιητικὰ καὶ πεζά, ἀλλ' ἡ λογοτεχνική του σημασία ἔγκειται κυρίως εἰς τὰ ποιητικά του ἔργα, τὰ ὁποῖα κατανέμονται ὡς ἑξῆς:

1. Συλλογὴ ἐπιγραμμάτων καὶ διαφόρων ποιήσεων, κατέχουσα τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν γνωστῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου διὰ τὴν λογοτεχνικήν της ἀξίαν. Τὰ ποιήματα αὐτῆς εἶνε ποικιλώτατα κατὰ τὴν μορφήν, τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ἔκτασιν. Μέτρον ἔχουσι τὸν τρίμετρον, τὸν ἑξάμετρον καὶ τὴν ἐλεγείαν· τὸ περιεχόμενον ἀποτελοῦσι ποικίλα κοσμικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ θέματα· ἡ ἔκτασις ποικίλλει ἀπὸ ἑνὸς μέχρις ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα στίχων. Μεταξὺ τῶν διαφόρων ποιημάτων εὑρίσκονται μακρότατα ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα εἰς τοὺς αὐτοκράτορας Νικηφόρον Φωκᾶν καὶ Ἰωάννην Τσιμιτσκῆν, εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, εἰς τὸν διδάσκαλον Νικηφόρον, εἴς τινα Κωνσταντῖνον καὶ εἰς τὸν πατριάρχην Πολύευκτον. Μεγίστης σπουδαιότητος εἶνε ποιήματά τινα ἐπὶ συγχρόνων θεμάτων, οἷον περὶ τοῦ πολέμου τῶν Ρωμαίων, ὑπὸ τὸν ὁποῖον πρέπει βεβαίως νὰ ἐννοήσωμεν τὸν μεταξὺ Βάρδα Σκληροῦ καὶ Βάρδα Φωκᾶ, περὶ τῆς ληστρικῆς τῶν Ἰβήρων ἐπιδρομῆς, περὶ τῶν Βουλγάρων, περὶ τοῦ Κομητοπούλου, ἤτοι τοῦ Σαμουὴλ υἱοῦ τοῦ κόμητος τῶν Βουλγάρων Σισμὰν (ἴδε ἀνωτέρω), περὶ τῆς ἥττης τῶν Βυζαντηνῶν ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Ροδόπης (ἴδε ἀνωτέρω)· εἰς ταύτην τὴν ὁμάδα ἀνήκουσι καὶ τὰ εἰς τὸν μάγιστρον Θεόδωρον Δεκαπολίτην ποιήματα (ἴδε ἀνωτέρω), τὸ εἰς τὸν μοναχὸν Μιχαὴλ Μαλεΐνον, τὸ εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἣν παραβάλλει πρὸς τὸν χρυσορρόαν Πακτωλόν, περὶ τῆς ἐν πολέμῳ ἀποδημίας αὐτοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Σηλυβρίαν (ἐνδιαφέρον παρουσιάζει αὕτη διὰ τὴν συγκινητικὴν περιγραφὴν τῶν ταλαιπωριῶν τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ) καί τινα μακρότερα ἄλλα ἀνεπίγραφα ποιήματα, ἐξ ὧν προσοχῆς ἄξιον εἶνε ἰδίως τὸ ἰαμβικὸν ποίημα ἐν σελ. 342 ἑ. (ἐκδόσεως Cramer). Λίαν ἀξιανάγνωστα εἶνε τὰ φιλολογικὰ καὶ ἱστορικὰ ἐπιγράμματα, ἐν οἷς ὁ Ἰωάννης

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀναφέρεται εἴς τε τὴν ἐθνικὴν καὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιότητα. Παραλλήλως πρὸς τὰ εἰς ἀρχαίους ποιητάς, φιλοσόφους, ῥήτορας καὶ ἱστορικοὺς ἐπιγράμματα, οἷον τὰ εἰς Σοφοκλέα, Ἀρχύταν, Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη, Σιμπλίκιον, Πορφύριον, Ἰάμβλιχον, Φιλόστρατον, Λιβάνιον, Ξενοφῶντα κ. ἄ. βαίνουσιν ἀδιαταράκτως τὰ εἰς διαπρεπεῖς πατέρας τῆς ἐκκλησίας, ὑμνογράφους ἐκκλησιαστικοὺς καὶ ἁγίους, οἷον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, Ἰωάννην Χρυσόστομον, Βασίλειον τὸν μέγαν, τὸν μελῳδὸν Ρωμανὸν (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 529), τοὺς ἁγίους Βλάσιον, Δημήτριον, Θεόδωρον Τύρωνα, Στέφανον, Εὐστράτιον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ κ. ἄ. Ἄλλα ἐπιγράμματα πραγματεύονται θέματα, μυθολογικά, γεωγραφικά, καλλιτεχνικὰ κτλ., π. χ. περὶ τῶν μουσῶν Καλλιόπης καὶ Οὐρανίας, περὶ τοῦ ὄρους Ὀλύμπου, τοῦ ποταμοῦ Μαιάνδρου, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν τότε Ἀθηνῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀρχαίας, τῆς Νικαίας, τῶν τριῶν ἕνεκα τῶν ἐλαιῶν αὐτῶν περιφήμων πόλεων Νικαίας, Πραινέστου καὶ Ἀθηνῶν, περὶ τῆς σωζούσης τὰς ἀμπέλους εἰκόνος τοῦ ἁγίου Κηρύκου, τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Κύρου καὶ τῆς τοῦ μοναστηρίου τοῦ Στουδίου, περὶ τιμητικοῦ τινος ξίφους, περί τινος μουσικοῦ, περὶ τοῦ οἴνου τῆς Πραινέστου, περὶ ὡραίου τινὸς ἀνδρός, περί τινος νάνου, περὶ εὐνούχου, περὶ τῆς ἐρυθρᾶς ὑπογραφῆς τοῦ αὐτοκράτορος, περὶ τῆς γυναικός, τοῦ σαρκικοῦ ἔρωτος. Ἄλλο περιέχει προσφώνησιν τῆς σελήνης πρὸς κωμαστὰς κτλ. Ἰδέαν τινὰ ἐκφρασθεῖσαν ἤδη ὑπὸ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, ἣν βραδύτερον ἐπανέλαβεν ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος (ἀνωτέρω σ. 25), περιέβαλεν ὁ Ἰωάννης εἰς τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα:

Οὐ βαρβάρων γῆν, ἀλλ' ἰδὼν τὴν Ἑλλάδα
ἐβαρβαρώθης καὶ λόγον καὶ τρόπον.

Ἐν πολλοῖς εἰς ἑαυτὸν ποιήμασι (τὸν τίτλον τοῦτον ἔλαβε παρὰ τοῦ Γεωργίου Πισίδου) δεικνύει τὴν βαθεῖαν ἑαυτοῦ θεοσέβειαν. Συγγενῆ πρὸς ταῦτα εἶνε τὰ εἰς τὰς μερίμνας καὶ ταλαι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πωρίας τοῦ βίου ἐπιγράμματα. Τὰ μάλιστα ἀπαρέσκοντα εἶνε τὰ στιχουργοῦντα τετριμμένα θέματα τῶν ῥητορικῶν σχολῶν, οἷον τὰ περὶ ἔαρος, θέρους, τῶν προσόντων εὐγενοῦς ἵππου κτλ. ποιήματα. Ἀλλὰ καὶ διὰ ταῦτα εὑρίσκει χριστιανικὴν ἐφαρμογήν. Μικρόν τι ποίημα περὶ ἀνδρός, αἰτήσαντος ὕδωρ παρὰ κόρης καὶ ἔρωτι πρὸς αὐτὴν καταληφθέντος, τελευτᾷ δι' ἀποστροφῆς πρὸς τὸν Χριστόν, οὗ τὸ ὕδωρ ζητεῖ ἵνα τὴν ἑαυτοῦ δίψαν κορέσῃ. Πρὸς ῥητορικὸν γύμνασμα ὁμοιάζει ἡ μονῳδία εἰς δικαστὴν ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ. Πρὸς τὸν προσφιλῆ του ἥρωα Νικηφόρον Φωκᾶν ἀφιέρωσεν ὁ Ἰωάννης τὴν μελέτην περὶ τοῦ θέματος: τί ἤθελεν εἰπῇ ὁ ἅγιος αὐτοκράτωρ Νικηφόρος, ἐὰν ἤθελον καταστραφῇ αἱ εἰκόνες του. Τέλος ὑπάρχει καὶ ἓν αἴνιγμα εἰς ἄλας, τὸ μόνον τοῦ γένους τούτου.

Ὀλιγώτερον πρωτότυπα εἶνε τὰ ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου ἐπιγράμματα καὶ ποιήματα, τὰ θέματα τῶν ὁποίων ἐπραγματεύθη ἐν μέρει ἤδη ὁ Γεώργιος Πισίδης καὶ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης. Ὁ Ἰωάννης πραγματεύεται ἐν αὐτοῖς περὶ τῆς γεννήσεως, βαπτίσεως καὶ ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, περὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦ ὁμολογήσαντος τὸν σταυρὸν ληστοῦ, τοῦ Χριστοῦ," ὅτε ἐκοιμήθη ἐπὶ τοῦ πλοίου, τοῦ ἀρχαγγέλου, τῶν ἀποστόλων, τοῦ ἀσπασμοῦ τοῦ ἀγγέλου, τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (συνηθέστατον θέμα τῆς χριστιανικῆς ἐπιγραμματοποιίας) κτλ. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὸ γένος τῶν κατόπιν λίαν συνήθων ἐπιγραμμάτων εἰς εἰκόνας ἁγίων, εἰς ἀντικείμενα τῆς λατρείας καὶ τὰ τοιαῦτα, οἷον τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος, τὴν ζώνην καὶ τὴν ἐσθῆτα τῆς Θεοτόκου, τὴν λάρνακα τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος κτλ. Τὸ τέλος ἀποτελοῦσι ἐκτενέστερά τινα ποιήματα, μία εὐχή, μία ἐξομολόγησις καὶ ἰαμβικὴ παράφρασις τῶν ἐννέα ᾠδῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης.

2. Συναγωγὴ 99 τετραστίχων ἐλεγειακῶν ὑπὸ τὸν τίτλον παράδεισος, ἐν οἷς διδάσκεται ὁ ἀσκητισμὸς καὶ ἐγκωμιάζονται ἀποφθέγματα περιφήμων ἀρχαίων ἀσκητῶν, οἷον τοῦ Καρίνου,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀντωνίου, Ἀχιλλᾶ, Πίωρος, Λουκίου, Βησαρίωνος κ. ἄ. Ὡσαύτως χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφεὺς πλῆθος ἄλλο ἀποφθεγμάτων καὶ διηγημάτων ἐκ τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας καὶ μυθολογίας.

3. Τέσσαρες μεγάλοι ὕμνοι εἰς τὴν Θεοτόκον οἱ καλούμενοι χαιρετισμοί, εἰς μέτρον ἐλεγειακὸν μετ' ἐπιλόγου ἰαμβικοῦ, ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς λέγει ὅτι τὸν μὲν ἑξάμετρον ἐξέλεξεν ὡς ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν, τὸν δὲ ὀλιγώτερον σοβαρὸν πεντάμετρον ὡς συμφωνοῦντα πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ φύσιν. Μετ' αὐτῶν συνάπτεται καὶ ἀλφαβητικὸς ὕμνος εἰς τὴν Θεοτόκον, ἐν ἑξαμέτροις, συγκείμενος ἀποκλειστικῶς ἐξ ἐπιθέτων αὐτῆς, ἐν μέρει τολμηροτάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ὅσα ἐνὶ στίχῳ περιλαμβάνονται πάντα ἄρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου, οἷον Ἄσπορον, ἀγνοτάτην, ἄχραντον, ἀνακτοτόκειον, Βασιλίδα, βασιληγενέα, βασιληγενέτειραν κτλ. Ὡς ποιητὴς τῶν εἰς τὴν Θεοτόκον ὕμνων ὁ Ἰωάννης ἐγκωμιάζεται ἐν ἐπιγράμματι ἀνωνύμῳ συγκειμένῳ ἐκ τριῶν ἐλεγειακῶν διστίχων.

4. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Παντελεήμονα διὰ στίχων ἰαμβικῶν. Ἐν στίχοις ἰαμβικοῖς 1042 ἀφηγεῖται ὁ Ἰωάννης τὸ μαρτύριον τοῦ περιφήμου ἁγίου ἰατροῦ. Ἀξιοπαρατήρητος εἶνε ὁ παρέμβλητος διάλογος, ὅστις δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ δράματα τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἄλλων.

Ὡς ποιητὴς ἀνήκει ὁ Ἰωάννης ἀναμφιβόλως εἰς τοὺς χαριεστάτους ἄνδρας τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας. Ἐπιτυγχάνει ἄριστα ἐκεῖ ἔνθα περιγράφει σύγχρονα ἱστορικὰ συμβάντα καὶ ἀντικείμενα ἢ ψυχικὰς διαθέσεις. Καὶ εἰς τὰς ποιητικὰς περιγραφὰς καὶ τὴν χαριτοέπειαν ἐπιτυγχάνει πολλάκις· ἀλλ' οὐχὶ σπανίως γίνεται καὶ τετριμμένος καὶ ψυχρὸς διὰ τῆς ὑπερβολικῆς χρήσεως ῥητορικῶν τεχνικῶν μέσων. Ἰδίως χαρακτηρίζουσιν αὐτὸν λεξιπαίγνια, μάλιστα τὰ διὰ κυρίων ὀνομάτων καὶ ἡ ἀσύνδετος συσσώρευσις ἐπιθέτων. Τῶν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου ἰδεῶν αὐτοῦ δεσπόζει ἐνδόμυχος εἰς τὸν Θεὸν πεποίθησις καὶ θερμὴ φιλοπατρία. Πρὸς τὴν εἰδωλολατρικὴν ἀρχαιότητα ἀποβλέπει ἄνευ προκαταλήψεως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ναὶ μὲν ἐμφαντικῶς ἐνίοτε προβάλλει τὴν χριστιανικήν του πεποίθησιν, ὡς π. χ. ὅτε προκαλεῖ τοὺς Ἀθηναίους νὰ σέβωσι τὴν Θεοτόκον, ἥτις πλέον ἴσχυσεν ἢ πάντες οἱ σοφοὶ καὶ ἥρωες τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ἡ χριστιανική του αὕτη πεποίθησις δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ ἐγκωμιάσῃ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἰδίως τοὺς φιλοσόφους, διὰ λόγων εἰλικρινοῦς ἐνθουσιασμοῦ. Τοιουτοτρόπως ἐν τῷ αἰῶνι τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς λογιότητος καὶ τῆς ἐπιμελοῦς μέν, ἀλλ' ἄνευ διακεκριμένης ἀτομικῆς δράσεως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μηχανικῆς ἐργασίας, ἐμφανίζεται ὁ Ἰωάννης ὡς ἀξιέραστος καὶ ζωῆς πλήρης προσωπικότης, δυνάμενος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν κατὰ δύο αἰῶνας ἀρχαιότερον φίλον καὶ φύλακα ἀρχαίας σοφίας, τὸν λόγιον ἀρχιεπίσκοπον Ἀρέθαν, ἂν καὶ περὶ ἄλλα ἢ οὗτος ἠσχολήθη. Τῆς ἐν τῷ ἑπομένῳ αἰῶνι ἀρχομένης λογοτεχνικῆς ἀναγεννήσεως ὁ Ἰωάννης παρίσταται ὡς προσοχῆς ἄξιος πρόδρομος.

Μικροτέρας σημασίας εἶνε τὰ ἐν μέρει μόνον δημοσιευθέντα πεζὰ συγγράμματα. Ἀνάγονται εἰς τὴν ῥητορικήν, ἐξήγησιν καὶ ὁμιλητικήν. Μεταξὺ τῶν κοσμικῶν πραγματειῶν εὑρίσκομεν ἐγκώμιον εἰς τὴν ὀρῦν, δύο περιγραφὰς κήπου καὶ τρία ἐγκώμια εἰς τὸ μῆλον, ὧν ἓν ἐξεδόθη. Καὶ περὶ τὴν θεωρίαν τῆς ῥητορικῆς ἐνησχολήθη ὁ Ἰωάννης· ὁ Ἰωάννης Δοξαπατρῆς καὶ ὁ Ἰωάννης Τζέτζης μνημονεύουσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννου γεωμέτρου, ὅστις εἶνε βεβαίως ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ἡμέτερος, ἑρμηνείας εἰς τὸν Ἀφθόνιον καὶ Ἑρμογένην, αἵτινες καὶ εἰς τὸν Κορίνθιον Γρηγόριον ἐχρησίμευσαν ὡς πηγή. Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λόγων καὶ σχολίων τοῦ Ἰωάννου πρβ. Α' τόμου σελ. 337 σημ. 4.

1. Ἐκδόσεις καὶ εἰδικὰ συγγράμματα:

Α. Συναγωγὴ τῶν ἐπιγραμμάτων: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ J. A. Cramer, Anecdota Parisina 4 (1841) 265-366, 3. Ἐν τέλει τῆς συναγωγῆς (366, 3-388) εὑρίσκονται ἐπιγράμματα ἄλλων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συγγραφέων, ἅπερ κατὰ μέγα μέρος κεῖνται καὶ ἐν τῇ παλατιανῇ ἀνθολογίᾳ. Ὁ Cramer παρέλιπε νὰ διακρίνῃ τὰ ξένα ταῦτα πρὸς τὸν Ἰωάννην ἐπιγράμματα ἀπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ. Καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ δὲ εἶνε ἡ ἔκδοσις ἀνεπαρκὴς ἕνεκα τῶν ἀτελῶν παλαιογραφικῶν καὶ γλωσσικῶν γνώσεων καὶ τῆς ἐξ ἐπιπολῆς ἐργασίας τοῦ ἐκδότου, ὅστις δὲν ἐφρόντιζεν οὔτε περὶ τῆς κατανοήσεως τοῦ περιεχομένου οὔτε περὶ τῆς θεραπείας τῶν πολυαρίθμων κακῶς ἐχόντων χωρίων, προσφέρων πρὸς παραμυθίαν τοῦ ὑπομονητικοῦ ἀναγνώστου ἐν τέλει τὰ ἑξῆς μόνον: «πλεῖστα ἐν πᾶσι κακῶς ἔχουσι, ὧν τινα ἕκαστος εὐχερῶς δύναται νὰ διορθώσῃ». — Τὴν ἔκδοσιν τοῦ Cramer ἀνετύπωσεν ὁ Migne, Patrol. gr. 106, 901-1002, ἐξαιρετικῶς διορθώσας τινὰ τῶν τοῦ κειμένου καὶ παραλιπὼν τὰ μνημονευθέντα ἐν τέλει ξένα ἐπιγράμματα, ἀλλὰ καί τινα βεβαίως γνήσια. — Μέρος τῶν ἐπιγραμμάτων ἐξέδ. μετὰ διορθώσεων καὶ ἐξηγήσεων ὁ E. Cougny, Epigrammatum Anthologia Palatina, τόμ. γ΄, ἐν Παρισίοις, Didot 1890. — Ἓν ἐπίγραμμα κατὰ Στυλιανοῦ παρὰ Ch. Graux, Archives des missions scientifiques, III. série t. 6 (1880) 185 ἑ. — Τὴν παράφρασιν τῶν ἐννέα ᾠδῶν τῆς παλαιᾶς διαθήκης εἶχεν ἐκδώσει ἤδη ὁ A. M. Bandini, Catalogus codicum mss bibl. Medicae-Laurentianae 1 (1764) 65-68. — Ἑρμηνευτικά: Τὰ κατωτέρω παρατιθέμενα συγγράμματα τοῦ Βασιλιέφσκη καὶ P. Tacchi Venturi. — A. Lipovskij, Ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου κατὰ τὸν ι΄ καὶ ια΄ αἰῶνα, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς Παιδ. 1891 τόμ. 278 τεύχει Νοεμβρίου σ. 120-141. — Carl Dilthey, De epigrammatum graecorum syllogis quibusdam minoribus, Index lectionum, ἐν Γοττίγγῃ 1887 σ. 22 καί: Symbolae criticae ad anthologiam graecam, Index lectionum, ἐν Γοττίγγῃ 1891 σ. 15, 21.

Β. Παράδεισος: Ἑλληνιστὶ ἐδημοσιεύθη κατ' ἀρχὰς ἐν Βονωνίᾳ 1563 μετὰ τό: Nicetae Philosophi commentarius in Tetrasticha magni patris Gregorii Nazianzeni. — Ἐξέδ. ὁ F. Morellus, ἐν Παρισίοις 1595. — Ἐξέδ. ὁ De la Bigne, Bibliotheca veterum patrum 8 (ἐν Παρισίοις 1624) 446 ἑ. — Τέλος παρὰ Migne, Patrol. gr. 106, 867 — 890. — Ἐν διαφόροις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χειρογράφοις κακῶς ἀποδίδεται ὁ Παράδεισος εἰς τὸν ἀρχαιότερον Νεῖλον, ἅπαξ δὲ καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ ἔργον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο: Nili ascetae Paraenetica e codicibus Darmstadiensi et Bernensi ed. Fr. Xav. Werfer, Acta philologorum Monacensium 3 (1820) 61-118 μετὰ κριτικῶν σημειώσεων. — Λατινικὴ μετάφρασις τοῦ Παραδείσου ὑπὸ F. Morellus, ἐν Παρισίοις 1593· ἀνετυπώθη τὸ 1597. — Πρβ. F. Lauchert, Der unter Nilos des Aelteren Namen überlieferte Παράδεισος ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 125-127. — L. Voltz, Zu dem Παράδεισος des Joannes Geometres, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896) 481-483.

Γ. Χαιρετισμοὶ τῆς Θεοτόκου: ὑπὸ F. Morellus, ἐν Παρισίοις 1591. — Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 106, 855-868. — Σύγκρισις τοῦ Χαῖρέ μοι, ὦ βασίλεια πρὸς τὸ τοῦ Hermannus Contractus: Salve Regina παρὰ Remy de Gourmont, Le Latin mystique, Deuxième édition, ἐν Παρισίοις 1892 σ. 124 — Τὸ ἐπίγραμμα, ἐν ᾧ ὁ Ἰωάννης ἐγκωμιάζεται ὡς ποιητὴς τῶν ὕμνων τούτων, ἐξέδ. τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ κώδικος βιενναίου θεολογικοῦ ἑλληνικοῦ 289 (Nessel) φύλλῳ 91ᵛ ὁ P. Tacchi Venturi, Studi e documenti di storia e diritto 14 (1893) 160. Κατόπιν καλλίτερον ἐκ δύο χειρογράφων τῆς Μόσχας ὁ E. Kurtz, Das Epigramm auf Johannes Geometres, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 559 ἑ.

Δ. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Παντελεήμονα: Κατὰ πρῶτον ἐξέδ. τὸ ποίημα ἐκ τοῦ ἐλλιποῦς κώδικος παρισιανοῦ 854 ὁ F. Morellus, ἐν Παρισίοις 1605. — Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 106, 889-902. — Τὸ πλῆρες κείμενον ἐξέδ. ἐκ τοῦ περιφήμου κώδικος παρισιανοῦ suppl. gr. 690 ὁ L. Sternbach, Dissertationes classis philologicae academiae litt. Cracoviensis 16 (1892) 218-303 μετὰ κριτικῶν σημειώσεων, σχολίων καὶ καλοῦ πίνακος λέξεων. — Τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, ὅπερ λείπει ἐκ τῶν δύο μνημονευθέντων παρισιανῶν κωδίκων, σώζει ὁ λαυρεντιανὸς κῶδιξ 5, 10 τοῦ ιδ΄ αἰ., ἔχων τὴν ἐπιγραφήν: Στίχοι ἰαμβικοὶ Ἰωάννου τοῦ γεωμέτρου εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Παντελεήμονος. — Ἄλλα χειρόγρ. εἶνε ὁ μαρκιανὸς ἑλλ. κῶδ. 512 φύλ. 267 ἑ., πε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ριέχων τὸ ποίημα ἄνευ ὀνόματος συγγραφέως, καὶ ὁ κῶδιξ τοῦ Ἐσκουριὰλ Υ. Ι. 6 φύλλῳ 55 ἑ. Πρβ. E. Miller, Catalogue des mss grecs de la bibl. de l'Escurial, ἐν Παρισίοις 1848 σ. 196.

Ε. Πεζά: Τὸ ἐγκώμιον τοῦ μήλου ἐξέδ. ὁ Jo. Iriarte, Reg. bibl. Matritensis codd. graeci mss (ἐν Μαδρίτῃ 1769) 301-303. — Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 106, 847-854. — Τὸ αὐτὸ ἐγκώμιον μετὰ δύο ἄλλων ἐγκωμίων εἰς τὸ μῆλον, δύο περιγραφῶν κήπου καὶ τοῦ ἐγκωμίου τῆς δρυὸς κεῖνται ἀνέκδοτα ἔτι ἐν κώδ. βοδλ. βαροκκ. 25 τοῦ ιδ΄ αἰ. φύλλῳ 287-295. — Περὶ τῶν σχολίων τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸν Ἑρμογένην καὶ Ἀφθόνιον πρβ. Chr. Schubart ἐν Wiener Jahrbücher der Litteratur 84 (1838) 35. — Cornuti artis rhetoricae epitome ed. Jo. Graeven, ἐν Βερολίνῳ 1891 σελ. 21 ἑ., 49 ἑ. — Theod. Gerber, Quae in commentariis a Gregorio Corinthio in Hermogenem scriptis vetustiorum commentariorum vestigia deprehendi possint, Dissert., ἐν Kiel 1891 σ. 29-41.

Περὶ τῶν ἐκδόσεων τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων πρβ. Α΄ τόμου σ. 337 σημ. 4.

Ζ. Γενικὴ ἔκδοσις: Migne, Patrol. gr. 106, 805-1002 (περιλαμβάνει τὸν λόγον εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὸ ἐγκώμιον μήλου, τοὺς χαιρετισμούς, τὸν παράδεισον, τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος καὶ τὴν συναγωγὴν τῶν ἐπιγραμμάτων). — Ἀναγκαία εἶνε γενικὴ ἔκδοσις τῶν τε ποιητικῶν καὶ ῥητορικῶν καὶ θεολογικῶν ἁπάντων τοῦ γεωμέτρου, δι' ἧς ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ὡς ἀνθρώπου καὶ λογοτέχνου πιθανῶς πληρεστέρα θὰ καθίστατο καὶ θὰ διεφωτίζετο σκοτεινὸν τέως κεφάλαιον τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας. Εἶνε δὲ τόσῳ μᾶλλον ἡ ἔκδοσις αὕτη ἀναγκαία, καθόσον τὸ μὲν σπουδαιότατον ἔργον, ἡ συναγωγὴ τῶν ἐπιγραμμάτων, εἶνε κάκιστα ἐκδεδομένον, τὰ δὲ πλεῖστα τῶν πεζῶν κεῖνται ἀνέκδοτα ἔτι.

2. Γενικὰ βοηθήματα: Κύρια συγγράμματα: Β. Βασιλιέφσκη, Ρωσσοβυζαντηνὰ ἀποσπάσματα ΙΙ. περὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἐτῶν 976-986, ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1876 τόμ. 184 Μαρτίου σ. 162-178. — P. Tacchi Venturi, De Joanne Geo-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

metra ejusque in S. Gregorium Nazianzenum inedita laudatione in codice Vaticano-Palatino 402 adservata, ἐν Studi e documenti di storia e diritto 14 (1893) 133-162.—Περὶ τοῦ μέτρου: Fr. Hanssen ἐν Rhein. Museum 38 (1883) 232 — Περὶ τοῦ λεκτικοῦ: Tycho Mommsen, Beiträge zu der Lehre von den griechischen Präpositionen, ἐν Φαγκφούρτῃ καὶ Βερολίνῳ, 1886-1895 σ. 321 ἑ.

3. Παράδοσις τῶν κειμένων: Τὴν συλλογὴν τῶν ἐπιγραμμάτων σώζει πλήρη ὡς φαίνεται μόνον ὁ ὑπὸ τοῦ Cramer χρησιμοποιηθεὶς κῶδιξ Parisinus supplem. gr. 352. — Τινὰ εὑρίσκονται διεσκορπισμένα τῇδε κἀκεῖσε π. χ. ἐν τοῖς κώδιξιν ἀθωνιτικῷ 3798 τοῦ ιζ΄ αἰ (ἀρ. 31), βαρβερίνῳ II 100, τῆς Κοπεγχάγης 1899 τοῦ ιγ΄. αἰ., τοῦ Ἐσκουριὰλ R. III. 17, οὐατικ. παλατίνῳ 367.—Τὰ εἰς ἁγίους ἐπιγράμματα κεῖνται πολλάκις ἐν τοῖς ἐπιτόμοις μηναίοις πρὸ τῶν συναξαρίων. — Ἡ παράφρασις τῶν ἐννέα ᾠδῶν κεῖται ἐν πολλοῖς κώδιξι π χ. λαυρεντιανῷ 5, 37, τῆς Μοδένης III. B. 13, παρισιανῷ 2743. Πρβ. A. Ludwich ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 295 ἑ.—Ὁ Παράδεισος ἐν πολλοῖς χειρογράφοις. συχνάκις ὑπὸ τὸ ὄνομα Νείλου τοῦ πρεσβυτέρου, ἴδε ἀνωτέρω. — Καὶ οἱ χαιρετισμοὶ τῆς Παναγίας κεῖνται πολλαχοῦ π. χ. ἐν τοῖς κώδιξι βερολινίῳ φιλιππικῷ 1566, παρισιανῷ 2408, 2633, βιενναίῳ θεολογ. ἑλλ. 289 κτλ. — Περὶ τῶν χειρογράφων τοῦ ἐγκωμίου εἰς τὸν ἁγ. Παντελεήμονα καὶ τῶν πεζῶν ἴδε ἀνωτέρω. — Ἀπωλέσθη ὡς φαίνεται ἰαμβικὸν ποίημα εἰς τὰ Χριστούγεννα, ὅπερ ἀναφέρει ὁ Εὐστάθιος ἐν τοῖς σχολίοις του εἰς τὸν ὕμνον τῆς πεντηκοστῆς ὑπὸ Ἰω. Δαμασκηνοῦ (Spicilegium Romanum ed. A. Mai 5 (1841) 2, 165).—Ἐν κώδικι ἀθωνιτικῷ 3594 τοῦ ιγ΄ αἰ., περγαμηνῇ, κεῖται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ γεωμέτρου ἐπίγραμμα εἰς τὸ Ψαλτήριον: Στίχοι εἰς τὸ Ψαλτήριον, ἀρχόμενον ἐκ τοῦ στίχου: Σίγησον, Ὀρφεῦ, ῥίψον, Ἑρμῆ, τὴν λύραν, ἑπομένως εἶνε αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐξέδ. ὁ A. Ludwich ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 297 ἔκ τινος ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Διασωρηνοῦ γραφέντος κώδικος, ἐκλαβὼν (σελ. 298) ὡς κατασκεύασμα αὐτοῦ τοῦ Διασωρηνοῦ. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀναιρεῖται ὑπὸ τῆς ἡλικίας τοῦ ἀθωνιτικοῦ κώδικος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

307. Χριστοφόρος ὁ Μυτιληναῖος εἶνε εἷς τῶν ἀρίστων βυζαντηνῶν ποιητῶν. Ἔζησεν ἀπὸ τοῦ 1000 περίπου μέχρι σχεδὸν τοῦ 1050. Ἡ βεβαία χρονολογία τῶν ποιημάτων του εἶνε ἡ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1028 καὶ 1043. Περὶ τοῦ βίου του ὀλίγα μόνον γνωρίζομεν, π. χ. ὅτι ἦτο ἀνθύπατος καὶ πατρίκιος κατόπιν, ἔτι δὲ ὑπογραφεὺς ἤτοι γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ μετὰ ταῦτα κριτὴς Παφλαγονίας. Αἱ λοιπαὶ ἐκ τῶν ποιημάτων του πηγάζουσαι εἰδήσεις ἀνάγονται εἰς ἀσήμαντα πράγματα· μανθάνομεν τὰ ὀνόματα τῶν πολλῶν αὐτοῦ φίλων καὶ ὅτι ἡ οἰκία του ἦτο ἐγγὺς τῆς συνοικίας Πρωτασίου· σαφὲς ὁμοίως εἶνε ὅτι τὸν πλεῖστον χρόνον διέτριψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, διότι οὐδέποτε ὁμιλεῖ περὶ ἄλλης χώρας ἢ πόλεως. Τὰ θύραθεν ποιήματα τοῦ Χριστοφόρου, τὰ ὁποῖα εἶνε ἢ ποικίλα ἢ ἐπιγράμματα, ἔγιναν πρὸ μικροῦ μόλις γνωστά. Τὰ θέματα τῶν ποιήσεών του εἶνε κατὰ μέγα μέρος ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ Ἰωάννου Εὐχαΐτου, Προδρόμου καὶ Φιλῆ, τῶν ὁποίων πρόδρομος πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ πρότυπον. Τὸ μέτρον του εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ ἰαμβικὸς τρίμετρος, σπανιώτερον δὲ ὁ ἑξάμετρος (ἐν ποιήμασι 14 ἐκ τοῦ συνόλου τῶν 145).

Μεταξὺ τῶν ἀποδεκτῶν τῶν ποικίλων ποιήσεων εὑρίσκομεν τοὺς τέσσαρας αὐτοκράτορας Ρωμανὸν Γ΄, Μιχαὴλ Δ΄ Παφλαγόνα, Μιχαὴλ Ε΄ Καλαφάτην καὶ Κωνσταντῖνον Θ΄ Μονομάχον, τὸν ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ σχίσματος γνωστὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον, ὃν συγχαίρει ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του (τὸ 1043), καὶ διαφόρους ἄλλους τῆς πολιτείας καὶ ἐκκλησίας λειτουργοὺς καὶ ἄλλους ἰδιώτας φίλους του. Καλαισθησίαν ἔχει πάντοτε ὁ Χριστοφόρος, οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ τὴν ἐν Βυζαντίῳ οὐχὶ συχνὴν ἰδιότητα τῆς φιλοπαιγμοσύνης. Πρὸς τὸν φιλοπότην ῥήτορα Μηνᾶν ἀποτείνει φιλικὰς νουθεσίας, πρὸς τὸν μητροπολίτην Κυζίκου Δημήτριον πέμπει παραμυθητικὸν ποίημα διὰ τὴν βασανίζουσαν αὐτὸν ποδάγραν, καὶ πρὸς αὐτὸν δὲ τὸν τυφλωθέντα καὶ ἐκθρονισθέντα αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Καλαφάτην ἔχει νὰ ἀποτείνῃ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λέξεις συμπαθείας καὶ ἐνθαρρύνσεως. Ἐν τοῖς ἐπιγράμμασιν ἀνευρίσκομεν τὰ ἐκ τῶν ἀρχαίων ῥητορικῶν σχολῶν γνωστὰ θέματα, οἷον τὸ ἐγκώμιον τοῦ μύρμηκος, τῆς ἀράχνης, ποίημα εἰς τὰ στρουθία κτλ. Ἄλλα εἶνε ποικίλου ἢ θρησκευτικοῦ περιεχομένου, οἷον ποίημα περὶ τῆς ἀνισότητος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τῶν τεσσάρων ὡρῶν τοῦ ἔτους, τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ, διαφόρων ἁγίων, καλλιτεχνημάτων, οἷον χαλκοῦ ἵππου ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ καὶ εἰκόνος τῶν τεσσαράκοντα ἁγίων μαρτύρων, τέλος ἐπιτύμβια καὶ αἰνίγματα. Πολλὰ τῶν κομψῶν τούτων ποιημάτων ἐνθυμίζουσι τὰ ἄριστα προϊόντα τῆς ἀρχαιότητος, τοιοῦτον εἶνε π. χ. τὸ ὡραῖον αἴνιγμα περὶ τῆς χιόνος. Εὔμορφον εἶνε καὶ τὸ ἰαμβικὸν κατηγορητήριον κατὰ τῶν μυῶν, οἵτινες ἠνώχλουν αὐτὸν ἐν τῇ κατοικίᾳ του· τὸ μέγεθος αὐτῶν — τοὺς εὑρίσκει ἰσομεγέθεις πρὸς χοίρους —, τὸ πλῆθος καὶ ἡ ἀπίστευτος θρασύτης περιγράφονται κατὰ τρόπον ἀστεῖον· καὶ αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην βλάπτουσι, διότι:

οἱ πᾶν φαγόντες βρώσιμον τῆς οἰκίας
τὰ χαρτία τρώγουσι καὶ τὰ βιβλία.

Καὶ δυστυχῶς οἱ ἀπόγονοι τοῦ κακοῦ γένους ἐξεδικήθησαν φοβερὰ τὸν συγγραφέα, διότι τὸ μόνον χειρόγραφον, ὅπερ ἐν εἴδει συλλογῆς περιέχει τὰ θύραθεν αὐτοῦ ποιήματα εἶνε ὄντως μυόβρωτον.

Παρὰ τοῦ Χριστοφόρου ἔχομεν καὶ τὴν ἀνέκδοτον ὡς φαίνεται ἔτι συναγωγὴν ἰαμβικῶν διστίχων εἰς τοὺς ἁγίους ὅλου τοῦ ἔτους. (Συναξάριον δίστιχον ἰαμβικὸν ἢ οὕτω πως ἐπιγραφόμενον), ἤτοι ποιητικὸν καλενδάριον, ὁποῖα εἶνε καὶ τὰ τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου, Ἰωάννου Εὐχαΐτου καὶ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου.

1. Ἐκδόσεις: Versi di Cristoforo Patrizio ed. Antonio Rocchi, ἐν Ρώμῃ, Tipografia poliglotta 1887, μετ' ἐπιμελοῦς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰσαγωγῆς, σχολίων καὶ πανομοιοτύπου τοῦ χειρογράφου τῆς Grotta Ferrata

2. Βοηθήματα: Προλεγόμενα καὶ σχόλια τῆς ἐκδόσεως Rocchi. Τὰ περὶ τῆς ἐκδόσεως διαλαμβανόμενα ὑπὸ P. Batiffol ἐν Römische Quartalschrift 1 (1887) 394-396. — C. Dilthey, Symbolae criticae ad anthologiam graecam ex libris manu scriptis petitae. Index lect. für das Sommersemester 1891 σ. 14. — Περὶ τοῦ μέτρου καὶ τῆς κριτικῆς πρβ. τὴν ἀνωτ. ἐν σελ. 380 μνημονευθεῖσαν πραγματείαν τοῦ Fr. Kuhn σ 59 ἑ

3. Παράδοσις τῶν κειμένων: Ὁ κῶδιξ τῆς Grotta Ferrata εἶνε ὁ μόνος μέχρι τοῦδε γνωστός, ὅστις περιέχει συναγωγὴν τῶν ποιημάτων τοῦ Χριστοφόρου. Διεσκορπισμένα ὅμως εὑρίσκονται ἐν πολλοῖς χειρογράφοις διάφορα, ἐν μέρει καὶ ὑπὸ ξένα ὀνόματα οἷον τοῦ φιλοσόφου Λέοντος, τοῦ Ψελλοῦ καὶ τοῦ Βασιλείου Μεγαλομίτου. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ ὑπὸ Rocchi χρησιμοποιηθέντι κώδικι πολλὰ ἐπιγράμματα εἶνε ὁλόκληρα ἢ ἐν μέρει ἐφθαρμένα, ἐπιβάλλεται ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν πλήρης χρησιμοποίησις τῶν λοιπῶν χειρογράφων· ἐκ ταύτης δὲ θὰ προκύψῃ καὶ αὔξησις τῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ διὰ νέων. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου θ' ἀμείψῃ σπουδαίως τὸν ἐργάτην αὐτῆς. Πρὸς τούτοις ἀνάγκη εἶνε νὰ δημοσιευθῶσιν ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ ἐκδόσει μετὰ τῶν ἐπιγραμμάτων καὶ τῶν ποικίλων ποιήσεων καὶ τὰ λοιπὰ μικρὰ κείμενα, οἷον τὸ ἰαμβικὸν συναξάριον, τὰ ὁποῖα συνδέονται πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοφόρου. Πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν χειρογράφων σημειῶ ὅτι ἐνίοτε ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζεται ἁπλῶς πατρίκιος καὶ ἀνθύπατος Μυτιληναῖος ἢ ἁπλῶς πατρίκιος Χριστοφόρος ἢ ὁμοίως πως. Τοιουτοτρόπως θὰ ἠδύνατο νὰ συλλεχθῇ εὐκόλως τὸ ἐν τοῖς καταλόγοις ὑλικόν. Ἐπιγράμματά τινα π. χ. εὑρίσκονται πληρέστερα ἢ παρὰ Rocchi ἐν κώδικι φιλολογικῷ 29 φύλλῳ 137 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Γοττίγγῃ πανεπιστημίου. Πρβ. W. Meyer, Verzeichniss der Hss im preussischen Staate I 1 (1893) 9. Καὶ ὁ κῶδιξ τῆς Κοπεγχάγης 1899 τοῦ ιγ΄ αἰῶνος πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν. Πρβ. Ch. Graux, Archives des missions scientifiques III. série 6 (1880) 187. Ἐν τῷ κώδικι παρισιανῷ 925 τοῦ ιη΄ αἰ. φύλλῳ 103ν-106 κεῖνται: «Versus patricii e proconsulis Mitylenaei

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

de indictione». Ἐνταῦθα παραπέμπομεν ἔτι μόνον εἰς χειρόγραφά τινα, περὶ τῶν ὁποίων δὲν γίνεται σαφὲς ἐκ τῶν ἐντύπων καταλόγων (π. χ. H. Omont, Inventaire sommaire 3, 98 καὶ 301) ὅτι ἀναφέρονται εἰς τὸν Χριστοφόρον, καὶ εἰς ἄλλα πάλιν μὴ ἀναγραφόμενα ἐν τοῖς ἐντύποις καταλόγοις. Ἐν τῷ κώδικι παρισιανῷ ἑλληνικῷ 3041 τοῦ ιε΄--ις΄ αἰ. φύλλῳ 105-127 εὑρίσκονται κατὰ τὸν κατάλογον «[Georgii (;)] Mitylenaei synaxarium totius anni, versibus» καὶ ὁμοίως ἐν κώδικι παρισιανῷ ἑλλην. 3044 τοῦ ιε΄ αἰ. φύλλῳ 9-12» [Georgii (;)] Mitylenaei versus CXXII». Πιθανὸν εἶνε ὅτι πρόκειται καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα περὶ τοῦ Χριστοφόρου τοῦ Μυτιληναίου. Καὶ τὸ ὄνομα Γεώργιος προέρχεται ἐξ εἰκασίας τοῦ E. Feron καὶ E. Battaglini, Codices mss graeci Ottoboniani bibl. Vaticanae, ἐν Ρώμῃ 1893 σ. 171, ὅπου ἐκ τοῦ κώδ. οὐατικανοῦ ὀττοβων. 324 τοῦ ιε΄ αἰ. φύλλῳ 193 παρατίθεται «Αἴνιγμα τοῦ Μιτυληναίου (οὕτως) (ΓΕΩΡΓΙΟΥ) εἰς Βασίλειόν τινα τὸν ἐπιλεγόμενον Χοιρινόν», καὶ παρὰ Ch. Graux ἔνθ' ἀνωτ. Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ ὀνόματος Γεώργιος προέρχεται ἐκ τοῦ Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 12, 22, ὅστις ἀναφέρει Γεώργιόν τινα Μυτιληναῖον ὡς συγγραφέα ὁμιλιῶν, κανόνων καὶ ἐπιγραμμάτων. Περὶ τῶν ἐπιγραμμάτων ἐπικαλεῖται ὁ Φαβρίκιος τὸν Martin Delrio, Vindiciae Areopagiticae, ἐν Ἀντβέρπῃ 1607, ὅπου ἐν σελ. 79 κεῖται ἡ σημείωσις: Ἐτυπώθησαν τελευταῖον ποικίλα ἐπιγράμματα τοῦ Γεωργίου πατρικίου Μυτιληναίου κτλ.» Ἀλλὰ τὸ ἔντυπον τοῦτο δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω καὶ ἐφόσον δὲν ἐξέρχεται τοῦτο εἰς φῶς δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμέν τι βέβαιον περὶ τῶν ποιητικῶν ἔργων τοῦ Γεωργίου Μυτιληναίου, εἶνε δὲ πράγματι δυσχερέστατον ἔργον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πληροφορίας ταύτης μόνον ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Γεώργιον Μυτιληναῖον ποιήματα, ὧν συγγραφεὺς φέρεται εἰς τὰ χειρόγραφα «Μυτιληναῖός τις». Εἰς τὰ μνημονευθέντα χειρόγραφα πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸν ὑπὸ Μινωΐδου Μυνᾶ εἰς Παρισίους μετενεχθέντα περίφημον κώδικα Paris. suppl. gr. 690 φύλλῳ 68 ἑ, ἐν τῷ ὁποίῳ κεῖνται δύο ἐπιτύμβια εἴς τινα Χριστοφόρον, ὅστις ἕνεκα ἀπωλείας ἑνὸς φύλλου δὲν δύναται ἀσφαλῶς νὰ διακριθῇ τίς εἶνε, ἀλλὰ πιθανώτατα ταὐτίζεται πρὸς τὸν ἡμέτερον. Τὸ μέτρον τοῦ πρώτου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶνε ὀκτασύλλαβοι ἀνακρεόντειοι, οἵτινες κατὰ ζεύγη συνδέονται διὰ τῆς ἀκροστιχίδος· τίτλος καὶ ἀρχὴ ἔχουσιν ὡς ἑξῆς (φύλλῳ 68):

Ἐπιτύμβιοι εἰς τὸν αὐτὸν Χριστοφόρον κατὰ ἀλφάβητον
Ἀπὸ περάτων μοι δεῦτε | θρήνους οἱ πλέκειν εἰδότες
φιλοπενθίμοις χορείαις | δεσπότου τέλος θρηνῆσαι,
Βέλος ἀρχῆθεν θανάτου | ἱπτάμενον ἐπ᾽ ἀνθρώπους κτλ.

Τὸ δεύτερον, Ἕτερον ἀλφαβητάριον εἰς τὸν αὐτόν, σύγκειται ἐκ πολιτικῶν στίχων καὶ ἔχει ὡσαύτως ἀλφαβητικὴν ἀκροστιχίδα. Ἀκολουθοῦσιν ἐπιγράμματα τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν μύρμηκα κτλ., τὰ ὁποῖα ἐὰν ἡ προϋπόθεσις περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐν τοῖς δυσὶν ἐπιγράμμασιν ὑμνουμένου εἶνε ἀληθής, ἀνήκουσιν ὁμοίως εἰς τὸν ἡμέτερον Χριστοφόρον. — Ἐν τῷ κώδικι Escur. Y. III 9 φύλλῳ 1-6 κεῖνται: Νικηφόρου πατρικίου καὶ ἀνθυπάτου τοῦ Μιτυληναίου στίχων καταβασίαι ιβ΄ εἰς τὴν ποσότητα τῶν ιβ΄ μηνῶν. Ἐπειδὴ καὶ τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ πατρὶς καί, ὡς φαίνεται, καὶ τὸ περιεχόμενον ἁρμόζουσι πρὸς τὸν ἡμέτερον ποιητήν, πρέπει βεβαίως νὰ γραφῇ Χριστοφόρου ἀντὶ Νικηφόρου. Ἂν οἱ ἀκόλουθοι ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ ἐν φύλλῳ 6 ἐκδοθέντες ὑπὸ E. Miller, Catalogue de le bibl. de l'Escur. σ. 282 ἑ. «Στίχοι εἰς τοὺς ιβ΄ ἀποστόλους διαλαμβάνοντες ποίῳ τρόπῳ καὶ ἐν τίνι τόπῳ ἐτελειώθη ἕκαστος αὐτῶν», ἀνήκουσιν εἰς τὸν Χριστοφόρον, δὲν εἶνε γνωστόν. Ἐν χειρογράφῳ τοῦ καρδιναλίου Sirlet εὑρίσκετο κατὰ τὴν σημείωσιν τοῦ ἀρχαίου καταλόγου, ἣν ἀναδημοσιεύει ὁ Miller ἔνθ᾽ ἀνωτέρω σ. 311 Nr 110 αἴνιγμα τοῦ Μυτιληναίου εἰς Βασίλειόν τινα τὸν ἐπιλεγόμενον Χοιρινόν. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο πιθανῶς σώζεται ἔτι (πάντως=οὐατικ. ὀττοβ. 324 ἴδε ἄνωτ). — Ἐν κώδικι οὐατικ. ἑλλ. 1357, εἰς ὃν παρέπεμψεν ἤδη ὁ I. Bekker, Anecd. gr. 1 (1821) 1089, κεῖνται διάφορα ἐπιγράμματα τοῦ Χριστοφόρου, μεταξὺ ἄλλων ἐν φύλλῳ 83: Εἰς Σολομῶντα τὸν χαρτουλάριον στίχοι Χριστοφόρου τοῦ Μιτυληναίου, οἵτινες λείπουσι παρὰ Rocchi. — Ἐν κώδικι Mutin. III. B. 17 ἔπονται μετὰ τὴν σύνοψιν τοῦ Ψελλοῦ: Στίχοι Μιτυληναίου Χριστοφόρου ἀνακρεόντειοι ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ θανούσῃ καὶ προκειμένῃ. Ἀρχή: Ροδοεικέλην γυναῖκα || θάνατος μέλας κατεῖχε. Προδήλως εἶνε τὸ αὐτὸ ἀνακρεόντειον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ποίημα, ὅπερ ὁ Rocchi σελ. 42 ἐδημοσίευσεν ἄνευ τοῦ τίτλου καὶ τῆς ἀρχῆς, ἅπερ λείπουσιν εἰς τὸ χειρόγραφόν του. — Ἀκριβέστερον πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ, κατὰ πόσον ἀνήκουσιν εἰς τὸν Χριστοφόρον πατρίκιον τὰ ἐπιγράμματα τὰ ἐν τῷ ἀρχαίῳ καὶ πολυτίμῳ κώδικι οὐατικανῷ παλατίνῳ 367 τοῦ ιγ΄ αἰ. φύλλῳ 143ᵛ-145, ἅτινα ἐν τῷ περιθωρίῳ φέρουσι διὰ μονογράμματος τὴν ὀνομασίαν $\frac{τρ}{π}$ (πατρικίου;), ὡς καί τινα ἑπόμενα τούτοις ἐπιγράμματα, οἷον τὰ ἐπιτύμβια εἰς Ἰωσήφ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Συμεών, καὶ τὸν στρατηγὸν Κατακαλών, ὅστις ἔζη ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μονομάχου, ἄρα ἦτο σύγχρονος τοῦ Χριστοφόρου. — Προσοχῆς ἄξιος εἶνε καὶ ὁ παρισιανὸς ἑλλην. κῶδιξ 1310 τοῦ ιε΄ αἰ., ὅστις ἐν φύλλῳ 30—34 περιέχει κατὰ τὸν κατάλογον: Joannis Zonarae et Nicephori patricii cantica. Διότι αἱ ᾠδαὶ αὗται οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ μνημονικὸν ποίημα εἰς τοὺς ἁγίους τοῦ ὅλου ἔτους· (ἀρχή: Συμεὼν ἀνυμνείσθω μοι οὗπερ στῦλος τὸ γνώρισμα· ἴδε σημ. 4) καὶ στίχοι περὶ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου τῶν δώδεκα ἀποστόλων. Ὥστε ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐν ᾗ φέρεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως: Νικηφόρου πατρικίου καὶ ἀνθυπάτου τοῦ Μιτυληναίου πρέπει νὰ γραφῇ Χριστοφόρου. Καὶ τῆς λειτουργικῆς ποιήσεως (ἢ τῆς μουσικῆς συνθέσεως) μετέσχεν ὁ Χριστοφόρος ὡς φαίνεται τοὐλάχιστον ἐν τῷ κώδικι βιενναίῳ θεολογ. ἑλλην. 185 (Nessel), ὅστις περιέχει ἓν στιχηρόν, εὑρίσκεται συχνάκις ἡ δήλωσις περὶ τοῦ συγγραφέως: κυροῦ Χριστοφόρου τοῦ μυ.

4. Συναξάριον τῶν ιβ΄ μηνῶν: Ἐν πολλοῖς χειρογράφοις ἀποδίδεται εἰς τὸν Χριστοφόρον συναγωγὴ ἰαμβικῶν διστίχων εἰς τοὺς ἁγίους τοῦ ἔτους· ἴδε ἀνωτέρω. Οἱ κώδικες μαρκιανὸς 514 φύλλῳ 441-444, συνοδικὸς τῆς Μόσχας 279 (Vladimir) φύλλῳ 140-146 κ. ἄ. περιλαμβάνουσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοφόρου ὅμοιον μνημονικὸν ποίημα ἐν ῥυθμικοῖς στίχοις· ἐνταῦθα ἀπαριθμοῦνται οἱ ἅγιοι ἑκάστου μηνὸς ὑπὸ τύπον ἐκκλησιαστικοῦ ποιήματος κατ᾽ ἴδιον τόνον καὶ ἰδίαν μελῳδίαν. Τίτλος καὶ ἀρχή: Χριστοφόρου πατρικίου καὶ ἀνθυπάτου τοῦ Μυτιληναίου στιχηρὰ τῶν ιβ΄ μηνῶν κτλ. Συμεὼν ἀνυμνείσθω μοι, οὗπερ στῦλος τὸ γνώρισμα. Ἔμμετρον συναξάριον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοφόρου περιέχει καὶ ὁ κῶδιξ παρισιανὸς ἑλλ. 1578. Εἶνε πολὺ ἀναγκαία γενικὴ ἔρευνα περὶ τῶν χειρογράφων, τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀμοιβαίας αὐτῶν σχέσεως καὶ τῶν συγγραφέων τῶν ἐμμέτρων τούτων μηνολογίων. Πρβ. Migne, Patrol. gr. 120, 1119 ἑ. 133, 1078.

5. Ἀνώνυμα Μονόστιχα εἰς ἕνα ἕκαστον ἅγιον (ἀρχή: Τὸν Συμεὼν ἐκ στύλου πόλος φέρει) κεῖνται ἐν κώδικι μαρκιανῷ 512 φύλλῳ 256ᵛ-269ᵛ. — Μιχαήλ τινος (τοῦ Ψελλοῦ;) κανὼν δι' ἀκροστιχίδος εἰς τοὺς ἁγίους κεῖται ἐν κώδικι παρισιανῷ ἑλλην. 478 φύλλῳ 269-275.

6. Ἐν κώδικι παρισιανῷ ἑλλην. 925 τοῦ ιη΄ αἰ. φύλλῳ 103ᵛ-104 κεῖται ἐν ἀποσπάσμασιν ἐφθαρμένη ἔκδοσις τῶν εἰς τοὺς δώδεκα μῆνας στίχων μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις φανερῶς εἶνε δηλωτικὴ τοῦ Χριστοφόρου Μυτιληναίου: Στίχοι πατρικίου καὶ ἀνθυπάτου μιτιληναίου. Μετὰ δύο εἰσαγωγικοὺς στίχους ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου: Ἐγὼ τοῖς ποσί μου βότρυας συντρίβων καὶ διακόπτεται ἐν τῷ Δεκεμβρίῳ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἄλλοθεν δὲν εἶνε γνωστὸς ὁ Χριστοφόρος ὡς συγγραφεὺς τοιούτων στίχων εἰς τοὺς μῆνας, ἀποδίδονται ὡς φαίνεται εἰς αὐτὸν οὗτοι μόνον διότι εἶνε γνωστὸς ὡς συγγραφεὺς ἰαμβικοῦ συναξαρίου. Περὶ τῶν εἰς τοὺς μῆνας στίχων πρβ. § 313, 9.

7. Χριστοφόρου τινος ἀσηκρῆτις ἐξέδ. ὁ P. Matranga, Anecd. gr. 2 (1850) 667-670 δύο ἀνακρεόντεια παίγνια, ὧν τὸ περιεχόμενον εἶνε νουθεσία πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας. Ἀνετυπώθησαν παρὰ Migne, Patrol. gr. 117, 1179-1184. Ὁ συγγραφεὺς βεβαίως δὲν εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ Μυτιληναῖος Χριστοφόρος.

308. Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους, Εὐχαΐτης ἐπονομαζόμενος ὡς μητροπολίτης τῆς ἡμέρας ὁδὸν ἀπὸ Ἀμασίας ἀπεχούσης, μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἴριος καὶ Ἅλυος κειμένης πόλεως Εὐχαΐτων, ἔζη ἐπὶ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ μονομάχου (1042-1055). Ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὸν ἐγκώμιον, ἐξ οὗ μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐδιδάχθη παρὰ τῶν δύο θείων του τὴν ῥητορικήν, λογικήν, μεταφυσικὴν καὶ ἠθικήν. Ἠσχολήθη δὲ καὶ περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν μαθηματικὴν καὶ τὰ νομικὰ καὶ περὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ μονομάχος ἀνηγόρευσεν αὐτὸν καθηγητὴν τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Κωνσταντινου-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πόλεως· ἀλλ' ἐν τῇ θέσει ταύτῃ παρέμεινε βραχὺν μόνον χρόνον, διότι τὸ 1047 ἤδη ἢ καὶ ἔτι πρότερον προεχειρίσθη Εὐχαΐτων μητροπολίτης. Ἐνταῦθα δραστηρίως καὶ καρποφόρως εἰργάσθη· ὁ Ψελλὸς ἐξαίρει π. χ. τὴν δραστηριότητά του πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς λειτουργικῆς κατέχει σπουδαίαν ὁ Ἰωάννης θέσιν, διότι θεωρεῖται ἱδρυτὴς τῆς ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐνιαυσίως ἑορταζομένης ἑορτῆς τῶν τριῶν ἱεραρχῶν, Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Ἐν προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ ἀπεσύρθη ὁ Ἰωάννης εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναστήριον Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Πλὴν 77 ἐπιστολῶν, διαφόρων ὁμιλιῶν εἰς ἁγίων ἡμέρας, καὶ εὐχαριστηρίου λόγου ἱστορικῆς σημασίας, ὃν ἐξεφώνησε μετὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Λέοντος Τορνικίου, κατέλιπε καὶ σημαντικὸν ἀριθμὸν ἰαμβικῶν ποιημάτων. Ταῦτα εἶνε ἐν μέρει μὲν σύντομα κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων ἐπιγραμμάτων, ἐν μέρει δὲ μακρότερα καὶ ποικίλου περιεχομένου. Κατά τε τὴν ποιητικὴν ἀντίληψιν καὶ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν θεμάτων του ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸν Χριστοφόρον τὸν Μυτιληναῖον καὶ τὸν Πρόδρομον. Καὶ παρ' αὐτῷ εὑρίσκομεν ἐπιγράμματα εἰς καλλιτεχνήματα καὶ ἀντικείμενα λατρείας, οἷον εἰς εἰκόνας τῆς σταυρώσεως, τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου, εἰς διαφόρους ἁγίους καὶ πατέρας τῆς ἐκκλησίας, εἰς εἰκονογραφημένον Εὐαγγέλιον, εἰς εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορος ἐν Εὐχαΐτοις· ἔτι δὲ ἐπιτύμβια, μεταξὺ τῶν ὁποίων διάφορα εἰς τὸν ἑαυτοῦ τάφον, στίχους σκωπτικοὺς πρὸς τοὺς ἀκαίρως στιχίζοντας (τοὺς στιχοπλόκους), ποίημα κατὰ λιβέλλου προσβάλλοντος τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχην, ἐπίγραμμα εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ Πλούταρχον ἐξαίρετον διὰ τὴν εὐγενῆ ἀνεξιθρησκείαν, αἰνίγματα καὶ πολυάριθμα ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ καὶ θύραθεν. Τέλος ποιήσεις, ἐν οἷς περιγράφει συμβάντα τοῦ ἰδίου αὐτοῦ βίου. Ἐν αὐτοῖς εὑρίσκομεν ἀποχαιρετιστήριον εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, ὃν ἐπώλησε, χαιρετισμὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς αὐτόν, ὅτε ἀνέλαβεν αὐτὸν ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ποιητικὴν ἐπιστολὴν περὶ τῆς πρώτης του πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον γνωριμίας κ. ἄ. Καὶ λεξικὸν ἐτυμολογικὸν ἐν στίχοις ἰαμβικοῖς φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου. Ἀνέκδοτα ἔτι εἶνε ῥυθμικὰ ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα τοῦ Ἰωάννου, ἀπαντῶντα ἐν πολυαρίθμοις χειρογράφοις. Χρονογραφία τις, ἣν ἀναφέρει ἐν τῷ 96ῳ ποιήματι, ἀπωλέσθη ἢ ἄγνωστον ποῦ εὑρίσκεται. Περὶ βίων ἁγίων ὑπὸ τοῦ Μαυρόποδος ἴδε Α΄ τόμου σελ. 342 ἑ.

Ἐκδόσεις Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ M. Bustus ἐν Eton 1610. — Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 120, 1039-1200. — Πολὺ πληρέστερα ἐξεδόθησαν τὰ ἔργα ἐκ τοῦ κώδ. οὐατικανοῦ ἑλλην. 676 κατ' ἀντιγραφὴν τοῦ J. Bollig, ἀναθεωρηθεῖσαν ὑπὸ W. Studemund, ὑπὸ Paul de Lagarde ἐν Abhandlungen der Göttinger Gesellschaft der Wissenschaften, histor.-phil. Classe 28 (1881) 1-228. – Περὶ νέας ἐκδόσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου συνταχθείσης νεαρᾶς τοῦ Κωνσταντίνου μονομάχου πρβ. § 258 σημ. 8. — Τὸ ἐγκώμιον τοῦ Ψελλοῦ εἰς τὸν Ἰωάννην παρὰ Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. 5 (1876) 142-167. — Ἡ βιβλιολογία περὶ τῶν βίων τῶν ἁγίων ἐν Α΄ τόμου § 78 σημ. 3.

2. Μεταφράσεις: Ἐκλεκτά τινα ποιήματα μετεφράσθησαν ἐμμέτρως εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ Arthur Berndt, Gymnasialprogramm, ἐν Plauen, 1887.

3. Βοηθήματα: Fabricius, Biblioth. gr. ed. Harl. 8, 627-633. — Σπουδαῖαι συμβολαὶ πρὸς ἑρμηνείαν καὶ ἐκτίμησιν τοῦ συγγραφέως ἐν τοῖς ὑπὸ Β. Βασιλιέφσκη διαληφθεῖσι περὶ τῆς τοῦ Lagarde ἐκδόσεως ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημερ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1882 τόμ. 222 Αὐγούστου σ 388-400, ἐν τοῖς ὑπὸ Σπυρ. Λάμπρου ἐν Deutsche Litteraturzeitung 4 (1883) 737-739 καὶ ὑπὸ Karl Johannes Neumann ἐν Theol. Literaturzeitung 1886 σ. 565-569, 594-599. — Περὶ τῶν ἐπιστολῶν πρβ. N. Skabalanovic, Βυζαντηνὴ ἐπιστήμη καὶ βυζαντ. σχολαὶ κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, ἐν Crist. ctenije 1884 Μαρτίου-Μαΐου. — Περὶ τοῦ λόγου τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μετὰ τὴν ἐκ ΚΠ ἀποχώρησιν τοῦ Τορνικίου πρβ. R. Schütte, Der Aufstand des Leon Tornikios, Programm, ἐν Plauen 1896 σ. 5 ἑ. — Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ συγγραφέως ἴδε G. Dreves, Stimmen aus Maria-Laach 26 (1884) 159-179. — Περὶ τοῦ μέτρου καὶ τῆς κριτικῆς τῶν κειμένων πρβ. τὴν ἀνωτ. σ. 380 παρατεθεῖσαν πραγματείαν τοῦ Fr. Kuhn σ. 59 ἑ. — Περὶ τοῦ ἐτυμολογικοῦ λεξικοῦ πρβ. E. Nestle, ἐν Zeitschrift der deutschen morgenländ. Gesellschaft 37 (1883) 126 ἑ.

4. Παράδοσις τῶν κειμένων: Κύριον χειρόγραφον εἶνε ὁ κῶδιξ οὐατικανὸς ἑλλην. 676. — Ἀναγραφὴ ἄλλων χειρογράφων παρὰ Fabricius, Biblioth. gr. ed. Harl. 8, 628 ἑ. ἀνατυπωθεῖσα παρὰ Migne, Patrol. gr. 120, 1047. — Περὶ βιενναίων χειρογράφων πληροφορεῖ κατὰ τὸν κατάλογον τοῦ Lambecius ἐκδόσεως Kollar ὁ P. Lagarde ἔνθ' ἀνωτ. σ. 218-224. — Ἄλλα χειρόγραφα εἶνε οἱ κώδικες ἀθηναϊκὸς 217, 509, 1040, 1053, τοῦ Escurial Σ.Ι.7, λαυρεντιανὸς 5, 17, λεσβιακὸς τοῦ λειμῶνος 24, 43, 86, 87, 180, λεσβιακὸς τῶν ταξιαρχῶν 26, μαρκιανὸς II 157 καὶ XI 22, πατμιακὸς 179 (ἀρ. ιε'), οὐατικανὸς παλατῖνος 138 καὶ 214, οὐατικ. regin. Suec. 92 κ. ἄ.

5. Ἐν τῷ κώδικι ῥικκαρδιανῷ 76 φύλλῳ 89ᵛ-92 ἀποδίδεται εἰς Ἰωάννην Μαυρόπουν φυσιογνωμικὴ πραγματεία. Ἐξεδόθη ὡς κείμενον ἀνώνυμον ὑπὸ Fr. Boissonade, Marini vita Procli, ἐν Λειψίᾳ 1814 σ. 130-134· ἔπειτα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μαυρόποδος ὑπὸ Ἀνδρ. Μουστοξύδου, Συλλογὴ ἑλλην. ἀνεκδότων, τετράδιον β'. Ἐν Βενετίᾳ 1816 σ. 1-8. Ἀλλὰ δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Μαυρόποδος κακῶς προετάχθη τῆς πραγματείας. Πρβλ. R. Förster, Ueber eine fälschlich dem Aristoteles oder dem Johannes Mauropus zugeschriebene Physiognomik, ἐν Philologus 36 (1877) 172-174 καὶ τοῦ Förster τὴν ἔκδοσιν τῶν Scriptores physiognomici 1 (1893) CLXXII-CLXXXV.

6. Ἐν κώδικι ἀθηναϊκῷ 1040 τοῦ ἔτους 1381 κεῖται τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἰωάννου Μαυρόποδος εἰς τὸν ἴδιον οἶκον ἄνευ ὀνόματος συγγραφέως μεταξὺ δύο ἀνωνύμων ποιημάτων, ἅτινα ὡσαύτως ἀνήκουσιν ἴσως εἰς τὸν Ἰωάννην, πάντως ὅμως ἐγράφησαν εἰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοὺς χρόνους αὐτοῦ καὶ παρά τινος τῶν περὶ αὐτόν· τὸ ἓν εἶνε ποίημα ἐκ 32 τριμέτρων εἰς τὴν ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μονομάχου κτισθεῖσαν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ μονῇ Μαγγάνων, τὸ δὲ ἄλλο ποίημα εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον. Εἰς τὰ τρία ταῦτα ἀκολουθεῖ ἐπιτύμβιον εἰς τὸν βεστάρχην, ὕπατον καὶ κριτὴν Ἀναστάσιον τὸν Λη . . ικα, ὅστις μοναχὸς γενόμενος μετωνομάσθη Ἀθανάσιος, συγγραφὲν ὑπὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου, πρωτοσεκρεταρίου καὶ κριτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱπποδρομίου Βασιλείου Κεκαυμένου. Τὸ ποίημα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐξέδ. ὁ Α. Ι. Σακκελίων, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1892 σ. 184 ἑ.

7. Σύγχρονος τοῦ Ἰωάννου Μαυρόποδος ἦτο ὁ ἄγνωστος, ὅστις ἐξύμνησε τὴν μνήμην τοῦ ἀτυχοῦς ἅρπαγος τοῦ θρόνου Γεωργίου Μανιάκη δι' ἑκατὸν ἑξαμέτρων: Εἰς τὸν Μανιάκην περὶ τοῦ μούλτου ἡρωϊκά Ὁ Μανιάκης, εἷς τῶν ἀνδρειοτάτων Βυζαντηνῶν στρατηλατῶν, ὅστις νικηφόρως ἠγωνίσθη περὶ τὸ 1030 κατὰ τῶν Ἀράβων ἐν Συρίᾳ, κατόπιν ἐν Σικελίᾳ, ὅπου μέχρι σήμερον ἔτι τὸ Castel Maniaci τὴν μνήμην του σώζει, καὶ ἐν κάτω Ἰταλίᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Νορμάννων, ἐστασίασε κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ μονομάχου, διότι ἀδίκως προσηνέχθη πρὸς αὐτὸν ἡ αὐλή· ἐκστρατεύσας κατὰ τῆς πρωτευούσης, ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ τὸ 1043. Ἡ περιγραφὴ τοῦ τελευταίου τούτου ἀγῶνος εἶνε τὸ θέμα τοῦ ποιήματος, ὅπερ ὡς κέντρων συναπετελέσθη ἐξ ὁμηρικῶν ῥακῶν. Καὶ ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα εἰς τὸν Γεώργιον Μανιάκην σώζεται (ἓξ ἑξάμετροι). Κατ' ἀρχὰς ἐξέδ. τὴν ἀρχὴν τοῦ ποιήματος ἐκ τοῦ κώδικος οὐατικανοῦ ἑλλ 1357 ὁ I. Bekker, Anecd. gr. 3 (1821) 1089. — Κατόπιν ἐξέδ. τὸ ὅλον ποίημα μετὰ τοῦ ἐπιτυμβίου ἐπιγράμμ. ἐκ τοῦ κώδ. βιενναίου φιλολ. ἑλλ. 216 (Nessel) καὶ οὐατικανοῦ 1357 ὁ Σπ. Λάμπρος, Ἱστορικὰ μελετήματα, ἐν Ἀθήναις 1884 σ. 152-166 (μεθ' ἱστορ. εἰσαγωγῆς). — Περὶ τοῦ Μανιάκη πρβ. C. Neumann, Die Weltstellung des byzantin. Reiches vor den Kreuzzügen, ἐν Λειψίᾳ 1894 σ. 42-44.

309. Φίλιππος ὁ μονότροπος (Solitarius) μοναχός, ἀκμάσας ἐπὶ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, συνέγραψε κατανυκτικὸν διαλο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γικὸν ποίημα, μεγάλην διάδοσιν λαβόν, ἐπιγραφόμενον Διόπτρα (ἤτοι κάτοπτρον τῆς ἀρετῆς)· οὕτως ἐπωνομάσθη ἔκ τινος ὑψιμετρικοῦ ὀργάνου, ἐμφεροῦς πρὸς τὴν σημερινὴν χωροστάθμην. Τὸ ἐκ τεσσάρων βιβλίων συγκείμενον ἔργον, ὧν ἕκαστον πάλιν σύγκειται ἐκ 1700 στίχων, εἶνε γεγραμμένον ὑπὸ τύπον ἔριδος μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος, ὅστις ἦτο κοινὸς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα· αὐτὸς ὁ Φίλιππος λέγει περὶ τούτου ἐν τῇ πρὸς τὸν μοναχὸν Καλλίνικον ἀφιερωτικῇ ἐπιστολῇ: Κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν· ἡ πεῦσις τοίνυν δῆθεν τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ ἀπόκρισις αὖθις τῆς σαρκός. Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν χειρογράφων προτάσσεται τῆς Διόπτρας ὡς εἰσαγωγὴ πρόλογος τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ καὶ ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Φιλίππου πρὸς τὸν Καλλίνικον· πολλάκις προτάσσονται καὶ ἄλλα, οἷον ἐπιστολὴ τοῦ Καλλινίκου πρὸς Φίλιππον, στίχοι ἀπολογητικοὶ τοῦ Φιλίππου καὶ νουθετικὸν ποίημα τοῦ Κωνσταντίνου Βέστου (ἴδε σημ. 4). Κατὰ χρονολογικὰς σημειώσεις τοῦ συγγραφέως περιεχομένας ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ καὶ ἐν ἐμμέτρῳ ἐπιλόγῳ, συνετελέσθη τὸ ποίημα τὴν 12ην Μαΐου 1095. Συγγενὲς κατὰ τὸ περιεχόμενον εἶνε διδακτικὸν ποίημα τοῦ Φιλίππου, οἱ Κλαυθμοί, συγκείμενον ἐκ 371 πολιτικῶν στίχων, οὐχὶ ὑπὸ διαλογικὸν τύπον, ἀλλ' ὡς παραίνεσις ἀποτεινομένη πρὸς τὴν ἰδίαν του ψυχήν. Ἐν πολυαρίθμοις χειρογράφοις παρεδόθη τὸ ποίημα τοῦτο καθ' ἑαυτό, ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν εἶνε τὸ πρῶτον καὶ ἔν τισι τὸ πέμπτον βιβλίον τῆς Διόπτρας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Φίλιππος ἐν τῇ πρὸς Καλλίνικον ἐπιστολῇ ἀναφέρει πραγματικῶς πέντε βιβλία, τοὺς «Κλαυθμοὺς» ἐποίησε, φαίνεται, ὡς εἶδος εἰσαγωγῆς ἢ ἐπιλόγου τοῦ κυρίου συγγράμματος. Κατὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης δὲν μαρτυρεῖ ἡ ἀνισότης ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν (371 στίχοι κατὰ 1700 περίπου ἑνὸς ἑκάστου τῶν λοιπῶν βιβλίων) οὔτε ἡ ἐν τῇ Διόπτρᾳ ἐν μέρει ἐπανάληψις τοῦ περιεχομένου τῶν Κλαυθμῶν· διότι ὅλως φυσικὸν εἶνε ὅτι ὁ πρόλογος ἢ ἐπίλογος εἶνε βραχύτερος τοῦ κυρίου συγγράμματος καὶ ὅτι σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, ὡσαύτως δὲ εὐκόλως ἐξηγεῖται ἡ μὴ χρῆ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σις τῆς διαλογικῆς μορφῆς [1]). Ἐπειδὴ τὸ κατανυκτικὸν περιεχόμενον τῶν Κλαυθμῶν ἦτο ἀφ' ἑαυτοῦ καταληπτόν, ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ κυρίου συγγράμματος, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκτασις ἔφερε δυσκολίας εἴς τε τοὺς ἀντιγραφεῖς καὶ τοὺς ἀναγνώστας, καὶ παρεδόθησαν καθ' ἑαυτούς, τοῦθ' ὅπερ πλειστάκις καὶ ἐν ἄλλοις ἔργοις συνέβη ἔντε τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ βυζαντηνῇ λογοτεχνίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα μέρη τῆς Διόπτρας παρεδόθησαν καθ' ἑαυτά. Ἴδε σημ. 5. Πιθανῶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ ιγ' αἰῶνος προεκάλεσε Διονύσιος ὁ Εὐζώιτος, ἀρχιεπίσκοπος Μυτιλήνης βελτιωμένην ἔκδοσιν τῶν δύο ποιημάτων, γενομένην ὑπό τινος Φιαλίτου. Ἀμφοτέρων ὑπάρχουσι καὶ σλαυικαὶ μεταφράσεις. Περὶ πεζοῦ τινος συγγράμματος εἰς τὸν Φίλιππον ἀποδιδομένου ἴδε Α' τόμου § 20 σημ. 1.

1. Ἐκδόσεις: Τὴν Διόπτραν ἐξέδ. μόνον ἐν λατινικῇ μεταφρ. ὁ J. Pontanus, ἐν Ingolstadt 1604. — Ἀνατύπωσις αὐτῆς παρὰ Migne, Patrol. gr. 127, 701-902. — Κλαυθμοὶ (μετὰ τῆς διασκευῆς τοῦ Φιαλίτου (ἐξέδ. ὁ Emm. Auvray ἐν Bibliothèque des écoles des hautes études, fasc. 22, ἐν Παρισίοις 1875 (μετὰ πληροφοριῶν περὶ τῶν χειρογρ. καὶ ἐκτενῶν σχολίων). — Χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Auvray ἐξέδ. τοὺς Κλαυθμοὺς ἐκ χειρογράφου τῆς Κανταβριγίας ὁ E. S. Shuckburg, The soul and the body. A medieval greek poem printel for the first time from a MS in the Emmanuel College library. Emmanuel College Magazine vol. V. nr 2-3, ἐν Cambridge 1094 (μετ' ἀγγλικῆς εἰς πεζὸν μεταφράσεως). Τὸ χειρόγρ. τῆς Κανταβριγίας ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι ἀποδίδει τὸ ποίημα εἴς τινα μοναχὸν Ἰωάννην. Τὰ χειρόγραφα τῆς Διόπτρας διαφέρουσι σημαντικῶς ἀλλήλων ἄλλως τε καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν διάταξιν τῶν κεφαλαίων καὶ βιβλίων· ὥστε ἀπαραίτητοι εἶνε ἀκριβεῖς μελέται τῶν χειρογράφων

[1]) Ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα ὑποδεικνυομένων δυσκολιῶν παρεκινήθη ὁ E. Auvray (ἐν τῇ κατωτέρῳ παρατιθεμένῃ πραγματείᾳ σ. 13 ἑ.) νὰ ἀποχωρίσῃ παντελῶς τοὺς Κλαυθμοὺς ἐκ τῆς Διόπτρας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, πρὸς ἣν θὰ συνδεθῇ καταλλήλως καὶ ἡ νέα ἔκδοσις τῶν Κλαυθμῶν. Σημειώνω ἐνταῦθα τοὺς κώδικας ἀθωνιτικὸν 938 τοῦ ιδ΄ αἰ., ἀθωνιτικὸν 1128 τοῦ ιδ΄ αἰ. καὶ ἰδίως τὸν οὐατικαν. παλατῖνον 124 τοῦ ιδ΄ αἰ. ἐν φύλλῳ 104 ἑ., ἐπειδὴ ἐν τῷ καταλόγῳ ὁ Stevenson σ. 58 δὲν διέγνωσε τὴν Διόπτραν καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ πίνακι (index) δὲν ἀνέφερε. Πρβ. καὶ τὰ σημειούμενα ἐν σημ. 4

2 Βοηθήματα: Ἐν συναφείᾳ πρὸς μέγαν κύκλον ἄλλων ὁμοίων ἐξετάζει τοὺς Κλαυθμοὺς ὁ Th. Batjuskov, Αἱ διηγήσεις περὶ τῆς ἔριδος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐν τῇ μεσαιωνικῇ λογοτεχνίᾳ. Δοκίμιον συγκριτικῆς ἐρεύνης. Κατὰ πρῶτον ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 271-276 (Σεπτ. 1890 — Αὐγούστου 1891), ἔπειτα δὲ καὶ ὡς χωριστὸν βιβλίον, ἐν Πετρουπόλει 1891 (ῥωσσιστί). Περὶ τοῦ ὅλου συγγράμματος πρβ. τὰ διαληφθέντα ὑπὸ Α. Βεσελόφσκη ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημ. τὸν ὑπ. τῆς παιδ. 1892 τόμ. 280 τεύχει Μαρτίου σ. 149-169. — M. Bezobrazov, Παρατηρήσεις περὶ τῆς Διόπτρας ἐν τῇ (ῥωσσ.) ἐφημ. τοῦ ὑπ. τῆς παιδ. 1893 τόμ. 290 τεύχει Νοεμβρ. σ. 27-47 (ῥωσσιστί). Οὗτος πραγματεύεται περὶ τῶν ῥωσσικῶν διασκευῶν τῆς Διόπτρας, ὧν ἡ ἀρχαιοτάτη εἶνε ἡ τοῦ ἔτους 1305, περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου καὶ περὶ τῶν φιλοσοφικῶν, θεολογικῶν καὶ φυσικῶν δογμάτων αὐτῆς. Ἐνταῦθα σημειοῦται καὶ ἡ παλαιοτέρα ῥωσσικὴ βιβλιολογία περὶ τῆς Διόπτρας καὶ ἄλλων ὁμοίων ἔργων. — A. Sonny, Das Todesjahr des Psellos und die Abfassungszeit der Dioptra, ἐν Βυζαντ. Λελτ. 3 (1894) 602 ἑ. — Ἄρθρον τοῦ A. Ehrhard ἐν τῷ Freiburger Kirchenlexikon 9 β΄ ἐκδόσεως σ. 2023 ἑ.

3. Ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τῆς Διόπτρας τίθεται ὑπὸ Sonny ἔνθ᾽ ἀνωτέρω, κατὰ τὰς χρονολογικὰς ἐν τῷ 8ῳ κεφ. τοῦ γ΄ βιβλίου εἰδήσεις, μεταξὺ τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1096 καὶ τοῦ Πάσχα τοῦ 1097. Διαφέρει ταύτης ἡ πληροφορία ἣν παρέχει ἔμμετρος ἐπίλογος, ὅστις κεῖται ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολογ. ἑλλ. 193 (Nessel) ἐν παραρτήματι τῆς Διόπτρας συγκειμένῳ ἐκ διαφόρων κειμένων. Κατὰ ταύτην τὴν εἴδησιν τὸ ἔργον συνετελέσθη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μηνὶ Μαΐῳ δώδεκα, ἰνδικτιῶνος τρίτης,
Κύκλος σελήνης δέκατος, ἡλίου εἰκὰς τρίτη,
Ἔτους ἑξακισχίλια καὶ ἑξακὼς πρὸς τούτοις,
Πρὸς δὲ καὶ τρία ἕτερα ἐπὶ τούτοις τυγχάνει

Ἡ ὡρισμένη χρονολογία τῆς 12ης Μαΐου 1095 ἀντιφάσκει εἰς τὰς ὑπὸ Sonny ἐκ τῆς λατιν. μεταφρ. τοῦ Pontanus παρατεθείσας μαρτυρίας τοῦ 8ου κεφαλαίου τοῦ γ΄ βιβλίου· ἀλλ' ἐν τῷ βιενναίῳ κώδικι διαφέρει τὸ προκείμενον χωρίον (φύλλῳ 100ᵛ) ἀπὸ τοῦ κειμένου τοῦ Pontanus καὶ αἱ χρονολογικαὶ τοῦ κώδικος τούτου εἰδήσεις συμφωνοῦσιν ἐντελῶς πρὸς τὰς τοῦ ἐπιλόγου· ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις ἀναφέρεται ὁ δέκατος τῆς σελήνης κύκλος καὶ ὁ εἰκοστὸς τρίτος τοῦ ἡλίου. Πρὸς πλήρη διευκρίνησιν τοῦ πράγματος θὰ ἦτο ἐννοεῖται ἀναγκαία ἡ σύγκρισις πάντων τῶν χειρογράφων τῆς Διόπτρας. Περιγραφὴ τοῦ βιενναίου χειρογράφου, δημοσίευσις τοῦ ἐπιλόγου καὶ ἐπανόρθωσις τοῦ ἐσφαλμένου χρονολογικοῦ καθορισμοῦ τοῦ Pontanus ἤδη παρὰ P. Lambecius, Comment. ar. de Augusta bibl. Caes. Vindob. ed. altera, ἐν Βιέννῃ 1778 l. v. 76 84.

4. Ἐν διαφόροις χειρογράφοις π. χ. ἐν τοῖς κώδιξιν ἀθηναϊκῷ 550, τῆς Μοδένης II. B. 5 (Perg. τοῦ ιδ΄ αἰ.), παρισιανῷ 2748 καὶ 2874, παρισιανῷ κοϊσλινιανῷ, οὐατικανῷ ὀττοβον. 441 φύλλῳ 48, βιενναίῳ θεολογ ἑλλην. 193 (Nessel) φύλλῳ 174ᵛ εἶνε προσηρτημένον εἰς τὴν Διόπτραν προοίμιον ἐν ἰαμβικοῖς τριμέτροις, οὗ ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζεται γραμματικὸς Κωνσταντῖνος Βέστος: Στίχοι κυροῦ Κωνσταντίνου καὶ Βέστου τοῦ γραμματικοῦ (ἀνθ' οὗ ἐν κώδικι παρισιανῷ 2874 φύλλῳ 2 τοῦ γρανάτου, ἐν δὲ τοῖς κώδιξιν ἀθηναϊκῷ 550 καὶ οὐατικανῷ ὀττοβ. 441 φύλλῳ 48 τοῦ καὶ γρανάτου, ἐν αἷς λέξεσι κρύπτεται ἴσως τὸ ὀρθόν). Ἀρχή: Ὁ τήνδ' ἀναγνοὺς εὐπρόσδεκτον τὴν βίβλον. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται πῶς ἐν κώδικι οὐατικανῷ 1129 Κωνσταντῖνος ὁ Βέστος ὀνομάζεται αὐτῆς τῆς Διόπτρας συγγραφεύς. Τὸ ποίημα φέρει ἐνταῦθα τὴν ἐπιγραφήν: Κωνσταντίνου Βέστου τοῦ Κρητὸς τοῦ καὶ χρηματίσαντος ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης δίοπτρα ὡς ἐν εἴδει ἐρωτήσεως σώματος καὶ ψυχῆς. Ἡ μεμονωμένη αὕτη μαρτυρία δὲν δύναται πολὺ-πολὺ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ἐνῷ πολυάριθμα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἄλλα χειρόγραφα μαρτυροῦσι τὸ ἐναντίον· ἀλλ' ὁ ἀλλαχοῦ λείπων ἀκριβέστερος καθορισμὸς τοῦ Βέστου ὡς Κρητὸς καὶ μετὰ ταῦτα ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης δεικνύει ὅτι τοῦτο ἐγράφη ἐκ προθέσεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν συνήθως φερόμενον συγγραφέα τοῦ ἔργου.

5. Πλὴν τῶν Κλαυθμῶν καὶ ἄλλα μέρη τῆς Διόπτρας παρεδόθησαν καθ' ἑαυτά· π. χ. ἐν κώδικι μαρκιανῷ VII 18 φύλλῳ 222 ἕ. κεῖται «Μέρος ἱστορίας περὶ τοῦ Δαυὶδ ἐκ τὸ βιβλίον (οὕτως) λεγόμενον δίοπτρα, ἐκ τοῦ δευτέρου λόγου. — Ὁ κῶδιξ βοδληανὸς βαροκκιανὸς 197 τοῦ ἔτους 1344 φύλλῳ 229ᵛ - 251 περιέχει τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς Διόπτρας, ἀφιερούμενον «πρὸς μοναχόν τε Φίλιππον τὸ γένος Χαρσενίτην. Ἄλλα μέρη τῆς Διόπτρας κεῖνται ἐν τοῖς κώδιξιν ἀθωνιτικῷ 3816 φύλλῳ 186 καὶ συνοδικῷ τῆς Μόσχας 416 τοῦ ιγ' αἰῶνος φύλλῳ 270 - 281ᵛ, 314-316.

6. Νεοελληνικὴν μετάφρασιν τῆς διόπτρας περιέχει ὁ κῶδιξ ἀθωνιτικὸς 3712 τοῦ ιζ' αἰ. Τὸ πρῶτον βιβλίον (=Migne, Patrol. gr. 127, 709) ἄρχεται:

Καιρὸς πολὺς ἐπέρασεν, ἀφ' οὗ θεὸς ὁ πλάστης
Ἡμᾶς ἐδημιούργησεν, ὡς καὶ ἐσὺ σεβάστης,
Καὶ ἀπὸ σάρκα καὶ ψυχὴν τὸν ἄνθρωπον ἐποίκε,
Μῖξιν καὶ κρᾶσιν θαυμαστήν, ἓν ζῶον ἐπαφῆκε.

310. Νικόλαος ὁ Καλλικλῆς, ἀρχίατρος καὶ καθηγητὴς τῆς ἰατρικῆς (διδάσκαλος τῶν ἰατρῶν), ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ ια' καὶ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας, ἴσως μέχρι τῶν μέσων τοῦ ιϐ' αἰῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Α' μῆνάς τινας πρὶν ἀποθάνῃ (1118) βαρέως ἐνόσησε, προσεκλήθη ὁ Καλλικλῆς, ἀλλ' ἐμειονοψήφησεν ὡς ἰατρὸς ἐν τῷ συμβουλίῳ τῶν ἄλλων ὁμοτέχνων, καθὰ διὰ μακρῶν ἀφηγεῖται Ἄννα ἡ Κομνηνή[1]). Δὲν εἶνε γνωστὸν πόσον χρόνον ἔτι ἔζησε μετὰ τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Καλλικλῆς εἶχε στενάς, ὡς φαίνεται, σχέσεις πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Σεβαστοῦ Γεωργίου Παλαιολό-

[1]) XV 11=II 367, 2 ε' ἐκδόσ. Βόννης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γου, εἰς ἣν ἀναφέρονται δύο τῶν ποιημάτων του. Βεβαίως εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ἀρχίατρος Νικόλαος Καλλικλῆς, πρὸς ὃν τέσσαρας ἐπιστολὰς ἔγραψε Θεοφύλακτος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 113 ἑ.)[1]). Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τοῦ περιεχομένου των ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως, ὅτι ὁ ἀποδέκτης τῶν ἐπιστολῶν ἦτο πολὺ διακεκριμένος ἀνὴρ καὶ ὅτι εἶχεν ὡραίαν ἰατρικῶν συγγραμμάτων βιβλιοθήκην. Ἐν τῇ βυζαντηνῇ ἐπιγραμματοποιίᾳ ὁ Καλλικλῆς εἶνε ὁ συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ Ἰωάννου Μαυρόποδος καὶ Θεοδώρου Προδρόμου. Ἀκόμη δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ διαγραφῇ τελεία ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ὡς λογοτέχνου, διότι δὲν διευκρινήθησαν ἔτι τὰ συγγράμματά του, οὐδὲ ἐδημοσιεύθησαν πάντα. Βεβαίως εἰς αὐτὸν ἀνήκουσι τὰ ἑξῆς: Διαλογικὸν ποίημα μεταξὺ τάφου καὶ διαβάτου εἰς τὸν τάφον τοῦ Σεβαστοῦ Γεωργίου Παλαιολόγου, τῆς συζύγου αὐτοῦ Σεβαστῆς Ἄννης Δούκαινας καὶ τοῦ υἱοῦ της Σεβαστοῦ Ἀνδρονίκου Δούκα· ἐπιτάφιος εἰς τὸν Σεβαστὸν Ἀνδρόνικον καὶ ἐπιγράμματα εἰς διαφόρους ἁγίων εἰκόνας, εἰς εἰκόνα τῆς Ἄννης Πορφυρογεννήτου, τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, εἰς σταυρὸν πολυτελῶς κεκοσμημένον, εἰς τεμάχιον τιμίου ξύλου περικεκοσμημένου ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης, συζύγου τοῦ Ἀλεξίου, εἰς εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς ἀπεικόνισιν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐκ λίθου λευκοῦ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ποίημα κεῖται ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ 32, 19 φύλλῳ 43 μεταξὺ ποιημάτων τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ, μεθ' ὧν καὶ ἐδημοσιεύθη[2]). Ἀνάγκη νὰ ἐξακριβωθῇ μήπως ὁ Φιλῆς ᾠκειοποιήθη ἰδιοκτησίαν παλαιοτέρου τινὸς εἰς λήθην ἐπ' αὐτοῦ περιπεσόντος ἰατροῦ ἢ μήπως τὸ ποίημα ἐσφαλμένως ἀπεδόθη εἰς τὸν Καλλικλῆ. Πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ ἀνέκδοτά τινα, οἷον ποίημα εἰς ἀπεικόνισιν τῆς δευτέρας παρουσίας ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἐπιτύμβιον εἰς τὸν λογοθέτην Γρηγόριον Καματηρόν, τὸν αὐτόν, εἰς ὃν ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος ἀφιέρωσε μονῳδίαν (πρβ. Migne, Patrol. gr. 133, 1059)

[1]) Ἀρ. 38, 39, 56, 57. Migne, Patrol. gr. 126, 439 ἑ, 473 ἑ.

[2]) Manuelis Philae carmina ed. E. Miller, 1, 210.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κ. ἄ. Μετέπειτα δὲν ἐδόθη πολλὴ προσοχὴ εἰς τὸν Καλλικλέα, ὡς μαρτυρεῖ ἡ σπάνις τῶν χειρογράφων· ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ὁ Κορίνθιος ἐν τῷ περὶ συντάξεως ἐπαινεῖ αὐτὸν μεγάλως[1]), ὁ δὲ ῥήτωρ Ἰωσὴφ ῥακενδύτης ὀνομάζει αὐτὸν μετὰ τοῦ Πισίδου καὶ Πτωχοπροδρόμου πρότυπον τῆς ἰαμβικῆς ποιήσεως[2]).

1. Ἐκδόσεις: Ἐπιγράμματά τινα κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ τομιδίῳ: Cyri Theodori Prodromi epigrammata etc., ἐν Βασιλείᾳ 1536. — Δύο ἐπιγράμματα ἀνετύπωσεν ὁ Du Cange ἐν τοῖς σχολίοις εἰς τὴν Ἄνναν Κομνηνήν, νῦν ἐκδόσ. Βόννης 2, 701 ἑ. — Τὰ δύο ἐν ἀρχῇ μνημονευθέντα ἐπιτύμβια καὶ τρία ἐπιγράμματα εἰς εἰκόνας ἁγίων ἐξέδ. ὁ A. M. Bandini, Catalogus codicum gr. bibliothecae Laurentianae 2 (1768) 192-194.

2. Βοηθήματα: Du Cange ἔνθ' ἀνωτ. — A. M. Bandini, Catalogus codicum gr. bibl. Laur. 2 (1768) 172 (περὶ τοῦ εἰς τὸν ἅγ. Γεώργιον ἐπιγράμματος). — Περὶ τῶν προσώπων τοῦ διαλογικοῦ ἐπιτυμβίου πρβ. Du Cange, Familiae Byzantinae σ. 138, 188. Ἐν τῷ δευτέρῳ χωρίῳ ἐσφαλμένως ὀνομάζεται σύζυγος τοῦ Γεωργίου Παλαιολόγου ἡ Εἰρήνη ἀντὶ τῆς Ἄννης Δούκαινας. — Br. Keil, Die Monatscyclen der byzant. Kunst, ἐν Wiener Studien 11 (1889) 105-107.

3. Παράδοσις τῶν κειμένων: Τὸν λαυρεντιανὸν κώδικα 32-33 μετεχειρίσθη ὁ Bandini ἔνθ' ἀνωτ. — Ἀνέκδοτα ποιήματα περιέχουσιν οἱ κώδικες μαρκιανὸς 498 τοῦ ιδ΄ αἰ. ἐν φύλλῳ 380-382 καὶ μαρκιανὸς 524 τοῦ ιδ΄ αἰ. Πρβ. Zanetti, Graeca D. Marci bibtiotheca, ἐν Βενετίᾳ 1740 σ. 262 ἑ. 283. Ἐπίγραμμα δημοσιευθὲν ἤδη ὑπὸ Bandini ἔνθ' ἀνωτ. (πικρὸν τάφος πᾶς) κεῖται καὶ ἐν κώδικι φιλολογικῷ 29 φύλλῳ 137 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Γοττίγγῃ πανεπιστημίου. — Τὸ εἰς τὸν σταυρὸν ἐπίγραμμα τῆς Ἄννης Κομνηνῆς σώζει καὶ ὁ ἀθωνιτικὸς κῶδιξ 136 τοῦ ιη΄ αἰ. (ἀρ. 14). — Ἐν κώδικι μαρκιανῷ XI 31, γεγραμμένῳ μεταξὺ 1282 καὶ 1328, φύλλῳ 80,

[1]) Πρβ. Du Cange ὑπομνήματα εἰς Ἄνναν Κομνηνὴν ἐκδόσεως Βόννης 2, 701.
[2]) Rhetores Graeci ed. Walz. 3, 562, 11.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀποδίδονται εἰς τὸν Καλλικλῆ οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Προδρόμου παραδεδομένοι ἀλλαχοῦ στίχοι εἰς τοὺς δώδεκα μῆνας.

311. Νικόλαος, μητροπολίτης Κερκύρας ἐν ἀρχῇ τοῦ ιβ' αἰῶνος, γνωστὸς ὡς μετασχὼν τῆς ἐπὶ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ ἐν ἔτει 1117 συγκληθείσης συνόδου καὶ ὡς ἀνταλλάξας ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Βουλγαρίας Θεοφύλακτον, συνέγραψεν ἐκτενῆ ὑπομνήματα εἰς τὰ ἀσκητικὰ κεφάλαια τοῦ Μαξίμου μετὰ ποιήματος ἀφιερωτικοῦ ἐν στίχοις πολιτικοῖς 43 (πρβ. § 12, 4) καὶ ποίημα ἐπὶ τῇ παραιτήσει αὐτοῦ ἐν 310 τριμέτροις. Ὅπως εἶνε ἐπόμενον, ἐν τῇ ποιητικῇ ταύτῃ περὶ τῆς παραιτήσεως ἐκθέσει, δὲν πληροφορεῖ ἡμᾶς περὶ τῶν λόγων αὐτῆς, ἀλλὰ πραγματεύεται γενικῶς περὶ τῆς μηδαμινότητός του, περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων, περὶ τῆς εἰλικρινείας καὶ εὐσταθείας τοῦ χαρακτῆρός του, ἧς ἕνεκα παρητήθη, τέλος περὶ τοῦ πόθου αὐτοῦ ἵνα ἀπαλασσόμενος τῶν κακιῶν τοῦ κόσμου, τὰς ὁποίας ζωγραφίζει μὲ χρώματα σκοτεινὰ καὶ μὲ τὴν ὑπερβολὴν ψυχῆς πληγωμένης, ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τελευτᾷ δὲ διὰ τῆς εὐχῆς ἵνα ἡ Κέρκυρα ἀποκτήσῃ ἄλλον ἀγαθὸν νυμφίον, καὶ δι' ἀποχαιρετισμοῦ πρὸς τὸ ποίμνιόν του. Τὸ λεκτικόν του μαρτυρεῖ περὶ τῆς συνήθους παρὰ Βυζαντηνοῖς κλασικῆς παιδείας· μεγάλη εἶνε ἡ κλίσις του πρὸς ἀρχαίας παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις.

Ἐκδόσεις: Τὸ ἐπὶ τῇ παραιτήσει ποίημα ἐξέδωκεν ἀρχικῶς ἐκ τοῦ λαυρεντιανοῦ κώδικος 5, 10 ὁ Μουστοξύδης, Nicolai metropolitae Corcyrae carmen morale, ἐν Μιλάνῳ 1815 κατόπιν τελειότερον, συμβουλευθεὶς καὶ τὸν οὐατικανὸν κώδικα 107 ἐν τοῖς: Illustrazioni Corciresi, Appendix p. XX· τέλος τὸ τρίτον κατ' ἀμφότερα τὰ χειρόγραφα, ἀλλ' ἄνευ παραθέσεως τῶν διαφόρων γραμφῶν ἐν τῷ συγγράμματι: Delle cose Corciresi, ἐν Κερκύρᾳ 1848, Appendix σ. XXXV ἑ. — Κατὰ τὸν καλὸν κώδικα τοῦ Μονάχου 201 (οὐχὶ 212, ὅπως ὁ Λάμπρος σημειώνει) τὸ ποίημα, κατὰ δὲ τὸν ἀθω-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νιτικὸν κώδικα 3805 τοῦ ιγ΄-ιδ΄ αἰ. ἡ ἀφιέρωσις τοῦ εἰς Μάξιμον ὑπομνήματος ἐξεδόθησαν ὑπὸ Σπυρ. Λάμπρου, Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα, ἐν Ἀθήναις 1882 σ. 23-41. — Τὸ ἐπὶ τῇ παραιτήσει ποίημα περιέχεται καὶ ἐν τῷ οὔπω χρησιμοποιηθέντι κώδικι 3086 τοῦ ιβ΄ αἰ. Πρβ. Σπυρ. Λάμπρου, Catalogue of the greek mss on Mount Athos 1 (1895) 275.

312. Χριστὸς πάσχων. Τὸ μόνον εἰς ἡμᾶς διασωθὲν δρᾶμα τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος εἶνε ὁ συνήθως Χριστὸς πάσχων ἐπιγραφόμενος κέντρων. Ἀφοῦ ἐγκατελείφθη ὑπὸ πάντων ἡ γνώμη, ὅτι τὸ ποίημα ἀνήκει εἰς τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνόν, ἄγνωστον παραμένει τίς εἶνε ὁ συγγραφεύς του· βέβαιον εἶνε μόνον ὅτι ἔζησεν ἐν πολὺ ὑστέροις χρόνοις, πιθανῶς κατὰ τὸν ια΄ ἢ ιβ΄ αἰῶνα. Κατὰ τὴν παρατολμοτάτην σημασίαν τῆς λέξεως συνέταξε τὸ ποίημά του, «ἀκολουθῶν» ἀρχαῖα πρότυπα περίφημα, διότι ἐψαλλίδισε κυριολεκτικῶς σειρὰν ὅλην ἀρχαίων ἔργων. Τὸ ἓν τρίτον ἐκ τῶν 2640 στίχων τοῦ δράματος (πλὴν τῶν μεμονωμένων ἀναπαίστων στ. 1461 ἑ. τὰ λοιπὰ εἶνε τρίμετροι) εἶνε ξένη ἰδιοκτησία. Τὸ πλεῖστον αὐτῆς παρέσχον ἑπτὰ τοῦ Εὐριπίδου δράματα ἤτοι Ἑκάβη, Μήδεια, Ὀρέστης, Ἱππόλυτος, Τρῳάδες, Ῥῆσσος, Βάκχαι· εἰς ταῦτα προστίθενται δεκάδες τινὲς στίχων ἐκ τοῦ Προμηθέως καὶ Ἀγαμέμνονος τοῦ Αἰσχύλου καὶ ἐκ τῆς Κασάνδρας τοῦ Λυκόφρονος. Ἴσως πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχεν ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀπολεσθέντα τῶν τραγικῶν δράματα[1]). Ἔτι δὲ ἤντλησε διά τε τὴν ἀφήγησιν καὶ τὴν φρασεολογίαν καὶ ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἰδίως τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, τῆς ἀποκαλύψεως, τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, τῶν Ψαλμῶν, τῆς Γενέσεως καὶ τῆς Ἐξόδου. Δὲν παρηγκώνισεν οὐδὲ ἀπόκρυφα βιβλία οἷον τὸ εὐαγγέλιον Νικοδήμου, τὸ πρωτοευαγγέλιον Ἰακώβου, τὸ εὐαγγέλιον περὶ τῆς γεννήσεως τῆς Παρθένου Μαρίας καὶ

[1]) Πλὴν τῶν ἀποδεδειγμένως ξένων τεμαχίων εὑρίσκονται καὶ τέλειοί τινες στίχοι καὶ ὡραῖαι ἰδέαι, αἵτινες δὲν φαίνεται ὅτι ἀνεβλάστησαν ἐπὶ βυζαντηνοῦ ἐδάφους. N. Wecklein ἐν Berliner philol. Wochenschrift 1886 σ. 426.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Εὐνόητον εἶνε ὅτι οἱ ἐκ τῶν ἀρχαίων δραμάτων στίχοι δὲν ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσι πάντοτε κατὰ λέξιν· διερρυθμίσθησαν λοιπὸν καὶ μετεβλήθησαν ὅπως ἀπήτουν τὰ συμφραζόμενα, καθὼς ἀποδεικνύει ἡ ἀρχὴ τοῦ ὑπὸ τῆς Παναγίας ἐκφωνουμένου προλόγου:

Ἔνθ' ὤφελ' ἐν λειμῶνι μηδ' ἕρπειν ὄφις,
μηδ' ἐν νάπαισι τοῦδ' ὑφεδρεύειν δράκων κτλ.

κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Μηδείας:

Εἴθ' ὤφελ' Ἀργοῦς μὴ διαπτάσθαι σκάφος·
μηδ' ἐν νάπαισι Πηλίου πεσεῖν ποτε κτλ.

Ἵνα κρίνωμεν ὀρθῶς τὴν ἔντεχνον ταύτην ψηφιδωτὴν ἐργασίαν ἀνάγκη νὰ μεταφερθῶμεν εἰς τὸν τρόπον τῆς σκέψεως τῶν Βυζαντηνῶν, οἵτινες δὲν εἶχον σαφῆ ἰδέαν συγγραφικῆς ἰδιοκτησίας καὶ εἰς ἄλλους δὲ κλάδους ἀσπλάγχνως διεχείρισαν τοὺς προγονικούς των θησαυρούς. Τὸ ποίημα δὲν εἶνε λογοκλοπία κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως σημασίαν, ἀλλ' ἰδιόρρυθμον παράδειγμα τῆς μιμήσεως ἐκείνης, ἥτις ἄρχει πάσης τῆς τεχνητῆς λογοτεχνίας τῶν Βυζαντηνῶν. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ παρρησίας λέγει ὁ ποιητὴς ἐν προοιμίῳ, ὅτι θὰ ψάλῃ τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη κατ' Εὐριπίδην. Πολὺ ὀλιγώτερον δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ἡμεῖς καὶ πολὺ μᾶλλον ὀχληρὰν εὑρίσκομεν τὴν συγχώνευσιν δύο τόσον ἀντιφερομένων κύκλων ἰδεῶν. Τὴν περικόσμησιν τῶν ἱερῶν προσώπων διὰ τῶν ἐκ τῆς ἀττικῆς σκηνῆς ῥακῶν ἀντιλαμβανόμεθα ὡς βεβήλωσιν. Τὸ μουμιῶδες ἔνδυμα τῆς ἀρχαίας τραγῳδίας δὲν ἁρμόζει εἰς τὰ ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους γεννηθέντα πρόσωπα, αἱ κινήσεις των ἐν τῷ ἐνδύματι τούτῳ φαίνονται ἀδέξιαι καὶ ἀτενίζοντες πρὸς τὸν παμποίκιλον τοῦτον στολισμὸν τῶν προσώπων ἀγωνιζόμεθα νὰ καταπνίξωμεν μᾶλλον τὸν γέλωτα παρὰ τὰ δάκρυά μας. Εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους τὸ ποίημα τοῦτο ἦτο ἀπρόσιτον ἕνεκα τῆς ἀρχαϊζούσης γλώσσης του, εἰς δὲ τοὺς πεπαιδευμένους ἐνε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ποίει τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν ἣν τὰ μουσικὰ συμφύρματα, ἐν οἷς ἀποσπάσματα διαφόρων κειμένων καὶ μελῳδιῶν συνείρονται πρὸς ἄλληλα ἄνευ ἄλλου συνδέσμου. Διὰ τοῦ γνωστοῦ Εἴθ' ὤφελ' παρέρχεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ Μαρία - Μήδεια, τάχιστα δὲ μεταβάλλει στολὴν καὶ γίνεται Ἑκάβη, Κασάνδρα, Κλυταιμήστρα, Ἀνδρομάχη καὶ Ἑρμῆς ἀκόμη· τὴν αὐτὴν δὲ τοῦ χαμαιλέοντος φύσιν λαμβάνουσι καὶ πάντα τὰ λοιπὰ πρόσωπα. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐκ τῆς ζώσης γλώσσης πρὸ πολλοῦ ἐκλιπόντα ἐπιφωνήματα ὀττοτοτοί, ἰώ μοι, ἰὼ ἐμποιοῦσιν ἐνταῦθα κωμικὴν ἐντύπωσιν. Ἐν γένει, πόσον ἡ ἀνάμιξις ἑτερογενῶν στοιχείων τὸ ὅλον βλάπτει, ἐννοεῖ τις ὅταν πρὸς τοὺς κλασικοὺς στίχους παραβάλῃ τὰς ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ληφθείσας γνώμας καὶ εἰκόνας· αὗται ἁρμόζουσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν καὶ διὰ τοῦτο ὄχι μόνον δὲν συγχίζουσι τὸν ἀναγνώστην, ἀλλὰ καὶ ἐξαίρουσι τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἀληθοῦς, ὅπως παρατηρεῖται τοῦτο καὶ εἰς τὴν δραματικὴν παράστασιν τῶν παθῶν ἐν τῷ βαυαρικῷ Ὀβεραμμεργάου.

Τὸ δρᾶμα ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τελευτᾷ εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἔλευσίν του εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς τοῦ Μάρκου. Τὰ πρόσωπα εἶνε ὁ Χριστός, ἡ Μαρία, ὁ Ἰωάννης, Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθείας, ὁ Νικόδημος, Μαρία ἡ Μαγδαληνή, ἀγγελιαφόροι, εἷς Ἄγγελος, ἡ κουστωδία· πρὸς τούτοις ὑπάρχουσι δύο ἡμιχόρια γυναικῶν ἐκ Γαλιλαίας, αἵτινες ὅμως δὲν ψάλλουσιν, ἀλλὰ διαλέγονται ἐν τοῖς προχειροτέροις τριμέτροις ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα. Πρωταγωνιστὴς δὲν εἶνε ὁ Χριστός, ἀλλ' ἡ Μαρία, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἔλλειψις δράσεως καὶ βαθμιαίας αὐξήσεως τοῦ τραγικοῦ πάθους· τὸ πλεῖστον ἀποτελεῖται ἐκ μακρῶν ἀφηγήσεων καὶ μακρῶν θρήνων· ὁ Χριστὸς εἶνε δευτερεῦον πρόσωπον καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ μανθάνομεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μόνον παρ' ἄλλων προσώπων. Ὅτι ἡ ἀριστοτελικὴ ἑνότης τόπου καὶ χρόνου παραβαίνεται, δὲν εἶνε βεβαίως παράδοξον, ἀλλὰ τὸ δρᾶμα προσκρούει σπουδαίως καὶ εἰς τοὺς στοιχειωδεστάτους τῆς τέχνης κανόνας. Ἐν τούτοις ἔγινεν ἡ ἀπόπειρα νὰ παρασταθῇ τὸ δρᾶμα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σύμφωνον πρὸς τοιαύτας ἀπαιτήσεις, ἀλλὰ βεβαίως ἀδίκως. Καθ' οὓς χρόνους τὸ δρᾶμα τοῦτο ἐγράφετο, ἔλειπε πλέον ὁ σπουδαιότατος ὅρος τῆς ὑπάρξεως τοῦ γένους τούτου, ἡ ἀπὸ σκηνῆς διδασκαλία· καὶ ἡ μελέτη δὲ τῶν ἀρχαίων δραμάτων δὲν ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐξ αὐτῆς νὰ προκύψῃ τελειοτέρα περὶ τῆς τέχνης γνῶσις. Θαῦμα ἑπομένως θὰ ἦτο, ἐὰν ὑπὸ τοιούτους ὅρους ποιητής τις ἤθελε κατανοήσῃ τοὺς ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς νόμους τῆς δραματουργίας καὶ ἤθελεν ἐφαρμόσῃ αὐτοὺς εἰς γνήσιον καλλιτέχνημα. Ἐνὶ λόγῳ ὁ Χριστὸς πάσχων ἐγράφη ὡς ἀνάγνωσμα ὅπως τὰ διαλογικὰ ποιήματα τοῦ Ἰγνατίου, τοῦ Ἁπλούχειρος, τοῦ Προδρόμου καὶ Φιλῆ. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα γεννᾷ ἀμφιβολίας ἡ μοναδικὴ ὕπαρξις τοῦ ἐσχάτου τούτου ἐν τοῖς δράμασι. Τὰ μνημονευθέντα διαλογικὰ ποιήματα διαφέρουσι παρὰ πολὺ ἢ ὥστε νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συνέχεια ἢ ἐξακολούθησις αὐτῶν· ἴσως δὲ φυσικώτερον θὰ ἦτο νὰ συνδυάσωμεν πρὸς τὸν Χριστὸν πάσχοντα τὰ ἐν σελ. 481 μνημονευθέντα δράματα τοῦ Συνεσίου, τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν ἀντιθέτων αὐτοῦ. Ἀλλὰ πραγματικός τις σύνδεσμος καὶ ἐνταῦθα δὲν εἶνε προφανὴς καὶ ἐν γένει δὲ εἶνε δυσαπόδεικτος.

Ἡ γλῶσσα τοῦ ἔργου ἔχει πολὺ ὀλίγον τὸ ἀτομικὸν καὶ ἰδιάζον εἰς αὐτό· ἐνεστῶτες ὁποῖοι οἱ μολῶ, ἐρῶ, θίγω, ἡ σύνταξις τοῦ ἐάν, ὅταν μεθ' ὁριστικῆς, τοῦ εἰ μεθ' ὑποτακτικῆς καὶ τὰ τοιαῦτα εἶνε κοινολεξίαι ἀπαντῶσαι ἐνωρὶς παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσι καὶ διὰ παντὸς τοῦ βυζαντηνοῦ αἰῶνος διήκουσαι. Ὡς πρὸς τὸ μέτρον ὁ συγγραφεὺς ἀνήκει κατὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ Χίλβεργ (ἴδε ἀνωτ. σ. 488) εἰς τοὺς ἀδαεῖς, οἵτινες διακρίνονται διὰ τὴν ἀπεριόριστον χρῆσιν ὡς μακρῶν τῶν ἐν τέλει λέξεως α, ι, υ, ἑπομένως ὑστερεῖ καὶ τοῦ Προδρόμου, ὅστις ὡς μακρὰ μεταχειρίζεται τὰ α, ι, υ μόνον ἐν ἀρχῇ καὶ μέσῳ λέξεως. Ὀλίγα βυζαντηνὰ ἔργα ἀνεγνώσθησαν τόσον καὶ εὗρον τόσους διερευνητὰς καὶ ἐξηγητὰς ὅσον ὁ Χριστὸς πάσχων. Εἰς τοὺς θεολόγους ἦτο σπουδαῖος ὡς τὸ μόνον χριστιανικὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑλληνικὸν δρᾶμα· αἱ δογματικαὶ αὐτοῦ ἰδέαι καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαί του πηγαὶ παρεῖχον ἄφθονον ὕλην εἰς τοὺς ἐρευνητάς, τὸ δὲ περιεχόμενόν του ἦτο οἰκοδομητικόν. Ἀλλὰ καὶ οἱ φιλόλογοι μετὰ ζήλου ἐνέκυψαν εἰς αὐτό· φίλους δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἀπέκτησεν ἰδίως ἕνεκα τῆς σπουδαιότητός του εἰς τὴν κριτικὴν τῶν κειμένων τῶν χρησιμοποιηθέντων προτύπων, διὸ καὶ οὐδεὶς πλέον λόγος ἔγινε περὶ τῆς ἀκατονομάστου ἐποχῆς τῆς συντάξεώς του. Πολυτιμότατον δὲ ἐκ τῆς μελέτης ταύτης ἀπόκτημα ὑπῆρξαν στίχοι τινὲς ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων μερῶν τῶν Βακχῶν. Ἀλλὰ περὶ τῆς σημασίας τοῦ δράματος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς λεγομένους αἰῶνας καὶ περὶ τῆς σημασίας του ὡς προηγητοῦ τῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν τῇ Δύσει παραστάσεων τῶν παθῶν, ὀλίγος λόγος εἶχε γίνῃ μέχρι τοῦδε.

1. Ἐκδόσεις καὶ μεταφράσεις: Ὑπὸ Migne, Patrol. gr 38, 131-338 μετὰ διπλῆς λατινικῆς μεταφράσεως· τὸ κείμενον στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀτελοῦς ἐκδόσεως τοῦ Caillau. — Πρώτη κριτικὴ ἔκδοσις ὑπὸ Fr. Dübner μετὰ τὰ Fragmenta Euripidis ἐκδόσεως G. Wagner, ἐν Παρισίοις, παρὰ Didot 1846. Διεξοδικῶς διέλαβε περὶ τῆς ἐκδόσεως ὁ Magnin ἐν Journal des Savants 1849 σ. 12 ἑ. 275 ἑ. Κατὰ κείμενον τοῦ Dübner μετὰ γερμανικῆς μεταφρ. ἔξέδ. ὁ A. Elissen ἐν τοῖς αὐτοῦ Analecten der mittel-und neugriechischen Litteratur, 1. Theil, ἐν Λειψίᾳ 1855, ἡ εἰσαγωγὴ διδάσκει ἡμᾶς ὀλιγώτερον περὶ τῆς κριτικῆς καὶ λογοτεχνικῆς σημασίας τοῦ δράματος ὅσον περὶ τῆς ἱστορίας τῶν συζητήσεων, αἵτινες ἐξ αὐτοῦ προεκλήθησαν. — Ἐξεδόθη καὶ ὑπὸ J. Brambs ἐν Λειψίᾳ, bibl. Teubneriana 1885· ηὔξησε τὰ κριτικὰ σχόλια διὰ τριῶν χειρογράφων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὁ Dübner, καὶ προσέθηκε τὸν πρῶτον πλήρη πίνακα τῶν δεδανεισμένων στίχων, ἔτι δὲ ἐξήτασε τὰ περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ ἔργου. — Δευτέρα γερμανικὴ μετάφρασις ὑπὸ E. A. Pullig, Χριστὸς πάσχων. Der leidende Christus. Programm der Oberrealschule zu

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Bonn, 1893. — Γαλλιστὶ ὑπὸ J. A. Lalanne, La passion du Christ. Ἐν Παρισίοις, παρὰ E. Bellin 1852.

2. Βοηθήματα: Eichstädt, Drama christianum, quod Χριστὸς Πάσχων inscribitur, num Gregorio Nazianzeno sit tribuendum. Programm, Jena 1816. — J. L. Klein, Geschichte des Dramas 3 (1866) 599-634 (ἀτυχὴς πανηγυρικός). — Aug. Döring, De tragoedia Christiana quae insc. Χριστὸς πάσχων, Programm ἐν Barmen 1864. — Joh. Dräseke ἐν Jahrbücher für protest. Theologie 10 (1884) 689-704, θεωρεῖ ὅπως ποτὲ ὁ Baronius συγγραφέα τὸν Ἀπολλινάριον Λαοδικείας καὶ τὸ ἔργον θέτει εἰς τὰ 363. — J. B. Brambs, De auctoritate tragoediae Christianae quae inscribi solet Χριστὸς πάσχων, Programm, ἐν Eichstädt 1884 (ἐν μέρει ἀνετυπώθη ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεώς του). — Is. Hilberg, Kann Theodorus Prodromus der Verfasser des Χριστὸς πάσχων sein? ἐν Wiener Studien 8 (1886) 282-314. Προσθήκη ἐν 9 (1887) 150. — Χρησιμοποίησις τοῦ ἔργου ἐν τῇ κριτικῇ τοῦ Εὐριπίδου: A. Kirchhoff ἐν Philologus 8 (1853) 78 ἑ. — A. Döring ἐν Philologus 21 (1864) 539 ἑ, 23 (1866) 577 ἑ, 25 (1867) 221 ἑ. — F. L. van Cleef, The Pseudo-Gregorian drama Χριστὸς πάσχων in its relation to the text of Euripides, Transactions of the Wisconsin academy of sciences, arts and letters τόμ. 8 (ἐν Wisconsin 1892) 363-378 (πραγματεύεται περὶ τῆς σημασίας τοῦ δράματος ἐν τῇ κριτικῇ τῶν Βακχῶν τοῦ Εὐριπίδου, καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν Βυζαντηνῶν χρησιμοποιηθὲν χειρόγραφον τῶν Βακχῶν ἦτο πολὺ χειρότερον παρὰ τὰ τῆς δευτέρας τάξεως χειρόγραφα τοῦ Kirchhoff). — Περὶ τῆς γλώσσης του: Tycho Mommsen, Beiträge zur Lehre von den griechischen Präpositionen, ἐν Φραγκφούρτῃ καὶ Βερολίνῳ 1886-1895 σ. 627 ἑ. — Ἐν τῇ περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ προσώπου τοῦ συγγραφέως συζητήσει ἐπῆλθε νῦν κατὰ τοῦτο τοὐλάχιστον συμφωνία, ὅτι τὸ ἔργον ἀδύνατον νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἐξησφαλίσθησαν δὲ καὶ σταθερά τινα σημεῖα περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς· διότι ἐνῷ ἄλλοτε αἱ γνῶμαι ἐταλαντεύοντο μεταξὺ τοῦ δ΄ καὶ ιγ΄

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αἰῶνος, κατέστη νῦν ἀναμφίβολον, ὅτι τὸ δρᾶμα δὲν δύναται νὰ ἀνέλθῃ πέραν τοῦ ια΄ αἰῶνος. Ἀλλὰ μάταιαι ἀπέβησαν αἱ προσπάθειαι νὰ ὁρισθῇ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως ἐντὸς τοῦ χάους τῶν μεσαιωνικῶν λογίων. Τοῦ Döring ἡ ἐκλογὴ ἔπεσεν ἐπὶ τὸν Τζέτζην (ἴδε τὸ πρόγραμμά του καὶ ἐσχάτως ἔτι ἐν τῇ philol. Rundschau 1885 σ. 424), ὁ Brambs προέκρινε τὸν Πτωχοπρόδρομον, ἀλλὰ τὸ ἐσφαλμένον τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὑπέδειξε πειστικῶς ὁ Hilberg ἔνθ' ἀνωτέρω. — Ὥστε ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνάγκη νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὸν γενικὸν τοῦτον περὶ τοῦ χρόνου καθορισμὸν (ια΄-ιβ΄ αἰών).

3. Παράδοσις τοῦ κειμένου καὶ ἐπιγραφή: Κύριος κῶδιξ εἶνε ὁ παρισιανὸς 2875 (τοῦ ιγ΄ αἰῶνος). — Τὰ χειρόγραφα ἔχουσι διαφόρους πολυλόγους ἐπιγραφάς, αἵτινες ὅμως συμφωνοῦσιν ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως: π. χ. Γρηγορίου τοῦ θεολόγου τραγῳδία εἰς τὸ σωτήριον πάθος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ νῦν συνήθης τίτλος Χριστὸς πάσχων προέρχεται ἐκ τοῦ πρώτου ἐκδότου Ant. Bladus, ἐν Ρώμῃ 1542.

4. Ἴσως ἡ γένεσις τοῦ Χριστοῦ πάσχοντος συνέχεται πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀνθολογιῶν γνωμῶν ἐκ τοῦ Ὁμήρου, Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, τῶν ὁποίων ἐσώθησαν πολλὰ ἀντίτυπα. Ἐν τῷ κώδικι μαρκιανῷ 507 συμπεριελήφθη μετὰ τῶν εἰρημένων τριῶν ποιητῶν καὶ ὁ Χριστὸς πάσχων. Πρβ. § 254 σημ. 5.

5. Ἐκ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ιβ΄ αἰῶνος προέρχεται τό: Εἰρήνης τῆς Σεβαστοκρατορίσσης ἀνέκδοτον ποίημα (1143), ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Πάτμῳ βιβλιοθήκης ἐκδιδ. Μ. Γ. Γεδεών, ἐν Ἀθήναις 1879.

313. Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος, ὁ αὐτοκαλούμενος διὰ τὴν πενίαν Πτωχοπρόδρομος, ἤκμασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Ἀλεξίου, Ἰωάννου καὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Ἐν ποιήματι προσφωνουμένῳ πρὸς τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν (ἀποθαν. τὸ 1143), περὶ οὗ ἴδε ἐν τῷ περὶ τῆς δημώδους λογοτεχνίας τμήματι, λέγει ὅτι ἐνυμφεύθη δωδεκαετὴς ὢν καὶ ὅτι εἶνε γέρων, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι περὶ τὸ 1143 εἶχεν ὑπερβῇ πλέον τὴν ἀκμαίαν ἡλικίαν· πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὡσαύτως ὅτι οὐδὲν τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χρονολογικῶς βεβαίων ποιημάτων του ὑπερβαίνει τὸ ἔτος 1159. Ἄρα τὸ πλεῖστον τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεώς του πίπτουσιν ἀναμφιβόλως ἔτι εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ιϐ' αἰῶνος καὶ εἶνε ἐπομένως ὁ συγγραφεὺς νεώτερος σύγχρονος τοῦ Νικολάου Καλλικλέους. Περὶ τῶν περιστατικῶν τοῦ βίου του ἐλάχιστα γνωρίζομεν. Τὸ σπουδαιότατον καὶ διαρκὲς χαρακτηριστικόν του εἶνε ἡ ἀθεράπευτος πενία του, κατὰ τῆς ὁποίας ἀγωνίζεται δι' ἀπειραρίθμων ποιημάτων, ἐγκωμίων καὶ ἐπιστολῶν. Πάτρωνές του ἦσαν οἱ δύο αὐτοκράτορες Ἰωάννης καὶ Μανουήλ, μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας ἡγεμονόπαιδες καὶ ἡγεμονίδες, ἀνώτεροι λειτουργοί, ἰδίως ὁ Ἀλέξιος Ἀριστηνός, λόγιος καὶ λειτουργὸς πολλὴν ἐπιρροὴν κεκτημένος (νομοφύλαξ, πρωτέκδικος καὶ ὀρφανοτρόφος), ὅστις καὶ ὡς ἐξηγητὴς τοῦ κανονικοῦ δικαίου κατέχει σπουδαίαν θέσιν (ἴδε ἀνωτ. σελ. 399). Ἀλλὰ τὰ βοηθήματα, τὰ ὁποῖα ὁ βασανισμένος λόγιος διὰ τῆς ἐπαιτείας ταύτης ἐλάμβανεν, οὔτε μεγάλα ἦσαν ὡς φαίνεται οὔτε κανονικά· διότι τὰ παράπονά του ἐπανελαμβάνοντο ἐκ νέου πάντοτε, ἐν μακροτέρῳ δέ τινι ποιήματι ἐκ πεντήκοντα ἑξαμέτρων ἠπείλησε μάλιστα τοὺς Βυζαντηνούς, οἵτινες δὲν ἐγνώριζον νὰ ἐκτιμήσωσι τὴν ἀξίαν του, ὅτι θὰ ἔστρεφε πρὸς αὐτοὺς τὰ νῶτα καταφεύγων πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Τραπεζοῦντος· ἀλλὰ περιωρίσθη εἰς ἀπειλὰς μόνον. Τέλος τῷ παρέσχεν ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς διατροφὴν ἐν τῇ μονῇ τῶν Μαγγάνων, τὴν ὁποίαν ὅμως τοῦ ἐστέρησαν αὖθις κατόπιν. Ἀπέθανεν ἐν μοναστηρίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς μοναχὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἱλαρίων. [Ἴδε κατωτέρω σ. 721].

Πλεῖστα καὶ ποικίλα εἶνε τοῦ Προδρόμου τὰ συγγράμματα. Ἔγραψε μυθιστορήματα, ποιήματα καὶ ἐπιγράμματα, ἀστρολογικὰς γραμματικάς, φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικὰς πραγματείας, ῥητορικὰ γυμνάσματα, σατύρας, λόγους καὶ ἐπιστολάς. Τοιαύτης γονιμότητος συγγραφεὺς ἀπαιτεῖ καὶ μετὰ προσοχῆς νὰ κριθῇ. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς λογοτεχνίας ἠδικήθη ὁ Πρόδρομος ἐξεταστεὶς ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς κενῆς μεγαλορρημοσύνης

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τῆς ἀχαρακτηρισίας τοῦ ἐπαίτου ποιητοῦ. Βεβαίως εἶνε ἀληθές, ὅτι πολλαχοῦ ἐμφανίζεται ὡς γνησιώτατος τύπος Βυζαντηνοῦ ἐκ τῆς χειρίστης αὐτοῦ ὄψεως, ὡς ἕρπων κόλαξ, καυχηματίας ἡμιμαθὴς καὶ ἀκαλαίσθητος ἄνθρωπος· ἀλλ' ὁ ἀτομικός του χαρακτὴρ δὲν δύναται νὰ διαγραφῇ διὰ τῶν ἐπιθέτων τούτων, τὰ ὁποῖα εἶνε στερεότυπα διὰ τοὺς Βυζαντηνοὺς ἐν γένει. Ἐκ τῶν ἔργων του ἀρέσκουσι περισσότερον τὰ πεζὰ δοκίμια, ἐν οἷς εὐστόχως καὶ μετὰ χάριτος μιμεῖται τὰ ἄριστα τῆς ἀρχαιότητος πρότυπα, ἰδίως τὸν Λουκιανόν· καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς του δεικνύει εὐστροφίαν ἐπαινετὴν κατὰ τὸ λεκτικόν, τιθέμενος δι' αὐτῶν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τοὺς ἀρίστους τῶν Βυζαντηνῶν ἐπιστολογράφων. Οὐχὶ πολὺ κατώτερα εἶνε τὰ μικρὰ σατυρικὰ ποιήματα· τὸ σκῶμμά του εἶνε κάπως ἀγροῖκον καὶ ἀλαζονικόν, ἡ δὲ φράσις ἐκτρέπεται εἰς πολυλογίαν· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ ἀρχαίων σατυρικῶν, οἷον ἐν τῷ σκωπτικῷ γυναικῶν ποιήματι τοῦ Ἀμοργίνου Σιμωνίδου, πρὸς ὃ δύναται νὰ παραβληθῇ τοῦ Προδρόμου ἡ σάτυρα κατὰ φιλοπόρνου γραός. Καὶ τὰ ἐπιγράμματα περιέχουσι καλάς τινας ἰδέας καὶ δὲν δικαιολογοῦσι τὴν ἀμετάκλητον καταδίκην, ἥτις ἐξηνέχθη κατὰ τοῦ Προδρόμου. Ταύτην προεκάλεσαν τὰ ἐκτενέστερα καὶ δυστυχῶς γνωστότερα ἔργα, τὸ ἀκαλαίσθητον ἔμμετρον μυθιστόρημα καὶ τὰ ἐγκωμιαστικὰ καὶ ἱκετευτικὰ ποιήματα, ἅτινα εἶνε μακρότατα καὶ βρίθουσι μεταφορῶν. Ἐὰν οὐχὶ μόνον εἰς ταῦτα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ προειρημένα τῶν ἔργων ἀποβλέψωμεν, ἡ γενικὴ κρίσις θὰ ἐξενεχθῇ εὐνοϊκωτέρα ὑπὲρ τοῦ συγγραφέως. Μὲ ὅλα τὰ ἐλαττώματά του ὁ Πρόδρομος ἀνήκει βεβαίως εἰς τοὺς περιεργοτάτους συγγραφεῖς τοῦ Βυζαντίου. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ κατὰ τοὺς σχολειακοὺς κανόνας συντεταγμένα ἔργα τοῦ Σουΐδα, Τζέτζη, Εὐσταθίου, τὰ τοῦ Προδρόμου δεικνύουσι τὴν φιλοπονίαν τοῦ ἐρασιτέχνου, ὃν ἀπέκρουον οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ὁμότεχνοι. Ἀντὶ τῆς ἀνιώσης τὸν ἀναγνώστην σεμνότητος, ἣν ὑπαγορεύει παρὰ τοῖς Βυζαντηνοῖς ἡ ἐθιμοτυπία, εὑρίσκομεν παρ' αὐτῷ ἀγροῖκον μέν, ἀλλὰ φιλοπαίγ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μονα πολεμικὴν καὶ ἄξεστον κἄπως ἁπλοϊκότητα. Πρὸς τὴν ἀλύγιστον λογίαν γλῶσσαν τῶν Βυζαντηνῶν, κατὰ τὰς ἀξιώσεις μάλιστα ἃς αὕτη ἤγειρεν ἐπὶ Κομνηνῶν, ἐτόλμησεν ὁ Πρόδρομος νὰ ἀντιτάξῃ ἀστεῖά τινα ποιήματα εἰς γλῶσσαν δημώδη. Τοιουτοτρόπως καθιστῶσιν εἰς ἡμᾶς τὸν ἄνδρα ἐνδιαφέροντα ἐκεῖνα ἀκριβῶς τὰ ἰδιάζοντα εἰς αὐτὸν γνωρίσματα, κατὰ τὰ ὁποῖα διαφέρει ἀπὸ τῶν κοινῶν συγχρόνων λογίων. Ὡς ὀλίγοι τῶν Βυζαντηνῶν εἶνε ὁ Πρόδρομος τέλειον τῆς ἐποχῆς του ἀπεικόνισμα.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Προδρόμου εἶνε τόσον πολλά, ὥστε καὶ ἁπλῆ τῶν ἀκριβῶν αὐτῶν τίτλων ἀπαρίθμησις μετὰ τῆς οἰκείας βιβλιογραφίας θὰ ἐπλήρου πολλὰς σελίδας. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν θὰ ἱκανοποίει αὐστηροτέρας ἀπαιτήσεις, διότι διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀκριβῶν καὶ τελείων προκαταρκτικῶν ἐργασιῶν θὰ ἤμεθα ἠναγκασμένοι ἐν μέρει νὰ ἐπαναλάβωμεν παλαιότερα ἀμφιβόλου ἀξιοπιστίας πράγματα. Διὰ τοῦτο περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν σπουδαιοτάτων καὶ γνωστοτάτων συγγραμμάτων, τῶν δὲ λοιπῶν σημειοῦμεν τὴν βιβλιογραφίαν.

1. Τὸ ἐκτενέστατον τοῦ Προδρόμου σύγγραμμα εἶνε τὸ ἔμμετρον μυθιστόρημα Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἐκ 4614 τριμέτρων συγκειμένου καὶ εἰς ἐννέα βιβλία διηρημένου ποιήματος εἶνε ἡ ἑξῆς: Δοσικλῆς ὁ Ἀβυδηνὸς ἀπάγει τῇ βοηθείᾳ φίλων τὴν ὡραίαν Ροδάνθην, ἀλλ' ἐν Ρόδῳ περιπίπτει τὸ ζεῦγος εἰς χεῖρας πειρατῶν καὶ μετὰ πολλὰς περιπετείας χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων οἱ ἀγαπώμενοι, ἡ μὲν Ροδάνθη πωληθεῖσα ὡς δούλη εἰς Κύπρον, ὁ δὲ Δοσικλῆς ἵνα προσενεχθῇ ὡς θυσία εἰς τοὺς θεούς. Ἀλλ' ἀπαλλαγεὶς τοῦ κινδύνου τούτου ἀφικνεῖται εἰς Κύπρον, ὅπου συναντᾷ τὴν ἐρωμένην του. Μετ' οὐ πολὺ οἱ γονεῖς ἀμφοτέρων, διδαχθέντες ὑπὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, ἔρχονται εἰς Κύπρον, ὁπόθεν ἐπιστρέφουσι μετὰ τῶν τέκνων εἰς Ἄβυδον καὶ ἑορτάζουσι τοὺς γάμους αὐτῶν. Πρότυπον ἔσχεν ὁ Πρόδρομος τὰ αἰθιοπικὰ τοῦ Ἡλιοδώρου, ἐξ ὧν παρέλαβε πλὴν ἄλλων καὶ τὴν οἰκονομίαν τῶν τριῶν πρώτων βιβλίων, καθ' ἣν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀργότερα μόλις ἐκ διηγήσεως τοῦ Δοσικλέους μανθάνομεν τὰς προηγηθείσας τύχας τοῦ ἐρωτικοῦ ζεύγους. Ὅσα ἐνθυμίζουσι τοῦ Εὐσταθίου τὴν διήγησιν περὶ Ὑσμίνης καὶ Ὑσμινίου, πρέπει νὰ ἐξηγηθῶσι βεβαίως ἐκ τῆς χρήσεως κοινῶν πηγῶν. Ὅσα δὲ εἰς προηγούμενα ἔργα δὲν ἀπαντῶσιν, ἀνάγονται ἴσως εἰς δημώδη παράδοσιν ἀνατολικῶν παραμυθίων. Τὸ ὑπεράγαν διεξοδικὸν τῆς ἀφηγήσεως, τὸ μεστὸν ὄγκου καὶ βαρβαρικῆς ἀπειροκαλίας ἀλλὰ καὶ ὑπεροψίας λεκτικὸν δεικνύουσι τὴν πλήρη ἔλλειψιν τῶν πρὸς τοιοῦτον ἔργον προσόντων καὶ καθιστῶσι βασανιστικὴν τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ποιήματος, τὸ ὁποῖον μόνον διὰ τοῦ μεγέθους του ἐπιβάλλεται. Ἀλλὰ καὶ τοιοῦτον ὂν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλον τινὰ κατόπιν ὡς πρότυπον, εἰς τὸν Νικήταν Εὐγενιανόν, τοῦ ὁποίου σώζεται καὶ μονῳδία εἰς τὸν Πρόδρομον. Πρβ. § 318 σημ. 3.

Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ G. Gaulminus, ἐν Παρισίοις 1625 (ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστί). — Ὑπὸ R. Hercher ἐν τοῖς Scriptores erotici graeci, τόμ. 2 (ἐν Λειψίᾳ 1859) 287-434. — Πρβ. Ph. Le Bas, Bibliothèque de l'école des chartes, mai-juin 1841. — Hartung, Die byzantinische Novelle, ἐν Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Litteraturen 50 (1872) 4 ἑ. (ἄχρηστον). — J. Hilberg, Epistola critica ad J. Vahlen, ἐν Βιέννῃ 1877. — Περὶ τῆς γλώσσης: Tycho Mommsen, Beiträge zu der Lehre von den griechischen Präpositionen, ἐν Φραγφούρτῃ-Βερολίνῳ 1886-1895 σ. 333 ἑ. — Κύριον σύγγραμμα: E. Rhode, Der griechische Roman, ἐν Λειψίᾳ 1876 σ. 527-530.

2. Γαλεομυομαχία — κατὰ τὸν τίτλον ὃν ἔδωκεν ὁ ἐκδότης, διότι τὸ χειρόγραφον στερεῖται τοιούτου — ἢ Κατομυομαχία, ὡς ὀρθότερον ἐπέγραψεν ὁ Ἔρχερ, δραματικὴ παρῳδία ἐν 384 τριμέτροις, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκτίθεται ὁ γάτας καὶ μυὸς ἀγὼν κατὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἣν ἔχει καὶ ἡ Σχέδη μυὸς (ἴδε κατωτ. § 313, 16). Τὰ πρότυπα τοῦ ἀντιστοιχοῦντος τούτου πρὸς τὴν ὁμηρικὴν βατραχομυομαχίαν δραματικοῦ ποιήματος εἶνε ὁ βασιλεὺς τῶν μυῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κρεῖλλος καὶ ἡ σύζυγός του, ὁ μῦς Τυροκλέπτης, κῆρυξ καὶ ἄγγελος, ἔτι δὲ ὁ ἐκ θεραπαινῶν συγκείμενος χορός. Ἀγανακτῶν διὰ τὰς ἀτελευτήτους ἐπιβουλὰς τῆς γάτας ἀποφασίζει ὁ Κρεῖλλος νὰ ἐγείρῃ εἰς ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἀπεχθοῦς πολεμίου πάντας τοὺς μῦς· ἡ γάτα κατασπαράττει αὐτοὺς φρικωδῶς, ἀλλ' ἐν τέλει ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεὸς παρέρχεται ἡ ἐκ τῆς στέγης πεσοῦσα δοκός, ἥτις φονεύει τὴν γάταν καὶ οὕτω παρέχει τὴν νίκην εἰς τοὺς μῦς.

Πολυάριθμοι ἀρχαιότεραι ἐκδόσεις. Τελευταία Theodori Prodromi Catomyomachia ed. R. Hercher, ἐν Λειψίᾳ, Bibl. Teubneriana 1873.

3. Ἀπόδημος φιλία, διάλογος ἐν ἰαμβικοῖς τριμέτροις μεταξὺ Ξένου καὶ Φιλίας. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ποιήματος εἶνε ἡ ἑξῆς: Ἡ Φιλία ἀποπέμπεται ὑπὸ τοῦ ἀνδρός της Κόσμου, ἤτοι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὅστις νυμφεύεται κατὰ συμβουλὴν τῆς ὑπηρετρίας του Ἀνοίας τὴν ἑταίραν Ἔχθραν. Ἡ ὠφέλεια τῆς φιλίας καὶ τὰ μειονεκτήματα τῆς ἔχθρας ἐκτίθενται κατὰ σχολαστικώτερον τρόπον διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, οἷον τοῦ Ἐτεοκλέους καὶ Πολυνείκους, τοῦ Ὀρέστου καὶ Πυλάδου.

Συχνάκις ἐξεδόθη, τελευταῖον δὲ ὑπὸ Fr. Dübner ἐν Euripidis fragmenta ed. G. Wagner, ἐν Παρισίοις 1846 σ. 83-90. — Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 133, 1321 ἑ. — Πρβ Magnin ἐν Journal des Savants 1849 σ 469 ἑ — Ern. Passamonti, Dell' ἀπόδημος φιλία di Teodoro Prodromo, ἐν Rendiconti della R. Accademia dei Lincei, Klasse di scienze morali, storiche e filologiche, Serie quinta τόμ. 1 (1891) 361-370 (χαρακτηρίζει τὸ ποίημα ὡς μεταγενεστέραν ἀπόπειραν ἐκχριστιανισμοῦ ἐμπεδοκλείων ἰδεῶν). — Ἀρχαία γαλλικὴ μετάφρασις: Amitié bannie du monde: par Cyre Theodore, poëte grec et traduit en vers françois par Jean Figeon de Monteilimar en Dauphiné, à Tholose 1558.

4. Σάτυρα Κατὰ φιλοπόρνου γραὸς (ἐν 102 τριμέτροις).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὑπὸ τύπον πικρᾶς προσφωνήσεως ἀπαριθμεῖται πᾶν ὅ,τι ἀναίσχυντον ἐπιδεικνύει φιλόπορνος γραῦς. Χαρακτηριστικὴ τοῦ Προδρόμου εἶνε ἡ ἰδέα, ὅτι δύο μεγάλους κοπτῆρας ἀφῆκεν εἰς αὐτὴν ὁ χρόνος σοφῶς πάνυ, ἵνα μὴ ἐκλαμβάνηται ἡ γραῖα ὡς νεογέννητον παιδίον. Ἐν τέλει παρακαλεῖ ὁ ποιητὴς τοὺς ἐν Ἅιδου δικαστὰς νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Κερβέρου, ἂν καὶ αὐτοῦ τοῦ κυνὸς τοῦ Ταρτάρου οἱ ὀδόντες, λέγει, θὰ ἀπηύδων τοιαύτας παλαιὰς σάρκας κατασπαράσσοντες.

Ἐξεδόθη ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ ἐν τοῖς Prolusiones et opuscula academica scr. M. Birgerus Thorlacius, τόμ. 3 (Havniae 1815) 51 ἑ. - Ἀνετυπώθη παρὰ E. Miller, Manuelis Philae carmina 2 (1857) 306 ἑ. — Ἐν κώδικι τοῦ Μονάχου ἑλληνικῷ 281 φύλ. 163ᵛ - 165ᵛ κεῖται τὸ ποίημα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μανασσῆ.

5. Σάτυρα Κατὰ μακρογενείου γέροντος, στενῶς συγγενὴς πρὸς τὴν ἀνωτέρω κατά τε τὸν τόνον καὶ τὴν πρόθεσιν (ὡσαύτως ἐν τριμέτροις 102). Τὸ ποίημα δὲν εἶνε ἄνευ σατυρικοῦ πνεύματος, μολονότι ὁ ποιητὴς μετ' ἐπιμονῆς ἐπανέρχεται εἰς τὰ αὐτὰ καὶ ἡ μακρηγορία του εἶνε πολλή. Μετὰ τὸν μακρὸν φιλιππικόν του δίδει ὁ Πρόδρομος εἰς τὸν γέροντα τὴν συμβουλὴν νὰ κείρῃ τὸν βαθύν του πώγωνα, ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὴν συμμετρίαν τοῦ ἐξωτερικοῦ του.

Ἐξεδόθη ὑπὸ Fr. Boissonade, Anecdota graeca 4 (1832) 430-435.

6. Σχετλιασμοὶ ἐπὶ τῇ ἀτιμίᾳ τοῦ λόγου. Ὁ ποιητὴς ἐκφράζει τὸν πόνον του διὰ τὴν ἀτελῆ ἀναγνώρισιν τῆς ἀξίας του ὡς λογίου καὶ τέλος ἀποχαιρετίζει χαριεντιζόμενος πᾶσαν ἐπιστήμην: Ἔρρετ' ἐμοῦ βιότοιο ἀπόπροθεν, ἔρρετε βίβλοι.

Ἐξεδόθη ὑπὸ La Porte du Theil ἐν Notices et extraits 8 (1810) 2, 195. Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol gr. 133, 1419 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

7. Ἀστρολογικὸν ποίημα ἐν πολιτικοῖς δεκαπεντασυλλάβοις 593, προσφωνούμενον πρὸς τὴν Εἰρήνην τὴν σύζυγον τοῦ Σεβαστοκράτορος Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, τοῦ δευτέρου υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ, πρὸς τοῦ ὁποίου τὴν εὔσπλαγχνον καρδίαν ἡ Μοῦσα τοῦ Προδρόμου ἀποτείνεται καὶ δι' ἄλλων ἐν μέρει ἀνεκδότων ποιημάτων. Πραγματεύεται περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς σημασίας τῶν πλανητῶν καὶ εἶνε πρότυπον κομψευομένου λόγου, μεστοῦ ἀλλοκότων ἐπιθέτων.

Ἐξ ἀθωνιτικοῦ κώδικος καὶ βιενναίου χειρογράφου ἐξεδόθη ὑπὸ E. Miller ἐν Notices et extraits 23 (1872) 2, 1-39.

8. Εἰς εἰκονισμένον τὸν βίον, μικρὸν ποίημα εἰς ἀλληγορικὴν τοῦ βίου εἰκόνα. Ὁ βίος παρίσταται ὡς πτερωτὴ μορφὴ τροχοὺς καὶ πτέρυγας εἰς τοὺς πόδας ἔχουσα καὶ ζυγὸν εἰς τὴν χεῖρα· ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν παραδόξων τούτων συμβόλων, ἀμφίβολον φαίνεται κατὰ πόσον ὁ Πρόδρομος εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν πραγματικὴν εἰκόνα.

Ἐξεδόθη ὑπὸ La Porte du Theil ἐν Notices et extraits 8, 2, 191. Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 133, 1419.

9. Σπουδαιότεροι διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντηνῆς τέχνης εἶνε οἱ Στίχοι εἰς τοὺς δώδεκα μῆνας, ἐν οἷς κατά τι ἔθος κοινὸν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι καὶ σήμερον ἔτι γνωστὸν εἰς τὰ ἡμερολόγια τῶν χωρικῶν περιγράφονται ἀλληγορικαὶ εἰκόνες τῶν δώδεκα μηνῶν καὶ δίδονται παραγγέλματα διαιτητικὰ καὶ κανόνες περὶ κυνηγίου καὶ καιρικῶν μεταβολῶν καθ' ἕνα ἕκαστον μῆνα· συχνάκις δὲ οἱ στίχοι ἐξηγοῦντο καὶ δι' εἰκόνων. Ὁμοίαν περιγραφὴν συνύφανεν ὁ Εὐστάθιος ἐν τῷ μυθιστορήματι Ὑσμίνη καὶ Ὑσμινίᾳ (βιβλ. 4, 5 ἐ, σελ. 49 ἐ. ἐκδόσ. Hilberg), χρησιμεύσας οὕτως ὡς πρότυπον εἰς τὸν συγγραφέα τῆς ἱστορίας τοῦ Λυβίστρου καὶ τῆς Ροδάμνης ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν τὰς ἐπάλξεις τοῦ Ἀργυροκάστρου κοσμούντων ἀγαλμάτων τῶν δώδεκα μηνῶν (σελ. 882 ἐκδόσ. Wagner).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Ἐκδόσεις: Ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade ἐν Notices et extraits 11 (1827) 2, 181 ἑ, ἐξ αὐτοῦ δὲ ὁ Ideler, Physici et medici graeci minores 1 (1841) 418 ἑ. — Κριτικὴ ἔκδοσις ὑπὸ Bruno Keil ἐν τῇ πραγματείᾳ: Die Monatscyclen der byzantinishen Kunst in spätgriechischer Litteratur, ἐν Wiener Studien 11 (1889) 94-142, ἔνθα εὑρίσκονται καὶ πληροφορίαι περὶ τῶν χειρογράφων καὶ τῆς σχετικῆς βιβλιολογίας. — Κείμενον περιεχόμενον ἐν τῷ παρισιανῷ ἕλλην. κώδικι 2991 Α τοῦ ιε΄ αἰ. ἐξέδωκε, παραβαλὼν πρὸς τὰς διαφερούσας πως παραλλαγὰς τοῦ Λυβίστρου καὶ πρὸς τὸν ὑπὸ Keil χρησιμοποιηθέντα κώδικα βαρβερῖνον Ι 172 ὁ C Fr. Müller, Zu den Monatscyclen der byzantinischen Kunst in spätgriechischer Litteratur, ἐν Rheinisches Museum 50 (1895) 301-304 (ἐπειδὴ τὸ κείμενον δὲν κατέστη ἀναγνωστόν, ἀμφίβολον παραμένει καὶ τῆς ἀντιβολῆς τὸ ἀποτέλεσμα) — Δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν ἔτι οἱ κώδικες ἀθωνιτικὸς 3701 τοῦ ιε΄ αἰ. (ἀρ. 54), ἀθωνιτικὸς 3758 τοῦ ις΄ αἰ. (ἀρ. 35), ἀθωνιτ. 3808 τοῦ ις΄ (ἀρ. 134), ἀθωνιτ. 3891 τοῦ ιζ΄ (ἀρ. 1), οὐατικανὸς παλατῖνος 365 τοῦ ιδ΄ (νῦν αὖθις ἐν Heidelberg) ἐν φύλλῳ 139-143.

2. Βοηθήματα: Περὶ τῶν ἀπεικονίσεων τῶν δώδεκα μηνῶν: James Fowler, On medieval representations of the months and seasons, ἐν Archaeologia 44 (ἐν Λονδίνῳ 1873) 137-224· — Ch. Boutell, Symbols of the seasons and months represented in early art, ἐν Art Journal 1877 σ. 113 ἑ, 177 ἑ. 237 ἑ. — Εἰδικῶς ἀναφέρεται εἰς βυζαντηνὰς ἀπεικονίσεις ὁ J. Strzygowski, ἐν Repertorium für Kunstwissenschaft 11 (1888) 23-46 καὶ 13 (1890) 241-263 (ἐν τῷ δευτέρῳ ἄρθρῳ περιγράφει ὁ Strg. τραπεζούντιον χειρόγραφον τοῦ ἔτους 1346 ἀποκείμενον ἐν Βατοπεδίῳ τοῦ Ἄθω καὶ παριέχον τὰς εἰκόνας τῶν δώδεκα μηνῶν). Πλήρης ἱστορικὴ ἔρευνα περὶ τῶν ἀπεικονίσεων τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου καὶ τῶν μηνῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ μεσαιωνικῇ τέχνῃ ἢ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι μετ᾽ ἐκτενεστέρας βιβλιολογίας καὶ προσθηκῶν εἰς τὴν πρώτην τοῦ Strz. πραγματείαν (ἔκ τινος οὐατικανοῦ χειρογράφου τοῦ ἔτους 814) καί τινων ἀπεικονίσεων ἐγένετο ὑπὸ Alois Riegl, ἐν Mittheilungen des Instituts für österreich. Geschichts-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

forschung 10 (1889) 1-74. — Πρὸς ἐξήγησιν τῶν κατὰ μῆνα ἕκαστον κανόνων πρβ. Aug. Mommsen, Griechische Jahreszeiten, ἐν Schleswig 1873-1877 σ. 1-95 (κανόνες χωρικῶν ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι, διατεταγμένοι κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ παλαιοῦ ἡμερολογίου).

3. Ἔκφρασις μηνῶν ὑπὸ ζωγράφου καταγεγραμμένων συμβολικῶς, ἀναγομένη εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν περιγραφὴν ἐν τῷ μυθιστορήματι τοῦ Εὐσταθίου, κεῖται ἐν τῷ μικτῷ ἑλλην. κώδικι 2773 τοῦ ιδ΄ αἰ. τῆς ἐν Δαρμστάτῃ βιβλιοθήκης· ἀλλὰ διαφέρει τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῶν λοιπῶν περιγραφῶν τῶν εἰκόνων τῶν μηνῶν κατὰ τοῦτο ὅτι, κατὰ τὸ φιλάρχαιον ἔθος, ὅπερ ἴσχυσεν ἀπὸ τοῦ ιδ΄ αἰῶνος (ἴδε § 126 σημ. 3), ἀντικατεστάθησαν τὰ ὀνόματα τῶν λατινικῶν χριστιανικῶν μηνῶν διὰ τῶν ἀττικῶν. Τὸ κείμενον τοῦτο ἐξέδ. μετὰ καλῶν σχολίων ὁ Ludwig Voltz, Bemerkungen zu byzantinishen Monatslisten, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 547-558. —Ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν ἀξίων λόγου μικτῶν χειρογράφων, ἐν οἷς τὸ κείμενον τοῦτο περιέχεται, παρέχουσιν ὁ L. Voltz καὶ W. Croenert, Der codex 2773 miscellaneus graecus der Grossherz. Hofbibliothek zu Darmstadt, ἐν Centralblatt für Bibliothekwesen 14 (1897).

4. Πρότυπα τῶν ἀλληγορικῶν ἐξηγήσεων καὶ περιγραφῶν τῶν εἰκόνων τῶν μηνῶν εἶνε ἀρχαιότερα ἐπιγράμματα, ἐν οἷς συντόμως ἀπαριθμοῦνται αἱ ἰδιότητες τῶν μηνῶν. Τοιαῦτα εἶνε *1* Τὰ δώδεκα ἡρωϊκὰ δίστιχα εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς μῆνας ἐν τῇ παλατιανῇ ἀνθολογίᾳ IX 384 (ἐκδόσ. Didot). Τὰ δίστιχα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ὁ E. Legrand, ἀγνοῶν τὴν πηγήν των, ἐδημοσίευσεν ἐν Bibliographie hellen. 1 (1885) 319 ἑ. ἐκ τινος ὡρολογίου τοῦ ἔτους 1563, εὑρίσκονται ἐν διαφόροις χειρογράφοις κατὰ τὴν παρὰ Βυζαντηνοῖς διάταξιν τοῦ ἀπὸ Σεπτεμβρίου ἀρχομένου μηνολογίου π. χ. ἐν τοῖς κώδιξιν ἀθωνιτικῷ 3891 ἀρ. 17 (ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Λάμπρου σελ. 418 ἀποδίδεται οὐχὶ ὀρθῶς εἰς τὸν Πρόδρομον) καὶ οὐατικανῷ 573 ἐν φύλλῳ 45ν - 46. — *2.* Οἱ ἐννέα ἑξάμετροι εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς μῆνας, οἵτινες ἐν μέρει μὲν ἀνωνύμως, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα Λέοντος τοῦ σοφοῦ παρεδόθησαν. Ἀνωνύμως ἐν τῇ παλατιανῇ ἀνθολογίᾳ IX 580,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπὸ δὲ τὸ ὄνομα Λέοντος τοῦ σοφοῦ παρὰ Migne, Patrol. gr. 107, 664 ἑ. 3. Δώδεκα ἑξάμετροι εἰς τοὺς αἰγυπτιακοὺς μῆνας ἐν τῇ παλατιανῇ ἀνθολογίᾳ IX 383 καὶ χωριστὰ δὲ π. χ. ἐν τοῖς κώδιξιν βοδληιανῷ βαροκκιανῷ 68 φύλλῳ 84 καὶ μαρκιανῷ XI 15 φύλλῳ 92ν. — Περὶ χειρογράφων, ἐν οἷς οἱ εἰς τοὺς μῆνας στίχοι ἀποδίδονται εἰς Χριστοφόρον τὸν Μυτιληναῖον καὶ εἰς τὸν Νικόλαον Καλλικλέα, πρβ. § 307 σημ. 6 καὶ § 310 σημ. 3.

10. Μεταξὺ τῶν μικροτέρων ποιήσεων τὸν μέγιστον χῶρον καταλαμβάνουσι τὰ πολυάριθμα προσωπικὰ ποιήματα πρὸς αὐτοκράτορας καὶ αὐτοκρατείρας, βασιλόπαιδας καὶ βασιλοκόρας, πολιτικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς λειτουργούς, ἐν γένει πρὸς πάντας, οἵτινες ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀνακουφίσωσι τὸν ἐν στερήσεσι πάντοτε εὑρισκόμενον ποιητήν. Τούτου τοῦ ἥκιστα εὐαρέστου εἴδους τῆς λογοτεχνίας κατέστη ὁ Πρόδρομος ὁ τυπικὸς ἀντιπρόσωπος καὶ συλλογαὶ τοιούτων ἀηδῶν πραγμάτων ἐχρησιμοποιοῦντο βεβαίως εἰς ὁμοίας περιστάσεις ὡς πρόχειρα ἐπιστολάρια· οὕτως ἐξηγεῖται ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν χειρογράφων, ὅπερ βεβαίως θὰ ἦτο ἀτύχημα, ἐὰν δὲν εἶχον ἱκανὰ τῶν ἀνουσίων τούτων προϊόντων μικράν τινα ἱστορικὴν σημασίαν. Πρῶτα εἰς τὴν σειρὰν ἔρχονται ποιήματα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην ὑπαγορευθέντα ἐκ διαφόρων ἀφορμῶν, οἷον ἐκ τῶν κατὰ Περσῶν θριάμβων του, ἐκ τῆς ἁλώσεως τῆς Κασταμῶνος, ἐκ τῆς πέμπτης κατὰ Περσῶν ἐκστρατείας κτλ. Εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον ἀφιέρωσε καὶ ἰαμβικὸν ἐπιτάφιον. Ἔπειτα ἔρχονται ποιήματα εἰς τοὺς γάμους καὶ εἰς τὸν θάνατον τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης, τῆς συζύγου Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, εἰς τὸν θάνατον τοῦ σεβαστοκράτορος Ἀνδρονίκου, υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ, εἰς τοὺς γάμους τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ σεβαστοκράτορος Ἀνδρονίκου μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς οἰκογενείας Ταρωνίτου, εἰς τοὺς γάμους τοῦ βασιλόπαιδος Ἀλεξίου, πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην Δούκαιναν, πρὸς τὸν γραμματικὸν Θεόδωρον Στυπιώτην, πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον Ἀλέξιον Ἀριστηνὸν (ἴδε ἀνωτέρω

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σελ. 701), ἱκετευτικὰ γράμματα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ, ποιήματα εἰς γέφυραν κτισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ἐν Ἀβύδῳ κ. ἄ. Ἰδιαιτέρως κινοῦσι τὸ ἐνδιαφέρον τὰ ποιήματα τὰ εἰς τοὺς γάμους τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ μετὰ τῆς γυναικαδέλφης τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος Κορράδου τοῦ Γ' Βέρθας Σούλτζβαχ (τὸ 1146) καὶ εἰς τοὺς γάμους τῆς ἀνεψιᾶς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως Κορράδου. Μεταξὺ δὲ τόσων ἐγκωμιαστικῶν καὶ κολακευτικῶν ἔργων εὑρίσκεται ἓν τοὐλάχιστον ἀντιλογικῆς φύσεως, ἀποτεινόμενον πρὸς ἄνδρα, ὅστις διέβαλε τὸν ποιητὴν ὡς αἱρετικόν: Εἰς τὸν Βαρέα τὸν καταφλυαρήσαντα αὐτοῦ τὸ τοῦ αἱρετικοῦ ὄνομα. Τέλος ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ποίημα πεντήκοντα ἑξαμέτρων, δι' οὗ ὁ Πρόδρομος ἀπειλεῖ ὅτι θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καταφεύγων εἰς τὸν πάτρωνά του ἀρχιεπίσκοπον Τραπεζοῦντος.

Περὶ χειρογράφων καὶ ἐκδόσεων τῶν μὴ διακριβωθέντων ἔτι τούτων ποιημάτων ἴδε τὴν ἐν τέλει βιβλιολογίαν ἰδίως La Porte du Theil, A. Mai, E. Miller, Migne καὶ C. Neumann σ. 44 ἑ. — Στίχοι ἰαμβικοὶ μονῳδικοὶ ἐκ προσώπου τῆς σεβαστοκρατορίσσης ἐπὶ τῷ ταύτης ὁμόζυγι (εἰς τὸν θάνατον τοῦ σεβαστοκράτορος Ἀνδρονίκου) ἐκδοθ. ὑπὸ Fr. Boissonade, Anecdota nova (1844) 371-388. — Ποίημα εἰς μονομαχίαν τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ πρός τινα Σέρβον ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ κώδικος Nan. poet. 281 ὁ G. M. Thomas, Ueber Ptochoprodromos, Eine Miscelle zur griechischen Litteratur des XII. Jahrhunderts ἐν Gelehrte Anzeigen der K. bayer. Acad. der Wissensch. 36 (1853) 535-544 (μετὰ μικρᾶς εἰσαγωγῆς περὶ τοῦ Προδρόμου, ἥτις οὐδὲν νέον περιέχει). — Epitalamio di Teodoro Prodromo per le nozze di Teodora Comnena e Giovanni Contostefano ed C. Castellani, ἐν Βενετίᾳ 1888 (μετὰ μεταφρ. ἐμμέτρου ἰταλικῆς). — Epitalamio di Teodoro Prodromo per le nozze di Giovanni Comneno E.. Taronita ed C. Castellani, ἐν Βενετίᾳ, 1890 (βελτιωμένη ἔκδοσις τοῦ ἤδη ὑπὸ E. Miller, Recueil des historiens grecs des croisades II 288 ἑ. ἐκδοθέντος ποιήματος, μετὰ μεταφρ. ἰταλικῆς).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

— Περὶ τῶν ἐνταῦθα ἀναγομένων δημωδῶν ποιημάτων ἴδε τὸ παράρτημα.

11. Θρησκευτικὰ ποιήματα καὶ ἐπιγράμματα. Ἀναφέρομεν τὰ ἑξῆς: Ὕμνους πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὰ Θεοφάνεια, ποιήματα εἰς τοὺς ἁγίους παντὸς τοῦ ἔτους, εἰς τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, εἰς τὴν σταύρωσιν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, εἰς τὰς δώδεκα δεσποτικὰς ἑορτάς, εἰς τὸ ἑξαήμερον, καὶ ἰαμβικὸν ποίημα μετ' ἀκροστιχίδος ἀλφαβητικῆς εἰς τὰς ἰδιότητας τοῦ Θεοῦ, εἶδος ὀρθοδόξου ὁμολογίας (Boissonade, Anecdota graeca 4,440 ἑ.=Migne, Patrol. gr. 133, 1221) καὶ τοὺς Σχετλιαστικοὺς εἰς τὴν πρόνοιαν, ὅπερ ἀπαριθμεῖ παραδείγματα δυσκληρημάτων, καταλῆγον εἰς ὑποταγὴν εἰς τὰς ἀνεξερευνήτους τοῦ Θεοῦ βουλάς. Καὶ τῶν ἐπιγραμμάτων τὰ πλεῖστα εἶνε ἐκκλησιαστικῆς ὑποθέσεως, τετράστιχα περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς Γενέσεως, τῶν βιβλίων τῶν Βασιλειῶν, τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων κτλ. Ὀλίγα μόνον πραγματεύονται θύραθεν ἀντικείμενα, ἤτοι δεκαὲξ ποιήματα διαφόρου μεγέθους περί τινος Μαχάονος, νυμφευθέντος ἐν πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ νεαρὰν κόρην· ἡ σκαιότης καὶ ἀχρειολογία, ἥτις ὑπερβολικὴ φαίνεται ἐνταῦθα καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Προδρόμου προερχομένη, ἐνθυμίζει τὸ ἐν § 344 δημῶδες ποίημα περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος. Εὐαρεστότερα εἶνε ἄλλα μικρότερα ποιημάτια, οἷον ἐπίγραμμα εἰς σφραγιδόλιθον εἰκονίζον ἐρωμένων ζεῦγος, εἴς τι ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἐκβρασθέν, τὰς χεῖρας ἀποκεκομμένον πτῶμα, εἰς τὸν μοναχὸν Ἰωαννίκιον. Ἔτι ἔμμετρα αἰνίγματα καὶ ἐπιτύμβια εἰς φιλάργυρον μοναχὸν καὶ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Καμύτσην, σύζυγον τῆς Μαρίας Κομνηνῆς, τοῦτο ὑπὸ τὸν ἀρχαῖον τύπον τοῦ διαλόγου μεταξὺ τοῦ τάφου καὶ ἑνὸς φίλου (Τί τοὺς τύπους ἔστηκας ἱστορῶν ξένε κ.τ.ἑ.)

1. Τὰ ἐπιγράμματα ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον ἐν τῷ τομιδίῳ: Cyri Theodori Prodromi epigrammata ut uetustissima ita

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

piissima etc., ἐν Βασιλείᾳ 1536. Πρβ. Notices et extraits 8, 2, 183 ἑ. — Ἀνετυπώθη ὁμοῦ μὲ τὰ θρησκευτικὰ ποιήματα τοῦ Migne, Patrol. gr. 133, 1101 ἑ. — Τὰ δεκαὲξ κατὰ Μαχάονος ἐπιγράμματα ἐξέδ. ὁ E. Miller ἐν Annuaire de l'association 17 (1883) 58 ἑ.

2. Ἀνέκδοτον ὡς φαίνεται εἶνε τὸ ἑξῆς τοῦ Προδρόμου ποίημα, ὅπερ εὗρον ἐν κώδικι παρισιανῷ 3058 ἐν φύλλῳ 38, πεποιημένον κατὰ τὰ εἰρημένα ἀνωτ. σ. 255 ἀρ. 16. Τίτλος καὶ ἀρχή: Τοῦ Πτωχοπροδρόμου τεχνοποιΐα μηχανικὴ καὶ ἀντηχητικὴ πρὸς τὸ ἐπιστρέψαι Νάββατον εἰς θεοσέβειαν.

Στοᾶς ὁρῶ τὸ μῆκος, ὡς μέγα, μέγα
ψυχρὸν ὕδωρ ἥδιστον ἐμφέρει, φέρει
καὶ γὰρ τὸ ῥεῖθρον ἄφωνον ῥέει. ῥέει

Περισσότερον παρὰ εἰς τὰς ποιήσεις του ἐπιτυγχάνει ὁ Πρόδρομος εἰς τὰ πεζά. Τοιαῦτα εἶνε οἱ κατὰ μίμησιν τοῦ Λουκιανοῦ διάλογοί του, ἔτι δὲ ῥητορικαὶ συνθέσεις, φιλοσοφικά, γραμματικὰ καὶ θεολογικὰ πονημάτια, λόγοι καὶ ἐπιστολαί:

12. Ἀμάραντος ἢ γέροντος ἔρωτες, διάλογος μεταξὺ ὀπαδῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν σχολῶν ἤτοι ἀρχαίου ἰατροῦ, γραμματικοῦ, κωμῳδοποιοῦ καί τινος Ἀριστοβούλου. Τὸ θέμα εἶνε τὸ αὐτὸ παλαιὸν πάντοτε καὶ νέον τῆς πτωχῆς κόρης, ἥτις ἀναγκάζεται εἰς γάμον μετὰ γέροντος.

Κατ' ἀρχαιότερα ἔντυπα ἐξέδ. τὸ κείμενον μετὰ νέαν ἀντιβολὴν τῶν χειρογράφων ὁ La Porte du Theil, ἐν Notices et extraits 8, 2, 105-127. — Πρβ Fr. Hanssen ἐν Philologus συμπληρωτ. τόμ. 5 (1889) 209.

13. Βίων πρᾶσις ποιητικῶν καὶ πολιτικῶν. Διάφοροι ἐπισημότητες, οἷον ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ Ἱπποκράτης κτλ. δημοπρατοῦνται ὑπὸ τοῦ Διός, παρόντος τοῦ Ἑρμοῦ· τοιουτοτρόπως συνάπτεται διάλογος μεταξὺ Διὸς καὶ Ἑρμοῦ ἐξ ἑνός, τῶν ἀγοραστῶν ἐξ ἑτέρου, τοῦ ὁποίου μετέχουσι καὶ οἱ πωλού-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μενοι. Ὁ διάλογος οὗτος, ὅστις εἶνε μίμησις τοῦ λουκιανείου Βίων πρᾶσις, χρησιμοποιηθέντος καὶ τοῦ Διὸς τραγῳδοῦ, ἀποδεικνύει ὅπως καὶ ὁ Ἀμάραντος καὶ οἱ προγενέστεροι ἢ ὑστερώτεροι διάλογοι Φιλόπατρις, Τιμαρίων, Μάζαρις μετὰ πόσου ζήλου ἐμελετᾶτο ὑπὸ τῶν Βυζαντηνῶν ὁ Λουκιανός.

Ἐξέδ. ὁ La Porte du Theil ἐν Notices et extraits 8, 2, 129-150.

14. Εἰς τὸν Καίσαρα ἢ ὑπὲρ πρασίνου (ἔν τισι χειρογράφοις ἐσφαλμένως πρασίνων), ἤτοι ἀπολογία τοῦ πρασίνου χρώματος πρὸς τὸν καίσαρα (Νικηφόρον Βρυέννιον). Εἶνε ἐπιτηδευτὸν σοφιστικὸν ἔργον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ἐρυθρὸν καὶ πράσινον χρῶμα εἶνε εὐγενέστερον καὶ ἀξιοπρεπέστερον τοῦ λευκοῦ καὶ γαλανοῦ. Περίεργον εἶνε ὅτι λείπει πᾶς ὑπαινιγμὸς εἰς τὰ χρώματα τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρομίου καὶ εἰς τὰ παρὰ τοῖς παλαιοτέροις τῶν Βυζαντηνῶν συγγραφέων περὶ τούτου φερόμενα, οἷον τῷ Ἰωάννῃ Λυδῷ περὶ μηνῶν ἐκδόσεως Βόννης 43, 9 ἑ., 65, 18 ἑ. καὶ Μαλάλᾳ ἐκδόσεως Βόννης 175, 16 ἑ.

1. Ἐκδόσεις: Ἔκδοσις ἀρχικὴ Jo. Iriarte, Regiae bibl. Matritensis codices gr. mss σ. 429-431 (ὑπὸ τὸν τίτλον, ὅστις προέρχεται παρὰ τοῦ Κωνστ. Λασκάρεως: Γεμίνου οἶμαι πρὸς τὸν Καίσαρα ἢ ὑπὲρ πρασίνων). — Ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἐκδόσ. ταύτης ἐξέδ. ἔτι ἅπαξ αὐτὸ ἐκ τοῦ κώδικος βαροκκιανοῦ 167 καὶ 187 ὁ J. A. Cramer, Anecdota Oxoniensia 3 (1836) 216-221.

2. Βοηθήματα: Migne, Patrol. gr. 133, 1007 ἑ., 1016 A, 1047 ἑ., 1091 ἑ. — P. Tannery ἐν Annuaire de l'association 21 (1887) 107 (ἄνευ ἀποχρώντων λόγων ἀθετεῖ αὐτό). — M Treu, Michael Italikos, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 1 ἑ.

15. Ἀμαθὴς ἢ παρὰ ἑαυτῷ γραμματικός. Σαρκαστικὴ ἐπιστολὴ πρός τινα ἀναξίως αὐτοκαλούμενον γραμματικόν. Ὁ σφετεριστὴς οὗτος μανθάνει δι' ὑπεροπτικοῦ καὶ σκαιοῦ τρόπου παρὰ τοῦ Προδρόμου, ὅτι οὔτε τὴν γραμματικὴν καταλαμβάνει

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οὔτε τοὺς συγγραφεῖς, ἀφοῦ ἐδίδαξεν ὅτι τὸ ὄνομα Ξενοφῶν εἶνε σύνθετον ἐκ τοῦ ξένος καὶ φονεύω καὶ ὅτι σημαίνει τὸν ἐν τῇ ξένῃ φονευθέντα, ἣν ἐτυμολογίαν ὁ Πρόδρομος ἐννοεῖται ἀποκρούει οὐχὶ διὰ φωνητικοὺς λόγους, ἀλλ' ὡς παράλογον. Τοῦ ἀμαθοῦς ἡ πρὸς τὸν Ὅμηρον κλίσις ἀποκρούεται διὰ τῆς πρὸς τοὺς ποιητὰς δυσμενείας τοῦ Πλάτωνος. Τέλος δίδει ὁ Πρόδρομος εἰς τὸν Ψευδολόγον, ὅστις ὀνειρεύεται σχολὴν πλήρη σπουδαστῶν καὶ περίβλεπτον ἕδραν, τὴν πικρὰν συμβουλήν, νὰ λάβῃ τὴν πλάκα εἰς χεῖρας καὶ νὰ διδαχθῇ τὸ ἀλφάβητον. Ὁ φιλιππικὸς οὗτος ἔχει ὀλίγον ἅλας, τὸ δὲ ἐνδιαφέρον του ἔγκειται ἐν τούτῳ μόνον, ὅτι πιθανώτατα δὲν εἶνε πλαστός, ἀλλ' ἀπευθύνεται πρὸς ἀληθινὸν ἀντίπαλον, διαφωτίζει ἐπομένως κατά τι τὴν κατάστασιν τῶν τότε σχολείων.

1. Ἐξέδ. ὁ J. A. Cramer, Anecdota Oxoniensia 3 (1836) 222-227. — Πρβ. Migne, Patrol. gr. 133, 1007 ἑ, 1016 A, 1053, 1091 ἑ. καὶ M. Treu ἐν Βυζαντ. Δελτίῳ 4 (1895) 2.

2. Ἀνέκδοτα εἶνε τὰ συγγενῆ πρὸς τοῦτο: Φιλοπλάτων ἢ σκυτοδέψης, ὁμοίως ἀποτεινόμενον κατά τινος οἰηματίου, νομίζοντος ὅτι γνωρίζει τὸν Πλάτωνα· Δήμιος ἢ ἰατρός, ἀστεία σάτυρα πρός τινα ἀσκληπιάδην, ὅστις συνεβούλευσε τὸν ποιητὴν νὰ ἐξαιρέσῃ ὀδόντα πρὸς θεραπείαν τοῦ κεφαλοπόνου· ἵνα συμπληρώσῃ τὸ κακόν, ἐξῆρεσεν ὁ ὀδοντοϊατρὸς πολλοὺς ὀδόντας ἀντὶ ἑνός, χωρὶς νὰ θεραπεύσῃ καὶ τὸν κεφαλόπονον.

16. Σχέδη μυός, ῥητόρευμα κατάμεστον ἀντιθέσεων καὶ ἄλλων κομψευμάτων τοῦ λόγου περὶ θέματος πλαστοῦ, οἷα συνειθίζοντο ἀπὸ τῶν παλαιῶν σοφιστικῶν χρόνων μέχρι τῶν ὑστέρων χρόνων τοῦ μέσου αἰῶνος. Μῦς εἰσδύει εἰς ἑστιατόριον καὶ ἀπολαμβάνων τὰ ἐν αὐτῷ λείψανα τοῦ συμποσίου ἐντείνει ἐνθουσιώδεις μονολόγους, ἕως οὗ πίπτει θῦμα τῆς ἐνεδρευούσης γάτας. Αὕτη τὸν ἐρωτᾷ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν πατρίδα· μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν νὰ ἐκφύγῃ διὰ δόλου, ἀποκρίνεται ὁ μῦς ὅτι αὐτὸς μὲν καλεῖται Ἐλαιοπότης, ὁ δὲ πατήρ του Λαρδοφάγος καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡ μήτηρ Παστόλειχος. Ἡ γάτα ἔτι ἐρωτᾷ ἂν παρ' αὐτοῖς ὑπάρχουσι μοναχοὶ μετὰ δακρύων προσευχόμενοι καὶ ἂν καὶ αὐτὸς εἶνε εἷς τούτων, ποῦ εἶνε δὲ τὸ ῥάσον καὶ ποῦ τὰ σανδάλιά του; Ὁ μῦς λέγει ὅτι εἶνε ὁ ἡγούμενος μεταξὺ τῶν μοναχῶν καὶ εὐστόχως παρακαλεῖ διὰ τῶν λόγων τοῦ ψαλμῳδοῦ Μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με κτλ. Ἡ γάτα τὸν ἀντικρούει διὰ τῆς Γραφῆς ὁμοίως, καὶ ἡ θλιβερὰ σκηνὴ τελειώνει διὰ τῆς προώρου ἐνταφιάσεως τοῦ ποντικοηγουμένου εἰς τὸν φάρυγγα τῆς σκληρᾶς ἐχθρᾶς. Τὸ ποιημάτιον τοῦτο, παράδειγμα τῆς οὐχὶ σπανίας παρὰ Βυζαντηνοῖς παρῳδίας τῶν ἱερῶν Γραφῶν, δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν Κατομυομαχίαν τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ καὶ πρὸς τὰς ὑστερωτέρας δημώδεις ζώων ἱστορίας, τῆς προγενεστέρας ἀρχῆς τῶν ὁποίων ἴσως ἕνα σταθμὸν ἀποτελεῖ τοῦτο. Πρβ. §§ 385-390.

1. Ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade, Anecdota graeca 1 (1829) 429-435.

17. Δύο σχεδιάσματα πραγματεύονται τὸ αἰώνιον τοῦ Προδρόμου θέμα περὶ πενίας: Ἀνατροπὴ τοῦ Σοφίην πενίη ἔλαχεν, ἀνασκευὴ δηλονότι τοῦ (εἰς τὸν Εὐριπίδην ἀποδιδομένου) ἀποφθέγματος, καί: Πρὸς τοὺς διὰ πενίαν βλασφημοῦντας τὴν πρόνοιαν.

Ἐξέδ. ὁ Migne, Patrol. gr. 133, 1313 καὶ 1291 ἑ.

18. Φιλοσοφία, θεολογία, γραμματική. Κατὰ Πορφυρίου διάλογος: Ἀπορίαι ἀπὸ τῶν πέντε φωνῶν· Ξενέδημος ἢ φωναί, ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κατηγοριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους· ἄλλη πραγματεία περὶ τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ, περὶ τοῦ πολλοῦ καὶ ὀλίγου· ἄλλη, παράφρασις εἰς τὸ δεύτερον τῶν ἀναλυτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἴδε Notices et extraits 8, 2, 215 ἑ. Εἰς τὴν θεολογίαν ἀναφέρονται πολλὰ πεζά· πλὴν τῶν ἐν Α' τόμου σελ. 166 ἑ. καὶ 409 μνημονευθέντων εὑρίσκομεν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκτενῆ ὑπομνήματα εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ποιήματα τοῦ Κοσμᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ (ἴδε § 277). Ἐκ τῶν γραμματικῶν ἔργων τῶν εἰς τὸν Πρόδρομον ἀποδιδομένων, βεβαιότερόν πως φαίνεται εἰς αὐτὸν ἀνῆκον τὸ περὶ τῶν πτώσεων τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν καταλήξεων τῶν ῥημάτων, ὅπερ ἐξεδόθη ὁμοῦ μὲ τὸν Θεοδόσιον Ἀλεξανδρέα, ἂν καὶ δὲν ἀνήκει εἰς αὐτόν, οὐδὲ εἰς αὐτὸν κἂν ἀνάγεται, ἀλλὰ πιθανῶς εἰς ἔργον ὅμοιον πρὸς τὰ γουελφερβυτανὰ Ἐρωτήματα (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 347).

1. Τὸν διάλογον Ξενέδημον ἐξέδ. ὁ J. A. Cramer, Anecd. Oxon. 3 (1836) 204-215. Πρβ. M. Treu ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 1. — Τὸ περὶ μεγάλου καὶ μικροῦ κτλ. ἐξέδ. ὁ P. Tannery ἐν Annuaire de l'assoc. 21 (1887) 104-119 (μετ'εἰσαγωγῆς περὶ τῶν χειρογράφων κτλ.).

2. Ἡ διὰ πολλῶν χειρογράφων διασωθεῖσα καὶ προφανῶς ἄλλοτε λίαν διαδεδομένη πραγματεία περὶ τῶν πτώσεων τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν καταλήξεων τῶν ῥημάτων (ὁ τίτλος της εἶνε διάφορος π. χ. ἐν κώδικι μαρκιανῷ 491: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῶν ἐρωτημάτων συντεθέντων παρὰ τοῦ σοφωτάτου Προδρόμου κυροῦ Θεοδώρου, ἐν κώδικι βιενναίῳ φιλολογ. ἑλλ. 105 (Nessel) φύλλῳ 129: Τοῦ λογιωτάτου κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου μέθοδος, ἐν κώδικι παρισιανῷ ἑλλην. 2561 φύλλῳ 1: τοῦ ἁγιωτάτου (οὕτως, ἀντὶ λογιωτάτου) κυροῦ Θεοδώρου τοῦ ἐπίκλην Προδρόμου σύντομος ἐξήγησις εἰς τὰ ἐρωτήματα τῇ Σεβαστοκρατορίσσῃ· Ἀρχή: Καθάπερ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, φιλολογωτάτη μοι βασιλίδων, ἀπὸ διαφόρων μερῶν καὶ μελῶν συναρμολογεῖται) ἐξεδόθη ὑπὸ K. Goettling, Theodosii Alexandrini grammatica, ἐν Λειψίᾳ 1822 σ. 80-197. Πρβ. I. Bekker, Anecdota gr. σ. 1137 σημ., τοῦ Uhlig τὴν ἔκδοσιν τοῦ Διονυσίου Θρακὸς (ἐν Λειψίᾳ 1884) σ. XXXVII, A. Hilgard, grammat. gr. IV 2 σ. CXXVII ἑ., ὅστις τὴν πραγματείαν ὅσον εἶχεν ἀνάγκην ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Θεοδοσίου.

3. Δείγματα λεξικοῦ περὶ πνευμάτων καὶ ὀρθογραφίας συντεταγμένου ἐν μέρει ἐν πολιτικοῖς στίχοις, ἡ πατρότης τοῦ ὁποίου ἀμφι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σβητεῖται μεταξὺ Προδρόμου καὶ Γεωργίου Ζιγαβηνοῦ (ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου π. χ. ἐν τοῖς κώδιξιν ἀθωνιτικῷ 3315 καὶ βιεννα ίῳ φιλολογ. ἑλλην. 166 (Nessel) φύλλῳ 48ν - 63, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ζιγαβηνοῦ μὲ τὴν σημείωσιν: τινὲς λέγουσιν ὅτι τοῦ πτωχοπροδρόμου κυροῦ Θεοδώρου ὑπάρχουσιν κτέ, ἐν τοῖς κώδιξιν ἀθηναϊκῷ 1080, ἀθωνιτικῷ 3225 καὶ ἄλλοις), ἐξέδωκεν ὁ E. Miller ἐν Annuaire de l'association 8 (1874) 222-248 καὶ 10 (1876) 121-136, συνάμα καὶ κανόνας Περὶ ἀντιστοίχων ὑπὸ τύπον ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος. Ἀκριβέστερα παρὰ Eggenolff, Die orthoepischen Stücke der byzantinischen Litteratur, ἐν Mannheim 1887 σ. 22. Ἡ περιγραφὴ τοῶ κώδικος ἀθωνιτ. 3225 τοῦ ις' αἰ. παρὰ Σπυρ. Λάμπρῳ, Catalogue of the greek mss on Mount Athos 1 (1895) 287 ἑ.—Ἐπὶ κενῆς ὑποθέσεως στηρίζεται ἡ εἰς τὸν Πρόδρομον ἀπονομὴ δύο ῥητορικῶν πραγματειῶν: Περὶ διαφορᾶς στάσεως καὶ: Προβλήματα ῥητορικὰ εἰς στάσεις· ἴδε Rhetores Graeci ed. Chr. Walz 8 (1835) 386-413.

19. Λόγοι, μονῳδίαι, ἐπιστολαί. Τὰ πρόσωπα, πρὸς ἃ ὁ ποιητὴς ἀποτείνει τὰ πεζὰ ταῦτα, εἶνε ἐν μέρει αὐτὰ ταῦτα, πρὸς ἃ ἀπέτεινε καὶ ἐν στίχοις λόγους εὐχαριστίας ἢ ἐγκωμιαστικούς, παρακλητικοὺς ἢ ἀφοσιώσεως. Τὰ πλεῖστα ἀφιερώνει εἰς τὸν μνημονευθέντα ὀρφανοτρόφον Ἀλέξιον Ἀριστηνόν. Ὅτε τὸ δεύτερον ἀνέλαβε τὸ ἀξίωμα τῆς διοικήσεως ὀρφανοτροφείου, συνεχάρη αὐτὸν ὁ Πρόδρομος ὄχι μόνον δι' ἰαμβικοῦ ποιήματος, ἀλλὰ καὶ διὰ πεζῆς προσφωνήσεως· ἔτι δὲ ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὸν ἐνθουσιώδη εὐχαριστήριον λόγον καὶ ἐνεκωμίασε διὰ προσφωνήσεως σφόδρα ἐγκωμιαστικῆς τὴν ῥητορικήν του δεινότητα. Ταῦτα ἀκολουθοῦσι λόγοι πρὸς Ἰσαὰκ Κομνηνὸν τὸν πορφυρογέννητον καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννην· ἐπιθαλάμιος εἰς τοὺς γάμους δύο υἱῶν τοῦ Νικηφόρου Βρυενίου καὶ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς· λόγοι ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου καὶ τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης, τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ (υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου), τοῦ λογοθέτου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γρηγορίου Καματηροῦ, τοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Στεφάνου Σκυλίτση κ. ἄ. Ἔτι πολυάριθμοι ἐπιστολαὶ πρὸς Ἀλέξιον Ἀριστηνόν, πρὸς τὸν μητροπολίτην Τραπεζοῦντος, τὸν πατριάρ. Μιχαὴλ Ὀξίτην (1146) καὶ ἄλλους ἄλλοθεν οὐχὶ γνωστοὺς ἰδιώτας.

Τὰ πλεῖστα τῶν κειμένων τούτων κατὰ προηγούμενα ἔντυπα παρὰ Migne, Patrol. gr. 133· ἔτι δὲ πρβ. τὴν κατωτέρω παρατιθεμένην βιβλιολογίαν.

20. Ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὸν Πρόδρομον ἀποδιδομένων ἔργων αὐξάνει, ὡς φαίνεται, ἀκόμη. Ὁ Φρειδ. Βλὰς ἀναφέρει ἐν Ἑρμῇ 23 (1888) 224 ἐκ χειρογράφου τοῦ σεραΐου: Θεοδώρου Προδρόμου περιγραφὴν τῶν τετραπόδων μετὰ προλόγου πρὸς Μανουὴλ Κομνηνόν, ἀλλὰ δὲν προσθέτει καὶ δεῖγμα αὐτοῦ· ἴσως εἶνε τοῦτο ἡ πηγὴ τοῦ δημώδους ἑλληνικοῦ ποιήματος: Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζῴων (ἴδε § 387), ἐκτὸς ἐὰν ἀμφότερα εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτό, τὸ δὲ ὑπὸ Βλὰς ἀναφερόμενον ἐσφαλμένως μόνον ἀποδίδεται εἰς τὸν Πρόδρομον. Τὴν πατρότητα αὐτοῦ θὰ καθίστα πιθανὴν ἡ συγγένεια τῆς Σχέδης μυὸς πρὸς τὰς δημώδεις περὶ ζῴων ἱστορίας. Καὶ ὡς ἐὰν δὲν ἤρκουν ταῦτα, τὸν Πρόδρομον κατέστησεν ὁ J. G. Brambs ὑπεύθυνον τοῦ δράματος Χριστὸς πάσχων (ἴδε σελ. 700).

1. Γενικαὶ ἐκδόσεις καὶ βοηθήματα: Τὴν ἀρχὴν βιβλιολογικῆς ἐπισκοπήσεως ἔκαμεν ὁ Λέων Ἀλλάτιος: De Theodoris, ὅπερ ἀνετυπώθη παρὰ Migne.—Ἡ πρώτη ἐκτενεστέρα περὶ τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν ἔργων του ἐργασία, ἥτις δὲν ἀντικατεστάθη ἀκόμη εἶνε ἡ τοῦ La Porte du Theil ἐν Notices et extraits 6 (1801) 496-566, 7 (1804) 2, 235-260, 8 (1810) 2. 78-220· ἀλλ' ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ περιέχει μόνον δείγματα καὶ βραχείας τῶν ἔργων ὑποθέσεις. Νέα τινὰ ἐξέδωκεν ὁ A. Mai, Nova patrum bibliotheca 6 (1853) 2, 398-416, καὶ E. Miller, Catalogue des mss grecs de la bibl. de l'Escurial σ. 40-49, ἐν Annuaire de l' assciation 17 (1883) 18-64, ἐν Revue archéologique, nouvelle série 25 (1873) 251 ἑ, 344 ἑ, 415 ἑ. καὶ 26 (1873) 23 ἑ, 153 ἑ. καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Recueil des historiens des croisades, Historiens grecs τόμ. 2 (1881).—Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἀνετυπώθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον παρὰ Migne, Patrol. gr. 133, 1003-1424, ὅπου συμπεριελήφθησαν καὶ ἄλλα θύραθεν ἔργα, οἷον ποιήματα, ἐπιστολαὶ καὶ λόγοι. Περὶ τοῦ μέτρου πρβ. τὴν ἐν σελ. 699 μνημονευθεῖσαν πραγματείαν τοῦ Hilberg· ἔτι δὲ H. Schrader, Ueber die dactyl. Verse des Theodorus Prodromus und des Johannes Tzetzes, ἐν Jahns Jahrbücher 137 (1886) 601-609. Πρβ. καὶ W. Engelmann, Bibliotheca scriptorum classicorum 1 η΄ ἐκδόσ. (1880) 738. Τὴν βιβλιολογίαν περὶ τῶν δημωδῶν ποιημάτων ἴδε ἐν § 333.

Κύρια συγγράμματα: C. Neumann, Griechische Geschichtschreiber und Geschichtsquellenim zwölften Jahrhundert, ἐν Λειψίᾳ 1888 σ. 37-77 (εὔστοχος χαρακτηρισμὸς ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ προσωπικῶν ποιημάτων καὶ μιᾶς ἐπιστολῆς· ἀναγραφὴ τῆς νεωτέρας βιβλιολογίας).—J. B. Pitra, Vorrede zur Ausgabe der Kommentare des Prodromos zu Joh Damasc. und Kosmas von Stevenson, ἐν Ρώμῃ 1888 (ἴδε ἀνωτ § 277 σημ. 4), ὅπου ὅμως κάμποσα εἶνε πολὺ αὐθαίρετα καὶ τὸ μυθιστόρημα π. χ. ἄνευ ἀποχρώντων λόγων (κυρίως μόνον διὰ τὴν εὐπρέπειαν) ἐξαιρεῖται τῶν ἔργων τοῦ Προδρόμου.—Ach. Beltrami, Teodoro Prodromo filosofo, poeta bizantino. Ricerche filol.-crit., Com. d. ateneo di Brescia 1893.

2. Παράδοσις τῶν κειμένων: Τὸ ἐν χειρογράφοις ὑλικὸν δὲν ἐκαθαρίσθη ἀκόμη κριτικῶς. Πολύτιμοι μικτοὶ κώδικες εἶνε οἱ: ἀθωνιτ. 136 τοῦ ιη΄ αἰῶνος (ποιήσεις καὶ ἄ.), βοδληιανὸς βαροκκιανὸς 131 φύλλῳ 172-176ν (ἐπιστολαί), βοδληιανὸς Thomae Roe 18 τοῦ ἔτους 1349 φύλλῳ 454ν-460 (ποιήσεις)· μαρκιανὸς XI 22 φύλλῳ 1-87ν (ποιήσεις), νεαπολιτανὸς II. D, οὐατικανὸς 305, 306, 307, οὐατικ. ὀττοβώνειος 324 τοῦ ιε΄ αἰῶνος φύλλῳ 175-193 (ποιήσεις), οὐατικ. ὀττοβών. 466 τοῦ ιζ΄ (ῥητορικά), οὐατικ. παλατῖνος 43 τοῦ ιε΄ αἰῶνος (νῦν αὖθις ἐν Χαϊδελμπεργ· τὸ μυθιστόρημα καὶ μικρότερα ποιήματα).—Ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ πρὸς Στέφανον Μέλην (ἀρχή: Εἰ τὸ φημιζόμενον) κεῖται ἐν κώδικι φιλολογικῷ 29 φύλλῳ 137 τῆς ἐν Γοττίγγῃ πανεπιστημ. βιβλιοθήκης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3. Ἡ περὶ δύο Προδρόμων ὑπόθεσις. Ἀφοῦ ἤδη ὁ Iken καὶ ὁ Petersen ἐθεώρησαν τὸν Πτωχοπρόδρομον συγγραφέα διάφορον τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου, ἐνίσχυσε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ὁ Neumann διὰ νέου τεκμηρίου (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 46ἑ.), δὲν ἔλυσεν ὅμως τὸ ζήτημα. Κατὰ τῆς γνώμης τοῦ Neumann ἔγραψεν ὁ Bruno Keil ἐν Wiener Studien 11 (1889) 106 ἑ. [Τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου παρέσχεν ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκις διὰ τῆς πραγματείας: Περὶ τῶν Προδρόμων Θεοδώρου καὶ Ἰλαρίωνος, ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς τοῦ 1897 σελ. 1-28, ἐπαγαγὼν ἱστορικὰς καὶ γλωσσικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν δύο συγγραφέων, δεχθεὶς δὲ καὶ τρίτον ἔτι Πρόδρομον πλὴν τῶν δύο εἰρημένων].

4. Ἐπιτύμβιά τινα ἀναφερόμενα δῆθεν εἰς τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον προσηρτήθησαν εἰς τὰ περὶ τῶν δεσποτικῶν ἑορτῶν τετράστιχα ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ 58, 25 φύλλῳ 3-4. Πρβ. A. M. Bandini, Catalogus codicum graecorum bibl. Laurentianae 2 (1768) 467 ἑ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀποθανὼν ὀνομάζεται Θεόδωρος τῶν μοναστῶν τὸ κλέος, ἐνῷ τοῦ ἡμετέρου Θεοδώρου τὸ μοναχικὸν ὄνομα λέγεται ὅτι ἦτο Ἰλαρίων, ὁ συσχετισμὸς πρὸς τὸν Πρόδρομον γίνεται ἀμφίβολος. Ἡ ἄρσις τῆς δυσκολίας ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀποδοχῆς ἑνὸς ἢ δύο Θεοδώρων Προδρόμων.

5. Ἀνώνυμά τινα ἰαμβικὰ ποιήματα εἰς τὴν Παναγίαν, τὸν ἀρχάγγελον Μιχαήλ, τὸν πατριάρχην Μεθόδιον (843-847) κ. ἄ. σύγχρονα περίπου τοῦ Προδρόμου, ἐξεδόθησαν ἐκ κώδικος ἀθηναϊκοῦ ὑπὸ Ι. Σακκελίωνος ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. 2 (1885-1889) 584-586.

314. Ἰωάννης ὁ Καματηρός, νεώτερος σύγχρονος τοῦ Προδρόμου, τὸ ἀξίωμα Ἐπὶ τοῦ κανικλείου, κατόπιν ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, συνέγραψεν ἀστρολογικὸν διδακτικὸν ποίημα ἐν τριμέτροις 1351 Περὶ ζωδιακοῦ κύκλου καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ. Ὅπως ὁ Πρόδρομος τὸ ἑαυτοῦ ἀστρολογικὸν ποίημα ἀφιέρωσεν εἰς βασιλοκόρην, οὕτω καὶ ὁ Καματηρὸς προσεφώνησε τὸ ἔργον του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νουὴλ (1143-1180). Καὶ ἐν τούτῳ δὲν λείπει ἐκ τοῦ προοιμίου ἡ συνήθης δουλοπρέπεια, ἥτις ἐν Βυζαντίῳ ἠτό τι ἀφ' ἑαυτοῦ νοούμενον, διὸ καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῆς. Ὁ ποιητὴς προσφέρει εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοὺς στίχους του, οὐχὶ ἵνα αὐξήσῃ τὰς γνώσεις αὐτοῦ, διότι τί δύναται ποταμὸς εἰς τὴν θάλασσαν ἐκβάλλων; ἀλλ' ἵνα διδάξῃ τοὺς μεταγενεστέρους, ὅτι ὁ Μανουὴλ τὴν σοφίαν περὶ πλείονος ἐποιεῖτο ἢ τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ἀρχήν. Πράγματι ὅμως τὸ ποίημα ζητεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἐρασιτεχνικὰς ἀδυναμίας τῆς βυζαντηνῆς αὐλῆς, ἥτις ἠρέσκετο εἰς χρησμοὺς καὶ ἀστρολογικὴν σοφίαν. Ἰδιαιτέρως δὲ εἶνε γνωστὸν πόσον ἔκλινεν εἰς τὴν ἀστρολογίαν ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ. Πρβ. σ. 443, 5.

Τὸ ποίημα τοῦ Καματηροῦ διαφέρει τοῦ ὁμοίου τοῦ Προδρόμου, καθόσον στενώτερον συνάπτεται πρὸς τὴν πραγματικὴν ἀστρονομικὴν ἐπιστήμην καὶ εἶνε συστηματικώτερον καὶ πληρέστερον. Τὴν περιγραφὴν τῶν πλανητῶν καὶ τοῦ ζῳδιακοῦ κύκλου ἀκολουθοῦσι λεπτομερῆ ἀστρολογικὰ διδάγματα περὶ τῆς δυνάμεως καὶ κράσεως τῶν ἀστέρων, τῆς ἐπιρροῆς των ἐπὶ τῆς διαρκείας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, περὶ συνδέσμου καὶ ἀντιθέσεως, περὶ τῆς σημασίας τῶν δώδεκα ἀστερισμῶν τοῦ ζῳδιακοῦ κύκλου, περὶ τῶν δύο ἡμισφαιρίων καὶ τέλος ἐκτενέστατα περὶ τῶν εἰδικῶν δυνάμεων ἑνὸς ἑκάστου τῶν πλανητῶν. Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ἐν τῷ ποιητικῶς ἀμούσῳ τούτῳ ἔργῳ ἰδίως τὸ ζήτημα, ἐκ τίνων πηγῶν ἤντλησεν ὁ Καματηρὸς τὴν σοφίαν του. Λυτὸς οὗτος λέγει ὅτι παρέλαβεν αὐτὴν παρὰ τῶν Βαβυλωνίων ἀστρονόμων Σελὲχ καὶ Μεσλᾶ. Ἀλλ' ἐὰν τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν εἶνε πλαστά, βεβαίως παρέλαβεν αὐτὰ ἐμμέσως, καὶ ἡ πραγματική του πηγὴ πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ ζητηθῇ μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, ὅπερ δὲν ἠρευνήθη ἔτι· ὁ ἐκδότης ἀρκεῖται εἰς τὴν ἄμοχθον παρατήρησιν ὅτι ἡ ἀστρολογικὴ τῶν Χαλδαίων καὶ Αἰγυπτίων σοφία τὴν τελευταίαν της ἀπήχησιν εὑρίσκει εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Προδρόμου καὶ Καματηροῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δεύτερον ἀστρολογικὸν ποίημα τοῦ Καματηροῦ, δημωδέστερον καὶ διὰ τοῦτο εἰς πολιτικοὺς δεκαπεντασυλλάβους συντεταγμένον, κεῖται ἀνέκδοτον ἔτι ἐν κώδικι παρισιανῷ 2419.

Τὸ προοίμιον τοῦ ἀστρολογικοῦ ποιήματος ἐξέδωκεν ἀρχικῶς ὁ Jos. Pasini, Codices mss bibliothecae regii Taur. Athenaei 1 (1749) 315.—Τὸ ὅλον ποίημα ἐξέδωκεν ἀρχικῶς ἐκ διαφόρων παρισιανῶν χειρογράφων ὁ E. Miller ἐν Notices et extraits 23 (1872) 2, 40-112. Περὶ ἀνεκδότων τοῦ Καματηροῦ καὶ τῶν πολυαρίθμων ὁμωνύμων ἴδε τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Miller. Περὶ ἐπιστολῆς τοῦ Μιχαὴλ Ἰταλικοῦ (ἴδε σελ. 116 ἑ), ὅστις πιθανῶς ἀποτείνεται πρὸς τὸν Ἰωάννην Καματηρόν, πρβ. M. Treu ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4 (1895) 11 ἑ. Διάφορος τοῦ ἀστρολόγου εἶνε ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Καματηρός· ἴδε Α΄ τόμου σελ. 178 σημ. 4.

315. Λουκᾶς ὁ Χρυσοβέργης, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1156-1169), συνέγραψε πατριαρχεύσας κατὰ παράκλησιν γυναικός τινος ἐν στίχοις πολιτικοῖς διδακτικὸν ποίημα περὶ τῆς ἐν νηστείαις διαίτης κατὰ τὰς ὡρισμένας ἑορτὰς καὶ τὰς τεσσαρακοστάς: Τοῦ μακαριωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Λουκᾶ τοῦ Χρυσοβέργου Περὶ διαίτης· Ἀρχή: Δεῦρο, ψυχὴ βασίλισσα, ψυχὴ φιλοσοφοῦσα. Πλὴν τῶν γνωστῶν αὐστηρῶν περὶ νηστείας κανόνων τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας περιέχει τὸ ποίημα καὶ ἀνασκευὰς τῶν περὶ νηστειῶν κανόνων τῶν Ἀρμενίων καὶ Ἰακωβιτῶν. Σώζονται δὲ αὐτοῦ καὶ μικρότερα θρησκευτικὰ ποιήματα καὶ κανονικαὶ πραγματεῖαι.

1. Ἐκδόσεις: Τὰ ποιήματα εἶνε ἀνέκδοτα ἔτι Τὸ περὶ Διαίτης π. χ. ἐν κώδικι βιενναίῳ ἱστορικῷ ἑλλην. 70 (Nessel) ἐν φύλλῳ 129-131ν · — Μικρότερα ποιήματα ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολογικῷ 203 (Nessel) φύλλῳ 38ν -39. Αὐτόθι ἀνώνυμα θρησκευτ. ποιήματα οἷον ἰαμβικὸν ποίημα περὶ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ φύλλῳ 77ν - 79 (ἀρχή· Θεὸς βροτωθεὶς δίχα σφαλμάτων ὄντως). — Δώδεκα στίχοι χιαστοὶ ἐν κώδικι βοδληϊανῷ κανονικῷ 51 τοῦ ιδ΄ αἰ. φύλλῳ 248. Ἀρχή: Φεῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν παρόντων (!) συμφορῶν αἷς ἀθλίως. — Κανονικαὶ πραγματεῖαι τοῦ Χρυσοβέργη παρὰ Migne, Patrol. gr. 119, 769· 884 ἑ.

2. Βοηθήματα: Fabricius, Bibl. gr. ed. Harl. 11, 338. — Περὶ Λουκᾶ Χρυσοβέργη ὡς πατριάρχου πρβ. Μ. Ι. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες, ἐν Κπόλει 1890 σ. 360-365.

316. Νικηφόρος ὁ Προσοῦχος, πιθανῶς υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ Προσούχ, ὅστις κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Μανουὴλ πολλάκις διεκρίθη, καὶ ἔγγονος τοῦ τούρκου στρατηγοῦ Προσούχ, ὃν Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (1, 305, 7-313, 17 ἐκδόσ. Βόννης) ἀναφέρει κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ ἔτους 1085. Ἐν ἔτει 1182 ἢ 1183 κατέστη κριτὴς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, ὑποδεχόμενος δ' αὐτὸν ἐν Ἀθήναις ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος ἐξεφώνησε πανηγυρικὸν λόγον (Μιχαὴλ Ἀκομινάτος ἐκδόσ. Λάμπρου 1, 142-149). Ἀλλ' ἤδη ἐν ἔτει 1183 ἢ 1184 ἀντικατεστάθη ὑπ' ἄλλου κριτοῦ, ὥστε ὀλίγον μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν του ὡς φαίνεται ἀπέθανε. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις δὲν φέρει ἑλληνικὸν ὄνομα, μετέσχε πως τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας διὰ ποιητικῶν τινων δοκιμίων. Σώζονται αὐτοῦ λύσεις αἰνιγμάτων τοῦ Αὐλικαλάμου καὶ ἄλλα τινὰ ἰαμβικὰ ποιήματα οἷον μακρὸς ὕμνος καὶ τρία ἐπιγράμματα εἰς τὴν ὁσίαν Μαρίαν τὴν Αἰγυπτίαν, ἐπίγραμμα εἰς τὸν μελῳδὸν Μιχαὴλ Βασιώτην καὶ ἐπίγραμμα περὶ ἀδικίας.

Ὁ Προσοὺχ ἀνεκαλύφθη ὑπὸ M. Treu, ὅστις ἐγνώρισεν εἰς ἡμᾶς ἅμα καὶ πάντα τὰ καταλειφθέντα ὑπ' αὐτοῦ. M. Treu, Eustathii Macrembolitae quae feruntur aenigmata, Gymnasialprogramm, ἐν Breslau 1893 σ. 10-14, 33-47.

317. Κωνσταντῖνος ὁ Στιλβῆς, διδάσκαλος ἐν τῷ ὀρφανοτροφείῳ Κωνσταντινουπόλεως (ὡς φαίνεται τοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἱδρυθέντος· ἴδε ἀνωτ. σ. 368), γνωστὸς καὶ ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας του πρὸς τὸν μητροπολίτην Κερκύρας Βασίλειον Πεδιαδίτην (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 120 ἑ.), συν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔγραψεν ἰαμβικὸν ποίημα περὶ τῆς μεγάλης ἐν Κπόλει πυρκαϊᾶς κατὰ τὸ 1198: Ἐπὶ τῷ συμβάντι ἐν Κωνσταντινουπόλει θεηλάτῳ μεγάλῳ ἐμπρησμῷ, ὅπερ κεῖται ἐν κώδικι μαρκιανῷ 524. Τὸ αὐτὸ βεβαίως εἶνε καὶ τὸ μέγα ἰαμβικὸν ποίημα, ὅπερ σώζεται ἐν κώδικι βαρβερίνῳ II 61 ἐν φύλλῳ 71-74ᵛ μετὰ τῆς ἐκ δευτέρας χειρὸς προερχομένης ἐπιγραφῆς Στίχοι περὶ ἐμπρησμοῦ. Αὐτοῦ εἶνε καὶ τὸ κατὰ παραγγελίαν συγγραφέν, κείμενον ἐν κώδιξι τῆς Χαϊδελβέργης βιττεμβεργίῳ 2 φύλλῳ 8, οὐατικανῷ 672 φύλλῳ 288, οὐατικανῷ 1363 φύλλῳ 364ᵛ, οὐατικανῷ παλατίνῳ 356 (νῦν αὖθις ἐν Χαϊδελβέργῃ) φύλλῳ 143 κ. ἄ., ποίημα (55 τρίμετροι): Στίχοι μονῳδικοὶ ἐπί τινι εὐφυεῖ νέῳ τελευτήσαντι κατ' ἐρώτησιν. Ἀρχή· Ἔδυς φαεινὸν ὄμμα τῶν νέων ἔδυς || Ἔδυς καλυφθεὶς τῷ μεδίμνῳ τοῦ τάφου. Εἶνε λοιπὸν ὡς φαίνεται κλιμακωτοὶ στίχοι (πρβ. σελ. 255 έ.). Ἐν κώδικι τῆς Χαϊδελβέργης βιττεμβεργίῳ 2 ἀφιεροῦται τὸ ποίημα εἴς τινα μαθητὴν Στέφανον Ἐξαπτέρυγον. Τέλος ἔχομεν καὶ δεῖγμα τῆς ἐν τῷ ὀρφανοτροφείῳ διδασκαλίας του· ὁ κῶδιξ οὐατικανὸς 672 φύλλῳ 288 σώζει λόγον τοῦ Στιλβῆ ὑπὸ τὸν τίτλον Κωνσταντίνου τοῦ Στιλβῆ διδάσκοντος ἔτι ἐν τῷ περιωνύμῳ ναῷ τ[ῶ]ν ἁγίων μεγάλων ἀποστόλων τῷ (ὁ κῶδιξ τῶν) ἐν τῷ ὀρφανοτροφείῳ διδασκαλία τρίτη. Ἀρχή· Πάλιν οἱ ἐμοὶ χριστοκήρυκες. Τοιαύτας ὁμιλίας ἐξεφώνει ὁ Στιλβῆς ἐν τῷ γηροκομείῳ τοῦ ἁγίου Παύλου. Δεῖγμα σώζει ὁ περίφημος κῶδιξ τοῦ Ἐσκουριὰλ Υ. II. 10 φύλλῳ 277-283 ὑπὸ τὸν τίτλον: Τοῦ λογιωτάτου διδασκάλου κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Στιλβῆ διδασκαλία ἐκφωνηθεῖσα ἐν τῷ εἰς τὸ γηροκομεῖον τοῦ ἁγίου Παύλου ⟨ναῷ;⟩, ἐν ᾗ καὶ τὸν ἁγιώτατον καὶ οἰκουμενικὸν πατριάρχην κυρὸν Γεώργιον ἐγκωμιάζει ἤδη δὶς τὰ κατ' αὐτὸν διεξιών. Ἀρχή· Πάλιν ἐφ' ἡμᾶς ὁ θεόπτης. Ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι φύλλῳ 274 κεῖνται δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Στιλβῆ πρὸς τὸν Θεόδωρον Αὐλικαλάμαν (Αὐλικάλαμον;) καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν του. Περί τε τῶν συγγραμμάτων καὶ τοῦ συγγραφέως ἀνάγκη ἀκριβεστέρας ἐρεύνης — Πρβ. M. Treu, Eustathii

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Macrembolitae quae feruntur aenigmata, Programm, ἐν Breslau 1893 σ. 33.

1. Μνημεῖον ποιητικὸν τοῦ τελευταίου τρίτου τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ἀξιοπερίεργον διά τε τὴν προέλευσιν καὶ τὴν μορφήν του εἶνε ὁ ἐπιτάφιος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνὸν (ἀποθαν. τὸ 1180), τὸν ὁποῖον συνέταξαν ἀπὸ κοινοῦ ὁ ἀτυχὴς υἱός του Ἀλέξιος Β΄ καὶ ἡ χήρα αὐτοκράτειρα, ἡ ὡραία Μαρία ἡ ἐξ Ἀντιοχείας. Τὸ ποίημα σύγκειται ἐξ ἰαμβικῶν διστίχων, διὰ συνδυασμοῦ κλιμακωτῶν καὶ ἀντηχητικῶν στίχων (πρβ. ἀνωτ. σ. 255 ἑ.). Ὁ νεκρὸς ἐπιβεβαιώνει ἕνα ἕκαστον στίχον δι' ἐπαναλήψεως ἀντηχητικῆς τοῦ ἐν τέλει ῥήματος καὶ ἡ ἀπόκρισίς του ἀποτελεῖ πάλιν τὸ τέλος τοῦ δευτέρου στίχου· π. χ. Πάτερ βασιλεῦ, θανάτου πεῖραν ἔγνως! — Ἔγνων! Ἀά τί τοῦτο προσλαλεῖ μοι γὰρ ἔγνων! Πῶς ὅμως ὁ παιγνιώδης οὗτος τύπος ἠδύνατο νὰ ἐκλεχθῇ πρὸς τραγικὸν σκοπόν, θὰ ἦτο ἄλυτον αἴνιγμα τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντηνοῦ πνεύματος, ἐὰν δὲν ἠδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ θανάτου τοῦ πατρός του δεκατετραετὴς Ἀλέξιος πράγματι αὐτὸς συνέρραψε τὸ ποίημα χωρὶς νὰ προδιδαχθῇ παρὰ τῶν στιχοδιδασκάλων· τῆς μητρός του δὲ ἡ βοήθεια, Γαλλίδος οὔσης ἐκ γενετῆς καὶ ὀλίγον πιθανῶς τὴν ἑλληνικὴν κατεχούσης, περιωρίσθη ἴσως εἰς γενικήν τινα μόνον ἔμπνευσιν. Τὸ μόνον τοῦτο λογοτεχνικὸν προϊὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Β΄ περιέχεται ἐν μικτῷ χειρογράφῳ τοῦ τέλους τοῦ ιγ΄ ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιδ΄ αἰῶνος περιέχοντι καὶ ἄλλα τοιαῦτα σπάνια πράγματα, τῷ κώδικι νεαπολιτανῷ III. A. 6 φύλλῳ 108. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἐπιταφίου εἶνε: Στίχοι τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐπιτάφιοι πρὸς τὸν κυρὸν Μανουὴλ τὸν πατέρα αὐτοῦ.

2. Ἥφαιστος, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα πιθανῶς ἢ τὰ τέλη τοῦ ιβ΄ αἰῶνος, συνέγραψεν ἀνακρεόντειον ποίημα εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του Δημητρίου: Στίχοι ἀνακρεόντειοι τοῦ Ἡφαίστου τοῦ γεγονότος ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας ἐπὶ τῷ αὐταδέλφῳ αὐτοῦ Δημητρίῳ τελευτήσαντι. Ἐξέδ. ἐκ τοῦ κώδ. παρισιανοῦ 1277 φύλλῳ 261ν ὁ Fr. Hanssen ἐν Philologus, συμπληρωτ. τόμῳ 5 (1889) 221-225. Πρβ. αὐτόθι σ. 209.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

318. Νικήτας ὁ Εὐγενιανὸς συνέγραψεν εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Προδρόμου, ἤτοι κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ιϐ' αἰῶνος, ἔμμετρον μυθιστόρημα ἐκ 3641 τριμέτρων, Τῶν κατὰ Δρόστιλλαν καὶ Χαρικλέα βιβλία θ'. Ἐν τῷ παρισιανῷ χειρογράφῳ ἐπιγράφεται οὕτως: Ποίησις κυροῦ Νικήτου τοῦ Εὐγενειανοῦ κατὰ μίμησιν τοῦ μακαρίτου φιλοσόφου τοῦ Προδρόμου. Καὶ ἀληθῶς οὕτως ἔχει· ὁ Νικήτας δὲν εὕρισκε μεταξὺ τῶν προγενεστέρων συγγραφέων καλλίτερον πρότυπον ἢ τοῦ Προδρόμου τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα· ἐκ τούτου δ' ἐξηγεῖται καὶ διὰ τί ἐν τῷ μαρκιανῷ κώδικι 412 τὸ ποίημα ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Πρόδρομον. Παρ' αὐτοῦ ὅμως ἐδανείσθη ὁ Νικήτας μόνον τὸ σκελετὸν οὕτως εἰπεῖν καὶ τὴν ἐν γένει οἰκονομίαν, ἐν δὲ τῇ διακοσμήσει τῶν κατὰ μέρος προέκρινε ν' ἀκολουθήσῃ ἀρχαιοτέρους ποιητὰς καὶ τὴν ἰδίαν καλαισθησίαν. Ἀντὶ τῆς ὑπεροπτικῆς τοῦ Προδρόμου σκαιότητος ἔχομεν παρ' αὐτῷ ἐρωτικὰς τρυφερότητας ἐν ἐπιστολαῖς ἐρωτικαῖς, ἐρωτικαῖς ἐκδηλώσεσι καὶ μακραῖς κατὰ τὰς σοφιστικὰς παραδόσεις περιγραφαῖς. Καὶ αὐτός, εἶνε ἀληθές, ὅταν καταλαμϐάνηται ὑπὸ τοῦ σατυρικοῦ οἴστρου, περιπίπτει εἰς ἀκολασίαν μείζονα ἢ κατ' Ἀριστοφάνη· ἀκριϐῶς δὲ τὸ ἐμφαντικώτατον τοῦ εἴδους τούτου μέρος, ἀκόλαστον συμπόσιον, ἐν τῷ ὁποίῳ πρωταγωνιστεῖ μέθυσος γραῖα, περιγράφει ὡς φαίνεται πραγματικὴν σκηνὴν (7, 271 ἑ.). Χαρακτηριστικὴ καὶ ἐνταῦθα εἶνε ἡ πλήρης ἀφαίρεσις ἐκ τοῦ παρόντος καὶ ἡ ἀναχώρησις εἰς τὰς ἀμυδρὰς παραστάσεις τοῦ ἐθνικοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος. «Ἀλλὰ τίποτε τὸ πρωτότυπον καὶ ἐνταῦθα· τὰ ἄνθη του καὶ τὰς κομψάς του φράσεις κλέπτει ὁ Νικήτας χωρὶς καμμίαν στενοχωρίαν πανταχόθεν, ἐκ τῶν ἀνακρεοντείων, ἐκ τῶν βουκολικῶν ποιητῶν, ἐκ τοῦ Μουσαίου, τῶν ἐπιγραμμάτων τῆς ἀνθολογίας καὶ ἐκ τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ Λόγγου, ἰδίως δὲ ἐκ τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου» (Rohde). Εἰς τὸ μέτρον ἀκολουθεῖ ὁ Νικήτας τὸν προκάτοχόν του Πρόδρομον, μολονότι ἔν τισιν ὑστερεῖ τῆς αὐστηροτέρας τέχνης τούτου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1. Ἐκδόσεις: Ἐξέδ. ὁ Fr. Boissonade ἐν τόμοις δυσί, ἐν Παρισίοις 1819 (ὁμοῦ μὲ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Μανασσῆ). Ὁ Boissonade ἀνετύπωσε τὴν ἔκδοσίν του ἐν τοῖς Scriptores erotici, ἐν Παρισίοις, παρὰ Didot 1856.—Ἐξέδ. ὁ R. Hercher, Scriptores erotici graeci, ἐν τόμοις δυσί, ἐν Λειψίᾳ Bibliotheca Teubneriana 1859.

2. Βοηθήματα: Κριτικὴ ἀνάλυσις τοῦ μυθιστορήματος (παραβολὴ πρὸς τὸν Πρόδρομον) μετ' ἐκλογῶν ὑπὸ J. Lévesque ἐν Notices et extraits 6 (1801) 223 ἑ. 489 ἑ Νέα ἀποσπάσματα ἐξέδ. ὁ Ph. Le Bas, Bibliothèque de l'école des chartes, mai-juin 1841.—A. Nauck ἐν Zeitschrift für Altertumswiss. herausgegeben von J. Caesar, 13 (1855) 276 ἑ. (διορθώσεις).—Χαρακτηρισμὸς τοῦ ἔργου: E. Rohde, Der griechische Roman σ. 530 ἑ.—Περὶ τοῦ μέτρου: J. Hilberg ἐν Wiener Studien 8 (1886) 313. —Περὶ τῆς γλώσσης: Tycho Mommsen, Beiträge zur Lehre von den griechischen Präpositionen, ἐν Φραγκφούρτῃ - Βερολίνῳ 1886 - 1895 σ. 335 ἑ. Περὶ τῶν ἐκ τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου καὶ Προδρόμου παραληφθέντων: Leo Sternbach, Anthologiae Planudeae appendix Barberino - Vaticana, ἐν Λειψίᾳ 1890 σελ. 3, 42, 44 ἑ, 62 ἑ, 72.

3. Βίος καὶ ἄλλα συγγράμματα τοῦ Εὐγενειανοῦ: Περὶ τοῦ προσώπου καὶ τῶν συγγραφικῶν ἐργασιῶν τοῦ Εὐγενειανοῦ ὀλίγα μόνον γνωρίζομεν. Ἐπειδὴ ὁ Πρόδρομος ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐπιγραφῇ λέγεται μακαρίτης, ὁ Νικήτας ἔγραψε προδήλως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου του. Τὴν πρὸς τὸν Πρόδρομον ἀφοσίωσιν καὶ τὸν θαυμασμόν του ἐξέφρασεν ὁ Νικήτας ἔν τινι ἀνεκδότῳ ἔτι μονῳδίᾳ, σωζομένῃ ἐν κώδικι τοῦ Ἐσκουριὰλ Υ. Ι. 10 φύλλῳ 296_{ν} - 300. Τοῦ Εὐγενειανοῦ κυροῦ Νικήτα μονῳδία εἰς τὸν μακαριώτατον φιλόσοφον κυρὸν Θεόδωρον τὸν Πρόδρομον. Ἀρχή: Ἄρτι πρώτως χαρίτων. Ἔτι: Ἐπιστολὴ πρὸς ἐρωμένην γραμματικὴν (πρὸς αἰτήσασαν παρ' αὐτοῦ ἐρωτικὰς ποιήσεις), ἣν ἐξέδ. ἐκ τοῦ μόνου λαυρεντ. κώδικος 31, 2 φύλλῳ 80^{ν} ὁ Fr. Boissonade ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ μυθιστορήματος ἐκδόσει 2 (1819) 6 - 12.—Καὶ ὁ κῶδιξ παρισιανὸς 2556 τοῦ ιδ' αἰῶνος φύλλῳ 79 περιέχει ἀνεκδότους στίχους τοῦ Νικήτα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περὶ τοῦ Ἰωνᾶ καὶ τῆς μετανοίας τῶν Νινευιτῶν. Πρβ. H. Omont, Inventaire sommaire 3. 4. – Εὐγενειανοῦ τινος ἐπιτάφιος εἰς τὸν μέγαν δρουγγάριον Στέφανον Κομνηνόν, ἀρχόμενος διὰ τῶν λέξεων Ὑσμινίαν φασίν, κεῖται ἐν τῷ περιφήμῳ διὰ τὰς περιπετείας του καταστάντι κώδικι παλατιναίῳ τῆς Χαϊδελβέργης βιττεμβεργίῳ[1]) 2 τοῦ ιδ΄ αἰῶνος φύλλῳ 4ν-8, ἐξ οὗ ἀντεγράφη ὁ κῶδιξ οὐατικ. παλατῖνος 18 τοῦ ιζ΄ αἰῶνος. Πρβ. H. Stevenson, Codices mss Palatini graeci bibl. Vatic., ἐν Ρώμῃ 1885 σ. 9 ἑ. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ χειρογράφῳ ὁ λόγος εὑρίσκεται μεταξὺ δύο ἔργων τοῦ ιβ΄ αἰῶνος τῆς μονῳδίας τοῦ Βασιλάκη εἰς τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 131 ἑ) καὶ ἑνὸς ποιήματος τοῦ Στιλβῆ (ἴδε σελ. 724), ἐν ταῖς πρώταις δὲ λέξεσι ἀναφέρεται ὁ ἥρως μυθιστορήματος συγγραφέντος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον (ἤτοι κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ιβ΄ αἰῶνος), καὶ ὁ ἐγκωμιαζόμενος νεκρὸς ἀνήκει βεβαίως εἰς τούτους τοὺς χρόνους καὶ δὲν εἶνε ἄλλος ἢ ὁ μέγας δρουγγάριος Στέφανος Κομνηνός, υἱὸς τοῦ Ἰσαὰκ Κομνηνοῦ, τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ, συζύγου τῆς Εὐδοκίας, θυγατρὸς τοῦ περιφήμου μεγάλου δομεστίχου Ἰωάννου Ἀξούχ. Πρβ. Du Cange, Familiae Byzantinae σελ. 147. Ὥστε δὲν μένει πλέον ἀμφιβολία ὅτι συγγραφεὺς τοῦ ἐπιταφίου εἶνε ὁ ἡμέτερος Νικήτας Εὐγενειανός. Θὰ ἦτο δὲ χρήσιμον, ἐὰν ἐκδιδομένου αὖθις τοῦ μυθιστορήματος συμπεριελαμβάνοντο μετ' αὐτοῦ καὶ πάντα τὰ μνημονευθέντα μικρότερα κείμενα πρὸς συναποτέλεσιν τῆς λογοτεχνικῆς καὶ βιογραφικῆς τοῦ Νικήτα εἰκόνος.

319. Εὐστάθιος (ἢ Εὐμάθιος) ὁ Μακρεμβολίτης, τὸ ἀξίωμα πρωτονωβελίσιμος καὶ ὡς ὑπετέθη μέγας χαρτοφύλαξ, ἄλλως ἄγνωστος, ἔγραψε κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ιϐ΄ αἰῶνος μυθιστόρημα πεζόν: Τῶν καθ' Ὑσμίνην καὶ Ὑσμινίαν λόγοι ια΄[2]). Τὸ περιεχόμενον τῆς ἀφηγήσεως καὶ ἐν συντομωτάτῃ ἔτι

[1]) Μετὰ δύο ἄλλων χειρογράφων ἐδάνεισαν αὐτὸν τὸ 1622 ἐκ Χαϊδελβέργης εἰς Βιττεμβέργην καὶ οὕτως ἐσώθη ἐκ τῆς εἰς Ρώμην ἀποστολῆς. Τὸ δὲ 1881 ἀπεδόθη πάλιν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Χαϊδελβέργης.

[2]) Οὕτως ἔχει ἡ ἐπιγραφὴ ἐν τοῖς ἀρίστοις τῶν χειρογράφων ἀλλ' ἐν τέλει τοῦ μυθι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περιλήψει ἐλέγχεται ὡς τὸ γνωστὸν θέμα τῶν ἑλληνικῶν σοφιστικῶν μυθιστορημάτων. Ὁ Ὑσμινίας κῆρυξ ἐλθὼν ἄλλοθεν εἰς ἑορτὴν συνάπτει ἔρωτα πρὸς τὴν Ὑσμίνην, θυγατέρα τοῦ παρ' ᾧ ξενίζεται καὶ φεύγει μετ' αὐτῆς. Θυέλλης κατὰ τὸν πλοῦν ἐκραγείσης, ῥίπτεται ἡ παρθένος εἰς τὴν θάλασσαν ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα, ὁ δὲ ἐραστὴς συλλαμβάνεται ὑπὸ λῃστῶν καὶ εἰς δουλείαν ἀπάγεται. Κατόπιν ἐπανευρίσκει ὡς δούλην τὴν ὡς ἐκ θαύματος σωθεῖσαν Ὑσμίνην. Ὑπερνικήσαντες διαφόρους πειρασμοὺς τυγχάνουσι τέλος τῆς ἐλευθερίας των καὶ νυμφεύονται. Τὸ ὅλον εἶνε μίμησις ἐπὶ τὸ χονδροειδέστερον καὶ ἀκαλαισθητότερον τῆς οὐχὶ πολὺ καλαισθητικῆς διηγήσεως τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου περὶ τῆς Λευκίππης καὶ τοῦ Κλειτοφῶντος. Ἡ δὲ φράσις τοῦ Εὐσταθίου εἶνε ὅ,τι ἀλλόκοτον ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ τὸ Βυζάντιον ποτέ. Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ πτωχεία τοῦ ταχυδακτυλουργοῦ τούτου τῶν λόγων προδίδεται ὑπὸ τῆς διαρκοῦς ἐπαναλήψεως τῶν ὁμοίων φράσεων καὶ τῶν ὁμοίων τεχνασμάτων, ὧν τὸ σπουδαιότατον εἶνε ἡ συσσώρευσις βραχειῶν κατ' ἀντίθεσιν διατεταγμένων προτάσεων (πρβ. σελ. 41, σελ. 46 ἐκδόσεως Hilberg). Τὸ ὕφος τοῦτο ἀγαπᾷ ὁ Philipp von Zesen, ὅστις ἐγνώρισεν ἴσως γερμανικὰς τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Εὐσταθίου μεταφράσεις. Ἴδιον δὲ τῆς σπασμωδικῆς ταύτης προσπαθείας περὶ τὴν κομψὴν καὶ ἀκραιφνῶς ἀττικὴν ἔκφρασιν εἶνε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀποφυγὴ τῆς χασμῳδίας. Ὡς φωτειναὶ σημεῖα εἶνε οἱ ἐκ τοῦ Ὁμήρου, Ἡσιόδου καὶ Εὐριπίδου ἐπείσακτοι στίχοι· ἀλλὰ διὰ τὴν φρασεολογίαν του ἐχρησιμοποίησε περισσότερον τὸν Γαζαῖον Χορίκιον. Τοῦ Εὐσταθίου εἶνε καὶ ἡ συλλογὴ ἕνδεκα αἰνιγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐν τοῖς χειρογράφοις παρεδόθησαν ὁμοῦ μὲ αἰνίγματα ἄλλων συγγραφέων, οἷον τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Αὐλικαλάμου κτλ. Κατὰ τὴν μετρικὴν ἐν τοῖς αἰνίγμασιν ὁ Εὐστάθιος ἵσταται ἐπὶ

στορήματος λέγει ὁ Ὑσμινίας: κλῆσις δ' ἔσται τῇ βίβλῳ Τὸ καθ' Ὑσμίνην δρᾶμα καὶ τὸν Ὑσμινίαν ἐμέ. Περὶ τῆς σημασίας ταύτης τῆς λέξεως δρᾶμα ἴδε ἀνωτ. σελ. 485.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καλλιτέρας βαθμῖδος ἢ ὁ συγγραφεὺς τοῦ Χριστοῦ πάσχοντος μεταξὺ τῶν ὁμοίων τῆς τάξεως ταύτης (ἴδε ἀνωτ. σελ. 489).

1. Ἐκδόσεις: Ἔκδοσις ἀρχική: G. Gaulminus, ἐν Παρισίοις 1617 (ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστί).—Ἐξέδ. ὁ Ph. Le Bas ἐν τοῖς Scriptores erotici graeci, τόμ. 2, ἐν Λειψίᾳ, biblioth. Teubneriana, 1859.—Μυθιστόρημα καὶ αἰνίγματα μετὰ τῶν λύσεων ἐξέδ. ὁ Is. Hilberg, ἐν Βιέννῃ, παρὰ Hoelder 1876· μετὰ τῶν διαφερουσῶν γραφῶν τῶν προηγουμένων ἐκδόσεων, πλήρων κριτικῶν σημειώσεων ἐξ 22 χειρογράφων καὶ ἀφθόνων εὑρετηρίων πινάκων· ἐν τῷ προοιμίῳ ἔρευνα περὶ ὀνόματος, χρόνου καὶ γλώσσης τοῦ Εὐσταθίου καὶ περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου. Μόνα τὰ αἰνίγματα: Eustathii Macrembolitae quae feruntur ainigmata edidit Maximilianus Treu. Gymnasialprogramm, ἐν Breslau 1893. Συμβουλευθεὶς τέσσαρα νέα χειρόγραφα ἐβελτίωσεν ὁ Treu ἱκανῶς τὸ κείμενον. Πρβ. τὰ ἐμβριθῶς ὑπὸ Is. Hilberg διαληφθέντα, ἐν Βυζαντ. Δελτίῳ 3, 172-175.

2. Βοηθήματα: Τὴν παλαιοτέραν βιβλιολογίαν ἀναγράφει ὁ Fabricius, Bibliotheca graeca ed. Harl. 8, 136 ἑ. — Th. Grässe, Ueber den griechischen Erotiker Eustathius und dessen auf uns gekommenen Roman, ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτικῷ τόμῳ (= Jahns Archiv) 4 (1836) 267-283, χρήσιμόν πως μόνον διὰ τὰς βιβλιολογικὰς σημειώσεις. Εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου: C. Hercher ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτικῷ τόμῳ (= Jahns Archiv) 17 (1851) 620.—Fr. Osann ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτικῷ τόμῳ (= Jahns Archiv) 18 (1852) 449 ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, Prolegomena ad Eustathii Macrembolitae De amoribus H. et H. drama ab se edendum, ἐν Giessen 1855 (ἐρασιτεχνικὴ καὶ σχεδὸν ἄχρηστος ἐργασία).—R. Hercher ἐν Philologus 13 (1858) 456, 507. Τοῦ αὐτοῦ, ἐν Jahns Jahrbücher 77 (1858) 365-367. Th. Wesselowsky, Die Moskauer Handschrift des Eustathius Macrembolites, ἐν Philologus 21 (1864) 343 ἑ.—E. Rohde, Der griechische Roman, ἐν Λειψίᾳ 1876 σελ. 522 ἑ. A. A. Kirpicnikov, Ἑλληνικὰ μυθιστορήματα ἐν τῇ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νεωτέρᾳ λογοτεχνίᾳ, ἐν Χάρκωβ 1876 (ῥωσσιστὶ) I 80 ἑ. II 59 ἑ.—J. C. Dunlop, History of Prose Fiction 1 (1888) 77-82.—Τὴν πρὸς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς σχέσιν τοῦ Εὐσταθίου ἐρευνᾷ ὁ J. G. Brambs, Ueber Citate und Reminiscenzen aus Dichtern bei Lucian und einigen späteren Schriftstellern, Programm, ἐν Eichstätt 1888 σ. 69 ἑ.—Is. Hilberg ἐν Wiener Studien 10 (1888) 77.—Περὶ τῆς περιγραφῆς ἀλληγορικῆς παραστάσεως τῶν δώδεκα μηνῶν ἐν τῷ 4 βιβλίῳ (σελ. 49 ἑ. ἐκδόσ. Hilberg) ἴδε τὴν βιβλιολογίαν § 313 ἀρ. 9.—Ὁ L. Voltz ἐν τῇ ἐκεῖ παρατεθείσῃ πραγματείᾳ προσέθηκέ τι καὶ εἰς τὸ περὶ χρονολογίας τοῦ μυθιστορήματος ζήτημα (ἴδε κατωτέρω).—Περὶ τῆς συλλογῆς τῶν αἰνιγμάτων: A. Eberhard ἐν Bursians Jahresber. über die Fortschritte der klass. Altertumswissenschaft τόμ. 5 (1878) 185 ἑ. Leo Sternbach, Meletemata graeca, ἐν Βιέννῃ 1886 σελ. 25 ἑ. 86 ἑ. καὶ C. Dilthey, Symbolae criticae ad anthologiam graecam ex libris manu scriptis petitae, Index lectionum für das Sommersemester 1891, ἐν Γοττίγγῃ 1891 σελ. 13 ἑ.

3 Μεταφράσεις: Τοῦ μυθιστορήματος ὑπάρχουσι πολυάριθμοι μεταφράσεις εἰς ξένας γλώσσας: Γερμανικὴ ἐδημοσιεύθη ἀνωνύμως ἐν Στρασβούργῳ 1573.—Ὑπὸ J. Chr. Artopeus, genandt Wolkenstern in Teutsch gefertigt, 1594.—Ὑπὸ G. Schirmer, ἐν Λειψίᾳ,1663.—Ὑπὸ Ernestine Christiane Reiske ἐν «Hellas» I 101-206, ἐν Mitau 1778. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ ἐπιρροὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν Γερμανῶν συγγραφέων, ἥτις φαίνεται ἰδίως εἰς τὴν λεγομένην δευτέραν σιλεσιακὴν σχολήν.—Γαλλιστὶ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου (ἴδε ἀνωτέρω) Ph. Le Bas ἐν τῇ Collection des romans grecs, τόμ. 15, ἐν Παρισίοις 1828 (μετὰ σχολίων).

4. Χρόνος, ὄνομα καὶ ἐπιγραφή: Περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ Εὐσταθίου ἐταλαντεύοντο ἄλλοτε αἱ γνῶμαι εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ 7 καὶ 12 αἰῶνος χρόνον. Νῦν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐντελῶς βέβαιον, ὅτι ὁ Εὐστάθιος ἔζησε κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ιβ΄ αἰῶνος. Πλὴν μετρικῶν καὶ ἄλλων λόγων, δι' οὓς ὁ συγγραφεὺς τῶν αἰνιγμάτων τίθεται εἰς τὸν ια΄ αἰῶνα, τὸ ζήτημα λύει ἡ πρὸς τὸν Εὐστάθιον ἐπιστολή, ἥτις σχετίζει αὐτὸν πρὸς πρόσωπον τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ ιβ΄ αἰῶνος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ νομοδιδασκάλου Θεοδώρου Βαλσαμῶνος εὑρίσκεται μία γραφεῖσα πιθανῶς πρὸ τοῦ 1186: Τῷ ἐπάρχῳ κυρῷ Εὐσταθίῳ τῷ Μακρεμβολίτῃ. Ἐπειδὴ Εὐμάθιος ἀντὶ Εὐστάθιος εὑρίσκεται καὶ εἰς χειρόγραφα τοῦ μυθιστορήματος, δὲν μένει ἀμφιβολία, ὅτι ἀποδέκτης τῆς ἐπιστολῆς εἶνε ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς. Ὅτι ὁ τίτλος του ὡς ἐπάρχου δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ μυθιστορήματος, δὲν σημαίνει τίποτε. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ Βαλσαμῶνος ἐξέδωκεν ὁ E. Miller ἐν Annuaire de l'association 18 (1884) 18. Τέλος πιθανὸν τοὐλάχιστον κατέστησεν ὁ L. Voltz (ἴδε ἀνωτέρω), ἐρευνήσας τὰς εἰς τὸ μυθιστόρημα παρεμβαλλομένας περιγραφὰς τῶν μηνῶν, ὅτι τὸ ἔργον συνεγράφη καὶ ἐδημοσιεύθη κατὰ τὴν ὀκτάμηνον τοῦ νέου ἔτους ἐπιβράδυνσιν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1131 καὶ 1282 καὶ δὴ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ ταύτης τῆς περιόδου. Πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ἡ μνεία τοῦ ὀνόματος Ὑσμινίας ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ Νικήτα Εὐγενειανοῦ εἰς τὸν Στέφανον Κομνηνὸν (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 729).

Τὸ ὑπὸ Le Bas προτιμηθὲν ὄνομα Εὐμάθιος μαρτυρεῖται ὑφ' ἑνὸς τῶν καλλιτέρων χειρογράφων καὶ διὰ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς μνημονευθείσης ἐπιστολῆς. Ἕνεκα τούτου δὲν εἶνε δυνατὸν ν' ἀποφασισθῇ τίς ὀνομασία εἶνε ἡ ὀρθοτέρα. Ἴσως πρόκειται, καθὼς ὁ Hilberg εἰκάζει, περὶ διττωνυμίας, ὡς ἀπέδειξε τοῦτο ὁ Treu καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν Βυζαντηνῶν συγγραφέων· τουτέστι τὸ ἕτερον τῶν δύο ὀνομάτων, ἤτοι τὸ Εὐστάθιος, εἶνε τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γράμματος ἀρχόμενον μοναχικόν. Ἀντὶ τοῦ Μακρεμβολίτης ἐν τοῖς χειροτέροις τῶν χειρογράφων φέρεται Παρεμβολίτης, ὅπερ βεβαίως εἶνε ἐσφαλμένον. Μακρεμβολίτης καὶ θηλυκὸν Μακρεμβολίτισσα (π. χ. Εὐδοκία ἡ Μ.) ἀπαντᾷ καὶ ἄλλως (οἷον εἰς διάφορα χρυσόβουλλα τοῦ Schlumberger, Sigillographie de l'empire Byzantin σελ. 674), σημαῖνον ἀρχικῶς τὸν παρὰ τοὺς μακροὺς ἐμβόλους κατοικοῦντα, ἔμβολοι δὲ ἐσήμαινεν ἐν Βυζαντίῳ στοὰς μετὰ πρατηρίων), ἐξ ὧν προῆλθον καὶ τὰ τουρκικὰ παζάρια Ὁ τίτλος πρωτονωβελίσιμος μαρτυρεῖται καλῶς, ὁ δὲ τίτλος μέγας χαρτοφύλαξ, σημαίνων ἀξίωμα ἐκκλησιαστικόν, ἀπονέμεται εἰς τὸν συγγραφέα μόνον ὑπὸ χειροτέρων χειρογράφων· τοῦτο παρέχει ὑποψίας, αἵτινες αὐξάνουσιν ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ Ἰωάννην Καν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τακουζηνὸν τὸ μέγας προσετέθη εἰς τὸ χαρτοφύλαξ μόνον ὑπὸ Ἀνδρονίκου Β' (Rohde σ. 523).

5. Εἰκοσιπέντε ἀνώνυμα αἰνίγματα ἐν στίχοις ἰαμβικοῖς, ὧν ἡ κατασκευὴ δηλοῖ χρόνους ὑστέρους βυζαντηνούς, ἐξέδ. ἐξ ἀθωνιτικοῦ κώδικος ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. τῆς Ἑλλ. 2 (1885-1889) 152-166, ὅστις ὑπόσχεται καὶ ἔρευναν περὶ τῶν βυζαντηνῶν αἰνιγμάτων καὶ τῆς πρὸς τὰ ἀρχαῖα σχέσεως αὐτῶν. — Πρβ. Γ. Δεστούνης, Σχεδίασμα περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ αἰνίγματος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νέων, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1890 τόμ. 270 Ἰουλίου σ. 66-98, Αὐγούστου 262-290. — Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου (1261-1282) κεῖται ἐν διαφόροις χειρογράφοις οἷον ἐν κώδικι βιενναίῳ θεολογ. ἑλλην. 203 φύλλῳ 306 αἴνιγμα ἐν πολιτικοῖς στίχοις: Τοῦ ὑψηλοτάτου βασιλέως κῦρ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου αἴνιγμα. Ὁ πρῶτός με τῶν ἀριθμῶν καθ' ἑαυτὸν ὠδίνει κτλ.

320. Μιχαὴλ ὁ Ἁπλούχειρ, ἄγνωστον ἄλλοθεν πρόσωπον, ἔγραψεν οὐχὶ πιθανῶς πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ιϐ' αἰῶνος ποίημα Δραμάτιον λεγόμενον, ἐκ τριμέτρων 122 συγκείμενον. Τὰ πρόσωπα τοῦ δραματίου τούτου εἶνε ἄγροικος (τ. ἔ. χωρικός), σοφός, ἡ τύχη, αἱ μοῦσαι καὶ χορὸς πρὸς αὐτοῖς. Ὁ ἄγροικος δεξιοῦται πλήρης χαρᾶς τὴν τύχην· ἐπὶ τούτῳ ἐπιπλήττει αὐτὸν ὁ σοφός, ἐξ οὗ γεννᾶται φιλονεικία, τοῦ μὲν χωρικοῦ ἐπαινοῦντος τὴν τύχην, τοῦ δὲ σοφοῦ ψέγοντος αὐτὴν «πέμπελον γραῦν»· νύκτα, λέγει, προσέκρουσεν αὕτη τὸν πόδα καὶ χωλὴ ἐκ τούτου γενομένη κατέφυγεν εἰς τὸν οἶκον. Ἡ τύχη τότε, ἣν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν παρερχομένην ἐκ τοῦ παρακειμένου δωματίου, μετ' ἀγανακτήσεως ἀπολογεῖται, προσκαλοῦσα τὸν σοφὸν νὰ μεμφθῇ τὰς Μούσας καὶ οὐχὶ αὐτήν. Οὕτως ἐμφανίζονται ἐξαίφνης καὶ αἱ Μοῦσαι, ὅπως ὁ λύκος τοῦ παραμυθίου. Ὁ σοφὸς ἀκούων θόρυβον διατάσσει νὰ σιωπήσωσι, διότι προσέρχεταί τις, παραγγέλλων εἰς τὸν χορὸν (συνιστάμενον ὡς φαίνεται ἐκ θεραπαινίδων τῆς οἰκίας) νὰ ἴδῃ τίς εὑρίσκεται ἐπὶ θύραις. Καὶ ἰδοὺ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀγγέλλονται αἱ Μοῦσαι! Παρὰ προσδοκίαν ὅμως προστάσσει ὁ σοφὸς ν' ἀποδιώξωσιν αὐτάς. Εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ χοροῦ περὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ὀφειλομένης εὐγνωμοσύνης, ἀπαντᾷ ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ αὐτὸν ἡ γνῶσις ἣν οὐδεὶς ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀγοράζει, ἡ δὲ δόξα δὲν γεμίζει τὸν κενόν του στόμαχον· εὔχεται δὲ νὰ εἶνε μᾶλλον βυρσοδέψης, λιθοξόος ἤ τι τοιοῦτον· διότι ὁ ὑποδηματοποιὸς καὶ ὁ παντοπώλης μὲ ὅλην των τὴν βλακείαν περιάγουσι τὰς ὁδοὺς ἐν τιμῇ ὡς ἡγεμόνες, ἐνῷ ὁ σοφὸς μένει δυστυχής, πτωχὸς καὶ ἐγκαταλελειμμένος. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰσέρχονται αἱ Μοῦσαι, χωρὶς νὰ προσέξωσιν εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν καὶ θρηνοῦσιν ὅτι αἱ φύλακες αὗται τῆς σοφίας περιφρονοῦνται ὑπὸ τοῦ σοφοῦ. Ὅτε δὲ καὶ αὐτὸς ἀρχίζει νὰ θρηνολογῇ τὴν πεῖνάν του, ἀπαντῶσι μετὰ κακεντρεχείας πρὸς αὐτόν, ὅτι ἡ γῆ γεννᾷ χλόην καὶ βοτάνας πλῆθος. Τοῦτο παροργίζει τὸν σοφὸν καὶ ζητεῖ νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ δικαιώματός του ὡς οἰκοδεσπότου, μαστιγώνων καὶ ἐκδιώκων τὰς Μούσας, διότι ἄνθρωπος, λέγει, εἶνε καὶ ὄχι χορτοφάγον ζῶον. Ἀφοῦ ἡ τύχη διὰ πονηράν τινα παρατήρησιν ἐδέχθη ἐφ' ἑαυτῆς νέαν χάλαζαν ὕβρεων, εὐσπλαγχνίζονται τέλος αἱ Μοῦσαι τὸν βασανιζόμενον προστατευόμενόν των, ὑπισχνούμεναι εἰς αὐτὸν χρυσὸν καὶ εὐμαρῆ βίον. Ὁ σοφὸς ἐκφράζει τὴν ἀμφιβολίαν του κατὰ πόσον ἡ εὐδαιμονία αὕτη θὰ εἶνε καὶ διαρκὴς καὶ ἡ παράδοξος κωμῳδία τελειώνει.

Τὸ δραμάτιον συγγενεύει πολὺ πρὸς τὸ μικρὸν δραματικὸν ποίημα τοῦ Τζέτζη (ἴδε ἀνωτ. σ. 254 ἀρ. 13) καὶ πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Προδρόμου· διότι εὑρίσκομεν τὰ αὐτὰ παράπονα περὶ τῆς ἀσταθείας τῆς τύχης, τοὺς αὐτοὺς λόγους περὶ τῆς λαμπρᾶς ὑλικῆς θέσεως τῶν χειρωνακτῶν, τοὺς αὐτοὺς στεναγμοὺς περὶ τῆς ἀχρηματίας καὶ τῶν στερήσεων τῶν ἐπιστημόνων· πρὸς τούτοις τὸ αὐτὸ συνεστραμμένον λεκτικὸν καὶ τὴν ἀγροῖκον φιλοπαιγμοσύνην. Τὴν ἀνωτέρω διδομένην κακὴν συμβουλήν, νὰ φάγῃ ὁ σοφὸς χλόην καὶ βότανα, εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὸ δεύτερον δημῶδες τοῦ Προδρόμου ποίημα (Legrand, Bibliothèque grecque vul-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

gaire 1 σ. 51 στ. 102 ἑ.), ὁμοίως τὴν διαλογικὴν μορφὴν τοῦ ποιήματος καὶ παρὰ Προδρόμῳ ἀπαραλλάκτως ἐφηρμοσμένην· πρὸς τούτοις ὁ 33ος στίχος τοῦ δραματίου ταὐτίζεται πρὸς τὸν 1ον τοῦ Κατὰ φιλοπόρνου γραὸς τοῦ Προδρόμου. Ἄρα ὁ Ἁπλούχειρ κατατάσσεται μετὰ τοῦ Νικήτα Εὐγενειανοῦ καὶ Φιλῆ εἰς ἐκείνους τοὺς ὑστάτους βυζαντηνοὺς ποιητίσκους, οὓς «οὐκ εἶα καθεύδειν» οὐδ' αὐτὴ ἡ ὠχρὰ λάμψις τοῦ κλέους ἑνὸς Πτωχοπροδρόμου. Οὕτω τίθεται καὶ τὸ πρωϊμώτατον ὅριον τῆς χρονολογίας τοῦ Ἁπλούχειρος, ἀνήκοντος εἰς τὴν μεταξὺ Προδρόμου καὶ Φιλῆ ἐποχήν, ἤτοι εἰς τὸ τέλος τοῦ ιϐ' ἢ εἰς τὸν ιγ' αἰῶνα.

1. Ἐκδόσεις: Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ F. Morellus, ἐν Παρισίοις 1593. Ἀνετυπώθη ἐν Παρισίοις 1598. Ἀνετυπώθη ὑπὸ M. Mattaire, Miscellanea graecorum aliquot scriptorum carmina, ἐν Λονδίνῳ 1722 σ. 118 ἑ.—Ὑπὸ Fr. Dübner μετὰ τὰ Fragmenta Euripidis ed. G. Wagner, ἐν Παρισίοις παρὰ Didot 1846· ἐπειδὴ ὁ Dübner δὲν εὗρισκε κανὲν χειρόγραφον τοῦ δραματίου, ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὸ κακῶς ἔχον κείμενον τῆς ἀρχικῆς ἐκδόσεως.—Ὑπὸ M. Treu, Gymnasialprogramm ἐν Waldenburg (Schlesien) 1874 (κατὰ τὸν κώδικα νεαπολιτανὸν II C. 37).

2. Βοηθήματα: Magnin ἐν Journal des Savants 1849 σ. 463 ἑ.—M. Treu, Michael Haplucheir, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 338 ἑ. (περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν χειρογράφων).—Γερμανικὴ μετάφρασις ὑπὸ Ad. Ellissen, Versuch einer Polyglotte der europäischen Poesie, ἐν Λειψίᾳ 1846 σ. 230-237.—Περὶ τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου πρβ. A. Eberhard ἐν Bursians Jahresberichte über die Fortschritte der klass. Altertumswissenschaft τόμ. 1 (1873) 1330 ἑ.—Περὶ τῆς γλώσσης: Tycho Mommsen, Beiträge zur Lehre von den griechischen Präpositionen, ἐν Φραγκφούρτῃ-Βερολίνῳ 1886-1895 σ. 630 ἑ.

3. Χειρόγραφα καὶ ὄνομα: Πλὴν τοῦ μνημονευθέντος κώδικος νεαπολιτανοῦ II C. 37 περιέχει τὸ ποίημα καὶ ὁ κῶδιξ βιενναῖος suppl. Koll. 14 (= ὑπὸ νέον ἀρ. 73) καὶ ὁ κῶδιξ οὐατικανὸς παλα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῖνος 122. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Morelli καὶ ἐν τῇ τοῦ Dübner ἑπομένως ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζεται Πλώχειρος, διὸ καὶ εἰς τὰ βοηθήματα οὕτως ἀναγινώσκεται: Plochiros. Ἀλλ' ἐν κώδικι νεαπολιτανῷ II. C. 37 ὀνομάζεται ὁ ποιητὴς Μιχαὴλ ὁ Ἁπλούχειρ καὶ τὸ ὄνομα Ἁπλούχειρ εὗρεν ὁ Treu καὶ ἄλλως (ἐν Βυζαντ. Δελτίῳ, 1, 1892, 338 καὶ 4, 1895, 3) συχνάκις ἐν τῷ ιβ΄ αἰῶνι, ἐνῷ Πλώχειρος δὲν εὑρέθη εἰσέτι. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι Πλώχειρος προῆλθεν ἐκ τοῦ Ἁπλούχειρ ἢ καὶ ἐκ τῆς γενικῆς Ἁπλούχειρος ληφθείσης ἀντὶ ὀνομαστικῆς. Τοῦ Α δὲ ἡ ἀφαίρεσις ἐξηγεῖται ἴσως ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Morelli ἢ ἐν τῇ πηγῇ αὐτοῦ τὸ ἀρχικὸν γράμμα ἔμελλε νὰ γραφῇ κατόπιν δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, εἶτα ὅμως ἐλησμονήθη, ὡς τοῦτο πολλάκις συνέβη.

4. Ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ Conv. soppr. 627 φύλλῳ 19ν κεῖνται: Στίχοι τοῦ μεγάλου λογαριαστοῦ ἐπιτύμβιοι εἰς τὴν δέσποιναν Κομνηνὴν κυρᾶν Εἰρήνην, ἥτις ἦτο θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Α΄ Λασκάρεως. Οἱ στίχοι ἔχουσιν ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον ἕνεκα τῶν ὑπαινιγμῶν εἰς τὴν ἐν Κπόλει ξενοκρατίαν (ἀνδραποδισμὸς Ἰταλῶν καὶ ζωγρία).

5. Κάτι τι σπάνιον καὶ ἀξιοπερίεργον εἶνε ἐν τῇ μακρᾷ σειρᾷ τῶν μονοτόνων προσωπικῶν ποιημάτων τῶν Βυζαντηνῶν τὰ ποιήματα τοῦ χαρτοφύλακος Νικολάου Εἰρηνικοῦ εἰς τοὺς ἀρραβῶνας τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Γ΄ Δούκα Βατάτζη μετὰ τῆς Ἄννης, οὐχὶ ἐκ νομίμου γάμου θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Β΄ (περὶ τὸ 1244). Τὰ ποιήματα ταῦτα σώζονται ὁμοίως ἐν τῷ προδήλως ἐκ Νικαίας προερχομένῳ κώδικι λαυρεντιανῷ Conv. soppr. 627 φύλλῳ 20. Τὰ ἐκ τεσσάρων διπλῶν πολιτικῶν ἑκάστοτε συνιστάμενα ποιήματα ὀνομάζονται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τετράστιχα, ὥστε ἐνωρὶς ἤδη ἠρίθμουν τοὺς πολιτικοὺς στίχους ὡς δίστιχα καὶ οὕτως ἐποίουν, ἐξ οὗ διηυκολύνθη ἔπειτα πολὺ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς κατὰ ζεύγη ὁμοιοκαταληξίας. Ἀλλ' οὐχὶ τὸ μέτρον εἶνε τὸ περίεργον ἐν τοῖς ποιήμασι τούτοις, ἀλλ' ὁ τόνος αὐτῶν, ὅστις ἐνθυμίζει τὰ νεοελληνικὰ τραγούδια τῆς νύφης καὶ τοῦ γάμου. Ἐγὼ δὲν ἀμφιβάλλω διόλου, ὅτι ὁ Εἰρηνικὸς ἐνεπνεύσθη ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς τότε δημοτικῆς ποιήσεως, ἂν καὶ μετεχειρίσθη τὴν συνήθη γραπτὴν γλῶσσαν. Εἶνε ἄξια διὰ τοῦτο τὰ τετράδια ταῦτα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰ δημοσιευθῶσι πρῶτα ἐκ τοῦ ἀνεκδότου πλήθους τῶν προσωπικῶν ποιημάτων.

321. Ἕλληνες ποιηταὶ ἐν Ἰταλίᾳ. Ἓν ἐκ τῶν τεκμηρίων τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς καὶ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντηνῶν ἀποικιῶν μέχρι τῶν ὑστέρων χρόνων τοῦ μέσου αἰῶνος εἶνε καὶ ἡ ὕπαρξις Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων ποιητῶν. Ἀνωτέρω ὡμιλήσαμεν περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλλήνων ὑμνογράφων (ἴδε ἀνωτ. σελ. 563). Ἀλλ' οὐδεμία μέχρι τοῦδε προσοχὴ ἐδόθη εἴς τινας ἐξ Ἰταλίας καὶ Σικελίας θύραθεν ποιητάς. Περὶ αὐτῶν μανθάνομεν ἔκτινος ἐν Ἰταλίᾳ προφανῶς συνταχθείσης ἑλληνικῆς ἀνθολογίας, ἥτις πλὴν ἄλλων ἔργων ἀνατολικῶν βυζαντηνῶν περιέχει ἰδίως ποιητικὰ καὶ πεζὰ ἰταλικῆς προελεύσεως. Τὴν ἀνεκτίμητον ταύτην πρὸς γνῶσιν τοῦ ἰταλοβυζαντηνοῦ πολιτισμοῦ συλλογὴν σώζει ὁ λαυρεντιανὸς κῶδιξ 5, 10, ὅστις εἶνε μικρὸς τόμος εἰς τέταρτον τοῦ ιδ' αἰῶνος, συγκείμενος ἐν μέρει ἐκ χάρτου, ἐν μέρει (φύλλα 167-176) ἐκ παλιμψήστου περγαμηνῆς. Ἐν αὐτῷ περιέχονται δοκίμια εὐγενεστάτου τινὸς ἄρχοντος Εὐγενίου ἐκ Παλέρμου, π. χ. ποίημα γραφὲν ἐν φυλακῇ, ἄρα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἐκ τῆς φυλακῆς ποιήσεις τοῦ Γλυκᾶ καὶ Σαχλίκη, ἐπιγράμματα εἰς τὴν πλεονεξίαν, τρυφήν, παρθενίαν, τὸν ἔρωτα, τὴν ἀδολεσχίαν, τὸν φθόνον, τὸ φιλόσκωμμον κτλ., στίχοι εἰς ἱερέα τινὰ ἐν Βρεντησίῳ, ποιητικὴν ἀνασκευὴν τοῦ ἀρχαίου σοφιστικοῦ θέματος «μυίας ἐγκώμιον», τέλος τὴν ἐκτενῆ περιγραφὴν φυτοῦ, «παρ' ἡμῖν ἐν Πανορμῷ τῇ πόλει» φυομένου καὶ ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων νύμφερον καλουμένου· εὔκολον δὲ θὰ ἦτο βοτανικός τις νὰ ὁρίσῃ τὸ ἀκριβέστατα περιγραφόμενον ἀνθοειδὲς τοῦτο φυτόν, ὅπερ τὴν νύκτα κλείει ἐντελῶς τὴν κάλυκα. Κατόπιν ἀκολουθοῦσι στίχοι τοῦ κυροῦ Ρογερίου τοῦ Ὑδροῦντος πρὸς τὸν πανευγενέστατον ἄρχοντα κυρὸν Εὐγένιον· ποιήσεις Νικολάου τοῦ Ὑδροῦντος υἱοῦ τοῦ μαΐστρου Ἰωάννου τοῦ ἐπὶ τῶν δεήσεων, εἰς τὸν Χριστόν, εἰς τὴν ἁγίαν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βαρβάραν, τὸν ἅγιον Νικόλαον, τὸν ἅγιον Πέτρον, τὸ ὄρος Θαβώρ, τὸν ἅγιον Στέφανον, τὸν ἅγιον Βασίλειον καὶ Γρηγόριον κτλ· ποίημα Ἰωάννου τοῦ Ὑδροῦντος γραμματέως τοῦ αὐτοκράτορος περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τοῦ Β′ ὑποταγείσης πόλεως Πάρμας. Μέγιστον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν σύγχρονον ἱστορίαν ἔχει καὶ ὁ ποιητικὸς διάλογος τῆς πόλεως Ρώμης μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Β′ ὑπὸ τοῦ χαρτοφύλακος Γεωργίου τοῦ Καλλιπόλεως, τουτέστι τῆς ἐν Καλαβρίᾳ καὶ σήμερον τὸ ὄνομα διατηρούσης (Gallipoli): Τοῦ Κυροῦ Γεωργίου τοῦ χαρτοφύλακος Καλλιπόλεως στίχοι ἰαμβικοὶ περὶ Ρώμης ὡς ὁμιλούσης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φρεδερῖκον. Ὁ ποιητὴς ἐνθουσιωδῶς ἐξυμνεῖ τὴν δύναμιν καὶ ἀνδρείαν τοῦ Φρειδερίκου, ἑρμηνεύων τὸ ὄνομά του διὰ τολμηροῦ ἐξελληνισμοῦ Φρυκτωρίκος, Φρυκτώνυμος. Δεύτερον ποίημα τούτου τοῦ χαρτοφύλακος Γεωργίου ἀποτείνεται πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Γ′ Βατάτζην ἐλθόντα εἰς Καλλίπολιν, τρίτον χλευάζει τὴν (ἐν ἔτει 1247) ἁλωθεῖσαν πόλιν Πάρμαν· ἀκολουθοῦσιν ἐπιγράμματα εἰς τὴν Θεοτόκον, εἰς τοὺς ἁγίους ὁμολογητάς, εἰς τὸν ἅγιον Ἀμφιλόχιον, εἰς πύλην τῆς ἐκκλησίας Καλλιπόλεως, εἰς τὸν ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ ἀποθανόντα υἱὸν τοῦ δομεστίκου Καλλιπόλεως κτλ. Πρὸς τὰ μνημονευθέντα συγχρόνου ἱστορικοῦ περιεχομένου ποιήματα καταλέγεται τὸ ποίημα: Στίχοι Εὐγενίου φιλοσόφου, ἀνεψιοῦ Βασιλείου τοῦ Ἀμοιρᾶ, (Ἀμηρᾶ, ἀμηρᾶ;) πρὸς τὸν ἐνδοξότατον τροπαιοῦχον ῥῆγα Γυλιέλμον. Τὸ ποίημα ἀναφέρεται ἀναμφιβόλως εἴς τινα τῶν ὁμωνύμων βασιλέων τῆς Σικελίας, εἴτε εἰς τὸν Γουλιέλμον Α′ (ἀποθαν. τὸ 1166) εἴτε εἰς τὸν Γουλιέλμον Β′ (ἀποθαν. τὸ 1189) εἴτε εἰς τὸν Γουλιέλμον Γ′ (ἀποθαν. τὸ 1194)· πιθανώτερον διά τινας λόγους εἰς τὸν Γουλιέλμον Β′. Πιθανῶς μετὰ τούτων τῶν Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων πρέπει νὰ καταταχθῇ καὶ ὁ αὐτοκρατορικὸς νοτάριος Ἰωάννης Γράσσος, ὅστις βεβαίως δὲν θὰ εἶνε ἄλλος ἢ ὁ ὁμώνυμος μαθητὴς τοῦ ἡγουμένου Νεκταρίου[1]).

[1]) Fabricius, Bibl. graeca ed. Harl. 11, 79.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τούτου περιέχονται ἐν τῷ χειρογράφῳ ἐπιγράμματα εἰς τὸν ἅγιον Εὐστάθιον καὶ τὸν ἅγιον Ἀντώνιον, «στίχοι πεπλασμένοι» καὶ ἰαμβικὴ ἠθοποιία περὶ τοῦ θέματος, τί θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ ἡ Ἑκάβη βλέπουσα ἀποτεφρωμένην ἐνώπιόν της τὴν Τροίαν. Εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν ἴσως ἀνήκουσι καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ ποιημάτια τοῦ αὐτοῦ χειρογράφου, οἷον τὸ ἐπίγραμμα εἰς νέον τινὰ φιλόσοφον Νικηφόρον Οὐρανόν, ὃν δὲν ταυτίζεται οὗτος πρὸς τὸν πολὺ ἀρχαιότερον μάγιστρον Ἀντιοχείας (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 287 σημ. 3 καὶ ἀνωτ. 232 σημ. 4), τὸ ἐπίγραμμα τοῦ φιλοσόφου Νικήτα εἰς τὸν Δάφνιν καὶ ἀνώνυμά τινα ἐπιγράμματα, οἷον τὰ πρός τινα ῥῆγα τῆς Σικελίας ἀποτεινόμενα, στίχοι ἡρωϊκοὶ ὑπὸ Βανδίνι ἐσφαλμένως εἰς τὸν Τζέτζην ἀποδοθέντες ἐν φύλλῳ 20. Τὸ μέτρον τῶν ποιημάτων τούτων πάντων εἶνε ὁ βυζαντηνὸς τρίμετρος. Ἱκανῶς ἀσήμαντα εἶνε τὰ ἐξ Ἰταλίας προερχόμενα πεζὰ κείμενα τῆς συλλογῆς, ἤτοι μαρτύριον τῆς ἁγίας Λουκίας (τῆς ἐκ Πανόρμου), ὅπερ ὁ Βανδίνι προσθέσας «τοῦ αὐτοῦ» (ὅπερ λείπει ἐκ τοῦ χειρογράφου) ἀπέδωκεν ἐσφαλμένως εἰς τὸν Ἰωάννην Τζέτζην (πρβ. ἀνωτ. σ. 257 σημ. 2) καὶ συστατικαὶ ἐπιστολαὶ ἀρχιεπισκόπου τινὸς Ὑδροῦντος.

1. Δείγματά τινα τῶν μνημονευθέντων ποιημάτων καὶ ἀκριβὴς περιγραφὴ τοῦ λαυρεντιανοῦ κώδικος 5, 10 παρὰ A. M. Bandini, Catalogus codicum mss bibliothecae Medicae Laurentianae 1 (1764) 23-30. — Δημοσίευσις καὶ ἐξήγησις πάντων τῶν βυζαντηνοϊταλικῶν τούτων προϊόντων τῆς συναγωγῆς θὰ περιεῖχε ἀξίαν λόγου συμβολὴν πρὸς γνῶσιν τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντηνοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς αὐτόθι βυζαντηνῆς λογοτεχνίας. Πιθανῶς ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν ποιημάτων τούτων θ' ἀποδειχθῇ ἡ ἐξάρτησις αὐτῶν ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας καὶ συγχρόνου ἀνατολικῆς βυζαντηνῆς ποιήσεως, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ συλλογὴ ὁμοίως περιέχει κείμενα (οἷον τὸν Πισίδην, Πρόδρομον κτλ.).

2. Καὶ ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Νεκτάριος, ἡγούμενος ἐν Casole (κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ιγ΄ αἰῶνος) ἔγραψε ποιήματα ἐν τριμέτροις. Ἔχομεν αὐτοῦ ἰαμβικὰ ἐπιγράμματα περὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἡγου-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μένων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς ἰαμβικοὺς πατριαρχικοὺς καὶ αὐτοκρατορικοὺς καταλόγους. Ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Τουρίνου C. III. 17 ἐξεδόθησαν ὑπὸ H. Omont ἐν Revue des études grecques 3 (1890) 387-389. Καλλίτερον ἀλλ' ἐλλιπὲς ἐν τέλει εἶνε τὸ κείμενον ἐν τῷ μὴ χρησιμοποιηθέντι ἀκόμη κώδικι παρισιανῷ 1371 ἐν φύλλῳ 157ν, ὡραίῳ ἐκ περγαμηνῆς χειρογράφῳ τοῦ ιγ΄ αἰῶνος προερχομένῳ πιθανῶς ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας. Παραβλητέα ἡ ἀναγραφὴ τῶν ἐπιμνημοσύνων ἡμερῶν τῶν ἐν Casole ἡγουμένων, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Τουρίνου 216. b. III 27 τοῦ ιβ΄ αἰ. ὁ Jos. Pasini, Codices mss bibliothecae regii Taurin. Athenaei 1 (1749) 308 ἑ. Ἐπιγράμματα τοῦ Νεκταρίου περιέχει ὁ κῶδιξ οὐατικανὸς ἑλλην. 1276.

4. Ὁ ἀνωτέρω ἐν τοῖς ποιηταῖς μνημονευθεὶς Νικόλαος ἐξ Ὑδροῦντος εἶνε ἴσως ὁ αὐτὸς καὶ ὁ Νικόλαος Ὑδροῦντος, ὅστις κατέλιπε θεολογικὰ συγγράμματα, π. χ. θεολογικὴν ἐπιστολὴν ἐν κώδ. παρισιανῷ 1371 ἐν φύλλῳ 151-157ν, διάλογοι κατὰ Ἰουδαίων ἐν κώδ. παρισιανῷ 1255 φύλ. 1-102, πραγματείας κατὰ Λατίνων ἐν κώδ. οὐατικ. παλατίνῳ 232 καὶ συνοδικῷ Μόσχας 240 (Vladimir) φύλ. 30ν-60. Πρβ. Fabricius, Bibl. gr. 11, 288 ἑ. καὶ ἀνωτ. § 27.

4. Νεκταρίου τινὸς ἔχομεν ἐπίγραμμα εἰς τὸν θάνατον μητρὸς καὶ εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ· τοῦ μοναχοῦ Νικολάου ἐπιγράμματα εἰς τὰς παραβολὰς τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν δέκα παρθένων, εἰς βιβλίον καὶ εἰς τάφον. Ἐπειδὴ ταῦτα κεῖνται ἐν τῷ κώδικι τῆς Κρυπτοφερράτας Z. α. XXIX, ὅστις περιέχει τὰς ποιήσεις Χριστοφόρου τοῦ Μυτιληναίου καὶ προέρχεται βεβαίως ἐκ τῆς ἐν Casole μονῆς, πιθανὸν εἶνε ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἐπιγραμματικοὶ εἶνε Ἰταλιῶται Ἕλληνες· ἀλλὰ δὲν εἶνε γνωστὸν ἂν δύνανται νὰ ταὐτισθῶσι πρὸς τοὺς ἀνωτέρω μνημονευθέντας ὁμωνύμους. Πλὴν τούτων τὸ χειρόγραφον περιέχει καί τινος μητροπολίτου Γεωργίου Κερκύρας ἐπιγράμματα εἰς εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, εἴς τινα ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαν ἐκκλησίαν, εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον, εἰς τὸν ἐν Κερκύρᾳ τάφον τοῦ ἁγ. Ἀρσενίου κτλ. Γεώργιός τις ἦτο μητροπολίτης Κερκύρας κατὰ τὸ 1180 (πρβ Α΄ τόμ. σ 175 σημ. 3 [ὅπου προσθετέον τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ γραπτέον Λεόντιος ἀντὶ Ἰωάννης],

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἄλλος δέ τις περὶ τὰ μέσα τοῦ ιγ' αἰῶνος· ἀγνοοῦμεν πρὸς ποῖον ἐκ τῶν δύο τούτων ἐπιγραμματοποιῶν πρέπει νὰ ταυτίσωμεν αὐτόν. Ἐξάπαντος ὅμως ὁ συγγραφεὺς εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ἀνώνυμος ἐπίσκοπος Κερκύρας, τοῦ ὁποίου σώζει ἐπιγράμματα ὁ κῶδιξ τῆς Κοπεγχάγης 1899 τοῦ ιγ' αἰῶνος. Πρβ. Ch. Graux, Archives des missions scientifiques III. série 6 (1880) 187.—Τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Νεκταρίου, Νικολάου καὶ Γεωργίου ed. A. Rocchi, Versi di Cristoforo Patrizio, ἐν Ρώμῃ 1887 σ. 64-68. Ἐπιστολὰς τοῦ ῥηθέντος μητροπολίτου Γεωργίου ἐξέδωκεν ὁ Β. Βασιλιέφσκη, Ἡ ἐκ νέου ἵδρυσις τοῦ βουλγαρικοῦ πατριαρχείου ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος Ἀσσὰν ΪΙ ἐν ἔτει 1235, ἐν τῇ (ῥωσσικῇ) ἐφημερ. τοῦ ὑπουργ. τῆς παιδ. 1885 τόμῳ 238 σελ. 1-56 καὶ 206-238, (ἔτι δὲ καὶ ἐπιστολὴν τοῦ Μανουήλ, δεσπότου τῆς Ἠπείρου).

322. Μανουὴλ ὁ Ὀλόβολος (ἢ Ὀλόβωλος) κινεῖ πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς συγγραφεύς. Ὁ βίος του, ὃν ἰδίως γνωρίζομεν ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ Γεωργίου Παχυμέρη, εἶνε διδακτικὸν παράδειγμα τῆς ἀσταθείας τῆς τύχης Βυζαντηνοῦ αὐλικοῦ, ἀλλὰ μαρτυρεῖ συνάμα ἐναντίον τῶν περὶ τῆς ἀχαρακτηρισίας τῶν Βυζαντηνῶν κοινῶς παραδεδεγμένων. Εἰς τὰ στήθη τοῦ Μανουὴλ κατῴκουν δύο ψυχαί, ἡ τοῦ εὐλυγίστου ἐπισήμως αὐλικοῦ καὶ ἡ τοῦ ἀδαμάστου, ὀργίλου φυσικοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ὀλόβολος ἐγεννήθη ὡς φαίνεται κατὰ τὴν πέμπτην δεκαετηρίδα τοῦ ιγ' αἰῶνος· διότι ἐν ἔτει 1261, «παιδίον» ἔτι ὤν, ἦτο ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος ὡς γραμματεὺς αὐτοῦ Τότε ἀκριβῶς εἶχεν ἀπαλλαγῇ ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ τοῦ νομίμου διαδόχου τοῦ θρόνου Ἰωάννου, τυφλώσας αὐτόν· ὅτε λοιπὸν ὁ νεαρὸς γραμματεὺς ἐξεδήλωσε φανερῶς τὴν συμπάθειάν του πρὸς τὸν ἀτυχήσαντα καὶ τὴν ἀγανάκτησίν του ἐπὶ τῷ ἐγκλήματι, ὁ αὐτοκράτωρ τὸν ἐτιμώρησε δι' ἀποκοπῆς τῆς ῥινὸς καὶ τῶν χειλέων. Ἀλλ' ἡ ποινὴ φαίνεται ἐξετελέσθη μετά τινος φειδοῦς ὥστε τῶν χειλέων αὐτοῦ τοὐλάχιστον δὲν ἐστερήθη παντελῶς, διότι ἄλλως ἀδύνατον θὰ ἦτο νὰ ἐκτελῇ ἔργα διδασκάλου καὶ ἱεροκήρυκος. Μετὰ τὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀτύχημα τοῦτο ἀπεσύρθη ὁ Ὀλόβολος εἰς τὴν ἐν Κπόλει μονὴν τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου, ὅπου κατέγινε περὶ μελέτας μετὰ ζήλου, διότι μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ ἱστορικοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου τὸ 1267 ἀπὸ τῆς διευθύνσεως τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἱδρυθείσης ἀκαδημίας, διωρίσθη ὁ Ὀλόβολος ἐν αὐτῇ διδάσκαλος τῆς λογικῆς καὶ ῥήτωρ τῆς ἐκκλησίας. Ἐν τῇ ὑψηλῇ ταύτῃ θέσει παρέμεινεν ἐπὶ ἓξ περίπου ἔτη. Ἡ ζωηρότης τοῦ χαρακτῆρός του, ἥτις σὺν τῇ προϊούσῃ ἡλικίᾳ δὲν κατηυνάζετο, τὸν ἔρριψε τὸ δεύτερον εἰς δυστυχίας. Ὁ Ὀλόβολος ἦτο εἷς τῶν ἀνωτέρων ἱεραρχῶν, εἰς οὓς ἀνέθηκεν ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ νὰ δικαιολογήσωσιν ἐπιστημονικῶς τὴν ὑπ' αὐτοῦ σχεδιαζομένην ἕνωσιν· ἀλλ' αὐτὸς παρὰ θέλησιν μόνον καὶ χλιαρῶς ὑπερήσπισε τοὺς Λατίνους καὶ ὅτε ἐν μεγάλῃ συνελεύσει ἐν τοῖς ἀνακτόροις (τὸ 1273) ἠρωτήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ποίαν γνώμην εἶχε, ἐτήρησε σιωπήν. Ὅτε δὲ αὐστηρῶς ὠνείδισεν αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ ὁ αὐτοκράτωρ, ὁ Ὀλόβολος δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ μείνῃ κύριος ἑαυτοῦ καὶ ἐξετράπη εἰς πικρὸν ὑπαινιγμὸν περὶ τοῦ σφετερισμοῦ τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ. Τοῦτο προεκάλεσε τὴν ἐξορίαν του εἰς μοναστήριόν τι τῆς Νικαίας, ἐπειδὴ δὲ ἐπέμενεν εἰς τὴν ἐναντίαν του γνώμην, μετηνέχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐδάρη ἀνηλεῶς καὶ ἐπομπεύθη διὰ τῶν ὁδῶν. Ταῦτα ὑποστὰς ἀπεσύρθη κατόπιν εἰς τὴν μονὴν τοῦ μεγάλου ἀγροῦ (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 696). Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' ἐπεξῆλθε φανερῶς κατὰ τῶν Λατίνων, ἐν δὲ τῇ συνόδῳ τοῦ 1284 ἤρχισεν αὐτὸς τὴν συζήτησιν ὡς ῥήτωρ τῆς ἐκκλησίας. Περὶ τοῦ μετὰ ταῦτα βίου του καὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου οὐδὲν εἶνε γνωστόν. Τὸ ὄνομα Μανουὴλ μοναχὸς γενόμενος μετέβαλεν εἰς Μάξιμος. Ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου πρωτοσυγκέλλου, δὲν γνωρίζομεν ὅμως πότε ἔλαβεν αὐτόν. Ὅπως δεικνύουσι τὰ μεγάλων εὐθυνῶν ἀξιώματα ταῦτα καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Ὀλοβόλου, ὁ ἀνὴρ ἦτο σπουδαῖος κατά τε τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν. Ἰδίως κατέγινε πολὺ περὶ τὴν ἀρχαίαν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φιλοσοφίαν· εἶνε δὲ καὶ εἷς τῶν ὀλίγων εἰδημόνων τῆς λατινικῆς γλώσσης Βυζαντηνῶν. Τὰ καταλειφθέντα ὑπ' αὐτοῦ συγγράμματα εἶνε ποιητικὰ καὶ πεζά.

Τὰ ἐκτενέστατα τῶν ποιημάτων τοῦ Ὀλοβόλου ἀνήκουσι δυστυχῶς εἰς τὸ ἥκιστα τερπνὸν εἶδος τῶν αὐλικῶν κολακικῶν ποιημάτων. Εἶνε εἴκοσιν ὕμνοι ἐν στίχοις πολιτικοῖς, ἀποτεινόμενοι οἱ πλεῖστοι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαήλ, τινὲς πρὸς τὸν υἱόν του καὶ διάδοχον Ἀνδρόνικον, εἷς (ἴσως δύο) πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον ὡς αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀποτεινομένους ὕμνους προσφωνεῖται ὁ υἱὸς κατὰ τὸ πλεῖστον ὡς συμβασιλεύων. Τὸ περιεχόμενον τῶν ποιημάτων εἶνε ὁ πανηγυρισμὸς καὶ ἡ ἐξήγησις ἐκκλησιαστικῶν ἑορτῶν· ἀλλὰ τοῦτο δίδει μόνον τὴν ἀφορμὴν πρὸς συσσώρευσιν τῶν ἀηδεστάτων κολακειῶν πρὸς τοὺς δύο αὐτοκράτορας. Τοὺς ὕμνους τούτους συνέταξεν ὁ Ὀλόβολος ὡς ῥήτωρ τῆς ἐκκλησίας, ὑποχρεωμένος ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του νὰ προσφωνῇ τὸν αὐτοκράτορα δι' ἐντέχνων λόγων (πρβ. Α' τόμου σ. 471) ἢ διὰ ποιημάτων, καὶ ἡ ἀνάγκη αὕτη δικαιολογεῖ τὸ πομπῶδες ὕφος τῶν ἀντιπαθητικῶν τούτων πνευματικῶν προϊόντων. Περίεργον εἶνε ὅτι δύο χρονολογήσιμοι ὕμνοι ἐγράφησαν κατὰ τὰ ἔτη 1279 (ἢ 1280) καὶ 1281 ἤτοι καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ὀλόβολος διέτριβεν ἐν τῇ μονῇ Τοῦ μεγάλου ἀγροῦ. Κατὰ πολὺ εὐαρεστότερα τῶν ταπεινοφρόνων τούτων διαχύσεων εἶνε μικρότερά τινα ἰαμβικὰ ποιήματα, οἷον ὕμνος εἰς εἰκόνα τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας (ἥτις ἐν Βυζαντίῳ πολὺ ἐτιμᾶτο), μονόστιχα εἰς τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς λείψανα τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου, δύο ἐπιτύμβια ἐν εἴδει διαλόγου εἰς τὸν Κομνηνὸν Κωνσταντῖνον Μαλιασηνὸν καὶ εἰς τὸν Κομνηνὸν Ἀνδρόνικον Τορνίκην, τέλος λύσεις τῶν αἰνιγμάτων τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου (ἴδε ἀνωτ. σ. 730) καὶ ποίημα παιγνιῶδες περὶ τῆς δημώδους παροιμίας: Λέων λέων καὶ εἰς τὸ ψωμίον δράκων.

Τὰ πεζὰ συγγράμματα τοῦ Ὀλοβόλου εἶνε πάντα σχεδὸν καρποὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ ὡς διδασκάλου καὶ ἐκκλησιαστικοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρήτορος. Εἶνε σχόλια εἰς μικρότερα ποιήματα π. χ. εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Δωσιάδα, εἰς τὴν σύριγγα τοῦ Θεοκρίτου, εἰς τὸν πέλεκυν τοῦ Σιμμίου, εἰς τὰς πτέρυγας κτλ., ἑρμηνευτικὰ εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν πρώτων ἀναλυτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ μετὰ σχολίων μετάφρασις τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βοηθίου περὶ τοπικῶν διαφορῶν (περὶ διαλεκτικῆς) καὶ περὶ τοῦ ὑποθετικοῦ συλλογισμοῦ. Τὰς μεταφράσεις ταύτας ἀναφέρει ὁ Ὀλόβολος ἐν ἐπιστολῇ, σωζομένῃ ἐν κώδικι ρικκαρδιανῷ 50, ἔνθα ὅμως κακῶς ἀποδίδεται αὕτη εἰς τὸν Πλανούδην. Ἔτι ἔχομεν αὐτοῦ παραμυθητικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὴν ἀνεψιὰν τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Θεοδώραν Παλαιολογίνην Ραούλαιναν καὶ λόγον ἐκφωνηθέντα κατὰ τὰ χριστούγεννα ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου (ἐν κώδικι βοδληιανῷ βαροκκιανῷ 131 τοῦ ιδ' αἰῶνος φύλλῳ 244-250ᵛ).

1. Ἐκδόσεις Α. Ποιήματα. Δεκαεννέα ὕμνους ἐξέδωκεν ὁ Fr. Boissonade, Anecdota graeca 5 (1833) 159-182. — Τὸν 20ὸν ὕμνον ἐξέδ. ὁ M. Treu, Manuel Holobolos, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896) 546 ἑ. — Τὸν ὕμνον εἰς τὴν εἰκόνα τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας ἐξέδ. ὁ E. Miller, Manuelis Philae carmina 2 (1857) 373-375. — Τὰς λύσεις τῶν αἰνιγμάτων ἐξέδ. ὁ Hilberg καὶ ὁ Treu, ἐν ταῖς ἐν σελ. 731 μνημονευθείσαις ἐκδόσεσι. — Τὸ ἀστεῖον ποίημα, τὰ μονόστιχα καὶ τὸ ἐπιτύμβιον εἰς τὸν Κομνηνὸν Κωνσταντῖνον Μαλιασηνὸν ἐξέδ. ὁ M. Treu ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896) 549 ἑ. — Τὸ δεύτερον ἐπιτύμβιον κεῖται ἀνέκδοτον ἐν κώδικι τοῦ Ἐσκουριὰλ Φ I. 10. Πρβ. E. Miller, Catalogue des mss grecs de la bibliothèque de l'Escurial, ἐν Παρισίοις 1848 σ. 146.

Β. Πεζά: Τὰ σχόλια εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Δωσιάδα καὶ εἰς τὴν σύριγγα τοῦ Θεοκρίτου ἐξέδ ὁ Th. Bergk, Opuscula philologica 2 (ἐν Χάλλῃ 1886) 769-772. — Τὰ σχόλια εἰς τὴν σύριγγα καὶ παρὰ Fr. Dübner, Scholia in Theocritum, ἐν Παρισίοις 1849 σ. 111 ἑ.—Περὶ τῶν σχολίων εἰς τὰς πτέρυγας πρβ. C. Häberlin,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Carmina figurata graeca, ἐν Ἀννοβέρῳ 1887, σ. 4 ἑ. — Τὰ φιλοσοφικὰ καὶ ῥητορικὰ εἶνε ἔτι ἀνέκδοτα. Περὶ τῶν χειρογράφων τῶν φιλοσοφικῶν πρβ. M Treu ἔνθ᾽ ἀνωτ.

2. Βοηθήματα: Fabricius, Bibliotheca graeca ed. Harl. 11,669. — B Hase, Notices et extraits 9 (1813) 2, 139. — Max. Treu, Maximi monachi Planudis epistulae σ. 192 ἑ. καὶ 245 ἑ. (περὶ τῆς μνημονευθείσης Θεοδώρας Παλαιολογίνης Ραούλαινας). — Max Treu, Eustathii Macrembolitae quae feruntur aenigmata, Programm, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1893 σ. 23-31. — Κύριον σύγγραμα: Max Treu, Manuel Holobolos ἐν Βυζαντ. Δελτ. 5 (1896) 538-559.

3. Περὶ τῶν Βυζαντηνῶν τῶν φερόντων τὸ ὄνομα Ὁλόβολος ἐπεκράτει ἄλλοτε σύγχυσις, ἥτις διεσκεδάσθη διὰ τοῦ Max Treu ἔνθ᾽ ἀνωτέρω. Ὁ λύτης τῶν αἰνιγμάτων πρωτοσύγκελλος Μάξιμος Ὁλόβολος ἐθεωρεῖτο σύγχρονος τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου πράγματι ὅμως δὲν εἶνε ἄλλος ἢ ὁ ἡμέτερος ποιητὴς καὶ ῥήτωρ Μανουὴλ Ὁλόβολος (ἴδε ἀνωτέρω). Ἄλλος ὁμώνυμος εἶνε ὁ ῥήτωρ καὶ ἰατρὸς Μανουὴλ Ὁλόβολος, ὅστις εἶνε πρωταγωνιστοῦν πρόσωπον ἐν τῷ διαλόγῳ ὁ Μάζαρις (ἴδε ἀνωτ. σ. 492 ἑ.) καὶ δὲν εἶνε πλαστὸν πρόσωπον, ἀλλ᾽ ἔζησε πραγματικῶς περὶ τὸ 1400. Περί τινων μεταγενεστέρων Μανουὴλ καὶ Μαξίμου, εἰς οὓς κακῶς ἀπεδόθη τὸ ὄνομα Ὁλόβολος ἐν νεωτέροις συγγράμμασι, πρβ. M. Treu ἔνθ᾽ ἀνωτέρω.

4. Θωμᾶς ὁ Γοριανίτης ἔγραψε τὸ 1273 ποίημα πρὸς τὸν Μανουὴλ Ολόβολον παρ᾽ ᾧ ἐδιδάχθη τὸ ἀριστοτελικὸν ὄργανον, εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ ταύτῃ. Κῶδιξ νεαπολιτανὸς III. A. 6 τοῦ ιδ΄ αἰῶνος φύλλ. 106. Ἐπιγραφὴ καὶ ἀρχὴ (διορθουμένων τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων): Τοῦ λογιωτάτου Γοριανίτου κυροῦ Θωμᾶ στίχοι γεγονότες ἐν τῇ ἀπόκρεῳ ἔτους ,ϛψπα΄, ὅτε παρὰ τοῦ Ὁλοβώλου κυροῦ Μανουὴλ τὸ ὄργανον ἐμυεῖτο. Αἰγύπτιον τρύφημα τῇ μνήμῃ φέρων.

323. Κωνσταντῖνος ὁ Ἀναγνώστης ποιητὴς ἄγνωστος μέχρι τοῦδε παραμείνας, περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ ὁποίου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὀλίγα μόνον ἀσφαλῶς γνωρίζομεν. Κατὰ πρῶτον βέβαιον εἶνε, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος δὲν δύναται νὰ εἶνε ὑστερώτερος τοῦ ιγ' αἰῶνος, διότι ποιημάτιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέρον κεῖται ἐν χειρογράφῳ πιθανώτατα οὐχὶ νεωτέρῳ τοῦ ιγ' αἰῶνος· τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶνε ὁ ἰδιόρρυθμος καὶ πολύτιμος κῶδιξ οὐατικανὸς παλατῖνος 367 φύλλῳ 136ᵛ-137. Ἐπιγραφὴ καὶ ἀρχὴ τοῦ ποιηματίου: Ἡμιάμβια ἐπευχαριστικὰ τῆς πρὸς αὐτὸν φιλικῆς διαθέσεως τοῦ ἐνδοξοτάτου σεκρεταρίου κυροῦ Κωνσταντίνου. Ἔγνωκα, πανυπόθητε καὶ πανυπερθαύμαστε. Ἀξιοπαρατήρητον εἶνε ἐνταῦθα ὅτι οἱ πολιτικοὶ στίχοι καλοῦνται ἡμιάμβια. Τοῦ Ἀναγνώστου ἴσως εἶνε καὶ τὸ δεύτερον ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ ἀκολουθοῦν ποίημα, ἄνευ ὀνόματος συγγραφέως καὶ ἐπιγραφῆς, ὅπερ διὰ τοῦ δημώδους κατὰ τὴν γλῶσσαν τύπου του ἐγείρει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἐκ 46 πολιτικῶν στίχων συγκειμένου τούτου ποιηματίου εἶνε παραμυθία πρὸς υἱόν (ἢ μαθητήν), πληγέντα τὴν καρδίαν ἄλλοτε διὰ τὰς τιμωρίας τοῦ διδασκάλου. Ἡ ἀρχὴ εἶνε: Παιδίν μου κι ἄν σε ἐλύπησα, παιδίν μου κι ἂν ἐθλίβης, || Παιδίν μου κι ἄν σε ἐπαίδευσα κι ἄν σε ἔθλιψα πρὸς ὥραν. Ἐὰν ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι ὀρθῶς ἀποδίδονται εἰς τὸν Ἀναγνώστην, τότε καὶ οὗτος μετὰ τοῦ Προδρόμου καὶ Γλυκᾶ πρέπει νὰ ταχθῇ μεταξὺ τῶν πρώτων Βυζαντηνῶν, οἵτινες συνέγραψαν ὄχι μόνον ἐν τῇ λογίᾳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δημώδει γλώσσῃ. Κατὰ πόσον εἰς τὸν Ἀναγνώστην πρέπει ν' ἀποδοθῶσι καὶ τὰκολουθοῦντα ἐπιγράμματα, ὅπως εἰκάζει ὁ Στέφενσων ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἑλληνικῶν παλατίνων κωδίκων ἐν σελ. 232, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ κριθῇ ἄνευ προηγουμένης ἐπιμελοῦς σπουδῆς τοῦ χειρογράφου, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς ἐξ ἐπιπολῆς μόνον ἐξήτασα, καὶ ἄνευ παραβολῆς τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων πρὸς συγγενῆ προϊόντα. Περὶ αὐτοῦ ὅμως τοῦ συγγραφέως πληροφορούμεθα πλειότερά τινα. Κατὰ τὴν ὑπογραφὴν ἐν φύλλῳ 169 τὸν παλατῖνον κώδικα ἔγραψεν ὁ: Πριμμικήριος τῶν κατὰ Κύπρον ταβουλαρίων Κωνσταντῖνος εὐτελὴς Ἀναγνώστης ὁ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τοῦ ὕφους γραφεὺς καὶ αὐτὸς μαρτυρῶν καὶ γράψας. Εἶνε πλέον ἢ πιθανὸν ὅτι οὗτος δὲν εἶνε ἄλλος ἢ ὁ ἄγνωστος ἄλλως καὶ ἐν δευτέρῳ χειρογράφῳ μὴ ἀναφερόμενος ποιητής, ὅστις εἰς τὴν κατὰ μικρὸν προδήλως καταρτισθεῖσαν συλλογὴν μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ξένων ἔργων περιέλαβε καὶ τὰ ἑαυτοῦ· καὶ ἡ περίτεχνος τοῦ κώδικος γραφὴ μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἠσκημένης χειρὸς τοῦ καγκελλαρίου. Ὅπως δὲ τὸ ἐν Κύπρῳ γραφὲν χειρόγραφον ὡς τοιοῦτον εἶνε ἐνδιαφέρον παλαιογραφικῶς ἅμα καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον, οὕτως ἄξιος εἶνε προσοχῆς καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ἀναγνώστης, καθόσον εἶνε εἷς ἐκ τῶν ὀλίγων Βυζαντηνῶν συγγραφέων, οἵτινες ἀποδεδειγμένως εἰργάσθησαν ἐν ἐπαρχίᾳ, διὸ καὶ τὰ καταλειφθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἀνάγκη νὰ ἐξακριβωθῶσι καλῶς καὶ νὰ δημοσιευθῶσι.

1. Περιγράφει τὸν κώδικα οὐατικανὸν παλατῖνον 367 ὁ H. Stevenson, Codices mss Palatini Graeci biblioth. Vaticanae, ἐν Ρώμῃ 1885 σελ. 229-235. Δεῖγμα τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος ὑπὸ J. Schmitt, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 1 (1892) 329.

2. Τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου, ὅστις κατόπιν ἔγινε μητροπολίτης Βουλγαρίας ἔχομεν ποίημα περὶ ἐκστρατείας τινὸς τοῦ «αὐτοκράτορος Θεοδώρου Κομνηνοῦ» (Θεοδώρου Β' Λασκάρεως;), κατὰ τὴν ὁποίαν σῶμα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ διήρπασε τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Μελετίου. Δυστυχῶς τὸ ποίημα περιέχει μόνον γενικὰ παράπονα περὶ τῆς πορθήσεως οἰκιῶν, ἐκκλησιῶν καὶ ἱερῶν βιβλίων. Εἶνε ἀνέκδοτον ἔτι ἐν κώδικι βιενναίῳ ἱστορικῷ ἑλληνικῷ 106 φύλλῳ 184-185. Πρβ. A. Fr. Kollar, Ad P. Lambecii comment. etc. supplem., ἐν Βιέννῃ 1790 c. 698 ἑ. Ὁ αὐτὸς κῶδιξ περιέχει καὶ ἄλλα ἀσήμαντα στιχουργήματα καὶ ποίημά τι κενὸν περιεχομένου τοῦ ἱερέως Μιχαὴλ Λουλούδη Ἐφεσίου πρὸς τὸν γραφέα τοῦ χειρογράφου, μικρὸν μνημονικὸν ποίημα περὶ τῶν δεσποτικῶν ἑορτῶν, στίχους «καρκίνους», (πρβ. § 300 σημ. 2) ἀρχομένους: Ἀθλήσας ἤδη πώλῳ πηδήσας ἦλθα κτλ. Πρβ. Kollar ἔνθ' ἀνωτ. c. 694 ἑ.

324. Μανουὴλ Φιλῆς Ἐφέσιος ἔζη ἐν Κωνσταντινουπόλει

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου καὶ τῶν δύο Ἀνδρονίκων, ἴσως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ (περὶ τὰ 1275-1345). Περὶ τῶν περιστατικῶν τοῦ βίου του δὲν γνωρίζομέν τι πλειότερον, βεβαίως διότι δὲν περιεβλήθη ἀνώτερα ἀξιώματα καὶ δὲν μετέσχε τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Νέος ὢν ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Γεωργίου Παχυμέρη, ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ὁποίου συνέγραψεν ἰαμβικὴν μονῳδίαν. Φίλους εἶχε τὸν Μάξιμον Πλανούδην, τοῦ ὁποίου ἔχομεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Φιλῆν, καὶ πολλοὺς ἄλλους Βυζαντηνούς, ὧν τινες εἶνε γνωστοὶ μόνον ἐκ τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ ποιημάτων. Ὁ Φιλῆς ἀπεστάλη ποτὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Ρωσσίαν, ἵνα διαπραγματευθῇ τοὺς γάμους Βυζαντηνῆς ἡγεμονίδος. Ἀναφέρει δὲ καὶ ἀποδημίας εἰς Περσίαν, Ἀραβίαν καὶ Ἰνδίας, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν ὑπὸ τίνα ἰδιότητα ἐξετέλεσε ταύτας. Σκοτειναὶ εἶνε καὶ αἱ λεπτομέρειαι περὶ ῥήξεώς τινος αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα· κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἐγκλήματι καθοσιώσεως ἕνεκα ἐκφράσεών τινων ἐν χρονογραφίᾳ δῆθεν (ἀγνώστῳ εἰς ἡμᾶς), ἐρρίφθη εἰς τὰ δεσμά, ἐξ ὧν ἠλευθερώθη μόνον ἀφοῦ ὡρκίσθη ὅτι οὐδέποτε ἔγραψε κακόν τι κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος [1]· ἀλλ' ὅμως δὲν εἶνε κἂν βέβαιον, ἐπὶ τίνος αὐτοκράτορος ταῦτα ὁ Φιλῆς ἔπαθεν. Ἀκριβεστέρας πληροφορίας ἔχομεν περὶ τῆς πενίας, ὑφ' ἧς καθ' ἅπαντα τὸν βίον του ἔπασχε. Κλαυθμηρίσματα περὶ πείνης, δείψης, ψύχους διήκουσι διὰ τῶν ἀπειραρίθμων ἔργων του. Ἐὰν ὁ Νικολαρδὼ ἔλαβε τὸν κόπον νὰ γράψῃ ὀγκώδες βιβλίον περὶ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ Βολταίρου, θὰ ἐξήγετο τοὐλάχιστον ὕλη πρὸς μετρίου ὄγκου πραγματείαν περὶ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ὁ Φιλῆς ἐκάλυπτε τὰς ἑκάστοτε ἀνάγκας του προμηθευόμενος χρήματα, τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπιτήδεια, χειμερινὰ ἐνδύματα καὶ τροφὴν τῶν ἵππων. Ἀναστρέφεται μετὰ τῶν ἐξεχόντων συγχρόνων ἀν-

[1] Τὸ εἰς τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἀναφερόμενον ποίημα ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Miller 2, 397. Γερμανιστὶ μετεφράσθη ὑπὸ Ad. Ellissen, Versuch einer Polyglotte der europäischen Poesie, ἐν Λειψίᾳ 1846 σ. 215 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δρῶν, ἀλλ' αἱ σχέσεις αὐτοῦ εἶνε πάντοτε ὡς ἀνθρώπου ταπεινόφρονος, ἱκετευτικοῦ, ἐγκωμιαστικοῦ, ὅστις ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του καὶ νὰ ἑλκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων, ἵνα ἀποκτήσῃ τὴν ὑποστήριξίν των.

Ὁ Φιλῆς εἶνε εἷς τῶν γονιμωτάτων Βυζαντηνῶν συγγραφέων καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων, οἵτινες μ ό ν ο ν (ἴδε σημ. 5) ἐ μ μ έ τ ρ ω ς ἔγραψαν. Τὸ προσφιλές του μέτρον εἶνε ὁ δ ω δ ε κ α σ ύ λ λ α β ο ς ἰ α μ β ι κ ὸ ς τ ρ ί μ ε τ ρ ο ς, ἐν τῷ ὁποίῳ μετὰ προσοχῆς ἀποφεύγεται ἡ χασμῳδία, τονίζεται δὲ ἡ προτελευταία συλλαβή, ἐνίοτε ἡ τρίτη πρὸ τοῦ τέλους καὶ οὐδέποτε ἡ τελευταία. Τὸ κύριον μέτρον τῶν ὑστέρων βυζαντηνῶν χρόνων, ἤτοι τὸν π ο λ ι τ ι κ ὸ ν δ ε κ α π ε ν τ α σ ύ λ λ α β ο ν, μεταχειρίζεται μόνον σπανίως. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα εἶνε δυσπερίληπτα καὶ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου δυσπεριληπτότερα κατέστησαν, ἐπειδὴ ἐν ἄκρᾳ συγχύσει ἄνευ τάξεώς τινος ἐκ τῶν χειρογράφων παρελήφθησαν (ἐν συνόλῳ εἰκοσακισχίλιοι στίχοι), κατανέμομεν εἰς τὰς ἀκολούθους ὁμάδας.

1. Π ο ι ή μ α τ α π ε ρ ὶ ἀ ν τ ι κ ε ι μ έ ν ω ν τ ῆ ς φ υ σ ι κ ῆ ς ἱ σ τ ο ρ ί α ς. Πρῶτον ἔρχεται τὸ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Παλαιολόγον ἀφιερούμενον διδακτικὸν ποίημα Π ε ρ ὶ ζ ῴ ω ν ἰ δ ι ό τ η τ ο ς. Διὰ τριμέτρων 2015 καὶ ἐν 119 κεφαλαίοις περιγράφονται συντόμως τὰ σπουδαιότατα πτηνά, τετράποδα καὶ ἰχθύες, ἐννοεῖται δὲ καὶ τὰ φανταστικὰ ζῶα οἷον ὁ ῥινόκερως καὶ ὁ ὀνοκένταυρος μετὰ τῶν συνήθων θαυμασίων περὶ αὐτῶν ἱστοριῶν. Πηγὴ αὐτοῦ εἶνε ὁ Αἰλιανός, ἀλλ' ἡ σχέσις αὕτη δὲν ἐξηρευνήθη ἔτι. — Ἔπειτα: Σ ύ ν τ ο μ ο ς ἔ κ φ ρ α σ ι ς ἐ λ έ φ α ν τ ο ς ἐν τριμέτροις 381 μετ' ἀφιερώσεως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα· αἱ ἐν αὐτῷ ἀναπτυσσόμεναι ἰδέαι χαρακτηρίζουσι καταλλήλως τὸν ποιητήν: Μεγάλε βασιλεῦ, ἀνδρεῖε λέον, ὁ πιστός σου θηρευτικὸς κύων συνέλαβον ἐλέφαντα εἰς τὸ γλωσσικόν μου δίκτυον καὶ τοῦτόν σοι προσφέρω ὡς ὀφειλόμενον φόρον. — Τρίτον: τὸ π ε ρ ὶ φ υ τ ῶ ν συνήθως ἐπιγραφόμενον σύγκειται ἐκ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διαφόρων ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων ποιημάτων, ἄνευ κοινοῦ τίτλου: ὁ στάχυς, ὁ βότρυς, τὸ ῥόδον, τὸ ῥοΐδιον.

2. Διάλογοι: Ὁ Φιλῆς παρουσιάζει εἰς τινα τῶν προσωπικῶν ποιημάτων του δύο ἢ περισσότερα πρόσωπα, δι' ὅπερ ἠξιώθη τῆς τιμῆς νὰ συγκαταλεχθῇ μετὰ τῶν Ἑλλήνων δραματικῶν. Πράγματι ὅμως στεροῦνται τὰ ποιήματα ταῦτα πάντων τῶν οὐσιωδῶν ὅρων τοῦ δράματος. Τοιοῦτον εἶνε τὸ νεκρολογικὸν ποίημα ἐν τριμέτροις 602, ὅπερ ὁ Β. Στὰρκ ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τὸν ἀπατηλὸν τίτλον τραγῳδία, ἂν καὶ ἐν τῷ προοιμίῳ ἤδη τῆς ἐκδόσεως ἀνεκάλεσεν αὐτόν. Ἐκ τῆς «τραγῳδίας» ταύτης λείπει πᾶσα δρᾶσις καὶ αὐτὸς ὁ διάλογος, ἅτε συνισταμένης ἐκ μονολόγων τῶν ἀλλεπαλλήλως ἐμφανιζομένων προσώπων, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ φαντασθῶμεν συναθροιζόμενα περὶ τὸν τάφον. Ἐν ἀρχῇ ἐμφανίζεται ὁ ὑπηρέτης, ὅστις ἐρωτᾷ ποῦ εὑρίσκεται νῦν ὁ νεκρός. Κατόπιν καλοτυχίζει ὁ πατὴρ τὸν υἱόν, μνημονεύων τοῦ κηπουροῦ καὶ τοῦ νεαροῦ δένδρου κτλ, ἡ μήτηρ ἀνακαλεῖ τρὶς τὸν υἱόν, παραβάλλουσα ἑαυτὴν πρὸς τὴν Νιόβην, ὁ ἀδελφὸς λέγει ὅτι εἶνε πρόθυμος νὰ θυσιάσῃ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ, περιγράφων τὰ ἱπποτικά του προσόντα, ἡ χήρα ἐκφράζει τὴν θλῖψίν της. Ὁ πατὴρ τελειώνει τὴν νεκρώσιμον τελετὴν διὰ λόγων παραμυθητικῶν καὶ ἀπαγγέλλει τὸ ἐπιτύμβιον[1]). Πιθανῶς ἀναφέρεται τὸ ποίημα εἰς τὸν ἐν ἔτει 1321 ἀποθανόντα υἱὸν τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου (1282-1328)· ὥστε τὰ μονολογοῦντα πρόσωπα εἶνε ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ αὐτοκράτειρα, ἡ χήρα καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλόπαιδος καὶ αὐτὸς ὁ Φιλῆς (ὡς ὑπηρέτης!). — Εἰς τὸ γένος τοῦτο ἀνήκει πρὸς τούτοις ἡ δραματικὴ ἠθοποιΐα ἤτοι ἐν εἴδει διαλόγου πανηγυρικὸς εἰς τὸν μέγαν δομέστικον Ἰωάννην

[1]) Παραβλητέος ὁ ὑπὸ Zingerle, Ausgewählte Schriften des Ephrem 4,61 μεταφρασθεὶς συριακὸς ὕμνος εἰς τὸν θάνατον μητρός, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁμοίως παρουσιάζονται διάφορα πρόσωπα μονολογοῦντα. Ἴδε W. Meyer, Anfang und Ursprung der latein. und griech. rythm. Dichtung σελ. 367.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Καντακουζηνόν· πρόσωπα τοῦ διαλόγου εἶνε ὁ Φιλῆς καὶ ὁ Νοῦς. Ἐκεῖνος διὰ μακρῶν ἐρωτᾷ περὶ τῶν ἑορτῶν τοῦ ἐγκωμιαζομένου, ὁ Νοῦς ἀπαντᾷ μετ' αὔξοντος ἐνθουσιασμοῦ εἰς πᾶσαν ἐρώτησιν· φθάνει δὲ ἤδη μέχρι τῆς πρὸς τὸν Ἀχιλλέα παραβολῆς, ὅτε ἀκούει τὸν θόρυβον ἀμάξης, ἥτις εἶνε ἡ ἅμαξα τῶν ἀρετῶν. Αὗται ὡς εἶδος χοροῦ ἐμφανίζονται ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ἑκάστη δὲ φίλον της ὀνομάζει τὸν ἥρωα Καντακουζηνὸν καὶ μνηστῆρα καὶ προστατευόμενον [1]). Μετὰ τὴν διακοπὴν ταύτην ἀρχίζει πάλιν τὰς ἐρωτήσεις του ὁ Φιλῆς, ὁ δὲ Νοῦς εὑρίσκει εὐκαιρίαν νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰς ἐγκωμιαστικάς του περιγραφάς. Ἐν τέλει παρουσιάζεται καὶ ὁ παντοιοτρόπως ἐγκωμιασθεὶς δομέστικος, ἐκφράζων τὴν εὐαρέσκειάν του. Ἡ συμμετρικὴ διάταξις τῶν λόγων εἶνε τοιαύτη, ὥστε καὶ οἱ ἐνθερμότατοι ὀπαδοὶ τοῦ διαλογικοῦ παραλληλισμοῦ θὰ ἐθεώρουν αὐτὴν ὑπερβολικήν· ἕκαστον πρόσωπον ἀπαγγέλλει ἑπτὰ στίχους, ὥστε οἱ 966 τρίμετροι τοῦ ὅλου ποιήματος διαιροῦνται εἰς 138 ἑπτασυλλάβους στροφάς. — Τὸ τρίτον τοῦ εἴδους τούτου ποίημα εἶνε: Ἄνθρωπος διαλεγόμενος μετὰ ψυχῆς. Ἐν τέλει μετέχει τοῦ διαλόγου ἡ ἀποθανοῦσα τοῦ ἀνθρώπου σύζυγος καὶ μέμφεται αὐτόν, ὅτι ἀνεκάλεσεν αὐτὴν ἐκ τοῦ αἰωνίου φωτὸς εἰς τὸ σκότος τῶν παθῶν, ἐκ τῆς ἐλευθερίας εἰς τὰ δεσμά. Ὁ σύζυγος τελειώνει διὰ τῶν λέξεων ὅτι ἡ ἀνάμνησις τῆς γυναικός του θέλει τῷ χρησιμεύσῃ τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν βίον ὡς γνώμων καὶ ἀστὴρ ὁδηγός. Ὥστε καὶ τοῦτο τὸ ποίημα, ὅπως ἡ «τραγῳδία», εἶνε παραμυθητικὴ νεκρολογία, περιλαμβάνον 240 πολιτικοὺς δεκαπεντασυλλάβους, κατανεμομένους εἰς 24 δεκασυλλάβους στροφάς, ἡνωμένας δι' ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος.

3. Ποιήματα περὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀντικειμένων, ἤτοι δίστιχα, τετράστιχα καὶ μεγαλείτερα ἄλλα εἰς τὰς θρησκευ-

[1]) Καθ' ὅμοιον τρόπον θρηνολογοῦσαι παρουσιάζονται αἱ ἀρεταὶ ἐν τῇ μονῳδίᾳ τοῦ Θεοδώρου Ὑρτακηνοῦ εἰς τὸν αὐτοκράτ. Μιχαὴλ Θ'. Boissonade, Anecdota graeca I (1892) 262. Πρβ. § 204.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τικὰς ἑορτάς, εἰς μέρη τινὰ τῆς ἁγίας γραφῆς οἷον τὰς ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, εἰς λόγους τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τοῦ ἁγίου Γρηγορίου κ. ἄ., εἰς τὰ διάφορα κεφάλαια Ἰωάννου τῆς κλίμακος, εἰς χριστιανικὰ δόγματα, εἰς ἁγίους καὶ εἰς πατέρας τῆς ἐκκλησίας κτλ. Χαρακτηριστικὸν τοῦ ποιητικοῦ πνεύματος τοῦ Φιλῆ εἶνε, ὅτι τὸν μεγαλοπρεπῆ ἀρχαῖον ὕμνον, τὸν ἀκάθιστον (ἴδε ἀνωτ. σ. 553 ἑ.), κατεβίβασεν ἀπὸ τοῦ ὕψους του εἰς τὴν ταπεινὴν βαθμῖδα τῶν ἰδικῶν του ἰαμβικῶν τριμέτρων, ὡς ἐὰν ἤθελεν ὀφθαλμοφανῆ εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ καταστήσῃ τὴν μεγάλην ἀπόστασιν τῆς ὀστεΐνης στιχουργίας του ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς ποιήσεως (ἐκδόσεως Miller 2,317 ἑ.).

4. Ποιήματα εἰς καλλιτεχνήματα, ἤτοι ἐπιγράμματα ἄλλα μὲν βραχύτερα, ἄλλα δὲ ἐκτενέστερα εἰς ἱερὰς εἰκόνας, εἰς γλυπτὰ ἔργα, ἀφιερώματα, λειτουργικὰ βιβλία καὶ δοχεῖα, ναούς, μετάλλια, λίθους ἐγχαράκτους ἢ καὶ εἰς μὴ ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα, οἷον εἰς ἀνδριάντα ἔφιππον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἰς κύπελλον, δακτύλιον κτλ. Καὶ εἰς ἀφανέστατον ἀκόμη ἀντικείμενον, ἤτοι εἰς μαρμάρινον κατώφλιον διερρηγμένον καὶ διὰ σιδήρου συνδεδεμένον εὑρίσκει ὁ Φιλῆς τι ἄξιον ἐπιγράμματος. Τινὰ ἀναφέρονται εἰς ὡρισμένα ὀνομαστὶ ἀντικείμενα, οἷον εἰς τὸν μαρμάρινον ἀνδριάντα τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ μονῇ τῶν Μαγγάνων, εἰς ἀνάγλυφον παριστῶν τὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραὰμ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν Βλαχερνῶν. Τοιαύτη εἶνε καὶ ἡ περιγραφὴ εἰκόνος (μωσαϊκοῦ;) τῆς γῆς ἐν τοῖς ἀνακτόροις εὑρισκομένης, ἥτις ὅμως ἐν τῷ οὐατικανῷ κώδικι ἀποδίδεται εἴς τινα Μανουὴλ Μελισσηνόν. Τὸ ποίημα περὶ εἰκόνος παριστώσης τοὺς γάμους Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου εἶνε, ὡς καὶ ἐν τῷ τίτλῳ ὑποφαίνεται, παράφρασις τοῦ Λουκιανείου Ἡροδότου ἢ Αἰτίωνος. Ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶνε ἓξ ποιήματα εἰς εἰκόνας ἰνδικῆς παραβολῆς περὶ τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, τῶν μυῶν καὶ τοῦ δράκοντος, γνωστῆς ἐκ τοῦ μυθιστορήματος Βαρλαὰμ (ἴδε § 392). Εἰς ταῦτα τέλος πρέπει νὰ καταταχθῶσι καὶ οἱ στίχοι περὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀλληγορικῆς παραστάσεως τῶν δώδεκα μηνῶν (ἴδε § 313, 9). Τοιουτοτρόπως ἔχομεν διὰ τοῦ Φιλῆ ὁλόκληρον πινακοθήκην καὶ γλυπτοθήκην τῶν χρόνων ἐκείνων πρὸ ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀντιθέτως πρὸς τὰ φαντασιώδη πράγματα τοῦ Μελιτηνιώτου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀληθεῖς εἰκόνας περιγράφει, δυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν ἐξαγόμενά τινα περὶ τῆς βυζαντηνῆς εἰκονογραφίας ἐκ τῆς διερευνήσεως τῶν ποιημάτων τούτων. Καὶ ἁπλῶς ἐκ λογοτεχνικῆς ὄψεως δὲν εἶνε ταῦτα ἄνευ ἀξίας, πάντως δὲ ἀνήκουσιν εἰς τὰ κάλλιστα τῶν ἔργων του.

5. Προσωπικὰ ποιήματα καὶ ποικίλα. Τὰ πολυαριθμότερα τοῦ εἴδους τούτου εἶνε τὰ ὑπερεκχειλίζοντα ἐκ δουλοπρεπείας ἐγκωμιαστικά, ἱκετευτικὰ καὶ εὐχαριστήρια πρὸς μέλη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου καὶ ἀνωτέρους πολιτικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς λειτουργούς. Τινὰ ἔχουσι καὶ ἱστορικὴν ἀξίαν, οἷον ἡ περιγραφὴ τοῦ εἰς Ρωσσίαν ταξειδίου αὐτοῦ ὡς πρεσβευτοῦ, διάφορα ποιήματα εἰς τὸν πρωτοστάτορα Μιχαὴλ Γλαβᾶν (ἰδίως τὸ μακρὸν 2, 240 ἑ.), πρὸς τὸν πάτρωνα του Πατρικιώτην, παραμυθητικὸν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτε οἱ «Σικελιῶται» ἐπόρθουν τὴν Θράκην κ. ἄ. Ἄλλαι ἀφορμαὶ κινήσασαι τὸν ποιητικὸν τοῦ Φιλῆ οἶστρον εἶνε ἡ ἐκ τῆς Δύσεως ἐπάνοδος τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, δῆθεν νίκη τις τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῶν «βαρβάρων», πυρκαϊὰ ἐν τῷ Κυνηγεσίῳ, θάνατοι μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας καὶ διάφοροι θρησκευτικαὶ ἑορταί. Πρός τινα Βαρδαλῆν [1]) ἀποστέλλει ποίημα συνοδεῦον ἀντίγραφον τοῦ Θεοφράστου, ὅπερ ἐκεῖνος τῷ εἶχε δανείσῃ, καὶ παρακαλεῖ νὰ τῷ πέμψῃ Ἀλέξανδρον τὸν Ἀφροδισιέα. Λογοτεχνικῶς σπουδαῖον εἶνε μέγα ποίημα εἰς ἐρωτικὴν ἱστορίαν συγγραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ Δούκα Παλαιολόγου, υἱοῦ τοῦ σεβαστοκράτορος Κωνσταντίνου καὶ ἐξαδέλφου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β', διότι κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔργου τούτου, ἥτις ὅμως εἶνε λίαν γενική, φαίνεται ὅτι

[1]) Πρβ. Max Treu, Maximi monachi Planudis epistulae σ. 200.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρόκειται περὶ τοῦ ἀνωνύμως παραδοθέντος μυθιστορήματος Καλλιμάχου καὶ Χρυσορρόης (πρβ. § 377). Πρὸς τοῦτο συνάπτεται ἐπίγραμμα εἰς βιβλίον περὶ στρατηγικῆς, μὴ σωζόμενον, τοῦ ἄνω μνημονευθέντος πρωτοστράτορος Μιχαὴλ Γλαβᾶ. Τὰ πλεῖστα τῶν ποιημάτων τούτων εἶνε μεστὰ ἀηδεστάτων κολακειῶν. Τὰ χείριστα δὲ πάντων εἶνε τὰ κυρίως ἱκετευτικὰ ποιήματα, ἀνδραποδώδη ἀληθῶς. Πανταχοῦ προτείνει ὁ Φιλῆς τὴν κενήν του χεῖρα. Ἀνεψιόν τινα τοῦ αὐτοκράτορος ἐνθυμίζει τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν περὶ χορηγίας οἴνου καὶ ἵππου. Παρὰ τοῦ δομεστίκου τῶν ἀνατολικῶν θεμάτων ζητεῖ λαγοὺς καὶ πέρδικας, διότι ἐβαρύνθη, λέγει, πλέον τὸ αἰώνιον χοίρειον κρέας· ἢ τοὐλάχιστον παρακαλεῖ νὰ τῷ στείλῃ χρυσοῦς βρόχους ἵνα ἁρπάσῃ τὰς ἐν τῇ πόλει πανταχοῦ ἀνηρτημένας νήσσας καὶ χῆνας. Παρὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ κυνηγοῦ περιμένει κριθὴν διὰ τοὺς ἵππους του, παρὰ τοῦ πατριάρχου τὸν βοῦν, ὃν ὑπεσχέθη. Ἡ μοῦσα καταντᾷ πλέον προμηθεύτρια πάντων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐνδυμάτων του. Παρὰ τοῦ πατριάρχου Θεοδώρου Ξανθοπούλου ζητεῖ ὁ Φιλῆς διὰ μακροῦ ποιήματος θερμὴν ῥωσσικὴν μηλωτὴν, οἶνον, τροφὴν τῶν ἵππων καὶ τὰ ἀναπόφευκτα κερμάτια. Ὅταν δὲ προσέρχεται εἰς τὸν αὐτοκράτορα, χάνει πλέον τὰς αἰσθήσεις, ἐν ἔρωσι καὶ στεναγμοῖς τὰ δουλοπρεπέστατα πρὸς αὐτὸν φωνῶν (2, 131).

Τὰ δὲ ποικίλα του εἶνε ἀπολογία πρός τινα χλευάσαντα αὐτόν, διότι δῆθεν ἰσχυρίσθη ὅτι εἶδεν ἐν Περσίᾳ γυναῖκας ὠὰ τικτούσας· τὰ ἐπιγράμματα πραγματεύονται περὶ τοῦ ῥόδου, τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης, τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης· μέγα τι ποίημα εἶνε παραινετικὸν (1, 359) κτλ. Τινὰ τούτων ἦσαν φαίνεται ἕτοιμα ἐν περιπτώσει παραγγελίας, οἷον στίχοι θρηνητικοὶ ἀνδρὸς ἀπολέσαντος τὰ τέκνα του, ἐπίγραμμα εἰς γυναῖκα ἐνάρετον κ. ἄ.

Ὁ Φιλῆς εὐμοιρεῖ ἀναμφιβόλως πολλῆς εὐστροφίας φραστικῆς, εἰς δὲ τὰ μικρά του ποιήματα ἐκφέρει καὶ ἐπι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τυχεῖς ἰδέας· ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων του ἀπαυδῶσι τὸν ἀναγνώστην διὰ τοῦ καθ' ὑπερβολὴν πομπώδους ὕφους, τῆς συσσωρεύσεως μεταφορῶν, λογοπαιγνίων καὶ ἀλληγοριῶν, καὶ δι' ἄλλης ἔτι ἀπειροκαλίας. Ὡς ἄνθρωπος εἶνε ἀντιπαθητικὸς διὰ τῆς ὑπερβολικῆς του κολακικότητος, ἥτις εἶνε τοσαύτη ὅση καὶ παρὰ Βυζαντηνοῖς ἀκόμη σπανίως ἀπαντᾷ. Ἐκ τούτου δὲ ἐννοοῦμεν καὶ πῶς ἔχομεν νὰ χαρακτηρίσωμεν αὐτὸν ὡς συγγραφέα. Εἰς τοὺς δραματικοὺς εἶνε ἐντελῶς ἄτοπον νὰ καταταχθῇ· τοῦτο δὲν δικαιολογοῦσιν οὐδὲ τὰ μνημονευθέντα διαλογικὰ ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἄλλως ἀσήμαντον μέρος ἀποτελοῦσι τῆς λογοτεχνικῆς του παραγωγῆς. Κατὰ τὴν ποικιλίαν τῶν ἔργων του δύναται πρὸ πάντων νὰ παραβληθῇ πρὸς δύο Βυζαντηνοὺς ποιητάς, τὸν Γεώργιον Πισίδην καὶ τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον, μεθ' ὧν ὁμοῦ καὶ ἐν τοῖς χειρογράφοις παρεδόθη. Ἀλλ' ὁ κυρίως προηγητὴς καὶ ὁμόζυγος αὐτοῦ εἶνε ὁ Πρόδρομος· ὁ Φιλῆς εἶνε ἄλλος Πτωχοπρόδρομος ἐν πολὺ ηὐξημένῃ καὶ χειροτέρᾳ ἐκδόσει. Ἀμφότεροι εἶνε οἱ κατ' ἐξοχὴν αὐλικοὶ ποιηταὶ τοῦ Βυζαντίου καὶ κατὰ τοῦτο ἀμφότεροι ἀπέβησαν πρότυπα ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις· διότι, ὅπως ὁ Φιλῆς καὶ ἄλλοι ἐμιμήθησαν τὸν Πρόδρομον, οὕτως εὗρε καὶ ὁ Φιλῆς κατόπιν μιμητάς, ὅπερ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς παραδόσεως τῶν ἔργων των φαίνεται, ἐπειδὴ ἐν τοῖς χειρογράφοις τοσοῦτον ἀνεμίχθησαν τὰ ποιήματα τοῦ Προδρόμου, Φιλῆ καὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς, ὥστε δύσκολον εἶνε νὰ διακριθῇ τὸ ἑνὶ ἑκάστῳ ἀνῆκον. Καὶ ὁ Φιλῆς ὡς ὁ Πρόδρομος κατέλιπε πολλὰ ἐπιγραμματικὰ ποιήματα εἰς θρησκευτικὰς ἑορτάς, εἰς μέρη τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τὰ τοιαῦτα· ὅπως ὁ Πρόδρομος, οὕτω καὶ ὁ Φιλῆς ἔγραψεν ἐκφράσεις εἰς ἀλληγορικὴν παράστασιν τῶν δώδεκα μηνῶν· παρ' ἀμφοτέροις εὑρίσκομεν ἴχνη τοῦ Λουκιανοῦ· παρ' ἀμφοτέροις τὸν διαλογικὸν τύπον. Τὴν αὐτὴν δὲ συγγένειαν δεικνύουσι καὶ κατὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν κοινωνικήν των θέσιν· ὁ Φιλῆς ὡς καὶ ὁ Πρόδρομος εἶνε τὰ ἐγκαταλελειμμένα τῆς τύχης παιδία, πεινασμένοι καὶ ἐπαῖται ποιη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ταί, Πτωχοφιλῆς καὶ ἐκεῖνος ὡς οὗτος Πτωχοπρόδρομος. Ὅπως δὲ ὁ Πρόδρομος ἐν τῷ αἰῶνι τῶν Κομνηνῶν, οὕτως ὁ Φιλῆς ἐν τῷ τῶν Παλαιολόγων εἶνε ὁ τύπος τοῦ ἀεικινήτου, ἐνδεοῦς, ἀλλὰ καὶ ἀπαιτητικοῦ ἐρασιτέχνου, ὅστις δὲν δύναται νὰ ἀνέλθῃ τὴν κλίμακα τῶν πολιτειακῶν ὑπουργημάτων, εὐτυχὴς δὲ εἶνε ὅταν κατορθώνῃ νὰ ἀποζῇ κυλιόμενος εἰς τὸ προαύλιον εὐπόρων πατρώνων.

1. Ἐκδόσεις: Μέρος τῶν ποιημάτων ἐξεδόθη ὑπὸ Wernsdorf, Ideler, Pauw καὶ ἄλλων. Τὴν τραγῳδίαν ἐξέδωκεν ὁ B. Stark ἐν Jahns Jahrbücher συμπληρωτ. τόμῳ (= Jahns Archiv) 14 (1848) 444-461. — Νῦν πάντα τὰ ποιήματα κεῖνται ὁμοῦ ἐν τρισὶν ἐκδόσεσι· τὰ μὲν φυσικὰ ἐν τοῖς Poëtae bucolici et didactici ediderunt Fr. Dübner et F. S. Lehrs, ἐν Παρισίοις, παρὰ Didot 1862· τὰ δὲ περὶ τῆς ἐρωτικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ στρατηγικοῦ ποιήματος ἐξέδ. ὁ E. Martini, Rendiconti del R. Ist. Lomb di scienze e lettere, Serie II, τόμῳ 29 (1896)· πάντα τὰ λοιπὰ ἐν Manuelis Philae carmina ed. E. Miller ἐν τόμοις δυσί, ἐν Παρισίοις 1855-57 (ἀμέθοδος καὶ ἐπιπολαία ἐργασία). — Τὸ παρὰ Miller λεῖπον ἐπίγραμμα εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Διονύσιον Μυτιλήνης ἐξέδ. ἀρχικῶς ὁ Ι. Σακκελίων ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ. κτλ. ἑταιρείας 3 (1890-92) 315 ἑ. — Ἐπιγράμματα εἰς θρησκευτικὰς ἑορτὰς καὶ ἁγίους ἐξέδ. ἔτι ἅπαξ ἐκ τοῦ κώδ. πατμιακοῦ 37 ὁ Ι. Σακκελίων, Πατμιακὴ βιβλιοθήκη, ἐν Ἀθήναις 1890 σελ. 27-29. — Τὸν διάλογον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ψυχῆς ἐξέδ. μετὰ τὸν Miller ἔτι ἅπαξ ἀλλ' ἀτελῶς (μόνον 114 ἀντὶ 240 στίχων) καὶ μετὰ σφαλμάτων ἐκ τοῦ ἑλλ. κώδ. τοῦ Μονάχου 281 ὁ A. Jahn, Anecdota graeca theologica, ἐν Λειψίᾳ παρὰ A. Deichert 1893 σελ. 91-96. Πρβ. Βυζαντ. Δελτ. 3, 643.

2. Βοηθήματα; Κριτικαὶ συμβολαὶ εἰς τὸ περὶ ζώων ἰδιότητος ὑπὸ G. Patakis ἐν Philologus 8 (1853) 524 ἑ. (τινὲς καλαὶ διορθώσεις καὶ πολλαὶ αὐθαίρετοι) καὶ ὑπὸ C. Ludw. Struve, Opuscula selecta, τόμ. 1 (ἐν Λειψίᾳ 1854) 158 ἑ. (σχεδὸν ἄνευ ἀξίας). — Περὶ τῆς περιγραφῆς τῶν εἰκόνων: B. Stark, De Tellure dea deque ejus imagine a Man. Phile descripta ἐν Jena

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1848 (τὸ ποίημα παρὰ Miller 2, 267 ἑ.). — Τὸ ἐπικάλυμμα θήκης λειψάνων τοῦ ἁγίου Στεφάνου παραβάλλει πρὸς ποιήματα τοῦ Φιλῆ, ἐν οἷς περιγράφονται τοιαῦται θῆκαι, ὁ G. Schlumberger, Comptes rendus de l'académie des inscriptions et belles lettres IV. série 13 (1886) 351 ἑ. — Τὸ περὶ τῶν δώδεκα μηνῶν ποίημα ἐξέδ. καὶ ἀνέλυσεν ὁ Bruno Keil ἐν Wiener Studien 11 (1889) 115 ἑ.— Περὶ τῶν διαλόγων ἴδε Κ. Ν. Σάθα, Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντηνῶν σελ. 390 ἑ. — Max Treu, Maximi monachi Planudis epistulae, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1890 σελ. 254. — Chr. Loparev, Ὁ βυζαντηνὸς ποιητὴς Μανουὴλ Φιλῆς. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Βουλγαρίας κατὰ τὸν ιγ΄ καὶ ιδ΄ αἰῶνα, ἐν Πετρουπόλει 1891 (ῥωσσιστί)· ἐξαίρει τὴν σημασίαν τοῦ Φιλῆ ὡς πηγῆς ἱστορικῆς καὶ σχολιάζει τὸν μέγαν πανηγυρικὸν τοῦ Μιχαὴλ Γλαβᾶ (παρὰ Miller 2, 240-255).—Περὶ τῆς γλώσσης του: Tycho Mommsen, Beiträge zur Lehre von den griechischen Präpositionen, ἐν Φραγκφούρτῃ-Βερολίνῳ 1886-1895 σ. 346 ἑ. 631 ἑ.

3. Παράδοσις τῶν κειμένων: Ὁ Miller ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν ἔκδοσίν του τέσσαρας μεγάλους μικτοὺς κώδικας, τοῦ Ἐσκουριάλ, παρισιανόν, φλωρεντῖνον, οὐατικανόν· ἔτι δὲ καὶ τὸν τοῦ Μονάχου 281. Εἰς τούτους πρέπει νὰ προστεθῶσιν οἱ κώδικες τῆς Κρεμώνης Biblioth. Gov. 160 καὶ τοῦ Τουρίνου C. VII. 7 (214 c. II. 16 παρὰ Pasini), οὓς ἀκριβῶς περιγράφει ὁ E. Martini, Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane I 2 (1896) 302 ἑ, 426 ἑ. Ἐπὶ τοῦ κώδικος τοῦ Τουρίνου στηρίζεται ἡ μνημονευθεῖσα ἔκδοσις ὑπὸ Martini.—Δὲν παρετηρήθη ὁ κῶδιξ βιενναῖος ἱστορικὸς ἑλλ. 112, ὅστις περιέχει ἀρκετὰ πλουσίαν συλλογὴν τῶν ποιημάτων τοῦ Φιλῆ. Ἀπατηθεὶς ἐξ ἐπιγραφῆς ὑστέρας χειρὸς (φύλλῳ 38), ἀπένειμεν ὁ A. Fr. Kollar, Ad P. Lambecii comment. etc. suppl., ἐν Βιέννῃ 1790 στήλῃ 704 ἑ. πᾶσαν ταύτην τὴν συναγωγὴν εἰς τὸν Ἰωάννην Τζέτζην, διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν πιθανῶς παρεῖδε καὶ ὁ Miller τὸ χειρόγραφον.—Ἱκανῶς πολλὰ ποιήματα τοῦ Φιλῆ περιέχει καὶ ὁ κῶδιξ βοδλειανὸς Thomae Roe 18 τοῦ ἔτους 1349 φύλλῳ 436-451.— Δίστιχόν τι λεῖπον παρὰ Miller (1, 380-388) εἰς τὸν Ἰωάννην τῆς κλίμακος σημειώνει ὁ Σπυρίδων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Λάμπρος, Catalogue of the greek mss on Mount Athos 1 (1895) 180.

4. Πλὴν τῶν ποιημάτων τοῦ Φιλῆ ἐξέδωκεν ὁ Miller καὶ τὰ ἐν τοῖς χρησιμοποιηθεῖσι χειρογράφοις μετ' ἐκείνων ἀναμεμιγμένα ποιήματα τοῦ Προδρόμου, Χριστοφόρου Μυτιληναίου, Μαξίμου Ὁλοβόλου, μοναχοῦ τινος Ἀθανασίου, Ἀλεξίου Μακρεμβολίτου κ. ἄ.

5. Τὸ μόνον γνωστὸν πεζὸν σύγγραμμα τοῦ Φιλῆ εἶνε τὸ ἐν κώδικι τοῦ Μονάχου ἕλλην. 225 τοῦ ιδ' αἰῶνος φύλλῳ 204-205ν προτασσόμενον ὡς προοίμιον τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδου εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην. Ἐπιγραφή: Θεωρία Μανουὴλ τοῦ Φιλῆ προαναγινωσκομένη τοῦ ἐγκωμίου καὶ ἀκροᾶσθαι τὸν σύλλογον ἀναπείθουσα. Πρβ. Nicephorus Blemmydes ed. Heisenberg, Proleg. c. LVII ἑ.

6. Περὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ ἐν σελ. 753 μνημονευομένου Μελισσηνοῦ συνέγραψεν ὁ Γεώργιος Σχολάριος (βεβαίως ὁ κατόπιν πατριάρχης, πρβ. Dräseke ἐν Βυζαντ. Δελτ. 4, 561 ἑ.) κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου (1425-1448) πραγματείαν σωζομένην ἐν κώδικι βερολινίῳ φιλιππικῷ 1456 τοῦ ἔτους 1618: Τοῦ σοφωτάτου Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου εἰς τὸ ἀγλαότιμον γένος τοῦ Μελισσηνοῦ δι' ἐντάλματος τοῦ κραταιοτάτου βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ἐκλογὴ ἐκ διαφόρων βιβλίων.

7. Ἄνευ ὀνόματος συγγραφέως κεῖνται ἐν κώδικι μαρκιανῷ 464, ὅστις ἐγράφη διὰ χειρὸς τοῦ Τρικλινίου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1316 καὶ 1320 (πρβ ἀνωτ. σ. 296), δύο ἐπιτάφιοι εἰς πολιτικοὺς στίχους: Εἰς τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου (ἀποθ. 1282) καὶ τοῦ αὐτοῦ τρεῖς εἰς τὸν θάνατον κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Φακρασῆ, τέλος δύο εἰς ἀγνώστους: Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν πλούσιον καὶ ἔνδοξον ἄνθρωπον, καὶ Εἰς τὸν μάταιον βίον τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Μανουὴλ Φακρασῆς εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος, εἰς ὃν καὶ ὁ Φιλῆς ἀφιέρωσεν ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα: Manuelis Philae carmina ed E. Miller 1 (1855) 376 ἑ. (πρβ. αὐτόθ. σ. 291 σημ. 6 καὶ M. Treu, Maximi monachi Planudis epistulae, ἐν Βρεσλαυίᾳ 1890 σ. 198) καὶ πιθανῶς ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ἐν Α' τόμ. σελ. 205 σημ. 4, 3 μνημονευθεὶς Φακρασῆς. Θὰ δημοσιευθῶσι ταῦτα ἐν τῷ Βυζαντηνῷ Δελτίῳ ὑπὸ M Treu.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

8. Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος Κομνηνός, υἱὸς τοῦ μακαρίτου σεβαστοκράτορος ἀναφέρεται ἐν κώδικι βιενναίῳ φιλολ. ἑλλ. 149 (Nessel) τοῦ ιε΄ αἰῶνος ὡς συγγραφεὺς ἠθικοῦ διδακτικοῦ ποιήματος (φύλλῳ 346ν-350ν) Τὸ ποιημάτιον τοῦτο, ὅπερ κατὰ τὸ περιεχόμενον στενῶς συγγενεύει πρὸς τὸ ἠθικὸν ποίημα τοῦ Μανασσῆ (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 768 ἑ.) καὶ ἄλλως δὲ συγγενεύει πρὸς πολλὰ ὅμοια τῆς βυζαντηνῆς λογοτεχνίας, σύγκειται ἐκ 53 ἰαμβικῶν τετραστίχων περὶ πίστεως, ἐλπίδος, μακροθυμίας, εὐσπλαγχνίας, παρθενίας, δικαιοσύνης κτλ. Ἐπιγραφὴ καὶ ἀρχή: Κεφάλαια περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας τοῦ Παλαιολόγου κυροῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ τρισμακαρίστου σεβαστοκράτορος. Περὶ πίστεως. Πίστις ἁπάντων τῶν καλῶν πρώτη βάσις κτλ. Ὁ συγγραφεὺς εἶνε προφανῶς ὁ αὐτὸς καὶ ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς Δούκας Παλαιολόγος, μνημονευθεὶς ἀνωτέρω (σελ. 754) ὡς συγγραφεὺς ἐρωτικῆς ἱστορίας (πιθανῶς τοῦ μυθιστορήματος Καλλιμάχου καὶ Χρυσορρόης).

325. Ἰωάννης ὁ Κατράρης, γνωστὸς ἄλλοθεν μόνον ὡς βιβλιογράφος, ζήσας κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα, συνέγραψε σατυρικὸν ποίημα ἄξιον προσοχῆς διὰ τὴν βυζαντηνὴν ἐθνογραφίαν. Σύγκειται ἐκ 219, οὐχὶ προσῳδιακῶν, ὀκτασυλλάβων ἀνακρεοντείων καὶ προσφωνεῖται πρὸς τὸν «φιλόσοφον» καὶ «ῥήτορα» Νεόφυτον, ὃν ὀνειδίζει καὶ ἐπ᾽ ἄλλαις κακίαις καὶ ἐπὶ τῇ βαρβαρικῇ γλώσσῃ καὶ καταγωγῇ:

Βούλει καὶ μορφὴν ἀκοῦσαι;
Τὴν μὲν γέννην ἐστὶ Βλάχος,
Ἀλβανίτης δὲ τὴν ὄψιν.
Τοῦ δὲ σώματος τὴν θέσιν
Βουλγαραλβανιτοβλάχος.

1. Ἐξέδ. ὁ Matranga, Anecdota graeca 2 (1850) 675-682.

2. Μάρκου Ἀγγέλου ἀνακρεόντεια εἰς τὸν Ἔρωτα (ἀρχή. Ἔρως ὁ βαρὺς δυνάστης || ἆρ᾽ ἐξ οὐρανοῦ κατῆλθες;) κεῖνται ἐν κώδικι βιενναίῳ φιλολ ἑλλην. 219 (Nessel) φύλλῳ 140ν - 142.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

3. Ἰωάννης Κομνηνὸς ἐκ Σωζοπόλεως, ἀκμάσας βεβαίως κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα, συνέλαβε τὴν ἀσύγγνωστον ἰδέαν νὰ μεταχειρισθῇ τοῦ χαριτωμένου «κρασοπατέρα» Ἀνακρέοντος τὸ μέτρον πρὸς σύνταξιν ἐξομολογήσεως ἁμαρτωλοῦ. Τὸ ἀλλόκοτον τοῦτο ἀνακρεόντειον, ὅπερ σώζεται ἐν τοῖς κώδιξιν ἀθωνιτικῷ 3881 τοῦ ις' αἰ. φύλλῳ 200ν - 201ν καὶ παρισιανῷ ἑλλην. 3025 τοῦ ις' αἰ. φύλλῳ 16ν - 19, φέρει τὸν τίτλον: Στίχοι ἀνακρεόντειοι ἐν σχήματι ἐξομολογήσεως τοῦ θειοτάτου καὶ σοφωτάτου Ἰωάννου Κομνηνοῦ τοῦ Σωζοπολίτου καὶ ἄρχεται:

Εἰ πλειστάκις ἁμαρτήσας
Τοσαυτάκις ὑπεσχέθην.

Ἐκδ. ἀρχική: Boissonade, Anecd. gr. 3 (1831) 456-460.

326. Γεώργιος ὁ Λαπήθις ἢ Λαπίθης ἔζησε κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ιδ' αἰῶνος ἐν Κύπρῳ. Κατέχων ἀνωτέραν θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ εἰδήμων τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ δυτικῆς ἐπιστήμης, ἀπέλαυε τῆς φιλίας τῶν ἡγεμόνων τοῦ οἴκου Lusignan καὶ διετήρει ἀλληλογραφίαν πρὸς τοὺς λογιωτάτους συγχρόνους Ἕλληνας, οἷον τὸν ἱστορικὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν, τὸν Γεώργιον Ἀκίνδυνον (ἐπιστολὴ θαυμαζομένη αὐτοῦ π. χ. ἐν τῷ μαρκιανῷ κώδικι 155 φύλλῳ 67ν) καὶ τὸν περίφημον ἐκ Καλαβρίας μοναχὸν Βαρλαάμ. Οὗτος ἔγραψε καὶ λύσεις εἰς ἐπιστημονικὰ ζητήματα, ὑποβληθέντα ὑπὸ τοῦ Λαπίθου: Βαρλαὰμ μοναχοῦ λύσεις εἰς τὰς ἐπενεχθείσας αὐτῷ ἀπορίας παρὰ τοῦ σοφωτάτου Γεωργίου τοῦ Λαπίθου. Ἄλλας βιογραφικὰς πληροφορίας χρεωστοῦμεν εἰς τὸν σύγχρονόν του Ἀγαθάγγελον, θεολόγον ἀντίπαλον τοῦ Νικηγόρου Γρηγορᾶ.

Ὁ Λαπίθης κατέλιπε πλὴν βραχείας θεολογικῆς πραγματείας (πρβ. Α' τόμου σελ. 199 σημ. 4) ἠθικὸν διδακτικὸν ποίημα ἐν στίχοις 1491 πολιτικοῖς δεκαπεντασυλλάβοις ἀκανονίστοις: Στίχοι αὐτοσχέδιοι εἰς κοινὴν ἀκοήν, οἵτινες ὅμως πολὺ ἐλαττώνουσι τὴν ἀξίαν, ἣν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιστολῶν ὁρμώμε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νοι ἠθέλαμεν ἀποδώσῃ εἰς τὸν Λαπίθην. Μετὰ πληκτικῆς διεξοδικότητος ἀναπτύσσει ἐν αὐτοῖς φιλοσοφικὰ καὶ ἠθικὰ δόγματα καὶ δίδει πρακτικοὺς κανόνας πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς. Ἀντὶ τοῦ ἀγροίκου μὲν ἀλλ' ἀνεπιτηδεύτου ἁπλοϊκοῦ ὕφους, τὸ ὁποῖον ἑλκύει πως τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν εἰς τὰ συγγενῆ προϊόντα τῆς δημώδους ἑλληνικῆς μούσης, οἷον εἰς τὸν Σπανέαν καὶ τὰ μεταγενέστερα ποιήματα τοῦ Σαχλίκη καὶ Δεφαναρά, ἐπικρατεῖ ἐνταῦθα ἄχαρις κοινοτοπία. Ἡ οἰκονομία τοῦ ποιήματος φαίνεται πρωτότυπος· ἐνιαχοῦ εἰσάγει ὁ ποιητὴς ῥητὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς, γνώμας τοῦ Ἰσοκράτους κτλ. Ὁ ἐκδότης εἶχε τὴν περίεργον ἰδέαν νὰ συστήσῃ τὴν ἀναιμικὴν ταύτην πεζὴν στιχουργίαν ὡς ἀνάγνωσμα εἰς ἀρχαίους μαθητὰς τῆς ἑλληνικῆς.

1. Ἐκ τοῦ κώδικος παρισιανοῦ 2877 ἐξέδωκεν ὁ Fr. Boissonade ἐν Notices et extraits 12 (1831) 2, 1-74· ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἡ βιογραφικὴ σημείωσις τοῦ Ἀγαθαγγέλου καὶ τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Λαπίθου πρὸς τὸν Νικηφόρον Γρηγοραν. Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrolog. gr. 149, 1002-1046.

2. Ὄνομα: Ὁ ἐκδότης καὶ τὰ χειρόγραφα ἔχουσι Λαπίθης. Ἀλλ' ὁ ὀρθὸς τύπος εἶνε Λαπήθις, διότι τὸ ὄνομα σημαίνει τὸν κάτοικον τῆς ἐν Κύπρῳ πόλεως Λαπήθου. Πρβ. Α. Σακελλάριον, Τὰ Κυπριακὰ 1 (1890) 791.

3. Ρακενδύτης τις κατέλιπε ποίημα εἰς τὴν Θεοτόκον ἐκ τριάκοντα φρικτῶν ἑξαμέτρων καὶ εἰς γλῶσσαν ἀνώμαλον. Δὲν γνωρίζομεν ἂν ταυτίζεται πρὸς τὸν ῥήτορα καὶ ἰαμβογράφον Ἰωσὴφ Πιναρὸν Ρακενδύτην (Walz, Rhetores graeci 3, 467) ἢ πρὸς τὸν ὑμνογράφον Παχώμιον Ῥακενδύτην (J. B. Pitra, Hymnographie σελ. CLVI) ἢ πρὸς οὐδέτερον τούτων. Ἐξέδ. ὁ A. Ludwich, De codicibus Batrachomachiae. Index lectionum, ἐν Königsberg 1894 σ. 21 ἑ. Ἀνετυπώθη ἐν: Die homerische Batrachomachie des Karers Pigres ed. A. Ludwich ἐν Λειψίᾳ 1896 σ. 43 ἑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

4. Ὁ πατριάρχης Φιλόθεος (πρβ. Α΄ τόμου σελ. 210 ἑ.) ἔγραψε κατανυκτικὸν ποίημα ἀξιοσημείωτον κατὰ τὴν μορφήν, συγκείμενον ἐκ μακροῦ διαλόγου μεταξὺ Χριστοῦ καὶ Παναγίας καὶ βραχυτέρου ἄλλου μεταξὺ τῆς Θεοτόκου καὶ ἑνὸς διακονοῦντος. Ἀμφότεροι οἱ διάλογοι ἀποτελοῦνται ἐκ ῥυθμικῶν στροφῶν συνδεομένων δι' ἀκροστιχίδος. Ἡ ἀκροστιχὶς τοῦ πρώτου εἶνε τὸ ἀλφάβητον ἀνάστροφα ἤτοι Ω-Α, ἡ τοῦ δευτέρου εἶνε κατὰ τὸν τρόπον τῶν ὑμνογράφων τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως: Φιλοθέου. Ἐν τῷ πρώτῳ διαλόγῳ ἐπαναλαμβάνεται τὸ ψηφίον τῆς ἀκροστιχίδος ἐντὸς τῆς στροφῆς ἔτι ἅπαξ (διπλῆ ἀκροστιχίς· πρβ. § 297 σημ. 3). Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ποιήματος, ὅπερ δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ διαλογικὰ ποιήματα τοῦ Ἰγνατίου, Μανουὴλ Φιλῆ κ. ἄ. (τῶν ὁποίων ὅμως διαφέρει κατὰ τὸ μέτρον), εἶνε αἱ πρεσβεῖαι τῆς Θεοτόκου παρὰ τῷ Χριστῷ καὶ εὐχαριστίαι τοῦ διακονοῦντος εἰς αὐτήν. Ἐκ τοῦ κώδ. παρισιανοῦ 12 τοῦ ἔτους 1419 φύλλῳ 315-317 ἀντεγράφη ὑπὸ Krumbacher πρὸς δημοσίευσιν.

5. Ἕνεκα τοῦ ἑξαμέτρου, ἀσυνήθους εἰς τὴν βυζαντηνὴν διδακτικὴν ποίησιν, καὶ τοῦ περιεχομένου, ἀξιοσημείωτον εἶνε τὸ ἐν κώδικι βιενναίῳ φιλολογ. ἕλλην. 178 (Nessel) φύλλῳ 37ν-42 ἀνώνυμον ποίημα διδάσκον πῶς πρέπει νὰ ἐκλέγωνται τὰ πρὸς ἀνάγνωσιν βιβλία· Ἀρχή: Εἰ μὲν γηπονίας ἐθέλεις μανθάνειν πολυκάρπους, Ἡσίοδον μέτιθι κλεινὸν κτέ. Δὲν γνωρίζω οὐδεμίαν ἔκδοσιν αὐτοῦ.

6. Στέφανος ὁ Σγουρόπουλος, πρωτονοτάριος ἐν Τραπεζοῦντι, συνέγραψε διάφορα προσωπικὰ ποιήματα, π.χ. ἐγκώμιον ἐκ 300 ὀκτασυλλάβων ἀνακρεοντείων εἰς τὸν αὐτοκράτορα Τραπεζοῦντος Ἀλέξιον, πιθανῶς Ἀλέξιον Γ΄ (1350-1390). Τὸ ἐγκώμιον μετὰ δύο ἀνεπιγράφων ποιημάτων εἰς στίχους πολιτικοὺς ἐξέδ. ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας 1 (1891) 431-437. Πρβ. τὸν Πρόλογον αὐτοῦ σελ. ιζ΄-κ΄.

327. Μελιτηνιώτης. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο φέρεται μέγα ἀλληγορικὸν ποίημα ἐν τρισχιλίοις καὶ ἑξήκοντα πολιτικοῖς δεκαπεντασυλλάβοις: Εἰς τὴν σωφροσύνην, φέρον καὶ τὸν τίτλον: Ἐρωτικὴ διήγησις, ἀλλὰ σωφρονεστάτη || Μέτρον τι καθηδύνουσα τοὺς ἐραστὰς τοῦ λόγου. Ἐκ τῆς οἰκογενείας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν Μελιτηνιωτῶν, ἥτις ἤκμασεν ἐν τέλει τοῦ ιγ' καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ιδ' αἰῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει, γνωρίζομεν τέσσαρας θεολόγους καὶ ἰατρούς, τὸν Ἰωάννην, Κάλλιστον, Κωνσταντῖνον καὶ Θεόδωρον· ἐάν τις ἐξ αὐτῶν καὶ ποῖος εἶνε ὁ συγγραφεὺς τοῦ ποιήματος, ἀγνοοῦμεν· ἀλλὰ πάντως ἀνήκει τοῦτο εἰς τὰ ὀψιαίτατα προϊόντα τῆς βυζαντηνῆς ποιήσεως.

Ὁ ποιητὴς μαστιγώνει ἐν ἀρχῇ τὰς ψευδολογίας τοῦ Αἰσώπου, τοῦ Στεφανίτου καὶ Ἰχνηλάτου καὶ ἄλλα τοιαῦτα τῆς ἀρχαιότητος μυθεύματα, εἰς ἃ ἀντιτάσσει τὴν ἑαυτοῦ «λαμπρὰν διήγησιν καὶ παναληθεστάτην», ἧς ἡ ὑπόθεσις εἶνε ἡ ἑξῆς: Ὁ ποιητὴς ἐξέρχεται ν' ἀπολαύσῃ εἰς τὴν ἐξοχὴν τὴν ὡραιότητα τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ Μαΐου καὶ συναντᾷ θαυμασίαν παρθένον, τὴν σωφροσύνην· ἐκ τοῦ τρόμου λιποψυχεῖ σχεδόν, συνέρχεται δὲ μόνον, ὅταν ἐκείνη φανερώνῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀποστολήν της, τὴν πατρίδα της καὶ τὴν καταγωγήν της, βεβαιώνουσα τὸν ποιητὴν ὅτι ἀπέναντί του δὲν ἔχει κακοποιὸν πνεῦμα. Κατανικήσας οὗτος τοὺς φόβους του, ἀναλαμβάνει τέλος θάρρος καὶ ζητεῖ νὰ διδαχθῇ παρὰ τῆς σωφροσύνης. Αὕτη λέγει ὅτι ὤκτειρε τὸν ἄνδρα βλέπουσα αὐτὸν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἐπικειμένου θανάτου περιπλανώμενον καὶ νῦν ἐπιθυμεῖ νὰ ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁδηγεῖ αὐτὸν εἰς τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁρισθεῖσαν αὐτῇ κατοικίαν, ἥτις εἶνε θαυμάσιος παράδεισος μετὰ γοητευτικοῦ ἀνακτόρου. Ἑπτὰ «φρούρια», ἤτοι ποταμός, γέφυρα, πύλη τῆς γεφύρας, ἄγρια θηρία, τάφρος καὶ τόπος ἀκανθῶν πλήρης κλείουσι τὴν εἰς τὸν παράδεισον εἴσοδον, ἐνώπιον ἑκάστου δὲ τῶν κωλυμάτων τούτων καταλαμβάνεται ὁ ποιητὴς ὑπὸ νέων φόβων, ἀλλ' ἡ παραθάρρυνσις τῆς παρθένου βοηθεῖ αὐτὸν νὰ ὑπερνικήσῃ πάσας τὰς δυσκολίας. Ἡ περιγραφὴ δὲ τῶν ἐμποδίων δίδει εὐκαιρίαν πρὸς ἀνακοίνωσιν μυθολογικῶν καὶ φυσικῶν γνώσεων· π. χ. ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἀγρίων θηρίων ἐξαντλεῖ πάντα τὰ ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικὰ μυθεύματα περὶ δρακόντων, Πηγάσου, Κερβέρου, γρυπός, ὀνοκενταύρου, χιμαίρας καὶ περὶ τοῦ σατύ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρου ἀκόμη, περιγράφων τὰς ἰδιότητας τῶν «ὄντων» τούτων. Τέλος εἰσέρχεται ὁ ποιητὴς εἰς τὸ ἀνάκτορον. Καὶ ἐδῶ οὐδὲν παραλείπεται· τοῖχοι, ὀροφή, στοαί, θόλοι τὰ πάντα περιγράφονται μετ' ἀδιαπτώτου πολυλογίας. Τὸν κολοφῶνα δὲ τοῦ παντὸς ἀποτελεῖ ἡ περιγραφὴ τοῦ ἀναπαυτηρίου τῆς σωφροσύνης. Κοσμοῦσι μὲν αὐτὸ σημεῖα τοῦ θανάτου, ἵνα μὴ περιπίπτῃ ἡ σωφροσύνη εἰς σκέψεις κοσμικάς, ἄλλως ὅμως πολὺς ὁ χρυσὸς ἐν αὐτῷ καὶ ὁ ἄργυρος καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι, ὁποῖα εἰς οὐδεμίαν ἄλλην τῶν φαντασιωδῶν μυθοπλαστιῶν ἀπαντῶσι· μόνον ἡ ἀπαρίθμησις τῶν κοσμούντων τὴν κλίνην πολυτίμων λίθων πληροῖ σελίδας ὅλας· ἀποτελεῖ ὁλόκληρον ὀρυκτολογικὸν λεξικὸν ἡ ἐν πολιτικοῖς στίχοις ἀπαρίθμησις αὕτη. Νέαν ἀφορμὴν πρὸς ἐκφόρτωσιν τῆς μυθολογικῆς, ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς ταύτης σοφίας παρέχει ἡ περιγραφὴ τοῦ περιβόλου τοῦ παραδείσου· τὸ τεῖχος τοῦτο κοσμοῦσιν ἀγάλματα πάντων τῶν ὀνομαστῶν ἀνδρῶν τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης, τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς χριστιανοσύνης. Ἡ φανταστικὴ ψευδοσοφία ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ ὑπερτερεῖ καὶ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τοῦ Μαλάλα τὰ ἀποκυήματα. Ἐν συναφείᾳ ἀλλοκότῳ, ὡς παρέχει αὐτὴν ἡ τυχαία σειρὰ τοῦ λόγου, ἀπαριθμεῖται πλῆθος γνωστῶν καὶ ἀγνώστων περιφήμων προσώπων, οἷον τοῦ Προμηθέως, τοῦ «ἐφευρόντος τὴν γραμματικήν», τοῦ ψευδοπροφήτου Βαρλαάμ, τοῦ Εὐριπίδου καὶ Ναχώρ, τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ καὶ τοῦ Λυκούργου, τοῦ Ἡρακλείτου καὶ Σοφοκλέους, τοῦ Ἐνὼχ τοῦ «ἐφευρόντος τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου» καὶ τοῦ περιηγητοῦ Διονυσίου· ὅλον τὸν Σουΐδαν ἐξήντλησεν ὡς φαίνεται ἵνα λάβῃ τὸ μέγα τῶν ὀνομάτων πλῆθος. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου τείχους εὑρίσκομεν πάντας τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων καταφόρτους ὑπὸ γνησίων καὶ μὴ γνησίων συμβόλων· καὶ αὐτὴν τὴν Ἀφροδίτην συναντῶμεν ἐνταῦθα, ἂν καὶ ὡς «κακίστην θεὰν καὶ ῥερυπαρωμένην». Ἐπὶ τοῦ τρίτου τείχους εὑρίσκομεν προσθήκας τινὰς εἰς τὰ ἀγάλματα τοῦ πρώτου, ἰδίως δὲ ἥρωας τῆς παλαιᾶς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Διαθήκης καὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος, τὸν Μωϋσέα, τὸν Δαυίδ, τὸν Ἡρακλέα, τὸν Κάδμον καὶ ἄλλους. Τέλος περιγράφεται ὁ παράδεισος μετὰ τῶν παραρτημάτων του, ἀμπελῶνος, λίμνης καὶ λουτροῦ καὶ ὕστατος προστίθεται ὁ πλουσιοπάροχος πανηγυρικὸς τοῦ κάλλους τῆς πυργοδεσποίνης. Καὶ ἂν ἐρωτήσωμεν ἐπὶ τέλους, ποῖον σκοπὸν ἔχει ἡ ὁμιχλώδης αὕτη συναγωγὴ τῶν παραδόξων μὲ τὴν πυργοϋψῆ σωρείαν τῶν ἐπιθέτων, τὴν ἀπόκρισιν εὑρίσκομεν παρ' αὐτῷ τῷ ποιητῇ εἰς τοὺς ἑκατὸν τελευταίους στίχους του, ἐν τῇ «ἑρμηνείᾳ τῶν ἑπτὰ φρουρίων». Ταῦτα εἶνε αἱ τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς ἀποκλείουσαι παγίδες, ἡ κινδυνώδης διὰ τῶν ἑπτὰ τοῦ κόσμου αἰώνων πορεία καὶ τὰ τοιαῦτα· ὁ παράδεισος δὲ εἶνε ὁ πνευματικὸς παράδεισος. Ὁ ποιητὴς εὔχεται νὰ ἴδῃ αὐτόν ποτε, ὅπως εἶδε καὶ τὸν γήϊνον ἐν πάσῃ τῇ λαμπρότητί του.

Ποιητικῶς λοιπὸν τὸ ἔργον εἶνε τερατῶδες· ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποτιθεμένη ἀρχαιολογική του χρησιμότης καταντᾷ ἐλαχίστη. Ἐκ πηγῶν καλῶν καὶ ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς δὲν ἤντλησεν ὁ ποιητής, ὅ,τι δὲ ὡς νέον παρουσιάζεται ἐντὸς τοῦ χάους τῶν τερατολογιῶν, εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ παραμόρφωσις γνωστῶν ὀνομάτων καὶ αὐθαίρετος ἐφεύρεσις. Ὡς πηγὴ ἐχρησίμευσεν ἴσως ἀναγραφή τις τῶν ἐφευρετῶν τῶν τεχνῶν ὁποῖαι εὑρίσκονται εἰς διαφόρους μικτοὺς κώδικας, οἷον (τὸν μαρκιανὸν 608 φύλλῳ 320ᵛ-322). Πρέπει δὲ νὰ παραβληθῇ καὶ τὸ ἀνώνυμον εἰς πολιτικοὺς στίχους συντεταγμένον ποίημα περὶ παλαιῶν ἡρώων καὶ διασήμων ἀνθρώπων, ὅπερ ἀνέκδοτον ἔτι καθ' ὅσον γνωρίζω κεῖται ἐν κώδικι οὐατικανῷ παλατίνῳ 426 τοῦ ις' αἰῶνος φύλλῳ 94-97. Ὁπωσδήποτε τὸ κωμικὸν ἔργον τοῦ Μελιτηνιώτου καταλαμβάνει ὡς ἓν τῶν ἄγαν ἀλλοκότων παραδειγμάτων θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀλληγορικῶν ἠθικῶν ποιημάτων. Ἐκ τῶν βυζαντηνῶν ἔργων καθόλου δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτὸ ὁ Λόγος παρηγορητικὸς περὶ εὐτυχίας (ἴδε § 340)· αἱ φαντασιώδεις περιγραφαὶ τοῦ παραδείσου καὶ τοῦ ἀνα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κτόρου ἐνθυμίζουσι τὰ βυζαντηνὰ ἔμμετρα μυθιστορήματα, ἰδίως τὰς δημώδεις καὶ ἡμιδημώδεις ἱπποτικὰς ἱστορίας (ἴδε § 376-384). Πρὸς ταῦτα τὰ προϊόντα, τῶν ὁποίων τὴν ὁμοιότητα ἐνθυμίζει καὶ ὁ μνημονευθεὶς δεύτερος τίτλος, κοινὰ ἔχει τὸ ἡμέτερον ποίημα καὶ τὰ αὐθαίρετα ἐν μέρει, ἐν μέρει δὲ πράγματι ἐν τῇ γλώσσῃ ἁπαντῶντα σύνθετα, οἷα τὰ πορφυρολευκοκόκκινος, χρυσοπρασινίζω, βενετοφορέω, πανευπρεπὴς κτλ.

1. Ἐκ κώδικος παρισιανοῦ 1720, ὅστις εἶνε λίαν σημαντικὸς μικτὸς κῶδιξ, ἐξέδωκε τὸ ποίημα ἥκιστα κατὰ τέλειον τρόπον ὁ E. Miller, ἐν Notices et extraits 19 (1858) 2, 1-138. — Περὶ Ἰωάννου, Καλλίστου, Κωνσταντίνου καὶ Θεοδώρου Μελιτηνιώτου πρβ. Λ΄ τόμου σελ. 267 ἑ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 433. Περὶ τοῦ Θεοδώρου Μελιτηνιώτου πρβ. ἔτι Jules Nicole, Les Scolies Genevoises de l'Iliade, ἐν Παρισίοις 1891 σελ. XIX ἑ. (περὶ κώδικος τῆς Ἰλιάδος γραφέντος ὑπὸ Θεοδώρου Μελιτηνιώτου).

2. Ἀνέκδοτος ἔμμετρος ἔκφρασις (περιγραφὴ) τῆς ἐκκλησίας τοῦ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης, συζύγου τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ἱδρυθέντος μοναστηρίου τοῦ Παντοκράτορος, ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ Δ. Γ. Καμπούρογλου ἔν τινι μηναίῳ τοῦ ιδ΄ αἰῶνος. Ἴδε Ἀθηνᾶς τόμ. 4 (1892) 644.

3. Στίχοι ἱκετήριοι πρὸς τὴν Δέσποιναν παρθένον καὶ Θεομήτορα τὴν Χωρινὴν ὡς ἐκ προσώπου τῆς εὐσεβεστάτης δεσποίνης κυρᾶς Μαρίας Κομνηνῆς τῆς Παλαιολογίνης (τρίτης συζύγου (1427) τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η΄ Παλαιολόγου) ἐξεδόθησαν (48 τρίμετροι) μετὰ σχολίων ἐκ κώδικος τῆς παρὰ τὰς Σέρρας μονῆς τοῦ Προδρόμου ὑπὸ Π. Ν. Παπαγεωργίου, ἐν Βυζαντ. Δελτ. 3 (1894) 326-329.

3. Διάκονός τις ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἄγνωστος ἄλλως συνέγραψεν ἐκτενὲς ἐγκώμιον ἐν πολιτικοῖς στίχοις εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Η΄ Παλαιολόγον (1425-1448). Ἐγκωμιάζει ἰδίως τὰς χάριν τοῦ κράτους ἀποδημίας καὶ τοὺς πολέμους τοῦ αὐτοκράτορος, ὃν παραβάλλει πρὸς τὸν Μωϋσέα, Σολομῶντα καὶ Τίτον. Ἔκδοσις ἀρχικὴ ὑπὸ A. M. Banduri, ἐν Φλωρεντίᾳ 1763. — Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 158, 959-970.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

5. Μιχαὴλ Μηλίτζης, ἄγνωστος ὡς πρόσωπον καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀκμῆς, ἐνεκωμίασε τὸν «ἱεράρχην», πάντως τὸν ἀρχιεπίσκοπον Λέσβου Ἀλέξανδρον διὰ στίχων ἰαμβικῶν, οἵτινες κεῖνται ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ τοῦ ἁγίου Μάρκου 307 τοῦ ιδ΄ αἰῶνος φύλλῳ 229ν. Ὅπως εἰς τοὺς ὕμνους, ἀναφέρεται καὶ ἐνταῦθα τοῦ συγγραφέως τὸ ὄνομα ἐν τῇ ἀκροστιχίδι: Ὑμνῶ κἀγὼ τὸν μέγαν ἱεράρχην Μιχαὴλ Μηλίτζης.

6. Ἰαμβικὸν ἐπίγραμμα, συνταχθὲν προδήλως ὡς προοίμιον ἢ ἐπίλογος βιβλίου, ὅπερ ὁ E. Miller, Manuelis Philae carmina 2 (1857) 380 (ἀριθ. XX) ὡς ἀνώνυμον ἐξέδωκε, φέρει τὴν ἀκροστιχίδα: Σχολαρίου πέφυκε πᾶν χειρῶν πόνος, ὥστε πιθανώτατα προέρχεται ἐκ τοῦ περιφήμου Γεωργίου Σχολαρίου (πρβ. Α΄ τόμου σελ. 234 ἑ). Th. Reinach, Un poème méconnu du patriarche Gennadius, ἐν Βυζαντ. Δελτίῳ 6 (1897).

7. Αἰνιγματῶδες ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶνε τὸ ἐν κώδικι τῆς Μαδρίτης 42 τοῦ ιδ΄ αἰῶνος κείμενον ποίημα, περὶ οὗ ἀνακοινώνει τινὰ ὁ Jo. Iriarte, Regiae bibliothecae Matrit. codices gr. mss, ἐν Μαδρίτῃ 1769 σ. 149 ἑ. Τὸ ἔργον, ὅπερ ἐν τῷ ἐλλιπεῖ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει χειρογράφῳ περιλαμβάνει 4106 τριμέτρους, πραγματεύεται περὶ τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης, περὶ ἱερᾶς καὶ μὴ ἱστορίας οἷον περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου καὶ Μωάμεθ, περὶ μυθογραφιῶν καὶ ἀντικειμένων τῆς φυσικῆς. Καλλιτέραν βάσιν παρέχουσι χωρία τινά, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει τὸν δεσπότην Δυρραχίου Ἰανόν, σοφώτατόν τινα Μιχαήλ, Συμεὼν πρῶτον τῶν σεκρέτων καὶ τὴν ἅλωσιν ἀγνώστου τινὸς εἰς ἐμὲ πόλεως Γερβίας. Χαρακτηριστικὸν εἶνε καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν τῷ ποιήματι εἰσάγεται γνώμη τοῦ Πλάτωνος λατινιστί. Ἐκ τούτων τῶν πληροφοριῶν τοῦ Iriarte προκύπτει, ὅτι τὸ ἔργον δὲν ταὐτίζεται πρὸς οὐδὲν τῶν δημοσιευθέντων ἤδη· ἀλλὰ τί ἀκριβῶς περιέχει, δὲν ἐξάγεται ἐκ τῶν εἰρημένων. Ἴσως εἶνε ἱστορικὸν θεολογικὸν διδακτικὸν ποίημα, εἶδος ἐμμέτρου χρονογραφίας· ἡ λατινικὴ παραπομπὴ ἐμφαίνει συνάφειαν πρὸς τοὺς Φράγκους, ἡ δὲ λεπτομερὴς μνεία περὶ τοῦ Ἰανοῦ δηλοῖ ὅτι ἐν Ἠπείρῳ ἐγράφη τὸ ἔργον. Ἐπειδὴ δὲ περιέχει καὶ ἱστορικὰς εἰδήσεις καὶ πάντως κατέχει περίεργον θέσιν ἐν τῇ βυζαντηνῇ λογοτεχνίᾳ, καλὸν εἶνε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰ δοθῶσιν ἀκριβέστεραι περὶ αὐτοῦ πληροφορίαι ἢ ἐν ἀνάγκῃ καὶ νὰ δημοσιευθῇ τὸ κείμενον.

8. Ὡς τι περίεργον μνημονευτέα ἡ ἐν πεζοτάτοις δεκαπεντασυλλάβοις ἐπιστολὴ ἀκροστιχίδα φέρουσα Γυράρδῳ τῷ περιποθήτῳ μοι ἀδελφῷ κυρῷ Σταματίῳ τῷ σεβαστῷ χαίρειν, ἥτις ἐν πρωτοτύπῳ κεῖται ἐν κώδικι παρισιανῷ 2644 φύλλῳ 5ν-6· ἡ διεύθυνσις ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ φύλλου: Τὸ περιποθ(ήτῳ) καὶ ἐκ μέσης ψυχῆς πεφιλημέν(ῳ φίλ)ῳ καὶ ἀδελφῷ κυρῷ Σταματίῳ (τῷ σε)βαστῷ ἐν τῇ Κορώνῃ.

9. Γεώργιος ὁ Ἀμιρούτζης (καὶ Ἀμοιρούτζης, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Κριτοβούλου Ἀμηρούκης), ἄνθρωπος ἀμφιβόλου χαρακτῆρος, πρωτοβεστιάριος τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Δαυίδ, ἐξισλαμισθεὶς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τραπεζοῦντος· συνέγραψε πλὴν θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν καρδινάλιον Βησαρίωνα, τρία ἐγκώμια εἰς τὸν Σουλτάνον Μωάμεθ, ἓν εἰς ἑπτασυλλάβους τροχαϊκούς, τὰ δὲ δύο ἄλλα εἰς τριμέτρους, καὶ δύο ἐρωτικὰ εἰς πολιτικοὺς στίχους. Τὸ πρῶτον εἰς τὸν Μωάμεθ ἐγκώμιον, ὅπερ μετὰ τῶν ἄλλων δύο πρέπει νὰ συνεγράφη μεταξὺ 1461 καὶ 1475, εἶνε ἀξιοσημείωτον ὡς τὸ παλαιότατον παράδειγμα τῆς τελείας χρήσεως τῆς ὁμοιοκαταληξίας ἐν τῇ ἑλληνικῇ ποιήσει. Ἡ ἀρχὴ εἶνε: Μοῦσα λάλει μοι σεμνά, || Μοῦσα λάλει μοι τερπνά. || Μέλπε θείαν ἀοιδήν, || Τέρπε λιγυρὰν ᾠδήν. Τὰ ποιήματα ἐξέδωκεν ἐκ κώδικος ἀθωνιτικοῦ 3797 τοῦ ιζ΄ αἰῶνος μετ' εἰσαγωγῆς περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀμοιρούτση ὁ Σπυρ. Λάμπρος ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ. κτλ. ἑταιρείας 2 (1885-1889) 275-282. Τὴν πρὸς τὸν Βησαρίωνα ἐπιστολὴν ἐξέδωκεν ὁ Fr. Boissonade, Anecd. gr. 5 (1833) 389-401. Ἀνετυπώθη παρὰ Migne, Patrol. gr. 161, 723-728. Πρβ. Α΄ τόμ. σ. 239 σημ. 4.

10. Διαφόρων ἐξ ὑπογυίου ποιητῶν, ἀγνώστων ἢ ἀβεβαίου ἐποχῆς κατὰ τὸ πλεῖστον, εἶνε διεσκορπισμένα εἰς τὰ χειρόγραφα ἐπιγράμματα καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐν κώδικι βαρβερίνῳ ἑλλην. I 74 φύλλῳ 1 Μανουὴλ Μελισσηνοῦ ἐπίγραμμα εἰς Πυθαγόραν (περὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Μελισσηνῶν ἴδε ἀνωτέρω σ. 759 σημ. 6), τοῦ Συμεὼν μαγίστρου καὶ λογοθέτου τοῦ δρόμου ἐπίγραμμα εἰς τὸν πρωτοασηκρῆ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τις Στυλιανόν, ἐν φύλλῳ 5ν ποίημα Ἀθηνοδώρου γραφὲν κατὰ παράκλησιν ἱερέως Νικολάου Τζακών: Εἰς τὴν περιπλοκὴν καὶ φιλήματα τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ἐν φύλλῳ 9-9ν Κωνσταντίνου ἐπίγραμμα εἰς τὸν χρονογράφον Ἰωάννην Ζωναρᾶν (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 763). — Ὁ Γεώργιος Καβάσιλας. ἴσως συγγενὴς τοῦ Νείλου καὶ Νικολάου Καβάσιλα (ἴδε Α΄ τόμου σελ. 213 ἑ, 314 ἑ.) ὀνομάζεται ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ τόῦ ἁγίου Μάρκου 318 φύλλῳ 1ν συγγραφεὺς ἰαμβικοῦ ποιήματος, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ λόγοι τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου παραβάλλονται πρὸς τὴν ἐν Ἀμάστρει θαυμαστὴν πηγὴν καὶ συνιστῶνται οὕτω: Στίχοι τοῦ Καβάσιλα κυροῦ Γεωργίου. Ἄκουε λαμπρὰ καὶ σοφὴ γερουσία κτλ. — Μιχαὴλ ἱερομονάχου στίχοι κατὰ στοιχεῖον, ἤτοι ἓν τῶν ἀπειραρίθμων κατανυκτικῶν ἀλφαβήτων, κεῖνται ἐν κώδικι βαρβερίνῳ V 47· τοῦ αὐτοῦ ἐν κώδικι οὐατικανῷ 578 φύλλῳ 204 πολιτικοὶ στίχοι· ἀρχή: Ὦ πῶς ἀγνώμων γέγονα καὶ δόλιος οἰκέτης. — Ἀνώνυμοι στίχοι εἰς Μιχαὴλ Καλαφάτην ἐν κώδικι οὐατικανῷ 1357 φύλλῳ 81. — Μιχαὴλ Γραμματικοῦ στίχοι εἰς τὸν Ἔφεσον ἐλθόντα καὶ εὑρόντα τὸν Λυκολέοντα νεκρόν, μετ' ἐπιγραμμάτων ἄτινα ἴσως ὁμοίως ἀνήκουσιν εἰς τὸν αὐτὸν Μιχαήλ, ἐν κώδικι οὐατικανῷ παλατίνῳ ἑλλην. 367 φύλλῳ 140ν -142ν. Πρβ. H. Stevenson, Codices mss Palatini gr. bibl. Vatic., ἐν Ρώμῃ 1885 σ. 233. — Εἰκοσιπέντε πολιτικοὶ στίχοι κατανυκτικοῦ περιεχομένου, ἀρχόμενοι: Ματαιοτήτων ἅπαντα τυγχάνει ματαιότης, κεῖνται ὑπὸ τὸ ὄνομα Μανουὴλ μεγάλου ῥήτορος ἐν κώδ. βοδλειανῷ βαροκκιανῷ 125 τοῦ ις΄ αἰ. φύλλῳ 237. — Τὴν κρίσιν τοῦ Πάριδος πραγματεύονται 35 πολιτικοὶ στίχοι ἐν κώδικι βοδλειανῷ μικτῷ 241 φύλλῳ 207ν. — Ἡ ἐξάβιβλος τοῦ Ἁρμενοπούλου (ἴδε ἀνωτ. σελ. 398) κεῖται ἐν κώδικι λαυρεντιανῷ 89 sup. 85, ἐν ἀρχῇ ἔχουσα ἐπίγραμμα τοῦ χαρτοφύλακος Ἀνδρέου Λιβαδιναρίου. Ἐξέδ. ὁ A.M. Bandini, Catalogus codicum bibl. Laurentianae 3 (1770) 417. — Δύο ἐν πολιτικοῖς στίχοις ἠθικὰ ποιήματα ἀγνώστου τινὸς ἄλλως Ἰωάννου Λούκα κεῖνται ἐν κώδικι παρισιανῷ supplem. gr. 675 τοῦ ιδ΄ αἰῶνος ἐν φύλλῳ 267 ἑ.

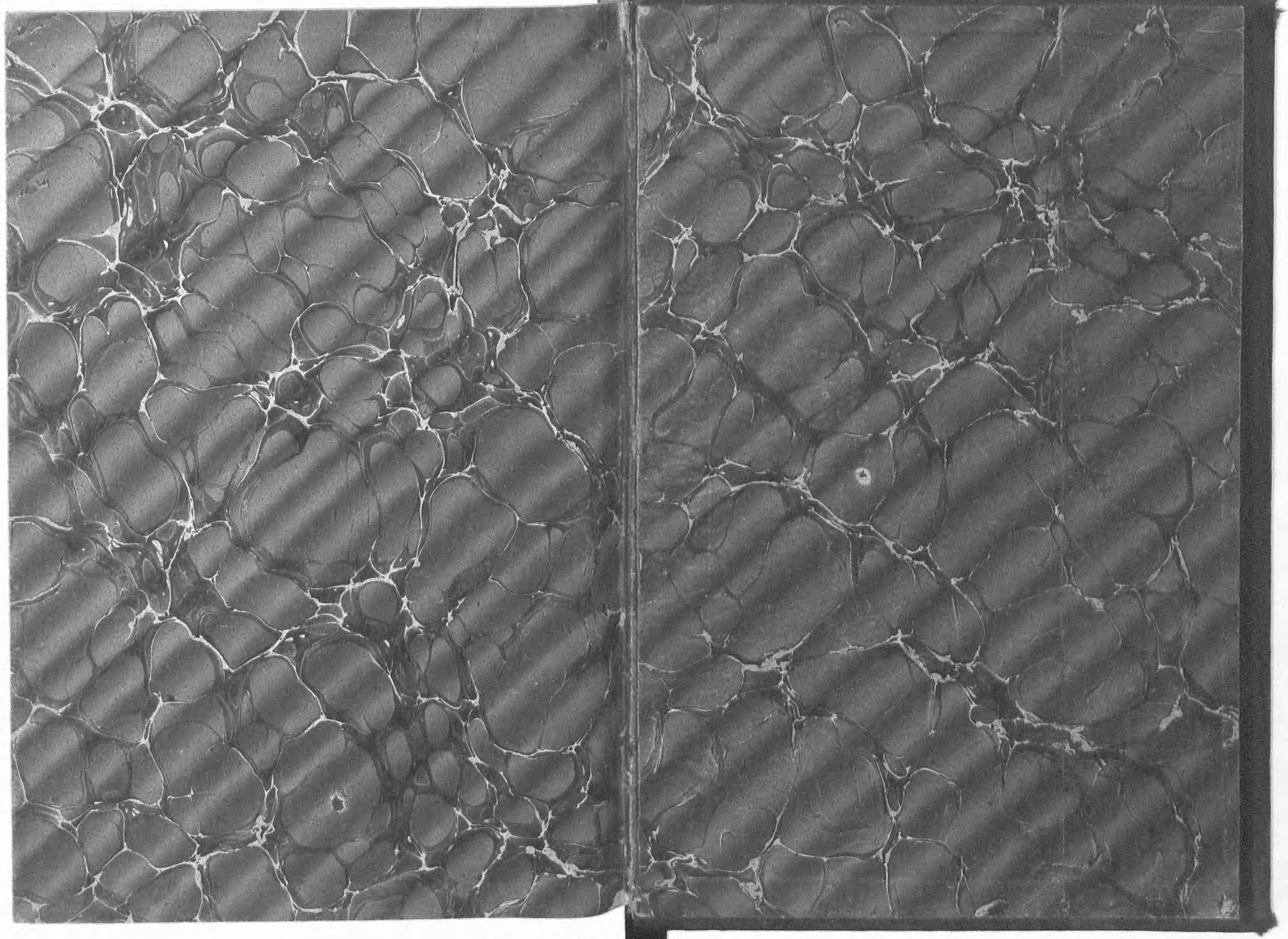
ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β΄ ΤΟΜΟΥ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροια

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας